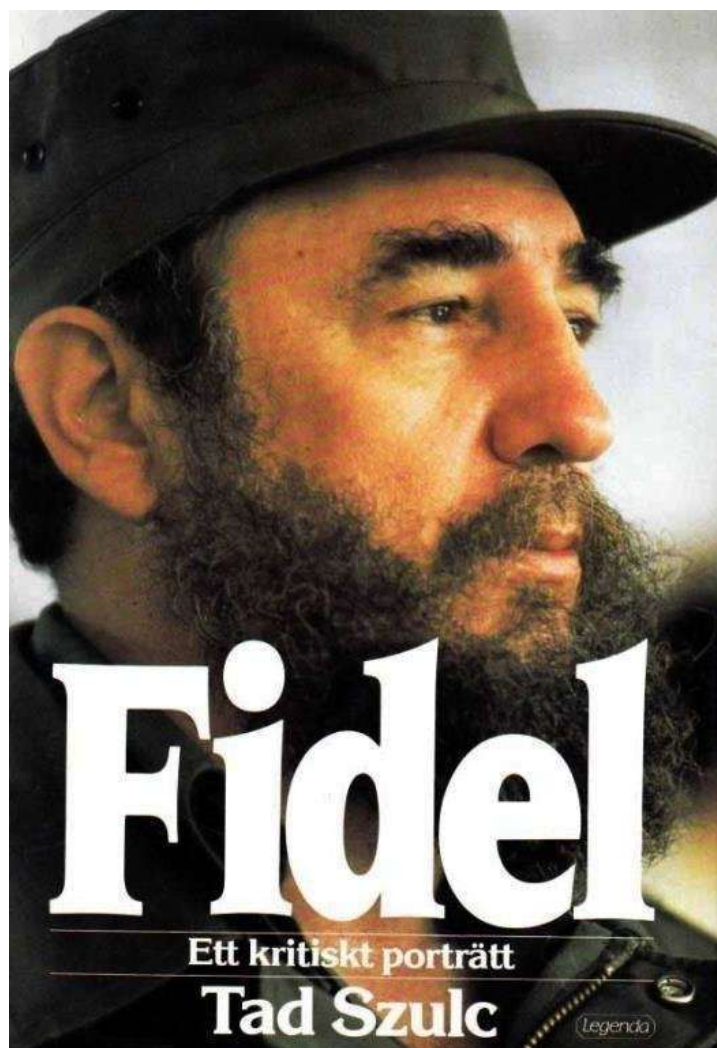

Tad Szulc

Fidel – Ett kritiskt porträtt

Övers. (från engelska): Staffan Andræ

Utg. 1987

Innehåll

Introduktion	1
I. Mannen	3
II. Ungdomsåren (1926-1952).....	50
III. Kriget (1952-1958).....	129
IV. Revolutionen (1959-1963)	292
V. Mognaden (1964-1986).....	378
Noter.....	416
Bibliografi	421
Lästips	429

Introduktion

Kubas president, Fidel Castro Ruz, ställde mig följande fråga när vi mot slutet av ett långt samtal stod i hans ämbetsrum strax efter midnatt den 11 februari 1985:

”Kommer ert politiska och ideologiska synsätt att tillåta er att objektivt skildra min och revolutionens historia om kubanska regeringen och jag ställer allt nödvändigt material till ert förfogande?” Han tillade: ”Det skulle innebära att vi tog en stor risk.”

Detta sades efter fem långa, på varandra följande samtal som jag hade med president Castro i Revolutionspalatset i Havanna som en förberedelse för att skriva detta ”Porträtt”, och vi hade behandlat en mångfald teman beträffande honom och hans levnadshistoria. Mitt svar på president Castros fråga blev att jag inte trodde att någon total objektivitet existerade, men att jag skulle behandla detta projekt så ärligt som det stod i min makt. Jag påpekade att eftersom vi båda var hederliga män borde hans och min ideologiska inställning, trots att de på det mest uppenbara sätt gick isär, inte inverka på skapandet av en ärlig bok.

President Castro sade: ”Ni får utmåla mig som en djävul bara ni förblir objektiv och låter min röst höras”, och vi tryckte varmt varandras händer.

Jag hade mitt första samtal med Fidel Castro 1959, strax efter hans triumfatoriska revolution, och jag var i Havanna som korrespondent för *New York Times*. 1961 åtföljde jag honom på en resa till slagfältet vid Grisbukten. Jag återvände till Kuba i januari 1984 för att intervjua president Castro för Parade Magazines räkning och tanken på den här boken föddes under en mycket lång weekend som vi tillbringade tillsammans i Havanna och ute på landet under ändlösa diskussioner. Jag hade framhållit för honom att det inte existerade någon grundlig biografi om honom eller någon omfattande redogörelse för revolutionen och att det var hans skyldighet gentemot historien att råda bot på detta missförhållande.

Vi fortsatte att hålla kontakt med varandra genom kubanska diplomater i Washington under loppet av 1984, och vi kom omedelbart överens om att detta inte skulle bli någon officiell och auktoriserad biografi eller porträtt. I stället skulle det bli ett självständigt projekt i intimt samarbete med president Castro och hans medarbetare och samtidigt skulle jag ha tillgång till källmaterial rörande revolutionen. Jag tillbringade en månad i Havanna i början av 1985 och hade en rad samtal med president Castro; sedan slog vi oss ned, min hustru och jag, i Havanna i en villa som vi hyrde i sex månader, mellan mars och augusti (och där vi mottog besök av president Castro). Vår överenskommelse nödvändiggjorde inte att president Castro skulle läsa manuskriptet före publiceringen och något sådant krav framställdes inte heller. Jag är övertygad om att han när han läser det kommer att motsätta sig många av mina åsikter och slutsatser, men att han skall finna kravet på hederlighet vara uppfyllt. Han vet naturligtvis att andra kan se honom i en annan dager än han själv gör och att min kritiska hållning inte utgör någon kränkning av hans förtroende för mig.

Självklart är detta inte någon slutgiltig biografi, huvudsakligen därför att president Castro lever och inte har fullbordat sitt verk. Kanske kan först nästa generations historiker våga sig på en fullständig biografi över denna ovanliga personlighet. Detta ”kritiska porträtt” försöker därför fånga hans personlighet och hans levnadshistoria så långt det är möjligt att rekonstruera dem på detta stadium. Min avsikt har inte varit att skriva den kubanska revolutionens historia eller de kubansk-amerikanska relationernas historia, och detta är anledningen till att jag har undvikit att i grunden diskutera revolutionens landvinningar och problem. Icke desto mindre är Fidel Castro och hans revolution oskiljaktiga och hans porträtt har tecknats mot det nutida Kubas bredare historiska bakgrund.

För den här boken har jag intervjuat mängder av Fidel Castros vänner, medarbetare och vapenbröder som komplement till mina samtal med honom. Jag har lyssnat till ett stort antal

kubaner med insikt i Fidel Castros mycket komplexa personlighet och i revolutionsprocessen. Jag hade möjlighet att se president Castro i aktion vid olika tillfällen, alltifrån mottagningar i Revolutionspalatset till en färd till det fängelse på Ungdomsön (tidigare Pinjeön) där han hade tillbringat närmare två år som Batistaregimens fånge. Jag återsåg Grisbukten, och min fru och jag klättrade upp på Sierra Maestra till Fidel Castros gamla krigstida utsiktspunkt för att få ett intryck av den omgivning han kämpade i; vi inspekterade platsen, där *Granma* landade, denna yacht som tog honom och hans rebeller från Mexiko till det närbelägna slagfältet där Fidel Castros revolution nästan gick om intet tre dagar efter det att den inletts.

Bland de personer jag har intervjuat och som har möjliggjort denna bok genom den tid de så generöst offrade fanns Kubas vicepresident och utbildningsminister, J .R. Fernández Álvarez; Pedro Miret Prieto, medlem av kommunistpartiets politiska byrå och en av president Castros äldsta medarbetare; vice president Carlos Rafael Rodriguez; kulturministern och medlemmen av politiska byrån Armando Hart Dávalos; förutvarande inrikesministern och gamle vapenbrodern Ramiro Valdés Menéndez; Faustino Perez och Universo Sánchez som var tillsammans med Castro i det ögonblick då en katastrof tycktes hotande nära; Alfredo Guevara vars vänskap med Castro går tillbaka till universitetsåren och deras första revolutionära erfarenheter; den före detta medlemmen av politiska byrån, kommunikationsministern Guillermo García som var den förste Sierra Maestra-bonde som anslöt sig till upprorsarmen; Blas Roca, kommunistiska partiets förutvarande generalsekreterare, och Fabio Grobart, en av dess grundare år 1925; Melba Hernández som kämpade vid Castros sida under Moncadaattacken och var en av den revolutionära rörelsens första medlemmar; Vilma Espín, ordförande i Kubanska kvinnofederationen och medlem av politiska byrån (och hustru till Raúl Castro); och Conchita Fernández som var Fidel Castros privatsekreterare under revolutionens första år.

Det är här omöjligt att räkna upp alla de kubanska statstjänstemän, vänner och bekanta inom det politiska och kulturella fältet som varit till ovärderlig hjälp i mitt arbete. Utländska diplomater tjänade som viktiga vägledare, och bland dem vill jag nämna Clara Nieto Ponce de León, före detta ambassadör för Colombia på Kuba och, under vår vistelse där, chef för UNESCO. I Sierra Maestra kunde bönder som kände Castro under kriget bidra med märkliga fakta om den tiden. Slutligen samordnades vårt forskningsarbete och våra intervjuer i Havanna av Alfredo Ramirez Otero och Walfredo Garciga från utrikesdepartementet.

I Förenta staterna hade jag oskattbar nytta av samtal med Jorge Dominguez vid Harvard-universitetet, Nelson Valdés vid universitetet i New Mexico, Wayne S. Smith, som fungerade som chef för Förenta staternas speciella kommission i Havanna, Max Lesnick, en vän till Castro från universitetsåren och nu bokförläggare i Miami, och George Volsky som är journalist i Miami och ledande expert på Kuba. Åtskilliga kubaner som kände Castro i internatskolan och vid universitetet och numera lever i exil i Förenta staterna delade med sig av sina minnen. I särskild tacksamhetsskuld står jag till Ambler H. Moss, dekanus för forskarutbildningen vid universitetet i Miami, och till dr Jaime Suchlicki, föreståndare för institutet för interamerikanska studier vid universitetet i Miami, för lysande forskningsarbete och intellektuellt stöd. Gabriela Rodriguez var en synnerligen intelligent och rådig medhjälpare i mitt forskningsarbete. Min hustru Marianne tog del i allt: sammanträffanden med president Castro, fester för kubanska vänner i Havanna, bestigningar av kubanska berg, organiserandet av de massor av material vi förde med oss hem från Kuba, forskningsarbete i Washington. Hon hjälpte till med att läsa, förbättra och redigera manuskriptet.

På mitt förlag, William Morrow and Company, var Lisa Drew en förlagsredaktör som det var en glädje att få samarbeta med. Morton L. Janklow och Anne Sibbald, mina litterära agenter, var underbart uppfinningsrika och uppmuntrande.

Tack allesammans.

T S / Washington, D.C. juli 1986

I. Mannen

Kapitel 1.

Under framryckning på armbågar och knän, så långsamt att den tunga kroppen knappast tycktes röra sig, sjönk den svettige mannen i nött, olivgrön uniform, med hornbågade glasögon i det orakade ansiktet, försiktigt ner i det lågvuxna sockerrörsfältet tills han helt doldes av ett tjockt lager av blad. I högra handen höll han ett automatgevär med kikarsikte, ett belgiskt gevär, kaliber 30.06, hans enda och högt älskade ägodel.

Den långe gevärsskytten var en trettio år gammal advokat vid namn Fidel Castro Ruz, Kubas genom tiderna mest okuvliga apostel för en omvälvande social och politisk revolution, och nu vid tolvtiden torsdagen den 6 december 1956 stod han inte bara inför sina drömmars omedelbara utplånande utan också sitt eget.

I flera år hade kubanerna lärt känna Castro som en högröstad och ineffektiv ränksmidare. För yttervärlden, och framförallt för närmaste grannen Förenta staterna, var han på sin höjd bara en ny bråkstake i den västindiska övärlden om vars existens Eisenhowers administration inte hade en aning.

Denna amerikanska okunnighet avspeglade den traditionella attityden mot Kuba, det närmaste USA hade kommit till ett protektorat i den västliga hemisfären: Washington behövde inte bekymra sig om Kubas politik och kubanska politiker eftersom dess prokonsuler i Havanna alltid höll dem i strama tyglar. Tanken på att Castro inom några få år skulle grunda den första kommunistiska staten i Amerika skulle ha avfärdats som löjeväckande om någon hade framfört den i december 1956.

I detta ögonblick var faktiskt Fidel Castro och hans absurt fåtaliga rebellstyrka — som fyra dagar tidigare hade landstigit på sydkusten i hans kubanska födelsebygd Oriente efter en närmast ödesdiger färd från Mexiko — helt omringade av regeringstrupper. De utmattade och utsvultna expeditionsmedlemmarna hade blivit i grund slagna och skingrade föregående eftermiddag under sin första strid efter landstigningen.

Tanken på att ge sig för soldaterna under president Fulgencio Batista Zaldívar, denne diktator som han och de åttio två rebellerna kommit för att stöta, hade aldrig föresvävat Castro, son till en hårdför spanjor. Tvärtom bars han av en inre förvisning om framgång som endast visionärer upplever när oddsen är omöjliga och bokstavligt talat står matematiskt ordnade mot dem. När jag senast var i Havanna för att träffa Fidel Castro närmade han sig sin sextionde födelsedag, och jag fann honom sysselsatt med att filosofera litet över sitt liv. Bland andra funderingar trodde han fullt och fast på att det var hans självklara bestämmelse att han, för mer än ett kvartssekel sedan, hade nått höjdpunkten och maktens krön.

Ämnet blev föremål för ett brett upplagt samtal om historia och människans villkor sent en kväll i hans ämbetsrum i Revolutionspalatset, och Castro betraktade det som något fullkomligt självklart att vissa ledare är ödesbestämda att spela avgörande roller i mänsklighetens historia och att, jovisst, han var ett bevis för den saken.

Han återgick sedan till sitt historiska favoritema att sådana ledare ”subjektivt” kan påverka de objektiva förhållandena i ett land. För Fidel är detta en definitivt vital punkt när det gäller den ”korrekta” tolkningen av den kubanska revolutionen, så till vida som han hade lyckats bevisa felaktigheten i de så kallade ”gamla” kubanska kommunisternas klassiska teorier. Dessa kommunister hade envisats med att framhålla att en av Castro förkunnad massrevolutionen i Kuba var omöjlig därför att de ”objektiva förutsättningarna”, sådana Karl Marx hade definierat dem, inte förelåg; som en följd härav tog de avstånd från *Fidelista*-upproret fram till de sista månaderna. På ett hittills aldrig skådat sätt blev de inlemmade och infångade av Fidel

Castro (som inte tillhörde partiet) i stället för tvärtom. De hade försatt sig i ett läge där de inte hade något val.

Under den första tiden kunde faktiskt de ortodoxa kommunisterna i ännu lägre grad smälta Castros ideologiska kätteri (eller, enligt deras mening, måttlösa arrogans) när han hävdade att ”en människas personlighet kan bli en objektiv faktor” i en föränderlig politisk situation. Naturligtvis hade Castro alltid sig själv i tankarna i detta sammanhang. De traditionella kubanska marxist-leninisterna, med sin trettioåriga erfarenhet som ett moskvastyrkt parti, med sina aktiviteter begränsade till organiserandet av proteststrejker bland arbetarna eller ”folkfrontsallianser” med ”borgerliga” politiker (däri inräknat Batista under fyrtioalet), kunde inte övertygas om att en enda människas personlighet faktiskt kunde utlösa en landsomfattande revolution. Endast Castro och de allra trognaste bland *Fidelistas* kunde tro på något sådant.

Man måste förutsätta att Kubas kommunistiska parti — formellt betecknat som Det folk-socialistiska partiet och förklarat olagligt av Batista efter kuppen den 10 mars 1952 — tog sina order (och åsikter) från Kreml. Sovjet hade emellertid uppenbarligen inte lärt sig något av det kinesiska inbördeskriget när Mao Zedong, tvärt emot stalinismens teori, bevisade att kommunism kunde segra endast om den fick fullt stöd bland bondebefolkningen; kontrollen över städerna var inte nog.

Castro planerade inte en bonderevolution i Kuba, men som en kärnpunkt i sin strategi räknade han med en gerillarörelse som med stöd av bönderna från ett centrum i bergen med tiden skulle växa och omfatta hela ön — en föreställning som de ideologiskt inriktade kommunisterna inte kunde tillgodogöra sig. Som en följd härav skickade det ”gamla” partiet en emissarie till Mexiko i november 1956, för att förmå honom att avstå från sina öppet redovisade planer på att landstiga i Kuba detta år ”för att bli fria eller martyrer”. Kommunisternas inställning till Castro i detta stadium och efteråt utgör ett otroligt fascinerande och komplicerat förhållande, ett förhållande som konstituerar själva den aldrig tidigare tillfullo blottade ryggraden i den kubanska revolutionen.

På ett sätt som varken ”gamla” kubanska kommunister eller Förenta staterna var i stånd att förstå vid denna tidpunkt — och Moskva och Washington har kanske inte riktigt förstått det ens nu — byggde Fidel Castro sin revolution i första hand på stämmningslägen från Kubas historia. Han blottlade de djupa rötterna i upprorsrörelser mot spansk kolonialism vid artonhundratalets mitt och deras förankring i nationalism, radikalism och populistisk social rättvisa. Hur det än förhåller sig med tidpunkten för hans personliga lojalitetsförklaring till marxismen, så väntade Castro i mer än två år efter sin seger med att offentligt identifiera sig med socialismen; han kan ha haft taktiska skäl, men det representerade också en insikt om kubanernas känslor gentemot revolutionen i Sierra Maestra.

De två mest dyrkade politiska gudomligheterna i det socialistiska Kuba är José Martí, den store hjälten från självständighetskrigen och en av Latinamerikas mest framstående tänkare, och Karl Marx. Deras porträtt dyker upp överallt (ibland i sällskap med Lenins bild), och det råder inget tvivel om att Martí den man som alltid varnade för USA:s planer beträffande Kuba och Karibien — från första början stod modell för Castros personliga roll. Och det är också en byst av Mani och inte av Marx som står på post vid varje statlig kubansk skola, framförallt faller den i ögonen vid de små skolor som den revolutionära regimen byggde i de allra mest svårtillgängliga bergstrakterna. I sina tal påminner Castro sina åhörare om att kubanernas känsla för historia och nationalism var av lika stor betydelse som marxismen vid den stora revolutionens födelse. 1978, tjugo år efter sin seger, påminde han sina kubanska landsmän och världen om att ”vi är inte bara marxist-leninister; vi är också nationalister och patrioter.”

Med Castro verksam som generalsekreterare i Kubas kommunistiska parti sedan 1965 (det tog nästan sju år efter *Fidelismos* tillkomst att forma Kuba till en färdigbildad kommuniststat), har begreppen ”objektiva” och ”subjektiva” i vår tid fått en klar innebörd för öns marxist-

leninister. Fidel själv anser att hans väg till den revolutionära strategin gav ett betydande praktiskt bidrag till marxismen som vetenskap; oavsett hans lysande intellekt har hans xxx

Vid fyllda sextio, med hår och skägg som börjat gråna, söker Castro nya dimensioner för sitt handlande. I José Martí's efterföljd övertar han manteln efter den store kontinentale ledaren, Latinamerikas store statsman. Förmodligen riktar Castro blicken mot nya mål därför att han är nöjd med sina begreppsmässiga och institutionella landvinningar som Kubas president. Om detta är hans bedömning av sin gärning kan historien komma att finna att den lämnar mycket övrigt att önska. Revolutionen skänkte Kuba enorma gåvor i form av social rättvisa och jämlikhet, framsteg i fråga om allmän hälsovård och utbildning och en rättvis fördelning av nationens tillgångar, och Fidel Castro förtjänar all erkänsla för detta. Tvånget att gå vidare med nya visioner har emellertid gjort att han saknar tålamod när det gäller den dagliga uppföljningen av de krav uppbyggandet av ett nytt samhälle ställer. Hans behov av absolut auktoritet har förvägrat hans underordnade inflytande över beslutsfattandet och omsorgsfull, ansvarsmedveten ledning av landet och dess ekonomi förblir ett desperat behov på Kuba — ett förhållande som ytterst får konsekvenser för bedömningen av revolutionens långsiktiga lyckosamhet.

I mitten av åttiotalet började Castro att ägna en förvånansvärt stor del av sin tid, privat och offentligt, åt de nya visionerna och han tillbringade ändlösa timmar i specialkommittéer där man diskuterade världsdelen problem och samma ämne behandlade han i en lavin av tal och intervjuer. Den officiella propagandan fyllde kubanernas medvetande med myten om och minnet av Simon Bolívar, artonhundratalets befriare av en stor del av Sydamerika som misslyckades med att ena de nya, självständiga staterna. Propagandan demonstrerade hur oemotståndligt Castro har anammat de bolivarska perspektiven. I ett tal i Havanna 1985 höjde han Bolívars rop: ”Enighet, enighet... eller anarkien kommer att sluka er”, åter ekot av Castros djupa övertygelse att vissa stora män har möjlighet att påverka historiens förlopp.

Denna Fidel Castros övertygelse trädde för första gången fram den där decemberdagen för länge sedan på sockerrörsfältet i Orienteprovinserna under flyganfall och en spärr av automatvapeneld. Många år senare skulle Castro anförtro en amerikansk gäst att de dagar och nätter han tillsammans med två kamrater höll sig dold i sockerrörsfältet i en ödebygd som av någon mystisk anledning kallades Alegría del Pío (Píos gläde) utan jämförelse var ”det värsta ögonblicket” i hans intensivt våldsamma liv. Han skulle framhålla att den fälla armén hade lurat honom in i var ett till och med ännu ”bittrare” slag än när han 1953 sattes i fängelse för att med en illa utrustad rebellstyrka ha gått till anfall mot ett av Batistamilisens högkvarter; fällan i sockerrörsfältet var något som ”jag inte skulle vilja gå närmare in på”. Castro är inte den som vill gå närmare in på misslyckanden.

I själva verket har han aldrig offentligt diskuterat incidenten vid Alegría del Pío, med undantag för att han har medgivit att ”vi togs med överraskning och drevs på flykten” av styrkor som ”var överlägsna i antal”. En gång, när vi tog en drink före middagen i en jaktstuga på västra Kuba ritade Castro upp en skiss av kusten vid Oriente där rebellernas expedition hade landstigit han redogjorde för de fruktansvärda navigatoriska problem de ställdes inför efter att ha beskrivit den beklämmande bristfälligheten i deras vapenutbildning i Mexiko — men han ville inte tänka på de första dagarna av gerillans verksamhet.

Alegría del Pío var naturligtvis den verkliga vändpunkten i Castros och revolutionens liv. Kubas och världens historia skulle ha utvecklats annorlunda om denna enstaka individ hade varit litet mindre beslutsam och, vilket är lika viktigt, inte haft en sådan tur. Turen är ett återkommande tema i Castros tillvaro.

Men ändå är det inte lätt att få ett grepp om Fidel Castro som människa. Castros skäggiga anlete må vara en av de mest kända fysiologierna i världen, hans officiella synpunkter på varje ämne under solen (han har åsikter om allt, från medicin till *haute cuisine*) har vällt fram

i kaskader av miljontals ord i de tusentals tal han hållit under dessa långa år. Med den förtegenhet som blivit en vana efter en livslång verksamhet som konspiratör är han en mästare i att sopa igen spåren efter sig själv, och han har systematiskt lagt hinder i vägen för närgångna studier av sitt förflutna och av revolutionens historia — i varje fall för publiceringen av sådant material.

Castro, en trots sin yttre *persona* synnerligen nyckfull och inåtvänd man och förbluffande skygg i begynnelsen av personliga kontakter — önskar uppenbarligen dölja sitt förflutna, framförallt ungdomsåren, i en kokong av glömska. Han är utomordentligt nogräknad med att blottlägga fakta som, enligt hans förmenande, på ett ofördelaktigt sätt skulle kunna påverka hans offentliga framtoning. Han vill kontrollera teckningen och penselstrecken i varje porträtt av Fidel Castro — precis som han personligen kontrollerar allt annat på Kuba. Castro, utforskaren av det förflutna, den virtuose politikern, inser den strategiska betydelsen av att kontrollera historien.

På senaste tiden har Castro, den jesuituppfosttrade, självutnämnde marxist-leninisten, ägnat mycken tid åt att diskutera och för publicering diktera en intellektuell rationalisering av de värden som enligt hans uppfattning delas av kristenheten och marxismen när det gäller att förverkliga social rättvisa. Alltsedan Johannes Paulus II valdes till påve har Castro ofta prisat honom för hans omsorg om tredje världens fattiga (Kuba och Vatikanen har aldrig avbrutit sina diplomatiska förbindelser; Castro har varit på privata middagar hos den påvliga nuntien i Havanna). Ett möte mellan de båda har diskuterats, och Det nationella kubanska kyrkomötet som avhölls i februari 1986, var det viktigaste romersk-katolska kyrkomötet där sedan revolutionen.

Idén om en syntes mellan hans form av revolutionär socialism och kristendom upptar i hög grad hans tankar: på det intellektuella planet när han lovordar Befrielse-teologin (den mäktiga rörelsen för social rättvisa som genomströmmar den moderna katolska kyrkan i Latinamerika) och på det mystiska planet när han betraktar martyrskapets väsen. Under långvariga samtal 1985 med en brasiliansk dominikanermunk, konstaterade Fidel: ”Jag är övertygad om att på samma pelare på vilka det i dag vilar en revolutionärs offergärning, vilade i går den offergärning en martyr gjorde genom sin tro.” Han tillade att ”utan altruism kan varken en religiös eller politisk hjälte existera”. Han sade också att ”om det någonsin fanns ett namn som reaktionärerna hatade mer än namnet på en kommunist, var det namnet på en kristen”. Mot bakgrund av de explosiva och politiska spänningarna i Latinamerika och den nya väg som den ”unga” kyrkan där har slagit in på, har Castro engagerat sig i något förmer än en teoretisk övningsuppgift. Det passar in i de strategiska begrepp han tagit i arv efter Bolívar, men här framträder också en mysticism och en från jesuiterna övertagen logik.

Castros känslor för sin son Fidelito (som var fem år när hans far skilde sig från hans mor) tycks ha varit osedvanligt starka när man tar i betraktande att Castro, från det ögonblick då pojken föddes, i tur och ordning var konspiratör (medan han utövade sin advokatverksamhet utan att kräva någon ersättning av sina fattiga klienter), politisk fånge, landsflyktig, *guerrillero*, och statschef. Castro ansträngde sig för att få träffa Fidelito under de mest besvärliga omständigheter, till exempel när han illegalt lät skicka honom till Mexiko medan rebellstyrkorna undergick sin utbildning. Fidelito, en sovjetutbildad fysiker, har i allt högre grad kommit i rampljuset; man kan se honom presidera vid vetenskapliga sammankomster och närvara vid officiella mottagningar i Revolutionspalatset i sin egenskap av general-sekreterare i Kubas kärnkraftskommitté. Han ser exakt ut som hans far gjorde vid hans ålder, trettiofemårsåldern. I Havanna är det ingen hemlighet att Castro har åtminstone ännu ett vuxet barn (och ett barnbarn) i en fri förbindelse.

Men Fidel Castro är i högsta grad en privatperson och kubaner brukar vanligtvis inte diskutera hans privatliv, mestadels på grund av den respekt de hyser för honom. Han gifte aldrig om sig,

och efter det att Celia Sánchez, hans helhjärtat tillgivna vän och gerillakamrat, dog i cancer 1980, har ingen kunnat ersätta henne som Fidels förtrogna. Otvivelaktigt var Celia den mest betydande kvinnan — och troligen också den mest betydande människan — i hans liv. Ingen annan kvinna har haft sitt namn offentligt förknippat med Castro efter Celias död och förmodligen kommer aldrig någon att få det. Omgiven av hovfolket i sitt palats förefaller Fidel vara en mycket ensam människa.

Fidel var det femte i ordningen av Ángel Castro y Argiz nio barn. Fadern var en godsägare från Spanien; de båda första barnen föddes i hans första äktenskap. Fidel Castro och hans yngre bror Raúl, förutbestämd som hans arvinge till statschefsposten och till posten som kommunistiska partiets förs-tesekreterare, står uppenbarligen i ett unikt och speciellt förhållande, både personligen och politiskt — revolutionens erfarenheter har de gemensamt — men de har valt att sällan umgås under sin fritid (Raúl har hustru och barn och är mycket hemkär). Det sägs att de i det förflutna har haft våldsamma meningsskiljaktigheter som nu tycks vara glömda. Fidels kontakter med sin äldre bror Ramón och halvsystem Lidia är präglade av värme om de också är tämligen begränsade. En halvbror och två systrar i Havanna träffar han mycket sällan. En syster har länge bott i Mexiko och en annan syster — Juana — lever i självpåtagen landsflykt i Miami och fördömer vid alla tänkbara tillfällen Fidel som en kommunistisk diktator fast hon under kriget i bergen var hans hängivna supporter.

Under gerillakriget lät Castro sätta eld på familjens sockerrörsfält som ett exempel på ekonomisk krigföring mot de rika på Kuba. Efteråt nationaliserades Castros ägor under revolutionens jordbruksreform — hans mor, bröder och systrar fick överlämna den jord de ärvt till staten även om Señora de Castro tilläts bebo det stora *finca*-huset till sin död 1963. Fidels far hade dött 1956, efterlämnande arvegods åt barnen. Genom 1959 års jordbruksreform, i vilken 400 hektar fastslogs som ett maximum för privat ägande, drogs hälften av familjen Castros 800 hektar mark in till staten, tillsammans med de 10 000 hektar som familjen hade arrenderat på långtidskontrakt av angränsande amerikanskägda sockerplantager. Men strax därefter avstod familjen frivilligt från sina fyrahundra hektar.

Den grundläggande frågan när det gäller Fidel Castro, 1959 års revolution och Kubas förvandling till en kommunistisk stat, är naturligtvis huruvida allt detta logiskt dikterades av Kubas historia eller representerar en enastående politisk avvikelse, i främsta rummet initierad av hans överväldigande personlighet. Castro, som en gång ropade efter ”fler Robespierre” på Kuba, hävdar det oundvikliga i händelseförloppet jämte den ”subjektiva” roll han själv spelade.

Fast det slutgiltiga svaret är alltför komplicerat för att kunna reduceras till endimensionella förklaringar är Castros roll när det gällde att igångsätta och styra revolutionen förvisso imponerande. Även om han hade kämpat endast för att skaffa sig personlig makt, vilket definitivt *inte* är fallet, kvarstår det faktum att ingen revolutionär ledare eller statschef i modern tid har tagit sådana förbluffande personliga risker och så direkt varit engagerad i konspirationens, upprorets och det öppna krigets faser. Expeditionsmedlemmarnas landstigningsplats på Orientekusten, de snåriga mangroveträskerna de måste kämpa sig igenom i nära två kilometer för att nå fram till den verkliga kusten, slagfältet vid Algría del Pío och de fruktansvärda djungelstigarna högt uppe på Sierra Maestra var den mest mardrömslika terräng en militär ledare kunde möta. Castro hade ett sådant desperat behov av att segra i sitt ofattbara gerillakrig att han utan att låta sig bringas ur fattningen skapade en arme medan han kämpade sig framåt.

Ingen politisk ledare i full besittning av sitt sunda förnuft skulle ha begivit sig till Kuba från Mexiko på det sätt som Castro och hans fanatiskt tillgivna följeslagare gjorde; deras yacht med åttiotvå man ombord var byggd bara för ett dussintal personer och inte för att transportera en militär arsenal. Ingen politisk ledare utan verklig militär erfarenhet skulle ha

härdat ut i två år, ofta under brist på mat, vapen och ammunition, mitt i Sierra Maestra, ständigt på marsch med sina växande skaror på leriga, steniga stigar genom skogsområde efter skogsområde. Men mindre än sex veckor efter katastrofen vid Alegria del Pio hade Castro djärvheten att gå till anfall mot en avdelning Batistamilis. Detta var den första segern.

Lenin gav startsignalen till den ryska revolutionen i Zürich, utan att riskera strid. Stalin visade sitt mod huvudsakligen genom att plundra banker och tåg och en tid sitta i ett sibiriskt fängelse. Mao Zedong kontrollerade stora landområden och ledde väldiga arméer under en stor del av krigen med Kuomintang och Japan; varken under den inledande delen av uppbyggandet av sin kommunistiska bas eller under Den långa marschen 1934-1935 mötte han de konstanta personliga svårigheter som Castro fick genomkämpa på Kuba. Jugoslaviens marskalk Tito opererade från väl skyddade högkvarter och fick senare stöd av amerikanska och engelska styrkor. Vietnams Ho Chi Minh hade suttit i fängelse, men när det antifranska upproret sattes i gång tillkallades han inte för att leda trupper på slagfältet.

Fidel Castros verksamhet som *guerrillero* är därför ett synnerligen signifikativt element när det gäller att förstå och definiera hans personlighet i dag. Han älskar titeln överbefälhavare och eklöven som pryder hans paraduniform. Den totala militariseringen av det kubanska samhället är en tanke som bottnar i självupplevda erfarenheter. Han gjorde sina rön under mycket hårda yttre villkor — genom uppror i städerna och kamp i bergen — och skapade ur detta belägringstillstånd en medvetenhet om de belägrades villkor på denna av fiender omgivna ö där åtminstone halva befolkningen har övats och organiserats för försvarsstrid. Han lärde sig också att för att överleva måste han vara totalt och oföränderligt kompromisslös.

Kapitel 2.

Fidel Castros allt överskuggande problem denna kyliga torsdag i december 1956 gällde hur han skulle ta sig ur omringningen och återsamla de överlevande från sina illa åtgångna styrkor till segerrik strid. Detta krävde orubblig förtröstan på att han skulle lyckas med ett enligt alla normala begrepp monumentalt huvudlöst företag. Batistaregimen förfogade över en armé på 50 000 man, utrustad med artilleri och pansarstyrkor, ett flygvapen, en flotta och en mordiskt effektiv uniformerad och hemlig poliskår.

Dessutom åtnjöt president Batista Förenta staternas fulla stöd, däri inbegripet tillgång till amerikanska vapen. Stridsvagnar och artilleri skeppades regelbundet till Kuba från amerikanska hamnar, Batistas plan kunde tanka och lasta sprängämnen och napalmbomber vid USA:s flottbas Guantánamo på Orientekusten och i Havanna utbildade amerikanska instruktörer väpnade kubanska styrkor. Allt detta sammanhänge med det faktum att Kuba i själva verket hade varit en amerikansk provins alltsedan Spanien förlorade ön i kriget 1898 och att Washington motarbetade alla förändringar av *status quo*.

Det fanns ingen anledning till att USA skulle ha förstått fenomenet Castro 1956, lika litet som man hade förstått det slutliga kubanska frihetskriget som exploderade 1895. Som Lupis A. Pérez, en antikommunistisk kubansk historiker, beskrev detta uppror: ”Det var en nationell befrielseerörelse i gerillakrigets form i avsikt att förändra samhället... den innehöll element av antiimperialism, politisk radikalism, jordbruksreformer och social rättvisa.” Alltså stod Eisenhoweradministrationen som en man bakom Batista, sedan vicepresident Richard Nixon hade besökt honom i Havanna strax efter det att Castro hade landstigit i Oriente i december. Men varken Batistas eldkraft eller det amerikanska stödet gjorde något intryck på Castro; för honom var nederlag i själva verket förklädda segrar, ägnade att egga och skärpa människornas vilja och mod.

I sockerrörsfältet, när han väl låg säkert gömd under mattan av *paja* och vissna sockerrörsblad och med bara sitt ansikte synligt från fältet, gav Fidel Castro ifrån sig en mycket låg vissel-signal. En annan gestalt i olivgrönt ålade sig tyst ner i sockerrörsfältet från en dunge på andra

sidan en smal stig. Detta var Universo Sánchez Álvarez, en hårdför, storväxt bonde från norra Matanzasprovinsen som hade tjänat som Castros livvakt under den hemlighetsfulla period då man förberedde invasionen i Mexiko. Universo bar med sig ett gevär med kikarsikte (liksom Castro), en klar fördel i det läge de för närvarande befann sig i, men han var barfota efter att ha tappat skorna under reträtten från Alegría del No och detta var ett fruktansvärt problem för en man i strid. Så nådde en tredje krigsman tryggheten bland de tätpackade sockerrörsbladen. Det var Faustino Perez Hernández, en läkare från Havanna och en av expeditionens båda stabschefer. Faustino bar marschkängor men hade inte längre något vapen — ett fruktansvärt minus vad Castro beträffade. Båda männen var trettiosex år gamla, sex år äldre än Fidel, men medelåldern i rebellstyrkorna var tjugosju; flertalet tämligen mogna män. Som Castro anmärkte många år senare: ”Det fanns ögonblick då jag var högste chef för mig själv och två man till.”

De tre männen, dolda under *pajan*, låg tätt intill varandra så att de kunde meddela sig med varandra genom viskningar. Castro harklade sig försiktigt och viskade triumferande: ”Vi kommer att vinna. Segern ska bli vår!” Universo och Faustino sade ingenting. Fidel Castro, Universo Sánchez och Faustino Perez utgjorde i detta ögonblick *hela* rebellarmen, den kämpande grenen av Castros anti-Batistarörelse av den 26 juli. Rörelsen hade vuxit underjordiskt i de kubanska städerna sedan 1953, tidpunkten för den förödande och blodiga attacken mot Moncadakasernerna i Santiago, Orientes huvudstad, planlagd och ledd av Castro. Han tillbringade sedan tjugo månader i Batistas fängelser och förberedde sig på nästa anfall mot diktatorn. Nu hade Castro återvänt från den självvalda landsflykt till Mexiko som följde på hans fängelsetid, för att starta ett gerillakrig mot regimen i Sierra Maestras vilda bergstrakter.

Denna ”rebellarme” skulle faktiskt vara inskränkt till de tre männen och de två gevären i tretton dagar, räknat från den eftermiddag katastrofen vid Alegría del No inträffade — inklusive fem nätter och dagar under sockerrörs-fältets *paja* — tills de i en sierrabondes gård sammanträffade med Raid Castro, chefen för en av expeditionens tre plutoner som hade marscherat upp i bergen med fyra kamrater.

Raúls trupp hade fem gevär och ammunition — och Fidel Castro blev så till sig över sin ”armes” tillväxt till åtta man och sju vapen att han i sin mest dramatiska stil proklamerade att ”nu har vi vunnit kriget... tyranniets dagar är räknade!”. Fyra dagar senare förenade sig ytterligare sju man från expeditionen med Castros styrka, däribland Ernesto ”Che” Guevara de la Serna, den argentinske hjälten i den kubanska revolutionen som blev sårad vid Alegría del Pío och skulle dö 1967 i gerillakriget i Bolivia. Fidel var extatisk.

Men denna första torsdag på Kuba hade Fidel, Faustino och Universo viskande kommit fram till att det säkraste för dem var att så länge det var nödvändigt hålla sig dolda i sockerrörs-fältet. De måste undkomma tolfte och trettonde skvadronerna ur Lantgardet, en tungt beväpnad gendarmkår, i vilken artilleri ingick, som hade tagit dem med överraskning och krossat expeditionsstyrkorna föregående dag och nu var på jakt efter överlevande.

Fast Batistaregeringen redan hade tillkännagivit att Fidel och Raid Castro hade dödats i strid tillsammans med fyrtio andra rebeller den 5 december (en nyhet som omedelbart vidarebefordrades världen runt av United Press International, en nyhetsförmedling som Castro aldrig kunde förlåta byrån), hade en hemligstämplad rapport samma kväll från lantgardes-skvadronernas chef till deras överordnade i Havanna medgivit att ”doktor Fidel Castro” kanske hade undkommit. Batista insåg tydligen att Castro måste uppspåras och oskadliggöras till varje pris: diktaturens politiska trovärdighet — och dess anseende som militärt effektiv — stod på spel.

Som en följd härav fick flygvapnet order om att bistå gardet i letandet. På torsdag förmiddag hade ett lågt flygande plan upptäckt tre separata grupper som höll sig gömda under en tät

träddunge på en kulle strax ovanför slagfältet. En av dessa grupper var Fidel Castros och de bombades och besköts av tvåmotoriga B-26-bombplan på den plats där de hade tillbringat natten.

Universo Sánchez var den förste som stötte på Fidel efter attacken och Faustino Perez träffade dem i skymningen någon timme eller så senare. De hade hört honom närma sig och Fidel hade givit Universo order att skjuta på den otydligt skymtande gestalten om det föreföll vara en fiende. Faustino lyckades i sista ögonblicket identifiera sig; av ”rebellarmen” skulle annars ha återstått två man. Men Perez kom med den sorgliga nyheten att Che Guevara förmodligen var död efter att ha blivit svårt skadad (i själva verket var Ches skada av lindrigare slag).

Planen hade missat vid första attacken och de tre rebellerna insåg att de närbelägna sockerrörsfälten var deras enda räddning: de kunde inte ge sig ut i öppen terräng. Ledda av Fidel spurtade de mot fälten medan planen omgrupperade sig ovanför dem. Flyktingarna upprepade denna manöver åtskilliga gånger tills de kom fram till en dunge intill det sockerrörsfält som Fidel ansåg vara säkrast. De tog sig in i det ålande på magen och grävde ner sig bland de stora, vissna blad som låg på marken.

Castro hyste den åsikten att Lantgardet och flyget skulle inställa spaningen i området mot kvällen och förflytta sig till andra trakter. Detta, tänkte han, skulle tillåta honom, Faustino och Universo att lämna sockerrörsfältet samma kväll för att börja marschen mot förbergen till Sierra Maestra österut där han visste att vänligt sinnade bönder och militanta medlemmar av 26-julirörelsen skulle skydda och hjälpa dem. Faustino och Universo lyckades emellertid övertala Fidel att inte genast sätta igång; när han envisades med att de skulle ge sig iväg sade Universo: ”För helvete, Fidel, demokratiskt sett står det två mot en, så vi stannar kvar.”

Under tiden kunde de, på ett avstånd av bara några hundra meter, höra kommandoord, det metalliska klirrandet när kulsprutor flyttades från axlar till händer av soldaterna och enstaka skurar av automateld. Ett sockerrörsfält omedelbart söder om det där de tre rebellerna låg stacks i brand för att skrämja ut dem som kunde ha gömt sig där och tjock, blåaktig rök spred sig snabbt över slättlandet. De kämpade desperat mot hostattacker, rädda att de skulle höras av gendarmerna. En B-26:a dundrade fram lågt över det brinnande fältet under eldgivning.

Detta såg så illa ut som tänkas kan för Fidel och hans kamrater. Bortsett från att de hade hamnat i en fälla inne i ett sockerrörsfält var de törstiga och uthungrade. De hade förlorat merparten av sina förråd och sin utrustning, däribland livsmedel, när *Granma*, deras yacht, blev vrak i gryningen den 2 september åtskilliga hundra meter från kusten. När de åttiotvå expeditonsmedlemmarna långsamt tog sig in i landet tog de kontakt med traktens fåtaliga bönder och kolare som mottog dem väl och delade sin enkla föda med rebellerna. Castro och hans män åt sitt sista varma mål på kvällen den fjärde december — de kunde också köpa korb och bröd av ortsborna — innan de tog sig vidare mot Alegría del Pio.

Det som rörde dem för Lantgardet var deras hunger följande dag. Efter att ha förbrukat sitt korb- och brödförråd började revolutionärerna bryta av sockerrör under marschen, suga ur den söta saven och sedan kasta röret på marken. Fidel gjorde så han också, eftersom saven i sockerröret var synnerligen energigivande. Men gendarmer ur Lantgardet som var ute på spaning efter expeditonsmedlemmarna från det ögonblick de steg i land (Batistas flotta och flyg hade omedelbart lokaliserat det till häften sjunkna vraket av *Granma* utanför Los Cayelos) fick syn på de kringströdda sockerrören, följde spåret och omringade sedan Castros styrka. Detta var det katastrofala resultatet av gerillamäns bristande erfarenhet av uppträdandet i okänd terräng (gendarmerna förstod givetvis genast att de hade hittat sitt byte), och detta var en lektion som Fidel aldrig skulle glömma.

Nu letade han, Faustino och Universo försiktigt efter sockerrör intill den plats där de låg för att livnära sig på den sockerrika saven. Men under de tre dagar och nätter de skulle komma att vara kvar i det där sockerrörsfältet fick rebellerna munsår av att suga på rören eftersom de

saknade knivar att skala dem med. För att släcka törsten slickade de varje morgon dagg från bladen, men de sträva bladen gav dem också sår på läppar och tunga. Tillfälliga skurar om natten tjänade bara till att blöta ned marken — och de tre männen.

Lika fruktansvärt upplevde de sin påtvingade orörlighet, särskilt den alltid rastlöse Fidel. Han bestämde att de skulle ligga utsträckta på rygg dag och natt för att inga rörelser ute i fältet skulle kunna iakttas utifrån. Tömma blåsan fick man göra i liggande ställning; eftersom de inte hade något att äta hade de ingen avföring. Och bortsett från våldsamt fysiskt obehag tog det på nerverna med denna oändliga orörlighet.

Första natten i sockerrörsfältet placerade Castro sitt gevär vertikalt över sin kropp: mynningen passade in under hakan och kolven stödde han mot fötterna. Han osäkrade vapnet och krökte ett finger kring avtryckaren. ”Jag tänker inte bli... jag kommer aldrig att låta mig tas levande av tyranniets soldater i sömnen!” förkunnade han i en dramatisk viskning. ”Hittar de mig kommer jag bara att trycka av och dö.”

Hans båda kamrater såg på varandra utan att kunna tro sina öron. ”Fidel, du är galen”, sade Universo Sánchez till honom. ”Jag vill inte heller bli tillfångatagen, men det där du tänker göra rena självmordet. Det finns massor av landkrabbor här och en krabba skulle kunna komma åt avtryckaren, förstår du.” Castro som avskyr att bli emotsagd svarade tjurigt: ”Bra. Ni gör som ni vill. Jag tänker sova på det här viset.” Och på det sättet sov han varenda natt under sockerrörsfältets *paja*, med gevärsmynningen under hakan. Universo lade sig att sova med geväret i famnen. Faustino hade inget vapen.

Den enda uppoffring som översteg Castros förmåga var stumhet. Han kunde helt enkelt inte låta bli att prata. Och det var inte bara hans normala neurotiska behov av att suga musten ur varje ämne (han är ingen vän av kallprat, så varje gång han öppnar munnen gäller det allvarliga ting). Där han låg och tryckte i sockerrörsfältet sysslade hans tankar ursinnigt och upphetsat med framtiden; han planerade deras flyktväg, organiserade i huvudet en gerillaarmé, förberedde segern och gjorde utkast till revolutionära lagar och förordningar. Han talade dag och natt i behärskat viskande ton utan att egentligen vänta sig några svar eller kommentarer — det var som en monolog eller ett lågmält anförande. Det är så här Faustino Pérez, den liberale och sofistikerade läkaren minns Fidels tal bland bladen:

”Medan vi diskuterade de olika möjligheterna att fortsätta till Sierra Maestra var Fidel redan övertygad om att vi skulle träffa våra kamrater. Vi skulle ge oss iväg nu på eftermiddagen, sade han, eller på morgonen nästa dag. För min egen del tänkte jag just då att det kanske skulle vara möjligt att vi kunde ordna en vapenvila, det vill säga, ta oss bort härifrån, försöka organisera oss på nytt och sedan återvända.

Detta var min personliga åsikt som jag aldrig fick framföra eftersom Fidel redan hade börjat tala om återsamla kamraterna och fortsätta. Och det var inte bara frågan om en återförening under de närmaste dagarna. Han betraktade det redan som något självklart och talade om de små stridshandlingar vi måste engagera oss i för att fortsätta att tillväxa — inte bara med hjälp av de expeditonsmedlemmar som vi skulle få kontakt med utan också de bönder som skulle vilja ansluta sig till oss. Med andra ord, vad som skulle hända efteråt hade Fidel redan klart för sig och detta vid en tidpunkt då det bara fanns vi tre och vi inte hade en aning om de andra.

För att kunna samtala med varandra måste vi hålla huvudena tätt tillsammans, och viska, eftersom vi var övertygade om att vara omringade av armén. Och viskande, med den entusiasm som karakteriserar honom, redogjorde Fidel för sina framtidsplaner. Men det gällde inte bara framtidsplaner. För första gången fick jag höra honom utförligt tala om andra saker, om meningen med livet, om vår kamp, om vår historia, om allt detta. Och jag kan säga er att det var nu som min djupa förståelse för Fidel och mitt absoluta förtroende för honom tog gestalt. Ty där, i sockerrörsfältet, talade han om vad ära innebar.

Jag minns att för första gången hörde jag honom upprepa José Martí's ord 'att jordisk ära får rum i ett sädeskorn'. Jag kände till de där orden av Martí men inte i det här sammanhanget, inte i det här sammanhanget när nu Fidel talade om vad kampen betyder för en revolutionär, vilken mening kampen har, vilken mening livet har för revolutionären och hur man inte bör kämpa av personlig ambition, inte ens för äran... Han talade om det på en gång nödvändiga och tillfredsställande som revolutionären upplever när han kämpar för andra, när han kämpar för sitt folk, när han kämpar för de små...

I fråga om idéer var detta som jag berättade om, det [hos Fidel] som slog mig mest. Men han talade om mycket annat. Om att organisera landet, om det kubanska folket, om Kubas historia, om Kubas framtid. Och om nödvändigheten av att starta en revolution, en verklig revolution. Vi talade inte om marxism och kommunism på den tiden utan om en social revolution och om imperialismens roll i vårt land.

Jag kan säga er att det kom ett ögonblick när man sade sig: 'Men, mina herrar, om vi bara är tre, vad tjänar då allt detta till, hur kan man då tala om kampen och en framtida seger? Fidel måste ha blivit galen!' Sedan började vi fundera på hans ord och med sina förklaringar fick Fidel oss att grundligt tänka igenom betydelsen av allt detta.

Ni förstår, Fidel trodde faktiskt inte att vår grupp — de åttiofyra expeditionsmedlemmarna — eller ens 26 juli-rörelsen som organiserades över hela landet skulle föra folket till seger. De som skulle erövra segern, de som kubanerna behövde, skulle vara en liten grupp av förtruppen, en grupp som skulle vara det lysande föredömet. Och om det fick en sådan grupp som skulle visa det vägen, vara ett föredöme, skulle folket göra vad på det ankom för att säkra segern. Detta var innebörden när Fidel diskuterade saken med oss; han ville samla tio man till, och femton man till, och femtio man till — det var detta han ville göra i Sierra Maestra, bli ett föredöme, tända sin fackla, för nationen skulle säkert svara med sina stridsåtgärder. Det skulle bli den beslutsamma kampen, den stora förkunnelsen om förtröstan och optimism — och på samma gång om realism — som Fidel höll vid den tiden.

I den meningen trodde Fidel orubbligt på sin sak. Men ändå, hur ska man förklara denna tro som faktiskt är något förmer än tro, för här finns idealistisk tro, blind tro, tro utan någon egentlig grund — men hans tro och förtröstan vilade på en grund av verklighet.”

Och detta är hur Universo Sánchez, bonden från Matanzas som överflyttade sin livslånga trohet från kommunistpartiet till 26 juli-rörelsen, minns Fidel Castros framvisade oratorium bland sockerrösfältets *paja*:

”Vid ett tillfälle började Fidel — tydligen för att stärka modet hos mig och Faustino — att diskutera vad revolutionen och framtiden skulle innebära. Han talade om det revolutionära programmet, han gav oss mod och tillförsikt. Och aldrig någonsin kände sig Fidel besegrad. Alltid var han sysselsatt med att gruppera om sitt folk. Till att börja med trodde jag att Fidel var galen. Jag sade 'för fan, han har blivit galen'. Ni kan se att mitt gevär har mitt namn inristat på kolven, jag gjorde det med bajonetten, för jag tänkte att när de hade dödat mig skulle min familj få veta att jag var död, att jag inte försvann. Vid det laget trodde jag inte att jag skulle komma levande från Sierra Maestra, så jag ristade in mitt namn på kolven... Jag trodde då att Fidel måste vara galen; hur skulle han kunna slå Batista med en handfull män? Fidel förutspådde alltid att Sierra en dag skulle myllra av folk — av krigare — och det ögonblicket kom. Och jag sade till mig själv 'fan om inte Fidel förutsåg det här'. Och jag hade tänkt på döden och på hur jag skulle dö.”

Fidels talträngdhet är en legend, episoden i sockerrösfältet är typisk. Han talar i oändlighet överallt och alltid. En gång efter en amerikansk teveintervju med hans storebror i Revolutionspalatset i Havanna, tillfrågades Raúl Castro om han hade sett hela de fem inspelningstimmarna framför kamerorna.

”Åh herregud, nej, nej...” svarade Raúl, som har mycket större sinne för humor än Fidel (storebror skrattar inte åt sig själv om han inte själv kommer med skämtet), med låtsad avsmak. ”Jag tror att jag har hört Fidel tala tillräckligt mycket för att det ska räcka livet ut för min del. Ni förstår, när jag flyttades in i Fidels fängelsecell där han hade suttit isolerad i omkring ett år det där var på Isles de Pines Presidio på hösten 1954, när vi avtjänade våra straff för attacken mot kasernerna i Moncada — lät han mig inte sova på flera veckor. Efter att ha varit ensam hela den där tiden talade han dag och natt, dag och natt...”

Till yttermera visso kräver Fidel Castro absolut uppmärksamhet när han talar till en besökare mellan fyra ögon. Han föredrar att stå hellre än att sitta under samtalen — han har också en benägenhet för att snabbt vandra fram och tillbaka i rummet när han blir upphetsad av en tankegång eller någon kränkning som han inbillar sig ha blivit utsatt för i något världspolitiskt sammanhang — och om besökaren inte rycks med av hans ord får han kanske en puff mot armen eller i bröstet.

Castro kan också vara en oöverträffad lyssnare när han är intresserad av ämnet eller den talande. Och han är en skicklig utfrågare som snabbt söker sig in till kärnpunkten i ett tema under en diskussion. Man har ofta en känsla av att han till varje pris vill ha ordet, men hans artighet och nyfikenhet brukar för det mesta segra — och Fidel kommer att förbli stum under mycket långa minuter, medan han fingrar på sin cigarr, tänd eller otänd (innan han plötsligt slutade röka på hösten 1985) eller tvinnar skägget med fingrarna mellan hakan och underläppen i en karakteristiskt tankfull pose.

Kapitel 3

Att Castros revolutionskrig i Sierra Maestra och 26 juli-rörelsens kamp i städerna och militanta studentorganisationer skulle påskynda Batistaregimens sammanbrott, inom litet mer än två år efter dramat i sockerrörsfältet är ett historiskt faktum. Det är likaså ett faktum i nittonhundratalets historia att Fidel Castro, den kompromisslöse, skäggige *guerrilleron*, har fört Kuba genom den största sociala revolutionen sedan Mau Zedong införde kommunism i Kina ett decennium tidigare. På ett ofattbart sätt har han förändrat levnadsvillkoren för miljoner kubaner — de var sex miljoner 1959 och är mer än tio miljoner 1986. Som en senkommen, självutnämnd marxist-leninist har Castro ombildat Kuba till det första (men hittills enda) kommunistiska landet i den västra hemisfären och politiskt, ekonomiskt och militärt allierat sig med Sovjetunionen. Han har vidmakthållit denna politik och denna allians utan att falla undan för vad sju amerikanska presidenter i följd ansåg (Ronald Reagan är den sista i denna period som omfattar närmare tre decennier), han har omintetgjort ett amerikaunderstött invasionsförsök och, i konspiration med Nikita Chrusjtjov, ställt världen vid undergångens brant i form av en hotande kärnvapenkatastrof 1962.

Fidel Castro har suttit vid makten längre än någon annan betydande regeringschef med undantag för Nordkoreas Kim Il-Sung och Jordaniens kung Hussein och har förblivit en i högsta grad aktiv och inflytelserik aktör på den internationella politiska scenen. Hans hälsa förefaller ypperlig och allt, bortsett från att han kan bli lönnmördad, tyder på att han en mycket lång tid framåt kommer återfinnas på världsarenan som en äldre statsman (han är fem år äldre än Sovjetunionens Michail Gorbatsjov) vars handlingar man i högsta grad måste ta i beaktande vid bedömningen av förändringar i den politiska situationen. Även om han kanske kommer att till sina närmaste medarbetare överlåta en del av ansvaret när det gäller förvaltandet av Kubas inrikespolitiska frågor, kommer han aldrig att överge sin bestämda vilja att behålla ett större inflytande i de laddade och kontroversiella frågor som gäller mänsklighetens framtid.

Det har sagts att Castro överdriver sin egen betydelse, och kanske förhåller det sig så — men han tror att detta är den enda väg på vilken en liten nation kan skaffa sig uppmärksamhet och

respekt hos stormakterna lika väl som hos andra mindre länder. Tydligen tilldrar sig Castros Kuba tillräcklig uppmärksamhet från Sovjetunionens sida för att erhålla cirka fyra miljarder dollar i ekonomiskt bidrag. Detta är ett enormt belopp i jämförelse med traditionella hjälpprogram från supermakternas sida. Till detta kommer en halv miljard dollar i sofistikerad militär utrustning, alltifrån datastyrda kontrollsystem till MIG-plan. För Förenta staterna, som efter tjugofem år alltjämt håller fast vid åsikten att Castro måste försvinna, är Kuba en permanent mardröm eftersom Washington vändas över Kubas inflytande i Afrika, Centralamerika, Karibiska havet och även "vårt eget" Puerto Rico.

Castro vet hur han skall hantera både motståndare och allierade. I mer än ett kvartssekel har han gång efter annan försökt nå någon form av uppgörelse med Förenta staterna och han har i lika lång tid legat i öppen fejd med Sovjetunionen. Paradoxalt nog har USA inte råd att komma överens med Castro, för detta skulle innebära att man hundraprocentigt måste erkänna honom, och Sovjetunionen har inte råd att bryta med honom, för det skulle innebära ett fruktansvärt nederlag i kampen mellan USA och Kina om inflytande i Tredje världen.

I en stor del av Tredje världen, som gjorde honom till ordförande för Den alliansfria rörelsen 1979-1983, är Castro en hjälte, och inte bara därför att kubanska trupper är i Angola och Etiopien för att försvara dem mot "imperialism"; kubanska rådgivare finns i Nicaragua av samma uppenbara skäl. Tredje världen betraktar Castro som sin talesman och stundom som sitt samvete. Han anser att andra folk i Tredje världen förtjänar det slags värdighet som land och individer som revolutionen har givit kubanerna. Detta är det ämne som han tycker mest att tala om, timme efter timme, med främmande besökare.

Han framhåller alltid att den kubanska "internationalismen" överflyglar de till antalet cirka 40 000 soldater och militära rådgivare som är invecklade i strid från Angola och Etiopien till det närbelägna Nicaragua, ty, enligt Castros sätt att tänka, gör det en mycket större och varaktigare verkan att tiotusentals kubanska läkare, sjuksköterskor, lärare och tekniker är verksamma i länder på tre kontinenter. Han säger att cirka 1 500 kubanska läkare är verksamma i länder i Tredje världen. I allt högre grad fånglad av vad han ser som kristna och marxistiska paralleller hävdar han med lidelse att "om kyrkan har sina missionärer, så är det vi som har internationalisterna". Castro är angelägen om att framhäva att det kristen-marxistiska samband han lanserar inte är något som plötsligt inspirerat honom, för vid sammanträffanden med kristna chilenska ledare 1971 och kristna från Jamaica 1977 hade han redan talat för en "strategisk allians" mellan de båda krafterna "för att uppnå de nödvändiga sociala förändringarna i våra länder". Han har i så hög grad tagits på allvar att en delegation av katolska biskopar från USA har konfererat med honom i Havanna på våren 1985 — Castro trivdes som fisken i vattnet när han fick förblända biskoparna med sin hemmastaddhet i teologi och liturgi — och samma år konfererade han med det kubanska episkopatet, det första mötet av detta slag under de tjugosex åren efter revolutionen.

Kort sagt, Fidel Castro är ett fascinerande fenomen i vårt århundrades politik: för den allt gråare och tristare västvärlden framträder han som en karlakt, en romantisk gestalt, en evigt utmanande, förvirrande fantasirik och oberäknelig upprorsman, en storartad skådespelare, en bländande pedagog och förkunnare av de många credon han säger sig omfatta. Men Castro ger också andra intryck. Trots att hans personliga popularitet på Kuba är ofantlig finns det i varje fall en del kubaner för vilka Castro ter sig som en hänsynslös och slug diktator, en man som cyniskt förrått den liberala demokrati i vars namn han med flammande appeller drog miljoner kubaner till sin sak och sitt baner, en servil lakej till Sovjetunionen, det avgudade föremålet för en personlighetskult som han har lika stort behov av som den luft han andas och en självständig skapare och verkställare av fundamentala ekonomiska och politiska omvälvningar. Mångsidigheten och dimensionerna hos Fidel Castro som personlighet och statsman är av sådant slag att han faktiskt kan vara allt av det som sagts här ovan — de små människornas hjälte och samtidigt den utvecklingshämmande diktatorn i många kubaners ögon. Eftersom så

mycket här i livet bestäms av iakttagelseförmåga behöver den mångfacetterade bilden av Castro inte vara enhetlig i sina schatteringar.

För egen del bryr han sig inte om att man kan betrakta honom som oärlig, om detta enligt hans åsikt är ”historiskt försvarbart”. Det mest spektakulära exemplet på detta är Castros stolta offentliga medgivande att han avsiktligt hade dolt sin orientering mot marxist-leninismen under gerillakriget för att undvika att stöta sig med ”bourgeoisin” och andra potentiella supporters. Vilken som är den verkliga och slutgiltiga sanningen om Fidels marxism kommer kanske aldrig att bli känt — det är omöjligt att förutsäga vad han i framtiden kan komma att säga om sig själv — men under en lång tid har hans roll som marxist varit ideologiskt vag, osäker och illa formulerad. Castro inser otvivelaktigt att folk har lätt för att glömma och att det på Kuba redan finns en hel generation, nu på väg att besätta makt- och ansvarspositioner, uppfostrad av och under revolutionen och för vilken det förflutna historiskt och intellektuellt inte existerar — annat än som en tid av skam och nesa. Det är på detta djävulska sätt Castro har definierat Kubas förflutna, det politiska förflutna under vilket han växte upp.

När man söker skåpa ett exakt porträtt av Castro — ett fåvitskt företag även under de gynnsammaste förhållanden — är en fundamental faktor att motsägelsen och paradoxen är själva hans livsluft. Det är en lockande intellektuell stimulans för Castro, när han utmanas av ett händelseförlopp eller en intervjuares frågor, att på det mest logiska sätt skapa en överensstämmelse i alla de motstridiga uttalanden han gjort offentligt under närmare tre decennier om marxism, demokrati och kristendom, Sovjetunionen och Förenta staterna, sockrets framtid i den kubanska ekonomin (producera mindre eller producera mer), hans Revolutions faktiska framsteg (ordet Revolution skrivs alltid med stor bokstav på Kuba), och snart sagt varje ämne som dyker upp i hans rikt blommande tankevärld och datorlika minne. Med cigarren i handen (innan han slutade röka 1986) och en okynnig glimt i de bruna ögonen har han uppfört virtuosa föreställningar inför amerikanska tevekorrespondenter vilkas förhandskunskaper om Castro lämnat mycket i övrigt att önska. I de flesta fall har han ett övertag, retoriskt och intellektuellt, och han drar med förtjusning fördel av detta.

Eftersom Castro leder inrikespolitik och kubansk världspolitik huvudsakligen genom talrika offentliga tal eller ändlösa intervjuer (hemliga förhandlingar och beslut är förbehållna de allra känsligaste situationerna) är det bokstavligt talat omöjligt att hålla reda på vad han har sagt och när han sade det. Inte ens det kubanska riksarkivet förmådde räkna fram det exakta antalet offentliga tal som Castro har hållit sedan den 1 januari 1959, den dag han kom till makten. En rimlig gissning är att de överstiger 2 500 (av vilka en del tagit fem timmar eller mer i anspråk; rekordet från år 1959 ligger på nio timmar) men inte alla har publicerats, sänts i radio eller teve, och det är förmodligen omöjligt att leta fram texten till varje tal Castro har hållit.

Ett begrepp om omfånget i Castros verksamhet som talare kan man hitta i det faktum att han mellan den 1 januari 1966 och den 1 oktober 1984 höll etthundratrettio mycket långa offentliga tal enbart om sina favoritfrågor folkhälsa och medicin.

I själva verket skulle Fidel Castros revolution — i varje fall säljandet av denna revolution till kubanerna — kanske inte ha lyckats utan tevedemotet. Alltifrån den första dagen har Castro faktiskt regerat med tevens hjälp, det första massiva användandet av denna teknologi som ett verktyg för regeringen till skillnad från kampanjpolitiken. Även om han har en naturlig kontakt med sitt auditorium, och använde detta symbiotiska emotionella förhållande under de första åren av sin regering genom att tala till folkmassor på upp till en miljon åt gången, var televisionen livsviktig när det gällde att bära fram ansiktet, rösten och budskapet utanför demonstrationsplatserna och in i de kubanska hemmen. Längre fram blev televisionen den reguljära kommunikationskanalen mellan Castro och folket.

I jämförelse med latinamerikansk och till och med nordamerikansk standard var den kubanska televisionen tekniskt mycket väl utvecklad redan 1959 när Castro fördrev Batista och antalet

teveapparater i landet var relativt stort, framförallt i städerna. Men det som spelade den största rollen var att Castro, vars revolutionsuppfattning alltid byggde på kommunikation med massorna, genast förstod att han och televisionen var som gjorda för varandra. I själva verket hade Kuba en tradition när det gällde att använda radion för politiska syften, och Fidel hade varit mycket effektiv vid mikrofonen vid de få tillfällen han hade fått möjlighet att komma nära en. Under det andra och sista året av gerillakriget installerade Castro en radiostation — *Radio Rebelde* — i sitt högkvarter högt uppe i Sierra Maestra, och förvandlade den snabbt till ett ypperligt instrument för propaganda och förmedling av kodade order. Han talade ofta till kubanerna över *Radio Rebelde*.

Övergången till teve var alltså naturlig och Castros utspel framför kamerorna, hans stora dramatiska begåvning, gjorde resten. Den kubanska propagandamaskinen är så väloljad att nationen kan få höra ett castrotal live (alltid i dess helhet) plus repriserna i de båda kanalerna, ibland under en period av flera dagar. Dessutom visar man Castro i specialprogram varje gång han uppträder i offentliga sammanhang eller som inslag i nyhetsprogrammen (radion sänder naturligtvis också Fidels tal).

Det kan vara svårt att tro att Castro, som förefaller att älska att tala offentligt faktiskt har rampfeber innan han har sagt de första orden. Han berättade för den kubanska veckotidningen *Bohemia* att ”jag erkänner... att jag lider av rampfeber när jag talar på Revolutionstorget... Det är inte alls lätt för mig.” Som ung tvingade han sig att hålla tal framför en spegel i sitt rum tills han var säker på att hans talekonst skulle räcka till för en karriär inom juridiken och politiken. Vid de flesta tillfällen börjar Fidel med låg, nästan osäker röst och orden kommer långsamt — tills han plötsligt känner med sig att han har fått kontakt med sina åhörare. Därefter är det bara Fidel Castro, vältalaren. Andra berömda vältalare, bland dem Gladstone och Churchill, kunde aldrig bemästra denna inledande osäkerhet.

Naturligtvis är Castro fascinerad av den offentliga talekonsten, och han minns att han under studenttiden en sommar blev god vän med en högt bildad spanjor i Oriente som berättade för honom att Demosthenes för att bli kvitt sina brister som talare brukade tala med stenar i munnen. Detta kom Fidel att berätta att han redan i gymnasiet hade börjat skaffa sig tal av Demosthenes, Cicero och andra klassiska vältalare men att han senare fann att han ogillade deras vältalighet därför att ”den var för retorisk och bombastisk, alltför mycket en lek med ord”. Dessutom, säger han, skulle Demosthenes och Cicero i dag ”ställas inför stora problem om de var tvungna att syssla med handfast verklighet och förklara dess roll”. Castro ville betona att han upphörde att tro på den atenska demokratin när han förstod att den innebar att ”en liten grupp aristokrater träffades på allmän plats för att fatta beslut”. Fidels favorittalare visade sig vara Emilio Castelar, den lysande spanske statsman och tänkare som stod i spetsen för Spaniens kortlivade Första republik 1873, men hur ”storartade” Castelars tal i parlamentet än var ”skulle han i dag ha gjort totalt fiasko i varje parlamentarisk församling”. Till sist beslöt sig Castro för att göra tvärtemot vad historiens alla stora vältalare hade gjort; han skapade sin egen eldiga och kåserande stil. Det är högst otänkbart att det finns någon annan kommunistisk härskare i dagens värld som njuter av att dissekera den klassiska talekonsten eller som är i stånd till det.

Det har också förekommit ”hemliga” castrotal, okända till antalet, hållna inför kommunistpartiet eller ledande grupper inom de väpnade styrkorna och opublicerade charlas (kåserier), riktade till Kubas Kvinno federation eller Kommittéerna för revolutionens värn. Dessutom ägnar sig alla de högsta revolutionsledarna — castroiter liksom ”gamla” och ”nya” kommunister — åt en ständigt framvällande flod av talekonst för att samla nationen bakom Fidel, för att ställa nya krav och för att bekänna forna felsteg. Det är som att leva i ett ekotempel och oundvikligen förlorar orden innebörd och sammanhang.

Men det är inte sant att Castros tal nu för tiden skulle ignoreras av kubanerna. Först och

främst står det alltjämt en fascinerande glans kring honom själv och hans talekonst; för det andra kan ingen i ett samhälle som är så fast och hårt ideologiskt organiserat som Kuba — i högre grad än i de kommunistiska öststaterna — ha råd att inte känna till vad republikens president säger. Ideologisk indoktrinering (*Fidelismo*, kubansk historia och marxist-leninism, konstfärdigt sammankopplade av Castro) är så viktig att soldater, arbetare och studenter måste studera hans tal så fort som möjligt efter det att de har hållits och, helst med hans egna ord och slogans kunna förklara hans åsikter i inhemska och utländska frågor.

Det skulle vara svårt att föreställa sig verklig likgiltighet för Fidel Castro — på Kuba såväl som utomlands. Han må vara älskad eller han må vara hatad; det finns ingen neutral uppfattning när det gäller honom — bara starka känslor. Det är därför Castro med sådan magnetisk kraft drar alla slags lovordande och nedsättande adjektiv till sitt namn.

Naturligtvis solar sig Castro som är mycket fåfäng i denna uppmärksamhet, och enda gången jag såg Fidel upprörd och arg av kritik var på våren 1985 när han läste om sin ”grymhet” i en artikel av en framstående spansk journalist som nyligen hade haft en långvarig intervju med honom. ”Hur kan han veta att jag är grym?” murrade Castro där han rasande stegade fram och tillbaka i sitt ämbetsrum. ”Har han någonsin sett mig begå någon grym handling? Har han någonsin hört mig beordra en avrättning?” Fidel var djupt sårad i sin personliga tolkning av moraliska värden och ville inte släppa ämnet på en lång stund.

Politisk kritik — eller rivalitet — är inte välkommen. När Perus nyvalde president Alan García (en trettiosexårig vänsterpolitiker med stor personlig charm som Fidel betraktade som en presumtiv yngre partner i Latinamerika) i juli 1985 vågade ifrågasätta Castros syn på omvärlden, exploderade kubanen i vrede. García motsatte sig Castros tanke att Latinamerikas skuldsatta stater skulle totalt vägra att betala sina väldiga lån till amerikanska banker, och han påpekade att om de västerländska finansinstitutionerna var ”imperialistiska” så var förhållandet detsamma med den kommunistiska Warszawapakten och den gemensamma Comeconmarknad som Kuba tillhört alltsedan 1972. Den dag då García installerades i sitt ämbete svarade Fidel med ett helt osannolikt budskap i form av en offentlig lyckönskan vari han uppräknade Perus alla missförhållanden från analfabetism till ”allsköns elände”, och tillade storvulet att ”om ni verkligen beslutar er för att föra kampen med all kraft, fast och beslutsamt, mot den danteska bilden av social katastrof och befria ert land, som ni offentligt har lovat, från dominans och beroende av imperialism, den enda orsaken till denna tragedi, kan ni lita på Kubas stöd”. Det var ett budskap som förmodligen är utan motstycke när det gäller nutida diplomatiska förolämpningar, och det kan inte ha varit helt irrelevant att García är i samma ålder som Fidels son, Fidelito; ingen mogen ledare gillar en uppkomling. Sedermera har mellan de två regeringarna en viss hjärtlighet uppstått, men Castro undviker att nämna García offentligt.

Castro har en obegränsad förmåga att uttrycka indignation, vrede och ursinne, både spelad och äkta, och han tvekar inte att visa prov på detta, vare sig privat eller offentligt. Han kunde få ett raseriutbrott i Sierra Maestra när en enda patron förslösades av någon tanklös gerillakrigare (och han kunde hota mannen med de grymmaste straff), och även som Kubas president drabbas han av vredesutbrott — ackompanjerade av de råaste ord som det spanska språket är mäktigt — när han får kännedom om någon byråkratisk dumhet, ingen sällsynt företeelse efter mer än ett kvarts sekel av hans stora revolution. Hans allra närmaste medarbetare bävar inför ”Fidels vredesutbrott”.

På ett annat plan råder det föga tvivel om att Castro beordrade den stora ”Mariel-utvandringen” av mer än hundratusen kubaner till Förenta staterna på våren 1980, som en gest av enastående personlig ilska mot Carteradministrationen, på grund av den inställning den hade visat mot en våg av asylsökande på utländska ambassader i Havanna. Känslotänkande förblir en mäktig faktor i Castros beslutsfattande, och på Kuba antar man att han upphävde en

överenskommelse om immigration som hade undertecknats tillsammans med Förenta staterna 1985 därför att Reaganadministrationen satte igång med utsändningar från en fientlig radiostation som kallades ”Radio Martí”. Castro berättade för sina vänner att det som han hade tyckt illa om var användandet av det heliga namnet Martí mot den kubanska revolutionen; själva sändningarna fäste han sig inte vid.

Castros vredesutbrott (och hans lynneskiftningar av grubbel och grinighet — ibland i stället för raseriutbrott) är en del av hans kompromisslösa personlighet, hans orubbliga rättfärdighetskänsla, hans hårdförhet, mod, våghalsighet och stolthet. Han kräver omedelbart gensvar på minsta nyck, och hans omgivning är helt inställd på detta. Dessa nycker, som är ofta förekommande, kan spänna ända över det sublimes, att omedelbart skaffa fram ett sällsynt litterärt verk, till det löjeväckande, att yrka på att en högt uppsatt tjänsteman skall vidarebefordra numret på hans (Castros) marschkängor till en god vän som har lovat skaffa honom ett liknande par i Texas.

Fast det inte är allmänt känt har Fidel Castro varit nära döden vid åtskilliga tillfällen. Han var nära att dö i bukhinneinflammation när han var tio år (den åtföljde en blindtarmsinflammation på den här tiden, innan antibiotika och penicillin fanns). Som student i Havanna i mitten av fyrtioalet befann sig Castro mitt uppe i denna periods våg av politisk gangsterism — alltid bevärnad och utsatt för skottlossning. Han deltog i en dödfödd invasion mot Dominikanska republiken (simmade mot kubanska kusten från en jakt som förde expeditionen tillbaka därför att han fruktade att bli avrättad), och mindre än ett år senare befann han sig mitt i en blodig revolt i Bogotá, Colombias huvudstad, där han hjälpte till att organisera en ”antiimperialistisk” studentkongress.

I juli 1953, nu en politisk ledare, ledde han attacken mot Moncadakasernerna i Santiago och lyckades vid två tillfällen mirakulöst undgå döden — när armén slog tillbaka attacken och när han togs till fånga uppe i bergen några dagar senare. I rättssalen och i fängelset trotsade han dagligen Batistamyndigheterna till den grad att det allmänt antogs att man tänkte avliva honom i tysthet. Frigiven två år senare var han nära att låta sig lönnmördas av Batistas poliser i Havanna, innan han flydde till Mexiko, varvid han tillkännagav att han snart skulle återvända för att störta diktatorn. I Mexiko arresterades han av federala polisen och var nära att bli mördad av kubanska agenter (en spion hade lyckats nästla sig in i hans hemliga organisation i Mexico City). Yachten *Granma*, som förde Fidel och hans expeditionsmedlemmar till Kuba, var så vanvettigt tungt lastad att den praktiskt taget sjönk i en storm under överfarten (hon nådde Orientekusten på fel plats i något som Che Guevara beskrev som en ”strandning”, inte en landning).

Castros Sierra Maestra-kampanj inleddes med katastrofen i Alegría del Pío, och fram till den slutliga segern yrkade han på att personligen få leda varje förflyttning och varje anfall. Efter revolutionen förekom det trettio eller fler mordförsök på honom — de flesta planlagda av Central Intelligence Agency — och under CIA:s invasion av Grisbukten befann sig Castro vid brohuvudet, tills de anfallande gav sig. Arton månader efter invasionen ställdes han inför ett omfattande amerikanskt anfall vid tiden för kärnvapenkrisen. 1963 var Castro nära döden när det ryska plan som skulle föra honom till Ryssland på hans första besök där var några sekunder från att totalhaverera när det landade i tät dimma i Murmansk (en episod som inte fick någon publicitet då).

Det ser faktiskt ut som om Castro skulle utmana döden. 1981 beslöt han sig för att resa till den mexikanska hamnstaden Cozumel ombord på en snabb motortorpedbåt, i stället för att flyga till ett hemligt sammanträffande med Mexikos president, bara för att pröva amerikanska flottans vaksamhet i Yacatánsundet. Flottan patrullerade Mexikanska golfen för att komma underfund med om kubanerna skeppade vapen till Nicaragua och Fidels sinne för humor låg i att han ville se efter om de kunde fånga in honom. Sedan flög han hem efter att ha utfört sin

plan, men om detta sades ingenting i kubanska media. Det är en pikant tanke vad chefen ombord på en amerikansk jagare skulle ha gjort om han hade upptäckt Castro ombord på ett tungt beväpnat fartyg, eskorterat av två kärnvapenutrustade patrullbåtar, i internationella vatten mellan västra Kubas Kap San Antonio och Cozúmel. *Guerrilleron* hade roligt åt det.

Dessutom är Castros allt överskuggande fritidshobby undervattensfiske: tyngd av ett kilo bly i bältet stannar han djupt nere i vattnet i mer än två minuter (vilket är lång tid utan syrgasmask) i Karibiska havet där han riktar sitt vapen mot *pargo*-fisk och humrar. Han flyger ofta med sin egen sovjet-byggda tjänstehelikopter, även nattetid, och åtminstone vid ett tillfälle förlorade han kursriktningen medan han stod till rors i en dubbelmotorig båt under en storm vid Orientekusten.

Ernesto Guevara Lynch, Che Guevaras åttioårige far, sade en gång till mig i sin villa i Havanna att ”Fidel måste stå i förbund med Gud eller djävulen”, för det finns ingen förklaring till att han har lyckats hålla sig vid liv. Don Ernesto har kanske kommit nära något slags sanning.

Kapitel 4

Fidel Castros framgångar i krig och fred beror, bortsett från hans ledaregenskaper och järnvilja, i högsta grad på den gränslösa lojalitet han alltid kunde vänta sig bland sina revolutionskamrater, släktingar och vänner lika väl som bland det kubanska folket efter segern. Tre decennier senare är de första kamraterna från *Fidelista*-revolutionen lika fasta i sin lojalitet som under de tidiga hårda ungdomsåren, och detta gäller både män och kvinnor. I det avseendet liknar dessa gamla *Fidelistas* en medeltida religiös och militär orden, som tempelherrarna under korstågens tid. Många har oundvikligen kommit ifrån varandra, och ideologiska skillnader — ibland mycket djupgående när det gäller ämnet kommunism — har uppstått mellan en del av de övriga. Ändå är de fortfarande förenade med uppenbarligen outslitliga band av lojalitet till Castro som sin historiske ledare. I deras ögon kan Fidel aldrig begå något fel. Men varför förhåller det sig så?

I Bertholt Brechts ”Galileo” säger någon ”olyckligt det land som inte har några hjältar”, varpå Galileo svarar ”olyckligt det land som behöver hjältar”. I fallet Kuba är båda reflektionerna sanna: landet hade aldrig förr haft en segrande hjälte (José Martí dog innan han uppnått självständighet) och dess beklämmande historia kom folket att längta efter en. Uppenbarligen var Castro svaret.

Och liksom ”Den omutlige”, Maximilien Robespierre, talar Fidel Castro ”Revolutionens språk”, han talar för sin tids djupaste revolutionära principer. Hans ådagalagda vilja att leva upp till dessa ideal har försäkrat honom om följeslagare. I en korruperad stat under Batistas diktatur representerade Fidel sådana värden som hederlighet, politisk trovärdighet och social rättvisa — och man trodde honom på grund av hans imponerande talekonst och hans redobogenhet att med ett stort personligt risktagande utmana det rådande systemet.

Bortsett från politiska synpunkter väcker Castro lojalitet i vida kretsar genom sin utstrålning. Han är en synnerligen attraktiv och smittsamt energisk man, och hans övertalningsförmåga är oöverträffad. Han kan och har övertalat mängder av män och kvinnor med varierande bakgrund och temperament att delta i militära operationer om vilka de knappast fått veta något förrän i sista stund (attacken mot kasernerna i Moncada och resan med *Granma* är goda typexempel). Den armélöjtnant som tillfångatog honom uppe i bergen efter Moncada skonade hans liv på grund av hans mod, och flera år senare anslöt han sig till Castros segerrika armé. Kubaner och utlänningar i oräkneligt antal har funnit det omöjligt att neka Fidel något.

Ett annat inspirerande drag har varit Castros personliga hjältemod. Hans mod är så stort att det gränsar till vanvett. Vid ett tillfälle i Sierra Maestra undertecknade alla hans officerare en

skrivelse i vilken de bad honom att sluta upp med att utsätta sig för fientlig eld genom att yrka på att få gå i täten vid varje slag eller skärmytsling.

Castro har alltid varit levande engagerad i sitt folks välfärd. I Moncada vägrade han att ha med män som hade fruar och barn (fast han själv redan var husbonde och far), höll sig alltid underrättad om personliga problem bland sina krigare uppe i Sierra Maestra och deras familjer, kontrollerade noga livsmedelsutdelningen för att försäkra sig om att alla fick lika mycket (en gång klandrade han Universo Sanchez för att han inte exakt förmådde redovisa antalet karameller som han ansvarade för) och gjorde det till en järnhård tillämpad regel att *guerrilleros* måste betala bönderna kontant för varje hekto ris och varje höna de tog.

Böndernas lojalitet mot Castro hade gjort det möjligt för honom att överleva under denna Revolution — man hade satt ett pris på 100 000 dollar på hans huvud för information till armén om hans uppehållsort — och denna lojalitet växte ännu mer när rebellerna hjälpte till med skörden och startade primitiva skolor och kliniker för Sierra Maestras barn. En präst, fader Sardiñas, som anslöt sig till gerillan som självutnämnd fältpräst, använde mycken tid till att döpa barn i bondefamiljerna uppe i Sierra, en livligt uppskattad gest, allrahelst som det enligt Castro varken fanns präster eller kyrkor uppe i bergen. Som en följd härav minns Fidel att flera familjer ”ville ha mig till gudfar åt sina barn, vilket på Kuba är som att vara en andra far, och fader Sardiñas döpte massor av bondbarn...” Han säger att ”jag har massor av gudbarn i Sierra Maestra och många av dem är kanske redan arméofficerare eller universitets-studerande”.

Castro tror att fader Sardiñas närvaro i Sierra Maestra och döpanandet av barnen medverkade till att binda familjerna fastare till Revolutionen och gerillan och att knyta banden ännu fastare mellan befolkningen och gerillans ledarskap. Han förklarar att prästen, trots att han stödde revolutionen, avstod från att blanda in politik i sitt arbete och att hans arbete bland bönderna ”mera var av religiöst slag”. Ändå erkänner Castro att detta ”indirekt” tjänade revolutionen. Fidel berättade för en brasiliansk munk att han bar ett kors i en kedja om halsen under en del av kriget därför att en liten flicka hade skickat honom det från Santiago med ”varma hälsningar”. Han sade: ”Om ni frågar mig om detta var en trosfråga svarar jag nej, det skulle inte vara hederligt att säga att det var en trosfråga; jag gjorde det för den där flickans skull.”

Tydiligen visste Fidel hur politiskt livsviktigt stödet från bönderna var, men de mycket fattiga människorna på Sierra Maestra brukar alltid, när de återberättar sina krigsminnen tjugofem år senare, tala om gerillan som vänner och hjältar — inte som män som helt enkelt bara kämpade för att få politisk makt. Denna lojalitet mot Fidel Castro har bestått tidens prövning, i själva verket har den vuxit. Efter Förenta staternas invasion på Grenada 1983, till exempel, hade Castro varit noga med att nästan dagligen på sjukhuset i Havanna besöka de kubanska soldater och konstruktionsarbetare, som blivit skadade i strid på den lilla ön i Karibiska havet. Han hade med sig böcker till dem (bland dem Tolstojs Krig och fred i en vacker spansk utgåva), videokassetter och massor av konversation. Dessa besök omnämndes inte i media, men ryktet spred sig om hur överbefälhavaren månade om sina män.

Armando Hart Dávalos, en av de första organisatörerna av 26 juli-rörelsen efter anfallet mot Moncada, säger att av den grupp som Castro i hemlighet sammanträffade med i mitten av år 1955, fyra veckor innan han lämnade Kuba för att resa till Mexiko för att förbereda invasionen, ”finns varenda en kvar bland Revolutionens anhängare i dag eller också har de blivit martyrer för Revolutionen”. Detta möte hade sammankallats till två äldre damers våning i hamnkvartieren för att välja det Rörelsens Nationella direktorat som skulle leda den underjordiska kampen i Kubas städer ett stöd för det planerade gerillakriget i Sierra Maestra, men Hart själv greps snart av Batistas polis och satt i fängelse tills revolutionen hade segrat. Castro utnämnde honom omedelbart till utbildningsminister (Hart var tjugonio år gammal vid den tidpunkten, fyra år yngre än Fidel), och under decenniernas gång har han varit en av Den

högste ledarens mest betrodda rådgivare.

Fast Hart kom från en moderat politisk bakgrund som karakteriserade den till städerna förlagda 26 juli-organisationen, följde han (som tidigare tillhörde en högerinriktad nationalistgrupp) tveklöst Castro över till kommunismen och är för närvarande medlem av partiets politiska byrå på samma gång som han är kulturminister. Han skulle med all säkerhet återigen byta ideologi om Castro gav honom order om det.

Faustino Pérez, en av kamraterna från sockerrörsfältet vid Alegría de Pío, representerar ännu en dimension av lojalitet mot Castro. Han hade anslutit sig till rörelsen efter Moncada (ungefär samtidigt med Hart, med sina rötter i samma moderata anti-Batista-falang), och även han hade deltagit i det hemliga mötet i Havanna före Castros avresa. Han följde honom sedan till Mexiko, landsteg från *Granma* som ställföreträdande befälhavare, överlevde tillsammans med Fidel den första månaden i Sierra Maestra och beordrades till Havanna för att etablera samband mellan gerillan och städernas 26 julirörelse.

Som en av de högsta ledarna i den underjordiska kampen deltog Faustino Pérez i planläggningen av det svidande bakslaget med generalstrejken i april 1958, en ödesdiger händelse som utlöste den fundamentala brytningen mellan prokommunister (och diverse fraktioner däremellan) inom den revolutionära rörelsen. Revolutionen återhämtade sig aldrig riktigt efter den, trots försäkringar om total enighet.

Strejken motarbetades av de ortodoxa kommunisterna, som fortfarande i hög grad förhöll sig avvaktande mot Castro, och den rekommenderades huvudsakligen av liberala grupper i 26 juli-rörelsen som ansåg att den skulle kunna påskynda Batistas fall. Fidel själv hade först (om också motvilligt) offentligt understött generalstrejken innan han anslöt sig till Che Guevara, som var med honom i Sierra Maestra, för att ta avstånd från det misslyckade företaget. Guevara, ideologiskt sett den mest radikala av rebellernas ledare, var från första början den främste motståndaren till Rörelsens liberala fraktion och en lättretlig ledare i inre revolutionära stridigheter. Kommunisterna, som traditionellt var för en politisk strejkstrategi, var emot aprilstrejken därför att de ställdes nästan helt utanför den och de fruktade för skadliga effekter när det gällde deras framtida inflytande på Kuba. Påståenden om faktiskt kommunistiskt sabotage mot strejken kan inte ledas i bevis.

I den intriganta atmosfär som uppstod inom revolutionen valde Castro att vända sig mot strejkens organisatörer, men först efter det att strejken hade ebbat ut. Han hade kommit till uppfattningen att stadsfraktionen av 26 julirörelsen — känd under namnet *llano* som betyder låglandet — hade undanhållit vapen och pengar från gerillan i Sierra Maestra för att försöka utnyttja generalstrejken till att skaffa sig fullständig kontroll över revolutionen. Fidel, som fortfarande blir upprörd när han diskuterar dessa händelser trots att det gått så många år sedan dess, trodde dessutom (och förmodligen med rätta) att stadsorganisationerna, med sitt ”borgerliga” ursprung, skulle försöka blockera den djupgående sociala omvälvning han hade tänkt sig efter segern och att de skulle bestämma sig för att störta Batista utan att tillåta en omdaning av Kubas hela politiska system.

Att Castro från första början planerade att avskaffa hela den gamla samhällsstrukturen, sådan den grundats av spanjorerna och fortlevt under amerikanskt överinseende efter Kubas självständighet 1902, hade inte gått upp för de flesta som bodde på Kuba (eller utanför) när han organiserade och kämpade i Sierra Maestra. *Ex post facto* har vissa historiker och kommentatorer hävdad att Castros verkliga avsikter — införandet av ”jordisk frälsning” för de förtryckta — hade uttalats i hans resumé vid rättegången efter Moncadaattacken och fullt medvetet hemlighållits tills han tog makten. Längre fram hade Fidel inga samvetsbetänkligheter mot att offentligt medge detta och han förklarade då att folket helt enkelt ännu inte vara moget för denna ”verkliga” revolution. Den amerikanske historikern James H. Billington som grundligt har forskat i fenomenet inom revolutionshistorien använder

Castros vågstycke som det senaste exemplet på revolutioner vars innebörd man inte fattade när de ägde rum. Han skriver att ”tidigare politiska omvälvningar — även när de kallades revolutioner — i allmänhet gällde en ny ledare snarare än en ny ordning”. Billington kommer fram till att ”normen var revolt snarare än revolution”, och att Castro i själva verket var inspirerad av franska revolutionen i det hänseendet att ”aldrig tidigare hade ordet revolution knutits till ett helt nytt och uteslutande av människohand format system”.

För att verkställa denna omvandling behövde Fidel Castro pålitliga och erfarna medhjälpare och kommunisterna kom in i bilden under upprorets sista år på grund av att en serie politiska situationer konvergerade.

I den mån det är möjligt att rekonstruera revolutionens interna stridigheter är det säkert att Castros växande misstankar mot 26 juli-rörelsen i städerna, underblåsta av Che Guevara som framgår av hans brev från Sierra till Fidel, ledde honom fram till beslutet att bilda en allians med de ”gamla” kommunisterna och att skapa sina egna ”nya kommunister”. Av samma anledning vet man att Castro kom fram till att bland hans mest lojala krigskamrater i Sierra Maestra fanns det endast få som hade den gedigna politiska eller administrativa bakgrund eller erfarenhet som krävdes för att styra ett land eller handha revolutionens politik. Och eftersom Castro hade beslutat sig för att inte använda sig av liberal ”bourgeoisie” som handhavare av civiltförvaltningen annat än under en övergångsperiod, var han fast besluten att bygga upp en splitter ny revolutionsarmé ur rebellstyrkornas *barbudos* (skäggiga), av vilka åtskilliga var analfabeter. Det blev en revolutionär princip att Batistas väpnade styrkor helt skulle krossas (fast man skulle skona en handfull yrkesofficerare som var villiga att ansluta sig till revolutionen), och det visade sig att han hade haft rätt när det, några timmar efter diktatorns flykt från Kuba den 1 januari 1959, gjordes ett försök i Havanna att skapa en militärjunta som effektivt skulle ha stängt Castro ute från makten. Hans teori var att denna förintelse av den gamla armén var en förutsättning för etablerandet av ett nytt statskick.

Kubas ”gamla” kommunister hade styrt fackföreningar, suttit i parlamentet och infiltrerat universitet och tidningar i närmare fyrtio år, och de utgjorde en tillgång när det gällde både ansvarsmedvetande och erfarenhet som Castro kunde begagna sig av. Castro tilltalades särskilt av kommunisternas sinne för disciplin och deras organisatoriska skicklighet. Fast han aldrig hade tillhört det ”gamla” kommunistpartiet var några av hans närmaste vänner från universitetstiden kommunister, och detta kan ha påverkat Fidels tänkande under tiden i Sierra Maestra. Dessutom kände han att den nya revolutionsarmén från första början måste kontrolleras av dessa ”gamla” kommunister och omvandlas till revolutionens huvudsakliga, ”nykommunistiska” kraftkälla. Castro har senare, förmodligen för att stryka den allmänna opinionen på hemmafronten och utomlands medhårs, hävdat att han inte hade något praktiskt användbart alternativ till anslutandet av kommunisterna i sin segerrika rörelse, men han underlät att förklara på vilket sätt han hade utnyttjat dem för att ta hand om rebellarmén.

Med hänsyn till att kommunisterna hade motsatt sig honom och smädat honom som en ”äventyrare” efter Moncada och även när han slog sig ned i bergen förblir det något märkligt att Castro plötsligt kunde betrakta dem som pålitliga partners och rådgivare. Säkerligen utgick han från att han skulle kunna kontrollera dem. Den kommunistiska ”sektariska” konspirationen mot honom 1962, fyra år efter det att de hade träffat sin uppgörelse, skulle senare komma som en chock. Vad mera var: kvalitén på de kommunister som av revolutionen mobiliserats för att styra Kuba var i allmänhet beklämmande låg och om detta också kom som en överraskning kan man ifrågasätta Castros omdömesförmåga på det administrativa planet.

Den samlade slutsats man kan dra av alla dess fakta är att det historiska beslutet att revolutionen skulle leda till grundandet av socialism och senare av kommunism på Kuba fattades av Castro själv med absolut slutgiltighet sent på våren 1958 — förmodligen efter en rad avgörande möten som hölls i Sierra Maestra i maj och juni.

Talrika kubaexperter utomlands har hävdat att Fidel Castro i hemlighet var kommunist alltsedan Moncada eller dessförinnan eller, omvänt, att han hade tvingats söka sig till kommunismen ett eller två år efter det att han kommit till makten på grund av Förenta staternas fientliga hållning. Båda synpunkterna blir tvivelaktiga i ljuset av en noggrann analys av förefintligt material liksom av djupgående diskussioner med tongivande kubaner som direkt deltog i hela den revolutionära processen. Fidel visste alltid vad han gjorde, rättade sin strategi och taktik efter förändringar i den politiska situationen; han drömde om en genomgripande revolution, men inte om en kommunistisk revolution sådan den definierades av det kubanska kommunistiska partiet.

Castros bitterhet mot Förenta staterna, som gick tillbaka till hans studentår när han var aktiv i en rad ”antiimperialistiska” organisationer i Havanna, en bitterhet som hade skärpts av att amerikanerna från marinbasen i Guantánamo, strax nedanför Sierra Maestra, levererade bomber och ammunition till Batistas flygvapen, måste ha utgjort en utomordentligt viktig faktor i hans beslut att gå den kommunistiska vägen för att fullfölja sitt breda revolutionsprogram. Han måste också från första början ha förstått att hans val av kurs i högsta grad skulle irritera Washington och att han, förr eller senare, skulle bli tvungen att försäkra sig om Sovjets medverkan och stöd för att hans revolution skulle kunna överleva. Han hade alldeles riktigt räknat med att ryssarna som stod inför en brytning med Kina, skulle hjälpa honom. På detta sätt kunde Castro i förväg — från Sierra Maestra — definiera de relationer som skulle omfatta Kuba, Förenta staterna och Sovjetunionen innan någon av de båda supermakterna visste vad denne kubanske rebell hade i kikaren.

Det finns de som tror att Castro alltid har hyst blandade hat- och vänskapskänslor gentemot Förenta staterna, att han i hemlighet har hoppats att amerikanerna skulle godta honom, och på ett mycket subjektivt sätt kan det kanske ligga något i detta. Hans iver att få personliga kontakter med amerikaner av alla slag — från kongressmän och journalister till marinbiologer, kyrkomän och musiker, sådana som den virtuose jazztrumpetaren Dizzy Gillespie — kan ge stöd åt den tanken. Men det förändrar inte Fidels grundläggande politiska attityd som fått sitt bästa uttryck i ett privat budskap till Celia Sánchez, hans närmaste förtrogna från Sierra Maestra-tiden. Det skrevs den 5 juni 1958, strax efter det att Batistas flygvapen hade anfallit rebellerna med bomber som Förenta staterna hade levererat:

”Jag har svurit en ed att amerikanerna mycket dyrt skall få betala för det de gör. När det här kriget är slut kommer för mig ett mycket större och viktigare krig att ta sin början, det krig som jag skall sätta igång mot dem. Jag inser att detta kommer att bli mitt verkliga kall.” Castros vision visade sig naturligtvis fullkomligt riktig, fast inte ens han kunde ha anat att Nationella säkerhetsrådet i Eisenhowers Vita hus så tidigt som den 10 mars 1959, bara två månader efter att han begivit sig till Havanna, redan hade undersökt möjligheten av att föra ”en annan regering till makten på Kuba”. Protokollet från detta sammanträde återfinns i Nationella säkerhetsrådets arkiv, ett mestadels okänt — men fundamentalt — element i den stora kubansk-amerikanska tragedin.

Under tiden blev det omedelbara resultatet av generalstrejkens fiasko i april att Castro oemotsagd kunde skaffa sig herraväldet över alla de revolutionära fraktionerna på Kuba och — framförallt — ställa 26 juli-rörelsens Nationella direktorat under sin politiska och verkställande kontroll. I detta hänseende åstadkom slutfasen i Sierrakriget för Castro vad Den långa marschen i Kina 1935 gjorde för Mao Zedong: det tillkännagav hans absoluta ledarställning bland landets revolutionära ledare. Fidels relationer till sina medrevolutionärer började oundvikligt att förändras.

Så till exempel kunde Faustino Pérez många år senare berätta för sina vänner att ”med rätt eller orätt betraktades jag som medlem av högerflygeln i 26 juli-rörelsen”; han ersattes i Havanna av en av ledarna från Sierra Maestra, handplockad av Castro, och fick order att

återvända till bergen. Men Fidel tänkte inte göra sig av med Faustino. Utan att fästa sig vid Che Guevaras våldsamma kritik av Pérez (de båda rök slutligen ihop i en våldsam konfrontation vid ett möte som Castro ordnat i Sierra Maestra) utnämnde Fidel honom till chef för den civila administrationen i de befriade områdena. Faustinos primitiva kontor låg innanför inhägnaden till rebellernas högkvarter högt uppe i La Plata, några hundra meter från det ruckel till högkvarter, gömt i en tät trädunge, som Castro delade med Celia Sánchez, och de båda männen stod i ständig kontakt.

Castro har en stark känsla av lojalitet mot gamla kamrater om de, trots skiljaktigheter i åsikter, ser till att inte engagera sig i vad han betraktar som förrädiska handlingar. Han hyser också sin egen uppfattning när det gäller lojalitet, svekfullhet och rättvisa: han är utan misskund om han tror att han har svikits av sådana han har litat på, men ändå skyr han ingen möda när det gäller att försöka rädda en vänskapsrelation och övertyga sig om att något egentligt lojalitetsbrott inte har förekommit.

När det gällde Faustino Pérez var det en sällsam menuett som han och Castro utförde. När revolutionen segrade blev Pérez, som tillsammans med Hart och många andra då betraktades som moderater, medlem av den första revolutionära regeringen som chef för ministeriet för återställande av stulen egendom. Han blev emellertid aldrig ombedd att ansluta sig till den inre krets som Fidel i hemlighet bildade för att ta den totala makten på Kuba och lägga om kursen åt vänster. Detta var den kortvariga period under 1959 då Kuba levde under en ”officiell” regering under ledning av presidenten Manuel Urrutia Lleó (som Castro i Sierra Maestra fortfarande hade förutbestämt för presidentposten) och Fidels dolda men faktiska regering, medan han i hemlighet förhandlade med de ”gamla” kommunisterna om det gemensamma övertagandet av republiken i ”den sanna revolutionens” namn.

Sedan den första öppna krisen beträffande kommunism i den revolutionära regimen hade exploderat 1959 och sedan Castro den 21 oktober hade beordrat häktning på grund av landsförrädisk verksamhet av major Huber Matos, en mycket populär gerillaledare som aldrig försökte dölja sin antikommunistiska inställning, avgick två av de moderata ministrarna efter ett stormigt regeringssammanträde med Fidel den 26 november. En av dem var ministern för offentliga arbeten, Manuel Ray, ingenjör och underjordisk ledare i Havanna (men inte någon ”kamrat” till Castro), som strax därefter började konspirera mot Castro och snart flydde från Kuba. Ironiskt nog ansågs Ray alltför ”liberal” för att CIA skulle tillåta hans anticastrorörelse att delta i invasionen mot Grisbukten 1961.) Den andre ministern var Faustino Pérez, men han avgick på grund av affären Matos. Castro svarade med att personligen garantera hans säkerhet, som en demonstration av sin lojalitet mot en vapenbroder. Under de följande åren kämpade Pérez vid Castros sida vid Grisbukten, arbetade på en del skäligen obetydliga poster (1969 var han kontrollant vid upprättandet av en plan för vattenkraftsförsörjningen, enligt den stalinistiska traditionen att placera icke önskvärda politiker utom synhåll), och trots sin avsky för kommunismen gick han in i partiet när Castro organiserade det som ”det högsta ledande organet för samhället och staten”.

På 1980-talet var Faustino Pérez medlem av partiets centralkommitté, ordförande i nationella verkställande kommittén och samordnare av en massmedlemsorganisation i Kubas lokala självstyressystem. Han var avspänd och fattad när han berättade om revolutionens ideologiska kriser, var varken ångerköpt eller hätsk, och det framgick med all tydlighet att Faustino har behållit sin stora beundran för och lojalitet mot Castro. Utan att hyllas som en ”revolutionens hjälte” i den officiella propagandan åtnjuter Pérez stort anseende på Kuba.

I juli inkom avskedsansökan från kommunikationsministern Enrique Oltuski, ingenjör, tidigare samordnare i en provins för 26 juli-rörelsen och den yngste regeringsmedlemmen. Han var den siste moderat som avgick efter att ha kritiserat den kommunistiska inbrytningen i revolutionen (den överväldigande majoriteten i den första regeringen var synnerligen erfarna,

begåvade och motiverade män och kvinnor som alla hade kämpat mot Batista, men deras moderata politiska inställning var deras ödesdigra svaga punkt). Castro lät häkta Oltuski på mycket vaga grunder och han fick tillbringa åtskilliga år i fängelse. Efter att ha undergått ”ideologisk omskolning” dök han på nytt upp i regeringen i början av 1980-talet som statssekreterare i fiskeriministeriet, uppenbart vald av Castro som föredrar att ta vara på begåvning så långt detta är möjligt.

Universo Sánchez slutligen, den tredje medlemmen i trion i sockerrörsfältet vid Alegría del Pío, behövde inte ägna sig åt någon självrannsakan när revolutionen skaffade sig sin kommunistiska identitet. Efter att ha gått ur kriget som *comandante* (major), då den högsta graden inom rebellarmén, arbetade Universo under årens lopp troget med en mängd olika militära och civila uppgifter. Fast han aldrig lyckades kvalificera sig till Castros snäva politiska inre cirkel slutade han sin karriär som revolutionär som högste ansvarige för ett miljöskyddsprogram. Han återtog sitt medlemskap i kommunistpartiet när Castro reorganiserade det, förmodligen därför att alla Fidels trogna som ville hålla fast vid revolutionen förväntades bli medlemmar. Till skillnad från många andra har emellertid Universo Sánchez oföränderligt varit noga med att påpeka att det gamla kommunistpartiet inte bekämpade Batista på det sätt som det borde ha gjort.

Lojalitet är naturligtvis ett lika svårtolkat politiskt begrepp som landsförräderi, och Fidel Castro förbehåller sig rätten att definiera dem, naturligtvis helt subjektivt, beroende på de personer det gäller. Med ett ansiktsuttryck och en röst som exploderade i vrede gjorde Castro en otrolig, sju timmar lång brottsammanfattning inför revolutionsdomstolen vid rättegången mot major Huber Matos, vari han hävdade att Matos hade begått landsförräderi därför att han hade ”sammansvurit sig” med några av sina officerare i Camgüeyprovinsens militärområde för att begära avsked som protest mot kommunistisk infiltration. Matos, en av de bästa *Sierra*-cheferna, dömdes till tjugo års fängelse. Att han först hade tillställt Castro ett privat brev i vilket han lojalt bönföll honom att ingripa mot kommunism för att skydda demokratin på Kuba var ingen förmildrande omständighet. Enligt Castros sätt att se utgjorde Matos agerande en förrädisk konspiration därför att det hotade att blottställa hans revolutionära regim och de väpnade styrkorna och spelade Förenta staterna och andra revolutionens fiender i händerna. I detta fall var

Castros definition av lojalitet i motsats till förräderi enbart praktisk och politisk med anseende till att försvaret av hans revolution överskuggade alla andra hänsyn. Det är omöjligt att ärligt säga om Matos skulle ha behandlats mera skonsamt om han hade varit en gammal vapenbroder sedan Moncadatiden — han anslöt sig till Castro först i Sierra och medförde en flygplanslast desperat efterlängtade vapen från Costa Rica — men, omvänt, Castro skulle också kunnat utkräva en dödsdom. Medan sålunda Castro vid denna tid offentligt hävdade att politiskt grundade avhopp utgjorde illasinnade angrepp på revolutionen valde han att inte anlägga denna fördömande attityd på Faustino Pérez och många andra på lägre nivå om de betedde sig diskret.

Som tidigare påpekats är Fidel skoningslös mot dem som han betraktar som förrädare, och i hans ögon är varje ”kontrarevolutionär” en förrädare, en skrämmande bred definition. Sålunda avtjänade i mitten på sextioalet åtminstone 15 000 ”kontrarevolutionärer” straff i kubanska fängelser, vilket Castro själv har erkänt, en siffra som hade krympt till 3 000 1977 och till cirka 500 1985, av vilka en del fick sina straff förnyade av okänd anledning. I samtal med utländska besökare definierar Castro ”kontrarevolutionärer” som sådana som på något sätt har tagit ställning mot revolutionen, men regimen innefattar även potentiellt kulturellt och politiskt avvikande i denna kategori. Han säger att det inte finns några ”samvetsfångar” på Kuba, men internationella organisationer som försöker kontrollera respekten för de mänskliga rättigheterna på ön rapporterar — med namns nämnande — att ett stort antal personer sitter i fängelse på grund av en paragraf i den kubanska strafflagen enligt vilken man bestraffar dem

”som uppviglar mot samhällsskicket, den internationella solidariteten eller den socialistiska staten genom muntlig eller skriftlig propaganda, eller i någon annan form; producerar, distribuerar eller förfogar över propagandamaterial av det slag som omnämns i denna paragraf”.

”Uppvigling genom muntlig propaganda” är ett så otroligt godtyckligt begrepp att dess rigorösa (eller godtyckliga) tillämpning på Kuba nästan garanterar frånvaron av avvikande mening i organiserad form, i östeuropeisk eller sovjetisk anda. Och något sådant oliktankande existerar så vitt man kan se inte på Kuba. Castro friger då och då politiska fångar som goodwillgester mot utländska regeringar, grupper eller individer, men han har aldrig definierat de kriterier som ligger bakom dessa frigivningar. Slutgiltiga avgöranden angående brott och straff på Kuba är Fidel Castros privata område.

Egendomligt nog har Castro vid åtminstone två tillfällen sökt ge de män som konspirerade för att mörda honom en sista chans — en känsla av lojalitet mot tidigare gerillakamrater som spelade betydande roller i kriget eller med stöd av sin egen syn på rättvisa. Castro förklarar mycket sällan motiven till sina handlingar och inte heller offentliggör han dem annat än om det skulle vara absolut nödvändigt. De här båda historierna har aldrig förr berättats.

Den första gäller *comandante* Humberto Sori-Marín, en jurist som var auditör i Castros högkvarter i Sierra Maestra och samtidigt ledde den ekonomiska framtidsplaneringen. Sori hjälpte till att utforma lagtexten till revolutionens första jordbruksreform som Castro undertecknade uppe i bergen den 10 oktober 1958 medan striderna alltjämt pågick, och Sori blev jordbruksminister efter segern. Tillsammans med Universo Sánchez var Sori medlem av den revolutionstribunal som dömde Jesús Sosa Blanco, en batistaofficer anklagad för flera mord, till döden, vid den första stora ”krigsförbrytarrättegången” på Havannas stadion. I mera begränsad utsträckning medverkade Sori i utformandet av en mera radikal jordbruksreform som undertecknades av Castro den 17 maj 1959, men det uppstod genast en konflikt med Che Guevara som anklagade jordbruksministern för att ha varit på tok för moderat. Detta var en del i de tidigare striderna om ideologi och makt inom revolutionen och hellre än att motsätta sig den omedgörlige Che inlämnade Sori sin avskedsansökan. Castro gjorde intensiva försök att övertala honom (även om han inte kunde lova att hålla Che Guevara på behörigt avstånd), men advokaten lämnade in sin avskedsansökan den 14 juni 1959.

Under sommaren började Sori arbeta mot regimen och flydde till Förenta staterna. 1960 återvände han i hemlighet, tydligen med hjälp av CIA, för att kontakta castrofientliga väpnade grupper i Escambraybergen på centrala Kuba och försöka lönnmörda Fidel. Sori togs till fånga, sårad efter en eldstrid på nära håll med statliga säkerhetsagenter, men hans bröder Raúl och Mariano (Raúl hade stannat kvar på Kuba som anhängare till revolutionen och Mariano som hade rest sin väg återvände från landsflykt i Miami) lyckades ordna ett möte med Castro för att be Castro att skona Humbertos liv. Castro föreslog att Mariano skulle följa med honom till fängelset för att träffa Humberto (Raúl skulle ha betraktats med misstänksamhet av Humberto), men brodern från Miami vägrade eftersom han fruktade en våldsam konfrontation. Hans onda aningar besannades.

Som Mariano Sori-Marín fick veta av ett vittne längre fram uppsökte Castro Humberto i fängelset och sade till honom: ”Humberto, du har förrått oss och vem som helst annan än du skulle ha fått sona det med sitt liv.” Detta var menat som ett försök att uppmuntra Humberto att begära nåd av Castro, vilket denne var beredd till om han blev ombedd. Sori reagerade emellertid våldsamt, förolämpade Castro och sade honom: ”Du har förrått revolutionen!” Fidel lämnade honom och snart blev Sori dömd att arkebuseras. Han avrättades den 20 april 1961 medan Castro ledde sina styrkor mot invasionsstyrkorna i Grisbukten.

Den andra historien handlar om Rolando Cubela Secades, en läkare som i kriget mot Batista var ledare för Studenternas revolutionsdirektorat i bergen i centrala Kuba. Men Cubela hade

rekryterats av CIA i början av sextioalet i det topphemliga AM/LASH-projektet (som till och med hemlighölls för Kennedy) för att mörda Castro och störta regeringen. Cubela, som kan ha varit

CIA:s aldrig identifierade "B-1"-agent hos den kubanska regeringen, åtnjöt Castros förtroende (trots en konfrontation mellan Castro och Direktoratet som höll på att leda till en väpnad konflikt under veckorna närmast efter segern) och utnämndes i mitten av sextioalet till ambassadör vid UNESCO i Paris.

Mot slutet av 1963 kontaktades Cubela av CIA i Paris och Madrid och underrättades om att vissa specialvapen hade smugglats in till Havanna för hans räkning för att döda Castro, vilket Cubela tidigare hade gått med på att göra. Men den kubanska säkerhetstjänsten, en av de förnämsta i världen, fick reda på planen. När Cubela kom till Havanna på ett rutinbesök från Paris på våren 1966 beordrade Castro honom att inställa sig i Revolutionspalatset. Enligt vittnen frågade Castro Cubela: "Ar det något särskilt ni har att säga mig?", men Cubela svarade nekande. Han häktades när han lämnade palatset, och han erkände vid rättegången i mars att han hade haft för avsikt att "skjuta premiärminister Castro med ett gevär med teleskopsikte och senare inta en högre post i en kontrarevolutionär regering".

Hade Cubela erkänt sammansvärjningen inför Castro hade kanske rättegången inte ägt rum. Som det nu var dömdes Cubela till femton års fängelse — ett relativt mildt straff enligt de kubanska revolutionärernas sätt att mäta; rättegångarna brukade ofta leda till avrättning. Straffet förkortades till och med. Cubela bor numera i Spanien. Varför behandlades han med sådan skonsamhet?

När det inte gäller landsförräderi och kontrarevolutionär verksamhet visar Castro diskret sin personliga lojalitet mot gamla kamrater och ser till att de lever komfortabelt. I ganska många fall inrättades sinekurer för gamla eller mindre kompetenta individer därför att Castro anser att man måste ge dem en känsla av självrespekt och att de ska veta att revolutionen för evigt står i tacksamhetsskuld för vad de uträttat. Detta möter ingen kritik: de flesta kubaner förstår det. I många fall har emellertid Castros omdöme fördunklats exempelvis när han utnämnt gamla kamrater till ambassadörsposter där de hunnit skämma ut Kuba innan de har blivit hemkallade.

Vid ett tillfälle avsatte Fidel en "gammal" kommunist från en viktig industriell post därför att han avslöjat företagets verkställande direktör, en gammal vän till Castro sedan Moncada-tiden; han "satt och sov på sitt kontor, full som vanligt". Castro visste att vännen var en alkoholist som diskret hade förflyttats från högre poster, och han hade tittat in i mannens arbetsrum för att se hur han klarade sig. Därav hans våldsamma vrede mot denne kommunist, som inte kämpat mot Batista, för hans föraktfulla ord om den gamle revolutionären.

Även inom kretsen av ordensbröder kring Castro finns det djupgående skillnader mellan medlemmarna, beroende på hur länge de varit i tjänst och, mycket mänskligt, i vilken direkt relation de står till Castro, och deras egna

personligheter. Dessa faktorer definierar den nuvarande maktkonstellationen på revolutionens Kuba på samma sätt som de skulle göra annorstädes; med det undantaget att för kubanerna är det personliga elementet speciellt betydelsefullt.

Som Armando Hart har betonat har ingen av de *Fidelista*-riddare som flockades kring Castro före hans resa till Mexiko 1955 någonsin svikit i sin tro. De som överlevde kriget stod vid hans sida när det nya revolutionära socialistiska samhället föddes. Men Hart är den enda medlemmen av detta första kabinett efter Batista — denna "synliga" regering under det första året som framlade en kortlivad "demokratisk" konstitution för Kuba i februari 1959 — som har stannat kvar på en hög regeringspost och står Castro nära. Många av de andra ministrarna har flytt ur landet och andra har dött.

Bortsett från Fidel Castro är de utanför Kuba mest kända namnen från revolutionen Che Guevara och Raúl Castro. Guevara dödades 1967, i spetsen för sin egen gerillastyrka i Bolivia, och redan innan han gav sig av på sitt dödsdomda företag hade han — tydligen frivilligt — skurit av alla band med Castro och Kuba. Guevara, den evige kritikern och den ideologiske ytterlighetsmannen, hade ingen plats i Castros plan på att institutionalisera den kubanska revolutionen i intimt samarbete med Sovjetunionen som Che Guevara i allt högre grad kom att betrakta som lika rovgirigt som ”kapitalisterna” i sina relationer till den tredje världen. I själva verket utgjorde hans sista offentliga tal, hållet i Algeriet i april 1965 en bitter anklagelse mot Sovjet för att ha upprättat orättvisa handelsrelationer i underutvecklade länder.

Sorgligt men cyniskt nog verkar den romantiske och sällsamt tilldragande Che Guevara i dag ha större politiskt värde för Kuba och världens revolutionärer som död martyr än som en åldrande rebell utan annat än sitt heroiska *guerrillero*-förflutna att leva på. Som Guevaras far skildrar det för sina vänner var Che och Fidel två helt skilda personligheter, fast de intellektuellt och politiskt kompletterade varandra. Che var en av de mycket få på Kuba som var i stånd att stimulera Castros intellekt, och det är en beklagansvärd förlust att inga uppteckningar existerar av deras samtal under kriget (det finns endast brev och meddelanden från tiden i Sierra Maestra). Fidel talar inte om det. Hursomhelst blickar Che ned på Revolutionstorget i Havanna från en väldig väggtafva mittemot statyn av José Martí och med Castros massiva Revolutionspalats bakom sig.

Den nuvarande maktkonstellationen under Castro och den relativa betydelsen av personerna bakom den är i allmänhet föga kända och förstådda — ens på Kuba. Först kommer de gamla kamraterna. Bland dem är Raúl Castro nummer ett, efter att ha stått vid sin äldre broders sida sedan tiden före Moncada. Hans speciella ansvar gäller krigsmakten som general, arméchef och försvarsminister, förutom alla hans övriga uppdrag som Castros ställföreträdare på alla plan. Han är utsedd till Castros efterträdare och andre sekreterare i det kommunistiska partiet. I allt större utsträckning sköter han de löpande ärendena i den kubanska regeringen medan hans bror ägnar alltmera tid åt sina globala och ideologiska intressen. Med sin välansade mustasch och sitt runda ansikte liknar Raúl en självbelåten spansk specerihandlare, men han är allmänt respekterad för sin hårdförhet och sin duglighet. De få utlänningar från den icke-kommunistiska världen som träffar Raúl finner honom mestadels charmfull och intressant.

Raúl delar sina ledande funktioner inom regeringen (han är Förste vice ordförande i ministerrådet) med Osmany Cienfuegos Corriarán, vice ordförande i ministerrådet och exekutivkommitténs sekreterare, och han har stegvis blivit en av Kubas mäktigaste män, om också föga känd. Osmany, som är utbildad till arkitekt, är inte någon av riddarna i castrokamraternas orden; han deltog aldrig i någon revolutionär drabbning på Kuba utan valde att låta Sierrakriget utkämpas medan han tillsammans med en kommunistgrupp uppehöll sig i Mexiko. Han var emellertid äldste bror till den omåttligt populära *Comandante* Camilo Cienfuegos, en gammal vapenbroder som Castro utnämnde till rebellarméns stabschef på våren 1959. Camilo Cienfuegos försvann vid en mystisk flygolycka i oktober samma år, några dagar efter det att han på Fidels order hade begivit sig till Camagüey för att arresterera Huber Matos. En månad senare blev Osmany Cienfuegos utnämnd till arbetsminister, efterträdare till Manuel Ray som hade avgått med anledning av Matos-fallet, medan Camilo intog sin plats i de revolutionära martyrhjältarnas Pantheon.

Som student tillhörde Osmany Folksocialistiska partiets ungdomsförbund (vilket också Raúl Castro gjorde); det kallas nu helt enkelt Kommunistisk ungdom; och Osmany är en anhängare av den hårda kommunistiska linjen. Osmany som inte är särskilt populär på Kuba visar sig mycket sällan offentligt; han är den klassiska lugna grå ”insidemannen” och han är en god illustration till det faktum att det inte längre är absolut nödvändigt att vara en av Castros ordensbröder på ön. Men han har ingen nära personlig kontakt med Castro och ingår inte i den trängre kamratkretsen.

Fram till 1986 var den näst mäktigaste mannen *Comandante* Ramiro Valdés Menéndez som då var inrikesminister och medlem av partiets politiska byrå och vice ordförande i ministerrådet. Hans avgång från ministerposten (han innehade detta ämbete två gånger) och politbyråns kom som en stor överraskning. Castro kom inte med någon förklaring under kommunistpartiets tredje kongress i februari 1986, utom att politbyråns måste ”föryngras”. Men det förefaller som om Valdés förlorade en maktkamp med Raúl Castro som inte kunde tolerera ett rivaliserande maktcentrum inom regimens polismakt. Valdés var den enda högre ledare utom Fidel Castro som alltid bar den olivgröna uniformen och som har behållit sitt spetsiga skägg från Sierra Maestra, vilket ger honom ett aningen sataniskt utseende. Raúl Castro visar sig ofta i mindre formella kläder, till exempel en läderjacka över skjortan och halsduken. Före inrikesministern är en av de tre av revolutionens veteraner

som bär titeln *Comandante de la Revolución*, en förnämlig utmärkelse som inte ens Raúl Castro innehar; de andra är Juan Almeida Bosque, den svarte arméstabschefen, och Guillermo García Frías, den första sierrabonde som anslöt sig till rebellerna, men ingen av dem har något större politiskt inflytande (García förlorade också sin plats i politbyråns och sin post som transportminister).

Valdés efterträdare som inrikesminister, general José Abrahantes Fernández, står i ledningen för den statliga säkerhetstjänsten (den politiska hemliga polisen), statliga säkerhetstjänstens specialförband (ett militariserat attackorgan om cirka 5000 man, med pansar och flyg), statspolisen, den utlandsbaserade underrättelsetjänsten som är anknuten till den statliga säkerhetstjänsten och ett ofantligt nätverk av säkerhetskontrollanter och informatörer på det lokala planet, alla verksamma för Kommittén för försvaret av revolutionen (CDR). Säkerhetsorganen har en imponerande meritlista när det har gällt att handskas med landets fiender på alla håll och de infiltrerar med lätthet kubanska exilgrupper i Förenta staterna, Kanada och Västeuropa. Abrahantes, som var Valdés ställföreträdare, har själv inget politiskt inflytande — han hade tidigare högsta ansvaret för Castros personliga säkerhet — och det är mycket troligt att Raúl Castro nu kontrollerar polisväsendet på samma gång som armén.

Som revolutionär hade Valdés deltagit i varje aktion, från Moncadaattacken 1953 till 1958 års invasion av låglandet då rebellkolonnerna marscherade ner från Sierra (han var Che Guevaras ställföreträdare för Åttonde kolonnen som erövrade centralprovinserna) och hans inflytande hos Castro var enormt. Han var en av de mest sovjetvänliga personerna i det översta ledarskiktet och hans kontakter med Sovjet och den östeuropeiska säkerhetstjänsten var synnerligen intima, särskilt efter 1968 när Moskva gav KGB en nyckelroll på Kuba.

Återstoden av maktstrukturen omfattar *Fidelista*-bröder liksom de män som anslöt sig till revolutionen i olika stadier. Bland de förstnämnda märks Pedro Miret Prieto, en teknolog som instruerade Moncada-sabotörer i vapenteknik och återfanns vid Castros sida under anfallet; längre fram var han verksam som förbandschef både i Sierra och i Grisbukten. Miret, som nu är vice ordförande i ministerrådet för industriell utveckling och medlem av Partiets politiska byrå, är en behaglig, kortvuxen, mustaschprydd man, vars menlösa min man inte skall låta sig bedras av. Miret, en gång en av de mest hårdföra av revolutionärerna, är en av de mest ansedda rådgivarna i Castros inre krets.

Armando Hart och *Comandante* Almeida hör båda till denna magiska inre cirkel fast de inte återfinns bland de viktigaste beslutfattarna. Jesús Montané Oropesa, en revisor som kämpade både i Moncada och i Sierra, förflyttades från Politiska byråns vid 1986 års partikongress, men han sitter kvar i centralkommittén och står fortfarande Castro mycket nära.

Sergio del Valle Jiménez, läkaren som var en av de modigaste bland Sierras *guerrilleros* och senare nådde en hög militär befattning, är medlem av den inre kretsen. Han var hälsovårdsminister, en synnerligen betydande post med hänsyn till att Castro så hårt satsat på folkhälsan, tills Fidel tilldelade honom en heltidstjänst, hemligstämplad, utanför politbyråns.

José Ramón Machado Ventura, också han läkare och tidigare gerillakrigare (rebellarmén hade en förbluffande mängd kämpande läkare; det började med Che Guevara och Faustino Pérez som var med ombord på *Granma*), har blivit det nya kommunistpartiets chefsideolog och har stort inflytande på Fidel. Han tillhör politbyrån. En annan kommunist av den gamla stammen, vars inflytande på sistone har vuxit, är Jorge Risquet Valdés-Saldaña. Vid partikongressen 1986 kompletterades den nyckelpost han som sekreterare i centralkommittén under ett årtionde har innehaft med ett medlemskap i partiets politbyrå.

Vilma Espín de Castro, som är Raúl Castros fru, var i Sierra Maestra med honom (de gifte sig i Santiago strax efter segern, men Fidel hade för mycket att göra för att kunna vara med på bröllopet). Hon är nu medlem av rådsförsamlingen och (sedan februari 1986) fullvärdig medlem av Partiets politiska byrå (den enda kvinnan i denna beslutande myndighet). Som ordförande i Kubas kvinnofederation innehar Vilma Espín (som en gång studerade arkitektur vid Massachusetts tekniska högskola) betydande politisk makt. Vilma är en charmfull kvinna som ibland uppträder som informell värdinna vid festliga tillfällen i Revolutionspalatset och då brukar stå vid Castros sida för att ta emot gästerna.

Utom gamla *Fidelistas* är det två män med vitt skild bakgrund som har ett betydande inflytande på Castros maktbyggnad, huvudsakligen därför att han hyser djup personlig respekt för dem båda. Det är Carlos Rafael Rodríguez, de "gamla" kommunisternas intellektuella och politiska geni, och José Ramón Fernández Álvarez, en före detta officer i Batistas armé som sattes i fängelse under Sierrakriget för konspiration mot regeringen och nu tjänar Castro som vice ordförande i ministerrådet, som utbildningsminister och diplomatisk medlare med världsrykke.

Rodríguez, vars vita pipskägg och hållning ger honom en anstrykning av en gammaldags *boulevardier*, är den överlägset mest erfarna politikern på Kuba: hans karriär sträcker sig tillbaka till 1930-talet när Castro var ett barn hemma i Oriente. Rodríguez, som är en mycket älskvärd man, grundligt bildad och med ett rikt flödande författarskap, har varit en av Castros högst värderade medarbetare, politiskt och intellektuellt, sedan segern 1959. De står varandra mycket nära och talas ofta vid. Rodríguez som är tretton år äldre än Castro är en av de få kubaner som, enligt bruket när det gäller vänskapsförhållanden mellan spansktalande, duar honom.

Som vice ordförande i rådsförsamlingen och i ministerrådet och medlem i Partiets politiska byrå är Rodríguez den tredje medlemmen i den trio, tillsammans med Raúl Castro och Osmany Cienfuegos, som utgör krönet av

maktstrukturen direkt under Fidel. Utrikespolitik och ekonomi är hans huvudsakliga ansvarsområden (utrikesministern Isidoro Malmiera Peoli, en gammaltrogen kommunist, verkställer utrikespolitiska beslut men är inte själv beslutsfattande), och Castro fattar ytterst få beslut utan att rådfråga den sjuttioårige Rodríguez.

Det var huvudsakligen på grund av Rodríguez klarsynthet som den *Fidelista*-kommunistiska sammanslagningen kunde ske och det av Castro ledda, nya kommunistpartiet kunde ta form efter allt manövrerande före och efter Sierra Maestra. Rodríguez hade varit minister i Batista-regeringen under andra världskriget när kommunisterna övergick till "folkfrontspolitik" (detta avsnitt av hans karriär utelämnas numera hänsynsfullt i officiella kubanska biografier), och han var den förste i den eljest fantasilösa ledningen för det illegala kommunistpartiet under upproret som insåg att Castro skulle sparka iväg Batista — och att kommunisterna gjorde klokt i att vara med ombord.

Ännu så sent som under den misslyckade generalstrejken 1958 trodde kommunistledare att Castro i bästa fall skulle bli en kubansk version av Egyptens Gamal Abdel Nasser, en radikal nationalist, och att tendenser till socialism skulle vara inskränkta till kommunisterna. Tanken på att de själva skulle komma till makten som ett resultat av anti-Batistarevolutionen hade

aldrig gått upp för de i grunden konservativa kommunisterna (den tanken hade sovjetryssarna vid den tiden inte heller fått) och det krävdes Carlos Rafael Rodríguez flexibla och skapande intellekt för att inse de nya möjligheterna.

Efter generalstrejken gav kommunistpartiet sina medlemmar tillstånd att ansluta sig till gerillan om de så önskade och inte så få av dem gav sig upp i bergen. En del av kommunisterna valde (eller kom av en slump) att tjänstgöra i Raúl Castros nya självständiga förband nordöst om Sierra Maestra, möjligen därför att Raúl, till skillnad från Fidel, hade varit medlem i Ungkommunisterna vid Havannas universitet. I juni 1958 företog Rodríguez själv den rituella färden till högkvarteret i Sierra Maestra där Fidel, vars metod att hävda sin makt ofta består i att låta folk vänta i oändlighet innan de får träffa honom, lät den kommunistiske emissarien lugna ner sina känslor några dagar.

Det finns ingenting upptecknat av deras långvariga samtal, men Rodríguez stannade kvar i Sierra Maestra augusti månad ut och till igångsättandet av den slutgiltiga rebelloffensiven mot Batista, ett tecken på att det var nu grunden till ett kommande kommunistiskt Kuba lades. Castro hade i princip redan fastlagt sin kurs och diskussionerna med Rodríguez måste ha rört sig om formaliteterna kring arrangerandet av en kommunistisk apparat som Fidel skulle kontrollera. Under de följande månaderna företog de ”gamla” kommunisterna en mindre gerillaoperation på centrala Kuba och förenade sig utan olägenheter med den kolonn som kom ner från Sierra under befäl av Che Guevara och Ramiro Valdés.

Om Rodríguez faktiskt spelade en avgörande roll vid utformandet av den första kommunistiska alliansen med Castro — däri inbegripet de hemliga förhandlingarna i Fidels gömställe utanför Havanna några veckor före segern — var hans betydelse lika stor när det gällde att förhindra sammanbrott. 1962, när det nya kommunistpartiet alltjämt befann sig i sin organisatoriska begynnelsefas, ställde sig Rodríguez vid Castros sida för att avvärja en farlig kupp av gammalkommunister, kanske uppmuntrad av det alltid lika glupska Moskva, i syfte att få kontroll över läget. Krisen var så allvarlig att Castro försvann ur offentlighetens ljus i flera veckor, medan han förberedde en motattack. En liknande situation utvecklade sig 1968 när problemen med det kubanska kommunistpartiet allvarligt förvärrades av Castros öppna gräl med Sovjetunionen om den militära, ekonomiska och säkerhetsmässiga samarbetspolitiken. Här räddade Rodríguez ånyo situationen som huvudmedlare. Castro krossade ännu en gång hemmakommunisternas ortodoxa konspirationsplaner — han satte trettiosju ”gamla” kommunistledare i fängelse (en del av dem fick sitta kvar till 1985) för att visa att han inte heller tänkte tolerera några kommunistiska ”kontrarevolutionärer” — men han måste göra långtgående eftergifter till Kreml. Senare tog Carlos Rafael Rodríguez på sig det speciella ansvaret för alla frågor som gällde relationerna till Sovjetunionen.

Till skillnad från de flesta andra kommunisterna i toppskiktet älskar Rodríguez att fördjupa sig i meningsfulla samtal och är en stor konst- och litteraturvän; själv är han författare till några anmärkningsvärt läsbara essäsamlingar och memoarböcker. Som förutvarande universitetslärare och chefredaktör älskar han att bevista vernissager, diplomatiska tillställningar och intellektuellt berikande middagar i trängre kretsar — där han alltid briljerar med sin kvickhet och älskvärdhet. Men sorgligt att säga tycks Carlos Rafael Rodríguez vara den siste av sitt slag: på Kuba skapar man inte längre politiker med sådana utförsgåvor, kommunister eller inte kommunister.

José Ramón Fernández Álvarez, vice ordföranden och medlaren, är en kubansk revolutionspolitiker av ytterligare ett annat slag men också mycket värdefull för Fidel Castro och alltmer betydande. Storvuxen, rak i ryggen och vithårig charmar han på liknande sätt utlänningar. Fernández som är några år äldre än Castro, var hans skolkamrat på gymnasiet i Santiago och hans familjebakgrund i Orienteprovisen företer stora likheter med Castros. De träffades emellertid först efter upproret när den forne arméofficieren frigavs ur Batistas

fängelse på Pinjeön (numera kallad Ungdomsön), samma fängelse som Castro satt i fem år tidigare. Fernández som också har spansk härkomst kallas ”Gallego”, fast hans föräldrar kom från Asturien och inte från Galicien.

Fernández, som vid denna tid inte hade kontakt med något slags ideologi, var yrkessoldat (och utbildad vid Förenta staternas artillerihögskola på Fort Sill i Oklahoma) och ivrig att få övergå till civilt liv nu när den hatade diktatorn hade störtats. Den dag då Batista störtades tog han befälet i fängelset och återvände snart till Havanna för att söka ett arbete. Castro hade emellertid hört talas om honom och lät kalla till sig Fernández för ett nattligt samtal när han just anlät från Oriente till huvudstaden.

Rebellernas trashanksarmé hade ett desperat behov av yrkesofficerare när den skulle förstärkas och moderniseras och Castro övertalade Fernández, officeren ”med rena händer”, att dra på sig uniformen igen, oavsett att han just hade fått en välbetald tjänst som chef för en sockerfabrik. I en hel timme spjånade Fernández emot och till sist skrek Castro med spelad grinighet: ”Okay, Gallego... Det är ju toppen... Du sköter din sockerfabrik och jag tar avsked för att skriva böcker och ger fan i revolutionen... Ar det det du vill?” Den store övertalaren vann och Fernández hjälpte de närmaste två åren till att bygga upp rebellarmén och köpa in vapen utomlands. Han köpte den första båtlasten belgiska automatgevär som var Kubas bästa vapen tills Sovjet blev landets vapenleverantör. Som arméchef för de kubanska styrkorna under Grisbuktsinvasionen förtjänar Fernández inte minst beröm för den snabba segern på slagfältet medan Castro samordnade den totala strategin.

Senare anlät Castro sin favorit Fernández så fort det uppstod något problem av allvarigare natur: i armén, i det omfattande arbetet inom utbildningsministeriet och, under den senaste fasen, för att upprätta diplomatiska och politiska förbindelser med latinamerikanska regeringar. Fernández, som är på en gång auktoritativ och effektiv, en sällsynt kombination på det socialistiska Kuba, är en av revolutionens största tillgångar (och på fritiden tog han sin examen vid kommunistpartiets högskola i Havanna för att bona fide också bli marxist-leninist). Vid kommunistiska partiets kongress 1986 blev han suppleant i politbyrån.

Medan den högsta maktstrukturen på Kuba är någorlunda samstämmig vad beträffar den totala förvaltningen av landet, förblir det väsentliga problemet Fidel Castros psykologiskt grundade oförmåga, snarare än medvetna vägran, att frånhända sig något som helst av sin makt. Följden är att all beslutande makt och allt ansvar fortfarande är koncentrerade till hans hand, ett sakernas tillstånd som förlamar allt initiativ på lägre nivå. Hans tvångsmässiga förkärlek för detaljer och övertygelsen att han, oavsett vad det är frågan om, vet mer i ämnet än någon annan, har samverkat till att göra Castro till ett hinder för en effektiv utveckling av ekonomi och samhälle. De flesta kubanska företagsledare inom den helt förstatligade ekonomin saknar helt enkelt mod att fatta beslut inom sina verksamhetsområden, av fruktan för ogillande från högsta ort och med all sannolikhet bestraffning. Därför har det uppstått en byråkrati där man ömsesidigt skyddar varandra och i Havanna skämtar man bistert om att Kuba när allt kommer omkring har ett tvåpartisystem: kommunistpartiet och byråkratpartiet. Slöseriet med resurser och kunnande är skrämmande.

Castro reser naturligtvis borst inför varje antydning om att han skulle vara en diktator och att alla beslut fattas av honom. 1977 anförtrorde han en amerikansk intervjuare: ”Jag är ledare, men det innebär på intet sätt att jag har personlig absolut makt.” Han fortsatte med att säga att ”fast min personliga makt var mycket stor” under kriget, övergick revolutionen sedan nästan omedelbart till att ”etablera ett kollektivt ledarskap... en ledande grupp av de dugligaste ledarna”.

I januari 1984 framhöll Castro fortfarande det kubanska ledarskapets kollektiva karaktär och det faktum att processen som gick ut på att institutionalisera revolutionen hade fullbordats. Detta, sade han, hade uppnåtts i och med 1975 års folkomröstning till förmån för Kubas nya

konstitution (som trädde i kraft 1976). Detta skapade nya mekanismer, sådana som "Folk-makt", ett lokalt system underställt Nationalförsamlingen som röstar om lagförslag och i teorin övervakar deras realiserande. Ändå har man svårt att föreställa sig att Nationalförsamlingen (som sammankallas två gånger om året för två dagar långa sammanträden) skulle avslå en lagproposition inlämnad av Castro eller avsätta en högre statstjänsteman på grund av, låt oss säga, oduglighet. Statstjänstemän kan avsättas av kommunal- eller provinsfullmäktige, på lokal nivå, men politiska fakta ifrågasätts inte. Castro berättade för mig att i kommunistpartiets politiska byrå hade han bara en röst av femton (antalet medlemmar vid denna tidpunkt) och att han vid vissa tillfällen har blivit nedröstad, men han kom inte med några exempel.

Frågan är om Castro går med på att dessa påståenden, sedda mot den föreliggande kubanska verkligheten, inte är fullt trovärdiga. Å andra sidan måste man komma ihåg att han med sin politiska image har fastnat i en fälla eftersom han inte offentligt kan erkänna att han verkligen innehar absolut personlig makt. Ett erkännande skulle undergräva integriteten hos de institutioner han har skapat, avlägsna det sken av oberoende och självständighet de kan besitta. Den verkligt viktiga frågan är naturligtvis om dessa institutioner kan överleva Castros död eller hans oförmåga att fortsätta att arbeta och hur successionsfrågan och Kubas framtid skall lösas. Naturligtvis var det Castro som utsåg sin bror Raúl till sin efterträdare varigenom han alltså faktiskt sökte pracka på landet en successionsordning.

Landets massmedia tecknar rådsförsamlingen och ministerrådet (vilka båda leds av Castro) som republikens beslutsfattande organ. Men i november 1984, till exempel, steg en ursinnig Castro upp i Nationalförsamlingen för att fördöma bristerna i en plan för ekonomisk utveckling för det kommande året som framlagts av Centrala planeringsutskottet, och parallellt därmed en femårsplan. Dagen efter bildade han en "Central grupp" i ministerrådet, ledd av Osmany Cienfuegos, för att ta fram en ny plan för 1985, knappast bästa sättet att förvalta ett lands ekonomi. Inte långt därefter blev planeringsutskottets ordförande, Humberto Pérez Gonzáles, en gång ansedd som den mest löftesrika teknokraten i den nya generationen, "friställd från sina funktioner" en vedertagen eufemism för att ha fått sparken.

I huvudsak är det Osmany Cienfuegos exekutiva kommitté inom ministerrådet som fortlöpande styr Kubas administration. Castro är sällan närvarande vid sammanträdena i den byggnad som ligger intill Revolutionspalatset. Carlos Rafael Rodríguez erkände på sommaren 1985 att exekutivkommittén hade "frigjort" Castro från befattningen med de flesta aktuella problemen eftersom man var ense om att han borde få tid att koncentrera sig på stora globala frågor. Endast beslut i samband med Kubas relationer till Förenta staterna och Latinamerika måste personligen godkännas av Fidel innan man skrider till handling, sade Rodríguez.

I verkligheten yrkar emellertid Castro på att hållas underrättad om praktiskt taget allt, och som en följd härav kan till och med relativt oväsentliga avgöranden försenas eller uppskjutas tills Högste befälhavaren mitt upp i sina andra intressefrågor och åtaganden kan ta itu med problemet. Hans talrika tal bekräftar att han håller sig á jour med Kubas alla problem: han snuddar vid dem alla medan han predikar vikten av hårt arbete och det tvingande behovet av att vara rädd om resurserna. Tryckningen av kommunistpartiets officiella dagliga tidning, *Granma*, kan uppskjutas till gryningstimmarna medan Castro personligen renskriver ett lägre politiskt anförande som han har extemporerat dagen innan, eller en större politisk ledare (han skriver en del av första sidans osignerade ledare, och man känner genast igen Castro på den färgstarka stilen och de utstuderade invektiven).

Fidel Castros sätt att regera grundar sig på vad han kallar en dialog eller kontakt med folket. I praktiken innebär det oratorisk hårdförsäljning av nya politiska program eller vädjan om uppfyllande av gamla målsättningar. Detta sker mestadels genom tal i teve, hållna inför stora folkmassor som applåderar Castro och svarar jakande när han frågar om man godkänner vad

han föreslår (på detta sätt har kubanerna, sedan 1959, ”godkänt” avrättningar av Batista-regimens bödlar, den kubanska militärens närvaro i Angola, oräkneliga sociala och ekonomiska uppoffringar, och till och med överlåtandet av hamnstaden Moa från Holguínprovinsen till Guantanamoprovinsen på östra Kuba). Folkmassor har aldrig sagt ”nej” till Castro, och denna folkliga konsultationsteknik förfinades av Castro från första början av hans regeringstid. Han kallar det ”direkt demokrati”, att föredra i stället för gammalmodiga val, och det förblir hans kraftfullaste politiska vapen i varje krissituation — vädjan till massorna. Ropen ”Fidel, Fidel!” skallar oavbrutet under massmötena när han piskar fram auditoriet till en orgiastisk entusiasm.

Massproduktion av tidningar och tidskrifter — lika väl som specialutgåvor av broschyrer med intervjuer som Castro givit utländska radio- och teveorganisationer och press — är en annan sida av ordsvallet från regeringen. Efter det att *Playboy* hade publicerat en lång, dödråkig intervju med Castro 1985 publicerades en utvidgad text på spanska i en speciell bilaga till *Granma*, men man undvek omsorgsfullt att nämna något om att det var i *Playboy* som intervjun hade stått. I stället angav *Granma* endast namnen på de båda amerikanska intervjuarna. Fidel Castro är fortfarande pryd, i varje fall vad beträffar sin image i hemlandet, och image är det som spelar den viktigaste rollen.

Kapitel 5

Fidel Castros privatliv och aktiviteter hålls mestadels väl dolda från offentlighet på Kuba, lika mycket av privat- som av säkerhetsskäl. Endast hans talrika officiella framträdanden rapporteras i pressen och i radio och teve, och de flesta kubaner har inte ens en aning om hur Castro arbetar och hur hans närmaste omgivning ter sig.

Fast Castro alltid har händerna fulla med arbete när han befinner sig i Revolutionspalatset eller någon annanstans, och ibland arbetar dygnet runt, nästan alltid omgiven av människor, förmedlar han icke desto mindre ett överväldigande intryck av ensamhet. Fidel har varit ungsoldat under de trettio åren efter sin skilsmässa, många av hans närmaste vänner och kamrater är döda eller finns helt enkelt inte längre i hans närhet: Fidel tycks inte ha någon i sin närhet som han helhjärtat kan anförtro sig åt och dela stora och små segrar och nederlag med. Inte ens hans bror Raúl har kommit att stå honom så nära. Hans förra fru, Mirta, har försökt vara hans vän och kamrat, men Fidel har aldrig anförtrott henne sina planer och ambitioner. Det sägs att de har älskat varandra. Hon besökte honom i fängelset strax efter Moncada och sedan brevväxlade de under en kortare tid. Men 1954 beslöt han att skilja sig från henne av politiska skäl: hennes föräldrar och bror stod Batista alltför nära.

Castro är till sin läggning förtegen och har en benägenhet att behålla sina tankar för sig själv, men några personer i det förflutna stod honom mycket nära. Den viktigaste av dem var, som alla kubaner vet, Celia Sánchez, läkardottern från ett sockerdistrikt i Orienteprovinsen, som i tjugotre år, tills hon dog i cancer, var Fidels förbehållslösa medhjälpare och rådgivare i krig som fred — i själva verket hans samvete och alter ego. Hennes makt var avsevärd.

Celia hade en trång och torftig våning i en liten byggnad, nummer 1007 i ett litet kvarter vid Elfte gatan i ett medelklassområde i bostadsområdet Vedado i Havanna. Den var centrum för deras liv och arbete; Fidel låg ofta över här om nätterna och Celia arbetade i den ostädade våningen som hans första adjutant, förutom att hon lagade mat i det lilla köket att skickas till honom var han än råkade befinna sig i Havanna, lunch- eller middagsdags. Efter hennes död 1980 är våningen fortfarande ett hem för honom. Kvarteret är alltjämt avspärrat med järnkedjor och bevakat av armésoldater i olivgrönt.

Celia, som var fem år äldre än Fidel, gifte sig aldrig. När hon levde ihop med Castro var hon i alla avseenden Kubas ”first lady”, älskad och aktad på ön. Efter sin död har hon bokstavligen talat blivit helgonförklarad av revolutionen och sjukhus och skolor bär hennes namn. Fast hon

var en mycket varmhjärtad, mycket mänsklig och mycket kubansk symbol för revolutionen, var hon också den viljestarka *compañera* som skyddade Castro från alltför mycket tryck utifrån och från honom själv. Hon var förmodligen den enda personen på Kuba som öppet vågade tala om för honom när han begick något fel, även om hon till andra sade: ”Fidel har alltid rätt.” Celia hindrade Castros dagliga liv från att bli ett rent kaos, tog sig tid att hjälpa andra kubaner med problem som endast kunde lösas på högsta nivå, lade upp riktlinjerna för ett märkligt rekreativt område med tillhörande restaurang i en förort till Havanna (Lenin-parken), räddade antikviteter, bistod museer och organiserade en föreläsningsserie, ett historiskt projekt om revolutionen fram till segern 1959.

Vid sin död var Celia sekreterare i rådsförsamlingen med ministers rang. I påfallande utsträckning dök det upp ett stort antal framstående kubanska kvinnor från alla håll, däribland sådana som hade rört sig i de förnämsta kretsarna i Havannas societet före revolutionen, och de kom från allra första början att spela en ovärderlig roll genom sin hjälp och sitt stöd åt Castro.

Så var det doktor René Vallejo, en framstående kirurg som hade tjänstgjort i amerikanska armén i Europa under andra världskriget, anslutit sig till Castro uppe i Sierra Maestra och efteråt blivit hans husläkare, *aide-de camp* och vän och kamrat dygnet runt. Vallejo, en av de mest *simpático* gestalterna inom revolutionen, dog fyrtionioårig plötsligt 1969 och lämnade efter sig en förkrossad Castro som inte kunnat göra något för att rädda honom. Liksom i Celias fall skulle doktor Vallejo aldrig helt kunna ersättas i Castros liv.

På ett alldeles speciellt sätt var Castros vänskap med Che Guevara, två år yngre, ett vänskapsförhållande av helt unikt slag. Fast Guevara, som Castro första gången träffade i Mexiko under sammansvärjningens tid, deltog i *Granmas* expedition som läkare (i rullorna stod han förtecknad som ”löjtnant Ernesto Guevara, fältläkare”), blev han snabbt en av gerillans högre chefer. I avsaknad av radio- eller telefonförbindelser under större delen av kriget kommunicerade Castro och hans officerare med hjälp av skrivna rapporter som förmedlades genom ordonnanser (ofta kvinnor). Av dessa papper, som till största delen har bevarats, framgår det att den livligaste korrespondensen var den mellan Fidel och Che.

De båda männen var de enda intellektuellt jämbördiga i Sierra Maestra och, förutom order och rapporter, skrev de till varandra långa politiska brev som tjänar som illustration till den ideologiska revolutionen inom gerillan, där Che framhävde sina radikala åsikter och Fidel mera praktiskt och pragmatiskt skrev om krigets politik. Det förekom också uttryck för personliga känslor. När Batista-offensiven tog sin början i maj 1958 skrev Fidel till Che: ”Det har varit alldeles för många dagar sedan vi fick talas vid, och det är en livsnödvändighet för oss båda.” Vid ett annat tillfälle, då han klagade över att han inte fick utlovad ammunition från städerna inledde han ett brev med orden ”det här är fullkomligt åt helvete”. Efter att ha erkänt att Castro hade haft rätt då han varnat för ett fientligt anfall skrev Che: ”Som så många andra gånger hade Ers excellens (för graden överstelöjtnant har vi väl inte?) rätt, och armén hann så pass långt som fram till skägget på oss.”

Under revolutionens första år var Castro och Guevara oskiljaktiga, inte bara som högsta ledare i Havanna, i hemlighet sysselsatta med att länka in Kuba mot socialismen, utan också som vänner som behövde varandra. Conchita Fernández, som var Castros privatsekreterare och hjälpte Celia Sánchez under första tiden, minns att Fidel och Che åt lunch tillsammans nästan varje dag och delade den lagade, varma mat som skickades till Castro från hennes våning.

Det kommer förmodligen aldrig att bli uppdatat exakt vad som vållade Che Guevaras mystiska försvinnande från Kuba 1965; hade det, till exempel, kommit till en djup personlig brytning mellan dem som många av deras gemensamma vänner tror? Hursomhelst har ingen intagit den mytomspunne argentinarens plats som Castros intellektuella partner. Carlos Rafael

Rodríguez kommer väl närmast till detta bland den nuvarande maktstrukturens personligheter, men de har inga gemensamma erfarenheter av konspiration, krig och faror på det sätt som Fidel och Che hade.

Castro sade en gång till en besökare: ”Jag avskyr ensamhet, total ensamhet, kanske på grund av det behov en människa har av sällskap.” Han tillade: ”Aristoteles sa att människan var en samhällsvarelse, och det förefaller som om jag tillhör det släktet.” Han anmärkte apropå de månader han tillbringade i isoleringscell i ett batistafängelse att ”det faktum att jag avskyr ensamhet innebär inte att jag inte kan stå ut med den”. Fysisk ensamhet i ordets absoluta innebörd avskyr Castro alldeles uppenbart, eftersom han så sällan är ensam — hans medhjälpare finns alltid till hands. Men naturligtvis säger det umgänge han nu för tiden odlar mycket om hans dagliga tillvaros villkor, framförallt hans privatliv.

Först och främst har vi den närmaste omgivningen i Revolutionspalatset, det hov över vilket Fidel Castro härskar på ett sätt som stundom gränsar till det konungliga — i skick och uppträdande ter han sig som något av en spansk kunglig person — marxism och olivgrön fältuniform till trots. Castro är i mycket högre grad en imponerande och elektrifierande personlighet än kommunistledarna i hela den övriga världen, förvisso i högre grad än Sovjetunionens Michail Gorbatsjov.

Den närmaste omgivningen i Revolutionspalatset, en vidlyftig byggnad med en bred trappa på framsidan, uppförd under batistaepoken för högsta domstolens räkning, utgörs av föga märkliga personer om också helhjärtat lojala mot Högste befälhavaren. I själva verket är det en stab bestående av tjänstemän officiellt knutna till rådsförsamlingen som fungerar som Kubas förnämsta statliga organ. Castro är Kubas president därför att han är ordförande i rådsförsamlingen och hans och alla hans stabs ämbetslokaler är förlagda till ett välbevakat och välbyggt annex vid *Plaza de la Revolución*. Revolutionspalatset ligger granne med Kommunistiska partiets centralkommitté. Raúl Castros ministerium för De revolutionära väpnade styrkorna (FAR), Inrikesministeriet (MININT) och partiorganet *Granma* är inhysta i angränsande byggnader.

Den man som har övertagit Celia Sánchez ansvar som rådsförsamlingens sekreterare är dr José M. Miyar Barrueco, mera känd under smeknamnet ”Chomy”, och han måste vara den mest övertidsarbetande individen på Kuba. Han var läkare när han träffade Castro i Sierra Maestra, blev kansler för Havannas universitet efter revolutionen och kallades sedan till Revolutionspalatset för att efterträda Celia; senare blev han medlem av kommunistiska partiets centralkommitté.

Chomy har sin egen ämbetslokal i palatsets bottenvåning, men dag och natt är han beredd att lyda minsta vink från Castro; han finns med vid de flesta officiella sessionerna, liksom vid mottagningar för utländska besökare som ofta kan vara fram till småtimmarna. Varje gång Castro har kommit på någon ny idé, vill ha en fråga besvarad eller ställa något krav — och det sker ständigt — antecknar Chomy det och skickar sedan lämpliga instruktioner till vederbörande myndigheter. Endast när Castro sover har Chomy — vars avdelning bara omfattar sex man — möjlighet att arbeta med sina löpande ärenden. Han är ansvarig för planläggningen och revideringen av Castros schema och är chef för riksarkivet. Han är följaktligen personligen emot publicerandet av seriöst historiskt material om Castro och revolutionen och är arkivets mest effektiva vakthund. Chomy är en jäktad, ytligt älskvärd man som är maniskt road av att fotografera Castro tillsammans med olika personer. Hans intellektuella och politiska betydelse är starkt begränsad men han utnyttjar sin makt som portvakt.

Chef för Castros personliga ”Samordnings- och understödsgrupp” är minister José A. Naranjo Morales, kallad ”Pepín”. Han kämpade i Studenternas revolutionära direktorat före gerillakriget och blev senare guvernör för Havannaprovinsen. Naranjo är en byråkratisk mångsysslare som springer politiska ärenden åt Fidel och samordnar insamlandet av

bakgrundsmaterial och information åt honom inom alla möjliga ämnesområden. Denna ”understödsgrupp” — tio män och tio kvinnor, alla omsorgsfullt handplockade, med rätt att röra sig fritt genom all byråkrati inom parti och regering och utrustad med den modernaste datautrustning — kallas informellt ”Fidels stab”, och dess relativt unga medlemmar utbildas för en framtida befordran till viktiga poster inom administrationen. Den nye chefen för det statliga radio- och televisionsbolaget kom från ”Fidels stab” när Castro bistert (och med all rätt) hade kritiserat kvalitén på de kubanska teveprogrammen vid ett informellt sammanträffande med ledarna för Kvinno federationen på våren 1985.

De intressantaste personerna kring Castro är emellertid dem man ser minst av, och alla kommer de från den statliga säkerhetsjätten. General José Abrahantes Fernández, som efterträdde Ramiro Valdéz i december 1985 som inrikesminister, är fortfarande direkt ansvarig för Castros säkerhet och hans specialstyrkor inom säkerhetstjänsten är ett pretoriangarde, handplockat för att försvara Fidel och regimen i den yttersta fara. Den är organiserad med KGB:s uniformerade säkerhetsstyrkor som förebild. Om Abrahantes även som minister spelar en begränsad politisk roll finns det två till säkerhetsfrågorna knutna personer som spelar en speciellt viktig roll inom det utrikespolitiska fältet.

Den ene är José Luis Padrón Gonsález vars titel är ordförande i Nationella turistinstitutet (som är ägare av alla kubanska hotell) men som i stor utsträckning tjänar som Castros diskreta internationella emissarie och förhandlare, med förbigående av utrikesministeriet. Padrón, som tidigare var överste i säkerhetstjänsten (fler personer än vad ett ytligt betraktande ger vid handen är anknutna till säkerhetstjänsten) är en produkt av den nya revolutionsgeneration som tränats att inom kort kunna överta höga befattningar. Padrón gjorde första gången intryck på Castro när han hjälpte till att planera Kubas militära intervention i Angola 1975 — säkerhetstjänsten skickade honom i all hast till Angola för att Den marxistiska folkfronten inte skulle duka under för Partiet för Angolas befrielse (MPLA) under det inbördeskrig som följde på frigörelsen från Portugal — och alltsedan dess har han varit en viktig inside-politiker.

Under åren har Padrón (biträdd av Tony de la Guardia, ännu en överste från säkerhetstjänsten) i hemlighet förhandlat med högre tjänstemän från Förenta staternas utrikesdepartement i Miami, New York, Washington, Atlanta och Cuernavaca i Mexiko för att undersöka möjligheterna av ett närmande mellan de båda länderna. 1979 års överenskommelse om att amerikanerna skulle ta emot tusentals kubanska politiska fångar och att kubanska flyktingar från Förenta staterna skulle kunna komma på besök till sitt hemland utarbetades av Padrón som endast ansvarade inför Castro under de långdragna, hemliga förhandlingarna.

Den andra notabla säkerhetsmannen i palatset är *Comandante* Manuel Piñero Losada, sedan länge känd på Kuba som ”Barba Roja” (på grund av sitt röda skägg, numera vitt). Piñero, medlem av kommunistpartiets centralkommitté, är ordförande i dess latinsk-amerikanska sektion och som sådan samordare av Kubas alla operationer i världsdelen, från Nicaragua och El Salvador till Panama, Peru och Argentina.

Med hänsyn till Castros ambitioner på ledarskap i Latinamerika är Piñero-ros roll synnerligen betydelsefull. Hans artikel på hösten 1982 i kommunistiska partiets ideologiska tidskrift *Cuba Socialista*, betitlad ”Den nuvarande krisen i Latinamerikas och Karibiska havets imperialistiska och revolutionära processer”, erbjuder tankeväckande förslag om igångsättandet av ”demokratiska, folkliga och antiimperialistiska revolutioner” och yrkar på att andra kommunister skall gå samman med andra politiska partier och vänsterorganisationer. Detta är naturligtvis lärdomarna från den kubanska revolutionen sådana Castro och hans närmaste medarbetare har redovisat dem, och bland dessa var Piñero den mest aktive.

Piñero fick sin antiamerikanska inställning (och sin första fru, en amerikanska) när han studerade vid Columbiauniversitetet i New York i början av 1950-talet och blev förödmjukad och ”radikaliserad” efter det att han blivit slagen av ”en rik sydamerikansk kille” i

ordförandeval till en studentorganisation. Han hamnade i den underjordiska rörelsen mot Batista hemma i Havanna där hans våning blev en vapengömma före den misslyckade och blodiga attacken mot presidentpalatset som unga revolutionärer utförde 1957, innan han anslöt sig till Raúl Castros styrkor i Sierra Maestra. Han slutade som militär guvernör i Santiago.

När Ramiro Valdés, Che Guevaras ställföreträdare, blev chef för rebellarméns sektion G-2 (säkerhets- och underrättelsetjänst), insattes Piñero som hans närmaste man. Han var ordförande i den revolutionstribeunal som dömde batistatrogen flygpersonal till stränga fängelsestraff 1959 sedan de frikännts av en annan domare men därefter på Castros order åter ställdes inför rätta. Han blev senare chef för sektionen G-2. Han var Kubas högste polistjänsteman under Valdés fram till 1968 då han tvingades avgå efter en sovjet-inspirerad omorganisation av säkerhetstjänsten — och Castro satte honom i ledningen för den latinamerikanska politiken.

När Castro gjorde en resa i Afrika, Osteuropa och Sovjetunionen under mer än två månader 1972 blev Piñero den ledande medlemmen i den inre kretsen, och hans namn dök upp på topplats i alla samordnade kommunikationer med främmande makter. Piñero brukar sällan underlåta att närvara vid officiella begivenheter i Revolutionspalatset (vanligen vid Castros sida i en liten grupp av toppskiktet), och det är inte ovanligt att mitt i natten hitta honom festande på en milkshake med sina vänner på Chomys ämbetsrum i nedervåningen. Naturligtvis har han permanent tillträde till Castros ämbetslokaler två trappor upp.

Doktor Antonio Núñez Jiménez, geograf, forskningsresande, historiker, brinnande kommunist och statssekreterare på kulturdepartementet, har också obehindrat tillträde till Castro vars historia han långsamt skriver i en rad volymer. Núñez Jiménez (vars dotter är gift med José Luis Padrón, säkerhetsöversten som blev diplomat) betraktas i första hand som en personlig vän han åtföljer Fidel på de flesta av hans resor runt omkring på Kuba och delar sina semestrar med honom, men han passar inte in (eller har valt att inte passa in) i den närmaste omgivningen i Revolutionspalatset.

Slutligen har vi Jorge Enrique Mendoza, *Granmas* chefredaktör, en dogmatisk kommunist som kände Castro under sierratiden och tjänstgjorde som rebellradions hallåman under krigets slutskede.

Castro står i vänskapsförhållande till många människor som personligen och till och med ideologiskt är befryndade med honom men inte utövar något politiskt inflytande. Den främsta av dem är Gabriel García Márquez, den mustaschprydda colombianske nobelpristagaren i litteratur. Den för närvarande främste latinamerikanske prosaförfattarens dyrkan av Castro kommer till synes i en tidig porträttskiss som han kallade ”Min broder Fidel”, grundad på samtal med Castros syster Emma. Castro och García Márquez står varandra så nära att när colombianen kommer på ett av sina besök kan de båda männen ofta sitta och samtala i åtta eller tio timmar, vilket sedan upprepas under flera dagar och nätter. Den forne colombianske presidenten Alfonso López Michelsen, som García Márquez tog med sig till Castros ö 1984 och som var tillsammans med dem under en stor del av tiden, säger att, bland annat, författaren ”rekommenderade böcker” för Castro att läsa. López Michelsen säger att ”Fidel är otroligt läshungrig... Gabito (en diminutiv av García Márquez förnamn) har med sig fem böcker till honom och han stannar på Kuba i tio dagar, och samma dag som han reser kommer Fidel med sina kommentarer om varje enskild bok. Det behöver inte nödvändigtvis röra sig om tyngre litteratur, det är frågan om lättillgänglig litteratur som statsmän använder för att koppla av.”

Högste befälhavaren trivs i sällskap med skapande människor som vanligtvis delar hans åsikter; intellektuella människor fascinerar av honom. Bland Castros gäster av det slaget, och det har rört sig om hundratals och varierat från stora tänkare till en brasiliansk författare av

popmusicals, återfinns de franska filosoferna Jean-Paul Sartre och Simone de Beauvoir, den amerikanske historikern Arthur M. Schlesinger Jr, den engelske författaren Graham Greene, den engelske skådespelaren Alec Guinness som tillsammans med Noel Coward hade rest till Kuba några veckor efter segern 1959 för att filma "Vår man i Havanna", och den amerikanske skådespelaren Jack Lemmon.

Den sovjetiske poeten Jevgenij Jevtusjenko träffade Castro i Havanna under revolutionens första tid (han hade faktiskt gjort sig mödan att i förväg lära sig spanska) och hans intryck av det revolutionära Kuba var politiskt mycket levande. I sin självbiografi berättar Jevtusjenko historien om två kubanska konspiratörer, den ene en realist, den andre en abstrakt konstnär som ilsket diskuterade medan de väntade på order att anfälla Batistas palats och som båda blev dödade. Jevtusjenko tillade: "Jag önskar innerligt att den här historien var känd av de dogmatiker som avfärdar alla moderna konstnärer som den borgerliga ideologins lakejer. Man måste ha mera tålmod och bättre omdömesförmåga." Detta var naturligtvis under den relativt liberala tid i Sovjetunionen som följde efter avstaliniseringsprocessen, och Jevtusjenko fann det lämpligt att framhålla det revolutionära Kuba som ett exempel på en ny frihet.

På något annat ställe i sin självbiografi skriver han att det var samma kväll som han i Moskva höll ett föredrag om Kuba och för första gången läste upp sin berömda dikt "Babi Jar", om den plats där nazisterna hade massakrerat tusentals judar under kriget. Så berättade Jevtusjenko om en förbryllande episod då en vithårig gammal man; stödd på en käpp, kom fram till honom efteråt och sade: "Det ni har sagt om Kuba och det ni har skrivit om Babi Jar är en och samma sak. Båda är revolutionen. Den revolution vi en gång gjorde och som vi senare till den grad förrådde men som ändå lever och kommer att fortleva. Jag satt femton år i ett av Stalins koncentrationsläger, men jag är lycklig över att vår sak, jag menar bolsjevismens sak, fortfarande lever." Jevtusjenko har varken återvänt till Kuba eller skrivit om ön sedan dess.

Kontakter med konstnärer och intellektuella är något som gläder och stimulerar Castro. Men på ett annat plan har han också uttryckt sitt intresse för att få träffa Henry Kissinger (som i sin tur är lika nyfiken på Fidel) liksom David Rockefeller, och 1982 hade han stort utbyte av en hemlig överläggning med general Vernon A. Walters, tidigare ställföreträdande chef för CIA och ambassadör i disponibilitet när president Reagan skickade honom till Havanna.

Kanske är den största fara som Castro ställs inför efter alla dessa år vid makten att intellektuellt och politiskt bli isolerad i den omgivning där han lever. I detta hänseende var Che Guevaras och Celia Sánchez död fruktansvärda slag för Castro (bland annat fanns det nu inte längre någon som vågade säga emot honom). Detta framgår med brutal tydlighet om man tar mått på dem som nu finns i hans närmaste omgivning, mestadels eftersägare och smickrare och om man ser på den tveksamma kvalitén på flertalet av hans rådgivare inom regeringen (det är bara en tre, fyra personer som är förstklassiga).

Personkulten kring Castro har på intet sätt minskat utan växer kontinuerligt. Det här är ett ytterst känsligt ämne och Castro förnekar ilsket att en sådan kult ens existerar. Han är nog med att framhålla att det första beslut som den revolutionära regeringen fattade var att förbjuda att lokaler eller gator uppkallades efter nu levande revolutionsledare eller att man uppförde monument över dem.

Detta är naturligtvis i ordets egentliga mening sant så tillvida som endast de döda hjältarna — Che Guevara, Camilo Cienfuegos, Celia Sánchez and andra — ger sina namn åt skolor, sjukhus, fabriker och så vidare. I praktiken dränks emellertid Fidel Castro i hejdlöst smicker av regimens propagandaorgan. Det finns mycket få stora affischer med Castros porträtt längs Kubas

gator och motorvägar, men hans porträtt finns i varje offentlig lokal (på samma sätt som porträtt av demokratiska ledare finns i offentliga byggnader i deras hemland) och i många

hem — ibland placerat på ett sätt som för tankarna till en helgonbild.

Smickret uttrycks genom användandet av alla hans titlar — Högste befälhavare, Ordförande i rådsförsamlingen och ministerrådet och Generalsekreterare i kommunistpartiet — varje gång han omnämns i tryck, i radio eller teve; ibland upprepas hans titlar i varje nytt stycke i en text. I ledare och tal framhålls oföränderligt hans klokhet och genialitet som ”Kubas vägvisare” och Kubas konstitution av år 1976 förkunnar beslutet ”att föra den triumferande Revolutionen vidare... under Fidel Castros ledarskap”. Citat från Castro trycks i alla sammanhang, däribland längst ned på varje sida i Havannas telefonkatalog.

Varje gång Castro visar sig offentligt, det må vara i aldrig så rutinmässiga sammanhang, kommer det på tidningarnas förstasidor och är huvudnyheten i teves nyhetssändningar. En bild av Fidel, hult vinkande från en balkong, ingår i tevenyheternas ingress. Bokstavligt talat varje tal han håller publiceras in extenso, ibland i en speciell bilaga. I böcker och artiklar om revolutionens historia knäfaller man i tillbedjan av Fidel varje gång hans namn nämns. Mestadels kallas han *Comandante-en-Jefe* i vanliga samtal och ingen med sitt förnuft i behåll skulle ens privat någonsin kritisera honom. Det är svårt att tro att en man med Castros enorma intelligens inte skulle förstå att han är omgiven av en sådan otrolig personlighetskult.

Det har sagts att Napoleon lyckades styra Frankrike därför att han lyckades hålla sina öppenhjärtiga men lojala marskalkar intakta. Döden berövade naturligtvis Fidel många gamla kamrater, men av politiska skäl har han gjort sig kvitt andra — anonyma eller nästan anonyma människor i dagens Kuba — som var värdefulla och hederliga revolutionärer.

Vad som har uppstått är därför en samling makthavare bestående av hovfolk, apparattjiks, byråkrater och jäsägare — folk som ser till att Castro får höra det han vill höra, vilket dock inte alltid är sanningen. En man som känner Fidel väl säger att han är en polemiker och behöver bli motsagd men inte står ut med att bli det. Konstruktiva diskussioner är därför ofta uteslutna och trots Castros invändningar att det är frågan om ett kollektivt ledarskap fattar han ideligen själv avgörande beslut.

Den progressiva militarisering att det kubanska samhället som återupptogs i början på 1980-talet understryker ännu mer Castros roll som Högste befälhavare; den slogan som står målad på väggar och upprepas i ändlösa offentliga proklamationer i tal och i radio och teve är: ”Högste befälhavare, ge oss ordern!” — och: ”Högste befälhavare, eftertruppen är säkrad!” Man har återupptagit ”Här är det ingen som ger sig!” en slogan hämtad från Juan Almeida Bosques högljudda protest vid katastrofen i Alegría de Pío.

Föga överraskande betraktar sig kubanerna som ett samhälle i belägringstillstånd, under ständigt hot av en väpnad attack för Förenta staterna. Grisbukten, Förenta staternas militärintervention i Dominikanska republiken 1965, Grenadainvasionen 1983, CIA:s ”Contras”-operationer mot Nicaragua och den ständiga strömmen av varningar från Reaganadministrationen att den kommer att söka sig till ”källan” bakom alla stridigheter i Centralamerika — det vill säga Kuba — har givit Castro tillräcklig anledning att betona försvaret som nationens främsta uppgift. Detta leder emellertid till en permanent situation av nationell beredskap varvid de tio miljonerna kubaners militäre ledare måste vara allenarådande. Och som allenarådande kan han inte finna sig i att bli emotsagd.

Om Castro blir emotsagd kan han få ett raseriutbrott eller också tjuvar han. Han är av naturen generös (ännu ett starkt karaktärsdrag) samtidigt som han kan vara ytterst snarstucken. En gång skickade han lammkotletter och en lammkyl från sitt weekendställe där han också har en grönsaksträdgård, till ett par amerikanska vänner som tillbringade en tid i Havanna. När han en eftermiddag kom på besök till dem rekommenderade han dem att skära lammköttet i tunna skivor, rulla dem i ströbröd och sedan steka dem i olja. Han blev upprörd när frun försiktigt antydde att man också kunde koka lammkött. Med ett bryskt ”gör som ni vill då” marscherade Fidel ut ur köket.

Castro har enorm tillgång till alla former av data och information, men genom frånvaron av användbara samtalspartner saknar han möjlighet att diskutera eller analysera materialet med någon annan. Om han drar korrekta slutsatser beror det på överlägsen politisk instinkt. Castros favorituttryck är ”låt oss analysera det”; och han fördjupar sig högljutt i en analys av ett givet ämne, ibland i timtal inför besökare eller folk ur sin stab. Om Fidel framlägger en bestämd åsikt bör även utländska besökare avstå från att anmäla en avvikande åsikt, som en artighet mot Kubas president och därför att han är förkrossande i debatten.

Castros aptit på information är gargantuansk. Dagligen läser han noga kubanska tidningar och tidskrifter och dygnet runt får han telegram från europeiska och amerikanska nyhetsbyråer lika väl som från Kubas egen Prensa Latina. Han läser snabbt igenom materialet och lägger undan det som intresserar honom. Parabola antenner på Revolutionspalatset fångar in nyheter från amerikanska nyhetssändningar i radio och teve dag och natt, och 1985 hyrde regeringen för en halv miljon dollar om året in sig i Reuters datoriserade finansrapportssystem i England (Förenta staternas restriktioner beträffande varje form av kommersiella kontakter med Kuba gjorde det omöjligt att köpa in sig i liknande amerikansk service).

Castro går också igenom de dagliga rapporterna från Kubas olika ambassader och rapporter från vad han med en blinkning kallar ”vår specialtjänst”. Från utlandet mottar han en ständig ström av pressklipp, facktidsskrifter, rapporter och böcker — en del översätts eller serveras honom i sammandrag, andra läser han i sin helhet (Castro har goda kunskaper i engelska, även om han drar sig för att tala språket). Sommaren 1985 läste han och bokstavligen lärde sig utantill en uppsats om Förenta staternas protektionism inom handeln, framlagd av den japanska handelskammaren. Hans intressen är så omfattande och intensiva att nästan varje ämne kan fascinera honom och inspirera honom att få veta mer om det, särskilt om det är fråga om ekonomisk utveckling, lantbruk, hälsovård och utbildning.

(Castro roar sig med att dra förbluffande slutsatser av de fakta han har tillgängliga, huvudsakligen för att få en dramatisk tillspetsning på debatten. När han talade om Latinamerikas väldiga utlandsskulder meddelade han vid ett tillfälle sina åhörare att han hade räknat ut ”med papper och penna”, inte bara vad invånarna i området var skyldiga *per capita* utan också hur mycket av skulden som motsvarade ett tunnland under plog. Sådan ovanlig form av statistik brukar imponera på hans åhörare, och Castro har också räknat ut hur många kilo socker en karibisk nation måste exportera för att kunna importera en traktor från ”kapalisterna”, varvid han understryker att kostnaden för traktorn i jämförelse med sockret hela tiden stiger med astronomiska siffror. Detta är det slags språk som för latinamerikanerna i lika hög grad som statistik över betalningsbalansen är abstraktioner för världsdelen miljoner av fattiga, och det har stor utrikespolitisk effekt för Kuba.)

När Castro är borta från Havanna, vilket ofta händer, får han per helikopter stora laddningar av publikationer, nyhetstelegram, diplomatrapporter och allt annat som kan behövas för att hålla honom ständigt välinformerad. Även när han tar sig några dagars ledighet för att fiska på sitt favoritgömmeställe vid Karibiska havet fullföljer han samvetsgrant rutinen att sluka allt detta material.

Under ett samtal med en god vän från Washington visade sig Castro nyfiken på hur man skötte informationsflödet i Vita huset och frågade hur mycket information president Reagan fick och hur ofta han fick den. Han gjorde inga kommentarer när han fick veta att amerikanska presidenter mestadels endast har ett dagligt och relativt kortvarigt möte där man informerar om utrikespolitiska förhållanden och säkerhetsfrågor, men han verkade överraskad.

Utländska besökare (mestadels från Förenta staterna) som Castro träffar i ett förvånande antal och förvånande långvarigt, finner sig ofta utsatta för ett korsförhör av tredje graden. När en self-made oljemiljonär från Texas kom i sällskap med en texaskongressman som är gammal

vän till Castro för att äta middag i Fidels lilla fiskarstuga på en udde rakt söder om Grisbukten, utfrågades han i detalj om sina kontakter med Horatio Alger — och om oljeborring till havs. En förmögen risexportör från Arkansas som kom i sällskap med en kongressman från Arkansas, korsförhöordes om odlingstekniska frågor, eftersom Kuba fortfarande importerade ris och hoppades kunna öka den inhemska produktionen. En annan amerikan blev utfrågad om Reagans skattepolitik (och fick av Castro veta att amerikanerna hellre skulle betala omsättningsskatt än högre inkomstskatter). En kvinnlig journalist som nyligen varit i Mexiko fick frågor om mexikanernas förbud mot vallmoodling (på Kuba är alla droger förbjudna, men Castro erkänner att under kriget tolererade han att en del bönder i Sierra Maestra odlade marijuana därför att det var deras enda inkomstbringande gröda; nu är den förbjuden). En flygare från Texas fick ge Castro råd om vilket privat jetplan som var det bästa.

Castros informella sätt kan förbluffa amerikanare. När texasoljemannen (som bär skägg) steg ur kubanska flygvapnets helikopter på fiskeplatsen sent på kvällen höll han nästan på att kollidera med en lång skäggig figur, helt klädd i mörkblått: sweater, vindtygsjacka, seglarmössa och gymnastiskor. Mannen i blått sa ”*bienvenido to Cayo Piedra*”, och när kongressmannen skulle presentera oljemiljonären avbröt Castro honom med att säga: ”Vi har just träffats, vi kolliderade, men våra skägg dämpade stöten.”

Fidels nyfikenhet på människor är så gränslös, särskilt är det gäller amerikaner, att han under en nyligen förfluten sexmånadersperiod träffade en delegation av amerikanska katolska biskopar; en rad kongressmän; Robert F. Kennedys och Nelson Rockefellerers döttrar (vid skilda tillfällen) ett halvduzin tidningsmän; två tevejournalister (med sina team); intervjuare från en ledande amerikansk tidning och en stor tidskrift för män (i det senare fallet resulterade mötet i trettio timmar inspelade samtal); en avgjort fientlig tjänsteman på medelnivå från amerikanska utrikesdepartementet (som inte hade väntat sig att bli mottagen av Castro under sin tjänsteresa); en berömd jazzmusiker; ett antal affärsmän och åtskilliga marinbiologer.

Under samma period mottog han Algeriets och Ecuadors presidenter; Förenta nationernas generalsekreterare; ett stort antal ministrar från världens alla hörn; ledare inom latinamerikansk politik, fackföreningsrörelse, press- och journalistorganisationer (dessa grupper kom till Havanna för en kongress som gällde världsdelens ekonomi och Castro var närvarande vid de dagslånga sammanträdena); och japanska och mexikanska affärsmän intresserade av affärskontakter med Kuba. Vid ett tillfälle sade Carlos Rafael Rodríguez till en besökare: ”Ni förstår, detta är den pånyttfödde Fidel, detta är korstågsriddaren Fidel från sextiotalet.”

Med sitt häpnadsväckande minne tycks Castro smälta och minnas allt han har läst, hört och sett under det senaste halvsekle. Det är något förmer än Memoria technica som romarna kallade den minnesteknik som forntida vältalare besatt, för han förmår att i det oändliga variera sitt tema utan att glömma fakta och siffror. Som jur.stud. klarade Castro av de båda sista läsåren på ett år, han läste natt och dag och allt material som han hade lärt sig utantill gjorde han sig av med — så att han blev tvungen att lita till sitt minne.

Som en omätlig läsare, vars huvudsakliga sysselsättning under de närmare två år han tillbringade i fängelse var att läsa böcker, har Fidel uppnått kunskaper och en bildningsgrad som är förbluffande. I avspända samtal eller improviserade tal spanner han ledigt över vida områden, alltifrån hänvisningar till föga kända romerska lagtexter om anstånd med skulder till Victor Hugos kritik av Louis Bonaparte, ”Lille Napoleon”, från skildringar av den spanska erövringen av Kuba till citat från Abraham Lincoln och José Martí, från någon okänd passus i Lenins skrifter till en rad av Curzio Malaparte. I en skriftlig stridsorder från Sierra Maestra-tiden råkade han en gång ta till latinet då han yrkade på en *manu militari*-lösning av en kritisk situation.

För närvarande håller Castro alltjämt samma ursinniga tempo fast han talar om att slå av på

takten. När en amerikansk intervjuare frågade honom varför han inte hade varit med vid sovjetledaren Konstantin Tjernenkos begravning i Moskva på våren 1985 svarade han att han dagarna innan hade arbetat ”fyrtiotvå timmar i sträck... utan sömn eller vila” och att han faktiskt var för trött för att orka flyga den långa vägen. Men i Havanna ryktades det att en grinig Castro inte hade någon lust att tillbringa flera dagar i Moskva i väntan på sin tur att mottas av en ny ledare i Kreml för tredje gången på ett år (han hade närvarit vid Leonid Brezjnevs och Juri Andropovs begravningar och Michail Gorbatjov kände han redan). Emellertid spred Castro glans över det sovjetiska kommunistpartiets kongress i februari 1986 — Gorbatjovs första kongress — vid en tidpunkt då Kubas ekonomiska beroende av Moskva åter var desperat.

Hemma eller utomlands är Castros tidsschema inte av denna världen. Plågan är självförvållad, men han har ett medfött behov av oförutsägbar tidsplanering. Hans enda eftergift i fråga om disciplin på detta plan är punktlighet i officiella sammahang, något som Castro nyligen började iaktta med sin vanliga besatthet. Om han i det förflutna kunde komma flera timmar för sent till ett sammanträde, ett möte, en mottagning eller för att hålla ett tal på visst fastställt klockslag kommer han numera alltid i exakt rätt tid. Vid kommunistiska partiets kongress i februari 1986 läxade han upp delegaterna när de kom några minuter för sent till ett morgonsammanträde och sade att om kommunister inte kan komma till ett sammanträde i tid är de förmodligen inte heller kompetenta att styra landet. Delegaterna satt där och slokade med huvudena, som skolbarn inför magistern.

Castro tycks behöva mycket litet sömn. Även under de bästa förhållanden går han inte och lägger sig förrän klockan tre eller fyra på morgonen, ändå verkar han fräsch och utvilad klockan nio på morgonen vid en internationell konferens eller något annat offentligt framträdande. När Fidel är i Havanna kanske han sover i våningen på Elfte gatan (i gryningen, eller han tar en tupplur mitt på dagen), i det lilla sovrummet två trappor upp i Revolutionspalatset, i sin nya och mycket privata villa i en förstad på Havannas västsida (han experimenterar med odling av enorma tomater med hydroponimetoden i trädgården där), eller nästan varsomhelst, till exempel hemma hos en god vän.

Under det första revolutionsåret hade Castro tjugotredje våningen i Habana Libre Hotel (tidigare Havanna Hilton) som sitt hem och kontor, förutom den våning som Celia Sánchez hade på Elfte gatan, en rymlig villa med utsikt över havet på en kulle i fiskarbyn Cojimar, åtta kilometer öster om staden, som en vän hyrt ut till honom, och ett hus bredvid Charlie Chaplin-teatern (numera Carlos Marx-teatern) i Miramars bostadsdistrikt. Detta var anledningen till att det var så svårt att få tag på Fidel på den tiden, till och med för Celia Sánchez. Conchita Fernández, hans förra sekreterare, berättar hur han hela tiden susade från den ena platsen till den andra i Havanna och dess omgivningarna i en kortge med Oldsmobiler (de svarta Mercedes-Benzvagnarna kom senare) med beväpnade *barbudo*-vakter, med artiklar, rapporter och anteckningar i en portfölj i sin bil. Han arbetade mestadels under färden, läste eller dikterade memoranda eller idéer för Conchita som satt med honom i bilen. ”Han vilade aldrig, inte i bilen, inte någon annanstans heller”, minns hon.

Conchita minns också dagar när Castro kom till sitt INRA-kontor klockan åtta på morgonen vid vissa tillfällen, ”och han kom inte därifrån förrän efter tre, fyra dagar... utan avbrott under morgonen eller eftermiddagen, eller natten eller i gryningen... I bästa fall kunde han säga 'jag tar igen mig på soffan en tre, fyra timmar och sedan får du väcka mig klockan då och då', och tio minuter senare var han tillbaka på sitt tjänsterum för att ta itu med korrespondensen.”

Tjugofem år senare förflyter Castros liv i lugnare och värdigare banor, men i uppträdande och attityder är han inte mycket förändrad. Han har luxuösa sovjetbyggda helikoptrar med elegant träpanel inuti till sitt förfogande och dessutom en mängd Mercedeslimousiner (han färdas vanligen med tre bilar, två av dem sitter säkerhetsvakterna i), men han är fortfarande svag för

jeepliknande fordon. Han älskar att själv köra ett av de sovjetiska gazikfordonen på landsbygden och att bli körd i dem i Havannas förstäder; sådana färder påminner honom om Sierra Maestra som han ofta beskriver som ”den lyckligaste tiden i sitt liv”. Ibland byter han från jeep till limousin eller tvärtom (alla fordonen i en väpnad konvoj). Vid sådana färder verkar han inte speciellt orolig för sin säkerhet; ibland stannar han till och med för rött ljus.

Som statsöverhuvud åtnjuter Castro ett visst mått av lyx och privilegier, dock i mycket blygsam skala i jämförelse med statschefer på andra håll, däri inräknat kommunistländer. Den mest imponerande uppvisningen av lyx och överdåd sker vid de mottagningar han anordnar för besökande dignitärer i palatsets bottenvåning, då han kan inbjuda så mycket som tusen gäster för att äta och dricka i vidsträckta lokaler, dekorerade med fräscha blommor och sällsynta ormbunkar från Sierra Maestra. I regel går han omkring med hedersgästen och föreställer honom eller henne för sina vänner. Utsökta kött- och fiskrätter och hummer serveras tillsammans med gammal kubarom (Isla de Tesoro) och, ibland, kan man bli bjuden på Chivas Regal. Allt detta är en stor upplevelse i ett land där man fortfarande dras med brist på livsmedel, särskilt när det gäller kvalitetsvaror. Men detta är inga champagne-och kaviar-fester, de slutar tidigt och utan några berusade, och kubanerna tycks inte missunna sin ”Högste ledare” denna form av officiell traktering (pressen skriver om de där mottagningarna).

Vid sådana tillfällen — lika väl som vid större konferenser eller Nationalförsamlingens sessioner — bär den nogräknade Castro Högste befälhavarens bruna paraduniform, med en enda stjärna på kragspiegeln i svart och rött, omgiven av lager. Skjortan är vit och slipsen svart. Annars föredrar han sin elegant skurna olivgröna fältuniform i diagonaltyg. Fast vapenrocken är öppen i halsen är uniformen ganska tung och Castro bär undertröja under vapenrocken som har blixtlås på framsidan. För att kunna trivas i den utrustningen har han palatsets luftkonditionering inställd på maximum så att hans adjutanter, i guayaberas eller sportskjortor av kubanskt snitt, tycks huttra.

Ibland väljer Castro att bära olivgrön linneuniform och han behåller mössan kvar på sitt välvårdade hår även när han sitter i sitt eget ämbetsrum eller hemma hos en god vän. Han bär alltid svarta marschkängor och tjänstgörande ordonnanser ur armén finns alltid till hands för att stoppa ner byxbenen i kängskaften om de skulle ha råkat glida ut, ett exempel på Castros konungsliga umgängessätt med sin stab. Ordonnanserna putsar också kängorna rena från smuts eller damm när han kommer tillbaka till sitt ämbetsrum.

På grund av Sierra Maestra-legenden och svagheten för olivgröna uniformer är Fidels image alltjämt *guerrilleron*, likgiltig för hur han är klädd. Men han har alltid varit ytterst klädmedveten: som studentledare vid universitetet och blivande politiker på väg upp mot valbar plats föredrog Castro mörk kostym med slips i stället för de *guayaberas* som bärs av de flesta kubaner, och det var i en välsittande kostym han återvände från fängelset i Havanna, reste i landsflykt till Mexiko och planerade *Granmas* färd. Fotografier från den tiden visar en mycket ståtlig och elegant Castro, med näsduk i kavajfickan och en smal mustasch på överläppen. Man kunde mycket väl ta honom för ättlingen till en kubansk miljonärsfamilj (även när han, efter fängelsetiden, bara ägde en kostym), medveten om att detta hade en mera dramatisk politisk effekt än att bara vara en ung man bland andra i sportskjorta. En bild där han står tillsammans med sin son, Fidelito, några timmar innan han skulle ge sig iväg till Moncada för attacken 1953, visar honom prydlig och välvårdad. De skraddarsyddas fältuniformerna i dag står i samklang med Castros förrevolutionära klädsmaak.

Fidel är rätt närsynt, men hans fåfänga hindrar honom inte från att bära hornbågade glasögon när han vill se bättre. Han bär dem i Sierra och i Grisbukten och ett av de få affischporträtten visar honom under strid, iförd brun basker och glasögon. Castro som är en god skytt bär alltid glasögon när han skjuter; han har kommit på en teknik som tillåter honom att sikta med båda

ögonen öppna i stället för med bara det ena som de flesta skyttar brukar, därför att det förbättrade synskärpan när han bar glasögonen.

Fidel Castro är en sällsam förening av *hidalgons* hövishet och medfödd förmåga att föra sig och uppträda, särskilt när det gäller kvinnor, och ren drullighet och nedlåtande behandling av underordnade. Han kan spotta på golvet och använda en förvånansvärt drastisk vokabulär när endast män är närvarande. Han svär ymnigt när han spelar schack eller domino; i båda går han i mästartklass. Han för sig med kungliga later, men han tappar matsmulor i skägget när han äter, vilket stör den anslående bilden.

Castro är perfektionist, på gränsen till pedant. Han använder timmar för att rätt formulera sina tal och annat skrivet material för att få fram den stilistiska elegans i spanska språket som han så lysande behärskar: hans manussidor är en labyrint av inskott, pilar, krefs mellan raderna och ute i marginalen med gnetig stil. Ibland sköter han manustvättningen i en snabb bil, vilket driver hans sekreterare till vansinne, hur vana de än är att tolka hans handstil. ”Gallego” Fernández, vicepresidenten, minns ett tillfälle när Castro i sin limousin började formulera ett brev till en utländsk statschef och lät chauffören cirkla runt i fyra timmar tills han hade fullbordat sitt skrupulösa värv eftersom han inte ville att hans koncentration skulle lida något avbräck genom att stanna och ta sig upp till sitt ämbetsrum.

Fidel improviserar fortfarande många av sina tal, men han erkänner att han nu skriver ned dem som han anser vara viktigast — som det tal han höll inför Förenta nationerna i New York vid de alliansfria staternas konferens i New Delhi 1983. Otvivelaktigt är hans improviserade tal långt bättre, men hans perfektionism får sista ordet i allt han gör. Castro var synbart illa till mods när han en eftermiddag tog sig en drink i en god väns villa i Havanna, ända tills han slutligen sträckte ut handen efter whiskyflaskan för att skruva till kapsylen ordentligt; värden hade satt på den litet skevt.

De sällsynta tillfällena då Castro verkligen tycks koppla av är när han i sällskap med några få kamrater eller besökare befinner sig på Cayo Piedra, en liten ö i Karibiska havet, femton kilometer söderut från kubanska kusten, dit han flyger i sin helikopter för att ägna sig åt sin favoritsport, undervattensfiske. On, på vilken det en gång låg en fyr, har en rustik stuga om fyra rum och kök och en pergola, bostad för uppsyningsmannen, och detta är Fidels verkliga hem. Besökare placeras ut i en modern gästänläggning på andra sidan det vulkaniska berget (i gästflygeln finns en samling av José Martí's verk, men ingenting av Marx eller Lenin) och alla måltider serveras ombord på en pråm som är anjord vid piren. Cayo Piedra har en pool där Castro simmar mot klockan varje morgon. En landningsbana för helikoptrar är en nödvändighet.

Större delen av dagen tillbringas med fiske från någon av de båda stora motorbåtar (alltid eskorterade av två av marinens missilbärande patrullbåtar), och Fidel i sin våtdräkt dyker djupt ned i havet med sitt harpungevär. Castro som är en dykare i toppklass inbjöd Jacques-Yves Cousteau, den framstående undervattensforskaren, att besöka honom på Cayo Piedra under fransmannens vistelse på Kuba för att studera livet i havet där. Efter sina dykningar får Castro ögon- och näsdroppar av sin läkare. Man odlar sköldpaddor på ön och färsk sköldpaddssoppa serveras till middagen, före den inbakade blåfisken och hummern som Castro själv har harpunerat.

Måltider i Castros sällskap följer som regel alltid samma mönster — på Cayo Piedra, i huset vid havsstranden på Ungdomsön utanför västra Kuba där han fiskar ibland, eller på det militära övningsfältet på västra Kuba där han, iförd en kamouflagedräkt (han kallar det för en legosoldatsuniform) jagar vildänder i en stor lagun, delvis täckt av skog och mangrove. Först kommer en lång cocktailtimme där man småpratar och skämtar om dagens jakt eller fiske — och ibland samtalar om allvarigare ämnen, därefter middag med ett mycket litet antal gäster, och den varar ibland till långt efter midnatt. Det där är en av Fidels favoritscener för en

givande diskussion varunder han på det mest lysande sätt förklarar det revolutionära Kubas förhållanden för utländska gäster och till och med kan ormtjusa högervridna republikanska kongressmän från fastlandet. Han beviljar gärna intervjuer i sitt ämbetsrum, ett relativt spartanskt möblerat L-format rum med bokhyllor bakom skrivbordet och vanligtvis sitter han i en soffa under en modern kubansk muralmålning medan intervjun pågår. Camilo Cienfuegos blickar emot en från ett porträtt på en annan vägg. Fidels relativt välstädade skrivbord har plats för en transistorradio (telefonapparaterna finns på ett litet angränsande bord), kassetter, högar med dokument, en burk innehållande hans favoritgodis och, fram till hösten 1985, lådor med cigarrer och cigarreigarettor. Han favoriserade i allt högre grad cigarreigarretterna tills han plötsligt bestämde sig för att sluta röka någon gång i oktober 1985. Castro tillkännagav detta faktum i en intervju strax före jul med den brasilianska televisionen, och uppenbarligen fascinerar hans personlighet fortfarande till den grad att nyheten kom som tevenyheter, alltifrån Förenta staterna till Japan och återfanns på framträdande plats i tidningar, och tidskrifter världen runt.

I detta tillkännagivande sade han att ”jag kom för länge sedan till den slutsatsen att den sista uppoffringen jag måste göra till den allmänna hälsovårdens fromma var att sluta röka; jag har faktiskt inte saknat det särskilt mycket”. Med hänsyn till hans ofta bevisade viljestyrka — och med hänsyn till hans omsorg om sin fysiska trim — är chanserna stora att Castro, som började röka vid 15 års ålder, när han gick i gymnasiet, kommer att hålla fast vid sitt beslut. Han förklarade att ”om någon skulle ha tvingat mig att sluta skulle jag ha känt obehag, men eftersom jag själv tvingade mig att lägga av med rökandet, utan att avge något högtidligt löfte, fungerade det”.

Flera år dessförinnan hade Castro rullat igång en brett upplagd antirökkampanj för att försöka övertyga kubanerna om att tobak, som gjort deras ö så berömd, utgjorde en fara för folkhälsan. Teve, radio, affischer, tidskrifter och dagstidningar mobiliserades för kampanjen (i tevesketcher visade man till exempel för blivande mödrar hur rökning kan påverka fostret) och priset på cigarreter höjdes till nära två dollar paketet. Alla som återvände till Kuba efter en lång frånvaro slogs omedelbart av i hur stor utsträckning kubanerna hade upphört att vara ett folk av kedjerökare. Castros egen ”sista uppoffring” var det slutgiltiga kampanjvapen som fick extra tyngd av att han nu lever som han lär.

Om Fidel avstod från cigarren som sin personliga symbol, gjorde han det absolut klart att den andra symbolen — skägget — skall bestå. Han förklarade, som han har gjort i det förflutna, att han och hans kamrater skaffade sig sina skägg i Sierra Maestra, helt enkelt därför att det var för besvärligt att raka sig. Som en följd härav växte sig *barbudo*-kulten starkare, och Castro erkände att ”skägget blev en symbol för gerillan”. Men, typiskt nog, påpekade han också att ”skägg har en praktisk fördel”, för ”om man räknar med femton minuter per dag för att raka sig, innebär det att man använder 5 000 minuter om året till rakning”, och den tiden kan användas bättre för läsning eller motion. Medan tanken på en skägglös Fidel trettio år senare naturligtvis ter sig absurd har han eftertryckligt manat andra kubaner, även högt uppsatta sådana, att avstå från att bära gerillaskägg. Det är faktiskt hans eget, personliga kännemärke.

Ibland kan Castro berätta om sina utrikesresor och de människor han har mött på varje kontinent. Förenta staterna är det land han är mest förtrogen med. Han var där tre gånger som ung: under sin smekmånad 1948, andra gången ett år senare för att komma undan mordhotelser från politiska gangstrar i Havanna och 1955 för att insamla medel för den revolution han tänkte sätta igång på Kuba. Han återvände i april 1959 som ledare för det segerrika upproret (han träffade vicepresident Richard Nixon och charmade gästerna på kubanska ambassaden i Washington när han bad dem att ”hjälpa mig att hjälpa mitt land”) och ytterligare två gånger för att hålla vredgade tal inför Förenta nationerna.

Castro reste omkring i Panama, Colombia och Venezuela som studentledare och i större delen av Sydamerika som ”högste ledare” efter revolutionen. 1971 besökte han sin vän, Chiles nyvalde marxistiske president Salvador Allende Gossens, och rådde honom att inte stöta sig med Förenta staterna. På åttiotalet reste han till det revolutionära Nicaragua, var rådgivare åt sandinisterna som han hjälpte att segra och nu ger sitt stöd. Han besökte Sovjetunionen mer än ett halvdussin gånger (inte alla hans resor har blivit föremål för publicitet), två gånger var han i Osteuropa och en gång i Vietnam. Han höll sig borta från Kina, huvudsakligen därför att Kuba fast stod på Sovjets sida i tvisterna mellan de båda länderna, och han kom med tiden att hysa ett stort förakt för Mao Zedong som han aldrig träffade (han kritiserar Mao för att han har låtit sig ”bli Gud”, men om Sovjetunionen säger han bara att ”under stalinepoken uppstod en personlighetskult och maktmissbruk förekom”).

Fidel, den mest bereste av världens alla kommunistledare, har åtskilliga gånger besökt Afrika, oftast Algeriet vars självständighet kubanerna hälsade med jubel efter sin revolution, och Angola och Etiopien dit Castro skickade trupper i mitten av 1970-talet — och där de ännu ett decennium senare var kvar. Han har varit i Indien, men enda gången han har snuddat vid marken i Västeuropa var under ett timslångt uppehåll på Madrids flygplats.

Med allt sitt ansvar och sina skyldigheter försöker Castro fortfarande vara en fri man, handla i ögonblickets ingivelse, göra det oväntade. Hans beslut att närvara vid installerandet av Nicaraguas president Daniel Ortega Saavedra, hans skyddsling, i januari 1985, fattades i sista ögonblicket när han upptäckte att inget annat statsöverhuvud skulle närvara (han tog med sig ”Gabo” García Márquez, och ombord på planet berättade han för honom att de var på väg till Santiago i Orientprovinsen). I Managua stal han oundvikligen föreställningen från den lille, föga karismatiska Ortega, men han menade vält När en kubansk ungdomsdelegation avreste till Sovjetunionen 1985 tog Castro med sig nationalförsamlingens alla 399 medlemmar till hamnen (nationalförsamlingen råkade ha sin andra årliga sammankomst just den veckan) för att ta avsked av dem.

Högste befälhavaren går som regel inte på de olika ambassadernas mottagningar (utom på Sovjetambassaden, en modern byggnad vid havet i centrala Havanna), men han kan plötsligt dyka upp i en ambassadörs residens, inbjuden eller självmant. Den första ambassad Fidel någonsin besökte var den brasilianska, 1959, och han bar då fortfarande sitt gevär (i dörren såg han efter att vapnet var säkrat) vart han kom.

Efter att oväntat ha dykt upp en kväll på franska ambassaden och stannat kvar där till klockan fyra på morgonen skickade Fidel dagen därpå en låda hemmatillverkad whisky till ambassaden (en gåva som knappast kunde ge en konnässör något utbyte). Castro hyser emellertid också planer på att producera camembertliknande ost och *pâté de fois gras* på Kuba, och den entusiastiske ledaren har redan blivit teoretisk expert när det gäller tvångsmatning av gäss.

Fast han är revolutionär och en *guerrillero* är Castro långt ifrån någon asket, vilket hans förkärlek för Chivas Regal och intresse för gåslever bär vittne om. Han har alltid varit svag för god mat och kokkonst, och i maj 1958, när den stora Batista-offensiven inleddes, skickade han ett desperat meddelande till Celia Sánchez i Sierra-högkvarteret: ”Jag har ingen tobak, jag har inget vin, jag har ingenting. En flaska rosévin, sött och spanskt, fanns kvar i Bismarcks villa, i kylan. Var är den?” I mexikansk landsflykt beslöt han och en god vän, båda utfattiga som kyrkråttor, att frossa på rysk kaviar en dag då de hade fått mottaga en oväntad donation från utlandet.

Kokkonsten i alla dess skiftningar har sysselsatt Fidel sedan ungdomsåren, och egendomligt nog var spaghetti alltid en av hans favoriträtter. Manuel Moreno Frajinals, Kubas ledande historiker som blev god vän med Fidel i slutet av 40-talet, och fortfarande är knuten till universitetet, minns hans talrika besök i familjens våning för att diskutera politik och få sig ett

skrovsmål. Vid ett tillfälle kom Castro just som köksan stekte bananer. Han kände doften, rusade in i köket och sade till flickan: ”Låt mig visa dig hur det går till att steka dem på rätt sätt.” När Moreno Frajinals fru som är arkitekt frågade Fidel ”tror du att du vet allt?” svarade han ”nästan allt”.

I fängelset på Ungdomsön (som på den tiden kallades Pinjeön) försökte Fidel ideligen att koka spaghetti på en liten elektrisk platta i sin isoleringscell; när han, vilket händer då och då, visar besökare fängelset, slår det aldrig fel att han berättar om hur många timmar det dröjde innan spaghetten blev färdig. Hans syster Emma säger att han fortsatte att koka spaghetti till sina vapenbröder upp i Sierra. Conchita Fernández berättar att Castro ofta åt i köket på Habana Libre Hotel (där han också beviljade långa nattliga intervjuer) och att han ofta försökte visa kockarna hur man skulle tillreda *red snapper*. Som tidigare nämnts har han bestämda åsikter om hur lamm rätteligen bör tillagas. Han anser att såsen till ankan bör tillredas i vattenbad och han är förtjust i grillad fisk och magert kött. Vid någon improviserad middag ute på landet i sällskap med nära vänner vill han gärna ha fisk, kyckling och sallad, ofta med ett bulgariskt vitt vin eller ett algeriskt rödvin.

Castro har också mycket bestämda åsikter när det gäller intellektuella aspekter på sport: han har själv spelat basket och baseball på närmast proffsnivå, och gav en gång en besökare en lärd förklaring till varför basket är en sport för tänkare (man vet aldrig vart ett samtal med Fidel kan leda). Hans teori går ut på att medan basket kräver strategisk och taktisk planering på samma gång som snabbhet och rörlighet — och på så sätt förbereder en man på gerillakrig — är sådana saker inte nödvändiga när det gäller baseball (hela ämnet kom på tapeten när Castro envetet förnekade ett rykte som då gick utomlands att han hade hoppats få spela i något av de stora lagen på fastlandet).

Det är förmodligen oundvikligt att man gör jämförelser mellan särpräglade personligheter i vår tid, särskilt mellan stora guerilleros, och en jämförelse mellan Castro och Jugoslaviens framlidne marskalk Tito dyker genast upp. Båda var gerillaledare, båda bekämpade olika former av fascism, båda blev tydligen marxister i den sociala rättvisans namn och båda hade världsomfattande aspirationer. Ändå finns det fler olikheter än likheter mellan dem. Tito var en hängiven kommunist, lojal mot Komintern, långt före den tyska invasionen och skapandet av sin partisanarmé — medan Fidel (vilka hemliga tankar han än kan ha hyst när han igångsatte *sitt* uppror) förvisso inte satte igång det som en lojal medlem av den Moskva-orienterade kommuniströrelsen. Och fast ingen av dem har levererat några nya bidrag till det marxistiska tänkandet har Castro mycket större intellektuellt djup än Tito — det framgår av Fidels skrifter och tal före och efter revolutionen. Det är poänglöst att jämföra Titos mod när han stod öga mot öga med nazisterna och sedan Stalin, med Castros mod när han stod öga mot öga med Batista och Förenta staterna; omständigheterna är totalt olika. De mötte påtagliga problem när de moderniserade sina länder. Tito gav efter för fåfångans frestelser, gjorde sig till marskalk i vit, guldprydd uniform, seglade i sin privata yacht och levde lyxliv i sitt palats på Brioniön. Castro, som också han har känt dragning till lyx och prål, har i grunden förblivit gerillaledare vid sextio års ålder.

Mycket riktigt hatade och avskydde de båda männen varandra, just på grund av de ytliga likheterna och motsatserna; det rådde en långvarig rivalitet mellan dem. Under Titos sista levnadsår kämpade de bittert om kontrollen över icke-angreppspakten (sedan Castro efterträtt Tito som ordförande 1979), och den gamle marskalken bekämpade de kubanska försöken på slutkonferensen i Havanna att ansluta medlemmarna i icke-angreppspakten alltför nära till Sovjetunionen.

Här hade kanske Tito försökt lära Castro en nyttig läxa: en gång under kriget Kremls trofasta allierade bröt Jugoslavien med ryssarna på grund av deras fasta beslut att diktera hans lands framtid; han föredrog att Jugoslavien skulle bli en ”neutral” kommuniststat. Trots många

pinsamma erfarenheter i umgänget med Moskva fortsatte Castro troget att ansluta sig till varje nytt drag i Sovjets utrikespolitik; Tito tycktes varna den yngre *guerrilleron* att inte i evighet dra växlar på sitt oberoende.

Den komplicerade mångsidigheten i Castros personlighet är avsevärd och därför kommer ingen framtida kursförändring från hans sida någonsin att kunna uteslutas om han blir övertygad om att den sker i Kubas, revolutionens och hans eget intresse. Naturligtvis sammanfaller dessa tre intresseinriktningar så länge Castro dominerar den kubanska scenen. Man frestas tro att hans personliga bestämmelse var att uppnå denna dominans.

II. Ungdomsåren (1926-1952)

Kapitel 1

Föga mer än trettio år efter det att José Martí, den kubanska självständighetens apostel, dödades i strid mot spanska styrkor 1895, föddes Fidel Alejandro Castro Ruz på en *finca* i provinsen Oriente, knappa fyrtio kilometer från Dos Ríos slagfält. Med historiska mått mätt är tre decennier en liten sektor — den motsvarar redan i stort sett den tid Castros revolution omspanner — och i den bemärkelsen har hans liv från första början varit sammanflätat med striderna och symboliken i Kubas förflutna.

Som öns störste tänkare och nationalhjärte har Martí alltid varit Castros rollförebild, och när Fidel landade på Kubas kust för att krossa tyranniet fullföljde han Martí's program. Martí, ledaren av Kubas revolutionära parti, hade inlett det slutliga kriget för självständighet med en proklamation från sitt högkvarter i New York den 29 januari 1895, och tog sig i land från en roddbåt på Orientekusten två månader senare för att ansluta sig till de gerillas som kämpade mot spanjorerna. ”Aposteln” dog den 19 maj, sittande på en vit häst, några veckor efter det att han kommit hem till Kuba från landsflykten. Han var bara fyrtiotvå år, en smärt man med melankoliska drag, en yvig, spetsig mustasch, en liten gettofs på hakan och nästan alltid sjuklig.

Det var därför endast naturligt för Fidel Castro att så fullständigt som möjligt identifiera sig med Martí's martyrskap, och helt följdriktigt gjorde han strax efter sin segerrika revolution en vallfärd till Playitas, den strand där den historiska landstigningen skedde den 2 april 1895. Vallfärden producerade en timslång dokumentärfilm i färg som visades i teve och på biografier; man fick se Castro i fältuniform stå dramatiskt ensam på den smala, hästskoformade sträckan vit sand medan han berättade om Martí's offergärning. Så följde honom kameran till en närbelägen stuga där det enda överlevande vittnet, en bräcklig nittioåring, berättade allt han kunde minnas av den gripande händelsen.

Parallellerna mellan 1895 och 1956 är åtskilliga, och de har sitt ursprung i de många känslomässiga, intellektuella och politiska egenskaper som Castro och Martí har gemensamt. Efter otaliga försök att störta den spanska överhögheten kom Martí fram till att en revolution på Kuba endast kunde lyckas om den växte fram ur en stegrad gerillakrigföring; Castro kom till samma slutsats efter det misslyckade anfallet mot kasernerna i Moncada 1953. Martí insåg likaså de oerhörda personliga risker som var förknippade med att leda en revolution. Han skrev till en vän kvällen innan han dog att ”varje dag riskerar jag att ge mitt liv för mitt land och min plikt”; Castro skulle innan han steg ombord på sin expedition högtidligt förkunna att ”vi skall bli fria eller också martyrer”. Båda hade de mycket tidigt fått grundläggande politisk erfarenhet. Martí sattes sjuttonårig i fängelse av spanjorerna för att ha motarbetat kolonialstyrelsen, dömdes till hårt straffarbete och landsflykt. Castros eget politiska uppror utformades vid universitetet innan han fyllt tjugoett. Fundamentala principer drev dem båda, och Fidel skulle många år senare anmärka att ”den personliga hederskänslan är något som varje spanjor besitter”. Detta var arvet från Spaniens rebelliska söner.

Den tragiske poeten var övertygad om att även om han dog skulle den befriande revolutionen triumfera (en del av dem som tecknat hans bild hävdar bestämt att Martí avsiktligt sökte döden för att skapa en aura av martyrskap kring självständighetskriget) och till en viss grad fick han rätt. Castro hade vid flera tillfällen — framförallt vid Moncada och Alegría de Pío — visat att han var redo att dö för sin sak, men hans bravur hade huvudsakligen sin grund i hans temperament lika mycket som i hans tro på att revolutionsledare måste vara ett föredöme för sitt folk. Martí och Castro, båda söner till spanjorer, representerar en mycket speciell dragning till iberisk mysticism och romantik i förening med en rejäl dos av Den nya världens

nationalism. Vad mera var — både Martí och Castros verkligt kubanska målsättning var en revolution som gick på djupet, en social omvälvning och inte bara förändringar i ett politiskt *status quo*. Martí som var förtrogen med sitt eget land och med mycket av Latinamerikas fattigdom hävdade att jorden tillhörde dem som brukade den men utan att den skulle berövas (andra) och ville ha en bättre fördelning av nationalförmögenheten: ”Det land där det finns få rika är inget rikt land; det är rikt när var och en har en liten del i välståndet.”

Martí skrev att det var regeringens skyldighet att ge folket nödvändig bildning, ty ”att läsa är att kunna gå”. En av Castros första stora revolutionära uppgifter efter 1959 skulle bli en landsomfattande kampanj för läs- och skrivkunighet. Den kubanske filosofen motsatte sig emellertid radikala marxistiska sociala förändringar. Hans biograf, M. Isidoro Méndez, en förrevolutionär historiker, betraktade Martí som en ”socialt medveten republikan” som trodde på en ”anständig socialism” utan extremism.

När Castros sociala extremism, hans förkastande av direkta val som grundstenen i det politiska livet som Martí hade yrkat på under artonhundratalet, dök upp många decennier senare på Kubas politiska scen tycker man sig se en stark och värtalig skillnad i deras politiska plattformar för en revolution. Denna ideologiska skiljaktighet härstammar säkerligen från deras vitt skilda temperamentsmässiga och psykologiska läggning. Martí, den klassiske demokraten, essäförfattare på tre språk och lyrisk patriotisk poet, trodde på en civil styrelse vald av de styrda. Castro är den fulländade spanska militära *caudillon* som i dag sveper in sig i en lämplig marxist-leninistmantel och tar stöd i den intellektuella rationaliseringen att ”verklig” revolution är en omöjlighet under ett valsysteem och att en kommunistisk maktfullkomlighet är det nödvändiga instrumentet när den skall genomföras. Han bevisar därmed det sorgliga teoremet att ”utan makt kan idealen inte förverkligas; med makt överlever de sällan”.

I ett tal vid 1960-talets mitt, när hans regim var invecklad i en rad komplicerade internationella ideologiska konflikter, tog Castro ett historiskt sett sällsamt steg för att ytterligare identifiera sin revolution med den som föresvävat ”den kubanska självständighetens fader”. Han förkunnade att Carlos Manuel de Céspedes, en välbeställd jordägare som ledde det första patriotiska upproret 1868 och José Martí inte var marxist-leninister helt enkelt ”därför att under den epok i vilken de levde och under de historiska villkor som kännetecknade deras storartade kamp fanns denna rörelse inte”. Han tillade sedan med en fras som genast gjordes till en officiell slogan: ”Då skulle vi ha varit som de — i dag skulle de ha varit som vi!” Castro förstod att utan förankring i självständighets- och Martí-kulten skulle ett marxistiskt system te sig oacceptabelt för kubanerna.

Medan Martí och Castro skulle hysa olika åsikter om sättet att uppnå sina respektive mål är Castro faktiskt Martí's direkte filosofiske och politiske arvtagare beträffande radikalism, jordbruksreformer, rasjämlighet och social rättvisa. Castro och Martí delar också fruktan för och misstankar mot Förenta staterna och dess avsikter beträffande Kuba. Nordamerikansk önskan att annektera eller rentav köpa Kuba (på samma sätt som man köpte Louisiana) går tillbaka till artonhundratalets början. Amerikanske konsuln i Havanna skrev 1833 att ”i tidens fullbordan, när Kuba och Spanien och vi alla har kommit till samma slutsats — utan debatt, eller revolution, eller krig — kommer Kuba utan tvivel att fogas till Förenta staterna”.

Martí som hade tillbringat långa år i Förenta staterna i påtvingad landsflykt drömde mardrömmar om att amerikanerna skulle lägga beslag på hans ö som följd av det självständighetskrig som då var på väg. I det brev han skrev dagen före sin död sade Martí att han slogs med spanjorerna för att uppnå självständighet för Kuba i syfte att hämma ”Förenta staternas expansion via Antillerna”. Han skrev att i Förenta staterna hade han levat ”inuti monstrets inälvor”, och han var oroad över amerikansk ”ekonomisk imperialism” och anmärkte att ”det förakt som möter oss från en väldig granne som faktiskt inte vet något om

oss är den största faran för vårt Amerika”.

Fidel Castro hade naturligtvis upplevt alla dessa stämningslägen långt före sina egna erfarenheter och konfrontationer med den ”väldige grannen”.

José Martí's tid sammanföll med tiden för ”America's Manifest Destiny”.

Redan tjugo år före självständighetskriget var USA:s ekonomiska närvaro på Kuba betydande. Kubas handel med Förenta staterna var sex gånger större än handeln med Spanien och, som Martí såg det, tycktes det vara ekonomiskt och geografiskt oundvikligt att ön kom under total amerikansk politisk dominans.

José Antonio Saco, filosof och en av Kubas första stora patrioter, varnade 1847 för att Kuba ”är så viktigt att innehavet av ön väl kan vara värt ett krig... innehavet av Kuba skulle ge Förenta staterna en sådan fruktansvärd makt att England och Frankrike inte bara kunde se sina amerikanska koloniers existens hotad utan också skulle få uppleva en försvagning av det mäktiga inflytande de utövar i andra delar av världen”. Formellt blev Kuba aldrig annekterat, men ändå blev den fruktan som artonhundratalets patrioter hade hyst till fullo verklighet när Förenta staterna förklarade Spanien krig 1898 sedan det amerikanska slagskeppet *Maine* av obekant anledning hade sprängts i Havannas hamn. Detta gav en lämplig *casus belli*, för en öppen konflikt med Madrid, vilket amerikanerna ju i alla fall eftersträvade. När Theodore Roosevelt och hans Rangers stormade uppför San Juan Hill i Santiago och andra amerikanska styrkor landsattes på andra platser längs Kubas kust blev de utmattade spanjorerna snabbt besegrade (de hade kämpat mot den skoningslösa kubanska gerillan i närmare tre år). Senare samma år undertecknade Förenta staterna och Spanien ett fredsfördrag i Paris, varvid *kontrollen* av Kuba överflyttades till Washington. Vid samma tillfälle erhöll Förenta staterna också Puerto Rico, Filippinerna och Guam.

Kubanerna hade börjat kämpa för sin självständighet 1868 när Carlos Manuel de Céspedes, en förmögen godsägare från Orientprovinsen med doktorsgrad i juridik från universitetet i Madrid, upphävde sitt Grito de Yara (frihetsropet från floden Yaras stränder) för att kungöra det revolutionära kriget mot det ”orkeslösa och maskätna” spanska väldet. En revolutionsjunta och senare en provisorisk regering bildades, man drog upp grunddragen till en konstitution och man upprättade ett parlament som utrustades med vetorätt mot av presidenten fattade beslut. Men rebellerna, ledda av president Céspedes, parlamentets ledare Ignacio Agramonte och general Antonio Maceo, kunde inte fördriva spanjorerna från ön. Bland mycket annat var kubanerna sinsemellan alltför oense för att kunna planlägga och genomföra ett framgångsrikt befrielsekrig: Céspedes avskedade den dominikanskfödde general Gómez, blev i sin tur avsatt och slutligen dödad av spanska trupper 1874. Gómez återinsattes i tjänst, fick så på nytt avsked. Till sist upphörde det första självständighetskriget, tio år efter det att det hade inletts, när de båda sidorna undertecknade fredsfördraget i Zanjón. Maceo, den svarte generalen, fortsatte att kämpa ytterligare ett år. Strax därefter satte Maceo och general Calixto Garcia igång det som blev bekant under namnet ”Det lilla kriget” som varade år 1880 ut och återigen slutade med nederlag för Kuba. Det slutliga självständighetskriget kom med Martí och general Gómez 1895 — och den amerikanska interventionen och Spaniens bortdrivande från Nya världen 1898. Castro, historikern, fann att splittringen under självständighetskrigen underströk vikten av att den revolutionära enigheten koncentrerades i händerna på en ledare och att man blev fri från kontroll från yankees sida.

När Kuba regelrätt ockuperades av amerikansk militär föröddes ön under trettio år av bokstavligt talat ständig krigföring. Självständighetskrigen tycktes ha varit förgäves, eftersom Kubas ekonomi blev totalt beroende av sin norra granne och även undervisningssystemet blev grundligt amerikaniserat, i flagrant ovetskap om lokal kultur och språk. Liksom i Puerto Rico med puertoricanerna var det meningen att förbereda kubanerna på att en dag bli goda amerikaner. Den fjorton år långa ockupationen lade oundvikligt grunden till att förvandla

Kuba till ett åtminstone de facto amerikanskt protektorat i Karibiska sjön för de närmaste sextio åren. Denna status av protektorat påverkades av det påtvingade, så kallade Platt-tillägget i den kubanska konstitutionen, tillkommet med amerikanernas goda minne som ett preludium till beviljandet av självständighet på samma gång som det genom genomdrivande av handels- och investeringsvillkor skulle ge amerikanska intressen helt fritt spelrum på Kuba. Tillägget, utarbetat av senator Orville H. Platt som en del av en lag om anslag till Förenta staternas armé, befullmäktigade presidenten att ”överlåta styrelsen” av Kuba åt dess eget folk, med det förbehållet att den kubanska konstitutionen erkände att ”Förenta staterna kan komma att använda sig av rätten att intervensera för bevarandet av Kubas självständighet, understödandet av ett styrelseskick som kan garantera skydd av liv, egendom och personlig frihet...” Kubanerna, som ställdes inför valet att godkänna Platt-tillägget som en del av deras nya konstitution eller möjligen för alltid förbli ett ockuperat land, ägnade sig åt våldsamma debatter innan man kapitulerade.

Den 20 maj 1902 utropades Kuba till en självständig republik, den sista koloni i Amerika som uppnådde detta. Även denna självständighet var fars och fiktion; Leonard Wood, den siste generalguvernören, skrev till president William McKinley att ”det finns, naturligtvis, föga eller ingen självständighet kvar på Kuba under Platt-tillägget”. Ett år senare förklarade senator Chauncey Depew att ”den dag är inte avlägsen då Kuba, påminnande om Förenta staterna i fråga om sin konstitution, sina lagar och fri- och rättigheter... kommer att ha mellan fem och sex miljoner invånare som har utbildats enligt amerikanska mönster och har gjort sig värda rätten till amerikanskt medborgarskap. Då kan vi, på Kubas initiativ, välkomna ännu en stjärna i vår flagga.”

Inget sådant initiativ kom någonsin. I stället resulterade ständig intern Politisk oro i att Förenta staterna för andra gången ockuperade ön, från 1906 till 1909, att marinkåren landsatte trupper för att skydda amerikanska intressen och medborgare 1910 och att man 1917 gjorde ännu en landstigning för att förmå Kuba att gå med i första världskriget, i medvetande om öns strategiska betydelse, mitt i ett av de stora handelsstråken. För att skydda amerikansk egendom i Orienteprovinsen från strejker och sabotage stannade marinkårssoldaterna kvar på Kuba till 1923 — tre år innan Fidel Castro föddes. Under denna period blev det uppenbart att amerikanska regeringen hyste ett djupt förakt för kubanerna. Inte att undra på då att den unga republiken växte upp med ett förlamande mindervärdeskomplex och en antiamerikanism som Castro och hans generation tog i arv. Den mexikanske författaren Carlos Fuentes skulle ett halvsekel senare sammanfatta amerikanernas attityd till Latinamerika då han skrev att Förenta staternas förutbestämmelse var ”att vara stark bland de svaga”.

Trots att Platt-tillägget togs bort av Franklin D. Roosevelt 1934 under den nya ”Good Neighbor”-politiken gentemot Latinamerika skulle Förenta staternas politiska och ekonomiska strupgrepp på Kuba inte försvinna förrän vid den stora Castro-revolutionen. Detta är anledningen till att störtandet av Batista-diktaturen 1959 för Fidel och hans *barbudos* skulle innebära det sanna uppnåendet av kubansk självständighet: den självständighet som José Martí hade dött för sextiofyra år tidigare och som förvägrades kubanerna av amerikanerna 1898 och 1902. Denna historiska dimension i revolutionen skulle emellertid inte uppfattas av Förenta staterna, lika litet som de fattade att kubanerna under alla dessa år hade levat i en skamfylld känsla av att, som Castro kallade det, utgöra en ”pseudorepublik”.

Manacas *finca*, ett stort sockerrörs- och boskapsgods, är beläget i kommunen Birán i Mayarí-regionen vid Orienteprovinsens nordkust. Den ligger drygt fyra mil söder om Nipebukten och ungefär lika långt öster om Dos Ríos, den plats där José Martí dödades vid ett spanskt bakhåll 1895.

Det var på Manacas som Fidel Alejandro Castro Ruz föddes, den 13 augusti 1926, och när det var dags för honom att gå i traktens skola var han redan genomsyrad av Martí-legenden. Detta

var en del av varje kubans barndom särskilt i den stolta och alltid rebelliska Orientprovinzen. Den revolutionära tradition som vilade över Fidels födelsebygd skulle på nytt poängteras när hans bror Raúl Castro, som ledde sin rebellarmé från Sierra Maestra till Sierra Cristal i nordväst för att öppna gerillakrigets andra front, marscherade förbi gården i Birán i april 1958. Raúl var noga med att framhålla detta faktum i sin långa rapport till Fidel om sina framgångsrika operationer i Mayaríregionen; den yngre brodern var förmodligen den mest släkt-käre i den stora Castro-klanen.

Huvudmannen för denna klan var Ángel Castro y Argiz som emigrerat till Kuba från sin födelseby Áncara, i närheten av staden Lugo i nordvästra delen av Galiciaprovinzen. Han kom till Kuba tretton år gammal, ett fattigt, föräldralöst barn. Född omkring 1874 hade han som liten bott hos en farbror i Galicia pueblo, Spaniens fattigaste och dystraste hörn. Sju eller åtta år före Kubas sista självständighetskrig begav sig Ángel, som blev allt sämre behandlad i hemmet, till en annan farbror som hade bosatt sig på den avlägsna ön i Karibiska havet. Castro har åtminstone vid något tillfälle gjort gällande att hans far hade skickats till Kuba för att slåss som spansk soldat när inbördeskriget bröt ut 1895, att han återvände till Spanien efter kriget men sedan återvände som utfattig emigrant strax efter sekelskiftet. Denna redovisning är vag och förmodligen felaktig; två av Fidels systrar erkänner att de aldrig har hört talas om att Ángel Castro skulle ha haft några militära upplevelser.

Typiskt nog tycks Fidel Castro veta förvånansvärt litet om sin fars bakgrund, och detta måste vara ett medvetet eller omedvetet uttryck för hans negativa attityd gentemot Don Ángel, av skäl som kan vara djupt personliga, politiska eller bådadera. I en intervju 1985 med den brasilianske dominikanermunken Frei Betto erkänner Castro att ”jag vet inte mycket om min fars första levnadsår, för när jag fick möjlighet att fråga om allt detta var jag inte lika nyfiken som jag är i dag att veta när och hur han tog sina första steg...”

Med tanke på att Fidel var trettio år när hans far dog skulle han förvisso haft gott om tillfällen att ställa frågor — om han så hade velat. I ett annat sammanhang i den där intervjun gör han den kommentaren att trots att faderns åskådningssätt var den typiske godsägarens var han en ”mycket fin” människa eftersom han aldrig avslog en begäran om hjälp. Detta, sade Fidel, ”är mycket intressant”. I jämförelse med hans talrika, varmhjärtade och personliga hänsyftningar på modern verkar orden om hans far ansträngda och dryga.

Ángel Castros farbror bodde i staden Santa Clara i det centrala Kuba där han hade ett tegelbruk. Ángel sattes i arbete där (naturligtvis fick han inte tid eller möjlighet att gå i skolan) men efter cirka fem år tröttnade han tydligen på farbroderns tegelstenar och gav sig av på egen hand. Han tog sig öster ut och fick förmodligen gå större delen av vägen; och av någon anledning som man inte längre kan erinra sig i släkten valde han Mayaríregionen i Orientprovinzen för att där pröva sin lycka. Han måste ha kommit till trakten just när det spanska styret närmade sig sitt slut och den amerikanska epoken skulle ta sin början. Han talade aldrig mycket om sin ungdom; han dog 1956 vid åttiottva års ålder och vid det laget hade glömskan sänkt sig över hans förflutna.

Mayarí är en bördig trakt, idealisk för plantering av sockerrör, tobak och kreatursuppfödning. Centralorten som också heter Mayarí ligger vid floden med samma namn och till Nipebukts stränder och fiskarbefolkning är det sex kilometer. Någon tid efter det att unge Ángel Castro hade kommit till Mayarí hade den en gång törnrosasovande lilla staden med sina trähus från artonhundratalets början förvandlats till ett centrum för kommersiell aktivitet, stimulerat av amerikanskt kapital.

Vid slutet av de i tiden sammanfallande kubanska självständighetskriget och spansk-amerikanska kriget hade det förödda landet öppnats för amerikanska investeringar vilka skyddades från besvärande kubaners inblandning av den militära ockupationen. På Kuba tredubblades dessa investeringar på sex år, från 50 miljoner dollar 1898 till 160 miljoner

1906, och det var huvudsakligen fråga om markköp. Och det behagliga och bördiga Oriente var favoritprovinsen. 1899, till exempel, köpte Kuban-amerikanska sockerbolaget omkring 70 000 tunnland jord i Chaparra på nordkusten och ett år senare svarade den egendomen för tio procent av Kubas sockerskörd. Vid samma tid köpte United Fruit och dess dotterföretag Nipe Bay Company 250 000 tunnland jord i Mayaríområdet — ett veritabelt hertigdöme.

Fidel Castro talade med enorm indignation om de ekonomiska följderna av den kubanska ”självständigheten”. I ett bittert tal 1968, ett århundrade efter det första upproret mot Spanien, konstaterade han att ”en viss mr Preston 1901 köpte 75 000 hektar jord i Nipebukten för 400 000 dollar, det vill säga mindre än sex dollar per hektar av denna jord”. Han tillade att ”skogarna som täckte alla dessa hektar med värdefull skog och som blev till aska i sockerfabrikernas ugnar var värda många gånger, oräkneligt många gånger mer än detta belopp... de kom med stinna plånböcker till ett land som var utblottat efter trettio års krig för att köpa den bästa jorden i detta land för mindre än sex dollar per hektar”. Tills revolutionen indrog dem till staten 1959 förblev United Fruit, Prestons och Bostons anläggningar i Mayarí Kubas största utlandsägda sockerfabriker och jordegendomar.

Vid tiden för Castros födelse, 1926, översteg amerikanska investeringar på Kuba en miljard sexhundra miljoner dollar. I dag skulle denna investering totalt motsvara tre miljarder dollar. När världens sockerpriser kollapsade på tjugotalet (det inträffade efter de föregående årens ”miljondans” när priserna var tio gånger högre och kubaner gjorde sig sagolika förmögenheter) kunde intressenter från Förenta staterna komma och ta hand om resterna till billigt pris. Utländska banker kontrollerade åttio procent av sockerproduktionen; amerikanska bolag skaffade sig monopol på de kubanska järnvägarna, på elkraften och telefonväsendet, och kubanska kapitalinsättningar i amerikanskägda banker på ön rakade iväg från tjugo procent 1920 till sextionio procent 1921, eftersom de flesta kubanska banker försvann därför att de inte kunde konkurrera med de amerikanska bankernas politiska makt och resurser.

Kubas president 1926 var Gerardo Machado y Morales, en man som hade stöd av amerikansk storfinans (Washington utmönstrade honom emellertid några år senare när han förvandlades till en despotisk diktator och landets ekonomiska stabilitet hotades av det stegrade missnöjet med honom). Han var lika korrumpierad som sina företrädare, vilka styrde ”pseudo-republiken” i maskopi med det kubanska samhällets ”bättre klasser”.

Men bland den nya generationen kubaner hade en känsla för antiamerikansk nationalism börjat utvecklas. Kubanerna dignade inte bara under Platt-tillägget och Förenta staternas ekonomiska övermakt, de kunde också bevittna militära amerikanska interventioner som företogs av marinkårsstyrkor från Mexiko och Nicaragua. Det kubanska kommunistpartiet bildades i hemlighet i Havanna bara ett år innan Fidel föddes. Kuba hade börjat vakna.

Mayaríregionen där Fidel växte upp var förmodligen föremål för större dominans och kontroll än någon annan del av Kuba. United Fruit Company, ett multiföretag i Boston med verksamhetsfält över hela Latinamerika, höll egna bostäder i Mayarí för sina amerikanska (och ett fåtal kubanska) anställda, de hade sjukhus, skolor (för barn till eliten bland sockerproducenterna), affärer dignande av amerikanska livsmedel, postkontor och, längre fram, swimmingpooler och en poloklubb. Förutom Lantgardet, ett av Förenta staterna utbildat kubanskt gendarmeri, skyddades bolaget av sin egen beväpnade polisstyrka som garanterade ordningen och höll icke önskvärda kubaner på avstånd.

United Fruit Company hade också stort politiskt inflytande på Kuba, i ännu högre grad än andra amerikanska företag och banker. Det första större förvärvet av jord för sockerrörsodling på Kuba gjordes av en amerikansk investerare från Boston som hette E.F. Atkins 1882 (låt vara att de första amerikaägda fabriker går tillbaka i tiden till 1818). Atkins följdes av Boston Fruit Company som ursprungligen koncentrerade sig på bananer och som bytte namn till United Fruit Company 1898 då det satte igång sina massiva inköp av sockerrörsplantager.

United Fruit och de andra företagen hade kubanska politiker som handgångna män (eller på sina avlöningslistor): Det kubansk-amerikanska sockerbolaget, som grundades av en kongressman från Texas vid sekelskiftet, representerades på ön av Mario G. Menocal som med Amerikas välsignelse var Kubas president från 1912 till 1920. United Fruit Company räddades från att av president Ramón Grau San Martins revolutionsregering 1934 till hälften nationaliseras när jordbruksministern Carlos Hevia, mot samtliga de övriga ministrarnas vilja, övertalade Grau att inte genomföra detta. Hevia, som senare en kortare period satt som president, skötte United Fruits intressen som förhandlare mellan sin egen regering och Förenta staternas ambassad i Havanna. Fram till revolutionen var United Fruit oantastligt: regering efter regering skyddade företaget mot strejker, betungande skattepålagor eller andra ingrepp i dess privilegier. Företaget hade också väldiga fruktodlingar, huvudsakligen bananer, i de flesta latinamerikanska länder. Där utgjorde det samtidigt en dominerande politisk maktfaktor. 1954 samarbetade United Fruit med CIA för att stötta överste Jacobo Arbenz vänsterregim i Guatemala sedan företagets ekonomiska dominans hade satts i fråga av landets regering.

I Kuba bodde tusentals sockerrörshuggare och industriarbetare med sina familjer i usla *bohíos* (kojor) på plantagerna under den fyra månader långa årliga *zafra* (skörden), mestadels med en lön som understeg en dollar per dag (ibland bara fyrtio eller femtio cent, utan mat). Under årets återstående månader — den dystra ”döda tiden” på Kuba — fanns det helt enkelt inget arbete, och *guajiron* (bonden) fick överleva så gott han kunde. Detta var den sociala bakgrund Fidel Castro minns från sin barndom och som medan han mognade väckte honom politiskt.

När Ángel Castro först kom till Mayarí fanns det tillfälliga arbeten att få på den nya järnväg som United Fruit hade byggt mellan sina fabriker och hamnstaden Antilla i Nipebukten. Han fick en kortare tid anställning som rallare, ett av de många enkla jobb han tog för att hålla sig vid liv. Han var förmodligen omkring tjugofem år gammal när han beslöt sig för att bli sin egen som nasare bland sockerrörshuggare och skogsarbetare runtomkring i Mayarí.

Det var en vacker trakt, det klassiska Orientelandskapet, med dungar av stora palmer som stolt höjde sig bland gröna sockerrörsfält och ängar, sedan djupa skogar som sträckte sig långt bort mot sierrorna söderut. Floder bevattnade troget åkrarna. När kriget tog slut och utländskt kapital strömmade in började skorstenar till nya sockerfabriker att resa sig över hela Orienteprovinsen. I allt större utsträckning betade boskapen på fälten och *guajiros* i sina stora halmhattar vaktade hjordarna, ridande på sina små energiska hästar.

Att sälja lemonad som han tillredde varje morgon och transporterade i små kaggar var Ángel Castros första affärstransaktion. Med en åsnekärra körde han omkring på fälten och i skogarna kring Mayarí och sålde lemonad till törstiga män. Med sina första blygsamma vinster började han i parti och minut sälja en mängd olika varor, sålde dem i *finca* efter *finca* ute på landsbygden. Fidel säger att han minns sig ha hört talas om att hans far då organiserade en grupp arbetare i trakten; han gav dem lön för att fälla träd för nya sockerrörsfält och för att hugga ved till de nya sockerfabrikernas pannor. Tydligt hade han ett kontrakt med ett amerikanskt sockerbolag. Som spanska immigranter, och framförallt *gallegos*, de fattigaste och mest beslutsamma av alla, alltid har gjort på andra sidan havet, arbetade Ángel Castro oförtrutet för att förtjäna och spara så mycket som möjligt. Någonstans på vägen lärde han sig skriva och läsa.

Förmodligen omkring år 1910, när han var i trettiofemårsåldern, började Ángel arrendera jord av United Fruit i Biránterritoriet, trettiosex kilometer sydväst om staden Mayarí genom att använda vinsterna på sina sockerförsäljningar till förvärv av jord. På så sätt blev han en *colono*, som odlade sockerrör för försäljning till bolagets fabriker, en princip som företaget gynnade därför att det knöt odlarna fastare till företaget. Han anställde sina första jordbruksarbetare och blev med tiden Don Angel Castro, en alltmer förmögen godsägare i Oriente-

provinsen.

Ungefär vid den här tiden gifte sig Ángel Castro med sin första fru, María Argota. Hon sägs ha varit folkskollärarinna i Mayarídistriktet, även om praktiskt taget ingenting annat är bekant om henne. De hade två barn, Pedro Emilio och Lidia, den senare född 1915. 1985 bodde de i Havanna, båda märkta av ålder, och de träffade sällan sin berömde halvbror även om de tack vare honom åtnjöt en behaglig tillvaro. Lidia, som redan vid unga år försvann hemifrån för att gifta sig med en arméofficer och blev änka efter några år, ägnade återstoden av sitt liv åt Fidel. Hon bistod honom på ett enastående sätt under den tid då han måste hålla sig osynlig, under den tid han satt i fängelse och under kriget i Sierra Maestra. Pedro Emilio spelade en underordnad politisk roll före 1952 års Batista-kupp och ägnade sig sedan åt sina egentliga intressen — latin och grekiska.

Det vilar något av ett mysterium över den första señora de Castro och omständigheterna kring Ángel Castros andra äktenskap. Alla publicerade redogörelser för Castrofamiljen är synnerligen knapphändiga (Fidel vill ha det så) men de är alla ense om att María Argota de Castro dog strax efter att ha fött sitt andra barn. Juana Castro, Fidels yngre syster, påstår emellertid bestämt att hennes far tog ut skilsmässa eller helt enkelt övergav María (detta påstående är helt höljt i dunkel, eftersom det faktiskt var något mycket sällsynt med skilsmässor i katolska familjer på Kuba under tjugotalet). Juana Castro säger också att hans första hustru levde mycket länge, dog först långt efter revolutionen.

Ángel Castros andra hustru, mor till Fidel och sex systrar och bröder, var Lina Ruz Gonzalez, en kvinna minst tjugofem år yngre än godsägaren från Birán. Hon lär ha fötts i den västligaste delen av Pinar del Río och hennes dotter Emma beskrev henne en gång som ”kubanska sedan lång tid tillbaka”, varmed hon förmodligen menade att hennes föräldrar inte var första generationens immigranter från Spanien. Juana säger att hennes mor var av ”mycket enkelt ursprung”, men det är obekant när och varför hon hade kommit till Oriente. Enligt de flitigast citerade uppgifterna arbetade Lina som kokerska eller husa i Castros hus medan María Argota de Castro fortfarande var hans hustru.

Fidel säger att hans morföräldrar flyttade ”tusen kilometer i en kärra”, från Pinar del Río till Oriente vid seklets början, med Lina och sina övriga barn. Morföräldrarna var utfattiga och enligt Fidel körde Linas far och hans båda bröder oxkärror i vilka de transporterade sockerörören från fälten till fabriken. Det är obekant vad som hände med morfar Ruz, men Fidel minns att hans mormor bodde cirka en kilometer från gården i Birán och att hon också hade flyttat till Havanna med Lina efter revolutionen 1959.

Castro har livliga minnen av sin mor och har ofta sagt att hon ”praktiskt taget var analfabet” tills hon som vuxen själv lärde sig läsa och skriva. Men hans mor och hans mormor var djupt religiösa, säger han, och ”religionen härstammade från någon släktradition”. Eftersom det inte fanns kyrka eller präst i Biránregionen utövade Fidels mor sin andakt i hemmet, och under kriget i Sierra Maestra hade båda kvinnorna avlagt otaliga löften till Gud och helgonen mot att Fidel och Raúl skulle gå säkra till liv och lem. Den dag då revolutionen triumferade knäföll señora de Castro, med huvudet täckt av en svart mantilla, framför altaret i katedralen i Santiago för att tacka Gud för sin sons seger. Castro minns att när hans mor och mormor berättade om de löften de avgivit och om sin tro lyssnade han till dem med intresse och respekt. ”Fast jag hade en annan världsbild diskuterade jag aldrig dessa problem med dem, därför att jag lade märke till vilken styrka, uppmuntran och tröst de fick av sina religiösa föreställningar och sin tro.” Castro anmärkte utan att mena det som ett skämt: ”Det faktum att vi fullbordade vår kamp med livet i behåll har otvivelaktigt styrkt henne i sin tro.” Om sin far säger han på ett egendomligt oengagerat sätt: ”Jag såg honom mer upptagen av andra saker, med politik, med kampen för det dagliga brödet... sällan, nästan aldrig, hörde jag honom tala om religiösa ting. Kanske var han skeptisk i sin inställning till religionen. Detta var min far.”

Det verkar nästan som om Fidel tyckte illa om sin far för att han inte delade moderns religiösa tro på hans egen framtid.

Några utländska författare uppger att Angels och Linas första tre barn — Ángela, Ramón och Fidel — var födda utom äktenskapet under den period då Lina arbetade som husa och kokerska i huset. Alla tre har föga överraskande valt att inte diskutera detta offentligt. Det är ytterst troligt att den första frun helt enkelt bara gav sig av och att familjen som en följd härav lät hennes namn sjunka i glömska (men Pedro Emilio och Lidia sammanbodde med henne, i varje fall en viss tid).

Hursomhelst gifte sig Ángel Castro och Lina kyrkligt efter Fidels födelse, vid en ceremoni anordnad av en vän till brudgummen, biskop Enrique Pérezs Serantes, som många år senare skulle hjälpa till att rädda Fidel från att dödas av Batistas soldater. Ángela, Ramon och Fidel döptes efteråt i kyrkan och kyrkobokfördes med det korrekta efternamnet Castro Ruz. Det finns inget som skulle kunna antyda att Fidels påstådda illegitimitet någonsin vållade honom det minsta obehag eller problem i det toleranta kubanska samhället.

Vid tiden för Ángel Castros första äktenskap hade *finca* i Birán, en tvåvåningsbyggnad på pelare med frontespis, redan delvis uppförts. Den var tämligen stor och de flesta sovrumsfönstren vette mot bergen i söder och med boskapen och mjölkammaren under byggnaden. Vid Angels ankomst 1899 hade byn Birán 530 mantalsskrivna invånare och växte snabbt vid den tid då barnen Castro föddes. Marcané, den närmaste staden av någon betydelse, hade både skola och läkare. Hela detta territorium låg inom United Fruits gränser.

Castro tror att hans far byggde huset på träpelare med plats för boskap och fjäderfä i bottenplanet därför att detta var den typ av arkitektur som förmögna godsägare i Galicia höll sig till; Angel Castro föddes i ett förfallet envånings stenhus och var ivrig att få njuta av det välstånd som han genom hårt arbete hade skaffat sig i det nya landet. Fidel har bevarat ett fotografi av huset i Galicia och han visar det för besökare för att understryka sin släkts forna armod.

När Castro var barn byggdes huset ut så att det kom att omfatta ett kontor för fadern och längre fram uppfördes en ladugård cirka hundra meter från huvudbyggnaden, följd av ett litet slakthus och en smedja. Med tiden skulle Ángel Castro uppföra en butik och ett bageri. Till sist, hävdar Castro, var det lilla postkontoret och skolan de enda byggnader i Birán som inte tillhörde hans far. Nära huset låg en tuffäktningsarena där det varje söndag underskördetiden hölls tuppläkning. Castro berättar ”att många fattiga gjorde sig av med sina fattiga slantar på dem; om de förlorade sina insatser hade de inget kvar att leva av och om de vann gick pengarna omedelbart till rom och *fiestas*”.

Manacaz, Castros *finca*, kom med tiden att omfatta 26 000 tunnland (1920 tunnland tillhörde Don Angel och resten arrenderade han på livstid). Cirka trehundra familjer levde och arbetade på egendomen. Många av dessa var utfattiga haitiska sockerrörshuggare som förts till Kuba den korta vägen över havet från ön Hispaniola för att arbeta på sockerrörsfälten. Sockerrören såldes till United Fruits närbelägna sockerfabrik. Don Angel odlade också frukt, födde upp boskap och ägde skog i Pinares de Mayarí där hans eget sågverk producerade timmer i stor skala. En liten nickelgruva tillhörde honom dessutom (Nipebukten har mycket gott om nickel och andra mineral).

Ángel Castro älskade att uppträda i rollen av inflyttad spansk-kubansk patriark, en imponerande gestalt, drygt en och åttio lång i en vidbrättad hatt som dolde en helt rakad hjässa. Antingen hans fru eller någon av döttrarna fick använda en handklippningsmaskin för att hålla hans huvud kalt och blänkande. Fram till fyrtioårsåldern bar han skägg, sedan rakade han bort det också.

Don Angel var en verklig arbetsmyra som även som rik steg upp i gryningen varje dag för att

själv köra ut morgonmålet till sockerrörshuggare och odlare på sina ägor. På julafton och vid andra större högtidsdagar brukade han sitta vid ett bord framför det förrådshus som gränsade till huvudbyggnaden för att dela ut kuponger på vilka arbetarna som en present från sin arbetsgivare skulle få ta ut festmat. Trots denna generösa attityd minns barnen Castro också Don Castro som en man med ett utomordentligt våldsamt lynne som kunde explodera vid de mest oväntade tillfällen — karaktärsdrag som han tillfullo överförde på sin son Fidel.

Kapitel 2

Allt som gäller Fidel Castro tycks vara kontroversiellt, till och med hans rätta födelseår. I årtal har det stått strid mellan folk som skrivit om Fidel huruvida han var född 1926 eller 1927. Högste befälhavaren själv svär på att 1926 är det rätta årtalet — han sade en gång skrattande att han faktiskt önskade att han hade varit född ett år senare, för då ”skulle jag ha varit en ännu yngre regeringschef, trettioett och inte trettiofå, när vi segrade i vår revolution”. Även sovjetpressen angav fel årtal i en utförlig biografi som utgavs 1963 och misstaget upprepades när kubanska tidningar publicerade den. Denna förvirring tycks härstamma från en förändring som företogs i hans skolmatrikel när han förlorade tre månader på grund av komplikationer efter en blindtarmsinflammation. Hur som helst föddes han klockan två på natten den 13 augusti, vägde 4 500 gram och uppkallades efter Fidel Pino Santos, en mycket förmögen politiker i Orienteprovinnsen och vän till don Ángel. Ursprunget till det mittersta namnet Alejandro har glömts bort, men Fidel har använt det som pseudonym i artiklar mot Batista efter kuppen 1952, som sitt kodnamn under hemliga förhandlingar och som sitt *nom-de-guerre* i Sierra (det kan ha Erinrat den historiskt medvetne Fidel om Alexander den store).

Fidel är både dramatisk och gåtfull när det gäller omständigheterna kring hans födelse. Han berättade för Frei Betto, den brasilianske dominikaner-munken att ”jag föddes till *guerrillero*, eftersom jag föddes på natten, före gryningen i tvåtiden... Det verkar som om den där natten kunde ha haft ett inflytande på min *guerrillero*-anda, på min verksamhet som revolutionär.” Av samma anledning fäster han stor vikt vid talet ”26” på ett sätt som stämmer överens med traditionell kubansk vidskeplighet. Hans födelseår är 1926, han framhåller att han var 26 år när han startade sammansvärjningen mot Batista 1952 (Fidel påpekar också att 52 är två gånger 26). *Granma* landade i Kuba 1956 (här finns i alla fall en sexa med). Castros vänner berättar att han ofta tar den 26 i månaden för att fatta viktiga beslut: 1962 valde han till exempel den 26 mars för att hålla ett avgörande tal som skulle omintetgöra stämplingar mot honom från ”sekeristernas” och kommunistpartiets sida; den dagen trädde han fram ur en självvald isolering (han hade inte setts offentligt på över en månad) för att utdela det avgörande slaget. Som Fidel en gång sa: ”det kan ligga något mystiskt i talet 26”.

Valet av förnamn åt den blivande ledaren för revolutionen var profetiskt och politiskt välfunnet. Fidel kommer från det latinska ordet för ”trofast” och har en god, solid klang. I ett land där populära ledare ofta kallas vid förnamn och med Castro som ständig dirigent av stora folkmassor, är det svårt att tänka sig dessa massor ropa till exempel Manuel, Felisberto, Dagoberto eller till och med Ernesto. Med *Fidel* fick han en politisk drömstart.

Han är stolt över sitt namn och han säger att ”mitt namn passar mig perfekt — trofasthet och tro. Somliga hyser en religiös tro och andra en annan; men jag har i mig själv varit trofast, förtröstansfull och optimistisk.” Castro påpekar också att den 24 april är hans helgons dag — San Fidels dag — och han säger att detta ”var mitt helgons dag, för det finns ett helgon som heter San Fidel; dessförinnan fanns det ett annat helgon, det vill jag att ni skall veta”.

Han har varit noga med att klargöra det faktum att även om han uppkallades efter Fidel Pino Santos blev denne traktens miljonär faktiskt aldrig hans gudfader. Castro berättar att orsaken till att han inte blev döpt förrän han var fem eller sex år (han minns inte vilketdera det var) var

den att det hade varit omöjligt att få både prästen och den ständigt upptagne Fidel Pino Santos att komma till kyrkan samtidigt. Frågan om huruvida hans föräldrar var gifta när han föddes tas aldrig upp de sällsynta gånger Castro ger några spridda upplysningar om sin barndom, och han säger att han döptes till Fidel därför att ”de kunde vänta i sex år med att döpa mig, men de kunde inte vänta i sex år med att ge mig ett namn”.

Castro har berättat att eftersom han inte hade blivit döpt kallade honom andra barn i Birán ”juden”; ”där är juden”, brukade de säga. Fast han på den tiden inte visste vad ”jude” betydde förstod han att det hade en nedsättande bibetydelse på grund av att han inte var döpt. Det finns i Orienteprovinserna en svartnäbbad fågel som kallas ”judío” (”jude”) och Fidel trodde en tid att det var den de menade med det där ordet. Han döptes slutligen i katedralen i Santiago där han då bodde och gick i skolan. Gudfader var Luis Hibbert, Haitis konsul, och hans fru Belén Feliú, båda mulatter. Belén, syster till Fidels lärarinna i småskolan, var pianolärarinna. Det är inte ens säkert att Fidels föräldrar var närvarande vid dopakten.

Castros födelsedag infaller i Lejonets tecken och intressant nog var Simón Bolívar — den store sydamerikanske befriare som Fidel är fast besluten att överträffa — också ett Lejon, född den 24 juli 1783. Detta faktum är betydelsefullt på det magiälskande Kuba där astrologi, ockultism och även vissa arter av svart magi i form av afro-kubanska ”Santería-riter” är en mycket viktig del av livet, sedan får marxist-leninistisk vetenskap säga vad den vill, och Castro är väl medveten om det. Om man letar efter historiska analogier bör det slutligen noteras att Castro liksom Kinas Mao Zedong var son till en mycket rik bonde, erhöll en förstklassig utbildning som förmenats hans far och blev revolutionär och marxist.

Den mytiskapande officiella propagandan förkastar en uppfattning om Castros familj som nouveau riche och om Fidels far som en obildad person. Sanningen borde väl inte verka skamlig med hänsyn till kubanska traditioner om invandrare som snabbt kommit till välstånd från yttersta fattigdom, framförallt inte för den vanliga människan i revolutionsåldern. Men den castrobiografi från Sovjet som omtrycktes i den officiella tidningen *Revolución* och hade hämtat artikelns fakta på Kuba, skildrar den unge Fidel ”som tillbringar timmar i sträck tillsammans med sin far som berättar frihetens sagor för honom och talar om Troja och andra forntida krig och deras legendariska hjältar”. Ryska läsare kan säkert godta detta, men alltsammans är helt osannolikt. Don Ángel ägde en medfödd begåvning, var intresserad av politik och offentliga angelägenheter, han läste uppmärksamt de Havannatidningar han prenumererade på, han lyssnade ivrigt på radio och blev på sin ålder en hängiven bevakare av brottni i teve. Men han var en sluten och tystlåten man.

Fidels barndom tycks ha varit mycket behaglig och i grund och botten lycklig, förvisso en privilegierad barndom, även sedd mot den standard dåtidens kubanska godsägare uppvisade. Barnen Castro föreföll ha mött mycken kärlek hos sina föräldrar; trots Ángels vredesutbrott är det alldeles tydligt att de blev bortskämda. Linas sju barn stod varandra nära trots ålderskillnaderna och Juana Castro, det femte i ordningen, säger att Raúl var moderns favorit (såväl som hennes) därför att han var ”ömsint och älskvärd”. Men det råder ingen tvekan om att Fidel var den självsäkraste och mest stridslystne, den som alltid visste hur han skulle få sin vilja fram. Det är svårt att hänföra hans rebellinstinkter till att han skulle ha hållits kort i barndomen eller upplevt sin omgivning som fientlig.

Fotografier i familjealbum visar Fidel som treåring; han verkar mycket allvarlig och fattad i sin eleganta kostym med kortbyxor och kavaj med rund krage. Hans hår är omsorgsfullt benat på höger sida och i vänstra handen håller han en bok. Hans stora bruna ögon stirrar stint in i kameran. På ett annat foto sitter Fidel uppe på ett murkrön, mellan sin äldre syster Ángela och brodern Ramón som står på marken. Ett huvud högre än de som han är, dominerar han scenen.

Fyra år gammal började Fidel sin skolgång i den privata skolan i Marcané där Ángela och Ramón redan hade gått. Han lärde sig läsa och skriva innan han fyllt fem och stannade kvar i

skolan tills han fyllt fem. Det var femton till tjugo elever i vad Castro kallade ”kindergarten”. Hans föräldrar hade vid det laget bestämt att han skulle förflyttas till Santiago, Orienteprovinsens huvudstad, för att studera i Maristbrödernas mycket stränga skola. Som Castro minns det tappade hans föräldrar tålamodet på grund av hans uppförande i skolan i Marcané. Det förefaller som om Castro från allra första början själv ville bestämma och förkastade varje form av auktoritet — även om han återgäldade vänlig behandling och uppmärksamhet. När han inte kunde driva sin vilja igenom reagerade han våldsamt — mot sina föräldrar, sina lärare, syskon och lekkamrater. Fidels lyckligaste ögonblick tillbringade han utomhus när han klättrade i bergen, simmade i Biránfloden, red och, när han blev äldre, jagade med bössa och ett koppel på fyra hundar. Han var av födseln idrottsman. Hans kärlek till aktiv fysisk utlevelse — medan han fortfarande bodde på *fincan* och sedan under sommarferierna hemma från skolorna i Santiago och Havanna — stärkte honom alltifrån barndomen för de kommande strapatser som tillhörde gerillatillvaron i Sierra Maestra.

Han lärde sig skjuta med sitt salongsgevär och sköt ivrigt på nästan varje mål som dök upp. Om man får tro de kortfattade uppgifterna om hans barndom i den biografi som publicerades i *Revolución*, älskade Fidel att pröva sin träffsäkerhet mot gårdens höns, ”och om någon av hans systrar hotade med att skvallra för hans mor, övertalade han dem också att skjuta för att de ingenting skulle kunna säga”. Fidel kunde redan konsten att övertala och manipulera; biografin i *Revolución* meddelar också att oavsett vad han sysslade med — lek, simning, läxläsning eller arbete av något slag i hemmet ”vill han aldrig bli en förlorare och ser nästan alltid till att han står som segrare”. Denna biografi berättar också att Castro ”alltid flyttar saker från en plats till en annan” och att han vid middagsbordet ”kan fundera ut tusentals olika sätt att placera ett dricksglas” — en antydning om ständig rastlöshet, att han lätt blev uttråkad och hade en dragning till pedanteri och perfektionism.

Hans systrar minns att Fidel en gång satte upp ett baseballag i Birán sedan hans far hade låtit honom beställa slagträn, handskar och annan utrustning (baseball är Kubas nationalsport). Typiskt nog föredrog Fidel rollen som kastare, trots att hans mycket hårda kast hamnade litet hursomhelst. Hans sportmannaegenskaper var emellertid bristfälliga; när hans lag inte tog ledningen brukade Fidel bara stoppa spelet och gå hem. En reaktion av det slaget kan ha varit ett arv efter fadern; systrarna minns att Don Ángels favoritspel var domino (det är numera också Fidels), som han spelade varje kväll med en av sina anställda, men om det uppstod en tvist eller han höll på att förlora kunde han ta dominospel och dänga det i marken nedanför verandan där de satt. Sedan blev det inget dominospel på en vecka eller så.

Fidel Castro är den främsta auktoriteten beträffande det faktum att han alltid haft ett våldsamt lynne, en benägenhet för vredesutbrott, att han har slingrat sig, manipulerat, trotsat all auktoritet. I ett mycket märkligt samtal som han 1959 hade med Carlos Franqui, då chefredaktör för *Revolución*, avslöjade Castro utförligt sin komplicerade personlighet i en av de få självbiografiska intervjuer han någonsin har beviljat (men den har aldrig publicerats på Kuba).

Om skolan i Birán säger Fidel att ”jag stack nästan alltid upp... Jag minns att när jag inte gillade något som lärarinnan sade till mig eller när jag blev arg på henne brukade jag svära åt henne och genast försvinna från skolan, sprang därifrån så fort jag kunde... En dag hade jag just skällt ut lärarinnan och rusade fram i skolans bakre korridor. Jag tog ett skutt och hamnade på en bräda från en låda som det satt en spik i. När jag föll fick jag spiken i tungan. När jag kom hem sade min mor till mig: Gud straffade dig för att du svor åt lärarinnan. Jag hyste inte det minsta tvivel om att det där faktiskt var sant.” När Castro ger en bild av sig själv i åldern fyra till sex år erkänner han att ”jag hade den ena lärarinnan efter den andra och jag uppträdde olika mot varenda en”. Han tillägger: ”Jag minns att jag uppförde mig väl mot en lärarinna som behandlade oss väl och hade med sig leksaker. Men om jag blev utsatt för påtryckning eller skulle bestraffas uppträdde jag på ett helt annat sätt.”

Fidels uppförande tolererades förmodligen därför att hans far var förmögen och hade stort inflytande i trakten, och Castro minns att för det mesta ”ägnade alla stor uppmärksamhet åt mig, smickrade mig och behandlade mig annorlunda än de andra pojkar jag lekte med”. Dessa andra barn, berättar han ”gick barfota medan vi bar skor; de var ofta hungriga; därhemma fick de alltid tjata på oss att äta upp vår mat”.

Han är inte säker på om han skickades till Santiago ”därför att jag var för besvärlig hemma eller därför att min lärarinna övertalade mina föräldrar att det skulle vara klokt att ta mig ur skolan”. Hursomhelst var Fidel fem eller sex år (han säger att han inte minns den exakta åldern) när han och hans äldre syster Angela reste med tåget till Santiago, genom Orienteprovinsen till sydkusten, och en ny fas inleddes i hans liv. Han minns hur ”överväldigande” den stora staden verkade — ”stationen med sina trävalv, vimlet, människorna” — och att de den kvällen begav sig hem till systemen till hans lärarinna i Birán och hennes haitiske man som snart skulle bli hans gudföräldrar. Fidel minns: ”Jag kommer ihåg att jag kissade på mig i sängen den första natten”.

I Castros version av sin barndom sådan han presenterade den för Carlos Franqui 1959 skickades han till Santiago för att inskrivas i Maristbrödernas skola, La Salle-skolan, en privat skola för barn från förmögna familjer. Men i intervjuer som han givit 1985 dyker en helt annan version upp. Sålunda påstår Fidel att han inte alls gick i någon skola under de två första åren i Santiago när han bodde hos sina gudföräldrar, familjen Hibbert. Enligt denna version undervisade i stället hans gudmor honom i sitt hem och undervisningen begränsades till att lära honom de fyra räknesätten på baksidan av en broschyr (han säger att han lärde sig behärska dem så väl att han nu kan addera, subtrahera, multiplicera och dividera ”lika snabbt som en dator”), och till att bättra på hans stavning och handstil; i det hibbertska hemmet fanns det inte böcker.

Det är svårt att förstå varför Fidels föräldrar skulle ha tillåtit ett sådant sakernas tillstånd och det är lika egendomligt, så som han berättar saken, att det tog hans familj ett helt år att förstå hur illa han blev behandlad i Santiago.

Castro tycks nu känna sig mycket harmsen över hela denna period och framställer sig själv som offer för en situation som efter det förefaller på något mystiskt sätt har kokats ihop av hans föräldrar och familjen Hibbert. Han använder sådana uttryck som ”när de skickade iväg mig till Santiago — jag var mycket liten — jag slet ont och hade så mycket att göra...”, och ett år senare, ”de skickade mig igen till familjen i Santiago”. Där, säger Castro, ”svalt jag och blev orättvist behandlad”; två år hade kastats bort ”på ett hårt liv, arbete, uppoffringar”. Han fortsätter att förklara ”jag blev utnyttjad av denna familj som av mina föräldrar hade fått betalt för att ha oss där”.

Utan att lämna någon närmare förklaring berättar Fidel att han tredje året i Santiago gick som dagelev i första klass (i Franquis version säger han att han genast hade kommit in i första klass i denna skola) och att han måste läsa extra för att ta igen de båda årens försummelser. Han bodde fortfarande hos Hibberts och fick återvända dit för att äta lunch (nu var det inte längre fråga om någon hunger) och han njöt av att ”ha lärare, undervisning, lekkamrater och många aktiviteter som inte var tillgängliga för mig när jag var en ensam elev som lärde mig de fyra räknesätten på baksidan av en broschyr”.

Men Fidel blev snart olycklig igen. Medan till exempel internateleverna i La Salle fick vistas på stranden eller göra utflykter på torsdagar och söndagar fick Fidel som dagelev stanna hemma och hans liv blev ”mycket dystert”. Han började tycka illa om Hibberts. I sin egen version var han sex eller sju år när han tog saken i egna händer, ”startade mitt första uppror” och använde ett slags gerillataktik för att förmå sin gudfar att låta honom få bo i skolan också. En dag när Hibbert slog honom ”i de bakre delarna” för någon förseelse satte Fidel i gång med att protestera och skälla ut honom, vägra att lyda varje order, skrika och säga alla

förbjudna ord. Castro säger att ”jag uppförde mig så ohyggligt att de gick med mig raka vägen till skolan och skrev in mig som intern; det var en stor seger för mig”. Han var en av trettio inackorderingar; tvåhundra pojkar var dagelever. Det kostade hans far trettio dollar i månaden.

På La Salle var bestämmelserna när det gällde klädseln mycket stränga; man skulle bära kavaj och slips. Det finns ett foto av Fidel som andraklassare: han sitter i främre raden bland sina kamrater, med slipsen uppknuten och med en min av uttråkat förakt. Det finns ingenting i hans minnesbilder som tyder på att han kände sig olycklig över att vara borta från sina föräldrar vid så unga år, han kunde tydligen ta hand om sig själv. Han säger att ”mitt första lov, tre månader långt, tillbringade jag hemma; jag tror aldrig jag har varit lyckligare; vi sköt med slangbella, vi red barbacka, simmade i floderna och rörde oss fullkomligt fritt under dessa månader”. Men inte ett ord om familjen.

När Fidel hade gått ut tredje klass kom hans äldre bror Ramón och hans yngre bror Raúl till La Salle där man placerade dem i en egen klass, vilket verkar förbryllande eftersom Ramón var tio, Fidel åtta och Raúl fyra år. Castro förklarar att detta möjliggjordes av att familjen var rik.

Hans vistelse i Maristskolan var fylld av hans kamp för att hävda sina rättigheter och Castro gör allt för att framställa sig som kompromisslös och våldsam. Han minns till exempel att han hade klått upp en klasskamrat — lärarens ”gullgris” — under ett slagsmål som var följden av ett gräl under en båtfärd. På kvällen tog läraren—prästen honom avsides under en andaktsstund i kapellet för att fråga honom vad som hade hänt och utan att vänta på någon förklaring ”gav han mig ett slag som nästan förlamade ena ansiktshalvan... jag snurrade runt och han gav mig ett lika hårt slag på den andra kinden... När han lät mig gå gick jag som i dvala. Jag kände mig ohyggligt förnedrad.” Castro fortsätter: ”En annan gång gick vi gåsmarsch och han slog mig igen, den här gången i huvudet. Då lovade jag mig själv att det där aldrig mer skulle få hända. En dag hade vi en bollek. Den som stod först i raden hade alltid det bästa läget och jag hade börjat gräla med en kamrat om den platsen när prästen kom fram bakom mig och slog mig i huvudet. Den här gången vände jag mig genast mot honom och började slå honom med knytnävarna och bita honom. Jag tror inte prästen blev allvarligare skadad, men mitt djärva utbrott blev en historisk händelse i skolan.”

I vad Castro kallar ”ett avgörande skede i mitt liv” beslöt sig Ángel Castro under pojkarnas sommarferie efter fjärde klass att de inte skulle återvända till skolan. Fadern hade inte bara fått rapporter från La Salle att hans tre söner var lata ”och var de största tre fähundar som någonsin hade gått där” (Fidel säger att ”det var en orättvis rapport, men hemma trodde de på den”), men han upptäckte också att de fuskade genom att hämta svaren på matematikproblem som de fått av sin lärare på *fincan* ur ett facit som de haft med sig från skolan.

Ramón var stormförtjust över att få avsluta sin utbildning eftersom han föredrog livet i Birán, åkrarna, djuren, maskinerna. Lille Raúl som inte kunde försvara sig ”skickades till en kadett-skola som leddes av en byskollärare, en sergeant, som körde hårt med honom”. Men Fidel var fast besluten att fortsätta sin skolgång. ”Jag minns att jag gick till min mor och förklarade varför jag ville fortsätta att läsa; det var inte renhårigt att inte låta mig gå i skolan. Jag bönföll henne och sade att jag ville tillbaka till skolarbetet och om jag inte fick det skulle jag sätta eld på huset... Så de bestämde sig för att låta mig få börja igen. Jag är inte säker på om de var rädda eller helt enkelt tyckte synd om mig, men min mor talade för min sak.”

Fidel lärde sig snabbt att total och kompromisslös envishet var ett kraftfullt vapen. Detta kan ha varit den viktigaste läxan han lärde sig under barndomen i *fincan* och i skolorna i Santiago, och han glömde den aldrig. Efter att nu praktiskt taget genom utpressning ha återvänt till skollivet skrevs Castro in i femte klassen i det mycket mer krävande och långt mer ansedda Dolores pojkläroverk mitt i staden. Vid fyllda nio markerade detta inledningen till hans

jesuitiska utbildning, en av de mest betydande intellektuella inspirationskällorna i hans liv. Fidel säger att Doloresskolan ”var en skola som ställde mycket höga krav; jag hade svårt att hålla jämna steg med de andra”. Castro påstår att han på egen begäran bytte skola, vägrade att gå i La Salle efter det att läraren slagit honom.

Men återigen hade han blivit dagelev, inneboende i en köpmansfamilj som han djupt ogillade; hans syster Ángela som gick i en flickskola i Santiago var hans enda vän i det fientliga huset. Från Birán fick han tjugofem cent i veckopengar; tio cent gick åt till söndagens biomatiné, fem cent till en glass efteråt och fem cent på seriemagasinet *El Gorrión* — Sparven — som han köpte på torsdagarna. Fidel minns emellertid att veckopengen drogs in om han inte fick högsta betyg. Därför ”beslöt jag att ta mina mått och steg för att bevaka mina intressen”.

Han gjorde så genom att meddela sina lärare att han hade tappat sin betygsbok med dess uppgifter och han fick då en ny. ”Från och med nu”, säger Fidel, ”skrev jag in mina betygsuppgifter i den nya boken och tog med den hem för att få den undertecknad — och där var betygen naturligtvis mycket fina. Den andra betygsboken, den som de satte de riktiga betygen i på skolan, skrev jag själv på och återlämnade till skolan.” Vid den tiden tycktes han ha börjat uppträda på ett litet mer änglalikt sätt, så han måste ha gått fri från alla misstankar. Ett foto från den här tiden visar honom förstulet leende mot kameran där han sitter på en träbänk vid skolans långa matsalsbord. Han bär Doloresskolans uniform med vita byxor, mörkblå kavaj, skjorta och slips och vitt koppel; jesuiterna ville efterlikna kadettskolornas atmosfär och man hade till och med en musikkår bakom vilken, som ett annat foto visar, Fidel marscherade under Kubas och skolans flaggor.

Strax efter det att Castro fyllt tio år fick han blindtarmsinflammation och måste ligga i tre månader på Colonia Española-sjukhuset på grund av att såret inte ville läka ordentligt. Men som vanligt utnyttjade han tiden väl, och han talar gärna om sina erfarenheter: ”Jag var praktiskt taget ensam och jag blev god vän med alla de andra patienterna. Jag berättar det här därför att jag tycker att det visar att jag redan hade en förmåga att få kontakt med andra människor; det fanns ämne till en politiker inom mig. När jag inte läste seriemagasin tillbringade jag tiden med att hälsa på hos de andra patienterna... En del tyckte att jag skulle bli en duktig läkare, därför att jag brukade leka med ödlor och ett rakblad. Jag hade tagit starkt intryck av den operation jag hade genomgått... Det var inte så noga med steriliteten, och det var därför såret inte ville läkas, och jag fick stanna kvar på sjukhuset i tre månader. Efter operationen brukade jag 'operera' ödlor — ödlor som mestadels dog, naturligtvis. Sedan var det spännande att se på när myrorna släpade iväg med dem. Hur hundratals myror samarbetade och lyckades med att släpa ödlan till sin stack.”

Sjukdomen hindrade Castro att hoppa över en klass som han hade uppmuntrats till av en svart kvinnlig lärare, känd under beteckningen ”farliga lärarinnan”. Hon hade undervisat hans syster och ansåg att han hade stora möjligheter. Fidel säger att han aldrig hade haft någon ”handledare eller vägvisare som skulle ha kunnat hjälpa mig” under de rebelliska uppväxtåren när hans karaktär danades, men ”den där svarta lärarinnan i Santiago kom så nära en verklig handledare som möjligt”. Hon var, tillägger Castro, ”den första person jag träffat som stimulerade mig, som förmådde göra mig entusiastisk för studier trots min ringa ålder”.

Hemma hos sin målsman kände Fidel, som nu kommit upp i sjätte klass, en vantrivsel som stegrades för varje dag. Han blev till exempel ursinnig över att när han kom hem från skolan stängas in i ett rum för att läsa läxor ”när det som varenda pojke vill är att inte göra någonting, lyssna på radio eller gå ut”. Men han vägrade att läsa sina läxor och lät i stället sin fantasi ”skena iväg till platser och händelser i historien och till krig”. Castro säger att han tyckte mycket om historia ”och särskilt krigshistoria... Jag brukade till och med hitta på slag.” De timmar han satt instängd minns han ”var ett slags militär utbildning... Jag brukade lägga små kulor av papper på en bräda och sätta upp ett hinder för att se hur många som skulle klara det

när jag lät dem rulla. Det blev de som stupade och de som blev sårade. Detta krigsspel sysslade jag med flera timmar i stöten.” När han inte längre stod ut i sin målsmans hem bad han hela familjen ”att dra åt helvete” och blev samma eftermiddag internatelev på Doloresskolan. Fidel meddelar inte om hans föräldrar hade något med detta att göra, men han betonar att gång på gång ”måste jag bestämma mig för att ta mig ut ur något som jag betraktade som en obehaglig situation” och han räknade upp de krig han utkämpat på La Salle och sammandrabbningarna hemma i Birán som gällde hans fortsatta utbildning.

Castro som vid den här tiden just hade fyllt elva år säger att ”från detta ögonblick var jag slutgiltigt min egen herre och tog hand om mina egna problem utan att söka råd av någon utomstående... Jag spelade fotboll, basketball, *jai alai*, alla möjliga sportgrenar. All min energi lade jag ned i det.” Han förklarar att ”jag personligen helt var i avsaknad av de mest elementära begrepp om undervisning och om de psykologiska realiteter som ligger bakom utbildning av pojkar”, men ”jag kritiserar inte mina föräldrar som var okunniga människor utan tillräcklig utbildning; de överlämnade oss till andra som de trodde behandlade oss korrekt, men det var en svår tid för oss”. Det förefaller som om Castros syn på sina föräldrar huvudsakligen härrör ur förakt. Ändå fortsatte han i många år att dra nytta av dem och tog ekonomisk hjälp av dem till och med så sent som när han planlade *Granma*-invasionen 1956. Hans syster Juana tror att Fidel beundrade sin far, men det är uppenbart att det inte rädde något varmt förhållande mellan de båda stolta och envisa spanjorerna. Fidels hot vid nio års ålder att bränna ned huset om han inte fick återvända till skolan var hans första större konfrontation med Don Ángel. Vid tretton års ålder, medan fadern betalade terminsavgifterna för Doloresskolan, använde Fidel sitt sommarlov inte bara till att köra någon av *finca*s traktorer (ett av hans favoritnöjen), han försökte också organisera sockerarbetarna mot fadern. Vid arton, när han studerade på ett dyrt jesuitcollege i Havanna, kom han ideligen i luven på sin far beträffande familjens ”kapitalism” och anklagade honom för att missbruka arbetarna ”genom falska förespeglningar”.

Andra släktingar berättade att på samma gång kunde Fidel kritisera Don Ángel för misshushållning, yrka på att få granska bokföringen och protestera mot att en bonde som arbetade på gården fick göra det trots att han hade en skuld på sextusen pesos till familjen. När Fidel satt i fängelse efter Moncadaattacken skickade hans far (som just hade slutat att betala hans universitetsstudier) månatligen pengar som understöd till rebellens hustru Mirta och lille Fidelito. Enligt Juana Castro tog sig Fidel aldrig tid att träffa sina föräldrar under de sju veckor han tillbringade i Havanna mellan amnestin från fängelset och sin avresa till Mexiko och revolutionen; Raúl som frigavs ur fängelset samma dag gav sig tid att besöka familjens *finca* en vecka eller så. Sista gången Fidel träffade sin far var på våren 1953, före Moncada. Han var i Mexiko när don Ángel dog efter en hjärtruptur i oktober 1956. En person som känt Fidel Castro sedan barndomen säger att han inte hyste ”några ömmare känslor för någon, inte ens för sin fru”, och att han har ”starka lidelser men saknar förmåga till ömhet och medkänsla, ställer sig utanför alla mänskliga problem utom sina egna”.

Detta är ett mycket hårt omdöme, och andra omdömen om Fidels sätt att uppträda jävar det knappast. Fidel har emellertid otvivelaktigt blivit ”sin egen herre”, något som han fullt medvetet strävat efter under sina skolår. I sjätte klassen i Doloresskolan fick Fidel sällskap med Ramón och Raúl sedan fadern ännu en gång hade avstått från att själv leda sina söners utbildning. Raúl minns att under en söndagsutflykt till badstranden vid Siboney hade den präst som ledde utflykten bestraffat två elever genom att förbjuda dem att bada. Fidel hörde det där, gick fram till prästen och frågade honom: ”Fader, om jag hoppar från tiometerstrampolinen, låter ni dem få bada då?” Prästen svarade: ”Min son, det är alldeles för högt... Det vågar du aldrig.” Fidel upprepade sin fråga och jesuiten sade: ”Nåja, om du hoppar så lovar jag det.” Fidel hoppade efter att ha uppådat hela sitt mod. Han hjälpte sina kamrater att få sitt bad — men han bevisade också för sig själv att han alltid kunde besegra sin rädsla.

Raúl som hatade skolan minns: ”För mig var det ett fängelse. För mig var skolan böner, slips, gudsfruktan. Men det som sänkte mig direkt var alla böner. Vi bad från morgon till kväll. Men med Fidel var det annorlunda. Han behärskade situationen. Han lyckades med allt. I sport lika väl som när det gällde studier. Och varenda dag slogs han. Han hade ett mycket lättantändligt humör. Han gav sig på de största och starkaste pojkarna, och om han fick stryk började han slåss med dem igen dagen därpå. Han gav sig aldrig.” Återigen var Fidels mål att skärpa sitt mod.

Juan Rovira som var Fidels klasskamrat i Doloresksolan (och nu lever i landsflykt i Miami) minns honom som idrottsstjärna och en elev med ett fantastiskt minne. Rovira säger: ”Alla hejade entusiastiskt på Fidel när vi spelade basketball mot La Salle eller när vi hade en terränglöpning, för han var en utmärkt löpare, och han var en fantastisk idrottsman. Han var i mästarklass i alla grenar, och av den anledningen var han allmänt omtyckt. När det gällde studierna var Fidel inte lika framstående, men när det blev fråga om prov pluggade han hårt. Internerna fick om de ville stiga upp tidigt, klockan fyra på morgonen, för att plugga, och han hade ett fantastiskt minne. Han skrev allting precis som det hade stått i böckerna och det såg ut som om han hade skrivit av det, men det var så att allting satt som fastetsat i hans minne. Och han fick fina betyg på grund av sitt fantastiska minne.”

Castros förtrogenhet med berg grundades medan han gick i Doloresksolan. Pojkarna fick göra utflykter med skolbussen för att klättra i berg, ibland till El Cobre, till Gran Piedra eller till och med Sierra Maestras randberg. Fidel minns att ”jag älskade också att ta mig fram längs floderna när de hade högvatten, ta mig över dem och vandra omkring ett tag innan jag återvände. Bussen fick alltid vänta på mig... Jag hade ingen aning om att bergen en dag skulle spela en sådan viktig roll i mitt liv!”

Vid femton års ålder hade Castro avslutat sin skolgång i Doloresksolan (han säger att ”det året var jag bäst i klassen”), men hans attityd var fortfarande arrogant. När han i slutexamen ombads att nämna namnet på en reptil, sade han ”en *majá* ” (en stor icke giftig kubansk orm) och när man bad honom att nämna ännu en svarade han ”en *majá* till”.

Hans beslutsamhet att briljera och utmärka sig kände inga gränser. När en radiostation i Santiago stod som sponsor för en lyriktävling där föräldrarna ombads att rösta fram den bästa dikten skickade Castro in några dikter. José Martí, hans idol, hade varit en stor skald, men detta var en gåva som Fidel totalt saknade. Han erkänner att hans dikter inte var bäst i den där tävlingen, ”men jag hade blivit god vän med en massa pojkar, vilket jag återigen vill se som ett bevis för att jag hade anlag för att bli politiker... Nästan alla pojkarna bad sina föräldrar att rösta på mig; som en följd av det skickade de in brev — som kunde låta så här: 'Elpidios dikt till mödrar är mycket vacker och mycket rörande, men vi ger Fidel vår röst...!' ”

Sedan revolutionen segrat har Fidel Castro ofta sagt att hans känsla för social medvetenhet föddes i den lilla byskolan i Marcané och i *fincan* i Birán där han gick i skola och lekte med de fattigas barn. Detta kläds i ord i ett långt, personligt brev som Castro skrev till en kvinnlig vän i sin fängelsecell den 24 januari 1954, då han avtjänade sitt straff för Moncada-attacken: ”Mina klasskamrater, söner till fattiga bönder, gick till skolan barfota och mestadels var de uselt klädda. *De var mycket fattiga*. Flyktigt lärde de sig en del bokstäver, även om de var intelligentare än som krävdes. Sedan drucknade de i okunnighetens och fattigdomens hopplösa hav utan att någon av dem någonsin kunde undkomma den oundvikliga katastrofen. I dag kommer deras barn att följa dem i spåren för att axla den sociala fatalismens börda. I motsats till dem fick jag studera, jag fortsatte att studera... Ingenting har förändrats på trettio år... det är möjligt att det har varit så här sedan den dag då Republiken föddes och att det kommer att fortsätta utan att någon på allvar tar itu med ett sådant förhållande... Ingenting som kan göras ifråga om utbildningens teknik och organisation kan leda någon vart om man inte totalt förändrar nationens ekonomiska status... ty det är där roten till det onda ligger... Om

man medger att en ung man, med statens hjälp, når en avundsvärd teknisk standard, även då skulle han drunkna med alla sina diplom, som en barkbåt i den fruktansvärda malström som utgör vår nuvarande ekonomiska och sociala status...”

I sin självbiografiska intervju med Carlos Franqui 1959 framhåller Castro att ”alla de förhållanden som omgav mitt liv och min barndom borde ha gjort det logiskt att anta att jag skulle lägga mig till med de vanor, känslor och tankar som är naturliga för en social klass med vissa privilegier som gör den likgiltig för andras problem”. Men ändå, säger han, ”var det en omständighet som mitt i allt detta hjälpte oss att få en känsla för de mänskliga värdena: det var det faktum att alla våra vänner, våra kamrater, var söner till traktens bönder”.

Det var med detta slags bakgrund som Castro ställdes inför jesuiternas undervisning, först i Santiago, sedan i Havanna. Efter sina första erfarenheter av jesuitskolor kom han fram till att ”lärarna var bättre rustade än i andra skolor... där fanns disciplin... att skapa fasta regler för disciplin och arbete var utmärkt. Jag är inte motståndare till ett sådant, delvis spartanskt liv. Och jag anser att jesuiterna som regel formade karaktärsfasta människor.”

Castro kunde inte veta det, men ett förvånansvärt stort antal unga kubanska pojkar, pojkar som var förutbestämda att bli hans närmaste kamrater i revolutionen, studerade samtidigt vid jesuitskolor i Santiago, Havanna och andra städer. Vad Castro beträffar skulle han snart fylla sexton och var redo för nästa stora förändring i sitt liv.

Kapitel 3

En oktobermorgon 1941 stod Fidel Castro med darrande knän och svettades våldsamt av nervös spänning. Han stod framför fader José Rubinos, föreståndaren för Avellanedas litterära akademi, för att utan koncept hålla ett tio minuter långt tal som skulle markera födelsestunden för hans liv som yrkespolitiker.

Om talet behagade den krävande fader Rubino skulle detta innebära att han skulle bli godkänd som elev i akademien, skolan i talekonst vid Belén, ett exklusivt jesuitiskt läroverk i Havanna dit Fidel hade skickats av sin far för att fullfölja sina studier efter att ha gjort de fyra åren i Doloresskolan. Han hade fyllt sexton i augusti, firat sina sommarferier i Birán och lyckats övertala sina föräldrar att få komma till Belén därför att han betraktade den som den bästa skolan i landet även om den också var ”ett prestigeladdat centrum för eliten av den kubanska aristokratin och bourgeoisie”. Castro visste alltid vad som var bäst för honom.

Att få studera i Havanna och lämna bakom sig det provinsiella Oriente var ett jättekliv framåt mot en stolt karriär, och Fidel var den förste i sin släkt som fick en sådan möjlighet. Belén innebar framförallt vägen till universitetet, Castros nästa planerade steg. Den myllrande, kosmopolitiska, vitala, sensuella och explosivt högljudda huvudstaden på nordkusten, ofattbart mystisk med sina löften om idéer och erfarenheter, var en häpnadsväckande ny värld för den gänglige och alltjämt outvecklade ynglingen från sockerdistrikten. Det var första gången han var i Havanna, och Fidel kom dit per tåg från Santiago med ”en massa pengar att köpa kläder och en massa andra saker för... och för att betala terminsavgift, köpa böcker... och för andra utgifter”. Terminsavgift och inackordering kostade femtio dollar i månaden, vilket, säger Castro, var ”mycket billigt” på den tiden med tanke på Beléns höga standard, men detta var avgifter som låg utom möjligheternas gräns till exempel för barn till en skollärare vars månadslön var sjuttiofem dollar.

Fidel kände inte en själ i Havanna, men naturligtvis var han från första början fast besluten att hävda sitt revir så snart som möjligt och övervinna hindren allteftersom de dök upp. José Ignacio Rasco, hans klasskamrat i Belén och senare studiekamrat vid universitetet i Havanna, minns att den där oktoberdagen på Avellanedas litterära akademi var Castro desperat ”därför att han var rädd för att hans nerver inte skulle orka med det viktiga provet”. Till sist lyckades

Castro tillfredsställa fader Rubinos och blev antagen vid akademien. Ingen minns vad han faktiskt hade sagt, men med provet (det var självvalt och inget tvång) vann han ännu en seger över sig själv. På Kuba kan man aldrig nå någon politisk position utan att vara en förstklassig folktalare, och redan vid sexton års ålder var han ohjälpligt fascinerad av politikens och maktens konst och strålgans — hur litet han än visste om detta ämne.

Castro betraktas i dag som en av sin tids stora vältalare, men ändå blev han aldrig riktigt kvitt ungdomsårens blyghet. Rasco (som lever i landsflykt i Miami sedan 1980 efter att ha brutit med Castro strax efter revolutionen på grund av sin inställning till kommunismen) minns att Fidel, innan han skulle hålla sitt första *offentliga* tal som student fem år efter mardrömmen med Avellaneda, hade tillbringat en vecka på sitt rum med att skriva och skriva om sitt tal innan han började öva in det framför en spegel. Ännu en gång blev hans blyghet det stora problemet och ännu en gång övervann han den. Hans bekännelse inför *Bohemia Magazine* 1985 att han känner sig rädd när han står ansikte mot ansikte med sitt auditorium möttes av misstro och hån av läsare hemma och utomlands, men det var ingen lögn. Han kan vara blyg (eller skygg), och alltid kommer det där ögonblicket av osäkerhet när han börjar tala, vanligtvis ganska trevande. När han börjar fångas av sitt ämne försvinner blygheten under de långa timmar han står framför kamera och mikrofon.

Hos Castro gick blygheten i par med en förbluffande säkerhet. Rasco understryker att Fidel som skolpojke hade en otrolig koncentrationsförmåga som jämte hans fenomenala minne arbetade för honom. Det hände ofta att han kom efter i sina studier, distraherad av andra saker som intresserade honom mer för att sedan förbluffande snabbt ta igen det förlorade. Under sitt sista år på Belén säger Rasco att Castro efter den första terminen blev avstängd från undervisningen i franska och logik därför att han inte hade kunnat behålla sina betyg, och detta i sin tur hindrade honom att avlägga den speciella slutexamen inför undervisningsråd från utbildningsministeriet (eftersom Belén var en privatskola krävde lagen att eleverna godkändes av ministeriet utanför sin ordinarie examen). Det var under dessa förhållanden som Fidel slog vad med fader Larucea, sin klassföreståndare, att om han fick hundra poäng (högsta möjliga poäng) i både franska och logik under andra terminen skulle han få tillstånd att gå igenom examen för utbildningsministeriets representanter. Det gick prästen med på, och naturligtvis vann Castro vadet.

Hans minne var så förbluffande att, som Rasco minns, hans klasskamrater skämtsamt kunde fråga honom: ”Fidel, vad står det på sidan fyrtiotre i sociologiboken?” varpå Castro läste upp hela texten på rak arm, och var det så att sista ordet på sista raden slutade med ett bindestreck påpekade han det också.

Castros uthållighet och beslutsamhet gällde också på det fysiska planet. Fidel hade föresatt sig att bli Beléns bästa basebollkastare, men eftersom han hade problem med musklerna i kastarmen tränade han ibland fram till klockan åtta på kvällen på skolans idrottsplan. Långt efter det att stopparen hade tröttnat och gått sin väg fortsatte Castro att kasta bollen mot en mur. Rasco berättar historien om när Fidel en dag skröt med att han kunde klara av allt han företog sig. Det där hörde en pojke som hette Cabella och han slog vad med Fidel om att han inte skulle våga cykla, med huvudet före, rakt emot en tegelmur. Föga överraskande svimmade Fidel vid krocken och måste ta igen sig tre dagar i skolans sjukstuga.

Under de fyra år Castro tillbringade i Belén var han utan jämförelse skolans bästa idrottsman, både därför att han älskade idrott och därför att det var en principalsak för honom att utmärka sig på alla områden. Som åtskilliga av Fidels forna skolkamrater har påpekat var han en solospelare och inte en man som underordnade sig laget, vilket var en naturlig återspeglning av hans personlighet.

Han var en ypperlig terränglöpare, bordtennischampion, kastare i baseball och, som han numera förklarar det, ”tänkare” i basket — lagkapten *de facto*. Enrique Ovares, som kände

Castro mycket väl under universitetstiden på grund av deras många gemensamma politiska intressen, säger att Beléns basketlag ”var berömt därför att allt vad Castro snuddade vid blev berömt”. Arkitekten Ovares, som numera bor i landsflykt i Florida, kan inte anklagas för att vara en propagandamakare åt Castro: han satt sju år i fängelse i Havanna efter 1960 på grund av antirevolutionär verksamhet. Han minns att Castros hängivenhet var så stor att ”han var med på vartenda träningspass, och om det krävdes att man skulle placera bollen i korgen femtio gånger gjorde Fidel det hundra gånger”.

Fidel själv berättar stolt: ”Jag lyckades bli skicklig i basketball, fotboll, baseball, terränglöpning och nästan alla andra idrottsgrenar från det ögonblick jag kom dit.” Han behöll sitt intresse för bergsklättring, och han säger att efter de första utflykterna med Beléns scoutkår ”märkte lärarna att jag stod i särklass, och jag steg i graderna tills de en dag gjorde mig till chef för skolans scouter, 'forskningsresenärerna general', som de kallade det”. Han minns att han organiserade och ledde en expedition för att bestiga det högsta berget på västra Kuba. Den tog fem i stället för beräknade tre dagar. Bestigningen av Guajaibon-toppen blev besvärlig till stor oro för jesuiterna som fruktade att Fidel och hans grupp hade råkat ut för en olycka. Han säger att ”jag visste inte då att jag rustade mig för den revolutionära kampen och inte heller kunde jag föreställa mig det i det ögonblicket”.

På 1940-talets Kuba förväntades de politiskt konservativa rika familjerna lika väl som de nyrika — som till exempel spanska immigranter — skicka sina söner till jesuitskolor. Detta var inte på grund av att katolicismen var så djupt förankrad i dem utan därför att jesuiterna hade de bästa skolorna. Att gå i en jesuitskola hade både social- och snobbvärde — flickor från ”fina familjer” gick i klosterskolor, sådana som Heliga hjärtats eller Ursulinersystrarnas. Målet var en stabil religionsorienterad uppfostran, åtminstone på ytan.

Förmögna men liberala borgerliga familjer föredrog icke-religiösa skolor för sina barn, ofta kadettskolor för pojkarna. Barn ur medelklassen och även ur fattigare familjer gick i statliga skolor som kallades institutos, eller tekniska skolor eller yrkesskolor. Bönder och andra verkligt fattiga kubaner kunde mycket sällan skicka sina söner (och ännu mindre döttrar) till någon annan skola än den lokala grundskolan.

I denna bemärkelse genomfördes en social skiktning på Kuba redan från barndomen, och barn inom alla sociala nivåer visste ögonblickligen var de hörde hemma i samhället. För den numera förmögna familjen Castro var det logiskt att sönerna först gick i Doloresskolan i Santiago, därefter sändes till Belén i Havanna (Ramón, Angel och Linas äldste son återvände från Doloresskolan för att arbeta på *fincan*, vilket han helst ville, och gifte sig nitton år gammal; Raúl hölls kvar i Doloresskolan tills det var dags också för honom att söka inträde i Belén; Angela, äldsta dottern, kom till Ursulinersystrarnas klosterskola i Havanna och dit kom systemen Juana efter).

Fidel Castro är emellertid ytterst noga med att undvika varje intryck av att han skulle ha kommit från en aristokratisk eller högborgerlig miljö även om hans familj uppnått välstånd. Han gör den träffande iakttagelsen att i ”privilegierade” skolor som Belén var eleverna åtskilda i två grupper — ”det var inte så mycket fråga om pengar, även om pengar var själva grunden, utan om samhällsklass, de hem de kom ifrån, traditionerna”.

Han påpekar att även om familjen Castro kanske hade tillräckliga resurser för att höja sig socialt gjorde de det aldrig på grund av att de bodde på landsbygden: ”vi bodde där bland folket, bland de mycket fattiga arbetarna... där man höll boskapen under huset, korna, grisarna, hönsen och alla de andra”. Fidel kanske överdriver enkelheten i sitt ursprung, delvis därför att det inte råder något tvivel om att åtminstone hans far skapade sig en social och politisk ställning i trakten (genom att ge ekonomiska bidrag till politiska kampanjer och delta i dem för att ge stöd åt vänner och kolleger), men han har rätt när han skildrar klasskulturen på Kubas landsbygd.

”Jag var inte sonson till en godsägare och inte heller sonsonson till en godsägare”, säger han. ”Ibland hade sonsonsonen till en godsägare inte längre några pengar, men han bevarade i fullt mått den kultur som var den aristokratiska, rika, oligarkiska klassens. Eftersom min mor hade varit en mycket fattig bondflicka och min far en mycket fattig bonde som lyckats uppnå ett visst välstånd, fick de också del i de rikas, godsägarnas kultur... Jag tror att om jag hade varit sonson till en godsägare eller sonsonson till en godsägare, skulle jag kanske haft otur att bli delaktig i deras klasskultur, deras klasskänsla, deras klassmedvetenhet, och jag skulle inte ha fått privilegiet att undgå högborgerlig ideologi.”

Det är påfallande att Castro, så många år efter sin segerrika socialistiska revolution och sin skenbara utveckling till en fullfjädrad marxist-leninist, fortfarande finner det angeläget att ägna sig åt mestadels helt obefogade protester när det gäller sitt sociala förflutna. Han är återhållsam om föräldrarnas inflytande, framhåller förringande att de ”arbetade varje dag under hårda villkor” och ”inte hade något umgänge”, trots att han villigt tog emot finansiell hjälp av sina föräldrar långt upp i mogen ålder. Eftersom Fidels minnesbilder från ungdomsåren, hur begränsade till omfånget de än må vara, alltid tycks vara avsedda att så omsorgsfullt som möjligt lägga grunden till den officiella myten om Fidel Castro (sådan han vill att man skall uppfatta den vid en viss tidpunkt) är han fast besluten att utplåna varje misstanke om att en anstrykning av bourgeoisie ligger på lur någonstans i hans bakgrund. Han kanske också vill driva på flykten den frestelse som möter så många ”bourgeois” som blev kommunister att, om också omedvetet, förbli mer borgerliga än kommunistiska. Hursomhelst är ”bourgeois” ett mycket skamligt ord i Castros lexikon, och det är ett tema till vilket han ständigt återkommer.

Som centrum för den kubanska elitens utbildningscentrum placerades Belén i en egen imponerande byggnad, uppförd på 1930-talet, inom ett vidsträckt bostadsområde i stadsdelen Alturas de Belén (Betlehembergen) i Havanna, intill Femtioförsta avenyn. Skolan hade ursprungligen varit inhyst i trångbodda lokaler i Gamla Havanna, men den nya byggnaden hade bekväma bostadsutrymmen för sina tvåhundra internelever (av totalt tusen elever), flera basket- och baseballplaner, en terränglöpningsbana och till och med en simbassäng. Fidel njöt mycket av dessa den kubanska högborgerlighetens och aristokratins privilegier; efter revolutionen förvandlades Belén till ett Militärtekniskt institut, ett teknologiskt centrum på universitetsnivå för krigsmakten (Fidels forna rum står oförändrat som ett slags helgonkapell under överinseende av Revolutionsmuseet).

Disciplinen i Belén var sträng, men det tycktes inte vålla Castro några problem. Pojkarna bar uniform, väcktes halv sju för att bevista mässan klockan sju. (Mässa och bön och periodiska religiösa retreatar om tre dagar var den enda sida av livet i Belén som Fidel numera säger att han avskydde), därefter frukost och lektioner. Castro hade fått ansvaret för det stora lärummet där eleverna satt och läste läxor mellan middag och sänggående: han skulle se till att fönster och dörrar var stängda och ljuset släckt efter läxläsningen, men ofta stannade han kvar ensam där för att läsa på inför förhör och prov.

Castro berättar att han blev god vän med många elever och att ”utan att förstå det eller avse det började jag bli populär bland dem som idrottsman, friidrottare, bergsklättrare, och som en person som trots detta hade fina betyg”. Han säger att det kanske var under hans tid där som några omedvetna politiska kvaliteter började gro inom honom. Det måste ha varit omedvetet, för Fidel utvecklade aldrig några politiska intressen i skolan och ingen av hans kamrater från Belén deltog senare i Castros revolutionära aktiviteter.

Fidel och andra som bodde i skolan hade tillstånd att lämna skolan under veckosluten om de hade släktingar i Havanna eller blev inbjudna till kamraters hem. Men trots den berömmelse idrotten skaffat honom tycktes Castro inte ha fått mottaga många inbjudningar av det slaget. Hans far var relativt förmögen, men i den klassmedvetna kubanska societeten gav detta

honom inte automatiskt tillträde till "gammalrika" kretsar i Havanna, och bakom sin rygg kallades han ibland "guajiro" (bonde). Enrico Ovares minns när han första gången träffade Fidel under ett veckoslut i Carlos Remedios hem. Carlos var en av basketspelarna i Belén och hans far var en inflytelserik politiker och medlem av deputeradekammaren. Detta var emellertid bara en "baseballvänskap". Ovares, som kände Castro lika väl som någon annan under hans ungdomsår, går ännu längre när han definierar hans situation. "Jag tror att den största otjänsten som Fidels föräldrar gjorde honom", säger han, "var att sätta honom i en skola med rika pojkar utan att Fidel var verkligt rik... och mer än så, utan att ha någon samhällsställning... Med det slags mognad som Fidel fick när han växte från barn till vuxen tror jag att detta påverkade honom och att han greps av hat mot fint folk och rikt folk."

Han minns att Fulgencio Batista, inte ens som Kubas president, lyckades bli medlem av den hyperexklusiva "Havana Yacht Club"; han balotterades ut vid varje val. Detta är en sorglig kommentar till hur de privilegierade på Kuba uppträdde på den här tiden, och Fidel är den första att påpeka detta. Det är svårt att avgöra om Ovares har rätt när han drar den slutsatsen att det var Fidels blygsamma sociala status som drev honom till att "hatade rika" — Castro har inte talat i sådana ordalag om de där åren, men det är tveksamt om han kunde förbli likgiltig i en situation där hans personliga popularitet ifrågasattes. Hursomhelst var Fidel inte speciellt sällskaplig, vare sig då eller senare. Ovares säger att "vi tyckte om att gå på parties och så, men det gjorde inte han. Han var inåtvänd." Juan Rovira, en av de pojkar som bodde på skolan, minns Fidel som en person som "var litet besvärlig att ha att göra med... han var inte särskilt öppen, han var inte speciellt jämn till humöret och han blev glad när det gick bra för honom och deppade om det inte gjorde det". Han fick lätt vredesutbrott, och en av hans forna klasskamrater säger att vid minst ett tillfälle kom han i handgemäng med andra spelare över ett tvivelaktigt domslut.

Under sitt tredje år på Belén utnämndes Fidel, som nu var arton, till Kubas "främsta skolidrottsman", men i klassrummet koncentrerade han sig bara på de ämnen som intresserade honom: spanska, historia, geografi och 'jordbrukslära (vilket förmodligen är anledningen till att han blev efter i i franska och logik). Det är intressant att Fidel också älskade den bibliska historien på grund av dess "otroliga innehåll... det var något underbart för barnet eller ynglingen att få kunskap om allt som hade hänt sedan världens skapelse och fram till den yttersta domen".

Castro fascinerades av Bibeln; berättelsen om Moses, tåget över Röda havet, Det förlovade landet och "alla krigen och drabbningarna". Han säger: "Jag tror att det var i bibliska historien jag först hörde talas om krig, det vill säga, jag blev intresserad av krigskonsten... den intresserade mig i otrolig grad, alltifrån Josuas raserande av Jerikos murar... till Simson med sin herkuliska styrka, i stånd att med blotta händerna riva ned ett tempel... Alla dessa berättelser i Gamla testamentet, om Jona i valfiskens buk, om språkförbistringen i Babylon, om profeten Daniel, det var underbara historier." Därefter, säger han, kom Nya testamentet där "hela förloppet med Jesu död och korsfästelse... gjorde ett våldsamt intryck på barnet och ynglingen".

Samtidigt hade emellertid Castro kärvare minnen av sin skolgång. I ett tal 1961 sade han: "Jag danades mitt uppe i den värsta reaktionen och jag förlorade många år av mitt liv på obskurantism, vidskepelse och lögn", och uppenbarligen såg han ingen motsägelse mellan denna synpunkt och sina minnen av den tjusning bibliska historien skänkte honom i Belén. Men återigen är det på detta sätt Castro fortsätter att skapa och omskapa sina egna myter om sig själv.

Fidel Castros skoltid på Belén — från hösten 1941 till våren 1945 — täckte andra världskriget och sammanföll med Fulgencio Batistas första presidentperiod på Kuba. Denne före detta armésergeant, makten bakom tronen på Kuba i sin egenskap av landets överbefälhavare, dök

nu upp som en demokratisk ledare.

Batistas politiska karriär började den 4 september 1943 när han ledde en kupp av underofficerare inom armén för att etablera krigsmakten som den stora maktfaktorn i Kubas politiska liv även om han till att börja med allierade sig med en radikal regim.

Krisen på sextiotalets Kuba bottnade i ett schackdrag av president Machado, till en början stödd av Förenta staterna: han ville förlänga sin nu fyraåriga ämbetsperiod med ytterligare fem år. Machado som första gången hade valts till president 1926 organiserade två år senare ett skenval med sig själv som enda kandidat och skaffade sig mandat att vara president från 1929 till 1935.

Machados manöver utlöste en oppositionsvåg som förenade revolutionära studenter, det unga kommunistpartiet och traditionellt moderata politiska ledare, och Kuba upplevde fem år av våld och oro. Förenta staterna blundade välvilligt för dessa förhållanden nästan fram till slutet, trots att Platt-tillägget fortfarande gällde och Washington kunde ha ingripit för att bistå en god sak. Men så länge amerikanska ekonomiska intressen inte var hotade brydde sig Förenta staterna inte om vad som hände.

Genom att lägga grund till en tradition som Fidel Castro skulle återuppliva ett kvarts sekel senare bildade revolutionära studenter och unga politiker tillsammans med arbetare och bondeledare den antidiktatoriska rörelsens spjutspets. Från universitetet kom Studentdirektoratet som skulle väckas till nytt liv under Castros revolution och dagens militanta ungdom blev känd under beteckningen ”Generation 1930”, djupt nationalistisk och socialt medveten. Kampen mot Machado skapade sina egna martyrer och hjältar; i januari 1929 blev studentledaren och generalsekreteraren i det illegala kubanska kommunistpartiet mördad i Mexiko av agenter, utsända av diktaturen; i september 1930 dödade polisen studentdirektoratets ledare Rafael Trejo under en gatudemonstration mot Machado. Därefter blev våldet på Kuba en permanent företeelse.

Först 1933, när amerikanska affärsmän och investerare började bli oroliga för Kubas ekonomi och sina egna andelar i den, blev Förenta staterna medvetet om den kris som drabbat ön. President Franklin D. Roosevelt skickade Benjamin Sumner Welles, sin främste diplomat i Latinamerika, för att medla mellan Machadoregimen och de oppositionella grupperna. Ledarna för ”Generation 1930” protesterade emellertid mot Welles senkomna ansträngningar. Direktoratet och dess bundsförvanter skaffade sig i kampen mot Machado en möjlighet att skänka Kuba ”verklig” självständighet, befria landet från amerikanskt inflytande och förverkliga Martí idéer om frihet och rättvisa. Så blev Martí förebild och hjälte för trettiotalets revolutionärer, ett faktum som fick djupgående följder i Kubas senare historia.

Den 12 augusti 1933 tvingades Machado att avgå under trycket av en revolutionär generalstrejk å ena sidan och krav från Förenta staterna å den andra. Strejken blev framgångsrik trots ett beslut i sista sekunden av kommunistpartiet att undandra den sitt stöd av det föga övertygande skälet att den skulle kunna leda till en väpnad intervention från Förenta staternas sida; det kom också till stånd en förlikning mellan partiet och Machado. Kommunisterna, som tycktes ha glömt mordet på Mella, kunde inte rädda Machado, men denna händelse gav ett första exempel på det kubanska kommunistpartiets flexibilitet — om också inte precis dess klokhet.

På Welles inrådan slog sig de traditionella politiska partierna och krigsmakten samman för att överlämna presidentskapet åt Carlos Manuel de Céspedes vars far ledde det första självständighetskriget 1868. Men Studentdirektoratet och andra radikala grupper var inte nöjda bara med att Machado försvann; de ville få till stånd en fullständig revolution. Det var här Fulgencio Batista, stenografen—sergeanten, steg in på scenen och i den kubanska politiken. Underofficerare under Batistas ledning gjorde revolt mot arméledningen natten till den 4 september och övertog makten på Kuba för att överlåta den på en civil

femmannakommission som Studentdirektoratet hade utsett. Céspedes hade suttit vid makten i tre veckor.

Den nye presidenten blev dr Ramón Grau San Martín, professor i fysiologi och studenternas idol sedan han tillsammans med andra professorer hade arresterats av Machadoregimen 1931; de anklagades för försök till uppvigling. Grau saknade politisk och administrativ erfarenhet, men han var helt i linje med den stigande vågen av nationalism och radikalism bland den kubanska ungdomen. Som Jaime Suchlicki, en landsflyktig kubansk historiker, skrev om denna berusande tid: ”Med Grau svingade sig Generation 1930 upp till makten och studenterna höll Kubas öde i sina händer.” Eldsjälen i denna revolution var Antonio Guiteras, den tjugofem år gamle inrikesministern som kämpade för sociala och ekonomiska reformer och upphävandet av Platt-tillägget. Medan kommunistpartiet nu stödde regeringen dominerade den inte i någon betydande utsträckning och varken Grau eller Guiteras gillade att kommunistiska arbetare startade sovjeter i sockerfabrikerna.

Icke desto mindre var detta i sin helhet en situation som Förenta staterna inte tänkte finna sig i och kubanerna påmindes ännu en gång om att de var ”den historiska fatalismens” fångar, för att citera Martí, vilket innebar att ingenting kunde ske på ön utan amerikansk välsignelse. Detta gick ut över Graus reformer. I diskret kontakt med Batista och hans generaler arbetade Förenta staterna för att störta Grau. Washington hade aldrig erkänt Grauregeringen och tidigt i januari 1934 inneslöt trettio örlogsfartyg Kuba och gjorde helt klart att man inte ville veta av några dumheter — och att marinkåren var beredd att landstiga. Den 14 januari störtade Batistas armé Grau, och Carlos Mendieta blev provisorisk president och omedelbart erkänd av Förenta staterna. Graus revolution levde i hundra dagar och från och med nu styrdes Kuba av fem marionettpresidenter i rad, manipulerade av Batista — tills han var redo att ta hand om presidentämbetet 1940. Två år efter Graus fall dödades Antonio Guiteras av polisen när han försökte fly från Kuba efter att ha misslyckats med att grunda en ny revolutionär rörelse. Tillsammans med kommunistledaren Julio Antonio Mella kom Guiteras att symbolisera ”Generation 1930” för Fidel Castros generation. Och Batista symboliserade det förflutnas onda makter.

Batistas presidenttid blev en avgörande period för Kuba, men Fidel var politiskt totalt ointresserad som skolelev, fram till tiden för sin slutexamen i Belén strax före den dag då han fyllde nitton. Som tonåring hade han skrivit ett brev till president Franklin D. Roosevelt i vilket han hade gratulerat honom till återvalet 1940, deklarerat sitt stöd för demokratin och sitt motstånd mot nazismen, plus en bön om en tjugodollarsedel. Fidel kan helt enkelt ha hoppats på ett signerat svar från FDR, men det enda han fick var några rader med tack från utrikesdepartementet, samtidigt som man beklagade att man inte kunde skicka honom några pengar.

Castro har upprepade gånger sagt att hans känsla för social rättvisa vaknade när han som barn vistades bland de fattiga bönderna i Birán, men det fanns ingenting i jesuitskolans miljö som kunde stärka den. I själva verket var Belén mera ett intellektuellt centrum för danandet av Kubas blivande högerledare. De flesta av lärarna var spanska präster och hängivna den extrema högern och hade kommit till Kuba efter spanska inbördeskrigets slut och Franconationalisternas seger. Ofta representerade de styrkan i den spanska antiamerikanism som varken glömde eller förlät att Förenta staterna hade berövat Spanien ön 1898. Och naturligtvis har gränsen mellan högervriden nationalism och populism kommit att blandas samman med vänstervriden nationalism och populism.

Den utan gensägelse mest militanta i dessa hänseenden var fader Alberto de Castro, en ung spanjor som undervisade i sociologi och historia och säkerligen var den mest inflytelserike läraren i Belén. Fader de Castro förfäktade tesen om Hispanidad som tillerkänner historisk överlägsenhet åt Spaniens och spanskt tankelivs politiska och kulturella inflytande, och han talade mångordigt till sina elever från den utgångspunkten att Latinamerikas självständighet

hade förkvävts därför att man där inte hade fått uppleva några sociala reformer och därför att anglosaxiska värderingar hade trängt undan det spanska kulturinflytandet. Han hade bildat ett litet elevförbund som hette ”Convivio”, för att propagera för sina idéer, men det kom ingen vart.

Juan Rovira minns hur fader de Castro förutspådde att Amerika skulle bli den kommande scenen för världskrig, att ett krig mellan Förenta staterna och Latinamerika var oundvikligt och att de små staterna i Centralamerika borde förena sig med Sydamerika för att kunna möta hotet norrifrån. Rovira säger att fader de Castro hade ”ett mycket uttrycksfullt minspel” och att han var ”en fantastisk talare”.

Det är ovisst om fader de Castros predikningar hade stort — eller något — inflytande på Fidel Castro men, om det nu är en tillfällighet eller inte, så delar Fidel jesuitens åsikter om den fundamentala oförsonligheten mellan Förenta staterna och Sydamerika liksom den slutsatsen att liberal demokrati är ”dekadent”. Flera av Fidels kamrater på universitetet säger att de minns hans intensiva intresse för José Antonio Primo de Riveras verk, denne man som grundade det fascistiska falangistpartiet i Spanien före inbördeskriget (och som var son till en diktatorisk spansk premiärminister). Ändå skulle det vara oberättigat att tillskriva Castro fascistiska tendenser. I medelhavsvärldens filosofiska klimat möts extrema höger- och vänsteryttringar lättare än annorstädes eftersom bådadera har socialt populistiska karakteristika. Benito Mussolini marscherade mot Rom som socialist innan han slutligen tog makten som fascist.

Castro själv har föga att säga om Beléns politiska hemhörighet, bortsett från att han observerar att lärarna utan undantag ideologiskt var ”högervidna, francofila reaktionärer” och att det på den tiden inte fanns några vänsterinriktade jesuiter på Kuba. Han minns att kommunism i Belén betraktades som ”något mycket fullt”, men fortfarande var hans politiska aktivitet obefintlig. Castro har berättat för fader Betto att han lade märke till sina

lärares högervidna tankegångar, men ”jag ifrågasatte dem knappast; jag ägnade mig åt idrott... Jag försökte skynda på mina studier.”

I symbios med strängt högerinriktad spansk-jesuitisk undervisning levde grupper som favoriserade liberalt kristna sociala trender i den kubanska politiken (nu skulle man beteckna dem som kristdemokrater) och man gjorde allvarliga försök att locka till sig den politiskt ointresserade Fidel Castro. José Ignacio Rasco, som satte i gång en klart kristen-demokratisk rörelse på Kuba på femtiotalet, tror fortfarande att medan Fidel höll sig på avstånd från sådana grupperingar behöll han sin katolska tro. Han tror att Castro vid universitetet plötsligt förlorade sin tro och blev ateist.

Rascos version är naiv, och man måste tro Fidel när han säger att han aldrig hade ägt en religiös tro och att i skolan ”var de oförmögna att inympa sådana värden i mig”. Av samma anledning är Castro fullt trovärdig när han förklarar: ”Senare fick jag ett annat slags värderingar: en politisk övertygelse, en politisk tro som jag ensam fick kämpa mig fram till genom mina erfarenheter, mina slutledningar och mina känslor.” Men det låter mer som självöverskattning när han säger att ”ingen ympade politiska idéer på mig... olyckligtvis blev jag hela livet tvungen att vara min egen handledare” och att han skulle ha varit tacksam om han haft en handledare i politik och ”revolutionärt tänkande” när han var tonåren.

De av Castros skolkamrater i Belén som bäst minns honom är övertygade om att jesuiterna alltifrån första början hade haft ett öga på honom som en ledare som de skulle utforma och som skulle få stor betydelse i Kubas politiska liv. Fader Rubinos, föreståndaren för retorikakademien som betraktades som Beléns ”ideolog”, fäste sin uppmärksamhet på Fidel som den intelligentaste eleven i skolan, den främste friidrottsmannen och den yppersta friluftsmänniskan. Till sist misslyckades jesuiterna med att stöpa honom i sin form; Castro är tacksam för deras intellektuella påverkan men ser med förakt på deras försök att stänga in

honom i deras falla.

Tjugo år tidigare hade jesuiterna haft samma planer beträffande Eduardo ("Eddy") Chibas, sonen till en miljonär i Oriente och en av Beléns allra mest löftesrika elever. I stället axlade Chibas den revolutionära rollen i Kubas politik, först mot Machados diktatur, sedan mot trettioalets korrupta och batistastyrda marionettpresidenter och mot Kubas koloniala status. Vid den tid då Castro kom till Belén hade "Eddy" Chibas blivit en frejdad oppositionspolitiker och den person i Kubas färskaste historia som stod den omutliga José Martí närmast. Under de kommande åren skulle Chibas bli Castros politiske handledare och beskyddare — och Castro hans värdige arvtagare. På sitt eget sätt var Belén en skola för stora kubanska ledare.

Trots att Kuba kunde glädja sig åt sin första period av fullständig representativ demokrati under sin historia, fanns de ekonomiska intressena och korruptionen kvar, och landet vågade fortfarande inte ta risken att stöta sig med Förenta staterna och amerikanska investerare. Platttillägget hade beskurits efter Grauregimens fall 1934, men "herrefolket", som Martí kallade amerikanerna, hade inte avhånt sig sin dominerande roll i den kubanska ekonomin.

Hursomhelst var Fulgencio Batista en konstitutionell president som regerade med stöd av armén, de konservativa och kommunisterna, en oförutsedd koalition. Man hade en vald kongress där var och en kunde göra sin stämma hörd och man hade en fri press. 1940 års val gick helt lagenligt till och kubanerna hoppades att en ny tid äntligen skulle ha grytt. Det var Batista själv som föreslog fria val då han föredrog att vara president till namnet lika väl som till gagnet efter att i sju år ha regerat Kuba bakom kulisserna från Camp Columbia, Havannas militärhögkvarter. Otvivelaktigt spelade kampen för demokratins överlevnad i världen, även om Förenta staterna ännu inte gått med i kriget, en stor roll när Batista beslöt sig för att bli demokratins försvarare.

För att uppnå presidentposten besegrade Batista Ramón Grau San Martín som han hade störtat 1934. Men den här gången var rollerna ombytta. Grau var inte längre den radikale professorn från det förflutna utan återgick i stället till den klassiska modellen för kubanska presidenter och politiker vilkas allt överskuggande intresse var prakt och vällevnad. Batista valde å andra sidan att presentera sig som en kandidat med radikala sociala och politiska idéer och erhöll det stöd av vänstern som Grau en gång hade fått. Under tiden lyckades den forne sergeanten bli en mycket rik man.

Batistas val till presidentposten följde på utkastet till en ny författning för Kuba på våren 1940. De som suttit i lagberedningen hade öppet utsetts till detta uppdrag, det första i sitt slag i republikens historia. Denna författning var anmärkningsvärt progressiv mätt med dåtida latinamerikanska och kubanska mått, däri inbegripet bestämmelser om storgodsen, varigenom man öppnade portarna för en jordbruksreform (som Fidel Castro skulle stadfästa tjugo år senare, med detta lagsförslag som förebild), grundade en ny välfärdspolitik och begränsade presidentmakten, grundad på val i demokratisk ordning, till en fyraårsperiod.

Kommunistpartiets agerande i denna situation är ytterst betydelsefullt, inte bara historiskt utan med hänsyn till den kommande revolutionära utvecklingen på Kuba och Fidel Castros komplicerade relationer till kommunisterna. I själva verket såddes fröet till det kommunistiska Kuba 1940 när Castro alltjämt gick i Doloresskolan i Santiago och de män som han sedan skulle sluta allians med efter 1959 års revolution var redan tränade organisatörer och politiker.

Den kubanska kommunismen har djupa rötter. "Kommunistiska sovjetrepubliken Kuba" grundades i Havanna i augusti 1920 av en handfull beundrare av den ryska revolutionen år 1917, men tydligen stannade det vid en gest. 1922 organiserades ett "Kommunistförbund" i Havanna av Carlos Baliño, vid den tiden sjuttiofyra år gammal och en märklig gestalt i Kubas historia. Han hade varit kamrat med José Martí i det kubanska revolutionspartiet i New York (han levde en stor del av sitt liv som arbetare i Förenta staterna), grundade Socialistiska

arbetarpartiet 1904 och var förmodligen den förste verkligt militante kubanske kommunisten.

Andra ”kommunistförbund” dök upp litet varstans på Kuba och i augusti 1925 utlyste Baliño och många andra troende en kongress vid vilken Kubas kommunistiska parti skulle födas. Partiet grundades av de sjutton delegater som var närvarande vid kongressen, däribland Baliño, Julio Antonio Mella (studentledare), och Fabio (Abraham) Grobart, en polskfödd skraddare på några och tjugo år som tre år tidigare hade kommit till Kuba — han talade bara jiddisch — för att fly undan kommunistförföljelser i sitt hemland. 1986 var Grobart, nu drygt åttio, den ende överlevande av partiets grundare, en beundransvärt klartänt politiker och en verklig guldgruva när det gällde den kubanska kommunismens förflutna. Han hade tårar i ögonen när Fidel Castro förärade honom en medalj på sextioårsdagen av partiets grundande; vid tredje partikongressen i februari 1986 var det Grobart som introducerade Castro för delegaterna.

Trots att det var illegalt fungerade det kubanska kommunistpartiet på ett lysande och disciplinerat sätt och dess inflytande överträffade vida antalet medlemmar. Intellectuella, konstnärer och fackföreningsfolk bildade partiets ryggrad och gjorde det möjligt för kommunisterna att besätta nyckelpositioner i samhället. Rubén Martínez Villena, en av detta sekels mest framstående skaldar på Kuba, blev tidigt partiledare; det rådde landssorg när han dog efter en sjukdom vid unga år. Bland aktiva partimedlemmar och sympatisörer märks den framstående, nu döde målaren Wilfredo Lam; skaldar och prosaförfattare som Nicolas Guillén (ännu 1985 ordförande i den kubanska författarunionen fast han var över de åttio), Alejo Carpentier (den lysande kubanske romanförfattaren som dog efter revolutionen), Juan Marinello (som var partiordförande på fyrtioalet och medlem av Castros politbyrå under sjuttioalet), Raúl Roa García (som till sin död tjänade som Castros eldfångda utrikesminister), Pablo de la Torriente Brau, Emilio Roig de Leushenring; och den framstående kubanske ekonomen Jacinto Torras och Raúl Cepero Bonilla. I själva verket var det mycket få kreativa personer i Kuba efter trettiotalet som inte tillhörde vänstern eller den extrema vänstern.

Kommunistledare som inte alltid bekände sin politiska övertygelse dominerade de mäktiga kubanska fackföreningarna alltsedan början av trettiotalet, organiserade politiska strejker och utövade ett betydande inflytande på ekonomin. I efterlevnad av de direktiv som i Moskva utfärdades av Kommunistiska internationalen (Komintern) vid dess sjunde konferens beslöt sig partiet för ett samarbete med icke-kommunistiska partier i ”en folkfront”. På Kuba innebar detta samverkan med Fulgencio Batista.

Med ett schackdrag som Fidel Castro många år senare kan ha inspirerats av skapade kommunisterna på våren 1938 Revolutionära Unionspartiet (PUR) för att tjäna som en legal bas för en del av deras verksamhet medan det illegala partiet fortsatte att operera på egen hand. PUR hjälpte sedan till att organisera Folkliga revolutionära blockets (BRP) kontakt med andra oppositionspartier, uppbadade mot expresident Graus kandidatur; de lovade Batista sitt stöd i 1940 års val. Utan att ändra en min förklarade kommunistiska partiets centralkommitté i mitten av juli 1938 att Batista inte längre utgjorde ”reaktionens centrum” och att alla ansträngningar skulle göras för att tvinga honom att hålla sina ”progressiva” löften.

Det var ett prydligt stycke politiskt fältarbete, och president Federico Laredo Brú (en av Batistas marionetter) skyndade sig att försäkra sig om partiets stöd genom att legalisera det i september 1938, varmed de tretton åren av skenbart illegal verksamhet var till ända. Kommunisterna fortsatte att hålla sig till Batista och fortsatte att bygga upp sin styrka. I januari 1939 lät de PUR sammansmälta med det riktiga kommunistpartiet för att åstadkomma Kommunistiska revolutionära Unionspartiet (OURC) och grundade Kubanska arbetarkonfederationen som representerade en halv miljon arbetare som stod under kommunistisk kontroll. 1959 och 1960 imiterade Fidel Castro, i samarbete med samma

kommunistledare, denna dubbelmanöver när han lyckades förena alla de revolutionära grupperna och göra gemensam sak med kommunisterna i kontrollen av arbetarkonfederationen.

När kubanerna röstade i parlamentsvalen 1940 hade kommunistpartiet bara 90 000 medlemmar och kunde endast skaffa sig sex mandat. De sex folkvalda kommunisterna lyckades emellertid ådra sig en sällsynt grad av uppmärksamhet genom att framlägga ett eget förslag till författning i vilket man underströk vikten av ”antiimperialistisk” kamp i propagandasyfte, utan att vänta sig att deras förslag skulle gå igenom, och genom att övertala folkförsamlingen att tillåta att deras sammanträden utsändes i radio. På så sätt fick kommunisterna tillgång till ett landsomfattande auditorium, ännu en läxa som Fidel Castro inte skulle glömma.

I presidentvalet kunde kommunisterna sola sig i Batistas triumf, fira sin egen seger med att vinna tio mandat i deputeradekammaren och åttio mandat i kommunfullmäktige över hela landet. De fick majoritet i staden Manzanillo i Orienteprovinzen — första gången Kuba fick en kommunistisk borgmästare. Partiet rättfärdigade sitt understöd av Batista genom att betona vikten av att han arbetade för en liberal författning och genomförde sitt program för uppbyggnad av skolor, sjukhus och vägar. Men gammaltroende kommunister erkänner även i dag privat att deras hårdaste prövning hade varit att för partimedlemmarna förklara Stalins visdom när han signerade icke-angreppspakten med Hitlers Tyskland 1939. Ändå segrade partidisciplinen — som den skulle segra gång på gång i framtiden.

Batista välkomnade naturligtvis stödet från kommunisterna på grund av partiets maktställning inom fackföreningarna och denna allians blev ännu intimare efter det att nazisterna hade invaderat Sovjetunionen 1941 och ryssarna blivit bundsförvanter med de västliga demokratierna. Batista knöt diplomatiska förbindelser med Moskva och gav Juan Marinello, partiordföranden, en ministerpost i kabinettet; senare övertog Carlos Rafael Rodríguez, partiets främste intellektuelle och numera Castros främste rådgivare, denna taburet.

Marinellos och Rodríguez medlemskap i Batistas ministär syns inte till i officiella post-revolutionära skildringar av kommunistpartiets historia (även om Fabio Grobart, den åttioårige partigrundaren och en man med stor intellektuell hederlighet omnämner det i en monografi om Marinello). Fidel Castro säger i en av sina analyser av Kubas nutidshistoria bara att kommunistpartiet ”hade ett visst inflytande” i Batistaregeringen. Kubanska politiska memoarer är sannerligen tystlåtna när det gäller kommunistiska kursförändringar. Både partiets understöd av Batista och dess roll i revolutionen när det i det längsta vägrade att ansluta sig till *Fidelistas* historiska vision är något som man lätt hoppar över.

1944 engagerade sig kommunisterna i ännu en ”taktisk manöver”, vägleda av instruktioner från Moskva. När Batistas mandatperiod hade gått ut och i en tid av stegade antikommunistiska känslor ändrade partiet sitt namn till Socialistiska folkpartiet (PSP) för att bli av med det obehagliga ordet ”kommunist”. Trots att PSP levererade dubbelt så många röstande 1944 som 1940 kunde det inte hindra att man valde Ramón Grau. Marinello kom emellertid in i senaten och partiet behöll sitt grepp om arbetarkonfederationen genom att Lazaro Peña, en medlem av partistyrelsen, blev dess ordförande. De kubanska arbetarna valde emellertid kommunister som sina ledare, inte på grund av Peñas och de andras ideologi utan på grund av deras skicklighet att sköta arbetet inom fackföreningarna. Men efter 1944 utsattes kommunismen i sin helhet för ett allt starkare tryck på Kuba.

Som en del av krigsansträngningarna hade Kuba under Batista låtit Förenta staterna anlägga militära baser, (förutom den stora flottbasen Guantanamo i Orienteprovinzen, etablerad 1902), vilket ännu en gång underströk öns enorma strategiska betydelse på västra halvklotet. Batista gick också med på att till amerikanerna sälja Kubas hela sockerskörd för mindre än sex cent per kilo, faktiskt ett mycket lågt pris. Som så många andra tanklösa amerikanska åtgärder mot

Kuba var detta att dra fördel av ett litet lands situation och ännu ett skäl till att förbittringen stegrades inom den unga generationen. På Havannauniversitetet bildades till exempel en ”antiimperialistförening” redan innan kriget var avslutat, inte på grund av några speciella amerikanska handlingar utan av generella principer.

De ekonomiska relationerna mellan de båda länderna reglerades av 1934 års ömsesidiga handelsavtal som gav Förenta staterna total kontroll över den inhemska marknaden. Överenskommelsen var ett *quid pro quo* för Roosevelt-administrationens upphävande av Platt-tillägget av år 1902. Båda åtgärderna hade sin direkta bakgrund i Batista-arméns störtande av den hotfullt radikala första Grauregimen, men vad beträffar de flesta intelligenta kubanerna måste Kuba fortfarande leva med den mindervärdeskänsla som Platt-tillägget medfört. Detta innebar att Washington kunde fortsätta att göra som man behagade på Kuba. Detta utlöste det psykologiska fenomen som kan kallas ”historisk fatalism” på Kuba, en känsla av att kubanerna aldrig kunde göra något i sitt land utan nordamerikanernas godkännande. Historien och Castro skulle besegra denna fatalism en gång för alla.

I vilken grad den unge Fidel Castro, som fullbordade sina studier hos jesuiterna i Belén under krigsåren, var medveten om hela detta tryck mot Kuba är synnerligen ovisst. Det finns ingenting i fråga om skriftliga vittnesbörd och ingenting i hans forna lärares och kamraters minnesbilder som kan antyda ens den minsta nyfikenhet hos Fidel när det gällde Kuba och världspolitiken. Castro kunde faktiskt senare säga att han var politisk analfabet ända tills han skrevs in vid universitetet. En av hans samtida har emellertid påpekat att ”Fidel har en fantastisk politisk radar” och det är fullt tänkbart att händelserna på Kuba under hans tid på Belén inte hade gått honom spårlöst förbi.

I alla händelser gav Belén Fidel Castro en särdeles lyckad start. Basket-balledaren och läraren fader Francisco Barbeito skrev i skolans årsbok: ”Fidel utmärkte sig ständigt på bildningens alla områden. Han var *exelencia* (bland de tio bästa i klassen) och *congregante* (en elev som regelbundet deltar i religiösa aktiviteter) och en äkta idrottsman som alltid försvarade vår skolas färger med stolthet och tapperhet. Han har förstått att vinna allas beundran och tillgivenhet. Han kommer att ägna sig åt juridiken, och vi tvekar inte om att han kommer att skänka den lysande bidrag ur sitt eget livs bok. Han har välsignats med lysande egenskaper... Han är av det rätta virket och hans bana är klart utstakad.”

Castro var *inte* nummer ett i avgångsklassen, men man minns att han fick de längsta och hjärtligaste applåderna av sina kamrater när han gick fram och tog emot sitt betyg. Fidel Castros liv skulle bli en färd från hyllning till hyllning.

Kapitel 4

Om Fidel Castro som han påstår var politisk analfabet innan han kom in på universitetet så utbildade han sig på detta område med blixtnliknande hastighet. Efter att i oktober 1945 ha skrivits in vid Havannauniversitetets juridiska fakultet (studenterna sökte sig då direkt till de fakulteter där de hoppades kunna ta sin examen för den bana de valt) kastade sig Castro nästan omedelbart in i politiken. Han hade just fyllt nitton under sommarferierna i Birán och hans politiska oskuld verkade nästan total men den hårda miljö han mötte vid universitetet tvingade honom till aktiva insatser.

Den politiska situationen vid Havannauniversitetet avspeglade helhetssituationen på Kuba, även om det var oundvikligt att den accentuerades och förstörades av ungdomligt känslösvall som manipulerades av yrkespolitiker. Ramón Grau San Martín, läkaren som ledde den kortlivade radikala juntan 1933-1934, blev vald till president 1944 som kandidat för det oppositionella *Auténtico*-partiet (som hävdade att det stod för José Martí's ideal), huvudsakligen därför att Batista lät honom vinna. I det demokratiska efterkrigs klimatet valde Batista att inte lansera en militärstött efterträdare; han drog sig tillbaka till Dayton Beach i Florida för att fortsätta

att bygga upp sin privata förmögenhet medan han höll ett öga på Kubas politik. Grau som i allt högre grad styrde åt höger och hade glömt sin hänförelse för sociala reformer, lät sin regering sjunka allt djupare i korruption och kaos.

Korruption och brutal politisk rivalitet ledde till ökat våld på ön, ett våld som Grau inte kunde eller ville stävja. Havannauniversitetet förvandlades till ett slagfält mellan beväpnade ligor vilkas ursprung gick tillbaka till de ”aktionsgrupper” som kämpade mot Machado på 1930-talet och vars ledare nu letade efter en ny generation av rekryter. Det var omöjligt för politiskt medvetna studenter att hålla sig borta från dessa konfrontationer; på Kuba var universitetet språngbrädan för en politisk karriär. Ändå var det ytterst svårt att definiera de program och ideologier som omfattades av de olika fraktioner som strövade omkring på ”universitetskullen” i Havannas centrum och de breda trappor som ledde ner från fakultetsbyggnaderna — den berömda *escalinata* där de flesta politiska mötena ägde rum.

Under sådana omständigheter hade Fidel Castro, den nyblivne juris studeranden, ett rikt urval av politiska schatteringar att svära sin trohet mot, både ideologiskt attraktiva och sådana som enbart var politiskt bekväma. Det finns anledning att tro att han till att börja med ägnade sig åt att rekognoscera läget medan han en tid framåt undvek att klart identifiera sig med någon av fraktionerna. Hans behov av oåtkomlighet gjorde sig redan gällande och gav honom en möjlighet att behålla sin handlingsfrihet så länge som möjligt.

Politiska identiteter och lojaliteter kunde vara i högsta grad flyktiga ting i universitetsstridernas skärseld och radikala förändringar var en del av scenen. Universitetets kommunister, de som erkände att de tillhörde Socialistiska folkfronten (PSP) eller Socialistisk ungdom (US), och de som hemlighöll det stod klippfast och disciplinerat när de ställdes inför stegrade attacker mot partiet från den Gruska regeringens sida.

Eftersom Castro inte var partimedlem är det mycket svårt att exakt rekonstruera hans politiska profil under universitetsåren i belysning av hans olika aktiviteter och variationsrikedomen när det gällde personliga vänskapsförhållanden och relationer. Huvudsakligen var han sysselsatt med att bygga upp ett anseende och en myt kring sin egen person, så snabbt och dramatiskt som möjligt, varvid han blottade både sin svaghet för det spektakulära och sin dragning till rampljuset. Castro har knappast sagt något officiellt om sin universitetstid, bortsett från hans redogörelse för övergången till marxism. Vid ett besök hos sin *Alma mater* omedelbart efter revolutionssegern 1959 beskrev han emellertid Havannauniversitetet som en farligare plats än Sierra Maestra. Som de flesta aktivistiska studenter på den tiden tog Fidel aldrig risken att gå någonstans utan att vara beväpnad.

Alltifrån den första dagen på campus minns man Castro som en allvarlig och mycket intensiv ung man, över en och åttio lång, kraftigt byggd och mycket hetsig och lättretad. Fast hans ansikte fortfarande hade pojkkaktiga drag var han en man som man inte kunde undgå att lägga märke till. Medan de flesta av studenterna bar *guayaberas* eller sportskjortor, lämpade för Havannas hetta och fuktighet, brukade Fidel gärna vara klädd i mörk kostym med slips, som för att skilja sig från mängden genom aristokratisk elegans. Alltsammans var en del av hans mytskapande och 1959 kunde han säga att ”jag var universitetets Don Quixote, alltid ett mål för påkslängar och eldgivning”, mitt i gangsterismens vågsvall. Bortsett från mytbildningen var Fidel en synnerligen tilldragande person, för män lika väl som för kvinnor. Hans nästan grekiska profil, hans sätt att föra sig som en spansk *hidalgo*, den genomborrande blicken ur de bruna ögonen, hans fysiska mod vid bataljerna i och kring universitetet och hans övertalningsförmåga ställde honom snabbt i popularitetens rampljus. Fidels framgångar som idrottsman, särskilt som höjdhoppare och 400-meters löpare, gjorde sitt till för att öka hans anseende. Nu måste han ägna sig åt aktiv universitetspolitik och göra sig känd utanför studenternas *escalinata* i Havanna. Betänkligheter mot en viss social bakgrund förekom inte vid universitetet, som hade varit fallet i Belén, varför Castro i full utsträckning kunde dra

fördel av sina talanger.

Havannas universitet utgjordes vid den här tiden av tretton underavdelningar eller fakulteter, som sträckte sig från juridik till medicin och arkitektur, och varje fakultets studenter valde årligen sin ordförande. Universitetets studentfederation (FEU) var centrum för den aktiva studentpolitiken och hade ett stort inflytande på kubansk politik. Ordföranden i FEU och andra högre dignitärer utsågs av ordförandena i de tretton fakulteterna. Ordförandena i de tretton fakulteterna utsågs av delegater från varje årskurs (till exempel från juristernas fyra årskurser eller arkitekternas sex årskurser) och årskursernas delegater valdes av delegater för varje årskurs. I grunden var detta ett mycket demokratiskt system, men alla dessa val var en del av den större kubanska politiska process där alla, från regeringen till kommunisterna och gangstergången, försökte påverka med övertalning, pengar och våldsmedel.

Eftersom universitetet var självständigt och självstyrande — varken polis eller militär hade tillträde till *campus* — var denna ”heliga kulle” i Havanna mitt en helgedom för politiker och politiska gangsters av alla schatteringar. Även för sådana politiska gangsters som inte var studenter var det fritt fram på universitetets område. Studenter som inte hade någon del i FEU:s styrelse eller ens var medlemmar av en federation kunde vara nära lierade antingen med gangstergrupper, som oföränderligt kallade sig ”revolutionära” för att bättre på sin image, eller med etablerade politiska partier. Skottlossning och brutala slagsmål var rutinhändelser och rivaliserande polisenheter deltog under en eller annan förevändning, ofta under inbördes eldstrid. Det var faktiskt omöjligt att med full säkerhet kunna fastställa någons politiska identitet, och detta gällde i speciell grad Fidel Castro där han banade sig fram i universitetets och Havannas politiska djungel.

Castro arbetade hårt för att få en post inom FEU, men enda gången han lyckades var när han utsågs till delegat av förstaårskursarna i juridiska fakulteten 1945, strax efter det att han blivit inskriven vid universitetet. Detta var den lägsta positionen inom FEU-strukturen och tydligen kunde Fidel aldrig skaffa sig röster för ordförandeskapet i juridiska fakultetens studentfederation. Hade han fått det skulle det ha gjort honom till medlem av federationens styrelse och öppnat vägen till posten som ordförande i FEU. Den av studenterna valde ordföranden för juristerna detta år var Baudilio Castellanos, en barndomsvän från Birán och ännu i dag hans nära vän.

Den troligaste förklaringen till Castros misslyckande att bli vald till någon viktig post inom universitetet är att han rent konstitutionellt var oförmögen att vara lagmedlem — i politiken liksom i sporten — och att därför ingen av de politiskt organiserade studentgrupperna ville ta risken att ge honom sitt stöd. Han var alltför opålitlig och otillförlitlig. Ironiskt nog vägrade till och med kommunisterna vid universitetet, däribland hans närmaste vänner, att stödja honom i valen oavsett sin personliga beundran för honom.

I ett tal efter revolutionen erkände Castro att ”mitt våldsamma lynne och min fasta beslutsamhet att hålla ut ledde till att jag måste slåss” vid universitetet, ”min öppna natur ledde snabbt till en konflikt med miljön, de korrupta myndigheterna och de gangsterligor som dominerade universitetet och dess omgivning”. Denna hans syn på sin egen person bekräftas av hans vänner och samtida av alla politiska schatteringar. Castro ursinnigt självständiga attityd under hela universitetstiden antyder att hans konstitutionella lidelse för självständighet aldrig hade utplånats och att han trots dagens alla formella ideologiska bindningar alltid kommer att ha sina egna åsikter.

Enrique Ovares som i fem år var ordförande för de arkitektstuderande och tre terminer FEU:s ordförande säger att ”Fidel kunde aldrig bli ordförande för juristerna, för han kunde inte samarbeta”. I en längre intervju i Miami 1984 säger Ovares, pedantiskt objektiv när det gäller Castro även efter sina fängelseår, att ytligt sett verkade det ”oförklarligt” att Fidel inte kunde vinna ett större val. ”Vid den tiden var Fidel otvivelaktigt djupt engagerad, hade redan tydliga

ledaregenskaper och hade politiska idéer även om de var en aning anarkistiska... Han var inte riktigt på det klara vart han ville komma, men han hade lätt att formulera sig och han hade skaffat sig många anhängare.” Ovares var alltså övertygad om att kommunisterna, väl förskansade inom universitetet under fyrtioalets mitt även om de var svaga på andra håll på Kuba, vägrade att stödja Castros kandidatur därför att de visste att de inte skulle kunna kontrollera honom. ”Var och en som på nära håll följt Fidels politiska utveckling under studenttiden vet att Fidel aldrig hade någon förbindelse med kommunisterna. Fidel var en individualist som på grund av sin ideologiska grundsyn var en negativ typ för (det kommunistiska) partiet; han var en individ som kunde säga ”vit” i dag och ”svart” i morgon och ”grå” i övermorgon. Han var alltigenom självständig, det gick inte att kontrollera honom”.

När Ovares 1947 för andra gången ställde upp som kandidat vid ordförandevalen till FEU vann han med en rösts övervikt sedan de tretton fakultetsordförandena avlagt sina röster; det var den kommunistiske ledaren för humanistiska fakultetens studenter som hade lagt den avgörande rösten. På den besegrade listan hade Castro ställt upp till posten som FEU:s sekreterare och Humberto Ruiz Leiro, en katolsk studentledare, var kandidat till ordförandeposten. Enligt Ovares, som hade kommunister på sin lista, gick Castro över till den katolska fraktionen när han insåg att han inte skulle få kommunistiskt stöd om han gick med i Ovares grupp och han gjorde ivrig propaganda för att få Ruiz Leiro vald. Ovares framhåller att Castro aldrig fick kommunisternas stöd vid universitetet och att kommunisterna övergick till att stödja den segrande listan därför att ”det passade dem att ha mig som ordförande”. Han säger att fast han var mot kommunismen ansåg han att det skulle finnas plats för alla åsiktsriktningar inom FEU, och kommunisterna visste att ”de inte skulle komma med. Fidel skulle aldrig ha släppt in dem och det var därför kommunisterna aldrig stödde Fidel.”

Att Fidel Castro verkligen var för självständig för kommunisterna bekräftas i betydande utsträckning av Alfredo Guevara som är en av de mest förbryllande gestalterna i den kubanska revolutionspolitiken och blir en av Castros mest betrodda män under deras fyrtioåriga vänskap. Alfredo Guevara (inte släkt med Argentinas Che Guevara), för närvarande Kubas ambassadör i Paris, har öppet berättat om sin universitetstid tillsammans med Castro.

Guevara skrevs in vid Havannauniversitetet samtidigt med Castro men gick till humanistiska fakulteten därför att han och hans vänner Lionel Soto och framlidne Mario García Inchaústegui kom på den utomordentliga idén att ”lägga beslag på FEU”. Guevara och Soto kom från en anspråkslös social bakgrund (Guevaras far hade varit lokförare) och hade kommit från ett allmänt läroverk där de ledde en anarkistisk elevförening. Men vid universitetet började de att dras mot vad Guevara kallar ”socialism” och snart var de båda medlemmar av Kommunistisk ungdom (JC).

Guevara valde den humanistiska fakulteten därför att kvinnorna var i majoritet bland studenterna, och han drog alldeles korrekt slutsatsen att han skulle ha lättare att bli ordförande där, som en del av kupplanen. Juridiska fakultetens hus låg granne med humanistiska fakultetens byggnad och nästan genast fick han höra talas om en spännande student som hette Fidel Castro i grannbyggnaden. Han gick därför över till juristhuset och fick syn på Fidel som stod i pation, omgiven av studenter som lyssnade på honom. Guevaras intressen gällde ”ledarskap”, och han gick fram och presenterade sig för Castro som i hög grad imponerade på honom. Men, har Guevara sagt, ”i det där ögonblicket hade jag förutfattade meningar om Fidel därför att jag kom från ett vanligt läroverk, en fattig gymnasist från ett vanligt läroverk, och han kom från en internatskola... styrd av katolska präster. På den tiden var en katolsk skola och katolskt prästerskap en och samma sak... ”Trots detta kom Guevara fram till att Castro var ”en vulkan” och att han kunde spärra vägen för dem ”och därför måste vi vinna hans förtroende eller besegra honom”. Han säger att han kände med sig ”här har jag hittat en pojke som kan bli en José Martí eller den värsta gangster, för jag uppfattade honom som en handlingens man, och för mig var en handlingens man liktydig med gangsterslagsmål... Jag

ville vinna honom. Men problemet var att vi försökte organisera politiska möten på samma sätt som vi brukade göra i de allmänna läroverken, med en uppgjord lista på talare som skulle följa efter varandra så att vi på slutet kunde ta hand om mötet själva. Men Fidel, som vi inte hade gjort upp med om någonting, som vi inte kände, började tala på egen hand så fort mötet hade kommit i gång och han ändrade allt.”

Denna upplevelse var tydligen en första antydning för Guevaras kommunistiska grupp att Castro inte var att lita på och därför inte borde ges politiskt stöd. Vid 1947 års val till FEU var det Guevara som slog ut Castro i kampen om sekreterarposten när Fidel ställde upp på katolikernas lista mot Ovares. Vad mera var: Guevara erkänner att en tid var han inte ens säker på att Castro skulle bli ”socialist”. Han säger att ”jag visste att han var hederlig, nationalist, antiimperialist, hade en revolutionär och radikal inställning, men jag var inte säker på att han skulle nå fram till socialism”.

Guevara kan ha fått detta första intryck av Castro och kommunisterna kan ha vägrat att stödja honom, men detta inverkar inte på de personliga vänskapsförbindelser de knöt. På Kuba, liksom på många andra håll i Sydamerika, utesluter inte skiljaktiga politiska åsikter ett vänskapsförhållande. Havannauniversitetet var när allt kom omkring litet och framstående studenter brukade dras till varandra även om det fanns ideologiska skiljaktigheter. Enrique Ovares som var antikommunist säger att 1940-talet ”var en tid av hat mot nazism och falangism och så gott som alla kubanska politiska ledare var vänsterinriktade... Att på den tiden vara vänsterinriktad var något normalt och logiskt, bortsett från studenternas ålder. De var uppfyllda av ideal och man trodde verkligen att alla dessa ting, som på det teoretiska planet framfördes av socialisterna och kommunisterna, kunde realiseras...”

En stark vänskap uppstod mellan Guevara och Castro och tillsammans upplevde de en serie politiska konfrontationer vid universitetet. 1959 arbetade Alfredo Guevara i en specialgrupp som gav Castro möjlighet att skaffa sig full kontroll över den nya revolutionära regeringen, som fortfarande hade gott om folk utan partitillhörighet och sedan närma Kuba till kommunismen (han hade också hand om filmindustrin och var statssekreterare i kulturdepartementet). Trots att de personligen stod varandra så nära är det på intet sätt självklart att Guevara var direkt ansvarig — och detta är sant vad beträffar andra kommunister som kände Fidel väl under universitetstiden — för Castros övergång till marxismen. Intellectuellt är Fidel sin egen herre.

Efter att ha lyckats få kontroll över kommunisterna efter revolutionens seger 1959 i stället för att bli kontrollerad av dem (en stark partifraktion skulle 1962 och 1968 på nytt försöka nå en maktposition innan den krossades) tog Castro i stor omfattning sina kommunistiska vänner i sin tjänst. Fast ingen av dem deltog i några av de större *Fidelista*-revolutionära aktionerna — partiet litade inte på dem på den tiden — fick de efteråt viktiga poster.

Eftersom Castro visste att hans kommunistiska vänner inte hade någon annanstans att ta vägen efter 1959 och eftersom han var medveten om deras organisationsförmåga, satte han universitetskommunisterna (till en början i hemlighet) på uppgiften att bana Kuba en väg mot kommunism när han väl hade fattat det avgörande beslutet att välja denna väg av överväldigande strategiska skäl. Före revolutionen hade han praktiskt taget ingen kontakt med partiets toppskikt, och dessa äldre män kom 1959 in i den politiska bilden på ett annat sätt och under andra maktkonstellationer. Med några få undantag tjänade de dekorativa ändamål.

Under tiden kom Alfredo Guevara omedelbart in i den allra innersta kretsen och där har han förblivit. Lionel Soto, Raúl Valdés Vivó och Flavio Bravo organiserade i Havanna det första marxistiska utbildningsinstitutet för det ”nykommunistiska” ledargarnityr som uppstått ur revolutionen, en vital mekanism i omställningen. 1968 blev Lionel Soto medlem av kommunistiska partiets sekretariat, en politisk nyckelpost; Flavio Bravo Pardo blev ordförande i parlamentet och medlem av rådsförsamlingen; och Valdés Vivó hade

pensionerats. Alfredo Guevara pendlar mellan Havanna och Paris och står i ständig kontakt med Fidel och Raúl Castro. Ingen av dem har med regimens ideologi att skaffa: det är Fidels domäner.

Även om det aldrig fullt kan bevisas tyder tillgängligt material starkt på att Castro konverterade till marxismen på sitt eget sätt och enligt sitt eget tidsschema. Castro säger att han blev bekant med Marx, Engels och Lenins idéer under sitt tredje år vid universitetet, vilket skulle ha varit 1948 eller 1949, efter att först ha varit ”utopisk kommunist”.

Eftersom takten i ideologiska evolutioner inte kan mätas eller definieras vetenskapligt finns det ingen anledning att betvivla hans version av framstegstakten i hans marxiststudier, inte heller hans fras att ”liksom Odysseus förtrollades av sirenernas sång förtrollades jag av den marxistiska litteraturens ovedersägliga sanningar”. Han erkänner att han favoriserade kommunistpartiets bokhandel på Carlos III:s gata i Havanna (idag heter den Avenida Salvador Allende) och det är förmodligen sant att han läste eller lånade marxistisk litteratur hemma hos Alfredo Guevara i Gamla Havanna.

Än väsentligare är det att se hur Castros marxism och socialism utvecklade sig under hans fullmogna revolutionära period och när han hade tagit makten. Under studietiden undvek han sorgfälligt att använda sådana ord som ”marxism” eller ”socialism” vid offentliga framträdanden; i gengäld gick han aldrig till anfall mot socialism eller kommunism i sina politiska uttalanden. Alfredo Guevara har rätt då han betonar att Castro är en handlingsmänniska och att det fanns mycket för honom att göra utanför den strukturerade universitetspolitikens rāmärken. Trots sina bemödanden under universitetsåren slutade Fidel som en politisk ensamvarg, en roll som i långt högre grad var förenlig med hans personlighet och skulle bli hans speciella kännemärke och styrka på den större arena där Kubas politik utspelades.

De stora och livshotande realiteterna i Havannas politik, inom och utom universitetet, var två mäktiga gangstergrupper vilkas ursprung går tillbaka på det våld som omgav Machados diktatur i början av trettioalet. Den ena var Socialistiska revolutionära rörelsen (MSR), grundad 1945 av Rolando Masferrer. Masferrer, en veteran från spanska inbördeskriget på den republikanska sidan, hade brutit sig ut ur det kubanska kommunistpartiet tillsammans med åtskilliga vänner. Det andra var Revolutionära motståndsrörelsen (UIR), under ledning av Emilio Tró, en veteran från både spanska inbördeskriget (där han kämpade på anarkisternas sida) och andra världskriget då han tjänade Förenta staternas armé i Stilla Oceanen och deltog i striderna på Guadalcanal. Eftersom det enda MSR och UIR hade gemensamt var begär efter makt och politiskt (och ekonomiskt) inflytande, var de naturliga fiender, ständigt invecklade i blodiga fejder. De var båda motståndare till president Graus regering därför att det var dagens populära slogan, och Grau — ovillig eller oförmögen att göra slut på denna politiska gangsterism — föredrog att dra ut på tiden och försökte ibland att köpa sig fri från de båda organisationerna. Uppenbarligen fungerade det inte.

MSR gjorde anspråk på att stå för en antikommunistisk ”revolutionär socialism”, vad man nu menade med det. De motsatte sig också Förenta staternas ”imperialism” och Graus *Auténtico*-parti. Dess andra uttalade mål var att störta Rafael Leónidas Trujillo Molinas blodiga diktatur i Dominikanska republiken (han var Förenta staternas marionett och marinkåren höll vid denna tid landet ockuperat). Anti-Trujillo-attityden gav MSR ett visst anseende och drog till sig sådana män som den landsflyktige författaren Juan Bosch som senare valdes till president i Dominikanska republiken 1962, sedan Trujillo mördats. I grunden var emellertid MSR en ren gangsterorganisation och en stor del av dess makt var koncentrerad till universitetet där Manolo Castro, en teknolog och kollega till Masferrer, var FEU:s ordförande i fem år. UIR:s officiella mål var att rensa Havannas gator från ”mördare”, varmed man förmodligen avsåg medlemmar av MSR.

Den stora konflikten mellan de båda organisationerna bröt ut 1947 när president Grau begick

dumheten att utnämna UIR:s Emilio Tró och MSR:s Mario Salabarría till majorer i statspolisen, ett desperat försök att neutralisera de båda gangsterorganisationerna. Tró gjordes också till chef för Statens polisskola och Salabarría utnämndes till chef för statspolisens utredningsavdelning. På så sätt lyckades Grau på köpet utlösa ett krig inom poliskåren också. Graus andra idé var att utnämna Manolo Castro till chef för statens idrottsförbund. Denna post hindrade Manolo Castro från att ställa upp till omval som ordförande i FEU 1947, vilket lade federationen öppen för en maktkamp (som vanns av Enrique Ovares och förlorades av den lista på vilken Fidel Castros namn återfanns) i vilken MSR och UIR naturligtvis var djupt engagerade.

Kriget mellan MSR och UIR påverkade direkt Fidel Castros politiska intressen och framtid, ty för att överleva, politiskt såväl som fysiskt, måste han skickligt manövrera mellan de båda gangsterorganisationerna. Detta var hans första kontakt med verklig närkamp och Fidel demonstrerade genast sin förmåga att dölja sina verkliga positioner och spela ut båda sidorna mot varandra, en taktik som hans beundrare senare skulle kalla praktiskt utövande av ”politisk genialitet”.

Ännu i dag är det omöjligt att exakt fastställa Castros relationer till MSR och UIR, förmodligen därför att de var av så skiftande slag, särskilt vad beträffar de personliga kontakterna med ledare på båda sidorna. Man vet att Fidel hade goda förbindelser med MSR:s Manolo Castro när denne avgick som ordförande för studentfederationen men han blev aldrig på allvar identifierad med denna rörelse. 1946 anklagades Fidel, utan att man kunde lägga fram några bevis, för att med ett pistolskott ha sårat en skum UIR-studentaktivist som hette Lionel Gómez för att vinna Manolo Castros bevägenhet.

Enligt samtida källor ställde sig Castro på UIR:s sida under sitt första läsår i juridiska fakulteten, på våren 1946, men det är inte säkert att han faktiskt blev medlem. Jesús Diegues, en UIR-ledare, berättade för en landsflyktig kubansk historiker i ett brev flera år senare att Castro ”använde oss för sina egna politiska drabbningar inom universitetet utan att någonsin verkligen identifiera sig med UIR offentligt”. Den lista på vilken han stod vid valet till FEU 1947 hade stöd av UIR medan Ovares och hans kommunistiska allierade backades upp av MSR. Det var också sagts att Fidel gick till UIR när MSR ratade honom. En publicerad rapport påstår att Castro var närvarande när president Grau tog emot UIR-chefen Emilio Trós trohetsed då han utnämndes till chef för den statliga polisakademin, men något som bekräftar detta påstående har inte kunnat återfinnas. Till sist blir det bokstavligt talat omöjligt att få reda på sanningen.

Under tiden gjorde Fidel sitt första politiska framträdande, på våren 1946, innan han hade fyllt tjugo. Det skedde vid ett sammanträde hemma hos Carlos Miguel de Céspedes, en högerpolitiker som kandiderade för borgmästarposten i Havanna, hade kontakt med Machado-diktaturen och hoppades på Studentfederationens stöd. Han inbjöd Manolo Castro, då ordförande i FEU, att förhandla om stöd från federationen, men Manolo Castro yrkade på att få ta med sig tre kolleger från universitetet, däribland Fidel Castro som några veckor tidigare hade lett en grupp juriststuderande i ett våldsamt anfall mot en grupp ungdomar som beskrevs som ”nazi-fascister” och som försökte hålla ett möte på universitetsområdet.

Enligt en artikel som publicerades i *Bohemia Magazine* i juni 1946 lade Céspedes fram sina kampanjplaner och bad att få höra deras kommentarer. När det blev Fidels tur började han med att säga att han skulle ge kandidaten sitt stöd — och här spred sig ett leende över världens ansikte — men på tre villkor. Han gjorde den klassiska fidelska pausen och sade att det första villkoret var att de unga revolutionära ledarna, bland dem den kommunistiske partigrundaren Julio Antonio Mella, skulle återkallas till livet; att Céspedes och hans vänner till riksbanken skulle återlämna alla pengar ”som de stulit av folket”; och att historiens klocka vreds tillbaka hundra år. Dramatiskt förkunnade Fidel att ”om dessa tre villkor uppfylls skall jag omedelbart

sälja mig som slav till den koloni som ni vill förvandla Kuba till”. Därpå reste han sig och tågade ut ur huset. Denna föga kända episod är ett slags milstolpe i Castros ideologiska historia. Den starka kubanska nationalismen och hans känsla av att Kuba hade förrått av samtliga alltsedan självständighetskriget och den dundrande protesten mot de rikas ”exploatering” av de fattiga skulle fortsätta att vara Fidels huvudtema fyrtio år senare.

Vid universitetet anslöt sig Castro till det nybildade Anti-imperialistförbundet och FEU:s kommitté för Puerto Ricos frigörelse, som så många andra studenter gjorde. Med hänsyn till de djupa nationalistiska känslor som steg upp bland unga kubaner under och efter kriget och den stegrade vreden mot Förenta staterna på grund av den roll det landet har spelat i Kuba alltsedan 1898, var det inte särskilt förvånande att en man som Fidel blev medlem av en sådan organisation. Det definierade honom inte alls som marxist. När det gällde ”antiimperialism” har han varit konsekvent alltsedan studenttiden som kuban kanske mer än som marxist, vilket är en subtil nyans som inte alltid uppskattas av Förenta staterna.

Fidel krönte sitt första läsår på universitetet med en debut som offentlig talare den 27 november 1946. Han var inne i sitt andra läsår på juridiska fakulteten (det akademiska läsåret delar av kalenderåret på mitten), han hade just fyllt tjugo år och var redan tillräckligt välkänd för att komma på första sidorna i tidningarna dagen efteråt. Det historiska tillfället var sjuttio-femårsdagen av avrättandet av åtta medicine studerande, dömda av de spanska kolonialmyndigheterna som straff för sina aktiviteter i självständighetskampen. Ceremonien hade traditionsenligt organiserats av Havannas universitet och den avhölls framför martyrernas Pantheon på den väldiga Colónkyrkogården i Vedado-distriktet.

Castro hyllade naturligtvis minnet av de åtta studenterna men kastade sig sedan genast in i ett utfall mot Grauregimen; han fördömde presidentens författningsvidriga planer på att söka bli återvald 1948, anklagade regeringen för utsugning och vädjade till kubanerna att överge sin apati och resa sig mot dem som tänkte låta dem svälta till döds.

Detta var det tal som Fidel så noga hade repeterat hemma hos sin studiekamrat, José Ignacio Rasco, och tydligen gjorde det ett starkt intryck, särskilt när han angrep ”presidentens tolerans mot en del ministrar som stjal av allmänna medel och mot gangsters som har tagit sig in i regeringens inre krets”. Med en vältalighet som skulle bli välbekant för kubaner under årens och decenniernas lopp förkunnade Castro att ”om Machada och Batista avrättade och förföljde hederliga människor och aktningvärda revolutionärer har doktor Grau dödat kubanska folkets alla förhoppningar och gjort sig till ett stigma för hela nationen”.

Castro hade anammat den kubanska talekonstens stora populistiska formel och han skulle aldrig lämna den. Fast han var den siste talaren vid den utdragna ceremonin citerades han i tidningen *El Mundo*, i fjärde stycket i huvudledaren på första sidan, före långt mer namnkunniga politiska talare. Tidningarna, som kallade honom Fidel de Castro, kunde inte redogöra för å vilkas vägnar han talade — han kunde ha talat för juridiska fakultetens räkning — men det spelade egentligen ingen roll, för av allt att döma hade en ny stjärna uppstigit på den stridslustna kubanska politikens firmament. Och han var ännu inte myndig.

Kapitel 5

1947 blev för Fidel Castro det år då han definitivt greps av politiken, det år då han på allvar startade sin politiska karriär, ett år som blev ett stort politiskt äventyr under stor personlig fara. I anslutning till sitt kyrkogårdstal under november föregående år blev Castro en av de trettiofyra undertecknarna av en deklaration mot president Graus återval, alla från FEU:s centralkommitté; Castro hade som delegat för juriststudenterna hjälpt till att formulera deklarationen. Bland andra undertecknare fanns Federationens ordförande Enrique Ovarés, juristfakultetens federationsordförande Baudilio Castellanos (Fidels barndomsvän) och hans blivande svåger Rafael Díaz-Balart.

Deklarationen, utfärdad den 20 januari 1947, hade en *Fidelista*-grundton (även om hans kamrater hade en liknande svaghet för bombastisk retorik); den bekräftade att ”tanken på omval, förlängning av mandatperioden eller ens framförandet av kandidatlistor endast kan ha runnit upp i förrädares, opportunisters och vindflöjlars sjuka hjärnor”. Den lovade att ”kämpa mot ett omval av Grau även om det pris vi måste betala i den striden blir vår egen död — det är bättre att dö upprätt än att leva på knä”. Som kubanska historiker har påpekat skulle Castro ofta använda denna slogan om liv och död, en fras som han lånat av Mexicos revolutionsledare Emiliano Zapata.

Fidel som numera trodde på maximal offentlig exponering och konfrontation och hade huvudet fullt av idéer, organiserade strax därefter en utfärd till Pinjeön (omdöpt till Ungdomsön efter revolutionen) med sina fakultetskamrater för att inspektera ett nytt fängelse där. Det hade byggts som en kopia av ett rymningssäkert fängelse i Illinois och blev i Kuba känt som ”modellfängelset”, men Castro fann där urusel kost och brutal behandling av internerna och var nära att råka i öppet slagsmål med vakterna. Efter hemkomsten till Havanna gisslade han offentligt fångvården och fick naturligtvis stora rubriker i tidningarna. Ironiskt nog var det i ”modellfängelset” på Pinjeön som Batista lät placera Fidel och hans revolutionskamrater sju år senare.

Castro insåg från allra första början av sitt politiska liv att han för att lyckas måste operera på skilda nivåer, ofta samtidigt. Han hade redan gjort sig väl synlig i politiken i och omkring universitetet — från FEU till de ”revolutionära” gangstergängen — och han hade lärt sig inse värdet av välorganiserade konfrontationer. På våren 1947 beslöt han sig för att också ta steget in i den traditionella politiken.

Chansen att göra detta kom när senator Eduardo ”Eddy” Chibás, anti-Grau-oppositionens språkrör och den ofantligt populära försvararen av den vanliga kubanen mot regeringens förtryck och de rikas utsugning, började arbeta för att grunda sitt eget politiska parti. Chibás, vars stridsrop var hans berömda slogan ”värdigheten mot pengarna”, betraktades som den hederligaste och mest idealistiske ledaren på Kuba sedan José Martí. Han invaldes i senaten vid trettiosju års ålder och nu, när han grundade Kubanska folkets parti (PPC) hade han just fyllt fyrtio. Graus fasta beslutsamhet att begära det omval Castro hade fördömt i sitt januarital, påskyndade Chibás utträde ur det officiella *Auténtico*-partiet.

Fidel som var förtrogen med Chibás-legenden alltsedan beléntiden var ett tillräckligt vägande namn inom den kubanska politiken för att återfinnas bland de cirka hundra framstående medborgare som inbjöds till det historiska mötet den 15 maj 1947 när PPC officiellt föddes. Protokollen visar att detta möte bevistades av sex senatorer, tio kongressmän, ett flertal borgmästare, erfarna politiker, akademiker och affärs- och industrimän.

Fidel Castro, ännu inte tjuugoett år gammal, var den enda av universitetets studentledare som denna eftermiddag hade ombetts att komma till *Auténtico*-partiets ungdomsförbunds högkvarter, det parti som Chibás stod i begrepp att lämna. Det är en överdrift att säga att Castro var grundare av PPC, men han var förvisso närvarande vid dess skapande och hans kontakt med Chibás skulle bli ovärderlig under de kommande åren. PPC blev snabbt känt bland allmänheten som det ortodoxa partiet därför att det ortodoxt ansåg sig stå lojalt med Martíns principer, en uppfattning som perfekt anslöt sig till Castros egen känsla för Kuba och hans egen kallelse.

Det Castro uppnådde med att ansluta sig till *Ortodoxo*-partiet var att han fick en möjlighet att fullfölja sina långsiktiga politiska ambitioner genom etablerad politisk verksamhet och att skaffa sig en position där han kunde dra största möjliga nytta av det. Som *ortodoxo* och livligt engagerad i ortodoxa ungdomsförbundet ägnade han sig åt politiken på heltid och drogs in i dess kaos och våld.

Det råder ingen motsägelse mellan Castros mycket praktiska beslut att verka politiskt

”inifrån” genom det nya partiet och det som han har beskrivit som sina revolutionära instinkter och utveckling i riktning mot marxism. Även vid så unga år hade Fidel tillräcklig klokhet och ”radar” för att inse att revolutioner inte utförs i en handvändning och att det rätta klimatet måste uppnås för att de skall inträffa (hans intensiva studium av franska revolutionen och hans flitiga läsning av Marx gjorde säkert sitt till). Tydligt var han oförmögen att föreställa sig och förutse att Fulgencio Batista skulle dra igång en statskupp fem år senare och därigenom skapa ett revolutionärt klimat. Vid den här tiden hyste han den uppfattningen att han kunde göra propaganda för tanken på en social revolution genom massmedia (vars älskling han redan hade blivit) och en plats i kongressen, vilket han redan strävade efter. Skulle det emellertid uppstå ett gynnsamt läge för en revolution, vilket alltid var tänkbart på Kuba, säger Fidel att han genast skulle inta sin plats i revolutionens förtrupp.

Till yttermera visso komprometterade Castro inte sin framtoning och sina principer genom att ansluta sig till *Ortodoxos*. Chibás själv var en romantisk gestalt, full av *panache* och spänning, en man som utmanade politiska meningsmotståndare till duell på värja när han kände sig kränkt. Kuba stod praktiskt taget stilla om söndagskvällarna när Eddy Chibás höll sina eldande, regelbundet återkommande tal i radio.

1947 passade det den unge Castro att avsiktligt skapa ett intryck (som alltjämt kvarlever bland många kubaner) att han var Chibás favoritlärjunge och att han, med tiden, skulle bli hans efterträdare. Han arbetade ihärdigt för Chibás i dennes olycksaliga kampanj vid presidentvalet 1948, och det hedrar Fidel att han offentligt varnade honom att ungdomarna skulle överge honom om han (vilket han gjorde) fortsatte samarbeta med rika godsägare i Orientprovinserna. Castro var tillräckligt betydelsefull för att Chibás från en talarstol i Santiago skulle svara honom att ”nej, compañero Fidel Castro, ni kan vara fullkomligt lugn... Chibás skulle vara oförmögen att svika massorna... Den dag då Chibás känner att folkets kärlek har slocknat kommer han att skjuta sig i hjärtat.”

Som färiska vittnesmål, både i intervjuform och skriftliga, visar rådde det snarast en viss animositet dem emellan. Chibás fruktade att till sist få en rival i Fidel, som i sin tur betraktade senatorn som ett hinder för sin fortsatta verksamhet. Raúl Chibás, som var Eddys bror och en kort tid ersatte honom som chef för *Ortodoxo* när Eddy begick självmord 1951, säger att ”jag kan inte minnas att min bror någonsin talade med mig om Fidel” och att det till att börja med fanns de inom det nya partiet som inte ville ha med Fidel i det ”därför att de betraktade honom som en negativ faktor... han var en fjärde klassens figur”. Raúl Chibás var i bergen med Castro och hjälpte honom att skriva det första gerillamanifestet till nationen, och detta gör honom till ett trovärdigt vittne och inte till en fidelbelackare (även om han numera lever i landsflykt i Förenta staterna).

Likaså passade det Castro i detta tidiga skede att erkänna Chibás som vägvisare och handledare, särskilt när Fidel bestämde sig för att ställa upp till kongressen 1952; lojalitet med Eddy stärkte hans anseende inför allmänheten. Vad Chibás beträffar insåg han snabbt Castros politiska värde så länge han kunde hållas i schack. Men Raúl Chibás avslöjanden och det faktum att Castro upphörde att tala om Eddy efter det att revolutionen segrat pekar tydligt på att de båda männen helt enkelt utnyttjade varandra och att det inte fanns några vänskapsband mellan dem. Fidel skulle på det mest uppenbara sätt använda sig av senatorn i efterdyningarna till hans självmord.

För Castro måste förbindelsen med Chibás och *Ortodoxos* ha varit av allra största betydelse och med undantag för sammanstötningen vid 1948 års valkampanj godtog han senatorns ledarskap. *Ortodoxos* var det enda politiska parti Fidel någonsin tillhörde. Förklaringen till att han aldrig övervägde att gå med i PSP, Socialistiska folkpartiet, som kommunisterna då kallade sig, är helt enkelt att han inte såg någon framtid för sin egen del i att underkasta sig partidisciplin. Dessutom hade kommunisterna vid den tiden nått ett bottenläge i fråga om

politiskt inflytande, bortsett från universitetet och några fackföreningar, och Castro har aldrig trott på att liera sig med förlorare.

Fidels pragmatiska läggning bevisas ytterligare av att han, trots sin personliga vänskap med kommunister vid universitetet och sin växande sympati för marxismen, inte lät Eddy Chibás starka antikommunism och hans vägran att gå in i en valkoalition med PSP påverka hans inställning till *Ortodoxos*. Castro stod kvar som medlem av detta parti till 1956, strax innan yachten *Granma* var på väg till Kuba för att utlösa gerillakriget. Vid det laget hade han redan sin egen 26 juli-rörelse.

I ett synnerligen frispåkigt samtal med en colombiansk författare år 1981, sade Castro att han inte ens när han hade fått sin marxist-leninistiska utbildning gick in i kommunistpartiet; han föredrog att arbeta med sin egen organisation. Detta berodde inte på ”att jag hyste några förutfattade meningar om kommunistpartiet”, sade han, ”utan därför att jag förstod att kommunistpartiet var mycket isolerat och att det var mycket svårt att inom kommunistpartiet kämpa för den revolutionära plan jag kommit fram till... Jag hade att välja mellan att bli en aktivt arbetande disciplinerad kommunist eller bygga upp en revolutionär organisation som kunde arbeta under kubanska förhållanden.” Våren 1947 hade Fidel Castro blivit en fullfjädrad politiker som arbetade på varje tänkbar nivå och stod på tröskeln till häpnadsväckande äventyr.

Så totalt var Fidel Castro upptagen av sina politiska och revolutionära uppgifter 1947 att han helt enkelt inte fick någon tid över till juridiska studier eller ens hann känna en fläkt av det nöjesliv som det glittrande Havanna med sina barer, restauranger, hotell, kasinon, teatrar, biografier, nattklubbar, bordeller, badstränder och swimmingpooler kunde erbjuda studenterna.

Castro klarade av sina tentamina vid slutet av sitt första läsår som jurist utan större problem, på våren 1946, men 1947 var han upptagen av så många saker som låg utanför schemat att han inte ens visade sig när det blev dags att avlägga prov det andra läsåret. Enligt vad han själv berättar följde han tredje och fjärde årskurserna som åhörare, utan att vara inskriven som student, vilket komplicerade hans ställning som juristernas kursdelegat i FFU.

Fidels målmedvetna inriktning på politik påverkade också hans umgänges- och privatliv. Han gick helt enkelt aldrig ut om kvällarna eller på veckosluten annat än för att gå på politiska möten och besöka studiekamrater eller andra unga människor som han ville övertyga med sina idéer. Knappt hade han anslutit sig *Ortodoxo*-partiet förrän han började samla kring sig en anhängarskara från ungdomsförbundet, en grupp som kallade Ortodox radikal aktion (ARO) som under Fidels ledning föredrog att nå makt genom revolutionära snarare än parlamentariska medel. ARO och Castro gav ut en stencilerad broschyr, *Acción Universitaria* som hade en tämligen begränsad slagkraft. Men ARO och hans nätverk av unga politiska vänner skulle bli embryot till *Fidelista*-rörelsen: Castro planerade alltid i förväg för alla tänkbara eventualiteter.

När det blev frågan om hans privatliv blev det också en fråga om tid och intresse; förvisso inte om pengar (han fick tillräckligt hemifrån att kunna gå ut och roa sig) eller samhällsställning (vilken saknade betydelse bland studenterna). Max Lesnick, som var ordförande i *Ortodoxos* ungdomsförbund och god vän med Castro vid universitetet (han bor nu som landsflyktig i Miami men förblir väl informerad om händelser på Kuba), säger att han aldrig såg Fidel på någon av de krogar eller dansställen som huvudstadens studenter frekventerade. ”Jag har aldrig sett Fidel dansa och jag vet inte om någon har gjort det”, säger Lesnick och tillägger att detta var mycket ovanligt i Havanna där ungdomarna under 40-talet var lika roade av dans och musik som av politik. ”Tanken på att se Fidel dansa är omöjlig.” Lesnick minns också Fidels blyghet och tafatthet när det gällde kvinnor. Vid ett tillfälle, säger han, var han och Fidel vid *Ortodoxo*-partiets högkvarter på Pradoavenyn i Havanna när tre ”mycket vackra, mycket välklädda unga damer” kom in för att fråga om en sak. Enligt Lesnick var Castro

synnerligen populär bland studentskorna, men ”ändå var han otroligt blyg för dem”. Lesnick säger att ”samme man som kunde diskutera med ungdomar, gubbar, politiker eller studenter frös till is inför dessa flickor”.

På universitetet hade Fidel inga kvinnliga vänner, säger Lesnick, med undantag för Mirta Díaz-Valart, en humaniststuderande som han kände från Oriente och som han gifte sig med 1948. Lesnick minns att ”vid den tiden var Castro besatt av politiken, och han skulle aldrig ha missat ett möte för att träffa en flicka eller gå ut och dansa”. Men, säger hans vänner, kyskhets låg inte heller för honom.

Fidel delade måltidstimmar och kvällsamtal med unga politiska vänner i deras hem eller på pensionat. År 1947 var ett av hans favoritställen ett pensionat på Första gatan i Vedado, nära universitetet, där många studenter bodde. Det sköttes av en ung kvinnlig flykting från spanska inbördeskriget, känd under namnet ”La Gallega”, som var gift med en kubansk arkitekt och, för att citera en av de tidigare pensionatsgästerna, ”var den politiska hjärnan bakom studentfederationen”.

Castro kom ofta till pensionatet tillsammans med sin vän Alfredo Guevara, och de satt till långt in på natten vid ett bord i matsalen och talade politik, skrattande och skämtande. Fidel, som alltid klädd i mörk kostym men med slipsknuten lossad, sög på en cigarr och lekte ibland med den revolver han alltid bar med sig. En kväll roade han sig med att fylla på och plundra magasinet gång på gång, och han höll pipan uppåtriktad. När en av gästerna som hade varit i Royal Air Force under kriget skarpt sade åt honom att en pistol skulle man alltid hålla riktad med pipan nedåt när man laddade för att undvika olyckshändelser (”du förstår, i armén skulle du åka in i buren”, sade RAF-mannen till honom), stoppade Fidel pistolen i fickan utan att yttra ett ord. Han skulle snart få verklig erfarenhet av vapen.

Våldet fortsatte att tillta i Havanna våren och sommaren 1947; den 26 maj blev till exempel en MSR-ledare vid namn Orlando León Lemus sårad av en pistolkula och det ryktades att man ville röja honom ur vägen därför att han hade utnyttjat ”revolutionära” tillgångar för egen räkning, något som gällde gängens flesta *pistoleros*. MSR:s aktionsgrupp svarade med att rikta kulspruteeld mot medlemmar av den rivaliserande UIR-organisationen.

I juli valdes Enrique Ovares med stöd av MSR och kommunisterna till FEU:s ordförande (hans efterträdde Manolo Castro, landets nye sportchef) och slog ut den lista på vilken Fidels namn återfanns som kandidat till Federationens generalsekreterarpost. Nu råkade UIR stödja denna lista, vilket ledde MSR:s ledning till den slutsatsen att Castro utan tvivel stod på fiendesidan. Från det ögonblicket var Fidel övertygad om att MSR var ute efter hans liv, och han förvärrade den risken genom offentliga attacker på politiska gangstrar.

Han pekade ut gangstrarna i artiklar i studenttidningen Saeta (Pilen) som han hade startat tillsammans med kommunistiska vänner 1946. Detta var den första regelbundet utkommande publikation som tryckte Castros artiklar. Han fortsatte sina attacker som en av huvudtalarna vid universitetets valmansstämmas inledande session den 16 juli. Castro var en av de viktigare männen bakom försöket att ge universitetet en stadga som garanterade dess frihet och moderniserade undervisningen, och han satt längst ned vid talarnas bord i universitetets aula tillsammans med universitetskanslern, åtskilliga professorer och FEU:s ordförande för att tala till de 891 delegaterna. Detta var Fidels första riktigt stora politiska tal (längre och mera formellt än det han höll på kyrkogården i november året innan), och det antas ha varit första gången hans foto syntes i Havannas tidningar med namnet utsatt i bildtexten.

Texten till detta castrotal har försvunnit (som så mycket annat historiskt material på Kuba), men hans omisskännliga tonfall hörs tydligt i de citat i kubanska tidningar som fortfarande kallade honom ”Fidel de Castro”. Fidel inledde genom att hylla studentmartyrernas ”plejad” (klassisk bildning och klassiska hänsyftningar var ett måste i Kubas politiska talekonst), martyrer sådana som det kommunistiska partiets medgrundare Julio Antonio Mella, mördad

vid försvaret av ”en progressiv universitetsrörelse”. Castro visste då som nu att detta att hylla döda hjältar är bästa sättet att anslå åhörarnas känsloträngar och göra dem mogna för det verkliga budskap som talaren tänker föra fram.

Han slog fast att ”falsa ledare” — han hade Fulgencio Batista och president Grau i tankarna — hade drivit studenterna till ”likgiltighet och pessimism” under de senaste åren. Universitetet, sade Castro, fick inte vara ett ställe där ”idéer behandlas som om de var handelsvaror” och ”en skamlig grogrund för kollektiv feighet”. Han angrep gangstergången, framförallt MSR, när han uppmanade studenterna att ”slita masken av de köpmän som berikar sig på martyrernas blod”, och han gav fritt spelrum för ännu mer fientlighet när han beskrev Graus regim som ”ett tyranni som hemsöker vårt land”. Detta var den klassiska strukturen i ett castrotal; han manipulerade och byggde upp auditoriets känslolägen, imponerade på sina åhörare med blixtrande oratoriska trollkonster och etablerade en talarens absoluta auktoritet: hans ord och tankar måste åtlydas och visa vägen. Fidel har inte ändrat denna grundläggande teknik under decenniernas gång, uppenbarligen därför att den fungerar. I universitetsaulan fick han motta stormande applåder efter sitt tal och hans anseende som talare var nu grundmurat. Han talade till studenter och politiker varhelst han stötte på dem — Max Lesnick säger att ”Fidel var den ende som omedelbart kunde mobilisera femtio personer att följa honom och om han inte fick tag på studenter gick han ut på gatorna för att jaga anhängare”.

Tidigt hade Fidel enrollerat Martí som historisk och inspiratorisk allierad under sin första tid som universitetspolitiker, och han skulle sedan aldrig släppa greppet om ”aposteln”. Som student spelade han in tal av Martí på band och lyssnade på dem för att finslipa sin egen stil. Han har tagit retoriskt monopol på martícitát, och de är så talrika (Martís samlade verk i en modern utgåva omfattar nitton volymer) att Fidel måste vara den ende som kan komma ihåg dem — och veta när en martífras sitter som allra bäst. På dagens Kuba betraktas Martí som en profet vars ord är heliga och Castro håller på att skaffa sig en motsvarande profetisk status genom den massiva distributionen av varje talat eller skrivet ord.

Under tiden kom Grauregimen och MSR, det politiska gangstergång som stod i maskopi med den, fram till att de hade fått nog av Fidel Castro, nu den frimodigaste och alltmer populäre kritikern av regimen och dess vänner. Eftersom han varken var öppen för samarbete eller mutor fick han ett ultimatum: att överge sin antiregim- och antigangsterinställning eller försvinna från universitetet. Varningen utfärdades av Mario Salabarría, närmaste medarbetare till MSR:s grundare Rolando Masferrer och som hade utnämnts till chef för hemliga polisen av Grau 1947. Salabarría betraktade som en mördartyp och Castro som hade kallat honom ”kapitalist” fruktade att vedergällningsåtgärderna mot honom inte skulle stanna vid förvisning från universitetet.

Fidel beslöt sig för att på egen hand resa till ett ställe vid kusten nära Havanna för att begrunda sin situation och bestämma sig för vad han skulle göra med hänsyn till hotelserna. Han minns det senare: ”Detta var tidpunkten för ett viktigt beslut. Konflikten drabbade mig som en cyklon. Ensam på stranden vid det öppna havet granskade jag min situation. Om jag återvände till universitetet skulle jag riskera livet... Men att inte återvända skulle vara att ge efter för hotelserna, att erkänna mig besegrad av någon mördare, att överge mina egna ideal och förhoppningar. Jag beslöt mig för att återvända och jag återvände — beväpnad.”

Detta var en av de första betydelsefulla vändpunkterna i Castros liv. Han visste att om han hade kapitulerat skulle den karriär som politiker och revolutionsledare som han var fast besluten att ägna sig åt ögonblickligen ha avslutats. I ett land där maskulina egenskaper som fysiskt mod har en överdriven betydelse finns det inte plats för en pultron i ledningen. Det låg i Fidels väsen, vilket hela hans liv bär vittnesbörd om, att anta utmaningar och ta stora risker i principers namn. Men det låg också i hans inåtvända natur att isolera sig vid inledningen till en kris och att på egen hand fatta de stora besluten.

Han skulle göra det många gånger i framtiden och återvända stärkt och förnyad ur sin självvalda ensamhet, rustad för strid. Dessutom skulle Fidel upptäcka att försvinnanden från den offentliga scenen också hade den fördelen att de försatte hans fiender ur balans medan de undrade vad han tänkte ta sig till.

Fidel Castro kunde aldrig slå av på takten, och så fort han dök upp efter konfrontationen med Salabarría ställde han frivilligt upp för nästa äventyr, en invasion i Dominikanska republiken för att störta Trujillos dikatur. Expeditionen organiserades av en grupp dominikanska landsflyktiga, ledd av Juan Rodríguez García, en miljonär, och författaren Juan Bosch, den blivande presidenten i republiken, stödd och finansierad av både toppmännen inom den Grauska regeringen och Masferrers och Salabarrías MSR. På det hela taget var det en blandning av ekonomisk vinningslystnad och politisk opportunism, med drag av en ytterst hedervärd idealism som på den här tiden hade vind i seglen i Karibiska havet.

För att värva kubanska idealister till invasionen måste männen bakom idén vända sig till Havannauniversitetet där MSR, som vanligt på jakt efter en idealistisk och revolutionär image, hade makten. I praktiken innebar detta att Masferrer, Salabarría och Manolo Castro kontrollerade rekryteringen. Om Fidel tänkte delta i det dominikanska äventyret skulle det vara nödvändigt att han godtogs av MSR:s ledare och erhöll garantier för att deras gangstrar inte skulle mörda honom på något övningsläger. Han var fortfarande övertygad om att MSR tänkte göra slut på honom. Därför behövde han få fram ett vapenstillestånd eller en uppgörelse med sina fiender.

Fidel var så angelägen om att få delta i invasionen därför att det både var en fråga om revolutionär hederlighet, som han såg det, och politiskt rampljus som han eftertraktade. Att ha hjälpt till att störta den förhatlige Trujillo skulle ha varit en förnämlig ordensutmärkelse för en ung ledare som Fidel. Samtida, sådana som Max Lesnick, bekräftar att de flesta studenterna i den här generationen var starka motståndare till Trujillo och att det var något ”normalt” att Castro skulle ansluta sig.

Tidigt i juli hade Castro fortfarande att avlägga åtskilliga tentamina för att klara av tredje årets kurs, men när han fick höra talas om det dominikanska projektet säger han: ”Jag betraktade det som min främsta skyldighet att anmäla mig som soldat i den expeditionen, och det gjorde jag.” Slutledningen blir att detta var orsaken till att han inte klarade av sin examen och på så sätt gick miste inte bara om sin plats i årskursen utan också sin nyvunna ställning som ordförande för juristernas studentfederation. Detta är en av de många komplicerade episoderna i Castros historia. Han förklarar att medan någon annan tidigare på året hade valts till juristernas ordförande — det var en student som hette Aramis Taboada (som på våren 1980 sattes i fängelse för att medvetet ha försvarat en ”kontrarevolutionär” vid en rättegång) — hade majoriteten av juristerna förkastat valet och utsett Castro i stället. Denna version är inte belagd någonstans, men åtminstone en Havannatidning talade om Fidel som juristernas ordförande hösten 1947.

Fidel minns att han vid den här tiden var ordförande i Universitetets kommitté för demokrati i Dominikanska republiken, och även om han inte återfanns bland expeditionens organisatörer samarbetade han intimt med landsflyktiga dominikanska ledare och ansåg sig förpliktad att ansluta sig till expeditionen.

Enrique Ovares, den nye FEU-ordföranden och en av invasionens organisatörer med rang av *comandante*, säger att han förhandlade om Castros deltagande med MSR-ledningen. Ovares och Castro hade haft god kontakt, bortsett från politiska skiljaktigheter. ”Fidel kom en dag hem till mig i Vedado och vi satt ute i trädgården. 'Det är inte möjligt att de kan neka mig att offra livet för att ta kål på Trujillos diktatur... Men jag kan inte resa, för de kommer att slå ihjäl mig där. Du vet ju att Masferrer kommer att döda mig.' Då frågade jag Fidel om jag, som ordförande i FEU, vars samtliga studenter blir antagna (till expeditionen), yrkade på att han

skulle resa; skulle han då göra det? Fidel sade: 'Om du garanterar för mitt liv så reser jag.' Då kontaktade jag Manolo Castro (den förre FEU-ordföranden och MSR-ledaren) som var en nära vän till mig, och jag berättade för honom om mitt problem med Castro. Manolo Castro svarade: 'Fidel är en skit, men han har rätt. Jag ska tala med alla de där människorna och Fidel ska resa till utbildningslägret.'

Eftersom Manolo Castro var en av de viktigaste förespråkarna för invasionen, tillsammans med den oöverträffade mutkolven, utbildningsministern Jose M. Alemán och arméstabschefen, general Genovevo Pérez Dámera (de sistnämnda såg möjligheterna till profit och makt i Dominikanska republiken efter att Trujillo hade störtats), fick Fidel sina garantier. I slutet av juli skickades han till Holguín i norra Orienteprovinen för att få sin första militära skolning vid ortens tekniska högskola. Den 29 juli fördes Fidel och hans kamrater till hamnstaden Antilla i Nipebukten (nära familjens hem i Birán) och togs ombord på fyra fartyg destinerade till Cayo Confites, en ö norr om Camagüeyprovinen, i närheten av Oriente.

Expedition räknade cirka 1 200 man som fick tillbringa femtionio dagar på Cayo Confites under en obarmhärtig sol och ständiga moskitanfall, men mestadels gjorde de ingenting alls därför att invasionens ledare inte kunde förmå sig att sätta igång. Fidel säger att han utnämndes till löjtnant, fick befälet över en pluton och sedan blev utnämnd till kompanichef när det från Havanna kom meddelande om att hela expeditionen skulle hemkallas. Castro säger rakt på sak att "motsättningar mellan regeringen och armén" gjorde uppskjutandet nödvändigt. Men det finns bevis för att kubanska och internationella politiker ingrep för att avvärja expeditionen.

Strax därefter mördades Emilio Tró Riveras ledare för UIR, den politiska kampgrupp som Fidel var knuten till med starka band, i Havanna den 15 september av MSR-folk när en ny våg av våld svepte genom huvudstaden. Tró var också chef för Statens polisskola, och polisagenter utsända av chefen för säkerhetspolisen Salabarría misslyckades med att döda honom vid ett tidigare försök, den 2 september. UIR-gangstrar mördade en polis som hade kontakter med MSR den 12 september och Salabarria begärde att Tró skulle häktas. Tre dagar senare hittade Salabarrías folk honom när han åt middag hemma hos en polismästare i en förstad. Efter en tre timmar lång skottväxling varunder åtskilliga åskådare dödades, dödades också Tró, genomsållad av kulor (den kubanska pressen rapporterade att det hade förekommit sextiofyra politiska mord och hundra politiska mordförsök på Kuba under Graus presidentperiod 1944-1948).

Grauregimens officiella version kopplar, inte särskilt trovärdigt, samman mordet på Tró med likvideringen av expeditionen i Cayo Confites. Vid en presskonferens den 29 september förklarade arméns talesman att arméexperter medan de undersökte bakgrunden till Trós död hade funnit ledtrådar som förde dem till godset America nära Havanna, tillhörigt utbildningsministern Aléman, där man hittade "fantastiska mängder" vapen och ammunition tillsammans med planer för invasionen i Dominikanska republiken. Armén fick då kännedom om att expeditionens högkvarter låg i hotell Sevilla vid Pradoavenyn i Havanna, strax intill presidentpalatset. Med dessa bevis på hand handlade armén för att förhindra invasionen.

Eftersom invasionsförberedelserna var allmänt kända från första början, både utbildningsministern och arméstabschefen hade spelat aktiva roller, förefaller den där kopplingen föga trovärdig. Sanningen tycks vara den att Trujillo i Washington klagade över att hans land skulle invaderas och att Förenta staterna lugnt övertygade Grauregimen om lämpligheten av att hejda invasionen. På den tiden brukade Washington utöva ett sådant inflytande i Karibiska sjön. Sedan kubanska armén och flottan hade tagit hand om de flesta expeditionens medlemmarna (general Pérez Dámera hade nu svurit hemlandet tro och lydnad) uttryckte utrikesdepartementet sin tillfredsställelse över att ett "hot mot freden" hade undanröjts.

Castro befann sig på Cayo Confites när Tró blev mördad, fast han då förmodligen inte kände till det. Han säger att när ordern kom att invasionen skulle inställas deserterade en del deltagare, men hans bataljon avseglade i alla fall. De hade tjugofyra timmar kvar till landstigningen minns han ”när vi uppbringades och allesammans häktades”.

Det är mycket troligt att fartyget bordades av ett kubanskt örlogsfartyg och beordrades att återvända (andra expeditionsledare häktades på Cayo Confites), men Castro slapp att bli häktad. ”Jag tillät inte att man häktade mig, mest av allt därför att detta var en hederssak: jag skämdes över att denna expedition skulle sluta med att deltagarna häktades.” När därför den lilla kustångaren *Caridad* som männen gav öknamnet *Fantasma* (Spöke) återvände på västlig kurs hoppade Fidel från däck framför fiskebyn Gibara i Orienteprovinserna och simmade sydvart i åtta, nio sjömil, i vatten som ansågs fulla med haj och kom fram till Saetía vid mynningen av Nipebukten. Enligt en publicerad version tog sig Fidel faktiskt dit i en liten jolle som han på natten hade sjösatt från fartyget, men han säger uttryckligen att han simmade hela vägen, och det finns ingen anledning att betvivla den saken.

Enrique Ovares är säker på att Fidel simmade fram till kusten — ”man kan aldrig säga att Fidel var feg”, men han antyder ett annat skäl för simningen. Masferrer och hans män fanns ombord på fartyget tillsammans med Castro som nu, enligt Ovares, fruktade att de skulle försöka döda honom och han kom fram till att säkraste sättet att rädda livet var att simma till kusten. Ovares säger att han trodde att Fidel hade rätt: ”Jag kunde ansvara för hans säkerhet när han var i lägret men inte efter det att invasionen hade inställts.”

Från Saetía fortsatte Castro till Havanna (det är inte bekant om han stannade ett tag i hemmet i Birán för att vila upp sig och byta kläder). Han hade orimligt bråttom att komma tillbaka till sina politiska slagfält och till universitetet. Han säger att han kastade bort augusti, september och oktober på Cayo Confites och på nytt missade sina tentamina. När han väl var tillbaka i huvudstaden tog han sig till systemen Juanas våning — han hade inget annat ställe att stanna kvar på — och kastade sig omedelbart in i närstriderna i Havanna. Han hade blivit en mogen man, fyllda tjuoett, och nu måste han få handla.

Castro förlorade ingen tid. Han simmade bort från fartyget till Saetía i gryningen den 28 september och den 30 september höll han redan ett tal riktat mot regeringen på universitetet. Man firade vid det här tillfället årsdagen av mordet på en student under Machados diktatur, men Fidel tog tillfället i akt att brännmärka Graus regering för att ha svikit Dominikanska republikens sak och att ännu en gång kräva presidentens avgång. Som barn hade han lärt sig att ständigt anfall är enda vägen fram till seger — även om han ännu inte hade definierat sitt slutmål — och han övertog nu en princip efter en av sina hjältar i Franska revolutionen, Danton, och handlade ”med djärvhet, oavlåtlig djärvhet...” Djärvhet har blivit Fidel Castros mest överväldigande och karakteristiska egenskap.

Hans intensiva politiska engagemang måste komma att inverka på förmågan att systematiskt bedriva studier, och han bestämde sig för att inte officiellt fullfölja tredje läsåret i fakulteten därför att han ville undvika att bli kuggad vid proven. I stället bestämde han sig för att anteckna sig för enbart föreläsningarna i tredje och fjärde årskurserna. Trots förändringen i sin studiesituation och politiska status påstår Castro att ”i ett visst ögonblick, och utan att eftersträva det, blev jag centrum för denna kamp mot Graus regering”.

Med sina erfarenheter från Cayo Confites i färskt minne tog Castro vara på varje tillfälle att trakassera regimen och dess ledarskikt, och Havanna förvandlades till ett permanent slagfält under de sista månaderna av 1947. Vid demonstrationen den 30 december var Fidels viktigaste måltavla utbildningsministern Alemán för hans roll i Cayo Confites-episoden på samma gång som hans många skumraskaffärer och hans privata armé av beväpnade gangsters. I senaten ingav oppositionen ett misstroendevotum mot honom. Som svar på detta fick Alemán den olyckliga idén att låta sina anhängare organisera en offentlig ”lojalitetsmanifesta-

tion” den 9 oktober, men det utbröt slagsmål i folkmassan och en student som hette Carlos Martínes Junco sköts till döds av en av ministrernas livvakter.

Pojkens död utlöste ett revoltförsök, särskilt som Alemán fortsatte med planer på att hålla självförgudande möten utanför presidentpalatset där Grau var dåraktig nog att komma ut på balkongen och lovprisa utbildningsministern. Inom några timmar hade tusentals studenter marscherat med Carlos Martínez Juncos kista till palatset där de ropade ut sina krav på att Grau och Alemán skulle avgå och skakade sina knutna händer mot balkongen medan de defilerade förbi. Fidel Castro gick i främsta ledet bland demonstranterna.

När studenttåget kom fram till *escalinata* — de breda trapporna upp mot universitetsområdet — höll Castro ett känsloladdat tal till dem. Han anklagade Grau för pojkens död och sade att ”det finns ingen annan än president Grau som är skyldig till denna sorg, dessa tårar”. Efter att ha påpekat att Kuba följande dag, den 10 oktober, skulle fira årsdagen av det första självständighetskriget 1868, anklagade Castro Grau för att fira den ”tillsammans med skurkarna i sin regering med fyrverkeri och champagne medan studenterna inte kan fira denna dag eftersom vi måste föra honom hit för att begrava honom, detta lik av en av de våra, en student mördad av de nya sbirrerna...”

En fyrtioåtta timmar lång generalstrejk av studenterna, stödd av fackföreningar, följde för att framvinga Alemáns avskedsansökan, och demonstrationer fortsatte i flera veckor med Fidel alltid närvarande, alltid synlig, alltid hörbar och alltid på krigsstigen. Senator Chibás, ledaren för *Ortodoxo*-partiet, föredrog att överlåta gatudemonstrationerna åt Fidel, sin ungdomsledare, medan han själv arbetade för ett genomdrivande av Alemáns avsked i senaten. I sitt varje vecka återkommande radioprogram angrep han den 12 oktober regimens mördare.

Nu rådde det ingen tvekan om att Chibás och den tjuogoettårige Castro var Kubas mest betydande oppositionsledare, var och en koncentrerande sig på sin publik, låt vara att Fidel saknade den äldre mannens resning.

Det var oundvikligt att MSR och regimens polis skulle trakta efter hans liv. Salabarría hade häktats av armén strax efter expeditionens fiasko (man hittade inne i hans skor tio tusendollarsedlar), men Rolando Masferrer hade alltjämt fast kontroll över sina gangstrar. Otaliga försök gjordes på universitet att lägga försåt för Fidel men varje gång lyckades han undkomma. En dag försökte Evaristo Venéreo, en löjtnant inom campus polisstyrka, att avvärpa honom. Castro riktade sin pistol mot polisen och sa iskallt: ”Om du vill ta den så ta den i pipan.” Venéreo överraskade Fidel genom att utmana honom till duell på pistol i ett ödsligt hörn av universitetets stadion. Castro accepterade genast utmaningen, men han var försiktig nog att ta med sig en grupp beväpnade kamrater. Det var tur för honom, för löjtnanten hade placerat ut poliser på åskådarläktarna för att lura Fidel in i en fälla; de upptäcktes och flydde tillsammans med Venéreo medan studenterna hånade dem. Castro sa senare: ”Det var ett underverk att jag kom levande från det där.”

En brinnande inbillningskraft var en del av Castros politiska arsenal — som han skulle bevisa för nationen under de första dagarna i november när oktoberoroligheterna just hade lagt sig. Han hade tänkt ut en plan som han trodde skulle leda till allmänt uppror och Graus störtande, en förhastad förhoppning kanske, men han lyckades i alla fall skapa en riksskandal av väldiga mått. Här kom Fidel åter på den geniala tanken att frambesvärja Kubas historia att tjäna som inspirationskälla för de massor som skulle statera vid hans kupp. Det instrument han valt i det här fallet var klockan La Demajagua, den kubanska motsvarigheten till Förenta staternas Liberty Bell, den klocka som Carlos Manuel de Céspedes ringde i på sitt gods nära hamnstaden Manzanillo i Orienteprovinsen för att markera inledningen av 1868 års självständighetskrig. I många decennier hade den förvaltats av Manzanillo som en del av nationens relikier.

Det var faktiskt Grauregimen som först blev intresserad av klockan genom en blandning av

historiska och politiska skäl, ett typiskt kubanskt fenomen. Graus tanke var att föra La Demajagua-klockan (uppkallad efter Céspedes sockerrörsgods) till Havanna för att låta den ringa, som den gjort åttio år tidigare, på själva årsdagen. Graus övervägde alltjämt att ställa upp till omval 1948, och det slog honom att klockan borde klämta förmånligt för honom

Helt oväntat vägrade kommunfullmäktige i Manzanillo inte bara att skicka klockan till Havanna; de körde bokstavligt talat iväg Graus talesman. Anledningen var mest sannolikt att Manzanillo hade radikala politiska traditioner, grundade av sockerarbetarna i trakten och industriarbetarna inne i staden och att staden var ett centrum för oppositionen mot Grau. Dessutom hade Manzanillo den förste kommunistiske borgmästaren i Kubas historia; hans namn var Francisco ”Paquito” Rosales. Han blev vald 1940; Batistas agenter mördade honom 1958.

När han fick höra att Manzanillo hade vägrat att låna ut klockan till Grau kom den alltid lika snartänkte Fidel på tanken att Havannas studenter skulle forsla klockan till huvudstaden — han visste att kommunfullmäktige skulle ge sitt medgivande — och organisera ett massmöte där klockan skulle få spela sin roll och folkmassan tåga ned till presidentpalatset och kräva Graus avgång.

När Fidel lade fram sin idé för sin kommunistiske vän Alfredo Guevara (som också var FEU:s generalsekreterare), var han fullkomligt säker på att den skulle fungera och att man skulle lyckas störta Grau. Nästa person han gjorde förtrogen med planen var Lionel Soto, också han en kommunist från universitetet och god vän med både Guevara och Castro. Slutligen underrättades FEU:s ordförande Enrique Ovares (det var nödvändigt på grund av den roll universitetet skulle spela i Fidels scenario) och han gav också sitt godkännande åt planen.

Ovares bekräftade att den plan som Fidel och Alfredo Guevara hade lagt fram för honom gick ut på en konfrontation med regeringen. Han säger att han gick med på att följa med den till Manzanillo, men man ansåg att Lionel Soto skulle resa i stället för Guevara. Max Lesnick erinrar sig att åtskilliga partiledare, däribland senator Chibás, samlade in trehundra dollar för att täcka utgifterna för resan till Manzanillo.

Medan Fidel, Lionel Soto och Enrique Ovares tog tåget till Manzanilla den 1 november hade Alfredo Guevara i Havanna uppgiften att skaffa fram vapen med vilkas hjälp de upproriska studenterna skulle möta regeringsstyrkorna. Han minns att hans första kontakt var med en aktionsgruppledare som hette Jesús Gonzáles Cartas, känd under namnet *El Extraño* (Främlingen), som tog emot honom sittande på en tron, omgiven av flaggor och belyst av strålkastare. *El Extraño* lovade att sälja vapen till Guevara men gjorde det aldrig; studenterna skaffade sig vapen på annat håll, säger Guevara. I fyrtiotalets Havanna var det inte särskilt svårt att köpa vapen om man hade de rätta kontakterna.

För att pressa fram största möjliga politiska effekt ur sitt företag spred Fidel och hans kamrater ut att de skulle komma med den vördnadsvärda klockan, och tusentals studenter väntade på tågets ankomst till Havanna den 5 november (två man från Manzanillo var med på färden för att hålla ett öga på sin skatt). En stor stationsvagn körde den hundrafemtio kilo tunga klockan i ett triumftåg som varade i mer än två och en halv timme. Det finns ett samtida foto av en mycket ungdomlig Fidel Castro i sin mörka kritstreckrandiga kostym med blommig slips, högra armen om klockan och vänster hand sluten kring en fackla.

På universitetet hälsade Castro den hurrande folkmassan från stationsvagnen och förklarade att Manzanillos patrioter hade vägrat att överlämna symbolen för Kubas frihet till ”marionetterna som sprattlar enligt utlänningars order”. Men, sa han, ”gårdagens befriare litar fast på att dagens studenter skall fullfölja deras arbete för självständighet”. Klockan placerades i Martyrernas galleri intill universitetskanslerns ämbetsrum för att vara i säkerhet medan studenterna tillbringade en stor del av natten på campus medan de planerade en stor demonstration mot Grau följande dag. Morgonen därpå när kanslersämbetet öppnades

upptäckte studenterna att klockan på något mystiskt sätt hade kommit bort. Polisen som hade omringat universitetsområdet hela natten (tillsammans med beväpnade gangstrar från MSR) förnekade all kännedom om stölden av klockan.

Enrique Ovares minns att Fidel, Alfredo Guevara och åtskilliga andra studentledare dök upp hemma hos honom tidigt på morgonen för att underrätta honom om att klockan var försvunnen. Ovares sade att som ordförande för FEU skulle han inlämna en skriftlig anklagelse till universitetskanslern eftersom det var *han* som hade ansvaret för klockan (den gamle kanslern utmanade längre fram Ovares på duell därför att han ansåg sig ha blivit förolämpad). Fidel gav sig snabbt iväg till en radiostation för att anklaga regeringen för att ha stulit klockan medan tusentals studenter började samlas vid universitetet. Vid tolvtiden hade Castro kommit till campus, fått tag på mikrofonen och skrikit ”låt råttorna stanna kvar här; vi ska klara av den här stölden”, och sedan hade han med tusentals studenter tågat till närmaste polisstation för att lämna in en formell anmälan.

På eftermiddagen återvände Fidel till Ovares hem, men åtskilliga poliser som han i sitt tal hade utpekat som brottslingar följde efter honom med osäkrade skjutvapen. Ovares och hans mor förmådde poliserna att ge sig iväg. Fidel blev senare anklagad för feghet och för att ha gömt sig i huset, men Ovares säger: ”Fidel är en intelligent man. Varför skulle han lämna huset? För att begå självmord?... Så där gjorde han alltid. Uppe i sierran också. Han kom inte ned från bergen för att låta sig dödas. Han måste spara sig till slutet.”

På kvällen hölls ett massmöte vid universitetet (fast kanslerna hade avstängt undervisningen i sjuttiofyra timmar för att förhindra oroligheter) och Fidel försummade inte tillfället att ursinnigt anfalla president Grau. Han anklagade honom för att ha brutit sitt löfte att återge ”nationen dess värdighet”, att förbättra villkoren för försummade bönder och svältande barn; han sade att ”man hade förlorat tilltron till honom”. Castro varnade Grau att studenterna som led mest av hans förräderi skulle tillkännage att ”en ung nation kan aldrig säga 'vi ger oss' ”.

I en passus som skulle bli ett castrotema under alla följande år talade han om en ”förrådd revolution”, den nationalistrevolution som Grau hade lovat Kuba där bönder inte hade någon jord och där ”landets rikedomar vilade i främmande händer”. Sedan övergick han till något som skulle bli ännu en retorisk landvinning och ett vapen för *Fidelista*: statistikens genomslagskraft. Konsten att vara väl förberedd bemästrade han redan, hans häpnadsväckande minne gav honom möjlighet att förmedla sitt vetande på ett lättfattligt sätt till sina åhörare. Vid detta tillfälle kunde Fidel informera sina åhörare om att regeringen under de tre år då Grau suttit vid makten hade tilldelat sig själv 256 miljoner pesos (en peso likvärdig med en dollar), men hälsovården fick bara fjorton miljoner och offentliga arbeten 112 miljoner pesos medan försvaret hade fått 116 miljoner. Castro var alltid besatt av behovet av stora investeringar i folkhälsan, möjliga att realisera när han erövrat makten, men detta var första gången han behandlade ämnet offentligt.

Den hotande ”militarismen” var ännu ett av Castros huvudämnen och han varnade sina lyssnare i universitetet för militärens växande makt — mer än fem år före Batistas kupp. En av Fidels speciella talanger har varit hans förmåga, både instinktivt och analytiskt-intellektuellt, att förutse sina motståndares kommande schackdrag. Han bevisade detta i sitt tal denna novemberkväll 1947. Under tiden manade han studenterna att aktivt delta i kampen för ett enande av hela folket för att ”landet skulle få sin sanna självständighet, sin ekonomiska frihet, sin politiska suveränitet... vår nations slutgiltiga frigörelse”.

En del av dem som ägnat sig åt forskning i Castros revolution betraktar talet på universitetet den 6 november 1947 som det ögonblick då Castro nådde mognad som politisk tänkare och som hans första samlade anfall mot status quo med utgångspunkt i ett vänsterinriktat perspektiv. Detta är något man kan ha olika meningar om såtillvida som Castro själv medger att hans utveckling mot marxismen ännu befann sig i utvecklingsstadiet. Det är emellertid

obestridligt att Fidel vid det laget hade skapat sin egna, distinkta politiska stil, en stil som han skulle behålla hela livet.

Vad beträffar frågan om Castro vid detta tillfälle var ensam om att uttala vänster- och nationalistsynpunkter rapporterade centertidningen *El Mundo* i en förstasidesartikel om bråket på universitetet att detta inte alls var förhållandet. Praktiskt alla talarna ”dröjde särskilt vid yankeeimperialismen”. Detta är något ytterst väsentligt: 1959 hade amerikanska regeringen och den allmänna opinionen ett intryck av att kubansk nationalism och antiamerikanism huvudsakligen var Castros tankar när han grep makten. När det gällde Kuba, denna ö som Förenta staterna aldrig ägnat en allvarlig tanke, var det knappast någon som ägnade förhållandena där något intresse. Därav överraskningen inför den verkliga avsikten med *Fidelista*-revolutionen när den slutligen kom.

Åtskilliga dagar efter oroligheterna i Havanna överlämnades Demajaguaklockan till president Grau av okända personer, och den skickades omedelbart tillbaka till Manzanillo. Detta markerade slutet på just den här händelsen, men unge Fidel Castro hade blivit ryktbar som Kubas mest lovande politiska stjärna, och dess alltmer kontroversiella uppstigande skulle fortsätta följande år.

Kapitel 6

För Fidel Castro blev 1958 ett hektiskt år, politiskt och personligen. Han hävdade sin politiska identitet, hans aktivitet var våldsamt och han fick nya ansvarsområden.

Runt omkring höll Kuba på att upplösas och ruttna, socialt och politiskt. Det kubanska samhället hade blivit alltmer polariserat eftersom ön hade befunnit sig i en revolutionär situation alltsedan upproret mot Machados diktatur bröt ut i september 1930.

Kuba skyltade med alla yttre tecken på demokrati och ett progressivt socialt och politiskt instrument i form av 1940 års författning. I själva verket hade vanmakten i ett land som brutalt fick uppleva klyftan mellan ett fåtals väldiga rikedomar och flertalets avgrunds djupa fattigdom — bönder och daglönare i stad och på landsbygd — nått ett tillstånd som gjorde Kuba i praktiken omöjligt att styra. Städernas medelklass var för liten och oenig för att kunna bilda ett stabilt politiskt centrum.

Genom att tolerera politiskt våld och korruption i stor skala hade president Grau avhänt sig inte bara ledarskapet för landet utan också det elementära ansvaret för upprätthållande av lag och ordning. Han förvärrade all harm och splittring genom sitt författningsvidriga beslut att söka bli omvald för en andra mandatperiod 1958. Insatsen från en ny generation, representerad av ledningen och studentkåren vid Havannauniversitetet (och även i läroverken), var en direkt utmaning mot *status quo* och villkoren var perfekta för tillkomsten av en utmanare som Fidel Castro, en man som trodde på den ”sanna” kubanska revolutionen.

Överallt i efterkrigstidens Sydamerika samlades liknande påtryckningsgrupper. I Argentina hade Juan D. Peron kommit till makten 1945 och startade en populistisk och nationalistisk rörelse i den sociala rättvisans namn och skapade en militär och fascistoid diktatur medan han förblev massornas hjälte. Peronismen var ett fenomen som Fidel Castro i Latinamerikas nordligaste hörn visade ett speciellt intresse för. I Peru hade armén 1948 krossat en revolt av den nationalistiska och socialt engagerade APRA-rörelsen, en av de få helt ursprungliga revolutionära rörelserna i Latinamerika, fjärran från klassisk socialism och marxism. Under samma år hade i Venezuela, en stat som emotionellt hörde lika mycket hemma med Karibien som med Sydamerika, en diktatur fallit och efterträts av en demokratisk och socialt radikal regering. Och i grannlandet Colombia hade ett ursinnigt inbördeskrig med djupa sociala undertoner rullat igång.

På Kuba hade epokens politiska och sociala spänningar accentuerats och förstörats av öns

fysiska litenhet, och revolution som en väg ut ur den grundläggande nationella krisen var det allmänna samtalsämnet 1948. Det osunda och störande förhållandet med USA gav en extra dimension åt Kubas bittra letande efter en identitet.

I flera år hade otyglad politisk gangsterism florerat under förklädnad av ”revolutionära” rörelser och organisationer, vilket gjort ordet ”revolution” fullkomligt meningslöst. 1948 kom emellertid hela frågan om de ofullbordade kubanska revolutionerna att bli föremål för en mycket djupgående offentlig debatt, av personer ur tidens mest markanta politiska och sociala åsiktsriktningar.

Den högerorienterade *Diario de la Marina* höll i en ledare med om att den kubanska ungdomen måste finna något sätt att kanalisera sina krav men protesterade mot försök att sammanföra ”arbetare, bönder och studenter” därför att det där luktade ”kommunistisk” inspiration. Efter att ha sammanfattat det härskande kubanska etablissemangets totala oförmåga att fatta de nya realiteterna anmärkte ledarskribenten att ”mellan studenter och ungdom från bonde- och arbetarklassen behövde det inte nödvändigtvis finnas någon gemenskap i fråga om ursprung och intressen”. Francisco Ichaso, en välkänd polemiker på högerflygeln, skrev att en ”minoritet” i Kuba hade intalat sig själv att något av det tryggaste och mest vinstbringande man kan företa sig är ”det de kallar en revolution” och att de utnyttjar ungdomen för att aktivera dessa tankar.

På andra sidan av spektrum hävdade Raúl Roa Garcí, professor vid Havannauniversitetet (han skulle bli Fidel Castros ideologiskt radikale utrikesminister och något äldre rådgivare 1959), att det var fel att som högern gjorde, påstå att 1940 års författning ”hade avslutat revolutionen” på Kuba. Trots att den ”koloniala strukturen” hade avlägsnats, skrev Roa, var författningen ”en väg, inte ett mål”. Och Rafael García Barcena, även han professor vid universitetet och senare en av revolutionsledarna mot Batista, uttryckte saken bäst när han sade att ”en nation som inleder en revolution, som José Martí uttryckte det, överger den inte förrän den har krossats eller krönts med seger”.

Vad Fidel Castro beträffar var han nu besatt av revolutionen. Manuel Moreno Frajinals, en ansedd marxistisk historiker som kom i vänskaplig kontakt med unge Fidel vid universitetet detta år, minns att varje samtal med honom slutade i ”djup revolution”. Castro besökte ofta Moreno Frajinals i hans hem och historikern berättar att ”redan då var Fidel fast besluten att genomföra en revolution, han var övertygad om att den skulle komma och allt han gjorde åstadkom han med sikte på den... Han talade oavbrutet om revolutionen.” Han säger att Castro tidigt insåg att tillgång till om också inte kontroll av massmedia var något vitalt, och medan han ännu låg vid universitetet koncentrerade han sig på dem — dagstidningar, tidskrifter och radio — som var högt utvecklade på Kuba. Castro missade faktiskt aldrig tillfället att göra sig så synlig som möjligt.

Den 22 januari 1948 blev Jesús Menéndez Lorrondo, en svart fackföreningsledare bland sockerarbetarna och medlem av deputeradekammaren, skjuten till döds av en armékapten i Manzanillo, kommunisternas starka fäste i Orientprovinsen. Åberopande sin parlamentariska immunitet hade han vägrat låta sig häktas och sköts utan vidare ned. Menéndez hade en kort tid suttit häktad i oktober föregående år tillsammans med hundratals arbetarledare från olika vänsterpartier som ett led i arbetsministern Carlos Prio Socarrás kampanj för att få bort kommunisternas kontroll av fackföreningarna. Men den här gången hade Menéndez blivit varnad att han stod på dödslistan.

General Pérez Dámera, arméstabschefen, lovordade offentligt kaptenen för hans handling som ett föredömligt exempel för armén, ”så att man handlar på samma sätt varje gång en liknande situation föreligger”. Graus regering hade uppenbarligen inte längre någon kontakt med den politiska verkligheten när mordet på Menéndez kom som en fruktansvärd chock för allmänna opinionen. Arbetarledaren hade varit mycket omtyckt och hans kista sattes på lit de parade på

nationens Capitolium; tiotusentals kubaner defilerade förbi katafalken för att ge honom sin hyllning.

Bland de sörjande återfanns Fidel Castro. Mario Kuchilán, en frejdad kubansk journalist, erinrar sig i sina memoarer att Fidel, som stod tätt intill honom på kyrkogården, plötsligt och ilsket frågade: ”Vad skulle du säga om jag steg upp på en grav och uppmanade folk att tåga mot presidentpalatset?”

Två veckor senare stod Castro åter i rampljuset. Den 11 februari hölls en studentdemonstration i Havannas centrum för att protestera mot polisens brutalitet mot studenter i Guantánamo i Orienteprovinserna och en spårvagn sattes i brand under upploppet. Polisen gick till anfall mot studenterna och drev dem tillbaka till universitetet, men major José Caramés, polischef i universitetsdistriktet, störtade uppför *escalinata* till campus med dragen pistol. Innan hans män lyckades förmå honom att dra sig undan hade han misshandlat en halt student och en allvarlig sammanstötning kunde med nöd och näppe avväjas med de beväpnade studenterna.

Icke desto mindre hade man gjort våld på universitetets självständighet när polisen tog sig in på området, och Fidel Castro utlyste en fredlig protestdemonstration följande dag, den 12 februari. Men i Havanna finns det ingenting sådant som fredliga protester. Medan en grupp studenter monterade upp en 50-kalibers kulspruta ovanför *escalinata* för den händelse polisen skulle invadera platsen ledde Fidel och en studiekamrat marschen ner till staden, med en stor kubansk flagga i täten och banderoller på vilka man kunde läsa: ”Vi protesterar mot kränkningen av universitetets självständighet!” Sjungande nationalsången kom studenterna fram till polisens barrikader vid en gatukorsning och man började skrika: ”Bort med Caramés, ned med Grau — mördarna!”

Kravallpolis drog fram mot studenterna med batonger i händerna och Fidel var en av de första som blev slagen. Tidningsrubrikerna dagen därpå berättade att han hade blivit ”skadad” (detta var första gången han fick rubriker), och nyhetssidorna sade att han hade ”ådragit sig en allvarlig skada” i huvudet och förts till García-sjukhuset för att röntgas. Castros sår visade sig vara ytligt, och han vägrade att stanna kvar på sjukhuset. Icke desto mindre hade han för första gången offrat sitt blod för revolutionen och det var allt som betydde något, det och publiciteten. Dessutom släppte polisen de studenter som man hade häktat och Caramés blev suspenderad i avvaktan på en undersökning. Det var en i högsta grad lyckad dag för Castro och hans sak.

En ytterst allvarlig händelse var mordet på Manolo Castro, chefen för den statliga idrottsorganisationen och grundare av MRS-organisationen, den 22 februari, tio dagar efter oroligheterna vid universitetet. Castro sköts ned framför en biograf som han var delägare i av okända gärningsmän efter att under någon förevändning ha kallats ut på gatan.

Till en början antog man att Manolo Castro hade dödats som en vedergällning för Emilio Tró Riveras död i september 1947. Tró var ju ledare för det rivaliserande UIR och chef för statens polisskola, men de verkliga mördarna avslöjades aldrig. Manolo Castro var en mycket betydande politiker, och han hade fått motta otaliga hotelser om att han skulle dödas de föregående veckorna och månaderna. Han var osäker om exakt vem som ville se honom död och han gick så långt att han bad sina tidigare kommunistiska vänner från universitetstiden om hjälp. De kunde inte göra något för honom.

Det var emellertid Fidel Castro som av MSR omedelbart anklagades för att ha mördat Manolo Castro, möjligen på grund av Fidels tidiga kontakter med UIR. Han hade avbrutit dem när han gick in i *Ortodoxo*-partiet, men MSR under Rolande Masferrer (som Manolo Castro hade skyddat Fidel från på Cayo Cinfites) var tydligen fast besluten att likvidera Fidel, hans farligaste politiska rival.

Några veckor före Manolo Castros död råkade *Tiempo en Cuba*, en tidskrift som ägdes av

Masferrer, publicera en artikel som sökte bevisa Fidels kontakter med gangstrar vid universitetet. Samma dag som mordet skedde anklagade en kusin till Masferrer offentligt Fidel. Efter tre dagar, den 25 februari, blev Fidel och tre studentledare häktade när de satt i en bil på Havannas strandväg av poliser i en patrullbil. Som skäl angav man att det hörde samman med Manolo Castros död. Fidel identifierades som ordförande för universitetets juristfederation.

De fyra studenterna förnekade indignerat varje delaktighet i mordet. De lämnade fram artikeln i *Tiempo en Cuba* om deras påstådda kontakter med gangstrar på campus och Fidel vittnade att han hade tillbringat den eftermiddag då mordet ägde rum på kaféet El Dorado som han nämnde vid namn och att han hade tillbringat natten på Plaza Hotel. Han berättade för förhørsledaren att han, när han i morgontidningen fick se sitt namn i samband med Manolo Castro, genast gick till närmaste polisstation för att avlägga vittnesmål men vakthavande polis bad honom att lämna lokalen därför att det inte hade utfärdats någon arresteringsorder mot honom.

Detta sistnämnda är betydelsefullt eftersom under årens lopp åtskilliga artiklar har skapat ett intryck av att kubanska myndigheter faktiskt utfärdade en order att han skulle häktas, och denna myt har överlevt. Häktningen den 25 september skedde på initiativ av en av poliserna i patrullbilen. De fyra männen fick denna kväll undergå ett test för att kontrollera om någon av dem nyligen hade avfyrat ett vapen och domaren frigav dem ”villkorligt” klockan två på morgonen — varpå Fidel omedelbart höll en presskonferens på polisstationen.

Han anklagade Masferrer ”för att vilja överta ledningen av universitetet, för att göra det till sin egen personliga domän, men det har vi inte tillåtit honom att göra, trots det våld och förtryck man har utövat mot oss under en ganska lång tid”. Fidel sade att Masferrer ”vill starta en aktion mot oss varvid han använder Manolo Castro som en förevändning; med andra ord han försöker dra fördel av en väns död... Om vi i förväg hade vetat vad som skulle hända skulle vi ha förhindrat det.” Fidel Castros goda namn i detta sammanhang försvarades också av förre EUR-ordföranden, Enrique Ovarés, nu landsflykting i Miami. Ovarés säger att ”Fidel hade absolut ingenting att göra med mordet på Manolo Castro”, och ”jag har ingen anledning att ljuga för er”. Han tillägger: ”Om ni skall angripa Fidel, så angrip honom med sanningen. Fidel har gjort fruktansvärda saker. Men varför skall det vara nödvändigt att komma med påhittade historier?” Detta är det problem som oroar mig när det gäller sådana som skriver (om Fidel). Om det finns tillräckligt med sanning, varför skulle man då ljuga?”

Fidels oskuld i fråga om detta brott var emellertid ingen garanti för att inte Masferrer och andra skulle vilja döda honom och därför kom han fram till att det skulle vara klokt att försvinna utom synhåll för en tid. Hans syster Lidia, Alfredo Guevara och Mario García Inchaústegui hjälpte honom att hålla sig gömd och leva ett halvhemligt liv. Men som vanligt dök ett nytt projekt plötsligt upp som väckte Castros nyfikenhet och synnerligen lämpligt gav honom ett tillfälle att för en tid lämna Kuba. Det skulle snabbt visa sig bli det hittills största äventyret i Castros liv.

Det nya projektet var en ”antiimperialistisk” sammanslutning av latinamerikanska studenter, en tanke som ursprungligen framlades och främjades av Perónregimen i Argentina. Castro anslöt sig helhjärtat till den. Gruppens uppgift skulle bli att organisera en latinsk-amerikansk studentfederation, med tonvikten på nationalism och antiamerikanism och ett förberedande sammanträde av världsdelen studentledare skulle hållas i Colombias huvudstad Bogotá i början av april.

Som så ofta när det gäller händelser i Fidel Castros liv finns det motstridiga versioner om hans exakta roll i förberedelserna för mötet i Bogotá och hela bakgrunden till försöket att skapa denna latinsk-amerikanska studentorganisation. Framförallt är det oklart när och hur tanken på en ”antiimperialistisk” sammanslutning verkligen föddes och växte till; av

peronisterna med bistånd av Fidel Castro, eller av Fidel Castro med bistånd av peronisterna?

Det är ett faktum att Perón aktivt hade sökt vidga Argentinas inflytande under täckmantel av sitt krav på *Justicialismo* (social rättvisa) över hela Sydamerika. Mestadels i hemlighet inflöt bidrag från Perón till fackföreningar, journalister och publikationer och studentorganisationer för att omvända dem till proargentinska tänkesätt och till peróndoktrinen: generalen betraktade sig själv som en gestalt av kontinental- och världsmått och sin rörelse som en ”Tredje makt” i internationella sammanhang.

Dessa ansträngningar hade varit föga framgångsrika, men ännu år 1948 satsade Argentina pengar på saken. Tanken på en ”antiimperialistisk” studentorganisation föddes förmodligen i Buenos Aires, men det är obekant varför peronisterna nästan uteslutande vände sig till Kubas studenter när det gällde att sätta operationen i rörelse. Senator Diego Molinari, som var ordförande i argentinska statens utrikesnämnd, åtminstone en medlem av kabinettet och diverse mindre stjärnor, dök upp i Havanna i början på år 1948 för att sammanträffa med kubanska studentledare och övertala dem att bistå vid grundandet av studentorganisationen. Enligt de flesta vittnesbörd var Argentina villigt att stå för alla utgifter.

Det argentinska förslaget fick ett gott mottagande i Havanna av alla studentsektioner: FEU:s ordförande, Enrique Ovarés, var för det liksom Fidel Castro, ledarna för de flesta studentfederationerna vid fakulteterna vid Havannas universitet och militanta medlemmar av kommunistiska partiets ungdomsförbund. Så här i efterhand kan man förstå detta positiva gensvar: Kubas förbittring mot Förenta staterna och ”yankeeimperialismen” var ett faktum i den nya generationens politiska liv — och Perón tycktes erbjuda dem en väg ut ur isolering och in i en gemenskap av nationalistisk solidaritet. Att Perón hade nationaliserat brittisk och amerikansk egendom, att han nästan hade brutit med Förenta staterna (som förgäves hade sökt underminera hans ställning och störta honom) och att han tecknade Argentina som ett offer för brittisk kolonialism därför att de vägrade att släppa ifrån sig Falk-landsöarna, tjänade till att öka hans prestige. Unga kubaner var beredda att överse med att Perón stod för en militär-diktatur och Socialistisk ungdom ansträngde sig att inte låtsas om de antikommunistiska aspekterna i Peróns *Justicialismo*-principer. Nationalism och antiamerikanism var den minsta ge mensamma nämnaren. Medan juris studeranden från Havanna, Fidel Castro, höll på med att koordinera planerna för kongressen med Peróns utsände, Ernesto Guevara de la Serna, längre fram den kubanska revolutionens Che, var denne nittonårige med.stud. vid Buenos Aires universitet redan en anhängare till Perón.

Fidel Castro berättade i en intervju 1981 om vad han och andra unga kubaner ansåg om den aktuella situationen i Latinamerika: ”Det existerade redan starka motsättningar mellan Perón och Förenta staterna. Vår ståndpunkt till denna (latinamerikanska) rörelse var begränsad till dessa punkter: demokrati åt Dominikanska republiken, kamp mot Trujillo, självständighet för Puerto Rico, överlåtande av Panamakanalen, utplånande av de kvarvarande kolonierna i Latinamerika. Detta var fyra fundamentala uppgifter och de kom oss att knyta vissa kontakter, låt oss kalla dem taktiska, med peronisterna som också var intresserade av sin kamp mot USA... och krävde Falk-landsöarna.”

Castro fortsatte med att säga att peronisterna ideligen sände delegationer till olika länder och träffade studenter ”och ur denna samstämmighet mellan peronisterna och oss uppstod ett taktiskt närmande till dem”. Han sade att den argentinska studentdelegationen kom till Havanna för att komma överens med kubanerna om hur var och en av dem skulle arbeta i olika regioner ”så att vänsterkrafterna i Latinamerika kunde organisera denna sammanslutning av latinamerikanska studenter”. Castro betraktar fortfarande Perón som något av en Latinamerikas hjälte på grund av hans helhjärtade insatser för social rättvisa. Castro har antytt sitt förakt för den argentinska milis som störtade Perón 1955 för att krossa sju års demokratiskt styrelseskick och sedan återinföra militärdiktaturen tills den åldrande generalen

blev återinsatt som president i mitten av sjuttioalet. Kuba levererade vapen och pengar till Montoneros, den radikala vänstergerillan som bröt sig ur peroniströrelsen under det ”smutsiga kriget” med den argentinska milisen mellan åren 1976 och 1983. Och 1985 tog Castro under stor pompa i Havanna emot peronistsenatorer och fackföreningsledare som opponerade mot president Raúl Alfonsins nyvalda regering.

Som studentledare, sade Castro, åtog han sig att representera Kubas studenter, trots sina ”konflikter” med ledningen inom FEU, och på grund av att han inte var inskriven vid universitetet vid den här tiden kunde han inte uppträda som representant för studentfederationen. I denna castroversion blev han den ledande gestalten när det gällde att organisera kongressen, eftersom ”jag representerade den stora majoritet av studenter som följde mig därför att de betraktade mig som ledaren”. Han sade att ”tanken på att organisera kongressen var min” och att ”jag kom på idén” att denna kongress skulle hållas i Bogotá samtidigt med den planerade konferensen för västra halvklotets utrikesministrar, ”som anordnats av Förenta staterna för att konsolidera dess maktställning här i Latinamerika”. Studenterna skulle träffas på en grundval av antiimperialistiska principer.

På detta sätt planerade Fidel Castro att åstadkomma en öppen konfrontation med Förenta staterna och Organisationen för Amerika i en latinamerikansk huvudstad, ett häpnadsväckande ambitiöst företag av en tjuogoettårig karibisk revolutionär, okänd utanför Kubas gränser. Fidel betraktade aldrig någon av sina idéer som utförbar, trots att han i det här fallet knappast kunde ha förutsett att Bogotá skulle sluta i en katastrofal explosion av skäl som var helt samstämmiga med hans avsikter. Likväl är Castros politiska karriär byggd på historisk samstämmighet — händelser som banade väg för hans framgång och framsteg.

Så som Fidel berättar historien var både peronisterna och EUR närmast marginella under förberedelserna till Bogotá-kongressen; han är själv den allt överskuggande inspiratören och organisatören. Fidel har en tendens att tolka historien på sitt eget sätt, och han är aldrig den som visat någon moderation visavi sin roll i den fortgående processen av mytskapande. En del av hans kamrater har emellertid litet annorlunda minnesbilder. Enrique Ovares var en av de fyra kubanska studentledare som reste till Bogotá för att diskutera kongressen; andra var Alfredo Guevara, FEU-kommunisternas generalsekreterare och Fidels vän; Rafael del Pino och Fidel själv. Medan Castro hävdar att han själv betalade för sin resa till Venezuela, Panama och sedan Colombia och påstod att ”vi hade mycket ont om pengar, bara så det räckte till biljetterna”, säger Ovares att Miguel Angel Quevedo, chefredaktören för Havanna-tidskriften *Bohemia*, hade givit Fidel femhundra dollar för etappen fram till Caracas och introduktionsbrev till Venezuelas nya demokratiska ledare. Castro reste med Rafael del Pino och, enligt Ovares, ”skickade FEU mycket pengar till Caracas” till Fidel och hans kamrat. Ovares motsäger Fidels påstående att de kubanska studenternas huvudrepresentant för FEU:s räkning skickade kreditiv till Caracas innan de flög till Panama och sedan till Bogotá. Ovares och Alfredo Guevara reste sedan raka vägen till Bogotá där de träffade de båda andra. Guevara, en smärt ung man som alltid bar solglasögon, spelade en betydande roll: han var både Fidels närmaste kommunistiske vän och Ovares ställföreträdare.

Om Castro kan ha överdrivit sin personliga aktiva roll i förberedelserna för kongressen — den kubanska organisationskommittén hade nio medlemmar, omfattande honom, Ovares, Guevara och Del Pino bland andra — var han otvivelaktigt kommitténs talesman. Den 15 mars, tre veckor efter de problem som uppstått genom mordet på Manolo Castro, utfärdade Fidel en deklARATION från sitt gömställe i Havanna och redogjorde för planerna på kongressen:

”Vi hoppas att detta initiativ skall ge upphov till en rörelse av större omfattning som skall få stöd i hela Latinamerika, särskilt bland studenterna, samlade under den antiimperialistiska kampens baner”, sa han. Castro framhöll att förberedande möten till kongressen skulle äga rum i Bogotá i början av april, under den centralamerikanska ministerkonferensen, ”för att

stödja anklagelserna om kolonialism som olika latinamerikanska stater kommer att lägga fram”. Den borne strategen Fidel anmärkte att ”det blir lättare att framföra sådana anklagelser om vi sätter igång en protestvåg”.

Den 19 mars reste Castro till Havannas Rancho Boyerosflygplatsen (numera José Martí-flygplatsen) för att ta ett plan till Caracas, hans första uppehåll på vägen till Colombia. Men polisen uppehöll honom när han skulle stiga ombord på grund av att han försökte bryta mot den ”villkorliga frihet” som han dömts till fyra veckor tidigare under förhöret om mordet, och man ställde honom inför en domstol. Fidel förklarade för domaren att han skulle utföra ett uppdrag avsett att ”stärka vänskapsbanden mellan Latinamerikas studenter”. Han gick till offensiven och begärde att myndigheterna skulle utfärda en offentlig kommuniké om de planer som beväpnade gangstrar i Havanna hade gjort upp för att mörda honom. Domaren avskrev genast målet och underkände alla anklagelsepunkter, men Fidel berättade för journalister att han hade häktats av sådana som var fast beslutna att ”obstruera” mot hans aktiviteter bland studenterna ”för att ställa mig i en ogynnsam dager inför den allmänna opinionen”. Han lämnade Venezuela dagen därpå, fylld av indignation och omvärld av färsk publicitet.

Detta var Castros första utlandsresa, och givetvis skulle den få en lätt äventyrlig inledning. Fidel minns att hans plan landade i Santo Domingo och att han hade ”fräckheten” att stiga av planet och riskera att bli igenkänd av dominikanska tjänstemän som en medlem av föregående års expedition till San Domingo. Men ”jag hade tur och tog mig in i planet igen och ingenting hände”.

I Caracas träffade Castro och Rafael del Pino studenter som gick med på att skicka en delegation till Bogotákongressen. De besökte utgivarna av statens dagstidning och gjorde en artighetsvisit hemma hos Venezuelas presidentkandidat Rómulo Gallegos, känd skald och romanförfattare. Militärdiktaturen hade störtats genom en revolution ledd av unga intellektuella och vänsterinriktade officerare. Därifrån reste de båda kubanerna till Panama i efterdyningar och demonstrationer mot Förenta staternas kontroll av kanalzonen, och Castro minns att han träffade en panamastudent som hade ådragit sig en obotlig skada som en följd av oroligheterna. Studenter i Panama sade sig likaså vara villiga att sända representanter till Bogotá.

Fast han var långt borta höll han ett vakande öga på den politiska utvecklingen på Kuba. Presidentval skulle hållas den 1 juni och som medlem av det oppositionella *Ortodoxo*-partiet understödde Castro senator Eddy Chibás kandidatur. Men han motsatte sig Chibás planer på en pakt med kommunisterna. Fast Socialistiska folkpartiet, kommunistorganisationernas nuvarande namn, hade sin egen kandidat i Juan Marinello (en förutvarande minister under Batista), erbjöd man sig nu att stödja Chibás för att förhindra en seger för regeringssidan. Den 31 mars utfärdade Castro en bulletin i den kubanska pressen där han talade för detta schackdrag från kommunisternas sida som ett medel att stärka Chibás chanser eftersom han låg illa till i opinionsundersökningarna. Chibás förkastade emellertid varje slags samröre med kommunisterna, även i valsammanhang.

Castros offentliga stöd för en pakt med kommunisterna aktualiserar återigen den eviga frågan om han faktiskt blev marxist eller kommunist — och om hans medlemskap i *Ortodoxo* var en förklädnad. Det finns inga säkra bevis åt någotdera hållet, men även antikommunisterna bland hans studentkamrater förkastar tanken på att Fidel var en ”dold” kommunist. När Castro 1981 talade om sin politiska inställning när han reste till Bogotá beskrev han det på följande sätt: ”Jag hade redan fått kontakt med marxistisk litteratur... Jag tilltalades av marxismens grundläggande idéer, och jag började få ett socialt samvete... Vid den tiden fanns det en del kommunistiska studenter vid universitetet i Havanna, och jag var god vän med dem, men jag var inte med i Socialistisk ungdom, jag var inte aktiv inom kommunistpartiet. Mina aktiviteter

hade absolut ingenting att göra med kommunistiska partiet under denna period. Varken Kubas kommunistiska parti eller Kommunistiska ungdomsförbundet hade något med organiserandet av kongressen i Bogotá att göra... Jag blev sedan revolutionärt medveten, jag blev aktiv, men låt mig kalla mig för en självständig kämpe.”

Under arbetet med Bogotákongressen och efteråt anklagades Fidel allmänt för att vara delaktig i en kommunistisk sammansvärjning avsedd att torpedera utrikesministerkonferensen. Fidel skulle bli djupt inblandad i det våld som sjöd i Bogotá, men detta var mer ett uppvisande av äventyrslysten ungdomlig nationalism än någon kommunistisk militant aktivitet. Återigen är det Ova-res som ställer upp till Castros försvar. Han understryker att ”jag var där, och jag fick inte det minsta intryck av att han var kommunist”.

”Det där är lögn”, säger Ovares om uppgifterna att Castro hade träffat kommunister och vid denna tid fått ett brev av den kubanske kommunistledaren Blás Roca Calderio. ”Kommunisten var den som var tillsammans med mig, och det var Alfredo Guevara.” Vid ett sammanträffande med colombianska studenter omedelbart efter ankomsten till Bogotá blev Fidel avbruten av Jesús Villegas, en colombiansk kommunistledare som krävde att kubanen öppet skulle redovisa sin ställning eftersom ”provokatörer ofta använder revolutionär fraseologi”. Denna episod återgavs i kubansk press många år efter 1959 års revolution när Castro inte längre hade något intresse av att dölja sin marxistiska övertygelse, men han är nog med att påpeka att hans omvändelse till kommunismen var revolutionär och vid tiden för Bogotá ännu inte fullbordad.

Med det bisarra sätt på vilket *Fidelista*-politik fungerar är man officiellt — och häri inräknas Castro själv — angelägen om att göra det till ett historiskt faktum att han var övertygad marxist när han hade nått fram till tredje läsåret vid Havannauniversitetet år 1948 – huvudsakligen, säger han, därför att Kommunistiska manifestet gjorde ”ett våldsamt intryck” på honom — medan det fram till 1961 ansågs reaktionärt och kontrarevolutionärt att ens antyda att Fidel upplevt någon sådan ideologisk väckelse.

Castro anlände till Bogotá tillsammans med Rafael del Pino den 31 mars, och han tog in på det lilla trevåningshotellet Claridge Hotel mitt i staden. Enrique Ovares och Alfredo Guevara kom med flyg från Havanna dagen därpå och tog in på San Josés pensionat därför att det var ännu billigare. Den 1 april träffade den kubanska gruppen colombianska och utländska studentdelegater vid universitetet för att organisera arbetsplanen för kongressen. Men det råder oenighet om vem som ledde mötet. Ovares påstår att det var han som utsågs till ordförande därför att han var ordförande i det kubanska FEU, som var Bogotákongressens organisatör. Deltagarna var mycket få på grund av att argentinarna aldrig infann sig och bara några venezuelare, colombianer, mexikaner och guatemalaner fanns med. Ovares säger att för att ”lugna” Fidel utnämndes han till speciell emissarie hos Jorge Eliécer Gaitán, den otroligt populära ledaren för den ”progressiva” falangen inom Colombias liberala parti, med uppdrag att inbjuda honom att övervara studentkongressen.

Castro har en diametralt motsatt version till denna, även om tillfället att få träffa den femtioårige Gaitán var en lyckträff. Han säger med betydande överdrift att ”olika progressiva och vänsterinriktade representanter för Latinamerika” var närvarande vid studenternas sammanträde och att ”kongressen organiserades” genom hans arbete. Han medger att han inte officiellt kunde representera de kubanska studenterna på grund av att han inte längre satt i FEU:s ledning, ”men jag talade med stor glöd, jag redogjorde för allt jag hade gjort, hur jag hade gjort det och varför... Jag måste säga att studenterna praktiskt taget unisont stödde mig sedan jag lagt fram mitt program, litet passionerat som man kunde vänta sig av mig vid den tiden och i den åldern.” Fidel fortsatte att förklara: ”Jag ledde det där sammanträdet. Jag sade att... det som intresserade mig var kampen och föremålen för denna kamp... Studenterna applåderade livligt när jag talade, och de stödde tanken på att jag skulle organisera

kongressen.” Studenterna framlade sedan en resolution i vilken man fördömde den amerikanska konferens för amerikanska utrikesministrar som skulle öppnas i Bogotá den 3 april

Detta var den Nionde inter-amerikanska konferensen, och Förenta staternas delegation leddes av utrikesministern George C. Marshall, vilket underströk den betydelse man tillmätte konferensen i Washington. Föregående år hade utrikesministrarna lagt fram utkastet till den så kallade Rio-pakten (de hade träffats strax utanför Rio de Janeiro i Brasilien) angående gemensamt försvar; nu i Bogotá, skulle de diskutera och underteckna urkunden för Organisationen för Amerikas stater som avsågs ersätta den gamla Pan-amerikanska unionen som världsdelens gemensamma politiska instrument.

Det kalla kriget hade redan inletts — president Truman hade redan förkunnat sin doktrin om att försvara Grekland och Turkiet från kommunism och Marshallplanen för att rekonstruera Västeuropa hade lagts fram 1947. Unga latinamerikaner såg den inter-amerikanska konferensen hotfullt torna upp sig som en amerikansk plan att skaffa sig total dominans över hela världsdelen. Man hade knappast lagt märke till att kommunisterna månaden innan hade likviderat demokratin i Tjeckoslovakien genom en oblodig statskupp.

I Bogotá började studenterna trakassera utrikesministrarna, och snart fann sig Castro häktad av den colombianska polisen. En kväll delade Fidel, en kubansk kamrat som han inte kan nämna vid namn och en colombiansk student, ut ”anti-imperialistiska” flygblad under en galaföreställning för de höga gästerna. Castro säger att ”vi var väl litet omogna” och att de inte förstod att de gjorde sig skyldiga till lagbrott när de gjorde propaganda för sin kongress; hursomhelst, säger han, ”var detta inte menat som en attack mot Colombia utan mot Förenta staterna”.

En antiamerikansk grundton gör sig alltid märkbar i de flesta av Castros uttalanden, bulletiner, intervjuer och tal alltifrån de första dagarna av hans politiska liv och fram till våra dagar, särskilt i sammanhang där han blickar tillbaka. Det är som om han i varje situation som rör Kuba och till och med världen måste se genom antiamerikanismens prisma. Denna personliga vrångbild är kanske det mest tragiska arv som Förenta staterna har lämnat efter sig bland så många kubaner.

Castro antyder att när den colombianska polisen häktade honom var det resultatet av bevakning av studentgruppen från deras sida; de ”visste något om vårt arbete” med att organisera kongressen. Fidel minns att de häktades på sitt hotell, fördes till ”dystra” lokaler i ”sjaskiga” byggnader och blev förhörda av detektiver. Tydligt kunde han ta dem ur denna nya knipa, hans förmåga att övertala var redan väl utvecklad, för de släpptes efter några timmar. Castro säger att han förklarade de ideal och idéer som låg bakom kongressen och att han måste ha rätt i antagandet att de han talade med ”gillade våra förklaringar... Vi hade övertygat dem.” Att klara sig i trängda lägen, däri inräknat situationer där hans liv stod på spel, var en konst som Fidel behärskade sedan barndomen.

Den 7 april besökte Castro Jorge Gaitán tillsammans med Rafael del Pino på hans arbetsrum i Colombianska liberala partiets lokaler. Vid den här tiden hade Colombia i mer än två år varit inbegripen i ett våldsamt inbördeskrig mellan de traditionellt rivaliserande konservativa och liberala partierna, med tusentals döda i städerna och på landsbygden. 1948 var Colombias president Mariano Ospina Pérez från det konservativa partiet och landet stod på gränsen till en brodermordskatastrof medan de politiska partierna bara förmådde käbbla inbördes.

Några dagar före utrikesministerkonferensen som den colombianska regeringen så obetänksamt hade inbjudit till i sin krutdurk till huvudstad (och före de kubanska studenternas ankomst) hade Gaitán lett hundratusen människor i ett tyst protesttåg mot polisbrutalitet och polisvåld och han hade ”talat för fredens sak”. När Gaitán tog emot kubanerna gav han dem texten till sitt tal, berättade för dem om Colombias politiska kris och gick enligt Castro med

på att studentkongressen skulle avslutas med ett massmöte där han skulle tala till delegaterna.

Dagen därpå begav sig Castro till en domstol i Bogotá för att få se Gaitán i arbete som advokat då han försvarade en polislöjtnant som anklagats för mord på en konservativ politiker. Detta var en *cause célèbre* i Colombia och rättegången återgavs i radio. Fidel fann att Gaitán var ”lysande” i rättsalen. Han säger att han ”fick ett mycket gott intryck av Gaitán... därför att han var en virtuos vältalare, exakt i sitt ordval... därför att han representerade de mest progressiva krafterna i kampen mot den konservativa regeringen”. Gaitán bad Castro att åter besöka honom fredagen den 9 april. Fidel insåg att Gaitán skulle komma att spela en avgörande roll när det gällde hans politiska mognad; och ännu en gång spelade händelserna honom i händerna.

Under tiden råkade Fidel ut för ett annat märkligt sammanträffande i Bogotá. Alfredo Guevara minns att vid ett sammanträde med studenterna från det statliga universitetet blev Castro föreställd för en yngling som hette Camilio Torres. Vid den tiden sade Torres namn kubanerna ingenting. Men detta var den unge colombianske revolutionär som först blev präst i katolska kyrkan och sedan den frejdade ledaren för en gerillastyrka som i många år kämpade mot armén i Anderna. Fader Torres dödades på sextioalet och tillhör nu Sydamerikas Pantheon, som hjälte och martyr. Den alltid lojale Alfredo Guevara säger att ”det är sorgligt att mänskliga varelser inte är försedda med en särskild bläs i pannan, för då skulle man omedelbart ha förstått att det var *den* Fidel Castro och *den* Camilo Torres som stod där.”

Fidel skulle träffa Gaitán den 9 april klockan två. Han säger att han åt lunch på hotellet och sedan gick ut på gatan för att göra den korta promenaden till Gaitáns kontor. Men, säger Castro, ”det dök upp folk, folk som rusade omkring i alla riktningar... människor som verkade galna... människor som skrek: 'De har mördat Gaitán'... Ursinniga människor, vredgade människor, människor som återspeglade en dramatisk situation... de berättade om vad som hade hänt, ord som började sprida sig som en präriebrand.”

Gaitán hade just blivit skjuten till döds på trottoaren utanför sitt kontor och trots att mördaren, identifierad som en viss Juan Roa, omedelbart blev lynchad av folkmassan, exploderade Bogotá och Colombia som en revolutionär vulkan. Att den interamerikanska kongressen med utrikesministrarna ägde rum samtidigt gav näring åt misstankar om att mordet var planerat att utlösa en revolution och utdela ett fruktansvärt slag mot Organisationen för Amerikanska stater, men man hittade aldrig något som kunde bevisa något sådant. Castro, som bevitnade och deltog i gatustriderna i Bogotá säger rent ut att ”ingen organiserade (det som hände) den 9 april... Jag kan försäkra er att det var en helt och hållet spontan explosion som ingen hade velat eller kunnat utlösa... Vad 9 april saknade var organisation...”

Bogotazo, som denna revolt kom att kallas, blev Fidel Castros verkliga elddop som revolutionär och fick en enorm inverkan på honom, på hans tänkande, på hans planerande för framtiden. Det var fram till den dagen den mest betydelsefulla enstaka händelsen i hans liv och otvivelaktigt gav den honom en av hans viktigaste erfarenheter då den gav honom en unik möjlighet att iakttä en framväxande revolution — och dra lärdomar av det.

Hans egen redogörelse för vad gjorde under de fem dagar Bogotazo varade är den sakriktigaste och mest utförliga som finns och de som då stod i kontakt med Castro uppfattar den som sådan. Fidel berättade om sina upplevelser i Bogotá för en colombiansk journalist som hette Arturo Galape 1981; han varnade honom för att han, efter trettioåttio år, skulle ha kunnat glömma en del detaljer. Ändå är hans minne så sällsamt effektivt att man läser intervjun som en underbart levande äventyrsberättelse.

Det första Castro mindes efter det att nyheten om Gaitáns död hade satt staden i brand var åsynen av en man i en liten park i city; med blotta händerna försökte han krossa en skrivmaskin som han på något sätt kommit över, men han kom ingen vart i sina försök. Fidel berättar att han sade till mannen, ”hallå där, får jag ta hand om den”, och ”jag hjälpte honom,

fick tag i skrivmaskinen, hivade upp den i luften och lät den falla till marken. Den där desperate mannen kom mig att inte se något annat.”

Castro beslöt sig för att gå till Bogotás Capitolium där ministerkonferensen ägde rum, men undan för undan såg han allt fler som ”krossade fönster och annat. Det där började bekymra mig, för redan då hade jag en mycket klar och exakt uppfattning om vad en revolution är och vad som inte får inträffa under en sådan... Jag började se spår av anarki, sanningen att säga... och jag undrade vad ledarna för det liberala partiet hade för sig.”

Han såg hur kongressbyggnaden invaderades av en uppretad folkmassa; en del var utrustade med påkar, andra med skjutvapen, och han såg hur man genom fönstren kastade ut kontorsmöbler på torget. Castro, som var tillsammans med Rafael del Pino, fortsatte till pensionatet där de träffade Ovares och Guevara. Där kunde Fidel se en stor folkmassa komma rusande nerför en av de stora avenyerna i riktning mot en polisstation. Det var i detta ögonblick som Castro, en rundkindad ung man i jeans, skjorta med slips och läderjacka, beslöt sig för att ansluta sig till revolutionen i Colombia.

”Jag når fram till första ledet i den där folkmassan”, sade han. ”Jag ser en revolution bryta ut, och jag beslutar mig för att delta i den ... Jag hyste inget tvivel om att folket var förtryckt, att detta folk som reste sig gjorde rätt och att Gaitáns död var ett grovt brott.” Vid polisstationen siktade poliserna med sina vapen mot folkmassan, men de sköt inte, och Castro säger att många av dem gick över till upprorssidan. Efter att ha tagit sig in på polisstationen var det enda vapen Fidel kunde hitta ett tårgasgevär, så han tog det och på samma gång en tjugo, trettio gaspatroner.

”Jag hade inte något gevär”, fortsatte Castro, ”men jag hade i varje fall något som gick att skjuta med, bössan med det stora magasinet. Men jag var ju finklädad och inte klädd för strid. Jag hittade en mössa utan skärm och satte den på mig. Mina lågskor var inte vidare fältmässiga. Jag tog mig en trappa upp, in i ett omklädningsrum. Där letade jag efter kläder och vapen, och jag började sätta på mig ett par kängor. En polis kom inspringande och, jag kommer aldrig att glömma det, mitt i allt detta kaos gnäller han 'åh, inte mina kängor, inte mina kängor...' ”

Ute på gården stötte Castro på en polis som försökte organisera en polispatrull och han bytte ut sitt tårgasgevär mot ett riktigt gevär och ammunition. Han lät en basker ersätta mössan och satte på sig en poliskavaj: ”Detta var min uniform.” Nu störtade den beväpnade folkmassan, med poliser och soldater mitt i leden, som en våldsamt iväg i en annan riktning med Castro i förtruppen. Åtskilliga bilar i vilka det satt studenter från universitetet som han kände körde förbi och Fidel fick veta att en grupp studenter hade tagit över en radiostation i city. När Castro fick höra att stationen angreps ledde han en grupp för att undsätta de belägrade studenterna, men förvirringen, eldgivningen och upprorsstämningen blev så överväldigande att han inte längre visste vad han skulle ta sig till. Fidel påpekade kritiskt: ”Där fanns folk som hade druckit och kom med romflaskor i händerna.”

Castro sade att det vid den här tidpunkten var oklart om armén, liksom en stor del av poliskåren hade anslutit sig till upprorsmännen, men plötsligt mötte han en hel bataljon framför försvarsministeriet. ”Jag var själv gripen av revolutionär glöd”, minns Fidel, ”och i ett försök att dra med mig så många som möjligt i den revolutionära rörelsen hoppade jag upp på en bänk för att be soldaterna att ansluta sig till revolutionen. Alla lyssnar, ingen gör någonting, och där står jag på bänken och håller mitt tal.”

Från försvarsministeriet fortsatte Castro och åtskilliga kamrater sin marsch mot radiostationen (han minns att hans plånbok med alla pengar han ägde stals ifrån honom i detta ögonblick), men plötsligt blev de utsatta för kraftig gevärseld och lyckades med nöd och näppe ta skydd bakom några bänkar; Fidel sade att ”mirakulöst nog lyckades de inte döda oss alla”. Oförmögen att ta sig fram till Nationaluniversitetets radiostation beslöt han sig för att med

sina studentkamrater ta över en närbelägen polisstation.

”Man ansåg att det var jag som skulle inta polisstationen eftersom jag var den ende som hade något vapen”, erinrar sig Castro. ”Det där var ju rena självmordet... Men som tur var hade den där stationen redan intagits vid ett (polis)uppror... och vi blev vänligt mottagna.” Han fick tag på stationens chef som också var ledare för de rebelliska poliserna och förklarade att han var kubansk student som organiserade en kongress här varpå, säger Fidel, ”polischefen utnämnde mig till sin adjutant”.

De båda satte sig i en jeep för att åka till liberala partiets högkvarter, och Castro sade att han blev mycket glad, för han hade hela dagen oroat sig över kaos och bristen på allt slags organisation. Han tillade att ”allt jag berättar för er är exakt när det gäller allt otroligt som inträffade den här dagen”. På partihögkvarteret fick polischefen tag i en ny jeep, och de återvände till sin station. På kvällen körde Fidel och polischefen åter till partihögkvarteret, var och en i sin jeep, men polisens jeep blev manöveroduglig, och ”jag var chevaleresk” och gav honom ”min egen jeep”. Castro och några studenter blev kvarlämnade på gatan, stötte slutligen på en patrull rebelliska poliser med kpistar och tog sig fram till en annan polisstation som nu hade kommit i revolutionärernas händer. Men, sade han, han hade inte en cent till en kopp kaffe.

Detta var femte distriktets polisstation, och Castro säger att där fanns ungefär fyrahundra beväpnade poliser och civila. Det rådde emellertid en enorm förvirring när det gällde att ordna stationens försvar och han tilldelades en post en trappa upp. Det som bekymrade Fidel mest den där natten var plundringen på Bogotás gator med ”folk som påminde om myror och som på ryggen kånkade på ett kylskåp eller ett piano”, och han säger att ”på grund av den stora fattigdomen... kånkade olyckligtvis många människor iväg med allt de kunde komma över... På grund av bristfälliga politiska förberedelser och andra faktorer blev staden utsatt för plundring... Det smärtade mig djupt att många, i stället för att söka en politisk lösning, valde att ägna sig åt plundring.”

När Castro märkte att hela rebellstyrkan hade samlats inne i polisstationen ansåg han sig skyldig att upplysa chefen och hans män om att ”all historisk erfarenhet visar att en styrka som stannar kvar i sina förläggningar är såld”. Han drog fram militära erfarenheter från Kuba för att förmå polischefen att sprida ut sina styrkor på gatorna och tilldela dem anfallsuppgifter mot arméställningar. Man lyssnade älskvärt på Fidel men inga beslut fattades trots att han gång på gång påpekade att ”en revolutionär styrka som hålls kvar inomhus är såld”.

”Jag hade en del kunskaper om militär taktik genom mina studier av revolutionära situationer”, sa Castro, ”däri inbegripet de taktiska manövrer som ägde rum under franska revolutionen, stormningen av Bastiljen, erfarenheterna från Kuba — och jag såg klart och tydligt att detta var vanvett... De väntade på ett anfall av regeringstrupper.” Castro kritiserade också de upproriska poliserna för att misshandla poliser som de hade tagit till fånga: ”Det där väckte min avsky.”

Fidel sade att han hade börjat tänka på att han egentligen inte förstod vad han gjorde här, ensam ”i en rättfälla, i idiotisk väntan på ett anfall i stället för att gå ut och slå fienden. Han övervägde om han skulle stanna på polisstationen, men han beslöt sig för att stanna kvar, ”för då tänkte jag internationellt, och jag sade mig att, ja, människorna här är precis likadana som människorna på Kuba, människor är sig lika överallt, och det här är ett förtryckt, utsuget folk. Jag måste övertyga mig själv om detta: deras viktigaste ledare har blivit mördade, den här revolutionen är absolut rättmätig, jag kommer att dö här, men jag kommer att stanna kvar.”

Castro lyckades till sist övertala polischefen att avdela sju, åtta man av sin styrka att avpatrullera kullen bakom stationen varifrån armén kunde angripa dem. Vid ett tillfälle stoppade patrullen en privatbil nära stationen eftersom man misstänkte att den kördes av en spion från regeringssidan. Men, som den sedesamme Fidel Castro indignerat utropar, var det

fråga om en man med två prostituerade som han skulle ligga med. ”Kan ni föreställa er”, frågade han, ”staden står i lågor, kriget har utbrutit, och här kör den där mannen omkring i Bogotá med två fnask?”

På morgonen den 11 april, en söndag, ryktades det att det hade nåtts en överenskommelse mellan regeringen och den liberala oppositionen. Fidel minns att han fortfarande bar sin improviserade uniform med basker, sitt gevär med nio patroner, och en sabel. Inom några timmar hade en uppgörelse kommit till stånd, och rebellerna ombads att lägga ned sina vapen. Castro hade velat behålla sabeln, men det fick han inte. Han trodde att vapenstillståndet var ett ”förräderi” (ett av hans älsklingsord) mot folket, för efter det att rebellerna hade överlämnat sina vapen började regeringsstyrkorna att ”jaga revolutionärer över hela staden”.

Fidel återvände in i stadens centrum och träffade Ovares och Guevara där de hade avvaktat upploppet. Men värden var konservativ och han började tala om hur hemska Gaitán och liberalerna var. Castro säger att han förlorade tålamodet, blev ”upphetsad” och tvärtom försvarade liberalerna. Detta skedde en halvtimme innan utgångsförbudet skulle träda i kraft klockan sex och pensionatsvärden kastade ut kubanerna. De satte sig i säkerhet på ett hotell i city fem minuter före sex. Och Fidel tillade: ”Det var barnsligt att sätta igång ett politiskt gräl med värden tjugofem minuter före klockan sex.” Ingen lektion är bortkastad på Castro.

På hotellet stötte kubanerna på en argentinsk diplomat som de kände och övertalade honom att köra dem till kubanska ambassaden (diplomatbilarna var undantagna från utgångsförbudet). Fidel minns att de blev mycket väl mottagna på ambassaden, ”för ryktet om oss hade redan spritt sig”. De kubanska studenterna stannade kvar på ambassaden till den 13 april då de flögs hem till Kuba med ett kubanskt plan som kommit till Bogotá för att hämta tjuvar. Castro tyckte att det var en lustig ironisk poäng att de räddades av den kubanska regering de så ihärdigt försökte störta.

Castro sammanfattade sina erfarenheter från Bogotá med att säga att ”uppleva en absolut spontan revolution måste starkt ha påverkat mig” och att det var en del av de samlade erfarenheter han hade skaffat sig innan han kastade sig in i den kubanska revolutionens kamp. Och han sade: ”Kom ihåg att jag bara var tjuugoett år. Jag tyckte att det jag gjorde verkligen var riktigt ädelt... Jag är stolt över vad jag gjorde... Jag tror att mitt beslut att stanna kvar den där natten när jag var ensam och alltsammans såg ut som ett taktiskt felgrepp var ett verkligt bevis på idealism, ett verkligt prov på ridderlighet i bästa bemärkelse. Jag var lojal in i det sista... Jag hade disciplin och jag stannade kvar fast jag visste att det var livsfarligt... Jag uppträdde disciplinerat, med fast moral, med värdighet, heder, med otrolig altruism...”

Castro påstår att upplevelsen i Bogotá drev honom till ”osparad möda att skapa ett samvete, en politisk uppfostran på Kuba... för att säkerställa att det efter revolutionens seger inte skall uppstå anarki, plundring, kaos... att människor inte skulle ta rättvisan i egna händer... Det fick sitt största inflytande i den kubanska revolutionära strategin, i tanken på att uppfostra folket under vår kamp.”

Icke desto mindre, medgav Fidel, ”var min närvaro där slumpartad och vår kongress hade ingenting att göra med det som hände”. I själva verket krossade *Bogotazo* organiserandet av kongressen. Planen återupptogs aldrig av kubanerna eller argentinarna.

När Fidel Castro och hans kubanska kamrater kom hem från Bogotá blev de förstasidesstoff. Trots motstridiga rapporter om hans förehavanden i Colombia och anklagelser att han deltog i en kommunistisk sammansvärjning hade Fidels image där hemma vunnit betydligt i lyskraft. Vid tjuugoett års ålder var han nu en internationell lika väl som nationell politisk gestalt i många kubaners ögon. Trogen sitt livsmönster hade han ännu en gång haft turen med sig; som han själv sade hade han ”av en slump” dykt upp mitt i det colombianska inbördeskriget.

När Castro återvänt till Kuba kastade han sig omedelbart in i president-vals kampanjen som nu

var inne i sin slutfas. Fast han var på väg mot marxismen stod han fast vid sitt stöd för senator Chibás — förmodligen därför att han ansåg att *Ortodoxo*-partiet erbjöd den bästa lösningen på Kubas kris och därför att han inte var redo att bryta med de traditionella politiska krafterna. Bortsett från sina revolutionsplaner var han också en praktiskt arbetande politiker, och han kunde inte finna den minsta fördel med att bli identifierad med det svaga (om också högljudda) kommunistiska partiet.

Fidel använde flera veckor i maj till att valtala tillsammans med Chibás, huvudsakligen i deras gamla hemmaprovin Oriente och de stora dagstidningarna rapporterade pliktskyldigast hans framträdanden i sällskap med *Ortodoxo*-trogna kongressmän och borgmästare. Medan Castro valtalande för Chibás var han emellertid noga med att understryka sin självständighet. Ofta var han mer öppen hjärtig än kandidaten när det gällde sociala frågor, och han kunde till och med offentligt kritisera senatorn för hans vänskap med rika godsägare. Här gjorde den unge Castro på nytt viktiga politiska erfarenheter.

Den 31 maj, på valkvällen, beskrev Fidel kampen som ”ett avgörande slag” mellan Chibás ”idealism” och graukandidatens ”kapitalistiska intressen”. Han noterade att medan kommunisterna hade sin egen kandidat föredrog de Chibás före alla de andra. Eddy Chibás må ha varit det unga Kubas samvete, men den 1 juni krossades han vid valurnorna av Graus arbetsminister, Carlos Prío Socarrás medan det liberala partiets Ricardo Núñez Portuendo, konservativ, kom på andra plats. Chibás slog endast kommunisten Juan Marinello.

Efter detta nederlag började Castro arbeta för sina långsiktiga politiska intressen, däri inbegripet hans radikala ARO-grupp inom *Ortodoxo*-partiet, och i sin gamla gröna Buick körde han runt hela Havanna. Men i Fidels liv är det oförutsedda normalt och mindre än en vecka efter valet var han insyltad i ett nytt problem.

En sergeant vid universitetspolisen som hette Oscar Fernández Caral blev skjuten framför sin egen villa den 6 juni; innan han dog påstods han ha identifierat Castro som sin baneman och ett okänt vittne stödde detta påstående. I det här fallet fick Fidel reda på dessa anklagelser genom tidningarna och satte igång med att på nytt hålla sig gömd, ännu en gång övertygad om att campus gangstrar och deras vänner inom polisen tänkte mörda honom. Efter det att Fidel protesterat tog vittnet tillbaka sin anklagelse och berättade för journalister att han hade mutats av en polis för att ange Castro. Men i början av juli gjordes ett försök att återuppta målet. Fidel avfyrade en av sina bredsidor mot domaren och talade om för honom att han inte hade en tanke på att ställa upp inför rätta ”för att stödja det oanständiga försöket att pådyvla mig något som jag är helt oskyldig till”. Alltid besluten att få sista ordet meddelade Castro domaren att om man beordrade en häktning av honom kunde ”vissa polisagenter” ta tillfället i akt för att döda honom. Som förutsett hände ingenting vidare.

Han tillbringade en kort tids ledighet i Birán hos sina föräldrar och återvände till Havanna i början av september för att återuppta sina juridiska studier, fortfarande enbart som åhörare av föreläsningar. Samtidigt fördjupade han sig i studium av marxism och socialism. Men den 8 september ålade Graus avgående regering Havannas bussbolag att höja taxorna, och dagen därpå var kommunistiska fackföreningsledare och studentledare de första som protesterade genom gatuupplopp och tal.

Eftermiddagen den 9 september anslöt sig FEU och universitetsstudenter till de stridande, beslagtogs åtta bussar, pryddes dem med kubanska flaggor och körde dem till campus. Castro kunde naturligtvis inte hålla sig borta från den senaste konfrontationen och förenade sig med Alfredo Guevara och Lionel Soto i varningar att allvarliga sammanstötningar skulle bli följderna om man kränkte universitetets självständighet. Under natten försvann emellertid bussarna från universitetet och denna incident fick ett brådstörtat slut. Taxehöjningen upphävdes.

President Prío installerades den 10 oktober 1948, som var nationell helgdag, och därmed

inleddes en period av korruption och vanstyre som skulle överträffa till och med Graus mandattid. Fidel Castro lyckades emellertid ignorera denna tilldragelse, åtminstone för en tid. Två dagar senare, den 12 oktober, gifte han sig med Mirta Díaz-Balart, den vackra, mörkhåriga filosofie studerande som han åtskilliga år tidigare hade träffat genom hennes bror Rafael, också han jur.stud.; de båda männen var goda vänner.

Liksom Castros kom familjen Díaz-Balart från Orientprovinsen och bröllopet ägde rum i deras hem i Banes, inte långt från Birán. Díaz-Balarts var förmögna och hade stort politiskt inflytande i Santiago och Havanna och, med undantag för Rafael, var de föga entusiastiska inför Mirtas äktenskap med den tjugotvååriga Fidel. De ogillade hans politiska liksom förmodligen också hans sociala bakgrund.

Praktiskt taget ingenting är bekant om omständigheterna kring detta äktenskap som var dömt att spricka inom fem år. Av allt att döma var Mirta djupt förälskad i Fidel och hans vänner säger att hon var den enda kvinna han var intresserad av medan han delade sin tid mellan studier och politik. Ändå kan detta inte förklara varför Fidel och Mirta gifte sig så unga, allrahelst som han fortfarande läste på sin examen och all hans lediga tid gick åt till politik och drömmar om en revolution. En sällsam parallell, ett slumpvist sammanträffande, öppnar sig här mellan Fidel Castros och José Martí's liv. Båda gifte sig mycket unga och Martí fick aldrig någon tid över för hustru och barn. Som det skulle visa sig hade inte heller Castro någon tid över för sin familj — trots hans starka emotionella förhållande till sin son.

Fidel och Mirta reste till Förenta staterna på smekmånad, ett intressant val med hänsyn till hans inställning till USA. Kanske ville han, om också kortvarigt, följa Martí i spåren; denne hade bott flera år i New York; eller kanske var han helt enkelt fascinerad av Förenta staterna. Hur som helst vistades de där i flera veckor, däri inräknat ett uppehåll i New York och vid den här tiden hade Fidel tydligen vissa planer på att söka ett stipendium till Columbia University. Det har sagts att det var i en bokhandel i New York som Castro köpte några böcker av Marx och Engels, däribland *Das Kapital*.

Kapitel 7

En politisk karriär och en yrkeskarriär, båda lika betydelsefulla, var Fidel Castros mest angelägna mål. Han insåg att hans intensiva engagemang i så många skilda riktningar hade åstadkommit avbrott i hans väg framåt på båda dessa banor, och nu måste han systematiskt koncentrera sig på partiarbete och studier, men hans lidelse för det ideologiska övergav honom aldrig.

Castro skulle senare säga om tiden i Bogotá: ”Jag var nästan kommunist, men jag var faktiskt ännu inte kommunist”, en av dessa mångtydiga fraser som han älskar att kasta omkring sig. Han säger att det vore ”grovt förtal” att kasta skulden för den fruktansvärda folkresningen på de colombianska eller kubanska kommunistpartierna, eller på den internationella kommunismen. Som han såg det ”kämpade hela folket” i Bogotá, liberaler, vänsteranhängare, kommunister. Och efter så många år finns det ingen anledning att ifrågasätta hans fundamentala slutsatser.

När han kom tillbaka till Havanna måste han emellertid ha blivit chockad då han upptäckte att Kubas kommunistiska parti skarpt kritiserade hans ”äventyraranda” och ”kuppmarkarfasoner” när han deltog i gatustriderna i Bogotá. Kommunisten Alfred Guevara var i Bogotá tillsammans med Fidel i sin egenskap av officiell representant för FEU, men han lämnade aldrig pensionatet under oroligheterna; tydligen kände Guevara till partilinjens till skillnad från den impulsive Fidel.

Om Castro på allvar betraktade sig som ”nästan kommunist” eller inte i efterdyningarna av Bogotá, så misstrodde kommunisterna honom i vart fall definitivt och skulle fortsätta med det

tills hans revolution hade segrat tio år senare. Om man ser på Castros intrikata ideologiska positioner och manövrer tycks utvecklingsgången i hans tankar och förbindelser efter Bogotá avgjort tyda på att han gjorde en fundamental skillnad mellan marxism, socialism och kommunism å ena sidan och det traditionella kubanska kommunistpartiet å den andra. Detta är en kärnpunkt, som så många andra kärnpunkter när det gäller Fidel, vilken Förenta staterna och Sovjetunionen i samma grad har haft svårigheter att fatta i ett kvartssekel.

Under tiden började särlingen Fidel Castro sitt äktenskapliga samliv. Deras hem var ett litet billigt rum på ett hotell på San Lázaro-gatan 1218 i Havannas centrum, ett kvarter från universitetet. Medan detta var bekvämt för Fidel måste Mirta ha känt sig instängd. Medan hon fortfarande gick på en del kurser i filosofiska fakulteten och hälsade på släkt och vänner såg hon sällan till Fidel. När han inte ägnade sig åt studier eller politik vid universitetet återfanns han på *Ortodoxos* partihögkvarter på Paseo de Prado 109, den vackra, breda avenyn som förbinder Malecón Boulevard nere vid hamnen med Capitolium, för sammanträden med oppositionspolitiker. Castro lade alltid an på nyckelfigurer inom *Ortodoxo* för att hålla vägen öppen till olika politiska valmöjligheter och vid den här tiden funderade han redan på att kandidera. Återstoden av hans dag och natt upptogs till stor del av andra politiska kontakter, tillfälliga inbrott i gatuoroligheter om de var politiskt matnyttiga, och slukande av litteratur.

Fidel och Mirta bodde på hotellet i ett helt år, förmodligen därför att de inte hade råd att hyra en villa eller en våning. Hans underhåll från Don Angel i Birán var omkring åttio pesos (åttio dollar) i månaden, vilket förmodligen nätt och jämnt räckte till hotellrummet och de förmåner som ingick i hyran, däribland en del måltider. Eftersom han inte arbetade hade han ingen annan inkomst. Mirtas familj var mycket förmögen, men det är mycket troligt att den stolte Fidel inte ville att hans svärföräldrar skulle understödja honom och hans fru måste ha varit tillräckligt lojal för att hålla med honom. Hon var van vid ett behagligt liv, men ändå tycks hon inte ha haft något emot hotelltillvaron tillsammans med Fidel — hennes kärlek kompenserade henne för försakelser och hans frånvaro. Och Mirta skulle få finna sig i att offra mycket mer inom en snar framtid.

Under sitt fjärde år på juridiska fakulteten tog Castro höga betyg i arbetslagstiftning och bara godkänt i förmögenhets- och fastighetsförvaltning vilket kan ge en fingervisning om hans intressen.

I Havanna fortsatte det politiska våldet i alla dess aspekter och Castro var mitt uppe i det. Staden Havannas bussbolag begärde på nytt att avgifterna skulle få höjas och Prioregeringen gav sitt bifall den 20 januari. Under ett möte på universitetet blev man inom FEU oense om huruvida studenterna skulle återuppta striderna om biljettpriserna på gatan. FEU:s kampkommitté var för förslaget, men ledningen satte sig emot en aktion från studenternas sida eftersom man fruktade en polisinvasjon på universitetsområdet. Den fraktion som ville ha strid och som leddes av Fidel vidhöll att FEU:s prestige skulle äventyras av denna protest. Den 24 januari samlades tusentals studenter på campus och beredde sig att marschera ner till centrum. Men polisbilar omringade universitetet och polisen gav eld mot studenterna. Med Castro i täten besvarade studenterna elden med en spärrelad av stenar och tomater. Sedan tryckte studentkommittén femtiotusen flygblad (detta var Castros idé) i vilket man bad *Habaneros* att bojkotta bussarna.

I mars 1949 hände något i Havanna som ökade bitterheten mot Förenta staterna, en händelse som kubaner i allmänhet och Fidel Castro i synnerhet aldrig glömde. Här finns en förklaring till varför de antiamerikanska stämningarna tenderade att öka i stället för minska under årens lopp.

På kvällen den 11 mars skändades José Martí's staty i Havannas stadspark av en grupp berusade matrosar ur amerikanska flottan. Åtminstone en matros urinerade på statyns sockel och en annan satte sig på Martí's huvud. Eftersom Martí dyrkas som ett helgon på Kuba

samlades en ursinnig folkmassa snabbt på platsen och matroserna räddades i allra sista stund av polisen som tog med dem till en station. Plötsligt kom amerikanske marinattachén och en militärpolispatrull till stationen för att föra matroserna tillbaka till sitt fartyg. Kubanska myndigheter gjorde inget försök att framställa några åtalsyrkanden mot männen.

Ryktet om skändningen spred sig omedelbart kring Havanna, och det kom en snabb reaktion från studenter under ledning av Fidel Castro som en vän hade sparat upp per telefon. Castro och ett antal studenter utnämnde sig till hedersvakt och som en patriotisk gest bevakade de statyn hela natten medan de gjorde upp planer för en antiamerikansk demonstration följande dag. Studentdemonstrationen framför amerikanska ambassaden den 12 mars leddes av Castro och hans vänner Baudililo Castellanos, Alfredo Guevara och Lionel Soro, universitetets ledande aktivister.

Amerikanske ambassadören i Havanna, Robert Butler, som till fullo insåg allvaret i skändningen av statyn, kom ut för att tala till studenterna och be om ursäkt för matrosernas beteende. Just då anlände en grupp kravallpoliser under ledning av Havannas nye polismästare, överste José Caramés (vilken som chef för universitetspolisen året innan hade skingrat demonstrationen mot bussarnas taxehöjningar varvid Castro blev skadad av batongslag) och de angrep studenterna med sällsynt brutalitet. Fidel fick på nytt ta emot slag. Caramés aktion hade tydligen tillkommit för att visa Förenta staterna hur effektivt kubanska myndigheter kunde skydda ambassaden, men samtida vittnesmål tyder på att Butler själv blev illa berörd av dessa våldsamheter.

Ambassadören åkte sedan till utrikesministeriet för att avge en officiell ursäkt till utrikesminister Carlos Hevia, men studenterna följde efter honom. Till sist fick Butler en chans att ge sin förklaring till olyckshändelsen. Han erinrade studenterna om Förenta staternas vänskapsband med Kuba; i namn av denna vänskap hade Förenta staterna hjälpt ön att erhålla självständighet 1898. Med hänsyn till den kubansk-amerikanska historien, som inleddes med ockupation och införandet av Platt-tillägget var detta just inte rätta sättet att lugna studenterna; de klargjorde detta med att ropa ”ned med Butler”. Medan ambassadören fortsatte till stadsparken för att lägga en krans vid Martís staty (detta var också en övertydlig och nedlåtande gest, eftersom kubanerna i stället ville att matroserna skulle bestraffas, i varje fall av amerikanska flottan), gjorde Castro, Guevara och Soto sin rond kring Havannas tidningsredaktioner. De avlämnade ett upprop som publicerades dagen därpå vari man underströk att det var en ”skam för Kuba” att ha en polismästare som i stället för att ha hindrat amerikanska matrosers från att skända Martís monument valde att ”gå till anfall mot dem som försvarade vår ära”. Kubaner har försäkrat att denna händelse aldrig kommer att glömmas. I sin postrevolutionära film om Kubas moderna historia, *Viva la República*, har regissören Pastor Veta infogat gamla journalfilmsavsnitt från demonstrationerna, tillsammans med en mycket klargörande beskrivning av det som hände denna dag.

Fast Castro tog vara på varje tänkbar möjlighet att offentligt hävda sitt politiska engagemang och sina ledaraspirationer, varpå händelsen med Martís staty utgör ett gott exempel, ägnade han mycket av sin tid åt vanliga politiska aktiviteter på många fronter. Han måste bygga upp ett anseende som förde vidare än bilden av en patriotisk eller socialt inspirerad agitator och revolutionär. Följaktligen gjorde Castro en kraftansträngning för att bli känd i de fattiga arbetarkvarteren i södra Havanna — både som talesman för *Ortodoxo*-partiet och dess ungdomsförbund och för sin egen räkning för att förbereda marken för sin kandidatur till nästa kongressval. Han besökte hem, butiker och verkstäder vid de sjaskiga, trånga gatorna, myglade till sig inbjudningar att flera gånger tala i COCO-radion där han predikade social rättvisa och hederlighet i politiken, och han ville uppenbarligen identifiera sig med Eddy Chibás som trots sitt nederlag i presidentvalet förblev mycket populär och planerade att ställa upp på nytt 1952. I maj, till exempel, skickade Chibás ut en faktaspäckad rapport om hur Batista gjort sig en privatförmögenhet under sin presidentperiod, och den väckte stort

uppsende över hela landet. Fidel visste att senatoren var en politisk virtuos och att hans ”hederlighetskampanj” utgjorde ett växande tryck på president Príos korrupta administration, och han trodde att Chibás till slut skulle segra. Han studerade därför sin läromästare noga, studerade hans teknik och beredde sig på att nyttja den för eget framtida bruk.

På ett annat plan var Castro verksam i Universitetets kommitté för kampen mot rasförtryck. I ett så rasistiskt land som Kuba när det gällde det härskande vita etablissemangen (även fattiga vita var ofta mot de svarta och mulatterna i det starkt uppblandade kubanska samhället) var opposition mot diskriminering ingen populär sak, men Castro gjorde den från första början till en hjärtesak. Det finns all anledning att tro att Castro personligen var en motståndare till rasdiskriminering, och han insåg att det slags folkstödda politiska eller revolutionära rörelse på Kuba som han redan pläderade för aldrig kunde vidareutvecklas utan större stöd från icke-vita kubaner. Händelseförloppet skulle ge honom rätt, men trots sina bemödanden har Castro inte ens tjugofem år efter revolutionen förmått utplåna den konstitutionella rasismen bland vita kubaner. Med sin rasblandning liknar Kuba mest av allt Brasilien i Latinamerika, och trots att det i båda länderna finns stränga lagar mot rasdiskriminering har de vita på det hela taget inte givit avkall på sin känsla av överlägsenhet. Det kommer till synes i antydningar, i skämt, och subtila sociala attityder. Det är möjligt att bättre relationer inte är något som kan tvingas fram.

Den 1 september 1949 blev Fidel Castro far; då föddes Fidel Castro Díaz-Balart, genast kallad Fidelito. Vid tiden för Fidelitos födelse bodde föräldrarna fortfarande i hotellrummet på San Lazárogatan, och det dröjde flera månader innan de lyckades flytta in i en anspråkslös våning på Tredje gatan. I det förmögna bostadsområdet i Vedadodistriktet låg huset bara ett kvarter från Malecón och havet och på andra sidan gatan låg femte distriktets polisstation. Familjen Castros nya bostad var alltjämt långt ifrån luxuös och Castro var i grunden beroende av underhållet från fadern. Han var alltför upptagen av politiken för att kunna arbeta efter sina föreläsningar vid universitetet och Mirta fick vända på varenda peso. Alla möbler till våningen, så enkel den än var, fick man köpa på avbetalning.

Vid ungefär samma tid lyckades Fidel övertala sina föräldrar att låta brodern Raúl komma till Havanna. Raúl hade haft det så motigt på Belén att Don Ángel fick honom att resa hem och arbeta hemma på gårdskontoret tillsammans med äldste brodern Ramón. Fidel ansåg att Raúl, som var mycket intelligent (hans problem på Belén hade varit hans hatfulla inställning till disciplin och framförallt andaktsstunder), borde ges ännu en chans. Följaktligen återvände Raúl till Havanna 1949 i hopp om att kunna komma in på universitetet följande år. Denna förändring skulle få en avgörande betydelse för *Fidelista*-revolutionens framtida öden.

Under tiden steg korruptionen och gangsterväldet under Prío till nya, svindlande höjder och våldsvågorna svepte ut och in vid universitetet. Justo Fuentes, en av toppmännen i FEU, dödades i april av okända gangstrar. Castro var i fara oräkneliga gånger (en del av hans vänner tror att han hyrde den där våningen mitt emot polisstationen som en försiktighetsåtgärd för familjens och sin egen räkning). Till slut talade Eddy Chibás i radio i slutet av september och påtalade att korrupta medlemmar av Príos *Auténtico*-parti kontrollerade de politiska ligornas eldöverfall ute på Havannas gator.

Príos svar blev att lösa våldsproblemet med vad kubaner kallade ”pakten med gangsterligorna”, vilket i själva verket innebar att presidenten köpte alla gangstrar. Det var en bra mycket mera givande idé än att sätta upp dem på avlöningslistan: Príos tanke var att förhandla fram ett avtal med de viktigare organisationerna och fördela olika offentliga tjänster mellan dem (med möjligheter till extra handtryckningar och utpressning) på villkor att våldet skulle upphöra. Till yttermera visso skulle ingen av gangstrarna ställas inför rätta eller häktas för brottslig verksamhet.

Detta innebar bokstavligt talat att överlåta styrandet av Kuba på gangstrarna, och studenterna,

stödda av de stora oppositionspartierna, var de första som framlade en plan på att fördöma denna hemliga pakt inför allmänheten. Till det ändamålet enade sig *Ortodoxo*-partiets ungdomsförbund och kommunistiska partiets Socialistisk ungdom om att organisera ”30 septemberkommittén”, namngiven efter den dag då den första studenten dödades av Machados diktatur 1930. I denna kommitté skulle Castro snart spela en avgörande och dramatisk roll.

Castro var inte en av dess grundare och hade inte varit tilltänkt som medlem på grund av sina tidigare förbindelser med UIR, kontakter som av praktiska skäl avbröts 1947, efter mordet på Emilio Tró, UIR:s ordförande. De viktigaste ledarna för den nya studentkommittén var Max Lesnick, högste styresman i Ortodoxos ungdomssektion, och Alfredo Guevara, alltså ordförande i filosofiska fakultens studentfederation och universitetsrepresentant i det kommunistiska Socialistisk ungdom. Sinsemellan kontrollerade Lesnick och Guevara studentpolitiken 1949 därför att de representerade de smidigaste och bäst organiserade politiska enheterna på Kuba; personligen hade de ett synnerligen gott förhållande.

Detta var den enda instans där Chibás och återstoden av *Ortodoxo*-partiets ledning accepterade samarbete med kommunisterna och medgivandet var begränsat till universitetet. Tidigare detta år hade Chibás ännu en gång avböjt ett kommunistiskt erbjudande om valsamverkan vid 1950 och 1952 års kongressval. Senatören blev alltmer antikommunistisk och Castro, som trodde att hans parti kunde vinna på stöd från kommunisterna, saknade tillräckligt inflytande för att förändra Ortodoxos inställning.

Redan då pläderade han för ett enande av alla oppositionsgrupper eftersom han trodde att hade man väl tagit kål på den gemensamma fienden skulle det slutliga ledarskapet bland de nya segrarna ge sig självt — helst då till fördel för den part Fidel själv satsade på. Ändå var Castro noga med att inte gå för långt i sitt pläderande för samarbete med kommunisterna; politiskt behövde han inte bli identifierad med dem. I det hänseendet fick han hjälp av partiets egen tveksamhet och reservationer i fråga om partiets relationer med honom.

Castro stod i ett nära förhållande till Alfredo Guevara som hade varit med honom i Bogotá och de andra kommunistledarna i gruppen, Lionel Soto och Antonio Núñez Jiménez. Fast Fidel hade intimare personliga relationer till de tre kommunisterna valde han att först kontakta Lesnick för att bli erbjuden att ansluta sig till 30-septemberkommittén. Lesnick, nu landsflyktig i Miami, minns hur Castro omedelbart förvandlades till den nya rörelsens hjälte och vad som sedan följde.

”Fidel kom till universitetet och sade till mig att han ville bli med i kommittén. Tja, nog tyckte jag det verkade absurd; Fidel som var insyltad med gangstergängen, anklagad för att vara aktiv i det de sysslade med. 30-septemberkommittén kunde inte välkomna honom... Jag sade till honom, hör du, Fidel, det här kan jag inte bestämma om ensam, och då bad han att jag skulle föreslå hans namn för kommittén. Det var väl en tio, tolv stycken som hade något att säga till om (i kommittén), men när det kom till kritan var det Guevara och jag, de båda huvudmännen i *Ortodoxo*-partiets och kommunisternas överenskommelse på universitetet.”

Lesnick ställde upp och Fidel träffade honom och Alfredo Guevara i Les-nicks våning på Morrogatan, i närheten av presidentpalatset, och nu bad han att få bli medlem av kommittén. Max Lesnick fortsätter: ”Då började Alfredo och jag att ställa upp omöjliga krav. Ingen medlem av kommittén fick vara beväpnad när han gick till universitetet och Fidel bar alltid en pistol på sig. Fidel sade: 'Okay, då slutar jag med att ha den med mig.' Det andra villkoret var att han skrev på *Ortodoxo*-partiets och kommunisternas överenskommelse som krävde att alla som skyddades av 'gangsterpakten' måste fördömas och deras officiella status avslöjas. Då sade Fidel: 'Okay, jag skriver på'. Så frågade Guevara vem man skulle välja för att delge FEU den fördömande deklARATIONEN, och han svarade att 'det skall jag göra!'.”

En av de sista dagarna i november, på eftermiddagen, hölls ett möte med de tretton

ordförandena för studentfederationerna vid universitetet, plus cirka femhundra studenter i Martyrernas galleri på campus. Max Lesnick berättar: ”Fidel begär ordet och fördömer med förkrossande tyngd hela gangsterprocessen och bekänner att han också hade oturen att bli inblandad i den.”

Fidel fortsatte sedan med att namnge alla gangstrar, politiker och studentledare som drog nytta av Prios hemliga ”gangsterpakt” och effekten blev helt enkelt slående. Med sitt nät av vänner och bekanta i den politiska världen hade han inga svårigheter att få fram detaljerade upplysningar i det här ämnet. Castro måste ha insett att han var ute i ärenden som helt enkelt kunde kosta honom livet, men han hade tydligen gjort en klassisk riskkalkyl — en blandning av intellektuell analys och ren instinkt — att denna utmaning skulle lyckas och att hans politiska anseende skulle höjas på ett betydelsefullt sätt. Det var inte dumdristighet utan en akt av medvetet politiskt mod. Så fort Castro hade slutat tala började bilar fyllda med beväpnade gangstrar att dyka upp runt universitetet.

”Problemet nu”, säger Max Lesnick, ”var att få Fidel därifrån levande. Jag hade en röd öppen bil, och jag sade till honom att jag skulle köra honom därifrån... Klockan var sju på kvällen... Jag gjorde det inte därför att jag var särskilt modig, men jag räknade med att om man fick syn på Fidel i den öppna bilen bredvid mig skulle gangstrarna inte våga skjuta. Det skulle vara en alltför stor skandal att ge sig på en välkänd *Ortodoxo*-ledares bil.” Lesnick körde Fidel till sin våning vid Morrogatan och där höll han honom gömd i femton dagar ”för han skulle ha blivit dödad om han hade givit sig ut på gatan”. Havannas morgontidningar publicerade i de flesta fall Castros tal och han var en lockande måltavla. Det är inte klart hur mycket Mirta — som fortfarande befann sig på hotellrummet med deras tre månader gamle son visste om sin mans förehavanden, om hon nu över huvud taget visste något. Som regel diskuterade Fidel aldrig sina politiska aktiviteter med henne.

Resten av denna historia har aldrig berättats offentligt, förmodligen därför att Fidel ville hålla tyst om den. Efter att ha kommit överens med sina vänner om att lämna Kuba tills känslorna hade lugnat ner sig och det var relativt säkert för honom att återvända, beslöt sig Castro för att i åtskilliga månader vistas i New York. Beslutet var klokt, men Castro kan ha fruktat att en resa från hemlandet i all hemlighet skulle betraktas som en akt av feghet och han ville inte ha någon fläck på sitt rykte.

Medan Fidel förberedde sin resa tillbringade han tiden i Lesnicks våning med att läsa, lyssna på radio, samtala och vara uttråkad. Enligt Lesnick tog Fidel en dag en sopborste och medan han låtsades sikta med den genom sitt sovrumsfönster mot nordterrassen på presidentpalatset sade han till Lesnicks farmor: ”Ni förstår, om Prfo stiger ut på den där terrassen för att hålla ett tal kunde jag knäppa honom med ett enda skott från ett gevär med kikarsikte...”. Andra vänner berättar en historia från 1947 när Castro begav sig till presidentpalatset som medlem av en delegation från FEU för att konferera med president Grau. Han hade då på fullt allvar sagt till en kollega medan de väntade på företrädare: ”Vad skulle du säga om att ta hand om Grau när han stiger in i det här rummet och sedan slänga ut honom från balkongen?” Fidels sinne för humor är av det ovanligare slaget.

Det var Lesnick och en gemensam vän vid namn Alfredo ”Chino” Esquivel som körde Castro till Havannas järnvägsstation i mitten av december; där tog Fidel och Chino tåget till staden Matanzas, och därifrån tog de ett annat tåg till Oriente till Castros hem i Birán.

Tydligt lyckades Castro få tillräckligt med pengar av fadern för att finansiera resan till Förenta staterna. Castro flög till Miami, sedan till New York där han stannade i tre eller fyra månader. Bokstavigt talat ingenting är bekant om den där resan utom att han bodde i ett rum i ett gammalt hyreshus på 155 West Eighty-Second Street. Det är obekant om Mirta, med eller utan barnet, fanns med honom under hans vistelse i New York och likaså hur han försörjde sig; troligen fick han pengar hemifrån.

Det är möjligt att han åhörde en del föreläsningar på Columbiauniversitetet och även att han övervägde att skriva in sig där för fortsatta studier efter sin examen från Havannauniversitetet; han talade ofta om sin aldrig uppfyllda längtan efter att ra studera vidare. Han kan ha tilltalats av tanken på att bo i New York; det hade ju Martí gjort medan han förberedde sin revolution på Kuba. Hur som helst fick Castro gott om tid till att läsa och tänka och till och med skriva. Han bättrade på sina kunskaper i engelska, men man har en känsla av att på något sätt förmådde han inte, vare sig då eller senare, till fullo sätta sig in i amerikaners sätt att tänka och känna, deras attityder och politiska tänkesätt.

Tre månader före Castros självpåtagna landsflykt i september 1959 vann Mao Zedongs kommunister sin slutliga seger i det långa inbördeskriget med det amerikastödda Nationalistkina, en milstolpe i de stora moderna revolutionernas historia. Den kamp som ledde till skapande av Folkrepubliken Kina detta år hade avsevärd relevans för Castros egna revolutionära intressen — alltifrån ideologi till gerillataktik — ändå tycktes han ignorera det och Mao blev förvisso aldrig någon militär förebild för honom. Sällsamt nog ingår detta bristande intresse för kommunistiska och revolutionära händelser utomlands (utom där Kuba är direkt inblandat, som i Nicaragua eller Angola) som del i ett mönster. Han hänvisar sällan till dem och under 1950-talet har han veterligen aldrig offentligt uttalat sig om händelserna i Kina, om vietnamesernas seger över fransmännen i Dienbienphu, eller om resningarna mot regimerna i Polen eller Ungern. För Castro var det uppenbarligen Kuba som stod i centrum och han tycktes inte behöva lära sig gerillataktik av Mao eller Ho Chi Minh. Han visste alltid bäst.

Castro hade beslutat sig för att ta sin examen under år 1950, och under våren och sommaren tillbringade han dag och natt med läsning. I stället för att gå och höra föreläsningar förberedde han sig för sina tentamina hemma genom intensiva studier; på mindre än sex månader slog han i sig kurserna för två normala läsår. Hans viljestyrka och enorma minne var honom till stor hjälp. Hans vänner blev förvånade över att han till den grad hade upphört med politisk aktivitet och fruktade att han genom att hålla sig borta från möten och debatter skulle kunna bli bortglömd. Han visste att det inte skulle bli fallet. Fast han hade mycket litet tid över för sin familj dyrkade han uppenbarligen Fidelito, och efter återkomsten från New York tog han foton av babyn och skickade kort till far- och morföräldrar i Birán och Banes. Hans bror Raúl var i Havanna och skulle just skriva in sig vid universitetet och hans yngre syster Emma kom på genomresa till staden för att gå på ett internat i Schweiz.

I september 1959 tog Fidel Castro slutligen sin examen vid Havannas universitet och fick titeln juris doktor, sociologie doktor och doktor i statskunskap; på Kuba tilläts man att samtidigt ta examen inom flera ämnesområden. Fidel säger att han under detta hektiska pluggande på sitt eget tidsschema klarade av fyrtioåtta av femtio olika kurser, ett rekord som ingen annan student hade orkat med under en jämförlig period. Eftersom han inte tenterat alla de femtio kursämnena kunde Castro inte söka det stipendium för studier utomlands som han hade haft planer på. Vid den här tiden, säger han, var han alldeles för otålig inför de politiska ”realiteterna” där hemma för att fullfölja tanken på studier utomlands. Han beslöt att säga farväl till det akademiska livet och ägna sig åt politik samtidigt med advokatpraktik.

Castro minns att hans kontakter med *Ortodoxo*-partiet vad beträffar politik i konventionell bemärkelse förblev ”starka” medan han fullbordade sina studier, ”även om mina idéer hade utvecklats långt mer”. Detta parti, säger han, förmådde kanalisera mycket av det missnöje, den irritation och den förvirring som flertalet kubaner upplevde genom arbetslöshet, fattigdom och brist på bostäder, skolor och sjukhus. Som ungdomsledare inom *Ortodoxo* predikade Fidel inte ”socialism som ett omedelbart mål vid den här tidpunkten”, säger han; han talade mot ”orättvisa, fattigdom, arbetslöshet, höga räntor, låga löner, fördrivande av bönder från den jord de brukade och politisk korrupktion”. Enligt hans förmenande, när han såg tillbaka nästan trettiofem år senare, var detta ett program som kubanerna var mycket bättre anpassade

till, den utvecklingsfas under vilken man måste sätta igång med att leda folket in i en ”sant revolutionär riktning”.

Castro hade aldrig offentligt anspelat på sin marxist-leninistiska utveckling förrän han förklarade sig vara kommunist, i ett tal i december 1961, och under de år som följde var han i högsta grad mångtydig vad beträffar de olika stadierna i sin omvändelse; i betydande grad och medvetet gjorde han bilden av hela sin utbildningsprocess suddig och oskarp. Men han framhärdar i att med fullständig uppriktighet slå fast att han hade dolt den socialistiska karaktären i sitt politiska program tills han ansåg kubanerna mogna för den och han kände sig tillräckligt säker i sadeln för att blotta den. Han hävdar envetet att hans första politiska program, offentliggjort 1953, verkligen var socialistiskt till sitt innehåll om man i efterhand sätter in det i sitt rätta sammanhang. Kubanska revolutionsideologer har faktiskt offentliggjort vidlyftiga studier för att dokumentera denna tolkning. Castro förmår inte undgå frestelsen att manipulera sin egen politiska historia.

I en intervju 1977 förklarade Fidel att ”jag blev kommunist på egen hand, och jag blev kommunist innan jag hade läst en enda bok av Marx, Engels, Lenin eller någon annan... Jag blev kommunist genom att studera kapitalismens politiska ekonomi... När jag hade fått en smula insikt i dessa problem föreföll den mig faktiskt så absurd, så förnuftsvidrig, så omänsklig att jag helt enkelt på egen hand började utarbeta formler för produktion och distribution som skulle vara annorlunda.” Detta inträffade enligt Castro under hans tredje läsår vid juridiska fakulteten, vilket skulle ha varit ungefär vid tiden för oroligheterna i Bogotá 1948 och vid den tid då han fick sitt elddop som revolutionär.

Under en diskussion om sina insatser i Bogotá, år 1981, anmärker emellertid Fidel att vid den tidpunkten ”hade jag redan inom mig en del rudiment av marxist-leninism, men man kan inte säga att jag då var marxist-leninist”, trots att han var ”nästan kommunist”. Han tillägger att ”potentiellt” stod han nära ”en kommunistisk politisk uppfattning” medan han fortfarande var starkt påverkad av franska revolutionens omvälvningar. I sitt samtal 1985 med den brasilianske munken Betto gör Castro gällande att efter att ha börjat som ”utopisk kommunist” (en formulering som han ofta tillgriper), hade han faktiskt redan haft kontakt med kommunistisk litteratur ännu en gång under sitt tredje läsår vid universitetet. Han säger att vid det laget var han förtrogen med ”revolutionära teorier” och Marx, Engels och Lenins verk.

Vilken den sanna versionen av Castros ideologiska utveckling än är så står det utom allt tvivel att han aldrig gav avkall på sin ”antiimperialism” och sin djupa motvilja mot Förenta staterna och dess utrikespolitik. Hans gamle vän Alfredo Guevara säger att om Fidels tal om Bogotá inför studenterna var intellektuellt ”oklanderliga och följdriktiga, antiimperialistiskt sett”, så följer därav inte att de var grundade på ”marxistisk analys”. Guevaras åsikt är att Castro på allvar ägnade sig åt ”teoretiska studier” först efter Bogotá.

Medan Fidel kompletterade sina universitetsstudier 1950 undertecknade han Stockholmsappellen för fred strax efter inledningen till Koreakriget i juni. Stockholmsappellen har allmänt betraktats som en sovjetisk propagandaoperation och även om många icke-kommunister skrev under den i god tro är det föga troligt att Castro var för blögd för att inse vad det var han gjorde. I Kuba stöddes appellen av Den kubanska ungdomskommittén för fred och texten med alla namnen publicerades i septembernumret av tidskriften *Mella*, en kommunistisk tidskrift inom universitetet. Fidel identifierade sig som ”student” och medlem *Ortodoxo*-partiets landskommitté (vars grundare, Eddy Chibás avskydde fredsappellen och Sovjetunionen). I november publicerade Castro en artikel i tidningen *Alerta* i Havanna där han krävde självständighet för Puerto Rico och underströk att kubanska studenter stod enade mot Amerikas ”tyranner”.

Efter sin examen i september 1950 beslöt sig Fidel Castro för att omedelbart ägna sig åt advokatverksamhet men att koncentrera sig på politiska uppdrag och vad hans vänner skulle

kalla ”hopplösa fall” för fattiga klienters räkning. Att slå in på denna väg var ett medvetet schackdrag från Fidels sida som stod i samklang med både hans åsikter som jurist och hans politiskt revolutionära ambitioner. Det skulle ha varit lätt för honom, särskilt genom kontakten med familjen Diaz-Balart genom sitt äktenskap, att få kontakt med inflytelserika firmor och advokater och snabbt skaffa sig en lukrativ praktik, men Castro valde en annan väg.

De partner Castro valde till sin advokatbyrå var Jorge Aspiazo Núñez de Villavicencio, en före detta busschaufför, nio år äldre än Castro som hade varit hans studiekamrat, och Rafael Resende Viges, en annan studiekamrat med fattig bakgrund. Jorge Aspiazo, som nu pensionerat sig och bor i Havanna, minns att Fidel träffade honom och Resende på universitetets escalinata en eftermiddag i september för att föreslå kompanjonskap. Aspiazo, som hade röstat mot Fidel som kursdelegat för fakulteten därför att han misstänkte att han var en ”rikemansson”, blev hans vän trots att han fram till i dag har förblivit politiskt ointresserad. Resende, jämnårig med Fidel, var också en nära vän. Senare skulle han glida över åt höger, ansluta sig till Batista och till slut emigrera till Förenta staterna.

Enligt vad Aspiazo erinrar sig bestod deras kontor av ett litet mottagningsrum och ett litet kontorsrum en trappa upp i ett illa medfaret hus på Trejadillogatan 57 i Gamla Havanna. Det här var huvudstadens bank- och affärscentrum, med trånga gator och små torg med hus i kolonialstil nära hamnen och de flesta advokatkontor låg här. Det gamla hus där Castro och hans kamrater hyrde in sig var nästan helt upptaget av advokatkontor.

Hyran var sextio dollar i månaden, och ägaren, José Álvarez, krävde en månadshyra i förskott och garantibelopp för ytterligare en månad, inalles etthundratjugo dollar. De tre unga advokaterna hade emellertid tillsammans bara åttio dollar och det krävdes åtskillig övertalning innan Álvarez gick med på att nöja sig med detta. De lyckades också övertala honom att låta dem hyra en del möbler, däribland ett skrivbord och en stol så att de kunde börja arbeta. De köpte en skrivmaskin på avbetalning.

Aspiazo berättar att deras första yrkesmässiga uppdrag gällde en förmögen spansk immigrant, Madereras Gancedo, som ägde en trävarufirma som sålde sina varor till snickarna i grannskapet. Typiskt för Fidel var uppgörelsen med Gancedo att hans firma skulle leverera trävirke till kontorets möbler; som ersättning skulle de driva in obetalda räkningar från snickare som hade köpt varor av spanjoren.

Detta var ett slags indrivning, men Fidel skötte saken på sitt eget sätt, minns Aspiazo. Fidel samlade de snickare som var skyldiga Gancedo pengar och bad dem om en lista på personer som var skyldiga dem pengar för deras tjänster. Advokaterna drev sedan in snickarnas fordringar, och varje gång den saken lyckades ringde Fidel till sin ”klient” för att tala om att han hade pengar att hämta. Aspiazo säger att när snickaren bad Castro att betala, låt oss säga tjugo dollar till trävaruhandlaren, kunde Fidel svara: ”Nej, ni behöver de där pengarna nu och det gör inte vår klient”, och så gav han mannen hans tjugo dollar.

Vid ett tillfälle begav sig Castro och Aspiazo iväg för attindriva en skuld av en snickare i Lawtondistriktet i Havanna, ett av de fattigaste, men mannen var inte hemma. Aspiazo berättar att snickarens havande fru bad dem att vänta. Hon gick ut i köket för att koka kaffe åt dem, och då bad Castro sin kamrat att få låna fem pesos och sedeln lade han under en tallrik på bordet. När frun kom med kaffet sade Fidel åt henne att hon skulle säga åt sin man att han inte skulle vara orolig för sin skuld till Gancedo och att han skulle komma till deras kontor när han kunde det.

Aspiazo tillägger att de aldrig betalade trävarufirman en enda cent och att de, efter att ha skickat räkningar på virket till deras möbler ”tröttnade och aldrig försökteindriva sina fordringar”. Men advokatfirman blev inte fet på indrivningsverksamheten, eftersom Fidel yrkade på att det mesta av deras arbete skulle betraktas som *pro bono publico* och alltså vara

kostnadsfritt. De representerade stallägare på kommunala marknaden i Havanna, bönder i Havannadistriktet som fördrivits från sin jord, studenter som varit inblandade i upplopp och varenda arbetare som hade något juridiskt problem och sökte sig till Aspiazo, Castro & Resende. Under deras treåriga kompanjonskap (som faktiskt upphörde när Castro lämnade firman för att gå till anfall mot Moncadakaserierna 1953) förtjänade de sammanlagt 4 800 pesos, av vilka 3 000 gällde ett mål och 1 800 pesos ett annat. De stämde också det amerikanskägda kubanska telefonbolaget för att få lägre taxor för abonnenterna och domstolen dömde faktiskt till deras favör, men vid den tiden satt Castro redan i fängelse.

Antingen det gällde advokatbyrån eller de egna affärerna hyste Castro ett kompakt förakt för pengar, och i själva verket hade han sällan några. Rent teoretiskt var det underhåll han fick från Birán tillräckligt för att försörja familjen men, som hans vänner säger, Fidel gav ofta bort pengarna i samma ögonblick som han hade fått dem i handen; det räckte med att även någon flyktig bekant i hans politiska krets bad om ett lån för att Castro skulle ge honom pengarna.

Som examenspresent hade Fidel av sin far fått en splitter ny Pontiac sedan. Litet senare lånade en god vän bilen för en tur utanför staden, men råkade ut för en svår trafikolycka där Pontiacen blev vrak och han själv allvarligt skadad. På sjukhuset dit Fidel skyndat så snart han hade fått höra talas om olyckan träffade Fidel sin väns far, en rik och inflytelserik konservativ politiker, som sade till honom att han skulle ersätta honom för bilen. Castro svarade: ”Ni har fel. Er son ligger döende. Hur kan ni bry er om att tänka på bilen? Ni behöver inte betala någonting; det är er son ni ska tänka på.” Tre år senare skulle denne politiker be sin vän Fulgencio Batista att se till att Castro fick en hygglig behandling i fängelset; han kan till och med ha räddat Fidel från att ha blivit mördad av fångvaktarna.

När hans gamle vän Baudilio Castellanos kom från Oriente för att titta på Havanna bjöd Fidel hem honom på lunch. När Castellanos kom föreslog emellertid Castro att de skulle köra till salutorget och där gick han från stånd till stånd och hämtade ris och potatis och *malanga* (en rotfrukt, populär bland Kubas fattiga) men utan att betala något. Det där märkte Castellanos och Fidel sade: ”Ah, här betalar jag aldrig något... det här är mina klienter och de betalar mig med sina varor.” Därefter körde de tillbaka till våningen vid Tredje gatan där Fidel lagade lunchen.

Fidels sorglöshet när det gällde ekonomiska frågor plågade Mirta. En dag när Castro hade rest bort från Havanna ringde hon till Jorge Aspiazo och bad honom att genast komma hem till henne. I våningen fann Aspiazo att alla möbler var försvunna och Mirta satt gråtande på golvet med Fidelito i famnen. Butiken, berättade hon, hade kommit och hämtat alla möbler, inklusive vaggan, därför att Fidel hade slarvat med avbetalningarna. På något sätt lyckades Aspiazo få tag på tillräckligt med pengar för att kunna göra en avbetalning på nya möbler; när Fidel kom tillbaka dagen därpå sade han förvånad: ”Herregud, det här är inte mina möbler...” Han betraktade det som något självklart att Aspiazo hade löst problemet.

Mycket snart fick Castro sitt första tillfälle att uppträda som advokat inför tta, en erfarenhet och en tanke som snart skulle bli vital i hans karriär som revolutionär. Denna rättegång kom som en följd av att han blev häktad den 12 november 1950 i hamnstaden Cienfuegos på sydkusten för att ha deltagit i en studentdemonstration riktad mot regeringen. Efter ett årslångt uppehåll var han tillbaka i rampljuset.

Fast han redan arbetade som jurist hade Castro behållit kontakten med universitetet, gått på vissa kurser som intresserat honom och stått i fortsatt kontakt med FEU. I själva verket hade myndigheterna efter häktningen felaktigt identifierat honom som ordförande för socialvetenskapliga fakultetens studentfederation vid Havannauniversitetet. Anledningen till att han blev inblandad i just denna konfrontation med Pröregeringen var att han politiskt behövde exponera sig på tydligast möjliga sätt och på nytt få in sitt namn i tidningarna.

Man hade inte glömt Castro. Alfredo Guevara minns att till och med främlingar kom och

frågade honom ”Hur är det med Fidel?” och hans rykte som ”folkets försvarare” spred sig. Men fortfarande behövde han något som kunde väcka hela nationens intresse och Cienfuegos föreföll att uppfylla de krav han ställde. Högstolestudenter där hade utlyst en ”generalstrejk” som en protest mot de förbud som utfärdats mot deras organisationer av utbildningsministern Aureliano Sánchez Arango och inrikesministern Lomberto Díaz. För Fidel var detta en principfråga, värd en god kamp.

Castro och en juridikstuderande från Havanna som hette Enrique Benavides häktades av soldater innan han kunde börja tala till studentdemonstranterna, och man förde dem till arresten och slog dem med gevärskolvorna. Under de närmaste timmarna slogs studenterna mot soldaterna och poliserna på gatorna och en redogörelse för händelserna i Cienfuegos som publicerades efter revolutionen formulerade det alldeles riktigt: ”Det mål som hade fört Fidel dit... hade uppnåtts; folkets protester mot regimen blev mycket våldsammare än om det hade blivit en fredlig demonstration.”

Från Cienfuegos fördes Castro och Benavides på natten till provinshuvudstaden Santa Clara och placerades i fängelset där, men senator Chibás hade i radio fördömt häktningarna och en demonstration exploderade framför fängelset under morgonen. De båda männen släpptes ”villkorligt”, men innan Fidel återvände till Havanna publicerade han ett ljungande fördömande av ”folkets bödlar” som i sin helhet trycktes i kubanska tidningar.

I mitten av december återvände Castro och Benavides till Santa Clara, åtalade för att hetsat till uppror i Cienfuegos, och Fidel slog domstolen med häpnad genom att meddela den att han var advokat och tänkte bli sin egen försvarsadvokat. När det visade sig att han måste bära en försvarsadvokats svarta kappa och svarta baret för att få tilltala domaren — plus fem pesos i avgift — samlade man ihop pengarna bland åhörarna och Castro reste sig för att tala. Eftersom han trodde att anfall var det bästa försvaret riktade han en dundrande anklagelse mot regeringen för att ”ha strypt friheten” på Kuba och hävdade att regeringen och armén skulle ha ställts inför rätta — inte han och Benavides. Domaren lät Fidel tala till punkt och släppte honom. Det var en seger som Castro aldrig glömde, en seger som han fortfarande ofta och gärna kommer tillbaka till.

I alltmer ökad omfattning fick Castro tillträde till den allmänna opinionen via press och radio. Ramón Vasconcelos, redaktör för den frispråkiga dagstidningen *Alerta* (och före detta minister i Príos regering), hade blivit hans vän och ställt sin tidning till förfogande för Fidels elfångda artiklar. Så till exempel publicerade Castro i juni 1951 ett utförligt försvar för arbetarnas rättigheter, drog fram ett fall där niohundra anställda i en konservfabrik olagligt hade avskedats och berättade om bönder som fördrivits från sin jord. Han avslutade artikeln med att ”rättvisa åt Kubas bönder och arbetare” måste bli nationens huvuduppgift. Han hade också ofta tillgångar till radiostationen ”Antillernas röst” och slog ideligen ned på Príoregeringens korruption och svek mot den sociala rättvisan i det kubanska samhället.

1951 hade Koreakriget blivit en huvudfråga på Kuba därför att president Prío antogs vara beredd att böja sig för USA:s begäran om att skicka trupper för att slåss i Korea. Detta var ingen populär tanke och till och med en antikommunist som senator Chibás sade i ett radiotal att landet måste tillfrågas innan man fattade något sådant beslut. En infanteribataljon övades faktiskt för tjänstgöring i Korea på Managualet söder om Havanna, trots många av de därvarande officerarnas tysta protester. En av dem var löjtnant ”Gallego” Fernández, nu Kubas vice-president under Castro. (Prío övergav till slut tanken.)

Fidel hade redan undertecknat Stockholmsappellen och nu, i Saeta, universitetets kommunisttidning avfyra hans yngre bror Raúl (medlem i dess redaktionskommitté sedan han skrevs in vid universitetet 1950) en antiamerikansk breddsida över ämnet Koreakriget. Raúl skulle många år senare säga att det var Fidel som först gjorde honom bekant med marxistisk litteratur och tänkande. Det är med all sannolikhet riktigt, fast det råder en allmänt

spridd uppfattning att det var Raúl som puffade fram Fidel mot kommunismen. Vid det här laget hyste den äldre brodern inga betänkligheter mot att själv medarbeta i Saeta. I Castros fall stod det i överensstämmelse med hans egen redogörelse för sin utveckling i riktning mot marxism-leninism (detta var nu tre år efter Bogotá) och hans försök att bevara en balansakt mellan Chibás Ortodoxos, som han alltså var beroende av, och kommunisterna till vilka han kände sig ideologiskt dragen.

Sålunda satte Fidel sitt namn på ett upprop till förmån för ”Demokratiska fri- och rättigheter”, utformat av en universitetskommitté och publicerat i Saeta; den formade sig till en anklagelse mot Prioregeringen för ”förföljelsen” av studenter och ”våldförandet” på pressfriheten. Fast Prío valts till president i fria val och Kuba formellt sett var en demokrati (pressfriheten existerade verkligen) var hans regim utomordentligt korrupt och egenmäktig, och så väsensskilda grupper som *Ortodoxo*-partiet och kommunisterna kunde förena sig i anfall mot den. Detta gjorde det lättare för Fidel att manövrera, och han fortsatte att i Saeta behandla sådana ämnen som studenternas behov av att ”få bekänna sig till rättvisans och revolutionens sak” och en universitetsreform, medan han på samma gång höll sig väl med *Ortodoxos* väljarkår. När det gällde den kubanska politiken befann sig Chibás och Castro på samma våglängd.

På kvällen söndagen den 5 augusti 1951 sköt sig senator Eduardo Chibás i bröstet under sitt varje vecka återkommande program i radio i ett försök att offentligt begå självmord, och detta ändrade den kubanska historiens förlopp när han dog elva dagar senare.

Skälen till att Chibás vid fyrtioårs ålder begick självmord har aldrig till fullo klarlagts. Han sköt sig med en Coltrevolver kaliber 38, ett kraftigt vapen, vid slutet av ett tal i vilket han väddat till kubanerna att ”vakna i den ekonomiska självständighetens, den politiska frihetens och den sociala rättvisans namn”. På vägen till sjukhuset viskade han: ”Jag dör för revolutionen... jag dör för Kuba...”

Men detta förklarar inte saken. Senatorn var en passionerad och populär person, den ledande kandidaten till presidentposten vid 1952 års val och hans privat- och familjeliv verkade lyckligt. Hans bror Raúl, som också politiskt stod honom närmast, säger trettiofyra år senare att ”jag kan fortfarande inte ge något svar... Jag tror att det delvis var fråga om besvikelse, för i politik är det lätt att bli besviken när saker och ting inte går som de skall, när folk vänder en ryggen... Han måste ha känt sig en smula övergiven och många människor som kunde ha hjälpt honom gjorde det inte, de ville inte samarbeta... Möjligen kände han att han inte längre kunde göra någon nytta och att han kunde vara till större gagn genom att göra sig själv till ett avskräckande exempel...”

Raúl Chibás hänvisade otvivelaktigt till det djupa dilemma som hans bror stod inför denna söndag, när han var oförmögen att lägga fram utlovade bevis för sina ofta upprepade anklagelser att utbildningsminister Aureliano Sánchez Arango hade tagit mutor och berikat sig själv i kolossal utsträckning. Senatorn hade i mer än en månad fört fram sina anklagelser i radio, och det hade blivit Kubas största politiska sensation. På den utlovade dagen väntade nationen andlöst på Chibás bevis. Men överraskande nog tog han aldrig upp ämnet och sköt sig som en klimax på sitt framträdande. Det tros allmänt att en grupp kongressmän som innehade bevismaterial mot ministern och hade lovat överlämna det till Chibás i sista stund svek honom av politiska skäl. Efter att i hela sitt politiska liv ha predikat hederlighet och sanning stod Chibás inte ut med det faktum att han måste svika sitt ord mot folket. Denna bedömning delas privat av Fidel Castro.

Hur som helst förändrade Chibás död totalt Kubas politiska scen; nu försvann inte bara en given kandidat till presidentposten utan också en man som kunde ses som en representant för Kubas samvete. Det kanske viktigaste var att Chibás självmord banade väg för Batistas statskupp året därpå; Raúl Chibás och många andra kubaner är övertygade om att Batista aldrig skulle ha vågat sig på sin kupp om Eddy hade varit i livet därför att senatorn

omedelbart skulle ha blivit ledare för en mäktig oppositionsrörelse som kunde ha störtat diktaturen. Batista som också var kandidat till 1952 års val var av Chibás utsatt för ständiga angrepp som oroade honom betydligt mer än de angrepp som den betydligt mindre betydelsefulla Fidel Castro utsatte honom för.

För Fidel innebar Chibás död många ting. Han kunde ännu inte förutse Batistas kupp i det vakuum den hade skapat, men han förstod bättre än någon annan politiker på Kuba att hela ekvationen hade förändrats, att atmosfären nu var fylld av osäkra faktorer som kunde bilda det revolutionära klimat Castro så innerligt önskade sig.

När det gällde *Ortodoxo*-partiet var Fidel för ung för att kunna hoppas ersätta Chibás som högste ledare och detta ingick inte i hans kalkyler. Han insåg emellertid att när Chibás inte längre lade ut den politiska kursen skulle yngre självständigt tänkande *Ortodoxo*-anhängare dras till hans revolutionära linje. Det fanns inga dominerande personligheter i partiet som kunde ersätta senatormen när det gällde inflytande på ungdomar. Samtidigt skydde Fidel inga medel att framstå som den döde ledarens omutligt lojale och förkrossade lärjunge. Det skulle vara orättvist att teckna Castro helt enkelt som en cyniker och opportunist, för han måste ha hyst en viss beundran och sympati för Chibás även om deras politiska åsikter ofta gick isär och även om idag Castroregimen har utplånat minnet av honom. Vilka skälen än var fanns emellertid Castro alltid till hands efter det ödesdigra pistolskottet på radiostationen CMQ.

Medan Chibás i elva dagar kämpade sin döds kamp fanns Castro dygnet runt i närheten av rum 321 på Havannas kirurgiska sjukhus. När Chibás kista stod på lit de parade i universitetets Aula magna, stod Fidel vid sidan av katafalken under de sista tjugofyra timmarna före begravningen. Ett fotografi som förekom i kubanska tidningar och tidskrifter visade honom stående i främsta ledet, stirrande ned i golvet. Han bär grå kostym och slips; de flesta av de andra politikerna där bar *guayaberas* (detta är också det första foto på vilket Castro bär en pennsmal mustasch).

Raúl Chibás och Castro ledde den segerrika kampen för att placera Chibás kvarlevor inom universitetets område i stället för Capitolium där han borde ha hamnat på grund av sin rang. De hävdade att hans politiska karriär hade inletts vid universitetet medan de såg Capitolium som en symbol för den korruption som senatormen alltid hade fördömt. När beslutet fattats att Chibás skulle begravas på universitetets område sade Fidel till några journalister att ”det är bättre att vi har Chibás här, för inom universitetet kan hans minne aldrig vanhelgas av degenererade människor”.

Senatormen skulle begravas följande dag, den 17 augusti, på Volónkyrkogården i Havanna, efter en kortege från universitetet, ledd av militären. Enligt vännen Max Lesnick kom Fidel på idén att dirigera om processionen till presidentpalatset där Chibás kista skulle placeras vid presidentens stol och att han symboliskt skulle utropas till Kubas president före begravningen. Lesnick säger att Castro av en god vän, Rosa Rávelo, fått veta att hennes far, som var kapten i armén och hade kontakter med *Ortodoxo*-partiet, skulle föra befälet över den styrka som marscherade före och efter den kanonlavett på vilken kistan fördes. Han var nära att lyckas övertala kapten Rávelo att föra processionen till presidentpalatset, men till sist segrade förnuftet när kaptenen insåg att detta hade kunnat bli signalen till en folkresning — vilket förmodligen var vad Fidel hade i tankarna. Idéer led han aldrig brist på.

Hans nästa idé, mindre än en månad efter Chibás död, var att polisanmäla två män ur statspolisen för att ha dödat en arbetare, medlem av *Ortodoxo*-partiet, under ett upplopp söndagen den 18 februari, när folkmassan hade ställt upp för att se till att Chibás kunde ta sig fram till radiostationen. Det hade gjorts ett av regeringen inspirerat försök att hindra honom att ta sig till CMQ-stationen, och kravaller uppstod. Som allmän åklagare lämnade Castro in en åtalsansökan mot major Rafael Casals Fernández och löjtnant Rafael Salas Cañizares till en domstol i Havanna. Den sistnämnde var också delaktig i misshandel av studenter under

incidenten vid Martí's staty 1949. Fallet väckte allmän uppmärksamhet och regeringen sökte förgäves överflytta målet till krigsrätt. Till slut dömdes officerarna till ”villkorligt frihetsstraff” mot en borgen på 5 000 pesos, men de blev inte frikända (målet lades ned efter Batista-kuppen och Castro skulle på nytt bli tvungen att slåss mot Salas Cañizares).

En sällsam politisk episod i vilken Fidel Castro och Fulgencio Batista var inblandade tycks ha inträffat strax efter Chibás död. Batista som avslutade sin mandatperiod som president 1944 återvände till Kuba från sitt hem i Florida 1950 för att på nytt ge sig in i politiken — han hoppades bli president igen. Han grundade Det förenade aktionspartiet (PAU) vars främsta ideologiska syfte var att återinsätta honom som president och började samla och köpa stöd. Innan Chibás dog hävdade han att kommunisterna stödde Batista; de stödde sig på teorin att *Ortodoxo*-partiet skulle stjäla propagandan för social rättvisa från dem och att de skulle kunna återuppta det trivsamma samarbete de hade haft med Batista när en kommunist satt med i regeringen.

Detta är fullt tänkbart, och det var förmodligen på grund av denna situation som Batista antas ha uttryckt sitt intresse för att få sammanträffa med Castro som han hade hört en hel del om — däri inbegripet Castros attacker mot honom. Enligt åtminstone tre olika och trovärdiga versioner ordnades sammanträffandet genom Fidels svåger, Rafael Diaz-Balart, och en gemensam vän vid namn Armando Villibrende som hade känt Castro genom UIR:s politiska gangstervälde på fyrtioalet. Diaz-Balart stod i ledningen för Batistas ungdomsorganisation i PAU. Fidel kördes till Batistas luxuösa gods Kuquine, inte långt från Havanna, och mottogs furstligt av generalen. I hans privata arbetsrum fanns det ett stort porträtt av honom själv i sergeantuniform tillsammans med byster av stora historiska personligheter, en telefon i gediget guld, den kikare Napoleon brukade använda på Santa Helena och de två pistoler som kejsaren hade burit i slaget vid Austerlitz.

Enligt en version inskränkte Batista sammanträffandet till en konversation om allmänna ämnen, där han tog mått på Castro och undvek politiken. En annan version vill ha det till att de diskuterade politik och att Fidel anförtrodde Batista att han skulle stödja honom om han störtade Prío i en statskupp. Om detta var fallet kände sig Castro för hos den gamle mannen, och Batista blev rädd för att Castro på något sätt fått kännedom om hans hemliga planer på en statskupp nästa år och handlade i egenskap av agent provocateur. För den utomordentligt logiske Fidel stämde det exakt att Batista skulle försöka sig på en ny kupp, särskilt med tanke på den vacklande Príoregimen och Chibás död, och nu ville han helt enkelt få en bekräftelse. Batista avslutade emellertid abrupt mötet — och han misstänkte aldrig vilken sorg den unge mannen skulle vålla honom i framtiden.

Castros taktik var att skärpa sina anfall mot både Prío och Batista medan han stegrade sina ansträngningar att få ställa upp för *Ortodoxo* till deputeradekammaren för Havannaprovinsen i 1952 års val, i juni. Roberto Agramonte, en traditionsbunden kubansk politiker från en känd familj, ersatte Chibás som *Ortodoxos* presidentkandidat och fick ärva senatorns söndagstimme i CMQ-radion. Fidel ansåg emellertid att partiets ungdomsorganisation (representerad av honom själv) skulle få sin andel av den utmäta CMQ-tiden och lyckades få tio minuters sändningstid av Agramonte för sitt eget framträdande. Moreno Frajinals säger att Fidel i CMQ-radion måste hålla sig till en skriven text för att inte överskrida den tid som Agramonte hade givit honom, men att han var mycket avspänd under sändningen. Castro fick också programtid i radio Álvarez, en annan Havannastation, och *Alerta* fortsatte att publicera hans artiklar.

Mot slutet av 1951 var Fidel sysselsatt med tre separata men besläktade politiska uppgifter: han representerade tusentals fattiga havannabor vilkas hem Príoregeringen planerade att riva för att ge plats för ett stort köpcentrum i city, han forskade i Príos personliga misstag som president och han valtalade intensivt för att få representera Havannadistriktet vid

kongressvalen. Men ingen tycks minnas någonting om Castros familjeliv vid den här tiden. Han träffade ganska ofta brodern Raúl, huvudsakligen därför att han låg vid universitetet och blev alltmer aktiv inom politiken; Raúl hade ännu inte formellt anslutit sig till kommunistiska partiets Socialistisk ungdom, men han stod partiet mycket nära.

Det område som regeringen ville utplåna i Havannas centrum var ett distrikt om fyrtioåtta tunnland, Pelusa, en miserabel slum. För att skydda dem som var bosatta där övertygade Fidel dem om att deras rättigheter inte skulle ignoreras, han instruerade dem om vad de vid gatukravaller skulle säga till myndighetsrepresentanter och han gick till domstol för att kräva att ministeriet för offentliga arbeten skulle gottgöra varje husägare (eller kåkägare) för varje fastighet som skulle rivas. Ministeriet gick slutligen med på att erlægga en kompensation på femtio pesos i varje enskilt fall, vilket inte var oskäligt, men dessa ersättningar utbetalades aldrig eftersom Batista snart störtade Prío och förklarade överenskommelsen ogiltig. Batista lät sedan evakuera de bofasta inom området för att arbetet på köpcentret skulle kunna fortsätta. I dag heter platsen Revolutionstorget.

För att gå på djupet i sin kontroll av Príos affärer mobiliserade Fidel inte bara sina kolleger i advokatbyrån utan också vänner inom *Ortodoxo*-partiets ungdomssektion, framförallt en ung man vid namn Pedro från Havannas landsbygd. Mellan september 1951 och januari 1952 skaffade Castro och hans medarbetare fram imponerande bevismaterial mot presidenten. Fidel hade av Chibás lärt sig läxan att anklagelser utan bevis är värdelösa och drabbar en själv. Den 28 januari 1952, och med ett särskilt påpekande att detta datum markerade årsdagen för José Martí's födelse, väckte Fidel åtal mot Prío vid revisionsverkets domstol (en federal administrativ domstol), omfattande fem särskilda åtalspunkter. Var och en inleddes med orden ”JAG ANKLAGAR republikens president”. Anklagelsepunkterna specificerade att Prío hade använt sig av mutor när han ordnat amnesti för en god vän som avtjänade straff för att ha förgripit sig på barn och satt honom som nominell ägare av jordbruk som ägdes av presidenten; våldfört sig på arbetarskyddslagen genom att tvinga arbetare att arbeta i tolvtimmarsskift under militär uppsikt; förolämpat de väpnade styrkorna ”genom att förvandla soldater till arbetare och daglönare och tvingat dem att utföra slavarbete”; bidragit till arbetslöshet ”genom att ersätta arbetare med soldater”; och förfarit bedrägligt mot staten genom att sälja jordbruksprodukter under marknadspriset.

Den enormt detaljrika anklagelseakten, vimlande av namn och siffror, publicerades dagen därpå i sin helhet av *Alerta* under rubriken JAG ANKLAGAR (Castro hade läst Zola) och den lästes upp i radio Antillernas Röst. Prío, fick kubanerna veta, hade byggt ”pampiga palats, swimmingpooler, flygplatser” och skaffat sig ”en kedja av de bästa godsens med den bördigaste jorden kring Havanna”.

Castro som aldrig brukade stanna på halva vägen kom med en ny anklagelseakt mot Prío den 19 februari 1952. Den här gången anklagade han presidenten för att månatligen ha betalat 18 000 pesos till politiska gangstergäng och pistoleras och ha satt in tvåtusen gangstrar i offentliga jobb, priset för ”1949 års gangsterpakt” som drivits fram av Prío och fördömts av Castro på den tiden. Fidel påpekade också att Príos jordinnehav på fyra år hade stigit från 140 till 1944 tunnland. Alla dessa avslöjanden förbluffade kubanerna, och Jorge Aspiazó, Fidels kamrat på advokatbyrån, anmärkte senare att ”vänner försäkrade oss att Fidel inte skulle leva veckan ut”.

Castro lyckades till den grad skaka om Kubas politiska etablissemang att hans eget *Ortodoxo*-parti inte vågade ha honom som kandidat, särskilt nu när Chibás var död. För säkerhets skull avförde Roberto Agramonte, partiets presidentkandidat, helt enkelt Castros namn från *Ortodoxos* vallista när den publicerades i februari. Agramonte underskattade emellertid Castros beslutsamhet att med alla medel få sin vilja fram (alltid underskattade man Fidel) och sådana medel fann han genast.

Planen gick ut på att ett eller flera distrikt i Havannaprovinsen skulle välja honom till kongresskandidat på de lokala partisammanträdena, och här gav Castros förmåga att planera i förväg god utdelning. Det fattiga Cayo Hueso-distriktet i Havanna där Fidel hade börjat sin dörrknackningskampanj 1951 var det första som valde honom. Så kom jordbruksdistriktet Santiago de las Vegas där Castro hade sparat upp material om Prío; Jorge Aspiazo säger att folket i La Pelusa (där Fidel hade kämpat för fastighetsägarnas sak) samlade in slantar i tomma konservburkar på gatorna för att få ihop pengar till en buss som skulle köra dem till Santiago de las Vegas för att de skulle kunna vara med på Castros möte och stödja hans kandidatur. Han hade en förmåga att få lojalitet om också inte tacksamhet.

Castro kastade sig nu som kandidat in i vad som enligt kubanska begrepp var ett politiskt blitzkrig, med många nya taktiska hjälpmedel. Jorge Aspiazo säger att Fidel den 15 december började med ett nytt program i radio "Röster i luften". Han hade inom två månader skaffat sig femtiotusen lyssnare, enligt en gallupundersökning. Max Lesnick lyssnade i sin egenskap av ledare för *Ortodoxo*-partiets ungdomsförbund regelbundet på programmet. Han minns att han satte i gång med "en makalös kampanj" där han fick fritt porto med hjälp av fem sympatiserande kongressmän plus en lista med 100 000 namn. Sedan, berättar Lesnick, satte Fidel adresser på 100 000 kuvert och skickade ett brev till varje medlem av *Ortodoxo*-partiet i Havannadistriktet och bifogade en personlig hälsning skriven med blått bläck och undertecknad av honom själv. Själva hälsningen var stencilerad men det förstod inte bönderna och arbetarna. "Något som detta hade man aldrig tidigare varit med om på Kuba", tillägger Lesnick, "lika litet som att politiska ledare helt enkelt Passade på vid kravaller och höll sina tal." Raúl Chibás som själv kandiderade till senaten säger att Fidel "hade sin egen grupp som följde honom, sin egen organisation inom partiet". Detta var Castros fraktion ARO (*Ortodoxo*-partiets radikala aktionsgrupp) inom partiet, de unga rebellerna som var förelöpare till hans revolutionära rörelse och som de äldre ledarna alltid försökte att sätta kapson på. Conchita Fernández, som hade varit Eddy och Raúl Chibás sekreterare, var också kandidat till kongressen för Havannaprovinsen, och hon minns hur Castro ofta dök upp mot slutet av hennes möten för att ge henne sitt stöd. Samma dag som Fidels första fördömande av Prío publicerades dök han upp i den lilla staden San Antonio de Rio Blanco, just som den lilla åhörarskaran höll på att skingras efter att ha lyssnat på Conchita. Men, berättar hon, han förmådde folk att komma tillbaka genom att ropa och vifta med ett exemplar av *Alerta* med hans rapport och foton av Príos *finca* som han hade tagit från ett hus i närheten. Och inom fem eller tio minuter, minns Conchita, "var torget fullsatt därför att han hade en sådan magnetism att det enda folk behövde var att lyssna på honom". Conchita, som hade känt Fidel sedan han var studentledare 1947 och alltid hade beundrat honom (hon skulle bli hans sekreterare efter revolutionen 1959) säger att folkmassan applåderade Castro "vilt" därför att han sade dem sanningen, "och han brydde sig inte om ifall någon skulle skjuta honom dagen därpå". På så sätt föddes castrolegenden om den unge kongresskandidaten som höll hela fyra timslånga tal på fyra olika ställen under en enda kväll.

I en intervju med Lionel Martin, en amerikansk journalist som har bott på Kuba sedan 1961, sade Castro om sin kampanj att "jag vände mig direkt till folket; jag hade min timme i radion och så var det tidningarna med alla de där kritiska artiklarna... Det rådde ett stort politiskt vakuum." Han berättade för Martin, författare till en bok med titeln *Young Fidel*, om sin brevkampanj och de fria portona "som jag inte hade rätt till, men jag hade heller ingen annan utväg".

"De kunde inte bromsa mig", sade Castro till Martin. "Det här var en fråga som jag omsorgsfullt hade studerat. De hade ingen möjlighet att bromsa mig. De var inte särskilt förtjusta i mig, men jag hade stöd hos massorna. De kunde inte misslyckas med att föra fram mig (som kandidat). Men detta var ännu inte popularitet på allmän nivå; det var popularitet på partinivå. Jag hade ännu inte lösgjort mig ur min omgivning, även om mina artiklar fick

återverkningar hos hela folket.”

Vid det laget drog kommunisterna in sitt stöd för Batista (de hade ingen egen presidentkandidat för 1952) eftersom de insåg att *Ortodoxos* skulle segra även utan Chibás; de var också djupt medvetna om Castros möjligheter som kongressman. Följaktligen föreslog de en valkartell både för valen till senaten och till deputeradekammaren och förklarade att de under alla omständigheter skulle rösta på vissa *ortodoxo*-kandidater även om man avböjde deras anbud. Castro trodde att *Ortodoxo* tackade nej till kommunistalliansen på grund av sin rädsla för Förenta staterna.

På våren 1952 antogs det allmänt att Castro skulle bli vald till deputeradekammaren med röster från proletariatet inom och utom Havanna. Max Lesnick säger att det inte rådde ”minsta tvivel” om segern och tillade att ”jag visste vilket inflytande han hade på alla ungdomar i partiet, och på arbetarklassen”.

Valen kom aldrig till stånd på grund av Batistas kupp, men det är icke desto mindre mycket givande att fundera över hur Castro skulle ha agerat i kongressen för att slå en brygga mellan representationssystemet och sina revolutionära idéer. Nästa fråga är ifall Castro skulle ha kunnat ta sig fram hela vägen till presidentvärdigheten via valsystemet eller om han behövde Batistas diktatur för att skapa det revolutionära klimat som ledde till hans slutliga seger. När man rekonstruerar Castros intellektuella och politiska processer är det viktigt att veta vad han hade planerat för sin förväntade gärning som kongressman.

Många kubaner tror att om kuppen inte hade kommit skulle Castro ha suttit som kongressman i fyra år, till 1956, sedan kandiderat till senaten och därefter tävlat om presidentposten 1960 eller 1964. Med hänsyn till att Kuba helt saknade hållbar politisk ledning och med hänsyn till Castros växande popularitet var en sådan utveckling inte otänkbar. I så fall skulle det ha verkat som om han var ödesbestämd att styra Kuba — oavsett hur han kom till makten.

Castro sade själv i en intervju 1965 med en amerikansk besökare att även före Batista-kuppen ”hade jag redan en del mycket bestämda åsikter om behovet av genomgripande förändringar... Jag hade tänkt använda parlamentet som ett slags avfyringsramp från vilken jag kunde etablera en revolutionär plattform och förbereda massorna... Redan då trodde jag att jag måste välja den revolutionära vägen.” När Castro talade om sin situation 1952 medgav han att ”på många sätt var jag ännu inte marxist, och jag betraktade mig inte som kommunist”; detta motsäger hans följande uppgift att han, när kuppen kom, redan hade blivit en fullfjädrad marxist-leninist, och detta ingår i hans motsägelsefulla tolkningar av den egna ideologiska utvecklingen.

Fidel sade till intervjuaren 1965 att ”när jag väl satt i parlamentet skulle jag bryta med partidisciplinen och lägga fram ett program som skulle ha omfattat praktiskt taget alla de åtgärder som... efter segern har omsatts i lag”, väl medveten om att programmet aldrig skulle godtas men att det skulle samla folket till kamp för det. Och han sade: ”Jag trodde redan definitivt på behovet av att gripa makten genom revolution.” Tio år senare berättade Castro för Lionel Martin att han hade insett att Kubas problem inte kunde lösas med parlamentets hjälp och att hans plan var att ”krossa den institutionella legaliteten ” i det rätta ögonblicket och ta makten”. Hans resurser och immunitet inom parlamentet skulle, påpekade han, hjälpa honom ”att röra ig mera fritt och konspirera mera fritt”.

1985 sade Castro i en diskussion om sitt politiska förflutna att även före Batista-kuppen hade han ”en revolutionär uppfattning och till och med en plan hur en revolution skulle utföras” genom att passera en politisk fas — det förväntade kongressmandatet — och sedan nå fram till den andra fasen, ”maktövertagande genom revolution”. Men han snuddade också vid en fundamental punkt i sin filosofi: för att åstadkomma en revolution måste man först ha skaffat sig makt. Detta var en tanke som de flesta kubaner inte fattade förrän efter segern 1959.

Vad än Castro kan ha planerat som kongresskandidat, däri inberäknat planer som han kanske aldrig skulle ha utarbetat, är det otvivelaktigt att Batista-kuppen vid slutet av valkampanjen 1952 besparade honom ”den politiska fasen” i hans hemliga och till synes orealiserbara drömmar om revolution och maktövertagande.

Castros misstankar att Batista förberedde en kupp stegrades i februari 1952. Raúl Chibás minns att han någon gång vid den här tiden stötte ihop med Fidel i trappan till Roberto Agramontes hus i Havanna, och att de genast började tala om olika förestående riskmoment. Han säger att plötsligt frågade Castro honom om ”jag hade hört något om en konspiration, om att Batista förberedde en statskupp”. Chibás svarade att han inte hade hört något; i efterhand tror han att Fidel ”hade soldater, folk från armén i sin medarbetarstab, och det var på det viset han fick reda på komplotten”. Han träffade Castro igen veckan därpå och Castro verkade ännu mer övertygad om att en kupp var på gång.

En version vidhåller att Castro hade underrättats om en ovanlig aktivitet, däribland att en massa officerare och civila besökte Batistas gods Kuquine. Castro höll sig gömd utanför godset, påstods det, och fotograferade den där trafiken någon dag före statskuppen, men vid det laget var det för sent att göra något. Enligt en annan källa hade president Prío ratt ett brev från en kvinna i Orientprovinsen som inrapporterade att det försiggick en militär samman-svärjning. Men när arméstabschefen bad chefen för sin säkerhetssektion att ta en titt på saken fick han snart veta att det inte låg något bakom ryktena; säkerhetsofficeren var en batistaagent.

I gryningen den 10 mars 1952 svassade Fulgencio Batista in i Columbiäförläggningen i Havanna med sina officerare och hälsades varmt välkommen av förbandscheferna. Detta var en kupp som, utan att den mötte något motstånd, störtade Carlos Prío Socarrás. Den var snabb, tyst, kirurgiskt exakt och totalt cynisk. Dagen därpå hade Batista redan utropats till statschef och flyttat in i presidentpalatset som han åtta år tidigare hade lämnat som konstitutionellt vald president.

III. Kriget (1952-1958)

Kapitel 1

Styrd och inspirerad av Fidel Castro föddes den kubanska revolutionen direkt ur Batistas statskupp och kom att innebära såväl landets erövring och dess fulla nationella oberoende som införandet av en social, ekonomisk och politisk nyordning utan tidigare motsvarighet i Amerika. Att en så kompromisslös och omfattande revolution kunde ha ägt rum utan de politiska villkor som plötsligt hade skapats genom diktaturens införande är i högsta grad otroligt. Batistas regim var så allmänt avskydd, den drev kubanerna samman i en enighet som var större än under någon regering alltsedan Machados diktatur tjugo år tidigare, en enighet som Batista aldrig fick klar för sig och som skulle tjäna som den utlösande faktorn till revolutionen. Även med Batista på scenen kunde den stora revolutionen utlösas endast under ledarskap av Fidel Castro, den tjugofemåriga havannaadvokaten som redan var känd för sitt upproriska sinnelag, sin talekonst och sin osjälviskhet. Det händelseförlopp som inryms mellan 1951 och de sista dagarna av 1958 när gerillaarmén skaffade sig seger och tog den politiska makten visar att medan Batista öppnade portarna för hans historiska revolution var det Castro som oundvikligt skulle tåga genom dem för att kröna sitt sexårskrig.

För Castro var emellertid störtandet av Batista bara det första taktiska målet för revolutionen. Det strategiska mål han valde att inte avslöja förrän han framgångsrikt hade fullbordat den första fasen var den sociala revolution som slutligen förvandlade Kuba till en marxistisk-leninistisk stat, i dag finansierad av Sovjetunionen men i den slutliga analysen alltjämt formad av Fidel Castro.

Castro var den enda person som exakt visste vart han politiskt var på väg vid en tidpunkt då ingen på Kuba, inom vare sig den gamla eller den nya generationen, hade någon känsla för val av riktning eller orientering i tiden eller någon historisk version. När man ser tillbaka genom nära fyrtio år av Castros vuxna liv, analyserar hans ungdoms och sedan den mogna mannens i tal och skrift uttalade tankar och åsikter, lyssnar till hans gamla vänner och kamrater och, framförallt, granskar de sociala förändringarna på Kuba, förefaller det uppenbart att han ägde dessa visioner på ett sätt som historien endast skänker ett fåtal. Fidel hamnar ofta i motsägelser beträffande händelser i det förflutna och sin roll i dem. Om det passar honom i ett visst ögonblick förskönar han sina minnesbilder eller manipulerar dem, men ändå vittnar fakta om hans absoluta konsekvens i arbetet för en revolution. Han talade för en social revolution och förberedde sig för den långt före Batistakuppen och hans erfarenheter från Bogotá fyra år tidigare var en del av hans revolutionära projektplaner. Att bara göra sig kvitt Batista tedde sig inte som ett livsviktigt mål för Castro.

Castros inledande militära utmaning mot Batista var anfallet mot Moncadakasernerna i Santiago och en samtidig attack mot Bayamo, den andra starka stödjepunkten i Orienteprovinsen. Det företogs av rebeller i den ännu odöpta Rörelsen sexton månader efter diktatorns gripande av makten. Fidel ledde själv anfallet i Moncada och undgick med nöd och näppe att dödas, trotsade inför rätta Batista och försvann för ett och ett halvt år till en fängelsecell där han lugnt planerade nästa utmaning medan han slukade hundratals böcker om politik, historia, filosofi, ekonomi och litteratur. Fängelset blev faktiskt en andra läroanstalt för humanistiska studier och fängelsevistelsen visade sig bli en överraskande stor politisk tillgång. När en landsomfattande kampanj sattes igång för att skaffa honom och hans kamrater amnesti blev Castro mer berömd än själva anfallet; han lyckades alltid vända saker och ting till sin fördel.

I den kubanska revolutionens historia vördas minnet av anfallet mot Moncadakasernerna i samma grad som inledandet av det första frihetskriget mot Spanien 1895. Men Moncada är

den moderna kubanska historiens grundsten och Fidels försvarstal inför rätten för att visa det berättigade i anfallet — ”Historien kommer att frikänna mig” — betraktas som Kubas verkliga nationella självständighetsförklaring, det stora revolutionsmanifestet och något likvärdigt med Den heliga skrift. Det är också den flitigast citerade texten på Kuba, ständigt föremål för analyser och tolkningar där de dogmatiska sanningarna aldrig ifrågasätts medan man andäktigt skaffar sig nya, fördjupade insikter om Fidels tankar och hjärtelag under årens lopp.

”Hans majestäts kung Sockrets” diktatur (så kallar kubanerna sin viktigaste produkt) som vållade obalans i ekonomin och kom arbetslöshetsciffrorna att stiga till skrämmande nivå fick de sociala förhållandena under Batista-åren att mogna till en explosion bestämd att inträffa förr eller senare. Medan lyxhotellet Havana Hilton och ett kasino för rika amerikanska turister och affärsmän byggdes i huvudstaden hade lantarbetaren i genomsnitt 108 dagars effektivt arbete med en dollar om dagen i lön (och ingen mat) år 1952. 1955 hade siffran sjunkit till sextiofyra. Resten var ”död tid” utan någon som helst form av arbete. Social rättvisa måste vara en stridssignal för en ledare som Castro. Den skulle ljuda med full styrka i hans försvarstal för Moncada, och den har förblivit det aldrig ifrågasatta rättfärdigandet av varje revolutionär handling efter segern, däri inbegripet den permanenta belastningen i form av en intellektuellt och politiskt tyngande statsapparat.

Fidel Castro satte igång med att organisera sin Rörelse (mycket senare skulle den bli den berömda 26 juli-rörelsen, med svart-röd flagga, eggande kampsång och allt) och att planera revolutionen, bokstavligen talat några minuter efter det att han fått veta att Fulgencio Batista och hans officerare måndagen den 10 mars 1952 hade ockuperat Columbialäget i Havanna och störtat president Carlos Prío Socarrás. På Kuba vid den här tiden låg den verkliga makten i Columbia och Batista, som inte hade någon chans att bli vald till en mandatperiod som president fast han under tiden hade lyckats bli vald till senator, beslöt att söka upp den här. Allmänna val hade utlysts till den 1 juni och Castro kandiderade till deputeradekammaren för huvudstadens fattigaste arbetardistrikt, men kuppen satte tvärt punkt för valprocessen. Fidel som i alla fall aldrig litade på ”liberal bourgeoisipolitik” var förtjust över denna händelseutveckling, även om han våldsamt fördömde Batista för att ”brutalt ha ryckt till sig makten”: Castro insåg att även om han blev invald i kongressen skulle hans revolutionsförhoppningar ha endast begränsade möjligheter och likaså hans politiska karriär i en regering av representationstyp. 1974 påstod Castro att hans plan hade varit att överge ”den institutionella legaliteten” och rycka till sig makten i ett ”lämpligt ögonblick”. Det hade bara varit munväder om han hade sagt att han skulle använda sin plats i kongressen som en plattform för revolutionen. På så sätt var Batistas kupp en gåva från ovan för Castro, en gåva som allvarligt och löftesrikt banade honom väg fram mot en revolution. Och Fidel visste principiellt hur han skulle bära sig åt och improviserade när så behövdes i sitt arbete. När han två år senare skrev om kuppen anmärkte han att dess ”enda positiva värde” var att den gav en ”ny tidtabell åt revolutionen”. Alltifrån den nya regimens första dag ägnade han sig helhjärtat åt intriger, planer, manövrer, försåt, finter och attacker och åt skapandet av en konspiratorisk revolutionär rörelse på ett lysande och förbluffande systematiskt sätt.

Denna förberedelsetid var rik på dramatik, faror, våghalsighet, äventyr och, oföränderligt, utmanande gester som befäste hans image som Kubas ”rene” ledare för en ny generation. Hans personliga strategi var att arbeta på två parallella plan: konspirationens osynliga plan där sekretessen aldrig bröts, och det mer synliga planet i form av protester på gatan och inför domstol mot Batista vid alla tänkbara tillfällen. Dessa båda planer kompletterade varandra på grund av, bland annat, att Fidels offentliga framträdanden underlättade rekryteringen för konspirationen och skapandet av en villkorlös lojalitet.

Melba Hernández, en advokat som är sju år äldre än Castro och en av de båda kvinnor som deltog i anfallet mot Moncada, säger om det intryck han gjorde på människor: ”Jag tror det

hände med alla. Från det ögonblick man har skakat hand med Fidel är man imponerad. Hans personlighet är överväldigande. När jag grep denne unge mans hand kände jag mig helt trygg, jag kände att jag hade kommit rätt. När denne unge man började tala var det enda jag kunde göra att lyssna till honom... Fidel talade mycket lågmält, han gick fram och tillbaka, så steg han fram tätt intill en som för att anförtro en hemlighet, och så kände man plötsligt att man delade denna hemlighet med honom...”

Och Castro gjorde ett tillräckligt djupt intryck på omsorgsfullt utvalda män och kvinnor för att de villkorslöst skulle bidra till att så snabbt organisera hans Rörelse. Pedro Miret Prieto, vid den tiden teknolog från Santiago (han hade gått i samma La Salle-skola för pojkar som Fidel fast de inte hade träffats där) och den man som personligen i hemlighet skötte om alla moncadakämpars militära utbildning, säger att han ”aldrig kommer att glömma” den dag han sammanträffade med Castro, sex månader efter Batistas kupp. Miret, som numera är medlem av den härskande politbyrån och en av Castros närmaste medarbetare, säger att han bestämde sig för att sluta sig till honom när han insåg att ”ingen av alla de andra politikerna kommer att göra någonting mot Batista”, men det skulle Castro. Denna historia upprepas gång på gång när de åldrande revolutionärerna erinrar sig sammanträffanden med Castro när de var unga, en oförgätlig emotionell upplevelse.

Men det var fortfarande nödvändigt för Castro att vinna anseende som huvudmotståndaren mot Batista för att potentiella anhängare skulle känna till hans rykte och ansluta sig till honom vid den första kontakten. Förvisso gjorde den publicitet han fick genom Bogotá-äventyret, hans lysande ledarskap inom universitetet, hans kongresskampanj och hans radiotal honom välkänd för politiskt intresserade kubanska ungdomar, men Castro hade ett större auditorium i blickfältet. Ett exempel på hur Castros metod fungerade ger Ramiro Valdés Menéndez, en gång en av Kubas mäktigaste män och fram till 1986 inrikesminister. Född av fattiga föräldrar i Artemisa, en stad i Havannaprovinnsen med ovanligt starka radikala och anarkistiska traditioner, var Valdés en tjugoårig hantlangare åt en lastbilschaufför och i nästan total avsaknad av något slags utbildning när Batista-kuppen inträffade. Men han var intresserad av politik och genom en vän i *Ortodoxo*-partiets ungdomsförbund ordnade Valdés ett sammanträffande med Castro, för han hade hört honom i radio och nu ville han se om det här var den ledare han borde ansluta sig till.

De träffades i Havanna i julivärmen på *Ortodoxo*-partiets högkvarter. Valdés minns: ”Där var Fidel i den välkända mörka, kritstrecksrandiga kostymen och där började vi prata... och där gick jag in i Rörelsen.” Valdés fick förtroendeuppdraget att organisera en hemlig tiomannacell i Artemisa — var och en av de tio skulle rekrytera tio man till en ny cell, och så vidare, alla samlade under Castros konspirationsstruktur — och han följde Castro vid Moncada, i fängelse, i Mexiko, i Sierra Maestra och i revolutionsregeringen. Valdés upplevelse av det första mötet med Fidel kom att delas av otaliga andra. Med tiden fick Fidels rebeller äran att kallas ”Hundraårsgenerationen” — den generation som hade startat en revolution på hundraårsdagen av Martí's födelse. Även detta var ett lysande stycke *Fidelista*-mytologi.

Castro lyckades smidigt arbeta sig fram till en ledande ställning bland unga *Ortodoxo*-anhängare och sympatisörer, mestadels därför att det inte fanns någon annan fullt trovärdig motståndare till Batista. Man hade inte gjort det minsta försök att stå emot Batistas statskupp den 10 mars. President Prío flydde ur landet (efter att ha vägrat att lämna ut vapen till studenter som var redo att kämpa till den konstitutionella regeringens försvar) och de traditionella politiska ledarna gick också i landsflykt och visade sig patetiskt ineffektiva och räddhågade. Det är intressant att se att Castro till en början var beredd att med sin lilla skara trogna stödja varje tänkbar handling riktad mot Batista av de mycket välbärgade forna ledarna som utlovade pengar, vapen och handling från sina tillflyktsorter. Men Fidel och hans vänner skulle bli nedstämda och irriterade av de ständigt brutna löftena att vapen skulle levereras mañana. Några idealister på Kuba försökte konspirera men togs snabbt om hand av hemliga

polisen. Till slut beslöt sig Fidel att handla på egen hand, trött på "liberal bourgeoisie". Som han sa senare: "När ingen av ledarna visade sig ha förmåga att fatta allvaret bakom beslutet att störta Batista eller hur detta skulle gå till gjorde jag till sist upp min egen strategi."

Kubas kommunister, de enda som ägde en fast struktur i sin organisation, var precis lika ineffektiva efter Batista-kuppen som de andra gamla politiska partierna. Liksom på 1940-talet skulle de förmodligen inte dra sig för en uppgörelse med Batista för att behålla sina nyckelpositioner i arbetarkonfederationen eller åtminstone förbli neutrala. På 1950-talet var de moskvastyrda kommunistpartierna långt mindre stridslystna och riskvilliga än man kunde tro. Batista kan också själv ha lekt med tanken på ett *modus vivendi* med kommunisterna och tillät den kommunistiska dagstidningen Hoy att komma ut en tid, även efter det att Socialistiska folkfronten hade förklarats olaglig.

Hursomhelst — det sista Castro ville vid den här tidpunkten var en allians med kommunisterna. Vid ett samtal 1981 gick Fidel rakt på sak: " ... om jag redan hade lagt upp en revolutionsplan och redan hade en marxist-leninistisk grundval gick jag inte in i kommunistiska partiet utan vi skapade vår egen organisation och inom den organisationens ram arbetade vi." Men att organisera en revolutionär rörelse på egen hand och starta från scratch är i alla fall ett så ambitiöst företag att det gränsar till det absurda och utmanande. Fidel, som flyttade sig från gömställe till gömställe i sin gamla gnisslande mörkbruna Chevrolet sedan (hans senaste bil) lyckades vid slutet av året både med att skapa en revolutionär kärnorganisation och med att utvidga den till en väpnad rörelse. Det tycks aldrig ha fallit honom in att han skulle kunna misslyckas eller att han, som till skillnad från Lenin, Mao Zedong och Ho Chi Minh, inte hade något politiskt parti som stöd, borde betrakta detta som en nackdel. "Det är logiskt, eller hur?" säger han, helt övertygad om det. Lenin som Castro betraktar som sin kommunistiske lärofader spann sina intriger i lugn och ro borta i Zürich medan den unge kubanske advokaten med nöd och näppe lyckades hålla sig undan för diktaturens hemliga polis.

Ironiskt nog rörde sig Förenta staternas reaktion inför Batistas kupp helt irrelevant kring kommunistfrågan. Den 24 mars, två veckor efter kuppen, skrev utrikesministern Dean Acheson till president Truman i ett hemligt memorandum att "medan Batista som Kubas president i början på 40-talet tolererade kommunistisk dominans inom den kubanska fackföreningsrörelsen har situationen i världen när det gäller internationell kommunism förändrats radikalt sedan denna tid och vi har ingen anledning att tro att Batista inte kommer att vara starkt antikommunistisk". Denna slutsats samt det faktum att de flesta latinamerikanska regeringar hade erkänt Batistas regim av den 1 april (diktatorn Trujillo i Dominikanska republiken blev den förste), kom Förenta staterna att följa deras exempel. På den tiden var många latinamerikanska regeringar diktatoriska och demokrati var ett sällan diskuterat ämne i världsdelen huvudstäder, däri inbegripet Washington. Så tidigt som i december föregående år hade Truman uttryckt sin förhoppning om att kubanerna hade uppnått "mognad och frändskap" med Förenta staternas demokratiska målsättning. Dessutom ville Förenta staterna inte riskera sina speciella ekonomiska relationer med Kuba vid en tidpunkt när landets ekonomi var körd i botten och stora amerikanska intressen började bli lidande.

Slutligen informerade ambassadör Willard L. Beulac, en mycket duktig karriärdiplomat, att ingen meningsfull opposition existerade mot Batista och att därför Förenta staterna borde kunna godkänna honom. Slutsatsen att det inte fanns någon organiserad opposition på Kuba delades av både amerikanske ambassadören och den blivande revolutionsledaren; detta är förmodligen enda gången Castro och amerikanska utrikesdepartementet har varit av samma åsikt. Men utrikesdepartementet hade glömt den roll revolutionära studenter hade spelat för att utlösa störtandet av Machados diktatur två decennier tidigare och det finns ingenting som tyder på att amerikanska ambassaden eller amerikanska utrikesdepartementet alls var medvetna om Generation 1930 eller om Fidel Castro. Han var kanske stor i Artemisa men inte

i Washington.

Kärnan i Fidel Castros Rörelse omfattade inte mer än åtta eller tio personer förrän vid mitten av 1952 när rekryteringen började skjuta fart. Denna kärntrupp utgjordes av medlemmar i *Ortodoxo*-partiet och sympatisörer till partiet. Kommunisterna från Socialistiska folkfronten blev automatiskt avvisade på grund av Castros tidiga beslut att inte gå in i partiet utan att i stället grunda sin egen organisation och på grund av kommunisternas egen obenägenhet att underkasta sig hans ledarskap.

Kommunisterna försökte faktiskt påverka hans taktik och uppträdande till sin fördel omedelbart efter Batista-kuppen, men Fidel slog dövörat till. Alfredo Guevara var instrumentet för detta närmande. I en intervju i Havanna 1985 hävdade Guevara att han, instruerad av Socialistisk ungdom (kommunisternas ungdomsorganisation), kontaktade Fidel så fort han kunde — Castro hade gått under jorden på kuppdagens morgon för att be honom komma tillbaka som student ”för att bli den stora gestalten på universitetet”. Kommunisternas tanke var att bygga upp en anti-Batista-opposition på deras villkor och med Fidel och universitetet som en spjutspets i sin strategi.

Enligt Guevara godtog Castro till en början hans anbud, ”men sedan blev det ingenting av och han försvann”. Han sade att orsaken till Fidels vägran att förena sig med kommunisterna var den att medan Socialistiska folkfronten tänkte sig ”en massornas kamp”, vilket innebar politisk enighet om oppositionen mot diktaturen, tänkte sig Fidel direkt handling, det vill säga en folkresning. Guevara tillade att nästa gång han träffade Fidel hade denne redan skaffat sig en hemlig radiostation och höll just på att förbereda anfallet mot Moncada.

Fidels vägran att underordna sig kommunisterna vars politiska potential han inte hade någon hög uppfattning om innebar inte att han inte hade några kontakter med dem eller undvek att delta i allmänna möten med dem och andra oppositionsgrupper. Den ende medlemmen av Fidels Rörelse som var aktiv kommunist var hans yngre bror Raúl som formellt blev medlem av Socialistisk ungdom i juni 1953. Men han var utestängd från all hemlig politisk planering och allt beslutsfattande och han var inte medlem av Rörelsens ”generalstab”. Fidel och Raúl påstår båda att Raúl fick veta att Moncadakasererna skulle bli anfallsmålet för Rörelsen bara några timmar innan det igångsattes och att han bara var ”vanlig menig” i företaget (Luciano González, en medelålders arbetare, var den ende andre kommunist som var med i Moncada, men han anslöt sig sent till Rörelsen och hans ideologiska övertalningsförmåga bortsåg man från). Raúl ägnade större delen av sin energi åt universitetsdemonstrationer, anordnade av den kommunistorienterade 10 januari-kommittén, ofta i täten bärande en stor kubansk flagga som kom hans småväxta kropp att se sig dvärgliknande.

Castro hade bestämt sig för att hålla sig borta från universitetet redan innan Guevara kom med sitt förslag. Sedan han fått underrättelse om statskuppen vid femtiden på morgonen gick han under jorden för sex dagar framåt. Tvärt emot en del tryckta rapporter återfanns han inte bland den skara studenter som på morgonen samlades vid universitetet för att demonstrera mot Batista (Raúl var emellertid där). Fidel trodde att han kunde bli häktad och han kom också fram till att det fanns viktigare politiska aktiviteter än att skrika ”död åt Batista!”.

I slutet av föregående år hade Castro och hans familj flyttat från den lilla våningen vid Tredje gatan och bosatt sig en trappa upp i en större på Tjugotredje gatan 1511, också i bostadsområdet Vedado, men i ett mindre elegant grannskap. Hyran var ungefär densamma och Fidel var lika pank när kuppen kom som han hade varit dessförinnan. En kväll när Fidel höll sig gömd (han brukade försvinna när Batistas hemliga polis var i faggorna, komma tillbaka, försvinna igen, och så vidare), stannade han och Pedro Trigo, medlem av *Ortodoxo*-partiet, textilarbetare och en av de första medlemmarna i Rörelsen, utanför Castros bostad på Tjugotredje gatan. En trappa upp stod det illa till. Man hade stängt av elektriciteten därför att elräkningen inte blivit betald och våningen låg i mörker. Den tre år gamle Fidelito hade en

halsinfektion och hög feber, och det bästa Castro kunde göra för barnet var att ordna så att det kom till Calixto García-sjukhuset för att bli opererat av en god vän som var kirurg där. Han lånade också fem pesos av Pedro Trigo och gav dem till Mirta för att hon skulle köpa mat åt Fidelito. Castro hade faktiskt hundra pesos i fickan, men det var pengar som han samma dag hade samlat in för vapeninköp och han ansåg inte att han kunde använda dem ens för sjukdomsfall inom familjen. Senare åtog sig Fidels vänner att se till att hyra och elräkningar och avbetalningar på möblerna klarades av.

En annan gång kunde Castro inte hitta sin gamla bil framför *Ortodoxo*-partiets högkvarter där han hade ställt den. Den hade återtagits av firman för begagnade bilar eftersom Castro inte klarat av betalningen. Som en vän berättar historien var det den mörkaste dagen i Castros liv. Berövad sin bil gick han över till ett kafé där han ofta brukade titta in på en kopp kaffe och en cigarr. Han sa till ägaren att han var hungrig, för han hade missat lunchen, men han hade inga pengar på sig. Eftersom han redan var skyldig fem pesos på kaféet vägrade ägaren honom kredit. Därför begav sig Castro hemåt, en sträcka på en halvmil. När han sneddade över Centralparken stannade han för att titta på tidningsrubrikerna, men han hade inga fem cent att köpa en tidning för, så tidningsförsäljaren skrek åt honom: ”Fortsätt, fortsätt... stå inte där...”

Hemma i våningen sjönk han ner på sängen i djup depression och somnade. När han vaknade fram på eftermiddagen, berättar hans vän, hade depressionen gett med sig och han var åter fylld av kamplust. Senare brukade Castro skratta när han berättade om sådana där händelser och hans vänners sätt att ta hand om hans obetalda räkningar. ”De brukade till och med ge mig en slant till mat.” Han brukade säga att han var ”den första avlönade medlemmen av Rörelsen”.

När det gäller hustrun Mirta minns man emellertid ingenting. Fram till skilsmässan 1955 måste hon ha lidit i tysthet över alla dagliga umbäranden och Fidels ständiga frånvaro. Efter kuppen blev situationen ännu mer outhärdlig när hennes bror, Rafael Díaz-Balart, blev statssekreterare i Batistaregeringen. Detta ministerium hade allmänna ordningen och hemliga polisen inom sitt förvaltningsområde. Nu var svågarna i fientliga läger.

Fidel hade sovit hemma under kuppnighten, men i gryningen hade han flytt till sin syster Lidias våning, fem kvarter därifrån. Han lämnade kvar Mirta, Fidelito och brodern Raúl som bodde hos dem. Fidels instinkt var riktig; det hemliga poliser i våningen vid tolvtiden och letade efter bröderna (de saknade också Raúl som begivit sig till universitet för att demonstrera).

I normala fall kunde man varje dag tidigt på eftermiddagen höra Castro i radio under ett kvartslångt politiskt föredrag, men han visste att han skulle bli häktad om han visade sig i studion på kuppdagen när alla medborgerliga garantier skulle vara satta ur spel. Hursomhelst låg det i Fidels omedelbara intresse att bli grundligt underrättad om händelseförloppet och åtskilliga av hans vänner erbjöd sig att hjälpa till. En av dem, René Rodríguez, hade av Mirta fått veta att Fidel befann sig hos sin syster, och han fann honom där. Castro bad Rodríguez att besöka universitetet flera gånger den dagen för att hålla honom å jour med studenternas aktiviteter.

Från universitetet hade Rodríguez med sig FEU:s ordförande, Alvaro Barba, som skulle förhandla med Fidel i Lidias våning. Sedan begav sig Rodríguez hem till Roberto Agramonte, *Ortodoxo*-partiets presidentkandidat, för att få en uppfattning om stämningen bland ledarna. När Rodríguez rapporterade att Agramonte och hans kolleger inte tänkte på något mer drastiskt än passivt motstånd mot Batista och inte hade något budskap eller någon marschorder för honom eller ungdomsförbundet, fick Fidel ett vredesutbrott och skrek att *Ortodoxos* ledare var ena krukorna om inte något ännu värre. På kvällen ansåg sig Fidel inte längre säker i Lidias våning och flyttade till hotell Andino, ett pensionat i centrum där han en gång hade bott. Morgonen den 11 mars gick Rodríguez, som stod bakom arrangemangen, tillsammans med Fidel hem till Eva Jiménez, en militant medlem av *Ortodoxos*

ungdomsförbund, i medelklasskvarteren i Almendares. Eva hade köpt mat för flera dagar och givit sin husa ledigt under veckoslutet. Castro bar solglasögon, vilket han normalt aldrig gjorde (eftersom han var närsynt brukade han bära vanliga glasögon) och de båda männen tog bussen hem till Eva. Fidel hade en fempesossedel som Lidia hade givit honom, men chauffören hade ingen växel och till sist betalade en okänd passagerare i bussen sexton cent för deras färd.

Utan att Fidel den här dagen visste om det hade man hittat ett nytt gömställe åt honom. Detta var den lyxvåning där Natalia "Naty" Revuelta bodde i Vedado tillsammans med sin man, en framstående hjärtspecialist. Naty, en attraktiv, blond kvinna från en förmögen familj och utbildad i Förenta staterna och Frankrike, sympatiserade med revolutionen, hade vänner inom *Ortodoxo*-partiet och hade hört mycket talas om Fidel Castro. Samma dag kuppen skedde gav hon nycklar till sin våning till flera av partiets ledare med en enträgen begäran att en av nycklarna skulle tilldelas Castro. Men i det kaos som uppstod fick Fidel nyckeln först långt senare. Senare blev Naty Revuelta en mycket viktig person i Fidels liv, en av en sällsynt samling vackra och/eller högt intelligenta kvinnor som faktiskt vigde sina liv åt honom och hans sak — och utan vilkas hjälp han kanske inte skulle ha lyckats.

Castro tillbringade två dagar och två nätter i Eva Jiménez våning, sysselsatt med att skriva och skriva om en proklamation (för hand, för någon skrivmaskin fanns inte tillgänglig) mot Batistas kupp under rubriken: "Inte en Revolution — Den stora smällen!" Proklamationen var helt hans egen och tillkom vid ett köksbord, och den 13 mars skickade Fidel René Rodríguez och Eva Jiménez till tidningen *Alerta* som hade publicerat hans artiklar i det förflutna för att be chefredaktören att trycka hans bredsida. Chefredaktören, Ramón Vasconcelos, vägrade emellertid att ta den därför att oppositionen mot Batista var "realistisk och i det blå". Eftersom man hade upprättat presscensur gjorde Fidels utsända inget försök att ta kontakt med andra tidningar.

Men Castro var fast besluten att få se sin proklamation i tryck och därför skickade han Rodríguez att ta kontakt med en god vän som bodde ovanpå ett apotek i Havannas centrum och hade en duplikator i sin lägenhet. Raúl Castro och Antonio López Fernández, en drygt två meter lång arbetare som Fidel hade blivit vän med under sin valkampanj och som var känd under smeknamnet *Ñico*, duplicerade femhundra exemplar av proklamationen för att delas ut på gatorna så snart som möjligt.

Ett tillfälle att göra detta kom söndagen den 16 mars när Fidel lämnade sin tillflyktsort och körde till Colón-kyrkogården för att förena sig med *Ortodoxo*-ledare och studenter som hade samlats vid Eddy Chibás grav som de ofta hade gjort den sextonde i varje månad alltsedan hans död i augusti föregående år. *Ortodoxo*-ledarnas tal var så menlösa att Fidel inte förmådde behärska sig. Han höjde högra armen och ropade: "Om Batista tog makten med våld skall han kastas ut med våld!" När poliser hotfullt närmade sig omgavs den långa gestalten, klädd i en vit *guayabera*, av en skyddande ring av sina vänner (*Alerta*, som hade vägrat att publicera hans manifest, skrev om Castros utbrott på kyrkogården och konstaterade att hans ord "mottogs väl av folkmassan... och visade ännu en gång hur stor sympati han möter inom partiets breda lager").

Proklamationen som till sist delades ut på kyrkogården slog fast att "ingenting här i världen kan vara så bittert som att se ett folk gå till sängs som fria medborgare och vakna som slavar". Den sade att det "ligger en oändlig glädje i att få kämpa mot förtryck" och att "vårt fädernesland är under förtryck, men en dag skall här råda frihet". Castro slutade med ett citat ur Kubas nationalsång: "Att leva i bojor är att leva försjunken i skam och vanära. Att dö för fosterlandet är att leva!"

Vad Castro beträffade var han nu personligen i krig med Batistas diktatur, hur verklighetsfrämmande det än kan låta. I sin proklamation uppmanade han "modiga kubaner

att offra sig och slå tillbaka”. När Fidel tjugo år senare såg tillbaka på dessa händelser berättade han för Lionel Martin att han hade startat sin kampanj ”litet grand som en *guerillero*, för i politiken måste man också vara en *guerillero*...” När Castro väl hade satt igång sitt krig skulle han aldrig vika en tum. Den 24 mars, en vecka efter massmötet på Colón-kyrkogården, inlämnade han i sin egenskap av allmän åklagare en inlaga till författningsdomstolen i Havanna vari han anklagade general Batista för att ha kränkt ”författningen och regeringsformen” genom sin militärkupp. Han fortsatte sedan med att räkna upp straffsätserna för sådana handlingar som upptas i strafflagen och kom därefter fram till att ”Fulgencio Batistas brott har ådragit honom ett straff som överskrider hundra års fängelse”.

Castros mål när han inlämnade denna inlaga var inte så mycket att rikta ny uppmärksamhet på honom själv (*Alerta* redogjorde för inlagans innehåll dagen därpå) och förvisso inte att domstolen skulle ge honom rätt utan att slå fast en fundamental princip för revolution för framtiden. Framförallt tog han sig för att proklamera begreppet om revolutionens laglighet när han framhöll att ”om denna domstol, ställd inför denna rad av flagranta brott och erkännandet av landsförräderi och uppvigling, inte skulle ställa Batista inför rätta och bestraffa honom, hur skulle då denna domstol senare kunna döma någon medborgare för uppvigling mot den olagliga regeringen, produkten av obestraftat landsförräderi?”. Väl medveten om att domstolen aldrig skulle ställa Batista inför rätta byggde Fidel omsorgsfullt upp den legala grunden för sin planerade revolution genom att i förväg rättfärdiga den som en laglig handling mot en olaglig regim. Detta skulle garantera full laglig giltighet åt den revolutionsregering han skulle upprätta 1959. Enligt latinamerikanernas högst legalistiska sätt att tänka är en formell legalitet av det här slaget av den allra största vikt.

Fidel upphörde med sin advokatverksamhet, sådan den nu var, under efterdyningarna av Batistas kupp, men hans advokatbyrå fortsatte sin verksamhet och satte, instruerad av honom, igång med nya attacker mot diktaturen. Jorge Aspiazo, hans tidigare partner, säger att Fidel övertalade honom att stämma tre batistaministrar inför rätta för att ha tillskansat sig medel ur statens arbetslöshetskassa genom att utnämna ”fiktiva personer” till offentliga tjänster, ”avskeda” dem och sedan själva ta hand om inbetalningarna till kassan. Saken kom upp i Högsta domstolen som lade ned målet.

Castro fortsatte eldgivningen. Den 6 april publicerade tidningen *La Palabra* (indragen av regimen efter sitt första nummer) ännu en ursinnig attack mot Batista av Fidel, tillsammans med hans poetiska varning att ”det heroiska upprorets frön håller på att sås i allas hjärtan” och att ”ställd inför faran stärks hjältemodet av att man ädelmodigt ger sitt blod”. Castro visste att revolutioner kräver romantik och retorik.

På hemliga frontavsnitt var Castro lika ivrigt sysselsatt. På olika gömställen och på *Ortodoxo*-partiets högkvarter på Prado (egendomligt nog tillät regimen de politiska partierna att arbeta trots att man hade stängt kongressen och skjutit upp valen) höll Fidel hundratals möten och gav intervjuer åt sina blivande rörelsemedlemmar under tiden från marskuppen till början av maj när en ny fas skulle ta vid. Enligt Jorge Aspiazo körde han ofta ut på landet om natten för att på någon åker träffa lokala *Ortodoxo*-medlemmar i partiets landsbygdsavdelningar.

Historiskt sett är det viktigt att Castrorörelsen föddes nästan uteslutande ur *Ortodoxo*-partiets led, den reformistiska och radikala men i huvudsak borgerliga organisation som grundats av senator Chibás 1947. Ett stort antal kubaner ur arbetar- och medelklassen, däribland sockerarbetare och bergsbönder, drogs starkt till Chibás och hans parti som ett nytt och ”rent” element i landet. Kommunistiska partiet å andra sidan verkade oförmöget att nå fram till vad som borde ha varit dess naturliga valmanskår inom arbetarklassen. Det hämtade sin huvudsakliga styrka bland intellektuella, studenter och inom fackföreningsledningen. Påståendet att det kalla krigets propaganda mot kommunism bar ansvaret för detta sakernas

tillstånd är inte trovärdigt.

När Castro avböjde kommunisternas böner om att han skulle ansluta sig till dem vid universitetet för att bekämpa Batista handlade han realistiskt. Unga (och även medelålders) *Ortodoxo*-medlemmar ur de djupa leden var långt mera revolutionärt sinnade än kommunisterna, de hade inget behov av ideologisk kommunistisk disciplin och de beundrade Castro. Fidel använde de mellanliggande åren till att knyta omfattande kontakter, särskilt inom Ungdomsförbundet och den Radikala aktionsgrupp (ARO) som han startat inom partiet. Trots animositeten bland äldre partiledare utvidgade Castro sina kontakter och lojaliteter under sin valkampanj. När Batista-kuppen kom, den 10 mars 1952, och Fidel beslöt sig för att kämpa ”oavhängigt”, hade han redan en potentiell revolutionär organisation. Nu var problemet hur den skulle förvandlas till ett kampdugligt vapen.

Lösningen dök oväntat upp efter ett tillfälligt sammanträffande på Colón-kyrkogården där Castro presenterades för Abel Santamaría, en tjugofyraårig kamrer på Havannas Pontiac-kontor. (Det förefaller som om kyrkogårdar skulle spela en dominerande roll i kubansk politik. Detta härstammar ur en gammal tradition att döda personers större eller mindre bemärkelsedagar, även sådana hjältar ur det förflutna som Céspedes och Martí, nyttjas som en känsloladdad förevändning för politiska demonstrationer som polisen, oavsett den rådande regimen, drar sig för att hejda. Denna tradition existerar emellertid inte längre, även om Castro har använt Colón-kyrkogården som forum för politiska proklamationer efter 1959). Vid detta speciella tillfälle hade Batistaregeringen förbjudit förstamajfirande och många militanta medlemmar av oppositionen tog sig den 1 maj till Carlos Rodríguez grav. Rodríguez hade blivit dödad av polisen under Príos presidenttid, och Castro hade åtalat de två aktiva poliserna för mord. Nu presenterades Castro, som en revolutionär gest, för Santamaría av Jesús Montané Oropesa, en kamrer på General Motors kontor. Fidel hade träffat Montané strax dessförinnan före en kupp då han förgäves försökte byta sin usla bil mot en bättre. Sedan mars månad hade Montané, Santamaría och några andra vänner letat efter olika sätt att bekämpa Batista.

Castro och Santamaría, en lång, ljushårig man från Las Villas-provinsen, kom genast bra överens, och deras sammanträffande denna första maj blev en vändpunkt för den spirande Rörelsen. Först och främst kom de båda från landsbygden. Abel var född vid sockerbruket Constancia där han arbetade tills han som nittonåring kom till Havanna, och Fidel kom från Orientes sockerrörsodlingar. Att Castro kom från en godsägarfamilj och Abel var son till en arbetare spelade ingen roll. Dessutom var Abel liksom Montané medlem av *Ortodoxo*. Abel bodde tillsammans med sin syster Haydée (hon kallades ”Yéyé”) i en våning nära Castros hem, och hans och Fidels första och ändlöst långa samtal ägde rum hemma hos Santamaría. Det skapade en djup förtrolighet mellan dem där Fidel uppträdde som Rörelsens chef och Abel som hans ställföreträdare. Det var den mindre uppseendeväckande men mer kallblodige Abel som skulle stå för den avgörande insatsen för att skapa den Rörelse som Castro hade föreställt sig.

Under de veckor och månader som följde växte och stärktes Rörelsen. Montané anslöt sig till kärntruppen med sin vän Boris Luís Santa Coloma, också han kamrer (en landsflyktig kubansk lärd skrev en gång på fullt allvar att denna kamrerarbakgrund som delas av så många nyckelpersoner inom den kubanska revolutionen borde bli föremål för en analys); Melba Hernández blev djupt imponerad av Fidel, och likaså hennes väninna Elda Pérez. Melba bidrog med Raúl Gómez García, en tjugotreårig poet och lärare, Fidel ökade på med sina vänner Pedro Trigo och Níco López. Vid mitten av året var detta Rörelsens kärntrupp.

Från första början var Castros auktoritet oomtvistad och han styrde sin Rörelse som en militär organisation. Melba Hernández, som stod Fidel och Santamaría närmast under hela denna förberedande period, minns det ”som stridbarhet dygnet runt” och ett liv under utomordentlig

disciplin som också krävde en total förändring i de sociala relationerna mellan Rörelsens samtliga medlemmar. Melba, som idag hyllas som en Revolutionens Hjältinna och fortfarande, vid sjuttio, är mycket politiskt verksam, säger att Castro krävde en serie ”kompromisser” av revolutionärerna. Först och främst, säger hon, ”måste vi hata den regim som förtryckte oss, vilket var lätt, sedan vägra att ha något att göra med det samhälle som levde på korruption och fatta beslutet att bekämpa det”. För att kunna bekämpa korruptionen måste man motstå stora frestelser, erinrar hon sig, ”och eftersom detta var en hemlig rörelse hade den mycket hård disciplin, höll stenhårt på tystnad, diskretion och militärt uppträdande... det var på detta sätt vi uppfostrades, och en medlem kunde bli utesluten ur Rörelsen för att ha överträtt någon av dessa regler. När Rörelsen växte”, minns hon, ”höll grupper med unga människor som redan tillhörde rörelsen möten varje söndag. Det var ett slags prov. De kunde till exempel få order att komma klockan 5.05 på eftermiddagen. Om någon inte var där på klockslaget skulle vita reda på orsaken och sedan skulle personen i fråga få en varning, eller bli straffad eller utesluten. Indiskretion, allt slags indiskretion även av obetydligaste slag, räckte för att bli utesluten.”

Dessutom, berättar Melba Hernández, träffades Rörelsens generalstab som bestod av Fidel Castro, Abel Santamaría och Melba en gång i veckan för att diskutera medlemmarnas aktiviteter och uppförande (en del tryckta källor uppger felaktigt att det bara var Fidel och Abel som utgjorde generalstaben). Fidel och Abel konfererade regelbundet med den militära och politiska kommittén. De två satt båda i ledningen för kommittéerna som var och en hade fyra medlemmar. Men endast Fidel och Abel hade makt att utse rekryter och fatta alla de strategiska och taktiska besluten utan hänsyn till vad de andra ansåg. Rörelsen var organiserad i celler som i storlek växlade från tio till tjugofem medlemmar, och de fick sina order från generalstaben eller från någon av kommittéerna, beroende på vad saken gällde och hur betydelsefull den var. Det var en alltigenom vertikal struktur utan underavdelningar, en principiell skillnad mellan Castorörelsen och andra politiska revolutionspartier. Fidel hade i själva verket tänkt sig det hela som en ”caudillo”-struktur, konstruerad för att vinna kriget och stå fri från politiken.

Vilken Castros inre ideologiska övertygelser än var ville han se till att hans Rörelse inte ideologiskt identifierades med marxism-leninism. Melba Hernández säger att ”bland oss talade man aldrig om kommunism, socialism eller marxism-leninism på den tiden utan vi talade om den dag när revolutionen skulle komma till makten, alla aristokratiens gods måste överlämnas till folket och brukas av de barn för vilkas rätt vi slogs”. Melba betonar särskilt att ”problemet med arbetarnas utsugning diskuterades inte, men vi talade om arbetarnas löner, vanskötseln av arbetarna, vanskötseln av bönderna”. Hon säger att ”vi drev våra frågor försiktigt”. Och Fidel och Abel underströk ”vikten av att kvinnan medverkade i kampen för revolutionen”.

I en intervju 1977 för sovjetiska kommunistpartiets teoretiska organ *Kommunist* sade Castro att ”under hela denna period hade jag kontakt med kommunisterna som hade sina egna mål i den här situationen, men man kunde inte heller be dem att ha förtroende för det vi gjorde”. Han anmärkte att det ”skulle ha varit svårt för ett parti utbildat enligt klassiska planer och tankelinjer att hysa förtroende för Rörelsen”. Dessutom ”kunde inte ett kommunistiskt parti tänka sig att erövra makten... det var inte tänkbart att försöka erövra makten om man hade kommuniststämpeln på sig, en revolution kunde besegras på Kuba, men inte av kommunisterna”. Denna analys överensstämmer med den inställning Castro valde till kommunisterna 1952, men den kan också tjäna som ett rättfärdigande både av hans vägran att förhandla med partiet under förberedelserna för revolutionen och av kommunisternas egen obenägenhet att hjälpa *Fidelistas* förrän mycket sent under kriget.

Martio Mencía, den ende pålitlige historikern när det gäller den kubanska revolutionens historia, har skrivit att fast Castro ”hade en revolutionär framtoning som pekade fram mot

socialism”, följde han troget José Martí's föreskrift att för att uppnå sina mål ”måste man dölja dem”, ty att ”tillkännage dem rakt på sak skulle kunna medföra alltför stora svårigheter att till sist uppnå dem”. Enda gången Castro avvek från denna regel under den tidiga perioden, skriver Menda, var när han anklagade Batista — i en underjordisk publikation vid mitten av år 1952 — för att vara ”imperialismens knähund” och ”allierad med stora kubanska och utländska intressen”. Men även denna attack var undertecknad med en signatur.

Efter det att Pedro Miret, teknologen och vapenexperten, hade träffat Castro i september 1952 och gått med på att ge medlemmar av Rörelsen utbildning i vapentjänst blev disciplinen inom Rörelsen ännu striktare. Melba Hernández säger att konstant personlig kontroll av medlemmarna var ledarens största problem, och under de möten som hölls en gång i veckan analyserade Castro och Santamaría varje revolutionärs uppträdande under de gångna sju dagarna, inklusive deras privatliv, och ofta ”förekom kritik... som ledde till uteslutning”. Men Fidel och Abel tillämpade också självkritik, som är ett marxistiskt begrepp.

Jesús Montané, kamreren som ingick i den första revolutionära kärntruppen, minns att ”i vår rörelse var det absolut förbjudet att förtära alkohol”, och de som drack sprit ”kunde inte bli medlemmar”. Montané säger att ”dessa revolutionärs liv präglades av järnhård disciplin och moral” och att Fidel hade uteslutit en viktig medlem därför att han hade druckit sprit men lovade honom att få återkomma när han helt avstod från spriten. Senare skulle denne revolutionär ”offra sitt dyrbara liv för den kubanska revolutionens heliga sak”.

Rörelsens båda huvudkvarter låg i Santamarías våning på Tjugotredje gatan och vid ”O”-gatan i Vedado (den är numera nationalhelgedom), men konspiratörerna återfanns också i den våning som tillhörde Fidets syster Lidia, tre kvarter därifrån, den våning som tillhörde Melba Hernández föräldrar (som var brinnande revolutionstrogn) på Jovellargatan i Havannas centrum, och ett kontor på Consuladogatan, strax intill den vid havet belägna Malecónboulevardens som ställts till förfogande av en hemlig medlem av Rörelsen som arbetade för en rik affärsman. Kontoret där erbjöd det bästa ”kamouflaget”, säger Melba.

Som vanligt var det propaganda som låg Fidel varmast om hjärtat. Innan de träffade honom hade Santamaría och Montané oregelbundet givit ut en duplicerad tidskrift som hette *Son Los Mismos* (De är likadana) för att angripa Batista, och namnet ville tala om att den nuvarande militärregimen var lika usel som de föregående regeringarna. Men så fort de hade börjat samarbeta föreslog Fidel att tidskriften skulle döpas om till *El Acusador* (Anklagaren) och han började redigera den tillsammans med Abel och den unge poeten Raúl Gómez García. *Son Los Mismos* utgavs fortfarande ytterligare några veckor, så försvann den helt. På universitetet tryckte kommunisterna sin egen publikation, *Mella*, som Fidel hade skrivit för i det förflutna och i fortsättningen kom han att lämna tillfälliga bidrag.

Castro undertecknade sina artiklar ”Alejandro”, sitt mellannamn. Raúl Gómez, poeten, undertecknade sina artiklar ”Medborgaren”, ännu ett tecken på franska revolutionens inflytande på *Fidelistas*. Rörelsens publikationer framställdes på en gammal dupliceringsapparat som Abel Santamaría och Montané hade köpt för sjuttiofem pesos; för att undgå att bli upptäckta av polisen flyttade de ständigt apparaten från plats till plats med hjälp av en sympatiserande spansk taxichaufför. Montané sade senare att apparaten tillbringade sin mesta tid i bagageluckan på bilen där den stod parkerad utanför Detroitbaren på Tjugofemte gatan.

Men Castro ville också höras i radio. Några dagar efter att han hade träffat Santamaría övertalade han Abel att följa med honom och Montané för att hälsa på hos en läkare i Colón omkring tjugo mil från Havanna; namnet hade han fått genom en medlem i rörelsen. Läkaren var doktor Mario Muñoz, fyrtioett år gammal och glödande revolutionär, beredd att följa Fidel i spåren. Det slumpade sig så att doktor Muñoz var utbildad till flygförare av lätta plan och dessutom till telegrafist. Det Castro ville ha av honom var två radiosändare för att tillkännage en demonstration mot regeringen som hade planerats vid universitetet följande vecka. Han

behövde två sändare för den händelse att den ena skulle strejka, och den entusiastiske läkaren lyckades mirakulöst nog få fram det första exemplaret i tid för att sända ”Motståndsrörelsens och Den nationella befrielseörelsens Fria sändares” program på fyrtiometersbandet från ett massmöte den 20 maj.

Namnet på Rörelsen hade Fidel hittat på för tillfället och sändningen var knappt hörbar, men *Son Los Mismos* kunde inrapportera den nya underjordiska sändarens existens och detta var ett av huvudändamålen med byggandet av sändarna. Castro ansåg fullkomligt riktigt att olika typer av propaganda födde nya. Doktor Nuñez sändare blev föregångare till Rebellradion i Sierra Maestra sex år senare. Montané minns hur Castro kokade över av uppslag för Rörelsen under hela vägen fram och tillbaka till Colón i Abels bil.

Anti-Batista-oppositionen tog också form i bildandet av Nationella Revolutionsrörelsen (MNR) den 20 maj 1952. Grundaren var Rafael García Bárcena, en välkänd professor i psykologi, sociologi och filosofi vid Havannas universitet och Krigshögskolan. García Bárcena hade grundat *Ortodoxo*-partiet tillsammans med Eddy Chibás 1947 och nu drog hans MNR till sig unga motståndare till Batista ur medelklassen, sådana som Armando Hart, Faustino Pérez och Juan Manuel Márquez som alla senare anslöt sig till Castros Rörelse. I Santiago var en av MNR-rekryterna Frank País som skulle bli en krigshjälte och Vilma Espín, nu Raúl Castros fru.

Castro förhöll sig avvaktande till MNR — han misstrodde medelklassliberaler som litade på maktövertagande genom militärkupper — och till Liberal Action (AL), organiserad i juli av en politiker som hette Justo Carrillo. Han koncentrerade sig på sin egen Rörelse. Vid den här tiden höll Pedro Miret på att utbilda MNR-medlemmar i vapentjänst vid universitetet; han hade ännu inte träffat Castro. Justo Carrillo försökte infiltrera grupper av unga arméofficerare.

Den 16 augusti hölls ett massmöte på Colón-kyrkogården till minne av årsdagen av senator Chibás död, och Fidel fick sina medhjälpare att trycka tiotusen exemplar av tredje numret av *El Acusador*, en enorm påfrestning på den gamla apparaten, och de skulle delas ut på kyrkogården och på Havannas gator. Som ”Alejandro” hade Castro skrivit två glödande artiklar, en som kritiserade *Ortodoxo*-partiet för dess fega ledarskap och en annan som kallade Batista ”en ondskefull tyrann”. Med sina mest dräpande politiska invektiv meddelade Fidel diktatorn att ”hundarna som varje dag slickar era sår kommer aldrig att kunna dölja den fasansfulla stank som stiger upp från dem”, och att ”när historien skall skrivas... kommer den att tala om er som man talar om pest och epidemier...”

Detta var emellertid slutet på *El Acusador*. Redan före massmötet på kyrkogården hade hemliga polisen till slut hittat dupliceringsapparaten i en våning som innehades av Joaquín González, en medlem av Rörelsen. Poliserna slog sönder apparaten och lade beslag på ungefär halva upplagan som fanns kvar där. När de kom fram mot kyrkogården med exemplar av *El Acusador* togs Abel Santamaría, Edla Pérez och Melba Hernández av polisen. Av Rörelsens ledning undgick endast Fidel och Haydée Santamaría att bli häktade. Edla och Melba släpptes senare på dagen och fick tag på Fidel och kunde berätta för honom om kamraterna som satt häktade.

Dagen därpå kom Castro och Melba till fängelset Castillo del Principe i sin egenskap av försvarsadvokater för att anhålla om att Santamaría och González försattes på fri fot. På vägen dit sade Fidel: ”Vi måste köpa något åt dem”, men han hade bara en peso i fickan och det enda han kunde komma med var cigaretter och tändstickor. När de kom fram till fängelset blev de slagna av häpnad när de fann de flesta av sina andra kamrater sittande där: Montané, poeten Raúl Gómez och alla de andra. Det var först då som Castro förstod att Rörelsen hade förråts av en infiltrator, en polistjallare, och att häktningarna metodiskt hade utförts föregående dag och kväll.

Castro använde dagen till att vädja om frigivning av sina kamrater och ägnade sedan nätter

och dagar åt att försöka spåra upp ”förrädaren” som man aldrig fick tag på. Detta hindrade honom emellertid att uppsöka sjukhuset där Fidelito på nytt måste genomgå en akut operation. Han träffade inte sin son förrän hemma i våningen flera dagar efteråt. Åtskilliga dagar efter häktningarna lyckades Militära säkerhetstjänsten — den mordiska SIM — spåra en av Rörelsens båda radiosändare.

Dessa bakslag kunde inte beröva Castro modet. Alla hans kamrater släpptes efter några dagar och under den första veckan i september ledde han ett hemligt möte för nya medlemmar i Gamla Havanna. Han sade till dem: ”Alla de som ansluter sig till Rörelsen gör det som enkla soldater; inget slag av merit eller befattning som man kan ha haft i *Ortodoxo*-partiet spelar någon roll här. Kampen kommer inte att bli lätt, och den väg vi har att gå kommer att bli tung och mödosam. Vi kommer att gå till strid mot regimen.”

Dagen därpå häktades Fidel och Abel i Castros bil på en gata i Vedado av en polispatrullbil. På stationen visiterades de och bilen men ingenting misstänkt påträffades och de fick lämna stationen. Detta var första gången Fidel blev häktad i egenskap av chef för Rörelsen, och det gjorde honom mer försiktig i sitt uppträdande.

Så blev ännu en tragisk årsdag vittne till en revolutionär handling. Den 27 november var det åttioett år sedan spanjorerna hade dödat åtta nationalistiska studenter, och Castro och studentledare samlades vid universitetet för en demonstration mot Batista. Fidel och hans kamrater hade med sig radiosändaren nummer två som doktor Muñoz hade byggt åt dem. Men polisen stängde av strömmen på universitetet och förhindrade att mötet kunde hållas.

Det var ytterligare en motgång, och den markerade slutet av den första fasen av Rörelsens revolutionära aktiviteter. Men kvällen blev inte helt misslyckad. I mörkret på universitetets *escalinata* presenterades Fidel av sin vän Jorge Valles för Naty Revuelta, den rika och vackra hustrun till hjärtspecialisten, kvinnan som sympatiserade med revolutionärerna och som i mars hade försökt skicka honom en nyckel till sin våning för att han skulle kunna hålla sig dold där. Den kvällen föddes en kärlekshistoria.

Kapitel 2

Hundraårsdagen av José Martí's födelse inföll den 28 januari 1953 och för Fidel Castro var detta ett utomordentligt tillfälle att göra spektakulära revolutionära gester. Trots det faktum att den hemliga militärutbildningen hade skjutit fart under de sista månaderna av 1952 och trots att Castro hade varit extremt försiktig med att visa sig offentligt kunde man inte förbigå firandet av Martí's hundraårsdag.

Rörelsen hade gått in i sin andra fas: planering och förberedelse för verklig revolutionär verksamhet hade inletts. Vid den här tiden hade Castro gjort det omöjligt att identifiera honom med den pågående militära utbildningen. Han begav sig aldrig till universitetsområdet där Pedro Miret genomförde sina hemliga övningar och de flesta nya rekryterna var omedvetna om att Castro var den man som ledde Rörelsen; han själv visste naturligtvis namnet på varenda en av dem och var de kom ifrån.

En grundprincip var att Castro och hans soldater inte skulle väcka onödig uppmärksamhet. De hade varit invecklade i demonstrationer vid universitetet i november året innan, men nu låg *Fidelistas* lågt, höll sig borta från universitetsoroligheter under december och början av januari 1953. Å andra sidan stod Castro alltför mycket i strålkastarljuset och han insåg att det kunde skada honom politiskt om hans frånvaro observerades. Fidel fick balansera på slak lina, en situation som förvärrades av hans behov av att handla impulsivt.

Den 13 januari bevistade Castro ett möte med ledningen för *Ortodoxo*-partiet för att höra ett förslag om samgående med andra politiska partier för att bekämpa Batista. Sammanträdet slutade i kaos när de mest prominenta inom partiet marscherade ut i protest mot vad de

misstänkte kunde bli slutet på deras partis självständighet eller det som fanns kvar av den efter kuppen och att man slutgiltigt skulle sälja sig till diktaturen. Fidel tågade också ut, och han skrek: ”Kom så ger vi oss av härifrån... De här politikerna kan inte klara en revolution.” Detta var Castros sista kontakt med traditionell politik på Kuba.

Vid ungefär samma tid bildade kommunister och andra extrema vänsteranhängare en kommitté för att resa en byst över Julio Antonio Mella, universitetsledare och en av Kubas kommunistiska partis grundare, i Mexiko 1928. Tanken var att hylla Mellas minne och därigenom bokstavligen göra honom till nationalhjälte. Genom att placera statyn på gatan utanför universitetsbyggnaderna skulle de också utvidga det område där universitetet ägde en självbestämmanderätt som myndigheterna inte kunde komma åt på laglig väg.

Kommittén organiserades av Alfredo Guevara och den 10 januari avtäcktes statyn. Fidel uteblev avsiktligt, av taktiska skäl, men hans bror Raúl var närvarande. Det rådde en viss politisk ambivalens i förhållandet mellan de båda bröderna (som personligen stod varandra mycket nära; långa perioder bodde ju Raúl hemma hos Fidel och Mirta), såtillvida att Fidel vid den här tiden envisades med att hålla Raúl utanför Rörelsen men delvis höll honom underrättad om de framsteg den gjorde. Att Raúl hade försänkningar inom kommunismen bekymrade uppenbarligen inte Fidel och han kan ha tänkt att det kunde bli nyttigt att ha sin yngre bror som en blivande länk mellan rörelsen och partiet. Den rollen kunde Alfredo Guevara spela på ett diskret sätt.

På morgonen den 15 januari upptäckte studenter att under natten hade den vita marmorbysten av Mella målats över med svart färg och en massa ursinniga ungdomar flockades snabbt kring monumentet. Vid tolvtiden marscherade tusentals studenter på Havannas gator, med en docka som föreställde en hängd Batista, och man började slåss med poliserna som gav eld mot demonstranterna. Det var de största demonstrationerna sedan Batistas statskupp, och på eftermiddagen beslöt sig ungdomarna för att marschera till presidentpalatset. Polisen slog tillbaka med tårgas och skarpa skott och en tjuogoettårig student, Rubén Batista Rubio, blev svårt skadad.

Efter mörkrets inbrott återvände grupper av studenter, bland dem Alfredo Guevara och Raúl Castro till universitetet för att omgruppera styrkorna och avvakta en polisattack. Trettio andra studenter som bildade en skyddande mur kring Mellas byst häktades och fördes till olika polisstationer. På tredje distriktets polisstation såg en student som hette Quintín Pino en man stiga in på stationen omkring midnatt och han ropade till sina kamrater: ”Titta, här kommer ju Fidel...” Castro, som omsorgsfullt hade undvikit det tumult som Raúl hela dagen hade kämpat i, valde nu att uppträda som försvarsadvokat och fick de trettio studenterna frigivna före gryningen.

Spänningar och konflikter höll i sig på universitetet fram till veckan då årsdagen av Martí hundraårsminne skulle firas, ett evenemang där Batista-regimen stred för ensamrätten till hyllandet av Aposteln. Regeringen satte igång firandet med en mottagning i presidentpalatset på kvällen den 25 januari och festligheterna fortsatte med en sammankomst framför Kapitolium (där parlamentet satt före statskuppen) kvällen den 27 januari.

”Motfestligheter” sattes samtidigt igång av radikala oppositionsgrupper, alltifrån universitetets studentfederationer (FEU) och Socialistisk (kommunistisk) ungdom till Kvinnornas front till Martí hundraårsminne, de sistnämnda en nybildad organisation. FEU organiserade en Martíkongress ”Till försvar av ungdomens rättigheter” och Raúl spelade en nyckelroll vid grundandet av kommissionen. Kongressen fick till följd en ständig kommitté med Flavio Bravo, ordförande i Socialistisk ungdom (och kommunistisk organisatör på heltid) som en av dess femton vice ordförande och Raúl Castro blev en av de tio permanenta sekreterarna, personligen ansvarig för propagandan. Fidel Castro hade ingen del i kongressen men han fångades obevekligt upp av dess efterdyningar.

På kvällen för ungdomens Martíkongress, den 26 januari, gjorde polisen en raid mot ett hus i en förstad till Havanna där tjugo kvinnor tillhörande Kvinnornas front inför nästa dag förberedde distribution av en broschyr som anklagade regeringen för att ha använt extra skattepålagor för att betala hundraårsjubileet. Kvinnorna knuffades in i en väntande polisbilen och fördes till huvudkvarterets förhørsavdelning, men de sjöng och hojtade inuti bilen, och deras röster igenkändes av tre personer i en bil som råkade passera dem just vid infarten över Almendares-bron. De tre männen var Fidel Castro, Aramis Taboada och Alfredo "El Chini" Esquivel; alla tre var advokater och alla tre tillhörde den hemliga Rörelsen.

"Vi vänder om och följer efter dem", sade Fidel, och de tre advokaterna kom till förhørsavdelningen samtidigt som polisbilen. Castro förklarade att han var kvinnornas försvarsadvokat och, som en av dem sade senare, "han gav sig inte iväg härifrån förrän den sista av oss hade lämnat polishuset i gryningen". Men Fidel Castros stora revolutionära gest lät ännu vänta på sig. Han och hans Rörelse skulle fira Martíjubileet genom att arrangera en offentlig parad med sin hemliga armé följande kväll.

Rörelsens så kallade armé hade börjat ta form både vid universitetet och ute på landsbygden under förhösten föregående år när Castro beslöt sig för att handla "oavhängigt" och sammanträffa med Pedro Miret som sedan tog itu med att omforma Rörelsen till ett militärt vapen. Till att börja med ägnade sig Miret och andra på universitetet åt sporadisk vapentjänst nere i universitetets källarlokal, men eftersom man måste arbeta under tystnad kunde man inte avfyra några eldvapen annat än på sportfältet. Instruktionerna gällde eldvapenexercis, vapnets isärtagning och hopsättning och ålning med vapnet i händerna. När Miret började öva de första frivilliga (innan han anslöt sig till Fidels Rörelse undervisade han nästan alla som bad om det) var de enda vapen han hade ett gammalt kulsprutegevär, modell Halcón, ett Springfieldgevär, ett spansk tillverkat Mendozagevär, två Winchesterkarbiner och några pistoler.

Mirets arbete ändrades totalt sedan han träffat Castro den 10 september 1952. Fidel hade hört talas om honom och skickat Níco Lépez, sin vän från *Ortodoxo*, för att be Miret öva "en liten grupp" som han hade. Miret som då låg på fjärde året vid universitetet var besviken på de gammaldags politiska

organisationer för vilkas räkning han övade unga män i vapenbruk, och efter sammanträffandet med Fidel anslöt han sig helhjärtat till Rörelsen. När Fidel strax därefter bildade Rörelsens militära kommitté blev dess medlemmar Abel Santamaría, Miret, José Luis Tasende, som arbetade på en frysanläggning, Ernesto Tizol, en hönseriägare, och Renato Guitart, en ung man från Santiago där han arbetade i sin fars lilla handelsbolag.

De flesta av Fidels rekryter var fattiga arbetare från Havanna och dess närmaste omgivning. De tillbringade sina söndagar (och gav ut sina sista cent på bussbiljetterna) vid universitetet, lärde sig funktionen hos en mekanism som enligt Miret inte ens fungerade och ålade i dammet under den brännande solen. De flesta av dem hade aldrig satt sin fot på ett gymnasium, långt mindre ett universitet och de fick kämpa mot social mindervärdeskänsla när de träffade studenterna.

Rekryterna kom till universitetet i celler om tio eller femton man och varje cell hade på förhand rätt sitt exakta klockslag för övningen och på vilken plats de skulle infinna sig. Först stannade grupperna vid ett gymnasium i Havanna där de fick dagens lösenord. En gång var lösenordet "Alejandro", vilket var Castros täcknamn och framför en stängd dörr på universitetet skulle man säga: "Vi har blivit hitskickade av Alejandro." Tasende och Tizol kollade mestadels rekryternas identitet vid ingången innan man släppte in dem.

Säkerhetsanordningarna var ofta så noggranna att folk från olika celler var förbjudna att tala med varandra och namn uppgavs eller avkrävdes aldrig. Castro själv undvek inte bara att hålla sig borta från militärövningarna, han dolde till och med sina relationer till Miret. När

meddelanden skulle utväxlas eller planer sammankopplas fick *Ñico López*, *Tasende* eller *Tizol* fungera som kontaktmän mellan *Castro* och *Miret*. Av samma skäl höll sig *Miret* borta från platser där han kunde stöta ihop med *Fidel*, *Abel* eller någon annan av *Rörelsens* ledare. *Armando Hart*, senare en av *Castros* mest anlitade kamrater och medlem av politbyrån, minns att han efter att första gången ha träffat *Fidel* på *Ortodoxo*-partiets högkvarter i *Havanna* tillfrågades om hur långt han hade hunnit med sina vapenövningar. Han kunde inte fatta hur *Castro* kunde känna till det där, för han hade ingen aning om att *Miret* hade någon kontakt med *Fidel*.

För att bygga upp sin *Rörelse* säger *Castro* att han färdades fyrtiotusen kilometer i sin bil under de fjorton månaderna fram till mitten av år 1952 och *Moncada*-attacken för att hålla kontakt med grupper och individer över hela *Kuba* så att revolutionärerna skulle få sin utrustning och vara redo att slå till. Med hänsyn till *Rörelsens* brist på medel och tillgång till vapen var detta ett underverk i fråga om improvisation och hemlighetsmakeri. *Fidel* sade: ”Vi lyckades få fram tolvhundra man, och jag talade med dem, varenda en, jag organiserade varje cell, varje grupp, för alla tolvhundra...” *Miret* kommer fram till att mellan fjortonhundra och femtonhundra rekryter omhändertogs av honom (inte alla avsedda för *Rörelsen*) mellan september och december

1952, uppdelade på etthundrafemtio celler. Men eftersom *Rörelsen* var sorgligt renons på vapen vid tiden för *Moncada* valde man ut deltagarna ur endast tjugofem celler i *Havanna*- och *Río*provinserna. Medlemmarna kände bara varandra inom cellerna; vid ett tillfälle i staden *Artemisa* upptäckte två unga arbetare som var nära vänner först kvällen före anfallet mot *Moncada* att de tillhörde två olika celler av samma *Rörelse*.

Artemisa, med sin arbetarklass och sina anarkistiska traditioner, var ett av *Castros* bästa rekryteringsområden. Det gav honom tvåhundrafemtio frivilliga och några av de bästa prickskyttarna i *Rörelsen*, bland dem *Ramón Valdés*, den blivande inrikesministern. När *Pedro Miret* i början av år 1953 kom fram till att man också behövde utbildning under fältmässiga förhållanden började rebellerna öva på den landsbygd som omgav *Artemisa* och *Havanna*.

Som medhjälpare i utbildningen av rebellerna hade *Miret* en veteran ur amerikanska armén från *Koreakriget*, *Isaac Santos*, av rebellerna kallad ”professor *Harriman*”. Det var *Castro* som upptäckte *Harriman* hemma hos en god vän. Han fick veta att *Harriman* hade varit instruktör för en annan anti-Batista-rörelse och att han var expert på närstrid. *Harriman* genomförde hård kommandoutbildning, och han lärde *Fidelistas* att använda kompass och orientera sig i vilken terräng som helst. Till slut misstänkte emellertid rebellerna att det var det amerikanska underrättelseväsendet som stod bakom honom och han entledigades före anfallet mot *Moncada*. Han hade iakttagits i ett batistafängelse 1953 och visade då tecken på att ha undergått tortyr, vilket kan antyda att åsikten att han var en förrädare var orättvis.

När *Martís* hundraårsdag inföll i januari 1953 hade *Castro* redan ett slags ”rebellarmé”, och han beslöt sig för att visa upp den, en riskabel gest men typisk för honom. För att konkurrera med *Batistas* firande framför *Kapitolium* på kvällen den 27 januari planerade universitetets studentorganisationer, den nya Kommittén för ungdomens rättigheter, Kvinnornas civila front, gymnasister och unga arbetare ett fackeltåg genom *Havanna*, och det var nu *Fidelistas* valde att visa upp sig för landet.

De gjorde det genom att ställa upp med en kontingent på femhundra man som i noggrann marsch tågade bakom *Fidel Castro* medan de ropade: ”Revolution! ... Revolution! ... Revolution!...” De flammande facklorna de bar i sina händer var försedda med långa vassa spikar upptill för att kunna användas som livsfarliga vapen för den händelse kravallpolisen skulle anfalla dem. *Fidelistas* hade använt hela förmiddagen för att tillverka de där facklorna, vid *Calixto García*-sjukhuset och på universitetets idrottsplats. Sent på eftermiddagen

organiserade Abel Santamaría och José Luis Tasende sina män i marschformationer; när natten föll på dök Castro upp och gav sin trupp order att ansluta sig till paraden. Raúl Castro marscherade bakom sin bror liksom

Melba Hernández och Haydée Santamaría, de båda kvinnorna bland Rörelsens grundare, och större delen av generalstaben.

På grund av att Havanna just då hade besök av betydande utländska gäster störde polisen inte paraden och låtsades inte om ropen ”Revolution!” och ”Frihet!”, och det kom inte till några våldsamheter. Morgonen därpå, den riktiga jubileumsdagen, tågade återigen tusentals ungdomar genom Havanna, denna gång från universitetet till Martí's monument i Centralparken, och återigen kom Castros perfekt drillade trupp marscherande, arm i arm. Melba Hernández minns att *Fidelistas* krigiska hållning vållade ”sensation”, men hon hörde också folk på gatan säga ”här kommer kommunisterna”. Samtidigt föreföll det som om varken åskådarna eller myndigheterna tycktes fatta att de i högsta grad vältrimmade förband som marscherade bakom Castro under två varandra påföljande parader faktiskt stod under hans befäl och att de hade undergått militär utbildning.

Det finns ingen rationell förklaring till Fidels och hans kamraters beslut att delta i martífirandet som en stor enhet som lätt kunde identifieras av polisen och SIM som en revolutionär organisation och på så sätt vålla sin egen undergång. Det undergrävde alla de omsorgsfulla mått och steg man under långa månader tagit för att hindra att man offentligt kopplade samman Rörelsen med Castro, och det är ett mysterium att hemliga polisen inte förmådde dra de uppenbara slutsatserna när de såg Fidel marschera i spetsen för sina kolonner.

Fast den våghalsighet som är Castros livsluft fanns här kan han också ha räknat med att Batistaregimen, omedveten om Rörelsens existens, inte skulle fästa sig vid Fidels och hans vänners närvaro i demonstrationståget. Frestelsen att visa upp musklerna offentligt för första gången kan ha blivit honom övermäktig. Tillfrågad om de stora riskerna säger Pedro Miret att ”vi var säkra på att ingen skulle veta vilka vi var”; vid den här tiden betraktade regeringen bara de traditionella politiska partierna som fiender. ”Vi var ingenting för dem, vi existerade inte.” Dessutom, säger Miret, gav konspiratörerna inte mycket för myndigheternas professionella kompetens.

Castro framträdde i rampljuset under större delen av februari fast han och hans bundsförvanter redan var sysselsatta med att förbereda sig för mål för militär aktion. Den 8 februari publicerade Castro i veckoskriften *Bohemia*, som distribuerades i massupplaga, en artikel som fördömde de skador polisen förorsakat i en ateljé i Havanna tillhörig skulptören Manuel Fidalgo. Bland de förstörda verken märktes små byster av Martí med inskriptionen ”För det lidande Kuba” (ett citat från Martí) och senator Chibás dödsmask. Fidalgo sålde större delen av sina verk för att skaffa fram pengar åt Castros Rörelse och Fidel fick skulptörens oförklarliga försvinnande att verka olycksbådande. Han skrev en artikel som trycktes med foton tagna av Fernando Chenard, en professionell fotograf som kom till Rörelsen från kommunistpartiet. Det var första gången sedan Batista-kuppen som den kubanska pressen hade publicerat en artikel av Castro.

Den 13 februari dog Rubén Batista Rubio, den yngling som hade beskjutits av polisen under oroligheterna vid Mellas staty månaden innan, och detta framkallade en ny protest. Castro, som hade suttit vid hans sjukbädd nästan varenda dag, ledde cirka trettiotusen personer i en tyst sorgprocession från universitetet till kyrkogården den 14 februari. Kravaller utbröt över hela Havanna efter begravningen, man satte eld på bilar och polisen gav eld mot studenterna. Dagen därpå blev ”doktor Fidel Castro” åtalad av hemliga polisen för ”vållande av oroligheter”. Man beskrev honom som *Ortodoxo*-partiets ungdomsledare. Regeringen lade slutligen ned målet utan att det hade kommit till rättegång.

Det förekom flera exempel på oroligheter i Havanna i februari och mars, däribland på årsdagen för Batistas maktövertagande, men Castro och hans Rörelse koncentrerade sig nästan helt på militära förberedelser. Mario Mencía, den kubanska revolutionens historiker, tror att Castro efter händelserna den 14 februari hade gjort en "taktisk förändring" i revolutionsrörelsen. Under det första året, skriver han, tog den nybildade Rörelsen vara på varje möjlighet att offentligt fördöma Batistaregimen. Under följande år omorienterades emellertid Castros politik för att undvika varje situation som kunde ingripa störande på Rörelsens principiella mål: direkt handling. Mencía lägger märke till att denne "revolutionäre agitator" visste hur han skulle anpassa faserna i sin Rörelsens utveckling till förändringar i de yttre omständigheterna.

Av dessa skäl förblev Castro neutral när en annan anti-Batista-fraktion försökte störta regimen genom en civilmilitär kupp. MNR, Nationalistiska revolutionsrörelsen, hade organiserats föregående år av Rafael García Bárcena, en liberal professor som hade kontakter med unga officerare. Organisationen fick sitt stöd från medelklasstudenter, intellektuella och yrkespolitiker och hade inga uttalade ideologiska tendenser. Emellertid fanns det bland medlemmarna ett antal unga advokater, läkare och andra yrkesverksamma som senare anslöt sig till Castro i 26 juli-rörelsen. García Bárcenas tanke var att i spetsen för cirka femtio man beväpnade med pistoler, knivar och dolkar bege sig till armélägret Columbia i Havanna och erövra lägret med hjälp av MNR-trogna officerare inom lägret. Sedan, tänkte professorn, skulle en folkresning komma och Batista skulle falla. Trots sitt goda uppsåt var detta en ytterst otillförlitlig plan eftersom den var helt avhängig den högst tvivelaktiga framgång man kunde förvänta sig av en liten grupp civila mot Kubas största militärbas och en handfull unga officerares förmåga att lyckas ta befälet över trupperna.

Castro var underrättad om företaget som ursprungligen planerats till den 8 mars men sedan sköts upp till 5 april, och han betraktade det som ett rent vågspel. Tanken på att organisera en armé, ta hand om kasernerna och störta Batista inom loppet av tjugofyra timmar "verkade absurd". När professor Bárcena lade fram sin plan och bad om hans stöd tidigt på våren sade Fidel rent ut vad han ansåg.

Av den anledningen anklagade man Castro för att frukta García Bárcena som en medtävlare. Men när Castro vid ett annat tillfälle diskuterade saken sade han att han hade sagt professorn att han var villig att "analysera" planen med honom och att han hade tillräckligt med män och vapen för att delta i en sådan aktion om det fanns någon utsikt att den skulle leda till framgång. Han ansåg emellertid att MNR:s ledare omedelbart måste stoppa sina med varenda politiker i landet förda diskussioner om en omvälvning. García Bárcena brydde sig inte om hans råd och Castro anmärkte senare att konspirationen måste misslyckas därför att det var "den mest utannonserade händelsen i Kubas historia" och följaktligen kunde inte Rörelsen ta risken att bli inblandad.

Det fanns naturligtvis djupa ideologiska motsättningar mellan de båda ledarna när det gällde sådana frågor som klasskampen. Professorn var emot den och Castro påstår att som marxist hade han redan en tid varit anhängare av den. Det är fullt tänkbart att Fidel helt enkelt inte ville underordna sina idéer en "bourgeois-sinnad" ledare. Dessutom krävde Castro krossandet av den existerande armén samtidigt med Batistas störtande, medan García Bárcena hade velat ha en allians med militären. Till slut blev emellertid hela frågan rent teoretisk eftersom MNR förråddes av folk inom de egna leden (precis vad Castro hade varnat för), och påskdagsmorgeonen den 5 april gjorde polisen en raid mot det hus i Havanna där García Bárcena och hans trogna förberedde den kupp de skulle utlösa tre timmar senare.

Sjuttio personer häktades under MNR:s revolutionära fiasko och fjorton dömdes för landsförräderi vid en rättegång som varade i två månader och väckte stort uppseende. García Bárcena som försvarades av den unge advokaten Armando Hart (som var medlem av MNR

men inte blev häktad) dömdes till två års fängelse. Det förekom en del kravaller på gatorna i Havanna och andra städer, men general Batista verkade nöjd med att det enda existerande hotet mot hans regim hade undanröjts.

Av samma skäl kände Batista ingen fruktan inför ”Montreal-pakten”, som undertecknades på ett kanadensiskt hotell den 2 juni av ledare för de sinsemellan oeniga traditionella partierna. I pakten föreslog man att han skulle avsättas och att en författningsenlig regering skulle återinsättas. Pakten förfelade att utlösa något krav på väpnad intervention mot Batista, men det uppstod snabbt en oro inom Rörelsens ledning för att de fonder som kunde finnas tillgängliga för kubaner utomlands för inköp av vapen nu skulle tillfalla medlemmar i de politiska partierna på ön i stället för *Fidelistas*. Enligt en tryckt version hade Castro gått med på att bli regional samordnare för ett väpnat uppror finansierat av Montreal-gruppen under högsta befäl av Juan Manuel Márquez, en *Ortodoxo*-politiker i Havanna, men detta skulle ha varit en totalt otänkbar roll för Fidel. Senare blev Márquez en av Castros närmaste medarbetare (och en av de första som stupade efter *Granmas* landning 1956).

Dessa kubanska revolutionärer, med sina distinkta lojaliteter och bindningar hemma och utomlands, var helt upptagna av hemmapolitiken, knappast medvetna om de stora världshändelserna. Trots att kubanska studenter hade protesterat mot Förenta staternas Koreakrig 1950 och 1951 (med Castro som en av de frispråkigaste kritikerna av den amerikanska politiken), tycktes de ha tappat intresse för det nu när ett vapenstillstånd närmade sig. Den 5 mars 1953 dog Josef Stalin i Kreml, men man hittar ingen redogörelse för hur man reagerade bland de kubanska ”gammalkommunisterna” eller bland självutnämnda marxister sådana som Fidel Castro.

Det enda intresse USA hade på Kuba vid det här laget var att offentligt deklarerat sitt stöd för Batistas förslag om revidering av 1943 års vallagar (periodvis brukade Batista tala om val) så att kommunisterna faktiskt under vilken förklädnad de än anlade skulle bli uteslutna från vidare val. Men Washington underlät att utnyttja detta tillfälle till att kräva att Batista verkligen skulle utsätta en valdag; man utgick från att Havannaregimen satt säkert i sadeln och ingen hade ens en aning om att Fidel Castro och hans Rörelse existerade.

I början av påskveckan bilade Fidel Castro till Oriente efter att på vägen ha gjort korta uppehåll i Santiago, Palma Soriano och på åtskilliga andra ställen. Detta var en helt normal helgtripp för en havannaadvokat vars barndomshem låg i Oriente, och det fanns ingen anledning för någon att misstänka att Castro faktiskt rekognoscerade terrängen för ett väpnat anfall mot Batista. Sanningen att säga hade Fidel valt just den här veckan för sin resa därför att han visste att García Bárcenas kupp skulle äga rum på påskdagen och han ville ha hela ledningen för Rörelsen borta från Havanna då. Abel och Haydée Santamaría tog med sig Melba Hernández till sin födelsebygd Las Villas och Jesús Montané reste till sina föräldrar på Pinjeön.

Tanken på att inta en armébas genom ett anfall av några hundra beväpnade män utformades av Fidel i slutet av 1952 när Pedro Miret hade blivit klar med första etappen av sina rekryters utbildning. Han hade fastnat för Moncadakasererna i Santiago, Kubas näst största militära anläggning, någon gång mellan januari och mars 1953. När Castro körde genom den lilla staden Pinar del Rio under en av sina rekryteringsresor pekade han på kasernerna och frågade sin följeslagare, José Suárez Blanco, vad han tyckte om dem. Suárez som förstod frågan men också visste hur begränsade Rörelsens resurser var svarade: ”Ingen kan ta sig in där.”

Det dilemma som Castro stod inför var att han inte kunde sätta igång med en revolution utan vapen och att Rörelsen inte hade några pengar att köpa dem för. Fidel kunde med nöd och näppe få inkomster och utgifter att gå ihop när det gällde att försörja sig och familjen; i huvudsak levde de på bidrag från goda vänner inom Rörelsen. Eftersom det inte fanns tillgång till några pengar för denna hemliga organisation på Kuba eller några utsikter att få fram

pengar utomlands kom Castro fram till att om de inte kunde köpa vapen måste de ta dem. I ett tal till sina kamrater första veckan i januari 1953 sammanfattade Castro situationen: ”Men det finns ställen där det finns mer än femtio M-1-gevär; det finns ställen där det finns tusen gevär, inoljade och i bästa skick... Man behöver inte köpa dem, man behöver inte olja in dem, man behöver inte göra någonting annat än att ta hand om dem...”

De risker som förelåg mönstrades ut av Castros självförtroende. Tanken på att storma Moncadakaserterna i Santiago tjänade två syften: en möjlighet att få mängder av moderna vapen och en större militäranläggning som ett centrum kring vilket en landsomfattande revolution kunde växa sig stark. Castro kunde påminna sina kamrater om att de kubanska arméerna under självständighetskrigen hade börjat som gerillaförband och att de hade beväpnats med vapen som de hade skaffat sig genom anfall mot spanska befästningar. Under resningen i Bogotá hade folkmassan också skaffat sig vapen från polisstationer som de hade stormat.

Castros studier i militär strategi omfattade ”Krönika om kriget på Kuba” av general José Miró Argenter, och ”Krigsdagbok” av Máximo Gómez, överbefälhavare för självständighetsstyrkorna. När tre skeppslaster med vapen till kubanerna hade konfiskerats av Förenta staterna skrev Gómez till José Martí att han inte behövde oroa sig, för han skulle ta vapen av spanjorerna. Fidel blev likaså gripen av Ernest Hemingways roman om de spanska republikanernas gerillakamp mot de välutrustade nationalisttrupperna där de tog sina motståndares vapen; han gick så långt att han berättade för amerikanska besökare att han hade lärt sig gerillataktik av ”Klockan klämtar för dig” (egendomligt nog gjorde han aldrig något försök att bli bekant med Hemingway som hade sin permanenta bostad i utkanten av Havanna till strax före sin död). Enligt Alfredo Guevara besökte han kommunistiska partiets bokhandel för att köpa böcker om den sovjetiska insatsen i andra världskriget (där åtskillig irreguljär krigföring ingick). Castro har veterligt inte sökt bekanta sig med skrifter av Mao Zedong eller Vietnams Ho Chi Minh eller general Giap.

I ett tal 1966 redogjorde Castro för de militära aspekterna i sin strategi vid attacken mot Moncada: ”Vi väntade oss inte att besegra Batistadiktaturen, att besegra dess arméer, med vår handfull män. Men vi trodde att denna handfull män kunde lägga beslag på de första vapnen för att börja beväpna vårt folk; vi visste att en handfull män skulle räcka, inte för att krossa den där regimen, men för att utlösa denna kraft, denna ofantliga energikälla som fanns inom det folk som hade möjlighet att krossa den där regimen.” Den centrala politiska synpunkten i Castros strategi var ett förkastande av den traditionella uppfattningen att ”revolutioner kan göras med eller utan arméns hjälp men aldrig mot armén”. Ingen kunde på den tiden ens tänka sig en revolution mot armén, sade Castro, men ändå vilade hela hans filosofi på tron att armén måste krossas för att bereda väg för den ”verkliga” revolutionen. Castros huvudplan krävde alltså erövrande av vapen av hans revolutionära ”handfull” för att besegra Batistaregimen och krossa dess armé och därefter sätta igång med att inympa den stora revolutionen.

Av orsaker som Castro beskriver som ”tillfälliga” misslyckades attacken mot Moncada. Han har aldrig intellektuellt förmått acceptera möjligheten att hans planering kan ha varit bristfällig. Till yttermera visso kommer det aldrig att bli känt huruvida den stora revolutionen verkligen skulle ha tagit ett stort steg framåt genom erövrandet av kasernerna. Detta är en fundamental fråga när det gäller bärkraften i Castros tidiga revolutionsstrategi. Castro trodde uppenbarligen att gynnsamma villkor redan existerade på Kuba så att Moncada kunde utlösa en landsomfattande folkresning men i efterhand var detta inte nödvändigtvis en korrekt uppskattning. Dessutom var det tveksamt om Batista skulle överges av merparten av de väpnade styrkorna även om Moncada föll och därför skulle Castro ha blivit tvungen att kämpa för sitt liv mot diktatorns överlägsna eldkraft.

Ironiskt nog hjälpte nederlaget tillsammans med hans märkligt trotsiga attityd efteråt till att

skapa ett revolutionärt klimat på ön i och med 26 julirörelsens födelse. När han satte igång kriget i Sierra Maestra tre år senare hade villkoren för en revolution förändrats och gjort Castros företag långt mer trovärdigt. I allmänna ordalag sade han långt efter: ”Det är ett misstag att tro att det revolutionära samvetet måste komma i första hand, och sedan kampen.” Tvärtom, sade han, ”måste kampen komma i första hand och bakom kampen kommer oundvikligt det revolutionära samvetet att göra sig gällande allt starkare”. Castros strategi gick fullkomligt tvärtemot alla marxist-leninistiska teorier, vilket var orsaken till att kommunisterna så länge vägrade honom sitt stöd och till sist segrade han i kraft av en otrolig serie djärva satsningar och sitt absolut unika självförtroende.

När Castro stod inför rätta efter attacken förklarade han att han väntat sig att kunna ta Moncada med överraskning, utan blodsutgjutelse, delvis därför att han trodde att regeringen aldrig väntat sig en attack i Santiago; traditionen var att försöka erövra Columbiabasen i Havanna. Tillfrågad av allmänne åklagaren vad han hade tänkt göra om han lyckats med att erövra Moncada svarade Fidel: ”Vi litade bara på våra egna insatser och den hjälp från hela det kubanska folket som vi skulle ha fått om vi hade kunnat stå i kontakt med det i radio... Folket skulle ha givit oss sitt bestämda svar om vi hade lyckats komma i kontakt med det. Vår plan bestod i att ta Moncada och sedan sända senator Chibás sista tal i radio över alla stationer i staden. Vi skulle ha läst upp vårt revolutionsprogram för Kubas folk; vårt program omfattade alla de förhoppningar som generationer av kubaner hyst. Så dags skulle alla oppositionsledarna ha stött oss och anslutit sig till Rörelsen i hela republiken. När hela nationen stod enad hade vi störtat regimen...”

Raúl Castro sade senare att ”Fidel hade dragit slutsatsen att den tändande gnistan skulle bli intagandet av Moncadakasererna... som, i våra händer, skulle tända den stora elden då nationen skulle kämpa med de vapen vi hade skaffat oss för att trygga de lagar och de åtgärder och det program vi skulle ha lagt fram”.

Under tiden gav Fidel Castro order om en stegring i utbildningstakten av hans styrkor. Perioden mellan augusti 1952 och januari 1953 var huvudsakligen ägnad åt rekrytering, organisation och utformande av Rörelsens struktur. Den militära utbildningen, under ledning av Pedro Miret, ”Harriman” Tasende och Tizol i universitetets källarvåning och på dess tak, flyttade nu till bondgårdar och åkrar ute på landsbygden för att man skulle få tillfälle till fältmässig skjut- och stridsutbildning; från och med januari 1953 förekom det inga militära aktiviteter på universitetsområdet.

Fidelistas höll sina övningar överallt där det var möjligt. De använde en liten gård där Pedro Trigo (en av de första medlemmarna i Rörelsen) och hans fru bodde, i sydöstra utkanten av Calabazar, och en gård som tillhörde en annan vän i Catalina de Guines, inte långt från Havanna. Inalles hade man femton olika ställen som användes för utbildningsändamål och av säkerhetsskäl flyttades övningspassen från det ena stället till det andra. Rekryterna kom vanligtvis i små grupper i bussar, man steg ofta av enskilt på olika ställen för att sedan enligt instruktioner ta sig fram till slutmålet. Ibland fick man leta efter en okänd person — till exempel en lång (eller liten) man i blårutig (eller rödrutig) skjorta för att av honom få en slutgiltig instruktion. Man övade blixtsnabb sambandstjänst mellan olika celler.

Oscar Alcalde, som ägde ett laboratorium och arbetade deltid som kontrollant vid skatteverket, blev medlem i jaktklubben Cerro dit han regelbundet tog med sig medlemmar ur Rörelsen (men ingen mer än en gång) för att de skulle få skjutträning. Alcalde fick varje gång betala trettio eller fyrtio pesos för ammunition plus extra dricks för att undvika problem med klubbens anställda. Man använde också klubben för slututbildning på 22 kalibers jaktgevär för dem som hade utsetts att delta i attacken mot Moncada (fast de aldrig fick veta att de var uttagna). Man företog mobiliseringsövningar och snabbtryckningar och befälet sållade bort sådana som inte ansågs stridsdugliga.

Castro var sällan närvarande vid fälttjänstövningarna, men när han kom kunde han ge prov på sin pedantiska noggrannhet. Vid ett tillfälle under ett övningspass vid en gård i Pinar del Rio-provinsen hade en liten metallbit, en fjäder, lossnat i ett skadat gevär och i regnet och den tätande skymningen letade Castro i det höga gräset efter den lilla fjädern tills han slutligen hittade den, och då vände han sig till skytten och sa: ”Ihärdighet kommer att ge oss segern.”

Castro var medveten om den livsviktiga roll varje vapen i Rörelsens lilla och föråldrade arsenal spelade, och han höll reda på varenda enstaka patron lika väl som på gevären. Moderna vapen var inte bara dyra utan också svåra att komma över. En dag var det nära att Pedro Miret och Oscar Alcalde hade hamnat i en av hemliga polisen arrangerad fälla när de gav sig iväg för att köpa tio gamla kulsprutegevär av en man som påstod sig vara en spansk republikansk flykting men som i själva verket var en agent från den militära säkerhetstjänsten. Kontakten hade tagits av en tredje part, men säkerhetskraven inom Rörelsen var så stränga att polisen inte på förhand hade kunnat identifiera köparna. Miret och Alcalde flydde när de insåg att de var omgivna av civilklädda poliser i likadana sportskjortor på den plats där transaktionen skulle äga rum.

Miret säger att militärkommittén till sist beslöt att utrusta *Fidelistas* med relativt billiga och lättåtkomliga 22 kalibers jaktgevär och hagelbössor. Det var fortfarande överraskningsmomentet och inte eldkraften de satsade på. Till sist omfattade arsenalen hagelgevär med avsågade pipor, modell Winchester, kaliber 44, automatgevär, modell Remington, och åtskilliga halvautomatiska Browninggevär, kaliber 22 — plus ett gammalt kulsprutegevär, modell M-1, Springfieldgeväret och det gamla spanska kulsprutegeväret som Miret hela tiden hade vårdat som en dyrbar skatt. Ernesto Tizol svarade för inköpen av de flesta hagelgevären eftersom han var hönsfarmare och detta gav en viss trovärdighet åt hans inköp. I andra fall förfalskade rörelsemedlemmar ordersedlar från firmor där de hade vänner bland de anställda. Fidel fick en Lugerpistol som kostat åttio pesos, och den bar han vid Moncada. I Santiago kunde Renato Guitart köpa en del hagelbössor och gevär och femtusen patroner.

Att skaffa fram pengar till inköp av vapen, ammunition och livsmedel och allt annat som krävdes för den lilla armén var ett ständigt problem. Allt fler medlemmar och deras familjer måste få ekonomisk hjälp därför att de var så upptagna av revolutionen att de inte hade tid att arbeta. Vid rättegången berättade Castro för domstolen att 16 480 pesos hade skänkts av olika bidragsgivare, av vilka de flesta hade dött vid Moncada eller mördats av armén eller polisen efteråt. Man har kommit fram till att Rörelsen inalles förmådde samla in fyrtiotusen pesos under hela Moncada-epoken, ett så litet belopp att domstolen vägrade tro på uppgiften.

Det droppade in litet pengar från försäljning av verk av skulptören Fidalgo (som dök upp igen i maj när han hade misslyckats med ett försök att undkomma polisen genom att ta sig som fripassagerare på en båt till New York), och det kom påfallande generösa donationer från individer i och omkring Rörelsen. Jesús Montané gav 4 000 pesos, hela det avgångsvederlag han fått när han sade upp sig från sin kamrertjänst; Oscar Alcalde 3 600 pesos som han hade tagit som lån med laboratoriet som säkerhet; Tizol in-tecknade sin hönsfarm; fotografen Chenard gav 1 000 pesos; och Pedro Madero sålde alla möbler i sin våning utom sovrumsmöblerna, för dem förbjöd honom Fidel att göra sig av med. Abel Santamaría sålde sin bil. Naty Revuelta gav sina sparmedel, 6 000 pesos.

Naty anslöt sig också till en grupp kvinnor inom Rörelsen som i oändliga timmar arbetade i Melba Hernández våning där de sydde uniformer av tyg som de hade köpt billigt på ett varuhus i närheten; de sydde mössor och de sydde på gradbeteckningar på ärmarna för underbefälet på dussintals uniformer. Castro hade beslutat att rebellerna skulle bära kubanska arméuniformer för att dölja sin identitet fram till sista ögonblicket. Han behövde en två-, trehundra uniformer, och Pedro Trigo fick kontakt med en sjukvårdskorpral som hette Florentino Fernández León och som avskydde Batista, och han lovade att skaffa fram

uniformerna genom soldater i Havanna som han kände. Men han lyckades bara få köpa hundra uniformer fram till juni, och Castro beslöt att Rörelsen fick sy upp de uniformer som ytterligare behövdes. Som vanligt lämnades ingenting åt slumpen, ingen detalj förbisågs.

Fidel Castro kom till Oriente, till staden Palma Soriano den 3 april för att träffa en tandläkare i staden vid namn Pedro Celestino Aguilera, chef för en av Rörelsens celler på östra Kuba. Aguilera informerade Castro om den politiska situationen i trakten och framhöll den vitt spridda oppositionen mot Batistas diktatur. Castro tackade honom, sade han skulle höra av sig och försvann utan att säga vilket ärende han hade i Oriente.

Eftersom Castro redan hade utvalt Moncada som ett anfallsmål, på grundval av informationer från Rörelsens kontaktmän i Santiago och sin egen bedömning, började han skicka ut emissarier för att i detalj kontrollera vaktstyrkornas sammansättning och tidscheman inne i lägret. Lester Rodríguez, en av Rörelsens ledare, följde med honom för att detaljgranska det lilla området mellan ett närbeläget tingshus och kasernerna, en vägsträcka som en del av de anfallande skulle köra. Och så vidare.

Under sin aprilresa till Oriente och åtföljd av Renato Guitart gav Castro Ernesto Tizol i uppdrag att köpa en liten gård vid vägen mellan Santiago och Siboney-plagen dit Fidel brukat åka under skoltiden. Han, Guitart och Tizol tillbringade en dag med att gå fram och tillbaka på vägen tills de hade hittat en gård som de tyckte passade. Sedan tog de ett bad vid stranden. Castro räknade med att gården skulle vara en idealisk plats att koncentrera sin armé till på kvällen före anfallet och som en lämplig reträttplats om så skulle behövas. Gården låg femton kilometer från Santiago och Moncada och en dryg mil från Sierra Mastras bergskedja åt andra hållet. I händelse av en katastrof vid Moncada ingick i Castros planering en reträtt till Gran Pietrabergen som han väl kände till sedan pojkkårens bergsklättring. Tizol fick order att säga till ägaren att han skulle köpa gården för att hålla höns och på samma gång få ett sommarställe nära havet. Efter någon tvekan sålde ägaren El Siboney till Tizol.

I juni reste Abel Santamaría till El Siboney för att rusta gården att ta emot hemliga vapentransporter. Innan Abel lämnade Havanna bad Castro honom att ta högsta befälet över Rörelsen om något skulle hända honom. Abel talade inte om för systemen Haydée vart han skulle; man resonerade som så att om han blev fördröjd var det bäst om hon inte visste vad brodern hade för sig. Fidel instruerade henne att flytta till Melba Hernández våning.

Medan Abel och Tizol i hemlighet arbetade ute på gården fick andra medlemmar i Oriente order av Castro att köpa möbler och ett kylskåp, att hyra madrasser åt dem som skulle komma efter dem och att hyra rum på hotell och pensionat åt andra i Santiago och Bayamo. Castro planerade en samtidig attack mot kasernerna i Bayamo i bergen väster om Sierra Maestra. Efter sitt besök i Palma Soriano åkte han till mangangruvorna i Charco Redondo för att knyta kontakt med arbetarna. Charco Redondo, strax utanför Bayama, skulle tjäna som stödjepunkt under anfallet mot kasernerna. Planskisserna förvandlades snabbt till militär verklighet.

På väg till Havanna från Oriente stannade Fidel över natten i Birán för att träffa sina föräldrar och låna etthundfyrtyio pesos av brodern Ramón. Fidel hade bett om ett större belopp utan att säga att pengarna var avsedda för Rörelsen men Ramón vägrade. Detta var sista gången Fidel såg sin far. Han skulle bli alltför upptagen för att hinna träffa Don Angel innan han reste till Mexiko två år senare och den gamle spanjoren skulle dö innan Fidel kunde återvända hem i triumf.

Kapitel 3

Fidel Castros stora äventyr, kulmen på fjorton månader av konspirationer och förberedelser, började slutligen förverkligas fredagkvällen den 24 juli 1953, i den förlamande hettan och fuktigheten i Sommarhavanna. Efter att ha avslutat alla arrangemang i sista minuten, efter att

ha instruerat dem som lämnades kvar och efter att ha tagit farväl av de mycket få personer som han personligen var fäst vid, satte sig Castro i en förhyrd blå Buick sedan med gräddfärgat tak för den långa resan till Oriente och det han kallade sitt möte med ödet. Castro, Abel Santamaría och resten av Rörelsens militärkommitté hade valt söndagen den 26 juli som datum för den planerade gryningsattacken mot Moncada och Bayamo. Dessa sex var de enda i hela organisationen som kände till plats och tid för anfallet. Någon gång i maj, men strax innan Fidel reste till Santiago, hade man ännu en gång gått igenom hela anfallsplanen. Castro, Miret, José Luis Tasende och Ernesto Tizol, de fyra medlemmarna av militärkommittén som fortfarande var kvar i Havanna, gick igenom planen, detalj för detalj. Av säkerhetsskäl sov Castro i olika våningar varje natt under veckan före avfärden till Oriente. Han syntes sällan till i sin senaste våning vid Nicanor del Campo-avenyn i Nya Vedado dit han hade flyttat med Mirta och Fidelito några månader tidigare. När han förflyttade sig runt staden undvek han alla gamla vanemönster och rutiner. Denna sista fredag lämnade han en svart Dodge och tog en blå Buick (hyrd över veckoslutet) för femtio dollar samma morgon med en ung svart rörelsemedlem från Oriente vid ratten. För uthyrningsbyrån hade Castro uppgivit att hans resa gällde ”weekendfirande vid Varadero-plagen”. Förtroendeuppgiften att köra Castro hade givits Teudulio Mitchel på kvällen den dag Castro hade rest till Santiago fast Fidel bara träffat honom en vecka tidigare. Mitchel hade varit soldat och under de senaste fyra åren lastbilschaufför i sin hemstad Palma Soriano där doktor Aguilera, tandläkaren, värvade honom till Rörelsen och sin cell. Tanken bakom var att Castros chaufför skulle vara från trakten och väl förtrogen med den, så Aguilera hade skickat Mitchel till Havanna för att träffa Fidel. De blev genast goda vänner och Castro bjöd Mitchel på middag med biff och stekt potatis för att besegla den nyfunna vänskapen. I åtminstone fjortioåtta timmar skulle Fidels liv ligga i Mitchels händer och hans instinkt hade sagt honom att detta var en man han kunde lita på.

Under de närmast föregående veckorna hade Castro undan för undan sänt iväg nyckelpersoner till Oriente. Det började med Abel Santamaría och sista veckan började han förflytta huvudstyrkan, i små grupper eller enskilt, per tåg, buss och bil. Haydée Santamaría och Melba Hernández, de enda kvinnorna i Rörelsens armé, reste var för sig, med tåg till Santiago den 21 respektive 22 juli. Båda hade vapen i sina väskor; Melba hade gevär i en låda. Större laddningar med vapen och ammunition plus uniformerna hade skickats till gården vid Siboncy under juni och juli och på olika sätt. Det sista vapenköpet gjordes i Santiago två dagar före anfallet.

Raúl Castro höll sig undan under dessa förberedelser. Raúl samverkade intimt med kommunisterna vid universitetet (fast han inte var partimedlem) och framför allt med ledaren för Socialistisk ungdom, Lionel Soto. Raúl lämnade landet i februari som medlem i den kubanska delegationen till Fjärde världens Ungdoms- och studentfestival i Wien. Sedan reste han till Bukarest, tillbringade en månad i Rumänien och fortsatte sina studier av östeuropeisk kommunism med trivsamma besök i Budapest och Prag, varpå följde ett nio dagar långt uppehåll i Paris. Raúl tog sig hem båtledes, kom fram till Havanna den 6 juni. En del av hans europeiska resa hade finansierats av hans föräldrar som gav honom femhundra dollar sedan systemen Juana lyckats övertala dem till det.

Som en följd av sin frånvaro fick Raúl aldrig spela någon som helst roll i revolutionsrörelsens tillväxt och utformning. Raúl, som formellt gick in i det kommunistiska Socialistisk ungdom efter återkomsten från Europa, sade senare att han den 24 juli fick ett meddelande om att han omedelbart skulle lämna Havanna för en färd till okänd destination. Han underlät att meddela detta till Socialistisk ungdom. ”Visst begick jag ett fel, men jag hade bara tillhört partiet i en och en halv månad och jag hade inte någon känsla av att ha några större förpliktelser mot det.” Ändå var det på håret att Raúl hade missat Moncada-attacken helt och hållet.

Vid sin ankomst till Havanna i början av juni hade Raúl blivit häktad, tillsammans med två

personer från Guatemala som han hade blivit god vän med under överfarten och anklagad för innehav av samhällsomstörtande propagandamaterial (en annan passagerare var en sovjetmedborgare som inte fick tillstånd att gå i land i Havanna och som Raúl senare kallade ”min förste sovjetiske vän”). Männen från Guatemala släpptes när guatemalanska diplomater ingrep och de fördes tillbaka till fartyget. Raúl var den ende som fick sitta kvar i häkte.

Melba Hernández, som i egenskap av advokat kom till Castillo de Príncipe-fängelset för att få Raúl frigiven, säger att hon fann honom ”fylld av entusiasm” över sin europeiska resa. Polisen beslagtogs hans dagbok och chefen för hemliga polisens spaningsavdelning berättade för Melba att i den hade Raúl skrivit att ”den socialistiska världen är ett paradiset”. Hon lyckades inte få honom frigiven därför att han nu hade anklagats för att han ”stört den allmänna ordningen” och måste ställas inför rätta. Dagen därpå kunde Fidel av en av domarna utverka ett villkorligt frigivande, men målet återupptogs aldrig. Vad den saken anbelangar skulle Raúl komma att sitta i ett fängelse i Santiago för att ha deltagit i Moncada-attacken vid det datum då han skulle ha stått inför rätta för ”störande av den allmänna ordningen”.

Raúl hann inte undergå någon militär utbildning på den korta tid som återstod före Moncada, men han tycktes ha betvivlat att man skulle vinna någon framgång därför att styrkan enligt hans åsikt var för liten. Kanske hade han en ortodox kommunistisk syn på kuppkonspirationer, men när hans vän José Luis Tasende frågade honom om han ville ställa upp ifall Rörelsen skulle gå till handling svarade Raúl: ”Ja, jag ställer upp... I Rörelsen har jag min bror och mina bästa vänner: du, Miret, Juan Almeida...” Robert Merle, den franske historiker som utförligt har behandlat Moncadaattacken tror att ”i det avgörande ögonblicket segrade känslolunden trofasthet över ideologisk lojalitet”.

Raúl delade rum på ett pensionat med Pedro Miret när Tasende kom för att säga honom ”i kväll tar vi tåget”. Raúl, som plågades av en fruktansvärd baksmälla efter att ha deltagit i en fest natten innan, fick uppbjuda all sin energi för att senare på eftermiddagen träffa Tasende för att ta hand om en vapenleverans och för att gå till stationen och stiga ombord på tåget. Sexton andra *Fidelistas* under Tasendes befäl fanns med, men de låtsades inte känna varandra. Raúl fick sin biljett av Tasende som satt bredvid honom, och han såg att resmålet var Santiago. ”Moncada?” frågade han. ”Ja”, svarade Tasende lågmält. De kom fram till Santiago på eftermiddagen dagen därpå.

Mellan etthundratjugo och etthundratrettio man reste från Havanna och Pinar del Río-provinsen till Oriente mellan den 23 och 25 juli, ett exempel på Fidels enastående planeringsförmåga. Förutom bussar och tåg använde man femton bilar vid den här förflyttningen; Fidel åkte i en, Pedro Miret i en annan, och så vidare. Varje transport följde ett exakt tidsschema. Bilarna var hyrda av olika biluthyrningsbolag. Den överväldigande delen av rebellerna hade ingen aning om vart de var på väg, men disciplinen var så perfekt att man, med ett eller annat undantag, varken ställde eller besvarade frågor.

Fidel Castro hade alltid visat stor omtanke om sina medrevolutionärers välbefinnande. Melba Hernández minns till exempel att strax före avresan till Oriente hade det plötsligt gått upp för Castro att Gildo Fleitas López, en av Rörelsens mest aktiva medlemmar, sedan flera år hade varit förlovad med en flicka som han känt sedan barndomen och att han kanske skulle dö i Moncada utan någon möjlighet att gifta sig med henne. ”Därför”, säger Melba, ”ordnade Fidel snabbt ett bröllop här i Havanna, med slöja och allt en flicka kan tänka sig, ett sådant där bröllop som varje flicka drömmer om — det var ett sådant bröllop när Gildo gifte sig med Paquita. Gildo fick sin smekmånad med Paquita. Gildo stupade, han kom inte tillbaka.” I Mexiko tre år senare beslöt Castro att Arturo Chaumont, en av de rebeller som utvalts för expeditionen ombord på *Granma*, skulle gifta sig med sin sambo, Odilia Pino för att hon inte skulle stå rättslös om han skulle dö vid landstigningen. Enligt Melba hade ingen av dem funderat på äktenskap, men Fidel höll stenhårt på att ”de måste gifta sig”. Hans kamrater

började klaga över att Castro blandade sig i folks privatliv, men Melba säger att han genomförde sin plan som om det hade gällt ”en militär operation” för att tvinga Arturo och Odilia att ställa sig inför altaret. Till slut drev Fidel sin vilja igenom och på något sätt fick man inte bara tag i pengar till kyrkvigsel utan också för en smekmånad i Acapulco och en morgongåva från Rörelsen. Tre månader senare tillfångatogs Arturo Chaumont av batistamilis och sågs aldrig mer i livet. Melba Hernández säger: ”Fidel har denna fixa idé att ge sina vänner en smula lycka...”.

Trots att det fastställda anfallsmålet aldrig hade diskuterats under de många månaderna av förberedelser fanns det betydligt fler frivilliga än det fanns utrustning till dem. Till sist kom Fidel och militärkommittén fram till att man behövde etthundratrettiofem man för Moncada och trettio man för Bayamo och cheferna för de olika cellerna fick order att utse sina bästa män för att få fram tillräckligt med folk. De frivilliga fick en tillsägelse att bara ta med sig det nödvändigaste för någon dags bortovaro.

Onsdagen före anfallet hade Castro granskat det utkast som skalden Raúl Gómez García hade gjort till Moncadamanifestet som skulle läggas fram för folket när rebellerna gick till anfall i Santiago och Bayamo. Längre fram på dagen begav sig Fidel till Naty Revueltas våning i Vedado. Där gav han henne texten till Manifestet för att skriva rent det och ta fram ett antal kopior av det som han kunde ta med sig till Santiago och som hon skulle dela ut till politiska ledare och chefredaktörer i Havanna i samma ögonblick som han hade erövrat Moncada. Naty, den grönögda blondinden som hade ägnat mesta delen av sin tid åt Castros sak, hade redan valt och inköpt de grammofonskivor som revolutionärerna tänkte spela i segerögonblicket över Santiagos radiostation: Kubas nationalhymn, rebelsånger, Chopins triumfatoriska A-durpolonäs och Beethovens Eroicasymfoni. Dessa mäktiga tonsvall av patriotism och revolution, den eggande musiken, Chibás avskedstal, appellen för skapandet av folkets egen armé och Manifestet skulle bli den tändande gnistan för en landsomfattande resning mot Batista. Manifestet, undertecknat av ”Den kubanska Revolutionen”, frammanade minnet av José Martí och slog fast att ”den sanna revolutionen” som inspirerats av honom och hållits vid liv av kommande generationer hade undergrävts av Batistas ”förrådiska kupp” som medförde ”blodiga ogärningar, ohederlighet, obegränsad maktlystnad och stöld av landets rikedomar”. Det förkunnade sedan att ”inför det kaos i vilket landet har störtat, tyrannens hänsynslöshet och gudlösheten hos dem som stöder honom, ställer Kubas ungdom som älskar friheten och människans värdighet upp i en anda av okuvligt uppror för att förintä den skändliga pakten med det förflutnas korruption och nuets svek”.

I detta dokument erbjöd Castro Kuba ett program om nio punkter. Den första punkten förklarade att ”*Revolutionen* är fri från främmande makten bojor”. Angelägenhetsgraden i denna punkt är förmodligen en avspeglning av hans nationalism (om inte hans antiamerikanism), men det var också fråga om hans generations nationalism och man skall inte läsa in någon marxistisk bibetydelse i det. Om inte annat så framhävde Castro själv att han på det här stadiet omsorgsfullt dolde sin marxism. Manifestet krävde också ”slutgiltig social rättvisa” och ”respekt för arbetare och studenter”, men sådana fraser hade kubanska politiker nyttjat i ett halvsekel. När det gällde de demokratiska representationsformerna (varmed man menade demokratiskt genomförda val), framhöll Castro ”Revolutionens... absoluta respekt för 1940 års författning”, som Batista hade ogiltigförklarat med sin kupp 1952. Med andra ord var Moncadamanifestet knappast en signal att besätta barrikaderna och så häri efterhand kan man till och med undra om det skulle ha räckt för att sätta landet i brand.

Hursomhelst var Castro övertygad om att han och den unge poeten hade åstadkommit en inspirerande text och en av hans viktigaste uppgifter under sin sista dag i Havanna, fredagen den 24 juli, var att hämta kopior av Manifestet hos Naty Revuelta. Med Teodulio Mitchel vid ratten inledde Fidel dagen med snabba sammanträden med rörelsemedlemmar i Santamarías och Melba Hernández våningar. Därefter begav han sig blixtnabbt till sydöstra förstädena

för att hämta två plutonchefer, till närheten av flygfältet för att kontakta en cellchef och till Santiago de las Vegas av samma anledning.

Tillbaka i Havanna stannade Fidel på nytt i Santamarías våning för att samla in vapen, och i systemen Lidias våning för att lämna instruktioner till en grupp som just anlät från Artemisia. Han gjorde också ett utmanade besök i hemliga polisens högkvarter för att förhöra sig om en ”klient”; han gjorde det därför att han där kanske skulle kunna ana sig till om de hyste några misstankar mot honom.

Medan skymningen föll var Fidel i högsta fart på väg mot flygfältet för att kontakta en flygradiospecialist vars tjänster han behövde i Santiago. Med undantag för några korta stunder hade han inte alls fått sova och praktiskt taget inte ätit någonting under de senaste fyrtioåtta timmarna, alltför upptagen och alltför spänd för att kunna koppla av. På grund av att den blå Buicken inte respekterade ett stopptecken hejdades Castro och Mitchel av en polisbil och polisen utdömde omedelbart böter efter det att Fidel lugnt hade talat om för dem att han var på väg till flygfältet för att träffa släktingar. Hade trafikpoliserna bestämt sig för att ta med dem till polisstationen, som man ofta gjorde när det var fråga om sådana här trafikförseelser, skulle Fidels revolution ha fått hela sin tidtabell förstörd.

När Castro var tillbaka inne i staden hade han i en bar ett kon sammanträffande med tandläkaren från Palma Soriano, sedan körde han de två kvarteren fram till sin våning. Där sade han till Mitchel att han skulle gå upp ”och kyssa min son... Gud vet när jag får göra det igen”. Ett foto i Kubas statsarkiv visar Castro med Fidelito, då närmare fyra år gammal; han pekar på något som tycks ligga ett långt stycke bort med utsträckt rak högerarm och pekfinger och sonen verkar förtjust och road. Castro bär kostym med slips, han har näsduk i bröstfickan och så här, i halvprofil, ser han ut som en latinamerikansk filmstjärna. Texten meddelar att här tar Fidel avsked av sin son, men det hela verkar alltför mycket posering och man har en känsla av att fotot kan ha tagits av framtida historiska skäl.

Castro har enligt vad man vet inte sagt något till Mitchel om att säga adjö till sin fru och det är ytterst otänkbart att han gav Mina den minsta vink om sina planer eller anledningen till att han tog farväl av sin son. Återigen blir hon den osynliga gestalten i det castroska familjedramat. I våningen bytte Fidel om till en vit *guayabera* (förmodligen efter att ha bytt den mot den kostym han bar på fotot) och som en av hans vänner senare sade, hans enda bagage på färden var en extra *guayabera* och en volym av Lenins Valda skrifter.

Castros sista besök gällde Naty Revueltas våning vid Elfte gatan i Vedado för att ta hand om originalet och åtskilliga kopior av Manifestet plus de grammofonskivor hon hade köpt för den planerade revolutionsutsändningen från Santiago. Omständigheterna hade gjort att Naty var den enda person i Rörelsens toppskikt som inte hade förhandskännedom om attacken mot Moncada. Hon hade inte bara skaffat fram grammofonskivorna och renskrivit Manifestet; nu instruerade Fidel henne att personligen lämna fram kopiorna till ledarna i *Ortodoxo*-partiet, däribland Raúl Chibás, bror till den döde senator Chibás, och utgivarna av veckotidningen *Bohemia* och två stora dagstidningar. Naty skulle vidarebefordra Manifestet till deras hem klockan fem på söndag morgon den 26 juli. Därefter tog Fidel avsked av Naty.

Det var redan sent på kvällen när Castro och Mitchel äntligen körde iväg på motorvägen som går österut från Havanna till Oriente. I Matanzas råkade de två timmar senare stöta på en annan bil från Rörelsen och Castro talade några minuter med passagerarna. Han upprepade den varning han tidigare hade givit alla bilförare att respektera fartbegränsningarna för att undvika att bli stoppade av polisen (han hade själv glömt bort det), och den blå Buicken styrde mot Colón där de körde till doktor Mario Muñoz bostad. Läkaren var just beredd att ge sig av till Santiago för att förena sig med slagstyrkan.

Castro och Mitchel åt frukost tidigt på morgonen i El Cobre och stannade i Santa Clara, provinshuvudstaden i Las Villas, för att hitta en optiker. Fidel som alltid kom ihåg allting

hade glömt glasögonen kvar i Havanna, i Melba Hernández våning, och eftersom han var ganska närsynt ville han inte leda anfallet mot Moncada halvblind (vid den här tiden bar han sällan glasögon offentligt). Fast det var lördag ordnade optikern med ett par glasögon åt Fidel medan han väntade.

De var framme i Bayamo vid sextiden på kvällen, lördagen den 25 juli och Castro gick till värdshuset Gran Casino för att tala med de tjugofem män som skulle anfälla kasernerna följande morgon. De hade anlänt gruppvis per tåg och bil tidigare under dagen och Fidel gav dem alla detaljer i stridsplanen.

Efter att ha lämnat Bayamo klockan tio på kvällen hejdades Buicken vid en militärkontroll nära Palma Soriano. Det var här Teodulio Mitchel verkligen fick visa vad han gick för. När en soldat närmade sig bilen för att titta på passagerarnas papper kände Mitchel igen honom som en god vän från hemstaden och han hälsade honom med hans namn. ”Är det du, Mitchel?” sade soldaten. ”Kör på bara...”

Vid midnatt var Castro och Mitchel framme i Santiago och kom mitt i det vilda firandet av den årliga Orientekarnevalen. På Kuba hålls karnevalen i juli, och Santiago hade alltid varit berömt för sin musik och dansen på gatorna, dag och natt, från fredag till söndag natt. Det var av det skälet som

Fidel hade valt gryningen på söndag morgon. Han antog alldeles riktigt att större delen av garnisonen skulle vara bort från Moncada under veckoslutet och att vaktposterna skulle vara ouppmärksamma. Denna strategi kunde också ha kommit från Martí, eftersom han hade valt söndagen den 24 februari 1895 för att sätta igång sitt uppror mot spanjorerna därför att det var fastlagskarneval då.

De båda männen drack en kopp kaffe på ett kafé nere i staden och körde vidare till Siboney. Gården låg mörk och den blå Buicken hejdades av Jesús Montané som stod på post i skuggan. Inne i huset fann Fidel etthundraarton man ur sin rebellarmé, plus Melba och Haydée. De flesta av männen hade samlats på gården under eftermiddagens lopp efter att ha kommit raka vägen från Havanna eller efter att ha stannat där över natten, och de var utmattade av brist på sömn och av värmen. Melba och Haydée, som tidigare bjudit männen på höns med ris, strök etthundratjugo arméuniformer åt *Fidelistas*; de befann sig i det enda rum där man hade ljuset tänt.

Abel Santamaría redogjorde inför Castro för beredskapsläget. Fidel var angelägen om att få återvända till Santiago klockan två på morgonen för att klara av en sista uppgift. Abel följde med honom medan en del av männen försökte få sova eller bara satt och pratade med lågmälda röster och rökte. På kvällen hade vapnen tagits fram från uttorkade brunnar ute på ägorna där man hade gömt dem; bilarna hade man dolt inne i ett specialbyggt hönshus.

Fidels plötsliga färd till Santiago gällde Luis Conte Agüero, en välkänd radiokommentator och Oriodoxo-politiker som hade en villa i Orientes huvudstad; han ville berätta för honom om det nära förestående anfallet och övertala honom att samordna de revolutionära sändningarna. Conte Agüero hade emellertid stannat kvar i Havanna detta veckoslut och den missräknade Fidel var tillbaka på El Siboney klockan tre på morgonen. Det var hans fjärde natt i rad utan sömn men han var fylld av energi och förväntan.

Flera män anlände och till slut kunde man räkna in etthundratrettioen man, inklusive doktor Muñoz, Melba och Haydée och Fidel själv. Castro beordrade sitt folk att sätta på sig de ljusbruna arméuniformerna och upp- täckte plötsligt att även den största uniformen som fanns med var för liten för honom. Han granskade sig bekymrat i spegeln i det halvmörka rummet, orolig för att han kanske inte skulle se övertygande fältmässig ut när anfallet inleddes — ett tänkbart säkerhetsproblem.

Trots att detaljerade planer hade utarbetats i förväg fick Castro i El Siboney uppleva att Abel

Santamaría som han inte hade träffat på flera veckor yrkade på att få leda huvudstyrkan i stället för Fidel. Enligt den ursprungliga planen skulle Fidel anfälla själva den befästa garnisonen medan Lester Rodríguez tog hand om tingshuset och Abel intog det närbelägna sjukhuset. Fidel ville ha Abel på sjukhuset därför att det föreföll vara den säkraste platsen; han hade också utsetts till Castros efterträdare som chef för Rörelsen — om Castro skulle stupa. Men Abel vädjade till Fidel: ”Gör inte som José Martí och utsätt dig för faror hela tiden.” Castro svarade: ”Min plats är i spetsen för mina män. Det finns ingen annan möjlighet.” Till slut gav Fidel honom ordern: ”Saken är avgjord: Du tar hand om sjukhuset.”

Castros nästa konflikt gällde Melba och Haydée. De förklarade för honom, att de tänkte delta i anfallet. ”Nej”, sade Fidel. ”Ni har gjort tillräckligt. Ni stannar kvar på gården.” Det blev doktor Muñoz, på Castros order iförd sin vita läkarrock, som löste tvisten genom att föreslå att de båda kvinnorna skulle följa honom och Abel vid antagandet av sjukhuset. Det var ett privatsjukhus, obevakat av militär och han skulle ha nytta av Melba och Haydée som sköterskor.

Klockan fyra på morgonen samlade Castro rebellerna i det mörklägda huset för att gå igenom anfallsplanen; endast medlemmarna av militärkommittén hade ditintills vetat om att det var i Moncada de skulle anfalla. Det kom ett ohyggligt ögonblick då man fruktade att bli upptäckta när en man av misstag råkade avfyra sitt gevär, men det var ingen som hörde det i närheten. fler att ha redogjort för operationen som han lovade inte skulle ta mer än tio minuter sade Fidel:

”Om några timmar kommer ni att stå som segerherrar eller som besegrade, men oavsett utgången... kommer denna Rörelse att segra. Om ni segrar den här morgonen kommer Martí's förhoppningar att bli snabbare uppfyllda. Om motsatsen skulle inträffa har vi varit ett föredöme för det kubanska folket, och ur deras led skall unga män träda fram, villiga att dö för Kuba. De kommer att överta vårt baner och sätta sig i marsch... Ni vet redan målsättningen för vår plan. Det är en farofylld plan, och var och en som går med mig måste göra det frivilligt. Ni har fortfarande tid att fatta ett beslut... De som är beslutna följer mig. Lösenordet är att inte döda annat än i yttersta nödfall.”

En rebell frågade Castro vad man skulle göra med fångarna, och Fidel svarade: ”Behandla dem mänskligt; förolämpa dem inte. Och tänk på att ni måste betrakta en obeväpnad människas liv som heligt.” Plötsligt förklarade en av de fyra studenterna i gruppen för Castro att de hade beslutat att inte gå med därför att de ansåg att beväpningen inte räckte till för uppdraget. Utom sig av vrede gav Castro order om att studenterna skulle placeras i badrummet under bevakning. Sedan förklarade radioexperten från Havanna att han inte kunde delta i ”illegala” handlingar; även han fördes till badrummet. Nu hade Fidel Castro etthundratjugotre man och två kvinnor att sätta igång revolutionen med.

Castro säger att när han gav sig i kast med Moncada-anfallet ”var det bara en liten grupp bland dem som hade det största ansvaret och auktoriteten som redan hyste en marxistisk uppfattning” och att han personligen hade stått denna kärntrupp nära. När Castro tänker tillbaka på de här händelserna under samtal år 1985 betonar han att ”de krav vi ställde på våra kamrater var först och främst patriotism, revolutionär anda, allvar, hederlighet, stridslust... och medvetenhet när det gällde de risker och mål som var förbundna med kampen mot Batista”.

Castros definition av moncadarebellernas ideologiska drag är helt överensstämmande med de minnesbilder man får från massor av tidigare medlemmar i Rörelsen: när attacken förbereddes var kärnpunkten i de politiska instruktionerna de traditioner man hade ärvt av Martí — aldrig marxism-leninism. Den hade också sina rötter i Moncadagruppens heterogena politiska bakgrund. Enligt Mario Mencía, revolutionens historiker, fanns det bara två kommunister bland de etthundrafyrtioåtta deltagarna i attackerna mot Moncada och Bayamo: Raúl Castro,

som hade gått in i partiet sex veckor tidigare och inte hade rösträtt när det gällde Rörelsens beslut, och sockerarbetaren Luciano González Camejo. Utanför partiet var det bara Fidel och ännu en medlem av Rörelsens ledning som kände till Raúl's medlemskap. Castro och Abel Santamaría betraktade sig som nära förbundna och djupt intresserade av marxismens program, men det överväldigande antalet av deras kamrater hyste i stort sett moderata åsikter om social rättvisa, sedda mot den kubanska verkligheten.

Som Castro flera gånger har betonat rekryterade han Rörelsens medlemmar bland många unga arbetare och anhängare av senator Chibás *Ortodoxo*-parti, en organisation som kämpade för social rättvisa, sociala välfärdsprogram för de skrämmande fattiga bland kubanerna, och för en antikommunistisk nationalism. Castro kan ha antagit att dessa *Ortodoxo*-arbetare och bönder, när de väl hade genomsyrats av en utbredd och segerrik revolution, skulle drivas hän i riktning mot socialism och bli kvitt sin traditionella misstro mot allt som hade med marxism att göra. Han har ofta påpekat att denna antipati mot kommunism bottnade i det kalla krigets ”imperialistiska propaganda”, men källorna visar de kubanska kommunisternas historiska oförmåga att dra till sig massorna. När å andra sidan Chibás grundade *Ortodoxo*-partiet skyndade sig hundratusentals arbetare som normalt var likgiltiga för politisk partitillhörighet att ansluta sig till honom, förmodligen på grund av hans utomordentligt fascinerande personlighet.

Hursomhelst hade *Fidelistas*-armén sitt ursprung i arbetarklassen. Endast ledarna hade intellektuell bakgrund. Fyra av dem hade universitetsexamen: Fidel Castro och Melba Hernández som advokater, Mario Muñoz som läkare och Pedro Celestino Agüilera som tandläkare. Poeten Raúl Gómez García, Pedro Miret, Raúl Castro, Lester Rodríguez och Abelardo Crespo var studenter. Majoriteten av Rörelsens medlemmar hade bara vanlig folkskola och många hade inte ens den bakgrunden. Trots att de inte hade någon universitetsexamen var fem medlemmar revisorer, däribland Abel Santamaría och Jesús Montané — två av de högsta rebelledarna. Inte mer än tjugo av rebellerna förtjänade mer än tvåhundra pesos i månaden. Den största gruppen var byggnadsarbetare (snickare, målare, murare och så vidare), sedan kom jordbruksarbetare, kockar och kypare, tjänstemän, chaufförer, skomakare, mekaniker, bagare, mejerister, utkörare, gatuförsäljare och folk som själva var sina arbetsgivare (handelsresande, till exempel). Och det fanns många arbetslösa unga män i rebellernas led. Den äldste kämpan var Manuel Rojo Pérez, en femtioettårig bonde. Castro beskrev sina moncadakamrater på ett riktigt sätt när han i ett tal 1965 sade att även om de inte kunde kallas marxist-leninister ”kunde vi fatta en del av marxismens viktigaste principer — existensen av ett samhälle uppdelat i utsugare och utsugna... Vår omedelbara uppgift, vår kamp med bristfälliga resurser mot denna militärmakt som förmörkade livet i vårt land, tog all vår uppmärksamhet i anspråk.”

I december 1961, när han inför världen tillkännagav sin tillhörighet till marxist-leninismen, påpekade Castro att man hade frågat honom om huruvida han vid tiden för Moncada hade tänkt på samma sätt som han gjorde nu, och han sade då: ”Jag tyckte i hög grad likadant då som nu. Detta är sanningen.” Och i ett tal på årsdagen av Moncada, 1965, betonade han särskilt att ”bland de böcker som de tog ifrån oss [efter Moncada] var böcker av Martí och Lenin”.

I ett tal 1975 upplyste Fidel om att ”de viktigaste ledarna inom Rörelsen... ägnade en del av sin tid åt studier av Marx, Engels och Lenin”, och framförallt då åt Marx och Engels Kommunistiska manifest, Lenins ”Staten och revolutionen” och Franz Mehrings Marxbiografi. (Castros vedersakare har fäst sig vid en anmärkning han fällde vid en intervju strax efter revolutionen att han bara hade läst 370 sidor i ”Das Kapital” före Moncada som bevis för hans ideologiska ofullgångenhet, men detta är inget seriöst argument.) Melba Hernández, som var den som stod Castro och syskonen Santamaría närmast under konspirationsperioden före Moncada, säger att ”det var Fidel som gav Abel hans

livsriktning genom läsning och studier av marxism-leninismen... Det var Fidel som formade Abel Santamaría ideologiskt, och det är något som klart måste utsägas.” Melba träffade dem åtskilliga gånger om dagen, dag efter dag, i ett helt år.

Före sitt självmord 1980 mindes Haydée Santamaría hur hennes bror Abel av Castro stimulerades att studera marxismen grundligare medan de organiserade sin revolutionsrörelse. Men Haydée tillade att även med risk för att ”verka obehaglig” måste hon säga att Abel på den tiden vägrade att ansluta sig till kommunistpartiet därför att han förstod att han där inte skulle få behålla den politiska frihet han hade i *Ortodoxo*-partiet. Efter Moncada hittade man på El Siboney ett exemplar av första delen av den spanska utgåvan av Lenins Samlade verk med Abels namnteckning på försättsblandet. Batistaregimen använde den som bevismaterial för att anfallet var en kommunistisk sammansvärjning och tidningarna publicerade fotografier av en ung armélöjtnant, med sitt gevär i ena handen medan han i den andra stolt höll upp Lenin-volymen.

Det råder därför en anmärkningsvärd samstämmighet i Castros beskrivning, från tiden 1961 till 1985, av hans egen, hans vänners och hans Rörelses ideologiska utveckling. När det gäller honom själv ligger huvudvikten vid hans utveckling från fas till fas i ideologiskt hänseende och dess yppande inför offentligheten. Hans princip var att ta ett steg i taget, strategiskt och taktiskt. I Moncada ville Castro att han skulle betraktas som försvararen av Kubas demokrati och sociala anständighet mot Batistaregimens våldsvälde. Som en följd härav valde han att offentligt hylla marxism-leninismen. Hans kritiker anser att han handlat bedrägligt; själv anser han att han förtjänar att prisas för lysande revolutionär strategi, och han hänvisar alltid till Marx och Martí om ”historiskt rättfärdigande” — att de historiska målsättningarna rättfärdigar medlen. Och dokumenten vittnar om att Castro aldrig offentligt kritiserade kommunismen under hela upproret, inte ens när de vägrade att ge honom stöd.

Ser man tillbaka på *Fidelismos* färdväg är det uppenbart att Castro, även med hänsyn tagen till att ändamålet var att störta Batista, hade skapat en revolutionär rörelse som helt saknade intern demokrati. Alltifrån starten dominerades Rörelsen av några få personer (Fidel och Abel Santamaría, sedan av Fidel ensam efter det att hans vän stupat i Moncada) av den övertygelsen att det militära programmet måste fullföljas innan man kunde realisera det politiska.

Under de mellanliggande åren har Castro visat upp en annan dimension av stadga i sitt politiska uppträdande. När han väl hade antagit marxism-leninism som Kubas officiella doktrin började han dela med sig av makten till kommunister som var hans vänner från universitetet men som aldrig hade medverkat i någon av hans revolutionära handlingar och ofta fick de gå före gamla *Fidelista*-kämpar. Från universitetskommunisternas radiostation kom Lionel Soto, som tog med sig Raúl till Östeuropa, som i många år tjänstgjorde som Kubas ambassadör i Sovjetunionen och vid kommunistpartiets Tredje kongress utnämndes till sekreterare i centralkommittén; Flavio Bravo Pardo, en gång generalsekreterare i Socialistisk ungdom, är medlem av centralkommittén och ordförande i nationalförsamlingen; Alfredo Guevara som var Castros förste kommunistiske vän, pendlar mellan Paris och Havanna som ”kulturambassadör”, och står lika nära Fidel Castro som någonsin. Och av de ”gamla” kommunisterna, partiets ledare och ledstjärnor före och efter Batistas tid, har de festa innehaft poster i politbyrån och centralkommittén så länge deras krafter och framskridna ålder tillät det. Vid Tredje partikongressen 1986 var det den åttioårige Fábio Grobart, den ende kvarvarande av grundarna av Kubas kommunistiska parti 1925, som officiellt presenterade Castro för delegaterna.

När Fidel Castro lade fram sin plan för attacken mot Moncada försäkrade han sina kamrater som samlats i mörkret i El Siboney att eftersom de hade överraskningsmomentet som en speciell fördel skulle själva attacken bli snabb och kortvarig. Han underlät att förklara vad som skulle hända efteråt. Vid rättegången sade han också bara att han var säker på att Kubas

folk skulle resa sig till hans stöd och likvidera diktaturen. Medan han avsiktligt kan ha avstått från att dela med sig av sina strategiska planer till sina fiender tänkte han redan på nästa fas i revolutionen. Det finns tungt vägande vittnesbörd om att hans planer var ytterst ambitiösa.

Pedro Miret, medlem av Rörelsens militära kommitté, betonade vid ett samtal i Havanna 1985 att attacken mot Moncada var speciellt avsedd att ”isolera Orienteregionen som lätt kunde ha avskurits”. Detta skulle ha varit möjligt vid den här tidpunkten, sade Miret, på grund av att det rådde bristfälliga kommunikationer mellan Havanna och regionala militärkommandon och anläggningar; dessa förbättrades efter Moncada. Castro, en född strateg trots bristen på militär utbildning, resonerade som så att för att arméförstärkningar skulle nå fram till Santiago och försöka ta tillbaka Moncada och staden skulle det vara nödvändigt att ta sig fram på centrala motorvägen från Holguín, en stad i norra Orienteprovinen där åtminstone ett regemente var förlagt. Men motorvägen ledde genom Bayamo, som ligger söder om Holguín och väster om Santiago, och detta var skälet till beslutet att besätta kasernerna i Bayamo samtidigt med erövringen av Moncada. Sedan skulle revolutionärerna spränga broarna över Cautofloden som passerar Bayamo och där skära av motorvägen Holguín—Santiago. Åtminstone teoretiskt skulle i varje fall södra delen av Orienteprovinen ha blivit avspärrad av rebellerna och faktiskt skapa en ”befriad zon”, en tanke som Castro återgick till när han inledde Sierra-kriget mot slutet av 1956.

Castro antog som sagt att han skulle få ett landsomfattande stöd efter att ha intagit Moncada i den av hävd upproriska Orienteprovinen där de kubanska Självständighetskrigen ju hade inletts, och han hade hoppats att en väpnad ”folkets milis” skulle uppstå för att understödja denna revolutionära makt. Dessutom skulle Santiago, beläget mellan Karibiska sjön och bergen, vara relativt lättförsvarat; det ledde bara en större väg dit. En studie över Moncada-operationen, ledd av historiska sektionen inom Politiska styrelsen för Revolutionens väpnade styrkor, utgiven 1973, bekräftar att Castros strategi gick ut på att få ”ett uppror att utbryta i en region, försöka hålla den vid liv, utlysa generalstrejk och vinna tid för en allmän mobilisering som skulle göra kampen landsomfattande”. Eftersom Santiago var Kubas näst största militära centrum, beläget på motsatt sida av ön i förhållande till Havanna, gjorde detta planen ännu mera lockande, sägs det i artikeln, för det skulle ha blivit svårt att få fram Batista-förband dit. Efter att ha tagit hand om vapnen i Moncada och Bayamo (Moncada hade fyra kulsprutor, tio kulsprutegevär, 865 Springfieldgevär och 471 pistoler som skulle ha räckt för att beväpna en stor styrka), skulle Castro överge kasernerna för att undvika luftangrepp. Det fanns inget luftvärn på någotdera stället och rebellerna skulle ha spritt sig över det område de kontrollerade och inte ha erbjudit något samlat mål för luftangrepp.

Moncada-studien visade att om Batistaregimen inte kollapsade omedelbart skulle Castros styrkor engagera sig i ”irreguljär krigföring” i bergen och ute på fälten så som självständighetskrigets kämpar hade gjort på artonhundratalet. Närheten till bergen, betonade man, skulle medge snabbt byte till gerillataktik om konflikten förlängdes. Denna officiella studie kom fram till att Castros planläggning var ypperlig, men man kostade på sig anmärkningen att ”en svag punkt i planen var beroendet av utgången av en enda handling, på vilket allt annat i planen skulle bero”. Om försöket att inta kasernerna misslyckades skulle ”hela planen kullkastas”. Men, tillägger man, ”detta var den enda möjlighet rebellerna hade och de var tvungna att utnyttja den”.

Denna slutsats leder till den bedömningen att när det gäller Fidel Castro finns det risker som han är beredd att ta hur enorma de än kan vara, eftersom att han till sitt kynne och sin instinkt är sådan. Det erinrar om en kommentar som fälldes av en amerikansk historiker om Preussens Fredrik den store (vars liv Castro hade studerat). Kungen var en romantiker, ”och en del av Fredriks romantiska läggning var tydligen förmågan att visionärt se den slutgiltiga segern hägra när alla förnuftsbundna kalkyler pekade på att den var helt utom räckhåll”.

Castro hade ingjutit sin tro på segern hos sina män. I mörkret i El Siboney, några minuter före klockan fem denna söndagsmorgon den 26 juli, sjöng de unga kubanerna nationalsången pianissimo. De var redo.

Kapitel 4

Moncadakasernerna är en samling anskrämliga byggnader och övningsfält inom en oregelbunden rektangel på femton tunnland i höglänt terräng i Santiagos centrum. Från början byggdes här en lästning av spanjorerna, och den återuppfördes efter en eldsvåda 1938. Namnet var taget efter general Guillermo Moncada i självständighetskrigens befrielsearmé, det krig som föregick grundandet av republiken Kuba, och fästningen tjänade huvudsakligen interna säkerhetsfunktioner eftersom ett anfall mot Santiago utifrån var fullkomligt otänkbart.

Vid tidpunkten för anfallet i gryningen den 26 juli 1953 var Moncada huvudförläggning för Första infanteriregementet, känt som Maceos regemente (general Antonio Maceo var en hjälte från självständighetskriget). Den ordinarie styrkan var 402 man, av vilka 288 var meniga. En avdelning ur Lantgardet om tjugosex man var också förlagd hit. Castro hade kommit fram till att under karnevalsneten skulle kasernerna innehålla mindre än hälften av manskapet, inklusive dem som hade permission under veckoslutet och dem som fortsatte att sova eller var berusade. Fidel behövde sjuttionio man får att inta Moncada, återstoden av styrkan hade avdelats för bevakning av mål i kasernernas närhet och ett separat detachement grupperade sig i Bayamo. Hans plan var upplagd så att den kunde bli en total framgång eller ett totalt misslyckande, oavsett om han hade tillräckligt med reservmanskap eller inte.

Moncadas kasernområde var uppdelat i två partier. Den östra delen av rektangeln var en skjutbana, i västra delen låg själva det forna fortet, eller fästningen — målet för rebellernas attack. Fästningens yttre försvarsverk utgjordes av två våningar höga, krenelererade, gula kaserner med tjocka murar på östra sidan, där den stora entrén till Moncadas högkvarter var belägen, och även ett halvt kvarter på norra och södra sidan. De återstående sektionerna på norra och södra flankerna samt hela den västra sidan av området skyddades av höga vallar och hinder; officersmäss och marketenteri låg i sydvästra delen av fästningens område och övningsfälten i nordvästra delen.

Fästningen kunde man ta sig in i genom huvudingången in i kanslihuset med dess vaktlokal, men en frontalattack hade varit dåraktig. Det fanns grindar på västra sidan av kasernområdet och på östsidan; de låg emellertid för långt bort från fästningens centrum och tvingade angriparna att ta sig fram ett gott stycke i öppen terräng. Castro valde Grind 3 i fästningens sydöstra hörn, rakt söderut från kanslihusets ingång. Bilarna kunde ta sig in på kasernområdet medan rebellerna sedan stormade kasernerna från insidan och tog dem med överrumpling.

Som en extra säkerhetsfaktor hade Castro beslutat att besätta Santiagos tingshus, en trevåningsbyggnad ett kvarter söder om kasernområdets södra befästningslinje, för att kunna ge eldunderstöd mot den öppna gården innanför. Små villor och bungalows, bebodda av officerare och underofficerare, uppfyllde kvarteret mellan fästningen och tingshuset. Militärsjukhuset gränsade till tingshuset, men Castro fann det inte lämpligt att ge eldunderstöd därifrån. Han beordrade emellertid ett besättande av privatsjukhuset Saturnino Lora, en tvåvåningsbyggnad med sjuksalar i envåningslängor på baksidan. De vette mot kasernområdets västra mur och kunde lämna sig att ge eldunderstöd från tvärsöver gatan.

Efter att ha studerat Moncadas funktioner och säkerhetsanordningar i flera månader kom Castro fram till att fästningen kunde stormas genom Grind 3 efter det att kommandosoldaterna i den främsta bilen hade avvärjat de tre posterna framför två bunkrar med embrasurer i sidorna och därefter hakat av järnkättingen som hängde tvärsöver körbanan för att låta de andra kommandofordonen ta sig in på kaserngården. När de befann sig därinne skulle rebellerna rusa upp för trapporna i kasernerna, avvärja de sovande soldaterna (döda dem

endast om de gjorde väpnat motstånd), överta fästningens radiosändare och sprida männen utöver Moncadaområdet med nyss tagna armévapen. Detta var planen och Castro kunde inte hitta något fel i den; hans spanare hade till och med exakt kunnat fastställa de klockslag då en tvåmannapatrull passerade Grind 3 under sin nattliga patrullering runt försvarsområdet. Man utgick från att patrullen skulle hålla sitt tidsschema den här gryningstimmen också.

De sexton bilarna med Fidel Castro och hans etthundratjugotre man, däribland Haydée Santamaría och Melba Hernández, började köra från El Siboney klockan 4:45. Den första bilen var en Pontiac, årsmodell 1950, körd av Abel Santamaría; den kommandogrupp som skulle avvärja posterna satt i den fjärde bilen, en Mercury 1950, och Fidel körde den femte bilen, en splitter ny Buick 1953. Bilarna skulle inta sina i förväg bestämda platser i anfallskolonnen på vägen till Santiago därför att den saken var lättare att ordna på en motorväg än ute på den mörka bondgården.

Alla bar bruna kubanska arméuniformer med svarta scarfar, vidbrättade hattar eller skärmmössor och knähöga kängor eller benlindor (Haydée och Melba bar långbyxor och blus). Den enda skillnaden mellan de anfallande och armésoldaterna var deras beväpning. Medan de meniga armésoldaterna var utrustade med moderna 30-kalibers New Springfieldgevär var *Fidelistas* beväpnade med en brokig blandning av jaktgevär, halvautomatiska 22:ans salongsgevär, några få Winchestergevär med avsågad pipa, ett enda M-1-gevär och ett enda kulsprutegevär, modell Browning. Patetiskt eller modigt — rebellerna var perfekt övade i bruket av sina vapen.

För att undvika identifiering om de skulle avslöjas i förtid bar ingen av rebellerna några identitetshandlingar på sig. Castro och en grupp män som såg äldre ut (många i truppen var nätt och jämnt fyllda tjugo; Raúl Castro var tjugotvå och verkade ännu yngre) bar sergeantvinklar på ärmarna för att de skulle behandlas med större respekt av Batistas soldater. Eftersom Batista själv hade lett ett underofficersuppror på 1930-talet som gav honom makten över Kuba var detta en mycket respekterad gradbeteckning. Fidel hade rakat av sig mustaschen någon dag före anfallet, förmodligen för att inte bli igenkänd.

Inget tecken tydde emellertid på att regimen skulle ha något slags förhandskännedom om upproret. När Castro hade kommit fram till El Siboney föregående kväll fick han till sin oerhörda besvikelse veta att överste Alberto del Río Chaviano, befälhavaren för Orientes militärdistrikt som Maceo-regementet sorterade under, hade hållit Moncada öppet för allmänheten fredagen den tjugofjärde som ett led i karnevalsfirandet.

”Vilken missad chans!” muttrade han ilsket gång på gång när han tänkte på hur lätt han skulle ha kunnat ta hand om fästningen om han i förväg känt till Chavianos planer och kunde ha samlat ihop sina män till en infiltration av Moncada.

Under denna sommarens höjdpunkt var det för övrigt fullkomligt lugnt på Kuba. General Batista firade semester på det luxuösa Varadero Beach och hade varit ombord på sin yacht, Marta II, utanför kusten under de senaste dagarna. Nära Batistas hemstad Banes i Orienteprovinen (inte långt från Fidel Castros barndomshem i Birán) hade etthundrafemtio bönder häktats av Lantgardet för att ha ockuperat bostäder på jord som tillhörde sockerfabriken Santa Lucía, och historien råkade publiceras i tidningen *Alerta* söndagen den 26 juli, just som *Fidelista* hade satt sig i rörelse mot Moncada.

Men det började omedelbart gå snett. Den tredje bilen i ordningen som lämnade El Siboney var en svart Chevrolet, årsmodell 1948, körd av Mario Dalmau, och med fem passagerare, däribland gruppens ledare Raúl Castro. (I sista ögonblicket utnämnde Fidel sin bror till chef för en av de tre grupperna i Moncada, låt vara den minsta.) På vägen till deras mål, tingshuset, körde de fel och hamnade på ett torg inne i staden i motsatt riktning, och de kom till slut fram till tingshuset flera minuter efter schemat när striderna redan hade satt igång.

Bil nummer sex, med Boris Luis Santa Coloma (Haydéés fästman och medlem av Rörelsens civila kommitté) och sju andra kämpar fick punktering strax efter det de lämnat gården. Boris och tre andra kunde flyttas över till andra bilar, men fyra män fick de lämna efter sig på grund av utrymmesbrist och bilen måste överges. Nu var anfällsstyrkan reducerad till hundraströmmen stridande och femton bilar.

De fyra studenterna som några timmar tidigare hade beslutat att inte delta i aktionen och av Fidel hade fått order att bli de sista som lämnade farmen (efter deras kvarhållande i badrummet) struntade i hans order och lyckades i mörkret förena sig med mittre delen av fordonskolonnen. När de närmade sig Santiago vek de av åt vänster på centrala motorvägen i riktning mot Havanna, men bilen bakom dem med åtta rebeller antog att detta var vägen till Moncada och följde efter dem. Föraren insåg sitt misstag först när de hade kört förbi Santiago. När de åtta männen kom till staden var det redan för sent för att strida. På så sätt hade hela antalet män som deltog i anfallet sjunkit till etthundraelva och antalet fordon till fjorton. I en intervju 1959 med Carlos Franqui, chefredaktören för *Revolución*, sade Castro att ”den bästa halvan av vår armé blev försenad inne i staden och var inte tillgänglig i det kritiska ögonblicket... Vår reservstyrka som hade nästan alla våra tunga vapen — med undantag för dem som fanns med i förtruppen — körde vilse och kom alldeles fel inne i staden som de inte var förtrogna med.” Men detta är fullkomligt vilseledande: Castro hade inte blivit av med ”den bästa halvan av vår armé” utan bara tolv män av dem som lämnade El Siboney, och hans egen styrka, inklusive honom själv, bestod av åttiotre män när rebellerna drog mot kasernerna. Raúl och hans fem män blev några minuter försenade men hade redan gått i ställning i tingshuset när striden kom i gång. Abel Santamaría med tjugotre rebeller, bland dem de båda kvinnorna och doktor Marío Muñoz, var framme vid privatsjukhuset precis i rätt tid.

Hela operationen led ett tidsavbräck när bilkolonnen måste stanna vid den smala bron över San Juan-floden för att låta en jeep passera med två oskyldiga jägare ombord, på väg ut ur staden för en dag på landet. Då hade Fidel, ymnigt svärjande, blivit tvungen att stanna sin Buick strax före infartsvägen till kasernerna för att låta förtruppens fordon manövrera sig i läge framför honom.

Tidpunkten för anfallet på Moncada hade utsatts till klockan 5:15, men det var förmodligen några minuter senare som kommandobilen, en Mercury, tvärstannade vid Grind 3 för att ta sig in på kaserngården och öppna vägen för Fidels Buick och återstoden av den motoriserade kolonnen. Kommandogruppen slog omedelbart till. Eftersom Rörelsen fungerade enligt principen att ledarna alltid personligen måste leda stridshandlingarna bestod denna åttamannagrupp av två medlemmar ur militärkommittén, Renato Guitart och José Luis Tasende; en medlem av civilkommittén, Jesús Montané; de tre bästa celledarna, Ramiro Valdés, Pedro Marrero och José Suárez; och två skickliga skyttar, Carmelo Noa och Flores Betancourt (vars bror var med i Bayamo-styrkan).

Enligt planen skrek Guitart myndigt åt de tre posterna vid grinden, ”Öppna, generalen på väg!” och när männen fick syn på hans sergeantvinklar ställde de sig i enskild ställning. Montané, Valdés och Suárez tog hand om de handfallna soldaternas Springfieldgevär medan Guitart och de fyra andra hakade av järnkättingen enligt planen och rusade upp i kaserntrappan för att ta hand om Moncadas radiosändare och förhindra att de fick kontakt med Havanna och Holguín.

Beväpnad med sin grova Lugerpistol saktade Fidel farten på Buicken när han körde förbi sjukhuset på vänster hand, hundrafemtio meter framför Grind 3. Han hade minskat farten så att han och hans sex kamrater kunde bestämma vad de skulle göra med en tvåmannapatrull, beväpnad med kpistar, som plötsligt dök upp framför dem och nu spänt stod och iaktog det som hände vid grinden. Antingen låg patrullen före sitt tidschema för patrulleringen eller också hade *Fidelistas* på ett kritiskt sätt blivit försenade. Samtidigt dök en riktig armésergeant

plötsligt upp framför dem och stod nu och iakttog det som hände vid grinden. Mänskligt att döma förlorade rebellerna slaget om Moncada i just detta ögonblick, för i och med att det första morgonljuset grydde hade de inte den totala överraskningen som ett element till sin fördel.

”I det ögonblicket hade jag två tankar i huvudet”, berättade Fidel Castro 1962 för den franske historikern Robert Merle. ”Eftersom var och en av dem hade en kpist var jag rädd för att de båda armésoldaterna skulle börja skjuta på våra kamrater som just höll på att avvärja posterna. För det andra ville jag undvika en eldgivning som skulle väcka folket i kasernerna. Jag kom då på tanken att ta dem med överraskning och ta dem till fånga. Detta verkade lätt eftersom de stod med ryggen mot mig...”

Allt detta skedde inom några sekunder, kanske någon minut medan Fidel långsamt körde fram mot patrullen, med Lugern osäkrad. Han öppnade försiktigt dörren på sin sida, accelererade sedan våldsamt och styrde Buicken mot dem när de vände sig om och riktade sina kpistar mot honom. Buicken törnade mot kantstenen på trottoaren med vänstra framhjulet och motorn fick tjuvstopp. Armésergeanten vände sig om och riktade sin pistol mot Fidel, men han träffades av eld från bilen bakom Buicken. Fidel och Pedro Miret som satt tillsammans med honom i framsätet på Buicken kom på något sätt ned på marken bakom sin bil och en soldat besköt dem från ett fönster i militärsjukhuset på vänster sida. Kulor visslade Fidel om örönen och han täckte ena örat med handen som om han hade blivit döv. I detta ögonblick utlöstes larmsirenerna med ett våldsamt oväsen inne i alla kaserner.

Alltsammans var över på mindre än en halvtimme. Ramiro Valdés, Jesús Montané och José Suárez var de enda rebeller som faktiskt lyckades ta sig in i fästningen och under några minuter höll de som fångar omkring femtio halvklädda soldater som de hade hittat i deras sängar. Men andra soldater, med gevär eller pistol i hand, började dyka upp från alla kaserner och de gav eld mot de tre rebellerna. Snart blev de skilda åt och slog sig var och en ut ur byggnaden. Valdés och Montané minns att de fällde åtskilliga soldater med sina skott. Alla tre tog sig till sist ut på gatan.

Nu hade soldaterna börjat rikta intensiv eld mot de retireraende *Fidelistas* som befann sig i en fälla på den sex meter breda gatustumpen mellan Grind 3 och Garzongatan bakom dem; det var den korta gata som ledde förbi militärsjukhuset och som förtruppens bilar hade kört för att gå till attack mot Grind 3. Eld kom från taken och fönstren framför dem och, diagonalt, från en kulspruta, uppställd i ett torn vid skjutbanan ungefär femhundra meter bort. Rebellerna utgjorde ett ypperligt mål för kulsprutan vars existens blev en pinsam överraskning för dem (de kände inte heller till att en kulspruta fanns på taket till officersmässen och den neutraliserade Raúl Castros lilla grupp vid tingshuset).

Renato Guitart, medlemmen av militärkommittén som hade haft hand om nästan alla förberedelser i sin hemmastad Santiago, stupade framför Grind 3 tillsammans med Pedro Marrero, Carmelo Noa och Flores Betancourt. De var de första dödsoffren vid Castros revolution.

Fidel insåg att han oåterkalleligt hade förlorat kampen om Moncada i samma ögonblick som Buickens motor tvärtystnade utanför fästningen och larmsirenerna började tjuta, men han försökte fortfarande desperat gruppera om sina styrkor för en andra attack. Han stod mitt på gatan, knappast synlig i gryningsljuset och den tätande krutröken och skrek kommandoord och uppmuntrande ord: ”Adelante, muchachos! Adelante!...” (Framåt, pojkar! Framåt!) Men männen kunde varken höra honom eller förstå honom och geisten i anfallet försvann snabbt. För att föregå med gott exempel satte sig Fidel i Buicken för att försöka ra den att starta, men förgäves. Utom sig av ursinne försökte han ännu en gång gruppera om sina styrkor, viftande i luften med sin Luger. De flesta av rebellerna gömde sig bakom de låga murarna kring villorna längs gatan, nertvingade i skyddsställning av den ursinniga eldgivningen från Moncada.

Ändå höll Fidel fortfarande ställningarna. När han fick syn på två soldater som monterade upp en kulspruta på fästningens tak sköt han på dem med sin pistol och sköt sedan mot andra soldater som gick i eldställning däruppe. Hans kamrater ropade: ”Fidel!... Ge dig iväg härifrån!... Ge dig iväg!...” Men han verkade inte lägga märke till deras rop eller svärmen av kulor kring honom.

Pedro Miret, då Rörelsens främste militäre expert (näst efter Fidel), tror att det var omöjligt att omgruppera rebellerna därför att ”de ställdes inför en situation som de inte hade räknat med”. När han tänker tillbaka på striden säger han att planen krävde att alla bilarna skulle in på kaserngården bakom Fidels bil och att Fidel skulle leda sina män uppför huvudtrappan till kanslihuset och sedan skulle de andra sprida sig och ta hand om barackerna. Men när det misslyckades var det inte mycket Fidel kunde göra ”medan han brådskande försökte organisera allting mitt i eldstriden”. Miret tror att det ”kritiska ögonblicket” var episoden med den plötsligt uppdykande tvåmannatrullen. Efter det att rebellerna hade kastats tillbaka, säger han, försökte Fidel få till stånd ett uppehållande försvar för att täcka återtåget och ”organiserade på nytt allt och alla”. Men Miret tillägger:

”Det där är lätt att säga, för vi hade massor av folk som aldrig hade hört riktig eldgivning förr och, framförallt, aldrig hört en kulspruta avfyra, och den låter mycket imponerande.”

Till slut säger Miret, beslöt sig Fidel för att dra sig tillbaka med så många man han kunde få med sig och de skildes från honom. Miret vill inte erkänna det, men han och två andra tycks avsiktligt ha stannat kvar för att täcka tillbakadragandet av Fidels grupp; han hamnade på militärsjukhuset, illa tilltygad, kvarlämnad som död, räddad av en läkare, placerad i en säng, nära att bli mördad av arméns säkerhetsagenter på sjukhuset och slutligen ställd inför rätta. Det var i fängelset som han närmast träffade Fidel.

Under tiden var Fidel ursinnig på sig själv eftersom han kom fram till att det hade varit ett fruktansvärt misstag att beordra infångandet av armépatrullen. Den efterföljande sammanstötningen hade lett till att larmet utlöstes i kasernerna och därmed var det slut med hans chanser i Moncada. När hans kamrater föll, döda eller sårade, var ett nytt anfall otänkbart och det fanns inget annat att göra än att resignera och dra sig tillbaka. I ett brev skrivet i fängelset den 31 december 1953 berättade Fidel för en god vän att ”för mig var det lyckligaste ögonblicket 1953, i hela mitt liv, det ögonblick då jag kastade mig in i strid — precis som jag genast därefter ställdes ansikte mot ansikte med ett fruktansvärt nederlag som i sitt släpåg hade ondska, förtal, otacksamhet, oförmåga att förstå, och avund”.

Lättad över att alla överlevande rebeller hade lämnat Moncadas grannskap satte sig Fidel i den sista bilen för att komma bort från scenen, en bil i vilken det ytterligare satt sex man, däribland en som var svårt sårad. Men när bilen startade fick Fidel syn på en rebell som till fots försökte ta sig undan elden från kasernerna. Han gav order om att bilen skulle stanna, steg ur för att ge plats för den andre mannen och började dra sig baklänges under eldgivning mot kasernerna. När han hade kommit fram till hörnet av Garzongatan bakom sjukhuset och hade kommit utom skotthåll kom en rebelltro-gen taxichaufför från Artemisa backande med sin bil från Grind 3 och tog hand om Castro och tre andra rebeller.

Vid det här laget var Fidels första tanke att den samtidiga attacken mot Bayamo kanske hade lyckats och att han skulle försöka förena sig med gruppen där. Men han kom också fram till att de fem i bilen kunde börja med att inta den lilla Lantgardesstationen i El Caney, en halv mil norr om Santiago och skydda återtåget från Bayamo. Om angreppet mot Bayamo misslyckades, resonerade Fidel, skulle de bege sig upp i bergen för att fortsätta kampen — vilket fanns med i Rörelsens planläggning — och El Caney skulle vara bästa stället att utföra en omgruppering på.

Chauffören som inte var hemmastadd i Santiagos omgivning missförstod antingen Castros instruktioner eller också hade han helt enkelt ingen lust att slåss i El Caney. I stället för att

köra norrut körde han alltså österut på den väg som ledde till El Siboney och stötte ihop med de fyra rebeller som hade lämnats kvar före gryningen när Boris Luis Santa Colomas bil hade fått punktering och inte kunde fortsätta. Fidel yrkade inte längre på att snabbt återvända till El Caney, och han hejdade en privatbil på vägen och gav dess båda passagerare order att ta med de fyra rebellerna till El Siboney. Bilen fortsatte sedan sin väg. Inte fullt tre timmar hade gått sedan Fidel Castro hade lämnat gården för att erövra Moncada — och Kuba.

I Havanna hade Naty Revuelta lämnat sin våning i Vedado klockan fem på morgonen, så som Fidel Castro hade instruerat henne, för att distribuera kopior av Moncadamanifestet till politiska ledare och tidningsredaktioner. Åtskilliga av dem var inte hemma; andra verkade avvisande. En chefredaktör skickade sin son att träffa Naty i vardagsrummet för att tala om för henne att de just hade hört i radion att kuppen i Santiago hade misslyckats. Naty motades vänligt men bestämt ut ur lägenheten. Och hon förstod att om hon hejdades av agenter från SIM, militärens säkerhetsavdelning och man hittade kopior av det revolutionära dokumentet i hennes handväska kunde hon vänta sig fängelse eller något värre.

Från takterrassen på tingshuset bevitnade Raúl Castro och hans män misslyckandet framför Grind 3, men de kunde egentligen ingenting göra. Strategiskt sett befann de sig i ett ypperligt läge, men deras vapen räckte inte till för att ge Fidel ett verksamt eldunderstöd och terrassen blev snabbt ett mål för Moncadas kulsprutor. När Raúl såg att Fidels grupp drog sig tillbaka och eldgivningen började mattas slöt han sig till att de hade fullgjort sitt uppdrag att ge eldunderstöd och att det var bäst att de gav sig av innan de blev omringade. Nere i tingshuset sprang de rakt emot fem beväpnade poliser, men de lyckades ta ifrån dem deras pistoler och hoppa in i bilen som kördes av Mario Dalmau; de körde sin väg i ett regn av kulor. Bara Lester Rodríguez som bodde i Santiago tog sig till fots till sina föräldrars villa. Gruppen från tingshuset led inga förluster. Raúl gav Dalmau order att köra ut till kusten.

Abel Santamaría, som hade ockuperat privatsjukhuset tvärsöver gatan på västsidan om Moncadaområdet, kunde inte se vad som hände vid Grind 3, och han var omedveten om Fidels gradvisa reträtt. Men soldaterna gav nu kraftig eld mot sjukhuset och Abel förstod att han var omringad och satt i en fälla. Eftersom Abel ansåg att han genom att kämpa så länge som möjligt kunde stödja Fidels grupp beslöt han att hålla sig kvar på sjukhuset tills ammunitionen tog slut. Han sade till sin syster Haydée och Melba Hernández att ”det är slut med oss”, att de skulle försöka fly och att de kanske skulle få överleva därför att de var kvinnor. Abel tillade: ”Ta inga risker... Någon måste överleva för att tala om vad som hände här.”

Men Haydée och Melba gjorde inte ens något försök att fly. Eldgivningen avstannade omkring klockan åtta på morgonen när Abel och hans män inte hade någon ammunition kvar, och då slutade också soldaterna att skjuta. Men armén väntade i en hel timme innan de vågade ta sig in i sjukhusbyggnaden, och de båda kvinnorna använde tiden till att hjälpa sjuksystrarna med att ge mat åt skrikande barn på BB-avdelningen; barnen hade befunnit sig mitt i stridszonen i närmare tre timmar. Under tiden satte andra sjuksköterskor sjukhuskläder på rebellerna och fick dem att se ut som sängliggande patienter för att skydda dem från soldaterna. Abel bar ett bandage över ena ögat och han lades till sängs på ögonavdelningen.

Det blev rebellernas öde att Moncadas civile pressofficer, Senior Carabia Carey, råkade befinna sig på sjukhuset under striden; han genomgick något slags behandling där, och han förrådde *Fidelistas* till armén och lade till att två rebellkvinnor också uppehöll sig i byggnaden. Melba och Haydée såg hur Abel slets upp ur sängen och blev misshandlad med slag av gevärskolvar; hans ansikte var en enda blodig massa. Senare på morgonen eskorterades kvinnorna till Moncada och när de gick över gatan såg de hur doktor Muñoz blev slagen i huvudet med gevärskolvar och sedan skjuten bakifrån. Han dog på sin fyrtiofemte födelsedag. Carabia ställdes inför rätta efter revolutionen och satt av största tiden av de

trettiofem år han dömts till. Han fick sedan tillstånd att flytta till Förenta staterna.

I en hall i Moncadas kanslihus såg Haydée och Melba en ung man med ansiktet till oigenkännlighet krossat av slag med gevärskolvar vräkas ned på golvet av soldater. De fick honom att sätta sig på en bänk och pojken hade krafter kvar för att skriva på ett papper: ”Jag blev tillfångatagen — din son.” Melba förstod att meddelandet var avsett för hans mor. Så såg hon in i hans ögon och förstod att detta var Raúl Gómez García, den unge poeten som hade formulerat Moncadamanifestet, skrivit en gripande dikt på El Siboney och utvalts att läsa Rörelsens segerproklamation i radio. Så sköt en soldat honom till döds.

Soldaterna kallade rebellerna ”koreaner”, en nedsättande syftning på de nordkoreanska kommunister som hade invaderat Sydkorea tre år tidigare. Haydée och Melba hörde dem skryta över att ha misshandlat en mycket storvuxen och tuff rebell som hade satt sig till motvärn med knytnävarna och som man måste binda för att arméns utfrågare skulle kunna tortera honom. När en soldat nämnde att mannen bar svart-vita skor förstod Haydée att det var hennes fästman, Boris Luis, eftersom man inte hade kunnat hitta några kängor som passade honom. Han dog utan att säga ett ord. Senare fick Haydée av en soldat veta att han höll på att tortera Abel och en sergeant kom med ett av hans losslitna ögon som bevis. Abel dog under tortyr senare samma söndag. Alla män i Abels grupp mördades av armén med undantag för en ung lärare som lyckades hålla sig gömd.

Ramiro Valdés, en av de rebeller som faktiskt tog sig in i Moncadakaserterna, drog sig ur handgemänget och tog sig upp i en av rebellernas bilar. Han släpade in Gustavo Arcos, en god vän som hade fått ett skottsår i magen.

Arcos hade åkt i Fidels bil från gården till Moncada och sedan skilts från honom under tumultet. Bilen hade alla däcken punkterade, men Valdés körde på fälgarna och lyckades få Arcos till en läkares hem några kvarter bort.

Närmare femton mil nordväst om Santiago krossades rebellstyrkan i Bayamo inom mindre än en kvart. Tjugosju man hade avdelats för den attacken, men det var bara tjugotvå man som faktiskt deltog i anfallet mot kasernerna. Under ledning av Raúl Martínez Arará, tidig medlem av Rörelsen, gick man, uppdelade på tre kolonner, till anfall mot baksidan därför att den bara var omgiven av ett taggrådsstängsel och inte av en mur.

Rebellerna som satte i gång klockan 5:15 i kolmörker tog sig fram över ett öppet fält mellan gatan och taggrådsstängslet. Men de fann till sin överraskning att grinden i stängslet som var öppen under dagen var låst nattetid. När männen försökte klättra över stängslet snavade de på tomma plåtburkar som låg på marken och det märkte soldaterna. En hund skällde, hästar i stallet sparkade i spiltväggarna och en post skrek ”halt!”. Dolda bakom buskar började *Fidelistas* beskjuta kasernerna med sina salongsgevär och hagelbössor, men soldaterna svarade med kulspruteeld — och allt var förbi.

Raúl Martínez Arará gav order om reträtt och männen rusade till sina bilar eller bara ut på gatan. Tolv rebeller dog i Bayamo (däribland Mario Martínez Arará, befälhavarens bror, som torterades till döds). De tio överlevande lyckades undkomma. Bland dem befann sig chefen, Fidels vän Níco López, den svarte poeten Augustin Díaz Cartaya som några veckor tidigare hade komponerat den revolutionsmarsch som skulle bli berömd som ”26 julimarschen”, och Teodulio Mitchel, lastbilschauffören som hade kört Fidel från Havanna till El Siboney bara sex timmar tidigare (han hade kört till Bayamo för att slåss så fort han lämnat av Castro).

Vid tolvtiden söndagen den 26 juli hade tjugo utmattade rebeller återvänt till El Siboney, tre av dem sårade. Ytterligare tjugo dök upp på eftermiddagen, just som Castro beredde sig på att ge sig av upp i bergen för att återuppta kriget, denna gång som gerillaledare.

Några timmar efter det att han kommit till gården förklarade han att han tänkte dra igång gerillaverksamhet i Gran Piedra Sierra, en bergskedja som ligger diagonalt mot havet nordöst

om Santiago. Gran Piedra-bergen tog vid cirka femton kilometer från staden och högsta punkten som också hette Gran Piedra var nära tusen meter hög. Fidel bad om frivilliga och nitton man anmälde sig — fast en av dem ångrade sig efter några minuters marsch därför att han fått skoskav. Dagen därpå tillfångatogs och dödades den nittonårige ynglingen som hette Emilio Hernández av armen; officiellt tillkännagav man att han stupat vid Moncada.

Fidels styrka omfattade Jesús Montané; Rörelsens skattmästare Oscar Alcalde; José Suárez och Israel Tápanes som hade kämpat vid Grind 3; Juan Aleida, den svarte muraren som hade börjat arbeta som elvaåring och skulle bli en av de främsta gerillaledarna; och unge Reinaldo Benítez, med ett inflammerat skottsår i benet. En gammal svart kvinna i en hydda ovanför Siboney skickade sin sonson som vägvisare med Castros grupp och dagen därpå kom de fram till byn Sevilla Arriba. Med blicken riktad ned mot Santiagobukten höjde Fidel armarna och i sin bästa kämpastil förkunnade han för sin lilla skara: ”Compañeros, i dag var det vår tur att förlora, men vi skall återkomma.”

Högre upp i bergen kom gruppen fram till en liten gård, men den svarte bonden vägrade att sälja några av de höns han födde upp här till Fidel; detta var ett tillfälle då Castros övertalningsförmåga var verkningslös. Men bonden förde dem till sin brors hus ett stycke därifrån och rebellerna fick festa på en gris som mannen slaktade åt dem. Enligt ett skriftligt vittnesbörd talade Fidel med honom om hur bönderna förtrycktes av godsägarna. Sedan gav han mannen en pistol och sade: ”Om de kommer och vill er något ont så skjut bara på dem med den här pistolen... lita inte på någon. Försvara det som är ert.

I en annan bondgård lyssnade Fidel när general Batista i radio gav sin version av händelserna den 26 juli. Diktatorn hade i sporrsträck återvänt till Havanna från sin lustjakt och Varadero på söndagseftermiddagen och hade satt upp sitt högkvarter i Columbialäget. Regeringen utlyste förhöjd beredskap och annullerade en punkt i fångvårdsinstruktionerna enligt vilken fångvaktarna hölls ansvariga för sina fångars liv.

Detta föreföll vara avsett att legalisera ett beslut som fattats av Batista och arméstabschefen, general Francisco Tabernilla, att mörda de *Fidelista*-fångar som togs av armén runt Santiago — till och med i sjuksängar — och så långt bort som i Havanna dit en handfull lyckats fly. Under en period om fyra dagar, med början den 26 juli, mördades sextioen av dem, däribland Abel Santamaría och Boris Luis Santa Coloma, som först blev ohyggligt lemlästade, poeten Raúl Gómez, José Luis Tasende som var medlem av militärkommittén, och doktor Muñoz. Inom sjuttio två timmar förlorade Castro några av sina bästa vänner. Endast åtta man hade stupat i strid, bland dem Gildo Fleitas vars bröllop Castro hade anordnat i Havanna en månad tidigare. Den slutliga summan döda *Fidelista* blev sextionio och endast fem sårade därför att, som Castro senare påpekade, regimen inte ville ha några överlevande fångar.

Armén och polisen förlorade nitton stupade i strid och tjugosju sårade. Men regimen hade ett behov av att få utgången av Moncada att se ut som en stor seger, så i sin inlaga till domstolen i Santiago påstod överste Chaviano (som hade tagit betäckning under sitt skrivbord under striden) att mellan fyra- och femhundra man, ”beväpnade med de modernaste stridsmedel” hade försökt störta regimen. I samspel med den officiella propagandan rapporterade Chaviano att de anfallande använde knivar ”för att sprätta upp magarna på tre patienter” på militärsjukhuset, och i sin eldgivning mot soldaterna hade de använt dum-dumkulor till sina automatgevär modell Remington.

Både Batista och Chaviano hävdade att attacken var planerad, organiserad, finansierad och utrustad av regimfientliga landsflyktiga grupper, framförallt av förre presidenten Carlos Prío, störtad vid kuppen i mars 1952. En sådan propagandistisk linje tjänade till att rättfärdiga den följande förtrycket och proklamerandet av krigslagar. Det är också fullt möjligt att det aldrig hade gått upp för diktatorn att en resning sådan som den i Moncada kunde ha arrangerats i hemlighet av en ung orostiftare från Havannauniversitetet och en grupp utfattiga anhängare.

När Castro lyssnade till dessa anklagelser i radion sade han: ”De vigde oss vid en lögn och tvingade oss att leva med den.”

Den 28 juli, när Fidel och hans män tog sig upp i Gran Piedrabergen, samlades ledande medborgare i Santiago under ordförandeskap av ärkebiskop Pérez Serantes (som tjugo år tidigare hade övertalat Fidels far att låta döpa pojken) för att försöka få ett slut på avrättningarna. Rykten om att rebellfångar hade avrättats hade spritt sig i staden och gruppen kom fram till att ärkebiskopen skulle förmå överste Chaviano att utfärda en garanti för varje fånges liv. Både ärkebiskopen och översten visste att Castro befann sig på fri fot uppe i bergen och vad på ärkebiskop Pérez Serantes ankom krävde man en garanti för att Castro skulle tillfångatas och få behålla livet. Dessutom publicerade ärkebiskopen nästa dag en deklARATION med titeln ”Nog med blodsutgjutelse!” i vilken han drog upp riktlinjerna för den nya överenskommelsen med armén.

Som ett resultat av ärkebiskopens uttalande kom trettio två *Fidelistas* ut från sina gömställen för att överlämna sig till myndigheterna; de sattes i förvar i fängelset i Santiago där de undgick att bli misshandlade. Före katolska kyrkans intervention hade Haydée Santamaría och Melba Hernández flyttats från Moncada till fängelset i gryningen den 28 juli. Under färden dit i en jeep brände en soldat Haydéés bara arm med en glödande cigarr. Men senare samma vecka fick även *Fidelista*-ledare som kom fram ur sina gömslen, bland dem doktor Aguilera och Ernesto Tizol, fullt skydd till liv och lem.

Emellertid gav sig inte de båda rebeller man helst ville ha tag på, nämligen Fidel och Raúl Castro. De måste tas om hand och ärkebiskopen blev alltmer bekymrad för det öde som väntade dem. Han litade inte helt på överste Chaviano och hans officerare, och han hade redan rest till Manzanillo, en stad nära Bayamo, för att i egen person ledsaga en *Fidelista*-fånge som tagits där. Den 29 juli, en onsdag, häktades Raúl Castro vid en vägspärr i närheten av den lilla staden San Luis när han var på väg till fots till Birán och sina föräldrars *finca*. Han hade flytt per bil från tingshuset men insåg snart att det var säkrare att ta sig fram till fots, och på två dagar och nätter tillryggalade han sträckan mellan södra och norra Orienteprovisen. Lantgardet kvarhöll Raúl eftersom han inte hade några identitetshandlingar, och på ortens polisstation vidhöll han hårdnackat att hans namn var Ramón González. Den löjtnant som förhörde Raúl sade att han ljög och satte honom i förvarsarrest i det lilla fängelset.

Morgonen därpå kom en handelsresande genom San Luis och polislöjtnanten tillkallade honom för att han skulle försöka identifiera fången. På Orientes landsbygd känner de flesta varandra och mannen sade: ”Det där är Raúl, son till gamle Angel och bror till Fidel Castro.” Raúl överflyttades till Santiago och Moncada samma eftermiddag och fick tillbringa natten i kasernerna, övertygad om att han skulle bli skjuten. Men överste Chaviano ville undvika en konfrontation med kyrkan och Raúl skickades till fängelset som snabbt fylldes av hans kamrater.

För Fidel Castro blev onsdagen och torsdagen svåra dagar. Hans grupp var ohyggligt illa åtgången. Reinaldo Benítez kunde knappast röra sig på grund av sitt skottsår i benet. Jesús Montané som var plattfotad släpade sig fram efter de andra. Hettan var bedövande och de hade ingen mat. Fidel gav order om att man skulle göra halt för natten i en kanjon på torsdagen när ett skott plötsligt smällde. En av rebellerna hade av misstag avfyrat sitt gevär och kulan gick in i axeln. Fredagen den 31 juli tillät Fidel att gruppen splittrades. Fem man, däribland Montané och de två skadade rebellerna började ta sig tillbaka mot Santiago och togs till fånga på vägen. Fidel började fundera på att återvända till kusten och dra sig österut till Sierra Maestra.

Ärkebiskop Pérez Serantes hade under tiden blivit så bekymrad över det öde som väntade Fidel Castro och andra sagnade revolutionärer att han i bil hade givit sig ut för att leta efter dem; en äldre präst i svart kaftan, med kors i kedja om halsen som stannade med några hundra

meters mellanrum och högt ropade rebellernas namn måste ha varit en sällsam upplevelse.

På kvällen fredagen den 31 juli stannade Fidel och hans kamrater vid en liten hydda på en sluttning för att vila ut där över natten. De hade tagit sig söderut mot kusten, men färden visade sig bli ett omöjligt företag. Ytterligare fem rebeller hade övergivit Castro, nio återstod. De saknade nästan helt 111 livsmedel. Bakom hyddan fick de syn på en ung bonde som satt hopkurad vid en eld på vilken han kokade en kastrull med ris. Utan ett ord smög sig rebellerna bakom mannen, tog av honom hans sked och började äta hans ris.

”Har du mer mat?” frågade en av männen. Det hade bonden inte, men han skulle visa dem till den gård där hans husbonde bodde, två timmars väg därifrån. Gården låg nära vägen till Siboney och Fidel kände igen ägaren som en gammal bekant och av honom fick han höra talas om ärkebiskopens ansträngningar att lokalisera honom. Han fick också höra talas om Chavianos garantier, och detta övertygade Fidel om att endast han och de båda andra av Rörelsens ledare — Oscar Alcalde och José Suárez — skulle försöka ta sig över till Sierra Maestra. De andra, sade han, skulle ge sig. Under tiden återvände de till bergsslutningen för att tillbringa natten där.

I gryningen söndagen den 1 augusti stötte en sexton man stark patrull ur Lantgardet på Castro och hans sovande kamrater och öppnade eld mot dem med kpistar. Armén hade fått tips om att Castro fanns i trakten, så chefen, löjtnant Pedro Manuel Sarría Taratbull, hade fått order att genomöka godset Mamprivás väldiga ägor som också omfattade den lilla bergshyddan. Eldgivningen fick rebellerna att ta betäckning men Sarría skrek: ”Eld upphör! Jag vill ha dem levande!” En av soldaterna kallade Castro en ”mördare” för att han hade dödat soldater i Moncada, men Fidel, med automatvapnen riktade mot sig, ropade med en blick som glödde av vrede: ”Det är ni som är mördare... det är ni som dödar obeväpnade fångar... ni är soldater åt en tyrann!” En korpral skrek till Sarría: ”Löjtnant, vi slår ihjäl dem!” Sarría, en storvuxen, svart, femtiotreårig statofficer, höjde armen. ”Nej”, vrålade han, ”döda dem inte! Jag ger er order att inte döda dem! Här är det jag som för befälet... Man kan inte döda idéer... man kan inte döda idéer...”

Till slut lugnade sig soldaterna och började binda sina fångars händer. Fidel visste inte då att han och Sarría hade träffats på universitetet i Havanna och han sade att hans namn var Rafael González. Han var kraftigt bränd av Sierrans sol och hoppades att löjtnanten skulle tro honom, allrahelst som han hade hört radion förklara honom död.

När Sarrías män förde *Fidelistas* ner till vägen viskade Castro till honom: ”Jo, jag är den du tror...” Så frågade han: ”Varför dödade du mig inte? Du skulle ha fått befordran, befodrads till kapten...” Sarría svarade: ”Muchacho, jag är inte sådan...” Fidel sade: ”Men om du skonar mig kommer de att döda dig.” Och den svarte löjtnanten svarade lugnt: ”Låt dem döda mig... Det är ens samvete som måste bestämma vad man ska göra...”

Fidel Castros liv skonades lika mycket genom det faktum att lantgardeslöjtnanten Luis Santiago Gamboa Alarcón låg till sängs i influensa natten mellan sista juli och första augusti när avdelning 11 uttogs för att spana efter rebellerna på landsbygden ovanför Siboney. Gamboa var en hårdför officer, hängiven lagens bokstav lika väl som Batistaregimen, och han skulle med stor sannolikhet ha dödat Castro utan de minsta betänkligheter om han hade fått tag på honom, medveten om att överste Chaviano ville se rebellchefen död — oavsett vad han hade lovat ärkebiskopen. Senare, under Sierrakriget, blev Gamboa befördrad till kapten efter att ha avrättat sex bönder i Oriente som han misstänkte för att ha hjälpt revolutionärerna. I januari 1959 var han bland de första batistaofficerare som avrättades av en revolutionspatrull efter ett snabbt domslut. Gamboas sjukdom den där natten gjorde att löjtnant Sarría fick befäl över skvadronen. Den dag då anfallet sattes in i Moncada hade Sarría också trätt emellan för att hindra ett par soldater från att avrätta två rebeller som de tagit på gatan. Många år senare berättade han i en intervju att han hade skonat Fidels liv, inte därför att han sympatiserade

med honom utan ”därför att han var en mänsklig varelse... Jag älskar militäryrket, men när jag för befälet tillåter jag inte att några brott begås.”

Sarrías mod visade sig också i hans fasta beslutsamhet att kontrollera sina egna soldater i ett psykologiskt riskfyllt ögonblick när de tog Fidel, Oscar Alcalde och José Suárez till fånga. Alla lantgardessoldaterna var svarta liksom Sarría, men de tre fångarna var vita. I den rikt sammansatta verklighet som maktrelationerna utgör på Kuba och framförallt i Orienteprovinsen hade svarta soldater och soldater med mulattblod en benägenhet att identifiera sig med Batista — som själv var mulatt. I deras ögon var vita män som var beväpnade automatiskt rebeller och lagbrytare som skulle dödas. I sin privilegierade militära ställning fick soldaterna inte uppleva någon rasdiskriminering och Batista var deras hjälte. Sarría fick uppbjuda hela sin auktoritet för att hejda vad som i själva verket skulle ha varit ett rasmord.

Dessutom var Sarría frimurare, som så många andra kubaner, och det fanns lojalitetsbindningar mellan frimurarbröder i de föregivet hemliga logerna. Oscar Alcalde fick infallet att fråga löjtnanten om han var frimurare och han berättade att han själv var det. När Sarría nickade sade Alcalde: ”Oss frimurarbröder emellan och eftersom du har räddat våra liv skall jag tala om för dig var vi har gömt våra vapen — de finns tio meter från hyddan, under buskarna.” Eftersom Sarría hade behov av att stärka sin auktoritet inför soldaterna skulle kanske fyndet av vapengömman — åtta gevär och tre pistoler — göra ett fördelaktigt intryck på soldaterna. Alcalde hade anat sig till att det skulle bli fallet.

Vad Fidel beträffar förebrådde han sig för ”det fruktansvärda misstaget”, som han sade senare, att han lagt sig att sova inne i hyddan. Han visste att som regel slår det aldrig fel att fiendens patruller letar igenom hus och uthus, men det ”hade varit så frestande att få sova under tak, för det hade regnat och det var blött på marken”. De var utmattade efter att ha levat på frukt sex dagar och nätter uppe i bergen. Castro sade att ”fram till det brutala uppvaknandet sov vi som stockar”. Castro minns att efter den betan, under närmare två år i Sierra Maestra, ”även om regnet vräkte ned, sov vi alltid i hängmattor spända mellan träden eller inrullade i en filt på marken”.

När Sarría och hans trupp och fångarna närmade sig Siboneyvägen började man plötsligt ge eld och löjtnanten beordrade dem att ta skydd. Sarrías män som gick i täten hade upptäckt fem rebeller, bland dem den svarte Juan Almeida, dolda i gräset invid vägen och började beskjuta dem.

Den här gången räddades situationen av ärkebiskop Pérez Serantes. Den lördagen hade han återigen givit sig iväg i sin jeep för att leta efter rebellerna. Han lämnade Santiago klockan halv sju med en chaufför och två vänner — men utan någon militär eskort. En bonde som de mötte på vägen berättade att en grupp rebeller hade givit sig ett stycke längre fram på vägen och ärkebiskopen lämnade jeepen för att till fots söka sig fram till männen. Han kom till den plats där Almeida och de fyra andra hade omringats just som soldaterna skulle skjuta dem. Ärkebiskopen lyfte på sina långa kjolar för att hoppa över en gårdsgård och ställde sig mellan dem och soldaterna medan han skrek: ”Skjut dem inte! Jag har garantier från myndigheterna!”

Men soldaterna blev ursinniga över att ha blivit avbrutna i sitt förehavande. De ropade åt honom att ge sig iväg, förolämpade honom och en soldat skanderade: ”Jag ska skjuta en präst, jag ska skjuta en präst!” Aktning för kyrkan och dess tjänare sitter ganska ytligt bland fattigare kubaner, och nu fick Sarría uppbjuda hela sin auktoritet för att rädda ärkebiskopen. De fem nya fångarna hade fått händerna hopbundna och Fidel, Alcalde och Suárez anslöt sig till dem. Sarría fick fram en liten lastbil som skulle transportera fångarna till Santiago och han placerade Castro mellan föraren och sig själv i bilen. Ärkebiskopen som var okunnig om vad som hänt under de närmast föregående timmarna gick fram till löjtnanten och varnade honom: ”De här fångarna står under mitt beskydd. Jag garanterar deras säkerhet.” Löjtnanten svarade: ”*Monsignor*, det där får ni säga till överste Chaviano och inte till mig.” Fidel som blev orolig

för att det skulle ryktas att han hade givit sig åt ärkebiskopen avbröt honom med hög röst: ”Jag har ingenting med monsignor att göra. Jag blev tillfångatagen, och det var ni, löjtnant som tog mig till fånga.” Castro måste av politiska skäl undvika intrycket av att ha givit sig.

Armékommendanten i Santiago hade per telefon från gården fått veta att Castro och sju kamrater hade tillfångatagits och plötsligt stoppades Sarrías bil av bilar fullastade med soldater under befäl av major André Pérez Chaumont, överste Chavianos ställföreträdare. Pérez Chaumont som i Santiago var känd för att i fråga om snobbighet vilja tävla med överste Chaviano och känd under öknamnet ”Vackra ögon”, meddelade Sarría att han hade kommit för att ta hand om fångarna. Sarría såg ned på honom och sade: ”Nej, det här är mina fångar; jag ska föra dem till Moncada.” Majoren föreslog då att Sarría skulle behålla samtliga de andra och lämna över Castro till honom. De båda officerarna hade en stunds hetsig diskussion. Sarría var säker på att Castro skulle bli dödad om han överlämnade honom till Pérez Chaumont. Men när ärkebiskopen körde fram i sin jeep fick majoren ge med sig.

I stället beordrade han löjtnanten att föra fångarna till staden Santiagos fängelse i stället för till Moncada. Det hade Sarría ingenting emot: i Moncada skulle Castro ha varit utlämnad åt Chaviano, Pérez Chaumont och kapten Manuel Lavastida, chef för SIM:s Santiagoavdelning. Det var SIM och dess chef, överste Manuel Ugalde Carillo, som hade beordrat och genomfört mordet på de tillfångatagna *Fidelistas*.

I stadsfängelset avvaktade emellertid överste Chaviano redan Castros ankomst och Sarría hade inget annat val än att överlämna sin fånge. Likväl hade löjtnanten räddat Castro till livet, först genom att hindra sina soldater att skjuta honom, sedan genom att vägra att utlämna honom till Pérez Chaumont. När Fidel väl hade hamnat i fängelset, i högsta grad i blickpunkten för allmänheten, var han skyddad. Vad Sarría beträffar kvarstod han i armén men ställdes inför krigsrätt 1957 för att ha vägrat slåss med rebellarmén i Sierra Maestra, och han sattes i husarrest tills revolutionen triumferade. Sarría befordrades till kapten i den nya *Fidelista*-armén och betraktades som en Revolutionens hjälte. När Sarría dog i Havanna 1972 var Castro gäst vid den högtidliga begravningen och Pedro Miret höll ett tal för att erinra om att ”kapten Sarría förtjänade vår tacksamhet för att ha räddat Fidel och hans kamraters liv”.

Från första ögonblick blev Fidel Castro en celebritet i Santiagos fängelse, en gammal tvåvåningsbyggnad i stadens centrum. Han hade kvar sin självsäkerhet, sin humor och sin trotsighet, och när överste Chaviano, oklanderlig i sin välsittande uniform och med mustaschen nyvaxad, träffade honom på fängelsedirektörens kontor lät denne ta ett gruppfoto. Stående under ett porträtt av José Martí höjer sig Fidel, orakad, i mörka byxor och kortärmad vit skjorta, över Chaviano, Pérez Chaumont och major Rafael Morales Álvarez. Det såg ut som om han var hedersgästen.

Där Castro satt på en bänk tillsammans med sina kamrater medan han väntade på ett sammanträffande med Chaviano senare på morgonen, fick han syn på en stor rubrik på förstasidan i den lokala morgontidningen Ataja: FIDEL CASTRO DÖD! Inne i Chavianos tjänsterum i fängelset fick Castro slå sig ned på andra sidan skrivbordet mitt emot honom, utan bojor. Det blev mer ett tal av Castro än ett förhör. Den officiella armékommunikén sade att Castro ”bekräftade att han var ansvarig för hela upprorsrörelsen... han avslöjade alla planer på en revolution på samma gång som sådana planer som han tänkte sätta i verket senare”.

Hellre än att helt enkelt ”bekänna” sina gärningar tog sig Castro för att detaljerat berätta hur och varför han hade organiserat Rörelsen. Han betonade hur säker han hade varit på att, om Moncada-attacken hade lyckats, folket i Orientprovinsen skulle ha rest sig till hans stöd. Chaviano lät honom överlämna ett sammandrag av sin redogörelse till pressen och lät journalister intervju fången. Han höll till och med en nyhetskonferens för att diskutera sitt ”förhör” med Fidel. Dagstidningar och veckotidningar spred Castros ord vida omkring: nederlaget i Moncada började så sina frön till en kommande seger.

Otroligt nog föreslog Chaviano att Castro skulle upprepa sin historia i radio så att, resonerade översten, hela folket skulle få veta hur farlig den subversiva verksamhet som armén hade krossat verkligen var. Fidel blev stormförtjust. Och, som han anförtrodde den franske historikern Robert Merle tio år senare: ”Att tänka sig hur korkade dessa människor var!” De bad mig ta mikrofonen och försvara min ståndpunkt inför dem... som en följd av sina brott står de moraliskt avväpnade framför mig. Nog tog jag hand om mikrofonen...” Med ett skratt sade Castro sedan till Merle: ”Och i detta ögonblick inleddes revolutionens andra fas. I den där utsändningen över stationen CMKR förklarade Fidel: ”Vi kom för att ge Kuba nytt liv.”

Förvisso led Rörelsen svåra förluster. Tre av de sex medlemmarna i den militära kommittén, däribland Abel Santamaría, dödades. Mer än hundra rebeller dödades eller mördades eller häktades. Men många nyckelpersoner hade överlevt och Fidel fann de flesta av dem i fängelset i Santiago: Raúl Castro, Jesús Montané och Haydée och Melba som verkade nedstämda. Fram till nu hade Fidel inte ens vetat om att de var i livet. På samma gång upptäckte han att Raúl hade blivit rebellernas ledare i fängelset; ett fotografi visar honom stå i enskild ställning framför ett trettiotal man, formerade i slutet ordning. Nu övertog Castro ledningen igen och hälsade varje rebell med berömmande ord för att tillsammans med honom ha lyckats ”ta himlen med överraskning”.

Under tiden ringde ärkebiskop Pérez Serantes till Mirta i Havanna för att tala om för henne att hennes man var oskadd och frisk. Detta var förmodligen första gången under närmare fem års äktenskap som Mirta fått veta något om sin mans aktiviteter, och det verkade som om hon var tacksam för samtalet. Hon hade varit mycket orolig för Fidels räkning sedan hon första gången hörde talas om den misslyckade Moncada-attacken och hon ville komma i kontakt med honom. Hennes bror Rafael Díaz-Balart, nu inrikesminister i Batistas regering, hade begivit sig till Santiago omedelbart efter händelserna den 26 juli, men det är föga tänkbart att han skulle tjäna som en förbindelselänk mellan Fidel och Mirta, delvis därför att Castro aldrig skulle ha gått med på det. Familjen Castro i Birán underrättades om att deras son var oskadd och blev väl behandlad. Och Naty Revuelta i Havanna fick också reda på hur det stod till.

Dagen efter det att Castro hade tillfångatagits, söndagen den 2 augusti, flög president Batista till Santiago för att besöka Moncada och få rapporter av Chaviano och andra officerare, kröna Maceoregementets fana med Hederskorset och hälsa förbanden medan de defilerade förbi honom inne i fästningen. Befolkningen i Santiago besökte mestadels den högtidliga mässan för de döda i katedralen där ärkebiskopen officierade. Mässan började klockan sju på morgonen och tusentals människor fyllde katedralen för att höra begravningsmässan och efteråt kyssa ärkebiskopens ring. Han var Santiagos hjälte nummer två.

Denna dag överfördes också Fidel Castro och alla de andra fångarna från Moncada till Boniato Provincial-fängelset, cirka åtta kilometer norr om Santiago, för att avvakta rättegången. Melba Hernández och Haydée Santamaría placerades i baksätet i en grön Buick; i framsätet satt en civilklädd man mellan två poliser; alla de andra fångarna transporterades i polisbilar. Melba minns att när hon och Haydée steg in i bilen satt Fidel redan i framsätet, ”och han kände igen oss utan att han behövde se sig om, han talade med oss och frågade hur vi kände det... militären lät oss prata, så vi svarade Fidel och frågade hur han mätte...”

Fidel Castro firade sin tjugosjuårsdag i Boniatofängelset tolv dagar senare, men han tänkte knappast på det eftersom han var alltför upptagen av att planlägga sitt nästa schackdrag i kriget mot Batista. Han hade inte bara förberett sitt försvar inför domstolen, han hade också beslutat sig för att lägga

fram en redogörelse av händelserna kring Moncada och häri skulle ingå en förklaring att Rörelsen stod helt fri från politiska grupper. Regimen hade velat göra gällande att upproret hade dirigerats av *Ortodoxo*-partiet och kommunisterna och att de viktigaste ledarna från båda partierna hade häktats över hela Kuba. Av en slump befann sig några höga kommunistledare i

Santiago det veckoslut då attacken mot Moncada utlöstes. De var där för att fira en födelsedag, men Batista såg detta som ett bevis för att de var engagerade i sammansvärjningen.

Nya namn, som snart skulle bli ryktbara, började kopplas samman med Castros Rörelse. Manuel Urrutía Lleó, högste domare i Santiagos "sommardomstol" och Kubas blivande president, hade den 27 juli företagit en rättslig undersökning för att identifiera offren för Moncada. Humberto Sori-Marín som representerade Nationella advokatsamfundet besökte Castro i fängelset för att diskutera hans försvar. Sori-Marín skulle senare bli rebellarméns chefsauditör, författare av en ny reformvänlig jordbrukslag och jordbruksminister under Castro innan han 1960 avrättades för att ha konspirerat mot revolutionen.

Fidel som arbetade dygnet runt (och på nytt hade låtit sin mustasch växa ut) förlorade ingen tid när det gällde att organisera fångarna, politiskt och utbildningsmässigt. Man begärde böcker och annat material utifrån. Raúl och Pedro Miret, den senare återställd från sin blyss, blev hans viktigaste medhjälpare i alla dessa bemödanden. Det kom brev till cellen i Boniatofängelset från hela Kuba, bland annat från Naty Revuleta i Havanna. Lina Castro, Fidels och Raúls mor och deras äldre syster Lidia kom och hälsade på dem i fängelset och det gjorde också Mirta.

Fidel Castro var i toppform, han slogs igen, hans huvud var fyllt av planer, konspirationer och fördömanden. Katastrofen vid Moncada låg bakom honom om också inte glömd; han uppfattade den förvisso inte som ett monumentalt nederlag. Det var på detta nederlag som Castro nu skulle inleda sin nästa stora offensiv.

Kapitel 5

I Boniatofängelset var Fidel Castro fånge nr 4914, Fall 37-053, i väntan på att ställas inför Preliminära tribunalen i Santiago för sitt deltagande i attacken mot Moncadakasernerna den 26 juli 1953. Efter det att domen utfärdats skulle han bli fånge nr 3859 i Statens fängelse för män. Men han var förvisso inte någon anonym fånge, dold bakom ett förbrytarnummer. I själva verket var det nu som Fidel Castro blev berömd på Kuba för första gången, när han blev centrum för landsomfattande sympati (och mittpunkt för general Batistas vrede) och den erkände ledaren av oppositionen mot diktatorn.

Ändå hade Batistaregimen inte förmått fatta vad det var man hade i förvar på Boniatofängelset. Den här fången var politiskt mycket farligare bakom galler, i centrum för allmän uppmärksamhet, än som den besynnerlige och utfattige konspiratör han hade varit bara några veckor tidigare. Och Batista kunde inte ens ana sig till hur Fidel Castro beredde sig att dra fördel av den nya situationen, hans hjärna arbetade för högtryck med att utforma taktik, manövrer och strategier för att bredda sin kamp.

I fängelset där högst uppe på berget hölls Castro isolerad i en liten cell på nedre botten av byggnaden medan de andra moncadafångarna fick dela celler i ett angränsande annex. De båda byggnaderna var åtskilda av en korridor och Fidel och hans kamrater kunde inte se eller tala med varandra. Melba Hernández och Haydée Santamaría satt i en cell på samma våningsplan. Teoretiskt var Castro isolerad från sin grupp, men möjligheter att kommunicera inbördes utvecklades snabbt under de femtioen dagarna från hans häktande till rättegången.

Rebellerna åtalades enligt artikel 148 i lagen om brott mot rikets säkerhet, som medför fängelsestraff på mellan fem och tjugo år för "ledaren av ett försök avsett att organisera ett uppror av beväpnade personer mot statens författningens överhöghet". Castros strategi hade två huvudändamål: för det första att uppnå frigivning av flertalet av deltagarna i Moncada och Bayamo på grundval av att de inte var ledare av resningen; och för det andra att använda rättegången som ett forum i vilket han kunde anklaga Batista och militären för att ha

infört diktatur på Kuba och för att ha massakerat obehäpnade rebellfångar efter den misslyckade attacken.

Eftersom Castro insåg att han skulle befinnas skyldig och bli dömd kom han fram till att rättegången borde och skulle användas till att bli den förmånligast tänkbara affären för Rörelsen och honom själv. Det inledande steget var att exakt och i minsta detalj påvisa vad som hade hänt var och en av rebellfångarna i Boniatofängelset före, under och omedelbart efter attacken mot kasernerna. I själva verket tillhörde cirka sjuttiofem av de åtalade Rörelsen; återstoden var politiska ledare, däribland kommunister, som hade häktats efter attacken. Castro hade förlorat kontakten med de flesta av sina män när striden började i Santiago och han hade inte sett några av de överlevande (med undantag för sina kamrater i Gran Piedra) förrän de kom till fängelset. För att lägga en fast grund för denna sin kamp i rättssalen måste han få maximalt av tillgänglig information.

Pedro Miret minns hur han och Raúl Castro åtog sig att intervjua varenda moncadafånge i sin grupp. ”Vi lät var och en ge sin egen version av vad han hade gjort och på så sätt fick vi veta en hel del om dessa händelser.” Sålunda, säger Miret, ”kunde vi samla in mängder av information som vi vidarebefordrade till Fidel, och när han avgav sin sakframställning inför rätten hade han alla de färskaste informationerna till hands”. Under de sju veckor de åtalade tillbringade i Boniato fick Castro undan för undan ta emot muntliga rapporter som förmedlades genom snabba viskningar av hans medfångar när de passerade järngallret till hans cell eller till och med genom sympatiserande vakter och genom små lappar med information som kastades in i hans cell av förbipasserande. Med hjälp av sitt fenomenala minne kunde Fidel bygga upp detaljerade faktasamlingar om åtminstone sjuttiofem medlemmar av Rörelsen. Efter att ha blivit en hjältegestalt för de vanliga förbrytarna som satt i fängelset fick han också deras stöd, hjälp och beskydd. Tjuvar och mördare förvandlades till revolutionens hemliga budbärare.

Med tillgång till detta material var Castro i stånd att avgöra hur många av fångarna som hade största utsikten att bli frigivna. Med Pedro Miret och Raúl som delegater förberedde han alla sina kamrater inför rättegången. Miret berättar: ”Vi hade inget att vinna på att alla satt kvar i fängelse och med den information vi hade samlat in kunde vi säga vilka som fick finna sig i att stanna kvar i fängelset antingen de gillade det eller inte.” Fidels tanke var att ledarna, bland dem han själv, måste bekänna sin andel i anfallet, men majoriteten kunde lugnt neka till det eftersom de var totalt okända och myndigheterna förmodligen aldrig skulle kunna bevisa deras skuld. Många av dem häktades till exempel långt bort från Santiago som misstänkta för brott (åtskilliga personer hade mördats av militären på blotta misstanken fast de aldrig hade haft med sammansvärjningen att göra).

Det var Castro som bestämde vilka av fångarna som skulle bekänna och vilka som inte skulle göra det. Miret säger att kriteriet var en avsiktlig chanstagnation, och varje fånge fick råd av Castro. Detta var emellertid inte ”en skyldighet och förvisso inte en order”. Det stod fångarna fritt att göra vad de själva ansåg vara det rätta, men alla följde de hans råd. Castro, som ville ha så många som möjligt frigivna för att kunna hjälpa till att bygga upp Rörelsen, lade en sista hand vid denna strategi. Inför rätten var han noga med att själv identifiera vilka som deltog och vilka som inte deltog i resningen. Lämpligt nog kunde varken åklagarsidan eller domarna resa invändningar mot Castros omsorgsfulla urval av kandidater för frigivning och de följde hans anvisningar. Det var en sällsam rättslig situation vari den huvudanklagade faktiskt gav domstolen instruktioner om vilka som skulle dömas tillsammans med honom.

Miret och Raúl Castro använde återstoden av sin tid i Boniatofängelset åt att ordna ett litet bibliotek åt sina kamrater av böcker som de tiggde sig till av släkt och vänner utanför fängelset. De höll också dagliga lektioner för dem i de ämnen de var mest hemmastadda i; historia, språk, medicin och matematik. Tanken var att hålla männen disciplinerade och vid

god andlig vigör och inte ge dem tillfälle att deppa i självömkan, så att de skulle vara i bästa form vid rättegången. Fidel var djupt övertygad om betydelsen av intellektuell träning och disciplin och att man vid varje tillfälle borde ge rebellerna möjlighet till undervisning. Eftersom *Fidelistas* redan var en i högsta grad disciplinerad organisation deltog de med förtjusning i "fängelseskolan". Miret och Raúl Castro var de självskrivna ledarna av projektet eftersom de var de enda överlevande studenterna bland moncadakämparna.

Och Fidel upptäckte också att fängelset gav honom storartade möjligheter att ägna sig åt sin favoritsysselsättning: läsning i massiv skala. Före Boniato hade han aldrig fått tid att läsa så mycket han önskade. I sitt första brev till Mirta, tre veckor efter det att han satts i sin cell, bad han om Julián Márias "Filosofiska texter", Shakespeares samlade verk, García Morentes "Filosofins grunddrag" på samma gång som "några romaner som du tror kan intressera mig". Medan han väntade på rättegången i september skrev han till sin bror Ramón att han drog fördel av tiden i fängelset: "Jag läser en massa och jag lär mig en massa." Och Castro tillade: "Det verkar otroligt: timmarna flyger sin kos som om de vore minuter och jag, med mitt rastlösa temperament, läser dagen i ända, hinner knappt göra något annat."

Castro visade också intresse för sin familj, kanske i högre grad än tidigare under sitt vuxna liv. Han brevväxlade med Mirta tills han bröt med henne ett år senare och uttryckte sin oro för Fidelitos hälsa och framtid. Men det var inte kärleksbrev, de var inte ens känsloladdade; Fidel undertecknade dem bara med ett: "Kyssar till niño och dig." Den 18 augusti skrev han till henne från Boniato: "Jag vet inte om du är i Oriente eller i Havanna... Jag har hört mycket litet om dig; bara att du vari Santiago efter min häktning, även att du kom till fängelset med kläder åt mig... Jag mår bra; du vet att fängelset inte kan krossa mig, min beslutsamhet eller mitt samvete... Jag lider bara för deras räkning som finns utanför och som i den här kampen in i märgen har känt offrandets plåga... Var lugn och modig. Framförallt måste vi tänka på Fidelito. Jag vill att han skall gå i den skola du valt... När du kommer så ta med honom hit; naturligtvis kommer de att låta mig få träffa honom."

Den 5 september skrev Castro till Ramón att han genom brev från Mirta fått veta att Fidelito hade tillbringat en vecka på släktgodset. Han framhöll att "han tycker mycket om lantlivet och djur... den första den här månaden fyllde han fyra år... Mirta vill skicka honom till en skola, jag menar ett internat; vi får väl se efter om detta är möjligt." Två veckor senare underrättade han Ramón om att Mirta hade placerat Fidelito "i en engelsk kindergarten... och i en kommunal kindergarten tvärsöver gatan... hon skickade mig också några foton och jag kan se att han har vuxit ordentligt under de senaste månaderna".

Men Fidel ville samtidigt att hans föräldrar skulle förstå hans situation. "Du måste till varje pris få mina föräldrar att inse att fängelset inte är något så skamligt och fruktansvärt som vi har fått lära oss", skrev han till Ramón. "Detta är sant endast om en människa sitter där på grund av handlingar som gjort henne vanära... När motivet är högt och rent är fängelset ett mycket hedervärt ställe." I ett annat brev till Ramón berättade han att hans far hade skickat honom ett telegram och frågat om Fidel och Raúl behövde kläder och att han hade svarat att de fick allt de behövde genom Mirta. Han sade att han tänkte skriva till sina föräldrar litet senare samma dag och tillade: "Förstår de att jag sitter i fängelse därför att jag har gjort min plikt?" Sedan tackade han Ramón för cigarrerna som hans bror skickat honom sedan han bett honom om det i ett tidigare brev, och nu bad han om ett par lådor till, "för nu är den sista lådan nästan slut och det är alltid angeläget att ge cigarrer åt folk som hjälper oss..."

Rättegången mot Fidel och hans kamrater inleddes den 21 september 1953 i Santiagos tingshus, den byggnad som den grupp som stod under befäl av Raúl Castro hade stormat under attacken mot Moncada. Den skulle hållas inför Interimistiska tribunalens tremannadomstol i Santiago, en av en rad politiska domstolar vars straffutmätning inte kunde överklagas. Domstolens ordförande var Adolfo Nieto Piñeiro-Osorio och allmän åklagare var

Francisco Mendieta Hechavarría och båda var ansedda jurister.

Det var bokstavligt talat en massrättegång. De etthundratjugotvå svarande företrädde av tjugotvå advokater, där fanns sex rättsmedicinska experter, dussintals släktingar och vänner och cirka hundra gevärsbeväpnade soldater. De packades samman i en rättssal på femton gånger fem meter, och trots hettan i Santiago var fönster och dörrar stängda som en säkerhetsåtgärd. Överdomaren Piñeito-Osoro beskrev rättegången som ”den märkligaste rättegången i republiken Kubas historia”, och trots den presscensur som regeringen infört under undantagstillståndet alltsedan den 26 juli var nationen väl medveten om att Fidel Castro stod inför rätta. Sex journalister, däribland Marta Rojas från veckotidningen *Bohemia* i Havanna, släpptes in, även om de inte fick tillstånd att publicera sina redogörelser (deras närvaro skulle emellertid senare direkt hjälpa Fidel Castro på samma gång som de skulle bidra till skapandet av det historiska dokumentet).

Flera timmar innan rättegången öppnades hade väl beväpnade truppstyrkor spärrat av gatorna kring Moncada och tingshuset. Cirka tusen man med automatvapen bevakade vägen från Boniatofängelset till tingshuset. Sedan anlände fångarna per buss till en bakre ingång i tingshuset. Fidel Castro fördes dit ensam under stark bevakning i en arméjeep. Han bar sin gamla, kritstrecksrandiga blå kostym, vit skjorta, rödmönstrad slips och svarta skor och strumpor. Hans fru Mirta hade på hans begäran skickat kostymen till fängelset (han bad henne att först skicka den på kemptvätt och vidarebefordra den med en svångrem), och nu svettades Fidel ymnigt i morgonsolen. Hans nya mustasch var perfekt trimmad och håret prydligt kammat. Fångarna, alla iförda handbojor, togs till tingshusets bibliotek där de för första gången fick ett om också kortvarigt tillfälle att tala med sina advokater.

När fångarna steg in i rättssalen hörde man hur det viskades i korus: ”Det där är Fidel! Där är han!...” och överdomaren slog klubban i bordet för att äska tystnad. Innan Castro slog sig ned på sin plats höjde han sina fängslade händer mot domarna och sade till dem med hög, klar röst: ”Herr överdomare... Jag vill fästa er uppmärksamhet på detta otroliga faktum... Vilka garantier finns det för denna rättegång? Inte ens de värsta förbrytare behandlas på detta sätt i ett rum där rättvisa skall skipas... Ni kan inte sitta till doms över människor som är belagda med handbojor...”

Castro gick genast till offensiven men överdomaren gav honom rätt. Han förklarade rättegången uppskjuten tills handbojorna avlägsnats och varnade chefen för den eskorterande styrkan att han inte skulle tillåta att fångar i fortsättningen fördes in i rättssalen i handbojor. Fidel hade lätt vunnit första rondan och plötsligt var stämningen en annan i rättssalen. Att Castro och hans närmaste medarbetare skulle bli dömda togs från första början som en självklarhet, ty med hänsyn till de bekännelser de så gärna avgav hade domarna inget annat val än att finna dem skyldiga enligt paragraf 148. Det som var annorlunda var emellertid den atmosfär i vilken rättsförhandlingarna fördes. Överdomaren Nieto Piñeito-Osorio och domaren Juan Francisco Mejías Valdivieso ansågs sympatisera med de åtalade, och den tredje domaren, Ricardo Diaz Olivera, uppträdde på ett lika tillmötesgående sätt trots att det ansågs att han var pro-Batista. Allmänne åklagaren gjorde vad på honom ankom men heller inte mer. Mot slutet gavs Castro och hans kamrater förvånansvärt generösa möjligheter att rikta anklagelser mot regimen snarare än tänka på sitt eget försvar. Kapten Manuel Lavastida, SIM:s chef i Santiago, sade senare till en av försvarsadvokaterna att politiskt hade regeringen förlorat målet: åhörarna stod på de åtalades sida, domarna likaså, sade han. Och i Santiago hade Castro medvind av Orientprovinsens traditionella uppslutning kring uppror och frihetskrig.

Att Castro och hans kamrater åtnjöt så stor frihet i domstolen i Santiago bottnade också i det faktum att Batista uppenbarligen inte förmådde inse de politiska följderna av det som skedde med de tre domarna; det finns ingenting som tyder på att han försökte utöva några

påtryckningar på dem för att få kontrollen över rebellernas attityd. På samma gång hade det kubanska rättsväsendet svartsjukt värnat om sin självständighet visavi myndigheterna. Domarna i Santiago skulle hålla fast vid denna inställning till och med under de mest dramatiska ögonblicken under Sierrakriget och även då underlät Batista att ta konfrontation med dem.

Den centrala tanken i Castros framträdanden i rättssalen var att etablera principen om laglig rätt när det gällde Rörelsens attack mot kasernerna genom att hävda att rebellerna hade rätt att försöka störta Batista därför att han var en usurpator som hade kommit till makten genom en militärkupp och genom att ha kränkt författningarna. Rakt på sak erinrade Castro domstolen om att han, i sin egenskap av allmän åklagare, hade väckt åtal mot Batista inför en specialdomstol i Havanna omedelbart efter statskuppen och att han då hade yrkat på upp till etthundra års fängelse för diktatorn för att ha kränkt hela den kubanska rättsordningen. Fidel försökte inte försvara sig själv och sina kamrater mot anklagelsen att ha anstiftat uppror; han vidgick anklagelserna och försvarade med stolthet deras handlingar. Vid slutet av första dagen inför Interimistiska tribunalen i Santiago hade den anklagade blivit den anklagande.

Castro fortsatte sedan med att spela en dubbelroll inför domarna. Den första rollen var den där den indignerade åtalade gav politisk och revolutionär undervisning i sina svar till åklagar-sidan. När allmänne åklagaren Men-diera Hachavarría frågade honom huruvida han hade deltagit i Moncadaoch Bayamoattackerna ”i fysisk eller intellektuell mening”, replikerade Castro: ”Ja, jag deltog.” Som svar på nästa fråga som gällde de andra åtalades deltagande svarade han: ”Liksom jag älskar dessa unga människor sitt lands frihet. De har inte begått något brott om det inte skall betraktas som ett brott att vilja sitt lands bästa... Var det inte det vi fick lära oss i skolan?”

Fidels andra roll, ännu mer framgångsrik, bestod i att vara sin egen advokat. Han begärde detta som sin rättighet som advokat, och överdomaren kunde inte vägra honom det efter att ha givit sitt tillstånd att göra samma sak åt två politiska ledare, åtalade vid samma rättegång, som hade suttit på de åtalades bänk före Castro. Som sin egen advokat hade Castro möjlighet att korsförhöra sina anklagare, däribland Moncadas kommandant, överste Alberto del Río Chaviano och att vråka på mera förolämpningar och vrede mot diktaturen. Castro måste betala fem pesos till en advokat som ajournerats till domstolen för sin licens. Han genomgick den dramatiska proceduren med att skruda sig i en svart kappa när han fungerade som åklagare (i kubanska domstolar måste domare och advokater bära kappa, och denna första dag kunde man inte hitta någon kappa stor nog åt Fidel, så han blev tvungen att uppträda i en som var flera nummer för liten), sedan ta av sig den när han återvände till svarandebänken. På sitt bord placerade han ett exemplar av lagen om sociala rättigheter och en volym av Martí's skrifter.

Castro kom med ett nytt dramatiskt inslag när han tillfrågades om vem som var ”hjärnan bakom” attackerna mot arméanläggningarna den 26 juli. Frågan var av grundläggande betydelse i rättegången därför att lagen föreskrev straff för ledare av väpnad resning mot staten och därför att begreppet ”hjärnan bakom”, det vill säga den person som inspirerade till ett sådant brott, var lika viktig som den ”ledare” som rent fysiskt utförde en attack. På hans fråga svarade Castro lugnt: ”Den enda hjärnan bakom revolutionen är José Martí, vår frihetsapostel.” Nu förvandlade han förhandlingarna i den kvava rättssalen i Santiago till en historisk rättegång.

Allmänne åklagaren ställde till var och en av de åtalade den enda frågan huruvida han (eller hon) hade deltagit i anfallet. Rebellerna svarade med ett ja, och sedan beskrev de grymheter som begåtts av batistamilis mot deras kamrater. Baudillo Castellaños Garcia, Fidels barndomsvän och kamrat på juridiska fakulteten, försvarade fyrtiosex av rebellerna, huvuddelen av de åtalade (däribland Raúl Castro) och hans utlåtanden och frågor var perfekt synkroniserade med Castros hela strategi. Sinsemellan visade Castro och Castellanos vilka

som hade deltagit i attacken och vilka som skulle frikännas, detta som ett svar på allmänne åklagarens fråga. Eftersom rebellerna hade förberett sig i hemlighet på svaret visste var och en hur han skulle svara. Raúl och Miret hade gjort sitt jobb grundligt.

Och en efter en fortsatte de anklagade med att förstumma åhörarna i rättssalen med ohyggliga fakta om misshandel av soldater, tortyr, summariska avrättningar av tillfångatagna rebeller, brutaliteten, förolämpningarna. Dagen efter Moncada-attacken hade Santiagos ”sommardomstol” beordrat obduktion av trettiofyra lik som påträffats i närheten av kasernerna — innan myndigheterna hade fått tid att begrava trettiotre av dem i en massgrav på Santa Ifigeniakyrkogården. Obduktionsrapporterna berättar om ”oidentifierade” individer med krossade hjässor och andra tecken på våldsam död genom misshandel eller beskjutning på nära håll, och de infördes i domstolsprotokollet under nr 37-053, ett för regeringens politiska image utomordentligt skadligt material.

Förbluffande nog var det allmänne åklagaren Mendieta Hechavarría som genom ett ihärdigt förhör med Haydée Santamaría blottade vad armén hade gjort med hennes fästman, Boris Luis Santa Coloma och hennes bror Abel innan man dödade dem. Haydée vittnade att efter det att soldaterna hade ockuperat det civila sjukhuset och tillfångatagit henne och Melba Hernández kom en soldat fram och sade att Boris låg i rummet bredvid och att de hade skurit av hans testiklar för att få honom att tala. Jesús Montané hade tidigare vittnat att en officer hade kommit fram till honom i arresten i Moncada med en blodig köttslamsa i handen och sagt: ”Ser ni det här? Om ni inte talar skall jag göra samma sak med er som med Boris. Jag kommer att kastrera er.” Officern höll en rakkniv i den andra handen. Haydée berättade om sin bror: ”De drog ut ett av hans ögon.” Ett vittne från armén tillade sedan att man hade grävt ut Abels ögon med en bajonett.

Sedan vittnesmålen om brutala övergrepp från arméns sida lagts fram av de åtalade och efter sitt eget utlåtande i ämnet i egenskap av åtalad, antog Castro rollen av åklagare. I sin svarta kappa anhöll han att rätten skulle samla alla vittnesmålen om arméns behandling av fångarna från Moncadarättegången så att det kunde utgöra grunden för kommande rättegångar för ”mord och tortyr” som han tänkte anhängiggöra med tjänstemän inom Batistaregimen. Till Fidel Castros förvåning biföll rätten omedelbart hans anhållan. Sålunda hade Castro nu formellt blivit både svarande och kärende.

Det är intressant att lägga märke till att kommunisterna under Moncadarättegången valde att inte ge *Fidelistas* något stöd. De båda högsta ledarna av Socialistiska folkpartiet, Joaquin Ordoqui Mesa och Lázaro Peña, häktades i Santiago samma dag attacken kom och åtalades enligt paragraf 148 tillsammans med Castros rebeller och ett halvdussin välkända politiker. När de tillfrågades om ifall de hade konspirerat med andra i en resning mot regeringen, förnekade Ordoqui och Peña detta och förklarade att de, i år som alla andra år, hade kommit till Santiago för att fira partisekreteraren, Blás Rocas, födelsedag. De båda kommunistiska ledarna sade att de inte hade några kontakter med oppositionella politiska partier och ingen förhandskännedom om Moncada-attacken. De upprepade att Kubas kommunister hade opponerat mot Batistas statskupp. Men de gav inte uttryck för någon sympati eller solidaritet med Castro och hans revolutionärer. De frigavs vid slutet av rättegången.

Batista måste ha funnit tröst i sina gamla allierades inställning. De avhöll sig inte bara från att offentligt stödja rebellerna när rättegången var under förberedelse; Socialistiska folkpartiet fördömde faktiskt Castros resning. I ett uttalande, utfärdat av den kommunistiska ledningen och vidarebefordrat av dess hemliga publikationer liksom vid partimöten, förkastade partiet Moncada ”som en kuppmetod typisk för alla borgerliga fraktioner”. Man kallade attacken ”jippoartad och falsk och steril”, trots att kommunisterna erkände Castroanhängarnas ”heroism”. Kommunisterna besköt alltså *Fidelistas* med den marxist-leninistiska arsenalens alla invektiv, förmodligen därför att partiets (och Moskvas) politik gick ut på att motsätta sig

alla initiativ som man inte hade kontroll över, särskilt inte om de inte stod i samklang med dogmerna.

Man vet inte vad Fidel sade om det här till sin bror, om han nu sade något. Raúl var medlem av partiets ungdomsrörelse, men han var utomordentligt bitter över kommunisternas hållning. I ett brev från fängelset till sin vän Luis Conte Agüerro, en journalist och radiokommentator, skrev Castro i december att i stället för ”sterila och inoportuna teorier om ett jippo eller en revolution” borde det ha varit ”rätta ögonblicket för att avslöja de ohyggliga

brott regeringen hade begått då den avrättat fler kubaner på fyra dagar än under de föregående elva åren”. Han nämnde inte kommunisterna vid namn — han avstod alltid från direkt kritik av kommunismen på Kuba — men sammanhanget gör det uppenbart vad han hade i tankarna. Tjugo år senare berättade Carlos Rafael Rodríguez, en ”gammalkommunist” som efter revolutionen blev en av Castros mäktigaste och mest inflytelserika rådgivare, för en amerikansk journalist att vid den här tiden hade partiet bedömt Moncada ”på yttre grunder” och beskrivit attacken som ett jippo därför att Fidel inte klargjort sitt politiska och revolutionära program. Men detta är en föga övertygande ansträngning att rättfärdiga kommunistiskt handlande vid den här tiden.

Efter fem dagars rättegång kom Batistaregimen äntligen fram till att situationen politiskt började gå dem ur händerna och att Fidel Castro inte längre kunde tolereras i rättssalen. Hans dubbelspel var alltför skadligt och obehagligt för regeringen, och Interimistiska tribunalen var uppenbarligen inte hågad att sätta kapson på honom. Eftersom Fidel inte önskade någon direkt konfrontation med domstolen lät han armén ta saken i egna händer; detta öppnade vägen för ännu en spektakulär episod i Castro-dramat.

När rätten sammanträdde lördagen den 26 september och rutinuppropet av de åtalade hade inletts svarade rebellerna en efter en ”närvarande”. Men när Castros namn ropades upp blev det tyst — första gången, andra gången, tredje gången. De åtalades chefsadvokat, Baudilio Castellanos, reste sig och meddelade rätten att Castro inte var närvarande; han hade denna dag inte förts till tingshuset. Överdomaren sade att rättegången måste fortsätta, men Castellanos reste sig upp och begärde att domstolen först måste fastställa varför den huvudåtalade var frånvarande. När överdomaren tillfrågade den officer som var chef för fångarnas eskort fick han motta ett brev från överste Chavianos kansli i vilket det stod att Castro inte kunde inställa sig inför rätta därför att han låg sjuk i Boniatofängelset; ett läkarintyg åtföljde brevet. En notarie läste upp meddelandet. Läkarintyget meddelade att Castro led av en ”nervös kris”.

Det blev uppståndelse i salen och en kvinna skrek: ”Fidel är inte sjuk!” Det var Melba Hernández som hade rest sig från de åtalades bänk och gick fram mot domarbordet medan hon drog undan en scarf från huvudet. Hon tog ur håret fram ett hopvikt kuvert och lämnade det till överdomaren. Hon sa: ”Det här är ett brev från Fidel Castro.” När Melba hade kommit tillbaka till sin plats viskade hon till Haydée: ”Nu kan de inte döda honom längre...” Castro och hans vänner hade fått ner sina fiender för full räkning..

Någon gång dessförinnan hade Fidel och hans närmast förtrogna kommit fram till att det fanns planer på att döda honom i fängelset. Han trodde man skulle förgifta maten för honom och några veckor åt han bara mat som skickades till rebellerna av anhöriga och vänner utifrån eller mat som hade köpts av de alltid lika hjälpsamma vanliga fångarna. Han rökte inte ens fängelsets cigarrer. Att Batistaregimen verkligen hade tänkt mörda Fidel är omöjligt att bevisa. Löjtnant Jesús Yanes Pelletier, arméns övervakare i fängelset, förflyttades från sin post strax efter det att Castro anlät till Boniato, förmodligen därför att han vägrat lyda order att förgifta honom. (Yanes blev senare kapten i rebellarmén och chef för Castros livgarde.) Dessutom har Fidel en väl utvecklad känsla för faror som kan komma att hota honom; som hans förutvarande inrikesminister Ramiro Valdés säger: ”Han kan känna riskerna och farorna i luften... Denne Fidel är en trollkarl, en trollkarl...”

Hursomhelst bekräftades Castros misstankar, i varje fall för hans egen del, när han den 25 september underrättades om att han inte skulle ställas inför rätta följande dag därför han ansågs vara sjuk. Det hemliga underrättelseväsendet inom fängelset trädde genast i funktion. Medan hans kamrater och de vanliga förbrytarna marscherade fram och tillbaka förbi hans cell, vilket de gjorde varje kväll, viskade Castro att han skulle skriva ett viktigt brev som måste lämnas fram till rätten följande dag. Så skrev han det på extra tunt brevpapper som han hade smusslat in i en tidskrift han låtsades läsa. Leonel Gómez Pérez, en fånge som av misstag hade anklagats för delaktighet i Moncada-attacken, anförtroddes uppgiften att ta emot brevet från Fidel. Leonel hade för vana att läsa i en bok medan han gick fram och tillbaka i fängelsekorridoren, och därför fäste sig inte vakterna vid honom den där speciella kvällen och de lade inte märke till att fången kom allt närmare och närmare gallret framför Castros cell. När vakten i korridoren vände bort blicken ett ögonblick kastade Castro ut brevet genom gallret och Leonel fångade upp det och stoppade det i boken. Leonel fortsatte en stund att gå fram och tillbaka, så återvände han till sin cell. Han gav brevet till en av *Fidelistas* som i sin tur lät en vanlig fånge lämna över det till Melba Hernández. Melba vek ihop brevet till en liten fyrkant och gömde det i håret.

I sitt brev till domstolen framförde Castro, i sin egenskap av egen försvarsadvokat i målet mot honom, anklagelsen att alla tänkbara medel användes för att hindra honom från att vara närvarande vid rättegången så att han inte skulle kunna förrinta de ”fantastiska lögnerna” om händelserna den 26 juli och blottlägga ”den mest fruktansvärda massakern i Kubas historia”. Han framhävde att han inte var sjuk och att domstolen utsattes för exempellösa lögner och han klagade över att han olagligt hade förmenats all kontakt med yttvärlden i femtiosju dagar ”utan att få se solen, tala med någon eller träffa mina anhöriga”. Fidel meddelade domstolen att han med säkerhet hade fått veta att man velat ”utplåna mig fysiskt genom ett försök att förgifta mig under förebärande av ett planerat flyktförsök”, och att Melba och Haydée stod inför samma risk därför att ”de är unika vittnen till massakern den 26 juli”.

Castro begärde sedan att omedelbart bli undersökt av dekanus vid medicinska högskolan i Santiago, eskort av en medlem av domstolen under transporten mellan Boniato och tingshuset och att kopior av hans brev underställdes högsta domstolen och kubanska advokatsamfundet. Han utpekade Melba Hernández som sin representant inför rätten och slutade: ”Om jag måste offra en enda partikel av mina rättigheter eller min heder för att få behålla livet föredrar jag att tusen gånger om mista det: en rättfärdig princip i botten på en grav är starkare än en armé!”

De tre domarna gick med på att arrangera en omedelbar undersökning av deras berömde åtalade och två välkända läkare utförde den trots protester från armékommandot. De fann Castros hälsotillstånd perfekt. På grundval av deras utlåtande beslöt domstolen att han på nytt skulle inställa sig inför rätta. Boniatos direktör vägrade emellertid att låta Castro lämna fängelset och domarna gav efter för hans påtryckningar. Detta var deras kompromiss med regeringen på grund av det sätt på vilket den behandlat Castro och givit honom fritt spelrum att anklaga Batista. De beslöt att han skulle skiljas från huvudmålet för att senare separat ställas inför rätta och att förhandlingarna med de övriga åtalade skulle fortsätta normalt. Fidel satte aldrig mer sin fot i rättssalen. I fängelset överflyttades han till en cell på bottenvåningen, långt bort från sina kamrater. Melba och Haydée blev också bestraffade: de skildes från de andra *Fidelistas* och placerades i en cell där man enligt en vakt ”inte ens kunde se himlen”.

Castros överflyttning till en avlägsen cell väckte hos hans kamrater ängslan för att han fortfarande var ett mordoffer, och vid nästa session i rätten, den 28 september, reste sig Raúl Castro och förklarade med hög röst: ”Jag fruktar för min brors liv! De har kokat ihop en farlig sammansvärjning för att mörda Fidel och jag föreslår att ni uppskjuter rättegången, för vår närvaro i Boniario kan kanske skydda honom...” Raúl beordrades att sätta sig och hålla tyst, men överdomaren meddelade också att när domstolen hade fått Fidels brev två dagar tidigare ”tog man sina mått och steg för att skydda den åtalade”. Detta var exakt vad Raúl hade velat

höra, men han reste sig åter upp när förhandlingarna var avslutade för dagen och varnade för att ”om de dödar Fidel kommer de att ordna en massaker här och döda oss allesammans”.

Rättegången fortsatte i ännu en vecka med en parad av vittnen utgörande officerare ur armén, poliser och dessutom sjuksystrar. Men deras vittnesmål smulade sönder de anklagelser som först hade lagts fram av överste Chaviano, att rebellerna var utrustade med ”moderna vapen”, handgranater, knivar och dolkar för att skära av halsen på soldaterna och att de hade mördat patienter i sina sängar på privatsjukhuset och militärsjukhuset. Försvarsadvokaterna tillsammans med allmänne åklagaren framtvungade förnekanden eller erkännanden i stil med ”det vet jag inte” av regeringens egna vittnen, vilket gjorde rättegången ännu mer pinsam för regimen. Slutligen sammanträdde domstolen den 5 oktober för att avsluta rättegången på ett stilenligt bisarrt sätt. Allmänne åklagaren Mendieta Hechavarría meddelade först att han lade ner målet mot alla de politiska ledarna, däribland kommunisterna som fanns bland de åtalade och mot de *Fidelistas* vilkas delaktighet i upproret inte kunde bevisas; detta rättfärdigade Castros grundläggande strategi att bestämma vilka som skulle friges och vilka som skulle förklaras skyldiga.

Nu fanns det tjugonio rebeller kvar att döma. I sin sammanfattning berömde allmänne åklagaren dem för att ”ha handlat hederligt, för att ha uppträtt värdigt och modigt i sina erkännanden... och ädla i sitt syfte”. Han sade att han ”uppriktigt hyllade” deras integritet när de erkände sin skuld. Det var ett märkligt skådespel detta när åklagarsidan bokstavligt talat bad om ursäkt för att på grundval av dessa mäns bekännelser vara nödsakad att be rätten att döma dem till fängelsestraff enligt paragraf 148. Den 6 oktober avkunnade överdomaren domsluten: Raúl Castro, Pedro Miret, Ernesto Tizol och Oscar Alcalde — det översta ledarskiktet — dömdes till fängelse i tretton år. Tjugo andra män dömdes till tio års fängelse och tre fick tre år. Melba Hernández och Haydée Santamaría fick sju månaders fängelse i kvinnofängelset i Guanajay på västra Kuba. Relativt sett var domarna inte hårda: maximistraffet var enligt lagen tjugo år för ledarna och minimistraffet var ett år.

Alltjämt ovisst var emellertid Castros öde där han satt i sin cell i Boniato-fängelset, och för Gustavo Arcos, den man som hade suttit i Fidels bil i Moncada och nu återhämtade sig från sina skador på Coiloni-sjukhuset. Inget datum var utsett för rättegången mot dem och rebellerna började på nytt bli oroliga för att Fidel skulle sväva i fara sedan de lämnat Boniato. Tjugsex fångar togs ombord på ett arméflygplan den 13 oktober; till sin överraskning flögs de till Pinjeön några mil utanför Kubas sydkust, medan Melba och Haydée fortsatte till Havanna på sin väg till Guanajay. Domstolen hade beslutat att männen skulle sättas i La Cabaña-fästningen men regimen var av en annan mening; Pinjeön låg längre bort från civilisationen.

Fidel Castros rättegång varade i exakt fyra timmar den 16 oktober och han dömdes till femton års fängelse. Det märkliga med rättegången var att regimen såg till att den hölls i all hemlighet, i en liten hall, ett rum som mätte cirka fyra gånger fyra meter i sjuksköterskeskolan på privatsjukhuset Saturnino Lora, den byggnad som Abel Santamaría och hans män intog den 26 juli. Ett andra sällsamt faktum var att den innefattade Fidel Castros försvarstal, vilket omedelbart blev känt som ”Historien kommer att frikänna mig” och ännu i dag har förblivit den kubanska revolutionens grundval och legendariska dokument, rebellrörelsens vördade heliga urkund.

Beslutet att hålla rättegången på sjukhuset avsåg att ge extra tyngd åt den officiella lögnen att Castro var för sjuk för att kunna vara med om huvudförhandlingarna i tingshuset, fast han måste transporteras från Boniato till sjukhuset. För att öka trovärdigheten tog man också en sårad rebell och en vanlig fånge som inte hade något med hela affären att göra med sig till sjukhuset. Fidel kunde inte låta bli att anmärka att det var oklokt att ”skipa rätt i ett sjukhusrum, bevakat av poster med bajonetterna kopplade på gevären, för folk skulle kunna börja tro att det var något fel på vår rättvisa”.

Miljön var faktiskt absurd. Ett skelett stod i ett glasskåp och en vägg var prydd med en bild av Florence Nightingale. Man måste baxa in tillräckligt med bord och stolar för de tre domarna, notarien, försvarsadvokaterna, allmänne åklagaren och de tre åtalade (den sårade rebellen låg på en bår på golvet). Två arméofficerare och tjugo beväpnade soldater svarade för säkerheten. Rummet hade ett enda igenbommat fönster och morgonens hetta var bedövande.

Iförd handbojor och klädd i den gamla varma mörka kostymen anlände Castro exakt klockan nio på morgonen med sin militäreskort och förhandlingarna kunde börja. Det finns inget officiellt domstolsprotokoll från rättegången, alla skildringar är grundade på muntliga vittnesbörd eller nedtecknade minnen av dem som var närvarande. Castro höll sitt tal utan manuskript och Marta Rojas och de andra journalisterna gjorde flitiga anteckningar, men den officiella texten till ”Historien skall frikänna mig” skrev Fidel senare ner ur minnet.

Vid det laget hade Fidel tillbringat sjuttiofem dagar i isoleringscell och han hade gått ned så kraftigt i vikt att klockarmbandet inte ville sitta kvar, men han var i god form. När han fick den sedvanliga frågan om han hade deltagit i Moncada-attacken svarade Castro: ”Det erkänner jag.” När allmänne åklagaren frågade om avsikten var att störta regimen svarade Castro: ”Något annat kunde det inte ha varit frågan om.” Allmänne åklagaren sade att han inte hade fler frågor att ställa. Sedan avgav överste Chaviano och andra officerare sina vittnesmål om händelserna i Moncada och upprepade sina tidigare anklagelser. Castro anhöll återigen om tillstånd att få vara sin egen försvarsadvokat, och en ung mulatt som hette Eduardo Sauren lånade honom sin kapp; återigen var den för trång och sprack upp i sömmarna i ärmhålan varje gång Fidel höjde armen för att understryka något i sitt tal. När Castro korsförhörde major Pérez Chaumont, ställföreträdande chef för Moncada, meddelade han att ytterligare två medlemmar av hans Rörelse hade mördats av Lantgardet; och liksom tidigare framhöll han med skärpa att armén hade dödat de tillfångatagna rebellerna eftersom man inte ville ha några fångar. Detta var slutet på rättegångsförhandlingarna.

Allmänne åklagaren Mendieta Hechavarría valde att inte göra någon sammanfattning och talade i knappa två minuter. Han bad domstolen att utmäta maximalt straff åt Fidel Castro som huvudledare för upproret. Castro höjde blicken och sade lugnt: ”Två minuter förefaller mig vara en mycket kort tid för att kräva och rättfärdiga att en människa skall hållas inspärrad ett kvartssekel.” Maximistraffet kunde vara tjugosex år om det gällde ledaren för en folkresning. Så förklarade Castro att han ville hålla sitt försvarstal och överdomaren gav honom sitt tillstånd. Fidel som stod bakom ett litet skrivbord, hade framför sig en trave anteckningar, lagboken och sin bok med Martí-citat. Fidel som under natten hade förvarats i Moncada hade hållit sina cellkamrater vakna fram till gryningen medan han repeterade sitt tal.

Castro talade i två timmar; han hade fått en halvtimme till sitt förfogande. Hans tal var en förbluffande *tour de force* av minne, sammanhang, bildning och patriotisk och revolutionär känsla. Tydligen hade han ägnat djupa meditationer i sin cell åt detta mästarstycke av talekonst — det är faktiskt något förmer än ett tal — och hans överlägsna förtrogenhet med och kärlek till det spanska språket gjorde det i lika hög grad till ett litterärt verk. På samma sätt som han vidhöll att det var Martí som var ”hjärnan” bakom Moncadaattacken var det Martí som var den uppenbara inspirationskällan till hans tal. Av en händelse var Martí's första uppmärksammade politiska skrift en essä med titeln ”Det politiska fängelset i Kuba”, publicerad när han arton år gammal efter att ha avtjänat straffarbete för konspiration mot Spanien och det var den fulländade litterära förebilden för Fidel. I det exemplar av Martí's bok som låg framför honom under rättegången hade han gjort tjugonio längre förstrykningar och femton gånger under sitt tal citerade han Aposteln.

Castro inledde sitt tal lågmält och långsamt. Först gick han igenom de ”olagligheter” som omgav hans rättegång och lade fram sin tes att uppror mot en tyrann var en laglig handling. Därefter skildrade han den historiska bakgrunden till sin Rörelse, klarlade orsakerna till

nederlaget i Moncada, fördömde morderna på och tortyren av hans kamrater och framhöll den kubanska regeringens korruption och den förnedrande behandlingen av soldaterna i armén (från första början sökte Fidel alltid få de ”hederliga” militärerna över på sin sida). Men de hårdaste domarna var riktade mot Batista: ”Dante indelade helvetet i nio kretsar; han placerade förbrytarna i den sjunde, tjuvarna i den åttonde och landsförrädarna i den nionde kretsen. Vilket dilemma djävulen kommer att ställas inför när han måste välja ut den krets som är lämplig för Batistas själ...” Han kallade honom, på latin, *Monstrum Horrendum!* Därefter övergick Castro till Rörelsens politiska program, de fruktansvärda sociala förhållandena på Kuba och de revolutionära lagar rebellerna skulle ha genomfört om de segrat vid Moncada: återgång till 1940 års författning, jordbruksreform, återställande av stulna egendom, undervisningsreform, arbetarnas rätt till del vinsten och bostadspolitik.

”I mitt hjärta bär jag Martí’s läror och i min själ alla de ädla idéer som kommer från alla dem som har kämpat för folkets frihet”, sade Castro. ”Vi har manat till uppror mot en olaglig makt som har roffat åt sig och i sina händer koncentrerat nationens lagstiftande och verkställande makt... Jag vet att man skall lyckas tysta mig i många år. Jag vet att de kommer att dölja sanningen med alla till buds stående medel. Jag vet att det kommer att finnas en sammansvärjning för att fördriva mitt namn in i glömskan. Men min röst skall aldrig kunna tystas, ty den samlar styrka i mitt bröst när jag känner mig som mest ensam, och den kommer att ge mitt hjärta all den värme som fega själar förvägrar mig.”

För Fidel innebar kampen för folket ”de sexhundra tusen kubaner som saknar arbete och som på ärligt sätt vill förtjäna sitt dagliga bröd... de femhundra tusen lantarbetare som lever i fallfärdiga hus, som arbetar i fyra månader och svälter under resten av året... de fyrahundra tusen industriarbetare vilkas pensionsfonder man har stulit... de hundra tusen småjordbrukare som lever och dör på en jord som de inte själva äger, som ser på den som Moses såg på Det förlovade landet, bara för att dö innan de får äga den... de trettio tusen självuppförande och hängivna lärare som blir så illa behandlade och så uselt lönade... de tjugotusen skuldtyngda småhandlare som har ruinerats av ekonomiska kriser... de tiotusen unga yrkesutbildade som lämnar sina skolor med sina goda vitsord, bara för att finna att de har hamnat i en återvändsgränd... Till dessa människor vilkas ångestfyllda väg är stenlagd med bedrägeri och falska löften skall vi säga: Där är ni, kämpa nu med all er makt så att ni kan bli fria och lyckliga.”

Med hjälp av sina enorma tillgångar av lärdom och minnesgodhet byggde Castro upp den historiska grund som rättfärdigade kampen mot tyranner: han konstaterade att Karl I och Johan I av England blev avsatta på grund av despotism; han åberopade den engelska revolutionen 1688, och revolutionerna i Frankrike och Amerika; de europeiska koloniernas frigörelse i Latinamerika och frammanade frihetskänslan och trotsset hos Stephanus Junius Brutus i antikens Rom, hos Thomas ab Aquino (i *Summa Theologica*), John of Salisbury, Martin Luther och Johannes Calvinus, de skotska reformatorerna John Knox och John Paynet. Montesquieu (i *L'Ésprit des lois I*), Jean Jacques Rousseau (i *Le Contract social*), John Milton, John Locke, Thomas Paine, den tyske sextonhundra talsjuristen Johannes Althusius, juristen Léon Duguit under franska revolutionen, Honoré de Balzac och, naturligtvis, José Martí.

Men, sade Castro: ”Det såg ut som om Aposteln Martí skulle dö det år då man firade hundraårsdagen av hans födelse. Det såg ut som om hans minne för alltid skulle utplånas, så stor var skymfen! Men han lever. Han är inte död. Hans folk är upproriskt, hans folk är honom värdigt, hans folk är troget hans minne. Kubaner har stupat i försvar av hans doktriner. I en storartad vilja till upprättelse har unga män kommit för att ljuta sitt blod och dö vid hans grav så att han skulle kunna få fortsätta att leva i sina landsmäns hjärtan. Åh, Kuba, vad skulle ha hänt dig om du hade låtit din Apostels minne dö.”

Och Castro slutade med orden: ”Vad mig själv beträffar vet jag att mitt fängelsestraff kommer att bli så hårt som det alltid har varit för varje människa, fyllt av hotelser, ondska och feg brutalitet; men jag fruktar inte detta, lika litet som jag fruktar vreden hos den usle tyrann som har utsläckt livslågan hos sjuttio av mina bröder. Döm mig, det spelar ingen roll. *Historien skall frikänna mig.*”

Castro hade talat, och de tre domarna och allmänne åklagaren höll under några minuter en viskande överläggning i det fullsatta rummet. Överdomaren bad ”den åtalade, doktor Castro Ruz”, att vara vänlig att resa sig upp. Så meddelade han: ”På hemställan av allmänne åklagaren dömer denna domstol er till femton års fängelse... Rättegången är avslutad.” Fidel sträckte fram händerna för att handbojorna skulle sättas på, men när en soldat bar sig fumligt åt föreslog Fidel att vaktchefen skulle göra det som mera erfaren. ”Och var rädd om min klocka”, tillade han. När Fidel lämnade sjukhussalen vände han sig till Marta Rojas, den unga reportern, och frågade: ”Hann ni med alltsammans? Hann ni göra alla anteckningar som behövdes?” När Castro lämnade sjukhuset, omgiven av en stor vaktstyrka, hurrade folk på gatan.

En vecka senare dömdes den sista av rebellerna, Gustavo Arcos, till tio års fängelse vid en rättegång inför en specialdomstol som hölls på Colonia Española där han låg sårad. Ungefär samtidigt kungjorde general Batista av oförklarlig anledning att presidentval skulle hållas på Kuba den 1 november 1954, om mer än ett år. Vad Eisenhoweradministrationen beträffar utsåg den Arthur Gardner, finansexpert och beundrare av general Batista, till Förenta staternas nye ambassadör på Kuba.

När man söker spåra utvecklingen av Fidel Castros ideologiska lojaliteter, ett komplicerat och mödosamt företag, är ”Historien kommer att frikänna mig”-talet en viktig milstolpe. Problemet är emellertid hur dessa ord skall tolkas i efterhand, fristående från den tolkning man gav orden vid den tid då de yttrades.

Alltsedan det formella införandet av marxism-leninism på Kuba lyder den officiella versionen att talet avgjort var ett ”antiimperialistiskt” dokument, utformat i marxistisk dialektik och leninistisk inspiration (bortsett från inspirationen från Martí). Castro själv accepterar numera denna tolkning av hans tankar 1953, trots att kommunisterna inte kom till samma slutsats. En allmänt accepterad synpunkt är att han skickligt hade dolt sina verkliga mål i revolutionsprogrammet för att inte stöta sig med den kubanska medelklassen och kubanerna. Den franske historikern Robert Merle skriver mycket skarpsinnigt att Castro var trogen Martí's strategi att endast slåss med en fiende i taget. Merle tillägger att Fidel misslyckades med att oförbehållsamt angripa Förenta staternas ekonomiska dominans över Kuba även om han antydde ett förståtligande av de amerikanskägda telefon- och elkraftbolagen, men, säger han, ”det som sades i manifestet var mindre betydelsefullt än det som antydde”.

Den kubanske revolutionshistorikern Maria Mencía lägger märke till att när Castro definierade Moncada-attacken som ”en kamp för frihet” kom hans växande användning av marxist-leninistisk teori honom att utvidga detta begrepp ”över de trånga gränser som utstakas av borgerliga begrepp om personlig och institutionell frihet”. Theodore Draper, en amerikan som allvarligt kritiserat den kubanska revolutionen, har skrivit att endast ”officiella, ortodoxa pro-Castro-propagandister håller på att allt Castro har gjort när han kommit till makten står i samstämmighet med 'Historien kommer att frikänna mig' och att talet innehöll de grundläggande elementen i hela *Fidelista*-revolutionen”.

Med hänsyn till att det är omöjligt att pejla Castros hjärna och selektiva minne behöver ingen av de ”officiella” tolkningarna nödvändigtvis vara övertygande. Om Castro hade format sina ord så subtilt att till och med dåtidens kommunistiska intellektuella missade poängen och fortsatte att misstänka honom för att hysa ”borgerliga” och ”kupppartade” åsikter kommer man oundvikligen till den slutsatsen att hela denna apparat var ideologiskt meningslös. Om han

faktiskt dolde sina verkliga mål bakom en relativt harmlös ordrådå finns det ingen möjlighet att bevisa detta. Castros eget bidrag till denna debatt var en kommentar till en besökare 1966 att ”mitt moncadatal var upprinnelsen till allt som gjordes längre fram” och att ”om ni så vill kan man kalla det marxistiskt, men förmodligen skulle en sann marxist inte ha tyckt så”. Han fortsatte med att säga att ”det skulle inte ha varit klokt att få till stånd... en öppen konfrontation. Jag tror inte att alla radikala revolutionärer, i vissa ögonblick, under vissa omständigheter, kungör program som kan få alla deras fiender att sluta sig samman till en enad front. Genom hela historien har realistiska revolutionärer alltid förkunnat enbart sådant som är uppnåeligt.” Till slut står man där med det intrycket att Castro höll sina alternativ öppna när han dramatiskt talade till domstolen i oktober 1953 och hans idéer utvecklade sig i stadig marxist-leninistisk riktning långt senare. Det är en empiriskt och historiskt berättigad tanke att hävda att hans tal oemotståndligt utpekade Kubas väg mot kommunism. Det är kanske riktigare att säga att Castros tal mycket snart kom att överskugga nederlaget vid Moncada; han kunde bygga det på de fruktansvärda erfarenheterna från den 26 juli och bli Kubas revolutionära hjälte. Det är ett gott exempel på att ord kan vara mäktigare än vapen.

Hursomhelst valdes Fidel Castro av veckotidningen *Bohemia* i Havanna till en av 1953 års tolv mest märkliga personer, tillsammans med sådana som shahen av Iran (störtad detta år och återinsatt på tronen av CIA), boxaren Kid Gavilan, Costa Ricas president José Figueres, Englands drottning Elizabeth (krönt 1953) och KGB-chefen Lavrentsij Beria (skjuten efter Stalins död). Detta var ett mycket omtumlande sällskap att hamna i för en fängslad tjugosjuårig revolutionär, men Fidel hörde onekligen hemma där. Redan innan han flögs från Santiago till fängelset på Pinjeön var han intensivt sysselsatt med att planera kommande aktioner mot Batista. Han hade aldrig ägnat en tanke åt att han faktiskt skulle kunna få tillbringa femton år bakom galler.

Kapitel 6

Fidel Castros rebellarmé föddes i fängelset på Pinjeön där han och tjugofem kamrater av Batistaregimen placerats i närmare ett år och sju månader. Av denna grupp fanns fjorton man (däribland Fidel själv) ombord på yachten *Granma* när hon avseglade från Mexiko till Oriente i slutet av år 1956 för att sätta igång kriget i Sierra Maestra; sju av dem var officerare i invasionsstyrkan. 1986 var tre av fångarna från Pinjeön fortfarande bland Fidels närmaste förtrodda.

En av dem är *Comandante de la Revolución*, en titel som endast tilldelats tre av ledarna från Sierra.

För Castros Rörelse var attackerna mot Moncada och Bayamo elddopet för en samling militärt oerfarna idealister med primitiva vapen och bristfällig information om fienden. Politiskt och ideologiskt var rebellerna från den 26 juli omogna och i grunden vaga när det gällde de långsiktiga målen. Detta omdöme gäller också Fidel och hans närmaste medarbetare, även om han vid rättegången talade om Rörelsens planer på ”revolutionära lagar” som skulle förverkligas av en ny regering som han hade hoppats skulle bli följd av ett landsomfattande uppror, utlöst av en seger vid Moncada. Det låg åtskillig naivitet i det där till att börja med, och Castros marxistiska funderingar eller motivationer hade föga betydelse när man stormade barackerna. Framförallt hade Rörelsen bokstavligen talat varit okänd på Kuba vid den här tiden.

Moncadarättegången, med den omfattande publicitet den gav Castro och *Fidelistas* (presscensur spelade knappast någon roll i detta land där den muntliga kommunikationen är blixtnabb) och upplevelsen av fångenskapen, innebar den stora vändpunkten i revolutionens historia. På sitt sätt blev ödet för fångarna på Pinjeön en nationell angelägenhet — de blev föremål för sympatyttringar medan Batistaregimen i växande skala blev föremål för kritik — och Castro visste hur han skulle dra fördel av denna situation genom att från sin fängelsecell

skapa en politisk organisation. Han insåg det absolut nödvändiga i central och självklar auktoritet när det gällde ledarskapet av Rörelsen, som han reserverade för egen räkning, och betydelsen av kvalificerad propaganda för att hjälpa organisationen att växa. Som han från Pinjeön skrev till en vän: ”Propaganda- och organisationsapparaterna måste bli så mäktiga att de utan misskund kan krossa alla dem som försöker skapa trender, klickbildningar och splittring inom Rörelsen.” Castro förblev trogen sin princip i fängelse, i landsflykt, i Sierrakriget, när revolutionens segertimme hade slagit och, längre fram när han smulade sönder en utmaning från gammalkommunisterna.

Men Fidel kände också värdet av det moraliska imperativet i politiken. Hans metod vid skapandet av det stora revolutionsinstrumentet hade inspirerats av tankegångarna hos det preussiska militärgeometern Karl von Clausewitz: ”I krig förefaller de fysiska faktorerna att vara föga mer än ett träsvärd medan de moraliska faktorerna är den dyrbara metallen, det verkliga vapnet, den finslipade eggen.” I fängelset läste Castro uppmärksamt Clausewitz skrifter som en del av det väldiga studiematerial varmed han förberedde framtida faser i sin revolution. Fidels speciella mål var att utrusta sin Rörelse med sådan moralisk styrka i kombination med kubanens dragningskraft till patriotism, historia och nationalism, att den i sinom tid skulle överflygla den fysiska och ekonomiska makt som Batista förfogade över.

Som en naturlig följd av hans moraliska ambitioner blev rättegången och fängelset den smältdegel i vilken Castro kunde stålsätta sig och sina män. Under honom skulle de utgöra den hårda kärnan i det revolutionära ledarskapet, det han kallade Rörelsens ”avantgarde”. Detta krävde politisk skolning och disciplin och paradoxalt nog erbjöd Batistas fängelse ideala villkor för finslipningen av den kommande rebellarmén. Och en rebellarmé var exakt vad Castro hade i tankarna. Han hade kommit fram till att för att lyckas kräver revolutionen sin egen armé, en armé som längtar efter en revolution. Vid det här laget hade han kommit fram till att förkasta en politisk lösning för Kuba som skulle försöka ändra styrelseskicket med stöd av det härskande militära etablissemanget. Före Batista-kuppen hade han varit villig att slå in på den parlamentariska vägen. Fidel insåg nu att i samma ögonblick som han blev allierad med någon militär fraktion, hur demokratisk och progressiv den än kunde te sig, skulle han oundvikligen underställas den eftersom han skulle sakna kontroll över dess eldkraft. På sätt och vis delade han kommunisternas motvilja mot ”kuppstrategi”, om också av andra orsaker. Castros slutgiltiga plan var att krossa Kubas väpnade styrkor och ersätta dem med sin rebellarmé och detta var hans första tanke när han läste, skrev och mediterade i sin cell — och när han ordnade förberedelserna för sitt ledarskaps ”avantgarde”. I efterhand medger han att, hur hård och pressande hans fångenskap än var, erbjöd den honom och Rörelsen en möjlighet att skapa en revolutionär grund. Utan erfarenheterna från fängelset hade *Fidelistas* revolution aldrig kommit skjuta fart.

Den interimistiska tribunalen i Santiago dömde rebellerna till straff som skulle avtjänas i Havanna, men av okänd anledning skickade regimen dem till Pinjeön. Detta var gynnsamt för Castro eftersom det skänkte honom en ännu mer värdefull symbolik. Pinjeön var den första plats där Martí vistades under sin flykt från Havanna när han, sjutton år gammal, dömdes till sex års fängelse för antispansk verksamhet. Martí hade först arbetat som kedjefånge i ett stenbrott i närheten av Havanna 1870, men efter ett år förflyttades han till arbete på ett gods på Pinjeön innan han senare skulle deporteras till Spanien. Dessutom erinrade Pinjeön bittert kubanerna om de värsta sidorna av amerikansk ”imperialism”. Efter Platt-avtalet 1901, som hade definierat villkoren för Kubas självständighet efter det spansk-amerikanska kriget, blev Pinjeön ”undantaget från de föreslagna författingsenliga gränserna för Kuba; dess ställning skulle regleras genom kommande avtal”. Både Förenta staternas regering och amerikanska affärsmän behandlade därför ön som en koloni; det var först 1926 (det år då Fidel föddes) som Förenta staterna överlät besittningsrätten av ön till Kuba genom Hay-Quesada-fördraget.

Tjugofyra rebellfångar steg i land på flygfältet Nueva Gerona den 13 oktober, en vecka efter

det att domen fallit i Santiago, för att börja avtjäna sina straff på öns modellfängelse. Melba Hernández och Haydée Santamaría fortsatte på samma plan för vidare befordran till kvinnofängelset på Kuba. Fidel Castro väntade fortfarande på sin dom.

Det har faktiskt förekommit differenser när man skrivit om antalet rebeller som fördes till Pinjeön. Tjugonio, Melba och Haydée inräknade, dömdes den 6 oktober, vilket gör tjugosju man i den grupp som flögs till fängelset. Men Mario Mencía, revolutionens krönikör, tar bara upp tjugosex personer på Pinjeön, däribland Fidel Castro och Abelardo Crespo (den sårade fången som dömdes tillsammans med Fidel på sjukhuset), i sin auktoritativa redogörelse för rebellernas fångenskap. Medan Fidel och Crespo kom till Nueva Gerona fyra dagar efter gruppen var det tre av de män som dömts i Santiago tillsammans med de andra som av okända skäl aldrig kom till Pinjeön, trots att deras namn finns med i fängelsedirektörens rapport bland dem som anlände den 13 oktober. Det förefaller därför som om rätta antalet skulle vara tjugofem. Den ende av dem som var förtrogen med Pinjeön var Jesús Montané, medlem av Rörelsens civilkommitté. Han var född där; hans föräldrar bodde i Nueva Gerona.

Pinjeön är rund i sin form, cirka trehundra kilometer i omkrets och ligger cirka åttio kilometer från Havannaprovinsens kust. Lantbruk är huvudnäringen, men modellfängelset blev en ekonomisk rival när det byggdes under Machadodiktaturen 1931. Med en total kapacitet av femturen interner var det för politiska fångar ett Kubas Sibirien. Fängelset består av fyra cirkelrunda femvåningsbyggnader, var och en avsedd att inrymma 930 fångar, och ytterligare ett halvdussin större byggnader. En av dem är sjukhuset och Rörelsen placerades i dess södra avdelning, känd som Byggnad 1. De placerades alla i en rektangulär hall med järnsängar i två rader; avdelningen hade tre duschar, två toaletter och en vask för de tjugosex männen. En låst dörr ledde till en inre, cementerad gårdsplan där fångarna kunde motionera. De hade tillgång till volleyboll, bordtennis och schack. Fördelen med Boniato var att de alla fick vara tillsammans i det stora sjukrummet; hade de placerats i olika byggnader skulle man ha satt dem i tvåmansceller. I så måtto var deras villkor inte de värsta tänkbara, troligen mest därför att Batistaregimen ville ha så litet ofördelaktigt publicitet som möjligt.

När rebellerna anlände till modellfängelset hade de inte fått några nyheter om Fidel och de fruktade att han hade blivit mördad eller skickad till ett annat fängelse. Icke desto mindre var de vid gott mod. Pedro Miret, vapenexperten, blev gruppens aktive ledare, biträdd av Israel Tápanes och Raúl Castro och de försummade ingen tid för att organisera sig. Alla tillgängliga böcker samlades i ett avdelningsbibliotek som man uppkallat efter Raúl Gómes García, den unge poeten som stupade vid Moncada; biblioteket inrymdes på en bokhylla på avdelningen. En fånge fick i uppgift att göra inköp för gruppens räkning och hålla reda på vars och ens konto och en annan man fördelade livsmedel från en kooperativ rörelse som man hade grundat. Så höll man regelbundna möten under Mirets ordförandeskap och man startade rebellernas fängelseskola. En lista om tio punkter fastslog mötenas arbetssätt — däribland dessa bestämmelser: ”Sårande uttryck får inte användas i diskussionen, och det är absolut förbjudet att försöka rättfärdiga misstag genom att påstå att meningsmotståndaren skulle ha gjort samma, eller liknande eller något annat slags misstag. Ordföranden har rätt att tysta en kamrat som han anser obstruerar mötets framsteg. Ordföranden har dessutom fullmakt att leda mötena på sätt som han själv bedömer riktigt.”

När Pedro Miret tänker tillbaka på fängelsetiden säger han att fångarna omedelbart beslöt sig för att bygga upp en betydligt fastare disciplin än fängelsets egen. ”Om vi enligt order skulle stiga upp klockan sex på morgonen steg vi upp halv sex”, säger han. ”Genom att våra regler var strängare än fängelsets kunde vi göra vad vi ville. Våra övervakare såg oss som mycket lugna fångar, så de lät oss vara ifred. De var så ovetande att de aldrig insåg vart vi syftade med vår utbildning. Och de respekterade oss, de placerade oss på avstånd från fängelsets centrum för att ingen annan kunde se oss.”

Fidel Castro förenade sig med sina kamrater på Pinjeön den 17 oktober, och han kramade och klappade om dem i sjuksalen. På kvällen satt han på sin säng i främre raden, nästan vid dörren in till badrummet och berättade för männen om slutskedet i Santiago, däribland sin rättegång på sjukhuset och sitt stora tal. Fidels fångdossier — nu var han fånge nummer 3859 — innehöll foton som visade hans välansade mustasch, man hade antecknat honom som ”välutbildad”, att han på magen hade ett långt ärr, förmodligen efter en blindtarmsoperation, och ett ärr på vänstra låret.

Nu när Fidel var tillbaka bland sina kamrater blev han åter vald till gruppens ledare och fängelselivet präglades av ny aktivitet. Förutom biblioteket som växte till över femhundra volymer (därav hundra som tillhörde Fidel) bildade männen ”Abel Santamarías Ideologiska akademi” som ett slags fängelseuniversitet där man skulle undervisa i filosofi, allmän historia, politisk ekonomi, matematik och språk förutom spansk klassisk litteratur. Akademien sammanträdde på *pation* där männen satt vid de träbord som annars tjänade som matbord. De hade en liten svart tavla. De fick närmare fem timmars undervisning per dag — morgon, middag, kväll. Fidel undervisade i filosofi och allmän historia olika dagar och höll föredrag två gånger i veckan. Pedro Miret undervisade i antikens historia (han påpekade senare att de fick amnesti när de hade hunnit fram till medeltiden) och Montané undervisade i engelska. Montané skrev senare att ”från första början sade Fidel oss att vår fångenskap skulle höja vår stridsmoral och att vi skulle få värdefulla erfarenheter av den, erfarenheter som skulle bli en hjälp för den fortsatta kampen när vi väl var fria”.

Castro läste också högt för gruppen (allt, från Napoleon Bonapartes anfall mot Hugomont till José Martí's vädjan till Spanska republiken om frihet för Kuba), stannade sedan uppe till över elva på kvällen ”när sömnen överraskar mig under läsningen av Marx eller Romain Rolland”. Castro och Miret skrev till vänner och bekanta och bad dem skicka böcker: de vände sig till Havannauniversitetets rektor Clemente Inclán y Costa, universitetssekreteraren Raúl Roa García och varenda människa som kunde tillfredsställa deras läshunger. Roa hjälpte dem vidare genom att i veckotidningen *Bohemia* publicera ett brev från Miret i vilket han bad om böcker; presscensuren hade just avskaffats och detta gjorde att man på samma gång i högre grad fick uppmärksamheten riktad på fångarna. Miret tror att biblioteket hade fyra volymer José Martí, de flesta huvudverken om franska revolutionen, (däribland alla böcker om girondisterna) och Lenins, Marx och Engels samlade verk — en antydan om att *Fidelistas* utbildning började anta en uttalad ideologisk inriktning. Och Fidel skrev till en vän: ”Vilken underbar skola detta fångelse är... här kan jag bli klar med att utforma min vision av världen och meningen med mitt liv.”

I sitt första brev från Pinjeön till brodern Ramón berättade Fidel att fängelsecensuren hade vägrat att lämna honom ett rekommenderat brev från Ramón ”därför att det rörde sig om ämnen som censuren inte tillät... vilket i högsta grad förvånar mig”. Men han bad sin bror att av detta ändå inte dra några negativa slutsatser eftersom ”de som har hand om det här fångelset är långt hederligare och kunnigare än de i Boniato”. Han skrev att fångarna inte blev plundrade eller utnyttjade och att ”männen här tar saker och ting med ett helt annat allvar... här finns disciplin, men här finns inget svek... Jag vill inte påstå att vi befinner oss i ett paradiset här, broder; det finns fortfarande många viktiga saker som vi vill uppnå, men det verkar som om det fanns god vilja inom ledningen, och allt kommer att fungera.” Fidel var en smula optimistisk. Fångarna fick ta emot besök en gång i månaden, och Castros brev till Ramón antydde att Mirta tänkte flyga från Havanna och hälsa på honom i fångelset. Han bad sin bror att komma samtidigt.

I december var Fidel Castro åter på offensiven. I ett enormt långt brev till sin vän Luis Conte Agüero, radiomannen, berättade Castro på nytt om de massakrer hans rebeller utsattes för i Moncada och frågade: ”Varför har man inte modigt fördömt dessa barbariska och vanvettiga massmord, denna tortyr? Detta är den ofrånkomliga plikt som åvilar de överlevande och att

underlåta att göra det är en skamfläck som aldrig kan utplånas.” Men Castro klagade också för Conte Agüero att som en följd av de fördömanden han gjorde under rättegången hade domstolen där låtit honom väcka åtal på tre punkter mot Batista och hans tre närmaste befälhavare ”som de som gav order om att fångar skulle avrättas”. Han tillade att domstolen i Nueva Gerona på Pinjeön, den domsaga han nu sorterade under, också hade beviljat hans stämmningsansökan. I Kubas sällsamma värld kunde en upprorsledare som avtjänade fängelsestraff för uppror mot regimen stämma det statsöverhuvud som han tagit på sig att störta för mord! Och lika sällsamt är det att olika kubanska domstolar fortsatte att ta emot vittnesmål i dessa mål nästan fram till tiden för Castros amnesti.

Fidel citerade sedan Martí: ”När det finns många människor utan heder finns det alltid sådana som inom sig bär många människors värdighet. Det är dessa människor som med fruktansvärd kraft gör uppror mot dem som betstjäl folket på dess frihet, vilket är att betstjåla människorna på deras heder.” Detta var Castros senaste utmaning mot Batista och brevet framhöll i fortsättningen att seger i Moncada skulle ha inneburit en maktöverföring till *Ortodoxo*-partiet i den anda som genomsyrat Chibás idéer, första och enda gången han hade föreslagit en sådan kurs. Han upprepade från sitt tal om ”Historien”-redogörelsen för de nya revolutionerande lagar som den nya regeringen skulle ha låtit träda i kraft, men nu fanns det inte tillstymmelse till marxistiskt tänkande i Castros brev. Fidel sökte uppenbart *Ortodoxos* stöd när han förberedde sin rebellarmé. Vad mera var — han ville att brevet skulle publiceras av Conte Agüero som ”Manifest till nationen”, med en undertitel lånad från Martí, ”Budskap till ett lidande Kuba”. Han bad också att detta manifest skulle överlämnas till hans fru Mirta för publicering i Havannauniversitetets tidskrift *Alma Mater*. Det är intressant att se att Fidel alltmer sökte Mirtas hjälp i sin politiska verksamhet och hon gjorde allt vad hon förmådde. Men manifestet publicerades först långt senare som en liten pamflett.

Julhelgen närmade sig men Fidel anförtrodde Conte Agüero att ”jag behöver inte tala om att vi inte kommer att fira jul, vi kommer inte ens att dricka vatten, för att visa vår sorg...” Under tiden fortsatte han sin svindlande intellektuella upptäcktsfärd och omformade den efter sina behov. Han blev fascinerad av Napoleon III (den avskydde ”lille Napoleon”) och läste i detta ämne både Victor Hugo och Karl Marx. Han skrev till en vän i Havanna att hur mycket Hugos *Les Misérables* än hade stimulerat honom ”blev jag ganska trött på hans omåttliga romanticism, hans talträngdhet och den ibland trögflytande och överdrivna tyngden i hans lärdom”. Men han fann att ”i samma ämne, om Napoleon III, skrev Karl Marx en underbar bok med titeln *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*... Där Hugo inte förmår se något annat än en tursam äventyrare ser Marx den oundvikliga följderna av sociala motsättningar och konflikten mellan tidens dominerande intressen. För den ene innebär historien tur. För den andra är den en process, styrd av lagar.” Återigen fanns här relevans för Castros då aktuella intressen: Napoleon hade erövrat makten genom en kupp och Fidel betraktade den som en omoralisk handling i samband med sin syn på kubanska förhållanden.

Castros lista på böcker han läst 1953 tycks bekräfta att fängelset var ett fantastiskt universitet och att hans egen smak trotsar varje försök till definition: Thackerays *Fåfångans marknad*, Turgenjeps *Ett adelsbo*, en biografi av den brasilianske kommunistledaren Luis Carlos Prestes som hade lett ett slags ”Den långa marschen” genom sitt väldiga land, den ”röde” domprosten av Canterburys *The Secret of Soviet Strength*, en modern rysk roman av en ung revolutionär, A.J. Cronins *Citadellet*, Marx *Kapitalet*, Somerset Maughams *Den vassa eggen*, fyra volymer av Sigmund Freuds *Samlade verk* och sju romaner av Dostojevskij, däribland *Brott och straff*. Castros studier ledde honom till slutsatsen att Julius Caesar var en ”sann revolutionär” i belysning av Roms ”intensiva klasskamp”. Genom att närmare granska Fidels kommentarer till sina studier i historia, litteratur, naturvetenskap och politik kan man se hur hans underbart metodiska minne underställer alla texter hans privata tolkning (eller förutfattade mening) för att bekräfta vad han kommit fram till som det oföränderliga och oförnekliga i det historiska

förloppet. Med hans typ av intellektuell övertygelse om förflutna historiska skeden kan det bli lättare att förstå Castros absoluta övertygelse när det gällde *framtidens* historia och den roll han ser sig förutbestämd att spela.

Medan han iakttog de stora pendelsvängningarna i historien hade han emellertid att kämpa med den omedelbara verkligheten i den kubanska politiken, sådan den representerades av Ramón Grau San Martins tillkännagivande i januari 1954 att han skulle ställa upp mot Batista vid de utlovade presidentvalen i november. Detta retade Castro obeskrivligt: han ansåg att ingen politiker i ansvarig ställning skulle legitimera Batistas val genom sin medverkan (dessutom skulle Batista säkert se till att han vann), och personligen avskydde han Grau för hans gangsterpolitik under perioden 1944-1948. Mest förvirrande av allt var det illegala kommunistpartiets beslut att stödja Grau (som förföljde kommunisterna under sin senaste presidenttid) mot Batista (som kommunisterna stödde 1940, men 1952 ställde han dem utanför lagen). Det verkade mot allt förnuft att kommunisterna skulle ta någon som helst del i Batistas valbluff, men Socialistiska folkpartiet innehade numera ett svåröverträffat rekord i fråga om totalt orealistiska och irrationella politiska beslut. Castro avstod från att öppet kritisera kommunisterna som sex månader tidigare hade kallat honom en äventyrare.

I fängelset kom Fidel ihop sig med Batista, vilket fick de mest obehagliga konsekvenser. Lördagen den 12 februari 1954 kom generalen till fängelset för att inviga ett nytt kraftverk, ungefär femtio meter från sjukhusbyggnaden. Så snart Castro blev medveten om sin ärkefiendes närvaro samlade han sina män omkring sig och föreslog att de tillsammans så högt de kunde skulle sjunga Rörelsens revolutionssång. Den hade komponerats strax före anfallet mot kasernerna av Agustín Díaz Cartaya, en ung, svart, självlärd kompositör som tillhörde en av Rörelsens hemliga celler i Havanna och denna sång kallades först ”Frihetsmarschen”. Castro som alltid hade näsa för propagandaeffekter hade beställt sången och det Díaz Cartaya åstadkom visade sig bli en av de stora kampsångerna, förvisso den bästa som skrivits på Kuba. Dess maning lød: ”Framåt, alla kubaner, må Kuba för evigt prisa ert hjältemod; enade kämpa vi för vårt lands frihet.” Den fördömde ”de grymma och blodtörstiga tyrannerna” och slutade med ett triumferande ”Leve revolutionen!”. Under revolutionsåren blev kampsången ett av de emotionellt slagkraftigaste vapnen i *Fidelistas* arsenal och Castro var förvisso medveten om den saken. Efter striden ombads Díaz Cartaya (som tillfångatogs i Havanna efter att ha flytt från Bayamo) att tillfoga en vers om ”våra döda kamrater i Oriente”, och sången döptes om till ”26 juli-marschen”. Den sjungs än i dag vid stora revolutionsmöten och dess musikaliska tema återfinns i Radio Havannas internationella kortvågssändare som paussignal.

Nu kunde Fidel inte motstå frestelsen att reta Batista, och de tjugosex männen nedanför sjukhusfönstret klämde i med sin sång. Till en början trodde generalen att sången var en hyllning från internernas sida, men så fort han fick texten klar för sig exploderade han av ilska och lämnade fängelset. Morgonen därpå flyttade vakterna fyra *Fidelista*-ledare från sjukhussalen; var och en placerades i en isoleringscell där man inte kunde stå rak, i mentalpatienternas avdelning på sjukhuset. En av männen var Ramiro Valdés. På eftermiddagen avskildes Fidel från gruppen och sattes i en isoleringscell på tre gånger fyra meter vid ingången till sjukhuset, mitt emot den korridor som ledde till fängelsets bårhus. Sedan sattes Díaz Cartaya i en isoleringscell och vakterna misshandlade honom med piskor som var gjorda av tjurpenisar; den 15 februari misshandlades han så svårt att han låg medvetslös på golvet i sin cell.

Castro och hans kamrater fick betala ett högt pris för sin kortvariga demonstration mot Batista. Fidel själv fick stanna kvar i isoleringscellen tills han frigavs från fängelset vid amnestin fjorton månader senare (hans bror Raúl fick tillstånd att flytta ihop med honom sex månader innan de lämnade Pinjeön). De fick inte läsa tidningar eller motta brev eller lyssna på radio eller, under en period, ta emot besök. Castro var dock i stånd att upprätthålla

kontakten med sina kamrater i fängelset och yttervärlden genom en rad förvånansvärt uppfinningsrika hemliga metoder — och fortsätta att leda Rörelsen från sin cell — han hade inte längre någon direkt kontakt med gruppen. Han kunde inte längre undervisa och indoktrinera dem och inom kort avsomnade den ”ideologiska akademien” i stillhet. *Fidelistas* ägnade sig nu ivrigt åt komplicerade konspirationer i fängelset för att stödja Castros arbete med organisation och propaganda.

På det hela taget hade Castro det inte så illa i sin cell. Den var stor nog för att han skulle kunna vandra fram och tillbaka i den som han hade för vana och där fanns toalett och dusch. Han hade en bokhylla och en liten kokplatta (det tog en halvtimme eller mer att koka en portion spaghetti på den, vilket han brukar berätta när han förevisar cellen för besökare), och järnsängen var försedd med moskitnät. Det stora problemet var ljuset. Om dagen silade ett svagt ljus in genom ett fönster högt uppe på väggen. Fidel hade inget artificiellt ljus under fyrtio dagar av sin inspärning och han fick anstränga ögonen när han på natten försökte läsa vid skenet av en liten fotogenlampa eftersom stearinljus inte var tillåtna. Senare installerades elektriskt ljus i cellen, och han skrev till en vän att påtvingat mörker och skumraskets förnedring var ”det mest absurda jag kan föreställa mig i fråga om mänskligt barbari”. Efter två månader i isoleringscell berättade Fidel för en kvinnlig vän i Havanna i ett brev: ”Du kan inte föreställa dig hur denna isolering slukar ens energi; ibland är jag helt utmattad... när man blir trött av allting finns det ingen tillflykt undan ledan... dagarna förrinner som i dvala... Jag gör alltid något, jag gör upptäcktsresor i mina egna världar, och jag tänker och tänker, men det är just därför jag blir så utmattad. Hur kunde de få mig att förtvina som mänsklig varelse?” Ofta åstadkom skyfall översvämning i hans cell och ofta måste han gömma sina kära böcker i väskor för att skydda dem mot vattnet.

Den 20 februari frigavs Melba Hernández och Haydée Santamaría från kvinnofängelset i Guanajay efter att ha avtjänat fem månader av sitt sju månadersstraff. För Fidel Castro var detta en händelse av enastående betydelse: Melba, en duktig advokat och en av nyckelpersonerna bakom organiserandet av Moncada-attacken, skulle nu bli hans pålitliga agent i yttervärlden för att hjälpa honom att ge nytt liv åt Rörelsen. Av den ursprungliga ledargruppen var Melba nu den enda som Fidel hade till sitt förfogande — alla de andra var antingen döda eller satt i fängelse. Dessutom hade fängelsetiden gjort henne ännu mer stridslysten. När hon lämnade fängelset uttalade hon sig frispråkigt inför väntande journalister och radiostationer i Havanna (tillfälligt befriade från censur på grund av Batistas valkampanj) kunde sända ut hennes ord: ”Vi drog till Moncada uppfyllda av helig kärlek till friheten och vi är redo att ge våra liv för dess principer.” Det var emellertid uppenbart att regimen inte fäste något avseende vid de åsikter som en kvinna som nyss släppts ut ur fängelset uttalade.

Den tycktes inte heller fästa något avseende vid Mirtas ökade aktivitet när det gällde hennes fängslade man, eller vid vad Fidels revolutionssinnade syster Lidia företog sig. Sak samma gällde Naty Revuelta som inte bara öppet brevväxlade med honom utan också tjänstgjorde som en hemlig kommunikationskanal. I den kubanska revolutionens historia och i Castros framgång har kvinnor spelat en roll som mycket väl kan ha varit avgörande, ett faktum som åtskilliga kubaner inte ens i dag till fullo förmår inse.

Mirta och Fidelito fick åtskilliga gånger tillstånd att besöka Fidel (han skrev till en vän i juni 1954 att ”jag har tillbringat mer än tretusen timmar totalt ensam, med undantag för de korta stunder jag har tillbringat med min hustru och min son”) och de använde dessa möten till utväxla operationsplaner för grundande av det revolutionära kommunikationsnätet. I juni bevistade Mirta en festföreställning på Komediteatern i Havanna där *Ortodoxos* radiokommentator Luis Conte Agüero från scenen läste upp ett brev från Fidel i vilket han lovordade sin vän och fördömde Batista som en ”tyrann” och ”despot”.

Men Castro skrev också om sitt liv i ensamhet: ”Jag får sällskap bara när någon död fånge

som på något mystiskt sätt kan ha hängts eller mördats... placeras i det lilla bårhus som ligger mitt emot min cell.”

När Fidel i hemlighet sände sitt första instruktionsbrev till Melba Hernández den 17 april meddelande han att ”Mirta kommer att ge dig möjlighet till kontakt med mig så ofta du vill”. Han underströk att ”propagandan får inte tystna för en enda minut, för den är kärnan i hela kampen” och underrättade Melba om att ”Mirta kommer att tala med dig om en pamflett som har en avgörande betydelse på grund av det ideologiska innehållet och de våldsamma anklagelserna och jag ber dig att ägna den allra största uppmärksamhet åt den”. Han bönföll henne att iaktta ”absolut förtegenhet” om de kommunikationskanaler han hade ordnat med Mirta. Han meddelade också att Mirta i fängelset hade berättat om ”den stora entusiasm varmed ni alla kämpar... Jag känner bara den mest ohyggliga nostalgi över att inte vara med”.

Castros kommunikationssystem mellan fängelset och yttervärlden fungerade perfekt. De flesta av hans hemliga budskap skrevs med citronsaft, mellan raderna på öppna brev som han skrev till släktingar och vänner i Havanna och som passerade censuren. När det vita papperet utsattes för värme framträdde citronsaften som brun skrift. Som ett led i systemet fick han utifrån sig tillsänt mängder av citroner tillsammans med andra födoämnen; hans aptit på citroner ifrågasattes aldrig av fångvaktarna. Fidel berättar också om hur han fäste små lappar med nästan mikroskopisk skrift på inne i falska bottnar på vanliga tändsticksaskar. Askarna utväxlades mellan Fidel (och andra rebeller) och besökare medan de tände cigarrer och cigaretter och inte heller detta lade vakterna märke till. Pedro Miret erinrade sig många år senare de medel som fångarna använde sig av för att hålla den isolerade Fidel i kontakt med yttervärlden. Deras sjukhussal låg cirka hundrafemtio meter från Castros cell i samma byggnad, berättar han, och en patio på utsidan användes av hela gruppen fångar som motionsplats medan Fidel hade en avskild patio med en mur och taket på sjukhusbyggnaden mellan dem.

”På vår patio spelade vi ofta med bollar av trasor som vi själva hade gjort”, säger Miret, ”och en och annan gång hystade vi avsiktligt upp bollen på taket. Någon av fångarna bad då vakterna att få klättra upp på taket för att hämta bollen och sedan kastade han ner bollen på andra sidan där Fidel tog hand om den”. Man hade gömt skrivna meddelanden inne i trasbollen, och Castro brukade kasta bollar till sina kamrater med sina meddelanden i. Enligt Miret brukade Fidel ibland kasta över ”konstiga saker till oss... en gång kom det en burk”. Miret minns att ”vi höll på med den där bolleken för jämnan, och ibland brukade även de andra fångarna som höll till på patien hjälpa oss att leta fram trasbollarna och kasta över dem till Castro”. Inte heller här upptäckte vakterna vad som låg bakom.

Vid ett tillfälle hittade Miret och Raúl Castro *Petit Larousses* ordbok i fängelsets bibliotek, och i den upptäckte de teckenspråket för dövstumma. Miret berättar att det tog dem en månad att lära sig alla tecknen med händerna, men när Raúl efter sex månader fick tillstånd att flytta över till brodern i hans cell tjänade teckenspråket sitt ändamål. Fast det var ett långt avstånd mellan Fidels och Raúls gallerförsedda celldörr och dörren till deras sjukhussal kunde Pedro Miret och Raúl kommunicera med varandra genom att sticka ut händerna genom gallren på dörrarna och använda sitt teckenspråk. ”Det var mycket besvärligt”, säger Miret, ”men det fungerade om vi båda skärpte blicken ordentligt.” Längre fram, minns Miret, fulländade Raúl ett system där man använde fingrarna för alfabetet för att underlätta dialogen.

Maten gav också en möjlighet att använda kommunikationsknep. Miret säger att fångarna ibland lagade en rätt och fick en vaktman att lämna över den till Fidel i hans cell. Vid ett tillfälle förstod vakten vad det var frågan om, ”men Fidel talade med honom och förmådde honom att fortsätta med att skicka honom meddelandena”. Potatismos var ett ypperligt medel för kommunikation, men cigarrer var bäst när det gällde att befordra längre meddelanden. Miret och de andra lärde sig hur man skulle öppna och rulla om cigarrer och blev verkliga

experter — cigarrer var gåvor som fångarna fick utifrån — på att smussla in meddelanden inne i dem. För att vara säkra på att vaktmännen inte skulle komma på knepet skickade man med tre, fyra cigarrer per gång via en vaktman. Fidel fick sedan öppna dem alla för att hitta pappersremsan. För att skicka ut meddelanden smusslade man in små papperslappar inuti den del av cigarren som man stoppade i munnen. På besöksdagar kom fångarna och mötte sina släktingar med en tänd cigarr i handen och släckte den innan glöden hade hunnit alltför långt in, och sedan lämnade de över cigarrer till sina anhöriga under en öm omfamning. Med hjälp av en annan metod snidade fångarna tändsticksfodral av trä och lämnade dem till besökarna med brev gömda inne i fodralen. Den interna kommunikationen hade till uppgift att hålla Fidel underrättad om händelser inom fängelset lika väl som utanför; på detta sätt kunde han sända instruktioner till sina kamrater och vidarebefordra material från ön. Fångarna fick sådant material från Castro och såg till att det smugglades ut i cigarrer och tändsticksfodral.

Den fullständiga texten till Castros tal ”Historien kommer att frikänna mig” smugglades ut ur fängelset med alla dessa medel. Fidel använde flera månader till att ur minnet rekonstruera vad han sagt inför domarna i sjukhusflygeln i Santiago, och han lyckades nedteckna det med liten, knappt läslig stil. Han blev färdig med det i juni. ”Historietalet” var den pamflett av ”avgörande betydelse” som Mirta nämnde i sitt brev till Melba Hernández enligt Fidels instruktioner och nu stod de alla inför den oerhörda uppgiften att få ut den, renskriva den och få den publicerad. Detta väldiga material, sammanlagt femtiofyra tättryckta boksidor, skickades ut bitvis, skrivet med citronsaft mellan raderna av Fidel och andra, eller insmugglat i cigarrer. Miret säger att det tog tre månader att smuggla ut hela texten.

Melba och Lidia samordnade detta märkliga utgivningsarbete. De båda kvinnorna och Haydée Santamaría strök först breven med ett strykjärn för att få fram den text som var skriven med citronsaft. Sedan maskinskrevs texten av fem separat arbetande personer, bland dem Melba och hennes far, Manuel Hernández, hemma i hans våning. Därefter tog man de maskinskrivna sidorna till Lidias våning där de hopsamlades och sorterades. Men att fullfölja Castros instruktioner visade sig omöjligt. Han hade i mitten av juni skrivit till Melba att åtminstone 100 000 exemplar måste utdelas inom en tid av fyra månader över hela ön, med utsändning per post till ”alla journalister, advokater och läkare och lärare och andra officiella personer”. Castro hade på något sätt kommit fram till att det bara skulle kosta trehundra dollar att trycka varje sats om tiotusen exemplar, varvid han helt bortsåg från alla de problem som uppstod i samband med tryckningen, men han yrkade envist på att det måste ske ”därför att det innehåller vårt program och vår ideologi varför utan ingenting stort kan ske”. Dagen därpå skrev han att vår ”omedelbara uppgift är inte att organisera revolutionära celler för att bygga upp vår slagstyrka — det skulle vara ett ödesdigert misstag — utan vår uppgift är att mobilisera allmänna opinionen till vår fördel för att sprida våra idéer och vinna folkets stöd”.

Av den anledningen var han angelägen om att ge ut ”Historietalet” i massupplaga. Men brist på pengar och nödvändigheten av att trycka pamfletten i hemlighet begränsade upplagan till bara 27 500 exemplar och det var inte förrän mot slutet av året som ens den upplagan kunde uppnås och distribueras. Intrycket på publiken blev begränsat.

Att ge ut ”Historietalet” var inte den enda uppgift Castro anförtrodde Melba. Castro beordrade henne att resa till Mexiko för att knyta kontakt med de medlemmar ur Rörelsen som bodde som landsflyktiga där, framförallt med hans vän från universitetsåren, Lester Rodríguez. Fidel var mycket oroad inför utsikten att andra oppositionella grupper, speciellt den välmående fraktion som leddes av den störtade presidenten, Carlos Prío, skulle vinna framgång och dra till sig nya människor under sina baner. Detta skulle naturligtvis underminera Castros ambitioner och förena kubanerna i stöd för hans tillärnade revolution. Melbas uppgift i Mexiko var att övertala Castros vänner utomlands att inte satsa på Prío. I maj hade Batista beviljat amnesti för expresidenten och de andra undertecknarna av 1953 års Montrealpakt, men man gjorde undantag för dem som deltagit i attacken på Moncadagarnisonen, och Fidel

hade all anledning att känna sig politiskt hotad.

Isoleringen började också ta på hans krafter. Bortsett från några besök i början av 1954 av Mirta och Fidelito och ett oväntat besök av Waldo Medina, en domare från Havanna som han hade känt under universitetsåren, träffade Castro ingen utom fångvaktarna. Denna monotoni bröts vid de fem tillfällen när han fördes till domstolen i Nueva Gerona, Pinjeöns huvudstad, för att vittna i de mål han hade anhänggjort mot regeringen beträffande mordet i Moncada. Men fängelsedirektören satte sig över instruktionerna från inrikesminister Ramón O. Hermida att låta bröderna Castro ställas inför domstolarna i Santiago och Havanna, vilket gjorde Fidel djupt förbittrad.

Efter att ha blivit klar med ”Historietalets” text och utfärdat hemliga instruktioner till Melba och andra rörelsemedlemmar återgick han till sin maratonläsning. Han rapporterade i ett brev till Havanna att han hade somnat när han hade läst färdigt Kants ”Rummets och tidens transcendentala estetik”, och han anmärkte att ”för en god stund försvann rum och tid ut ur min hjärna”. I ett annat brev klagade han: ”Jag har alls ingenting fått veta om Roosevelts New Deal, och jag behöver informationer om honom: när det gäller jordbruk, hans prispolitik när det gäller jordbruksprodukter, skyddet och bevarandet av jordens fruktbarhet, kreditvillkor, amortering av skulder och utvidgande av marknaden hemma och utomlands; på det sociala området, hur han skaffade fler jobb, förkortade arbetstiden, höjde löner och gav de arbetslösa socialhjälp, liksom handikappade och åldringar; och inom det allmänna ekonomiska området hans reorganisation av truster och banker, och monetära reformer.” Fem år senare, när hans revolution triumferade, täckte hans politik varje punkt i New Deal-lagstiftningen som han hade studerat i fängelset — innan han började formulera sig marxistiskt. Under tiden skrev Fidel till en vän: ”Jag kan inte låta bli att tänka på de där frågorna därför att — detta är mitt allvar — jag skulle vilja omdana från början till slut och göra det med glädje... Jag är övertygad om att man kan göra alla dess invånare lyckliga. Jag skulle få finna mig i att ådra mig hat från något tusental människor, bland dem mina föräldrar, hälften av mina vänner, två tredjedelar av mina kolleger och fyra fjärdedelar av mina kollegers kamrater...”

Castros läsning var så allomfattande — från Kant och Einstein till Franklin Roosevelts lagstiftning och Lenins ”Staten och revolutionen” — att det skulle vara obetänksamt att härav dra bestämda ideologiska slutsatser beträffande hans åsikter vid den här tiden. 1975 berättade Castro för Lionel Martin att efter Moncada ”visste jag vad som var slutmålet. Mitt program var att föregå en socialistisk revolution. För att ta sig två trappor upp måste man börja på nedre botten.” Så citerade han för Martin José Martí’s ord att ”för att uppnå vissa saker måste han hålla dem hemliga, ty att avslöja deras innehåll skulle orsaka svårigheter att till slut uppnå dem”. Men, å andra sidan, detta är uttalanden gjorda i efterhand, avsedda för ett existerande politiskt tillstånd, och det finns ingen möjlighet att fastställa vad Castro tänkte i sin cell.

Två stora omstörtande händelser inträffade i världen under våren 1954, och de gjorde varierande intryck på Fidel. I maj slogs den franska kolonialmakten i Indokina i spillror genom vietminhkommunisternas och nationalisternas seger vid Dienbienphu. Det finns ingenting i det Castro skrivit vid den här tiden som antyder något överdrivet intresse för denna kommunistiska gerillatriumf, militärt eller ideologiskt.

Den 17 juni invaderades Guatemala av en högerorienterad militärstyrka, organiserad av och finansierad av Central Intelligence Agency och United Fruit Company för att stöta presidenten Jacobo Arbenz Guzmán’s vänsterregim. Arbenz hade börjat förstatliga amerikanskägd jord, genomföra en avancerad sociallagstiftning och givit fritt spelrum åt antiamerikanska stämningar. CIA:s intervention i Guatemala, den första av det slaget i Latinamerika, gjorde ett enormt intryck på Castro; detta var en bekräftelse på Martí’s varningar och det bestyrkte teorin om ”historisk fatalism” som framhåller att ingenting får hända i området utan medgivande från Förenta staterna. I det långa loppet kan interventionen i

Guatemala ha satt djupare spår hos Castro än marxistiska och leninistiska teorier. Senare skulle Fidel få förstahandsrapporter om Guatemala-affären: en av Níco López, hans tidiga kollega och en bayamokämpe, som hade gått i landsflykt till Centralamerika, och en annan av den argentinske läkaren Ernesto Guevara som hade arbetat under Arbenz. Castro och Guevara skulle träffas inom kort. I sin fängelsecell fotograferades Fidel, läsande en veckotidningsartikel om Guatemala.

På kvällen söndagen den 17 juli 1954 fick Fidel ta emot ett emotionellt förödande slag. När han lyssnade till radions nyhetsutsändning fick han veta att inrikesministern hade sagt upp Mirta Díaz-Balart från hennes tjänst. Han hade ingen aning om att hon var anställd på ministeriet eller fick något slags sinekurersättning därifrån, även om hennes bror Rafael (en gång Fidels vän vid universitetet) var statssekreterare i inrikesministeriet under Batista-regimen. Mirta, som både offentligt och i hemlighet arbetade för sin fängslade man och hans sak, ansågs obrottsligt lojal mot Fidel, oavsett hennes familjs kontakter med regeringen. Castro vägrade faktiskt till en början tro att hon hade tagit emot pengar av ministeriet. Samma kväll han hade hört radionyheten skrev han till henne att hon omedelbart skulle stämma inrikesministern för ärekränkning och föreslog att någon annan kanske förfalskade hennes namnteckning för att få de där pengarna.

Mirtas föräldrar var vid liv, men hon och Fidelito fick uppenbarligen understöd från Castros släkt och av olika förmögna vänner till Fidel. Han kunde inte fatta att hans fru faktiskt kunde bedra honom politiskt, och i ett brev som han skrev samma kväll till Luis Conte Agüero sade han att detta är "en sammansvärjning mot mig, den värsta, den fegaste, den skamlösaste, den smutsigaste och mest outhärdliga". Han skrev till Agüero att Mirta var för intelligent för att låta sig "övertalas av sin familj, gå med på att stå på regeringens avlöningslista, oavsett hur besvärlig hennes ekonomiska situation kan ha varit... man har baktalat henne på det värsta sätt". Castro bad Conte Agüero att ta reda på sanningen genom hennes bror Rafael, men koncentrerade sin vrede på inrikesminister Hermida; han sade att "endast en person lika omanlig som Hermida, i sista stadiet av sexuell degeneration, skulle kunna bete sig med sådan otrolig oanständighet och avsaknad av manlighet". Denna anspelning, korrekt eller inte, var det första upptecknade uttrycket för hans maniska antihomosexualitet. Castro anklagade också Hermida för att ha pådyvlat honom förklaringar om förbättringar av det sätt varpå han behandlades i fängelset. Han berättade för Conte Agüero att "nu förblindar mig vreden så att jag knappast förmår tänka"; radiokommentatorn skulle vidta alla de mått och steg han kunde finna lämpliga och han var beredd på att utmana sin sväger på duell. "Min hustrus anseende och min heder som revolutionär står på spel", skrev han. "Låt dem se mig död tusen gånger om hellre än att jag skall behöva uppleva vanmakten inför en sådan förolämpning!"

Men Fidel misstog sig. Hans syster Lidia underrättade honom fyra dagar senare om att Mirta hade varit anställd i inrikesministeriet. Castro inledde genast skilsmässoförhandlingar med henne. Det finns ingen känd förklaring till denna episod. Mirta, som året därpå gifte sig med en *Ortodoxo*-politiker vid namn Emilio Núñez, har aldrig offentligt diskuterat sitt privatliv och fram till denna dag låtsas Fidel inte om vad som hände. Mirta reste till Förenta staterna med Fidelito omedelbart efter brytningen med sin man och förmodligen träffades de aldrig mer (hon har bott i Spanien sedan revolutionen och numera besöker hon i tysthet Fidelito och hans barn ungefär en gång om året). Castro yrkade också han på skilsmässa när sanningen blev känd. Han svarade Lidia med några ra rader: "Oroa dig inte för mig; du vet att mitt hjärta är av stål, och jag skall leva ett värdigt liv till min sista levnadsdag."

Den 26 juli, på den första årsdagen av Moncada-attacken, kom inrikesminister Hermida och två andra ministrar plötsligt på besök hos Castro i fängelset, en gest av vänlighet som förbryllade honom. Men samma dag skingrade polisen i Havanna deltagarna i en minneshögtid vid universitetet, på Fidels order arrangerad av Melba och Haydée. Castros redogörelse för mötet med Hermida betonade att de båda var överens om att det inte låg något

personligt bakom deras politiskt skiljaktiga åsikter. När Fidel protesterade mot det som hänt med Mirta hade ministern skylld på hennes bror Rafael som han kallade ”ett oansvarigt barn”. Det centrala var emellertid att Castro nu av regeringen betraktades som så politiskt betydelsefull att tre av regeringens medlemmar kom för att personligen be om ursäkt. Hermida smickrade honom med att säga att ingen människa på Kuba hade ett bättre politiskt anseende än Castro och tillade: ”Var inte otålig. 1931 och 1932 satt jag också som politisk fånge.”

Inte desto mindre var Castro alltjämt djupt skakad. Rafael Díaz-Balart fördömde offentligt Hermida för fängelsebesöket och de måste båda avgå, men detta gav inte Castro någon tröst. Han skrev till Conte Agüero: ”Jag lever därför att jag har plikter att uppfylla... Många gånger tänkte jag under de lidanden jag hade att genomgå under ett år hur mycket behagligare det skulle ha varit att vara död. Jag anser 26 juli-rörelsen vara höjd över min person, och i det ögonblick jag känner att jag inte längre kan vara till någon nytta för den sak som jag har lidit så mycket för kommer jag att beröva mig livet utan att tveka, särskilt nu när jag inte längre har någon personlig sak att kämpa för.”

I skilsmässotvisten mellan deras advokater krävde Fidel att Fidelito skulle återvända till Kuba och skrivas in i den skola som Fidel valde ut åt sin son, nu fem år gammal. Han skrev till Lidia: ”Jag vägrar att ens tänka på att min son skulle sova en enda natt hos mina mest motbjudande fiender och på sina oskyldiga kinder skulle bli tvungen att känna deras judaskysar... För att ta detta barn ifrån mig blir de tvungna att döda mig... Jag blir alldeles utom mig när jag tänker på detta.” Castro fortsatte att yrka på att han skulle ha vårdnaden av Fidelito när han lämnade sjukhuset och han förklarade för advokaterna att om domstolen underkände hans krav ”skulle detta stärka mina principer och min beslutsamhet att kämpa ända till slutet för att få leva i en anständigare republik”. I april 1955 utfärdade han ett ultimatum: Fidelito måste vara inskriven som inackorderad elev i en skola i Havanna före den 1 april, annars skulle han vägra skilsmässa. Fidels och Mirtas skilsmässa blev klar följande år när han redan hade lämnat Kuba, men striden om Fidelito varade i många år — tills Castro var i ett sådant läge att han kunde vinna kampen.

Under tiden hade Castro blivit Kubas mest berömda politiska fånge och i allt högre grad en faktor i landets politik, ett bevis för att en isoleringscell kan vara vägen till anseende och ledarskap. I början av juni publicerade *Bohemia* en längre intervju med Fidel, illustrerad med åtskilliga foton där man fick se honom i hans cell och i fängelsebiblioteket. Detta var första gången han hade fått framträda så öppet inför hela nationen, och han försummade inte tillfället att fördöma Batistas brott och redogöra för sina egna revolutionära planer i intervjun. Hermidas besök hos honom på Pinjeön resulterade i en större kris gällande Castro inom Batistas regering och man behandlade honom nu med silkesvantar.

I augusti fick Raúl tillstånd att dela cell med Fidel, vilket gjorde slut på hans totala isolering (han hölls fortfarande åtskild från de övriga internerna) och gav honom ett permanent auditorium. Fidel rapporterade att deras cell hade blivit påtagligt mycket större, att de hade tilldelats en stor patio, att fängelsepersonalen påtog sig städningssuppgifterna, och ”vi behöver inte stiga upp förrän vi själva vill... vi har gott om vatten, elektriskt ljus, mat och rena kläder... allt gratis... vi betalar inte ens någon hyra”. Detta var hans politiska utvärdering:

”Vår stund kommer. Tidigare var vi en handfull människor för oss själva; nu måste vi förena oss med folket. Vår taktik kommer att bli annorlunda. De som ser oss som en grupp kommer att grovt ha misstagit sig. Vi kommer aldrig att få gruppmentalitet eller använda grupptaktik. Nu kan jag dessutom ägna mig åt saken med kropp och själ, jag kommer att lägga ned all min energi och all min tid åt det. Jag skall börja ett nytt liv. Jag är fast besluten att övervinna alla hinder och utkämpa så många strider som det krävs av mig. Framförallt ser jag vår väg och vårt mål tydligare än någonsin. Jag har inte slösat bort min tid i fängelset; jag har studerat,

observerat, analyserat, planerat och utbildat mina män. Jag vet var det bästa för Kuba finns och hur man skall leta fram det. När jag började var jag ensam; nu är vi många.”

Castro övervägde att starta en nationell rörelse som skulle ersätta de hemliga aktiviteterna före Moncada, och han blev tänd av det förslag som Conte Agüero skickade honom i augusti om grundandet av ”en medborgarrörelse som har blivit ett trängande behov”. Han svarade snabbt att han höll med om behovet, men han varnade på det bestämdaste för att hamna i en situation i vilken flertaliga opinioner måste samsas med varandra. Han trodde som alltid på revolutionär enhet under hans ledning, och han sade Conte Agüero att det första steget skulle bli att ge fångarna från den 26 juli fria. ”En perfekt disciplinerad kärntrupp... kommer att bli oerhört värdefull när det gäller att öva kadreerna för uppror eller organiserande av medborgarna”, skrev han. ”Det är uppenbart att en stor medborgerlig och politisk rörelse måste ha den nödvändiga styrkan för att komma till makten med fredliga eller revolutionära medel, annars står den inför risken att makten rövas bort från den...”

De som forskat i den kubanska revolutionen har frågat sig om Castro vid det här stadiet anlade leninistiska eller ”caudillistiska” synpunkter på organisationen av en vertikal revolutionär rörelse. Ett enkelt svar är att han eftersträvade absolut ledarskap varför utan han helt korrekt ansåg att ingenting kunde åstadkommas på Kuba. Han upprepade att ”propagandan och organisationsapparaten måste... skoningslöst krossa alla dem som försöker att skapa trender... eller sätta sig upp mot rörelsen... Vi måste stå med fötterna stadigt på marken utan att någonsin offra principernas allt överskuggande realitet.”

Fidel hade just fyllt tjuugoåttå, och till och med när han fortfarande satt i fängelse dök han upp som en stor nationell ledare. När den förutvarande presidenten Grau, återigen kandidat för posten mot Batista, talade vid ett massmöte i Santiago i oktober började publiken skandera Fidels namn; Graus svar blev att så fort han blev vald skulle han ge full amnesti åt ”pojarna från Moncada”. Grau insåg snart att han inte kunde krossa Batistas valapparat och han drog sig ur loppet. Men amnesti för fångarna på Pinjeön blev till en landsomfattande kampanj och Batista förstod att han inte kunde ignorera den i evighet.

Utan motkandidat blev Batista vald till ”konstitutionell” president den 1 november 1954, en händelse som väckte stor förstämning på Kuba. Men Förenta staterna, som inte kunde — eller inte ville — lägga märke till den kubanska politikens fallgropar och den växande sannolikheten för en revolution, skyndade sig att åter sluta diktatorn i sin famn. Följaktligen kom vicepresident Richard Nixon till Havanna i februari 1955 för att utbringa en skål för Batista vid en stor officiell mottagning i presidentpalatset. Han följdes snart av CIA-chefen Allen W. Dulles, mannen bakom interventionen i Guatemala. Ingen av dem hade någonsin hört talas om Fidel, men inom kort skulle den unge kubanen kosta Dulles hans karriär.

Amnestikampanjen startades tidigt år 1955 av en kommitté som utgjorde fångarnas mödrar och de utgav ett manifest ”till alla kubanska mödrar” med titeln ”Kuba, frihet åt dina söner”. Den ombildades snart till De anhörigas amnestikommitté för politiska fångar; Fidels syster Lidia var en slagkraftig ledare; en ung arkitektstuderande från Santiago, Vilma Espín, ägnade den sina krafter, och Celia Sánchez, dottern till den revolutionssinnade läkaren vid ett sockerbruk i Oriente, organiserade försändelser med konserver, chokladkakor och andra delikatesser till männen på Pinjeön. Alla dessa kvinnor skulle spela en avgörande roll både för revolutionen och i Fidels liv.

Oundvikligen hade Castro dramatiska idéer om hur man skulle stärka amnestikraven. Den 1 januari gav han instruktioner åt Nico López och Calixto García som hade undkommit från Bayamo och begivit sig i landsflykt, först till Centralamerika och sedan till Mexiko, att inställa sig inför kubansk domstol som ”kämpar från Moncada”. Detta, skrev han, skulle framtvinga ett återupptagande av den egentliga Moncada-rättegången, ”och vi skulle resa nationen mot Batista just som han står i begrepp att överta makten den 24 februari”. Fidels

tanke var att göra López och García till föremål för en väldig propagandakampanj och han skickade till dem för undertecknande offentliga tillkännagivanden som skulle överlämnas till de större radiostationerna och dagstidningarna på kvällen den dag de återvände till Kuba. Sedan skulle de båda männen träffa journalister för intervjuer, trots att ”ni utan tvivel genast kommer att bli häktade”. Castro bönföll López och García att övertala andra landsflyktiga rebeller att de också skulle inställa sig inför kubansk domstol, ”men se till att det verkar som om det vore er egen idé; jag vill inte utöva någon moralisk påtryckning på dem... Om någon annan beslutar att följa er i spåren och återvända hem före den 24 februari kommer regeringen att tappa huvudet, just som den vill visa upp normala förhållanden till varje pris, och detta kan bli en avgörande faktor när det gäller att tvinga den att underteckna amnestifördraget.” Fidel tillade att ”om de händelsevis inte skulle häkta er när ni kommer... kontakta då interimistiska domstolen i Santiago och förklara att ni vill dela era fängslade kamraters lidande så blir de tvungna att göra något”. De båda männen återvände emellertid inte före amnestin.

Batista var uppenbart medveten om de hårdnande kraven på att han skulle ge amnesti åt Castro och hans män, men han var tillräckligt oroad av vänsteraktiviteter i landet för att acceptera Förenta staternas råd och bilda ett speciellt säkerhetsorgan (BRAC) för att bekämpa kommunismen. Samma dag som Batista installerades som konstitutionell president undertecknade en imponerande grupp av traditionella politiska ledare, chefredaktörer och intellektuella en ”Öppen vädjan” vari man krävde ”frigivande av de politiska fångarna och garantier för dem som återvände från landsflykt”. Den 10 mars, på den tredje årsdagen av Batistas kupp, framlades amnestikrav i kubanska kongressens båda kamrar, och regeringen förklarade att den skulle få deras välsignelse om *Fidelistas* lovade att inte försöka sig på ny omstörtande verksamhet.

Castro svarade med ett utlåtande, undertecknat av alla hans fångna kamrater, vari man förkastade villkoren. Han skrev: ”Fariséerna frågade en gång Jesus om de skulle betala skatt till kejsaren eller inte. Och det svar han gav borde vara ägnat att varken stöta kejsaren eller folket för huvudet. I alla tider har fariséerna använt sig av det där knepet. I dag försöker de misskreditera oss i folkets ögon och hitta på något svepskäl att hålla oss kvar i fängelset. Jag är inte alls intresserad av att övertala regimen att bevilja amnesti... Regimen begår ett brott mot folket och håller oss sedan som gisslan... Ty i dag är vi något mer än politiska fångar; vi är diktaturens gisslan... Vår personliga frihet är en oförytterlig rätt som medborgare. Vi kan med våld berövas denna rätt och all annan rätt, men ingen skall någonsin förmå oss att återvinna dem genom ovärdiga kompromisser. Vi ger inte upp ett uns av vår heder som gengäld för vår frihet.”

Fidel hade fått betala dyra lärpengar för att inse att han aldrig fick kompromissa med någon person eller regering, och nu visste han att han hade de vinnande korten på hand och att han kunde vänta på en amnesti på sina egna villkor — vilket innebar inga som helst villkor. Han hade också tagit fasta på José Martí's råd att en revolutionär alltid måste ha tålamod. I april ägde amnestidemonstrationer rum i Havanna och andra städer, och den kubanska pressen, som nu var fri från censur, stod öppet på amnestivännernas sida och fördömde regimen för att den höll moncadamännen fängslade. Förbittrad över Castros trotsiga attityd förmådde regeringen fängelsedirektionen att döma Fidel till trettio dagar i isoleringscell för att olagligt ha sänt ut sitt utlåtande, som publicerades i *Bohemia*, om en villkorlig amnesti. Pressen utnyttjade nu denna åtgärd till ett anfall mot regeringen. Batista måste acceptera Castros villkor för att undvika en allvarlig kris.

Den 3 maj godkände kongressen amnestipropositionen och Batista undertecknade amnestin den 6 maj, ”Till Mors dags ära”. Söndagen den 15 maj 1955, på slaget tolv, var Castro och hans män fria från fängelset på Pinjeön — mindre än två år efter attacken mot Moncada. Ett numera ryktbart foto visar honom med högra handen höjd till hälsning medan han stiger ut ur fängelsets administrationsbyggnad tillsammans med Raúl, Juan Almeida och Armando

Mestre, följda av de andra. Han var klädd i sin gamla grå kostym (den mörkblå kostymen han hade burit under rättegången hade han skickat hem) och vit skjorta, öppen i halsen; han hade tidigare skrivit till Lidia att inte kasta bort pengar på en ny *guayabera* och byxor. Från fängelset kördes Fidel av sin kamrat Jesús Montané till dennes hem och sedan till Pines Hotel i Nueva Gerona för att hålla sin första presskonferens och skriva autografer; som han så ofta hade betonat fick propagandan inte tystna ens för ett ögonblick.

På kvällen steg de före detta fångarna ombord på fartyget *El Pinero* för överfarten till fiskerhamnen Batabanó på fastlandet. Deras vänner på ön ropade sina avskedshälsningar när fartyget avgick och cirka trehundra supporters hälsade dem när de vid femtiden på morgonen på måndagen kom fram. Den här resan innebar Fidels första tillfälle på femton månader att träffa sina kamrater från fängelset, och de använde dessa första timmar tillsammans för att planera 26 juli-rörelsen som ett revolutionärt organiserande av massorna. Men Castro fick också tid att utforma ”Manifestet till Kubas folk från Fidel Castro och hans medkämpar”, i vilket man förklarade att deras krig just hade börjat:

”När vi lämnar fängelset... förkunnar vi att vi skall kämpa för våra idéer, om så till priset av våra liv... Vår frihet skall varken bli rast eller ro utan kamp och pliktuppfyllelse för att skapa en nation utan despotism och fattigdom... det har kommit en tro, ett återuppvaknande i vårt nationella medvetande. Att försöka kväva detta kommer att utlösa en katastrof utan motstycke... Despoterna försvinner, folket finns kvar...”

Dokumentet publicerades i den stora dagstidningen *La Calle* i Havanna den morgon då fångarna från Pinjeön anlände till huvudstadens centralstation från Batabanó. När tåget rullade in på stationen uppstämde folkmassan nationalsången och Castro bars på sina beundrars axlar ut på gatan. Nu var Fidel iförd en vit *guayabera* och grå byxor och han bar en stor kubansk flagga som man givit honom vid ankomsten. Till journalisterna sade Franco att han inte skulle gå i landslykt utan stanna kvar i landet för att bli politiskt aktiv inom *Ortodoxo*-partiet. Detta var en del av hans dagsaktuella strategi: *Ortodoxo*-partiet var välorganiserat och välvilligt inställt till honom (Moncadarebellerna hade huvudsakligen rekryterats bland unga *Ortodoxo*-anhängare) och de bildade en naturlig bas vid skapandet av 26 juli-rörelsen. Inte heller ville Castro stöta sig med armén när han återvände till den politiska scenen; han sade att ”jag är ingen fiende till armén, bara en motståndare”, och han gjorde allt för att lovorda den arméofficer som ansvarade för säkerheten i fängelset på ön (han hade varmt omfamnat honom när han lämnade fängelset).

Castros planer för den nya Rörelsen omfattade andra unga anti-Batistaaktivister, och han skyndade sig genast att kontakta dem som frigavs från Havannas fängelser i samband med generalamnestin. Bland dessa män fann Castro två jesuiter som inom kort skulle spela nyckelroller: Armando Hart Dávalos, en advokat, och Faustino Pérez Hernández, en läkare. Naturligtvis var hans syster Lidia (som han bodde hos i Havanna), Melba och Haydée bland de första han hälsade på och slöt i sin famn. Likaså Naty Revuelta, den enda person i Havanna som i förväg hade vetat att Castro tänkte anfalla Moncada. Raúl Castro som hyrde ett rum i stadens centrum tillsammans med Pedro Miret reste till Birán sent i maj för att träffa sina föräldrar och tillbringa en vecka hemma hos dem. Fidel var alltför upptagen med konspirationer för att hinna resa till Oriente.

Fast Castro när han återvände från fängelset förklarade att han skulle ägna sig åt *Ortodoxo*-partiet och dess politik visste han att Batista inte skulle tolerera hans typ av opposition och att väpnad kamp skulle bli det enda alternativet. Det sade han till sina trogna följeslagare och de började omedelbart organisera 26 juli-rörelsen i hemlighet (Fidel hade första gången föreslagit detta namn när de hade kommit ombord på båten från Pinjeön). På samma gång inledde Castro en landsomfattande kampanj som inte kunde undgå att göra honom outhärdlig i Batistas ögon; han trodde på uppfyllda profetior. Han sade att han och hans medhjälpare

skulle användas som ”försökskaniner” för att testa Batistas löfte om författningsenliga garantier åt oppositionen. Han tillade att ”jag kommer att bli det första offret för feighet om det inte finns sådana garantier” och ”jag har fått underrättelser om att aggressiva handlingar planeras mot mig och mina kamrater”.

Under tiden exploderade våldet ännu en gång i Havanna, med mord, bombattentat, eldsvådor och misshandel. Studenter slogs mot Batistas polis och myndigheterna skärpte sin hållning som svar. Castro kastade sig in i striden med artiklar i *La Calle* och *Bohemia* i vilka han fördömde regeringen och med våldsamma bredsidor i radio. När Pedro Miret blev häktad på vaga grunder utfärdade Castro ett pressmeddelande där han påpekade att ”amnestin är en förbannad humbug” och skyndade till domstolen för att försvara honom. Regeringen bannlyste Castro i radioutsändningar, och alltså skärpte han tonen i sina anklagelser i pressen. Vid varje tillfälle påminde Fidel kubanerna om hur hans män massakrerades den 26 juli, och när överste Chaviano, kommandanten i Moncada, publicerade sin egen version av händelseförloppet (”Vi gjorde vår plikt”) slog Castro tillbaka med en ursinnig artikel i *Bohemia* under rubriken DU LJUGER, CHAVIANO! I ett försök att utstå splittring bland militären berömde han armé-officerare vilkas uppträdande han karakteriserade som ädelt.

Efter att ha slagit sig ned i Lidias våning — hon gav honom mat och tvättade hans enda *guayabera* varje dag — befann han sig i ständig rörelse, i en paroxysm av revolutionär aktivitet, som för att ta igen de tjugotvå månaderna bakom galler. Han höll tal, skrev artiklar och höll möten med sina kamrater för att utforma framförandet av 26 juli-rörelsen. Armando Hart och Faustino Pérez, som hade tillhört den kortlivade moderata Nationella revolutionsrörelsen (MNR), blev nu en kanal för rekrytering av MNR-aktivister till 26 juli-rörelsen. En kväll lyssnade åtskilliga vänner på Castros redogörelse för slaget vid Moncada och de kunde höra hans slutsats: ”Nu har jag tillräcklig erfarenhet; med nya resurser skall vi inte misslyckas nästa gång.”

Castro blev alltmer orolig för sin säkerhet medan han bekämpade Batista. Någon av de första dagarna i juni flyttade hans bror Raúl, Níco López (som just hade återvänt från landsflykt i Mexiko) och Jesús Montané in i Lidias våning med sina vapen för att skydda honom. Efter en vecka eller så kom emellertid Fidel fram till att han inte borde sova två nätter i rad på samma ställe, så han flyttade omkring till en rad olika vänners hem. Men han upphörde aldrig med angreppen på Batista. Efter det att generalen den 4 juni hållit ett tal i vilket han hade förklarat att regeringen ”försökte vara tålmodig” men att vissa människor betraktade detta som ”en svaghet”, besvarade Castro elden med en artikel i *La Calle* och kallade honom ”ohederlig”. Artikeln bar rubriken ”Mördarhänder!”.

Allvarlig misshandel av Juan Manuel Márquez, en oppositionsledare, och mordet på Jorge Agostini, en före detta sjöofficer som just hade återvänt från landsflykt, innebar öppet krig mellan Batista och den castroledda oppositionen. Castro anklagade regeringen för att ha mördat Agostini, och samma natt exploderade sju bomber i Havanna; Castro sade att det var ett verk av Batistas agenter. Myndigheterna svarade med att anklaga Raúl Castro för att ha placerat en bomb på en biograf och Fidel anklagade i en inlaga till domstolen i Havanna regeringen för att planera att mörda honom och hans bror. Han utlyste också en strejk som sympatyttring för järnvägsarbetare som hade fått sina löner nedskurna. Den 15 juni förbjöd regeringen *La Calle* att publicera fler artiklar av Castro (hans senaste hade haft rubriken ”Inför terror och brottslighet”); i själva verket hade man tystat Fidel politiskt. *La Calle* stängdes av polisen följande dag.

Castros opublicerade artikel hade titeln ”Här kan man inte längre leva”, och den antydde ganska öppet att han beredde sig på att lämna landet även om den inte gav den minsta antydning om att han tänkte förbereda ett väpnat uppror i landsflykten. Den 17 juni instruerade Fidel Raúl att begära asyl på mexikanska ambassaden i Havanna; det låg två stämningsansökningar

mot honom och man fruktade ett mord. Den 24 juni reste Raúl till Mexiko, den första av Rörelsens medlemmar som reste den långa vägen till en invasion.

Innan Raul reste höll han emellertid ett hemligt möte i ett gammalt hus på Factoríagatan nära Havannas hamn där Nationaldirektoratet för 26 juli-rörelsen organiserades på kvällen den 12 juni. Fidel som insåg att han själv snart måste lämna Kuba fann det vara ett bjudande krav att lämna bakom sig en välfungerande organisation för att stödja upprorsrörelsen. Han hade lärt sig sin läxa i Moncada. Det var detta möte Armando nämnde trettio år senare när han berättade sina minnen om Rörelsens födelse; han sade att varje person som hade varit närvarande fortfarande tillhörde revolutionen eller var död. De elva medlemmarna av Nationaldirektoratet utgjordes av Fidel Castro, Pedro Miret, Jesús Montané, Melba Hernández, Haydée Santamaría, José Suárez Blanco, Pedro Celestino Aquilera, Níco López, Armando Hart, Faustino Pérez och Luis Bonito. Moncadakämparna var i majoritet men Rörelsen hade tillförts nytt blod.

Den 6 juli gjorde Fidel sina sista förberedelser för att lämna Kuba. Ett mexikanskt turistvisum hade diskret anskaffats för hans pass och Lidia sålde sitt kylskåp för att han skulle få med sig en liten reskassa. Sedan packade hon hans kappsäckar med mera böcker än kläder. På eftermiddagen den 7 juli lämnade Castro våningen i en bil tillsammans med sina systrar Lidia och Emma, sin son Fidelito (som Lidia hade hämtat från skolan) och en kvinnlig advokat. På flygplatsen omfamnade och kysste Fidel sin son, så steg han ombord på Flight 566 tillhörig Mexikanska flygbolaget. Han lämnade efter sig följande budskap, tryckt av *Bohemia* i 250 000 exemplar:

”Jag lämnar Kuba därför att alla möjligheter till en fredlig kamp har stängts för mig. Sex veckor efter det att jag frigivits från fängelset är jag mer än någonsin övertygad om diktaturens avsikt att sitta kvar vid makten i tjugo år, maskerad på olika sätt, liksom nu härskande med hjälp av terror och brottslighet och utan en tanke på att det kubanska folkets tålmod har sina gränser. Som en efterföljare till Martí tror jag att tiden har kommit att ta rätten och inte titta om den, att slåss i stället för att be om den. Jag kommer att slå mig ned någonstans i Karibien. Från resor sådana som denna återvänder man inte eller också återvänder man med tyrannens huvud framför sina fötter.”

Kapitel 7

Fidel Castro kom i landsflykt till Mexiko med det klara och uttalade målet att organisera och öva en rebellarmé som skulle landstiga på Kuba för att öppna gerillakrig i Sierra Maestra. Gerillaarmén skulle sedan besegra Kubas väpnade styrkor, avsätta general Batista och proklamera en revolutionsregering på ön. För att uppnå detta mål hade han när han satte sin fot på Mexikos jord till sitt förfogande en handfull vänner, oändlig själsstyrka och en otrolig övertalningsförmåga.

”Där satt han framför mig, denne Fidel Castro, och röt åt mig i mitt eget hem, våldsamt gestikulerande som om vi var mitt uppe i ett våldsamt gräl: 'Ni är kuban, det är er oavvisliga plikt att hjälpa oss!' ” Så mindes den nu avlidne Alberto Bayo, kubanskfödd före detta officer och gerillaspecialist i republikanska armén under spanska inbördeskriget. Castro hade omedelbart sparat upp honom i Mexico City där den gamle soldaten levde i självvald landsflykt.

I sin bok om hur han ordnade utbildningen av männen i *Fidelista*-expeditionen skildrar Bayo mötet: ”Den unge mannen förklarade för mig att han förväntade sig att besegra Batista efter en kommande landstigning som han planerade att vidta med sina män 'när jag har fått dem' och med fartyg 'när jag har fått pengar att köpa dem för', för i det ögonblick han talade med mig hade han inte en enda man och inte en enda dollar... Var det inte lustigt? Var det inte barnsligheter? Så han frågade mig om jag kunde åtaga mig att 'lära blivande soldater gerilla-

taktik' när han hade rekryterat dem och när han hade fått ihop pengar att föda, klä och utrusta dem med och köpa fartyg för att transportera dem till Kuba. Se där, tänkte jag, den här unge mannen tänker förflytta berg med en hand. Men vad kostade det mig att göra honom glad? 'Ja', sade jag. 'Ja, Fidel, jag lovar att instruera de där pojkarna i samma ögonblick som det blir nödvändigt.' Fidel tillade: 'Ja, jag reser till Förenta staterna för att skaffa fram manskap och pengar, och när jag har klarat av det inom en sju, åtta månader, i slutet på det här året, kommer jag tillbaka och då skall vi planlägga hur den militära utbildningen skall gå till...' Vi skakade hand och allt det där verkade omöjligt i mina ögon."

Castro måste ha hört talas om vad Bayo gick för genom latinamerikanska revolutionära kontakter när han kom till Mexico City på morgonen den 8 juli 1955, efter att ha tillbringat en natt i Vera Cruz. Han var klädd i sin gamla grå kostym, och när han träffade sin bror Raúl och åtskilliga andra kubanska landsflyktiga den första kvällen medgav han att "jag hade nära till tårarna när jag tog planet från Havanna". Men han gjorde omedelbart upp en plan för att, som han sedan sade, "få kontakt med inflytelserika personer i det här landet, vilkas vänskap och sympati jag kunde få nytta av". General Bayo var bland de första av dessa personer som Fidel tog kontakt med.

Albert Bayo, ofta men falskeligen beskriven som kommunistagent, var exakt den man som Castro behövde för sitt företag om det skulle kunna förverkligas. Den amatörmässiga militärutbildning som de överlevande moncadakämparna genomgått var helt otillräcklig för den invasion han plan-lade och deras brist på yrkeskunnighet (hans egen medräknad) kunde inte påbättras med läsning av José Martí's memoarer och gerillaerfarenheter som inhämtats via artonhundredatalsgeneralerna Máximo Gómez och Antonio Maceo. Vad 26 juli-rörelsen nu måste skaffa sig var expertis i modern gerillastrid i svår bergsterräng mot Batistas sofistikerade arsenal. Bayo, en åldrande, vithårig man när Castro träffade honom 1955, hade i elva år kämpat med spanska armén i Marocko mot morisk gerilla i Nordafrikas Riffberg på tjugotalet. Han kämpade mot den legendariske Abd-el-Krim, fortsatte att studera gerillataktik vid spanska militärhögskolan i Toledo och undervisade sedan i sitt favoritämne vid stabsskolan i Salamanca. Under spanska inbördeskriget pläderade han för större utnyttjande av gerillaförband hos republikanerna mot Francos bättre beväpnade Nationalarmé. Han erinrade sina överordnade om att gerillan föddes i Spanien och första gången användes för att på fjortonhundredratalet fördriva morena och senare mot Napoleons franska legioner 1808. Nu förklarade general Bayo för Fidel Castro att "gerillakrigaren är oövervinnelig när han kan vara säker på att få stöd av bönder i trakten".

Spanjoren hade använt åren i landsflykt till att utbilda rebeller från både vänstern och antikommunister i hela Karibien för anfall mot diktaturer i Nicaragua och Dominikanska republiken. Vid mitten av femtiotalet undervisade Bayo i franska och engelska vid Latinamerikanska universitetet i Mexiko, undervisade i försvarets flygskola och drev en liten möbelfabrik. Bayo förklarade för Castro att han bara kunde ägna tre timmar om dagen åt rebellerna efter sin normala arbetsdag men Fidel protesterade: "Nej, general Bayo, vi behöver er hela dagen. Ni måste ge upp alla andra arbetsuppgifter och ägna er helt åt vår utbildning. Varför ska ni ha en möbelfabrik om ni inom kort skall följa med oss och vi tillsammans skall segra på Kuba?..." Den sextiofemårige generalen skrev att den unge Castro "hade mig helt i sitt våld, jag smittades av hans entusiasm och han inympade sin entusiasm på mig. Där och då lovade jag Fidel att upphöra med min undervisning och avveckla mina affärer."

Bayo fick aldrig de cirka sextusen dollar han hade blivit lovad för sin möbelfabrik, och han förlorade en månatlig inkomst på trehundra dollar. Bayo berättar att Castro, utan att hans fru fick veta om det, betalade sextiofem dollar i månaden för att ge henne illusionen att möbelfabriken gav avkastning, men när hon tre månader senare upptäckte sanningen tog hon på sig mera undervisning för att kunna hålla familjen med mat. Bayo vägrade att ta emot mer pengar av de nästan utblottade kubanerna. Han skrev senare böcker för att få fram pengar så

att han kunde betala Castro de 195 dollar han hade fått av honom. Efter att ha kommit överens med Bayo kunde Fidel sätta igång med organiserande av upproret.

Trots sina bristfälliga materiella resurser hade Castro en ganska genomtänkt stridsplan redan innan han lämnade Havanna. Pedro Miret som intimt samarbetade med Castro under hela perioden säger att Castros beslut att resa till Mexiko grundade sig på hans redan fattade beslut att landsätta en rebellstyrka i Oriente. Han minns ”att detta hade man redan räknat ut och det gällde platsen för landstigningen lika väl som den plats vi skulle bege oss till uppe i Sierra... Jag kände till detta redan innan Fidel reste till Mexiko.” Miret förklarar att tanken på att bege sig till Sierra uppstod efter Moncada (Castro hade faktiskt velat sätta igång en gerillaoperation i bergen ovanför Santiago efter det att han tagit sig undan från kasernerna) och att tanken på att kämpa uppe i bergen var hopkopplad med ”massaktiviteter” på andra håll på Kuba. Han säger att ”utan stöd av massorna fanns det ingen möjlighet att segra”. Detta var en av lektionerna från Moncada. Miret påpekar att efter den 26 juli var en ny kupp mot militäranläggningar utesluten.

Enligt Miret hade han och Fidel kommit fram till att man borde landstiga i en zon sydväst om Niquero på Orienteprovensens västkust som skjuter ut som en stor halvö i havet, och i den lilla hamnstaden Pilón på sydkusten, ungefär sextio kilometer bort på den svårtillgängliga kusten. De hade kommit fram till beslutet om att landstiga på ett bestämt ställe i Oriente strax innan Castro avreste till Mexiko och han handlade snabbt för att bygga en fastare grund för idén. Miret hade rest till Orientehalvön i september för att studera terrängen, stränderna och vattnen närmast stränderna mellan Niquero och Pilón. Han åtföljdes av Frank País, den tjugo år gamle samordningsmannen för 26 juli-rörelsen i Santiago och en av dess mest inflytelserika ledare, och av Celia Sánchez, den trettiofyråriga dottern till en läkare i staden Media Luna som snart skulle bli Fidels närmaste kamrat och förtrodda i Sierra.

Miret var benägen för att man skulle landstiga på stränderna nära Pilón, och Celia fick av marinstationerna där sjökort med djupsiffror och tabeller för ebb och flod för detta område när deras lilla grupp hade inspekterat det. Celia var en av fem döttrar till den patriotiske och radikale läkaren Manuel Sánchez. En dag då hon ännu var ett barn tog hennes far med henne upp på Pico Turquino i Sierra Maestra, Kubas högsta berg, för att placera en byst av José Martí på dess topp. Familjen Sánchez tillhörde *Ortodoxo*-partiet, och doktor Sánchez hade sett tillräckligt mycket elände vid den sockerfabrik där han var verksläkare för att ha ratt en stark känsla för nödvändigheten av social rättvisa. Celia delade hans politiska åsikter, och hon reste till Havanna sedan Fidel och hans kamrater frigivits för att höra efter om hon kunde vara Rörelsen till någon nytta. Celia besökte *Ortodoxo*-partiets högkvarter, tydligen i hopp om att träffa Fidel, men han var inte där. Enligt hennes vänner ville Celia övertala Castro att han skulle fortsätta sitt krig i Sierra Maestra och hon hade till och med en del kartor med sig. Hon träffade emellertid Pedro Miret, och han minns att de diskuterade det där ämnet. I september kontaktade Miret och Frank País, som kände henne mycket väl, Celia för att hon skulle hjälpa till vid deras rekognoscering av kusten. Att skaffa fram kartor var den första tjänst hon gjorde revolutionen och Fidel Castro. Miret flög sedan till Mexiko för att överlämna kartorna, sjökorten och all annan relevant information till Castro.

Fidel gillade förslaget att landstiga i närheten av Pilón (fast planerna senare ändrades), men det förblev en omsorgsfullt bevakad hemlighet. Miret flög tillbaka till Kuba för att fortsätta att organisera 26 juli-rörelsen inne i landet och inleda förberedelserna för landstigningen som förväntades ske cirka ett år senare. Han höll kontakt med Celia och flög på nytt till Mexiko i början av 1957 för att hålla Castro å jour med utvecklingen. Miret var i stånd att rapportera för Castro att Rörelsen, numera känd under sina initialer, ”MR-26-7” (*Movimiento Revolucionario 26 julio*) växte i medlemsantal och betydelse.

Eftersom Rörelsen var hemlig vid det här laget var medlemsantalet avsiktligt lågt, och

potentiella medlemmar granskades omsorgsfullt av Nationella direktoratet som Castro hade lämnat kvar på Kuba. Speciella funktioner, från rekrytering och insamlande av pengar till propaganda och förberedelser för att underhålla ett gerillakrig i bergen, tilldelades olika medlemmar av Rörelsen, och det fanns "samordnare" på nationell, provinsial och lokal nivå. *Ortodoxo*-partiet uppfattades å andra sidan av Fidel vid denna tid som en massiv politisk bas för hans revolutionsrörelse. Han var noga med att behålla sin identifikation med *Ortodoxo* (vid återkomsten från fängelset hade han lovat att arbeta aktivt i partiet), men när han befann sig i Mexiko förbigick han partiledningen för att vädja till de djupa leden inom partiet för anslutning till väpnat uppror.

Angelägen om att framstå som den legitime arvtagaren efter den store Eddy Chibás sände Castro ett budskap till *Ortodoxos* kongress som då hölls i Havanna, och i detta framhöll han för partiets militanta grupp att de hade en central roll att spela "i kampen för nationell frihet". Budskapet, som upplästes för cirka femhundra delegater av Faustino Pérez, en medlem av Rörelsens Nationella direktorat, manade partiet att avslå Batistas anbud om kongressval som "en fredlig lösning" eftersom det var en skam. Castro bad Batista att avgå, "ty en äventyrars nycker kan inte få försteg framför sex miljoner kubaners intressen; om ni inte avgår, om ni fortsätter att driva igenom er vilja med våld, kommer dessa sex miljoner att använda våld, och vi skall utplåna er och er klick av skändliga mördare från jordens yta". Fidel sade att det för oppositionen fanns två alternativ: att "lägga armarna i kors och gråta som Maria Magdalena därför att de saknar mod att framställa sina hederliga krav" eller slå in på "den väg som kallas revolution, alla människors rätt att revoltera mot förtryck!".

Delegaterna reste sig upp och började skandera: "Revolution!... Revolution! ... Revolution!" Vad Fidel beträffar hade *Ortodoxo* bestämt sig för "väpnat uppror", och hans Rörelse var "*Chibásismos* revolutionära verktyg". På så sätt slog han samman de båda organisationerna.

Kommunisterna var inte intresserade av Castros uppror; de trodde fortfarande att de kunde kontrollera eller samordna väpnad opposition mot Batista på Kuba. När partiet fick veta att Castro skulle lämna landet utsåg man Raúl Valdés Vivó, generalsekreterare i Socialistisk ungdom vid Havannauniversitetet, att övertala honom att stanna kvar. Kommunisterna föredrog att Castro stannade kvar på Kuba och samarbetade med dem för att organisera en förenad politisk front mot Batista, och återigen underskattade de hans intelligens och hans personlighetstyp. Fidel svarade att varje massrörelse måste byggas kring en direkt konfrontation med fienden och att han gav sig iväg för att bereda marken för en revolution. Vad som förblir oklart så många år senare är vilken roll Raúl Castro spelade i den kommunistiska strategin, om han nu alls spelade någon roll i den — om det faktiskt existerade en strategi på lång sikt. Fast Raúl hade varit partimedlem sedan Moncada föreföll hans lojalitet först och främst gälla brodern, i varje fall tills dessa båda lojaliteter sammansmälte i efterdyningarna av revolutionen. Under tiden var Raúl i Mexiko, medlem av Fidels inre cirkel av blivande invasionsledare.

De firade den andra årsdagen av Moncada genom att lägga ned en krans vid De Heroiska Barnens grav i Chapultepec, en mexikansk nationalhelgedom, och Fidel utökade sina ansträngningar att få kontakt med inflytelserika mexikaner, radikala latinamerikanska landsflyktiga bosatta i Mexiko och kubanska flyktingar. Dygnet runt arbetade Castro med sin nya revolutionära aktivitet; han höll sammanträden, han läste och skrev, såg sig om efter rekryter och pengar, höll ett öga på det politiska livet i Kuba och gav stadga åt 26 juli-rörelsen.

Fidels första hem i Mexico City var ett litet rum med utsikt över bakgården på ett litet billigt hotell i centrum. Här skrev och läste han ständigt. För att äta lunch och middag fick han gå till fots, oavsett var han råkade befinna sig, ta sig hem till María Antonia González, en kubanska gift med en mexikansk brottare, Avelino Palomo, i den gamla delen av staden vid

Emparángatan. María Antonias våning var en fristad, en fredad vrå, kök och högkvarter för alla kubanska landsflyktiga i Mexiko och det var här Raúl kom att bo efter sin ankomst. Bröderna Castro hade känt María Antonia hemma på Kuba, och under den mexikanska landsflykten blev hon som en gudmor för *Fidelistas*, ännu en i galaxen av kubanska kvinnor som gjorde revolutionens slutgiltiga seger möjlig. Hennes genorositet höll bröderna vid liv. Fidel fick åttio dollar i månaden från Kuba, Raúl fick bara fyrtio.

En vecka efter ankomsten till Mexiko skrev Castro genom en hemlig kanal ett brev till Faustino Pérez att han hade studerat den mexikanska revolutionsprocessen under general Lázaro Cárdenas presidenttid. På 1930-talet hade Cárdenas exproprierat utländska oljebolag och lagfäst drastiska jordreformer (och han skulle snart bli Fidels beskyddare). Detta blev en del av Castros utkast till ett "komplett revolutionsprogram" som han tänkte skicka till Kuba som en broschyr för hemlig massdistribution. Han blev tvungen att pantsätta sin överrock för att kunna betala för tryckningen av ett par exemplar av sitt dokument, och i ett brev till en vän anmärkte han att "pantlånekontoren här ägs av staten och de tar mycket liten ränta... om resten av mina kläder skulle behöva gå samma väg skulle jag inte tveka ett ögonblick".

Castro fick influensa, men trots hög feber fortsatte han att för hand skriva ned sina planer för Kuba efter det att Batista hade besegrats. I gryningen den 2 augusti skrev han några rader till sin syster Lidia i Havanna: "Fast klockan nu är fem minuter över fyra på morgonen sitter jag fortfarande och skriver. Jag har ingen aning om hur många sidor det har blivit! Jag måste lämna dem till kuriren klockan åtta. Jag har ingen väckarklocka; försover jag mig kan jag missa kuriren, så jag tänker inte somna... Jag har influensa, och jag hostar och det värker i hela kroppen. Jag har inga kubanska cigarrer, och jag saknar dem verkligen." I ett annat brev samma vecka säger han att hans liv i landsflykt är "sorgligt, ensamt och tungt".

Det hans skrivelser i ensamheten resulterade i blev Rörelsens "Manifest nummer Ett till Kubas folk", undertecknat av Castro och daterat den 8 augusti 1955. Grundat på ett program om femton punkter var detta dokument långt mer radikalt än hans förslag två år tidigare i "Historien kommer att frikänna mig". Manifestet var avsett att nå kubanerna den 16 augusti, på fjärde årsdagen av Eddy Chibás död. Symbolism var livsviktig i det ständiga uppbyggandet av Castros image, så Manifestet inleddes med lämpliga citat av Martí och general Antonio Maceo. Castro instruerade sina trogna därhemma att trycka åtminstone femtiotusen exemplar av dokumentet och att börja distribuera dem vid Chibás grav på Havannas kyrkogård. I Mexiko trycktes tvåtusen exemplar av Alsacio Vanegas Arroyo, en mexikansk tryckare som var vän till María Antonia. Den handskrivna originaltexten till manifestet smugglades ut av en annan kvinnlig vän, syster till popsångaren Orquídea Pino, inuti ett exemplar av *Inkafolkets historia*, ett klassiskt verk om den spanska erövringen. Denna vecka fyllde Castro tjugonio år.

Castros Manifest var huvudsakligen utformat för att ideologiskt och militärt omforma Rörelsen till en ny strömlinjeformad struktur medan kontinuiteten med traditionen från Moncada bibehölls. Enormt till formatet, liksom Castros alla proklamationer, var det "ett öppet rop på revolution och ett frontalangrepp på den klick av förbrytare som trampar nationens heder under fötterna och styr dess bana tvärsen mot dess öde och folkets suveräna vilja... Vi har bränt våra skepp; antingen skall vi till varje pris erövra vårt fädernesland så att vi kan leva med värdighet och heder, eller också skall vi bli utan fädernesland." Rörelsen, skrev Castro, "har skapats utan hat mot någon; den är inte ett politiskt parti utan en revolutionär rörelse; dess led står öppna för alla kubaner som allvarligt önskar se politisk demokrati förverkligad och social rättvisa genomförd på Kuba; dess ledarskap är kollektivt och hemligt, utformat av nya människor som inte står i förbund med det förgångna... Vi försvarade militären när ingen försvarade den, och bekämpade den när den stödde tyranniet, men vi skall välkomna den med öppna armar när den ansluter sig till frihetens sak..."

De särskilda punkterna på revolutionsprogrammet sörjde för: "Avskaffandet av latifundia,

fördelning av jorden bland bondefamiljerna... Arbetarens rätt till skälig del av vinsten i alla stora industriella, kommersiella företag och i gruvbrytningen... Omedelbar industrialisering av landet genom en omfattande planläggning, utförd och stödd av staten... Drastisk nedskärning av alla räntor, till effektiv hjälp för de 2 200 000 personer som i dag måste lägga ut en tredjedel av sin inkomst på räntor... Statligt bostadsbyggande för anständiga bostäder åt de 400 000 familjer som får tränga ihop sig i kyffiga enrumslägenheter, i kåkar och hyddor eller som inhysta i andra hand... Utveckling av elnätet för de 2 800 000 personer på vår landsbygd som saknar elektricitet... Förstatligande av samhällsservicen: telefon, elektricitet och gas... Uppförande av tio barnstäder för att helt omhänderta och utbilda 200 000 barn till arbetare och bönder... Utvidning av utbildningen ända till landets mest avlägsna hörn... Genomgripande reform av skattesystemet... Reorganisation av den offentliga administrationen... Avskaffande av dödsstraffet i krigslagarna för brott begångna under fredstid... Införande av ett okränkbart tjänstgöringsreglemente för anställda vid krigsmakten så att de endast kan avskedas ur sin tjänst av fullgoda skäl... Anständiga löner till alla anställda i offentlig tjänst... Tillräckliga åtgärder i fråga om utbildning och lagstiftning för att avlägsna varje slag av diskriminering på grund av ras eller kön som beklagligtvis alltjämt existerar i vårt sociala och ekonomiska liv... Reorganisation av domstolsväsendet... Konfiskation av all egendom som förskingrare roffat åt sig under tidigare regeringar..."

Liksom talet "Historien kommer att frikänna mig" har Manifestet underkastats ändlös analys och tolkning för att fastställa i vilken grad det antingen antydde eller skickligt dolde Castros verkliga eller påstådda marxism-leninism. Det är intressant att de som anklagade honom för kommunism innan han offentligt bekände sin samhörighet med den, liksom dagens officiella talesmän som bestämt hävdar att han *alltid* har varit marxist-leninist, alla är ense om att Manifestet har en marxistisk utformning. Noggrann granskning av texten i samband med den period under vilken den skrevs kan emellertid leda till en annan slutsats: att Castro hade hållit sina valmöjligheter öppna så att han i framtiden kunde välja den tolkning som politiskt passade honom bäst.

Tydligen var jordreformer, vinstdelning, räntenedskärningar, statligt bostadsbyggande, statsstyrd industrialisering, landsbygdens elektrifiering, effektivt skolväsen och åtgärder mot diskriminering inte några konstitutionella åsikter ens i ett latinamerikanskt land år 1955, men de kunde automatiskt infogas i ett kommunistiskt eller socialistiskt program. Förstatligande av samhällsservice behöver inte, även om det tillhörde USA:s intressen, vara något utslag av marxism (fast exempelvis Eisenhoweradministrationen kan ha sett saken så). Mexiko under Cárdenas, vars politik Castro studerade så grundligt, hade gått mycket längre i förstatligande utan att ha anklagats för kommunism; fast Perón i Argentina betraktades som fascist och gangster hade han nyligen nationaliserat engelska och amerikanska intressen i samhällsservicen, och samhällsservice av den här typen hade förstatligats i de flesta västeuropeiska länder efter andra världskriget.

I den bemärkelsen är det alltså en fåfäng uppgift att leta efter en fördold ideologi i Castros Manifest. Han visste exakt vad han sade — och hur långt han kunde och borde gå. 1955, och även fyra år senare, såg han alltid till att han hade manöverutrymme. Det är förvisso tänkbart att Fidel redan var en övertygad marxist-leninist när han satt där med pennan i hand på sitt lilla mexikanska hotellrum. Han sade tjugo år senare till Lionel Martin att hans tidiga program var "ett väntrum till den socialistiska revolutionen", men detta är att i efterhand försöka manipulera historien.

Ovedersägliga är emellertid Castros "antiimperialistiska" eller helt enkelt antiamerikanska känslor som han aldrig försökte dölja. Som student hade han tillhört organisationer som hade arbetat för frihet åt Puerto Rico, och bland de första vänner han fick i Mexiko var den peruanskfödda Laura Meneses, hustru till den fängslade puertoricanen och *independista*-ledaren Pedro Albizu Campos. Albizu Campos avtjänade ett långvarigt fängelsestraff i

Förenta staterna och Castro betraktade honom som en hjälte. Laura hade varit med när Fidel firade minnet av Moncada-attacken den 26 juli och under återstoden av hans tid i Mexiko förblev de goda vänner som ofta träffades.

I sitt tal vid Che Guevaras död 1967 sade Castro att ”det var en dag i juli eller augusti månad som vi träffades i Chile”. Fidel Castro och Ernesto Guevara träffades första gången i María Antonio González våning i Mexico City. Hilda Gadea, en peruanska med inkaliknande drag som var Guevaras första fru, förlägger mötet till ”början av juli” i sin bok om Che (Hilda dog i cancer i Havanna 1974 och hade varit skild från Che sedan våren 1960). En redogörelse för Castros landsflyktsår i Mexiko, utgiven av De Revolutionära väpnade styrkornas Centrala politiska direktorat säger att han och Guevara ”fick kontakt någon gång under september månad”. Castros historieskrivare verkar obekymrade om sådana divergenser.

Händelsevis inledde Castro och Guevara sina aktiva revolutionära karriärer med två veckors mellanrum. Den 8 juli 1953, när Fidel Castro fullbordade förberedelserna för Moncada, reste Che Guevara från Buenos Aires till Bolivia som ett första led i en revolutionär färd. Hans far, Ernesto Guevara Lynch, minns att Che när han tog farväl av honom och av sin mor förklarade att han skulle företa ett självpåtaget uppdrag, ”att kämpa för att befria Amerika från Förenta staternas imperialism”.

”Här har ni en soldat som slåss för Amerika”, sade Che till sina föräldrar, och han tillade att han skulle göra en insats i det antiamerikanska korståg som han ansåg att den av honom mycket beundrade Juan Perón hade igångsatt som Argentinas president. Che, som var två år yngre än Fidel Castro, hade tagit sin med.kand. vid medicinska fakulteten vid Buenos Aires universitet den 11 april 1953 men kom genast fram till att han föredrog revolution framför att arbeta som läkare. Che, som betraktade sig som marxist men aldrig formellt anslöt sig till det argentinska kommunistpartiet, hade tillbringat en lång tid av det föregående året på resor runt om i Sydamerika med en studiekamrat och kunde under färden övertyga sig om de olika ländernas koloniala status. Han hade grundat en djup avsky för Förenta staterna under ett månadslångt uppehåll i Miami. Enligt fadern hade Guevara gjort slut på sina pengar där och måste vänta på ett argentinskt plan som han kunde få fri hemresa med. För att kunna leva i Miami på en dollar om dagen blev den astmatische Che tvungen att gå flera kilometer varje dag; han fick dåligt med mat och tycktes aldrig ha fått kontakt med några amerikaner som han ville minnas. Han var tillbaka i Buenos Aires i september 1952 och återupptog sina studier. Han fick satsa hårt för att kunna ta examen samtidigt med sina kurskamrater.

Che befann sig i La Paz, Bolivias huvudstad, samma dag som Fidel anföll Moncada, och han måste ha läst om det i tidningarna, men det finns ingenting som antyder att han blev särskilt imponerad. Han störtade inte iväg till Kuba utan reste i stället i sakta mak omkring i Bolivia, Peru, Ecuador, Colombia, Costa Rica, Nicaragua, Honduras, El Salvador och slutligen Guatemala där han, på sommaren 1954, bevittnade hur president Arbenz vänsterregering störtades av rebellerna, finansierade och organiserade av Central Intelligence Agency. Che kom till Mexiko 1955 och det var först då som han första gången träffade Fidel Castro som han hade fått underrättelser om genom rykten i revolutionära latinamerikanska kretsar. Från och med nu blev deras öden som revolutionärer förenade.

Kontakterna mellan Guevara och kubanerna hade först utvecklats i Guatemala på hösten 1953 och på våren 1954. Nico López, en av Castros närmaste medarbetare, hade rest till Guatemala efter att ha lyckats fly från Bayamokuppen den 26 juli, och han presenterades snart för Guevara och Hilda som då arbetade för Arbenz vänsterregim. Guevara träffade andra *Fidelista*-flyktingar och fick kännedom om bakgrunden och detaljerna kring händelserna i Moncada och Bayamo. Hängiven tanken på stora marxistiska omvälvningarna i Latinamerika och brinnande antiamerikan blev han fascinerad av det man berättade om Castro. Efter det att Arbenz hade störtats av sina CIA-dirigerade vänner flydde Guevara ut ur landet och kom till

Mexiko den 21 september 1954. Där stötte han återigen på *Ñico López* som försäkrade honom att Castro skulle frigges ur fängelset och förmodligen komma till Mexiko.

1955 arbetade Guevara heltid som läkare på Allmänna sjukhuset i Mexico City. Hans specialitet var allergier (han led ju själv av astma) och han föreläste utan lön vid Självständiga nationella universitetet. Lönen vid sjukhuset var emellertid så låg att han tvingades arbeta extra som pressfotograf för nyhetsbyrån *Latina*. Guevara bodde i en ynkligt liten våning vid Napolesgatan, hans levnadssätt var spartanskt och hans enda extravaganser var tillfälliga gåvor till Hilda av skivor med klassisk musik och enstaka silversmycken. 1955 gifte han sig med henne i Mexiko. De hade först träffats i Guatemala och hon följde med honom norrut efter det att Arbenz störtats. Slätrakad och med prydlig frisyra tedde sig Ernesto till sitt yttre som den typiske klassiske yrkesmannen med en respektingivande intellektuell läggning, det som man på den tiden betraktade som en ”salongsrevolutionär”. Hans konversation präglades av en lätt ironisk ton, och han föredrog att stillsamt hålla sig i bakgrunden. Han var synnerligen beläst, han skrev en träffsäker berättande prosa och var en ypperlig poet; hans franska var utmärkt, men hans engelska endast passabel.

Ideologiskt betraktade sig Guevara som marxist-leninist, och han ägnade doktrinen grundliga studier. Castro sade många år senare att när de första gången träffades ”var han redan marxist i sina tankar” och ”en långt mer avancerad revolutionär än jag var”. Inte omedelbart märkbar var vid den tidpunkten Ernesto Guevaras djupa idealism, en absolut frånvaro av politisk opportunistisk och en passionerad hängivenhet åt revolutionens sak. När Guevara föreställdes för den just landsflyktige generalsekreteraren för Guatemalas kommunistiska parti klandrade han Guatemalas vänsterpartier för att inte ha satt sig till motvärn mot den amerikansk-organiserade attacken; han ansåg att Arbenz skulle ha givit sig ut på landsbygden ”med en grupp sanna revolutionärer” för att fortsätta kampen. Hilda minns att de verkade ganska ”kyliga” när de skildes åt. Ernesto var den romantiske revolutionären på spaning efter en revolution.

När Raúl Castro kom till Mexiko i slutet av juni 1955 blev han av kamrater i Rörelsen som redan befann sig där inbjuden att träffa Ernesto Guevara. De landsflyktiga kubanerna kände Guevara genom Rico López, och sammanträffandet med Raúl blev en stor succé. Hilda mindes att Guevara tog med sig Raúl till deras våning (hon och Ernesto hade just börjat sammanbo) och att

det genast uppstod ”varm vänskap”. Hon skrev att Guevara och Raúl Castro träffades nästan varje dag och att Raúl föreställde Che för andra latinamerikanska vänsteranhängare som bodde i landsflykt i Mexiko. Om Raúl sade hon att ”han hade kommunistiska idéer, var en stor beundrare av Sovjetunionen... och trodde att kampen om makten bestod i att åstadkomma en folkets revolution och att denna kamp inte bara gällde Kuba utan var för Latinamerika och mot yankees imperialism”. På samma gång, minns Hilda, ”var det intellektuellt stimulerande att tala med Raúl. Han var munter, öppen, självsäker, mycket klar i utläggningen av sina idéer, med en otrolig skärpa i analys och syntes. Det var därför han och Ernesto kom så väl överens.”

Andra veckan i juli (enligt Hildas berättelse) ordnade Raúl ett möte mellan Fidel som hade varit i Mexico City sedan 8 juli och Guevara; de skulle träffas i María Antonias våning. De fick omedelbar kontakt, samtalade oavbrutet tio timmar i sträck, från tidigt på kvällen till långt fram på morgonen. Hilda skrev att Ernesto när han kom hem hade sagt att Fidel ”var en stor politisk ledare i en ny förnyad stil, en man som visste vad han gjorde, en man med enastående uthållighet och beslutsamhet” och de ”hade diskuterat Latinamerika och internationella problem”. Och Guevara hade sagt till henne: ”Om det är något bra som har hänt på Kuba efter Martí så är det Fidel Castro. Han kommer att göra revolution. Vi var helt överens... bara en person av hans slag skulle jag vara villig att hjälpa med vad som helst.”

Efteråt skrev Guevara om sitt möte med Castro: ”Jag träffade honom en av de där kalla nätterna i Mexiko, och jag minns att vår första diskussion gällde internationell politik. Efter några timmar den där natten — i gryningen — var jag redan en av de blivande expeditonsmedlemmarna.” I ett brev till sin far i Buenos Aires följande år förklarade han vad han gjorde i Mexiko: ”För en tid sedan... erbjöd mig en ung kubansk ledare att ansluta mig till hans rörelse för väpnat uppror och befrielse av hans folk, och jag tackade naturligtvis ja.”

Och så här minns Fidel: ”Argentinare till börden, var han latinamerikanare till själen, i sitt hjärta... Mycket har skrivits om alla revolutionärer, och detta var också fallet med Che. En del försökte presentera honom som en konspirator, som en samhällsomstörtande och skum individ, upptagen av att planera intriger och uppmana till revolution... Den unge Che hyste ett speciellt intresse för och nyfikenhet på vad som skedde i Latinamerika, hade en särskild förmåga att forska och inhämta kunskaper och en speciell längtan efter att få lära känna alla våra hemländer... Han hade ingenting annat än sin läkarexamen... Men då var han inte Che. Han var Ernesto Guevara. Det var på grund av argentinarnas vana att kalla varandra för Che som kubanerna började kalla honom Che... det namn som han senare gjorde berömt, det namn som han förvandlade till en symbol... det tog några minuter för Che att ansluta sig till den lilla grupp kubaner som arbetade med att organisera en ny fas i kampen i vårt land...”

Efter detta första sammanträffande möttes Fidel och Che två eller tre gånger i veckan och i slutet av juli kom Castro på middag till Guevaras. Che hade också bjudit Albizu Campos fru och Juan Juarbes, ännu en landsflyktig från Puerto Rico. Mycket av konversationen bestod i att Castro frågade ut dem om situationen i Puerto Rico, men vid ett tillfälle frågade Hilda honom: ”Men vad gör ni här när ni borde vara på Kuba?” Fidel svarade: ”Åh, en mycket bra fråga, och jag skall svara er”, och, fortsätter Hilda, hans svar tog fyra timmar. Hon minns att hans huvudpunkter var att ”yankees dominans av Kuba var total, det fanns ingen annan möjlighet än att fortsätta den väg vi slagit in på vid Moncada”, och att han hade kommit till Mexiko för att förbereda en invasion på ön ”för att starta öppet krig mot Batistas armé som understöds av amerikanerna” och att ”kampen på Kuba var en del av den kontinentala kamp mot yankees som Bolívar och Martí redan hade förut-skickat”. Castro fortsatte med att förklara hur man förberedde invasionen och hur viktigt det var att hålla det totalt hemligt, ”alltid vara medveten om att det kunde finnas infiltratörer men också säker på att förrädare kunde bli upptäckta”. Risken för förräderi fanns alltid i Fidels tankar.

Hildas personliga intryck av Fidel var: ”Mycket ljushyllt och lång, med mycket svart hår, blankt och lockigt, med en mustasch och med snabba, energiska och behärskade gester. Han verkade inte som den ledare han var: han kunde gälla för en verserad borgerlig turist, men när han talade lyste hans ögon av lidelse och tro på Revolutionen... Han hade den charm och personlighet som anstår en stor ledare och på samma gång var han beundransvärt naturlig och rättfram.”

När Castro hade gått frågade Guevara Hilda: ”Vad anser du om dessa vanvettiga kubaner som tänker invadera ett fullt rustat land?” Hon svarade: ”Visst är det vanvettigt, men vi måste vara med.” Guevara omfamnade henne och sa: ”Det tycker jag också... Jag har bestämt mig för att bli med i expeditonskåren... Vi ska snart sätta igång med våra förberedelser, och jag följer med som läkare.” Den 18 augusti gifte sig Che och Hilda i staden Tepozotlán, i närvaro av Raúl Castro, Jesús Montané (som just hade anlänt till Kuba) och den venezuelanska skaldinnan Lucila Velásquez, brudens närmaste vän. Fidel slöt sig senare till dem när de festade på en argentinsk barbecue tillagad av Che; Castro hade till en början tänkt vara med som vittne men avstått av säkerhetsskäl. Han trodde att Batista-agenter, FBI och mexikanska hemliga polisen bevakade honom, och han misstog sig inte helt. Kubanerna och Guevaras var nu oskiljaktiga; vid ett tillfälle anordnade Fidel en fest för sina politiska vänner med spaghetti och havets läckerheter och ost.

Inte heller när det gällde Che och Hilda kunde Castro låta bli att lägga sig i deras förehavanden. När Hilda berättade för honom att Che hade tjänat pengar extra genom att bevaka Panamerikanska spelen för sin nyhetsbyrå och att de inte kunde bestämma sig för om de skulle köpa en bil eller göra en resa, rådde Castro dem att köpa något för våningen, till exempel en grammofon, för det blev så mycket krångel med myndigheterna om man skaffade sig en bil. Hursomhelst, sade han, hade de ju vänner som ägde bilar om de skulle råka behöva en. Guevaras köpte en grammofon, och Castro blev stormförtjust när han fick se den vid sitt nästa besök. Just den kvällen träffade Castro Lucila Velásquez, och de tycktes bli intresserade av varandra. Han bjöd ut skaldinnan flera gånger men, som Hilda sade, ”han var så upptagen av sina politiska problem att alla andra intressen fick vika”. Ändå hade Lucila en gång frågat Hilda: ”Säg mig, hur bar du dig åt för att erövra Ernesto, hur kunde du få honom att gifta sig med dig?” Alla skrattade, Fidel också.

I september sörjde Guevara och Castro tillsammans när armén störtade Juan Perón i Argentina. För många argentinare betydde hans störtande slutet på en korrupt diktatur och en gradvis återgång till representativ demokrati, men för de båda unga revolutionärerna innebar det slutet på vad de uppfattade som ett experiment till den sociala rättvisans befrämjande. Guevara klagade inför Hilda över att folket inte kämpade på gatorna för att försvara Peróns regim. Både Che och Fidel hade var för sig kommit fram till att Peróns Justicialismo, en vag populism kombinerad med en välfärdsstat, var början till befrielse från kapitalism och ”imperialism”, även om Perón var högljutt antikommunistisk. Men han hade ett enormt stöd bland städernas arbetare och han var antiamerikan. Det var gott nog åt Guevara och Castro: de betraktade militärrevolutionen som ”reaktionär” och Castro förblev alltid peróntrogen, immun mot Perónismos självsvåld och korruption. Det var Perón som hade bekostat Castros resa till Bogotá 1948 till studentkongressen och det var Perón som finansierade den nyhetsbyrå som Guevara nu arbetade för i Mexiko. Medan Che Guevara lade upp planer för revolutionen med Fidel fick han i september ändå tid att resa till Vera Cruz för att ventilera en uppsats om allergier inför en läkarkongress där.

När nu Rörelsens ledning hade slagit sig ned i Mexiko tog sig Fidel Castro an nya uppgifter. När Pedro Miret anlände i september med kartmaterialet över kusten instruerade han honom att påskynda avresan för de återstående medlemmarna i Rörelsen för att de skulle kunna komma till Mexiko och utbildas för invasionen; han skickade en rad detaljerade order till Nationella direkto-ratet på Kuba och han förberedde en lång resa i Förenta staterna för att skaffa fram pengar. Jesús Montané och Melba Hernández hade redan kommit från Havanna och tillsammans med Raúl Castro och Che Guevara kunde de samordna verksamheten i Mexiko under Castros frånvaro. Juan Manuel Márquez, den fyrtiofyra år gamle ledaren för *Ortodoxo*-partiet, som i Havanna hade blivit ohyggligt misshandlad av batista-polisen på grund av sin vänskap med *Fidelistas*, lyckades också ta sig till Mexiko vid den här tiden; han blev även medlem av den ledande kretsen. Rebellerna hade också en vän i Raúl Roa, universitetsprofessorn som skickat dem böcker när de satt i fängelset på Pinjeön och nu bodde i Mexiko som medredaktör i tidskriften *Humanismo*.

På Kuba var nyckelmannen när det gällde invasionsförberedelserna Pedro Miret. Han förklarade att under denna period bestod en del av planen i att resa till Mexiko och informera Fidel; den andra delen var att han hemifrån skulle skicka över folk dit för att förena sig med den samlade styrkan. Miret säger att ”när Fidel lämnade ön fick jag axla ansvaret, de allra mest känsliga uppgifterna”. Eftersom det förelåg både planer för ett väpnat uppror och en generalstrejk ”måste hela landet organiseras, och detta tog lång tid eftersom det var så många inom *Ortodoxo*-partiet som sympatiserade med ett uppror och därför att vi måste samla in pengar till vapen, skaffa fram kontakter för inköp av dem och ordna vapengömmor. Så skulle vi välja ut kamrater att skicka till Mexiko, och detta måste göras systematiskt. Först måste kandidaterna testas... vi måste se hur de fungerade. Vi kunde till exempel beordra dem att

måla ett ”26” på väggar eller liknande (26 juli-rörelsens tecken), vilket kan förefalla vara en lätt sak... men folk som målade de där ”26”-tecknen började tappa respekten för myndigheterna, och de blev vårdslösa.

”I många fall”, säger Miret, ”måste männen bevisa sin pålitlighet så att vi kunde sätta igång och välja ut dem som skulle bli gruppchefer. När det började brännas, det vill säga att polisen var dem på spåren, skickade vi dem utomlands. Så vi skickade iväg folk allteftersom det började brännas för dem ... Ibland kunde vi skicka iväg dem öppet; det var otroligt vad man kunde åstadkomma. En gång ändrade jag litet grand på mitt namn... Men tjänstemännen på flygfältet var naturligtvis med i 26 juli-rörelsen... Eftersom vi inte hade några pengar fick en cell inom Rörelsen på Kuba åta sig att skicka pengar till folk utomlands... Somliga fick fyrtio dollar i månaden, vilket var mycket i Mexiko.” På så sätt växte Castros nya rebellarmé.

Och Fidel bombarderade Kuba med sina instruktioner. Två veckor efter distributionen av ”Manifest No 1” utfärdade han ett brev till Nationella direktoratet. Det innehöll hans planer för den nya Rörelsens struktur och funktion. Framförallt lade han tonvikten vid propaganda och säkerhet. Propagandan, skrev han, ”får aldrig svika... Jag ger den en avgörande betydelse därför att, bortsett från att det stärker moralen, utför material som hemligt cirkulerar i landet samma arbete som tusentals aktivister och omvänder varje entusiastisk medborgare till en aktiv deltagare som för argumenten och tankarna vidare...” Å andra sidan krävde Castro ”den strängaste tystnad” när det gällde vapen, de som hade hand om dem och de platser där de förvarades. ”Om någon *compañero* får veta för mycket på grund av sina aktiviteter måste han förflyttas från den interna fronten”, beordrade Fidel och tillade att inte mer än femton eller tjugo personer på Kuba borde ha kännedom om sådana saker och ingen skulle veta vilka de andra var. Han yrkade på indoktrineringsverksamhet bland arbetarna.

Den nya Rörelsen skulle, sade Castro, ha ”en centraliserad ledning som skall kontrollera alla principiella kanaler, men en decentraliserad organisation av massorna som arbetar med speciella uppgifter; dessa uppgifter kommer att tilldelas alla de medlemmar av de väpnade styrkorna som sympatiserar med oss.” På detta sätt väntade han sig att de mest kända ledarna i Rörelsen hemma på Kuba undan för undan kunde ersättas utan men för arbetet.

Den väsentliga skillnaden i strategi i jämförelse med det förflutna var att där Moncada betraktades som ett relativt snabbt krig, baserat på städerna, krävde den nya fasen ett långvarigt krig på landsbygden såväl som i städerna. Det förlängda kriget utgjorde nu en centralpunkt i Castros tänkande.

Den 17 september avsånde Fidel ett utförligt meddelande till Kvinnornas medborgarfront till Martí's hundraårsminne och framhävde att en revolution måste organiseras på sådant sätt att inga oväntade händelser eller missöden kunde råa ut för spåra ur. Han påpekade att ”en revolutionär strategi är alltid mer komplicerad än krigets strategi, den kan inte studeras på högskolor och yrkesmilitärerna med sitt stelbenta tänkande är de sista att fatta detta”. Efter att ha ägnat ämnet djupa funderingar hade Castro kommit till slutsatsen att en välorganiserad och fantasirik gerillaoperation hade en mycket god chans mot en traditionsbunden armé som arbetade efter instruktionsboken; detta var den verkliga nyckeln till hans beslut att sätta igång en invasion. Enligt Castro kunde politiska grupper spela skilda roller i en revolution, beroende på deras allmänna beskaffenhet och de ”sociala intressen” de representerade: detta var hans första antydning om att vissa grupper i hans revolutionära enhet skulle komma att vara mer jämbördiga än andra (detta var en detalj som allmänt missades av ett rätt stort antal *Fidelista*-sympatisörer).

Modern sabotageteknik skulle inövas i speciella stridsgrupper inne i landet för uppföljningsoperationer efter invasionen, skrev Castro, och åttio procent av de insamlade medlen skulle användas till vapeninköp, tjugo procent till organisation och propaganda. Var och en kunde delta i revolutionen, sade han, gammal som ung, män och kvinnor; de kunde erbjuda ”nyttig

medverkan” utan att nödvändigtvis behöva bära vapen. Men i ett brev den 4 oktober krävde Fidel ett bindande löfte av Rörelsens aktivister på Kuba att lämna systematiskt finansiellt understöd; detta skulle bli hans generalprov ”på våra medkämpars lojalitet mot revolutionära principer och disciplin”. Syftande på sig själv som ”Alex” (ett av hans täcknamn), efter hans andra förnamn, Alejandro) skrev han att ”Alex är övertygad om att revolutionsplanen kommer att bli framgångsrik om medlen är tillräckliga”. Av den anledningen företog Fidel i oktober en talarturné och penninginsamlingskampanj i Förenta staterna, hans första politiska framträdande på den amerikanska scenen.

”Jag kan med fullständig trovärdighet underrätta er om att 1956 kommer vi att vara fria eller också martyrer!” utropade Castro inför ett auditorium på åttahundra landsflyktiga kubaner i Palm Garden Hall i hörnet av Femtioandra Gatan och Åttonde Avenyn i New York den 30 oktober 1955. Detta var första gången Castro offentligt hade uttalat detta speciella löfte som skulle upprepas gång på gång under det kommande året: att invadera Kuba före utgången av år 1956. Han gjorde detta i det dubbla syftet att göra Rörelsen mera trovärdig genom att fastställa ett approximativt datum för invasionen, utsätta en deadline för egen del och hålla Batistaregimen i ovisshet. Om Rörelsen skulle växa till sig på Kuba, tänkte Castro, måste den få något mer påtagligt än vaga löften om ett återvändande i revolutionens tecken någon dag. Och han trodde att en direkt utmaning mot Batista psykologiskt skulle försvaga hans ställning inom hans egen regering. Han förklarade för sitt entusiastiska auditorium i New York att ”regimen är totalt desorienterad vad beträffar våra revolutionära aktiviteter... vi har utvecklat oförstörbara metoder ifråga om organisation och arbete... Vårt kontraspionage fungerar mycket bättre än deras spionage. Varje gång som deras agenter utomlands informerar regeringen får vi omedelbart veta det här. Alla Batistas informationskällor och spioner är omsorgsfullt bevakade av oss.”

New York-talet var en av höjdpunkterna i Castros sju veckor långa amerikaresa. Dess praktiska ändamål var att skaffa pengar till Rörelsen och att skapa ”Patriotiska klubbar” av kubaner bosatta i Förenta staterna som skulle ge revolutionen ekonomiskt stöd. Fidel såg emellertid till att den symbolism som låg i att följa i Martí's fotspår genom att mobilisera kubaner i landsflykt för ”befrielsekriget” inte glömdes av någon, vare sig hemma eller utomlands. Martí hade bott i New York i många år före proklamerandet av revolutionen 1895 och sin misslyckade expedition för att befria sitt land. Mesta delen av pengarna för att finansiera självständighetskriget kom från kubanska affärsmän och arbetare i New York-området och från cigarmakare i Tampa i Florida. När Fidel reste längs Förenta staternas östkust för att hålla sina revolutionära tal svävade Martí's och Eddy Chibás andar oavslutligt över hans färd (och Chibás röst kunde man höra från band som Fidel hade haft med sig.)

Castro inledde sin färd till USA genom att den 8 oktober skicka ett brev till *Ortodoxo*-partiets exekutivkommitté i New York i vilket han utlovade ”en radikal och djupgående förändring i nationens liv” som en stötspelare i Kubas befrielseprocess. Han utvidgade temat i Palm Garden genom att säga att ”kubanska folket vill ha något mer än blott och bart ett maktskifte. Kuba längtar efter en radikal förändring av sitt politiska och sociala liv... Folket måste få något mer än de abstrakta begreppen frihet och demokrati; anständiga levnadsvillkor måste bli varje kubans rättighet.” Hans åhörare upplevde detta tema som härstammande från Martí och Chibás; ingen läste in marxistiska budskap i dem förrän senare.

Efter att ha hållit ett eldande tal vid José Martí-monumentet i Mexico City den 10 oktober reste Castro till Förenta staterna. Hans första anhalt var Philadelphia; sedan höll han tal för kubanska grupper i Union City i New Jersey och Bridgeport i Connecticut innan han anlände till New York den 23 oktober. Kubaner hade emigrerat till USA sedan artonhundratalets senare hälft, men åtskilliga tusen extra hade kommit på 1950-talet på grund av den ekonomiska krisen på ön, och dessa utgjorde det viktigaste målet för Castros kampanj. Fidel hade tydligen inga svårigheter att få turistvisum till USA, förmodligen därför att Washington

(och de amerikanska ambassaderna i Mexiko och i Havanna) inte betraktade honom som tillräckligt ”subversiv” och Batistaregimen hade kanske inte fått veta något om hans resa i tid för att kräva att man förvägrade honom visum. Castro ville göra intryck på Förenta staternas kubaner, men vid den här tiden var han fullt belåten med att amerikanska myndigheter inte tog någon notis om honom. Polisen i Union City stoppade faktiskt den bil som körde Fidel till hans föreläsningssal, men det tycktes ha varit en rutinkontroll och man besvärade honom inte i fortsättningen. En annan version säger att organisatörerna av mötet i Union City hade glömt att begära tillstånd och att polisen därför kom för att se efter vad som stod på. Framträdandet i New York ordnades bara fyra dagar i förväg, förmodligen av säkerhetsskäl.

Det gick mycket bra. Castro, imponerande i sin gamla mörka kostym, väckte entusiasm med sin passionerade talekonst, och vid slutet av mötet fylldes bordet av cowboyhattar bräddfyllda med dollarsedlar från auditoriet. Juan Manuel Márquez, *Ortodoxo*-ledaren som nu hade blivit en av Castros favoritrådgivare, åtföljde honom under större delen av den amerikanska rundresan; han hade bott en tid i Miami tidigare och var väl hemmastadd i landsflyktiga kretsar. I sitt tal i New York gjorde Castro ett viktigt påpekande om sin strategi: ”Vi är emot våldsmetoder riktade mot personer från varje slags oppositionell organisation som inte har samma åsikter som vi. Vi ställer oss också radikalt avvisande till terrorism och kroppslig misshandel. Vi är inga vänner av våldsmetoder.” Som Fidel många år senare förklarade vid ett privat samtal hade han kommit till åsikten att terrorism, bortsett från att den var omoralisk, är improduktiv därför att den skrämmer bort moderata element som annars kunde ha blivit potentiella stödtrupper i revolutionen. Under hela Batista-kriget undvek *Fidelistas* terrorism om man därmed menar politiska mord och bombattentat på offentliga platser (Castro säger att det förekom terroristbombningar till att börja med, men han förbjöd det snabbt; sabotage mot elverk, till exempel, ansåg han däremot vara synnerligen önskvärda).

Den 20 november talade Castro till ettusen kubaner på Flaglerteatern i Miami; han hade tillbringat tre veckor efter New York-talet i privata samtal och underhandlingar med kubanska ledare i landsflykt och han hade träffat gamla vänner. Hans turistvisum hade utgått men immigrationsmyndigheterna i New York förlängde det automatiskt. I Miami fick Fidel sällskap med sin syster Lidia som hade med sig Fidelito och hans gudmor, María Antonia, från Mexiko. Hur Fidelito hade kunnat komma till sin far är oklart. Enligt en version tog Lidia honom ur skolan i Havanna och reste med honom till Miami i vad Castros belackare kallar en bokstavlig kidnappning. En annan version går ut på att Lidia först tog Fidelito till Mexiko dit deras yngre systrar, Emma och Augustina, hade följt efter under hösten. Hursomhelst, den sexårige sonen var med när han höll sitt tal i Miami, och när han började leka med sedlarna ide upp och nedvända sombreros sade hans far: ”Rör dem inte, Fidelito, för de här pengarna tillhör fäderneslandet.” I sitt tal sade Castro: ”Min son är här; om han hade åldern inne skulle han följa mig ut i striden.” Kubanska studenter i Miami överlämnade en stor kubansk flagga till Fidel. Han avslutade sin färd med tal i Tampa och Key West, traditionella kubanska samhällen. I Key West tillbringade han tio dagar då han vilade upp sig och satt och skrev på ett pensionat på Truman Avenue.

Den amerikanska resan blev en relativt stor framgång fast Castro aldrig avslöjade hur mycket pengar han hade samlat in; i ett brev från Miami till Raúl Castro sade han att han borde ha ett överskott på niotusen dollar efter att ha tryckt tiotusen revolutionära pamfletter. Vart han kom i Förenta staterna bad han om bidrag till sin kampfond; i talet i Miami sade han att ”det känns inte obehagligt att begära allmosor för fäderneslandet, vi gör det med hedern i behåll... ingen skall behöva ångra att ha hjälpt till, men även om hjälpen inte räcker till skall vi åka till Kuba med tiotusen gevär, eller med ett enda gevär...” Castro påpekade att man hade blivit förvånad över att han avslöjat det är han bestämt för revolutionen och tillade: ”Vi sade vilket år det var frågan om men inte vilken månad, dag eller timme det gällde och inte heller hur och var... Martí förnekade aldrig sina planer på en revolution när han var i landsflykt...”

Även politiskt blev resan värdefull. Han hjälpte till med att organisera ”Patriotiska klubbar” och ”26 juli-klubbar” i ett halvduzin städer fast han senare beklagade att kubanerna i Förenta staterna inte gav mer hjälp. Hans tanke var att varje arbetslös kuban skulle ge en dollar i veckan och att de som hade arbete skulle ge en dagslön av sin månadsinkomst. Han ansåg också att medlemmarna i hans klubbar skulle betala två dollar i veckan. Fidel kunde aldrig få nog, men när Sierrakriget slutligen hade inletts var det medel från Miami som betalade många vapenleveranser. I Havanna publicerade *Bohemia* mycket utförliga och engagerade artiklar om hans framträdanden i New York och Miami, och från Nassau på Bahamas utgav Castro ”26 juli-rörelsens Manifest nr 2 till Kubas folk”, vari han rapporterade att ”sju veckor av outtröttligt arbete, ägnade åt att organisera kubanerna från kanadensiska gränsen till det ärorika Key West, har givit de bästa resultat”. Han varnade för ”bedragare” som försökte samla in pengar i Rörelsens namn och hotade dem med bestraffning. Slutligen sade han: ”Inget annat alternativ återstår för landet än revolution.”

Castro återvände till Mexiko för att återuppta arbetet med att bygga upp invasionsarmén. Under de närmare sex månaderna sedan han lämnade Kuba hade han skapat rebellorganisationer i Mexiko, på Kuba och i Förenta staterna och 1956 kunde helt ägnas åt militära förberedelser.

Tillbaka i Mexiko fick Fidel emellertid ta itu med kubansk politik och kubanska politiker som äntligen började inse att han framträdde som den viktigaste oppositionsledaren. En artikel i *Bohemia* sade att det hade uppstått ett ”Fidelista-komplex” bland politikerna (det här är det första kända tillfälle då man använt uttrycket). Politikerna, fortsatte artikeln, ”kände sig reducerade till dvärgar av Fidel Castros skugga som börjar växa sig gigantisk, och de ser i honom en alltför farlig rival till vissa ledare inom den politiska oppositionen”. Dessa politiker skulle utarbeta en gemensam attityd mot ”Fidelismos revolutionära verksamhet” och söka nå en fredlig lösning på den kubanska krisen, sade artikeln, men de ”känner sig redan åsidosatta av Fidelismos omfång...” Foton av Castro och Batista illustrerade artikeln, ett sätt att antyda att de var de enda som stred om makten. Två veckor senare publicerade Miguel Hernandez Bauzá, en politisk kommentator, en artikel i *Bohemia* med rubriken ”Fäderneslandet tillhör inte Fidel”, ett ursinnigt anfall på Castro. Hernández varnade för att om Castro någonsin skulle komma till makten på Kuba skulle han bli ”den ende utdelaren av medborgerliga, moraliska och andliga nådevedermälen... Gud och kejsare i en och samma person” och att ”alla de som inte älskar Castro skulle avrättas som moraliskt mindervärdiga”. Ändå erkände författaren att ”ingen kan påstå att Fidel har levt på allmänna medel” som de flesta kubanska politiker har gjort.

Hernández Bauzá måste ha trampat på en liktorn genom att skildra Castro som sjukligt självupptagen, för Fidel svarade i *Bohemia* med en våldsam diatrib på nio spalter. Han påpekade att ”för fyra år sedan var det ingen som sysslade med min person... Obemärkt gick jag omkring bland alla dessa mäktiga herrar som diskuterade landets öde... I dag har jag egendomligt nog alla emot mig.” Men, skrev han, detta berodde inte på att han har övergivit sina ideal, för ”de vet att min upprorsanda inte går att kväsa med pengar eller maktställning”. Fidel var ursinnig, men han njöt av varje ord i dessa attacker mot honom från etablissemangets sida: äntligen var han erkänd, äntligen var han uppmärksam av alla, äntligen fruktade man honom. Och detta var exakt det klimat han behövde för att nå vidare.

På Kuba ökade spänningen och våldet under den senare delen av 1955 och gav näring åt revolutionära stämningar. Vid Havannauniversitetet bildade en grupp studenter under ledning av José Antonio Echeverría, som senare skulle dö för revolutionen och stiga in i Kubas Pantheon för stora hjältar, ett hemligt Revolutionsdirektorat (DR) för att inleda strid i staden mot Batista. DR hade emellertid inga kontakter med 26 juli-rörelsen och den skulle förbli en relativt oberoende revolutionär grupp till efter Castros seger. Under tiden gick DR nästan vilse i sin egen plan på att inta presidentpalatset och döda Batista. Planen hade ursprungligen

lagts fram av förutvarande presidenten Prío som beredde sig på att återvända till Kuba i mitten av augusti och hade ordnat med stora gömmor av vapen och ammunition i centrala Havanna, förmodligen för ett anfall mot presidentpalatset. DR-studenterna övertalades att sätta planen i verkställighet, men hemliga polisen lade beslag på vapnen den 4 och 5 augusti och krossade därmed konspirationen. Studenterna häktades inte desto mindre och hölls i fängsligt förvar i över en månad. När Prío återvände tillkännagav han att han förkastade alla tankar på uppror och att han skulle kämpa mot Batista med politiska medel; detta renderade honom en föraktfull bredd från Fidel Castro i Mexiko.

Castro fördömde också en grupp kallad Föreningen Republikens vänner (SAR), ledd av en åttioårig politiker vid namn Cosme de la Torriente och som skulle förhandla med Batista om nyval. För Fidel var inga förhandlingar acceptabla, och han förklarade att 26 juli-rörelsen skulle gå med på val endast om Batista avgick och gav sig iväg innan de hölls. Konfrontation var för Castro den enda möjliga strategin, särskilt när hans Rörelse började växa. I Havanna kom det till uppgörelser mellan studenter och poliser i november och början av december, och José Antonio Echeverría blev allvarligt skadad under ett gatuslagsmål. DR svarade med att öppna eld mot polisen och sårade ett dussintal poliser. Den 5 december slogs ett hundratal kvinnor från Kvinnornas medborgarfront till hundraårsminnet av Martí, en organisation i förbund med 26 juli-rörelsen, med polisen i centrum när de försökte marschera till ett massmöte anordnat av SAR. Åtskilliga kvinnor blev misshandlade och många häktades. Den 7 december öppnade polisen eld mot en skara studenter och arbetare som protesterade mot Batista; en av de sårade denna dag var Camilo Cienfuegos Gorriarán, en arbetare som snart skulle bli ännu en av revolutionens hjältar.

Den 23 december gick närmare en kvarts miljon sockerarbetare i fabriker och på gods i strejk efter en lönetvist. De fick omedelbart stöd av 26 juli-rörelsen, studenternas DR-organisation och till och med av det illegala kommunistpartiet. När strejken fortsatte över julen slogs de strejkande och studenter mot polisen i ett dussintal städer; samtidigt delades tiotusentals broschyrer med *Fidelistas* slogan ”1956 skall vi återvända eller också kommer vi att bli martyrer” ut över hela ön och tecknet ”MR-26-7” dök upp i svart och rött överallt på väggarna. I Mexiko avbröt Fidel förhandlingarna med Che Guevara och Raúl Castro så länge att han hann fira julafton med sina närmaste rebellvänner. Han lagade den traditionella kubanska festmaten med ris och svarta bönor, grisstek, nougat, äpplen och vindruvor. Men man hade knappt ätit färdigt förrän Fidel inledde en aldrig sinande monolog om ekonomiska utvecklingsprojekt på Kuba när revolutionen hade segrat. Hilda Guevara minns att ”Fidel talade med sådan självklarhet och säkerhet att vi hade ett intryck av att vi redan var på Kuba i fullt konstruktivt arbete”. Så talade Fidel och Che om behovet av att förstärka naturtillgångarna och de huvudsakliga källorna till välstånd. ja, Fidel sade: ”1956 skall vi återvända...”

Kapitel 8

Utbildningen av Fidel Castros invasionsarmé sattes igång efter nyåret 1956 när de första ”riktiga” pengarna började nå konspiratorerna i Mexiko. Pedro Miret hade kommit med tusen dollar från den första insamlingen inom 26 juli-rörelsen när han kom till Mexiko på ett andra besök till Fidel i december 1955, och Faustino Pérez, medlem av Nationella direktoratet, kom tidigt i februari med drygt åttatusen. Pastor Cecilio Arnastía skickade tiotusen dollar. Detta var inte precis några rikedomar men Castro hade klagat över att han under sina första två månader i Mexiko bara hade fått åttiofem dollar från Kuba och att ”var och en av oss lever på mindre pengar än vad armén kostar på var och en av sina hästar”. Nu kunde Rörelsen betala mat och hyra för de rebeller som placerats i olika ”säkra” villor runt om i staden. Veckoavlöningen per man var åttio cent; man hade räknat ut att det kostade cirka tio cent om dagen att föda en *Fidelista*. Var och en som fick under tjugo dollar i månaden hemifrån måste

lämna hälften av pengarna till Rörelsens kassa och sextio procent drogs på belopp överstigande tjugo dollar. När Max Lesnick, chefen för *Ortodoxos* ungdomsförbund och en gammal god vän, kom och hälsade på den 30 december fann han en orakad och hungrig Fidel väntande på honom på Regis Hotel; till lunch åt de biff Milanese, en av Fidels favoriträtter. I mitten av januari anlände mer än fyrtio handplockade män från Kuba och Förenta staterna för att ansluta sig till rebellstyrkorna i Mexiko. Inräknat Fidel, Raúl, Che och de som redan fanns på plats sedan föregående år blev totalsumman över sextio man — plus en grupp djupt engagerade supportere, mestadels kvinnor, och åtskilliga mexikanska vänner. För att inhysa de blivande *guerilleros* hyrde man sex små villor, var och en lagom stor för att hysa cirka tio man; flera bostäder anskaffades senare. Fidel Castro stannade kvar hos Melba Hernández och Jesús Montané (de stod i begrepp att gifta sig) och två livvakter. Fidelito hade rest till Mexiko från Miami med sin fars syster Lidia och bodde hos ett förmöget mexikanskt-kubanskt par i en villa med swimmingpool.

Fidel var fast besluten att behålla sin son hos sig när Lidia väl lyckats med att föra honom per flyg ut ur Havanna (fast han inte riktigt visste vad han skulle göra med Fidelito medan han gav sig av för invasionen), och han träffade honom så ofta han kunde. I Havannas revolutionsarkiv finns det ett foto som visar en mycket allvarlig Fidelito i skjorta och slips och med en flera nummer för stor lägermössa; han står i en trädgård tillsammans med sin far, Raúl, Lidia, María Antonia och åtskilliga vänner. María Antonias våning förblev sambandcentral och knutpunkt och alla nyanlända slussades genom den.

Av säkerhetsskäl och för disciplinens skull förlöpte livet i de ”säkra” villorna enligt klostermässigt disciplinerade regler. Det var förbjudet för varje enskild att avslöja sina personliga aktiviteter, eller vad hans grupp sysslade med, för någon annan medlem av Rörelsen, och varje villa hade en chef som var ansvarig för disciplinen lika väl som för problem som gällde hushållet och bostaden. Medlemmar som bodde i olika villor fick inte avslöja sina adresser när de träffades under övningspassen och de fick inte besöka varandra. Rebeller fick inte inleda bekantskaper utanför sin krets, de fick inte gå ut annat än om de hade sällskap med minst en kamrat, de fick inte stämma träff med kvinnor (men om de var två brukade det beviljas), de måste vara hemma klockan tolv, de fick inte ta emot telefonsamtal och alkohol var strängt förbjudet. Måltiderna serverades på exakta klockslag, männen turades om med matlagning och disk och alla måste hjälpa till. Fritiden användes till studier och lektioner, det gällde framförallt ”militära och revolutionära ämnen” enligt Castros instruktioner. Varje gruppleddare var ansvarig för moralen bland sina män och för de vänskapliga relationerna inbördes, i överensstämmelse med teorin att de som inte kunde trivas tillsammans inte skulle kunna slåss bra tillsammans; man hade speciella kanaler för klagomål och förslag. Så stränga var reglerna att varje slag av indiskretion kunde betraktas som förräderi; Fidel Castro antog med rätta att Mexiko vimlade av Batistas spioner och agenter som försökte krossa Rörelsen, och han var lika rigorös när det gällde säkerheten. Förräderi och disciplinbrott kunde resultera — och resulterade — i dödsstraff i Castros hemliga armé.

När Fidel hade samlat ihop tillräckligt med pengar och manskap i mitten av januari underrättade han general Bayo, den spanske gerillaexperten att han var redo att sätta igång med utbildningen. Först höll Bayo lektioner och ledde exercis i de enskilda ”säkra” villorna. Han säger i sina memoarer: ”Jag var den ende som kände till var alla villorna låg, med undantag för Fidel, för jag måste ju besöka dem alla för undervisningens skull.” Han låtsades vara lärare i engelska om någon i trakten frågade honom vad han gjorde där.

I utbildningen lade Castro och Bayo tonvikten på soldaternas fysiska kondition. Dag och natt fick de vara beredda på marscher i värsta tänkbara terräng i det uslaste väder, sova på bara marken, gå dag efter dag med ett minimum av vatten och livsmedel eller ingenting alls, träna upp sin motståndskraft till det otroliga. Nattövningar var särskilt betydelsefulla. Che Guevara beslöt sig för att bättra på sin fysiska kondition genom att banta trots att han redan var smärt,

och Hilda minns att han slutade med den argentinska sedvänjan att äta kött till frukost; han inskränkte sig till en smörgås till lunch på sjukhuset och en lätt middag med kött, sallad och frukt.

Först fick rebellerna marschera i långa pass därför att förflyttning till fots var gerillans huvudsakliga transportmedel; de marscherade i oändlighet på Mexico Citys gator, särskilt på den långa Insurgentesavenyn. Varje morgon hyrde grupper av *Fidelistas* roddbåtar vid Chapultepecsjön, och de rodde i timmar; det var inte bara god motion och billigt, Castro ansåg att rodden skulle bli till nytta vid landstigningen på Kuba. Alsacio Vanegas, den mexikanske tryckaren som också var brottare (liksom María Antonias man), anställdes av Fidel för att lära männen närstridsteknik i gymnastikinstitutet vid Bucarelygatan. De spelade också baseball och fotboll ute i förstäderna för att bättra på sin rörlighet. Sedan arrangerade Castro och Bayo bergsklättring. Man började med Sacatenco- och de något högre Chiquihuitebergen strax utanför huvudstaden. Männen från de olika villorna tog sig per buss till en mötesplats framför biografen Linda Vista i norra delen av Mexico City för att sätta igång med klättrandet; de förflyttade sig i små grupper för att inte väcka uppmärksamhet. Undan för undan fick männen bära allt tyngre packningar. En del av männen, däribland Che Guevara, tog sig långt bort från staden under veckosluten för att bestiga de nära 6 000 meter höga Iztaccíhuatl och Popocatepetl (Che ansåg det vara en viktig del av den revolutionära disciplinen att inte låta sina astmaanfall inverka på dessa fysiska ansträngningar).

I februari hade Castro ordnat det så att hans folk kunde använda skjutbanan Los Gamitos i närheten av staden. Det låg berg kring skjutbanan och Bayo och hans instruktörer utnyttjade denna terräng för utbildning i gerillateknik. Beväpnade med gevär, kaliber 30-06 med kikarsikten — detta var de första vapen Rörelsen hade lyckats skaffa fram — tränade sig rebellerna i skjutning och ballistik på det mest professionella sätt: avdrift, kulbana, eldgivningshastighet, planering av eldfördelning, skottfält, kulbanans relation till riktpunkten, utgångshastigheter för projektilen, avståndsbedömning, framförhållning vid eldgivning mot flygplan, och detta pågick oavlatligt, timme efter timme. Bayo var övertygad om att i gerillakrigföring uppväger den individuella dugligheten fiendens numerära överlägsenhet och större eldkraft. Sedan lärde han dem att använda kompass och hur man skulle överflytta avstånd i terrängen från en karta på 1: 300 000 till en på 1: 100 000, hur man grävde skyttegravar och hur man lade kommunikationslinjer. ”Ni måste lära er militär kultur om det ska bli guerillan av er”, predikade den enögde spanjoren ständigt för sina män.

Bayos båda viktigaste medhjälpare var Miguel A. Sánchez, en kuban som hade kämpat i Förenta staternas armé i Koreakriget och var känd under smeknamnet ”El Coreano”, och José Smith, ytterligare en veteran ur USA:s armé. Sánchez hämtades från Miami av Castro och bodde hos Fidel som en av hans båda livvakter, men han anklagades senare för att ha förrått Rörelsen. Både Sánchez och Smith var specialister i toppklass. Fidel deltog sällan i övningarna eftersom organisationsarbete, politiska kontakter och anskaffande av kapital tog hans mesta tid i anspråk, men han var noga med att övervaka övningarna genom en teodolitkikare. Melba Hernández minns att Fidel använde en hel dag, från gryningen till sent på eftermiddagen, till att övervaka utbildningen och sedan bestämde han sig för att kalibrera gevärens riktmedel. ”Vi var fruktansvärt trötta”, säger Melba, ”så efter att ha övat hela dagen och bara ha fått en halv apelsin var att äta kopplade de flesta av oss av. Jag till exempel lade mig på marken och låg och pratade med någon. Den enda som arbetade tillsammans med Castro var Che. När de var klara samlade Fidel oss omkring sig och djupt sorgsen sade han att den kamp som låg framför oss skulle bli mycket lång, att om vi tröttnade så här lätt skulle vi aldrig orka hålla ut och att han var mycket upprörd över att Che, en argentinare, inte hade blivit trött, att han hade fortsatt sitt övningspass medan alla vi andra, kubanerna, bara lade av... Hans sorg var så djup att efteråt föll det oss aldrig in att tröttna — vi hade ingen rätt att tröttna...”

Som Castros närmaste kamrater ser honom var han helt inriktad på revolutionen, men han ansträngde sig att umgås med dem vid flera tillfällen, och han kan rentav ha förälskat sig i en ung kvinna under de månader som omedelbart föregick invasionen. Han slets mellan tålmod och otålighet — tålmod när det gällde att inse att han måste vänta på det historiskt rätta ögonblicket att handla och otålighet över att behöva se ens ett ögonblick av ett moment i revolutionen förslösad. Hans vänner lärde sig snart att handskas med hans temperament och linesskiftningar. En morgon i januari 1956 kom Fidel instörtande i Melba Hernández och Jesús Montané sovrum klockan fem på morgonen, och han skrek: ”Men det här är ju bara inte möjligt!... Vi kom hit för att göra revolution och inte för att sova till klockan nio på morgonen!” Han hade uppenbarligen kommit fram till att en och annan extratimme kunde nyttjas till revolutionära mål (ingen av dem sov någonsin till klockan nio) och han ville uppleva omedelbar handling. Från och med nu började de låta rebellerna i gryningen marschera cirka en och en halv mil fram till något gathörn där de tog bussen till skjutbanan.

Men några dagar senare ville han gottgöra sina bassplågarfasoner. Det var den 14 februari, Valentindagen (kubanerna kallar den Kärleksdagen), och han inledde den med att uppvakta Melba. Han bjöd på frukost (han hade tidigare lärt henne hur man ”verkligen skulle steka ägg”) och föreslagit att man skulle hitta på något för kvällen. Detta planerades med samma exakta matematiska kalkyl som om det hade gällt en militär övning. Han sa till Melba och Montané: ”Ja, vi har sexton mexikanska pesos (cirka 1.20 dollar). Nu är det så att en kvinna, en *compañera* som heter Lucy just har kommit hit från Havanna. Så vi skulle kunna gå någonstans och ta litet förfriskningar med henne, eller vi skulle kunna gå på bio och det skulle kosta fyra pesos per person. Men det här är din dag, du får bestämma.” Melba valde bion och filmen de skulle se var en Hollywoodfilm som hette ”De fyra fjädrarna” och handlade om krig i Indien. Efter att ha hämtat sin *compañera* som Melba tyckte var mycket vacker och som ”Fidel senare blev intresserad av”, stötte de på Jesús Reyes, en medlem av Rörelsen som ofta hade i uppgift att skydda Castro. Reyes envisades med att vilja följa med dem eftersom han var pank och de kunde inte bli kvitt honom och pengar till fem biobiljetter hade de ju inte. När de gick förbi ett bageri såg de att man hade bakat tamales och de märkte alla hur hungriga de var. Men som Melba sade: ”Det där var förbjuden frukt; vi var pank.” Till sist sade Lucy: ”Nej, hör ni, säg nu som sanningen är — ni har inga pengar och ni skulle gärna vilja ha tamales. Då ska ni också ha det — jag bjuder.” Fidel vägrade bestämt, men gick slutligen med på att ta emot ett lån. De åt tamales, tog med sig Reyes på bion ”och det blev faktiskt en mycket givande kväll”. Och så snart det hade kommit in friska pengar skyndade sig Castro att betala igen sitt lån till Lucy. Han träffade henne igen, men hon var inte den kvinna som han skulle fria till några månader senare.

Problemet med Castro och kvinnorna var att han krävde att de skulle vara lika passionerat intresserade av politik och revolution som han själv. En kväll hade till exempel Melba, Jesús Montané och Raúl Castro övertalat Fidel att gå ut med två unga mexikanskor som var till mycket stor hjälp i invasionsförberedelserna. Fidel gick med på det och Raúl sade: ”Men, Fidel, vi skall inte prata politik; vi ska vara uppmärksamma mot flickorna, vi skall göra det festligt för dem, för annars kommer den flicka du skall vara kavaljer åt att ha tråkigt — så låt oss komma överens om att inte prata politik.” Fidel nickade samförstånd, lovade att vara underhållande mot sin flicka och vara riktigt uppmärksam mot henne. De tre paren, Melba och Montané, Raúl Castro och en flicka som hette Piedad, och Fidel med sin flicka som hette Alfonsina González gick på en nattklubb. Plötsligt begav sig de båda andra paren upp på dansgolvet men Fidel flyttade sig inte från bordet. Melba minns att när de kom tillbaka till sina platser höll Fidel på att undervisa Alfonsina i politik. De sparkade honom på benen under bordet, och han bytte för en kort stund ämne, men så återgick han snabbt till politiken igen.

Melba säger att Fidel tappade intresset för flickan ”så fort han förstod att hon inte var intresserad av hans mål; då blev det kyligt mellan dem”. Men, minns hon, ”vid andra tillfällen

märkte jag att han var mycket intresserad av en flicka om hon var insatt i situationen på Kuba och särskilt om hon arbetade för Revolutionen... men av olika skäl ville han aldrig binda sig vid en sådan person". Melba tror att Fidel blir stimulerad när kvinnor är närvarande, att han alltid "behöver en kvinna" därför att "han hyser stor tilltro till kvinnor", men för honom står "intellektet över allt annat" hos en kvinna.

Teresa Casuso, en kubansk författarinna som blev god vän med Castro i Mexiko och senare diplomat i hans tjänst (tills hon bröt med regimen), tror att han blev kär i en utomordentligt vacker artonårig flicka från Havanna som bodde hos henne. Casuso identifierar flickan endast som "Lilia" (andra vänner säger att hon hette Amor i efternamn) och tillade att hon hade fått "en utmärkt vårdad och liberal uppfostran... och ägde en avväpnande uppriktighet och en intelligens som gjorde att hon kunde tala om varje tänkbart ämne". Castro besökte ofta Teresa Casuso under senare delen av 1956 — han hade övertalat henne att få gömma vapen och ammunition i hennes villa — och stannade vanligtvis kvar och väntade på att Lilia skulle komma hem. Casuso minns att "allteftersom dagarna och veckorna gick slog romansen mellan Lilia och Fidel ut i blom". Casuso säger att Fidel "uppvaktade henne med en ungdomlig entusiasm och våldsamt som både skrämde och roade henne... hennes orubblighet, tillsammans med hennes stora skönhet, förtrollade honom, fast det också kan ha varit den egenskap hos henne som slutligen gjorde honom utom sig, för Fidel står inte ut med personer som han inte kan erövra". Enligt Casuso hade Fidel friat till henne och hon hade givit honom sitt ja, och han fortsatte med att be om hennes föräldrars samtycke. Han köpte henne "en vacker baddräkt som skulle ersätta hennes franska bikini som han djupt ogillade". Men förlovningen varade inte i mer än en månad eftersom Fidel bokstavligen talat inte hade någon tid över för att träffa Lilia nu när förberedelserna för invasionen började trappas upp. Till slut beslöt sig Lilia för att i stället gifta sig med sin tidigare fästman. När hon underrättade honom om sitt beslut sade Fidel, "med denna fruktansvärda stolthet som är honom egen att hon skulle gifta sig med den andre, han passade henne bättre". Längre fram, när han kom och lämnade in en kulspruta i Casusos villa, anförtrodde han henne att revolutionen var hans "vackra fästmö".

Så ofta han kunde var han noga med att besöka den plats där Julio Antonio Mella, den unge studentledaren och medskaparen av det kommunistiska kubanska partiet, hade blivit mördad av Machados agenter i Mexico City 1929. Han fruktade tydligen att drabbas av samma öde av Batistas agenter, och han predikade för sina vänner om Mellas liv och död, men, minns Melba, "som människa, inte som kommunist". Castro hungrade efter böcker, men hans penningbrist hindrade honom från att köpa tillräckligt med böcker åt sig själv och sina kamrater tills han en dag lyckades övertala en bokhandlare som hette Saplana att ge honom kredit. Efter ett första samtal fyllde Fidel sin bil med böcker som om den hade varit en lastbil, och han fortsatte sedan med att skaffa sig mer böcker fram till invasionen. På så sätt skaffade han sig böcker om Mexikos historia och om andra världskriget, om Simón Bolívar, böcker i nationalekonomi och statskunskap och allt han kunde hitta om marxism och leninism. Efteråt vägrade bokhandlaren att ta emot pengar för böckerna.

Fidels fixering vid sin personliga självständighet gällde också hans hälsotillstånd. Efter att ha gått med på att genomgå en läkarkontroll, på enträgen begäran av sina kamrater, fick han ett sedativ som skulle dämpa ned honom en smula. Melba Hernández försökte förmå honom att ta en tablett varje morgon till frukosten hemma i deras villa, men Fidel vägrade. Till sist sade han till henne: "Du förstår, det där kan bli en vana, och jag kan bli beroende av en liten tablett. Jag måste kunna lita på mig själv, för det här kommer att bli en lång kamp och när vi är mitt uppe i kriget kan det bli omöjligt för mig att komma över några tabletter. Om jag skall koppla ihop mitt arbete med tabletter, då är jag illa ute. Jag vill inte bli beroende av tabletter." En gång medan han satt i sitt sovrum och samtalade med Melba och Jesús Montané blev Castro djupt deprimerad och det smittade av sig på dem också. Plötsligt reste han sig och började marschera fram och tillbaka i rummet medan han sade att "det här är ett dåligt

föredöme, så här får en chef aldrig bete sig och dessutom är det där ett övergående känsloläge, för jag litar helt och fullt på Revolutionen”. Melba säger att Castro utförligt bad om ursäkt: ”Han lovade att aldrig mer begå detta misstag som han betraktade som mycket grovt.”

Mesta delen av sin fritid i Mexiko tillbringade Castro tillsammans med Melba och Jesús Montané, brodern Raúl, systrarna Lidia, Emma och Ange-lita, Fidelito och Eva och Graciela Jiménez, två systrar från Havanna som var gamla vänner. Den 18 februari, tre dagar efter att Guevaras dotter Hildita hade fötts, kom Fidel på besök till dem. Han var den förste som kommit och besökt barnet och han sade: ”Den här lilla flickan skall gå i skolan på Kuba”. Vid ett annat tillfälle bjöd Che Guevara Fidel på besk argentinsk mate i en plåtmugg ur vilken man dricker i ett litet rör; muggen vandrar från person till person. Fidel vägrade först därför att det inte var ”hygieniskt” men deltog sedan i mate-drickandet. En gång under en middag tog Guevara fram en flaska mezcal-brännvin med maskar inne i flaskan, på mexikanskt sätt och svalde hjältemodigt en. Med enorm motvilja svalde Fidel också en mask.

På våren 1956 förklarade Militära underrättelsetjänsten i Havanna att man hade upptäckt ”en landförrädisk plan för att störta regeringen; den styrs från utlandet av Fidel Castro”. Många medlemmar av Rörelsen blev häktade, och överste Orlando Piedra, chef för statspolisens utredningsbyrå, sändes till Mexiko för att försöka avslöja konspirationen där. Castro fick av vänner i Havanna som hade nära kontakt med regimen veta att Batista hade beordrat hans avrättning. Tjugotusen dollar hade man erbjudit två hantlangare som skulle iföra sig mexikanska polisuniformer, ”häkta” Castro på gatan och föra ut honom ur staden någonstans för att döda honom och se till att hans lik förintades. Ett brev skulle skickas till María Antonia González, undertecknat med Castros förfalskade namnteckning, att han plötsligt hade måst lämna Mexiko och att man inte skulle vara orolig för honom. Enligt vad Castro fått veta var det Kubas marinattaché i Mexico City som höll i den här operationen, men den kollapsade när rebellerna på något sätt fick kännedom om det planerade mordet (de hade sympatisörer inom Batistas hemliga polis) och de offentliggjorde snabbt sina misstankar. Regimens nästa steg mot Castro skulle ske genom mexikanska myndigheter.

Under tiden beslöt sig Castro slutgiltigt för att bryta kontakten med *Ortodoxo*-partiet och proklamerade 26 juli-rörelsen som det enda verkliga oppositionspartiet mot Batistas regim, ”den revolutionära organisation som skapats av de små i landet för de små i landet”. Förevändningen för brytningen, tillkännagiven i en lång deklaration den 19 mars och införd i *Bohemia*, var *Ortodoxo*-partiets inställning att Castros upprorslinje inte hade auktoriserats av partiets rådgivande direktorat. Folkresning och väpnad kamp hade i augusti 1955 godkänts av *Ortodoxos* aktivistkongress, och Castro fördömde partiledningen för dess ”lumpenhet” när den förkastade tanken. Han anklagade den för feighet och underkastelse under regimen.

Sanningen är emellertid den att brytningen kom mycket lägligt för honom. Kontakten med partiet som tillhörde det traditionella politiska etablissemanget på Kuba var inte längre nödvändig för att legitimisera den växande 26 juli-rörelsen som redan var klar att framträda som en oberoende organisation kontrollerad av Castro. Han ansåg sig oförhindrad att fördöma partiets ledning av förmögna godsägare och att förkunna att de hade svikit arbetet efter Chibás och att hans Rörelse var ”den kubanska arbetarklassens hopp... böndernas hopp om jord, dessa bönder som levde som parias i det fädernesland som deras förräder befriade... hopp om att kunna återvända för de flyktingar som hade måst lämna sitt land därför att de inte kunde arbeta eller bo där... hopp om bröd för den hungrande och rättvisa för den bortglömde”. Rörelsen, underströk Castro, är ”en varm inbjudan... med öppen famn utfärdad till Kubas revolutionärer, utan några futtiga åsiktsskiljaktigheter...” Typiskt nog sade Castro nationen att störtandet av Batista inte längre var revolutionens huvudmål och att det som stod på spel gällde landets hela struktur.

På Kuba ökade den organiserade oppositionen mot Batista snabbt. Den 4 april avslöjade

hemliga polisen planer för ett uppror av en grupp liberala arméofficerare bara några timmar innan det skulle bryta ut. Detta kom att kallas ”De renas sammansvärjning” och dess ledare ingick som en del i en kedja som grundats på krigshögskolan med kontakter till alla militära staber i Havanna. Upproret kvästes på grund av att en spion hade infiltrerat kretsen av officerare och en krigsrätt dömde tretton av ledarna till sex års fängelse. Bland dem fanns José Ramón Fernández, då löjtnant (och senare vicepresident på Kuba under Castro) och överste Ramón Barquín, som var en av de mest ansedda arméofficerarna och senare hjälpte till att bygga upp Rebellarmén. Den 20 april ockuperade Studenternas revolutionära direktorat (DR) studion för kanal 4 på Havannas TV-station, men under den efterföljande skottlossningen dödades en student och revolutionärerna lyckades inte få igång någon sändning. Den 29 april anföll en grupp militanta medlemmar av den forne presidenten Príos politiska organisation armékasernerna i Goicuría i hamnstaden Matanzas, nio mil öster om Havanna, för att tvinga Prío att överge sin försonliga attityd gentemot Batista och satsa sina väldiga ekonomiska resurser på väpnat uppror. Fjorton av deltagarna mejades ned av kulspruteeld och Prío tvingades gå i landsflykt till Förenta staterna. Fidel fann likheter mellan Goicuría och Moncada, och han anklagade regeringen för att avsiktligt ha arrangerat en ”massaker”, fast han visste att anfallet varit planerat i förväg. Hundratals personer häktades över hela Kuba i efterdyningarna av denna händelse för att krossa Príos organisation. En av DR:s ledare mördades av polisen den 15 maj. Samtidigt utgavs 26 julirörelsens hemliga, stencilerade publikation *Aldabonazo* (Slaget) i Havanna av Carlos Franqui, en före detta kommunistisk journalist som hade anslutit sig till Castros rebeller.

Propaganda och politiska kontakter utomlands var också av stor betydelse för Rörelsen därför att man behövde stöd från den internationella allmänna opinionen i kampen mot Batista och i samband med invasionsförberedelserna. Mexiko var en strategisk centralpunkt för sådana aktiviteter. Fidel själv hade hand om de politiska kontakterna som sträckte sig från den så kallade Demokratiska vänstern, latinsk-amerikanska grupper som kämpade för demokratisk representation och social rättvisa, till yttersta vänstern, varibland mexikanska och andra marxister. Vid den här tiden var en av hörnstenarna i den demokratiska vänstern ORIT, den till Mexiko förlagda Interamerikanska arbetarorganisationen som kämpade mot den av kommunisterna stödda Internationella Federationen för Latinamerikas fackföreningar, och det är intressant att Castro ansträngde sig att hålla god kontakt med dess ledare. Han besökte ofta ORIT:s högkvarter på Vallartagatan för att träffa generalsekreteraren Luis Alberto Monge från Costa Rica eller biträdande generalsekreteraren Arturo Járegui från Peru som tillhörde de bästa källorna när det gällde latinamerikansk politik (”Monge skulle bli sitt lands president i början på 80-talet). ORIT var också en fristad för demokratiska landsflyktiga från olika länder, bland dem Venezuelas Rómulo Betancourt och Perus Victor Raúl Haya de la Torre. Betancourt kämpade mot Venezuelas militärdiktator Marcos Pérez Jiménez, och Haya (grundare av det vänsterinriktade men antikommunistiska APRA-partiet) var en fiende till Perus president, general Manuel Odría. ORIT:s Járegui var medlem av APRA, liksom Hilda Gadea, Che Guevaras fru. Flodvågen mot diktaturen började stiga i Latinamerika och Demokratiska vänstern var en naturlig (om också tillfällig) bundsförvant till Castro. Alla dessa män stod i nära kontakt med Mexikos president, Adolfo Ruíz Cortinez och hans arbetsminister (och efterträdare) López Mateos.

Ben S Stephansky, då amerikansk industriattaché i Mexiko, minns att han träffade Castro åtminstone två gånger på ORIT:s kontor, en gång med Monge och en gång med Járegui. Castro tycktes känna båda männen väl och hade inget emot att med Stephansky som vittne diskutera politik med dem.

Den amerikanske diplomaten minns att arbetsminister López hade berättat att han träffat Castro och fått ett intryck av att kubanen var utomordentligt hemmastadd i den mexikanska politiken. Enligt Stephansky hade Castro varit nyfiken på ORIT:s relationer med Förenta

staterna och mexikanska regeringen och partiets roll i Latinamerika. Vid sammanträffandet med Monge gällde hans intresse ORIT:s kontakter med förutvarande mexikanske presidenten Cárdenas och den mexikanska arbetarrörelsen. Stephansky, som förmodligen var den amerikanske statstjänsteman som oftast träffade Castro (han blev längre fram USA:s ambassadör i Bolivia) frapperades av vad han betraktade som Castros "arrogans" och hans oratoriska samtalston. Fidel, ansåg han, "var professorlig och kylig". Senare sade Monge till Stephansky: "Den där Castro är en besynnerlig figur." Stephansky minns också att hans kolleger på amerikanska ambassaden, däribland den lokale CIA-chefen, inte visade det minsta intresse vid sina sammanträffanden med Fidel Castro; det verkade inte ens som om de visste vem han var.

På våren 1956 kom Castro fram till att skjutbanan Los Gamitos inte längre räckte till, så han instruerade general Bayo att hitta och arrendera en gård som bättre lämpade sig för hans lilla armé. Veckorna gick medan Bayo reste runt i Mexico Citys omgivningar tillsammans med Ciro Redondo, en av Castros närmaste förtrogna, tills han fann det perfekta stället nära staden Chalco, ungefär fyra mil från huvudstaden. Godset Santa Rosa omfattade cirka tjugofem kvadratkilometer, inklusive åkrar och berg. Huvudbyggnaden var på tvåusen kvadratmeter, tillräckligt stor för att bekvämt inhysa mer än femtio man och den omgavs av en tre meter hög stenmur. Den hade fyra bevakningstorn till skydd mot banditer och Bayo minns att den såg ut som "en gammal borg".

Santa Rosa ägdes av Erasmo Riviera, en rik godsägare omkring de sjuttio som en gång hade kämpat mot amerikanerna med Pancho Villas gerilla och lämnats kvar som stupad efter en eldstrid. Castro hade bemyndigat Bayo att lägga ut tvåhundrafyrtio dollar i månadshyra för ranchen, men Riviera ville sälja den för 240 000 dollar. Bayo lyckades övertyga ägaren om att han representerade en centralamerikansk överste som säkert skulle köpa Santa Rosa men först måste huset repareras och målas. Han erbjöd sig att ta med sig omkring femtio Sansalvadoraner, i överstens tjänst, som skulle arbeta på huset under de två, tre månader som behövdes för att få det i stånd — detta var den period under vilken Castro behövde godset — och till sist gick Riviera med på att erhålla en "nominell" hyra på åtta dollar i månaden. Bayo framhöll för honom att överenskommelsen måste hållas hemlig, för om pressen i El Salvador fick veta om det skulle affären gå i stöpet. Han sade att det var nödvändigt att hålla "salvadoranerna" åtskilda från byborna, särskilt kvinnorna, för att undvika problem. Och när Bayo klagade över att trakten var mycket torr visade Riviera honom var det fanns vatten. Bayo var mycket stolt: han hade räddat tvåhundra-trettiofyra dollar i månaden åt Castro.

De första rebellerna kom till godset efter några dagar och Castro utnämnde Che Guevara till personalchef under Bayo på Santa Rosa. Che skrev senare att *Fidelistas* lärde sig mycket under Bayo, och efter att ha bevistat spanjorens första lektion skrev han: "Mitt intryck blev att det fanns en möjlighet att vi skulle segra, vilket jag hade hållit för föga troligt när jag gjorde upp med rebellchefen (dvs Castro), med vilken jag från första början delade en romantisk äventyrslystnad och tron på att det var värt att dö på en främmande kust för sådana rena ideal." Bayo drev på sitt folk natt och dag: de väcktes klockan fem på morgonen och hade övningar fram till skymningen. De sov alltid på golvet. När utbildningstakten stegrades ledde Bayo nattmarscher som startade klockan åtta på kvällen och slutade vid soluppgången, med bara en kompass som vägvisare. För att få en överensstämmelse med förhållandena i den kubanska sierran satte man upp två läger uppe i bergen där rebellerna fick tillbringa flera dagar under stridsövningar, forcerade marscher och vaktjänst. Vatten och livsmedel transporterades på åsnerygg. Vapen fick man från Mexico City genom en välvilligt inställd vapenhandlare, eller i Förenta staterna genom flera av Castros ombud. Nu när Rörelsens kassor hade blivit större hade revolutionärerna tjuugo automatgevär, modell Johnson, åtskilliga kulsprutepistoler, modell Thompson, tjuugo jaktgevär med kikarsikte, två pansargevär, 50 kalibers, ett kulsprutegevär, modell Mauser och åtskilliga lättare vapen. Uniformer och

sovsäckar syddes i den mexikanske vapenhandlarens verkstad. Fidel blev stormförtjust över sina gerillamäns framsteg. Han gav sig tid att fungera som gudfar i Jungfruns av Guadelupe kyrka i Mexiko åt dottern till general Bayos son Albert, som senare blev officer i det revolutionära kubanska flygvapnet. Detta var, sade Bayo, det första av hundratals barn som fick Castro till gudfader. Bayo utsåg Che Guevara, sin motspelare i schack på godset, till högste *guerillero* på Las Rosas. Generalen skrev också romantiska dikter tillägnade Fidel och flera av hans favoritkämpar.

Mot slutet av utbildningstiden ställdes rebelledningen inför ett synnerligen allvarligt problem. En rebell vid namn Galixto Morales Hernández, en folkskollärare från landsbygden, bröt en dag mot den järnhårda disciplinen genom att avbryta en marsch, sätta sig ned, tända en cigarrett och inte lyssna till officeren som beordrade honom att ställa in sig i ledet. Mannen fördes tillbaka till lägret och Fidel fick genast per telefon veta om Calixto Morales insubordinationsbrott. Detta var ett sådant brott mot disciplinen som Fidel inte kunde finna sig i, och han kom ut från staden tillsammans med Raúl Castro och Gustavo Arcos. Fidel ordnade genast en krigsrätt (det fanns sådana domstolar på Santa Rosa lika väl som i varje ”säker” villa i Mexico City); Castro var domare, de båda bisittarna var Bayo och Arcos. Raúl Castro var åklagare. Juryn utgjordes av samtliga rebeller. När Calixto Morales av Fidel uppmanades att förklara sitt uppträdande framhöll han envist att tretton timmar långa marscher var onödiga, att han vägrade att delta i dem.

Fidel sade att han inte kunde låta ett kvalificerat brott mot disciplinen bli obestraftat, för utan disciplin kunde revolutionen inte segra och att det av den anledningen var av yttersta vikt att Calixtos straff blev ett varnande exempel. Bayo minns att Castro var ”vältalig, passionerad, övertygande... Han svettades indignation genom varenda por och han krävde högljutt att hans *compañeros* satte stopp för denna varbildning, för annars kunde den sprida sig till dem alla.” Han krävde faktiskt dödsstraff för Calixto. Därefter hävdade Bayo att det skulle vara ett misstag att avrätta Calixto på mexikansk mark, för det fanns alltid risk för att liket skulle bli upptäckt och då skulle mexikanska polisen komma in i bilden. Om detta hände, tillade Bayo, skulle det ”vara slut med expeditionen... med vårt älskade Kubas frihet... med drömmen om att i triumf ra tåga in i Havanna...” Calixto yttrade sig igen och upprepade lugnt sina argument. Bayo ansåg att ”hans försvar inte hängde ihop”.

I det läget, minns Bayo, ”störtade åklagaren, Raúl, fram som ett vredgat lejon och avbröt förhandlingarna... 'En sådan besvikelse jag har fått uppleva i dag genom de där orden som general Bayo sade', skrek han. 'En sådan ohygglig besvikelse jag just har ratt uppleva! ... Ni använder ert liv till att tala om militär disciplin... om revolutionsuniformens värdighet, men när en sabotör mot våra ideal, en dålig soldat, dyker upp bland oss för att förinta vår revolutionära mystik... då kastar ni, general Bayo, vår lärare i militär etik och militär moral, in handduken och försöker rädda livet på denna individ... Nej, och hundra gånger nej! Vi kan inte inleda vår historia med en skamfläck, vi kan inte fläcka vår historia genom att besudla våra händer med det var som strömmar från denna odisciplinerade individ... Jag vänder mig till er och ber att ni är oförsonlig mot den kamrat som bröt mot våra lagar... Calixtos attityd är obegriplig, den har fyllt oss alla med häpnad och förundran. Hur var det möjligt? Har han blivit galen? Hans försök att demolera våra styrkor har misslyckats... Jag måste be er att vara omedgörlig mot vår kamrat, att ni i er behandling av hans fall använder ert samvetes kodex eftersom vi ännu inte har utfärdat några krigslagar, att ni låter er vrede drabba honom med full kraft...’ ”

Om detta utbrott skrev Bayo senare: ”Jag kände inte denne Raúl. Jag kände en nästan skägglös ung man, men som han växte inför mina ögon under sitt tal! Han växte till en jätte framför mig... I Raúl har vi en rese till de revolutionära principernas försvar... Om de mordlystna vettvillingarna en dag utsläcker vår Fidels, vår idols liv... i tron att de genom att offra honom skall släcka Revolutionens ljus, de vet inte, de har inte den bittersta aning om

den man som skall ta upp facklan, ty Raúl är Fidel multiplicerad med två i fråga om energi, flexibilitet, tåga... Fidel är litet böjligare, Raúl är härdat stål. Fidel är mer tillgänglig, Raúl är en räknemaskin; man trycker på knappen, och det som skall komma ut, kommer ut. Fidel är ett mål som har uppnåtts genom talang, övertalning och personlighet; Raúl är ljusstrålen riktad mot ett mål... Låt oss hejda dem som funderar på att göra sig kvitt Fidel och som kräver större mildhet i hans revolutionslagar. Hans rättmätige ersättare, Raúl, som vi som älskar Revolutionen blint kommer att följa, kommer att bli ännu mer oförsonlig gentemot dem.”

Efter detta berättar Bayo att domen fastställdes av Fidel. Calixto skulle uteslutas från Rörelsen och hållas rangen under bevakning tills rebellerna lämnade Mexiko. Fidel redovisade inte sina skäl till att han skonade mannens liv; Calixto lyssnade till domslutet under tystnad. Som Bayo skildrar resten av händelseförloppet erbjöd sig Calixto att hugga ved, städa i köket, duka bordet och utföra alla sysslor i lägret. För att de båda som bevakade honom inte skulle behöva avstå från sin utbildning fick han tillstånd att tillsammans med dem delta i de långa marscherna, fjorton, femton timmar åt gången, utan att yttra ett ord. Till sist bestämde Fidel att Calixto skulle få marschera utan vakt.

En kväll frågade Bayo Calixto varför han överhuvudtaget hade protesterat, men den forne läraren svarade bara med att be om en chans att få kämpa och dö på Kuba. Han fick chansen att avsegla med *Granma*, slåss i Sierra Maestra och rentvå sig i sina kamraters ögon. Bayo stötte på honom i Havanna efter segern över Batista och Calixto sade att nu kunde han avslöja orsaken till sitt disciplinbrott i lägret. Han drog ner byxorna och Bayo såg att skinkorna var täckta av tjocka bandage. ”Ni förstår”, sade Calixto, ”jag har ett fel på benbyggnaden som gör att jag inte kan gå alltför länge, för när jag blir trött hindrar mig värken att fortsätta. Om jag hade sagt som sanningen var skulle mina kamrater i lägret ha hindrat mig från att delta i invasionen, och det var det jag var mest rädd för, och jag förstod att till sist skulle det inte bli någon dödsdom för mig... I så fall skulle jag ha avslöjat det där felet i benbyggnaden...” Efter segern gjorde Castro honom till militär guvernör över Las Villasprovinsen.

Universo Sánchez, som tillhörde den inre kretsen kring Castro och var Che Guevaras ställföreträdare på Las Rosas, minns att Calixto faktiskt hade dömts till döden för sitt disciplinbrott och att han hade fått i uppgift att verkställa avrättningen. Fidel tog emellertid tillbaka sitt beslut. Universo Sánchez, en tidigare kommunist som anslöt sig till Rörelsen före Moncada (men inte hann vara med om anfallet), åtnjöt ett sådant anseende att Faustino Pérez och Armando Hart personligen ordnade det så att han kunde ta sig över till Mexiko på ett italienskt fartyg på hösten 1955, för att ansluta sig till Castro. I Mexiko blev han Fidels skugga och chef för en ”säker” villa. Han anlitas för de mest känsliga uppdrag; kontrapionaget var det viktigaste. Universo minns att en infiltrerad agent kunde och skulle bli avrättad för förräderi eller spionage och tillade: ”Vi har skjutit folk här.” Han säger at, vid ett tillfälle lyckades han bevisa att en man som inte misstänktes för någonting faktiskt visade sig vara en batistaagent. Mannen vars identitet är okänd dömdes av en krigsrätt och avrättades på Universos order av en av rebellerna. ”Han sköts och begravdes där på en åker”, säger han.

Universo

minns att varje dag blev Rörelsens ledare påminna om spionfaran och Fidel hade alltid avdelat någon för att kontrollera rapporterna, vilket ofta ledde till konfrontationer. Som Universo säger: ”Vi gick alltid beväpnade med en eller två pistoler.”

Fidel Castro var beväpnad när mexikanska poliser omringade honom och häktade honom på gatan, på kvällen den 20 juni 1956. Han drog fram sin pistol, men poliserna tog betäckning bakom Universo Sánchez och Ramiro Valdés som de strax innan hade häktat och hindrade honom på så sätt från att skjuta. Fidel avväpnades och tvingades in i en polisbil tillsammans med Sánchez och Valdés. De tre hade lämnat en ”säker” villa till fots efter att av en rörelsemedlem ha underrättats om att poliserna höll på att granska bilar som stod parkerade

framför villan. Fidel och hans båda kamrater fördes till inrikesministeriets fängelse på Miguel Schultzgatan, och under nattens lopp tog polisen hand om ytterligare tolv rebeller och deras vänner, däribland María Antonia Gonzáles och Alberto Bayo Cosgaya, general Bayos son, flygofficeren. Generalen höll sig gömd i flera veckor och undgick att bli häktad. Den federala polisen fick reda på Santa Rosa och vad godset användes till och beredde sig på att göra en räd mot godset. Fidel yrkade emellertid på att han skulle få följa med polisen för att förhindra en blodig sammanstötning. När Fidel på eftermiddagen den 24 juni anlände till Santa Rosa tillsammans med en stor polisstyrka bad han sina kamrater att ge sig utan motstånd. Tretton man häktades på godset, bland dem Che Guevara. Men det mesta av vapnen och ammunitionen hade flyttats in till Mexico City dagen innan Fidel och tjugosju av hans medhjälpare sattes i fängelse; av Rörelsens ledning var det bara Raúl Castro som var på fri fot. Det verkade som om Castros revolution hade fått ett brådstörtat slut denna junivecka och som om general Batista hade lyckats förmå de mexikanska myndigheterna att krossa 26 julirörelsen. Nu begärde Havanna att fångarna skulle utlämnas.

Castro visste om att försöket att röja honom ur vägen hade misslyckats, men han hade inte insett i vilken grad den federala mexikanska polisen var villig att handla på Batistas order; inte heller förstod han till fullo den mexikanska politikens alla slingriga turer där olika fraktioner och institutioner ofta handlade helt obereonde av varandra och av landets president. I själva verket hade Fidel betraktat läget som så avspänt att han den 10 juni flög till San José i Costa Rica för att sammanträffa med kubanska landsflyktiga och costaricanska politiker, och han återvände till Mexiko, precis lagom för att bli häktad.

Inom *Fidelista* misstänkte man att man hade utsatts för förräderi inifrån av en agent eller en förrädare eftersom mexikanska polisen kände till allting om de ”säkra” husen och adresserna till deras mexikanska vänner. Men det viktiga just nu var att få Castro och hans kamrater försatta på fri fot innan de deporterades till Kuba. Juan Manuel Márquez, en av Rörelsens toppmän, lämnade snabbt Förenta staterna där han hade köpt vapen och samlat in pengar, och han och Raúl Castro lyckades övertala två inflytelserika mexikanska advokater att försvara fångarna. Den 2 juli fastslog en domstol att fångarna skulle släppas, men inrikesministeriet vägrade. Domen förhindrade i varje fall att de deporterades. Under tiden fann Castro det nödvändigt att försvara sig mot anklagelser för att ha kontakter med kommunister. Man hade anklagat honom för att ha planerat mord på Batista i Havanna, och mexikanska polisen påstod att Castro hade kommit till Mexiko med hjälp av Lázaro Peña, den kubanske kommunistledaren, och Vicente Lombardo Toledano, den mexikanske kommunistledaren. Dessutom beskrev polisen honom som en av ”sju kommunister” som hade häktats den 20-21 juni.

Uppenbarligen passade det inte Castro att identifieras som kommunist, så den 22 juni skyndade han sig att utfärda en dementi som var avfattad med den yttersta omsorg. Fidels tillkännagivande, publicerat i *Bohemia* i Havanna veckan därpå, lydde som följer: ”Ingen på Kuba är okunnig om min inställning till kommunismen, ty jag grundade *Partido del Pueblo Cubano (Ortodoxo)* tillsammans med Eduardo Chibás som aldrig gjorde några avtal med eller på något sätt samverkade med kommunister.” Han tillade att hans Rörelse inte heller hade någon kontakt med den förutvarande presidenten Prío. I en lång artikel i *Bohemia* den 15 juli återkom Castro utförligt till ämnet:

”Naturligtvis måste anklagelsen att jag skulle vara kommunist verka löjlig för alla dem som känner till mina förehavanden på Kuba där man inte kan spåra något slags kontakt med kommunistiska partiet. Men denna propaganda har utarbetats för att påverka den allmänna opinionen i Mexiko och internationella nyhetsbyråer och för att öka påtryckningen mot amerikanska ambassaden genom vilken de har vädjat till de mexikanska myndigheterna... Kaptan Gutiérres Barros läste själv upp för mig den rapport som inlämnades till presidenten efter en veckas noggrann undersökning; bland dess iakttagelser fanns en kategorisk bekräftelse att vi inte hade några som helst kontakter med kommunistiska organisationer... Å andra

sidan, med vilken moralisk rätt talar herr Batista om kommunism när han var kommunistpartiets presidentkandidat vid valen 1940, när hans valaffischer var prydda av hammaren och skäran, när hans porträtt stod tillsammans med Blas Rocas (då kommunistpartiets generalsekreterare) och Lázaro Peña, personer som alltså är i farten, när ett halvduzin av hans nuvarande ministrar och närmaste förtrogna var välkända medlemmar av kommunistpartiet?” Detta var första gången som Castro offentligt hade kopplat ihop kommunisterna med Batista, och man ställer sig frågan huruvida han gjorde detta därför att han faktiskt tyckte illa om partiet som ignorerade honom eller om det var fråga om taktisk manöver för att rädda Rörelsen. Blas Roca anförtrodde 1974 en amerikansk journalist att det var taktik, men vid det laget fanns det inte mycket annat han rimligtvis kunde säga; veterligt har Castro aldrig återupptagit ämnet offentligt. Men faktum kvarstår att vid tiden för hans häktning i Mexiko var Castro och kommunisterna i hög grad oense om den revolutionära strategin.

Fidel skrev i *Bohemia*-artikeln att ”det förefaller vara en vanlig sak i mitt liv att jag måste kämpa min hårda kamp för sanningen från en cell”, och han ägnade sin tid i cellen åt att utan uppehåll skriva och tala om sin revolution. Med stor självsäkerhet mottog han besökare på fängelsegården (mexikanerna var överseende med hans umgänge i fångenskapen), alltid iförd kostym och med slips, medan han skaffade sig nya vänner och skickade ut instruktioner till sin underjordiska Rörelse. Teresa Casuso träffade honom först på fängelsegården när hon kom på besök. Hon beskriver fängelsescenen: ”Mer än femtio kubaner hade samlats på den stora gården i mitten... Mitt i kretsen, lång och nyrakad och med kortklippt brunt hår, prydligt klädd i en brun kostym, skiljande sig från de andra genom sitt utseende och sin hållning, stod deras ledare, Fidel Castro. Han gav intryck av att vara ädel, trygg, självsäker — som en stor newfoundlandshund... Han såg oerhört värdig ut och förmedlade en känsla av förtroende och trygghet.” I många år har Casuso tillhört en systraskara av intelligenta och respektingivande kvinnliga supportere.

Universo Sánchez minns att Castro hade lånat den bruna kostymen som Casuso såg honom bära i fängelset, ”för Castros kläder var i uselt skick, och eftersom Fidel ofta förekom i teve ville vi att han skulle se elegant ut”. Kostymen hade de lånat av Armando Bayo, den spanske generalens son, och Universo anmärker att ”eftersom Fidel representerade vår grupp behövde han litet status... Det var också Universo som, med Castros medgivande, försökte muta en högre mexikansk statstjänsteman med 25 000 dollar för att frige gruppen (fast Fidel har senare avslöjat att Rörelsen bara hade tjugo dollar i kassan just då), vilket utlöste en chockreaktion. Chocken härrörde ur mutans storlek; Universo menar att ”de trodde sig ha kommit i kontakt med någonting mycket viktigt, mycket mera väsentligt än det egentligen var, därför att jag hade erbjudit dem en så stor summa pengar”.

Mutförsöket lyckades inte, men de mexikanska myndigheterna började ändå frige kubanerna. Tjugoen rebeller släpptes den 9 juli, bland dem Universo Sánchez, Ramiro Valdés och Juan Almeida, och ytterligare fyra senare i veckan. Kvar i fängelset blev bara Fidel, Che Guevara och Calixto García, som det sades på grund av att deras uppehållstillstånd skulle ha löpt ut. I sin desperation lyckades Rörelsens advokater kontakta förre presidenten Lázaro Gárdenas, den gamle revolutionären, och han lovade att personligen ta upp saken med president Ruíz Cortines. Eftersom ingen i Mexiko, gällde det så själve presidenten, kunde neka den legendariske Gárdenas något, frigav regeringen Fidel den 25 juli, mer än en månad efter det han häktats. Che och Calixto släpptes den 31 juli. Fidel såg till att han fick kontakt med Gárdenas för att kunna tacka honom.

Revolutionen var åter i verksamhet när Castro beordrade att Rörelsen skulle reorganiseras, och merparten av rebeller och vapen flyttades till Mérida i Yucatán (där polisen först beslagtogs och sedan släppte vapen ur en påträffad vapengömma och till Vera Cruz och Jalapa vid Mexikanska golfens sydöstra kust). Fidel stannade kvar med en grupp i Mexico City. Che Guevara skrev senare att mexikanska polisen, som stod i Batistas sold, ”hade begått det

absurda misstaget att inte döda Fidel sedan de tagit honom till fånga”. Guevara berättade också att när han och Calixto García var de enda som satt kvar i fängelset hade han bönfällit Castro att han inte skulle låta revolutionen vänta på honom — han visste ju inte hur mycket längre han skulle sitta inspärrad — men Fidel svarade bara: ”Jag tänker inte överge dig.” För Che var detta en gest som lät Fidels personliga vänskap gå före revolutionen, och han påpekade att ”dessa personliga attityder som Fidel visar mot människor han uppskattar är nyckeln till den fanatiska tillgivenhet han skapar åt sig... till en hängivenhet för principen kopplas en hängivenhet för personen, vilket gör denna rebellarmé till ett oskiljaktigt helt”.

Che komponerade också en ”Sång till Fidel” en episk revolutionsdikt som slutar med orden: ”Om kulor släcker våra liv på vägen/ber vi om en kubansk näsduk fylld av tårar/att svepa kring *guerillerons* ben/ på genomresa in i Amerikas historia/ intet mer...” Guevara berättade för sin fru att han skulle överlämna dikten till Castro (”ute på öppna havet, på väg till Kuba”).

Fidel blev trettio den 13 augusti, djupt engagerad i revolutionspolitiken och invasionsplaneringen, för att ta igen den förlorade tiden i fängelset och förlusten av Santa Rosa. Fyrtio nya, omsorgsfullt utvalda rekryter anlände från Kuba och Förenta staterna, tio av dem veteraner från Moncada. I denna nya kontingent återfanns Camilo Cienfuegos Gorriarán, en ung arbetare från Havanna som hade blivit sårad i en skärmytsling med polisen. Han hade sedan emigrerat till Kalifornien där han hade gift sig med en amerikanska. Hans äldre bror, Osmany, var redan i Mexiko, men inte som medlem av Rörelsen; han tillhörde en hemlig grupp av kubanska kommunister som uppehöll kontakt mellan Havanna och Mexico City. I augusti reste Frank País, den tjuugoettårige sambandsmannen i 26 juli-rörelsens Oriente-avdelning, i hemlighet till Mexiko för att konferera med Fidel om det stöd som rebellerna skulle få i samma ögonblick som de landsteg på Kuba. Castro, som var fast besluten att stå vid sitt ord och landstiga på Kuba vid slutet av året trots sommarens motigheter, föreslog att invasionsstyrkans landstigning skulle åtföljas av väpnat uppror i hela Oriente-provinsen och att det politiska klimatet skulle förberedas för en generalstrejk. Tanken var att tvinga Batistas armé att splittras genom väpnade aktioner på flera fronter, vilket skulle göra det lättare för rebellerna att nå fram till Sierra Maestra. Under tiden kom Castro och País överens om att inte skicka mer folk till Mexiko utan börja bygga upp Rörelsen militärt där hemma i väntan på invasionen. Samtidigt instruerade Fidel Rörelsen i Oriente att för egen räkning behålla de fondmedel som normalt skickades till Mexiko, eller åttio procent av totalsumman (återstoden gick som vanligt till Rörelsens nationella direktorat).

Men Castro hade också kommit fram till att tiden var inne för enighet mellan alla olika revolutionära rörelser inom och utanför Kuba. I Havanna, där Batista sökte övertala oppositionen att delta i kongressval i november 1957, blev Castros rop på enighet det centrala ämnet i politiska diskussioner. I en intervju som återgavs i kubanska tidningar förklarade han att den enighet han nu talade för representerade en förändring i hans ”taktiska linje”, det var nödvändigt att ta lärdom av verkligheten. ”Vi kan diskutera längre fram”, sade han, ”men nu är det bara striden som är hedervärd.” Castro hade i mars lämnat *Ortodoxo*-partiet, men ändå tvingade honom sommarens bakslag att söka stöd och allianser utifrån. Privat trodde han att han alltid kunde behålla kontrollen.

Första steget var det avtal han utarbetade med José Antonio Echeverría, den tjugofyraårige ordföranden i Universitetsstudenternas federation (FEU) och generalsekreteraren i Studenternas revolutionära direktorat (DR). Echeverría kom till Mexiko den 29 augusti och förhandlade med Fidel i fyrtioåtta timmar, bokstavigt talat utan några pauser, i våningen vid Pachucagatan där Castro nu bodde tillsammans med Melba Hernández, Jesús Montané och Cándido González. Den 30 augusti undertecknade de ”Mexikanska brevet”, i vilket de förklarade att deras respektive organisationer hade beslutat att ”fast förena sig i sina ansträngningar att störta tyranner och genomföra den kubanska revolutionen”. Castro och Echeverría tillade att de sociala och politiska förhållandena var ”gynnsamma” och att

förberedelserna för revolutionen hade hunnit tillräckligt långt för att kunna befria nationen 1956 och att ”uppror, beledsagat av generalstrejk i hela landet gör oss oövervinnliga”. I praktiken förband sig 26 juli-rörelsen och DR att organisera väpnade aktioner över hela Kuba före invasionen för att skapa ett gynnsamt klimat för revolutionen och att efter invasionen samarbeta med Castros rebeller. Ingen särskild plan utarbetades emellertid, och Castro och Echeverría gjorde klart att deras organisationer skulle förbli självständiga; ingen gemensam högsta ledning föreslogs av någondera sidan. Dessutom var det omedelbara problemet att ingendera gruppen hade tillräckligt med vapen för att sätta igång större operationer.

Under tiden försökte Batistaregimen att underminera Castro genom att anklaga honom för att ta emot pengar av Dominikanska republikens högerdiktator, Rafael Leónidas Trujillo, och att tillsammans med honom planlägga en förenad invasion på Kuba. Detta var uppenbarligen absurd, med hänsyn till Castros aktivitet 1947 i konspirationen mot Trujillo och hans allmänna inställning till diktaturer. Han avfyrade ett fyrspaltigt brev till *Bohemia* i vilket han förklarade att ”den flod av förtal som diktaturen vräker över oss går över alla gränser... Det hade just tillvitats mig att jag skulle vara medlem av Mexikanska-sovjetiska institutet och aktiv medlem i kommunistiska partiet.” Castro skrev att han fortfarande avskydde Trujillo och att han trodde att ”revolutionens principer är mer värda än kanoner... Vi skall aldrig byta våra principer mot alla de vapen som alla diktatorer tillsammans kan äga... Batista däremot tackar inte nej till de stridsvagnar, kanoner och flygplan som Förenta staterna skickar till honom, inte för att försvara demokratin utan för att massakrera vårt värnlösa folk.” Nu var Castro favorittemat i debatt och polemik i den kubanska pressen — till hans omåttliga glädje. Detta var propaganda som arbetade för hans sak.

Saken krävde emellertid obönhörligt pengar för att lyckas. Många av hans vänner påstod vid den här tiden att Castro i hemlighet hade förmått Carlos Prío, mångmiljonären och ex-presidenten som han så ofta hade fördömt, att ställa medel till förfogande åt 26 juli-rörelsen. Castro bekräftade aldrig detta, men i en artikel införd i *Bohemia* i augusti, var han noga med att understryka att ”Batista har varit skoningslös över alla gränser mot Prío, genom att förölämpa honom, gyckla med honom, förnedra honom... När vi blev häktade i Mexiko och man ständigt talade om att vi skulle deporteras var Prío — en man som jag har bekämpat åtskilliga gånger — i högsta grad en gentleman... Han skrev i sin egenskap av Kubas förutvarande president ett öppet brev till Mexikos president i vilket han bad att vi inte skulle deporteras.”

Enligt de flesta källor kom Castros sökande efter ekonomiska bidrag att leda av revolutionär samstämmighet bland skilda anti-Batista-grupper. Sedan han frigivits ur fängelset sammanträffade han i Yucatán med Justo Carrillo, ordförande i Kubanska banken för agrikulturell och industriell utveckling före kuppen 1952 och nära lierad med den militära anti-Batistafraktion vars uppror nyss hade kuvats. Enligt uppgift gav Carrillo Castro femtusen dollar. Men de stora beloppen kom från Prío. Teresa Casuso — Fidels nya vän och änka efter den berömde poeten Pablo de la Torriente Bra, död i spanska inbördeskriget — var också en nära vän till Prío. Casuso säger att hon på Castros begäran flög till Miami där han tillbringade fem dagar tillsammans med Prío som ”var angelägen att få tala med Fidel”. Som en följd härav tog sig Castro illegalt in i USA någon gång i september, enligt vad hans vänner berättar, för att träffa Prío på Casa de Palmas Hotel i McAllen i Texas. Många skriftliga vittnesbörd påstår att Castro omedelbart fick motta så mycket som femtiotusen dollar av den forne presidenten som han en gång anklagat för korrruption. Casuso säger att ”Prío hjälpte oss med att klara av kostnaderna för två år av kostsamma expeditioner... och hemliga överskeppningar av vapen och män”.

Sent på våren såg Castro i en vapenkatalog ett foto av en motortorpedbåt som var till salu i Dover i Delaware. Utrustad med torpeder och en 40 mm kanon var detta fartyg känt för både sin snabbhet och sina goda manövreringsegenskaper. Antonio del Conde Pontones, en mexikansk vapenhandlare, kallad ”El Cuate” och god vän till Fidel, skickades till Dover med

Jesús Reyes för att ta sig en titt på båten. Den var gott skick, så de båda emissarierna gick med på att betala tjugotusen dollar för henne. I mitten av juni gjorde de en avbetalning på tiotusen dollar; de skulle överta motortorpedbåten och göra den slutliga betalningen inom några veckor. Det var emellertid nu Castro blev häktad och El Cuate omhändertogs av polisen när han återvände till Mexiko. I augusti skickades El Cuate, Onelio Pino och Rafael del Pino, studenten som hade rest med Castro till Bogotá 1948 och nu var medlem av Rörelsen, tillbaka till Delaware med ytterligare tiotusen dollar för att föra motortorpedbåten till en mexikansk hamn. Eftersom allt verkade i sin ordning fick El Cuate order att bege sig till Miami medan de båda kubanerna arbetade med att göra fartyget klart för avgång.

El Cuate berättar att i Miami föreställdes han för Prío av Juan Manuel Márquez som då representerade Rörelsen i Förenta staterna, och expresidenten överlämnade till honom tjugotusen dollar ”som jag överlämnade till Fidel i Mexiko”. De nya pengarna kom som en gåva av försynen, för vid den här tiden var det omöjligt att få Förenta staternas tillstånd att föra motortorpedbåten ut ur landet, och av okänd anledning vägrade ägaren att lämna tillbaka de pengar man hade satsat. I normala fall utfärdades exportlicenser utan vidare, men med hänsyn till det spända läget i Karibien var utrikesdepartementet obenäget att utfärda någon och att ta ut båten illegalt var för riskabelt. Revolutionen hade nu ett minus på hela tjugotusen dollar och man hade inget fartyg som kunde ta rebellerna över till Kuba. Ett tag övervägde Fidel att köpa ett Catalina-hydroplan som skulle landsätta honom på Kubas kust, men han förkastade planen liksom Universo Sánchez förslag att de skulle inleda kriget genom att bomba Havannas Cabaña-fästning från luften.

I slutet av september begav sig Castro och El Cuate till bergen ovanför hamnstaden Tuxpán vid mexikanska golfen mellan Tampico och Veracruz för att provskjuta automatgevär, modell Remington 30-36, under yttre villkor som överensstämde med dem i Kubas bergstrakter. El Cuate sade till Castro att han tänkte ge sig ned till Tuxánfloden för att titta på en yacht som han hade tänkt köpa för egen räkning, men när Fidel fick syn på den sade han: ”I den här båten skall jag ta mig till Kuba...” Mexikanaren invände att den här vita båten var en lyxyacht och alldeles för liten för expeditionen. Men Castro sa: ”Kan du skaffa mig den här ska jag ta mig till Kuba med den”, och El Cuate instämde. Som han sade senare: ”Man kan helt enkelt inte säga nej till Fidel...”

Yachten var *Granma* och hon tillhörde Robert B. Erickson, en amerikan som var fast bosatt i Mexico City. Den trettioåtta fot långa yachten, byggd av trä 1943, kunde ledigt härbärgera tjugofem personer. *Granma* hade dubbla dieselmotorer med bränsletankar som rymde strax under 2 000 gallons. Men hon hade sjunkit under en orkan 1953 och fått ligga under vatten en tid, så det krävdes mycket arbete för att få henne sjövärdig igen. Erickson var villig att sälja henne för tjugotusen dollar, under förutsättning att han kunde få ytterligare tjugotusen för en modern villa som han ägde vid Tuxpánfloden. Castro bestämde sig för affären eftersom de enligt hans mening behövde ett hus åt de män som skulle arbeta på *Granma* och för dem som var klara att ge sig av. Erickson fick en delbetalning på sjuttontusen dollar och Castro gav order om att arbetet med yachten omedelbart skulle sättas igång. Två rebeller fick flytta in i villan och Onelio Pino utnämndes till *Granmas* kapten.

Fidel var i högsta grad optimistisk nu när han förfogade över *Granma*, men han höll ändå ett vakande öga på revolutionspolitiken. Pedro Miret, Faustino Pérez och Nico López hade kommit till Mexiko för att ansluta sig till expeditionen; nu fanns Rörelsens hela generalstab vid sin chefs sida. José Antonio Echeverría, studentledaren från FEU, återvände till Mexico City i oktober för ännu en konferens med Castro; skillnaderna mellan deras personligheter och inställning låg ännu djupare nu än vid deras första möte. Bortsett från att de var naturliga politiska rivaler hade de vitt skilda åsikter om taktiken: Echeverría yrkade på fortsatta våldsaktioner, Castro föredrog mera samordnade aktioner; det var uppenbart att det ytterst gällde det slutliga ledarskapet. En vecka efter det att Echeverría hade återvänt till Kuba

mördade medlemmar av Studenternas revolutionära direktorat överste Manuel Blanco Rico, chefen för den militära säkerhetstjänsten, när han skulle gå hem från nattklubben Montmartre. Attacken, som utfördes av Juan Pedro Carbó Servía och Roland Cubela (som på 1960-talet försökte mörda Castro på uppdrag av CIA), var ursprungligen riktad mot inrikesministern Santiago Rey, men när han inte dök upp som man hade väntat sköt man översten i stället. Castro såg med ogillande på händelsen, och i en tidningsintervju sade han: ”Jag förkastar inte mordförsök som ett revolutionsvapen om omständigheterna så kräver. Men sådana saker får inte ske urskillningslöst. Jag vet inte vem som utförde mordet på Blanco Rico men jag tror, ur revolutionär och politisk synpunkt, att mordet inte var berättigat eftersom Blanco Rico inte var någon mördare.” I Havanna gjorde polisen en raid mot haitiska ambassaden för att få tag på Carbó men sköt i stället tio andra ungdomar som sökt asyl där.

Den 24 oktober kom Frank País med ytterligare dåliga nyheter från Santiago. País kom för att övertala Castro att uppskjuta rebellernas landstigning till följande år, för, som han hade sagt i ett tidigare brev befordrat genom hemliga kanaler, han tvivlade på vad hans väpnade styrkor i Oriente kunde åstadkomma; ”de var oskyddade, oförberedda och oorganiserade”. País och hans vän Pepito Tey hade arbetat hårt för att organisera en hemlig sambandstjänst i provinsen, de hade samlat ihop vapen och förberett 26 julimedlemmar på väpnat uppror i städerna medan andra skulle skydda rebellernas landstigning på Orientes västkust mellan Manzanillo och Pilón. Chef för Rörelsens styrkor i landstigningszonen var Celia Sánchez, en av Frank País äldsta medarbetare. Men País ansåg ändå att man måste avråda från en omedelbar invasion. Fidel och han höll på att diskutera ämnet i fem dagar och den unge mannen fann sig slutligen i att landstigningen skulle ske inom de närmaste två månaderna. Castro var obeveklig och betonade kraftigt att hans trovärdighet kunde förintas om han bröt sitt löfte att återvända till Kuba 1956 och att det efter häktningen i Mexiko i juni var alltför riskabelt att stanna kvar där.

Så stod Castro inför ett problem med kommunisterna. I mitten av oktober hade Osvaldo Sánchez Cabrera, ledare för det illegala Socialistiska folkpartiet (PSP) som tillbringade sin mesta tid i Mexiko, försökt övertala Fidel att inte invadera Kuba. Som talesman för sitt parti föreslog Sánchez Cabrera att expeditionen skulle uppskjutas till slutet av januari när sockerskörden skulle börja så att en strejk bland sockerarbetarna kunde ge sitt stöd åt landstigningen. Återigen förklarade Fidel att det var livsviktigt för honom att stå vid sitt ord. I mitten av november sammanträdde PSP:s ledning i hemlighet i Havanna för att skicka en ny emissarie till Castro; den här gången blev det Flavio Bravo, tidigare generalsekreterare i Socialistisk ungdom och Raúl's ideologiske handledare. Lázaro Peña, som också var bosatt i Mexiko, skulle sammanföra dem, men Flavio stötte på Melba Hernández och Jesús Montané på gatan och kontakt med Castro togs genast.

Kommunistens budskap var att enligt partiets åsikt var den interna situationen på Kuba ”olämplig för militära aktioner före den 31 december”, och att ”en invasion inte tog hänsyn till realiteter och att den kunde sluta med ett bakslag”. Flavio Bravo erinrade Fidel om att José Martí vid ett tillfälle under självständighetskriget insåg behovet av att ”uppskjuta militära aktioner och skapa mer gynnsamma materiella och subjektiva villkor”. Men Fidel ansåg sig förstå ”subjektiva villkor” bättre än PSP (för att inte tala om Martí) och det talade han också om för Flavio Bravo. Flavio fortsatte att framhålla att oppositionen mot Batista var ”mycket splittrad” och att den kommunistiska partilinjen med ”enad front och massuppror” inte gjorde nöjaktiga framsteg. PSP, framhöll han, ville sammanlänka alla de unga revolutionära grupperna innan de band sig vid ett allmänt uppror, för annars skulle inte massorna ansluta sig. Kommunisterna var speciellt angelägna om att få Castro att godta denna enhetsrörelse — som de förmodligen skulle sträva efter att få dirigera — och uppskjuta invasionen. Sedan skulle Fidel publicera ett kortfattat dokument som fördömde Batista och manade till en enad opposition och krävde allmänna val med garantier för alla politiska partier. Kommunisterna ansåg att det borde utformas som ett ”öppet brev” av Castro till arbetare, studenter, bönder,

ungdomen och alla medborgerliga institutioner. Det skulle, sade Flavio, bli den ”slutliga maningen” till en fredlig lösning och Batistas förväntade vägran skulle inför allmänna opinionen rättfärdiga att tillgripa väpnade aktioner mot diktaturen.

Castro förklarade tålmodigt för Flavio Bravo att han inte hade något annat alternativ än att handla snart. Han hade inte bara ett löfte att hålla, den mexikanska polisen var dessutom på offensiven igen. En vapengömma hade beslagtagits och både Pedro Miret och Melba Hernández hade häktats. Om Castro inte avseglade så snart som möjligt kunde han bli av med hela sitt manskap och alla sina vapen. Han hoppades att hans ankomst skulle mötas av uppror och fast det var mycket litet tid kvar bad han kommunistpartiet om ett samarbete. Sedan rådde Castro Flavio Bravo att flyga raka vägen till Havanna i stället för att ta en omväg så att kommunistpartiet hemma på Kuba omedelbart kunde informeras om varför Rörelsens taktik inte gick att ändra. Senare officiella skildringar får denna diskussion att te sig som en vänlig debatt om läget, men för Fidel var den en hård politisk strid; kommunisterna saknade alltså förtroende för honom och tänkte fortfarande ta hand om revolutionen.

Samma dag fick Fidel Castro veta att hans far Don Ángel, hade dött i Birán den 21 oktober. Ingenting är bekant om hur Fidel reagerade; det finns veterligt inga brev i ämnet.

Den 19 november förklarade general Francisco Tabernilla, arméstabschefen, för pressen i Havanna att ”det finns ingen möjlighet att företa en sådan landstigning som Fidel Castro har förklarat sig redo att genomföra”, därför att ”ur teknisk synpunkt måste en landstigning, företagen av en grupp exalterade och odisciplinerade människor utan militär erfarenhet och utan tillräckliga vapenresurser, sluta i ett misslyckande”. Samtidigt avpatrullerade emellertid kubanska örlogsfartyg och flygplan kusten från Pinar del Eío i väster till Oriente i öster och arméns och Lantgardets garnisoner låg i förhöjd beredskap.

Fidel Castro insåg att beslutet om avseglning måste fattas omedelbart, men han sköt på det därför att *Granma* ännu inte var färdigrustad. Mycket av arbetet med motorerna och det som gällde själva sjövärdigheten skedde alltför forcerat och vårdslöst på grund av tidspress. När sedan den 21 november två rebeller rymde från träningslägret Abasolo nära gränsen till Förenta staterna söder om Matamoros förstod Castro att han inte kunde vänta längre. På kvällen den 23 november reste han från Mexico City till villan vid Tuxpánfloden för att övervaka ilastningen av vapen, ammunition och livsmedel ombord på *Granma*, samtidigt fick rebelledare i alla läger från Abasolo och Veracruz till Mexico City order att förflytta sitt folk till Tuxpán. De började anlända per buss och bil i hållande regn.

Innan Castro lämnade Mexico City skickade han kodade meddelanden till Frank País att han skulle landstiga den 30 november och att platsen som utsetts skulle bli Playa las Coloradas nedanför staden Bélic, söder om Niquero på Orientes västkust. Den 24 november, under färden till Tuxpán skrev han sitt testamente som skulle skickas till de vänner som Fidelito hade bott hos i mer än ett år. Han skrev: ”Jag lämnar min son i ingenjör Alfonso Gutiérrez och hans hustru Orquídea Pinos vård. Jag har fattat detta beslut därför att jag inte, i min frånvaro, vill se min son Fidelito i händerna på dem som har blivit mina värsta fiender och belackare, dessa som med gränslös ondska och med utnyttjande av mina familjeband har anfallit mitt hem och offrat det för en bloddränkt tyrann som de fortsätter att tjäna. Eftersom min hustru har visat sig oförmögen att lösgöra sig från inflytande av sin familj skulle min son kunna uppfostras med de avskrämda idéer som jag nu bekämpar. Jag tar detta steg inte i harm utan enbart med tanke på min sons framtid. Jag överlämnar honom till dem som bäst kan uppfostra honom, en god och generös familj, mina bästa vänner i landsflykten i vars hem de kubanska revolutionärerna fann ett verkligt hem. Jag överlämnar min son till dem och till Mexiko så att han skall få växa upp och mogna i detta vänliga och fria land där barn har förvandlats till hjältar. Han borde inte återvända till Kuba förrän det är fritt eller han kan kämpa för dess frihet. Jag hoppas att denna min rättmätiga och naturliga önskan när det gäller min son skall

gå i uppfyllelse.”

(Den 15 december, några dagar efter landstigningen från *Granma*, anmälde Fidels syster Emma för Mexikos federala polis att ”tre okända personer, beväpnade med pistoler, hejdade den automobil i vilken vi färdades i hörnet av Revolución- och Martígatorna och grep min brorson, Fidel Castro Dáz, sju år gammal...” I Havanna förklarade utrikesminister Gonzalo Güell att ”barnet är hos sin mor, vilket utesluter möjligheten av att detta kunde betraktas som en kidnapping...”)

Med en svart regnkrage över sin mörka kostym stod Castro i regnet på kajen och såg sina åttioen man gå ombord på den lilla vita yachten. Tuxpáns hamn var stängd på grund av storm, men El Cuate övertalade sin vän hamnkaptenen att de skulle få avgå, ”för jag hade tänkt ha ett litet party ombord”. Universo Sánchez sade: ”När är vi framme vid det riktiga fartyget? Var finns moderfartyget?” Klockan 1:30 startade *Granma* sina motorer, gled ut från kajen och seglade utan tända lanternor nedför floden västerut, mot havet och Kuba. El Cuate följde yachten med sin bil på kustvägen tills hon nådde öppet vatten och försvann i mörkret.

Kapitel 9

Granmas färd från Tuxpán på mexikanska kusten till Orientprovinsens kust på Kuba blev en ren mardröm — den varade i sju dygn och fyra timmar i stället för de fem dagar och nätter som Castro hade räknat med. En fruktansvärd nordlig storm, motorkrängel, yachtens tyngande last av åttiotva man med utrustning i stället för de tjugofem passagerare hon var byggd för (Castro hade fått lämna kvar ett femtiotal rebeller därför att det helt enkelt inte fanns ens en kvadratfots extra utrymme kvar ombord) och att det bara fanns tre sjövana personer ombord — allt detta medverkade till eländet och förseningen. Förseningen utöste i sin tur en onödig tragedi i land.

Castros plan var riskfylld på grund av antalet man ombord på *Granma*, men den var inte utförbar. I relativt hyggligt väder skulle den ha fungerat, i varje fall så tillvida att de skulle ha kommit fram till landstigningsplatsen i någorlunda planerad tid och den väg de valt — 1 235 sjömil lång — var strategiskt korrekt. Yachten skulle gå praktiskt taget rakt österut; från Tuxpán till mynningen av Mexikanska golfen vid yttersta spetsen av Yucatán-halvön, därifrån till Kubas västligaste udde (potentiellt det farligaste området, eftersom kubanska flottan och flyget där skulle ha lättast att hitta *Granma*). Så fortsatte kursen söderut, på säkert avstånd från Kubas sydkust, och vidare fram till Orientprovinsens västkust nedanför Niquero. Risken att bli upptäckt i Mexikanska golfen var obetydlig, eftersom man befann sig långt utanför kubanska flottans och flygets operationsområde, och när fartyget väl befann sig inne i Karibiska havet satsade Castro på att lura fienden genom att gå rakt österut från Kubas kust tills man siktade Orientes kust som man sedan gick rakt på. Batistas fartyg och plan patrullerade inte så långt söderut; Castro befann sig praktiskt taget på engelskt vatten, nära Cayman Islands.

Det ytterst besvärliga vädret gjorde överfarten synnerligen mödosam. *Granma* krängde våldsamt i den grova sjön, alldeles för tungt lastad, med ideligt motorkrängel och svårigheter att hålla kursen. Castro kunde inte uppskjuta avfärden eftersom han var rädd för att de mexikanska myndigheterna vilket ögonblick som helst kunde slå ned på expeditionen och krossa hela företaget. Han hade beslutat sig för att avgå omedelbart och hoppades att ha turen på sin sida. Han skickade ett telegram från Mexico City till Frank País i Santiago den 27 november med texten: ”Beställd bok är utsåld” och telegrammet var undertecknat av bokförlaget *Divulgación*; detta var den kodade upplysningen om avfärden och den förväntade landstigningen på morgonen den 30 november. Ytterligare två kodade telegram gick till Havanna och Studenternas revolutionära direktorat och till den lokala underjordiska Rörelsen i Santa Clara.

Det dåliga vädret var emellertid också en nackdel för Batista. Regimen började under hand tro att Castro var tillräckligt galen för att ta språnget mot Kuba, och säkerhetstjänsten kom med en lista på fartyg i mexikanska hamnar som rebellerna kunde tänkas nyttja vid en invasion; i listan återfanns *Granma*. Med början den 5 november och i största hemlighet började flygvapnet kontinuerligt avpatrullera nord- och sydkusterna i Orienteprovinserna; man använde ett eller flera lätta B-25-bomplan eller C-47-transportplan (den kubanska historien hade övertygat Batista om att landstigningen måste ske i Oriente). Men längs sydkusten spanade flygplanen bara tjugo sjömil söder om kustlinjen, vilket Castro hade räknat med, medan han höll sig 170 sjömil utanför kusten. Det dåliga vädret under de sista dagarna av november inskränkte också avsevärt Batistas hela spaningsverksamhet till sjöss och i luften. Regimen började dra markstyrkor till Oriente. Artillerienheter flögs från Havanna till Holguín dagen efter det att *Granma* hade avseglat och garnisonen i Santiago förstärktes under höjd beredskap.

För expeditionens medlemmar började fasorna i samma ögonblick som de kom ut i Mexikanska golfen, strax före gryningen den 25 november. De hälsade fritt vatten med att sjunga Kubas nationalsång och 26 juli-marschen, genom att ropa ”Viva la Revolución!” och ”Ned med Batistas diktatur!” — och så vräkte sig havet över dem. De flesta av männen blev omedelbart våldsamt sjösjuka (Universo Sánchez minns hur de ”sket i byxorna”). Detta var inte ett stridande förband, bara en hop mycket sjuka män.

Che Guevara skrev att ”hela fartyget utgjorde en löjligt tragisk anblick: män med av smärta förvridna anletsdrag som höll sig för magen; en del med huvudet nedstoppat i hinkar, andra hopsjunkna i de egendomligaste ställningar, orörliga och med kläderna dränkta av spyor... med undantag för två eller tre sjömän och fyra, fem andra var hela styrkan sjösjuk. Che, Fidel och Faustino Pérez fanns bland dem som inte föll offer för sjösjukan; Guevara letade febrilt igenom hela fartyget efter antihistamin åt männen men hittade ingenting. Så började *Granma* läcka, det visade sig att pumpen inte fungerade och de fick ösa ut vatten med hinkar tills läckan hade lokaliserats och reparerats.

Tredje dagen blev vädret bättre; Castro beordrade vapenvård och man företog en del skjutövningar. Men det visade sig också att yachten gjorde 7,2 knop och inte de 10 som kapten Onelio Pino och Castro hade räknat med. Sicksackkurser för att klara av den våldsamma sjöhävningen framtvingade ytterligare försening och en av motorerna började krångla. Expeditionen låg långt efter tidtabellen. När männen började känna sig bättre blev de hungriga och Castro blev tvungen att beordra ransonering när han förstod att *Granma* aldrig skulle nå land inom de planerade fem dagarna. Under brådskan vid avfärden från Tuxpán hann de bara ta ombord 2 000 apelsiner, fyrtiotta burkar kondenserad mjölk, fyra kokta skinkor, två rökta skinkor, en låda ägg, hundra chokladkakor och fem kilo bröd; detta kunde inte räcka åt åttiotvå man under en vecka. Under de sista två dyggen fanns det helt enkelt varken mat eller dricksvatten ombord. Den 29 november fick *Granma* två fiskebåtar inom synhåll, men när Castro gjorde de båda pansarvärnskanonerna klara för eventuell strid försvann fiskarna.

I gryningen fredagen den 30 november kryssade expeditionen mot Great Cayman Island efter att endast ha tillryggalagt tre fjärdedelar av sträckan till landstigningszonen. Men det var i detta ögonblick som Frank País och de väpnade grupperna ur 26 juli-rörelsen i Santiago trodde att Castro som planerat skulle landstiga, och País gav order om en resning som skulle ske samtidigt med landstigningen, i överensstämmelse med den stridsplan han hade gjort upp med Castro. Han hade ingen möjlighet att veta att *Granma* hade blivit fyrtioåtta timmar försenad, och klockan sju på morgonen angrep hans patetiskt lilla skara om tjugoåtta man statspolisens och kustbevakningens högkvarter enligt den uppgjorda planen i hopp om att kunna låta denna aktion efterföljas av en attack mot Moncada. Iförda olivgröna uniformer, med 26 juli-rörelsens svart-röda armbindlar, satte rebellerna eld på statspolisens kaserner, men man förlorade Pepito Tey, en av de högsta ledarna i Santiago, som stupade för en

kulsprutesalva. I kustbevakningens högkvarter lade de beslag på en del vapen, men de förmådde inte fortsätta mot Moncada; armén hade fyrahundra man vältränade antigerrillasoldater i staden. Trots att en del gatustrider ägde rum följande dag hade rebellerna misslyckats. Rörelsen förlorade tre viktiga personer (Frank País lyckades undkomma) och nio andra dödades av polisen. Inte nog med att upproret hade kvästs, nu visste regimen att Castro tänkte landstiga — någonstans. I Havanna och på alla andra håll på ön saknade Rörelsen och Studenternas revolutionära direktorat tillräckliga resurser för att kunna genomföra väpnade aktioner av något slag. Fidel lyssnade på den kubanska radions rapporter om tragedin i Santiago och skar tänder i vanmäktig ilska. Han sade till Faustino Pérez: ”Jag önskar jag kunde flyga...”

På stränderna mellan Niquero och Pilón väntade också medlemmar av 26 juli-rörelsen förgäves på Castro. Celia Sánchez Manduley, Rörelsens samordnare i Manzanillo, hade samlat ihop fem lastbilar, bensindunkar och åtskilliga dussin män nära staden Bécic och Colorados stränder. Meningen var att transportera *Granmas* rebeller från stranden till Niquero och Media Luna för att ta hand om vapen i Lantgardets lokala förläggning, sedan tillsammans med andra 26 juli-medlemmar dra sig upp till Sierra Maestra där Castro skulle inleda sitt gerillakrig. Längre in i land hade bönder som var anhängare till Rörelsen berett sig på att i sina hem ta emot och föda *Fidelistas*.

Men när Castro aldrig landsteg och ryktet om fiaskot i Santiago nådde Celia gav hon order åt sina styrkor att dra sig tillbaka på kvällen den 1 december. Männen från *Granma* skulle få klara sig på egen hand — om och när de landsteg.

Sent på kvällen den 1 september låg den vita yachten och gungade ute på öppet vatten medan hon i totalt mörker närmade sig Orientes kust; ingen måne syntes, inte heller några ljus på land. Castro gav rebellerna order att byta om till de olivgröna uniformerna och han delade ut vapnen. Besättningsmännen klättrade ideligen upp på styrhytten för att kunna få syn på fyren vid Cabo Cruz och få en pejling — Cabo Cruz låg på sydvästra udden av Orientes kust — när Roberto Roque, navigatören, halkade och föll över bord. Castro gav order om att man skulle leta efter Roque trots mörkret. Efter att i en timme ha cirklat runt hörde rebellerna hur en svag röst svarade på deras rop och otroligt nog hittade de honom, med hjälp av en enda lanterna som de lät lysa över vågorna. Che Guevara och Faustino Pérez, båda läkare, fick liv i den nästan drunknade Roque, och Castro förkunnade att nu var de på väg mot segern.

Granma tog sig försiktigt vidare in mot kusten och kom in i segelrännan till Niquero, men när kapten Pino granskade utprickningen märkte han att hans sjökort var felaktiga och han visste inte hur han skulle navigera. Det hade just börjat gry, söndagen den 2 december, när yachten plötsligt fick bottenkänning av lera under ebben; klockan 4:20 satt hon ohjälpligt fast. Yachten låg vid Los Cayuelos, mer än en sjömil söder om den strand där Castro hade velat landstiga (och strax nedanför en udde som ironiskt nog hette Skärseldens udde). Männen fick order att hoppa i vattnet, endast medförande sina vapen. All tung utrustning lämnade de kvar. René Rodríguez, smärt byggd, var den förste i vattnet och bottnen bar honom; efter honom följde den betydligt tyngre Castro och han sjönk ner till höfterna i gyttjan. Che Guevara sade senare: ”Det här var ingen landstigning, det var skeppsbrott.” Yachten stod på grund några hundra meter från vad som föreföll vara kusten, och Fidel och hans män lyckades vada fram till den. Che Guevara och Raúl Castro var de sista som lämnade *Granma*, de försökte få med sig en del av utrustningen.

När de kom fram till stranden märkte rebellerna att de stod mitt i ett mangroveträsk med vatten upp till knäna eller rentav upp till halsen. Sned-vuxna rötter höjde sig som en ohygglig hinderbana, grenar och rakbladsvassa blad skar dem i ansiktet och väldiga moln av moskiter försökte äta upp dem levande. Männens splitter nya tunga kängor gjorde stegen tyngre; en del uniformer och kängor var så genomblöta och illa åtgångna att de började trasas sönder; vapen

och ammunition var genomdränkta av väta; utrustning gick förlorad. Generalstaben, bestående av Fidel Castro, Juan Manuel Márquez och Faustino Pérez ledde marschen. Ständigt snubblade männen över osynliga trädrötter, de föll, hjälpte varandra upp, stödde varandra och lyckades på något sätt ta sig framåt. Man måste själv ha försökt ta sig fram i ett sådant här mangroveträsk innan man ens kan börja fatta vilken fruktansvärd möda det krävde.

Vid ett tillfälle fick Castro en förlamande känsla av att de hade landat på en sank ö (det finns närmare tvåtusen öar av det slaget intill Kubas kust) och inte på fastlandet och att de befann sig i en fälla utan möjlighet att komma därifrån. Men snart lyckades en av männen, Luis Crespo, ta sig upp i ett träd, och i det första gryningsljuset kunde han skönja fasta land, palmer, hus och i fjärran berg. Det tog Castros gerillasoldater mer än två timmar att nå fast mark över mangroveträsket och en lagun i dess mitt, en distans på knappa kilometern fågelvägen; det blev en skrämmande och uttröttande upplevelse för dem efter en vecka till sjöss i den till trängsel fyllda lilla yachten. När de till sist kom upp på fasta marken, kollapsade de. Men Juan Manuel Márquez och sju man saknades. De tycktes uppslukade av träsket, och deras kamrater var fyllda av oro för deras öde.

Ändå hade Castro uppfyllt sitt löfte; han hade återvänt till Kuba före utgången av år 1956, och nu var han redo att inleda sitt krig mot Batista. Liksom José Martí, som hade landstigit vid Playitas i mörkret med en handfull män sextio år tidigare, stod Fidel Castro på Orientes kust denna dag, den 2 december, brinnande av iver att få befria Kuba från dess inhemska fiender.

Detta var inledningen till ett tjugofem månader långt krig, och det ville till en otrolig optimism och förtröstan för att Fidel Castro i detta ögonblick skulle kunna tro att han och hans expeditionskår skulle kunna överleva, långt mindre att de slutligen skulle stå som segrare. På eftermiddagen den 2 december bestod Castros armé av åttioen man (Juan Manuel Márquez och de sju andra tog sig ut ur mangroveträsket litet längre norrut och återförenade sig med huvudstyrkan), minimal vapenutrustning, inga livsmedel och ingen kontakt med Rörelsen i land. Batistaregimen hade en reguljär armé, flotta och flygvapen på mer än fyrtiotusen man — plus det militariserade Lantgardet och statspolisen. Den hade Shermanstridsvagnar och artilleri, och i mitten av november, strax innan Castro avseglade från Tuxpán hade amerikanske ambassadören i Havanna, Arthur Gardner, överlämnat en division T-33 övningsplan (användbara för strid) till kubanska flygvapnet. Förenta staterna fortsatte att ge sitt stöd åt Batistaregeringen, omedvetna om att motståndet mot den för varje dag växte på Kuba och uppenbarligen omedvetna om att revolutionärer just var på väg att ta sig i land på ön.

Batista var emellertid beredd att ta emot Castro. Fyrtiofem dagars undantagstillstånd proklamerades när Frank País satte igång upprorsrörelsen i Santiago den 30 november, och bara två timmar efter landstigningen visste de militära myndigheterna att Castro var tillbaka på Kuba. Sandprämen Jiharita och en bogserbåt hade observerat *Granma* där hon satt fast i leran utanför Los Cayuelos och genast underrättat flottan. Nyheten att okända män hade landat på sydvästkusten nådde chefen för Lantgardet i Manzanillo strax efter klockan sju på morgonen, just som rebellerna nådde fast mark. En patrull sändes genast ut, men den återvände senare på dagen utan att ha stött på *Fidelistas*. Chefen rapporterade emellertid att bönder i trakten hade talat om ”cirka tvåhundra man, väl beväpnade, under ledning av doktor Fidel Castro”.

Det var Castro som hade uppgivit sitt namn för bönderna. På högre mark, ovanför mangroveträsket, stötte rebellerna på det lilla hus där Ángel Pérez Rosabal, en kolare, bodde. Han blev den första person de mötte. Castro sade: ”Var inte rädd, jag är Fidel Castro och vi har kommit för att befria det kubanska folket.” Detta var exakt sådant som Castro kunde förväntas säga, men officiella uppgifter att Rosabal, en utfattig analfabet som bodde i en fattig glesbygd, skulle ha hört talas om Castro tidigare är föga trovärdiga. Hursomhelst bad Rosabal

Castro och flera av hans män att stiga in i hans hus och där bjöd han dem på mat. I samma ögonblick hörde Castro kraftiga explosioner nere vid kusten, och han beordrade ilmarsch upp mot några kullar i närheten med Rosabal som vägvisare. Explosionerna kom från ett bombardemang av mangroveträsket som utfördes av fartyg ur kustbevakningen och flygplan sedan de upptäckt *Granma*, och Castro var rädd för att man skulle bombardera bebyggelse nära kusten på samma gång. Det troligaste är att någon bonde i området hade hört Castro säga sitt namn till Rosabal och sedan fört det vidare till personal ur kustbevakningen. Rosabal återvände själv till sitt hem på eftermiddagen. Uppe i bergen stötte de hungriga rebellerna på två andra bönder som visade dem på en källa och gav dem vatten; de hittade också en bikupa som de skattade på honung.

Medan Castros grupp gjorde halt för natten på en trädbevuxen kulle, deras första natt på Kuba, påstod sig regimen ha vunnit total seger. Enheter ur kustbevakningen och en artilleridivision dirigerades till Niquero där man väntade en rebellattack, och ytterligare förstärkningar drogs samman i grannskapet. Trots att regeringsstyrkorna inte lyckades lokalisera rebellerna denna söndag meddelade general Pedro Rodríguez Ávila, ledare av operationerna i Orientprovinsen, pressen att flygvapnet ”denna natt har bombat expeditionstyrkan och dödat fyrtio medlemmar ur den revolutionära 26 juli rörelsens ledning... bland dem dess ledare, Fidel Castro, trettio år gammal”. General sade vidare att armén hade samlat ihop liken efter de fallna rebellerna och att man, förutom Fidel, hade kunnat identifiera liken av Raúl Castro och Juan Manuel Márquez med hjälp av dokument man hittat i deras fickor. Generalen rapporterade att rebellerna ”bokstavligt talat pulvriserades” av flyganfallen, och officiella källor antydde att liken skulle föras till Havanna med örlogsfartyg efter att ”tillfälligt” ha varit begravda. Denna armérapport utgjorde underlaget till nyheten, förmedlad över hela världen genom United Press lokalchef i Havanna, Francis McCarthy: Castro hade dödats och hans identitet hade kunnat bekräftas av ett pass som han bar i en ficka. Till en början vann historien tilltro både på Kuba och utomlands, men det dröjde inte länge innan Batistaregimen fick betala dyrt för sin falska rapportering (Castro förlät aldrig McCarthy denna förtidiga dödförklaring; UP-mannen fick lämna Kuba när *Fidelistas* segrade).

Sierra Maestra är ett bergmassiv som reser sig på sydkusten i Orientprovinsen, från randbergen i väster vid Cabo Cruz ända bort till Santiago i öster. Bergskedjan går cirka hundra-tjugokilometer i öst—västlig riktning och är på sitt bredaste ställe dryga femtio kilometer i nord—sydlig riktning. Bergsryggen (på spanska kallad *el firme*) har en normalhöjd på cirka 1 400 meter och högsta toppen (som också är den högsta på Kuba) når över 1900 meter. Terrängen i Sierra Maestra är avskräckande — bergstoppar och raviner, skog och blockterräng, floder och bäckar — ännu i dag är området fattigt och glest befolkat. Medan Fidel Castro uppehöll sig här var det praktiskt taget isolerat från resten av landet, utan några större asfalterade motorvägar; grusvägarna var ofta oframkomliga på grund av våldsamma regn som förvandlade dem till lervälling. Eftersom det var svårt att ta sig fram bland dessa berg var de idealiska för gerillakrigföring. Från det ögonblick då expeditionen landsteg vid Los Cayuelos och planen att inta Niquero och Media Lina måste överges, tvingades Castro ta sig ut ur sin ställning i de västra randbergen, där rebeller var så sårbara för anfall från luften och marken, och fortsätta mot Sierra Maestras ogenomträngliga trygghet. När de marscherade österut hade männen fått order att hålla sig intill sockerrörsfälten på sin vänstra sida och bergen på den högra för att kunna nå upp till tryggheten i Sierra.

Fast Castro alltid hade planerat att starta kriget från Sierra Maestra och alla förberedelser i land av hans lokala supporters var sammankopplade med detta, består tvivlet alltså när det gäller den exakta strategi han hade i tankarna när han landsteg på Kuba. Faustino Pérez som var en av Fidels båda stabschefer säger att medan de var på väg med *Granma* ”var ingen övertygad om att kampen från början skulle utveckla sig utifrån skapandet av en armé uppe i bergen”. Han förklarar att ”den vision vi hade var en Rörelse som omspände hela landet, vi

hade i tankarna en generalstrejk och även en central guerrilla som skulle ha mycket stor symbolisk betydelse, men inte i sådan utsträckning att den i ett givet ögonblick skulle innefatta möjligheten att besegra tyranniets armé”. Men Faustino tillägger: ”Det som hände var att de kamrater som stannade kvar uppe i bergen började återfå sitt självförtroende. Guerrillan växte ut, man började rikta slag mot tyrannens armé, och man började känna att på detta sätt kunde man bygga upp en revolutionsarmé som var i stånd att besegra Batistas styrkor.” Samtidigt, säger han, trodde grupper ur 26 juli-rörelsen i städerna att mycket kunde åstadkommas genom gatustrider.

Fidel i sin tur hade en annan uppfattning av den grundläggande rebellstrategin — i varje fall har han det numera. I en intervju tjugo år efter inledningen av gerillakriget sade han att ”vi kom inte dit (till Sierra) i avsikt att skapa ett centrum för resning över hela ön och trodde inte att problemet kunde lösas genom en militärkupp, vi bekämpade alltid tanken på en kupp”. Denna skiljaktighet mellan Pérez och Castro i tolkningen av gerillans ursprungliga strategi är väsentlig för förståelsen av hela den kubanska revolutionsprocessen eftersom diskussionen om huruvida det totala ledarskapet skulle koncentreras till Sierra eller delas med de underjordiska grupperna i städerna snabbt blev krigets centrala politiska fråga. Senare ledde det till 26 juli-rörelsens försvinnande och utformandet av ”enighet” under ledning av Castros nya Kommunistiska parti. I rättvisans namn redovisar emellertid vittnesbörden att Fidel vid flerfaldiga tillfällen före landstigningen i december 1956 kraftfullt hade framhållit att en revolution kunde åstadkommas genom den existerande armén och att Faustino själv insåg att rebellerna måste skapa sina egna väpnade styrkor. Faustino erkänner numera själv att när Castro väl hade fått fast fot i Sierra blev en verklig rebellarmé en möjlighet. Under tiden var för Castro det viktigaste av allt efter den första strapatsrika natten på kubansk mark att omedelbart ta sig upp till Sierra Maestra.

Berättelsen om hur Castro förmådde återhämta sig från ett inledande fruktansvärt bakslag, omgruppera sina män, kämpa, inleda besejrandet av Batistas förband och skapa en slutgiltigt segrande rebellarmé är berättelsen om det enastående stöd han fick av Sierra Maestras bönder. Utan detta stöd, först av enstaka individer och sedan av en organiserad bondebefolkning, skulle Fidel aldrig ha överlevt de första veckorna i bergen, och inte skulle han heller ha kunnat organisera sina gerillatrupper. I början tog bönderna och deras familjer hand om och beskyddade de små illa beväpnade och uthungrade rebelskarorna; de fungerade som de viktigaste kanalerna när det gällde att få fram livsmedel, vapen och ammunition och alla andra förnödenheter som kunde uppbringas i Sierra eller forslas dit från underjordiska grupper i städerna, och slutligen tjänade de som rekryteringsbas. Det var inte en bonderevolution som förde Fidel Castro till makten, men utan bönderna skulle det inte ha blivit någon revolution. Vad mera var, det var Castro som förstod att framkalla detta enastående prov på solidaritet och offervilja, trots de faror detta medförde till liv och lem för bönderna.

Berättelsen om Fidel Castros rebeller och Sierra Maestras bönder börjar med katastrofen vid Alegria de Pío, onsdagen den 5 december, när Lantgardet ordnade ett bakhåll, skingrade och nästan utplånade expeditionsstyrkan under dess fjärde dag på Kuba. Männerna hade tillbringat sin andra natt, från den 3 till den 4 december, i en uthuggning på en annan trädbevuxen kulle som kallades La Trocha. De hade marscherat österut hela dagen på en stenig väg, ledda av Tato Vega, sonen till en bonde vid vars hus de stannade vid middagstiden. Expeditionen bjöds på ris och bruna bönor och fick vila ut ordentligt. Tato Vega lämnade dem, sade att han skulle bege sig hem, och det föll aldrig de oerfarna gerillaledarna in att han skulle leta reda på något förband ur Lantgardet och rapportera om rebellernas närvaro i trakten.

Detta var ett av de sällsynta fall då rebellerna blev förrådda i Sierra, och följden blev en katastrof. På tisdagen den 4 december återupptog Castros grupp marschen österut och kom till en liten kolarby, Aqua Fina, där en spansk butiksägare gav dem litet korn i burk och bröd. Eftersom terrängen framför dem nu hade övergått till sockerrörsfält där de kunde upptäckas

av flyg beslöt sig Fidel för att marschera hela natten efter en kort paus för middag. De kom fram till Alegría de Pío på morgonen den 5 december, fullständigt utmattade; det hade tagit dem tre dagar och två nätter i oländig, klippig terräng att ta sig fram de trettio kilometrerna från landstigningsplatsen till den låga bergssluttning där Castro nu gav order om att slå läger.

Här begick han två svåra misstag. Det första var att han valde en låg, öppen kulle som stack ut i sockerrörsfälten i stället för en större, skogklädd kulle i närheten. Men männen var så utmattade att han tvekade att be dem att fortsätta ytterligare några hundra meter; den nattliga marschen över klippig mark, klippor som kubanerna kallade ”hundkäftar” och som ideligen kom männen att snubbla och falla eller rentav svimma (åtskilliga av dem krossade sina glasögon) hade blivit för mycket för dem. Det andra misstaget var att sätta ut poster alltför nära lägret; om en attack kom skulle de inte i tid hinna varna sina kamrater. Castro hade inte lagt märke till de spår de lämnade efter sig på stigen i form av tuggade bitar av sockerrör. Och till detta kom vägvisaren Tato Vegas förräderi. Strax före klockan fyra på morgonen den 5 december väcktes männen och var och en fick en bit korv, ett stycke bröd och en munfull kondenserad mjölk. En del av rebellerna hade tagit av sig kängorna för att linda bandage kring sina blödande fötter. Raúl berättar att ”halv fem bröt helvetet löst... vi hade omringats av armén”. Ett kompani ur Lantgardet besköt dem med kpistar och gevär och förvandlade kullen till vad Raúl beskrev som ett inferno. Revolutionsstyrkan skingrades helt enkelt.

Fidel avfyrade gång på gång sitt gevär medan han röt ut sina order om reträtt; han hoppades att hans män skulle kunna ta sig ner i sockerrörsfälten och omgruppera sig där. Men liksom vid Moncada var det för sent, och nu fick var och en klara sig själv. Che Guevara träffades i axeln av en kula och Faustino Pérez som fanns intill honom trodde att argentinarerna hade blivit dödad. Guevara skrev i sin dagbok att ”jag trodde jag skulle dö, och från marken sade jag till Faustino, 'dom fick mig'... Jag började genast tänka på bästa sättet att dö i detta ögonblick när allt verkade förlorat. Jag mindes en gammal historia av Jack London i vilken huvudpersonen, lutad mot en trädstam förbereder sig på att värdigt sluta sitt liv i vetskap om att han annars var dömd att frysa ihjäl på Alaskas snövidder. Det där är den enda minnesbild jag har.” Ches sår var faktiskt ytligt, han tog sig ur fällan och begav sig österut tillsammans med fyra kamrater, bland dem Juan Almeida och Ramiro Valdés. Fidel, Faustino och Universo Sánchez strålade samman senare på kvällen och inledde sin odysseé dolda under sockerblasten. Åtskilliga män fick med våld dra Castro bort från slagfältet.

Rebellarmén hade krossats. Tre expeditionsmedlemmar dog denna eftermiddag. De återstående sjuttionio, många av dem inne på de brinnande sockerrörsfälten, bröt upp i tjugosex separata grupper, som Fidels och Ches, men många ”grupper” utgjordes också av en enda man. En av dessa var Juan Manuel Márquez, den andre generalstabschefen som snabbt togs till fånga och sattes i fängelse i Havanna. Ytterligare tjugoen man blev skjutna efter en eller annan dag, tjugotvå tillfångatogs och sattes i fängelse och nitton man försvann helt enkelt; några tog sig ut ur Sierra för att återvända hem och gå under jorden eller ge sig, en del sågs aldrig mer. Av de åttiotvå man som landsteg från *Granma* den 2 december var det bara sexton som överlevde Alegría de Pío och överfallet och kunde fortsätta kampen. Emellertid överlevde hela ledningen, med undantag för Manuel Márquez och Níco López (även han tillfångatagen och avrättad). Bortsett från Fidel och Che återfanns bland de sexton överlevande Raúl, Faustino Pérez, Juan Almeida, Ramiro Valdés, och Camilo Cienfuegos; under flera dagar skulle Castro sväva i okunnighet om vad som hänt med dem. Men medan han låg där under sockerårsblasten med sina båda kamrater viskade Fidel dag och natt om hur och när de skulle kunna omgruppera sig och återuppta striden. Som Faustino Pérez minns det: ”Detta var den stora läxan i förtröstan och optimism — på samma gång som realism — som Fidel lärde oss under dessa dagar.” Men intet av allt detta skulle ha hjälpt Fidel om han inte hade haft Sierra Maestras bönder.

I efterdyningarna av Alegría de Pío var general Batista och hans regering absolut övertygade

om att Fidel Castro var död och hans rebellstyrka komplett förintad. Med så många fångar tagna av armén hade Batista all anledning att anta att faran var över; om man också ännu inte hade lokaliserat Castro fysiskt var det tydligen bara en tidsfråga när så skulle ske. Senare, den 13 december, drog arméledningen undan större delen av sina styrkor från Sierra Maestra och lämnade kvar normala bevakningsstyrkor av Lantgardet i städer och byar; kontrollen från luften lades också ned. En officiell kommuniké sade att arméledningen betraktade ”upprorsrörelsen” som avslutad. Och Fidels släktingar, vänner och anhängare var lika säkra på att det stora revolutionsäventyret hade gått i spillror och att Fidel och Raúl troligen var döda. Deras mor, Lina Ruz de Castro, sade i en dagstidning i Holguín att ”om de kunde låta mig få ge mig upp i bergen ovanför Niquero skulle jag kunna få med mig dem ner... Jag lider som mor till soldater och revolutionärer, men om Fidel och Raúl har bestämt sig för att dö hoppas jag att de skall få dö med värdighet... Jag gråter för mina söner och jag deltar i lika hög grad med mödrarna till de soldater som har dött i detta fruktansvärda krig.”

Lina Ruz, som fortfarande bar sorg efter sin mans död i oktober, reste sedan till Santiago med sin äldste son Ramón, för att ordna arvsangelägenheterna — även Fidels och Castros — och i hopp om att få höra nyheter om dem. Ramón Castro sade att de inte hade fått veta någonting och att ”det inte fanns några konkreta bevis för att de hade dödat Fidel eller att han skulle finnas i livet... Jag tror att om min bror hade stupat i strid skulle regeringen redan officiellt ha tillkännagivit det.” På den punkten hade han rätt, för tre veckor efter Alegría de Pío fanns det fortfarande ingen information om Fidels öde. Marta Jojas, den reporter som hade skrivit om Castros tal ”Historien kommer att frikänna mig” i sjukhuset i Santiago efter Moncada, skrev i *Bohemia* att Fidelito, som nu bodde i Havanna hos sin mor Mirta (vars nye man var son till Kubas chefsdelegat vid Förenta nationerna), ideligen frågade: ”Har pappa skrivit? Var är pappa?” Mirta ville också framhålla att hon inte hade kidnappat Fidelito i Mexiko och att hans fastrar, Lidia och Emma, godvilligt hade lämnat över pojken till henne.

Under december demonstrerade Kubas tidningar sin känsla av ovisshet om Castros öde (censuren hade åter tagits bort). Alltmera oförtäckt antydde man att han kanske var i livet och förberedde en återkomst. Vittnesmål från två tillfångatagna rebeller gav en tämligen tillförlitlig redogörelse för *Granmas* färd och expeditionens första dagar i land och detta gav kubanerna en aning om vad det var som hade hänt. Che Guevara var alltjämt okänd på Kuba och i tryckta rapporter talades det om ”en argentinsk läkare vid namn Guevara” som medlem i Castros styrka. I slutet av december meddelade dagstidningen i Holguín att Fidel, Raúl och fyrtio man sedan den 18 december hade haft ett läger söder om Turquino toppen i Sierra Maestra; deras vägvisare identifierades som en bonde, Crescencio Pérez, som hade häktats.

Detta vållade ordentlig förvirring bland såväl Fidels vänner som fiender. Faktiskt var det den 16 december som Fidel, Faustino och Universo hade kommit fram till gården Cinco Palmas, ägd av Ramón ”Mongo” Pérez, i Ourial de Vicana vid Vicanafloren, efter dryga sextio kilometers plågsam marsch från Alegría de Pío. Mongo Pérez var bror till Crescencio Pérez, en av de båda viktigaste medlemmarna i 26 juli-rörelsens underjordiska bondeorganisation som under befäl av Celia Sánchez förgäves hade avvaktat *Granmas* ankomst den 30 november. Den andre medlemmen av den underjordiska bonderörelsen var Guillermo García Frías. Den ursprungliga planen förutsåg att Mongo Pérez gård skulle bli Rörelsens första högkvarter i Sierra Maestra, men denna gård låg åtminstone tolv mil väster om Turquinoområdet där Fidel rapporterades ha varit synlig. Crescencio Pérez var Rörelsens kontaktman, men han var inte Fidels vägvisare. Det var inte Crescencio man hade häktat, det var hans son Sergio som följde dem, en grupp om fjorton rebeller, på flykt söder om kusten vid Alegría de Pío. Sex av dessa rebeller togs till fånga, torterades och avrättades. Fidel var naturligtvis okunnig om vad som stod i tidningarna, men artiklarna gjorde nytta genom att bekräfta att han var vid liv, och därigenom förhindrades ett sammanbrott för Rörelsen i hela landet medan myndigheterna fick fullkomligt felaktiga begrepp om var han höll sig gömd.

Det tog Fidel och hans båda kamrater sex dagar att ta sig fram till Mongos gård med oskattbar hjälp av Sierrans bönder. De lämnade sitt gömställe i sockerrörsfältet i skymningen den 10 december, fem dagar efter det katastrofala nederlaget. De gick långsamt och vaksamma i gåsmarsch, vanligtvis med Universo i täten. Med ledning av stjärnorna och sin instinkt tog de sig fram fyra kilometer den natten, på väg nordväst ut. Efter att ha tillbringat hela dagen i ett sockerrörsfält fortsatte de marschen på kvällen den 11 december och kom fram till ett skogklätt berg, La Conveniencia, strax efter midnatt. Sockerrörsfälten låg bakom dem, terrängen var mindre stenig och de kunde röra sig snabbare. Siluetten av Sierra Maestra-massivet som nu skönjdes i månskenet tjänade som riktmärke. Nedanför La Conveniencia stupade berget brant ned i Torofloden och på flodens andra sida tog Sierras berg vid. Fidel fick syn på en liten bondgård med halmtäckt tak på bergsslutningen, men han observerade den noga på trehundra meters håll innan han vågade ta kontakt. I ett regn som aldrig tycktes vilja ta slut iakttog de tre männen huset resten av natten och ett gott stycke in på nästa dag; de hade ingen mat, inget vatten, de var genomdränkta och Universo som hade blivit av med kängorna vid Alegría de Pío led av att ha måst gå barfota. När Fidel hade blivit övertygad om att bondfamiljen sysslade med normala aktiviteter — och att inga soldater fanns i närheten — gav han Faustino order att gå fram till gården. Det var klockan fyra den 12 december, mer än sexton timmar efter det att de anlät till Conveniencia.

Bönderna, Daniel Hidalgo och hans fru Cota Coelle, var kaffeodlare. Enligt Fidels instruktion begärde Faustino mat för tjugo eller tjugofem man för att ge intryck av att de var en stor styrka. Därefter följde Fidel och Universo Faustino med in i huset. Deras värdfolk slaktade en griskuling och de tre festade på kött och grönsaker; detta var också första gången på sju dagar som de drack vatten. Daniel Hidalgo hade hört talas om att beväpnade män hade stigit i land på kusten och han berättade också för Fidel att han hade hört talas om det. De tillbringade resten av eftermiddagen med att diskutera bästa vägen till Sierra Maestra, och på kvällen beslöt Fidel att de skulle fortsätta marschen. Med en av Hidalgos söner som vägvisare tog sig de tre revolutionärerna ner i en trång ravin, vadade över Torofloden, tog sig uppför Copalberget och fortsatte åtskilliga kilometer mot Yerbabergen. Nu hade de kommit in i Sierraområdet.

Efter att ha gått hela natten och tagit sig fram dryga tolv kilometer genom Sierraskogen kom Castro och hans kamrater på morgonen den 13 december fram till en gård, ägd av Rubén och Walterio Tejeda, två bröder som tillhörde bondesektionen av 26 juli-rörelsen. Äntligen hade de ratt kontakt med organisationen, och de behövde inte längre lita på turen och sina egna närmast obefintliga resurser. Efter tre timmars vila och en måltid på malanga-rötter och mjölk fortsatte trion genom bergen till en gård i närheten av byn El Plátano. Detta var familjen Garcías .släktgård, en veritabel klan, och detta var också ett hem för Guillermo García Frías, en barndomsvän till Celia Sánchez och sedan närmare två år medlem av Rörelsen, rekryterad av Celia — och han hade funnits bland dem som avvaktat rebellernas landstigning den 30 november. Men den förste García som Castro träffade denna förmiddag ute på en åker var Guillermos far, Adrian García, som kom med en behållare fylld med ris, bröd, kaffe och mjölk. Han hade hört att det fanns rebeller i trakten och han gick och letade efter dem. Castro hade ännu inte förstått hur effektivt kommunikationsnätet i Sierran var, så han presenterade sig för den gamle mannen som ”Alejandro”, hans täcknamn, endast för att hälsas med ett ”Fidel”. Senare på dagen kom ett tjugotal bönder till gården för att erbjuda Rebellarmén sina tjänster och Castro lovade att ta hand om dem. Hans omedelbara mål var emellertid att ta sig till Mongo Pérez gård, ännu längre österut, därför att han där hoppades finna tillräckligt många av de andra expeditionsmedlemmarna för att förstärka sin skara. Men först måste han ta sig igenom den bevakningskedja som armén lämnat kvar kring Sierra Mastras huvudmassiv; detta innebar att han måste ta sig över den strängt bevakade väg mellan Pilon och Niquero som skilde honom från Mongos gård. För att ta sig över denna huvudväg behövde han Guillermo García som vägvisare. Guillermo befann sig någonstans uppe i bergen

där han letade efter vilsegångna rebeller (han hade iakttagit striden vid Alegría de Pío från en bergstopp) och efter övergivna vapen. Fidel beslöt sig för att vänta på honom vid El Plátano där han kände sig någorlunda trygg. Det gick ut bud till Guillermo i Sierran att han skulle skynda sig hem.

Guillermo García anlände till sin *finca* klockan ett på morgonen, fredagen den 14 december, och han och Fidel fördjupade sig genast i ett samtal som varade hela natten. Det var ett minnesvärt tillfälle i den kubanska revolutionens historia eftersom Guillermo inte bara blev den förste bonde som anslöt sig till Rebellarmén; han skulle bli en av dess främsta ledare och, längre fram, en nyckelperson i *Fidelistas*-regimen. Om det fanns en enda individ som kan sägas ha hjälpt Castro att överleva och segra var det förvisso denne redlige, hårdföre tjugosjuårige bonde.

Guillermo är också en av de intressantaste personligheterna i den kubanska revolutionen. Han var ett av elva barn i en familj som med nöd och näppe kunde leva på det som den steniga marken gav och på vad man kunde tjäna genom arbete åt ägarna av traktens stora gods. En peso (en dollar) var en normal dagslön på femtioalet. Guillermo minns att närmaste läkare fanns i Niquero, en dagsritt från *fincan* (två av hans bröder hade dött i gastroenterit som spädbarn) och hans arvode var två pesos. ”Min läkare var min mor med sina medicinalväxter som hon själv hade plockat”, säger han. Närmaste skola, en flerklassig folkskola, låg en halvmil upp i bergen, och Guillermo slutade efter fjärde klass vid tio års ålder för att börja arbeta. Han hjälpte familjen ute på åkrarna, vaktade godsägarens boskap (blev själv något av en expert) och fick redan som liten följa med en farbror när han reste omkring och sålde sina jordbruksprodukter i trakten.

Han träffade Celia Sánchez första gången när han var tolv år. Han och hans farbror kom för att sälja grönsaker till hennes familj i Media Luna dit det var dryga fyrtio kilometer eller en ritt på tjugofyra timmar. Celia, som var åtta år äldre än Guillermo, var alltid politiskt aktiv, säger han, och hon enrollerade honom i 26 juli-rörelsen 1955, två år efter Moncada. Guillermo García minns att han fängslades av hennes förklaringar av hur Castros idéer motsvarade alla unga kubaners förhoppningar, särskilt med hänsyn till den fattigdom som hans familj och hans samhällsklass måste leva i. Eftersom Kuba var en liten ö var de historiska och politiska traditionerna viktiga, och de fördes vidare från generation till generation även bland de allra fattigaste bland befolkningen. Bönder och slavar hade emellertid kämpat mot koloniserarna på artonhundratalet, och Guillermo vill gärna peka på att hans morfar, Bautista Frías Figueredo, var en veteran från kriget 1895 och 1898. Under det spansk-amerikanska kriget flydde Guillermos förfäder från slätterna upp till Orientes berg ”för att bilda något i stil med en klan, och sedan kom vi som en ny generation, den tredje generationen bönder”. Av sådana skäl anser Guillermo att det bara var logiskt att han anslöt sig till 26 juli-rörelsen. Tre av hans bröder anmälde sig också till Rebellarmén. En stupade, en befordrades till general, liksom Guillermo själv, och den tredje återvände hem till bergen.

Efter drabbningen vid Alegría de Pío kammade Guillermo igenom terrängen. Eftersom han kände trakten som sin egen ficka organiserade han letandet efter försvunna rebeller och kunde personligen ta hand om sex man. Bland dem befann sig Calixto Morales, den soldat som hade varit nära att bli avrättad för disciplinbrott i det mexikanska lägret när han vägrade delta i ilmarscher av skäl som han inte ville precisera. Morales hittades av en annan bonde som sedan överlämnade honom till Guillermo, och snart kunde han förena sig med Fidel för att kämpa under återstoden av kriget. García säger att rebellerna ”flyttades riskfritt från bonde till bonde, för i den här zonen var faktiskt alla bönder organiserade... Jag kunde känna mig fullkomligt trygg, för jag visste på pricken vad varenda bonde gick för, politiskt och moraliskt. De som hade dålig moral försökte jag helt och hållet isolera.” Men några av de män som Guillermo räddade valde inte att ansluta sig till Castro.

Fidel och hans båda kamrater befann sig i bedrövt fysiskt skick när han träffade dem den kvällen. Faustino Pérez var ”en mänsklig trasa” av utmattning, hunger och svåra sår som han fått under vandringen. Castro var emellertid ”otrolig”. Han började fråga mig om organisation, om sitt program, hur vi skulle organisera bönderna, hur vi skulle få upp vapen till bergen, hur många gevär vi behövde, och så vidare... Det verkade som om han redan hade en armé bakom sig... Så jag bestämde mig för att gå med på hans sida.” Utan att ha sovit på fyrtioåtta timmar talade Castro hela natten. Han ville få reda på allt om arméns truppförflyttningar, stämningen bland folk i trakten, vilka personer som man kunde lita på och vilka som var opålitliga.

På eftermiddagen fredagen den 14 december eskorterade Guillermo och två av hans vänner Fidel, Faustino och Universo nedför berget till ett sockerrörsfält i närheten av byn La Manteca. Två gånger på vägen stannade de för att äta en måltid i olika bondehem. Sockerrörsfältet låg tätt intill den stora landsvägen som de måste ta sig över för att komma in i hjärtat av Sierra Maestra, och Guillermo ville vänta på ett säkert ögonblick när det inte fanns några armépatruller i närheten. De väntade i över tjugofyra timmar tills Guillermo bestämde sig för att ljudet av musik från en jukebox i en bar alldeles vid vägen och bullret från ett kraftverk i närheten skulle dränka alla ljud som deras rörelser kunde medföra. Ålände tog sig de sex männen fram till en kulvert som gick under motorvägen. Det tog varje man tre minuter att ta sig genom den stinkande lermoddiga kulverten av förruttnelse. Guillermo hade föreslagit detta sätt att ta sig över vägen och Fidel hade givit honom rätt. Efteråt marscherade männen under elva timmar upp och ner för bergssidorna i dryga fyrtio kilometer efter att bara ha tagit en enda rast, och slutligen anlände de till Mongo Pérez gård klockan sju på söndagmorgonen. Det var exakt två veckor efter landstigningen på Kuba som Fidel Castro hade kommit i säkerhet — och hade en faktisk möjlighet att starta ett krig.

På Mongo Pérez gård slog Fidel läger mitt i ett sockerrörsfält; nu kunde de tre äta, dricka, vila och sova. Castros plan var att vänta där några dagar så att andra expeditionsmedlemmar kunde förena sig med dem och därefter sätta igång igen. Genom böndernas informationskanaler fick han veta att det fanns kamrater från *Granma* i trakten samma dag han kom, så han skickade den outröttlige Guillermo att leta efter dem. Tisdagen den 18 december kom Raúl Castro och fyra andra fram till en gård som bara låg en dryg kilometer från broderns läger; även de hade under en vecka fått mat och vägvisare av Sierras bönder. Vid varje rast lämnade Raúl efter sig några rader på en papperslapp, undertecknad av honom som ”kapten”; den skulle efter revolutionen utgöra ett bevis för den hjälp bönderna hade givit rebellerna. Sedan Raúl fått veta att Fidel höll till i ett sockerrörsfält i närheten skickade han över en bonde till honom med Raúls mexikanska körkort så att hans bror skulle förstå att han var på väg med sina män. Försiktig som alltid skickade Fidel tillbaka bonden med några försåtliga frågor till Raúl för att få hans identitet bekräftad. Strax före midnatt omfamnade bröderna varandra på sockerrörsfältet. Fidel frågade Raúl: ”Hur många gevär har du med dig?” Raúl svarade: ”Fem...” Fidel skrek: ”Och med de två jag har blir det sju! Ja, nu har vi vunnit kriget!” Dagen därpå kom Calixto Morales, obebäddad. Rebellarmén utgjordes nu av nio män och sju gevär.

De hade ingen tid att förlora. Den 20 december skickade Fidel Mongo Pérez till Manzanillo på Orientprovinsens nordvästra kust och sedan vidare till Santiago för att meddela Rörelsens medlemmar att deras *guerrilleros* var i livet och helbrädda. Han gav också Mongo en ofantlig lista med instruktioner som gällde livsmedel, vapen, materiel och manskap. Raúl skrev i sin dagbok denna dag att bönderna ”har en riktigt bra organisation, särskilt när det gäller sambandstjänst och spioneri... varje rörelse häri trakten inrapporteras genast till oss”. På kvällen flyttade Castro lägret till ett kaffefält i närheten, intill en bäck som de kunde bada och simma i.

Gruppen om åtta rebeller, däribland Che Guevara, Juan Almeida, Ramiro Valdés och Camilo Cienfuegos — alla kommande ledare inom revolutionen — träffade sina första bönder den 13

december efter att i en vecka ha irrat omkring utan mål mellan sydkusten och Sierra Maestras randberg. I en trädsuggad gård tillbringade de åtta totalt utmattade männen hela natten i vad Che beskrev ”som ett oavbrutet kalasande”. Eftersom deras magar var ovana vid riklig föda blev alla våldsamt sjuka. Dagen därpå gav bonden dem kläder att ersätta sina uniformer med och rebellerna delade upp sig på två grupper. Med undantag för Che och Almeida som behöll sina kpistar lämnade rebellerna kvar sina vapen i bondgården när de återupptog marschen mot nordöst; av sin värd hade de redan fått veta att Fidel levde och väntade på dem.

Eftersom de fick veta att armén var dem på spåren gömde sig Che, Almeida och två andra rebeller i ett hus i El Mamey, en halvmil längre bort, tillhörigt en adventistpastor som hette Argelio Rosabal, ännu en av Sierras originella personligheter. Inte långt från dem, vid en annan gård, hade Camilo Cienfuegos gömt sig i en sinad brunn.

Rosabal, som om vardagarna arbetade på sockerrörsfälten och om söndagen arbetade för sin kyrka, minns att han mötte gruppen om fyra rebeller tre dagar efter Alegría de Pío, nära sitt hus i bergen strax väster om Pilón. Han visste att en drabbning hade ägt rum i vilken män från ett fartyg hade deltagit och han bjöd dem på kaffe och gav dem rena kläder och sedan fortsatte de. Han såg dem aldrig mer. De berättade för Rosabal att de hade kommit för att ”befria Kuba”. Rosabal begav sig därefter till sin kyrka, samlade ihop femton, tjugo adventister och sade till dem att ”de där männen kom i ett angeläget ärende, de säger att de skall göra slut på vårt elände... de måste räddas”. Han sade att ”ni måste alla ta hand om dem, och om ni får veta att någon eller några av dem finns i närheten så ta hand om dem... och om ni inte vågar det så be dem att söka upp mig...” Några dagar senare fick Rosabal veta att en grupp på åtta män gömde sig i ett hus i Sierra som tillhörde en god vän till honom (detta var den grupp i vilken Che och Almeida återfanns) och adventisten tog med sig fyra av dem med sig hem. Rosabal minns: Eftersom jag är en gudsman sade jag: ”Situationen är kinkig så låt oss bedja... Vi föll alla på knä och jag bad Gud att hjälpa mig.” Che Guevara som med tillgivenhet minns ”pastorn” föll på knä, förmodligen för första gången i sitt liv. Ledda av Rosabal marscherade Che, som fortfarande kände av såret i axeln, och hans tre kamrater hela natten tills de kom fram till ett hus som ägdes av en svägerska till adventisten. Hon nackade en höna att bjuda dem på. Che kräktes två gånger innan han kunde behålla hönssoppan; sedan drog Rosabal av de fyra männens kängor och vakade över dem medan de sov. Morgonen därpå frågade Che Rosabal om han kunde skicka ”anonyma” telegram till deras familjer; pastorn lovade att försöka. Han placerade ett papper med adresserna i en korg med bönor och tog sig nedför berget till Pilón och Celia Sánchez fars villa; honom kände han väl. Eftersom han inte visste att familjen Sánchez tillhörde Rörelsen lämnade han fram listan som Che hade givit honom först sedan läkaren lovat att skydda rebellerna.

När Rosabal hade kommit hem upptäckte han att armén hade tillfångatagit en av de ursprungliga åtta rebellerna — han hade lämnats bakom på grund av att han hade hög feber — och man hade lagt beslag på de vapen som fanns i huset. Nu var det bråttom att skicka Che och hans tre kamrater till Sierra Maestra, och den 16 december kom Guillermo García (som råkade vara svåger till Rosabal) till Rosabals gård för att bli deras vägvisare. Han samlade de män som gömde sig i grannskapet, sex sammanlagt, och i gryningen den 21 december kom de fram till Mongos gård för att förena sig med bröderna Castro (Raúl skrev i sin dagbok att bland de överlevande fanns ”min oskiljaktige vän, Ramiro Valdés”). Che kom till *fincan* mitt i en astmaattack. Och Guillermo sade till Che och hans kamrater: ”Ni kommer aldrig att få veta hur mycket denne Rosabal har gjort för er...”

Det tycktes faktiskt inte finnas några gränser för vad bönderna var beredda att göra för Castros gerilla. Argeo González, en butiksägare och kringresande försäljare i Sierra när rebellerna anlände, förklarar att ”orsaken till att alla bönder hjälpte dem var att de hade fått veta sanningen om kampen mot tyranniet... Gudsägarna lät inga andra bruka sin jord, den var deras... Bönderna hade inget annat val än revolutionen.” Argeo var bland de första frivilliga

leverantörerna till den begynnande Rebellarmén. Han körde livsmedel och vapen upp i Sierra Maestra från städer på slättbygden, och han säger att fast bönderna till en början inte kände Castro ”gjorde han sig värd deras förtroende, genom att hjälpa dem och inte svika dem”. När en soldat ur Lantgardet kom på besök i en bondgård ”skulle han ha bröd, en höna om det fanns någon, dottern om det fanns någon — men annat var det med rebellerna; de respekterade bönderna, och det lade grunden till det förtroende man hyste för dem”. Om en rebell bar sig olämpligt åt bestraffade Castro honom omedelbart, ibland lät han avrätta honom. Bondkvinnorna, säger Argeo, blev snart ”de första som ville gå med på Castros sida, hjälpa honom”. Samtidigt talade rebellerna om för bönderna att efter revolutionen skulle jorden tillhöra dem som arbetade i jorden. Universo Sánchez minns att Fidel alltid prompt skulle betala tio pesos för en höna även om den bara var värd fem.

Mario Sariol, ytterligare en handelsman uppe i Sierra som kom att arbeta för Rebellarméns intendentur, minns att han träffade Castro på ett kaffefält på våren 1957 och att Castro omfamnade honom sedan han erbjudit sig att skaffa fram livsmedel åt rebellerna. Han minns att Fidels skägg just hade börjat växa och att Raúl bara hade ”några strån på hakan, och båda såg ut som ungdomar”. (Castro hade faktiskt till en början bestämt att rebellerna inte ens skulle göra några försök att raka sig medan de var uppe i bergen; under utbildningen i Mexiko hade general Bayo förmått dem att göra sig av med rakdon och tandborstar, ”för sådana grejor behöver ni inte dit ni skall...”) Som Sariol ser det kom befolkningen att känna sig som *Fidelistas* beskyddare. När Sariol inte hade några pengar kvar att köpa livsmedel för sade butiksägaren i byn: ”Mario, se till att de där människorna inte behöver gå hungriga en enda dag; kom hit och ta med dig vad du behöver.” Pengar tog han aldrig emot och Sariol berättar att Castro längre fram gav honom order att noga hålla reda på alla livsmedelsdepåer och förvissa sig om att de räckte till för både rebellerna och bönderna. Sergio Casanova, en entusiastisk bondefrivillig, avvisades av Castro när det visade sig att han hade sex barn och bara tillfälliga dagsförtjänster. Fidel sade till honom: ”Ni kan inte få bli en av oss... Vem skulle då ta hand om er familj?” När Casanova tänker på den där tiden säger han: ”För mig var Fidel en gud.”

På Mongo Pérez gård i Purial de Vicana gav Fidel Castro sina expeditonsmedlemmar den vila de behövde medan han samtidigt höll dem i maximalt hög beredskap. Dagen efter det att Che och hans grupp anlände låg hela kontingenten på en sluttning och tog igen sig när Castro plötsligt ropade: ”Vi är omgivna av soldater! Besätt eldställningarna!” Rebellerna reagerade genast, kastade sig i färdigställning eller gömde sig bakom träd, med vapnen skjutklara, men ingenting hände. Ingen rörde sig. Så sade Castor med ett leende att det där var falskt alarm, det var bara en övning.

Vid det här laget utgjorde Rebellarmén tjugo man, Castro inberäknad. Sexton av dem hade varit med på *Granma* och fyra var bönder som hade enrollerat sig: Guillermo García, Crescencio Pérez, hans son Ignacio Pérez och Manuel Fajardo. Senare propaganda underströk att Castro startade kriget med tolv man, men detta var en symbolisk-apostolisk touche. Som Guillermo García minns denna period hade Castro fattat beslutet att inte börja kampen förrän hans styrka till fullo hade reorganiserats. Medan omsorgsfullt utvalda bönder tilläts ansluta sig till rebellerna ”var det inte lämpligt att alltför mycket folk koncentrerades dit, för de saknade rörlighet i händelse av en fientlig attack”. Dessutom måste de frivilliga ha rekommendation av omdömesgilla bönder som gerillaledningen kände för att förhindra infiltration av Batista-agenter.

Castros största problem var vapen. Han hade tolv vapen för tjugo man, och han hade blivit ursinnig över att Ches och Almeidas grupp hade lämnat kvar sina vapen i en bondgård i Sierra. ”Att lämna ifrån sig sina gevär i en sådan situation borde betalas med livet... för en sådan brottslig dumhet”, läxade han upp dem. Men Mongos resa till Manzanillo den 20 december gav snabbt resultat: bönder anlände på morgonen den 22 december med en kpist

modell Thompson och åtta gevär. Den 23 december kom två män och två kvinnor (en av dem dotter till Mongo) från Manzanillo, skickade av 26 julirörelsen som svar på Mongos meddelande om att Castro var i livet. Eugenia Verdecia, den andra kvinnan, bar trehundra patroner till kpisten och nio dynamitgubbar under klänningen.

Något lugnad när det gällde vapensituationen tog Castro nu itu med revolutionens politiska aspekter. Hans första större beslut var' att skicka Faustino Pérez till Manzanillo, Santiago och Havanna i den dubbla avsikten att informera 26 juli-rörelsens Nationella direktorat om läget och ta med sig journalister — om möjligt utländska journalister — till Sierra Maestra för att övertyga världen om att Castro var vid full vigör och kämpade. För Fidel var väpnad kamp och propaganda alltid sammankopplade.

Faustino säger att man valde honom därför att han var medlem av både Nationella direktoratet och den militära generalstaben och sålunda utmärkt lämpad för att organisera stöd åt Rebellarmén uppe i bergen och ge trovärdighet åt Castros stridsberedskap. Man hade ett omedelbart behov av en liten grupp beväpnade soldater från låglandet för att förstärka armén och av journalister som skrev om Fidel. Söndagen den 23 december, tre veckor efter det att *Grandma* hade fört *Fidelistas* till Kuba, satte sig Faustino i den jeep i vilken han hade kört de fyra medlemmarna av Rörelsen upp till bergen från Manzanillo tidigare på dagen. Eftersom armén hade avbrutit sin spaningsverksamhet veckan innan hade han inte svårt att ta sig till sin bestämmelseort. Faustino var klädd som en *guajiro*, med halmhatt, och Eugenia Verdecia, kvinnan som hade haft ammunition och dynamit gömda under klänningen på vägen upp, låtsades vara hans fästnö. När de kom fram till Manzanillo på kvällen fick Faustino nästan omedelbart syn på Celia Sánchez och nu knöts formellt kontakten mellan Rörelsen och Rebellarmén. Faustino och Celia satt och talade hela natten, men först ”bjöd de mig på mat, och den måltiden glömmer jag aldrig för jag var hungrig som en varg och så serverade de den där underbara sparrissoppan...”

Följande dag körde Faustino till Santiago för att träffa nyckelpersoner inom Rörelsens ledning: Frank País, samordningsmannen som hade ansett att Castro varit för snabb med landstigningen, Vilma Espín, hans lokala medhjälperska, och från Havanna Armando Hart, Haydée Santamaría och María Antonia Figurea. På juldagen tog sig Faustino obemärkt in i Havanna. Det skulle dröja nästan ett och ett halvt år innan han skulle återvända till Sierra Maestra.

På Mongos fina firade rebellerna och deras vänner bönderna julafton på kaffefältet och åt stekt spädgris som de sköljde ned med vin. På juldagen kom Fidel fram till att det inte var lämpligt att stanna kvar på samma ställe för länge och att tiden var inne att ta sig djupare in i Sierra Maestra. Innan de gav sig av strax före midnatt, undertecknade femton rebeller ett tackbrev till Mongo Pérez. Det hade formulerats av Fidel som förklarade att ”den hjälp vi har fått av honom och många andra under revolutionens mest kritiska skede uppmuntrar oss att fortsätta kampen med större förtröstan än någonsin, övertygade om att ett folk som vårt är värt varje offer...” Detta var Castros första dokument om Sierrakriget, och han var otålig att få sätta igång militära aktiviteter. Efter att han lämnat Mongos gård använde rebellerna hela natten till övningar, alltifrån ett anfall mot en lerhydda till att arton gånger ta sig över Vicanafloren i mörkret. Så vek Fidel av åt sydost och marscherade mot karibiska kusten genom Sierras centralmassiv. Den 28 december fick rebellkolonnen förstärkning av tre expeditonsmedlemmar som man hade räknat som förlorade, och tre frivilliga bönder. De hade med sig ett gevär och, för Fidels räkning, tidningar och tidskrifter — de första han hade sett på Kuba sedan landstigningen. Under läsningen fick han veta att José Miró Cardona, ordförande i Kubanska advokatsamfundet, och Elena Mederos, en liberal medlem av Förbundet Republikens vänner, hade träffat Batistas premiärminister, Jorge Garcí Montes, för att kräva anständig och human behandling av de *Fidelistas* som blivit tillfångatagna efter Alegría de Pío. Castro lade deras namn på minnet: både Cardona och Mederos skulle erbjudas

plats i revolutionsregeringen.

Den 29 december hann Eugenia Verecia, bärande på sexton sprängladdningar, tre kpistmagasin, tre dynamitgubbar och åtta handgranater, ifatt Castros kolonn uppe i bergen. Återigen var det en kubansk kvinna som spelade en avgörande roll i revolutionen. Hennes följeslagare hade med sig böcker om Kubas geografi och historia som skulle användas i undervisningen av de bönder som anslöt sig till Rebellarmén. Calixto Moráles, den före detta skolläraren, sattes att leda undervisning och indoktrinering, en betydelsefull funktion i uppbyggandet av den nya armén. Che Guevara fick en lärobok i algebra som han hade bett om. Så följde ännu en nattmarsch i kallt regn med bara en två timmar lång rast i en bondgård där rebellerna bjöds på varm mat. Rebellarmén, som nu hade vuxit till tjugonio man (några bönder hade tillkommit) tillbringade nyårsnatten sovande, bevakade av utsatta vaktposter i ett skjul utan väggar på en skogbevuxen bergssluttning.

År 1957 började med ett ihärdigt, iskallt regn som under två dygn gjorde det omöjligt för Castros gerilla att fortsätta. Gevären skyddades av nylonfodral, men själva hade de inte något skydd. En natt sov Castro i en vetesäck. Marschen återupptogs den 3 januari och två dagar senare hade rebellerna nått upp till krönet på Tetequietoberget nära Sierra Maestras centrala massiv. Långt borta, åtta kilometer därifrån, kunde Fidel se Caracasbergens trillingtoppar. ”Om vi kan ta oss dit”, sade han, ”kan varken Batista eller någon annan besegra oss i det här kriget”.

Så var de åter på marsch, fortfarande på väg sydöst ut, för Castro hade kommit fram till att han lättare kunde nå Sierra Maestras centrum söderifrån, uppför bergsryggar och raviner, i stället för att ta sig tvärsöver dem med en östlig kurs. Det blev en längre men mindre krävande väg. Dessutom hade Fidel tänkt ut att han kunde anfälla en liten kustbevakningsgarnison för att skaffa sig mer vapen. Marschen från Tetequieto till kusten, med en kolonn som ibland tog sig fram om natten och ibland om dagen, tog elva dagar, till den 16 januari. Flera bönder anslöt sig till dem under den första veckan i januari, och nu räknade Rebellarmén trettiofyra man. Den 8 januari stannade rebellerna i två dygn på en bondgård ägd av Eutimio Guerra, en rörelsemedlem i El Mulato, en by rakt söder om Caracasbergen. Männen åt, drack konjak med honung och fick sedan plötsligt veta att deras närvaro på något sätt hade inrapporterats till Batistas armé, och Castro beordrade omedelbar avmarsch mitt i natten. Bergen var så branta att de fick klamra sig fast vid rötter och buskar och ibland fick de ta sig fram på alla fyra. Ramiro Valdés föll och skadade ena knäskålen. Efter det att Che Guevara hade plåstrat om honom fick Valdés ta sig fram bäst han kunde. Den 11 januari beslöt sig fem bonde-guerrillas för att ge sig av hem och Castro lät dem gå. Han hade redan beslutat sig för att anfälla garnisonen i La Plata nere vid kusten, och han ville endast ha med sig folk som han helt kunde lita på. Dessutom misstänkte batistamyndigheterna att en attack kunde komma uppifrån bergen och den 13 januari häktade armén elva bönder från trakten; alla dödades.

Den 14 januari kom rebellerna till stranden av Magdalenafloden, strax väster om La Plata, och där lämnade de kvar den skadade Ramiro Valdés och en annan rebell med krämpor i en bondgård. När de hade tagit sig över Magdalenafloden stötte de på två biodlare. De betalade tio pesos för trettio kilo honung men beslöt sig för att ta med sig en av dem som gisslan för att skydda sig själva; den andre biodlaren släpptes efter att ha svurit på att hålla tyst. Mannen som tagits som gisslan fick fem pesos om dagen under sin fångenskap och Castro lät honom sova i sin hängmatta. Nästa dag kom *Fidelistas*, ledda av biodlaren, fram till en ås där man hade fri sikt över La Plata-flodens utlopp. Där nere kunde de se soldater i uniform, kring garnisonens byggnader, manskapsbarackerna och den villa där förmannen i det bolag som ägde jorden här bodde.

I Havanna förkunnade general Batista den 15 januari att Förenta staterna hade sålt sexton

splitter nya B-26-bombare till hans regim. Batista var fortfarande skeptisk beträffande Castros revolution, men nu visste han att Fidel fanns i livet någonstans i Oriente och han ansåg det klokt att modernisera och förstärka sina väpnade styrkor. Eisenhoweradministrationen ställde med glädje upp. Ovanför La Plata förberedde Castro sin första attack på Batista sedan Moncada tre och ett halvt år tidigare. Den lilla garnisonen på stranden utgjordes av fem man ur Lantgardet och kustbevakare under befäl av en armésergeant (ett stycke utanför kusten låg ett kustbevakningsfartyg) och Castro var fast besluten att vinna den här drabbningen.

Han hade tjugosex man med sig och för en gångs skull var han numerärt överlägsen. Med en handfull rebeller förflyttade sig Fidel natten till den 16 januari till en plats cirka trehundra meter från barackerna och väntade på förbipasserade som kunde tala om för honom exakt vad soldaterna hade för sig. Fyra bönder infångades där av *guerrillas* och Castro fick veta att Chicho Osorio, bolagets förman, fruktad och avskydd av traktens bönder, skulle komma förbi på hemväg. Plötsligt dök den femtioårige Osorio, förmannen, ridande på en mula och med en konjaksflaska i handen, totalberusad, upp på stigen där Fidel tog hand om honom. Man tog ifrån Osorio hans 45-kalibers pistol. Fidel presenterade sig som överste i armén och förmannen satte på sig sina löständer och förklarade för honom att ”ordern är att ta kål på Fidel Castro... Om jag får tag på honom skall jag döda honom som en hund... Ni ser den där fyrtiofemman som ni tog från mig? Den pistolen skall jag döda honom med om jag får tag på honom...” Därefter räknade Osorio upp namnen på de bönder i trakten som samarbetade med armén och de som han misstänkte hjälpa rebellerna. Han tillade: ”Ni ser de här kängorna jag har på mig? De tillhörde en av dem som kom med Fidel Castro och som vi slog ihjäl här...” Che Guevara skrev att i detta ögonblick hade Chicho Osorio undertecknat sin egen dödsdom.

Osorio hade fortfarande händerna bakbundna, och i gryningen följande dag, den 17 januari, bad Castro honom att visa honom och hans män vägen i mot barackerna. Han föregav att han som högre befäl ville överraska de slappa soldaterna därinne. Förmannen som fortfarande var berusad åtog sig med förtjusning uppgiften. Just då red en armésoldat förbi och efter hästen släpade han fem bönder, fängslade med läderremmar, och Osorio förklarade stolt att det där var en god vän till honom. Rebellerna delades upp i fyra avdelningar: Fidel, Che och fyra andra rebeller grupperade sig till höger om anfällsmålet medan de andra grupperna slöt ringen. Klockan halv tre på eftermiddagen började *Fidelistas* beskjuta garnisonen. Samtidigt avrättades Chicho Osorio på Fidels order av de rebeller som bevakade honom. Raúl Castro skrev i sin dagbok: ”Chichos öde var sedan länge beseglat, på samma sätt som för alla andra bolagsförmän som kom i våra händer, och straffet är avrättning på stället, enda sättet att behandla sådana där gangstrar...” Rebellerna var absolut oförsonliga när det gällde förrädare och folkets ”utsugare”, män som sades ha dödat och plågat bönderna och deras familjer.

Striden blev kortvarig. Två soldater dödades, fem blev sårade (tre av dem dog senare), en lyckades fly och tre togs till fånga. Barackerna och andra byggnader stacks i brand och man samlade in vapen och ammunition. Bytet utgjordes av nio Springfieldgevär och en kpist, modell Thompson, plus massor av annan krigsmateriel och andra förråd. Detta var första gången sedan Alegría de Pío som Fidel hade fler vapen än män. Det var hans första seger och han hade inte lidit några förluster. Han och hans kamrater visade sig storsinta. Che tog hand om de sårade och Fidel sade till fångarna: ”Jag gratulerar er. Ni har uppträtt som män. Ni är fria. Ta hand om era sårade och ge er av när ni själva vill.” Rebellerna överlämnade medicin till de sårade innan de försvann upp i Sierra Maestra. Vid La Plata ådagalade Castro ett sätt att behandla sina fiender som skulle fortsätta under återstoden av kriget: fångar skickades alltid tillbaka levande, förrädare och ”utsugare” dödades skoningslöst.

La Plata blev en psykologisk och militär milstolpe i gerillakriget. Pedro Álvarez Tabío, Sierra Maestra-epokens officiella krönikör, säger att denna strid ”för första gången demonstrerade det axiom som Fidel skulle tillämpa under hela kriget: att en gerillaarmé måste kämpa med de vapen och förråd som erövrats från fienden, och, med undantag för några få leveranser av

vapen som kom till Sierraområdet utifrån, skulle sakernas tillstånd vara detsamma under hela kriget”. Klockan halv fem på eftermiddagen, exakt två timmar efter det att striden inletts, gav Fidel Castro sina triumferande män marschorder igen, tillbaka in i hjärtat av Sierra Maestra. Som nästa mål hade han ställt Palma Rocha-bergen. Som han senare konstaterade: ”Vi vann vår första framgångsrika drabbning när ingen trodde att vi fortfarande var i livet.”

Kapitel 10

Två veckor efter segern vid La Plata kom Castros gerillakrigare med nöd och näppe levande undan en synnerligen välriktad attack mot deras läger i hjärtat av Sierra Maestra. Raiden utfördes av B-26-bombare och P-4-7-jaktplan ur Batistas flygvapen. Det var rena turen att rebellerna inte förlorade några män i denna attack (en bomb exploderade mitt på den stora spis på vilken man lagade frukostmaten denna morgon), men ännu en gång hade de skingrats och tappat kontakten med varandra. Det var först tre dagar efter den ursinniga bombningen och beskjutningen av *guerrillas* högt uppe i Caracasbergen som Castro kunde återsamla sina styrkor; de hade delats upp i tre avdelningar under ledning av honom själv, Raúl och Che.

Attacken resulterade således i att Raúl och Che blev de viktigaste ledarna under Fidel. Under de två månaderna sedan landstigningen från *Granma* hade de med lätthet distanserat sina överlevande officerskolleger och sådana framstående kämpar som Ramiro Valdés, Camilo Cienfuegos och Universo Sánchez. Förvisso hade Raúl och Che en bildning och en förfining som deras nuvarande kamrater saknade, och de var mycket mer politiskt mogna än de andra. Ideologiskt hade Raúl varit medlem i det kubanska kommunistpartiet i närmare fyra år, och den tre år äldre Che hade grundligt satt sig in i marxist-leninismen och aldrig sökt dölja sina åsikter.

Vad beträffar deras förhållande till Fidel är det otvivelaktigt att Raúl var den som stod honom närmast, personligen och politiskt. Han var en praktiskt inriktad politiker och en självklar andreman i gerillabandet — även senare.

Intellektuellt var det Che som var mest besläktad med Fidel, med sin lärdom, fina ironi och snabbtänkheter. Båda var ypperliga schackspelare och mästare i intellektuell värjfkning. Fast Che aldrig riktigt kunde komma över sitt komplex att vara en utlänning bland kubaner var han den kubanska revolutionens samvete, i varje fall var det hans strävan. Han var inte någon realpolitiker, hans revolutionära principer stod över alla kompromisser. Han tvekade inte att råka i gräl med Fidel i ideologiska frågor under kriget i Sierra Maestra eller att ansluta sig till Sovjetunionen många år senare när han trodde att revolutionens ideal var i fara. Che må ha varit naiv, men han var revolutionens mest renhjärtade och hederlige idealist. Trots att det kunde verka så var hans relationer till Raúl inte så varma som till Fidel. Ändå var de goda vänner och stod varandra på sitt sätt nära. Che lärde Raúl att tala franska under de långa månaderna i Sierra, men han försökte aldrig konkurrera med Raúl i förhållandet till Fidel. När människor förs samman för att leva under och kämpa i ett krig framstår karaktärsdrag, starka sidor och svaga punkter långt tydligare och snabbare än under andra omständigheter. Detta var alldeles särskilt fallet i det kubanska gerillakriget, med dess umbäranden och ständigt delade faror. Efter två månader av detta krig med dess kamratskap stod det redan klart vad Fidel, Raúl och Che representerade då och i framtiden. I sina handlingar, sin tro, sitt personliga framträdande, i samtal, i officiella och privata brev och, när det gäller Raúl och Che, i de dagböcker de skrev under kriget, var de klart medvetna om sin historiska roll. Dagböckerna var poetiska, romantiska, rentav lyriska i betonet av detta. Fidels litterära produktion var en brevväxling, order och politiska manifest. Att ha känt Fidel, Raúl och Che i Sierra Maestra var att känna dem efteråt, när de hade skaffat sig makt. De förändrades egentligen aldrig, fastän karaktären i den revolution som förde fram dem gjorde det.

Efter två månader på Kuba var bombningen den 3 januari 1957 tredje gången som rebellerna

var nära att bli utplånade. Första gången var *Granmas* landning och den andra Alegría de Pío. Ansvarig för bombningen var en förrädare som hette Eutimio Guerra på vars gård de hade tagit rast och berett sig för attacken mot La Plata och som i veckor var deras vägvisare fram och tillbaka i bergen. Att Fidel med sitt sjätte sinne för fara och förräderi, och Raúl med sin besatthet av spionage och kontraspionage, inte var i stånd att genomskåda denne man utgör ett av deras största misstag under kriget. En vecka tidigare hade Batista-armén gjort ett försök att omringa och krossa rebellerna, men Fidel var i stånd att ta soldaterna med överraskning och oskadliggöra fem av dem. Detta var första mötet med löjtnant Ángel Sánchez Mosquera, förmodligen den dugligaste officeren i fält i Batista-armén, som skulle bli Fidels Nemesis ända fram till krigets slut.

Eutimio, en smärt, trettioårig, alltid leende man, hade så gott anseende som vägvisare och sympatisör att Fidel den 20 januari gav honom tillstånd att göra ett kort besök i sitt hem i El Mulato, nordväst om den plats där rebellerna denna dag hade slagit läger. Fidel gav honom faktiskt pengar. På återvägen blev Eutimio emellertid fasttagen av en arméstyrka. Detta var omedelbart efter det att Sánchez Mosqueras elitsoldater hade besegrats vid *Llanos del Infierno* ovanför La Plata. Han fick välja mellan att bli avrättad för att ha haft samröre med rebellerna eller förråda dem. Eutimio erbjöds tiotusen pesos, majors grad i armén och en gård som han själv fick välja ut om han lyckades mörda Castro eller lokalisera gerillaarmén så att Batistas förband kunde krossa den. Tydligt gick han med på det, för armén gav honom fri lejd och skickade iväg honom den 25 januari. Vid det laget var Fidel och hans män på väg västerut mot Caracasbergen, för att sedan fortsätta till Sierrans sydvästra del för en planerad konferens med 26 juli-ledare från städerna. Två dagar senare mötte Eutimio rebellerna på ett kaffefält i La Olla, i närheten av El Mulato. Han hälsades varmt av de intet ont anande guerrillas, och han berättade en lång historia om hur han tagit sig över stridsskådeplatsen vid *Llanos del Infierno* där han hade sett nedbrunna hus. Nu hade han skyndat sig för att kunna varna Fidel att armén fanns i närheten. Han hade också med sig sötsaker åt dem.

På grundval av dessa rapporter beslöt sig Castro för att under natten marschera upp till en bergskam i Caracasbergen och hålla sig kvar där.

Eftersom det var kallt på natten delade Fidel filt med Eutimio när de lade sig att sova på marken. Med sin Coltpistol och två handgranater under filten började bonden ställa frågor till Fidel om hur vaktposterna kring lägret var utplacerade. Fidel gav honom undvikande svar. Tydligt hade Eutimio inte mod tillräckligt att skjuta Castro då utan föredrog att låta armén ta hand om den saken. Morgonen därpå, den 28 januari, lämnade Eutimio åter rebellerna, den här gången skenbart för att skaffa fram livsmedel och lokalisera åtskilliga *guerrillas* som hade blivit skilda från huvudstyrkan. Men han begav sig raka vägen till högkvarteret för chefen för spaningsstyrkorna för att rapportera om hur rebellerna var grupperade. Under tiden beslöt Castro sig plötsligt för att flytta sin män cirka trehundra meter högre upp på berget från den ravin där den stora spisen just hade installerats; hans instinkt räddade hans kamraters liv.

Enligt Castros bedömning var lägret vid Caracasberget omöjligt att omringa av armén; berget var för brant och svårforcerat. Han skickade fyra män till Manzanillo för att ge ytterligare instruktioner om hans konferens med Rörelse-ledare. Rebellarmén uppe på berget hade nu tjugofem medlemmar, sjutton av dem hade varit med ombord på *Granma* (nya överlevande från Alegría de Pío hade i flera veckor anslutit sig till Castro) och nya frivilliga skickades upp från Manzanillo. Den lilla arméns numerär varierade från dag till dag genom nyanlända och avresande. Ramiro Valdés och en annan rebell vistades fortfarande som konvalescenter i en bondgård inte långt borta men hade gömt sig i skogen när en armépatrull iakttagits i trakten. Kvällen innan hade Fidels grupp rastat i sitt bergsläger. Che skrev i sin dagbok att "Fidel höll ett tal till truppen för att varna dem för riskerna med brist på disciplin och moral... Tre slags brott skulle bestraffas med döden: insubordination, desertering och despotism..." Samtidigt kom Eutimio Guerra till Macho, söder om Caracasbergen, för att rådgöra med armébefäl hur

man bäst skulle krossa Castro. Med hänsyn till terrängen beslöt sig befälet för att flygattacker skulle vara den effektivaste metoden, och Eutimio fördes i jeep till hamnstaden Pilón varifrån han följande morgon skulle flyga med ett spaningsplan för att fastställa gerillalägets läge.

Den 30 januari, strax efter klockan sju på morgonen, slog Batistas plan till mot *Fidelistas*, och rebellarmén delade upp sig på tre grupper och flydde från området. Fidels grupp på tretton man gick över Caracas bergsrygg till sluttningarna på sydöstra sidan där planen inte kunde se dem under lövverket. Castro var ursinnig över att hans armé måste skingras ännu en gång, just som han trodde att han hade fått ordning på sitt förband. Men vid middagstiden dagen därpå fick han sällskap med Raúl och hans grupp om fyra man och det såg ljusare ut igen. Che, Guillermo García och tre andra män gick vilse i skogen och det dröjde två dagar till innan de förenade sig med Fidel. Den 1 februari fick Castro veta att tre armékolonner var på väg mot Caracasbergen och han gav order att fortsätta marschen västerut. Gerillastrider i skogsterräng är ett slags blindbockslek: ingendera parten kan se eller höra den andra, om de inte råkar stöta ihop i mörkret, och mestadels ligger det bäst till för den part som har den bästa spaningen och bästa kännedomen om terrängen. Castro hade avgjort dessa fördelar på sin sida och på så sätt kunde han komma undan armén igen.

Hunger och törst blev nu den verkliga fienden. De hade praktiskt taget ingenting att äta på två dagar. Den 3 februari kollapsade en rebell medan de tog sig igenom en skog. Törsten gjorde honom oförmögen att röra sig. Castro gav honom en förtorkad citron som han hade i fickan och mannen sög på den och åt upp den. En annan rebell drack härsket vatten ur en ölflaska som han hittat på stigen. Che Guevara fick en attack av malaria, tog sig fram till den plats där man skulle slå läger och kollapsade där. Han fick stanna kvar följande dag och två kamrater stannade och såg till honom. Den 5 februari gick Che och hans kamrater på nytt vilse, så hittades de av Raúl och en patrull som gav dem varm hönsbuljong.

Eutimio Guerra dök upp igen följande dag när männen rastade i en bondgård. Han var klädd i vita byxor, en gräddfärgad *guayabera*, ny hatt, och han hade med sig femtio burkar kondenserad mjölk. Återigen hälsades han med glädje av rebellerna. Castro beslöt sig för att dela upp sin armé på två grupper för att göra det lättare att ta sig över Sierra västerut, och första gruppen, Ramiro Valdés och åtta andra, gav sig iväg på kvällen. Fidel och tjugo man, däribland Eutimio, stannade kvar ytterligare en dag. Eutimio bad då Castro att de skulle träffas mellan fyra ögon på ett kaffefält, men Universo Sánchez slog följe med dem, vilket påtagligt irriterade Eutimio. Slutligen blev Castro misstänksam mot Eutimios upprepade utflykter, hans förmåga att skaffa fram livsmedel och hans ständiga frågor. Omedveten om att åtskilliga medlemmar av Rörelsen i både Manzanillo och Santiago hade hört Eutimios namn nämnas i samtal mellan arméofficerare ville Castro skaffa sig mera bevis innan han slog till.

Den 7 februari bombade och besköt Batistas flygvapen åter Caracasbergen, och Eutimio rekommenderade Castro att slå läger kring en övergiven dal på botten av en djup ravin. Fidel gjorde som han sade och satte ut aktposter runt ravinen. Men planen kom tillbaka följande dag och bomber föll åter över guerrillas. Eutimio skämtade nervöst: ”Jag sade åt dem att inte bomba här”, och Castro var nästan säker på att han hade en förrädare framför sig. Raúl skrev: ”De många flyganfallen fyller oss med fruktan.” På fredagen kom det ett häftigt regn och Raúl slog vad med Fidel och Che om att det regnade mera inne i ladan än utanför. Eutimio återvände från ännu en mystisk expedition och erbjöd sig frivilligt att stå vakt vid ravins mynning. Tydligen var hans plan att släppa in armépatruller i ravinen men regnet var så våldsamt att man avstod. Armésoldaterna var nu nära gerillan. Lördagen den 9 februari skrev Raúl i sin dagbok att ”Eutimios uppförande förbryllar Castro”. Så kom Universo springande in i ladan och ropade att en stor armékolonn var på väg mot ravinen. Eutimio hade åter givit sig av den här morgonen, enligt uppgift för att skaffa livsmedel.

Under dagen berättade en bonde från trakten som en rebell hade tagit med sig att

ett hundrafyrtio soldater hade grupperats ovanför ravinen. Fidel tog sig upp på en klippa för att utforska fiendens ställningar med hjälp av kikarsiktet på sitt gevär. Han hade hört bonden säga att han hade sett Eutimio Guerra ”där nere” samma morgon. Nu underrättade Castro sina män om att han var övertygad om att Eutimio var en förrädare. Han förde rebellerna ut ur ravinen och uppför Espinosaberget från vilket man hade överblick över området. Plötsligt fick flera rebeller syn på Eutimio där han kom springande bakom ett busksnår och därefter gav armésoldater som var skyddade av klippor i närheten eld mot *Fidelistas*. Júlio Zenon Acosta, en av de första bönder som anslöt sig till rebellarmén, dödades ögonblickligen; han hade stått någon meter från Fidel. Che Guevara skrev att Acosta var hans första helt analfabetiska elev. ”Vi hade just börjat lära honom alfabetet... Denne okunnige *guajiro* som insåg de enorma uppgifter Revolutionen skulle komma att ställas inför och som förberedde sig på den genom att börja lära sig bokstäverna fick inte fullfölja sin uppgift...”

Skottväxlingen varade i flera timmar, och återigen delade rebellerna upp sig på tre grupper för att dra sig tillbaka till nästa bergshöjd. Fidel och Raúl ledde en grupp på fem man under intensiv eld, ålände sig fram i det höga gräset för att undgå upptäckt. Björnbärsrevor klöste deras händer. Che, Juan Almeida och tio andra tog sig uppför berget från andra sidan, förföljda av soldater som sköt mot dem med automatvapen. Guevara förlorade all sin medicin, sina böcker och sitt gevär. ”Jag skämdes”, skriver han i sin dagbok. På nytt hade Rebellarmén skingrats, men man undgick att bli omringad. De förlorade en man, men arméns ihärdiga anfall blev ett fiasko. Efter överenskommelse i förväg försökte alla grupperna att nå upp till ett berg i närheten som hette Lomón, och i ett sista försök att krossa rebellerna skickade armén den 12 februari ut plan för att beskjuta skogen där. I kvällen var *Fidelistas* åter samlade, och nu var de bara arton eftersom en del *guerrillas* var utskickade på olika uppdrag av Fidel och några bönder hade fått nog och återvänt hem. Rebellerna fann en bondgård i en röjning och bonden bjöd dem på grisstek vid en sen middag. Fyra dagar senare kom Fidel Castro fram till den gård i sydvästra änden av Sierra Maestra där ett nytt kapitel i revolutionens historia snart skulle skrivas. Marschen var lätt; bara några enstaka granatkastarskott från armén. Ändå skulle de inte glömma Eutimio Guerra.

De arton männen, som kom till Epifanio Días och hans hustru María Morenos gård klockan fyra på morgonen lördagen den 16 februari för att sammanträffa med Rörelsens Nationella direktorat och för en omsorgsfullt förberedd intervju med en journalist från *New York Times*, utgjorde en grupp som härdats av strapatserna och var otroligt fast sammansvetsad. Castro var övertygad om att de skulle göra ett mycket positivt intryck på besökarna. För honom var mötet viktigt för att göra anspråk på ett av ingen ifrågasatt ledarskap av Rörelsen — så viktigt att han tog risken att komma till Sierra Maestras ytterområde, bara dryga fyrtio kilometer fågelvägen från staden Manzanillo. Trots Batistaregimens nya beslutsamhet att krossa honom kände sig Fidel nu övertygad om att han hade kontroll över situationen.

”Vi smälte så fullkomligt in i de naturliga omgivningarna i bergen”, minns han, ”vi anpassade oss så väl att vi kände det som vår naturliga hemvist. Det var inte lätt, men jag tror att vi identifierade oss med skogen i lika hög grad som de vilda djur som bor där” (*i själva verket finns det inga vilda djur i Sierra Maestra*).”Vi var alltid i rörelse. Vi sov alltid i skogen. Till en början sov vi på marken. Vi hade ingenting att täcka över våra kroppar med. Senare hade vi hängmattor och nylon... och vi använde plastskynken för att skydda oss mot regnet. Koktjänsten klarade vi av i lag. Varje lag fick turas om att bära köksgrejor och livsmedel uppför bergen. Till att börja med fick vi stanna vid gårdar för att äta, men längre fram försörjde vi oss själva. Och vi var inte särskilt hemmastadda i området. Vi hade praktiskt taget inga politiska kontakter där. Vi knöt kontakt med befolkningen. Vi studerade terrängen medan vi kämpade... Batista hade dragit igång en intensiv hämndaktion, många gårdar brändes och många bönder mördades. Vi behandlade bönderna på ett helt annat sätt än batistasoldaterna gjorde, och långsamt fick vi stöd av lantbefolkningen — tills detta stöd blev totalt. Våra

soldater kom från denna lantbefolkning.”

Che Guevara, alltid mer kritisk än de andra, var mera skeptisk i sin bedömning. Han skrev att ”bönderna var inte beredda att delta i kampen, och kommunikationen med (Rörelsens) baser var praktiskt taget obefintlig”. För honom innebar de första ögonblicken av invasionen en ”subjektivistisk mentalitet”, en fas när det rådde ”blind tilltro till en snabbt utlöst explosion bland befolkningen, entusiasm och tro på förmågan att förintä Batistas välde genom ett snabbt väpnat uppror i kombination med spontana revolutionära strejker och diktatorns därpå följande fall”. På sitt sätt hade Guevara rätt i sin tanke att Fidel Castros förtröstan var överdriven, men nyckeln till hela hans inställning till revolutionen var ”subjektivism”, en tro att inspirerande ledarskap (hans eget) i kombination med skicklig propaganda kunde förena massorna inför stora nationella mål. Det är intressant att Fidels egen kamp mot Kubas kommunister just gällde frågan om hans ”subjektivism” kontra partiets klassiska inställning att ”objektiva förhållanden” måste skapas innan man sätter i gång ett uppror.

Under den tredje månaden efter landstigningen hade Castro råkat ut för varje tänkbart bakslag: skeppsbrottet intill mangroveträsket, ett större militärt nederlag, tre gånger hade hans styrkor skingrats, han hade på ett fruktansvärt sätt blivit förrådd, och nu var han utsatt för nästan oavbrutna attacker av Batistas flyg och åtminstone tretusen elitsoldater (siffrorna är Castros). Ändå kunde ingenting av allt detta bryta hans beslutsamhet att fortsätta att kämpa eller hans anhängares beredvillighet att stödja upproret. Det som Castro kanske bättre än Guevara förstod var att revolutioner inte är några strikt rationella företeelser. Förvisso hade bakslagen lärt Fidel sanningen i Ches kommentar att ”karakteristiskt för den lilla gruppen överlevande, fylld av stridslust, var att det var en illusion att inbilla sig att det skulle uppstå spontana uppror på ön”. Men i nästa fas förlitade sig Castro på sin magnetism och fantasi för att hålla moralen på hög nivå bland sina män och utvidga gerrillakriget. Denna stämpel av ”subjektivism” var i högsta grad levande och i bergen fungerade den.

Vad flertalet av bönderna beträffade försvann deras fruktan för rebellerna när Castro väl kunde visa rebellernas släktskap med dem. Eutimio Guerra var ett undantag, inte en regel när det gällde *guajiros* gensvar. Che Guevara insåg själv att *guerrillas* var den enda makt som kunde motstå och bestraffa arméns skändligheter, och därför var det för bönderna en klok lösning att söka sig till rebellerna där de var skyddade till liv och lem. Castros tillämpning av ”revolutionär rättvisa” när rebellerna strövade omkring i Sierra Maestra hälsades med entusiasm av bönderna: varje gång en torterare ur Lantgardet eller någon förman för ett storgods avrättades spred sig ryktet om detta snabbt i bergen. Fidels rebeller vann i ännu högre grad böndernas bevägenhet när de lade ned sina vapen för att hjälpa till med kaffeskörden i maj 1957: utan deras hjälp skulle mycket av skörden ha gått förlorad för de många familjer som var beroende av den för att kunna överleva, eftersom många av bönderna hade fångslats av armén under straffexpeditioner. Naturligtvis höll Castro ett revolutionärt tal till kaffeodlarna på Sierra Maestra.

För att upprätthålla moralen bland rebellerna och framförallt bland bönderna och de frivilliga från låglandet tillämpade Fidel sträng disciplin på samma gång som han hade ett varmt personligt förhållande till dem. Guillermo García minns att Fidels förhållande till sina underordnade ”var ett konstant tema i hans liv — att tala med folk, förklara saker och ting för dem, lyssna på dem, be alla om deras åsikter i alla ämnen”. Efter varje marsch, oavsett hur lång den hade varit, brukade Castro ”för oss alla ge en analys av allt som hänt under dagen, våra problem och fiendens problem, sedan gjorde han en analys av den terräng vi befann oss i”. På så sätt, säger García, ”fick männen fullkomlig insikt i allt som hände”, och de svarade med ”sällsynt stor respekt för Fidel”. Han minns att ”om någon var sjuk, om någon hade det besvärligt, var han alltid varmt deltagande och det är sådant som inger respekt... Han frågade en alltid: Hur mår du? Du har väl sovit bra? Hur var maten i går kväll? ... Han tänkte på varenda soldat.” Enligt García visste Fidel också hur man skulle ta bönderna och hur man

skulle tala med dem: ”Han kom med ett program och diskuterade det med bönderna, ville höra deras mening, fråga om deras åsikter om skilda sociala och politiska problem... för Fidel var det väsentligt att varje bonde, varje barn, varje ungdom skulle förstå orsakerna bakom den revolutionära kampen...” Å andra sidan lyssnade bönderna inte till vad folk från myndigheterna eller armén sade, även om de vände sig direkt till dem. ”De hade ju ingenting att säga dem... de kunde inte hålla i gång ett samtal i fem minuter med en ödmjuk bonde eller en fattig arbetare, för då skulle de få frågan: 'Vad kan ni ge mig? Vem är det ni försvarar?' ”

Och Fidel och hans män var på samma gång, det både syntes och hördes, en hårdför samling. Vid slutet av februari bar de flesta av dem *barbudos*, skägg av varierande form och färg, långt hår och smutsiga och trasiga kläder. Huvudbonaderna växlade från erövrade arméhjälm till halmhattar och lägermössor av castromodell. De kunde skrämna varenda människa de mötte; och de luktade. Raúl noterade i februari att han hade tagit sitt tredje bad sedan han lämnade Mexiko i slutet av november. Och det stank också om deras konversation. Carlos Rafael Rodríguez, kommunistledaren som tillbringade åtskilliga månader med Castro i bergen 1958, anmärkte att ”i Sierra Maestra lade han sig till med en brutalt rå vokabulär, om jag så får uttrycka mig... han levde i stridens hetta, och vart tredje eller fjärde ord var... ja, ni vet...” Men Castro vårdade alltid sitt tal när det var kvinnor närvarande, säger Rodríguez.

Strax efter klockan fem på morgonen lördagen den 16 februari mötte Fidel Castro den kvinna som skulle bli den mest betydande personen i hans liv. Celia Sánchez Manuley var trettiosex år gammal, ogift, synnerligen intelligent och effektiv, mörkhårig, attraktiv utan att vara direkt vacker och totalt hängiven 26 juli-rörelsens ideal sådana de definierats av Castro. Celia, en av doktor Manuel Sánchez Silveiras fem döttrar, bodde i Manzanillo och Pilón i sydvästra delen av provinsen. Alltsedan barndomen kände hon varenda människa i denna lilla trånga värld, alltifrån politiker till sierrabönder, och hon var djupt engagerad i politisk aktivitet. Efter Batistas kupp 1952 besökte Celia Havanna och träffade *Ortodoxo*-partiets ledare men stötte aldrig på Castro.

När Castro som landsflyktig begav sig till Mexiko i mitten av 1955, efter det att han frigivits ur fängelset och börjat planlägga invasionen, hade Celia redan fast kontakt med den växande Rörelsen. Hon skaffade fram sjökort för Orientekusten åt Pedro Miret medan han rekognoscerade området tillsammans med Frank País. Armando Hart, en av Rörelsens grundare, erinrar sig att Celia kom till Havanna efteråt för att få delta i Castros planerade invasion. Frank País ville emellertid att hon skulle stanna kvar i Manzanillo för att organisera underhållstjänst och stöd för de landstigande expeditionsmedlemmarna.

I Oriente samarbetade hon med Frank País, och de organiserade tillsammans det hemliga kontaktnät av bönder som skulle ta emot *Granma* och transportera rebellerna till Sierra Maestra; hon väntade i över fyrtioåtta timmar på Castros landstigning i området. I efterdyningarna av Alegría de Pío organiserade Celia som nyinvald medlem av Rörelsens Nationella direktorat i Manzanillo det första underhållssystemet för *guerrillas* (Frank País grupp i Santiago hade skingrats vid det dödfödda novemberupproret) och levererade vapen, ammunition, livsmedel och frivilliga till bergen med hjälp av sitt kontaktnät av bönder. I början var deras insats av blygsamma mått, men just då var varje enstaka patron viktig för Castro. Det var Celia som tog emot Faustino Pérez när han kom ner från bergen till julen för att meddela världen att Castro levde och kämpade (hon hade skickat en jeep upp till bergen för att hämta honom sedan en första ordonnans hade kommit med nyheten), och hon hjälpte honom att fortsätta till Santiago och Havanna. Sedan förberedde Celia ett kommande möte med Nationella direktoratet och ordnade en intervju med en journalist från *New York Times*. Hon förvandlade Manzanillo till rebellernas underhållscentrum, mitt för näsan på Batistas polis, militära säkerhetstjänsten och armégarnisonen. Celia var den senaste i av försynen sända kvinnor som alltid dök vid kritiska tillfällen i hans liv.

Celia, vars kodnamn var ”Norma” och ”Aly”, lämnade Manzanillo på kvällen fredagen den 16 februari, i en bil körd av Felipe Guerra Matos, en medlem av Rörelsen. När de hade kommit ett stycke upp i bergen fortsatte de till fots med en rebell som vägvisare. Strax efter gryningen stötte de på Luis Crespo, en av Castros främsta kämpar, och därefter mötte de Fidel och hans grupp som också hade marscherat hela natten på väg till Epifanio Díaz gård. Klockan fem möttes Fidel och Celia på en äng några hundra meter från boningshuset. Castro hade träffat Frank País under dennes båda besök i Mexiko, men Celia hade hållit sig undan. Ingen av dem har någonsin skildrat sitt första möte, men det ömsesidiga intrycket måste ha varit enormt. Mötet på ängen markerade inledningen till ett treårigt förhållande som varade till hennes död.

Raúl förenade sig med sin bror på ängen för att träffa Celia och Frank, och de fyra satt och pratade till långt fram på dagen då de av säkerhetsskäl beslöt sig för att bege sig till ett sockerrörsfält en knapp kilometer därifrån. Där åt de en lunch bestående av de delikatesser som besökarna hade haft med sig och fortsatte sitt samtal. Fidel gav Celia och Frank en redogörelse för vad som hade hänt rebellerna från det ögonblick då de lämnade Mexiko. Celia och Frank rapporterade om den misslyckade kuppen i Santiago och om de framsteg som hade skett i deras strävanden att utvidga Rörelsen. De berättade också om rykten de hört att Eutimio Guerra var köpt av armén. Fidel talade sig varm om behovet av nya rekryter och vapen och ammunition från städerna. Tillsammans gjorde de upp en plan för att göra Manzanillo till en stödjepunkt för Sierra Maestra under Celias ledning, och för att använda Epifanio Díaz gård som sin fasta kontaktpunkt i bergen. Gården som hette Los Chorrso hade utvalts för detta sammanträffande därför att familjen Díaz politiskt sett var helt pålitlig — två av sönerna på gården tillhörde Rörelsen — och Castro ansåg att gården skulle bli den perfekta förbindelselänken med gerillans värld. På eftermiddagen tycktes det dra ihop sig till regn och Fidel bad Guillermo García och två andra rebeller att slå upp ett regnskydd på fältet; de fyra samtalade till skymningsdags. Under tiden hade Castro bestämt sig för att hålla sig borta från gården tills de andra ledarna i Rörelsen och den amerikanske journalisten hade kommit och tillbringa natten i det fria.

Faustino Pérez, Armando Hart, Haydée Santamaría och Vilma Espín kom tidigt på kvällen och fördes till sockerrörsfältet för att träffa bröderna Castro och Celia och Frank. Fidel hade inte sett Armando och Haydée (som under tiden hade förlovat sig) sedan han lämnade Havanna i mitten av 1955, och detta var första gången han träffade Vilma. Vilma, som var dotter till en amerikanskutbildad läkare i Santiago, var inte medlem av Nationella direktoratet, men hon var så aktiv i Rörelsen i Oriente att Frank País hade krävt att hon skulle få delta. Vilma kunde också tala engelska och kunde tolka åt journalisten. Nu mötte hon Raul som hon skulle gifta sig med strax efter revolutionen. Äktenskapliga förbindelser knöts ofta i rebelledningen — Melba Hernández och Jesús Montané var redan gifta — men i de flesta fall blev det senare skilsmässa. Raúl och Vilma skulle utgöra ett undantag.

Frank País och Haydée hade kommit till Sierra i tanke att övertala Castro att lämna Kuba och bege sig till ett latinamerikanskt land där han kunde reorganisera Rörelsen under säkrare förhållanden. Som Haydée i efterhand erinrar sig samtalet hade Frank sagt till henne: ”Jag har inte talat med honom än, men låt oss tänka efter hur vi ska lägga upp det för honom... De skulle kunna döda honom här, och den lyxen har vi inte råd med.” Men innan de kunde ta upp ämnet denna kväll ute på sockerrörsfältet sade Fidel till dem: ”Titta bara på hur soldaterna beskjuter oss nedifrån och inte vågar ta sig upp hit! Om ni kan skaffa mig så och så många gevär och så och så många patroner lovar jag er att om två månader skall jag vara i riktig strid... Vi behöver bara några tusen patroner och en förstärkning på tjugo man, och sedan vinner vi kriget mot Batista.” Frank och Haydée hade underskattat Castros optimism och självsäkerhet före sammanträffandet denna kväll, och Haydée mindes senare att ”vi kunde ingenting säga till honom, för han talade med sådan övertygelse och det var så litet han begärde...” Celia kommenterade efteråt att ”Frank gav sig av därifrån lika övertygad som jag

om att Fidel hade en korrekt uppfattning om saken...” När natten föll kom en bonde från gården med en stor terrin med kyckling och kokt ris och *malanga*-rötter. Efter middagen talade Luis Crespo om för dem att det fanns en övergiven hydda i närheten där tre kvinnor kunde sova. Fidel, Raúl och de andra männen erbjöd sig att följa med dem, men ingen kunde hitta hyddan. Celia mindes senare att ”vi vandrade omkring så mycket att vi inte kunde hitta lägret heller, så vi sov ute i det fria”. Fidel hade ansett att det inte var säkert att vandra omkring på måfå mitt i natten, så han valde en plats på en äng, inne i en palmdunge. Klockan var halv tre när de till sist lade sig att sova. Som Castro sade: ”Natten var sval, moskiterna talrika och soldaterna inpå oss.”

I gryningen hade journalisten från *New York Times* anlänt till lägret framme vid gården och Universo Sánchez letade rätt på Castro för att underrätta honom om det. Fidel bad honom hälsa journalisten att han befann sig på en överläggning med sin generalstab i ett annat läger i trakten och att han skulle komma så fort som möjligt. Castro var fast besluten att hindra journalisten från att få reda på att Rebellarmén bara bestod av arton man. Han hade inte sett den plats där sammanträffandet skulle ske eftersom han hade använt de tjugofyra föregående timmarna till samtal med Celia, Frank och de andra ute på sockerrörsfältet, men han hade givit sina män order om att få platsen att se ut som en hektiskt verksam stabsplats. Castro behärskade de små detaljerna lika mästerligt som de stora gesterna.

New York Times utsände i Sierra Maestra var Herbert L. Matthews. Han var en högt aktad medlem av redaktionsstaben och hans specialitet var Sydamerika. Som reporter för *Times* hade han bevakat den italienska invasionen i Etiopien, spanska inbördeskriget och andra världskriget, och på femtiotalet blev han tidningens viktigaste språkrör för den västra hemisfären. När Faustino Pérez kom till Havanna från Sierra Maestra på julen för att ordna en amerikansk intervju med Rebellarmén kontaktade 26 juli-rörelsen omedelbart Times lokala byrå. Kontakten gjorde av Javier Pazos, en ekonomistuderande vars far hade varit styrelseordförande i Kubas nationalbank före Batista och själv stod 26 juli-rörelsen mycket nära. Han fick veta att Matthews i alla fall planerade en resa till Kuba, så Ruby Hart Philips, *Times* platschef, telegraferade till New York och föreslog att Matthews skulle komma snart. Matthews hade varit intresserad av Kubas historia när större delen av amerikansk press knappast var medveten om att det fanns någon sådan historia — eller någon som hette Fidel Castro — så han tackade omedelbart ja, utan att komma med några invändningar. *Times* hade ingen aning om vad som låg i beredskap för Matthews. För tidningsmannen hade detta uppdrag både personligen och rent yrkesmässigt stor betydelse. Han var en lärd och återhållsam man, innerst inne en romantiker. Den spanska republikens krossande genom de fascistiska nationalisterna var ett känslomässigt slag från vilket han aldrig riktigt hämtade sig. Han skrev senare: ”En klocka klämtade i Sierra Maestras djungler.” Matthews såg uppkomsten av Castros resning som det sista betydelsefulla skeendet i Latinamerika; i Fidel Castro och hans Rörelse anade han en hämnd för den spanska tragedin. Vid femtiosju års ålder hyste Matthews nästan faderliga känslor för denna ungdomliga rörelse på Kuba.

Fast Castro aldrig hade hört talas om Matthews hade besöket en kalkylerad och omedelbar politisk betydelse för honom. Ännu en gång följde han José Martí i spåren. Martí hade nämligen sett till att en amerikansk journalist bevakade hans gerillakrig mot spanjorerna strax efter landstigningen i Oriente den 11 april 1895. George E. Bryson från *New York Herald* intervjuade Martí den 2 maj när Aposteln marscherade genom bergen nordväst om Santiago, och sedan skrev Martí och general Gómez, hans överbefälhavare, en lång artikel till *Herald* i vilken han redogjorde för den kubanska revolutionsrörelsens program. Bryson återvände till New York med artikeln men Martí stupade i strid den 19 maj. I sin dagbok skrev Martí att han arbetade med ”*Heralds* korrespondent George Eugene Bryson till klockan tre på morgonen” och hela den följande dagen. Han antecknar att Bryson gav sig av den 4 maj.

Nu, sextiotvå år senare, upprepades scenen med Matthews i en ny kubansk revolution.

Matthews var väl rustad för uppgiften, och i sin egen personliga redogörelse för sitt engagemang för Kuba observerade han att Castro ”var en myt, en legend, en förhoppning, men inte en realitet... och liksom general Gómez måste han ha sagt sig att utan pressen kommer vi ingen vart”. Men Matthews tillägger också att ”med pressens hjälp fick Gómez till stånd en amerikansk intervention”. Hursomhelst flög Matthews och hans engelskfödda fru Nancie från New York till Havanna den 9 februari. På kvällen den 15 februari åkte makarna Matthews i bil till en icke angiven destination tillsammans med Javier Pazos, Faustino Pérez och Liliam Mesa; det enda Herbert Matthews visste var att han skulle träffa Castro i Sierra Maestra följande kväll. Han kände inte Faustino som använde täcknamnet ”Luis” och uppträdde som äkta man till ”Marta”, det täcknamn som Liliam Mesa använde. Matthews beskrev Marta som ”ung, tilldragande... från en förmögen överklassfamilj i Havanna” och som ”en fanatisk medlem av 26 juli-rörelsen, typisk för de unga kvinnor som riskerade — och ibland förlorade — livet i resningen”. Matthews konstaterade sedan helt riktigt att ”det var märkligt i vilken utsträckning Kubas kvinnor var passionerade rebeller, för i likhet med alla latin-amerikanska kvinnor hade de växt upp i en skyddad, icke-offentlig och icke-politisk tillvaro”.

Med Marta vid ratten anlände de till Manzanillo på eftermiddagen den 16 februari (Castro hade hunnit fram till mötesplatsen i skymningen). Matthews gav sig iväg mot Sierra tidigt på kvällen och lämnade Nancie kvar i en kubansk familjs hem. Färden upp till kanten av Sierra företogs i Felipe Guerra Matos jeep tillsammans med Javier Pazos och två andra ungdomar; det var Felipes tredje färd genom armékontrollerat område denna dag, sedan han först kört upp Celia och Frank, sedan Faustino och hans kamrater. Vid midnatt lämnade Matthews och de andra jeepen och började ta sig uppför berget. De gick vilse, måste vänta i två timmar ”i en tät dunge av skog och buskage från vilka vätan droppade... Hopkrupna i leran försökte vi ta oss en tupplur med huvudena lutade mot knäna.” Så dök en patrullerande rebell upp, identifierade sig med två låga, mjuka visselsignaler, vilket var gerillans igenkänningsignal, och förde Matthews och hans eskort till Castros läger vid Los Chorros där de skulle träffas. I detta stadium började Fidel regissera scenen. I sin första artikel till *Times* skrev Matthews att ”Señor Castro befann sig i ett läger ett stycke ifrån oss, och en soldat skickades iväg vid vår ankomst för att fråga om han skulle komma till oss eller vi till honom. Senare kom han tillbaka med nyheten att vi skulle vänta och att Fidel skulle komma till oss i gryningen.” Castro hade lyckats ge Matthews ett intryck av att han hade många läger och, som artikeln i *Times* formulerade det, ”behärskade Sierra Maestra.”

Det var teater, bokstavligt talat gerillateater, som Castro spelade upp för Matthews. En officiell redogörelse för Sierrakriget, publicerad 1979 i den kommunistiska partitidningen *Granma*, säger att ”innan de steg ini lägret för att träffa Matthews hade Fidel sagt åt sina kamrater att bete sig som riktiga krigare. Men”, tillade de ”för ett par av oss var det ingen lätt sak att försöka se ut som verkliga krigare som Castro ville, så som deras kläder såg ut och som de såg ut i största allmänhet... Manuel Fajardo, till exempel, hade inget kvar av skjortan på ryggsidan, den hade slitits sönder av hans ränsel. Under den tid journalisten var i lägret fick Fajardo hålla sig i skymundan.” Vid ett tillfälle kom Raúl Castro med den genomsvettige Luis Crespo till den plats där Castro och Matthews stod och samtalande. Raul anmälde: ”Comandante, sambandsofficer från kolonn två har anlant”, och Castro svarade nonchalant: ”Vänta tills jag är klar.”

Som artikeln i *Granma* utvisar var avsikten ”att göra intryck på Matthews beträffande gerillaarméns storlek utan att egentligen ljuga, och till slut trodde journalisten att han hade sett ett fyrtiotal man där det bara fanns tjugo, och han gav sig av därifrån övertygad om att de han hade sett bara var en del av en mycket större styrka”. I sin artikel i *Times* citerade Matthews Castro som framhöll att Batistas armé opererade i förband om tvåhundra man och ”vi i grupper om tio till fyrtio, och vi segrar”. I ett annat sammanhang skrev Matthews att

”rapporterna som nådde Havanna om att täta sammandrabbningar ägde rum och att regeringsstyrkorna led stora förluster visade sig riktiga”. Han observerade att Castro hade ”hållit regeringstrupperna i schack medan ungdomar strömmade till från andra delar av Oriente... försågs med vapen och annan utrustning och satte sedan igång med en serie raider och motattacker” och att man därför ”fick en känsla av att han nu är omöjlig att besegra”. Matthews hade ingen möjlighet att veta att till dess hade Rebellarmén bara varit med om två ganska obetydliga konflikter med armén, att Castro bara nätt och jämnt hade lyckats ta sig över Sierran för att träffa honom och att han bara hade kontroll över den plats där de uppehöll sig. Han skulle aldrig ha trott att Rebellarmén bara utgjordes av arton man som han alla såg gång på gång under sina tre timmar med Castro. Ingalunda skall emellertid Matthews anklagas för att ha varit lättlurad eller naiv — han befann sig i en omgivning som helt och hållet kontrollerades av Fidel, den kubanske ledaren gjorde ett absolut trovärdigt intryck och framförallt var han i högsta grad levande när Batista fortfarande påstod att han var död. Till sist kom Matthews helt riktigt fram till detta: ”Som det ser ut kan general Batista knappast hoppas på att krossa Castros revolt. Hans enda hopp är att ett arméförband skall träffa på den unge rebelledaren och hans stab och utplåna dem. Det är föga troligt att så sker...”

Så snart Matthews hade givit sig iväg från lägret för att föras tillbaka till Manzanillo återupptog Castro sin diskussion med Nationella direktoratet. I fyra timmar behandlade de frågan om att i Orientes städer rekrytera en beväpnad styrka som skulle förena sig med Rebellarmén uppe i bergen, medan Castro envist höll på att Rörelsens huvuduppgift var stödet till gerillan. När Castro gjorde detta inriktade han sig för första gången på skillnader i prioritet mellan Sierra och *llano* (låglandet), skiljaktigheter som snart eskalerade till en maktkamp om ledningen inom Rörelsen och som efter 1959 ledde till likvidering av 26 juli-rörelsen och en de nya kommunisternas maktkonsolidering under Fidel Castro. I den bemärkelsen började den politiska kampen om revolutionens kommande öden två och en halv månad efter det att *Fidelistas* hade landstigit på ön och medan dess slagkraft fortfarande var begränsad till arton man.

Under denna konferens föreslog Faustino Pérez, associerad med både Sierra Maestra och upprorsanhängarna i städerna, att gerillan skulle öppna en ”andra front” i Escambray Sierra i den centrala provinsen Las Villas för att lätta på trycket mot Castroarmén. Faustino hade i tankarna en 26 julirörelsens gerillaarmé, jämförbar med Rebellarmén i Oriente, och han hävdade att vapen som var mer lättåtkomliga i Havanna kunde komma till effektiv användning i Escambray-bergen. Enligt den version som publicerades i den historiska redogörelsen i *Granma* accepterades detta förslag ”fast Fidel inte var övertygad om realiserbarheten i denna tanke eftersom han ansåg att det väsentliga i detta skede var att koncentrera alla tillgängliga resurser till den redan existerande kärnan av *guerrilleros*”. Den version som cirkulerade privat var den att Castro helt enkelt uttalade sitt veto mot Faustinos förslag eftersom han betraktade det som ett hot mot hans totala ledarskap; Escambray låg mycket närmare Havanna än Sierra Maestra och det kunde ha föranlett en sammansmältning med stadsgrupperna. Hursomhelst upprättades en ”andra front” i Escambray mer än ett år senare av Studenternas revolutionära direktorat, en rival till Fidelismo. Che Guevara deltog inte i konferensen därför att han inte satt i Nationella direktoratet (och så var han utlänning), men han skrev att Rörelsen i Sierra och i städerna ”var praktiskt taget två skilda grupper, med olika taktik och strategi”. Han tillade att ”det syntes ännu inget tecken på de allvarliga skiljaktigheter som åtskilliga månader senare skulle äventyra Rörelsens enighet, men det stod redan klart att vi hyste olika uppfattningar.”

Castro avslutade mötet med att betona den betydelse kvinnor hade i den revolutionära kampen och genom att meddela att han skulle utfärda ett manifest till Kubas folk som direktoratets medlemmar skulle ta med sig från berget. Som vanligt lät Castro inte ett ögonblick gå förlorat i sitt militära, politiska och propagandamässiga revolutionära vågstycke. Han fick dessutom

tid att för Celia Sánchez demonstrera hur kikarsiktet fungerade på hans automatgevär; som genom ett under hade han träffat en kvinna som inte bara delade och förstod hans politiska och filosofiska tankar utan också var expert på vapen. De var alldeles uppenbart som gjorda för varandra.

På eftermiddagen beordrade Castro att förrädaren Eutimio Guerra skulle avrättas. Otroligt nog hade han dykt upp nära denna gård där *Fidelistas* denna dag höll sin konferens, tydligen i hopp om att slutgiltigt kunna gillra en dödsbringande fälla för Fidel. Han visste inte att man redan misstänkte honom. Medan Eutimio snokade omkring runt gården stötte han på en släkting som tillhörde Rebellarmén och dennes kamrat. Släktingen som kände till vad Eutimio misstänktes för rusade iväg för att leta rätt på Fidel och lämnade Eutimio kvar med den andre mannen. Castro blev inte förvånad: han hade förutspått att Eutimio skulle återvända, och nu avdelade han en patrull under Juan Almeida som skulle infånga förrädaren. Arméns passer-sedlar påträffades hos Eutimio och han slogs i bojor och fördes till Fidels läger. Raúl skrev att rebellernas första tanke var att förvandla honom till "trippelagent" mot armen, men det vägrade han. Så förhörde Fidel honom grundligt (Raúl skrev senare: "Han skulle kanske ha kunnat ge oss mer information ifall vi hade torterat honom, men vi nyttjade inte sådana metoder ens mot sådant eländigt folk.") Ett våldsamt oväder bröt ut, med åskdunder och blixnar, och klockan sju på kvällen avrättades Eutimio Guerra.

Castro tillbringade de närmaste tre dagarna på gården med att utforma sitt manifest. "Appell till Kubas folk", som skulle distribueras över hela ön ungefär samtidigt som Matthews artikel stod att läsa i *New York Times*.

Tillvägagångssättet erinrade om Martí's uppgörelse med Bryson: först intervjun, sedan det omsorgsfullt utformade dokument som skulle publiceras i Herald. I det här fallet räknade Fidel med att Matthews reportage skulle slå fast det faktum att han faktiskt var vid liv — och detta skulle redan i sig självt vara en sensation — och sedan skulle Manifestet cirkulera med enormt förstärkt trovärdighet. Det skulle också bli det första formella dokument som 26 juli-rörelsen utfärdat från Sierra Maestra, vilket skulle göra det fullkomligt klart att Fidel Castro och ingen annan var revolutionens ledare.

De besökande ledarna i Rörelsen hade haft med sig tidningar och tidskrifter, och Fidel (som i vanliga fall fick nöja sig med nyheter via sin batteriradio) fick nu en ny möjlighet att hålla sig á jour med vad som hände. Bland nyheterna i Havannatidningarna återfanns den ceremoni vid vilken Förenta staternas ambassadör Arthur Gardner överlämnade sju Shermanstridsvagnar till general Batista och kallade Castro "en bråkstake". Samma vecka hade flygplanskryssaren *Leyte* och fyra jagare avlagt officiellt besök i Havanna. Den amerikanska politiken förblev inställd på ett aldrig ifrågasatt understöd av regimen; det hade aldrig gått upp för amerikanska regeringen att en helt ny situation höll på att utveckla sig på ön. Även utan att ha vetat om dessa senaste bevis för Förenta staternas stöd till Batista hade Castro inför Matthews klagat över att regimen använde amerikanska vapen, inte bara mot honom utan "mot hela det kubanska folket... De har raketgevär, granatkastare, kulsprutor, flygplan och bomber." Som svar på en åtföljande fråga sade Castro: "Ni kan vara övertygad om att vi inte hyser något agg mot Förenta staterna och det amerikanska folket."

Det är då förstäligt att Castro reagerade med våldsamt raseri när han fick veta att överste Carlos Tabernilla y Palmero, chefen för det flygvapen som hade bombat och beskjutit rebellerna och Sierras bönder, hade tilldelats den amerikanska utmärkelsen Merit of Honor av generalmajoren Truman Lan-don. Den amerikanske generalen flög till Havanna för att överlämna utmärkelsen till Tabernilla (vars far var chef för den kubanska generalstaben) "för befordrande av vänskapliga relationer mellan det kubanska flygvapnet och Förenta staternas flygvapen, från maj 1955 till februari 1957". Samtidigt underrättades kongressen om att mellan 1955 och 1957 hade Förenta staterna till Kuba levererat sju stridsvagnar, ett batteri

lätta haubitser, 4 000 raketer, fyrtio kulsprutor, 3 000 halvautomatiska gevär, 15 000 handgranater, 5 000 granatkastprojektiler och 100 000 pansarbrytande patroner till kulsprutor.

På gården hade Fidel och hans män möjlighet att läsa Rörelsens hemliga dagstidning, *Revolución*, som Carlos Franqui, en före detta kommunist och tidig medlem av Fidelista, med oregelbundna mellanrum hade givit ut i Havanna sedan mitten av 1956. Ett exemplar, tryckt i januari med rubriken FIDEL I SIERRA MAESTRA, hade skickats till Santiago för omtryck, och hela upplagan sades ha uppgått till tjugotusen exemplar. Frank País och Vilma Espín tog med sig ett par exemplar till Castro, och gerillan läste den njutningsfullt medan man väntade att Herbert Matthews bomb skulle detonera.

Detta hände en vecka senare, söndagen den 24 februari. Det viktigaste i innehållet vad guerrillas beträffade var de inledande meningarna: ”Fidel Castro, de kubanska rebellernas unge ledare, lever och kämpar hårt och framgångsrikt i Sierras otillgängliga, nästan ogenomträngliga ödemark... Batista har placerat gräddan av sin armé runt området, men armén har

utkämpat ett hittills hopplöst krig för att krossa den farligaste fiende som Batista hittills har ställts inför under en lång och äventyrlig karriär som Kubas ledare och diktator.” På ett annat ställe skrev Matthews: ”Mannens personlighet är överväldigande. Det var lätt att se att hans män avgudade honom och lika lätt att förstå varför han hade vunnit alla kubanska ungdomars hjärtan. Här fanns en kunnig, hängiven fanatiker, en idealist, en modig man utrustad med märkliga ledaregenskaper.”

Som väntat fick Matthews artikel (*Times* publicerade den i tre avsnitt) en enorm genomslagskraft. På grund av att censuren hade upphävts på Kuba denna vecka återgavs Matthews artiklar i landets tidningar och gav omedelbart Castro status av hjälte. Batistaregimen förvärrade sin egen sak ännu mer när försvarsminister Santiago Verdeja gjorde ett uttalande dagen efter det att den sista artikeln hade publicerats. Han påstod att Matthews hade ”skrivit ett kapitel i en fantastisk roman”, att han inte hade intervjuat ”den prokommunistiske upprorsmannen Fidel Castro”, och att han, även om han var i livet, inte hade stöd av någon armé. Saken gjordes ännu värre av hans påpekande att om intervjun verkligen hade ägt rum borde man ha fått se ett foto av Matthews och Castro tillsammans som bekräftelse. Naturligtvis hade *New York Times* ett sådant foto, och nästa dag fanns det i tidningen, men inte ens då ville Batista tro på det. I sina i landsflykt skrivna memoarer medgav Batista: ”Påverkad av högsta militärledningens rapporter betvivlade jag intervjuens äkthet... Castro började bli en legendarisk person och skulle sluta som ett monster av terror.” Matthews besök innebar en vändpunkt i Castros karriär, och längre fram visade en amerikansk tidskrift en teckning av Fidel, och under den hade man satt *New York Times* reklamslogan: ”Jag fick mitt jobb genom *New York Times*.” I dag är Herbert Matthews en glömd man på Kuba: bara gamla kämpar som Faustino Pérez minns honom med värme. Castro nämner inte längre hans namn.

Castros ”Appell till Kubas folk”, daterad den 20 februari, var en maning till våldshandlingar över hela ön till stöd för den revolution ”för vilken vi, om så krävs, skall kämpa i Sierra Maestra i tio år”. Detta var ett stadium då artonmannaarmén var fruktansvärt försvagad, men Castro, som redan hade spelat upp sin gerillateater för Herbert Matthews, visste hur han skulle verka kraftfull och segerrik. I sin mästerliga förmåga att nyttja propaganda till att skaffa sig resurser hade han haft goda läromästare i Martí och Lenin, sina favoritförfattare.

Det revolutionsprogram i sex punkter som Castro undertecknade å Rörelsens vägnar krävde ”intensifiering i brännandet av sockerrören... för att det tyranni som dess avkastning vållar skall kunna hejdas, dessa pengar med vilka man betalar de soldater man sänder i döden och köper de flygplan och bomber med vilka man mördar massor av familjer i Sierra Maestra”.

Han frågade: ”Vad spelar en smula hunger för att erövra morgondagens bröd och frihet för roll?” Efter det att sockerrören har bränts, skrev han ”skall vi bränna sockret i magasinerna...” Nästa punkt föreslog ”allmänt sabotage av hela samhällsservicen”. Därpå krävde Castro ”summerisk och omedelbar avrättning av alla de gangsters som torterar och mördar revolutionärer... och av alla dem som utgör ett hinder för Den Revolutionära rörelsen”. Han krävde skapandet av ”medborgerligt motstånd” i alla kubanska städer och en ”revolutionär generalstrejk som den slutliga och avgörande punkten i kampen”. Dokumentet renskrevs, och Rörelsens ledare reste hem till Manzanillo, Santiago och Havanna med kopior av ”Appellen” i fickorna.

På det här stadiet var Castro inte intresserad av att inta ideologiska positioner, och hans ”Appell” undvek dem i mycket högre grad än fallet hade varit med ”Historien kommer att frikänna mig”. Han oroade sig för de fysiska aspekterna av kampen mot Batista, för sitt gerillabands otillräcklighet och för Rörelsens oförmåga att sluta andra revolutionära grupper i sin famn (och kontroll). Frågan om enhet — ett enat ledarskap — upptog i allt högre grad Fidels tankar och han såg noga till att inte skapa oro i den lätttröliga revolutionspolitiken med onödiga uttalanden och proklamationer om sina framtida planer. Proklamationer fick vänta på ett gynnsammare politiskt klimat och större makt. Detta är anledningen till att han till exempel valde att personligen ta avstånd från ett detaljerat program som utformats av Mario Llerena, Rörelsens chef för kontakterna med landsflyktiga (utsedd av Frank País, inte av Castro), men det skickades inte upp till bergen för hans godkännande. I stället satsade han hårt på organiserandet av Medborgerliga motståndsrörelsen i överensstämmelse med riktlinjerna i sin ”Appell”, och här blev han utomordentligt framgångsrik. Efter återkomsten från Sierra-konferensen gjorde Armando Hart och Faustino Pérez detta projekt till en huvudfråga, och den hemliga Medborgerliga motståndsrörelsen blev en viktig sidogren av 26 juli-rörelsen. Den koncentrerade sig på propaganda, insamling av pengar och allmänna stödaktiviteter och var avsedd att dra till sig sådana som kunde och ville hjälpa till men inte ville gå i direkt väpnad strid.

För Castros Rebellarmé blev de följande tre månaderna en period av utvidgning, förberedelser och otroliga mödor. För en annan grupp revolutionärer i Havanna var det en tid av ren tragedi och sorg. Om man såg situationen i dess helhet när det gällde kampen mellan Batista och hans motståndare var OS, det också en tid av stagnation. Arméförbanden kunde inte krossa *guerrillas*, inte heller förmådde polisen i städerna kväsa de hemliga organisationerna som var invecklade i sabotageaktioner, propaganda och stöd åt kämparna i Sierra Maestra. Castro var å sin sida för svag för att våga ta sig ut från sina ständigt skiftande gömställen i bergen. För Batista var emellertid oförmågan att segra detsamma som ett nederlag; varje dag rebellerna fortsatte sin verksamhet innebar större fara för diktaturen. Som Fidel sade till sina kamrater en gång i mitten av mars: ”Vid tre tillfällen var vi nära att duka under... fienden hotar oss överallt medan de förnekar vår närvaro här... Vi har bara tolv gevär och fyrtio patroner för varje man, men vi har uppfyllt vårt löfte till det kubanska folket — vi är här!...”

Medan Castro var besatt av optimism var detta för Che Guevara ”de bittra dagarna... den sorgligaste perioden i kriget”. En rad astmaattacker hade praktiskt taget förlamat honom. De hade drabbat honom under tredje dagen av marschen när hans adrenalinbaserade medicin tagit slut. Fast de gick långsamt kunde Guevara inte hinna med. En dag när rebellerna utsattes

för granatkastareld var reträttmöjligheterna goda, men reträtten måste ske snabbt, och Guevara skrev: ”Mitt astmaanfall var så kraftigt att det faktiskt var omöjligt för mig att ta ett enda steg.” Luis Crespo, deras bästa Sierra-krigare, släpade med sig Che och båda deras vapen och utrustning timmar i sträck medan han ömsint muttrade: ”Gå, gå, din förbannade argentinare, annars ska du få en smäll av gevärskolven...” Senare, i en hydda på ett ställe som kallades *Purgatorio* (Skärselden), presenterade sig Castro för bonden som ”major Gonzáles i kubanska armén” i närvaro av en annan bonde. Denne kritiserade en stund ”den där rebellen

Fidel Castro” och gav sig sedan iväg. Castro delgav då ägaren sitt rätta namn. Den gamle mannen omfamnade honom hjärtligt och erbjöd sig att bege sig till Manzanillo och köpa medicin åt Guevara. Castro fortsatte med sin grupp och lämnade Che kvar med en ung rebell och förbandets bästa gevär. Den gamle bonden återvände med medicinen. Che behövde tio dagar för att ta sig tillbaka till lägret och måste luta sig mot varje tillgänglig trädstam och sitt gevär medan den unge rebellen ”fick en hjärtattack varje gång min astma fick mig att hosta...”

När Frank País lämnade Sierra Maestra efter sitt sammanträffande med Castro lovade han att det skulle komma en grupp frivilliga till den där gården den 5 mars, två veckor senare. Femtioåtta rekryter från Santiago och Manzanillo under ledning av kapten Jorge Sotús kom fram till gården den 25 mars, tre veckor senare än beräknat, och bara trettio av dem hade vapen. Bland rekryterna återfanns tre unga amerikaner, söner till officerare vid marinbasen i Guantánamo: Charles Ryan, Victor Buehlman, och Michael Garney. Castro konstaterade att nu hade Rebellarmén nästan uppnått sin ursprungliga styrka om åttiotvå man då *Granma* fick landkänning. Den senaste kontingenten hade organiserats och sänts upp till Sierra av Celia Sánchez från den hemliga uppsamlingsplats hon hade ordnat på den lilla gården La Rosalia, ett kvarter från Manzanillos stadsfängelse. Hon hade kontaktat männen inne i ett buskage (det fanns inga träd på gården) under åtskilliga dagar. Undan för undan skickades de i små grupper med lastbilar som tillhörde en risodlare och deltidslärare som hette Huber Matos, aktiv medlem av Rörelsen, och han körde dem upp till Sierras randberg. Därifrån fick de oerfarna rekryterna ta sig upp till rebellernas posteringsar.

Medan Castro och hans kamrater väntade på Sotús kolonn fick de i radionyheter den 13 mars veta att Studenternas revolutionära direktorat (DR), hade misslyckats med en attack mot presidentpalatset i Havanna. Åtminstone trettiofem DR-medlemmar dödades vid palatset, DR:s ordförande, José Antonio Echeverría, dödades vid kravaller nära universitetet medan massor av andra togs till fånga, torterades och mördades. Pelayo Cuervo Navarro, en känd *Ortodoxo*-ledare, mördades i sin luxuösa villa i Havanna, I ett manifest utfärdat kvällen före attacken underströk Echeverría att hans målsättning hade sin grund i ”våra förpliktelser mot det kubanska folket som fastslogs av överenskommelsen i Mexico City och som förenade vår ungdom i inställning och handling”. Detta var den överenskommelse som han och Fidel mödosamt fick fram och undertecknade för DR respektive 26 julirörelsens räkning när Echeverría reste till Mexiko i september 1956 för att träffa Castro. Inget speciellt handlingsprogram framlades för någondera parten, men Castro och Echeverría var så uppenbart rivaler om det totala revolutionära ledarskapet att varje större schackdrag från ena parten omedelbart utlöste psykologiskt och politiskt tryck från den andra för att uppnå jämvikt. På samma gång representerade de båda unga ledarna olika samhällsklasser med alla de komplikationer detta medförde på Kuba: Castro hade valt att leda arbetarklassen med hjälp av en handfull intellektuella medan Echeverría talade för den unga kubanska medelklassen — och ett fåtal veteraner ur den intellektuella medelklassen från spanska inbördeskriget.

Med hänsyn till denna rivalitet hade Castro tagit det första spektakulära initiativet när han invaderade Kuba i december och förmådde överleva och tillväxa under de månader som följde. Under tiden var DR oförmöget att åstadkomma en resning i Havanna. Castros ställning befästes i högsta grad av Matthews artiklar i *Times*. Det var därför logiskt att Echeverría i sitt manifest sade att ”de rätta förhållandena för att vår ungdom skulle kunna utföra sin tilltänkta uppgift förelåg inte i rätt tid och tvingade oss att uppskjuta fullföljandet av vår skyldighet”. Han tillade: ”Vi tror att detta ögonblick har kommit nu. Vi är förvissade om att våra ädla motiv skall ge oss Guds välsignelse så att vi kan uppnå rättvisa i vårt land.” Många år efter revolutionen, vid en minneshögtid till firande av palatsattacken, tog Castro mikrofonen för att ursinnigt protestera när mötesledaren uteslöt Echeverriás omnämnande av Gud när han läste upp hans manifest. Fidel hade haft skiljaktiga åsikter med studentledaren i de flesta frågor, men han ansåg att det var en förolämpning mot Echeverriás minne att utesluta denna

hänvisning till Gud.

Bland de många mysterierna denna marsdag är varför DR och Echeverría valde just detta ögonblick och just denna form av handling för att hävda sin hängivenhet för revolutionens sak och sin politiska *machismo*. Det är inte absolut säkert att tanken på att storma palatset och döda Batista verkligen hade Echeverría till upphovsman. Han ledde inte personligen anfallet mot palatset eftersom han just då ledde en samtidig strejk på en radiostation. Det förblir oklart exakt hur man hade skaffat fram vapen för palatskuppen och vem som finansierade dem; det kunde mycket väl ha varit förmögna landsflyktiga kubaner som låg bakom och Echeverría och hans kamrater kan ha övertalats (eller hetsats) att döda diktatorn. DR hade redan varit engagerat i politiska mord, och hemliga sponsorer bakom Batista-kuppen kan ha hoppats att studenterna skulle fullfölja den linjen gentemot usurpatorn i palatset. Attacken var ypperligt planlagd och de som skulle utföra den var utomordentligt modiga — alltsammans misslyckades därför att Batista hade barrikerat sig två trappor upp i palatset där han slutligen befriades av tungt beväpnade armésoldater. Hade attacken lyckats skulle det ha lämnat Fidel Castro där uppe i bergen som en plötsligt irrelevant faktor i den revolutionära ekvationen.

Enligt en version av dessa händelser uppgavs det att DR hade samlat in vapen i Havanna, inte bara för att döda Batista utan också för att omintetgöra Castros försök att ta makten i huvudstaden när diktaturen väl hade störtats på ett eller annat sätt. Detta låter relativt trovärdigt eftersom vapen till DR:s andra front i Escambray som upprättades följande år kom från vapengömmor i Havanna och eftersom väpnade DR-enheter intog presidentpalatset efter det att Batista hade flytt ur landet den sista december 1958, för att hindra att det föll i Castros händer.

Hur som helst hade Castro och 26 juli-rörelsen föga användning för DR och dess taktik. Faustino Pérez, som just hade återvänt från Sierra Maestra, sägs ha avböjt DR:s inbjudan till Rörelsen att delta i anfallet mot palatset; beslutet skulle emellertid ha fattats av Pérez själv eftersom Castro var okunnig om dessa planer och han inte hade tid att förhandla med honom. Fidel själv dolde inte sitt totala ogillande av DR:s handling och gjorde det klart att han ansåg detta vara en fas i kampen om ledarskapet. I en radiointervju med en amerikansk reporter en månad efter attacken mot palatset sade han att det ”var onödig blodsutgjutelse. Diktatorns liv spelade ingen roll... Jag är motståndare till terrorism. Jag fördömer sådana här gärningar. De löser inga problem. Det är hit till Sierra Maestra de borde komma och slåss.” Men Castro var orubblig i sin syn på politiska mord som ett revolutionärt instrument. Tjugo år senare, i samband med mordet på John F. Kennedy, återkom han till ämnet och sade att ”vi har aldrig trott på att mörda politiska ledare... vi utkämpade ett krig mot Batista i tjugofem månader, men vi försökte inte döda Batista. Det skulle ha varit lättare att döda Batista än att ha anfällt Moncada, men vi tror inte att ett politiskt system blir likviderat av att man likviderar ledarna när det var systemet vi satte oss emot. Vi bekämpade reaktionära idéer, inte människor.”

Castros ringaktande kommentarer underströk icke desto mindre ledarfrågan. När han sade att studenterna skulle ha kommit till Sierra Maestra för att slåss, menade han tydligen att de skulle ha ställt sig under hans befäl. Ironiskt nog fördömde de kubanska kommunisterna också DR:s attack mot palatset av samma anledning som de förkastade Fidel Castros gerilla-operationer. Fyra dagar efter attacken skrev Juan Marinello, ordförande i det kommunistiska Socialistiska folkpartiet, till Herbert Matthews att ”vår inställning är helt klar; vi är emot dessa metoder”. Marinello skrev att det inte förelåg något behov av en folkresning och att vad Kuba behövde var ”demokratiska val” och ”en regering tillsatt av Demokratiska fronten för nationell frihet” som kommunisterna skulle ha försökt dominera. Därför underrättade Marinello Matthews om att ”vi tycker att 26 juli-rörelsen har ädla mål, men vi vädjar till alla partier och folkgrupper att försvara oss mot tyranniets slag...” Kommunisternas inställning hade inte förändrats från november till mars, trots Castros förmåga att överleva, och lika litet som Batista tog de honom på allvar. Det är värt att lägga märke till detta i belysning av senare

försäkningar i den officiella propagandan att kommunisterna förmodligen hjälpte gerillan 1957.

En annan obesvarad fråga, denna gång gällande kommunisterna, var ”mordet på Humboldtgatan 7”. Detta var adressen till en ”säker” lägenhet i Havanna där de överlevande ledarna för studentattacken mot presidentpalatset hade hållit sig gömda under påsken. Ledarna var Fructuoso Rodríguez, som hade valts till ordförande för Universitetets studentfederation (FEU) efter Echeverría's död, och Joe Westbrook (som var tillsammans med Echeverría på radiostationen), José Machado och Juan Pedro Carlo() Servi. Den 20 april, på påskdagen, dödades de fyra männen av hemliga polisen sedan en tjallare inom FEU avslöjat var de höll hus. Sedan revolutionen segrat visade det sig att förrädaren var en student som hette Marcos Armando ”Marquito” Rodríguez. Marquito hade synnerligen intima kontakter med högsta ledarskiktet i det ”gamla” kommunistpartiet fast man inte trodde att han var medlem av partiet vid denna tid. 1964 greps Marquito Rodríguez, som under tiden hade hugnats med ett universitetslektorat i Prag, och ställdes inför rätta. Vid rättegången fungerade Fidel Castro som allmän åklagare; Rodríguez befanns skyldig till förräderiet och avrättades. Kommunisterna hade aldrig speciellt sammankopplats med Rodríguez handling, men namnen på alla hans mäktiga vänner i det ”gamla” kommunistpartiet kom i dagen under rättegången; Rodríguez hade bekänt sitt brott för dem under sin landsflykt i Mexiko. Som väntat utrensades de flesta 1962 av Castro för att ha lett ”en sekteristisk klick” mot honom inom det nya kommunistiska parti som han då höll på att bilda. Det ”gamla” kommunistiska partiet var ett klassiskt moskvaorienterat parti, och det kom aldrig någon tillfredsställande förklaring till varför ledarna inte tidigare hade informerat Castro om Rodríguez bekännelse om förräderi, om nu detta var fallet, och varför det tog revolutionsregimen fem år att uppdaga sanningen om en av de pinsammaste och mest dramatiska episoderna i kampen mot Batista. Men Castro har alltid haft sitt eget sätt att förmedla budskap på.

I slutet av april fick Castro uppe i bergen besök av Robert Taber och Wendell Hoffman från Columbia Broadcasting System. Castro, som hade bett att få dit fler amerikanska journalister efter framgången med Matthews resa, visste inte vilka Taber och Hoffman var förrän de anlände (han hade bara ratt ett kortfattat meddelande om att amerikanska journalister var på väg upp till Sierra Maestra) eller hur komplicerat det skulle bli att få fram dem och deras skrymmande teveutrustning till bergen och Rebellernas gömställen. Armando Hart och Haydée Santamaría ledde arrangemangen i Havanna, men Hart häktades och Haydée körde amerikanerna till Bayamo tillsammans med Marcelo Fernández, kontaktmannen för 26 juli-rörelsen i Havanna (Haydée hade lyckats få med sig de åtskilliga tusen pesos av insamlade medel som Hart hade hand om). I Bayamo träffade de Celia Sánchez och Carlos Iglesias, en Rörelse-ledare från Santiago, och de sex reste tillsammans till Manzanillo och vidare upp i bergen.

Det amerikanska teveteamet och Celia och Haydée stannade kvar hos gerillan i närmare två månader medan Castro koncentrerade sig på att bygga upp stabs- och underhållstjänsten i regionen. Livsmedelsförråd lades upp i bondgårdar och de skulle få sina leveranser från låglandet, permanenta baser byggdes för *guerrilleros*, att användas vid deras ständiga förflyttningar och böndernas kontaktmedel brukades för kurirtjänst och underrättelsetjänst i blygsam skala. Man organiserade mötesplatser där Castro och de andra kunde stå i kontakt med lokalbefolkningen. I den här fasen började rebellerna få kontroll över ett oavbrutet växande område i Sierra. De kallade det ”det fria territoriet”.

Så tog sig hela teamet uppför Pico Turquino, Kubas högsta bergstopp, där Castro skulle ge CBS en teveintervju framför den byst av José Martí som Celia Sánchez och hennes far hade satt upp här för många år sedan. Han sa: ”Vi har tänt den kubanska revolutionens fackla.” Che Guevara lade märke till att Castro, som aldrig förr hade varit där på sin altimeter uppe på Turquino kontrollerade att höjden stämde med den som var angiven på kartan; han litade

aldrig på någon eller något. Genom att ha kommit till Turquino hade Castro flyttat tillbaka operationerna till den centrala delen av Sierra Maestra där han kände sig bättre skyddad och där han kunde utveckla en bättre infrastruktur för ett krig som han nu trodde skulle bli långvarigt. Mindre vet man om vad Batistas arméledning hade för strategiska planer vid den här tiden — under den euforiska yran efter revolutionens seger förstörde massorna krigsarkiven i Havanna och Bayamo.

Eftersom Castros närvaro på Kuba började bli både ett erkänt faktum och ett allt viktigare element i politiska spekulationer försökte andra rivaler att ifrågasätta hans ledarställning. Den förutvarande presidenten Carlos Prío bekostade en expedition om tjugosju man under ledning av en gammal veteran från amerikanska armén som hette Calixto Sánchez, för att upprätta en privat anti-Batista-front i bergen norr om Oriente. Sådan den kubanska politiken nu var (och Prío var så förmögen som han var) låg det ingen verklig motsats mellan att finansiera Castro i Mexiko och senare en konkurrerande operation; han ville ha ett finger med i alla sammanhang. Gruppen avseglade från Miami ombord på yachten *Corintia* den 19 maj, kom fram till Kuba den 24 maj och männen förråddes av en bonde den 28 maj. Tjugoåtta man, däribland åtskilliga medlemmar av DR, tillfångatogs och arkebuserades.

Kriget förblev på detta sätt Castros show. Samma dag som *Corintia*-expeditionen förintades ledde Fidel sina män i strid för första gången sedan januari. Detta var slaget vid Uvero den 28 maj när Rebellarmén förflyttade sig långt österut för att överrumpla en garnison på karibiska kusten. Den huvudsakliga anledningen till denna östliga anfallsriktning var ett meddelande från Santiago att kurirer ur Rörelsen skulle placera en viktig leverans av moderna vapen vid en speciell punkt i Sierra Maestra öster om Turquino, och dessa vapen skulle hans män ta hand om. Men som vanligt uppstod det förseningar och vapengömmen hittades inte förrän den 20 maj. Under tiden hade Che Guevara en dag gått vilse (och upptäckte på detta sätt att det inte räcker bara med kompass i Sierra Maestra; man måste ha kännedom om terrängen), rebellerna avrättade en batistaspion som de hade tagit till fånga, och ännu en amerikansk journalist, Andrew St. George, anslöt sig till Castros kolonn. Flera bönder anslöt sig till Fidel (i varje enskilt fall förhörde Fidel de frivilliga om deras bakgrund och motiv innan han antog dem) och mot slutet av maj var *Fidelistas* uppe i etthundratjugo man. Men det var de nya vapnen som värmdes Castros hjärta: tre kulsprutor med lavetter, tre kpistar och nitton automatgevär, därav ett amerikanskt M-1. Che Guevara tilldelades en kpist och blev för första gången krigare på heltid; tidigare hade han använt mesta tiden som läkare för sitt förband och för bönderna i de byar de hade kontakt med och han hade bara deltagit i strid när det var nödvändigt. Trots detta gör Che Guevaras dagbok ett intryck av hårdförhet och skoningslöshet. Han skildrar till exempel en händelse strax före striden vid Uvero när rebellerna tog till fånga en korpral ur Batistaarmén med ett fult syndaregister. ”En del av oss”, skrev Guevara, ”röstade för att han skulle avrättas, men Fidel vägrade.” Castro gick alltid med på att avrätta förrädare, spioner, desertörer och våldtäktsmän men inte krigsfångar. Che beordrade också enligt vad han minns avrättning av en bonderebell som visade sig vara en tjuv och sedan började uppträda under Che Guevaras namn, låtsades vara läkare och gav order: ”Hit med fruntimmer. Jag ska undersöka allihop...”

Striden vid Uvero var synnerligen hård och kostsam: av de åttio rebellerna dödades sex och nio sårades (däribland medlemmen av generalstaben, Juan Almeida); av de femtiotre armésoldaterna dog fjorton, nitton blev sårade och fjorton togs till fånga. Det var den blodigaste drabbningen sedan Alegría de Pío. Den började i gryningen och varade i tre timmar, men till sist segrade *Fidelistas*. De tog som krigsbyte två kulsprutor och fyrtiosex gevär, och Castro förklarade att ”på detta sätt inleddes en ny epok i Sierra Maestra”. Che tog hand om de sårade och överlämnade dem enligt Castro ”i deras egen läkares vård så att armén kunde komma och hämta dem och lägga in dem på sina egna sjukhus och tack vare det var det ingen av dem som dog”. Pedro Álvarez Tabío, krigshistorikern, säger att Uverto ”fick en

mycket stor strategisk betydelse därför att det för första gången övertygade rebellerna om att de kunde besegra tyranniets armé och att det var möjligt att komma till makten genom att besegra armén.”

Omedelbart efter Uvero lämnade Celia Sánchez Sierra med det amerikanska teveteamet och fortsatte till Santiago där Herbert Matthews befann sig under ett nytt besök på Kuba. Castro ville att hon skulle sätta Matthews in i rebellernas senaste aktiviteter. Hon hade deltagit i striden vid Uvero, den första kvinna som hade stridit i Rebellarmén. Det skulle ta fyra månader innan hon kom tillbaka eftersom hon behövdes i Manzanillo för att organisera flödet av vapen, utrustning och personal till Sierra. Fidel skrev till Celia under hennes täcknamn ”Norma” strax innan hon lämnade bergen: ”Vi har så angenäma minnen av Din närvaro här att man känner att Din frånvaro har lämnat efter sig ett verkligt vakuum. Även när en kvinna går omkring i bergen med vapen i hand gör hon alltid våra män mer måna om sitt yttre, vårdade i sitt tal, gentlemannamässiga — och till och med tapprare. Och när allt kommer omkring är de gentlemän hela tiden. Men vad skulle Din stackars far säga...” Efter att ha mottagit en falsk rapport om att Celia hade blivit häktad fick Castro Raúl, Che Guevara, Camilo Cienfuegos, och andra ledare att underteckna ett brev ställt till ”Norma”. I brevet hette det att ”Du och David (Frank País) är våra fasta stöttepelare. Om ni har det bra går allt bra, och vi kan vara lugna...” Rebelledarna förkunnade officiellt att ”vad beträffar Sierra Maestra när denna epok av revolutionens historia skall skrivas, måste två namn återfinnas på försättsbladet: David och Norma”. Che Guevara skrev att Celia ”utgjorde vår enda kända, säkra kontakt... skulle de häkta henne skulle det betyda isolering för vår del”. Utan henne hade kanske Kubas historia tett sig annorlunda.

Frank País dödades av Batista-polis i Santiago den 30 juli. Castro skrev till Celia Sánchez följande dag: ”Tills vidare måste Du ta på Dig en stor del av Franks arbete, särskilt som Du vet mer om det än någon annan.” País var inte bara Rörelsens högste ledare i Oriente när det gällde att bygga upp underhållstjänsten för Rebellarmén uppe i bergen; han blev i allt högre grad en politisk tänkare av det stora formatet — kanske den bästa hjärnan bland revolutionärerna näst efter Fidel Castro (Che Guevara var argentinare och hade vid den här tiden en benägenhet att hålla sig borta från kubansk politik). País död var ett särskilt hårt slag för Rörelsen därför att den nu befann sig mitt uppe i en fundamental politisk kris.

Tillväxten av *Fidelistas* armé och utvidgandet av ”det fria territoriet” gav upphov till en kamp mellan Rörelsens stadsgrupper och Castro om ledarskap och politisk inriktning. I juli hade gerillaarmén vuxit till tvåhundra man som Batistas armé helt enkelt inte kunde rubba, och de tidigare friktionerna mellan Sierra och lågland övergick i en akut om också tyst kontrovers. Castro förfäktade den åsikten att Rörelsens första och viktigaste uppgift på låglandet var att stödja gerillaarmén. Detta medförde naturligtvis att Rörelsen accepterade att han var dess ledare i hela landet, och Fidel var beredd att slåss för detta i lika hög grad som mot Batista. I brev till Celia i juli och augusti framhöll Castro energiskt: ”Sakernas rätta ordning bör nu vara: *Alla vapen, all ammunition och all materiel till Sierra.*” I städerna växte sig en känsla allt starkare att Castro skulle dela beslutsfattandet med Nationella direktoratet, uppenbarligen därför att han var alltför isolerad uppe i bergen för att kunna vara tillräckligt insatt i vad som hände på Kuba men i själva verket därför att många av rörelsens ledare ansåg att även de hade rätt att göra sina stämmor hörda när det gällde landets framtid. Inte nog med att de skickade vapen, pengar och materiel till Castro, resonerade de, 26 juli-rörelsen och Medborgerliga motståndsförbundet bistod också med sabotagehandlingar mot ekonomin — sprängde kraftverk, fabriker och ämbetsverk och satte eld på sockerrörsfält — och massor av dessa underjordiska kämpar dödades, häktades och torterades i städerna.

Efter att nätt och jämnt ha hunnit konsolidera sin militära position i Sierra Maestra efter slaget vid Uvero måste Castro nu rikta sin uppmärksamhet på den växande politiska kampen inom revolutionärernas led. Fast Castro visste vad som väntade honom var det Frank País som

slutligen tvingade honom att ta itu med de politiska problemen. País, som de facto utgjorde den huvudsakliga förbindelselänken mellan Sierra och *llano*, skrev i början av juli ett långt brev till honom och underrättade honom om att, på grund av det kaos och den stora förvirring som härskade i Rörelsen över hela Kuba, hade han och Armando Hart "beslutat göra ett djärvt försök att ordentligt lappa ihop Rörelsen i dess helhet". De viktigaste aspekterna på detta beslut var att Castro inte hade blivit tillfrågad i förväg, vilket i och för sig var en utmaning mot hans auktoritet, och att País nu sade honom att "ledarskapet för första gången skulle centraliseras i händerna på ett fåtal, Rörelsens ansvarsområden och uppgifter skulle klart utstakas". Fast País talade om dåligt samband inom Rörelsen som ett skäl för förändringarna var det tydligt att hans tanke var att dela upp makten mellan Sierra och städerna; till exempel att Nationella direktoratet skulle få de sex samordningsmännen ute i provinserna som medlemmar. Rebellarmén skulle representeras av en enda delegat. Dessutom betonade han kraftigt att en av "bristerna" i Rörelsen var "frånvaron av ett klart och exakt utformat program som på samma gång är seriöst, revolutionärt och realiserbart". País underrättade sedan Castro om att han redan hade givit order om utformandet av ett sådant program av en grupp intellektuella. Till sist betonade han vikten av skapandet av en väpnad Rörelsemilis över hela landet. Återigen såg sig Castro berövad prerogativ av den tjugotvååriga Santiagoledaren. Visserligen hade País högakttningsfullt förklarat för Fidel att "Du bestämmer om allt detta, men jag ber att Din åsikt meddelas direktoratet så snabbt som möjligt".

Antingen Castro misstänkte att han i Frank País hade en potentiell eller aktuell rival om ledarskapet eller inte — eller i varje fall en mycket självständig röst (officiella kubanska redogörelser hävdar att País var en hängiven lärjunge till Castro) — insåg han allvaret i den situation som var under uppsegling. Redan innan han fått País brev hade han tillkallat två aktade moderater av en äldre generation, Raúl Chibás och Felipe Pazoz och använde deras prestige till att befästa sin egen politiska ställning i landet. Den store taktikern Castro valde för tillfället att ingå en i högsta grad spektakulär allians med den politiska centern (den alltid lika frispråkige Che Guevara beskrev det i sin dagbok som något "som bra mycket liknade förräderi" och gick hårt åt Chibás och Pazoz som Revolutionens naturliga förrädare). Castro utnyttjade emellertid båda männen tills han kunde undvara dem efter 1959. Kommunisterna trodde fortfarande att Rörelsen var "kuppfixerad, äventyrlig och småborgerlig", och i varje fall passade det ännu inte Castro att offentligt samverka med dem.

Chibás, en anspråkslös, lugn men modig man, minns omständigheterna kring sin ankomst till Sierra den 4 juli, efter att ha träffat Frank País i Santiago och Celia Sánchez i Manzanillo. País var oroad av att "Fidel fattade så många beslut... det var ett *caudillo*-problem att Fidel fattade beslut utan ta hänsyn till ett existerande direktorat".

Chibás visades till ett hus i bergen där han skulle vänta på Castro som sedan anlände med sin kolonn om cirka etthundrasextio man, följd av Che Guevara med en kontingent sårade rebeller. Han säger att scenen "verkade som tagen ur en film. Jag såg dem komma, gruppera sig runtomkring, och allt detta under total tystnad eftersom all kommunikation skedde genom viskningar: det var deras disciplin, skillnaden mellan Rebellarmén och Batistas armé. Batistas var alltid högljudda där de drog fram och det var lätt att överrumpla dem, för man visste var de fanns. Men rebellerna uppträdde på sitt eget sätt. Om man till exempel var ute på öppen mark fick bara en man i taget ta sig över där så att det, om ett plan fick syn på mannen, skulle se ut som en bonde som gick över fältet. Sedan blev det nästa mans tur att ta sig över."

I sina långvariga samtal med Castro som han hade känt i tio år yrkade Chibás på att allmänna val skulle utlysas på Kuba inom ett år efter segern över Batista. Han sade honom att med kontroll över kongressen "kan alla för revolutionen nödvändiga lagar införas". Chibás understryker att Castro höll med honom om tanken på ett val och att "ingen tvingade honom" att acceptera det. Sierra Maestra-manifestet, daterat den 12 juli, var resultatet av Castros sammanträffande med Chibás och Pazoz och undertecknat av alla tre. Det förklarade att inom

ett år ”vill vi utlysa val, men på ett villkor: verkligt fria, demokratiska och opartiska val”. Det representerade Castros starka och allvarliga engagemang för ”fria demokratiska val” som den centrala punkten i det Manifest som han avsåg skulle bli Rörelsens program, och på detta sätt undanträngdes Frank País manifest i Santiago. Två år senare skulle Castro överge detta engagemang i det euforiska klimatet efter revolutionens seger på ön när han kom med en rad bortförklaringar varför inga val behövdes på Kuba.

Enligt Chibás utformade Castro Manifestet ”helt på egen hand”, utan påverkan av honom och Pazoz som Che Guevara påstått. Men Chibás säger att Pazoz övertalade Castro att i Manifestet föreslå skapandet av en ”medborgerlig revolutionär front med en gemensam strategi för kampen” och att man omedelbart skulle utse en person ”som skulle förestå den provisoriska regeringen och vars val skulle överlåtas på de medborgerliga institutionerna”. Castro gillade tanken på en ”medborgerlig revolutionär front” därför att den skulle kunna efterträda 26 juli-rörelsen och som därför att han hade föreslagit det, kunde kontrolleras av honom från Sierra. Tanken på en provisorisk regering var likaså tilltalande för Fidel därför att detta skulle bli en prestigefylld fasad för hans egna revolutionära aktiviteter och därför att han förväntade sig bli i stånd att utse dess ledare från Sierra trots att Manifestet fastslog att valet skulle göras av ”medborgerliga institutioner”, sådana som advokatsamfundet och läkarförbundet som båda nu hade tagit avstånd från Batista. Både Chibás och Pazoz hade också det intrycket att de skulle kunna komma ifråga när det gällde ledarskapet för den provisoriska regeringen även om Castro hela tiden tänkte att det skulle bli fråga om en galjonsfigur.

Manifestet, en produkt av Castros visioner och förmåga att manipulera, hade den avsedda effekten att det åtminstone temporärt löste den politiska krisen inom Rörelsen genom att frammana ”nationell enhet” under hans ledarskap. Dokumentet sade nedlåtande att ”det är inte nödvändigt att komma upp till bergen för att diskutera detta; vi kan låta oss bli representerade i Havanna, i Mexiko eller varhelst det kan vara nödvändigt”, och detta gav *Fidelistas* ett sken av moderation och klokhet. Vad beträffar den ändlösa debatten om huruvida Manifestet visar att Castro inte var marxist-leninist vid denna tid eller att dokumentet var avsett att dölja hans verkliga avsikter gavs den förmodligen bästa förklaringen av Che Guevara när han senare skrev om händelserna. För honom var Manifestet en kompromiss även om Castro misslyckades med att få med mera oförbehållsamma förslag om en jordbruksreform. Che Guevara drog den slutsatsen att ”vi var inte nöjda med kompromissen, men den var nödvändig; i det ögonblicket var det ett progressivt Manifest. Det skulle inte ha kunnat hålla ett ögonblick efter det att det kommit att innebära ett stopp i den revolutionära utvecklingen... Vi visste att det var ett minimalt program, ett program som begränsade vår verksamhet, men vi visste också att det inte var möjligt att göra vår vilja gällande från Sierra Maestra och att vi under en lång period måste räkna med en rad ”vänner” som försökte utnyttja vår militära styrka, och det stora förtroende som folket redan hyste för Castro, för sina makabra manövrer i syfte att bibehålla imperialismens dominans på Kuba...” Castro motsade aldrig Guevaras tolkning av innehållet i Manifestet och senare detta år skulle han åter gå till offensiven för att säkra ledarskapet av revolutionen. Rörelsen fick ett nytt Nationellt direktorat, men det förblir oklart vem som utsåg medlemmarna i det.

Fidel hade också personliga problem som bekymrade honom. Under sommaren skrev han till Celia: ”När skickar Du en tandläkare hit? Om jag inte kan få några vapen från Santiago, Havanna, Miami eller Mexiko, så skicka åtminstone hit en tandläkare så att jag får någon ro för mina tänder. Detta är gränsen; nu när vi har mat kan jag inte äta den; på den tiden när tänderna var hela fanns det ingen mat... Det känns verkligen som rena oturen att se så mycket folk komma hit men inte en enda tandläkare.” Men Celia hade skickat honom en ny uniform och han skrev till henne: ”I den kommer jag att företa min fjärde kampanj. Och varför gör du inte en snabb avstickare åt det här hållet? Tänk på saken och kom om ett par dagar... Stor kram.”

Under slutet av 1957 fortsatte Rebellarmén att befästa sin kontroll över Sierra Maestra och utvidgade ”det fria territoriet” längre mot öster. Che Guevara, av Castro utnämnd till *comandante* (major, som var högsta graden i gerillaarmén), drog mot sydöst med sin egen kolonn, intog de små Batista-stödjepunkterna i Bueycito och El Hombrito och erövrade vapen. I El Hombrito-området anlade Guevara en vapensmedja, startade ett bageri och utgav *El Cubano libre*, en tidning, för sina män. Men anti-Batista-oppositionen led också motgångar. En resning inom marinen mot Batista i Cienfuegos hamn den 5 september krossades av regeringstroga styrkor och flyg, och trettio två officerare och meniga dödades. Upproret i Cienfuegos ingick i en större militär konspiration som omfattade Havanna, Santiago och hamnstaden Mariel, men i sista stund uppsköt man planerna på en organiserad revolt; på grund av brott på kommunikationslinjerna fick marinen i Cienfuegos inget meddelande om detta och satte så igång med att försöka inta staden utan att motsvarande resningar inträffade på andra håll.

Samstämmigheten i denna militära sammansvärjning kom som en överraskning för Fidel Castro som inte i tillräcklig grad hade informerats av de sammansvurna, och detta stärkte hans misstankar att planer var på gång för att förbigå Rebellarmén och störta Batista med andra medel. Det han mest fruktade var diktatorns avlägsnande genom en militär statskupp, vilket skulle flytta över makten på en militär junta och göra honom överflödig.

Av alla dessa skäl reagerade Castro våldsamt när han i efterhand fick veta att sju olika oppositionsfraktioner i november hade undertecknat ett fördrag i Miami för att bilda en Junta för Kubas befrielse och, bland andra mått och steg som skulle verkställas efter Batistas fall, inlemma hans revolutionära styrkor i den reguljära armén. Inte, nog med att han inte hade tillfrågats i förväg, men Miami-fördraget hade undertecknats på 26 juli-rörelsens vägnar av Felipe Pazoz och två andra ledare inom Rörelsen utan att de hade fått något slags auktorisation av Nationella direktoratet. I en ursinnig kommuniké den 14 december förklarade Castro att Rörelsen ”inte hade utsett eller befullmäktigat någon delegation att diskutera sådana förhandlingar”, att ”26 juli-rörelsen gör för egen räkning anspråk på att upprätthålla allmän ordning och att reorganisera Republikens väpnade styrkor”, och att ”medan ledarna för de andra organisationerna som undertecknade detta fördrag vistas utomlands för att kämpa för en imaginär revolution, befinner sig ledarna för 26 juli-rörelsen på Kuba där de utkämpar den verkliga revolutionen”. Han sade att Rörelsen ”aldrig kommer att avstå från ledarskapet över folket... och vi och endast vi vet att segra eller dö... För att dö med värdighet behöver man ingen att hålla i handen.”

Castros förkastande av Miami-fördraget innebar dödsstöten åt Juntan för Kubas befrielse redan innan den officiellt blivit verklighet, eftersom det var uppenbart att utan Rebellarmén skulle det bli en helt meningslös organisation. Samtidigt skaffade sig Castro nya fiender inom oppositionen, framförallt inom Studenternas revolutionära direktorat (DR) vars nya ledning hade undertecknat Miami-fördraget. DR:s politiska ledare, Faure Chomón, skrev att ”ingen organisation kan eller bör, som doktor Castro på sitt sekteristiska sätt har gjort, för egen räkning hävda att han skall representera en revolution som skall omfatta hela Kuba”. Castro skulle få nya problem med DR och 26 juli-rörelsen följande år, men för tillfället hade han fullständig kontroll över situationen. Han vann också tillbaka Che Guevaras förtroende; denne hade av någon underlig anledning först antagit att Miami-fördraget tillkommit med Fidels välsignelse. När Guevara fått veta att Castro hade förkastat det skrev han till honom att han nu var fylld av ”lugn och glädje”. Han sade att det var tydligt ”vem som drog i trådarna bakom scenen”, och han tillade att ”tyvärr måste vi stå öga mot öga med onkel Sam innan tiden är mogen”.

Onkel Sam hade emellertid tagit del i en massa aktioner på Kuba som var både motsägelsefulla och mystiska. Å ena sidan fortsatte Förenta staterna att förse Batistaregimen med vapen att bekämpa rebellerna med, medan man å andra sidan i hemlighet pumpade in

pengar i 26 juli-rörelsen genom Central Intelligence Agency.

Historien om CIA:s finansiella stöd till Castrorebellerna är förbluffande, även om det är oviss om denna operation formellt hade stöd hos Eisenhower-administrationen eller om CIA handlade helt på eget bevåg. Det är inte ens säkert att Castro visste att en del av de bidrag som nådde honom eller hans Rörelse kom från CIA. En ny rekonstruktion av denna Förenta staternas kontakt med Castro visar att mellan oktober eller november 1957 och fram till mitten av 1958 hade CIA sänt inte mindre än femtiotusen dollar till ett halvdussin eller fler nyckelmedlemmar i 26 juli-rörelsen i Santiago. Summan var betydande i relation till vad Rörelsen själv lyckades samla ihop på Kuba.

Hela denna hemliga transaktion förblir klassad som topphemlig av Förenta staternas regering; orsakerna till att man understödde Rörelsen kan alltså icke nöjaktigt förklaras. Det är emellertid logiskt att anta att CIA ville gardera sina satsningar på Kuba och skaffa sig goodwill bland en del medlemmar av Rörelsen, om också inte hos Castro själv, för framtida eventualiteter. Detta skulle ha stått i samklang med CIA:s politik över allt i världen varje gång lokala konflikter påverkade Förenta staternas intressen.

Dessa medel förvaltades av Robert D. Wiecha, en CIA-tjänsteman anställd vid Förenta staternas generalkonsulat och försedd med en vicekonsultitel; han tjänstgjorde i Santiago från september 1957 till juni 1959. Framlidne Park Fields Wollam, som i sin egenskap av generalkonsul var Wiechas chef i Santiago, hade vid den tiden underrättat kolleger i utrikesdepartementet om CIA:s roll i kontakterna med Castros organisation. Korrespondens från krigstidens Sierra-epok, nu i kubanska statliga arkiv, visar till yttermera visso att Wiecha hade gjort stora ansträngningar för att ordna ett sammanträffande med Fidel själv alltsedan sin ankomst till Santiago. CIA-mannens kontakter skedde via Frank País grupp, och någon gång i början av juni skrev País till Castro att en amerikansk diplomat ville träffa honom (Wiechas identitet som CIA-man var okänd för País). Castro svarade: ”Jag kan inte inse att vi behöver ha det minsta att invända mot att ta emot ett besök av den amerikanske diplomaten. Vi kan ta emot vilken amerikansk diplomat som helst här, precis som vi skulle ta emot varje mexikansk diplomat eller en diplomat från vilket land som helst.”

Castro fortsatte: ”Detta innebär ett erkännande av att det råder krigstillstånd, och därför vore detta ännu ett slag mot tyranniet. Vi bör inte frukta detta besök om vi är förvissade om att, oavsett omständigheterna, vi ser till att värdighetens och den nationella stolthetens baner får blåsa fritt. Och om de ställer krav? Dem förkastar vi. Och om de vill ta reda på våra åsikter? Dem skall vi redogöra för utan fruktan. Om de önskar knyta fastare vänskapsband med Kubas segrande demokrati? Storartat. Detta är ett tecken på att de godkänner den slutgiltiga utgången av denna kamp. Om de föreslår vänskaplig förlikning? Vi gör klart för dem att ingen hederlig förlikning — att ingen förlikning är möjlig i denna kamp.”

Den 11 juli skrev Frank País till Castro att ”María A. sade mig i morse att den amerikanske vicekonsuln var mycket angelägen om att få tala med dig i närvaro av en annan man, men hon visste inte vem detta var”. Detta var den första direkta hänsyftningen på Wiecha, och País tillade: ”Jag sa till henne att jag skulle rådgöra med dig, men att vi först måste få reda på vem denne andre man är och var de ville träffa dig och vad de ville tala med dig om.” País brev visade också att hemliga kontakter existerade med Förenta staternas ambassad i Havanna: ”Jag är trött och utled på allt detta fram och tillbaka och kallprat från ambassadens sida, och jag tror det vore till vår fördel att sluta leden litet fastare, utan att tappa kontakten med dem men också utan att ge dem så stor betydelse som vi nu gör; jag inser att de håller på att manövrera, men jag kan inte riktigt komma underfund med vart de vill komma.”

Vid den tiden hade det kommit en amerikansk ambassadör till Kuba som skulle efterträda Arthur Gardner. Den politiskt utsedde Earl E.T. Smith hade rest till Santiago den 1 augusti, dagen efter det att Frank País hade begravts. Tvåhundra svartklädda kvinnor samlades där för

att kräva Förenta staternas intervention mot regimen terror. När kvinnorna började skandera ”*Libertad!... Libertad!*” angrep kravallpolisen dem med batonger och vattenkanoner. Vid den presskonferens som följde framlade Smith sin protest mot ”omåttligt brukande av våld”. Raúl Chibás, som befann sig i Sierra med Castro den veckan, minns att nyheten om Smiths deklARATION ”framkallade för ett ögonblick ett glädjeutbrott bland våra män... Man sade: ”Där ser ni, ambassadören har redan ändrat sig, det ser ut som om han inte stöder Batista.” Chibás uppger att även Castro sade att den amerikanska politiken kunde förändras, ”och folk där talade om det som något gynnsamt som skulle underlätta kampen... I Rebellarmén fanns ingen antiamerikanism...”

Den 16 oktober skrev Armando Hart till Castro: ”Jag har stått i kontakt med folk som är nära anslutna till ambassaden. Dessa kontakter har sagt mig att folk som står på vår sida — men som inte gör det öppet — har fört samtal med ambassadören själv. Jag tror att det är den bästa taktiken, eftersom vi på så sätt hålls underrättade om allt som sker där, dag för dag, och om alla tänkbara amerikanska planer, och på samma gång har Rörelsen officiellt inte engagerat sig.” Det är fullt tänkbart att Harts kontaktmän var CIA-män på denna organisations avdelning inom amerikanska ambassaden; detta skulle stå i överensstämmelse med Robert Wiechas ansträngningar i Santiago att få träffa Castro och hans transaktioner med CIA-medel till Rörelsen. Robert Taber, den CBS-reporter som hade besökt Castro uppe i bergen, skrev i sin bok om den kubanska revolutionen att ”Wiecha gjorde Batista-oppositionen ovärderliga och humanitära tjänster”. Taber som var omedveten om att Wiecha arbetade för CIA identifierade honom som den vicekonsul som gjort förfrågningar om Armando Hart, Javier Pazoz och Antonio Buck som hade häktats i Santiago, ”och resultatet blev att general Chaviano tvingades visa upp de båda fångarna, oskadda, för att bevisa att de inte hade torterats eller dödats”. Harts oavsiktliga kontakt med CIA började med detta ingripande från Wiechas sida och CIA:s hemliga kontakt med rebellerna kan ha inletts då. En obekräftad men trovärdig version av detta förhållande är att CIA också hade flugit in vapen åt Raúl till ”andra fronten”.

Mötet mellan Castro och Wiecha kom emellertid aldrig att äga rum av orsaker som Castro håller tyst om. Det kan ha förhindrats av högre ämbetsmän i Förenta staterna, särskilt som ambassadör Smith själv uttryckte den förhoppningen att Batista skulle fortsätta att arbeta för ett val som kubanerna kunde godkänna. Egendomligt nog föreföll det amerikanska stödet för Batista att växa just som Castros makt började öka, och typiskt nog skulle det dras in när det inte längre spelade någon politisk roll. Episoden med Wiecha låter en ana att Förenta staterna kanske missade en utomordentlig möjlighet att öppna en dialog med Castro när han allttjämt befann sig uppe i bergen och, åtminstone teoretiskt, var öppen för framtida relationer. Men det är fåfängt att fundera över historiens ”om inte”.

Amerikanerna kom inte upp till Castros berg 1957, men det gjorde kommunisterna — även om det rådde stor hemlighetsfullhet kring mötet. Besökaren i oktober var Ursinio Rojas, en sockerarbetare och medlem av kommunistiska partiets centralkommitté. Han var den förste högre kommunistledare som träffade Castro sedan Flavio Bravos besök i Mexiko ett år tidigare då han försökte förmå Castro att avstå från invasionen. (Gottwald Fleitas, en partiledare från Bayamo, kom upp till Sierra på våren, förmodligen för att tala om för Castro att de kommunistiska aktivisterna bland bönderna hade instruerats att ”samarbeta” med guerrillas.) Rojas hade suttit i fängelse i Havanna på våren 1957 tillsammans med Armando Hart, Faustino Pérez och Carlos Franqui, och i långvariga samtal med dem höll han fast vid partiets officiella linje att Castros krig i Sierra var anarkistiskt kuppstat. Mot slutet av året började kommunisterna tänka om i sin politiska uppfattning, och Rojas sade till Castro att vissa partimedlemmar skulle få tillstånd att ansluta sig till Rebellarmén. Ett år efter det att Castro slagit sig ned i Sierra Maestra var detta gränsen för hur långt kommunisterna var beredda att gå. El Campesino, partiets underjordiska tidning, förklarade att ”det är stor

skillnad på omfattningen av kampen i Sierra Maestra... och det övriga Kuba, det vill säga nästan hela Kuba". Fidel Castro verkade oförmögen att göra intryck på både Förenta staterna och kommunisterna och få dem att ta honom på allvar. Ingendera parten gjorde mer än garderade sina insatser.

Och innan året var slut fick Castro varaktigt sällskap. När Celia Sánchez hade varit nära att bli fasttagen av polisen övergav hon sitt verksamhetsfält i Manzanillo och begav sig upp till Sierra Maestra. Där skulle hon stanna tillsammans med Fidel fram till segrans år.

Kapitel 11

Detta var inga gyllene tider för militärdiktatorer i Latinamerika. 1958, efter nära tio år vid makten, störtades general Marcos Pérez Jiménez i Venezuela av väpnade styrkor som klimax på en revolt av civilbefolkningen, ledd av studenter, intellektuella och affärsmän. Året dessförinnan hade general Gustavo Rojas Pinilla störtats av militären i Colombia under i stort sett liknande förhållanden — katolska kyrkan spelade en betydande roll i resningen — efter att ha suttit vid makten i tre år. General Juan Perón i Argentina och general Manuel Odría i Peru försvann 1955 respektive 1956 (Odría avgick frivilligt, en dittills okänd företeelse i latinamerikansk historia). Det var faktiskt ett tyrannernas Götterdämmerung, men likväl tycktes general Batista helt oberörd av tanken på att en trend som omfattade hela världsdelen var under uppsegling — och likadant var det med Eisenhoweradministrationen i norr.

Vad man ännu mindre fattade i Havanna och Washington vid ingången av år 1958 var vad som låg bakom den antidiktatoriska kamp som utkämpades i Sierra Maestra av Fidel Castro och hans stadigt växande styrkor. Medan likvideringen av diktaturer i de fyra sydamerikanska nationerna huvudsakligen ledde till återställandet av politisk demokrati i modern liberal mening, och även om Castro offentligt fortsatte att hävda att Batistas störtande skulle följas av "fria, demokratiska val", förberedde han lugnt en omfattande social revolution. Han skulle snart meddela kubanerna att fria val var oförenliga med en social omvälvning — och noga räknat var hans bedömning politiskt och ideologiskt korrekt men under tiden bemödade han sig om att ge ett intryck av hängivenhet för demokrati i förening med social rättvisa.

En artikel, som placerades i februariumret av *Coronet Magazine* i New York och med all sannolikhet hade Fidel Castro till upphovsman, ägnade sig på ett förbluffande och överdrivet sätt åt att framställa honom och "hans väpnade kamp på kubansk jord" som vägen till den rena liberala demokratin under vilken den fria företagsamheten skulle blomstra. Även om han nyttjade Martí och Marx tankar "historiskt rättfärdigande" för att dölja sina verkliga avsikter till det rätta ögonblicket, står artikeln i *Coronet* på gränsen till ohederlighet. Det behövdes inte ens: En övervägande amerikansk opinion stödde honom i alla fall medan, som han säkerligen visste, Eisenhoweradministrationen aldrig skulle övertygas av hans krav.

Castro förkunnade att "först och främst slåss vi för att störta diktaturen på Kuba och lägga grunden till en verkligt demokratisk regeringsmakt." Han kände en personlig motvilja mot att ta presidentposten efter Batista, bortsett från det faktum att han enligt författningen var underårig — "jag är vid mina trettioett år alldeles för ung för att vara valbar, och det kommer jag att förbli i ytterligare tio år" (Castro skulle faktiskt anta presidenttiteln sju år senare, 1976, men ur ren maktsynpunkt var detta bara en formalitet). Han sade sanningsenligt att "vi vill utplåna korruptionen på Kuba, och vi kommer att starta en intensiv kampanj mot analfabetismen". Vilsledande förklarade han att "vi kommer inte att stödja en jordbruksreform... som inte ser till att de förutvarande ägarna får en rättvis kompensation för expropriationen" och att "vi har inga planer på att expropriera utländska tillgångar här". Han erkände att statligt ägande av amerikanskägda företag "fanns i våra tidigaste program, men vi har nyligen uppskjutit all planering av dessa frågor". Han talade sig varm för industrialisering och sade att "en miljon arbetslösa i ett land med sex miljoner invånare avslöjar en fruktansvärt

sjuk ekonomi som utan uppskov måste botas om den inte skall sprida sig och bli en grogrund för kommunism”. Han förklarade att han måste fatta det ”ohyggliga beslutet” att bränna Kubas hela sockerskörd för att ”förlama regimen och tvinga Batista att kapitulera”, och han tillade att ”min familj har ansevärd sockerrörsodlingar här i Oriente, och mina instruktioner klargör för våra hemliga aktionsgrupper att vår skörd måste bli den första som bränns, som ett exempel för hela nationen”. Han upprepade samma åsikter i en intervju med Look och förnekade energiskt att hans Rörelse skulle vara kommunistinspirerad.

Hursomhelst trodde Castro fortfarande under de första månaderna av 1958 att han stod inför ett långvarigt krig mot Batista. I överensstämmelse därmed handlade han militärt genom att öppna tre nya stridzoner i Sierra Maestra. Politiskt gjorde han klart att han välkomnade ett mera långvarigt krig därför att det skulle ge honom mera tid att förbereda Rebellarmén och landet på den omfattande revolution han planerade. (I ett brev till Celia i juli 1957 skrev Castro: ”Jag känner på mig att regimen fall inom en vecka skulle bli mycket mindre gynnsamt än om det dröjde fyra månader till från och med nu... Här brukar jag skämtsamt försäkra mina kamrater att vi inte vill stå fadder till någon *sjuttonmånadersrevolution*.”)

Rebellarmén förvandlades framförallt till en spjutspets för den revolutionära processen för att längre fram bli ett ideologiskt och funktionsmässigt centrum vid genomförandet av de stora förändringarna. Revolutionerna i Kina och Vietnam dirigerades av redan existerande kommunistiska partier. Castro lät den nya Rebellarmén spela denna roll och säkrade på så sätt sin kontroll över Kubas hela politiska fält då och för framtiden.

För att Rebellarmén framgångsrikt skulle kunna skapa en sådan roll måste man bygga en myt kring den, och för Castro var detta en angelägenhet av högsta prioritet. Denna myt, trettio år senare bevarad i De Revolutionära väpnade styrkorna, grundades på dess funktion som en socialt revolutionär faktor lika mycket som på dess militära framgångar. Eftersom rebellsoldaterna i allt högre grad ägnade sig åt att tilldela jord åt bönder som arbetade i ”det fria territoriet” i Sierra — det var en jordbruksreform i miniformat — på samma gång som de hjälpte bönderna (som 1957 med kaffeskörden), skyddade de jordbrukarfamiljerna mot godsägarnas förmän och mot Lantgardet, skipade ”revolutionär rättvisa” med exploatörer och våldtäktmän och öppnade nya skolor och sjukhus, framstod de som folkets sanna vänner. Detta var den verkliga myten. Guevara som ledde sin egen zon tämligen självständigt sedan hösten 1957 anmärkte att ”vi blev revolutionens revolutionärer... vi kom för att störta en tyrann, men vi upptäckte att denna väldiga zon där vår kamp har blivit förlagd är det område på Kuba som mest behöver befrias”. I högre grad än Castro, Högste befälhavaren, som alltid var på rörlig fot, ägnade sig Guevara snart åt både sitt eget manskaps och böndernas politiska fostran; ännu hade han inte börjat predika marxism men väl jordbruksreformer och andra genomgripande förändringar som krävdes på Kuba. Hans tidning, *El Cubano Libre*, bifogade kommentaren att ”kommunister är alla de som tar till vapen därför att de har fått nog av fattigdom...”

Som självutnämnda sociala revolutionärer väckte Rebellarmén en genklang bland bönderna vida större än de första biståndsåtgärder som gjorde det möjligt för Castro att överleva under sina första månader på Kuba. Till en början hjälpte bönderna honom instinktivt, senare av beundran för rebellernas inställning. Detta stöd blev åter avgörande när gerillakriget kom in i en ny fas 1958. *Guajiros* kom med livsmedel till rebellerna, hjälpte dem att få fram vapen, erbjöd fri arbetskraft för uppförande av vapendepåer och förråd, tjänade som ett förvarnings-system när Batistas armé trängde in i bergen och fungerade som ordonnanser mellan de olika rebellgrupperna och mellan Castro och *llano*-rörelsens ledare; några av de bästa kurirerna var kvinnor. Och bönderna förblev den huvudsakliga rekryteringsbasen; de hade lokalkännedom, de var hårdföra, de trodde på Fidelismo, och det var lättare att integrera dem i gerillan än de frivilliga som kom från städerna. Och nu behövde Castro de bästa soldaterna för att utvidga kriget.

Den 10 mars 1958, på sjätte årsdagen av Batistas kupp, gav sig Raúl Castro med sextiofem man av från Fidels läger för att etablera en ”ny front” i Sierra Cristal längs Orienteprovinsens nordkust. Den låg rakt österut om bröderna Castros födelsehem i Birán och nordöst om Fidels huvudsakliga operationsområde. Avsikten var att skapa en andra ”befriad zon” i Oriente som skulle föra kriget längre norrut och öka trycket mot Batistas förband. Mytmedveten som alltid uppkallade Fidel denna sin ”andra front” efter Frank País. Raúls styrka kallades ”Kolonn 6”, för att skapa ett intryck av att Rebellarmén bestod av många enheter. Ungefär samtidigt skickades Juan Almeida iväg med en annan kolonn för att öppna ”den tredje fronten” i östra kanten på Sierra Maestra, strax norr om Santiago. I april drog Camilo Cienfuegos norrut mot Bayamo för att ansätta Batista-armén där. Guevara och hans ”Kolonn 4” hade opererat i centrala Sierra Maestra kring El Hombrito sedan augusti 1957. Våren 1958 innehade eller kontrollerade Rebellarmén större delen av bergstrakterna i Oriente. Fidels strategi gick ut på att bryta sig ut från de befästa punkter mellan vilka rebellerna hade rört sig i ett år och frånhända fienden mer och mer terräng. Fidel trodde emellertid också på försiktighet. I ett brev som han skrev till Guevara i februari föreslog han att ett planerat anfall skulle inställas om man inte kunde få understöd av andra rebellförband. ”Jag anser inte att vi skall ta några våghalsiga risker eftersom vi kan riskera alltför stora förluster om vi inte uppnår vårt mål”, skrev Castro. ”Jag råder dig allvarligt att vara försiktig. Utan en slutgiltig order skall du inte gå i strid.”

Undan för undan formades armén till en mer konventionell och bättre utrustad styrka. I april hade Castro fått en splitter ny ToyotajEEP och rebellerna dominerade ett så pass stort område att han kunde åka i stället för att gå inom en radie på femton till tjugo kilometer. De flesta av stigarna i bergen var framkomliga per jeep och även några riktiga landsvägar låg nu inom Castros kontroll. Överste Arturo Aguilera som tjänstgjorde som Fidels förste chaufför och *aide-de-camp* minns att de förflyttade sig från ett ställe till ett annat med två eller tre dagars mellanrum, av säkerhetsskäl; Castro visade fortfarande den allra största försiktighet. På grund av risken att bli upptäckt från luften körde de nattetid utan ljus; ”Celia eller Fidel hade med sig en ficklampa att användas i nödfall”. Aguilera säger att de alltid körde ensamma utan eskort eftersom de befann sig i rebellockuperat område. I slutet av april och början av maj inspekterade Castro sina styrkor som en förberedelse för den fientliga offensiv i stor skala som han var övertygad om snart skulle sättas i gång. Han beordrade att befästningar skulle anläggas vid infarterna till Sierra Maestras randberg. Han trodde att han skulle förlora en del av området men att han till sist skulle segra så länge han kunde fortsätta att dominera den centrala bergskedjan.

Stridsmoralen var hög överlag. Ett sjukhus för svårt sårade sattes upp i bergen inom Guevaras område, väl skyddat av växtlighet från upptäckt från luften men besvärligt för patienterna på grund av den starka fuktigheten.

Ytterligare ett sjukhus sattes upp på Sierra Maestras västsluttningar, och hjälpförbandsplatser organiserades över hela ”det fria territoriet”. Medicin och sjukvårdsmateriel anlände regelbundet från låglandet, om också inte alltid av önskad mängd eller typ. En lågfrekvent radiosändare hade installerats i Alto de Conrado på Guevaras område i februari, men den kunde bara avlyssnas av några få patruller och bönder i det omedelbara grannskapet. Guevara började också tillverka sprängladdningar som kallades M-26; han byggde också ett slakteri för omhändertagen boskap och en liten cigarrfabrik. Den goda stridsmoralen hade delvis sin grund i den hårda disciplin som cheferna krävde men också i deras personliga föredömen. Fidel, Raúl, Che och de andra gick alltid i täten, krävde aldrig att deras män skulle ta risker som de inte själva skulle ta. När en officer ur bondeleden oavsiktligt råkade skjuta en soldat som hade tilldelats disciplinstraff begärde soldaterna att officeren skulle avrättas. Sedan Fidel och Che i timmar hävdade att han inte förtjänade dödsstraff gav männen motvilligt med sig — men mest av personlig respekt för sina chefer. Guevara satte sig aldrig ned till en måltid

förrän han hade kontrollerat att hans soldater fick samma kvantitet och kvalitet av maten som han själv. Universo Sánchez minns att han en gång med Fidel delade en kyckling med ris, serverad på samma metalltallrik; sedan båda hade ätit sin halva fanns det kvar en liten bit kött men ingen av dem ville äta upp den. Guevara minns att det enda som det aldrig rådde brist på var kaffe: man kunde alltid få sig en kopp i en bondgård. Ingenting undgick Ches örnblick; han var Sierrakrigets mest utförliga och också mest vasstungade iakttagare — vilket framgår av hans krigsdagbok och det han senare skrev. Mycket av detta material snuddar bittert och ursinnigt vid de politiska skiljaktigheter som höll på att slita sönder 26 juli-rörelsen.

Det var frågan om en generalstrejk som gjorde Rörelsens politiska kris akut och ledde till en omfattande konfrontation mellan dess ledare. Detta i sin tur fick en kritisk inverkan på den kurs som den kubanska revolutionen slutgiltigt skulle ta. En generalstrejk som stöd för en landsomfattande resning mot Batista var förvisso ingen ny tanke. Castro hade ursprungligen planerat en sådan som skulle sammanfalla med hans landstigning på Kuba. I juli 1957 underrättade Frank País Fidel om att Den Nationella arbetarfronten (FON) hade bildats över hela landet, och den skulle följas av bildandet av strejkkommittéer så att en generalstrejk kunde lyckas. I sin decemberkommuniké till Förbundet för Kubas befrielse förkastade Castro Miami-fördraget men framhöll en generalstrejk bland ”de konkreta handlingar... som är användbara vid tyranniets störtande”, och den skulle genomföras genom ”effektiv samordning med de aktioner som företas av medborgarorganisationer i samarbete med 26 juli-rörelsen”.

Icke desto mindre var det sannolikt Castros åsikt att understödande av hans krig i Sierra vid det här laget var vida mer betydelsefullt än något som Rörelsen kunde och skulle utföra i låglandet och dess städer. Hans ständiga klagomål över att inte få tillräckligt med vapen, ammunition och livsmedel och pengar från *Ilanos* fick slutligen Armando Hart, en av Rörelsens grundare, att i oktober skriva till honom från Santiago att ”alla våra kamrater här har alltid betraktat Rörelsen här och där som ett oskiljaktigt helt... att ge dig understöd däruppe är så vitalt för oss att vi betraktar det som vår grundläggande och viktigaste skyldighet mot revolutionen”. I början av december skrev Hart i desperation till Celia i Sierra Maestra att om Rörelsens arbete i städerna betraktades som onödigt ”uppstår frågan om vi skall betrakta oss medlemmar av direktoratet endast som instrument för att försörja Sierra Maestra... Vi anser att det är vår plikt att organisera arbetarna, att stärka den medborgerliga motståndsrörelsen, att bygga upp provinsiella och lokala kadrer av äkta revolutionärer som, tillsammans med Revolutionsarmén i Sierra Maestra, kommer att garantera fullföljandet av vårt program. Vi måste också hjälpa vår väpnade styrka som, utanför Sierra Maestra, utan resurser och vapen (allt vi hade skickade vi till er) heroiskt har lyckats utvidga Revolutionen utanför Sierra Maestras gränser och som har skapat en organisation vilken du i lika hög grad som vi är skyldig att beskydda.” René Ramos Latour, som ersatte Frank País som samordningsman i Oriente (och vars täcknamn var ”Daniel”), skrev till Castro för att uttrycka sin överraskning över ”det brev som var undertecknat av dig och som huvudsakligen gav uttryck för misstro mot oss och underförstått anklagade oss för svåra försummelse mot våra trupper i Sierra Maestra och för att reservera de vapenleveranser vi skulle ha fått för städerna i stället för att skicka dem till er... Nej, vi har aldrig klassat ned Sierra. Vi tror inte att kampen enbart bör föras i bergen; vi måste bekämpa regimen på alla fronter.”

Mot denna bakgrund av ökande spänning mellan Fidel Castro i bergen och Rörelsens direktorat nere på låglandet kom problemet med generalstrejken på tapeten igen. Ingendera sidan ville medge att en politisk maktstrid var under uppsegling, men det var tydligt att Castro inte ville veta av några rivaler. När Studenternas revolutionära direktorat öppnade en gerillafront i Escambraybergen på centrala Kuba mot slutet av 1957 godkände Castro detta motvilligt och senkommet och meddelade dem att ”oavsett gruppens revolutionära stridsduglighet har vi givit Rörelsen instruktioner att ge er all möjlig hjälp”. Vad DR beträffade hade de ännu mindre användning för Rebellarmén, och snart skulle de båda grupperna vara invecklade

i bittra gräl. Sedan sattes ”Escambrays andra front” upp av en rivaliserande grupp inom universitetet och politiska opportunisterna från Havanna. Och Castro måste betrakta resultatet av en generalstrejk i samband med hela sitt förhållande till låglandets revolutionärer. Det var oundvikligt att andra anti-Batista-grupper skulle ägna sig åt operationer på egen hand. Skapandet av de båda gerillaorganisationerna i Escambraybergen var ett exempel; ett annat var mordet på överste Fermín Cowley Gallegos i Holguín, en garnisonsstad i norra Oriente. Överste Fermín Gallegos var en av de mest brutala av Batistas högre armébefäl. Det var en aktionsgrupp inom Medborgerliga motståndsrörelsen som utförde mordet.

För Castro blev på detta sätt en generalstrejk — om också motvilligt — en väg på vilken man kunde nå revolutionär enighet. I sin egenskap av delegat för Rörelsens Nationella direktorat i Havanna hade Faustino Pérez återvänt till Sierra i början av mars, och efter en konferens med Castro och andra medlemmar undertecknade han tillsammans med honom ett manifest med rubriken ”Totalt krig mot tyranniet”, vari man uppmanade till general strejk. Pérez yrkade på att strejken skulle utlösas så tidigt som möjligt då han trodde att Castro helt enkelt saknade ”förstahandsinformation om de rådande förhållandena i Havanna”, och att det var hans plikt att utlösa den. När allt kom omkring betraktade han sig som en av Castros närmaste medarbetare — han hade varit med ombord på *Granma*, en av Fidels kamrater under de första desperata dagarna och nätterna efter Alegría de Pío och den förste emissarien från Sierra Maestra till Santiago och Havanna. Han var säker på att Castro skulle ta hänsyn till hans bedömning.

Manifestet med dess tjugotvå punkter, utfärdat i ”Lägrät Kolonn 1, Rebellstyrkornas högkvarter”, började med att proklamera att ”Kampen mot Batista har gått in i sitt slutskede” och att ”slutuppgörelsens strategi är grundad på en generalstrejk som skall understödjas av militära aktioner”. Strejken, sades det, ”kommer att utlysas vid lämplig tidpunkt och den skall fortsätta jämsides den militära kampen om en militärjunta skulle försöka överta regeringsmakten.” Ännu en gång var Castro fast besluten att förhindra varje slags uppgörelse bakom hans rygg mellan den militära och civila oppositionen på låglandet. Genom ytterligare ett steg att garantera Castros kontroll bekräftade Manifestet Rörelsens val av Manuel Urrutia Lleó som chef för den provisoriska regering som skulle tillsättas efter Batistas fall, med uppgift att förbereda allmänna val. Castro hade först föreslagit Urrutia i sin december-kommuniké till Förbundet för Kubas befrielse, men nu ansåg han och Faustino Pérez att utnämningen skulle bekräftas så snart som möjligt.

Urrutia, femtioåtta år gammal, var ordförande i Orienteprovincens appellationsdomstol och han hade röstat mot sina båda kolleger som funnit ett flertal expeditionsmedlemmar från *Granma* skyldiga när de hade häktats under ett upprorsförsök i Santiago den 30 november 1956. Domen för rebellerna blev åtta års fängelse. Urrutia skrev senare att för honom var de åtalade ”förebildligt värdiga och patriotiska” och att grunden till hans avvikande mening var ”den heliga rätten att göra motstånd mot förtryck, sådan den fanns uttryckt i paragraf 40 i Kubas författning av år 1940”. Han tillade att ”jag ansåg att de anklagades väpnade aktion var laglig därför att dess avsikt var att göra slut på förtrycket i Kuba”. Fyra år tidigare var Urrutia en av förundersökarna i Santiago när det gällde Castro-rebellers död vid attacken mot Moncada den 26 juli och hans sympatier för Rörelsen gick tillbaka till denna blodiga söndag.

När Castro först började tänka på en provisorisk regering var Raúl Chibás och Felipe Pazoz, de båda som tillsammans med honom hade undertecknat Sierra Maestra-manifestet i juli 1957, hans främsta kandidater till presidentposten. Men Chibás tackade nej och Castro kom fram till att Pazoz var för djupt engagerad i traditionell politik. Han tänkte sig sedan Urrutia som den perfekta opolitiska kandidaten, och i november skickade han emissarier till domaren i Santiago. Å Rörelsens vägnar erbjöd de honom presidentposten. Urrutia tackade ja, avträdde från domarämbetet i slutet av december och väntade på att tillträda när Batista föll. Hans mandat var ”att leda vårt folk till demokrati, frihet och en laglig styrelse”.

Urrutia, liberal och antikommunist, gav prestige åt Castros sak — något som Fidel hade omedelbart behov av — och han mottogs i Washington av högre tjänstemän i utrikesdepartementet som var inkopplade på Latinamerika. Hans ärende här var att övertala Förenta staterna att stoppa vapenleveranserna till Batista, och han kan ha spelat en roll i Eisenhoweradministrationens beslut den 14 mars 1958 att upphöra med dessa leveranser under hänvisning till att dessa vapen nyttjades för den inre säkerheten och inte för det yttre försvaret som stadgats i avtal. Om det gällde att skaffa sig de kubanska rebellernas tacksamhet var emellertid de indragna vapenleveranserna en försenad gest. Amerikatillverkade bomber fortsatte att avfyras mot dem, och den 5 juni skickade Fidel sitt berömda brev till Celia att det var hans ”verkliga mission” att kämpa mot nordamerikanerna för att få dem att ”dyrt betala för vad de gör”. Vapenleveranserna upphörde, men Batistas bombplan fick tillstånd att tanka på marinbasen Guantánamo under sina attacker mot rebellerna.

Manifestet om ”det totala kriget” förklarade att från och med den 1 april skulle all landsvägs- och järnvägstrafik förbjudas och rullande fordon beskjutas. Efter detta datum skulle det vara förbjudet att betala några som helst skatter på Kuba — att göra detta skulle betraktas som ”opatriotiskt och kontrarevolutionärt”. I det här läget hade Rebellarmén knappt trehundra man under vapen, men Fidels känsla för dramatik och propaganda drev honom att förkunna att ”från och med detta ögonblick skall hela landet betrakta sig som varande i totalt krig mot tyranniet... hela nationen är besluten att bli fri eller duka under”!

Den 9 april hade i hemlighet utsatts som datum för generalstrejken; representanter för Rörelsen beordrades att påskynda sina hemliga åtgärder och Rebellarmén beredde sig på koordinerade anfall. *Fidelistas* fick förstärkningar i slutet av mars genom ankomsten av det första flygplan som landade i Sierra Maestras ”fria territorium”. Ett tvåmotorigt C-47-transportplan flög in från Costa Rica med en last av vapen och ammunition — och två mycket viktiga officerare. Den ene var Castros viktigaste militära rådgivare, Pedro Miret, som hade suttit häktad i Mexiko när *Granma* avgick till Kuba och nu äntligen kunde förena sig med sina kamrater, och den andre var Huber Matos, den rike plantageägaren vars lastbilar transporterade upp frivilliga från Manzanillo till Sierra Maestra. Matos, som hade organiserat flygningen och överlämnade ett brev från Fidel till Costas president, erhöll ögonblickligen en befälspost. Pedro Miret minns att Castro stod och väntade på dem på ängen där planet landade i skymningen, och krossade en propeller. Fidel placerade honom i generalstabens. Under tiden hade Faustino Pérez återvänt till Havanna för att samordna strejkaktiviteterna. Effekten stärktes av den spektakulära kidnappningen av den världsberömda racerföraren, argentinarerna Juan Manuel Fangio, kvällen före ett stort racerlopp. I en operation som dirigerades av Faustino Pérez frigavs Fangio följande dag, och han förklarade att han hade blivit väl behandlad. Regimen stod där ordentligt med skammen. I 26 juli-rörelsen steg optimismen skyhögt.

Ändå blev strejken ett fruktansvärt bakslag. Fidel Castro beskrev det som ”det hårdaste slag som drabbat Revolutionen sedan dess tillkomst” därför att ”folket hade aldrig hyst så stora förhoppningar som denna dag, och vi hade aldrig haft så många illusioner som vid detta tillfälle”. Det som hände var att av en lång rad orsaker — dålig planering, framförallt i Havanna, brister i samarbetet mellan olika grupper, dålig timing och långt mindre gensvar än man väntat bland befolkningen — kom Castros förhoppningar om en omvälvande revolution i städerna att spricka. Regimen, som återigen hade infört undantagstillstånd och inkallat ytterligare sjutusen man till armén, hade varit beredd att krossa strejken. Åtminstone hundra kubaner dödades av polisen över hela ön denna dag och många hundra häktades. General Batista drog den slutsatsen att tidvattnet hade vänt och att, i efterdyningarna av fiaskot med generalstrejken, rebellerna i Sierra Maestra skulle krossas i en större offensiv.

En av de olösta frågorna när det gäller generalstrejken handlar om den roll kommunistpartiet spelade och dess relationer till 26 juli-rörelsens ledare i Havanna före strejken. På grund av

sin grundläggande opposition mot Castros resning anklagades kommunisterna för att ha saboterat strejken i syfte att framkalla Rörelsens undergång, vilket skulle ge dem ett fastare grepp om revolutionen och gehör för sin egen strategi. Kommunisternas roll är emellertid långt mer komplicerad. Ingen uttömmande redogörelse för dramat kring generalstrejken har någonsin publicerats — det förblir ett definitivt känsligt ämne på Kuba, och av den anledningen måste en rekonstruktion av hela detta händelseförlopp och dess följder bli ofullständig. Både förre inrikesministern Ramiro Valdés och Faustino Pérez, som representerar skilda ståndpunkter, kräver fortfarande officiell tystnad kring kontroversen. Det är emellertid inget tvivel om att den misslyckade generalstrejken markerade en fundamental vändpunkt i revolutionens historia. De moderata elementens politiska inflytande i Rörelsen i *llano* försvann och Fidel Castros övertagande av den totala revolutionära makten blev det allt överskuggande målet.

Vad kommunisterna beträffar var det Rörelsens Nationella arbetarfront (FON), som undvek kontakt med partiets bland sockerarbetarna särskilt inflytelserika fackföreningsledare som av allt att döma misslyckades med att få dem med i planeringen av strejken. FON informerade inte kommunisterna om något datum för strejken därför att de inte litade på dem, även om kommunistiska partiet säkert visste om vad som var i görningen. Enligt kommunisterna var Rörelsens tanke på en generalstrejk en vädjan till befolkningen att omedelbart ansluta sig till strejken och delta i väpnade attacker mot fabriker, kontor och andra arbetsplatser. I början av april drog partiet den slutsatsen att strejken skulle misslyckas om åtgärderna inte genast intensifierades och man sände Osvaldo Sánchez, en medlem av centralkommittén, till Sierra för att informera Castro om partiets bekymmer. Enligt uppgift sade Sánchez till Fidel att Rörelsens ledare i Havanna hade överskattat sin styrka, misslyckats med organiserandet av strejken på industriorterna, vägrat att samarbeta med kommunisterna och i alltför hög grad trott på en spontan uppslutning kring strejkappellen.

Sex år senare, den 9 april 1964, publicerade kommunistiska partiets dagstidning *Hoy* för första gången ett uttalande utfärdat av Castro den 26 mars 1958 och i detta sade han att ”när det gäller att samla nationen till den slutliga kampen mot tyranni ställer vår Rörelse på intet sätt någon åt sidan... alla kubanska arbetare, vilken politisk eller religiös tillhörighet de än må ha, har rätten att tillhöra strejkkommittéerna på sina arbetsplatser. Nationella arbetarfronten är ingen sekteristisk organism... Frontens ledning kommer att samarbeta med de sektioner av politiska och revolutionära organisationer som bekämpar regimen och med alla de organiserade fraktioner som kämpar för ekonomisk och politisk frihet åt sin klass, och se till att ingen arbetare skall komma till skada vid denna patriotiska kamp.” Kommunisterna hävdar emellertid att Rörelsen aldrig offentliggjorde Castros instruktioner och fortsatte sina ensidiga aktiviteter. Den 2 april manade partiets underjordiska tidskrift, *Carta Semanal*, till generalstrejk medan den noterade att ”oenigheten finns kvar”.

Hursomhelst stoppade Fidel Castro inte strejken. Klockan tio på morgonen den 9 april sände tre av revolutionärer ockuperade radiostationer i Havanna en appell från Rörelsen om att en generalstrejk omedelbart skulle inledas. I appellen hette det: ”Denna dag är befrielsens dag... på hela Kuba har i detta ögonblick en kamp inletts som skall sluta med Batistaregimens störtande!” Från Sierra Maestra förkunnade radion: ”Strejk! Strejk! Strejk! Alla skall strejka! Alla skall ut på gatorna!...” En annan sändning manade patrioter att ”kasta sten på alla strejkbrytare från era fönster... Kasta molotovcocktails mot polisbilar...” Men mycket litet hände, huvudsakligen därför att arbetarna togs med överraskning och polisen stod i full beredskap. I Havanna förekom sabotagehandlingar, och våldsamma strider utbröt i Sagua la Grande, en stad i den centrala provinsen Las Villas. Följande dag vidhöll en proklamation av Castro att ”hela Kuba brinner och bryter ut i en explosion av vrede mot mördarna, banditerna och gangstrarna, tjallarna och strejkbrytarna, bovarna och de militärer som fortfarande är trogna Batista”. Men allt var över.

Den 13 april skickade Faustino Pérez och hans kamrater inom Rörelsen en kommuniké till sina kommittéer i utlandet i vilken de erkände de fel som ledningen i städerna hade begått. De sade att de allvarligaste misstagen varit att hemlighålla datum för strejken för att sedan i radio sända ut en strejkappell ”vid en tidpunkt när bara husmödrar lyssnar på radio”, i stället för att ha skickat ut appellen fyrtioåtta timmar tidigare. Fidel var ännu tuffare: i ett brev till Celia den 16 april sade han att ”strejken innebar ett stort moraliskt sammanbrott för Rörelsen... Revolutionen är ännu en gång i fara och dess räddning ligger i våra händer... vi kan inte fortsätta med att svika nationens förhoppningar. Ingen skall någonsin kunna förmå mig att lita på organisationen igen... Jag anses ju vara ledaren av denna Rörelse, och i historiens ögon måste jag ta ansvaret för andras dumheter, och jag är en skit som inte kan bestämma mig för någonting... Jag tror inte att en schism är på väg inom Rörelsen, men i framtiden skall vi själva lösa våra egna problem.” Fyra dagar senare sade han till Celia: ”Vi har inte underkänt generalstrejken som ett defensivt vapen mot tyranniet.. Vi förlorade en drabbning men inte kriget.”

Nu var det dags för den slutliga konfrontationen inom revolutionärernas led. Castro inledde den med ett brev av den 25 april till Raúl Chibás och Mario Llerena, ledare av Rörelsens exilkommitté i Miami, där han framhöll: ”Rörelsen har helt misslyckats med uppgiften att underhålla oss”, och att ”egoism och ibland bedrägeri från andra sektorer har samverkat med inkompetens, uraktlåtenhet och rentav svek från vissa kamraters sida... Organisationen har inte lyckats sända oss så mycket som ett gevär, en patron, från utlandet... Men bortsett från alla moraliska synvinklar; ännu en gång åligger det oss att rädda Revolutionen genom en av dess värsta kriser.” Castro varnade: ”Risken för en militärkupp bekräftar tesen att endast militären kan störta diktaturer, precis som de en gång förde dem till makten, en tes som avspeglar folkets fatalistiska apati och beroende av militären... allt detta har nu kommit i förgrunden som en följd av den misslyckade strejken. *Och strejkens misslyckande var inte bara en fråga om organisation utan också om det faktum att vår egen väpnade kamp ännu inte är stark nog.*”

Allt detta utgjorde bakgrunden till Castros utplånande av Rörelsen som politisk maktfaktor utanför hans personliga kontroll. Rörelsen i *llano* anklagades dramatiskt för att förvägra honom resurser från Kuba och utlandet, fast det är omöjligt att fastställa hur berättigade anklagelserna var; så började till exempel den första luftledes forslade krigsmaterielen att från Florida anlända till Sierra. Den dubbla, spöklika bilden av en militärkupp och en junta steg på nytt fram. Till sist tvådde Castro sina händer när det gällde ansvaret för sammanbrottet av den strejk han i förväg hade godkänt. Den faktiska konfrontationen mellan de båda fraktionerna av 26 juli-rörelsen kom vid Nationella direktoratets sammanträde den 3 maj, på en gård i Mompiébergen i hjärtat av Sierra Maestra. Sammanträdet, som varade från tidigt på morgonen till klockan två på eftermiddagen dagen därpå, hade Fidel Castro som ordförande och var huvudsakligen besökt av ledare från Rörelsen i *llano* — Faustino Pérez och Marcelo Fernández från Havanna, samordningsmannen från Santiago, René Ramos (Daniel) Latour, och arbetarledaren David Salvador — plus Fidels närmaste förtrogna inom direktoratet, Celia Sánchez, Vilma Espín från Santiago och Haydée Santamaría. Che Guevara var inte medlem av Nationella direktoratet, men han hade ombetts att närvara på begäran av Faustino Pérez och Latour därför att de hade utsatts för våldsamma angrepp av honom i den misslyckade strejkens efterföljd. Detta markerade Guevaras formella inträde i den kubanska revolutionens innersta politiska cirkel. Guevara blev också den bäste krönikören av vad han kallade ”Den avgörande återföreningen”.

Uppriktigare och mer frimodig än sina kamrater skrev Guevara att ”skiljelinjen mellan Sierra och *llano* var en realitet... olika uppfattningar om strategin skilde oss åt”. Före strejken, noterade Guevara, ”var kamraterna från *llano* i majoritet” i nationella säkerhetsrådet, och de hade visat en dragning till ”vissa medborgaraktioner”, en viss opposition mot den caudillo

som man fruktade i Fidel och mot en ”militaristisk grupp som representerades av oss, folket i Sierra. Som ett resultat av mötet i Mompié, där Faustino Pérez, Latour och Salvador bokstavligen ställdes inför rätta segrade gerillatanken på direkt militär aktivitet, vilket innebar en konsolidering av Fidels auktoritet och prestige när han nu utnämndes till Högste befälhavare för våra styrkor, inklusive den milis som hittills varit underställda *llanos* direktorat.” Efter vad Guevara beskriver som ”en uttröttande och många gånger våldsam debatt”, skildes Faustino Pérez, Latour och Salvador från sina poster i Rörelsens ledning. Han skrev att ”politiskt hade Nationella direktoratet flyttats till Sierra Maestra där Fidel besatte posten som generalsekreterare, och ett sekretariat om fem medlemmar utsågs”.

I Havanna utnämndes Marcelo Fernández till Rörelsens samordningsman under Castro, och Faustino Pérez ersattes som nationell ledare för *llano* av Delio Gómez Ochoa, en av Fidels officerare. Faustino, Latour och Salvador överflyttades till Sierra där Castro gav de två förstnämnda viktiga uppdrag. Personligen är han inte hämndlysten, annat än när han anar förräderi, och han ansåg att Faustinos och Latours talanger och lojalitet skulle utnyttjas. Faustino, som säger att han ibland betraktades som tillhörande Rörelsens högerflygel, har stannat kvar under Castro i det revolutionära etablissemangen i trettio år; Latour stupade i strid fyra månader senare detta år. Urrutia, redan utsedd till Kubas provisoriska president, uppbar lön medan han väntade på order i Caracas varifrån han flyttade över till USA (han var den ende avlönade ledaren inom Rörelsen). Haydée Santamaría skickades till Miami för att samordna insamlingen av medel i USA. Carlos Franqui återkallades till Kuba för att ta hand om *Radio Rebelde* som nu började sina sändningar över ön från Sierra Maestra där man höll på att ordna Castros permanenta högkvarter. *Radio Rebelde* blev omedelbart ett av Fidels viktigaste vapen i den psykologiska krigföringen. För Che Guevaras del blev det betydelsefullaste resultatet av konfrontationen i Mompié att nu ”kunde kriget föras militärt och politiskt av Fidel, i hans dubbla egenskap av Högste befälhavare för alla styrkor och organisationens generalsekreterare”.

Men trots sina ofta upprepade deklamationer om lojalitet mot marxist-leninismen förblev Guevara missnöjd med Kubas kommunister. 1958 skrev han att det rådde ömsesidig fruktan mellan Rörelsen och kommunistiska partiet, ”och i grund och botten hade arbetarnas parti inte tillräckligt klart fattat gerillans roll och inte heller Fidels personliga roll i vår revolutionära kamp”. Che mindes att han sagt till en kommunistledare att ”ni är i stånd att organisera kadrer som ni låter gå under i fängelsehålor utan att säga ett ord om det, men ni är inte i stånd att bilda en kader som kan inta en kulsprutebunker i en stormning”. Oavsett vad som sades och vad som hände senare var de högre gerillaledarna, möjligen med undantag för Raúl Castro, förbittrade på kommunisterna under Sierrakriget. Antingen detta var en del av hans taktiska linje eller inte vid den här tiden underströk Castro i intervjun i Look 1958 att ”de kubanska kommunisterna... har aldrig opponerat mot Batista som de tycks känna en nära frändskap med”. Han sade att amerikanerna ”borde ta reda på mer om latinamerikanska rörelser som är demokratiska och nationalistiska... Varför räddas för att befria folket, det må gälla ungrare eller kubaner?”

Fidel Castro skulle fortsätta med att kritisera kommunisterna, ibland ursinnigt, offentligt och privat; men när man rekonstruerar händelserna 1958 med hänsyn till hans egen politiska utveckling förefaller det som om det trauma som den misslyckade strejken medförde fick honom att fatta åtminstone ett preliminärt beslut att slå in på den marxist-leninistiska vägen. Strejken avslöjade den politiska instabiliteten bland 26 juli-rörelsens liberaler och moderater ur revolutionär lika väl som ur organisationsmässig synvinkel. Män och kvinnor som denna tid levde tillsammans med Castro är eniga om att han hade kommit fram till att marxist-leninistisk strategi, handläggning och teknik i praktiskt hänseende var bäst lämpade för hans ”verkliga” revolutions framtid. Att det traditionella kommunistiska partiet alltjämt nekade honom sitt stöd, säger dessa vittnen, spelade föga roll för Castro som redan övervägde att

utforma sitt eget kommunistiska parti, en aspiration som inte var mer absurd än hans ursprungliga aspiration att egenhändigt störta Batista. Hans tidiga marxistsympatier spelade uppenbarligen en roll när han inriktade sig mot detta alternativ, och likadant var det med hans avoghet mot Förenta staterna. Mera relevant är det emellertid att han ansåg att kommunisternas organisationsförmåga och erfarenhet av massorganisationer — till skillnad från 26 juli-rörelsen — kunde förbindas med revolutionen, med honom i ledningen. I den bemärkelsen var det aldrig fråga om en ideologisk kamp om Fidels själ, som en del kommentatorer har antytt. Och otvivelaktigt hade hela processen oundvikligt igångsatts som en följd av generalstrejken i april 1958.

Det var emellertid nu general Batista beslöt sig för att inleda det totala kriget Sent på hösten 1957 hade inte en offensiv syftande till att isolera Sierra Maestra från omvärlden givit några resultat, och högsta ledningen i Havanna tänkte ut en annorlunda strategi för ”sommar-offensiven” i maj. Denna tanke gick ut på en omfattningsmanöver av Sierra Maestra; undan för undan skulle cirkeln göras trängre och sedan skulle man sätta igång med slutstriden och rikta det definitiva slaget mot Castro i La Plata, högt uppe i Sierra Maestras hjärta. Till att börja med fick Raúl Castros ”befriade zon” uppleva föga mer än luftangrepp, då man antog att när man väl hade likviderat Fidel skulle den yngre broderns förband förr eller senare kollapsa. I juni utsattes de emellertid för kraftiga anfall från både mark- och luftstridskrafter. Batistas plan krävde anfall mot centrala Sierra Maestra söderifrån där trupper landsattes från sjön, från nordväst och från norr. Så mycket som tiotusen man, sammanlagt fjorton bataljoner, var engagerade i Operation FF (för Fin de Fidel, Slut på Fidel). De var uppdelade på tre kolonner, de understöddes av artilleri, helikoptrar, annat flyg och av flottans fregatter som besköt kusten från havet.

Fidel Castros Kolonn 1 i Sierras centrum hade 280 beväpnade män, däri inräknat Che Guevaras styrka i öster, och de förstärktes senare av åtskilliga dussin rebeller som kallades tillbaka från Juan Almeidas östra ”tredje front”. Batista var förkrossande överlägsen i manskap och eldkraft, men Castro hade förvandlat bergen till en fästning som han kunde försvara med en långt mindre styrka, män som var förtrogna med varje stig i skogen, varje vägkrök och varenda bondgård i den oerhört besvärliga terrängen. Båda sidorna visste att detta skulle bli krigets avgörande slag, och Castro insåg att det hängde på ett hår för honom. Han var beredd att uppge terräng fram till en viss gräns som skyddade hans högkvarter i La Plata och att sedan gå till motanfall med överraskande attacker och slåss för livet. ”Varje pass in mot Sierra Maestra är som passet vid Thermopylæ”, sade Fidel till en venezuelansk journalist, ”och varje trångt pass blir en dödsfälla.”

När regeringstrupperna inledde sitt anfall den 20 maj hade Castro kommit in vad Guevara kallade en ”örörlig fas”, efter att ha utvidgat högkvarteret i La Plata och konsoliderat och organiserat det ”fria territoriet” administrativt och politiskt. Inte långt från La Plata förlade Che Guevara Rebellarméns rekrytskola vid Minas del Frió där nya frivilliga övades under ledning av en förutvarande batistakapten. Högkvarteret som kallades *comandancia* låg i en vidsträckt skogsröjning på Sierra Maestras kam och kunde endast nås via en besvärlig, smal stig fylld av sten och stenblock och mestadels täckt av lera. Att ta sig uppför den var synnerligen besvärligt och mulor kunde bara användas på en bit av vägen.

De träbyggnader som hade uppförts i La Plata doldes av grenar för att undvika upptäckt från luften, och varje byggnad var så listigt placerad inne i skogen att man inte ens i dagsljus fick syn på dem förrän man kom rakt på dem. Castros hus var en stabil byggnad som låg mot bergsidan i en ravin ovanför en bäck, och man kunde fly via en lång stege ner till bäcken om det anfölls framifrån. Huset bestod av ett sovrum med en dubbelkoj för Fidel och Celia och en enda stol, ett rum som tjänade som Celias kontor, en veranda där Castro ofta tog emot besökare, och ett kök. Intill låg den byggnad där Faustino Pérez skötte administrationen av de ”befriade territorierna”, så ett sjukhus, ett hus för besökare, och en byggnad för de kvinnliga

soldaterna. I detta hus hade kvinnorna ett antal symaskiner som de använde till att sy uniformer, men ofta övergav de sin sömnad, tog sina gevär och gav sig ut i strid. Den första drabbning som *Mariana Grajales*-kåren — uppkallad efter generalerna Antonio och José Maceos patriotiska mor från självständighetskriget — deltog i var i september 1958, nordväst om La Plata. Det första huset ute på den öppna platsen tjänade som mottagning för en skäggprydd tandläkare som hette Luis Borges och som blev gerillaofficer. Han hade ansvaret för människors tänder och för ammunitionsförråden. Castro som hade dåliga tänder var en ofta återkommande patient och tog mer än en gång emot rapporter från stridsfältet eller tog emot besökare medan tandläkaren arbetade i hans mun med en pedaldriven borr. Något hundratal meter ovanför röjningen låg radiostudion med sina antenner; den tjänade både som radiostation och som Castros kontakt med Caracas, Miami och vissa platser på Kuba. Slutligen hade man dragit fälttelefonkablar mellan La Plata och olika befästa rebellställningar, vilket minskade behovet av ordonnanser för varje slags kommunikation.

Batistas offensiv varade i sjuttiosex dagar innan den slogs tillbaka av *Fidelistas*. Många gånger var nederlaget mycket nära när armén erövrade de flesta av deras befästningar och byar omkring La Plata. Den 19 juni, då han satsade allt på att hindra Batistas soldater från att fördriva hans styrkor från Sierra Maestras kam, var enligt Castro den mest kritiska dagen. Så länge han höll höjdmassivet kunde rebellerna ge eld ned mot fienden och hålla dem i schack. Armébataljoner försökte upprepade gånger ta sig över en flod nära San Domingo och klättra upp för bergsslutningen, men slogs varje gång tillbaka av eld från gevär, kulspjut och granatkastare från de endast fyrtio rebeller som låg utspridda längs bergskammen. Castro, som per jeep eller till fots, med Celia som adjutant, färdades från plats till plats, befann sig ibland så nära fienden att han kunde räkna enskilda soldater när han iakttog dem genom sin kikare. Fidel använde sig också av psykologisk krigföring för första gången i Sierrakriget genom att installera högtalare som dundrade fram nationalsånger, patriotiska sånger och revolutionära slogans mot de utmattade Batista-soldaterna. Han tror att det hjälpte till att försvaga deras moral. I vart fall upphörde offensiven.

Det var ett grymt och våldsamt krig, men Castro och en del av Batistas Officerare utvecklade ett inbördes gentlemannamässigt förhållande som framförallt Fidel uppskattade. Vid slutet av offensiven fick han ett brev från general Eulogio Cantillo, chef för Batista-stvrkorna i regionen i vilket han faktiskt uppmanades att kapitulera. Castro svarade omedelbart: ”Jag högaktar er. Min uppfattning ändras inte av det faktum att jag i er har en motståndare... Jag respekterar era ädla känslor beträffande oss som i alla fall är era landsmän, inte era fiender, ty vi är inte i strid mot armén utan mot diktaturen... När offensiven är över och om vi alltså är i livet kanske jag skriver till er igen för att redogöra för mina tankar och säga er vad jag anser att ni, armén och vi kan göra för Kubas bästa...” Che Guevara såg med oblida ögon denna brevväxling.

Tidigare i juli, innan rebellerna hejdade Batistas offensiv, besegrade Castro en bataljon ledd av major José Quevedo som hade landat på kusten och ratt order att storma befästningarna i Sierra ovanför La Plata-floden. Bataljonen gav sig åt rebellerna efter slaget vid El Jigüe, men först skrev Castro till majoren som hade varit en studiekamrat vid juridiska fakulteten vid Havannauniversitetet. Det var svårt att tänka sig, skrev han, ”att vi en dag skulle kämpa mot varandra, trots det faktum att vi kanske inte ens hyser skilda känslor för vårt fädernesland... Jag har nyttjat hårda ord i bedömningen av många personers handlingar och arméns i synnerhet, men aldrig har mina eller mina kamraters händer fläckats av blod och aldrig har vi heller förnedrat oss själva genom att behandla någon enda tillfångatagen soldat illa... Jag skriver dessa rader i all hast, utan att kräva något, bara för att framföra en hälsning och av allt mitt hjärta önska er lycka till.” Fem dagar senare skickade Castro ett nytt brev till Quevedo: ”Ert förband är omringat, de har inte den minsta chans att kunna rädda sig... I denna situation erbjuder jag er att kapitulera med hedern i behåll... Alla era män kommer att behandlas med

all respekt och hänsyn. Officerarna får rätt att behålla sina sidovapen.” Men Quevedo fortsatte att kämpa, och den 19 juli skickade Castro en av sina män för att be honom att kapitulera för att spara liv på ömse sidor; han bad i radio Quevedo och hans bataljon att ge sig och lovade dem särbehandling; och sedan ordnade han ett möte med majoren. När Quevedo slutligen kapitulerade, den 21 juli, tog rebellerna tvåhundra tjugo fångar. Castro steg in i lägret och gav Ramiro Valdés följande order: ”Se till att officerarna får behålla sina sidovapen. Se till att ingen försöker ta dem ifrån dem.” Sedan skickade han ett budskap till Guevara att ”försöka ordna en lunch” åt fångarna i Mompié innan de släpptes. Fångarna överlämnades till internationella Röda korset tre dagar senare och Che Guevara kom dit på sin lilla mula för att övervaka det hela. Castro tog sig i ilfart tvärs över bergen för att kämpa vid Santo Domingo.

Den 12 augusti var både Fidel och Che i Las Mercedes för att övervaka överlämnandet av ytterligare några hundra krigsfångar till Röda korset. De träffade den arméöverste som representerade den andra sidan vid ceremonien, tog en kopp kaffe tillsammans och hade en trevlig pratstund. Översten sade att han trodde att rebellerna skulle segra till sist, ”men ni kommer att möta ett skövlat Kuba”. När Castro visade sig intresserad av överstens helikopter som stod utanför lägret inbjöd översten rebellerna på en flygtur. Tillsammans med Che, Celia och en rebellkapten flög Fidel över Sierra i femton minuter, han stormtrivdes och orienterade sig till platser som han var förtrogen med. Detta var emellertid första gången han var ombord på en helikopter och hans skräckslagna adjutanter fruktade för hans säkerhet; ”det hela var typiskt Castro”, sade överste Aguilera. Från Las Mercedes återvände Castro till sin *comandancia* för att planlägga rebellernas motoffensiv — som skulle medföra krigets avslutande. Aguilera minns: ”Celia lämnade honom aldrig, hon var alltid i hans närhet.” De enda gånger de var skilda åt var när Castro ville att hon skulle lösa något speciellt problem för armén vid La Plata när han själv i all hast måste ge sig av till ett förband som plötsligt råkat i strid. Andra minns att Celia hade byx- och blusfickor fulla med papperslappar och dokument; han dikterade alltid, överallt, tog emot rapporter var och när som helst; hon skötte något som var ett rörligt kontor.

Batista förlorade ”sommaroffensiven” och närmare tusen döda och sårade plus de fyrahundra fångarna som rebellerna hade skickat tillbaka allteftersom de tog dem. Castro erövrade mer än femhundra moderna vapen, däribland två stridsvagnar, i slående kontrast till det ögonblick i juni i La Plata när han bar ett gevär med kikarsikte och överste Aguilera ett vanligt gevär. Man har senare kommit fram till att 321 man slog tillbaka Batistas offensiv, och politiker och högre officerare i Havanna räknade också med att regimen inte kunde bestå mycket längre. *Radio Rebelde* lät hela Kuba få vetskap om segerns alla detaljer; Castros eldande rapporter från slagfältet lästes upp av Violeta Casal, den första hallåkvinnan upp i bergen.

I slutet av juni kidnappade Raúl Castro fyrtionio amerikanska medborgare i östra Oriente i ett desperat försök att tvinga Batistas flygvapen att upphöra med bombningen mot hans ”andra front” och mot bondgårdarna kring den. Utan att rådgöra med Fidel som slogs mot fientliga styrkor i det centrala Sierra beordrade Raúl kidnappningen när han fick bevis för att Batistas inte bara fick tanka bränsle utan också utrustades med bomber i Guantámano; han hade fotografier av kubanska plan som fick sin bomblast vid den amerikanska marinbasen, och en rebellagent vid kubanska ambassaden i Washington hade till Sierra Maestra skickat dokument som visade att trehundra stridsspetsar till raketer hade levererats till batistaplan på marinbasen. Eisenhoweradministrationens ursäkt tre månader efter det att vapensändningarna till Kuba officiellt hade upphört var att stridsspetsarna utgjorde ”ersättning” för defekta stridsspetsar som man tidigare levererat; man förklarade också att dessa utbyten lättast kunde ske i Guantámano. I Washington tänkte ingen politiskt.

Raúls förband blev illa åtgånget genom intensiva bombningar, raketanfall och beskjutning vid en tidpunkt när de dessutom nästan hade gjort slut på sin ammunition. I en utförlig lägesrapport den 2 juni underrättade Raúl Fidel om ”vår brist på all slags ammunition... den här

offensiven bekymrar mig”.

Vilma Espín, som hade anslutit sig till ”andra fronten” i april, skrev senare att ”Raúl fick klara av offensiven med hjälp av amerikanerna därför att vårt läge var hopplöst; vi hade ingenting att slå tillbaka anfall med. Vår ammunition kom mitt under offensiven. När amerikanerna hade lämnat oss gick armén till anfall på nytt, men nu hade Fidels offensiv kommit igång i Sierra, vilket hindrade armén från att gå till anfall på andra fronter.” Det var den 26 juni som Raúls kommandosoldater gjorde en raid mot de amerikanskägda nickelgruvorna i Moa och Nicaro och mot United Fruits sockerfabrik i Guaro i norra delen av Orienteprovinserna; tjugofem amerikanska arbetsledare och tjänstemän togs som gisslan. Samtidigt hade en annan kommandostyrka lagt beslag på en buss som transporterade tjugofyra amerikanska marinsoldater tillbaka till Guantánamo. Rebellerna beslagtogs också traktorer och lastbilar från nickelgruvorna ”som var att betrakta som krigsmateriel”. Den amerikanske generalkonsuln, Park Wollam, reste från Santiago upp till Sierra Maestra för att underhandla om frigivning med Raúl, och man visade honom splitter från USA-tillverkade bomber och fotografierna från marinbasen i Guantánamo. Dessförinnan hade gisslan skickats iväg för att bese de skador som vållats av bombningen och träffa offer för bombning med napalm. Trots att Wollam och de andra amerikanerna blev väl behandlade och till och med bjudna på ett 4 juli-party av rebellerna släppte Raúl gisslan först efter det att Castro hade givit order om det i ett radiobudskap från La Plata den 3 juli; de sista ur gisslan frigavs likväl så sent som den 18 juli. Under hela den tid amerikanerna satt fångna undgick ”andra fronten” flyganfall (förmodligen antydde Washington för Batista att detta var en klok tanke), och Raúl kunde återupprusta och reorganisera sina *guerrillas*.

Vad Fidel beträffar använde han kidnappingincidenten på ett sätt som kombinerade en bekräftelse på hans ledarskap, som tilltalade Förenta staterna och bekräftade hans stöd av broderns handlingar. Trots att hans radiotal kom en hel vecka efter kidnappningen, sade Fidel att hans högkvarter inte hade fått några rapporter om saken på grund av det stora avståndet och att Raúls förband inte hade någon radiosändare, men en sådan händelse var ”tänkbar... som en reaktion mot leveransen av trehundra raketer från den nordamerikanska basen Caimanera (det kubanska namnet på Guantánamo) till Batistas plan, med vilka man har bombat civilbefolkningen i ett område som är besatt av rebellerna”. Därpå förklarade han generöst att ”trots allt detta har jag i dag offentligt förklarat att gisslan skall frigges, och ordern kommer att mottagas och utföras om det är sant att dessa nordamerikaner hålls som gisslan av vissa revolutionära förband, för jag tror inte att dessa nordamerikaner kan lastas för leveransen av bomber till Batista från deras regering. Jag är övertygad om att inga rebellförband skulle ta medborgare från Förenta staterna som gisslan och tvinga dem att iaktta de omänskliga bombningarna av civila kubaner med vapen som sänts från Förenta staterna... 26 juli-rörelsen kämpar för upprätthållandet av respekt för de mänskliga rättigheterna. Vi tror att den enskilda människans frihet är varje människas oförytterliga rätt, och därför kan ingen häktas utan laga skäl. Vi hoppas att Förenta staternas regering på samma sätt skall respektera kubanernas liv och frihet... Detta är det nödvändiga villkoret för ett fortsatt iakttagande av de nuvarande vänliga relationerna mellan de båda länderna.”

Castro, som mer och mer uppträdde som en statsman, behandlade nästa incident med Förenta staterna, i slutet av juli, med samma diplomatiska skicklighet. När Batista hade dragit in arméns bevakning av akvedukten från kubanskt territorium till marinbasen Guantánamo (som var helt beroende av vatten från Kuba) tog USA:s marinkår över denna uppgift, och rebellerna protesterade omedelbart mot detta som de betraktade som intervention från amerikansk sida. Representanter för rebellerna, däribland journalisten Carlos Franqui, inledde lugna förhandlingar med amerikanska diplomater i Santiago — läget tvingade i allt högre grad amerikanska statstjänstemän att underhandla med *Fidelistas* — och de förkastade ett förslag att akvedukten skulle betraktas som ”neutral zon”. Därpå sände Castro ut en kommuniké som

förklarade att ”närvaron av nordamerikanska styrkor... är olaglig och utgör en kränkning av Kubas territorium”, men ”vi är beredda att lämna en garanti att vattenförsörjningen inte skall äventyras; vi har inte för avsikt att angripa denna anläggning...” Detta budskap var både bestämt i tonen och tolerant, och Castros formuleringar klargjorde tydligt att medan han inte ville ha några konflikter med USA ville han heller inte göra några eftergifter i situationer där Kubas självständighet enligt hans mening var hotad av Yanquís. Detta skulle förbli ett oföränderligt drag i hans politik mot USA.

Bortsett från det faktum att Raúl inte rådfrågade Fidel om kidnappningen av amerikanarna, vilket han förmodligen kunde ha gjort om man betänker att han hade för vana att skicka långa lägesrapporter till högkvarteret, är det otvivelaktigt att han lade mycket större vikt vid marxistisk ideologisk indoktrinering i sin zon än brodern. Det är också ett faktum att kommunistiska partiets kontakter med rebellerna inom ”Den andra fronten” var mycket starkare än inom Fidels område. De Revolutionära väpnade styrkorna som Raúl organiserade till en modern armé efter 1959 visar i sina rullor att den marxist-leninistiska kärnan bland de högre officerarna var kämpar från ”andra fronten”. Det är intressant att se att medan Fidel nästan uteslutande valde att hålla kontakten med kommunisterna på hög politisk nivå koncentrerade sig Raúl på att arbeta fram diskreta men effektiva politiska och militära kontakter. Detta kan ha varit en medveten fördelning av det politiska arbetet bröderna emellan, i syfte att bibehålla Fidels demokratiska image gentemot den internationella allmänna opinionen, men det distinkta sätt på vilket de båda skötte sina befälsuppgifter antyder att Raúl tog sig, eller fick, frihet att göra vad han behagade inom sitt revir. En liknande situation skulle senare uppstå när det gällde Che Guevara under krigets slutskede. Även gerillauniformen uppvisade olikheter; Raúl och Che bar svarta baskrar med stjärnor som gradbeteckning; Fidel föredrog sin olivgröna skärmössa utan stjärnor.

Raúls första kommunistiska kontakt i Sierra var José ”Pepe” Ramírez Cruz, en partiledare i sockerarbetarnas fackförening i Havannaområdet som i början av mars fick order att resa till Holguín i norra Oriente för att där ansluta sig till ”andra fronten” när den bildades i april. Det är troligt att Fidel kände till Ramírez uppdrag, men det väsentliga är att han skickades till Raúl, inte till Fidel. Uppe i bergen gav Raúl Ramírez instruktioner att organisera bönderna politiskt inom ”andra frontens” område, som förberedelse för en ”Bondekongress”, och ledare från kommunistpartiet skickades upp för att hjälpa till med arbetet. En jordbrukssektion införlivades med Raúls förband. Efter att ha kidnappat amerikanerna i slutet av juni skickades Raúl Ramírez till Havanna för att informera ledningen för kommunistiska partiet. Kongressen hölls i september och Raúl talade till de fyrahundra delegaterna i ordalag som Fidel inte använde i det stadiet: ”Reaktionärer, uppbackade av utländskt kapital, håller en tyrannisk och blodig Batistaregim vid makten därför att de kan sko sig på folkets bekostnad även när denna utländska uppbackning innebär ett stryppande av vår nationalekonomi.” Sedan 1960 har Pepe Ramírez varit ordförande i Småjordbrukarnas nationella förbund, en revolutionär organisation av kooperativ typ, och 1968 blev han suppleant i Castros kommunistiska partis politbyrå.

Jorge Risquet Valdés-Saldaña, 1968 ordinarie ledamot av politbyrån, var en annan ung kommunist som Raúl satte som chef för departementet för revolutionär handledning och José Martí skola för arméns instruktörer i byn Tumbasiete i Sierra Cristal. Denna skola blev förebilden för postrevolutionära militära centra för indoktrinering genom att bedriva undervisning i ”ideologisk daning” tillsammans med andra ämnen. I Tumbasiete presenterade kommunistiska instruktörer för första gången en kubansk historisk text, grundad på en marxistisk tolkning. Vid slutet av 1958 var alla instruktörer i Rebellarmén inom Raúls område utexaminerade från Tumbasiete och det marxistiska inflytandet spred sig till bönderna inom de tätbefolkade delarna av norra Oriente. Raúl organiserade en Kår för underrättelse- och säkerhetstjänst (en föregångare till arméns G-2-avdelning) och en Revolutionära bönders kommitté som informationsorgan.

När Carlos Rafael Rodríguez, en av de högsta kommunistledarna, slutligen begav sig upp i bergen i slutet av juli som ett led i kommunisternas förändrade attityd gentemot rebellerna, gjorde han ett första uppehåll för att träffa Raúl. Rodríguez skall senare enligt uppgift ha sagt att ”i Sierra Cristal där Raúl förde befälet var enigheten med kommunisterna fullständig, men när jag kom till Fidel Castro i Sierra Maestra hade enigheten förbytt i misstänksamhet”. Detta var Rodríguez första besök i Fidels högkvarter; det skulle komma fler.

Under tiden talade Fidel varmt för enighet och återhållsamhet. Den 20 juli, medan han ledde operationerna mot Quevedos bataljon vid sydkusten, utfärdade genom *Radio Rebelde* ”Enhetsmanifestet från Sierra Maestra”, även känt som Caracaspakten (det undertecknades denna vecka i Venezuelas huvudstad). Detta manifest utfärdades samfällt av 26 juli-rörelsen och åtta andra oppositionella kubanska partier och revolutionära organisationer, däribland det rivaliserande Studenternas revolutionära direktorat, men inte kommunisterna. Castro sade senare att detta berodde på protester mot kommunisterna från alla de andra grupperna (som han godtog utan officiella protester). Efter att en lång tid ha avstått från samgående med andra kubanska revolutionärer och politiker var Castro uppenbarligen beredd att underteckna Caracaspakten därför att han nu kunde göra det på basis av sin militära maktställning. På samma gång hade pakten ännu mer stärkt hans image som statsman: han var den oomtvistade ledaren av revolutionen och de andra undertecknarna av ”Enhetsmanifestet” erkände uppenbarligen detta faktum.

Manifestet var inte ett revolutionsprogram utan en överenskommelse ”att skapa en stor medborgerlig, revolutionär koalition av alla kubanska sektorer”. Det ville tillgodose ”en gemensam strategi för att krossa diktaturen med hjälp av väpnat uppror och en total mobilisering av alla producerande, medborgerliga och ekonomiska krafter, kulminerande i en generalstrejk på den civila fronten”. På den militära fronten skulle, sades det, ”aktionerna samordnas över hela landet”. Beträffande framtiden hade man bara kommit fram till två punkter: ”En kortvarig provisorisk regering kommer att bildas för att etablera fullständigt författningsenliga och demokratiska rättigheter”; och ”Ett regeringsprogram kommer att utformas för att säkerställa bestraffningen av dem som är skyldiga till brott, arbetarnas rättigheter, fullföljande av internationella avtal, allmän ordning, fred, frihet på samma gång som ekonomiska, sociala och politiska framsteg för det kubanska folket.” Manifestet värdjade sedan till Förenta staterna ”att upphöra med allt militärt stöd och annat bistånd till diktatorn”. José Miró Cardona, kubanska advokatsamfundets landsflyktige ordförande, var paktens samordningsman; det var underförstått att Manuel Urrutia, den blivande presidenten som vistades i New York när Manifestet utgavs, snart skulle flygas till Sierra Maestra.

Det var för att diskutera Kuba efter Batista enligt Manifestets riktlinjer som Carlos Rafael Rodríguez hade kommit för att träffa Fidel i slutet av juli, och han stannade kvar till 10 augusti när han återvände till Havanna för att avlägga rapport för kommunistiska partiets ledning. Det är inte klart om det var Fidel Rodríguez hade i tankarna när han talade om den ”misstänksamhet” som hade mött honom i La Plata, och det finns inga bevis som antyder att man verkligen kom överens om kommande samverkan efter dessa inledande diskussioner. Enligt Rodríguez sade Castro att det skulle vara ett allvarligt taktiskt misstag att i förväg göra fienden uppmärksam genom att så utomordentligt tydligt klargöra revolutionens mål, men detta behövde inte nödvändigtvis binda honom vid en allians med kommunisterna. Rodríguez ersattes i La Plata av Luis Más Martín, ytterligare ett toppnamn bland kommunisterna och gammal vän till bröderna Castro; han anlände den 6 september. Más Martín berättade senare i en intervju att Fidel, samtidigt som han påminde sig hur han skaffade sig böcker från kommunisternas bokhandel i Havanna, anmärkte att ”när Revolutionen segrar kommer vi att vada i marxistisk litteratur”. Naturligtvis är inte detta något uttalande om politiska avsikter. Mera relevant var kommunistiska partiets beslut att hädanefter vara permanent representerat hos Castro och hans uppenbara godkännande av detta förhållande. Rodríguez kom alltså till

La Plata i mitten av september och stannade kvar hos rebellerna till slutet av kriget. Ingen annan politisk kubansk grupp lät sig representeras på detta sätt.

Trots att det är möjligt att med någorlunda exakthet säga när Castro fattade sitt slutgiltiga beslut att göra upp ett avtal med kommunisterna ligger det nära till hands att det skedde medan Rodríguez vistades uppe i bergen, kulmen på en mycket pragmatisk process som inleddes med den misslyckade generalstrejken i april. Detta kan förklara den lätthet med vilken Castro gled in i ett samarbete med kommunisterna omedelbart efter segern. Det är emellertid viktigt att ha klart för sig att Castros tanke var att utnyttja de ”gamla” kommunisterna för sina omedelbara behov i avsaknad av någon annan organisation med stadsanknytning som han kunde lita på, däri inräknat hans egen 26 juli-rörelse. Rebellarmén var det revolutionära arriärgardet, men den var inte rustad att ta hand om landet åt honom när den kom ner från Sierra Maestra. Det är möjligt att, med undantag för Carlos Rafael Rodríguez, de ”gamla” kommunisterna inte fattade Castros strategi förrän han slutligen svalde dem med hull och hår; det är orsaken till att de efteråt sökte underminera hans ställning. Raúl Chibás som flög till Sierra för ett andra besök i augusti 1958 säger att hans dagliga diskussioner med Fidel under flera veckor täckte nästan vartenda område utom kommunism; i landsflykt från Kuba sedan mer än ett kvartssekel anser han fortfarande att Castro är ”en *Fidelista*, inte en kommunist”.

Djupa insikter i Castros politik och ideologi redovisade Régis Debray, den intellektuelle franske vänstermannen som kände honom bättre än någon annan utlänning: ”En leninist är en möjligheternas man med principer. Fidel är leninist. Hans principer förblir orubbliga men möjligheterna varierar. Det unika med honom är kombinationen av stor realism i användandet av de tillgängliga medlen och det slutliga målet.” I sin bok *Revolution i Revolutionen?* påpekade Debray att ju starkare den revolutionära kärnan blev på Kuba ”i desto högre grad kunde den tillåta sig att söka bundsförvanter”. Han betonade också det nya hos Castro som gick de ”gamla” kommunisterna förbi: ”Till slut kommer den framtida Folkets armé att avla det (politiska) parti för vilket den, teoretiskt, kommer att bli ett verktyg: i grund och botten är partiet armén... partiet existerade redan som ett embryo i form av Rebellarmén. Fidel, dess högste befälhavare, var redan inofficiellt partiledare våren 1959.”

Den 10 oktober 1958 undertecknade Fidel Castro i Sierra Maestra en lag om jordbruksreformer, kallad *Revolutionslag nr 1*, som underströk en moderat image. Lagen, som utformats av Rebellarméns advokat Humberto Dori-Marin men som godkänts av Castro, överflyttade på arrendatorer, förpaktare och nybyggare den jord de brukade; den sade ingenting om att dela upp storgodsens. Denna jordbruksreform berörde inte 58 procent av Kubas jord som var privatägd, fast den gynnade 64 procent av alla brukare. I efterföljd av det skonsamma Sierra-manifestet och kommunikén till Förbundet för Kubas befriande var de revolutionära dokumenten av år 1958 i samma grad präglade av måttfullhet, trots (eller på grund av?) Rebellarméns segrar.

I mer än ett kvartssekel har man grälat om huruvida Castro och hans Rörelse i hemlighet var mer radikala än de framträdde inför offentligheten, men ur historisk synpunkt framstår detta alltmera som ett inskränkt ämne. Officiell kubansk historieskrivning citerar Castros tal ”Historien kommer att frikänna mig” av år 1953 som ett exempel på marxistiska tankegångar — och närmare besett är även denna värdering tveklaktig — men inga allvarligt menade förklaringar har framlagts för de moderata tonfallen från Sierra, bortsett från Che Guevaras kommentar att rebellerna fick leva med ett ”minimiprogram”. Till sist får den officiella versionen stå oemotsagd, och den landsflyktige kubanska forskaren Nelson P. Valdés har förmodligen rätt när han säger att ”det revolutionära kubanska ledarskapet åtrådde hett verkligt radikala vitsord, men de kunde inte skaffa fram några”. Sanningen kan ligga i en pragmatisk opportunist som utvecklade sig i Sierra Maestra när Rebellarméns slutoffensiv tog sin början, och den vidareutvecklades till officiell radikalism efter segern ett halvår

senare.

Karl E. Meyer, journalist i *Washington Post*, besökte Castro i La Plata under tre dagar strax innan rebellernas offensiv skulle igångsättas. Han fann Fidel avspänd, ”utsträckt på en säng”, och han framlade åsikter som, ”sådana han utformade dem, lät överraskande moderata”. Meyer skrev att ”hans sociala synpunkter är vaga men orienterade mot den liberala välfärdsstaten”. När Meyer anlände läste Castro *Kaput* av Curzio Malaparte, en av Mussolinis favoritjournalister, och han citerade Il Duce: ”Man kan göra en kupp med eller utan armén men aldrig mot armén.” Med en viftning av cigarren anmärkte Fidel: ”Vi bevisar att Mussolini hade fel. Vi segrar här i Kuba mot armén.” Castro klagade över att Israel skickade vapen till Batista efter det att Förenta staterna hade avbrutit sina vapenleveranser. ”Varför skulle de göra något sådant — vi har ingenting emot det judiska folket.” Meyer säger att han vid sin återkomst till Washington vidarebefordrade detta uttalande till en israelisk journalist som använde det i en artikel ”som i sin tur medförde en debatt i Knesset och som jag tror resulterade i att leveranserna avbröts.” Slutligen anförtrodde Castro Meyer att ”inom tre månader kommer tre fjärdedelar av ön att vara i rebellernas händer”. Under Meyers besök lämnade man fram ett porträtt av Fidelito i silverram till Castro och han utbrast glädjestrålade: ”Det här är min son.” Fidelito måste just ha återkommit till Havanna med sin mor efter att ett år ha gått i skolan i Queens i New York, dit han flyttats strax efter att blivit kidnappad när han bodde med sina fastrar i Mexico City.

När Castro gjorde sin militära bedömning kom han ganska nära sanningen. Camilo Cienfuegos, med sina åttiotvå man ledde sin ”Antorio Maceo-kolonn” från Sierra Maestra mot den västligaste provinsen Pinar del Río, och Che Guevara med sina 148 män i ”Ciro Redondo-kolonnen”, hade i uppgift att ta den centrala provinsen Las Villas, inklusive Escambraybergen. De gav sig iväg tredje veckan i augusti. Det måste ha tett sig som en vanvettig plan med tanke på att detta var första gången de lämnade Sierras trygghet för låglandet där Batista fortfarande hade tiotusentals soldater och poliser, men Castro var övertygad om att Cienfuegos och Guevara skulle segra. De skulle uppträda som militärguvernörer på samma gång som de skulle säkra revolutionen under framryckningen. Castro hade för avsikt att anfälla Santiago på hösten.

Otroligt nog tog sig Cienfuegos och Guevara fram till Las Villas, under strid och marscher, och halvsvältande under de motigaste förhållanden och de skapade nya myter kring rebellarmén. Det tog den första kolonnen närmare sex veckor att ta sig över västra Oriente och Camagüeyprovinserna för att komma fram till Las Villas, vadande genom träsk och simmande över floder, större delen av tiden utan mat. Den andra kolonnen under Guevara behövde sju veckor. De led ytterst obetydliga förluster, och det hade aldrig fallit de båda ledarna in att betvivla klokheden i Castros order att erövra större delen av Kuba med inalles tvåhundra-tre-tio man. Men sällsamt nog retirerade armén, frivilliga strömmade till invasionsstyrkorna från Sierra och rebellerna avancerade. Planen lades om så att Cienfuegos och Che Guevara skulle samarbeta för att nå fram till Las Villas nordkust och därigenom dela upp ön i två delar; marschen mot Pinar del Río ställdes på framtiden. I Escambraybergen stötte *Fidelista*-ledarna på fyra andra separata revolutionära styrkor: Studenternas revolutionära direktorat (DR), en underavdelning av DR, kallad ”Andra nationella fronten vid Escambray”, en grupp ur kommunistiska partiet och ett förband som organiserats av förutvarande presidenten Prío. Che Guevara skrev att det krävdes ”jobbiga förhandlingar” för att skapa en någorlunda gemensam strategi mot fienden, och problemen bottnade i politiska och ideologiska skiljaktigheter. Kämparna från DR och ”Andra fronten” var övertygade om att Guevara och Cienfuegos var kommunister och vägrade först helt att samverka. Enrique Oltuski, 26 juli-rörelsens samordningsman i provinsen, hade en bitter sammanstötning med Che Guevara i ideologiska frågor. Gruppen från kommunistiska partiet, den enda kommunistiska gruppen under hela kriget, samarbetade utmärkt med Sierra-rebellerna. Men ändå fortsatte striderna mot Batistas

armé under november och december och striden gällde kontrollen av provinshuvudstaden Santa Clara.

I spetsen för ”Kolonn 1, José Martí”, lämnade Fidel Castro sina skyddade ställningar i bergen i mitten av september, som inledning på en offensiv ämnad att ta större delen av Oriente-provinsen i besittning, sedan omringa Santiago och tvinga staden att kapitulera. Raúls styrkor i öster spred sig för att falla Batistas styrkor i ryggen. Castro hade nu segervind och dessutom de finansiella resurser han hade saknat i det förflutna: godsägare, industrimän och finansmän stödde 26 juli-rörelsen i sådan skala att Fidel i oktober kunde instruera major Juan Almeida att om så var nödvändigt betala en halvdollar stycket för patroner till halvautomatiska gevär. Rebellarmén hade inte råd att drabbas av ammunitionsbrist medan den skyndade sig att krossa Batista. Den 6 december vann Castros förband en hård strid om staden Guisa, och denna seger öppnade vägen in mot Orientes hjärta. Och samma dag landade Manuel Urrutia i hemlighet på ett fält i västra utkanten av Sierra Maestra, beredd att tillträda som Kubas provisoriske president. Med på planet från Caracas hade han ammunition och vapen till rebellerna från den provisoriske presidenten i Venezuela, amiral Wolfgang Larrazábal. Detta var den första leveransen från främmande makt, men Larrazábal hade störtat diktaturen i sitt land ett år tidigare och han kände sig nära befryndad med Castro: han var inte det slags traditionella officer som *Fidelistas* så starkt fruktade hemma hos sig som ett alternativ till Batista.

Efter slaget vid Guisa erövrade Castro i rask takt städerna Baire, Jiguaní, Maffo och Contramestre och avfytrade sina vapen mot fienden medan han samtidigt dagligen bombarderade allmänheten med kommunikéer, proklamationer och ultimata. Hans segrar blev speciellt spektakulära därför att hans förband till en början bestod av huvudsakligen färska rekryter från övningslägret Minas del Frío. Den 19 december satte Castro upp sitt högkvarter utanför Jiguaní och mottog presidentkandidaten Urrutia vid ett sammanträde som också bevistades av Celia, Raúl, Vilma Espín och Juan Almeida. Urrutia skrev senare att Castro behandlade honom kyligt, vilket förefaller otroligt under dessa euforiska dagar. Morgonen därpå fick Castros adjutant, överste Aguilera, med våld hindra Castro att leda sin kolonn tvärsigenom fientlig eld mot huvudgatan i den stad de anföll.

Palma Soriano, rakt nordväst om Santiago, föll den 20 december, och Castro befann sig åter på samma mark där han för mer än fem år sedan hade varit på väg till Moncada som konspiratör. Vid det här laget började Batista göra sig beredd att lämna Kuba. Folk i Havanna liksom i de övriga städerna och på landsbygden var överallt öppet emot honom och, anande blodsutgjutelse och nederlag, visade de öppet sin castrovänliga inställning. Skeppet höll på att sjunka. I Havanna kontaktades i hemlighet en Castro-agent av en grupp högre arméofficerare som föredrog ett eld upphör och ersättande av Batista med en civil-militär junta. Juntan skulle bestå av general Eugolio Cantillo som Fidel hade brevväxlat med under sommaroffensiven, en anti-Batista-officer som nu satt i fängelse, Manuel Urrutia, och två andra civila som skulle väljas av revolutionärerna. Agenten hade dessutom fått veta att Förenta staterna omedelbart skulle erkänna en sådan junta. Detta var den fälla i form av en militärkupp som Castro hade misstänkt och fruktat hela tiden och hans svar var kortfattat: ”Villkoren förkastas. Ordna personligt möte mellan Cantillo och mig.”

Trots att man längre fram förnekade det var Förenta staterna aktivt engagerade i hemliga manövrer för att förhindra att Castro tog makten. Rapporten från undersökningskommissionen angående misslyckandet vid Grisbuktsinvasionen säger att CIA först försökte samverka med Justo Carillos Montecristi-grupp som hade kontakter med armén i syfte att sätta upp en ny regim som kunde blockera vägen för Castro. Den 8 december 1958, konstaterar rapporten, tog Förenta staternas förutvarande ambassadör på Kuba, William D. Pawley, och CIA:s lokale chef i Havanna, James Noel, ”kontakt med Batista och föreslog bildandet av en junta som Batista kunde lämna över makten till”. Utrikesdepartementet stödde dessa ansträngningar medan CIA då tycks ha slagit om rodret sedan man tidigare under året hade givit ekonomiskt

stöd åt 26 juli-rörelsen.

Castro och Cantillo träffades i närheten av Palma Soriano den 28 december, och rebellbefälhavaren upprepade att han underkände juntan; makten, sade han, måste tryggas genom den revolutionära armén. Eftersom Santiago var omringat gick Cantillo med på att göra uppror den 31 december och kapitulera ovillkorligt till Castro med sitt folk. Celia Sánchez och Vilma Espín var närvarande tillsammans med Raúl Chibás och major José Quevedo som just hade anlänt till Castros nya högkvarter vid en sockerfabrik utanför Palma Soriano. Quevedo var den utomordentligt duktige Batista-officer som Castro hade besegrat i juli och vunnit för Rebellarmén (på 1980-talet var Quevedo Kubas militärattaché i Moskva). Cantillo bröt emellertid sitt löfte, underrättade Batista om planen på en junta och gav honom tid till den 6 januari att lämna landet. Därpå bad han Castro om en veckas uppskov med deras överenskommelse, vilket genast väckte Fidels misstankar. Händelserna inträffade emellertid slag i slag. Che Guevara tog slutligen Santa Clara den 30 december efter att ha satt ett pansartåg ur funktion, och regimen hade ingen plats kvar att dra sig tillbaka till. Strax efter midnatt på nyårsafton åkte Batista, hans familj och närmaste medarbetare till Columbialägrets flygfält och därifrån reste han till Dominikanska republiken. Hans sista åtgärd var att utnämna general Cantillo till överbefälhavare.

Fidel Castro tillbringade nyårshelgen i stillhet på sockerfabriken tillsammans med Celia och sina närmaste chefer. I en radioutsändning tidigt på morgonen fick han veta vad som just hade hänt i Havanna. Carlos Rafael Rodríguez befann sig också i Palma Soriano. men tydligen träffade han inte Castro denna kväll; Chibás, som av Celia hade förts in till Fidels rum, säger att han verkade irriterad över Rodríguez närvaro. Chibás tror att det berodde på att det inte var bra för hans image. (Besynnerligt nog befann sig Errol Flynn också i Palma Soriano i just detta ögonblick för att spela in en film.) Denna morgon bildade Cantillo i huvudstaden en junta under ledning av Carlos M. Piedra, medlem av högsta domstolen, och Castro skred genast till handling. I ett tal i *Radio Rebelde* från dess nya studio i Palma Soriano ställde Castro först ett ultimatum till Santiagos garnison att ge sig klockan 18.00 eller också skulle han gå till anfall mot dem. Han sade att ”det som hände 1898 kommer inte att upprepas”, en anspelning på det faktum att amerikanska förband inte hade tillåtit kubanska frihetskämpar att ta sig in i staden efter avslutandet av kriget mot Spanien. Sedan utfärdade han en proklamation till nationen i vilken han fördömde juntan som ”diktaturens verktyg” och utlyste generalstrejk till dagen därpå. Han gav Camilio Cienfuegos och Che Guevara order att marschera mot Havanna för att inta respektive Columbialägre och Cabañafästningen. ”Rebellarmén kommer att fortsätta sin överväldigande operation”, skrek Castro. ”Revolution — ja; militärkupp — nej!”

I Havanna gav juntan upp före skymningsdags. Klockan tolv på dagen träffade en diplomatisk delegation, varibland märktes amerikanske ambassadören Earl Smith, general Cantillo i presidentpalatset. På eftermiddagen kapitulerade officerarna i Columbialägre för överste Ramon Barquín som just hade frigivits ur fängelset på Pinjeön där han avtjänade straff för att ha konspirerat mot Batista. Barquín satte Cantillo i husarrest, och vid midnatt anlände ett plan från Pinjeön som medförde de andra officerare som suttit fångna där, bland dem kapten José Ramón Hernández, och sådana civila ledare som Armando Hart. Cienfuegos och Guevara hann inte fram till Havanna förrän på eftermiddagen den 2 januari, så i tre dagar var huvudstaden utan regering och ledning; men det förekom inga våldshandlingar och inga hämnandeaktioner i staden; under natten bara jublade man, sjöng och dansade. Kubanerna hade anammat Castros vädjande i radio att inte ta makten i egna händer.

Fidel Castro och hans följe anlände till Santiago den 2 januari i en explosion av folklig glädjeyra. Han tog symboliskt Moncadakasernerna där han hade inlett revolutionen den 26 juli 1953 i besittning. Han utnämnde Manuel Urrutia till Kubas provisoriske president, förklarade Santiago som Kubas provisoriska huvudstad och höll samma kväll sitt första tal

som segerrik ledare av revolutionen inför en våldsamt jublande folkmassa. Han slog omedelbart an framtidens ton, den framtid som redan hade inletts: ”Revolutionen tar sin början nu. Revolutionen kommer inte att bli någon lätt uppgift. Revolutionen kommer att bli ett mycket svårt företag, fyllt av faror. Denna gång skall Revolutionen, lyckligtvis för Kuba, verkligen komma till makten. Det kommer inte att bli som 1968 när nordamerikanerna kom och gjorde sig till landets herrar... I detta ögonblick måste vi befästa vår makt innan vi gör något annat... Revolutionen kommer inte att ske på två dagar, men nu är jag säker på att vi verkställer Revolutionen; att republiken för första gången kommer att vara helt fri och att dess folk skall få vad det förtjänar... Detta krig vanns av folket!...”

IV. Revolutionen (1959-1963)

Kapitel 1

Fidel Castro tog makten i Kuba och igångsatte sin stora revolution i januari 1959, till dundrande applåder från det överväldigande flertalet av sina landsmän. Inom arton månader hade han fört landet fram till tröskeln av ett marxist-leninistiskt samhälle och till ett förbund men Sovjetunionen. Som hans närmaste kommunistiske kollega, Carlos Rafael Rodríguez, sade: ”den demokratisk-borgerliga perioden i Kuba upphörde faktiskt i augusti 1960”, och Castro själv sade vid samma tidpunkt att ”vi gick in i ett nytt skede” av revolutionen. Han förklarade också att den revolutionära rörelsen måste vara ett verk av ”nya” kommunister... för de var inte kända som sådana”. Samma månad godkände CIA formellt topphemliga planer på att mörda honom.

Castro satte från första dagen av sitt makttillträde igång med att röja undan varje spår av den gamla samhällsordningen på Kuba. Han genomförde detta genom det ovanliga tillvägagångssättet att i drygt ett år leda en ”parallellregering” i Havanna, okänd för hans egna kabinettsmedlemmar, för att inte tala om sina kubanska medbröder, tills kontrollen över revolutionen helt var i hans hand. På samma hemliga sätt förhandlade han omedelbart om en pakt med de ”gamla” kommunisterna, och, vid sidan av detta, upptog han de första samtalen med en sovjetemissarie över kaviar och vodka på sitt INRA-kontor hösten 1959.

Den interna historien när det gäller den nuvarande kommuniststaten på Kuba har aldrig förr publicerats och i sina huvuddrag är den alltså okänd för kubanerna i allmänhet. Den har här rekonstruerats med hjälp av intervjuer som ägt rum i Havanna 1985 med sådana som personligen var sysselsatta med att arbeta i Castros ”osynliga regering” och med hjälp av sådana sidoordnade aktiviteter som skapandet av speciella skolor där ”gamla” kommunister undervisade ”nya” kommunister, toppmännen i *Fidelistas*, i marxism-leninism, till att börja med i total hemlighet. Offentligt vägrade sig Castro ursinnigt mot inhemska och utländska anklagelser att kommunism började sippra in i hans ”humanistiska” revolution och att de satte de av sina krigskamrater som på grund av detta ställde sina poster till förfogande i fängelse för landsförräderi. Castros ariadnetråd förblev osynlig medan ”Högste ledaren” (som Fidel nu kallades), solande sig i nationens beundran, utformade sin ”sanna” revolutionära struktur.

I fred som i krig var Castro en strategins och taktikens mästare liksom när det gällde att välja rätt tidpunkt. Ser man tillbaka på vad som hände under revolutionens första år med facit i hand står det klart att han exakt visste vad han gjorde hela vägen fram, att hans skenbara improvisationer var omsorgsfullt uttänkta och att ingenting lämnades åt slumpen. Castro insåg framför allt annat att hans egen personlighet var en rent praktisk affär, nyckeln till hela företagets framgång, och detta faktum utnyttjade han till det yttersta. Castro, som alltid hade hävdats att propaganda var vital när det gällde att mobilisera massorna för en revolution, tog omedelbart hand om televisionen som redan var väl utvecklad på Kuba 1959, det idealiska hjälpmedlet för att främja hans egna och revolutionens intressen. Han var en född tevepersonlighet och han sålde bokstavligt talat revolutionen per teve. Antonio Núñez Jiménez, den lärde geografen och författaren som var samordningsman för ”inre teamet” och har stått vid hans sida i närmare trettio år, säger att när det gäller en ledares relationer till sitt folk ”är fallet Fidel unikt i modern historia... Lenin hade inte radio och television och, vad mera är, Lenin hade aldrig det övertag över Sovjetfolket som Fidel hade över kubanerna.”

Politiskt sett uppträdde Castro med påfallande smartness från det ögonblick han hade makten i sina händer. Efter att ha framtvingat ett sammanbrott för den junta som genom att utlysa generalstrejk och hota med anfall mot huvudstaden och Santiago hade försökt ersätta Batista i Havanna, höll han det politiska trycket uppe i en hel vecka. Han förlängde generalstrejken

med två dagar som en garanti mot nya kupp försök (det gav också anledning till en helgdag för att fira segern med Castro som centrum för nationens uppmärksamhet), och den 3 januari anordnade han en långsam segermarsch mot Havanna på romerskt maner. Denna morgon förhandlade han emellertid först med Camilo Cienfuegos som kom per flyg från Havanna för att informera honom om säkerhetsförhållandena i huvudstaden och instruerade Raúl att stanna kvar för att skydda eftertruppen. Marschen mot Havanna varade i fem dagar och nätter; omgiven av sina *barbudos* satt Fidel uppflugen på en stridsvagn eller i en jeep och fick motta entusiastiska hyllningar av befolkningen. Varje steg av marschen bevakades i teveprogram som gick ut i direktsändning över hela landet. Med sitt halvautomatiska gevär med kikarsikte över axeln och de hornbågade glasögonen nedhasade på den romerska näsan företedde Castro en avbild av den store fältherren-filosofen. Det berömda skägget, cigarren mellan hopbitna tänder och den olivgröna uniformen (med en liten medaljong av Heliga jungfrun av Cobre lagom synlig under den öppna skjortan) var symbolerna för Castros personlighet, just på det sätt han ville bli sedd och ihågkommen för evigt. Var och varannan minut gjorde han halt i människomyllret för att omfamna någon han kände, för att ropa ut en slogan, säga några ord, rentav hålla ett tal. När Castros slutoffensiv inleddes på hösten ledde han trehundra man, när han trängde in i Santiago hade han tretusen beväpnade rebeller under sig. Och under marschen mot Havanna var han som råttfångaren från Hameln och drog till sig mer och mer folk. Han berättar att när han kom fram till Bayamo i västra Oriente anslöt sig den reguljära arméns förband på tvåtusen man med stridsvagnar och artilleri till hans marschkolonn på ettusen man (överskottet på manskap placerades i Santiago, Havanna, Las Villas och på andra håll). För tillfället var han tacksam för tillskottet av dessa soldater. Skapandet av en ny armé skulle snart följa.

Det var otvivelaktigt en risk för Castro, fysiskt såväl som psykiskt, att befinna sig på marsch i fem dagar, men han hade räknat med att hans pålitliga befälhavare runt ön skulle se till att ingenting oväntat hände; han stod i konstant telefon- och radiokontakt med dem. Beträffande risken för mord var Castro fatalist och inte beredd att offra sin kontakt med massorna för säkerhetsanordningar. Och tanken på att marschera till Havanna längs hela den centrala motorvägen innebar en sådan fantastisk politisk möjlighet att visa upp sig och var ett sådant bevis på hans absoluta grepp om nationen, medan folkets beundran för honom växte — tack vare televisionen — att den helt enkelt inte kunde förbigås. Castro var till och med i stånd att kontrollera revolutionspolitiken från landsvägen trots de kaotiska och stökiga förhållanden som omgav hans marsch. Med Celia Sánchez som sakkunnig övervakare av kommunikationerna lyckades Fidel ordna privata samtal med de män som han ville sätta på nyckelposter (Raúl Chibás, 26 juli-rörelsens skattmästare, flög till exempel från Santiago till Camagüey där han hann ifatt Högste ledaren och kunde meddela honom att han inte var intresserad av den finans-ministerpost som erbjöds honom; andra gensköt Castro på andra håll för att diskutera sin framtid). Samtidigt skickade Celia ut budskap kring hela Kuba för att kontakta gamla vänner som Fidel ville träffa så fort som möjligt.

I Cotorró, strax utanför Havanna, fick Castro slutligen träffa sin son Fidelito som han inte hade sett sedan han lämnade Mexiko två år tidigare. Fidelito som nu var nio år kom i sällskap med släktingar för att träffa sin far; Mirta, hans mor, hade uppenbarligen inget emot återföreningen och hade redan börjat förlora kontrollen över pojken. Castro tog honom snart bort från en privatskola i Havanna och placerade honom på en internatskola efter att ha sett till att han skulle få träffa honom så ofta som möjligt. Snart begav sig Mirta och hennes man och barn för gott till Spanien och Castros gamla vän Naty Revuelta åtog sig att skaffa Fidelito en skola.

Vad Castro än planerade för Kubas framtid hade hans instinkt övertygat honom att en mjuk och allmänt accepterad övergång var politiskt önskvärd. Av denna anledning lät han sin handplockade provisoriske president, Manuel Urrutia, utse premiärminister och ministrar i

Santiago denna första vecka, fast han givetvis höll ett vakande öga på proceduren. För egen räkning lade Fidel beslag på titeln Högste befälhavare, en titel som han hade burit redan i Sierra Maestra, i vetskap om att hans verkliga makt låg i Rebellarméns totala lojalitet. Urrutia, som hade anlänt till Sierra föregående december (men bara träffade Castro två gånger), utsåg ett synnerligen förnämligt kabinett. Gruppen som huvudsakligen hade hämtats ur 26 juli-rörelsens högerflygel innehöll bara tre gerillakamrater som ministrar, bland dem Faustino Pérez, en veteran bland bergets kämpar men ideologiskt moderat. De andra *barbudos* var Augusto Martínez Sánchez som försvarsminister och Humberto Sorí-Marín, som hade utformat jordbruksreformen i Sierra, som jordbruksminister. Av grundarna av 26 juli-rörelsen efter Moncada var det bara Armando Hart som erbjöds plats i kabinettet, och han utsågs till utbildningsminister. Den ende ideologiske vänsterrepresentanten var Osvaldo Dorticós Torrado, minister för det revolutionära rättsministeriet, som på slutet av 30-talet hade tillhört det illegala kommunistiska partiets universitetskommitté. Han hade anslutit sig till Castro-rörelsen i slutet av 50-talet och hade en tid varit ordförande i kubanska advokatsamfundet. Samma post hade också innehafts av José Miró Cardona som Urrutia utnämnde till premiärminister. Urrutia skrev senare att han för Castro hade framhållit ”önskvärdheten av att utnämna ett kabinett som representerade alla de revolutionära fraktionerna, men Castro motsatte sig detta och hävdade att regeringen måste bli så homogen som möjligt”. I den här situationen ville Castro att denna homogena grupp skulle hämtas ur 26 juli-rörelsens led som åtnjöt respekt i hela världen.

Rättare sagt, Castro behövde omedelbart kompetent folk. Rebellarmén, bondedominerad och i överväldigande grad illitterat, kunde inte erbjuda administratörer på någon nivå, förvisso inte på ministernivå (Faustino Pérez, Martínez Sánchez och Sorí-Martín var intellektuella med universitetsexamen och alla tre identifierades med 26 juli-rörelsen). Fastän Castro längre fram förklarade att revolutionen måste vända sig till de ”gamla” kommunisterna på grund av att Sierra-rebellerna saknade erfarenhet av statlig administrativ verksamhet, kunde han inte göra detta under minst två år utan att utlösa opposition från stora delar av Kubas befolkning och från Förenta staterna. I slutet av 1960 var hans polisiära och politiska kontroller tillräckligt starka för att kunna tygla den inhemska oppositionen, och hans relationer med USA hade försämrats till den grad att han inte längre behövde ta den amerikanska faktorn med i räkningen när han formulerade sin utmanande politiska linje. Vid det laget hade Castro råd att öppet gå samman med kommunisterna i Socialistiska folkpartiet (PSP).

När ”Högste ledaren” höll kommunisterna utanför kabinettet 1959 (Dorticós vars anknytning till kommunisterna mestadels var okänd, accepterades utan svårighet av Urrutia), måste han också utestänga Studenternas revolutionära direktorat på samma gång som han måste vidmakthålla den provisoriska regeringens ”homogena” karaktär; dessutom hade DR utmanat honom genom att ockupera presidentpalatset i Havanna och universitetet med hjälp av beväpnade *guerrillas* innan Rebellarmén hann fram till staden. För att undvika opposition i förväg såg Fidel avsiktligt till att hans bror Raúl och Che Guevara blev föga synliga utåt. Raúl hade sin post som kommandant i Santiago och Che var kommandant på La Cabaña-fästningen i Havanna, men deras makt och inflytande var långt större än deras befattningar utvisade. De deltog i alla hemliga revolutionära politiska beslutsfattanden och spelade en viktig roll genom att placera kommunistorienterade rebeller från Sierra-armén på strategiska andrahandsposter överallt inom landet. Med 26 juli-rörelsens imponerande fasad smyckad av sådana internationellt ryktbara ekonomer som Rufo López-Fresquet som finansminister och Felipe Pazos som chef för Nationalbanken, vilket skänkte respektabilitet åt den nya regimen, använde Castro och hans medhjälpare mellantiden till att diskret bygga upp den marxism-leninistiska strukturen.

Som vanligt envisades Che Guevara med att vara rakt på sak och frispråkig när ledarnas kärntrupp arbetade bakom kulisserna. Enrique Oltuski, som var landets förste

kommunikationsminister (och, tjugotre år gammal, den yngste av ministrarna) innan han avskedades och sattes i fängelse, erinrade sig senare denna öppenhet i ett samtal med Guevara under Las Villas-kampanjen 1959, när han stod i spetsen för 26 juli-rörelsen i denna provins. Medan de diskuterade framtiden och Oltuski manade till försiktighet för att inte provocera Förenta staterna sade Che till honom: ”Jaså, så du är en sån där som tror att vi kan göra revolution bakom ryggen på amerikanerna... Vilken stor skit du är! Vi måste från första början göra revolutionen till en kamp för livet mot imperialism. En verklig revolution kan aldrig gå under förklädnad...” I en föreläsning i Havanna den 27 januari över ämnet ”Rebellarméns sociala planer” gick Guevara långt utanför vad Castro var beredd att säga offentligt när han förklarade att den jordbruksreform som man undertecknat i Sierra Maestra 1958 inte var ”komplett” utan ett övertagande av stora jordegendomar och att småbönder och Rebellarmén skulle genomföra nya lagar. Vid en tidpunkt då Castro vädjade om hänsyn till utländska investeringar meddelade Guevara sina åhörare att ”vi är en väpnad demokrati”, att samhällsnyttiga företag (som ägdes av amerikanska bolag) måste förstatligas och att ”hela den kubanska nationen måste bli en gerillaarmé” för att försvara sig mot aggression från ”en stat som nästan är en världsdal”. Emellertid fäste man inte alltför stor uppmärksamhet vid den argentinske läkaren och hans föredrag — inte ännu.

Det var mot Fidel Castros offentliga aktiviteter som Kuba och en stor del av den fascinerade omvärlden riktade sina blickar under dessa första månader av ”Befrielsens år” (Castro älskade franska revolutionens sätt att namnge årtalen på sitt eget sätt, som om han därmed ville suddas ut det förgångna) och han trollband sin publik. Hans intåg i Havanna den 8 januari var en apoteos, otroligt skickligt regisserad. När Fidel körde in i den gamla kolonialstaden i täten för sin Kolonn 1 ringde kyrkklockorna, fabriksvislorna tjöt och fartygssirenera bölade. Första anhalten blev hamnen och han steg ombord på *Granma* som låg förtöjd där – man hade nyligen tagit henne till Havbanna – hälsad av kanonsalut från flottans fregatter. Castros bilkortage tog sig sedan genom de täta folkmassorna på torget framför presidentpalatset där Högste befälhavaren önskade ta emot Manuel Urrutia och regeringen. Urrutia hade kunnat flytta in i palatset tidigare under veckan när Rebellarmén förmådde DR:s guerrillas att lämna byggnaden, men de beväpnade studenterna höll alltjämt universitetet ockuperat, och nu stod Castro inför sin största kris. Han valde att lösa den genom retorik i stället för våld och detta gav honom ny sympati och nytt stöd.

Det hade blivit natt den 8 januari när Fidel kom fram till Columbialägrets högkvarter i nordvästra Havanna för att hålla sitt stora segertal inför tiotusentals kubaner som i flera timmar hade väntat på honom. Hans huvudtema var Rebellarméns ansvar att fullfölja den revolution som inletts, och detta gav honom anledning att betona behovet av revolutionär enighet och slutligen avslöjade han att DR hade lagt beslag på vapen. Castro vände sig till Camilo Cienfuegos, Rebellarméns stabschef och den näst populäraste av revolutionärerna, och frågade honom: ”Gör jag rätt, Camilo?” och Cienfuegos svarade, under folkets jubel: ”Du gör rätt, Fidel!” — och en ny revolutionslogon hade sett dagens ljus.

Castro sänkte rösten och förklarade att han hade en fråga att ställa till ”folket”. Han inledde därmed en ny teknik i ledarskapets konst; en dialog med massorna varigenom de kunde godkänna hans politik med unisona svar på hans ”frågor”. Han skulle snart komma att kalla det ”direkt demokrati... på torget”, öppnare och hederligare än de förlegade korrupta valprocedurerna i det förflutna. Men denna första kväll var frågorna: ”Varför smuggla in vapen i detta ögonblick? Varför?... Vapen — till vad? Mot vilka skall de användas? Mot den revolutionära regering som har hela folkets stöd? (Rop: NEJ!)... Ar det samma sak när domaren Urrutia styr Republiken som när Batista styrde Republiken? (Rop: NEJ!)... Vapen, till vad? Har vi diktatur här? (Rop: NEJ!)... Kommer de att slåss mot en fri regering som respekterar folkets rätt? (Rop: NEJ!)... Vapen, till vad — när allmänna val skall utlysas snarast möjligt... Gömma vapen, till vad? För att öva utpressning mot Republikens

president?... Vapen, till vad?... Så jag måste tala om för er att för två dagar sedan tog sig medlemmar av en viss organisation in på en militärbas och tog femhundra gevär och sex kulsprutor och åttiotusen patroner! (Rop: DEM SKALL VI TA HAND OM.)”

”Vapen — till vad?” blev det nya revolutionära slagordet, och senare samma kväll överlämnade DR-*guerrillas* som sett Castro i teve vapnen till Rebellarmén varefter krisen kunde upplösas utan blodsutgjutelse. Inom kort skulle ledare från DR ansluta sig till Fidels inre cirkel, och de blev en stöttepelare inom hans säkerhetssystem medan han införde socialism på Kuba. I sitt tal i Columbialäget frågade Castro folkmassan om han skulle acceptera den ”petition” som hade riktats till honom från den provisoriska regeringen om han ville bli Högste befälhavare för krigsmakten till lands, till sjöss och i luften och reorganisera de väpnade styrkorna. Till svar fick han ett enhälligt ”Ja”. Han underrättade sedan nationen om att medan ”hederliga soldater som inte har stulit och inte har mördat” skulle ha rätt att fortfarande tjäna i armén ”vill jag också säga er att de som har mördat inte kommer att kunna rädda sig undan exekutionsplutonen”. Detta var hans sätt att informera om att rättegångar och avrättningar av ”Batistas krigsförbrytare” snart skulle sättas igång. Castro avslutade sitt första stora offentliga tal som ledare för Kuba med följande ord: ”För oss står principerna över alla andra hänsyn, och vi kämpar inte av ärelystnad. Jag tror att vi tillräckligt starkt har demonstrerat att vi har kämpat utan ärelystnad. Jag tror inte att någon kuban hyser det minsta tvivel om det!”

När han slutade tala lyste strålkastarna som dränkte honom i ljus plötsligt på två vita duvor som slagit sig ned på hans axlar. Denna mäktiga symbolism utlöste en explosion av ”...FIDEL!... FIDEL!... FIDEL!...” när natten började möta de första gryningsstrimmorna. Kubaner är ett folk med starka rötter i religiös och spiritistisk övertro, ett faktum som har sin förankring i det afro-kubanska slaveriets traditioner, och denna natt i januari bekräftade deras tro: i den kubanska myten representerar duvan liv och nu hade Castro fått dess beskydd. Och det skulle visa sig att duvor gång på gång skulle slå sig ned på hans axlar när han stod inför sitt folk. Förgudningen av Fidel Castro blev ett följdfenomen av hans seger, i så hög grad hade han vunnit folkets hjärtan. Tidskriften *Bohemia* skulle inom kort publicera ett synnerligen kontroversiellt porträtt av den trettioettåriga med en diskret kristusgloria kring sin skäggiga uppenbarelse. En del kubaner tyckte att detta var att driva den politiska lojaliteten väl långt. Men Raúl Chibas som reste med Castro en del av vägen från Oriente till Havanna minns att mellan Santiago och Bayamo ”omfamnade äldre kvinnor honom där vi drog fram... Var femte minut, vid varje infartsväg på motorvägen, hejdade kvinnor honom, de gamla kvinnorna kysste honom och sade att han var större än Kristus.”

Castro måste själv ha känt en djup frändskap med Kristus. I ett tal strax före påsk i mars mässade han: ”Det finns de som säger att de är kristna och är rasister. Och de är i stånd att korsfästa en som en gång Jesus, därför att man säger ett okänsligt och håglöst samhälle sanningen. Därför att Jesus Kristus — och jag vill inte jämföra mig med Honom, inte på minsta sätt — därför att vad jag säger är detta: varför korsfäste de Jesus Kristus? Det är en god sak att vi talar om detta under den heliga veckan. Det fanns en orsak till att de korsfäste Jesus Kristus. Och det var helt enkelt därför att Han försvarade sanningen. Därför att Han var en reformator inom detta samhälle, därför att Han inom detta samhälle gisslade fariseism och allt slags skrymteri. Ty Kristus gjorde inga rasåtskillnader, och Han behandlade de fattiga på samma sätt som Han behandlade de rika och de svarta likadant som de vita. Detta samhälle, som Han sade sanningen, kunde inte förlåta Honom Hans förkunnelse och det slutade med att de korsfäste Honom, helt enkelt därför att Han hade sagt dem sanningen.”

Antonio Núñez Jiménez säger att senare under 1959 sade Castro i ett ”hemligt tal” inför tjänstemän i Institutet för jordbruksreformer: ”Revolutionen upphörde att vara något romantiskt för att bli något där det endast fanns plats för dem som genomgår den metamorfos som det innebär att bli en revolutionär och följer Kristis föreskrift när han sade: 'Lämn allt

vad I haven för händer och följ mig.' Detta är verklighet." I ett tal i teve i december till revolutionens försvar betonade Castro särskilt att han hade besökt en romersk-katolsk kongress i Havanna därför att "vår Revolution på intet sätt är emot religion... vår Revolution strävar att stärka människors tankar och sinnen... När Kristi läror omsätts i handling kommer det att bli möjligt att säga att en revolution sker i världen... Eftersom jag gick i en religiöst färgad skola minns jag många av Jesu ord, och jag minns att mot fariséerna var Han oförsonlig... Ingen glömmer att Jesus blev förföljd; och låt ingen glömma att Han blev korsfäst. Och att det alltid stod strid kring Hans tal och idéer. Och att Hans tal inte väckte anklang bland de förnäma utan slog rot i de palestinska fattigas hjärtan..." Tjugofem år senare fortsatte Castro att peka på Jesus som sitt föredöme och kristendomen som den filosofiska grunden för den kubanska socialistiska revolutionen.

Denna socialistiska revolution igångsattes i hemlighet genom Fidel Castros "osynliga regering" och hans hemliga överläggningar med "gamla" kommunister några dagar efter det att han hade anlänt till Havanna. Eftersom han uppenbarligen inte hade någon del i regeringsarbetet under de första sex veckorna utan "bara" fungerade som Högste befälhavare för armén kunde Castro ägna sig åt dessa uppgifter utan att väcka onödig uppmärksamhet. Hursomhelst var hans rörliga aktiviteter runt om och i Havanna en god täckmantel. Under den månad som följde på hans ankomst till huvudstaden den 8 januari höll Castro åtminstone tolv tal, en del av dem utförliga politiska deklARATIONER inför stora folkmassor och deklARATIONER inför olika grupper; han höll fem större presskonferenser, huvudsakligen för utländska journalister och hade två längre framträdanden i teve (talen och presskonferenserna kom också i teve). I slutet av januari flög han till Caracas på sin första utlandsresa som den segrande revolutionsledaren för att tacka amiral Larrazábel och venezuelanska regeringen för vapenhjälpen till Sierra 1958. Han besökte också presidentkandidaten Rómulo Betancourt, trots sitt förakt för honom som reformist (och inte revolutionär) i Latinamerikas "Demokratiska vänster". Venezuelanerna som året innan befriats från diktaturen gav Castro ett bedövande hjärtligt mottagande. Han gjorde en snabbvisit till Artemisia och till Pinar del Río i Havannaprovinsen, de två områden varifrån hans flesta kamrater vid Moncada kom och tillbringade fyra dagar i Oriente i städerna vid Sierra Maestras fot, varvid han talade för folket om jordbruksreformen. Och den 9 februari förkunnade han den revolutionära regimens beslut att förklara den argentinskfödde Che Guevara för kubansk medborgare, som en gärd av tacksamhet och som det lagliga steget som måste tas för att han skulle få bekläda något statligt ämbete på Kuba. Allt som allt var det svårt att hålla jämna steg med Fidel när han störtade in eller ut i sin takvåning på Havana Hilton Hotel, som till en början fick tjäna som bostad och huvudkontor.

Under tiden företog han sina hemliga politiska operationer på två nivåer samtidigt, de samlades senare på en och samma nivå när socialistiska "revolutionära enheter" inympades på Kuba arton månader senare. På den första nivån låg kontakterna och förhandlingarna med det gamla kommunistiska ledarskapet i Folksocialistiska partiet som växte fram som en följd av Castros långvariga diskussioner med Carlo Rafael Rodríguez i Sierra Maestra under senare hälften av 1958. På den andra nivån återfanns den "osynliga regeringen". Att Castro fattade beslutet att söka samarbete med kommunisterna före Batistas fall bekräftas av Fabio Grobart. Den nu åttioårige Grobart, en av grundarna av Kubas kommunistiska parti och för närvarande dess krönikör och äldsta medlem av centralkommittén, minns att dessa konsultationer började under den nya regimens "första dagar". De hemliga samtalen mellan Castro, hans kamrater och kommunistledarna var emellertid ingen genväg till en maktfördelning utan ytterst invecklade debatter om hur ett enat revolutionärt parti skulle kunna formas om till en marxist-leninistisk maktfaktor och hur under mellantiden kommunistiska begåvningar bäst skulle kunna användas för att administrera landet och förbereda övergången. Castro yrkade från första början på att det "gamla" kommunistiska partiet skulle inkorporeras i ett nytt under hans ledarskap. På detta sätt krävde han att partiet faktiskt skulle övergå till honom, en åtgärd

utan motstycke i kommunismens historia.

Det behöver inte sägas att Castros engagemang i denna process var beroende av hans bedömning att den moderata regimen under Urrutia var av övergående natur, i det långa loppet oacceptabel som ett instrument för revolutionen. Detta var anledningen till att han måste skapa en ”osynlig regering” för att snabbt leda nationen in på den revolutionära vägen medan tanken på samgående med kommunisterna gavs fast form. Dessutom måste dessa konsultationer försiggå i absolut hemlighet på grund av de oändligt känsliga ideologiska faktorerna, när det gällde både kommunistiska partiet och 26 juli-rörelsen och den djupa bitterhet och misstänksamhet som rådde mellan dem. Varken Castro eller de ledande kommunisterna som underhandlade med honom ville medge att de faktiskt var sysselsatta med att krossa sina respektive politiska organisationer i deras nuvarande form. Alla dessa överväganden gjordes utan hänsyn till vad man kunde förvänta sig från Förenta staternas sida om det blev bekant att Högste befälhavaren var involverad i kommunism. Denna försiktighet kom till uttryck i några ord som Castro sade privat under krigsåren: ”Jag skulle kunna proklamera socialism på Turquinetoppen, det högsta berget på Kuba, men det finns ingen som helst garanti för att jag skulle kunna ta mig ner från berget efteråt.”

Som Fabio Grobart formulerade det i en lång diskussion om förhållandet mellan Castro och kommunisterna: ”En process som tog månader och år var nödvändig för att förbereda allmänna opinionen på nödvändigheten av att ha ett enat kommunistiskt parti och att kommunism inte är så farligt, så illa...” Men 1969 var det ortodoxa kommunistpartiet inte heller moget för Castro. Den 11 januari utfärdade partiets exekutiva byrå en deklARATION som manade till försvar av revolutionen och fasthållande vid revolutionär enhet, men först i augusti följande år erkände partiet öppet sitt långvariga ”misstag” att ha underskattat och missuppfattat Castros rörelse från tiden för Moncada-attacken. Under denna botgöringsakt fick ledarskiktet manövrera med största varsamhet, och Fabio Grobart säger att det var omöjligt att under de första månaderna av 1959 offentligt tillkännage att dessa möten ägde rum. Även efter det att beslutet att bilda ett enat kommunistiskt parti under Castro hade tillkännagivits försökte en del betydande gammalkommunistiska ledare att sabotera det hela; det gick så långt att åtskilliga av dem sattes i fängelse för ”konspiration”.

Castro höll de flesta av dessa hemliga möten i en villa på en bergstopp i fiskebyn Cojimar, cirka femton kilometer öster om Havanna. Denna villa hade han i mars fören längre period fått låna av Agustín Cruz, en förutvarande *ortodoxo*-senator, även om de första mötena ägde rum i privata hem i Havanna. Den stora villan i Cojimar med utsikt över havet stod under bevakning av Rebellarmén. Här kunde man vara helt ostörd. Fidel använde den som sitt residens, växelvis med Velia Vedados våning och takvåningen på Hilton under revolutionens första år. Under sina sammanträffanden med kommunisterna hade Castro alltid sällskap med Che Guevara, Camilo Cienfuegos, Ramiro Valdés och ofta av Raúl som pendlade mellan Santiago och Havanna. Cienfuegos, arméstabschefen, tycks i hemlighet ha varit kommunist under kriget och hade bekänt sig till marxismen under marschen mot Las Villas föregående höst. Hans bror Osmany, en arkitekt som hela kriget vistades i Mexiko, tillhörde partiet. Ramiro Valdés, veteran från Moncada, från fängelset, *Granma* och Sierra Maestra, hade varit Che Guevaras ställföreträdare vid slutet av kriget och var nu chef för Rebellarméns underrättelseavdelning, G-2 (dvs hemliga polisen). Valdés var en öppen beundrare av kommunismen och Sovjetunionen. Fidel var alltså den ende utan öppet engagemang i kommunismen. Partiets förhandlare stod under ledning av Blas Roca, dess generalsekreterare sedan 1934, och gruppen omfattade Carlos Rafael Rodríguez och Aníbal Escalante från exekutiva byrån. Alla dessa var betydligt äldre än *Fidelistas* och behandlades med en viss högaktning av de unga rebellerna — dock inte av Fidel.

Blas Roca, som var sjuttiosju år gammal och hade återhämtat sig efter ett slaganfall när han år 1985 gick med på att berätta om sina minnen, var den förste som träffade Castro efter

revolutionen och hade personliga relationer till honom utanför gruppdiskussionerna. Han säger att ”vi började hålla sammanträden så fort Fidel, Che och Camilo hade kommit hit”. Han minns hur Castro skrattande anmärkte: ”Herregud, nu är det vi som regerar och fortfarande måste vi träffas i hemlighet.” Vid ett annat tillfälle uppstod det stor munterhet när Che anmärkte: ”Ja, saker och ting har verkligen förändrats nu när vi har ett program att gå efter.” Blas Roca säger att på den tiden visste inte gemene man inom partiet att ledarskiktet hade kommit att betrakta Castro som den dominerande revolutionsledaren på Kuba: ”Vi gav inga upplysningar till de militanta grupperna, bara till ett fåtal av ledarna”. På samma sätt avstod partiledningen enligt Blas Roca från att informera partimedlemmarna om att Castro betraktades som socialist och marxist eftersom ”förhandlingarnas framgång var sammankopplade med behovet av att hindra amerikanerna från att komma med jätterubriker om en intervention som de hade gjort i Guatemala, och vi måste fortsätta att hålla tyst om vår hemlighet som vi dittills hade gjort och vilket hade medverkat till framgången”. Han säger emellertid att ledande kommunister börjat råda partiorganisationerna att godkänna Castros beslut och regeringsutnämningar, och man betonade att medlemskap i partiet inte medförde speciella rättigheter under revolutionstider, i motsats till vad många aktivister ansåg. Blas Roca säger att vid fackföreningsmöten var han angelägen om att tala om för arbetarna att ”en ny ledare för den kubanska arbetarklassen hade fötts, och denne nya ledare är Fidel”.

Fabio Grobart minns att med tiden blev förhandlingarna mellan *Fidelistas* och kommunisterna en institution. ”Det rådde koordination emellan aktiviteterna och vi samarbetade”, säger han. ”Detta var inledningen.” I slutet av 1959 eller början av 1960 kom Castro och kommunisterna fram till att tiden att sätta igång med organisationen av ett enat kommunistiskt parti hade kommit, men Fabio Grobart framhåller att det första steget var att sätta upp De Integrerade revolutionära organisationerna (ORI) genom att förena 26 juli-rörelsen, Socialistiska folkpartiet och Studenternas revolutionära direktorat. Varje part behöll sin identitet och självständighet, säger han, även om man erkände Castros absoluta ledarskap. 1961 slogs de tre organisationerna formellt samman som ett förspel till grundandet av det nya kommunistpartiet 1965. Det verkliga födelseåret var emellertid 1959, och nedkomsten skedde i villan i Cojimar, fiskebyn där Ernest Hemingway hade hittat sin gamle man och havet.

Bland de första beslut Castro och kommunisterna gemensamt fattade var att grunda speciella skolor där man skulle undervisa *Fidelistas* i marxism-leninism, särskilt sådana som hade en avgjord politisk framtid, som en förberedelse till kommuniststyre på ön. De kallades ”Skolor för revolutionär instruktion” (EIR), som till en början maskerade den marxistiska undervisningen bakom en fasad som skulle visa statliga befattningshavare hur man skulle administrera revolutionära institutioner. I själva verket var de en motpart till de centra för militär politisk skolning som sattes upp i Havannas militärområde av Camilo Cienfuegos och Che Guevara och senare kom att omfatta alla Rebellarméns förband. Dessa centra växte fram ur ”Skolan för instruktion inom förbanden” som letts av kommunistiska officerare vid Raúl Castros ”andra front” 1958; lärarkåren utgjordes av medlemmar ur Socialistiska folkpartiet och officerare med medlemskap i partiet. Detta stod i överensstämmelse med Castros princip att Rebellarmén måste spela en ledande ideologisk roll i revolutionen, och den grundläggande militära kurslitteraturen var ”Förberedande handbok i medborgarkunskap”, utgiven i slutet av 1959. Den ingick i Rebellarméns utbildningsprogram och dess grundton var i huvudsak marxistisk och betonade ”den antiimperialistiska kampen”.

På den civila sidan grundades den första Skolan för revolutionär instruktion i slutet av 1959, i ett hus vid Primera Avenida i Playastadsdelen i västra Havanna och ett helt nätverk av sådana skolor sattes officiellt igång i december 1960. Den förste ledaren av skolan var Lionel Soto, ordförande för Socialistisk ungdom vid Havannauniversitetet under 50-talet och nära vän till Castro, och de första lärarna var kommunistiska intellektuella, som Raúl Valdés Vivó, och dess toppskikt sådana som Carlos Rafael Rodríguez, Blas Roca och Lazaro Peña. Fabio

Grobart säger: ”Huvudmännen i Skolorna för revolutionär instruktion kom till att börja med från Socialistiska folkpartiet därför att de hade den största erfarenheten av att undervisa i och organisera sådana skolor.”

Vid demaskeringen av De integrerade revolutionära organisationerna 1960 fick de marxist-leninistiska skolorna avgörande betydelse när det gällde att rusta de ”nya” kommunisterna för deras uppgifter i det enade parti som inom kort skulle bildas. Som Grobart uttrycker det: ”Den person som genomgår denna skola är en *kadermedlem*, på många sätt redo att bli en politisk ledare av revolutionen.” Under årens lopp centraliserades dessa skolor under Níco López Centralskola för det kubanska kommunistiska partiet, som i själva verket är ett marxist-leninistiskt universitet som erbjuder allt, från tre månaders grundkurser till en femårig doktorandlinje i samhällsvetenskap. Alla innehavare av de högsta kubanska statstjänsterna måste ha tagit sin examen på Níco López (så till exempel återvände José Fernandez, Kubas vicepresident och utbildningsminister, till skolan efter att ha fyllt femtio för att avlägga sin examen), och kurserna omfattar vetenskaplig kommunism och ateism, partiorganisation, ideologisk kamp, världshistoria, Kubas historia, filosofi, socialistisk politisk ekonomi och kapitalistisk ekonomi. Vid slutet av 1961 läste mer än 30 000 personer vid indoktrinerings-skolorna, men eliten utgjordes av en grupp om femtiotre av de mest lovande unga ledarna som, med början i januari 1962, genomgick intensiva dagliga notimmar kurser i marxism, ekonomi och filosofi. I mars kom Fidel Castro till skolan för att ur denna grupp välja ut en hemlig specialistgrupp på tjugo unga tjänstemän för att bevaka övergången från ORI till ”Den kubanska socialistiska revolutionens Förenade parti” (PURSC), en övergång som just hade offentliggjorts och bildade övergångsskedet till det nya kommunistiska partiet. Vid slutet av 1960 fanns det fortfarande inga kommunister i det kubanska kabinettet, men marxism-leninismen hade gjort ofantliga landvinningar på Kuba. Detta gällde förvisso Fidel Castros ”osynliga regering” 1959.

Denna grupp bar det oskyldigt klingande namnet ”Kontoret för revolutionär planering och samordning”, för den händelse man skulle ställa några frågor, men dess existens var bokstavligt okänd utanför Fidel Castros allra innersta krets. Arbetande som en hemlig specialistgrupp som utförde grundläggande politiska uppgifter för Castros räkning hade den som ledare Antonio Núñez Jiménez; Che Guevara, Vilma Espín, Oscar Pino Santos och Segundo Ceballos satt med i ledningen. Núñez Jiménez som kände Castro flyktigt sedan universitetstiden anslöt sig till Che Guevaras Kolonn i Las Villas vid höstoffensiven 1958, då som kapten i Rebellarmén, och blev sedan hans ställföreträdande kommandant över La Cabaña-fästningen. Núñez Jiménez, som var lidelsefullt marxist-leninistiskt orienterad, introducerades i den inre cirkeln kring Castro av Che Guevara och började genast på heltid som högt uppskattad kompanjon och planeringsexpert. Som geograf, geolog och historiker var och är han djupt förtrogen med Kubas problem — just den man som Castro behövde, intellektuellt och ideologiskt, för övergångsstadiet.

Alfredo Guevara var Fidels kommunistiske vän från universitetet, hans kamrat under resningen i Bogota och offer för Batistapolisens tortyr under det sista krigsåret. Han reste sedan till Mexiko. Fidel bad nu sin syster Lidia att hämta honom från Matanzas dit han just hade återvänt från landsflykten medan hon var på väg från Oriente till Havanna under första veckan i januari. Alfredo Guevara som hade börjat arbeta med film hade hoppats kunna starta en revolutionär filmindustri, men Fidel förklarade för honom att han behövdes för andra viktiga uppgifter. Vilma Espín var en MIT-utbildad ung kvinna från Santiago som hade anslutit sig till Raúl Castros ”andra front” 1958 och sedan hade gift sig med honom i januari 1959; bröllopet hade ägt rum i Oriente men Fidel hade inte haft tid att närvara. Raúls närvaro vid arméförbanden i Santiago var fortfarande nödvändig, men han var inte desto mindre djupt engagerad i ”den osynliga regeringen” när han pendlade mellan de båda städerna. Oscar Pino Santos, en kommunistisk ekonom, och Segundo Ceballos, en äldre journalist och specialist på

jordbruksfrågor, var rådgivare men deltog aldrig i politiska beslut. Pedro Miret var Fidels *aide-de-camp*, alltmer engagerad i den hemliga planeringen när den ursprungliga gruppen under 1959 utvecklade sig till en fullständig ”osynlig regering”, Celia Sanchez var Fidels personliga huvudmedhjälpare.

Specialistgruppen träffades i en villa i badorten Tarara där Che Guevara återhämtade sig efter en tids sjukdom och överansträngning — två år av astmaattacker och malariaanfäll hade tagit hårt på hans fysik. Tarara låg en halvtimmes bilfärd från Havanna, några kilometer öster om Cojimar dit Fidel flyttade i mars. Tarara-teamets huvuduppgift var att, också detta i hemlighet, utforma en ny lag om jordbruksreformer, mycket mer långtgående än den Castro hade undertecknat i Sierra Maestra föregående år, och dessutom nya revolutionslagar. De skulle också göra sig förtrogna med viktiga områden inom den offentliga administrationen som en förberedelse för det slutgiltiga maktövertagandet. Núñez Jiménez säger att ”under två månader höll vi sammanträden om natten i Tarara där Che var konvalescent”. Castro, säger han, höll sig informerad om utformandet av den nya jordbrukslagen, centralfrågan i den revolutionära lagstiftningen, och ”kom med nya idéer och ändringsförslag”. Enligt Núñez Jiménez hölls förslaget hemligt tills Castro lade fram det för justitieministern Dorticós för granskning, varvid han förbigick hela det övriga kabinettet; Dorticós stod Castro nära.

Alfredo Guevara ger den bästa skildringen av den handlingsfrihet och det mandat specialgruppen hade. Han säger att ”vi sammanträdde varenda natt fram till gryningen i Ches villa, och sedan kom Fidel och ändrade allting” i förslaget om jordbruksreform, ”men vi förberedde också nya lagar för handelssjöfarten, och vi måste specialisera oss på de konstigaste saker; vi fick till exempel börja arbeta i Nationalbanken”. Felipe Pazos var regimens nya chef för Nationalbanken (han, Raúl Chibas och Castro hade utformat det första Manifestet från Sierra Maestra 1957), men Alfredo Guevara minns: ”Castro ville att vi skulle börja gå till banken och vi kom dit en gång i veckan... Fidel sade gång på gång: 'Vi vet inte vad en bank är och det måste vi ta reda på.' ” Senare skulle Che Guevara efterträda Pazos som chef för Nationalbanken.

”Ingen visste vad vi gjorde”, säger Alfredo Guevara. ”Jordbruksministern visste inte att vi utarbetade en jordbruksreform och ingen annan visste det heller.” Jordbruksminister var vid den här tiden Humberto Sorí-Marín som hade utformat lagförslaget i Sierra Maestra och som senare blev arkebuserad för konspiration mot Castroregimen. Men Guevara minns: ”Vi upptäckte under våra diskussioner att ingen av oss hade några kunskaper, att alla var för en jordbruksreform men att ingen visste egentligen vad som behövde göras på det här området... Handelssjöfarten var ett annat ämne som vi inte visste något om.”

”Den osynliga regeringens” aktiviteter förändrades och växte när Castro övertalade president Urrutia att José Miró Cardona skulle lämna in sin avskedsansökan som premiärminister och att han den 13 februari skulle tillsätta Fidel själv som premiärminister, en lätt uppgift. Omständigheterna gjorde att Miró Cardona inte kunde arbeta effektivt som premiärminister, huvudsakligen därför att ministrarna för det mesta klarade av sina projekt tillsammans med Castro privat uppe i hans svit på Hilton Hotel. Urrutia skrev före sin död i landsflykt att Castro hade besökt honom i början av februari för att tala om att han skulle tacka ja till att bli premiärminister, ”men eftersom han skulle ha ansvaret för regeringens politik måste han ha tillräcklig bredd på sina befogenheter för att kunna arbeta effektivt”. Carlos Rafael Rodríguez som flera år senare skrev om dessa händelser formulerade det mera rakt på sak: ”Den regering som bildades den 1 januari kunde inte betraktas som en verkligt revolutionär regering med hänsyn till dess sammansättning eller arbetsätt... Den revolutionära makten vilade vid den här tiden utanför regeringen — i Rebellarmén under ledning av Fidel Castro. Hans utnämning till premiärminister tycktes förena den revolutionära makten med regeringsmakten.” Men Castro ville för en tid ha kvar alla ministrar i kabinettet och förkastade Urrutias erbjudande om att avgå. Han gick fortfarande bara framåt steg för steg, trots att han av Urrutia och

kabinettet hade fått en förändring av den nya kubanska författningen godkänd; denna författning hade antagits av kabinettet bara sex dagar tidigare, den 7 februari.

Urrutias makt inskränktes till att utfärda lagar, fast, som han skrev, Castro ”visserligen gav mig vetorätt men bad mig att använda den så sällan som möjligt”. Från och med nu började Castro sitta som ordförande vid kabinetsammanträdena i presidentpalatset, med Urrutia som stumt vittne, och med Tarara-gruppen agerande som den osynliga sambandsfaktorn. Alfredo Guevara säger att Castro ålade honom att sammankalla kabinettet och hjälpa honom att leda det. Strax därefter flyttade Castro till Cojimar där specialgruppen slog upp sitt högkvarter, nu med ännu större maktbefogenheter. Che Guevara hade fullständigt återhämtat sina krafter och kunde lämna Tarara. Det första stadiet i den kubanska revolutionen hade fullbordats under Castros öppna övertagande av den totala makten. Nu var han och hans team beredda för nästa fas.

Kapitel 2

Men den omedelbara och överväldigande verklighet som Fidel Castros Kuba stod inför var förhållandet till Förenta staterna, beläget endast nittio sjömil därifrån. Antagonismen mellan den nya kubanska revolutionen och dess grannar kom ögonblickligen, oförsonligt, våldsamt — och oundvikligt. Vad Castro hade utlöst på båda sidor om Floridasundet var en explosion av nationalism, historisk bitterhet och missförstånd, helt motsatta uppfattningar om nationella intressen och en jordbävningssliknande kulturchock på vilket allt sammantaget ingendera sidan var det minsta beredd.

Denna antagonism vändes snart i öppen, ömsesidig fientlighet. Den var en föregångare till de stora och våldsamma konfrontationerna mellan kubaner och amerikaner som hade sin grund i att Castro valde den kommunistiska vägen till revolutionen, i frågor som gällde ideologin och slutligen i den kubansk-sovjetiska militäralliansen. Sett i ett perspektiv av mer än ett kvartsekel är det uppenbart att antagonismen i själva verket var förutbestämd av den historiska verkligheten och det fanns bokstavligen talat ingenting som kunde ha gjorts för att undvika en kollisionsskurs inom ramarna för vad som då var politiskt realiserbart. I ett nötskal kan man säga att Fidel var besatt av fruktan för att hans revolution skulle frånrävas kubanerna av Förenta staterna, på samma sätt som Kubas självständighet stals efter spansk-amerikanska kriget 1898, då amerikanerna (inte bara Eisenhoweradministrationen) i *barbudos* utmanande hållning såg ett illavarslande hot mot deras egna nationella och ekonomiska intressen och inte alltid förmådde skilja mellan verkligt och inbillat hot.

Dessa grundläggande attityder visade från första början hur den store och den lille grannen betar sig mot varandra. Det skulle emellertid vara ett grovt historiskt misstag att sluta sig till att hade Castro och Eisenhower (och deras politiska anhängare) handlat på ett mindre paranoiskt sätt skulle kanske den slutliga utgången ha tett sig annorlunda. Faktum var att Förenta staterna inte kunde tolerera en revolution som den var oförmögen att påverka eller kontrollera omedelbart söder om Key West i Florida. Castro, som förkastade den ”geografiska fatalism” som alltid kom kubaner att rygga inför nationella beslut som eventuellt kunde väcka nordamerikanernas misshag, var också beredd att hävda sitt totala oberoende. I hans tankar innefattade denna valfrihet redan inympandet av marxist-leninism på Kuba trots att han fortfarande var långt ifrån beredd att proklamera den. Därför var ingen varaktig kompromiss någonsin tänkbar, och det är bevisligen felaktigt att tro att aktioner från USA:s sida drev Castro mot kommunismen eller att, omvänt, Förenta staterna beslöt att störta honom först efter det att han hade format sin revolution till ett antiamerikanskt och prokommunistiskt instrument.

Det finns rikhaltiga bevis för att Castros mål i de omedelbara efterdyningarna av segern var att gjuta in revolutionär enhetlighet i sitt eget kommunistiska parti när så var möjligt, och det

finns ingen anledning att betvivla hans kommentar över detta tema tjugosju år senare: ”Vi genomförde vårt program undan för undan. All denna (amerikanska) aggression påskyndade den revolutionära processen. Var detta orsaken? Nej, det skulle vara fel att säga. Jag tror inte att aggression är orsaken till socialism på Kuba. Detta är falskt. På Kuba tänkte vi genomföra socialism på det mest korrekta sätt, inom en lämplig tidrymd, med minsta möjliga trauma och problem, men aggression från imperialismens sida påskyndade den revolutionära processen.”

I Washington var beslutsamheten lika stor. Även innan de som drog upp de politiska riktlinjerna åt Eisenhower började fatta vad det var som hände på Kuba (och de lyckades aldrig riktigt fatta det, vilket invasionen i Grisbukten två år senare skulle utvisa) hade man på högsta nivå fattat beslutet att göra sig av med Castro. Framförallt upptog föredragningslistan för Nationella säkerhetsrådets sammanträde den 10 mars 1959 — två och en halv månad efter Batistas nederlag och med president Urrutia och ett moderat kabinett alltjämt uppenbart i regeringsställning på Kuba — som huvudfråga formaliteterna kring att föra ”en annan regering till makten på Kuba”. Kubanerna hade ännu inte tagit hand om eller förstatligat någon amerikansk egendom på ön, och Förenta staterna hade såtillvida ingen anledning att klaga över några åtgärder från kubanernas sida. I själva verket gick den officiella politiken ut på att verka välvilligt inställd till Castro; den 7 januari blev Förenta staterna det andra landet i världen (efter Venezuela) att erkänna revolutionsregimen. Sovjetunionen hade ingen diplomatisk representation i Havanna och tycktes helt ignorera Castros kamp mot Batista. Philip W. Bonsal, en amerikansk karriärdiplomat, liberal till sin läggning och utmärkt väl insatt i Latinamerikas problem (dessutom talade han flytande spanska), utsågs omedelbart till ambassadör på Kuba för att ersätta Earl T. Smith, Batistas vän. Bonsal (som hade tjänstgjort på Kuba som ung attaché och vars far var krigskorrespondent 1898) träffade Castro i Cojimar den 5 mars, dagen efter det att han överlämnat sina kreditivbrev till Urrutia, och deras första samtal blev behagligt. Ambassadören skrev senare att ”jag uppmuntrades att tro att vi kunde knyta fruktbara kontakter som skulle bli till fördel för bådas våra länder”, och, ”Castro uttryckte sina varma önskningar om att vi ofta skulle få träffas”. Följande dag talade Castro i ett tevetal om sina ”vänskapliga och hjärtliga samtal med USA:s ambassadör” och avslöjade sina planer på att följande månad besöka Förenta staterna som gäst hos amerikanska tidningsutgivare (men i december 1961 kom Castro med en annan version i ett nytt teveanförande i vilket han anklagade Bonsal för att ”uppträda som en som kom för att lämna instruktioner”).

Det förblir ett mysterium varför Nationella säkerhetsrådet diskuterade Castros störtande endast fem dagar efter hans första sammanträffande med amerikanske ambassadören utan att ge diplomatin en chans. Rådet visste inte att Castro i det långa loppet inte var villig att bibehålla goda relationer med Washington eftersom han otvivelaktigt insåg att det var omöjligt med hänsyn till hans revolutionsprogram, så hela diskussionen verkade tämligen meningslös — om inte Eisenhoweradministrationen hade en hemlig andra plan att få revolutionen att spåra ur som en ren principalsak. Ett liknande tillvägagångssätt hade tillämpats i Guatemala 1954, med samma ledning inom Vita huset och CIA, och det kan ha förefallit lätt att upprepa operationen på Kuba fem år senare. Att en sådan politik underminerade ambassadör Bonsals ställning, eftersom han inte blev underrättad om den, innebar inga problem för dem som drog upp de politiska riktlinjerna; det var det normala förfarandet i en situation av detta slag.

Emellertid var underrättelsepersonalen splittrad när det gällde Kuba. Så kom till exempel en specialistgrupp på kubanska förhållanden i en hemlig promemoria fram till att Castro inte var ”en moskvaorienterad kommunist” vid den här tiden, en korrekt uppfattning som delades av ambassadör Bonsal. En enig styrelse förkastade denna slutsats efter påtryckningar av CIA-chefen Allen W. Dulles, mannen bakom ingripandet i Guatemala, men så sent som den 5 november 1959 vittnade general C.P. Cabell inför senatens underutskott för inrikes

säkerhetsfrågor om att inte ens kommunisterna på Kuba betraktade Castro som ”medlem av det kommunistiska partiet eller ens som prokommunist... Vi vet att kommunisterna betraktar Castro som en representant för borgerligheten och var oförmögna att offentligt erkännas av honom eller få samarbete med honom under revolutionen.” I efterhand är det uppenbart att dessa åsikter hade gallrats ut av CIA:s Havannaavdelning, antingen från partimedlemmar långt nere på rangskalan som var omedvetna om de hemliga förhandlingarna mellan *Fidelista*-ledningen och deras egna ledare, eller från sådana som visste om den saken men ville vidmakthålla den uppfattningen att Castro var obesmittad av Marx och Lenin. Det var inte förrän i mars 1960 som Förenta staternas regering uttryckligen beslöt att företa halvmilitära åtgärder mot Castro. CIA hade börjat utrusta de första anti-gerillaförbanden som dök upp i Escambraybergen på centrala Kuba under senare hälften av 1959. Dessa *guerrillas* var mestadels Batista-soldater, rika bönder och ett fåtal högerinriktade intellektuella och äventyrare. Just som dessa gerillaband började vålla Castro problem tog CIA sin hand ifrån dem lika oöverlagt som de ursprungligen hade uppmuntrat dem.

På våren 1959, när Castro förberedde sig på att i triumf bege sig till Förenta staterna gällde de verkliga spänningar som hade utvecklats mellan de båda länderna en oändlig serie av dagliga irritationsmoment som samlades på hög snarare än djupgående politiska relationer på regeringsnivå. Ännu en gång var det emotionella och psykologiska faktorer som färgade relationerna — och klyftan av kulturellt missförstånd vidgades. Problemet var att amerikanerna envisades med att bedöma kubanska attityder med amerikansk måttstock, och kubanerna svarade med att mäta amerikanerna med kubanska mått — i en allt snabbare och skadlig ond cirkel. Ingenstans kom detta fenomen mer öppet till synes än när det gällde rättegångarna mot batistatrogna ”krigsförbrytare” inför revolutionsdomstolar.

Enklast uttryckt gällde frågan, så som Fidel Castro och massor av kubaner såg saken, att medan Förenta staternas regering aldrig protesterade inför det mördande och torterande av tusentals av den gamla regimens motståndare som företogs av Batistas polis och soldater (och USA:s allmänna opinion lade knappast märke till det) var nu amerikanerna indignerade över att de segrande revolutionärerna bestraffade de skyldiga med avrättningar och långvariga fängelsestraff. Varken Castro eller massor av andra kubaner som normalt var föga blodtörstiga kunde fatta varför faktiskt helt andra principer tillämpades på dem och varför Förenta staterna så grundligt och ursinnigt fördömde revolutionen för att handla enligt sin syn på rättvisa. Klimax i denna tragedi av missförstånd kom när Wayne Morse, den store liberalen från Oregon, ställde sig upp i senaten och fördömde det kubanska ”blodbadet” och krävde att avrättningarna skulle stoppas ”tills känslorna hade hunnit svalna”. Castro, som såg ett hot mot sin revolution i varje slag av kritik mot Kuba svarade med att rättvisa skulle skipas ”tills alla Batistaregimens förbrytare har ställs inför rätta” och att ”om amerikanerna inte gillar det som sker på Kuba kan de landsätta sina marinsoldater och det kommer att innebära 200 000 döda gringos...” Detta var en replik i förbigående till en hop journalister och Castro var klok nog att be om ursäkt för sina ord, men hotelsen fick jätterubriker över hela världen och atmosfären blev ännu mer förgiftad. Detta var redan i januari, mindre än en månad efter revolutionens seger.

Det är otvivelaktigt att Castro använde rättegångarna, ett emotionellt ämne för tusentals familjer vilkas söner, bröder och fäder hade torterats och dödat, för att vända den kubanska folkopinionen mot Förenta staterna. Uppenbarligen kunde man inte ha planerat en sådan utveckling, men hela denna fråga hjälpte till att påskynda och på samma gång rättfärdiga den extremt radikala kurs han gav sin revolution. I den bemärkelsen spelade amerikanerna honom i händerna, men det är precis lika viktigt att — historiskt — placera episoden med rättegångarna i deras rätta perspektiv. Det är viktigt att komma ihåg att så som man allmänt uppfattar uttrycket hade inga ”blodbad” förekommit på Kuba efter Batistas fall. Med andra ord, inga hämndlystna folkmassor tog lagen i egna händer, och den förutvarande

ambassadören Bonsal, en synnerligen objektiv iakttagare, skrev efteråt att ”trettio år tidigare hade Machadoregimens hejdukar som dömts skyldiga till liknande brott spårats upp av mobben och dödsdömd... Castros tillvägagångssätt att sätta upp specialdomstolar för att inför domstol ställa sådana som, enligt Nürnberglagarna, anklagades för allvarliga brott kunde ha blivit en förbättring av den tidigare metoden... Dessa specialdomstolar blev utsatta för alla former av påtryckning, däri inräknat den cirkusliknande atmosfär i vilka många av dem fördes.”

Castro erkänner att cirka 550 av dessa ”batistaförbrytare” avrättades efter summariska rättegångar och senare av speciella revolutionsdomstolar under 1959 och 1960 (specialdomstolarna drogs in efter cirka sex månader men återinfördes i slutet av 1959 för att ta hand om ”kontrarevolutionärer” som hade börjat dyka upp, ibland stödda av CIA). Vad man än kan säga om rättegångsförfarandet vid dessa tribunaler så var de åtalade inte utvalda slumpvis utan därför att man trodde att de hade begått brott i stor skala och följaktligen var skyldiga enligt de revolutionslagar som hade utformats i Sierra Maestra 1958. De kubanska revolutionsrättegångarna hade sålunda ingen likhet med de verkliga blodbad som åtföljde revolutionerna i Mexico, Ryssland och Kina under nittonhundratalet — eller med det gatuvåld som exploderade på Kuba efter Machado, eller i Frankrike och andra naziockuperade länder efter andra världskriget, eller i Venezuela efter störtandet av diktatorn Pérez Jiménez 1958 och i Dominikanska republiken efter mordet på diktatorn Trujillo 1961. På samma sätt avhöll sig den kubanska revolutionen från organiserade massmord, som till exempel skedde med hundratusentals kineser i Indonesien efter den antikommunistiska militärkuppen 1965 eller de tusentals människor som de chilenska militära myndigheterna dödade när de störtade den marxistiske presidenten Salvador Allende 1973. Med tanke på att den allmänna ordningen under revolutionens första dagar upprätthölls av 26 juli-rörelsens lokala milis, scouter och framskjutna avdelningar av Rebellarmén är det ytterst märkligt att de våldsbenägna kubanerna höll sig så pass lugna.

Castros allvarligaste misstag var emellertid att hålla en ”show-rättegång” på Havannas stadion i januari mot tre utomordentligt brutala batistaofficerare. Han hade kanske trott att ett sådant officiellt teveövervakat tillvägagångssätt både skulle desarmera frestelsen att ta lagen i egna händer och visa folket att Batistas brott snabbt bestraffades. Med hänsyn till den internationella allmänna opinionen blev det emellertid en ren katastrof som skapade myten om den ”cirkusliknande atmosfären” som Bonsal hänсыftade på (i själva verket hölls bara en enda rättegång på stadion). Den huvudåtalade var förre majoren Jesús Sosa Blanco, anklagad för en serie mord i Oriente och beryktad för sin brutalitet, men detta var ingen skenrättegång. De tre domarna var jordbruksministern Humberto Sorí-Marin, en katolsk advokat som var Rebellarméns krigsdomare (senare skjuten för kontrarevolutionär verksamhet); Raúl Chibás, den moderate finansministern från 26 juli-rörelsen (som flydde från Kuba två år senare) och Castros vapenbroder Universo Sánchez. Sosa Blanco och hans medåtalade hade sina försvarsadvokater. Sosa Blanco bidrog emellertid till den cirkusartade atmosfären genom att skrika att han blev behandlad som ett offer under en romersk cirkusföreställning. Han dömdes till döden, fick sedan domen fastställd under lugnare förhållanden inför krigsrätt.

Raúl Chibás, som på Castros personliga begäran hade fungerat som domare vid andra rättegångar, säger tjugofem år senare i sitt hem i USA att dessa procedurer var helt och hållet lagliga. ”Jag godkände helhjärtat dessa rättegångar”, säger han. ”Jag var för den saken långt i förväg, och i Sierra Maestra diskuterade jag med Fidel behovet av att skipa rättvisa efter Batistas störtande... av den anledningen att om rättskipningen inte fungerade skulle folk ta saken i egna händer som under Machado-tiden när folk släpade lik genom gatorna... När man försöker göra detta till något lagligt har man hamnat i en olycklig situation. Olyckligtvis finns det bland folket vanföreställningar i den här frågan, och det talade vi med Fidel om i Sierra... De (batistaofficerarna) hade förvarnats, för vi skickade ut proklamationer från Sierra att

rättvisa skulle skipas mot alla som bestal och mördade bönder, och jag ansåg att vi måste handla i överensstämmelse med det.” Chibás anser att rättegången på stadion blev en ”bumerang”, men Fidel ville visa att dessa män ”var mördare, att de hade begått mer än hundra mord, att de hade våldtagit kvinnor...” Castros nästa misstag var att begära en ny rättegång i mars när en revolutionsdomstol i Santiago frikände fyrtiofyra flygofficerare ur Batistaarmén för att ha fällt bomber mot bönderna i Sierra. Han förklarade i teve att ”revolutionär rätt grundar sig inte på lagtexter utan på moralisk övertygelse”. Major Manuel Piñeiro Losada, en av grundarna av Castros säkerhetspolis, utsågs till ordförande vid rättegången där alla flygarna dömdes till varierande fängelsestraff.

Det återstår en filosofisk aspekt på rättegångsfrågan som spelade en viktig roll i förgiftningen av den kubansk-amerikanska debatten. Huvudpunkten är att Castro anser att revolutionen är i sin fulla rätt att hålla dem på grundval av krigsårens revolutionslagar medan den amerikanska opinionen 1959 förmenade kubanerna denna rätt, en skenhelig attityd som inte tog någon hänsyn till kubanernas känsloläge och krävde anglosaxisk rättskipning. Bortsett från det faktum att kubansk lag grundar sig på Code Napoléon, som (till skillnad från den engelska sedvanerätten) ålägger den åtalade plikten att bevisa sin oskuld, är Castro av den åsikten att ”när vi var en embryonisk stat i Sierra Maestra skrev vi en strafflag för att bestraffa krigsförbrytelser... när revolutionen segrade godkände landets domstolar dessa lagar som tillämpliga, garanterade av den segrande Revolutionen, och dessa domstolar tog hand om många krigsförbrytare som inte kunde undkomma...” Castro säger att ”detta gav upphov till den första kampanjen mot Kuba utomlands, framförallt i Förenta staterna som snabbt insåg att vi här hade ett annat slags

regering, en inte speciellt lätthanterlig regering, och som satte igång med en ursinnig kampanj mot Revolutionen”. Rufo López- Fresquet, den moderate och amerikavänlige finansministern under de fjorton första månaderna av Castro-regimen, har skrivit att ”utlänningen, framförallt nordamerikanen, lägger tonvikten på de lagliga aspekterna i revolutionsrättegångarna, men kubanerna var intresserade av moralisk rättvisa... När en man som skröt med att ha dödat dussintals människor i skydd av sin batistauniform avrättades ansåg kubanerna att rättvisa hade skipats. Den övriga världen koncentrerade sig på kritik av den revolutionära rättsliga processen. Kanske hade båda parterna rätt, men det var miltals mellan dem. Det var inte många sansade röster som ägnade sig åt att förklara denna skillnad ... ”

(Rättegångarna borde varken ha överraskat kubanerna eller amerikanerna: i början av februari 1958, ett år innan kriget slutade, hade Look i New York och *Bohemia* i Havanna var sitt fotoreportage om ”Rättskipning i Sierra Maestra”. Man fick se Castro sitta på marken medan man förhörde fångar som anklagats för mord och våldtäkt inför en ”revolutionstribunal” som varade i tolv dagar och man fick också se Raúl som chef för arkebuseringsplutonen.)

Som en följd av detta började en antikubansk kampanj ta form i den amerikanska regeringen, i kongressen och i vissa media. Övertygade om att en ”Platt-mentalitet” alltjämt förefanns bland många kubaner och amerikaner — tilltron på det för länge sedan avskaffade Platt-avtalet som garanterade USA rätten att intervensera på Kuba — såg Castro konspirationer och sina självförverkligande profetior bli en realitet. När amerikanerna fördömde rättegångarna reagerade Castro med anklagelser att Förenta staterna hade berett en fristad åt Batistas ”värsta krigsförbrytare”, vilket var sant, och att de skulle motarbeta revolutionen, vilket också var sant.

Från och med sin första vecka i Havanna använde Castro varje tal till att så rakt på sak som möjligt tala om för USA att de inte längre hade något att säga till om på Kuba. I ett tal i Lions Club den 13 februari erinrade han sina värdar om att ”det är slut med Platt-avtalet”, att revolutionen redan angreps i Förenta staterna och att kubanerna hade rätt att forma sitt eget öde och ”göra bättre saker än sådana som predikade demokrati och skickade

Shermanstridsvagnar till Batista”. Två dagar senare anförtrodde han rotarianerna att ”ingen kan intervensera här, för suveränitet är inte någon ynnest som har tilldelats oss utan en rätt som vi såsom nation har rätt till”. På eftermiddagen dagen därpå frambringade han bedövande bifall från hundratusentals lyssnare vid ett massmöte framför presidentpalatset när han varnade Förenta staterna; om de ville ha goda relationer med Kuba ”är det första de har att göra att respektera dess suveränitet”. Vid ett massmöte vid palatset fem dagar senare tog Castro åter upp frågan om rättegångarnas giltighet. Han bad att den väldiga människomassan skulle räcka upp en hand ”om ni håller med om att mördarna måste avrättas” — en skog av händer höjdes över plazan, och Fidel sade: ”En jury bestående av en miljon kubaner, av alla åsiktsriktningar och ur alla samhällsskikt, har röstat!”

Under mars månad ägnade sig Castro åt politiska aktiviteter som var minst sagt motsägelsefulla om han verkligen ville åstadkomma en gynnsam förändring när det gällde den amerikanska opinionens inställning till den kubanska revolutionen. Efter att ha tackat ja till en inbjudan från den amerikanska tidningsutgivareföreningen att tala vid dess årsmöte i Washington (man tillät honom på detta sätt att besöka Förenta staterna utan någon inbjudan från Eisenhoweradministrationen) och ha startat ”Operation Sanning” till förmån för amerikanska journalister som var villiga att ta emot kubaner som officiella gäster, hade han ”intervenerat” i det amerikanskägda Cuban Telephone Company, vilket innebar att regimen övertog ledningen för att undersöka hur driften sköttes. Detta stop i samklang med Castros ståndpunkt alltsedan moncadatiden att Kuba måste få handha sina egna offentliga inrättningar, men politiskt var tidpunkten illa vald med hänsyn till hans förestående amerikaresa. Därefter angrep han offentligt Jose Figueres, den förutvarande presidenten i Costa Rica och en av hans tidiga supportrar, genom att anklaga honom för olidliga ”imperialistiska” tendenser; han hade på ett massmöte i hans närvaro sagt att när det gällde kampen mellan Amerika och Sovjet fanns det bara en sida att välja — Amerikas.

Därmed reste Fidel Castro till Förenta staterna.

De flesta latinamerikanska ledarna gjorde en pilgrimsfärd till Washington så snart det var möjligt för att fjäska sig till officiell välvilja och söka ekonomisk hjälp. Fidel Castro utgjorde emellertid ett undantag när han vägrade att be om pengar; han talade inte ens om sådant. Detta kom det officiella Amerika att tappa fattningen. Rufo López-Fresquet, finansministern som fanns med bland Fidels drygt hundra färdkamrater, återgav i sina memoarer detta samtal med Franco: ”Jag vill inte att den här resan skall bli likadan som andra latin-amerikanska ledares som alltid kommer till USA för att be om pengar. Jag vill göra det här till en goodwill-resa. Dessutom kommer amerikanerna att bli förvånade. Och när vi reser tillbaka till Kuba kommer de att erbjuda oss hjälp utan att vi har bett om det. Följaktligen kommer vi i ett bättre handlingsläge.” López-Fresquet svarade att ”resonemanget var inte alltigenom ologiskt”, trots att statskassans reserv vid den här tidpunkten var nere i en miljon dollar. Vad Castro inte anförtrodde sina ministrar var emellertid hans beslutsamhet att visa kubaner och andra latinamerikaner att han kunde uppträda i USA på sina egna villkor (och utan någon officiell inbjudan), uppträda som en jämlike och inte befläcka sig med tal om pengar där han, som den lånesökande, skulle vara *supplikant*. Som Fidel såg saken skulle hans besök i Amerika understryka den kubanska revolutionens absoluta oberoende av Förenta staterna, huvudsakligen därför att han redan betraktade sig som den store ledaren i sin världsdel. Icke desto mindre hade han med sig alla sina viktigaste ministrar och finansexperter.

Castros besök i Förenta staterna, som huvudsakligen var ett PR-arrangemang och ett försök att undervisa nordamerikanerna om latinamerikansk nationalism, började på kvällen den 15 april, i det kaos och den förvirring som karakteriserar alla politiska aktiviteter. Han var två timmar försenad när han steg ombord på sitt plan från Cuban Airlines och fick alla att vänta på båda sidor (till en nervös rådgivare sade han: ”Vi skall stanna femton dagar i Förenta staterna; vad spelar då en och annan timme för roll?”). Fidel Castro njöt uppenbarligen av

situationen. Hans senaste besök i USA hade skett nära fyra år tidigare, när han som fattig och skäligen obskyr revolutionär hade bett kubaner i exil om pengar för att finansiera det utlovade kriget mot Batista och ödmjukt fått be att få sitt uppehållstillstånd förlängt. Och trots all sin anti-amerikanism hade Castro, medvetet eller omedvetet, kommit för att få Nordamerikas godkännande av Fidel Castros personlighet och gärningar; detta är förmodligen anledningen till att han, ännu trettio år efteråt, fortfarande är utomordentligt känslig för vad som skrivs om honom i Förenta staterna, in i minsta detalj.

I Förenta staterna blev Castro utan avbrott firad och undervisad om kommunismens faror och den amerikanska demokratiens skönhetsvärden; högre statstjänstemän, kongressmän och tidningsmän talade på detta beskyddande och irriterande sätt som amerikaner tillgriper när de talar med utlänningar. Han trivdes som fisken i vattnet, han följde spelets regler och charmerade amerikanerna med att säga sådant som han visste att de ville höra. Han bars fram av applåder och den landsomfattande uppmärksamhet han väckte och fick en extra portion sympati genom att han kom dit med nioårige Fidelito som han hade med sig nästan överallt. Sina privata antipatier mot sina värdar reserverade han för kommentarer till vänner i sin personliga livvakt. President Eisenhower såg till att han fick spela golf utanför staden under de fem dagar Castro tillbringade i Washington, vilket inte innebar någon skymf eftersom kubanen inte var statsöverhuvud eller en officiell gäst, även om det kunde ha varit en nyttig gest att inbjuda honom till Vita huset. Icke desto mindre rullade man ofta ut röda mattan för den i olivgrön fältuniform klädda Castro: en lunch med statssekreteraren i utrikesdepartementet Christian Herter som värd; ett två och en halv timme långt sammanträffande med vicepresident Nixon på hans ämbetsrum i det för övrigt folktomma Capitolium (de träffades där en söndagseftermiddag sedan Fidel vägrat att komma till hans bostad) är värt att notera på grund av den totala bristen på ömsesidig förståelse och på grund av Nixons slutsats att kubanen kontrollerades av kommunisterna; den lunch på National Press Club där han under tjugo minuter besvarade frågor på överraskande ledig engelska, om också med stark brytning; han blev utfrågad i teve; han träffade viktiga senatorer och kongressmän; och han var värd vid en mottagning på kubanska ambassaden på Sextonde gatan där han bodde. Vid detta tillfälle uppträdde Castro för första gången i paraduniform med slips och välsittande vapenrock och hade ett kort samtal med sovjetambassadören Mikhail A. Mensjikov. Det var veterligen första gången han sammanträffade med en sovjettjänsteman.

På lediga stunder tittade Castro på monumenten över Jefferson och Lincoln och tillbringade en timme i Washingtons hem i Mount Vernon. Vid Jeffersonmonumentet fick han frågan om han ansåg att man någonsin hade rätt att störta regeringar, och han stod beredd med en lämplig replik: "Jag pläderar för ideliga förändringar när det gäller lagar och författningar, men lag och författning måste gå hand i hand... detta är en revolutionär princip för progressiva förändringar allteftersom människors åsikter förändras." På lördagskvällen, efter mottagningen på ambassaden, återgick Castro lekfullt till sina vanor hemma i Havanna. Under fyra timmar skakade han av sig den enorma amerikanska säkerhetsapparaten och åkte omkring i Washington i en privatbil med fem kubaner. Han åt middag på en kinesrestaurang i centrum, diskuterade politik med en grupp studenter vid ett bord i närheten av hans eget och åkte slutligen hem klockan tre på morgonen.

Politiskt uppträdde Castro mycket smidigt i Washington, fast det i efterhand står klart att han förställde sig, vilket enligt hans sätt att se kunde "rättfärdigas historiskt". När det gällde frågan om kommunismen på Kuba som oändligt många gånger ställdes till honom i Washington upprepade han gång på gång att "vi är inga kommunister", att om det råkade finnas några kommunister i hans regering "har de inget inflytande" och att han inte hade något gemensamt med kommunismen. Det har senare hävdats att vid tiden för sitt USA-besök 1959 hade Castro inte till fullo ordnat sina ideologiska allianser och att hans svar på frågorna om kommunismen följaktligen var sanningsenliga. Denna uppfattning tar emellertid inte hänsyn

till det faktum som då inte var känt, att Fidel hade inlett hemliga samtal om samgående med de ”gamla” kommunisterna åtminstone tre månader före sin resa till Amerika. Förmodligen för att lugna amerikanerna under övergångsperioden efter segern förkunnade Castro att Kuba inte skulle konfiskera utländsk privat egendom (vilket huvudsakligen innebar amerikanskägda företag) och skulle leta efter nya investerare för att skaffa nya jobb. Vid en lunch som gavs av de tidningsutgivare som hade inbjudit honom till Förenta staterna sade Castro: ”Det första diktatorer gör är att döda den fria pressen och införa censur. Det är inget tvivel om att den fria pressen är diktaturens största fiende.”

Det var i Washington som Castro för första gången utmönstrade allmänna val på Kuba inom överskådlig tid; han förklarade i en teveintervju att det måste gå fyra år innan den revolutionära regimen kunde ”åstadkomma villkor för fria val”. Dittills hade Castro sagt att dröjsmålet före valet inte kunde röra sig om mera än två år och han hade inte kopplat tidpunkten till några speciella villkor. Men de första tecknen på en fundamental ändring i den politiska linjen kom i ett tal i Havanna den 9 april, en vecka innan han flög till Washington: ”Vi vill att när det är dags för val... alla skall ha arbete, att jordbruksreformen skall vara genomförd... att varje kuban är medveten om sina rättigheter och skyldigheter... att det finns skolor för alla barn, att alla kubaner skall kunna läsa och skriva... att alla familjer har tillgång till sjukvård... Då kan vi hålla verkligt fria val!...” Vad Castro föreslog var ett generellt uppskjutande, men i Washington valde han att säga att villkoren skulle vara gynnsamma om fyra år; under tiden ”är verklig demokrati inte möjlig för ett svältande folk”.

Nästan omärkligt hade Castro ändrat spelreglerna i den kubanska politiken och han log avväpnande framför tevekamerorna i en studio i Washington. ”Villkoren” för fria val — och Castro sade förvisso inte att fria val var en omöjlighet — det där lät mycket förnuftigt; och när allt kom omkring hade han nittio procent av det kubanska folket bakom sig. När han ryckte fram på olika fronter, däribland några osynliga, hade Revolutionens premiärminister den samlade taktiken och strategin säkert i sin hand. Mycket snart började man höra och läsa slagordet ”Revolution först — Val sedan!” på Kuba och Fidel kunde helt enkelt säga att han lyssnade till folkets röst. Vid årets mitt hade val (liksom antikommunism) blivit ett kontrarevolutionärt tema.

Övertygad om att revolutionspolitiken var under kontroll med Raúl Castro vid rodret (även om försvarsminister Martínez Sánchez var tillförordnad premiärminister) kunde Fidel avnjuta sin nordamerikanska resa och lugnt bereda sig på att förlänga färden till Sydamerika. Han råkade också mitt in i en synnerligen bisarr episod som också var ett stort bluffspel där ingen av spelarna visste tillräckligt mycket om motparten. I själva verket känner Castro ännu i denna dag kanske inte till hela sanningen; det gör bara några gamla insiders i CIA. Antingen för att sätta hans förklaringar om icke-kommunism på prov eller för att dra nytta av hans erfarenheter av kommunisterna hade CIA ordnat det så att Castro fick träffa en person som sades vara deras ledande expert när det gällde kommunism i Latinamerika, en cigarrökande tysk flykting som hette Gerry Drecher (efteråt ofta felaktigt identifierad som ”Droller”) som nyttjade pseudonymen ”Frank Bender”. Han hade inte den minsta aning om Sydamerika. Castro hade vägrat att träffa honom i Washington men ångrade sig och gick med på att träffa honom på sin hotellsvit i New York dit han kom med tåg (efter att ha hållit ett föredrag på Princetonuniversitetet) den 21 april.

Kontakten ordnades genom finansministern López-Fresquet (pådriven av sina amerikanska vänner) som senare skrev att Castro och Bender hade ett privat samtal som varade i mer än tre timmar. Därefter kom Bender ”till mitt hotellrum i euforiskt tillstånd... han bad om en drink”, och han utbrast med stor lättnad: ”Inte nog med att Castro inte är kommunist, han är en stark motståndare till kommunism.” Bender berättade sedan för López-Fresquet att ”han hade kommit överens med Castro om ett utbyte av information om kommunisternas aktiviteter och att jag skulle bli den kubanska kontaktmannen”. López-Fresquet skrev att ”månaden därpå,

vid en mottagning på franska ambassaden i Havanna, kom en hög amerikansk tjänsteman fram till mig och gav mig ett muntligt meddelande till Castro från mr Bender. Vid nästa regeringsammansträde fick Castro hans meddelande. Han sade ingenting om det, och han gav mig aldrig någon information som jag kunde lämna mr Bender, experten på kommunister.” Vad López-Fresquet inte sade något om var att Bender-Drecher förberedde sin roll som en av huvudkonstruktörerna av Grisbukts-invasionen som skulle äga rum två år senare; han skulle leda den politiska delen av operationen. Det var ett sällsamt möte. Väntade sig verkligen Bender att Castro skulle ge honom informationer om kommunism, och var han lättlurad (han hade ingen möjlighet att känna till Castros förhandlingar i Cojimar med kommunisterna)? Misstänkte Castro att han hade att göra med en ärkekonspiratör (förmodligen inte)? Och till López-Fresquet som fortfarande hade kvar sina illusioner sade Castro i Washington: ”Hör du, Rufo, jag tänker låta kommunisterna sticka ut hakan så att jag får reda på vilka de är. Och när jag har fått veta vilka de är tänker jag göra mig av med dem allesammans med ett enda svep av min hatt.”

I New York tillbringade Castro fyra dagar som segerrik hjälte, han kontaktade FN, höll ett tal en kväll för trettiotusen personer i Central Park, besökte kaffe- och sockerbörsen och höll tal vid luncher och middagar till bokförläggare, affärsmän och finansmän. Han gjorde ett starkt intryck, och man fäste föga avseende vid hans anmärkning inför Förenta nationerna att kubanerna var ”enhälligt” mot omedelbara val därför att de stod inför risken att ”oligarki och tyranni skulle komma tillbaka”. Lika liten uppmärksamhet ägnade man en förstasidesartikel i *New York Times* av dess Havannakorrespondent Ruby Hart Phillips den 23 april. Där stod att ”Socialistiska folkpartiet organiserar varenda stad och by... kommunisternas inflytande i fackföreningarna ökar... ledare i 26 juli-rörelsen bekämpar dessa kommunistiska ansträngningar, men de unga rebellerna är i jämförelse med kommunisterna amatörer när det gäller att organisera sig”. Från New York reste Castro per tåg till Boston, höll ett föredrag på Harvarduniversitetet och fortsatte sedan till Montreal där han sade att han omedelbart skulle bege sig till Buenos Aires för att bevista en latinamerikansk ekonomisk konferens.

Fidel Castros beslut att flyga till Sydamerika efter avslutandet av den nordamerikanska resan bottnade i hans beslut att omedelbart nå ställningen som Sydamerikas ledande statsman — det var hans första Bolívar-inspirerade gest — och att betona sin självständighet gentemot USA. Samtidigt var Castro uppenbarligen angelägen om att klargöra sin inställning till latinamerikanska revolutioner och Kubas vilja att vid behov ge dem en hjälpande hand.

Castros grundläggande syn i denna fråga var att Kuba skulle erbjuda ”gästfrihet”, arbetstillfällen och hjälp åt landsflyktiga från latinamerikanska länder som hoppades kunna störta diktaturerna i sina hemstater. Detta var i själva verket hans första deklARATION om sin ”internationalism”, men, som han skulle upprepa gång på gång under de följande trettio åren; ”den kubanska revolutionen är ingen exportartikel”; revolutioner måste bygga på interna förhållanden. Inte desto mindre måste han ha varit medveten om de spänningar som utlöstes medan han befann sig i Washington och som grundade sig på rapporter om att nicaraguanska, panamanska och haitiska rebeller när som helst var beredda att anfälla sin hemländer från kubanska baser. Dessa rapporter kom faktiskt som en obehaglig överraskning för honom, och det rådde vid den här tidpunkten starka misstankar om att de där expeditionerna hade fått stöd av Raúl Castro i Fidels frånvaro. Den 18 april häktades sålunda mer än etthundra nicaraguaner i ett läger i provinsen Pinar del Rio och provinsens rebellarméchef beslagtogs deras vapen och förklarade att Fidel hade förbjudit invasioner från Kuba. Samma dag sade en oppositionsledare från Panama som hette Ruben Miró i Havanna att hans väpnade styrkor skulle landstiga i Panama inom en månad. Den 21 april häktades Dame Margot Fonteyn, balettdansösen, i Panama och landsförvisades och hennes politiskt verksamme man, Roberto Arias, gick under jorden efter det att deras yacht hade kryssat kring kusten på ett misstänkt sätt. López-Fresquet som var i Boston med Castro minns att han lyssnade till ett upphetsat

telefonsamtal mellan Fidel och Raúl den dag Panama meddelade att man hade tillfångatagit tre rebeller på kusten, två av dem kubaner; Fidel tog uppenbarligen sin bror i upptuktelse.

När Fidel gjorde halt i Houston i Texas, på väg från Montreal till Sydamerika den 27 april flög Raúl upp från Havanna för en halvtimmeslång konferens med honom mellan fyra ögon på flygplatsen. Det blev aldrig offentliggjort varför Fidel hade kallat till sig Raúl, men dagen därpå, medan hans plan flög över Kuba, fördömde han i ett radiotal de ”oansvariga” kubaner som hade landstigit i Panama och skadat revolutionens sak. I ”De Amerikanska staternas organisation” i Washington fördömde den nye kubanske ambassadören, Raúl Roa García, händelsen i Panama — och Fidel fick allmänt erkännande för sin statskloket. Trogen sin ”internationalism” vände han emellertid aldrig några latinamerikanska revolutionärer ryggen. Castro hade en obestridd talang att i alla lägen avgå med segern.

Castro ägnade tio dagar åt sin sydamerikanska resa, ännu en triumf för honom och hans revolution. Han samlade stora folkskaror, applåderades vilt och ägnades stor uppmärksamhet av de lokala ledarna. I Port of Spain hälsades han av premiärminister Eric Williams; i Sao Paulo förklarade han att ”våra aspirationer är desamma som hela Sydamerikas” och flög sedan till den blivande huvudstaden Brasilia för att konferera med presidenten Juscelino Kubitschek; i Montevideo välkomnades han av Uruguays regering och talade vid ett massmöte; när han kommit tillbaka till Brasilien konfererade han på nytt med Kubitschek, höll tal vid ett massmöte och medverkade i teveprogrammet ”Här har du ditt liv”. Men resans höjdpunkt var den ekonomiska konferensen i Buenos Aires där Castro satt i sin olivgröna fältuniform bland världsdelens finansministrar (Förenta staterna hade bara skickat en statssekreterare, en sorglig kontrapunkt) och förkunnade att ”tiden är inne för Latinamerikas folk att dagligen sträva efter att gå till botten med våra ekonomiska problem”. I detta tal den 2 maj inför ”De tjuoetts kommitté” krävde Castro att USA skulle anslå trettio miljarder dollar i ekonomiskt bistånd under ett decennium, en tanke som man i Washington omedelbart avfärdade som löjlig och demagogisk. Men mindre än två år senare skulle president John F. Kennedy erbjuda tjugofem miljarder dollar till Latinamerikas utveckling enligt ”Alliansen för framstegsprogram”, vilket Castro senare med ett skratt betecknade som ett försök att stjäla hans idéer. Castro hade förvisso en sällsynt känsla för latinamerikanska stämningar och behov som ingen USA-regering under de kommande decennierna kunde eller ville förstå. Och kontrasten mellan hans framgångsrika resa och de nedgörande attackerna mot vicepresident Richard Nixon i hela Sydamerika exakt ett år tidigare underströk dramatiskt känsloläget i den delen av världen.

Castro som var han kom blandade sig i folkmyllret — i Förenta staterna, i Kanada, i Sydamerika — var alltid ett lätt mål för mördare. Ändå gjordes aldrig något öppet försök att mörda honom, och Castro gav bevis för sin gerillafatalism. När han i New York gjordes uppmärksam på en ”mordkomplott” log han och sade: ”Inte bekymrar det mig. Jag tänker inte leva en dag längre än till den dag då jag skall dö.”

Castro återvände till Havanna den 7 maj, och dagen därpå inleddes nästa viktiga fas i den kubanska revolutionen. Alltid medveten om behovet av kontakt med folket samlade han tiotusentals åhörare under ett massmöte på den stora Medborgarplatsen (nu heter den Revolutionstorget) för att högtidligt försäkra att ”Revolutionen aldrig skall vika från sina humanitära principer... inte heller principen om social rättvisa på Kuba”. Sedan gav han sig iväg i en bilkortege till sin villa ute i Cojímár för att för sina ministrar lägga fram texten till den jordbruksreform som ”den inre cirkeln” i hemlighet hade utformat tidigare i Che Guevaras kvarter. Den 17 maj godkändes lagen av hela regeringen, strax nedanför krigsårens högkvarter i La Plata i Sierra Maestra, och i ett teveframträdande därifrån förkunnade Castro att ”Kuba står inför en ny epok”.

Huvudstadgarna i den nya lagen (som ersatte den 1958 i Sierra Maestra utfärdade lagen) begränsade ägande av jord till 966 hektar per individ; socker, ris, och boskapskötsel tilläts så

stora ägor som upp till 3 300 hektar. Ägande av privat jord stadgades inte som en princip och gottgörelse utlovades för förstatligad jord. Av praktiska skäl upphävdes emellertid latifundie-systemet på Kuba som ekonomisk och politisk företeelse. Lagen var huvudsakligen avsedd att leda till en konsolidering av förstatligad jord så att stora plantager och betesmarker kunde skötas effektivt. I den bemärkelsen innebar jordbruksreformen den första revolutionära milstolpen. Som Castro efteråt uttryckte det: ”Den representerade verkligen en brytning mellan Revolutionen och de rikaste och mest privilegierade sektorerna i landet och en brytning med Förenta staterna och med företag på andra sidan havet.” Som Castro påpekade ägde vissa amerikanska bolag så mycket som 480 000 hektar av Kubas ”bästa jord”. Föga överraskande blev lagen omåttligt populär bland kubanerna, framförallt bland bönderna, och den redan fininställda internationella propagandan levererade prompt en slogan: ”Jordbruksreformen fungerar!”, som ideligen upprepades i teve och radio och av landets telefonister när de kopplade samtal.

Politiskt gav lagen Castro hans främsta instrument till obegränsad makt genom skapandet av Nationella institutet för jordbruksreformen (INRA), som faktiskt bidrog med strukturen till hans ”osynliga regering”. Castro blev ordförande i INRA förutom att han var premiärminister och Högste befälhavare, och Antonio Nunez, samordnaren av specialistgruppen i Tarará, utnämndes till verkställande direktör. Kontakt etablerades omedelbart mellan INRA och Rebellarmén, där den sistnämnda parten verkställde den förstnämndas ekonomiska och politiska beslut. Det var ett logiskt steg i utformandet av Castros regeringsmodell att en stark och moderniserad rebellarmé skulle bli revolutionens maktcentrum och dess arriärgarde. Det blev i själva verket omöjligt att särskilja INRA och Rebellarmén. Castro bevistade sällan kabinettsammanträdena i presidentpalatset eftersom de inte var något annat än en tom dekoration.

När Núñez Jiménez ser tillbaka på detta första år säger han att under Castro var INRA ”den bastion i vilken Revolutionen ägde rum under dessa första månader... den organisation som utdelade det verkligt avgörande slaget mot borgerligheten och imperialismen”. Han påpekar att ”det inte var taktiskt riktigt att plötsligt förändra ministerrådet... vårt folk var ännu inte ideologiskt förberett på utbrottet av en öppen strid mellan revolutionen och kontrarevolutionen inom själva regeringen”. Av den anledningen, erinrar sig Núñez Jiménez, ”dubblade Fidel i INRA revolutionsregeringens viktigaste funktioner”. En av dessa funktioner var skapandet inom INRA av ett industrialiseringsdepartement under ledning av Che Guevara, som var industriminister i regeringen. När Guevara senare blev chef för Nationalbanken utnämndes Núñez Jiménez till vice ordförande för att säkerställa INRA:s inflytande där; det forna handelsministeriet omformades till INRA:s handelsdepartement. Undan för undan kom ministerierna och INRA:s departement att täcka varandra ”tills”, som Jiménez säger, ”ministerrådet helt utgjordes av revolutionärer”. Därefter grundade INRA sin egen väpnade arme om 100 000 man med hjälp av Raúl Castro, och elva miljoner pesos av INRA:s fondmedel användes för att grunda en artillerihögskola och de första luftvärns- och pansarvärnsförbanden. Likaså finansierade INRA anläggandet av flertalet motorvägar på Kuba under den första revolutionsperioden, och man byggde bostäder åt bönderna och turistanläggningar. Officerare ur Rebellarmén fick rätt att annektera privat jord och driva jordbrukskooperativer under INRA, och Che Guevara beslöt att nya industriprojekt skulle ledas av kamrater ur Rebellarmén. Det existerade förvisso ”en osynlig regering”, men egendomligt nog var flertalet kubaner, även sådana på framskjutna poster, omedvetna om det.

Castro tog hand om den stora INRA-byggnaden (uppförd av Batista som Havannas stadshus) som sitt huvudkontor där han fyllde på bränsle åt revolutionen under periodiskt återkommande sammanträden med Institutets ledning och administratörer på fältet. I vad Núñez Jiménez kallade Fidels ”hemliga tal” förkunnade sålunda premiärministern i slutet av 1959 att alla sockerrörsfält skulle övertas av staten från de mindre ägarna efter skörden på

vintern 1960 och förvandlas till kooperativer; denna handling våldförde sig på jordbrukslagen av maj, men det som gällde var Fidels order. Och vid den här tidpunkten avsåg han att fortsätta att styra Kuba från INRA. Han förklarade i ett nytt ”hemligt tal” att Institutet ”är ett politiskt instrument och den apparat som skall aktivera massorna att utföra en uppgift och att slå vakt om denna uppgift... INRA kommer att bli en gigantisk apparat med en enastående förmåga att mobilisera (folket), framförallt om vi organiserar det i sociala grupper och militära grupper... Ett folk i vapen är Revolutionens definitiva garanti, just därför att det bär vapen.”

Och Castro sade: ”I hela denna situation är INRA det avgörande verktyget och har ett ofantligt revolutionärt ansvar. INRA och armén är Revolutionens båda avgörande verktyg, och kring dem måste vi samla alla de krafter vi kan uppåda för de strider som väntar oss i framtiden... Vi skall befästa det vi har vunnit. Låt oss inte leta efter fler fiender än vi ett givet ögonblick måste möta. Kom ihåg att i kriget anföll vi först småstäder, sedan de stora städerna...

Senvåren 1959 inrymde ett moment av fara för Castros revolution, inom såväl som utanför landet. Som han påminde sina kamrater måste revolutionen gå varsamt och stegvis fram medan han konsoliderade makten från sin INRA-bastion. På hemmafronten behöll Castro och revolutionen sin enorma popularitet, men Fidels känsliga politiska antenner uppfångade oroande signaler i luften. Han var osäker på lojaliteten inom sin egen 26 juli-rörelse, särskilt när det gällde dess ”borgerliga högerflygel”, som han kallade den, och detta var anledningen till att han formade den hemliga INRA-regeringen för att förbigå kabinettet och president Urrutia — tills han var redo att göra sig av med dem. Som Pedro Miret, en av Fidels närmast förtrogna, minns denna period: ”Det var dags att försvaga 26 juli-rörelsen.” Trots att Castro slutligen hade lyckats få över Studenternas revolutionära direktorat på sin sida efter all rivalitet och få med DR:s ledare, Faure Chomón, i regeringen, kände han sig alltjämt föga tillfreds med denna medelklassorganisation. Så var det problemet med skrävlande *barbudos* (av vilka somliga hade kämpat i bergen och andra inte) som krävde rang och privilegier, en attityd som hos Castro framkallade paroxysmer av ursinne. I ett raseriutbrott fördömde han ”enfalden, demagogiken, det politiska kannstöperiet hos alla dem som i dag gör ett intryck av att vara mer revolutionära än någon annan”.

Och slutligen var det kommunisterna. Fast Castro fortsatte att föra långsiktiga förhandlingar om samgående med partiledarna var han medveten om att den kommunistiska ledningen var splittrad och att många av den gamla stammen tyckte illa om honom och var avundsjuka på honom. Partiet som helhet hade fortfarande uraktlåtitt att betyga honom tro och lydnad (förmodligen därför att Moskva inte var övertygat) och erkänt hans geniala metod att segra i stället för att gå den ortodoxa marxist-leninistiska vägen. Nyckelpersoner inom partiets ledning hade svårt att smälta att Castro i Förenta staterna hade förnekat att kommunisterna hade något inflytande på den kubanska revolutionen, och hans tillfälliga vredesutbrott mot vissa partimedlemmars självsäkerhet och arrogans. En debatt om kommunisternas stöd av Batista på fyrtioalet sattes igång mellan Rörelsens officiella organ *Revolución* och den kommunistiska dagstidningen *Hoy*. En tid var det bara Carlos Rafael Rodríguez som höll kanalerna öppna på toppnivå. Conchita Fernández som var Castros sekreterare i INRA minns att Rodríguez var den enda framstående kommunist som tillhörde den inre kretsen vid den här tidpunkten.

På utrikesplanet fruktade Castro i allt högre grad en amerikansk intervention, särskilt efter det att jordbruksreformen hade gått igenom. Bonsal, den amerikanske ambassadören i Havanna, skrev senare: ”Våren 1959 fann Castro det troligt att den kubanska revolutionen sådan han såg den förr eller senare skulle råka i en olöslig konflikt med amerikanska intressen på ön och att Förenta staternas regering skulle svara med en invasion av Kuba i stor skala.” Men Bonsal gjorde också den kommentaren att ”Castros scenario vid den här tiden omfattade inte den

massiva hjälp i form av ekonomiskt stöd och vapen som han senare fick av Sovjetunionen... han orienterade sig i riktning mot beroende av Sovjetunionen först när Förenta staterna, genom sina handlingar våren och sommaren 1960, inte gav ryssarna något annat val än att komma och rädda Castro". Detta är ett mångfasetterat påstående, och eftersom det kommer från en så skarpsynt diplomat som Bonsal är det värt en närmare granskning.

Om Bonsals uppfattning är riktig — och när det kommer till kritan är det bara Fidel Castro som känner till sanningen, befriad från ideologiska och mytiska utsmyckningar — blir mitt eget intryck att den amerikanska beslutsamheten att hindra Kuba från att skaffa sig vapen någonstans ifrån i världen under 1959 och 1960 blev en avgörande faktor, redan innan Eisenhower satte igång sin ekonomiska och förtäckta politiska kampanj mot revolutionärerna. Man kan förvisso hävda att Castro skulle ha kunnat välja inhemska marxistiska lösningar utan att behöva bli totalt beroende av ryssarna, ekonomiskt och militärt, om Förenta staterna inte hade utgjort ett hot mot landets överlevnad; Jugoslavien och Kina är inga långsökta jämförelser och är inte en värld som är fjärran Sovjetunionen. Dessutom gick det minst ett år innan det började komma ryska hjälpsändningar till ön och Washington hade inte behövt utesluta alla alternativ. Slutligen kommer en omsorgsfull granskning av fakta att visa att Castro brådstörtat hade börjat arbeta för en socialistisk revolution långt innan Moskva utlovade eller gav någon hjälp. Och hela denna historia överensstämmer med Castros hävdande av att amerikansk "aggression" helt enkelt påskyndade revolutionens socialistiska process.

Omedelbart efter segern gjorde Castro moderniseringen av Rebellarmén — och senare den nya folkarmén — till en förstahandsfråga. Den nya armen var speciellt betydelsefull därför att Castro, hur mycket han än trodde på Rebellarmén som ett huvudverktyg för den revolutionära makten, inte ville att armen skulle bli en elitorganisation som rent teoretiskt en dag skulle kunna förvandlas till ett politiskt hot, särskilt i avsaknad av ett regerande politiskt parti. Men Castro ansåg också att det skulle bli för dyrt att hålla en stor, stående armé även om han dagligen fruktade en amerikansk invasion, och att en vältränad folkarmé, ett lantvärn som kunde försättas på fältfot inom några timmar, skulle bli det perfekta komplementet till en mindre men kraftigt beväpnad yrkesarmé. Slutligen ansåg han att folkarmén i sin egenskap av "ett folk i vapen" representerade en extra dimension av folkligt revolutionärt engagemang. I sina "hemliga tal" i mitten av 1959 förklarade Castro för sina kolleger i INRA att han ville ha ett lantvärn, en folkarmé på etthundratusen man ur bondeleden (vid sidan av lantvärn rekryterat av arbetare och studenter) som skulle övas i vapentjänst, däribland kulsprutor; man skulle utbilda tusen man i taget i fyrtiofemdagarsperioder. De vapen som Batista hade lämnat efter sig passade emellertid inte för de moderna rörliga förband Castro hade i tankarna. I mitten av maj hade han skickat iväg pålitliga agenter över havet för att försöka köpa in vapen.

Rufo López-Fresquet, revolutionens förste finansminister, minns att han fick order att infinna sig i Castros hotellsvit i slutet av januari; han tillfrågades om det fanns medel tillgängliga för "omedelbara vapeninköp". Castro sade att han var orolig för en invasion från Dominikanska republiken där Batista hade fått en fristad hos president Trujillo och att Kuba stod vapenlöst på grund av att "generalerna stal pengarna, och trots de stora försvarsanslagen hittade man ingenstans några vapen". López-Fresquet lyckades snoka upp 5,3 miljoner dollar av försvarsanslagen i europeiska banker, och regimen köpte 25 000 lätta halvautomatiska FAL-gevär (varav 2 000 försedda med granatkastartillsats), femtio miljoner patroner och 100 000 handgranater från Belgien. Förenta staterna hade inte börjat kräva att utländska regeringar skulle vägra att leverera vapen till Kuba, och den första leveransen av FAL-gevär kom till Havanna i september, i lagom tid för att fördelas inom de nya folkarméförbanden (även om folkarméns grundande inte kungjordes av Castro förrän den 26 oktober).

José Ramón Fernández, yrkesofficeren som Batista satte i fängelse därför att han konspirerat mot honom, var en av Castros viktigaste vapenuppköpare på samma gång som han var en av

folkarméns ledande organisatörer. Fernández, som numera är Kubas vicepresident och suppleant i kommunistiska partiets politbyrå, minns hur han letade efter vapen i Italien, Schweiz, Västtyskland och Israel vid mitten av 1959, men det var bara italienarna som var villiga att sälja. Kuba fick motta etthundra 8,1 cm granatkastare, två batterier 10,5 cm haubitser (tillverkade i Förenta staterna) och etthundra kulsprutor, eldkastare och eldhandvapen, men längre fram medförde en kontrovers mellan Rom och Havanna att vidare leveranser upphörde. I Israel träffade Fernández Golda Meir som då var utrikesminister, men efter att ha sett sig om i olika vapenindustrier kunde han inte hitta några vapen som var lämpliga för kubanska armén; Israel var villigt att sälja Uzi-kpistar, men det vapnet passade inte in i den kubanska planeringen. Snart avböjde emellertid européerna, efter påtryckningar från Washington, att sälja vapen till Kuba. På amerikansk begäran vägrade Storbritannien att sälja Hawker Hunter-jetplan till kubanska flygvapnet. Jugoslavien som i hemlighet kontaktats av kubanerna 1959 beslöt på egen hand att inte sälja vapen till Castro, förmodligen för att undvika att stöta sig med Förenta staterna som man uppehöll känsliga kontakter med.

När Castro i oktober kungjorde bildandet av folkarmén på grund av, som han formulerade det, ökade risker för kontrarevolutionär verksamhet, förklarade han för en miljon kubaner vid ett massmöte framför presidentpalatset att ”om vi inte får köpa flygplan får vi slåss på marken när det är dags... vi kommer omedelbart att börja öva bönder och arbetare... om engelsmännen inte vill sälja flygplan till oss får vi köpa dem där vi kan, och om det inte finns pengar till några stridsflygplan kommer folket att köpa stridsflygplan...” Vänd till arméstabschefen Juan Almeida utbrast Castro: ”Och i detta ögonblick överlämnar jag till dig en check från republikens president och premiärminister som ett bidrag till inköp av planen.”

José Ramón Fernández säger att de första vapnen från Tjeckoslovakien och Sovjetunionen började anlända mot slutet av 1960, flera månader efter det att de ekonomiska banden mellan Kuba och Förenta staterna slutgiltigt hade klippts av; det första jetplanet levererades först vid mitten av 1961. Som Castro hade sagt, Kuba skulle köpa vapen varhelst det var möjligt, men arkiven tycks visa att varken Havanna eller Moskva var intresserade av vapenaffärer 1959. Castro hade först sökt västliga kontakter, och ambassadör Bonsal har rätt när han säger att revolutionärerna tvingades att bli beroende av Sovjetblocket. Enligt Fernández bestod de första tjeckiska leveranserna av automatgevär M-52, kulsprutor modell BEZA-792 som också kunde användas för beväpning av flygplan, och 8,2 cm granatkastare. Tjeckiska instruktörer följde med leveranserna. Vapen från Sovjet kom härnäst.

Om Castro fruktade en amerikansk invasion 1959 fruktade han också ett anfall från Dominikanska republiken av sin ärkefiende, generalissimo. Trujillo, som mindes Fidels roll i den misslyckade Cayo Confites-expeditionen mot honom tolv år tidigare, var precis lika rädd för en kubansk invasion, direkt eller via Haiti. De båda ledarna ägnade sig därför åt förberedelser till förebyggande slag fast ingen av dem tycktes känna till den politiska situationen i den andres land. Trujillo inledde med att organisera en ”främlingslegion” vari återfanns karibiska legosoldater, anticastrokubaner, veteraner från den fascistiska Blå divisionen i Spanien, tyskar och kroater på högerflygeln. Det framgick aldrig om Trujillo tänkte använda sin ”legion” för att försvara Haiti mot Kuba eller anfalla Kuba, men Castro, som hade övat trujillomotståndare från Dominikanska republiken i sina läger, slog till först. I skymningen den 14 juni landade en C-46:a, ett tvåmotorigt transportplan utlånat av Venezuela, i Constanza i det centrala bergsmassivet i Dominikanska republiken med femtiosex rebeller ombord. Tio av dem var kubaner och chef var major Delio Gomes, 26 juli-rörelsens förutvarande kontaktman i Havanna. Dominikanska armén krossade snabbt den invaderande styrkan och tog Gómez tillfånga, och sex dagar senare sänkte Trujillos flyg och flotta två yachter fyllda med andra dominikanska rebeller som försökte landstiga vid Puerto Plata på nordkusten. Detta markerade slutet på Castros enda försök att ställa till obehag för Trujillo, och det saknar förmodligen betydelse om han återigen prövade sin ”internationalism” eller helt enkelt

hoppades avskräcka den gamle diktatorn från att angripa honom.

Hursomhelst tänkte Trujillo inte ge upp, och omedelbart efter Constanza började ett par av hans bästa agenter att konspirera med två *comandantes* ur Rebellarmén som de trodde skulle kunna förmås att förråda Castro. Den ene var en amerikansk legosoldat vid namn William Morgan och den andre var en spanjor som hette Eloy Gutiérrez Menoyo som hade kämpat tillsammans med sin bror Carlos i Revolutionära direktoratets attack mot Batistas palats 1957. Carlos stupade, och i den attack som kom följande år anslöt sig Eloy till DR:s guerrillas i Escambray där han fick kontakt med Morgan som endast föreföll att slåss för pengarnas skull. Trujillo lär ha erbjudit Morgan och Gutiérrez Menoyo en miljon dollar för att starta en resning i Escambraybergen som sedan skulle understödjas av landstigning på kusten av kubanska landsflyktiga och den dominikanska ”legionen”. Eftersom det rådde stora motsättningar mellan DR-fraktionen och Castro betraktade dominikanerna Morgan och hans spanske vän som fullt tänkbara förrädare, och den amerikanske legoknekten tog faktiskt emot 500 000 dollar som delbetalning.

Vad Trujillo inte visste var att Morgan och Gutiérrez Menoyo underrättade Castro om konspirationen, vilket tillät kubanerna att banda radiotrafiken mellan de båda *comandantes* och den Dominikanska huvudstaden. Det är fullkomligt tänkbart att de båda männen spelade ett dubbel- eller tredubbspel, beroende på den gynnsammaste utgången, men den 12 augusti tog de enligt Castros instruktioner kontakt med Ciudad Trujillo och meddelade att ”rebellgerillas” hade intagit hamnen i Trinidad och nu avvaktade förstärkningar. Castro och hans livvakt satt inne i en mangrovedunge intill flygfältet och lyssnade på radiosamtalen hela natten. Sedan såg de ett dominikanskt plan landa och lossa sina förråd och sedan lämna, och slutligen tog de sig ut från en plats bakom ett mangoträd och tillfångatog tio kubaner som klev ur ett andra dominikanskt plan i gryningen den 13 augusti. Det blev en present på Castros födelsedag; han fyllde trettio. Området omringades av åtskilliga bataljoner ur Rebellarmén, men Fidel återupplivade sina minnen från gerillatiden genom att i egen hög person ta piloten till fånga. Det var överstelöjtnant Antonio Soto som hade flugit Batista ut till landsflykten den 1 januari. Det är egendomligt att Trujillo skulle gå i Castros fälla med tanke på att kubanska säkerhetsstyrkor bara fyra dagar tidigare hade tagit hand om cirka tusen ex-batistasoldater och andra med dominikanska kontakter, men logik är nu en gång för alla aldrig någon beständig vind kring Karibiska havet. Vad Morgan beträffar arkebuserades han två år senare för att ha varit delaktig i ”kontrarevolutionär” verksamhet, och Gutiérrez Menoyo tillfångatogs 1965 efter att i hemlighet ha landstigit från en CIA-båt som kommit från Florida. Han satt fortfarande i fängelse 1986, trots vädjanden från spanska regeringen.

För Fidel blev Trinidad-episoden en välkommen och livgivande avkoppling från de mödor som krävdes för att leda en revolution, leva bakom en mikrofon och hålla alla politikens bollar i luften samtidigt. Hans temperament krävde ständig rörelse och förändring och han lyckades förvånansvärt ofta ha trevligt. I Havanna hade han att välja på att arbeta antingen på sitt kontor i INRA (han vantrivdes i presidentpalatset och satte aldrig sin fot i premiärministerns officiella ämbetslokaler), i sin hotellsvit, i villan i badorten Cojimar, i Celia Sánchez våning på Elfte gatan eller i en annan villa som ställts till hans förfogande i huset intill Chaplinateatern i Miramar. Han hade också sin hemliga militära expedition i Vedado-distriktet. Fast Castro pendlade mellan alla dessa ställen var han alltid rastlös. Ibland kunde han dyka upp på Cerro-stadion för att slå några bollar med ”Sugar Kings”; eller han kunde slå sig ned på Carmelokaféet i Vedado, tvärsöver gatan från Alicia Alonsos balettskola för att äta en glass och få en stunds samspråk med ägarna; eller han kunde titta in på någon ambassads mottagning. En natt i slutet av mars tog han, efter att ha ätit en biffstek i köket på Hotel Habana Libre, Herbert Matthews och mig med till en badstrand utanför staden frampå småtimmarna för att visa vilka fritidsanläggningar revolutionen hade byggt upp för folket. Efteråt satt vi och småpratade över en Coca-Cola i hotellets kafeteria till fram mot

förmiddagen. Fidel var den ende som inte var sömnig. Ibland tillbringade han flera dagar i något militärt övningsläger, vanligen i Oriente där han underhöll sig med soldaterna eller satt och läste eller skrev. Instängd i ett sådant läger tre dagar i sträck på grund av ösregn spelade han domino och schack timmar i sträck och visade sig egendomligt nog inte det minsta otålig. Med naken överkropp gjorde han armhävningar, spelade basketball eller lekte med sin schäfer Guardían. Celia Sánchez var vanligtvis med på de här resorna, men Castro tycktes njuta av den kamratliga samvaron med sina vänner och livvakter; hans livläkare René Vallejo, chefen för hans livvakt Jesús Yañez Pelletier (den fångvaktare i Santiago som hade räddat hans liv och senare blev avskedad för sedlighetsbrott), hans vän Núñez Jiménez och Raul Castro och Che Guevara om de råkade vara i närheten. Fidelito kom och hälsade på sin far i villan i Cojímar, men han gick i en internatskolan och det var inte ofta de träffades. Under våren 1959 råkade Fidelito ut för en bilolycka i närheten av Matanzas då han skadade mjälten; det tog timmar innan man hade lokaliserat Castro och fått honom till sjukhuset.

Fidel Castro som alltid var på spaning efter det nya och ovanliga upptäckte och invaderade Grisbukten två år innan amerikanerna tänkte på saken. Inte nog med det — när CIA beslöt att ta honom med överraskning i det stora träskområdet på sydkusten hade de ingen aning om att Fidel kände Ciénaga de Zapata som sin egen ficka, vilket gjorde det ännu lättare för honom att vinna slaget. Det var ett sådant typiskt slumpens verk som kan förekomma i historien. Ciénaga de Zapata är ett stort, praktiskt taget obebott träskområde som sträcker sig långt in i landet på Havanna- och Matanzasprovinsernas sydkust — ett område med kvicksand, kolare, krokodiler och moskiter. Förmodligen därför att det var den enda geografiska utmaning som återstod honom på Kuba efter att ha besegrat Sierra Maestra — och säkerligen därför att trakten var ännu fattigare — blev Castro fascinerad av Ciénaga, och i mars 1959 började han regelbundet besöka området. Två gånger var han nära att förolyckas i det väldiga träsket.

Ciénaga var ett klassiskt exempel på Castros entusiastiska, spontana, generösa och inte sällan helt opraktiska sätt att ta itu med sociala och ekonomiska utvecklingsprojekt. Hans tanke var att ett dräneringsarbete kunde förvandla de 480 000 hektaren av västra Ciénaga till omåttligt bördiga risfält, att de enstaka kolarfamiljerna skulle bli välbärgade genom risodling och turism, och att kanaler, vägar och turistanläggningar genast skulle byggas upp för att möjliggöra allt detta. Mer än ett kvartssekel senare ser man emellertid ännu inga risodlingar enligt Castros ursprungliga planer. Turismen har förblivit marginell även om krokodiler och sjökor har räddats. Det vanliga problemet med otillräckliga resurser, kunskaper och förmåga att fullfölja ett projekt har utplånat en av revolutionens mest ambitiösa planer.

Vid ett av Castros första besök i området sjönk plötsligt den båt som förde honom själv, Celia Sánchez och Núñez Jiménez och hans fru till botten när de färdades i en kanal, och det var bara den spänstige Högste befälhavaren som i tid hann hoppa upp på en bank. När hans genomblöta kamrater kom fram till honom satt han där helt avspänd och läste Giovanni Papinis *Det avlägsna förflutna*, som han råkat ha haft med sig i fickan. De närmaste dagarna uppvisade större faromoment. Det började med att piloten på Fidels helikopter talade om för Fidel att han inte hade tillräckligt med bränsle för den planerade färden till Ciénaga. Han lämnade kvar Castro, Núñez Jiménez och Pedro Miret på Playa Giron, en av landstigningsplatserna vid den kommande Grisbuktsinvasionen för att tanka bensin vid ett sockerbruk norrut, han skulle vara tillbaka efter några timmar. De tre männen tillbringade eftermiddagen med skjutövningar på stranden, men piloten återvände inte, och de fick tillbringa natten i en fiskarkoja. På morgonen gick Castro och hans kamrater dryga femton kilometer till en militärpostering för att ringa till sockerbruket — och där fick veta att helikoptern aldrig hade kommit fram. Efter att ha fått dit flygplan för spaning från Havanna satte sig Castro i ett litet enmotorigt plan, och i hållande regn gav man sig av för att leta efter helikoptern och piloten, som hette Díaz Lanz; när han återvände en timme senare rapporterade han att han hade sett den försvunna helikoptern men ingen överlevande. Under tiden steg Raúl Castro, Che

Guevara och andra högre rebellchefer ombord på Castros personliga plan, Sierra Maestra som hade kommit från Havanna, eskorterat av två helikoptrar. Fidel gav sig iväg i den ena helikoptern medan ovädret alltjämt rasade, och fyra lätta plan, med Raúl ombord på ett av dem, följde efter honom för att leta. Medan Fidels helikopter landade i närheten av den kraschade helikoptern försvann Raúls plan bland regnmolnen. Senare på dagen hittade man piloten, Díaz Lanz, längst bort i det träsk där han hade träffat på folk, men Raúl saknades fortfarande. Följande morgon hittade man Raúls plan som hade kraschlandat i leran vid kusten. Raúl och två piloter hade gått vilse i marsklandet men räddades av en spaningsgrupp och sattes ombord på ett sjöflygplan nere vid stranden. På vägen till Havanna fick planet motorkrångel och gjorde en perfekt nödlandning i närheten av flygfältet.

Fallgroparna och äventyren i Ciénaga avskräckte inte Fidel. Marsklandet hade blivit hans favoritprojekt och han återkom ofta till det i sina tal. På julafton reste Castro och Núñez Jiménez från Havanna till Laguna del Tesoro, en turistanläggning i Ciénaga, sedan flög de med helikopter till kolarbyn Soplillar där de åt stekt gris och sjöng revolutionssånger med lokalbefolkningen. Ett samtida foto visar en leende Fidel, med geväret i vänster hand. Han står och tittar på en klunga barn som står kring ett bord på vilket det står ett kulsprutegevär uppställt tillsammans med en ammunitionsbälte, vinflaskor och romflaskor, glas och godsaker. Efter jul lät han uppföra ett litet hus i lättmetall vid Laguna del Tesoro; under en period var det Castros favoritgömsmål och en plats där han tog emot speciella gäster.

I Havanna blev sprickorna mellan Castros revolution och dess fiender, inom och utom landet, gradvis allt bredare. I juni 1959 kände sig Castro tillräckligt stark för att framtvunga avskedandet av utrikesministern Roberto Agramonte, en proamerikansk politiker av gamla skolan. Han ersatte honom med Raúl Roa, den högljudde ambassadören vid "Organisationen av Amerikas stater" som bara två år tidigare hade fördömt Sovjets intervention i Ungern i en rad artiklar. Men Roa hade anslutit sig till *Fidelistas*. Fyra andra "moderata" ministrar fick också avgå och Castro förberedde nu president Urrutis avgång. Huvudfrågan kring vilken de inre striderna fokuserade sig var kommunismen. Anklagelser från den moderata sidan att kommunismen höll på att överta revolutionen bemöttes från Castros sida med att antikommunism var "kontrarevolutionens" viktigaste verktyg och huvudsakligen smiddes i Washington. Detta var exakt två månader efter det att Castro i ett tal i New York hade proklamerat: "Jag har klart och tydligt utsagt att vi inte är kommunister... Dörren står öppen för privata investeringar som bidrar till den industriella utvecklingen på Kuba... Det är absolut omöjligt för oss att göra några framsteg om vi inte kommer överens med Förenta staterna."

I juni tycktes emellertid inte ens Castro och ambassadör Bonsal förstå varandra. Som en följd av antagandet av den nya jordbrukslagen hade Bonsal tillställt Kubas regering en not vari han påpekade de problem detta skulle medföra för amerikanska investerare på Kuba, och dagen därpå blev ambassadören inbjuden att besöka Castro i Cojimar. Det var deras första formella sammanträffande trots att Bonsal flera gånger föreslagit premiärministern att de borde lära känna varandra närmare än de hade hunnit med under sitt första möte i mars. Bonsal hade skrivit att Castro var "hjärtlig" och svarade "med starkt eftertryck" på amerikanens fråga om amerikanska intressen fortfarande spelade någon roll i uppbyggandet av det revolutionära Kuba. Enligt Bonsal förnekade Castro också i presskommentarer att "mitt sätt att behandla honom... var prokonsulns". I ett tal i december 1961 hade Castro emellertid en annan minnesbild av sina relationer till Bonsal: "Från första början kom han dragande med normer och synpunkter... han tjatade om ett sammanträffande i tre månader tills det slutligen inte fanns någon möjlighet att inte ta emot honom, av de mest elementära protokollära skäl. Varför? Därför att denne gentlemans uttalanden helt enkelt var outhärdliga..." Tolv år senare var Bonsals kommentar i sin bok att "det här är ett allt annat än unikt exempel på det sätt på vilket Högste ledarens flexibla minne låter honom fälla uttalanden som står i rak motsättning till sanningen i det han drar sig till minnes". Allt detta var beklagligt, särskilt därför att Castro

inte tycktes förstå att Bonsai bokstavligt talat satte sin karriär på spel när han i Washington talade för att bibehålla dialogen med Kuba.

Avskedandet av president Urrutia i juli styrdes av logiken i Castros revolutionspolitik: den naive, patriotiske domaren från Santiago som han i Sierra hade utsett till provisorisk president hade nu blivit ett hinder för revolutionen. Efter att sedan februari ha hindrats att underteckna lagar som Castro eller kabinettet hade framlagt gjorde sig Urrutia senare på våren ännu mer sårbar genom att hålla sig borta från kabinettssammanträden i vilka Castro satt som ordförande och genom att försena undertecknande av lagar. Även Lopéz-Fresquet, finansministern, skrev att Urrutias handlingar var ”ett misstag” och att ”hans uppförande satte käppar i hjulet för regeringsarbetet... eftersom Castro hade intresse av att lagstiftningen fungerade ökade hans animositet mot Urrutia... genom sina handlingar lyckades Urrutia endast komma på kant med kabinettet som senare inte opponerade sig när han störtades”. Så började Urrutia hålla antikommunistiska tal och göra antikommunistiska uttalanden i teve, som för att framtvunga en konfrontation med Castro som han aldrig kunde gå segrande ur. Han spelade blint Castro i händerna, han lovade att ”ta tjänstledigt” — en tjänstledighet från vilken han inte ämnade återkomma — den dag i juni när de första moderaterna åkte ut ur kabinettet. Urrutia förstod inte att Castro trodde att en avskedsansökan var ett angrepp på honom och revolutionen, och han lät sig därför övertala att avstå från att resa i slutet av juni. Fidel tänkte själv kontrollera händelseförloppet.

Den 29 juni hoppade flygvapenchefen, major Díaz Lanz, han som hade varit pilot på Castros helikopter i Ciénaga månaden innan, av till Förenta staterna och inställde sig vid en senatskommitté för att fördöma kommunismen på Kuba och därigenom påskynda krisen i Havanna. Samma vecka sade Urrutia i teve: ”Jag tror inte på kommunism, och jag är beredd att diskutera de frågorna med vem som helst.” Castro, som nu var beredd att gå in i närkamp, svarade offentligt: ”Jag anser det inte riktigt hederligt att vi, om vi skall undgå att kallas kommunister, måste inveckla oss i strid med dem; så bär sig ingen hederlig regering åt...”

Den 13 juli återkom Urrutia i teve och gav honom mera vatten på hans kvarn: ”Kommunisterna vållar Kuba fruktansvärda skador.” Så här i efterhand står det klart att Urrutia skulle ha åstadkommit mycket mer i sin konfrontation med Castro om han hade avgått i samma ögonblick som han tog ställning i kommunistfrågan som tycktes vara så angelägen för honom, men rent politiskt var han en lätt match för revolutionens ledare.

När Fidel Castro var redo att slå till gjorde han det med fullt pådrag i arrangemanget av ett revolutionsdrama. På kvällen den 16 juli meddelade Kubas radio och television att Castro hade avgått som premiärminister (men inte som Högste befälhavare) därför att Urrutia hade saboterat antagandet av revolutionära lagar och andra regeringsbeslut. Under de närmaste tjugofyra timmarna försvann han helt ur sikte. Det råkade förhålla sig så att Castro hade beordrat att alla de kubanska bönder som så önskade skulle transporteras till Havanna för att fira sjätte årsdagen av attacken mot Moncada, och de började anlända i massor till huvudstaden när gerillaspelet tog sin början. Det 17 juli hade kabinettet kallats till presidentpalatset, som var omgivet av truppförband och en ständigt växande folkmassa, men Urrutia syntes inte till. Försvarsminister Martínez Sánchez föreföll att vara ledare för kabinettet medan man väntade hur situationen skulle vidareutvecklas. På kvällen höll Castro ett två timmar långt tal i teve i vilket han förklarade att han hade måst avgå som premiärminister på grund av Urrutias attityd som president. Han fortsatte med att koppla samman honom med Díaz Lanz avhopp och utbrast: ”Detta har nått gränsen för landsförräderi, kamrater; vi har stått vid förräderiets avgrund!” Han anklagade Urrutia för att ha fabricerat en kommunistisk ”myt” på Kuba för att provocera utländsk aggression och omnämnde att presidenten hade köpt en villa ”för trettio- eller fyrtyotusen dollar”.

Medan folkmassan där utanför ropade slogans om att Urrutia skulle avgå undertecknade

presidenten sin avskedsansökan medan Castro ännu talade i teve. Ministrarna godkände hans avskedsansökan och utsåg Osvaldo Dorticós, justitieministern, till ny president. Förslaget ställdes av utbildningsministern Armando Hart, en av Castros mest hängivna medarbetare, varpå Fidel anlände till regeringssammanträdet för att ”informerar” om förändringen. Dorticós skulle lojalt samarbeta. Dramat rullade emellertid vidare eftersom Fidel krävde att hela nationen skulle ställa upp i en överväldigande show till hans stöd. Han besökte alltså ett massmöte anordnat av textilarbetare och mottog där krav på att han skulle återgå till sin roll som premiärminister; den 23 juli utlyste fackföreningarna en 24-timmars generalstrejk för att understryka kravet på hans återkomst. Castro hade genomfört en statskupp via televisionen, och nu tågade habaneros och besökande bönder, i halmhattar och med skarpslipade machetes i bruna läderslidor, omkring i staden och hurrade för sin ledare, och sånger om Fidel och den nya jordbruksreformen steg upp mot den varma kvällshimlen. Den 26 juli talade Castro till en miljon anhängare på Medborgartorget och varnade: ”Ett anfall mot Kuba är ett anfall mot hela Sydamerika.”

Under tiden måste Castro emellertid fortsätta att hålla revolutionens ställningar för att ta loven av stegrad kritik om kommunismens inflytande på hans regim och Rebellarmén. Liksom i Urrutias fall betraktade han alla politiskt motiverade avskedsansökningar från framstående personer som landsförrädiska handlingar. Han handlade i överensstämmelse därmed när major Huber Matos Benítez, militärguvernör i Camagüey-provinsen och en av hjältarna i Sierra Maestra, förberedde sig att avgå på grund av kommunistfrågan. När Castro den 20 oktober fått ett tips om att Matos hade skickat en avskedsansökan till honom och att tjugo andra officerare också skulle begära avsked, beordrade han rebellarméchefen Camilo Cienfuegos att arrestera majoren, och han begav sig själv till Camagüey. På morgonen den 21 oktober ledde han revolutionstroga skaror i en marsch till provinsens militärhögkvarter för att kväva en eventuell resning. Matos-episoden innebar enorma risker för Castro när det gällde att försäkra sig om Rebellarméns enighet och lojalitet, och möjligen var detta den svåraste politiska krisen sedan han kommit till makten. Eftersom Díaz Lanz, hans förutvarande flygvapenchef, hade flugit över Havanna samma dag från Florida i ett lätt plan och kastat ner castrofientliga flygblad och enligt vad det påstods ha skjutit med kulsprutor mot staden, kopplade Castro omedelbart samman honom med affären Matos som en del av en större amerikanskstyrd konspiration som också omfattade den olycksalige Urrutia. Den 26 oktober samlade Castro på nytt en väldig folkmassa — cirka en miljon — i Havanna för att protestera mot dessa kontrarevolutionära intriger, för att officiellt kungöra bildandet av den väpnade folkarmén och för att fråga sina supporters om revolutionen borde återinföra dödsstraffet och revolutionstribunalerna. Folkmassan ropade sitt gillande med ett: ”Paredón! Paredón!” (Mot väggen! Mot väggen!). I december, efter Castros lidelsefulla, fördömande tal, dömdes Matos till tjugo års fängelse. Castro ville inte anförtro försvaret av revolutionen åt någon annan i ett sådant ödesdigert läge.

Samtidigt fortsatte han att befästa revolutionens makt och kontrollmöjligheter. Dagen före dramat med Matos utnämndes Raúl Castro till minister för de revolutionära väpnade styrkorna och tog officiellt makten över armén. Den 26 november övertog Che Guevara ordförandeposten i Nationalbanken medan han satt kvar som industriminister. Guevaras ställföreträdare under krigsåren, Ramiro Valdés, blev chef på DIER, den militära underrättelsetjänsten och hemliga polisen, biträdd av Manuel Piñero Losada, den rödskäggige ideologen. Men i slutet av oktober förlorade revolutionen sin näst efter Castro populäraste ledare då Camilo Cienfuegos försvann under en soloflygning med sitt lätta plan från Camagüeyo till Havanna. Trots efterspaningar till lands och sjöss, ledda av Castro personligen, fann man inte minsta spår av planet, och Camilo intog sin plats i det stadigt allt folkrikare panteon där de alltjämt mytskapande revolutionshjältarna vilar.

Den kubanska revolutionens växande orientering mot socialism eller kommunism

motsvarades till en början inte av Sovjetiskt stöd eller bindningar. Detta faktum gör rent hus med djävulska teorier om att Castros resning från första början hade planlagts med rysk (eller kinesisk) hjälp för att skapa en kommunistisk realitet framför USA:s tröskel. Tvärtom finns det övertygande tecken på att Castro måste sälja sig och sin revolution när det blev uppenbart att han behövde ryssarna för att överleva ekonomiskt och militärt med hänsyn till Förenta staternas antagonism. Man kan rentav hävda att Castro genom att dra fördel av lämpliga sammanfallande situationer i den internationella politiken försatte ryssarna i ett förhållande som blev fastare och mer vittgående än de själva hade avsett. I varje fall delade Kreml länge de kubanska kommunisternas åsikt att Fidel var en opålitlig figur, ideologiskt såväl som praktiskt. Mot slutet av 1959 hade Castro emellertid i huvudsak rätt ryssarna dit han ville — som ett motgift mot amerikanerna.

Kubans revolutionära regering erkändes av Sovjetunionen den 10 januari 1959, tre dagar efter det att USA gjort det, men detta var i grund och botten meningslöst eftersom Batista hade avbrutit de diplomatiska förbindelserna med Moskva 1952 och ingendera sidan tänkte återuppta dem vid den här tidpunkten. Fidel hade aldrig varit någon glödande och okritisk beundrare av Sovjetunionen som Raúl, Núñez Jiménez och Che Guevara (tills han bröt med ryssarna), och relationerna till Moskva var ingen huvudfråga. Inte desto mindre sade han under en teveintervju den 19 februari att Kuba var berett att sälja socker till Sovjetunionen. Detta var inte någon mera märklig tanke då ryssarna ju av tradition hade köpt sitt socker från Kuba. Under 1959 förband sig ryssarna att köpa 500 000 ton socker, ungefär lika mycket som de hade köpt 1955; Kina köpte 50 000 ton. Tillsammans var detta mindre än tio procent av den kubanska sockerskörden.

En sovjetisk fackföreningsdelegation hade inbjudits för att övervara förstamajfestligheterna i Havanna, men visum hann inte utfärdas i tid. Tre sovjetiska fackföreningsmän kom emellertid i november, men CIA-kontoret var mycket mer intresserat av ett besök i maj och återigen i oktober av en viss Vadim Vadimovitsj Listov som hade inrapporterats vara en högt uppsatt person inom den ryska underrättelsetjänsten. Vid samma tidpunkt fick amerikanerna reda på att fyra skickliga kubanska piloter i hemlighet hade rest till Tjeckoslovakien för att förbereda ett utbildningsprogram för MIG jetplan; ledare för gruppen var kapten Victor Pina Cardoso, en av RAF:s hjältar under krigsåren.

Officiellt uppmuntrade inte Moskva intima relationer till Castroregimen 1959, förmodligen för att inte störa "Camp David-andan" som hade blivit en följd av premiärminister Chrusjtjovs besök hos president Eisenhower i september. Ställföreträdande premiärminister Anastas I Mikojan, en inflytelserik medlem av politbyrån, hade rest till New York och Mexiko för att sluta handelsavtal, men ingenting sades om att han skulle göra en avstickare till Havanna för att träffa Castro. I stället kom man på en subtilare metod att knyta kontakt. Den 16 oktober, tio dagar innan han försvann med sitt plan, berättade Camilo Cienfuegos för Núñez Jiménez att han på ett hotell i Havanna hade haft ett långt samtal med Alexandr Alexejev, en TASS-korrespondent som kommit till Kuba efter att ha väntat åtta månader på visum och ville träffa Castro. Det är obekant hur Alexejev kunde kontakta arméchefen Cienfuegos.

Núñez Jiménez vidarebefordrade nyheten till Castro som underrättade Alexejev att han skulle ta emot honom för ett "vänskapligt" samtal i premiärministerns ämbetslokal i översta våningen på INRA-byggnaden. Iförd mörk kostym och grå slips ledsagades den sovjetiske journalisten från sitt hotell av två skäggiga rebelsoldater. Castro och Núñez Jiménez tog emot i olivgrön uniform. Castro och Alexejev skakade hand och Alexejev överlämnade ett paket inslaget i en moskvatidning: det innehöll en flaska vodka, åtskilliga burkar kaviar och ett album med foton av Moskva. Ryssen inledde samtalet med att tala om den stora beundran sovjetfolket kände för honom och den kubanska revolutionen. Han sade att Sovjets regering och kommunistiska partiet hyste stor beundran för hans arbete för Kubas sociala framåtskridande. Castro svarade älskvärt att hans revolutionsregim var angelägen om att

inleda handelsförbindelser med Sovjetunionen när tiden var lämplig för detta.

Núñez Jiménez berättade att han hade träffat Mikojan på den sovjetiska handelsmässan i New York i juli och man började tala om hur en sådan mässa också skulle kunna förläggas till Havanna. Castro sade då att det skulle göra ett starkt intryck om Mikojan kom till Kuba för att öppna mässan. Vid ett tillfälle lade Alexejev märke till en silvermedaljong kring Castros hals, och premiärministern förklarade för honom: ”Var inte orolig, det här är den där helgonbilden som en liten flicka i Santiago skickade mig när jag var i Sierra Maestra.” Så sade Fidel: ”Eftersom ni hade med er kaviar och vodka tycker jag att vi skall smaka på det.” Conchita kom med kex och de tre männen slog sig ned för att njuta av festen. Vänd till Núñez Jiménez sade Fidel: ”Vilken god vodka, vilken god kaviar! Núñez, jag tycker det är värt att öppna handelsförbindelser med Sovjetunionen. Vad tycker du?” ”Jovisst, Fidel, nu kan vi räkna med att återuppta våra handelsförbindelser”, sade Alexejev. ”Men hur ska vi ha det med det viktigaste, de diplomatiska relationerna?” Castro svarade: ”Aha... nu förstår jag varför ni kom så finkladd... Men det är bäst att vi fortsätter vårt samtal. Vi måste göra det på det här sättet för tillfället, för vi behöver tid på oss att skapa de rätta förutsättningarna. Minns ni en artikel av Lenin där han skrev att för att föra en ny politik eller lägga fram nya idéer är det nödvändigt att övertala massorna, få dem att delta i dessa beslut? Det skall vi göra... Tanken på att ordna en handelsmässa här är ypperlig... Det blir en möjlighet att visa det kubanska folket Sovjetunionens framsteg. Hittills har allting som sagts om Sovjetunionen varit negativt och vi skall se till att den sortens information inte kommer att spridas i fortsättningen. Mässan och ett besök av Mikojan kunde bli en framgångsrik början, inte sant? Vi har ju redan börjat med kaviar och vodka.” De tre männen skålade med varandra och Castro sade: ”Det väsentliga nu är diplomatiska relationer. Det viktigaste är att kubaner och ryssar redan är vänner.”

Inom tre månader var Mikojan i Havanna för att sätta igång ett enormt omfattande arbete med Kuba. Aleksandr Alexejev skulle bli Rysslands andra ambassadör i ordningen på Kuba. Men fem sovjetledare i rad — från Chrusjtjov till Gorbatjov — skulle också under det följande kvartssseklet få uppleva massiva besvikelser när de hade att göra med Fidel som allierad.

Kapitel 3

Fidel Castro och Nikita Chrusjtjov, två av de största politiska aktörerna i vår tid, omfamnade varandra hjärtligt i ett hotell i Harlem den 20 september 1960, och de beseglade därmed ett förbund som två år senare skulle föra världen fram till kärnvapenkrigets rand. Det besök den sextiosexåriga ordföranden i Sovjets kommunistiska parti gjorde hos den trettiofyraåriga kubanske premiärministern, som han utnämnde till ”en heroisk man”, var hans första offentliga framträdande efter att ha kommit till FN:s generalförsamlings session, och han skapade härigenom ett intryck av att Kuba var Sovjetunionens utrikespolitiska huvudangelägenhet. Castro blev så förtjust över denna uppmärksamhet att han senare samma vecka var den förste delegat som reste sig upp för att energiskt applådera Chrusjtjovs tal till generalförsamlingen. Scenen mellan Castro och Chrusjtjov i New York var ett stycke storartad politisk teater, och den erbjöd inget tvivel om att Kuba hade bytt den amerikanska intressesfären mot Sovjets, med alla de konsekvenser detta innebar inom västvärlden och när det gällde relationerna öst—väst.

Den närmaste bakgrunden för den hjärtliga tonen mellan Chrusjtjov och Castro var den katastrofala försämringen av Kubas relationer med USA; de båda länderna, som bara skildes av nittio sjömil blått, karibiskt vatten, närmade sig nu en snar och oundviklig kollisionkurs. Under sommaren hade Castro på ön nationaliserat egendom tillhörig Förenta staterna, till ett värde av 850 miljoner dollar, från sockerbruk och boskapsfarmer till oljeraffinerier och allmännyttiga företag medan Eisenhoweradministrationen vägrade att ta emot kubanskt socker på den livsviktiga amerikanska marknaden. Dessutom hade USA fattat två hemliga, parallella

beslut: att öva och utrusta en styrka landsflyktiga kubaner för att landstiga på Kuba och för att få den amerikanska maffian att mörda Fidel Castro för CIA:s räkning.

På samma gång hade den allmänna internationella situationen radikalt förändrats under 1960 och gjort Kuba och dess *Fidelista*-revolution mer attraktiva och intressanta för Sovjetunionen. Eftersom Castro och Chrusjtjov var spelare som medvetet tog risker slog de sig samman för att utnyttja sakernas nya läge, även om man måste anta att de, rent principiellt, hyste berättigad misstro mot varandra. I Kreml ersattes ”Camp David-andan” från september föregående år med illavarslande spända förhållanden som tog sin början i maj när Sovjet sköt ned CIA:s spionplan U-2 över sitt territorium, och toppmötet mellan Chrusjtjov och Eisenhower uppsköts. Samtidigt hade den långvariga sjudande ideologiska fejden mellan Moskva och Peking kokat över inför offentlighetens blickar., och de båda stora kommunistiska nationerna blev rivaler om den vaknande Tredje världens gunst och lojalitet. Vid denna plötsliga scenförändring blev Kuba åtråvärt på ett helt nytt sätt för ryssarna (fram till dess hade Sovjet diplomatiska relationer enbart med Mexiko, Argentina och Uruguay i Sydamerika; världsdelen hade endast andrahandsintresse för dem). Sovjet måste ha varit medvetet om den dragningskraft Kina till en början haft på unga kubanska revolutionärer eftersom de kunde se likheter med sin egen ”bonderevolution” och även för framstående kommunister, sådana som Blås Roca som blev hjärtligt mottagen av Mao Zedong så sent som i april 1960. Det var från Peking som Roca begav sig till Moskva för att träffa Chrusjtjov för första gången (till dess hade ingen kuban i ledande ställning dykt upp i Moskva).

Kineserna uppvaktade kubanerna medan de medvetet förbigick Chrusjtjov. Så till exempel hade Kinas officiella nyhetsbyrå, Hsin Hua, bara ett enda litet stycke om Chrusjtjovs tal i generalförsamlingen i sin dagliga nyhetsöversikt. Vid det laget hade emellertid Castro uppenbarligen dragit den logiska slutsatsen att Sovjet hade stora möjligheter att ge honom stöd i hans revolutionära strävanden, vilket det fattiga Kina inte hade — även om han under de närmaste två åren försökte navigera mellan de båda kommunistiska giganterna; han kom rentav på den märkliga tanken att han kunde medla i denna väldiga marxist-leninistiska debatt. Castro och hans viktigaste rådgivare erkänner privat att allvaret i splittringen mellan Kina och Sovjet 1960 hade spelat en avgörande roll i Chrusjtjovs beslut att helhjärtat stödja Kuba, varvid han gick långt över de ekonomiska avtal Mikojan hade undertecknat i Havanna detta år som en efterföljd av Castros och Alexejevs fest på kaviar och vodka. Chrusjtjov som lade märke till den stegrade fiendtligheten mellan Kuba och Förenta staterna kom också till den slutsatsen att Kuba var en ovärderlig strategisk tillgång för Sovjet med den teknologi och den räckvidd som kärnvapnen hade vid den här tiden. Efter U-2-incidenten med dess strategiska övertoner erbjöd Castros ö så stora potentiella militära möjligheter för Chrusjtjov att han — med sin oförnekliga gamblerinstinkt — inte kunde motstå frestelsen att helhjärtat satsa på Kuba. För Chrusjtjov var detta faktiskt det ögonblick då han ”köpte Kuba”, som en högre kubansk statstjänsteman bittert kommenterade saken privat för inte så länge sedan, och ordförande Chrusjtjov visste förmodligen vad han gjorde. Det står emellertid inte fullt klart om Castro till fullo förstod den geopolitiska process han inledde efter björnkramen med Chrusjtjov i New York. Ändå var det han som tog initiativet, glömsk av följderna.

Castro och Chrusjtjov var bland de statschefer som hade beslutat att övervara den 1960 års session i Förenta nationernas generalförsamling som markerade tjugofemårsjubileet för världsorganisationen. Där möttes en oräknelig samling notabiliteter — president Tito från Jugoslavien, president Nasser från Egypten, premiärminister Nehru från Indien, premiärminister MacMillan från Storbritannien och president Eisenhower var närvarande — men den långa, skäggige kubanen och den klotformige, flintskallige ryssen särskilde sig genast som de stora stjärnorna, alldeles bortsett från deras personliga excentriska drag. Chrusjtjovs besök hos Castro på Theresa Hotel i Harlem, dit kubanen och hans följe hade flyttat från ett hotell på Manhattan där de vantrivdes tidigare i veckan, kom som en offentlig

bekräftelse på deras nya förbund.

Det blev en realitet när ställföreträdande premiärministern Mikojan, en av de få överlevande ”gamla bolsjevikerna” från ryska revolutionen landade i Havanna den 4 februari 1960 för ett nio dagar långt besök. Mikojan kom med speciella fullmakter för att sluta ett omfattande och långtgående avtal med Fidel Castro, ett avtal som aldrig har offentliggjorts i sin helhet. Castro och Che Guevara som mötte Mikojan på flygfältet var Kubas huvudförhandlare, Che i sin egenskap av chef för Nationalbanken. Efter det att Mikojan hade invigt Sovjets utställning ”Vetenskap, teknologi och kultur i Sovjet”, det synliga skälet till hans resa till Kuba, höll han ett tal till den av regeringen kontrollerade fackföreningskonfederationen (och överlämnade litet vid sidan av en check på nittiotusen dollar till Castro att köpa flygplan och vapen för).

Sedan visade man honom jordbrukskooperativer i Pinar del Río, Camagüey och Oriente, och han besökte Fidels älskade Ciénaga de Zapata och Pinjeön där han fick se den cell som revolutionens ledare en gång satt i. Den 13 februari utgavs en gemensam kubansk-sovjetisk kommuniké vari man betonade att stärkandet av världsfreden i hög grad berodde på ”varje lands oförytterliga rätt att fritt välja sin egen politiska, ekonomiska och sociala bana”, vilket var Sovjets första utfästelse att, om också endast indirekt, beskydda den kubanska revolutionen. En annan viktig fråga i kommunikén var överenskommelsen, när så befanns lämpligt, att återuppta de kubansk-sovjetiska diplomatiska relationerna; lämpligt ansågs det uppenbarligen vara tämligen snart, eftersom detta återupptagande ”på ambassadnivå” kungjordes den 8 maj. Kubanska regeringstjänstemän säger att Castro försökte få något slags uttryckliga säkerhetsgarantier av Mikojan, men kommunikén berör inte detta ämne. Det är emellertid bekant att vice premiärministern underrättade Castro om att sovjetiska vapen skulle levereras till Kuba så snart som möjligt. De började faktiskt anlända i slutet av året, strax efter de tjeckiska vapenleveranserna. I denna vida bemärkelse hade ett strategiskt samförstånd uppnåtts.

Ekonomiskt blev resultatet — som man skissat upp i kommunikén — inte särskilt imponerande, men detta förhållande måste utvecklas gradvis i proportion till Kubas förmåga att suga upp sovjetisk hjälp. Det arrangemang som utarbetades av Mikojan tillsammans med Castro och Che kallades en ”handelsöverenskommelse”, en term som alltid skulle användas i framtiden om alla ekonomiska mellanhavanden mellan de båda länderna; ”hjälp” var ett ord som kubanerna ogärna ville se på pränt. Ryssarna gick med på inköp av 425 000 ton kubanskt socker till utgången av år 1960, som tillägg till de 345 000 ton man redan hade köpt under våren (inalles överskred detta en aning inköpen 1959, men det var mindre än en femtedel av Kubas årsskörd). Eftersom kommunikén inte nämnde något om priser antog man att Moskva betalade det yttersta låga normalpriset för världsmarknaden, grovt räknat hälften av det subventionerade kilopris som Förenta staterna betalade med sitt kvoteringsystem i vilket Kuba fortfarande deltog.

Dessutom förband sig Sovjet att köpa en miljon ton socker årligen (1960 köpte man totalt 770 000 ton) under de närmaste fyra åren, förvisso inte tillräckligt för att tillfredsställa Kubas behov av utländsk valuta, så mycket mer som det hela huvudsakligen var upplagt som ett slags byteshandel. Sålunda erbjöd Sovjet Kuba 100 miljoner dollar som lån ”för anskaffande av utrustning, maskiner och materiel” och för tekniskt bistånd.

Trots kubanska försäkringar var detta inget lysande avtal för Kubas del — det var faktiskt gynnsammare för Moskva — men det kopplade Sovjet ännu djupare samman med den kubanska revolutionen. Om detta var Castros och Guevaras långsiktiga mål överlistade de Mikojan (som var armenier) som knappast kunde förväntas förutse hur de kubansk-amerikanska relationerna senare skulle utveckla sig. Å andra sidan utvisade den kubanska tolkningen av avtalet att deras ledare inte förstod sig på världsekonomi och avsiktligt vilseledde allmänheten. I tal en månad efter att ha undertecknat avtalet med Mikojan hävdade

Castro och Guevara att det inte spelade någon roll att bara tjugo procent av den kubanska sockerskörd som gick till Sovjet enligt avtalet skulle ge ersättning i dollar, för, som han uttryckte det, ”dollarn är ingenting annat än ett medel för inköp, dollarn har inget annat värde än sin köpkraft, och när vi tar emot färdiga produkter och råmaterial (från Sovjet) använder vi helt enkelt socker som om det var dollar”. Ett kvartssekel senare, när åttio procent av all kubansk export gick som bytesvaror till sovjetblocket, hade Castro ett desperat behov av dollar eftersom den högteknologi han nu behövde endast kunde erhållas i väst och endast mot de dollar han inte ägde. Men den 18 mars, innan avtalet med Mikojan var fyra veckor gammalt, fick Castro en helikopter i present av Sovjetunionen för personligt bruk. Den överlämnades högtidligt till honom av chefen för den ryska handelskommissionen som redan hade installerat sig i Havanna.

(Egendomligt nog var det en person som Mikojan särskilt bad att få träffa på Kuba, nämligen Ernest Hemingway som sedan 1939 då och då hade bott i *Finca Vigía* i San Francisco de Paula, en förstad i sydvästra Havanna. Hemingway hade varit på Kuba under första delen av 1958, krigets sista år, infattande tryckta korrespondens visar ett visst intresse för revolutionen. Så skrev han till exempel i ett brev till sonen Patrick, avsänt från Idaho i november: ”Kuba är faktiskt hemskt nu... det är att bo i ett land där ingen har rätt — båda sidor ohyggligt grymma — ingen vet vad för slags påhitt och mord som ska komma när de nya träder till... jag ser vilka skändligheter de som är vid makten nu begår — jag är utled på det...” I ett annat brev från Idaho skrev han i slutet av januari till en journalist: ”Den officer som är kommandant är en gammal San Francisco de Paula-bo som brukade spela med i det lag där jag brukade vara med som kastare... Jag kände Phil Bonsal, den nya ambassadören, på den tiden han jobbade i I.T.T... Han är en verkligt sund och duglig karl, men naturligtvis kommer han att bevaka våra intressen... Castro har en jäkla massa pengar emot sig... Om han kunde sköta regerandet renhårigt vore det underbart...” Hemingway höll sig borta från Kuba hela 1959, men strax innan han återvände till ön på våren 1960 skrev han till sin vän T. Lanham: ”Jag tror definitivt på den kubanska revolutionens historiska nödvändighet. Jag blandar mig inte i Kubas politik, men jag ser den här revolutionen på lång sikt, och de dagsaktuella personerna intresserar mig inte... I dagens läge finns det ingenting jag kunde säga som inte skulle kunna feltolkas och missförstås. Jag har en fruktansvärd massa arbete att klara av och jag vill vara ensam med det.” Inte desto mindre tog sig Hemingway tid att underhålla Mikojan vid en lunch på *Finca Vigía*; ett foto visar honom leende hålla upp en drink åt biträdande premiärministern och Vladimir Bazikin, dåvarande ryske ambassadören i Mexiko, Castro var inte med, och enda gången Hemingway och Fidel träffades var en dag i maj på Barlovento Yacht Club där båda var inbjudna till ”The Hemingway Fishing Tournament”. Castro hade vunnit det individuella mästerskapet den dagen och fått den största svärdfisken. Det är underligt att Castro aldrig sökte kontakt med Hemingway medan han fortfarande bodde på Kuba 1960, med tanke på hans beundran för författaren och Hemingways stöd för revolutionen; detta kan vara det enda tillfälle då Fidel drog sig för att försöka göra sig gällande inför en man som han betraktade som ett geni. Gabriel García Márquez har skrivit att Castro ”var grundligt förtrogen med Hemingways verk, han älskar att tala om honom och han försvarar honom på ett övertygande sätt”. I en intervju 1984 sade Castro lamt att han aldrig fick lära känna Hemingway ”därför att den första revolutionstiden hade jag fullt upp att göra, och ingen kunde tänka sig att han skulle dö så snart”. Han tillade: ”Det jag gillar mest hos Hemingway är hans monologer.”

Efter Mikojans besök och återupprättandet av de diplomatiska relationerna mellan Kuba och Sovjetunionen (Sergej Kudrjatsev, specialist på Sydamerika, blev den första ambassadören i Havanna, och Faure Chomón, den förutvarande ledaren för Studenternas revolutionära direktorat, reste till Moskva) stod de allt fastare banden i alliansen i direkt proportion till den växande fiendskapen mellan Kuba och Förenta staterna. I efterhand förefaller det som om Castro och Chrusjtjov på det här stadiet var angelägna om att utnyttja denna fiendskap — Castro kanske i högre grad än Chrusjtjov — och att Förenta staterna inte riktigt visste vad

man skulle tro om denna nya Moskva—Havanna-axel mer än att frukta den. Ambassadör Bonsal skrev att Mikojans handelsavtal enligt hans förmenande ”i sig självt inte äventyrade USA:s ekonomiska ställning på Kuba”, men att ”de älskvärdheter som Mikojan och Castro utbytte i februari har blivit föremål för de mest alarmerande tolkningar på sina håll i Washington. De ekonomiska arrangemangen mellan Kuba och Sovjetunionen tycktes outhärdliga för folk som sedan länge vant sig vid amerikanernas dominerande ställning på Kuba.”

Så inträffade en explosion i Havannas hamn och den grusade den sista möjligheten till samförstånd mellan Fidel Castro och amerikanerna. Fartyget var *La Coubre*, ett franskt lastfartyg som låg vid kaj i Havannas inre hamn med sjuttio ton ammunition och sprängämnen från Antwerpen, vilket var slutleveransen av den materiel som köpts från Belgien föregående år. Den första explosionen, som huvudsakligen dödade och sårade besättningsmän och hamnarbetare, kom omkring klockan fem på morgonen och en andra explosion kom ungefär en timme senare och sårade kubanska armésoldater, soldater ur folkarmén och brandsoldater. Man räknade till åttioen döda. Castro anlände och dirigerade räddningsoperationerna medan han anklagade USA för ”sabotage”. Kubanerna kunde faktiskt inte lägga fram några bevis för att det varit frågan om sabotage, och orsaken till explosionen blev aldrig officiellt klarlagd. Förenta staterna tillbakavisade indignerat Castros anklagelser och påpekade att man överträtt internationella säkerhetsbestämmelser när man låtit fartyget ligga vid kaj i den trånga inre hamnen. Den franske kaptenen förklarade aldrig offentligt varför han hade förtöjt där. Hursomhelst fick episoden med *La Coubre* det kubanska folket att fylkas kring Castro vid en tidpunkt när han började ställas inför ökande internationella problem och det hade börjat synas sprickor i hans popularitet. Vid begravningshögtidligheten på Calónkyrkogården följande dag höll Castro ett oerhört känsloladdat tal i vilket han förklarade att ”idag ser jag vår nation starkare än någonsin, idag ser jag vår revolution, stabilare och okuvligare än någonsin... Kuba kommer aldrig att visa feighet, Kuba kommer aldrig att ta ett steg bakåt, Revolutionen kan inte hejdas... Revolutionen kommer segerrikt att marschera framåt...” Han avslutade talet med att för första gången uttala sin stora revolutionära slogan *Patria o Muerte, Venceremos!* (Fädernesland eller död, vi skall segra!). Alltsedan den dagen avslutas varje revolutionärt tal med denna fras som åhörarna skanderar under stigande hänförelse.

La Coubre blev på många sätt en milstolpe. För en majoritet av kubaner bekräftade explosionen Castros förutsägelser att Förenta staterna var fast beslutna att utplåna revolutionen; de ansåg att denna tragedi var ett verk ”av revolutionens fiender .. som inte vill låta oss ta emot vapen till vårt försvar”. För Castro var det ännu en nyttig bekräftelse på hans premiss att yttre faror stärker revolutionen på grund av fosterlandskärlekens mäktiga kraft i folkets reaktioner. Förenta staterna levandegjorde hans tes alltifrån regimens första år till invasionen i Grenada 1983 när väpnade kubaner kämpade mot en mångfaldigt större styrka väpnade amerikaner.

För Förenta staterna blev Castros anklagelser beträffande *La Coubre* med ambassadör Bonsals ord det officiella argument som ”kanske fick vågskålen att väga över till Washingtons beslut att överge noninterventionspolitikerna på Kuba”. Dessutom var 1960 valår och, som Bonsai formulerade det: ”Amerikas pose av återhållsamhet som svar på Castros förolämpande och aggressiva uppträdande hade blivit en politisk belastning.” Bonsal fick aldrig veta det officiellt, men han trodde att ”den nya amerikanska politiken... gick ut på att störta Castro med alla de medel Förenta staterna förfogade över; gränsen gick vid att öppet engagera väpnade styrkor på Kuba”.

Den 17 mars godkände president Eisenhower en grundläggande utredning av ämnet: ”Ett program rörande hemliga aktioner med Castroregimen.” Planen, som utvecklats av CIA och en specialistgrupp inom Vita huset (statssekreteraren i utrikesdepartementet, statssekreteraren i försvarsdepartementet, chefen för CIA och presidentens speciella rådgivare i nationella

säkerhetsfrågor), hade som huvudinnehåll ”skapandet av en paramilitär styrka utanför Kuba för kommande gerillaverksamhet”. Det dröjde inte länge förrän den tilltänkta gerillastyrkan hade vuxit till en komplett invasionsbrigad. Man vet numera att vicepresident Nixon var drivkraften bakom planen av den 17 mars. Efter att ha träffat Castro i Washington året innan kom han ju till den slutsatsen att han hade att göra med en kommunist. Och Nixon var också presidentkandidat i en valkampanj i vilken kubafrågan spelade en viktig roll.

Det är emellertid inte riktigt trovärdigt att den kubanska reaktionen på *La Coubre*-explosionen var avgörande vid Förenta staternas beslut att anfälla Castro. Ett sådant program kunde inte ha utformats på tolv dagar. I själva verket visar undersökningskommissionens rapport att specialgruppen hade utformat ett program för hemliga aktioner mot Castro vid ett sammanträde den 13 januari, ett program som Eisenhower godkände den 17 mars. Det finns gott om bevis för att den första planen på att störta honom ingick i den topphemliga politiken i mars 1969 och nästan vilken förevändning som helst skulle ha räckt till för presidentens godkännande av ”anti-Castro-programmet”. Den kubanska regimen, och framförallt INRA:s officerare ur Rebellarmén som hade kontrollen över jordbruksreformen, lade beslag på amerikansk egendom utan att ta den minsta hänsyn till Castros egna lagar, antiamerikansk propaganda flödade ohämmat och den revolutionära regeringen kände sig mycket säkrare nu när Mikojan hade givit den Moskväs välsignelse. Washingtons svar, utformat mitt i inledningen av valkampanjerna och präglat av oförmåga att fatta den kubanska verkligheten, spelade Castro i händerna och belönade honom med uppfyllelsen av hans profetior.

Den förundransvärt tålmodige ambassadör Bonsal hade under våren kommit fram till att de kubansk-amerikanska relationerna inte hade någon framtid fast han varken var en vän av våldsaktioner mot Castro eller hölls underrättad om Eisenhoweradministrationens senaste hemliga planer. I ett privat samtal en eftermiddag sade han: ”Ni förstår, här är det inte frågan om att någon skall segra... Det går åt helsike om vi vinner, och det går åt helsike om vi inte gör det... Man kan helt enkelt aldrig vara Castro till lags.” Bonsal och Castro hade inte träffats sedan september (deras tredje och sista sammanträffande) och den officiella kubanska propagandan kritiserade ofta ambassadören. Så blev han i januari kritiserad i pressen för att ha rest till flygfältet för att ta avsked av spanske ambassadören, Jual Paolo de Lojendio som Kuba hade utvisat med tjugofyra timmars varsel. Lojendio utvisades därför att han hade kommit instörtande i en tevestudio där Castro talade för att protestera mot ett utfall mot Francoregimen som han gjort tidigare i ett radiotal. Spanjoren hade sett på teveprogrammet i sitt residens och fylld av indignation hade han rusat till studion för att ställa Fidel mot väggen. Ambassadören var en småväxt, flintskallig man, det låg något närmast groteskt över hans skrikiga kortvariga ordduell med den jättelike Castro innan man förde ut honom ur lokalen.

Före incidenten med *La Coubre* gjorde utrikesdepartementet ett sista försök att få igång grundläggande kubansk-amerikanska förhandlingar, men de motverkades av Castros envisa krav på att USA som ett första steg inte skulle vidta några åtgärder mot Kuba medan samtalen pågick. Han hade velat få en garanti för att USA:s kongress inte skulle slopa eller skära ned den kubanska sockerkvoten tills vidare — administrationen hade i januari anmodat kongressen att ge den handlingsfrihet beträffande kvoten, men utrikesdepartementet beslöt att avslå detta av det tekniskt korrekta skälet att det inte hade någon talan när det gällde den legislativa sidan. Med litet god vilja hade man emellertid kunnat hitta något sätt att fullföljda förhandlingarna på, men i grund och botten var Eisenhower och Nixon utleda på Castro: de hade andra lösningar i tankarna. Eftersom Castro hade lika stor anledning att anta att termen ”historisk fatalism” brutalt skulle tillämpas på honom var han inte heller sinnad att kompromissa. Denna fastlåsning på båda sidor skulle — med korta perioder av avspänning och ömsesidiga trevare — präglade relationerna mellan Kuba och Förenta staterna under det följande kvartsseket.

Ekonomiskt krig bröt ut på allvar i maj när Che Guevara meddelade två amerikanska och ett

engelskt bolag, vart och ett ägare av ett raffinaderi på Kuba, att hädanefter skulle de bli tvungna att raffinera råolja som var importerad från Sovjetunionen. Bolagen hade av hävd skeppat all olja de utvann i Venezuela till Kuba som en del av det världsomspännande system ifråga om produktion, shipping, marknadsföring och raffinering som då nyttjades av de multinationella företagen. Guevara hävdade att Kuba hade suverän rätt att importera den billigare sovjetiska råoljan (Sovjet valde att sälja den billigare och dessutom betalade Kuba för den med socker i stället för dollar enligt avtalet med Mikojan) och varnade bolagen att staten inte skulle betala dem femtio miljoner dollar för tidigare importerad olja. Den 30 juni tog Castro hand om de tre raffinaderierna medan Sovjet drog samman tillräckligt med tanktonnage för att transportera all den råolja Kuba behövde från hamnar i Svarta havet och sovjetiska tekniker ställde om raffinaderierna för bearbetning av den nya oljan. Ankomsten av *Andrej Visjinskij*, den första tankern, firas nu som en revolutionär bemärkelsedag varje år i landet. Castro framställde Kuba som den förfördelade parten i dispyten, och Bonsal skrev att ”den kubanska revolutionen hade vunnit en stor seger och hade slutit en mäktig allierad till sitt bröst”. Denna dag seglade ett hangarfartyg förbi Havanna och skickade två av sina jetplan dånande in över raffinaderierna. Både Eisenhower och Chrusjtjov svarade på Castros utspel, var och en på sitt sätt.

Den 6 juli gjorde Eisenhower nästa drag i det ekonomiska kriget mot Castro när han tillkännagav att Förenta staterna inte skulle tillåta import av Kubas resterande sockerkvot enligt 1960 års kvotering, grovt räknat en fjärdedel av den totala årliga kvoten på cirka tre miljoner ton. Eisenhower lät också förstå av Förenta staterna tills vidare inte skulle köpa något socker från Kuba. Vita huset gick till verket omedelbart efter det att kongressen hade bemyndigat regeringen att allokera och reallokera utländska producenters sockerkvoter, en lag som Fidel Castro beskrev som ”en dolkstötslag”, en dolk i ryggen på revolutionen. Bonsal, som hade opponerat sig mot att göra slut på kvoteringen, förkastar tanken på att Eisenhower handlade som en hämnd för indragningen av oljeraffinaderierna: ”Inställande av sockerkvoteringen var ett väsentligt element i det program som hade utformats för att störta Castro.” Vad Castro beträffar hade han i ett tal i teve två veckor tidigare när ”dolkstötslagen” just skulle antas varnat att ”Om vi förlorar hela vår sockerkvotering kan de komma att bli av med alla sina investeringar på Kuba” — plus det stora årliga handelsöverskottet. Förlusten av sockerkvoteringen, sade Castro i ett fem timmar långt tal som formade sig till en avhandling om sockrets historia och kubansk-amerikanska handelsförbindelser i mer än ett sekel, ”skulle kosta amerikanerna på Kuba till och med pliggarna i skosulorna”.

Castro väntade emellertid i en hel månad innan han slog tillbaka. Alltid intresserad av strategi och taktik sökte han först utvinna maximal politisk fördel av sockeraffären genom att framställa Kuba som offret för ”ekonomisk aggression” från Förenta staternas sida genom att de våldförde sig på ”Organisationen av Amerikas stater” deklARATION (som han annars aldrig dragit nytta av) och sedan erhålla massivt sovjetiskt stöd för Kubas sak.

Fidel hade alltid förstått den oerhörda betydelsen av att Tredje världen stod solidarisk till hans revolution, och så tidigt som i mitten av 1959 hade han skickat Che Guevara till Afrika och Asien för att leta upp bundsförvanter. I början på maj 1960 blev president Achmed Sukarno i Indonesien, fast allierad med Sovjetunionen, den förste statschefen som besökte Kuba: Brittiska Guyanas marxistiske premiärminister Cheddi Jagan kom två gånger det året. I slutet av augusti tågade den kubanska delegationen vid ett interamerikanskt utrikesministermöte i San José i Costa Rica ut ur salen när man godkände ett förslag om att kritisera kubansk medling i Latinamerika; den 2 september samlade Castro en miljon kubaner i Havanna för att lyssna till hans fördömande av konferensen i San José och ”godkänna” en deklARATION som fördömde utnyttjandet av människor i de fattiga länderna. Han strävade redan efter ledarskapet över Tredje världen i medvetande om att hans naturliga bundsförvanter fanns där, men vid den här tiden tog Washington inte Tredje världen på allvar; efterkrigstidens

avkolonisering var fortfarande högst aktuell.

Nikita Chrusjtjov tågade in med flygande fanor och klingande spel. Så snart som Eisenhower upphävde sina sockerinköp förklarade Moskva att man (om också till världsmarknadspris) skulle köpa de 700 000 ton som skulle ha gått till Förenta staterna förutom de 770 000 ton Sovjet redan hade köpt 1960. Detta innebar att mer än en fjärdedel av detta års sockerskörd gick till Sovjet. Fast Castro och Guevara fortfarande inte kunde bestämma sig för om Kuba skulle förbli sockerproducent i stor skala eller som Guevara ville koncentrera sig på industrialisering blev Sovjet faktiskt garanten för öns ekonomiska stabilitet. Chrusjtjov hade uppenbarligen redan fattat det strategiska beslutet att ingå en allians med Kuba, men det är svårt att sätta sig in i den intellektuella process i Eisenhoweradministrationen som bidrog till att bredda vägen för denna nya vänskap. Chrusjtjovs unika engagemang i Kuba kom till uttryck den 9 juli när han i ett tal förklarade att ”Sovjetunionen höjer sin röst och sträcker ut en hjälpare hand åt Kubas folk... Bildligt talat — om det blev nödvändigt skulle Sovjet kunna bistå det kubanska folket med raketvapen...”

Detta yttrande kan ha haft en symbolisk avsikt — Chrusjtjov använde ordet ”bildligt” — men Castro valde att manipulera det för sina egna syften, på samma sätt som orsakerna bakom den kubanska kärnvapenkrisen 1962 ligger i dunkel ännu i denna dag. Castro ordnade en högdramatisk bakgrund åt sig när han dagen därpå talade i teve från sin sjukbädd (sjukdomsorsaken fick man aldrig veta) för att tacka Sovjet för dess erbjudande om stöd, men han slog flera gånger fast att Chrusjtjovs erbjudande var ”absolut spontant” — även om han också var noga med att antyda att Moskva hade erbjudit Kuba ”riktiga” raketer. Typiskt nog tycktes Fidel angelägen om att ge Washington ett intryck av han inte hade begärt några sovjetiska raketer medan han samtidigt gjorde det mesta möjliga av det sovjetiska erbjudandet för att gagna sina egna intressen. Chrusjtjov, som började inse att det inte alltid var så lätt att leva ihop med Fidel, måste ha protesterat mot Castros offentliga tolkning av hans ord eftersom allt material om ”raketer” har försvunnit ur moderna officiella kubanska källor. Men i juli 1960 var det livsviktigt för Castro att på framträdande plats i sina tidningar kunna ha rubriker om sovjetiska löften om ”raketer”, även om en kommuniké som utfärdades i Moskva när Raúl Castro träffade Chrusjtjov i början av augusti inte nämnde ett ord om några raketer.

Hursomhelst var Fidel Castro i god form när han den 26 juli återvände till Sierra Maestra för att fira sjunde årsdagen av anfallet mot Moncada och för att proklamera att ”vi skall fortsätta att få vårt land att framstå som ett föredöme som skall komma hela Andernas bergskedja att framstå som ett hela Amerikas Sierra Maestra”. Han var nu redo att bestraffa Förenta staterna för att ha berövat honom hans sockerkvot. Kubanska regeringen antog en lag om förstatligande strax efter det att Eisenhower hade handlat i sockerfrågan, och den 5 augusti var Castro redo att ta den i bruk. Han kallade den ”machtetelagen” som en hämnd för Förenta staternas ”dolkstötslag”. En hel del mark hade redan förstatligats, och huvudsakligen gällde det jord som hade tillhört United Fruit, men nu tog Castro itu med USA:s samtliga investeringar på ön. Conchita Fernandez, hans sekreterare i INRA, minns att sent på kvällen kallade han henne till sig på sitt ämbetsrum tre trappor upp och sade till henne: ”Ring till Che och ring till den där mexikanen som kallas Fofó, för nu skall jag förstatliga alla de där utländska företagen: Shell, Standard Oil, Esso... just nu, till midnatt.” Castro instruerade henne att kontakta Carlos Franqui, då chefredaktör för *Revolución* så att kungörelsen om förstatligandet kunde komma i tidningen följande morgon. Conchita Fernandez säger att Castro hade hållit sig kvar på sitt arbetsrum i INRA i tre dagar och tre nätter för att förbereda förstatligandet tillsammans med Che Guevara, och så förklarade han plötsligt att han var redo att underteckna dokumenten. Han sa till Conchita: ”Nu skall vi ställa de där imperialistföretagen mot väggen.” Sedan begav han sig till ett möte för latinamerikansk ungdom på Havannas stadion för att tillkännage vad han hade gjort. Inalles förstatligade Kuba trettiosex amerikanskägda sockerbruk, två oljeraffinerier, och två allmännyttiga företag (två

nickelgruvor, den ena tillhörig amerikanska regeringen förstatligades i oktober). Det var slutet på en epok — och inledningen på en ny för Kubas vidkommande, hemma och utomlands.

Inför en nästan total brytning med Förenta staterna och en allt starkare allians med Sovjet flög Fidel Castro till New York i september för att tala i Förenta nationerna och, i lika hög grad som något annat, sammanträffa med Nikita Chrusjtjov på amerikansk mark. Det var en situation fylld av det slags ironi som Fidel är så förtjust i. Han kände sig mycket stark och säker på sin sak efter att framgångsrikt ha tagit sig ur sin stora konfrontation med USA och stärkt sin ställning på hemmafronten. Finansministern Rufo López-Fresquet, den sista moderaten i regeringen, hade avgått i mars och Castro behövde inte längre regera med hjälp av en ”osynlig regering”. Han och hans kamrater var helt och hållet vid makten på Kuba; det lilla som återstod att ta hand om — kulturen, till exempel — skulle snart organiseras det också. De Kubanska arbetarnas konfederation (CTC) hade försökt hålla kommunisterna borta från ledningen, men det gjorde Castro slut på i november 1959 när han tvingade CTC att utesluta en icke-kommunistisk kandidat på en vallista; när allt annat misslyckades vann han alltid genom styrkan av sin egen personlighet. CTC:s generalsekreterare, David Salvador, en av de högsta ledarna i 26 juli-rörelsen, avskedades och anslöt sig till den underjordiska rörelsen mot Castro innan han häktades.

Propaganda och kontroll över allmänna opinionen är fundamentala angelägenheter för Castro, och han ägnade dem tillbörlig uppmärksamhet så snart han hade givit revolutionen tillräckligt fast mark. Ytliga iakttagelser rörande Castros skenbart vildsint planlösa aktiviteter kunde ge ett intryck av att han gick från hugskott till hugskott. I efterhand är det emellertid påtagligt att Fidel visste exakt vad han gjorde — och hur och när han skulle göra det. Varje steg följde logiskt på det föregående; Castros sinne för timing var oklanderligt därför att han kände på sig vad nationen var beredd att godkänna, hans predikomässiga tal passade perfekt in i den revolutionära indoktrineringen, och alla hans improvisationer var i själva verket väl genomtänkta schackdrag. När outsiders kommenterade Castros ”predikande” förmådde de inte fatta att han var upptagen av en kampanj, av att undervisa massorna om sina idéer och sätta dem in i sina politiska och ekonomiska analyser.

Det var då logiskt att inordna media under revolutionen. Under det första året hade han huvudsakligen till sitt förfogande *Revolución*, 26 juli-rörelsens organ, och kommunistpartiets nyhetstidning *Hoy* hade börjat komma ut strax efter segern. Chefredaktör för tidningen var Carlos Rafael Rodríguez, Fidels viktigaste bundsförvant bland kommunisterna. Från första början uppträdde Castro som *Revolucións* högste chef; han kom till redaktionen nästan varje dag och rådgjorde med Carlos Franqui, som var chefredaktör och chefspropagandist, och alltid såg han till att den revolutionära linjen exakt följde den väg han hade utstakat. De båda tevekanalerna, CMQ och *Mundo* ställdes omedelbart under officiell kontroll även om de tills vidare fick förbli privatägda. Radiostationerna förenades i en organisation som kallades FIEL och som alltid stod beredd att vidarebefordra Fidels ord.

I början av 1960 var det dags att inskränka den självständiga pressens frihet. Castro uppfann begreppet *coletilla*, en efterskrift som tillfogades varje artikel, nyhet, ledare eller foto som i något avseende råkade avvika från den officiella linjen. Castrokontrollerade journalist- och grafikerförbund hade i uppgift att skriva och publicera dessa *coletillas* eller också kunde de bara vägra att trycka sådant som de ogillade. Det var en dödligt verksam form av censur i förening med hot, allt i revolutionens namn, och vid mitten av 1960-talet tynade den så kallade ”borgarpressen” bort på grund av att redaktörerna inte hade kontroll över innehållet i sina tidningar och den snabbt krympande privata sektorn inom ekonomin kunde inte längre ge det stöd som annonsering innebar. Castros åsikt var att det bara var revolutionen som medförde verklig frihet för den kubanska press som nu skulle ersätta borgerlighetens press med dess förutfattade meningar. Hans propagandister gick ända därhän att de fördömde jultomten som julsymbol. I hans ställe satte man en revolutionär typ som kallades ”Don

Feliciano” och den populära amerikanska ”Jingle Bells” fick en refräng där man rimmade på ”Fidel”. Det där slog inte, lika litet som refrängen i nästa vers: ”Ping, pang-Poong! Viva Mao Zedong!”

Trots Nikita Chrusjtjovs energiska stöd i juli till den kubanska revolutionen var det förvånande nog det ”gamla” kommunistpartiet som fortsatte att ställa till besvär för Castro. Fidel och hans grupp och ledarna för gammalkommunisterna hade börjat träffas i hemlighet arton månader tidigare för att planlägga ett slutgiltigt samgående, men partiet motsatte sig fortfarande det ”betänkliga” i en triumf för *Fidelista* utanför marxismens dogmer. Endast Castro själv åtnjöt förtroende inom PSP:s gamla garde, i den mån de nu överhuvudtaget hyste förtroende för någon, och Pedro Miret minns att många gånger när Raúl Castro kom med ett förslag brukade PSP:s generalsekreterare, Blas Roca, fråga: ”Men har du talat med Fidel om det där?” Vid PSP:s åttonde kongress i augusti 1960 föreföll Blas Roca ha kommit i otakt med verkligheten när han beskrev den revolutionära regimen som en makt som ”representerar och förverkligar en politik som företräds av proletariatet, bönderna, småborgarna och de radikala fraktionerna av landets borgerskap”. Aníbal Escalante, en annan av toppmännen inom PSP, motsatte sig expropriationen av all privat egendom på grund av ”de kubanska borgarnas stora rädsla för revolutionära förändringar”, och han tillade att ”vi håller fast vid den strategi som syftar till den kontakt mellan klasserna ur vilken revolutionen utgick”. Detta var historiskt sett nonsens, men som händelseförloppet fortsättningsvis skulle utvisa tycktes gammalkommunisterna vara ute efter nyckelposter i regimen, ett steg som Castro inte var beredd att ta.

Endast Carlos Rafael Rodríguez var Castros helhjärtade bundsförvant (han föreföll ha bättre gehör för Moskvas sätt att tänka än sina kolleger), och han var i hög grad ansvarig för sammansmältningen av partiets Socialistisk ungdom och 26 juli-rörelsens ungdomsavdelning. När Pedro Miret erinrar sig dessa dagar säger han att *Fidelistas* första steg var att ”spå ut” Rörelsen utan att de flesta kubaner lade märke till det, för ”vi var tvungna att bilda vår egen lilla grupp”. Castro arbetade med iscensättningen av ”De förenade revolutionära organisationerna”, den ORI-mekanism han hade i beredskap för sitt eget Kommunistiska parti, men under större delen av 1960 släpade gammalkommunisterna efter och hävdade att de representerade Kremles åsikter. Slutligen förmedlade Alexandr Alexejev, som nu hade återvänt till Kuba som permanent TASS-korrespondent (medan Kudrjatsjev arbetade som ambassadör), ett privat budskap från Chrusjtjov till Castro som förklarade att Sovjet-regeringen inte ansåg att ”det fanns någon mellanhand mellan dem” och att Fidel var den ”autentiske ledaren” av revolutionen. I avvaktan på att få träffa Castro i New York var Chrusjtjov angelägen om att inte få honom att känna sig som ledare av en östeuropeisk satellitstat.

Till skillnad från Kubas gammelkommunister var Chrusjtjov tydligen klok nog att godta Castro sådan han var i den här fasen av historien även om han längre fram fick lära sig att förmå Fidel att anpassa sig till Kremles dogmer. Vid försök att rekonstruera Castros ideologiska rörelseschema — och för att underkänna en rad amerikanska regeringars envisa fasthållande vid att han var ett sovjetiskt verktyg — är det nyttigt att granska hans kommentarer om marxistiska tolkningar i samtal med den franske författaren Régis Debray vid mitten av år 1960. Castro sade: ”Man anklagar mig för kätteri. Det sägs att jag är en kättare inom det marxist-leninistiska lägret. Hmmm! Det är lustigt att så kallade marxistiska organisationer som slåss som hund och katt om innehavet av den revolutionära sanningen anklagar oss för oförmåga att förstå partiets roll; de förebrår oss som kättare inom det marxist-leninistiska lägret.” Debray förklarar att den stora skillnaden mellan Castro och de dogmatiker som anklagade honom för kätteri var hans övertygelse att marxist-leninistiska partier inte nödvändigtvis behöver vara det lämpligaste arriärgardet när man sätter igång revolutioner. Sandinistasegern i Nicaragua 1979 skulle bevisa att Castro hade rätt, men under tiden måste

han slå vakt om sitt kätteri.

Fidel Castro anlände till New York den 18 september, dagen efter det att han hade tillkännagivit förstatligandet av tre amerikanska bankfilialer på Kuba. Fyra dagar innan han kom till staden satte CIA igång förberedelserna till en mordkomplott mot honom vid ett möte på ett New York-hotell med en nyckelman inom maffian som enligt CIA:s beslut skulle ta hand om fallet. Beslutet att mörda Castro var en utvidgning av det ”program” mot honom som Eisenhower hade godkänt i mars. Mordet skulle sammanfalla med ett intensivt gerillakrig som skulle utlösas på ön; de första gerillaoperationerna hade faktiskt redan satt igång i Escambraybergen.

En intern promemoria inom CIA uppger: ”I augusti 1960 tog mr Richard M. Bissell kontakt med överste Sheffield Evans för att avgöra om säkerhetsavdelningen skulle kunna medverka i ett känsligt uppdrag som krävde gangstermässig teknik. Uppdraget gällde att likvidera Fidel Castro.” Bissell, som också medverkade i förberedelserna för anfallet mot Grisbukten, underrättade CIA-chefen Allen Dulles som ”gav sitt godkännande”. Vad som förblir okänt är huruvida han handlade på eget bevåg när han gav order om mord på ett främmande statsöverhuvud eller om Dulles hade fått ett uttryckligt medgivande av president Eisenhower. På 1960-talet använde sig emellertid Vita huset av principen ”trovärdigt förnekande” vid riskfyllda och krångliga operationer för att skydda presidentämbetets prestige, och vanligtvis åtog sig chefen för CIA och säkerhetsrådgivaren att hålla Eisenhower i okunnighet om vissa företag så att han kunde hävda bristande kännedom om CIA togs på bar gärning. Tillstånd att utföra sådana operationer gavs genom generella direktiv av presidenten — som till exempel beslutet i mars att mörda Castro. ”Trovärdigt förnekande” nyttjades av Eisenhower när spionplanet U-2 (som också hade dirigerats av Bissell) sköts ned över Sovjetunionen, och det är tänkbart att samma princip nyttjades också för planen på att mörda Castro.

Castro säger att han hela tiden antog att han stod på den amerikanska dödslistan, men han hade också kommit fram till att han skulle vara säkrare i Förenta staterna än hemma; han trodde inte att CIA skulle ta den ohyggliga politiska risken att mörda honom på Manhattan. Enligt CIA-promemorian hade man frågat en före detta agent i FBI, Robert A. Maheu, om han kunde ”ordna kontakt med gangsterelement” som ett första steg i organiserandet av mordet. Maheu träffade av den anledningen den 14 september en viss Johnny Roselli, beskriven som en ”nyckelman inom maffian”, på Plaza Hotel i New York. Ett erbjudande om 150 000 dollar för att mörda Castro framfördes från ”affärsmän” som på grund av revolutionen hade gjort stora förluster på Kuba. Roselli ordnade så att Maheu fick kontakt med maffiabossen Salvatore ”Momo” Giancana och Santos Trafficante i Miami. På gangstrarnas förslag tog CIA:s tekniska avdelning fram piller som var ”lätt-lösliga, snabbt dödande och omöjliga att spåra upp”. CIA säger att man ”gjorde åtskilliga försök utan framgång” att på något sätt få Castro att ta pillren och ”projektet avskrevs strax efter Grisbuktsepisoden”. Senare vittnesmål inför senaten beträffande underrättelseoperationer mot Kuba avslöjade att man också övervägde att mörda Raúl Castro och Che Guevara därför att, enligt chefen för CIA:s västdivision, om inte de tre ledarna ”kunde elimineras i samma veva — vilket är i högsta grad otänkbart — kan denna operation bli en långdragen affär och den nuvarande regimen kommer endast att kunna störtas med hjälp av våld”.

Detta var den förhärskande attityden mot honom i Förenta staternas regering när Castro dök upp med kort varsel i New York för att leda den kubanska delegationen i FN:s generalförsamling. Det djupt om också omedvetet ironiska i det mottagande han fick var att amerikanska regeringen hänvisade honom och hans följeslagare till Manhattan ”för att kunna garantera hans säkerhet” och också att han under sitt tio dagar långa besök i staden, bevakades av en polisstyrka på 258 man — nästan lika många som Castros rebellarmé när han slog ut sin slutoffensiv 1958. Polisen hade uppenbarligen ingen aning om att ett statligt organ planerade att på annat håll döda den man de bevakade i New York och utrikesdepartementet (som också

var okunnigt om CIA:s förehavanden) letade desperat efter ett hotell som var villigt att ta emot kubanerna. För att ytterligare komplicera situationen måste det plan för Cuban Airlines som flög Castro till New York genast ge sig av hem till Havanna för att inte tas i beslag av amerikanska kreditorer; ett annat kubanskt hade belagts med kvarstad två dagar tidigare. Castros närvaro i New York utlöste en massa missförstånd, massor av bekymmer på amerikansk sida, risker för Fidel att utsättas för landsflyktiga kubaner — och skuggan av offentlig avrättning. Castro kände kanske inte till något om Maheu, Roselli och giftpillren, men han klarade av de andra bekymren. I Havanna, där Raúl var tillförordnad premiärminister, begränsades den amerikanske ambassadörens rörelsefrihet till stadsdelen Vedado som en hämnd.

Nikita Chrusjtjov hade planerat att träffa Fidel Castro redan innan han gick ombord på ångaren *Baltika* i Kaliningrad för att resa till New York. Arkadij N. Shevsjenko, då en färsk diplomat som följde med som rådgivare, minns att Chrusjtjov började tala med honom om Kuba en dag på *Baltikas* däck (Shevsjenko, som senare blev biträdande generalsekreterare i Förenta nationerna, hoppade av 1978 och skrev sina memoarer, *Breaking with Moscow*). Shevsjenko antecknade Chrusjtjovs ord: ”Jag hoppas Kuba skall bli en socialismens ledlyft i Latinamerika”, och ”Castro ger oss förhoppningar om det, och amerikanarna hjälper oss.” Chrusjtjov sade att Förenta staterna försökte ställa Castro mot väggen i stället för att etablera normala förbindelser med honom, och han tillade: ”Det är dumt av dem och det är resultatet av tjuven från nitiska antikommunister i USA som bara ser rött överallt, fast kanske vissa saker bara är skära eller rentav vita... Castro skall komma att dras till oss som järnfilspånet dras till magneten.”

I New York såg Chrusjtjov genast till att påskynda denna gravitation genom att besöka Castro i Harlem. Fidels val av det svarta Harlem som sitt högkvarter gjorde besöket ännu mer politiskt intressant för Chrusjtjov. Samma dag som Chrusjtjov steg i land i New York hade Castro lämnat Shelbourne Hotel vid Lexington Avenue, ett elegant hotell i närheten av FN-skrapan, som en protest mot vad han beskrev som ”hutlösa krav” på förskotts betalning; han visste förmodligen inte att Shelbourne hade hyrt ut tjugo rum till kubanerna (å tjugo dollar per rum) endast därför att utrikesdepartementet hade övertalat hotelledningen att hyra ut rummen åt dem. Dagen därpå i skymningen susade Castro och femtio kubaner iväg de åtta kvarteren till Förenta nationernas sekretariat på Första avenyn för att tala allvar med generalsekreterare Dag Hammarskjöld. Iförd sin olivgröna fältuniform packade Castro ihop sig tillsammans med sju kamrater i en gammal svart Oldsmobile, följd av andra kubaner i bil eller till fots, av poliser, och hundratals journalister. När de väl var framme underrättade Castro den belevade herr Hammarskjöld om att hans delegation tänkte stanna kvar där tills hotellfrågan var löst. Han sade att kubanerna var beredda att tåga iväg till Central Park och tillade att ”vi är ett bergsfolk, vi är vana att sova i det fria”.

Efter att ha avböjt ett erbjudande om fri inkvartering på det rätt eleganta Commodore Hotel, bara tre kvarter från FN-skrapan, dirigerade Castro sin pittoreska bilkortege till det elva våningar höga Theresa Hotel i hörnet av Sjunde Avenyn och 125:e Gatan i Harlem där hotelldirektionen tydligen väntade kubanerna. De tog fyrtio rum och flyttade slutligen in halv ett på natten. Efter att helt ha ställt alla andra FN-aktiviteter i skuggan genom sina nattliga raider runt staden förklarade Castro att han hela tiden hade tänkt bo i Harlem eftersom de svarta var mycket mer sympatiskt inställda till den kubanska revolutionen. Därefter var han uppe större delen av natten och tog emot svarta journalister och Malcolm X, ledaren för De svarta muslimerna.

Chrusjtjovs redogörelse för den här händelsen återfinns i hans memoarer, *Chrusjtjov minns*, vari han berättar om sin indignation när han fick reda på att kubanerna ”blev utkastade” från sitt hotell och erbjudna att bo i Harlem. Morgonen därpå åkte han till Harlem för ”att trycka Castros hand som bevis för min sympati och aktning” efter att ha ringt till kubanen att han

varpå väg från Sovjets residens för FN-delegater. Chrusjtjov skrev att Castro hade erbjudit sig att komma och besöka honom i stället; ”han ansåg att Sovjetunionen var en stormakt och att han som representant för ett litet lands revolutionära regering lämpligen borde vara den som först avlade visit”. Men, fortsatte Chrusjtjov, ”jag ansåg det bäst att jag tog initiativet för att på så sätt understryka vår solidaritet med Kuba, särskilt med hänsyn till den förnedrande behandling de blev utsatta för... Genom att bege sig till ett negerhotell i en negerstadsdel skulle vi åstadkomma en dubbel demonstration: mot Förenta staternas brottsliga politik gentemot negrerna lika väl som mot kubanerna.”

Vid tolvtiden den 20 september hälsade Castro Chrusjtjov välkommen i porten till Theresa Hotel vid en av efterkrigstidens mest sällsamma diplomatiska begivenheter. Chrusjtjov har själv givit den bästa redogörelsen: ”Han gjorde ett djupt intryck på mig. Han var en mycket storvuxen man med skägg, och hans ansikte var på en gång tilldragande och hårt. Hans ögon glittrade av värme mot vännerna. Vi hälsade varandra genom att omfamna varandra. När jag säger 'omfamna' använder jag ordet i en alldeles speciell bemärkelse. Ni får ta hänsyn till min längd i förhållande till Castros. Han böjde sig fram och jag försvann i hans omfamning. Jag är visserligen ganska bred över ryggen, men han var inte precis smärt han heller, särskilt med tanke på hans ålder.” De båda männen åkte upp till Castros svit nio trappor upp och samtalande i tjugotvå minuter med hjälp av tolkar. Chrusjtjov skrev att kubanen ”uttryckte sin glädje över mitt besök, och jag upprepade vad jag sagt om min solidaritet och mitt gillande av hans politik. Mötet var mycket kort; vi utbytte bara några fraser... Ni kan föreställa er vilken uppståndelse denna episod vållade i amerikansk press och även på andra håll”. *New York Times* rapporterade att ”det var den viktigaste händelsen på 125:e Gatan sedan man 1958 begravde W.C. Handy, mannen som komponerade St. Louis Blues”.

När Chrusjtjov hade kommit tillbaka till Sovjets residens vid Park Avenue berättade han för journalisterna ”att han var mycket nöjd med samtalet med doktor Castro”. Han beskrev honom som ”en heroisk man som har rest sitt land mot Batistas tyranni och som har skapat ett bättre liv för sitt folk... Jag hyllar Fidel Castro och önskar hans välgång.” Men med detta var Chrusjtjovs uppvaktning av revolutionsledaren inte avslutad. Vid eftermiddagens session i generalförsamlingen reste han sig från sin plats, nästan längst bak, gick tvärs igenom salen, över tribunen till den andra sidan där Castro satt med sina diplomater. Castro reste sig sedan, och de båda männen omfamnade varandra gång på gång, leende mot fotografierna. Tre dagar senare åt Castro middag med Chrusjtjov i Sovjets högkvarter vid Park Avenue i fyra och en halv timme. Det var uppenbarligen nu de gick igenom viktiga frågor — däribland omfattningen av Sovjets militära stöd till Kuba. Sedan de avbrutit sitt samtal vid midnatt gick Castro och Chrusjtjov arm i arm till kubanens bil. Deras nästa sammanträffande skulle ske tre år senare i Kreml där de försökte försonas efter en bitter debatt om Sovjets kärnvapenraketer på Kuba.

Shevsjenko skriver att Chrusjtjov när han kom hem från Harlem förklarade för sin stab att ”han hade funnit att Castro önskade ett nära vänskapsförhållande till USSR och att man begärde militär hjälp...” dessutom hade han fått det intrycket att Castro skulle bli en god kommunist. Samtidigt som Chrusjtjov var entusiastisk tillade han också att försiktighet var av nöden. ”Castro är som en unghäst som inte har blivit inkörd”, sade han. ”Han behöver litet skolning, men han är läraaktig — så vi får se upp med honom.”

Bortsett från sina sammanträffanden med Chrusjtjov träffade den kubanske premiärministern bara Tjeckoslovariens president Antonin Novotny och Bulgariens premiärminister Zhivkov och från den neutrala gruppen president Ghamal Abdel Nasser från Egypten, Indiens premiärminister Nehru, Ghanas president Kwame Nkrumah. Jugoslaviens marskalk Tito vägrade att träffa Castro trots påtryckningar från utrikesminister Raúl Roa. Fidel serverade generalförsamlingen ett fyra och en halv timme långt tal den 26 september. Han hade som stöd endast en liten lapp med hållpunkter när han anklagade Förenta staterna för aggression

mot Kuba. Chrusjtjov satt kvar under hela talet och avbröt det ofta leende med applåder.

Medan Castro var i New York lät han per telefon beordra ett kabinettsammanträde i Havanna för att besluta om diplomatiska kontakter med Folkrepubliken Kina och Nordkorea. Han tillbringade mycken tid i sin svit på Theresa Hotel, förmodligen därför att han inte hade tillräckligt med diplomatiska kontakter tillgängliga för att fylla ut tiden under de tio dagarna i New York. Från Havanna kallade han till sig arméstabschefen, major Juan Almeida, som är svart, för att träffa svarta ledare i Förenta staterna, men detta gav föga resultat. Han arbetade tillsammans med Celia Sanchez och kapten Núñez Jiménez för att hålla sig underrättad om vad som skedde på Kuba och många av hans måltider utgjordes av kyckling med ris på hotellet, hämtat från en restaurang i närheten. En kväll bjöd han Theresas svarta anställda på middag på hotellet med honom själv och major Almeida; en annan kväll mottog Castro ledarna för kommittén "Fair Play for Cuba"; bland dem märktes diktarna Langston Hughes och Allen Ginsberg. Efter några dagar hade nyheten om hans närvaro i Harlem förlorat sin fräschör, folkmassorna tunnades ut och endast polisen bibehöll en intensiv bevakning. En polishäst som hette Bangle kollapsade framför Theresa efter en njuråkomma som den ådragit sig genom överansträngning.

Den 29 september flög Castro slutligen hem ombord på ett sovjetiskt Iljusjin-jetplan för att inte riskera att amerikanska låntagare skulle belägga det kubanska planet med kvarstad. Innan han avreste sade han på flygplatsen; "Sovjet är vår vän... Här kom ni och tog våra plan — myndigheterna stjal våra plan — Sovjet ger oss plan." Hemma i Havanna hälsades han av 150 000 hurrande medborgare. Han sade dem att Förenta staterna var en "kall och fientlig nation" och New York var "en förföljelsens stad". Men på det hela taget uppnådde Castro uppenbarligen det han hade eftersträvat i New York: betydande uppmärksamhet från allmänhetens sida och solitt samförstånd med Nikita Chrusjtjov beträffande alla former av bistånd till Kuba. Det var något han i högsta grad skulle behöva — och det mycket snart.

Vid sin återkomst till ön ställdes Castro omedelbart inför en överväldigande mängd problem. De flesta av dem stod i samband med amerikanska påtryckningar nu när Eisenhoweradministrationen var definitivt besluten att krossa hans revolution. Den 18 oktober hemkallades ambassadör Bonsal till "långvariga konsultationer", och han insåg mycket väl att detta innebar ett slut på hans uppdrag på Kuba. Förenta staterna ville inte längre veta av några förhandlingar med Castro. Följande dag förbjöd regeringen export till Kuba av alla slag av amerikanska varor — med undantag för icke subventionerade livsmedel, medicin och medicinsk utrustning. Detta var embargot, eller "blockaden" som Castro kallade det, och den fungerade ännu tjugosex år senare och trasslade till den kubanska ekonomin efter att ha gjort Kuba totalt beroende av Sovjetunionen men misslyckats med att krossa dess revolution.

Situationen ifråga om den inre säkerheten var ett känsligt problem på en annan nivå, men den hängde också samman med amerikanska ansträngningar att störta Castro. I september måste han erkänna att de rebellgrupper som fanns i Escambraybergen på centrala Kuba (och i långt mindre utsträckning i Oriente) inte längre kunde tolereras. Castro visste av egen erfarenhet hur svårt det är för en konventionell armé att ha att göra med *guerrillas* — och nu var det han som hade en konventionell armé — om de tillåts växa och breda ut sig. Han var dessutom på det klara med att dessa band i Escambray fick försörjning luftledes genom CIA, även om de flesta fällningarna av lasten faktiskt aldrig nådde rebellerna utan i stället togs om hand av Rebellarmén och folkarmén.

Castros viktigaste fördel var att dessa rebeller inte hade någon enhetlig ledning och ingen över hela landet erkänd ledare — eftersom han hade varit den aldrig ifrågasatte ledaren i Sierra Maestra — och till följd därav inget samarbete. Den 8 september, strax innan Castro flög till New York, organiserades Rebellarmén för att rensa upp i Escambray; man omringade bergsmassivet med hela etthundratusen man ur folkarmén i ett massivt försök att krossa

guerrillas.

Strax innan Castro återvände till Havanna förkunnade regimen att man hade vunnit en stor seger över en rebellstyrka i Escambray — det första offentliga medgivandet att det förekom strider i centrala Sierras. Vid samma tid började de första tyngre vapnen från Sovjet — 82 mm granatkastare och 122 mm haubitser — sättas in för att stärka landets försvar. De första stridsvagnarna från Sovjet kom på våren 1961. Castro och hans rådgivare trodde 1980 att Escambray-upproret var sammankopplat med en efterföljande invasion och att det därför var angeläget att krossa gerillan. Fidel hade fullkomligt rätt, för CIA hade räknat med samverkan mellan förbanden i Escambray och de styrkor som landsteg i Grisbukten; när de landsflyktiga landsteg hade man emellertid redan oskadliggjort Escambray.

Vicepresident Fernandez, då en av de få yrkesmilitärer som tjänade under Castro, säger att den farligaste tiden i Escambray inföll mellan december 1960 och februari 1961. Detta var anledningen till att Castro personligen tog befälet över operationerna vid hemkomsten från Förenta nationerna. Dag och natt levde han tillsammans med sina folkarmébataljoner och hade flitig kontakt med manskapet och med lokalbefolkningen. Ännu en gång drog han nytta av sina erfarenheter av gerillakrig. Fernandez minns att strategin i Escambray sådan Castro lagt upp den gick ut på att placera ut folk ur folkarmén med trettio, fyrtio meters luckor längs en väg eller en bergskam och på den platsen skulle de hålla sig kvar och man skulle komma ut med mat till dem tre gånger om dagen. På så sätt blev bergen totalt avskurna och andra förband tog sig in i bergen för att förfölja rebellerna. Rebellgrupperna, säger Fernandez, utgjordes aldrig av mer än tjugo man som snabbt kunde förflytta sig från en plats till en annan men aldrig samlas till någon kraftig slagstyrka. Castro och Fernandez kom fram till att gerillan till sist utgjordes av femtusen man på en enda plats; under en enda operation tog man exempelvis så mycket som femhundra man till fånga. De utgjorde en brokig blandning: ägare av mindre jordbruk som fruktade en jordbruksreform, ex-batistasoldater, missnöjda före detta medlemmar av Rebellarmén och vanliga enkla äventyrare.

Enligt Fernandez likviderades det sista förbandet i Escambray så sent som 1965, vilket innebar att folkarméns män blev fastlåsta i större eller mindre antal för fem år framåt. För att ta hand om dessa revoltörer utan att anstränga andra kubanska försvarskrafter gav man manskap ur folkarmén en grundträning om tjugo dagar innan de sattes in på sina uppgifter. Cirka sextusen man övades samtidigt på olika platser hela tiden och med tiden blev folkarmén själva ryggraden i det kubanska försvaret. Detta blev avgörande vid striderna kring Grisbukten.

Ett annat vitalt castrovapen var underrättelsetjänsten under ledning av Ramiro Valdés och Manuel ”Rödskägg” Piñero. Rebellarméns underrättelsetjänst hade i förvånansvärd utsträckning infiltrerat antirevolutionära grupper och gjort det möjligt för Castro att hålla alla sina fiender i schack i närmare tre decennier, inklusive CIA. Castro säger att vid en viss tidpunkt fanns det så mycket som trehundra ”kontrarevolutionära organisationer”, var och en väntande sig amerikanskt stöd, och att ”vi visste mer om vad de sysslade med än de själva gjorde” på grund av infiltrationen. Han hävdar att ”det gick slutligen därhän att vårt folk satt i ledningen i nästan varenda kontrarevolutionär organisation”. Enligt Castro var hans underrättelседokumentation så fullständig att när en antirevolutionär häktades, till exempel år 1962, visste regimen om allt vad han hade gjort, och vilka han hade träffat 1960 och dessförinnan.

Heltidsarbetande säkerhetsorganisationer ansågs emellertid inte vara tillräckligt, så den 28 september, samma dag han kom tillbaka från New York, kungjorde Castro bildandet av ”Kommittén för Revolutionens försvar” (CDR) som ett system för hela folkets ”kollektiva vaksamhet”. CDR var Castros egen uppfinning och ingenting liknande finns ens i Sovjetunionen, och dess omedelbara uppgift var att hålla polisen och underrättelsetjänsten

underrättade om främlingar som dök upp i deras grannskap (det finns en CDR-grupp för varje stadskvarter och på varje gods och i varje by), om medborgare som kritiserade regimen, och så vidare. Castro kom 1986 fram till att åttio procent av befolkningen tillhörde CDR, ett system utan motstycke någonsans. Men nu för tiden är CDR också ansvarigt för vaccination av barn och andra samhällseliga uppgifter.

Den första genomgripande fasen av den kubanska revolutionen var praktiskt taget genomförd i slutet av 1960, inom en period av två år. För att citera Carlos Rafael Rodríguez var detta slutet på "kapitalismen" på Kuba efter förstatligandet av utländska företag på samma gång som den kubanska industrin, jordbruket och affärlivet. Banden med Förenta staterna hade klippts av och en allians med Sovjetunionen skapade ett i grunden nytt förhållande mellan länderna. Den inre säkerheten låg fast i folkarméns och det nya CDR:s händer och revolutionsregeringen var befriad från inflytande från liberaler och moderater.

Den 13 oktober beordrade Castro expropriation av 382 stora företag, bolag som "tillhörde den kubanska bourgeoisin", och alla kubanska och utländska banker (utom kanadensiska). Den 15 oktober sade han i ett teveprogram att hans revolutionsprogram sådant han tecknat det i sitt tal "Historien kommer att frikänna mig" hade fullföljts — förstatligande av utländska företag och jordbruksreform — och att revolutionen hade kommit in i en ny fas. I samma tal försäkrade emellertid Castro högtidigt att revolutionen inte hade något behov av att likvidera småföretagare, som till exempel affärsidkare och ägare och små verkstäder. Att sätta upp "Folkets butiker" i städerna skulle, sade han, bli "ett hinder i vägen för revolutionen" och revolutionen hade inget intresse av att förändra varudistributionens mekanismer. 1968, när Castro var inne i ännu en ny fas av revolutionen, tog han tillbaka sitt ord och förstatligade allting, från hörnkaféet till taxitrafiken i städerna. Inte ens gatuförsäljning blev tillåten när Castro experimenterade med "ren kommunism", ett av hans största misstag som han långt senare skulle säga.

När Castro lade fram det ideologiska programmet inför Första kongressen av sitt nya Kommunistiska parti 1975 förklarade han att under andra hälften av 1960 "gick den kubanska revolutionen in i sin fas av socialistisk konstruktion". I oktober 1960 hade han naturligtvis utelämnat ordet "socialistisk" när han kungjorde den nya revolutionära fasen. Kuba var ännu inte moget för "den konstruktiva socialismen". Men den 31 december 1960 beordrade Castro allmän mobilisering på Kuba för att försvara landet mot ett omedelbart förestående anfall "av yankeeimperialismens trupper" som han var övertygad om att president Eisenhower skulle utlösa som sin sista ämbetsåtgärd i Vita huset. Fidel Castro visste inte att han skulle få att göra med John F. Kennedy, nu presidentkandidat och redan delvis informerad om planerna på Grisbukts-anfallet, och inte med Dwight D. Eisenhower. I själva verket var denna nya fas i Kubas liv mycket mera komplicerad och explosiv än Castro tycktes inse när han på nyårsafton beordrade sin mobilisering.

Kapitel 4

Fidel Castro och John F. Kennedy tillhörde samma generation. Båda var intellektuellt utomordentligt väl utrustade och hade en historisk vision. De hade aldrig träffats, men de var fascinerade av varandra som motståndare och sina lands ledare. Jag vet det efter att ha diskuterat Castro med Kennedy under de få år då de samtidigt var vid makten i sina respektive länder, och jag har diskuterat Kennedy med Castro i mer än ett kvartssekel. Var och en av dem var omåttligt intresserad av allt som gällde motparten. Det fanns en intellektuell respekt mellan dem. Historiskt sett gjorde de ett mäktigt intryck på varandra och på sina länder: Castros existens kastade Kennedy in i den tragedi som Grisbukten utgör och, i ett sällsamt motsägelsefullt avseende, genom att starta "Förbundet för framsteg"-program för Latinamerika. Kennedys hållning, alltjämt ett faromoment för Castro efter Grisbukten, ledde till begäran om sovjetiska militära garantier och till därav följande installation av sovjetiska

kärnvapen på ön, vilket förorsakade den stora kärnvapenkrisen 1962, det närmaste världen någonsin har kommit ett kärnvapenkrig.

I detta avseende hade Castro och Kennedy sina öden gemensamt. Ännu idag tror Castro att om Kennedy hade fått leva skulle de förr eller senare på ett förnuftigt sätt ha kunnat lösa den grundläggande kubansk-amerikanska konflikten. För Castro, själv en måltavla för mord, kom Kennedys död som ett fruktansvärt slag, och han återkommer ofta till ämnet. Huruvida Kennedy skulle ha önskat en uppgörelse som lämnade Castro kvar vid makten är en fråga som det inte finns något svar på; amerikanska historiker har skilda åsikter rörande detta ämne.

Vad som står utom allt tvivel är att Castro spelade en central roll i den historia som utgör Kennedys presidentskap och att Kennedy och hans politiska program var avgörande för Castros slutgiltiga attityder till Förenta staterna såväl som till Sovjetunionen. Slutligen var Castro den faktor som tvingade två supermakter att revidera sin kärnvapenstrategi; vad beträffar Sovjetunionen resulterade fiaskot med Chrusjtjovs kubanska kärnvapenäventyr i beslutet att öka ansträngningarna att uppnå nukleär jämvikt med eller överlägsenhet relativt USA. Med andra ord — historien om den kubanska revolutionen på sextioalet är i mycket stor utsträckning historien om kollisionen mellan Fidel Castro och John F. Kennedy.

1961, av Castro utsett till ”Utbildningens år”, var revolutionens tredje år — och dess ideologiska vändpunkt i fråga om att öppet omfatta den marxist-leninistiska doktrinen. För Förenta staterna var detta året då Fidel Castro skulle likvideras, när Kennedys regering verkställde de invasionsplaner som i hemlighet utarbetats av Eisenhoweradministrationen.

Eisenhowers avskedsgest mot Kuba var att den 3 januari bryta de diplomatiska förbindelserna, dagen efter det att Castro på årsdagen av revolutionen hade krävt att amerikanska ambassadens personal i Havanna skulle reduceras till arton diplomater — samma antal som Kuba hade på sin ambassad i Washington. Förenta staterna hade mer än sextio diplomater i den kubanska huvudstaden, mest därför att USA i alla hänseenden hade så stora intressen på ön, och Eisenhower valde att betrakta Castros krav som en provokation och ett rättfärdigande av att bryta de diplomatiska förbindelserna. Nu kände sig Förenta staterna ännu mer oförhindrade att fullfölja varje tänkbar åtgärd för att störta Castro. Ännu när John Kennedy installerades som president i Washington övades exilkubaner för invasionen vid hemliga övningsplatser i Guatemala. Castro använde årsjubileet till att varna för att ”imperialismen” var och förblev en dödlig fara trots regeringsskiftet i USA, och han underströk det genom att bevista den första militära revolutionsparaden i Havanna. Rebelsoldater och manskap ur folkarmén, nu inte längre *guerrilleros* i slitna paltor, visade stolta upp sina nya, ryska, tjeckiska och belgiska vapen.

Denna uppvisning symboliserade naturligtvis också Castros dilemma i hans strävanden att föra upp revolutionen ovanför det retoriska planet och avvecklingen av de ekonomiska och sociala villkoren från tiden före 1959. Eftersom han faktiskt stod ansikte mot ansikte med en dödlig fara från USA:s sida var han tvungen att inrikta stora truppstyrkor, resurser, energi, uppmärksamhet och ledarskap på försvaret, och allt detta måste undandras från ”den revolutionära konstruktivismen”. Som han ofta själv sagt var å andra sidan faror utifrån nödvändiga för att hålla den revolutionära andan levande, särskilt när det dagliga livets krassa verklighet ersatte segerdagarnas romantiska eufori. För att förvärja det hela hade Castro ingen klar ekonomisk politik under revolutionens första år, och sedan fick han ta itu med att ändra, skriva om och omplanera allteftersom omständigheterna krävde det. Dessutom saknade han ekonomiskt och administrativt utbildat folk i förvaltningen efter att ha gjort sig av med ”moderaterna” vid mitten av sextioalet. I många år hade den kubanska ekonomin styrts från INRA av Castro personligen, med bistånd av Che Guevara, kapten Núñez Jiménez, som var geograf och ideolog och, längre fram, Carlos Rafael Rodríguez, en charmfull intellektuell och den bästa politiker den kubanska kommunismen hade producerat.

De händelser på Kuba som direkt engagerade Castro under bara en vecka i början av 1961 visar det tryck han hade på sig och hur han tillät sig (eller tvingades) att agera i varje tänkbar riktning. Under år 1960 hade Fidel bestämt sig för att Kubas viktigaste angelägenhet var att lära befolkningen att läsa och skriva om den, oavsett revolutionen, skulle kunna nå några framsteg. När revolutionen triumferade var grovt räknat fyrtio procent av befolkningens sex miljoner analfabeter (liksom de flesta i Rebellarmén) och Castro räknade med att det rådde en brist på tiotusen folkskollärare på landsbygden. Under loppet av sina första två år vid makten hade Castroregimen skaffat fram tiotusen klassrum i utbildningens tjänst, men det fanns inga lärare till dem. Tanken på en katastrofplan till utbildningens fromma tog form ur dessa realiteter och med början i mitten av sextiotalet bildade regeringen ”utbildningsbrigader” bestående av studenter och gymnasister i städerna som spred sig ut över landsbygden. Att utbilda lärare skulle bli nästa steg, och Castros plan var att göra 1961 till ”Utbildningens år” med honom själv som ledare av kampanjen, samtidigt som han förestod försvar och ekonomi. Så här såg alltså Castros vecka ut:

På nyårsafton åt han middag med tiotusen folkskollärare vid den gamla arméövningsplatsen Columbia i Havanna. Kasernerna hade tidigare byggts om till skolor. Castros uppgift var att förkunna igångsättandet av utbildningskampanjen men samtidigt att varna för att ”imperialistisk aggression” var en realitet. Några timmar tidigare hade han befunnit sig i stadens centrum för att dirigera brandsoldaternas ansträngningar att släcka en eldsvåda som ödelade det rymliga varuhuset La Época, enligt hans mening en sabotagehandling. Han hade också samma dag beordrat allmän mobilisering mot en amerikansk invasion. Den 1 januari invigde Castro officiellt Nationella utbildningskampanjen; han förklarade att Kuba behövde ”ett revolutionärt samvete som talar om att det är skamligt att inte kunna läsa och skriva”. Den 2 januari bevittnade han militärparaden på Plaza Cívica och krävde en nedskärning av personal på amerikanska ambassaden. Den 4 januari iförde sig Fidel sin fältuniform och en brun basker för att, med gevär i handen och kompass på vänster handled, ansluta sig till de styrkor ur folkarmén som bekämpade gerillan i Escambraybergen efter att först ha undertecknat en urkund om bildandet av ett Nationellt kulturcentrum. Den 5 januari fick Castro i Havanna veta att Conrado Benítez García, en student som deltog i den pågående utbildningskampanjen, hade mördats av ”kontrarevolutionärer” i byn Escambray där han just hade börjat undervisa traktens bönder.

Nu hade också Benítez fått sin plats i de revolutionära martyrernas panteon, och hans död skyldes också på amerikanerna av Castro eftersom mördarna i Escambray hade haft CIA-kontakter. Överallt dit Castro nu kom hörde han ropen skälla: ”Cuba si, Yanqui no!”, revolutionens senaste slogan. Sedan kom ”Fidel, se till att yankees får vad de behöver!”, vilket skolbarn ännu 1985 skanderade när de hälsade Castro. Litet fåraktigt förklarade han för en amerikansk vän när de tillsammans besökte ett ”pionjärläger” för barn: ”De vet inte att du är amerikan...” En lärare sade: ”Ja, det är meningen att vi ska lära barnen det där”, men egendomligt nog fanns det ingen tillstymmelse till hat i barnens röster eller i lärarens förklaring. Det var helt enkelt revolutionär folklore som tjugofem år senare omvandlades till levande historia; läraren hade inte varit född när denna slogan första gången ekade på kubanska gator.

Men slogans och revolutionär entusiasm kunde inte stötta ekonomin när den säckade ihop 1961, efter att dag för dag ha vanskötts med improviserade åtgärder, brutalt sargad av den amerikanska ekonomi till vilken den hade varit ett bihang. Det centrala problemet var att Castro snabbt ville få den kubanska ekonomin på fötter men inte hade någon riktig plan för hur det skulle ske. Som René Dumont, en framstående fransk jordbruksexpert som Castro rådfrågade på våren 1960, senare skrev: ”Kuba letade 1959-1960 förvirrat efter en verkligt äkta socialism”, men under nästa decennium begick man ”en mäktig serie ekonomiska misstag... som inte var styrda av slumpen”. Efter det att Dumont hade publicerat sina kritiska

men välmenande slutsatser betraktades han faktiskt som en revolutionens fiende, för Castro kan omöjligt finna sig i kritik. Denna ”verkligt äkta socialism” fick aldrig någon fast form eftersom den förföll till usla imitationer av ortodox sovjetisk centralplanering, administrativt och chefsmässigt, färska ideologiska och byråkratiska intressen och bryska kursförändringar. Castro tappade färdriktningen när han ville genomdriva sitt högtidliga löfte att på alla sätt skulle ”den kubanska revolutionen bli lika kubansk som Kubas palmer”.

Genom att sent år 1960 slå fast att Moncada-programmet, sådant det inrymdes i talet ”Historien kommer att frikänna mig”, hade uppfyllts fick Castro sitt land att förväxla beslutet att uppfylla ”Historiens” målsättning med aktuella resultat. Förstatligande av egendom och den nya jordbruksreformen innebar att revolutionsregimen hade slagit in på en ny väg när det gällde den kubanska ekonomins industri, bankväsen, handel och jordbruk, men det förklarades inte vad denna nya taktik skulle betyda i fråga om produktion, resursfördelning, och så vidare. Che Guevara skrev till exempel i oktobernumret av armétidningen Verde Olivo att ”marxismens lagar utgör en del i utvecklingen av den kubanska revolutionen” och att det mellan *Granmas* landning och revolutionens triumf hade skett ”ideologiska förändringar” bland dess ledare. Men han gav ingen upplysning om vilka dessa marxistiska lagar kunde vara eller vad de förebådade för revolutionens tredje år. För att bara nämna en sak var Che Guevara, vilken som vanligt var ett steg före Fidel, den förste högre ledaren som offentligt använde ordet marxism för att beskriva revolutionen. När Fidel samma månad kungjorde att Moncadaprogrammet hade fullföljts, proklamerade han en ny revolutionär era, men han undvek ideologiska adjektiv.

När det gällde den grundläggande ekonomiska politiken, som skulle ha varit praktisk på samma gång som ideologisk och politisk, kunde Castro och Guevara, huvudmännen bakom planeringen, inte bestämma sig för vilken roll sockret skulle spela i den kubanska ekonomin. Fast socker alltid hade varit Kubas huvudprodukt framkastade revolutionsledarna under 1959 och 1960 den djärva tanken att ön genast skulle avveckla sitt beroende av det — förmodligen därför att det var en bitter påminnelse om öns amerikadominerade förflutna. Till följd härav sjönk produktionen tvärt när det gällde skördarna mellan 1962 och 1964, sedan man börjat minska planeringen från år 1959. Så tvingade ekonomiska realiteter — sådana som det faktum att Kuba bara hade socker som betalningsmedel även när det gällde den ökande sovjet hjälpen och att ännu ingenting hade ersatt sockerrörsskördandet som en vinstgivande lantlig sysselsättning under en tid av växande nationell arbetslöshet — Castro och Guevara att överge tanken att industrialisering med ens kunde bli den nya källan till välstånd. 1965 satte därför kubanerna (möjligen efter ryska påtryckningar) igång med att arbeta med sockret som sin huvudprodukt. De gick sedan till den motsatta ytterligheten att eftersträva rekordskördar, vilket också visade sig bli ett pinsamt misstag.

Fidel Castro, som vanligt den store läraren, höll nationen underrättad om sin slingrande kurs genom en fruktansvärd anhopning av statistiska data, långgrandiga prognoser och tolkningar. Han slutade alltid med påpekandet att alla de beslut som kungjordes eller förklarades av honom en viss dag representerade revolutionens samlade visdom, och de beundrande folkmassorna hurrade och mässade i kör: ”Vi skall segra...” Fidels ord sattes aldrig i fråga av massorna, och det fanns inte tillräcklig expertis tillgänglig för att hålla reda på alltsammans. Castro erkände senare att kolossala misstag begicks av INRA:s militära administratörer när de förstatligade jord, särskilt på boskapsfarmerna där deras absoluta brist på erfarenhet och politisk styrka och krav på omedelbar ökning av köttproduktionen samverkade att ta kål på hjordarna och industrin.

Castro hade från början lanserat en rad grandiosa men icke mindre rationella och lovande planer på livsmedelsproduktion och diversifiering, alltifrån större risskördar och väldig utvidgning av grönsaksodlingen (som Kina så framgångsrikt hade gjort vid samma tid) till fjäderfäindustri i stor skala för att snabbt skaffa fram rikliga och billiga mängder protein från

kyckling och ägg. 1959 — liksom 1986 — var Castro övertygad om att perfekt, statsdirigerad teknologi när det gällde jordbruk eller andra ting ensam kunde lösa besvärliga ekonomiska problem. Men han saknade resurser, personal, tålamod och förmåga att följa upp och omsätta sina drömmar i praktiken. På de här områdena hände alltså ingenting, medan den övriga ekonomin stagnerade och Fidel kuskade omkring över hela ön, till en experimentodling av ris eller till en nyplanterad dunge med eukalyptusträd, under anfall av otålighet och med täta utbrott av nya idéer.

Detta var fortfarande revolutionens romantiska period, men ovan allt annat stod Fidel Castros brinnande vilja att göra slut på den mänskliga, sociala och ekonomiska underutvecklingen på Kuba. För att förstå Castro och hans revolution är det väsentligt att uppfatta denna tanke om underutveckling som en avgörande psykologisk attityd på Kuba, förmodligen i större utsträckning än någon annanstans i tredje världen. För Fidel och den revolutionära generationen innebar underutveckling analfabetism och sjukdomar, ekonomisk stagnation, beroende av västländerna och ”neokolonialismens ok”. För Castro och hans lärjungar är underutveckling en skamfläck som härstammar från ett samhälles kulturella och ekonomiska fattigdom, den är ett andligt fängelse, den är ett tredje eller fjärde klassens medborgarskap i världen. På Kuba har detta ord alltsedan revolutionens födelse ständigt myntats i tal och skrift av Castro och alla andra: det uttrycker nedklassning, ett rättfärdigande av brister och otillräcklighet i systemet och hos individen, och rentav en trotsinställning till kritik. Detta kommer till uttryck i ett ändlöst antal artiklar, romaner, filmer och samtal när kubanerna år efter år håller liv i underutvecklingens psykologi. En av de populäraste och en av de bästa kubanska filmerna efter revolutionen var ”Minnen av underutveckling”, då Tomas Gutierrez Alea behandlade detta tema.

Att uttradera underutvecklingen i alla dessa avseenden var i själva verket Castros storartade strävan från första början, och det var detta de sociala och rättvisemässiga aspekterna i Moncada-programmet handlade om, långt innan han valde att nyttja marxistiskt språkbruk. När han väl hade kommit till makten blev målet sociala förbättringar det allt överskuggande för Castro, och alltifrån första dagen upptog de en enorm del av revolutionens tid och uppmärksamhet. Naturligtvis var beslut som gällde socker och industri vitala, men stämmningsläget de här åren var sådant att det som verkligen fångade hans intresse som människa var analfabetismkampanjen, klassrummen i Sierra Maestra, skapandet av en landsomfattande hälso- och sjukvård (vari ingick fyrtiofem nya sjukhus som byggdes på ett enda år), som uppvisade omedelbara resultat, särskilt bland barnen, anständiga bostäder, landsvägar och denna nya kubanska känsla av stolthet som faktiskt betydde mer för Fidel än något annat. Han talade om jämlikhet mellan raser och om den nya kubanen eller kubanskan innan han vände sig till ”den nya socialistiska mannen eller kvinnan”, och detta var naturligtvis något som folkmassorna älskade. Genom de första landreformerna gav Castro bönderna jord (innan han faktiskt tog den från dem igen) och genom reformer i städerna halverade han hyrorna och förbjöd ägande av mer än en våning per person. Allt detta var underbart, men det kostade pengar och det krävde en fungerande ekonomi som Kuba helt enkelt saknade vid detta stadium av revolutionen.

Castro ägnade sig därför åt improvisationer — och fördjupade beroendet av Sovjetunionen när det gällde ekonomi och försvar. Han var både ekonomiskt och militärt sårbar, och han visste att ögonblicket för en fruktansvärd konfrontation med Förenta staterna, nu styrt av president Kennedy, var både oundviklig och nära förestående. För att se om sitt hus i väntan på den stora skrällen försökte Castro på hemmaplan stadga ekonomin genom att i februari inrätta tre nya ministerier; industriministeriet under Che Guevara, som avgick som chef för Nationalbanken (efter att förtjust ha fått signera nya sedlar med sitt smeknamn ”Che”) och ministerier för ut- och inrikeshandel. Guevara hade just återvänt från ett längre besök i Osteuropa och Sovjet — hans första resa till Moskva — där han sammanträffade med

sovjetledningen i Kreml, bevistade oktoberrevolutionens militärparad och undertecknade en ny handelsöverenskommelse som för Sovjets del innebar inköp av halva den kubanska sockerskörden (2,7 miljoner ton) till ett pris som låg ovanför världsmarknadens. Guevara sålde ytterligare 1,3 miljoner till andra östeuropeiska stater, även de Kubas nya bundsförvanter. Sex månader tidigare hade Núñez Jiménez rest till Moskva som ledare för den första kubanska handelsdelegationen till Sovjetunionen och återkommit hem med ett löfte om att trettio sovjetiska industrianläggningar skulle installeras på Kuba. Detta var det kubanska ledarskiktets plan för industrialisering av landet — men socker måste odlas för att betala för fabriker och olja och allt annat som skickades till dem från Moskva.

De sovjetiska militärleveranserna fick fast form när Raúl Castro träffade Chrusjtjov i Moskva i juli 1960 och deras gemensamma kommuniké slog ånyo fast att Sovjetunionen skulle använda ”alla medel för att avvärja en väpnad intervention från Förenta staterna mot den kubanska republiken”. Detta gjorde att Castro i full utsträckning kunde utrusta FAR (De Revolutionära väpnade styrkorna) och folkarmén för att kunna ta emot ett anfall av konventionella förband utifrån (det avtal som Guevara hade undertecknat i Moskva i slutet av 1960 gav honom andrum att hålla ekonomin flytande; avtalet innehöll också bestämmelser om 189 sovjetiska industriella rådgivare och deras uppgifter på Kuba). Och Castro gjorde ingen hemlighet av sitt beroende av den sovjetiska hjälpen: i en intervju den 1 februari 1961 med Jiri Hochman, korrespondent för det kommunistiska tjeckiska partiorganet *Rude Pravo*, sade han: ”Om det inte hade varit för att imperialismen intervenerat skulle den kubanska revolutionen ha fortlöpt utan problem... Den solidaritet och den hjälp som i denna situation ges det revolutionära Kuba av socialistländerna har spelat en avgörande roll för vårt folks definitiva seger. Om vi inte hade haft det socialistiska lägret och dess inställning skulle vi dyrt ha fått betala för våra revolutionära lagar... Tack vare vapen som vi har fått av socialistländer kunde vi skapa en försvarsmakt som förmådde inge respekt hos våra bundsförvanter och respekt bland de aggressiva imperialisterna...”

Iscensättningen var nu klar för den kubansk-amerikanska konfrontationen. Castro kände sig förvissad om att han kunde försvara Kuba mot allt utom ett amerikanskt anfall i stor skala, fast han, som han senare sade, tvivlade på att Kennedy skulle sätta in amerikanska förband för att understödja den exilbrigad vars existens var väl känd i Havanna. I Washington manade CIA ihärdigt den nye presidenten att inte uppskjuta invasionen, för enligt CIA:s Havannastation höll kubanska piloter i Tjeckoslovakien på att fullborda sin utbildning, och de skulle när som helst återvända hem för att flyga de MIG-jetplan som Sovjet väntades ställa till förfogande (inget plan hade ännu anlänt).

Alltjämt oroad över gerillabanden i Escambray, som han misstänkte hade instruerats av CIA att stödja invasionen, återvände Castro till bergen den 1 mars för att försäkra sig om att situationen där verkligen var under kontroll. Återigen uppträdde han i fältuniform när han begav sig upp i bergen, pratade med soldaterna och deras officerare och skämtade med traktens bönder — och alla dessa aktiviteter kom i teve och fotograferades och omskrevs i detalj. Överallt orkestrerade han sina förberedelser för kampen. Låt vara att CIA på grund av den planerade landningen i Grisbukten hade tappat intresset för gerillan i Escambray. De betraktades inte längre som någon tillgång, men det kunde Fidel inte vara säker på och han tog inga risker. Under tiden hade Förenta staterna stoppat amerikanares resor till Kuba, vilket Castro betraktade som ett nytt tecken på annalkande konflikter. Den 14 februari såg han till att tala om för UP:s korrespondent Henry Raymond att Kuba önskade fortsatt kontakt med Förenta staterna under förutsättning att Washington upphörde med sitt stöd till ”kontrarevolutionen”.

Men nu följde händelserna slag i slag. Den 2 mars förklarade Kennedyadministrationen att den tänkte förbjuda all import från Kuba. Den 11 mars blockerade Kennedy försäljningen av amerikanska jordbruksprodukter på Kuba. Och under de dagar och veckor som följde var

Kennedy och Castro sysselsatta med en rad åtgärder som påverkade deras länder — ibland på ett förvånande och motsägelsefyllt sätt. Den 13 mars var en sådan dag.

I inspirerade ordalag inbjöd president Kennedy Latinamerika att förena sig med Förenta staterna i en ”Allians för framsteg” för att förbättra folkens levnadsvillkor och uppnå ekonomiskt framåtskridande; han utfäste sig att utbetala tjugofem miljarder dollar under ett decennium för detta ändamål. Det ironiska var — vilket också Castro misstänkte — att medan Kennedy talade i Washington höll man på att öva invasionsbrigaden i läger i Guatemala. Och samma dag avfyrades raketer från en motortorpedbåt mot oljeraffinaderiet i Santiago, varvid en sjöman och en soldat ur folkarmén skadades; detta var en detalj i den av CIA organiserade uppmjukningen av Kuba före invasionen. Och i Havanna begav sig Castro till universitetets stora trappa för att i ett krigiskt tal fira årsdagen av den stormning Studenternas revolutionära direktorat hade genomfört mot Batistas palats.

Vi vet nu att Kennedy mötte ”Alliansen för framsteg” med betydligt större entusiasm än de förment hemliga planerna för Grisbukten. Båda dessa företag hade emellertid sina rötter i Castros revolution, det ena för att förhindra att den upprepades någon annanstans i Latinamerika, det andra att krossa revolutionen. Om det fanns någon gemensam nämnare var det att alliansen skulle bygga en lycklig grund för Latinamerika på den kubanska revolutionens ruiner. Det hade uppenbarligen inte gått upp för planerarna att i efterdyningarna av Grisbuktsinvasionen skulle kanske alliansens storartade gest kunna betraktas som något annat än ren altruism. Efter att i många år ha slagit dövörat till för latinamerikanska krav på ett ekonomiskt utvecklingsprogram i stor skala valde Förenta staterna, under en yngre mans ledning, slutligen att göra exakt vad Castro hade föreslagit i Buenos Aires två år tidigare, men man underskattade fortfarande totalt det intryck den kubanska revolutionen hade gjort på världsdelen.

När Fidel Castro diskuterade alliansen många år senare medgav han öppet att det fanns ett direkt samband mellan hans revolution och Kennedys initiativ. Han betonade att alliansen strävade mot samma mål som den kubanska revolutionen hade i sin första fas under Moncada-programmet: planer på en jordreform, social rättvisa, bättre fördelning av nationernas välstånd, skattereformer och så vidare. Castro ansåg att alliansen var en ”intelligent strategi”, men det var en fruktlös ansträngning därför att det latinamerikanska etablissemanget inte skulle tillåta några verkliga reformer. Enligt hans sätt att se kunde latinamerikanska förhållanden endast tacklas på två sätt: sociala reformer eller ”politiskt förtryck” och i den bemärkelsen var alliansen en ”politiskt klok idé”, fast inte ens reformer var tillräckligt för att täcka behoven. I grund och botten försökte alliansen undvika revolutioner.

I en lång, tankediger diskussion om Kennedy i januari 1984 anmärkte han att alliansen uppstod med ”det politiska målet att tjäna som en broms på den revolutionära rörelsen, och jag tror att det bör sägas till Kennedys förtjänst att han faktiskt förstod och insåg att det förelåg en social situation som förr eller senare hade måst omsättas i revolution”.

Castro var också imponerad av Kennedys tanke att skapa en Fredskår, även om detta inte var tillräckligt revolutionärt för hans smak. Det han såg i den var en amerikansk version av vad han kallade ”internationalism”, det vill säga direkt inblandning i andra länders utvecklingsprocess genom insatser från grupper eller individers sida. På sitt sätt är Kubas utsändande av tusentals kubanska läkare, sjuksköterskor och tekniker i Afrika och Nicaragua en imitation i stor och politisk skala av Kennedys Fredskår. Kennedy och Castro insåg båda vikten av att etablera personliga kontakter inom tredje världen för att vinna inflytande. Castro var så medveten om det han kallar ”Tredje världens internationalistiska solidaritet” att han på våren 1960, när Kuba självt saknade resurser, sände en skeppslast medicin, livsmedel och kläder ombord på lastfartyget *Havana* till offren för en fruktansvärd flodvåg som hade drabbat Chile. Faktum är att senator Salvador Allende Gossens, den marxistiske läkare som tio år

senare skulle väljas till Chiles president, var en ofta sedd gäst i Havanna, och det var till honom Castro ställde sitt första erbjudande om hjälp. 1960 lånade Castro också fem miljoner dollar till Cheddi Jagans vänsterinriktade Brittiska Guyana.

Både Castro och Kennedy tänkte förvisso enligt gerillaprintipen när det gällde Tredje världen. Från första början satte kubanerna i gång med att öva unga latinamerikaner och afrikaner för kommande gerillaoperationer i sina länder (hjälp-sändningar till Chile innehöll exemplar av Che Guevaras "Gerillakrig", hans instruktionsbok om folkresning och gerillakrigföring). Kuba stödde *guerrillas* i stad och land i Venezuela 1960, och ledarna för den rörelse som ryckte till sig den revolutionära makten i Zanzibar 1963 hade övats på Kuba där de hade ett kontor alltsedan 1960. (Zanzibar förenade sig slutligen med Tanganyika för att bilda republiken Tanzania som har hjärtliga relationer med Kuba.) Ännu mer sådan gerillainstruktion kom senare, och det fortsatte till långt in på åttiotalet. Kennedy reagerade på den kubanska omstörtningen genom att tillskapa en speciell krigsskola på Fort Bragg i North Carolina, förläggingsort för amerikanska arméns Åttioandra luftburna division, numera känd som John F. Kennedy Special Warfare Center, och Guevaras "Gerillataktik" snabböversattes till engelska och blev en av de viktigaste kursböckerna i folkresning och rebelltaktik. Amerikanska arméns Special Forces Detachments (eller Gröna baskrarna), sådana de nu är organiserade, kom till på detta utbildningscenter, och ett av de första förbanden med stridsuppgift utomlands skickades till Panama för att lära ut kontrarevolutionär taktik åt latinamerikanerna. Ironiskt nog är det mycket möjligt att de amerikanska rådgivare som hjälpte bolivianska armén att spåra upp Che Guevara och döda honom hade läst hans instruktionsbok.

Före detta staterna och det revolutionära Kuba kämpade också om inflytande i Latinamerika på högsta politiska nivå. Sedan president Eisenhower gjort en rundresa i Sydamerika på våren 1960 skickade Castro Osvaldo Doricós, Kubas nominelle president, på en liknande resa i maj. Kennedy gjorde två resor till Latinamerika under sin korta presidenttid och Castro återvände dit på sjuttioalet. Den 1 maj invigde Radio Havanna sin internationella kortvågssändare med flerspråkiga sändningar (från engelska till Andernas quechuaspråk) och med väldig räckvidd, som en del av Castros "internationalistiska" offensiv. Nyhetsbyrån Prensa Latina startades ungefär samtidigt. Vid ett tillfälle förkunnade Fidel på fullt allvar att indianhövdingen Hatuey, född på ön Hispaniola under de stora geografiska upptäckternas tid och senare ledare för en stam på Kuba, var den "förste internationalisten". Detta var hans färgsprakande sätt att säga att i Latinamerika kunde ledarna alltifrån historiens gryning flytta från ett land till ett annat som "internationalister" eftersom gränser för dem var något som saknade mening.

Mellan slutet av mars och mitten av april fortfor läget att skärpas. Kennedy beordrade tillfälligt stopp i sockerkvoteringen (lagen gav presidenten rätt att avstänga eller delvis skära ned kvoteringar men inte att helt avskaffa dem), och den 3 april gav regeringen ut den "Vita bok" om Kuba som fördömde revolutionens våldförande på demokratin. Detta var själva verket ett intellektuellt rättfärdigande av den kommande invasionen, och det var säkerligen så Castro såg saken när han fick rapport om det samma eftermiddag. Nu riktade han dagligen varningar om omedelbart förestående anfall till kubanerna. Han talade till tusentals byggnadsarbetare som hade organiserat kommittéer till revolutionens försvar i ministeriet för offentliga arbeten, han talade inför fackföreningsdelegerater som förberedde förstamajfirandet, han talade på ett massmöte för att protestera mot att kubanska arbetare, intellektuella och tekniker flydde utomlands, i teve talade han till folket om revolution och utbildning. Han fick också tid att skicka ett budskap till Chrusjtjov för att gratulera Sovjetunionen till den första bemannade rymdfärden.

Att ett anfall skulle komma var ingen hemlighet för Castro och hans högst effektiva underrättelseapparat och i ett manande tal i april blandade han sarkasmer med bistra varningar till sina fiender. När Castro talade om Demokratiska revolutionära fronten (FRD), den CIA-

konstruerade politiska organisation i vars namn invasionen förbereddes — och dess ledare, José Miró Cardona som var revolutionens förste premiärminister — frågade han: ”Ar detta de män som skall komma och krossa folket i vapen? Gör er inte löjliga...! En sådan marionettregering skulle inte sitta kvar på Kuba i tjugofyra timmar...” Dagen därpå hånade han de landsflyktiga: ”Folket här har många gånger frågat: När kommer de? Folket är också otåligt... De som hyser illusioner och fåfängliga förhoppningar medan de sysslar med sina intriger, de har inget annat val än att komma hit, förr eller senare... Det är ofattbart att de inte kan fatta att en kamp mot revolutionen kan sättas igång här, men att den aldrig skulle ta slut, aldrig ute i bygderna, aldrig inne i städerna...” Fidel var fast besluten att ha nationen psykologiskt förberedd på anfallet när det kom, och han ägnade detta lika stor uppmärksamhet som den militära planläggningen.

Och hans underrättelse- och säkerhetstjänst fungerade oklanderligt. Ramiro Valdés, som var inrikesminister till 1986 och som hade skapat underrättelseverksamheten som en av revolutionens första uppgifter 1959, säger att den kubanska underrättelseorganisationen kunde följa invasionsförberedelserna steg för steg, från Miami till övningslägret i Guatemala. Eftersom kubaner traditionellt är ett folk som älskar skvaller minns han att stadsdelen som kallades ”lilla Havanna” var så fylld av rykten om invasionen att den kubanska säkerhetstjänstens största problem var att sortera ut sanningen i den mängd information som strömmade in från fastlandet. (Miami var naturligtvis fullt av Valdés agenter vid den här tiden.) Han säger att informationsflödet var så våldsamt att det kom ögonblick när han misstänkte att CIA hade satt igång med en desinformationskampanj eller ett psykologiskt krig för att få Kuba ur balans.

På grundval av information från Miami, Centralamerika och från själva Kuba började säkerhetstjänsten den 1 april ta hand om folk som misstänktes ha CIA-kontakter eller var sysselsatta med hemliga aktiviteter mot regimen.

Som Valdés säger: ”Vi kände till varenda en, vilka vapen de hade, hur mycket ammunition de hade, var de skulle uppehålla sig, vilken tidpunkt och vad de var avsedda att göra... I de kontrarevolutionära styrkorna fanns det gott om vårt folk.” CIA ursäktade sig för att inte i förväg ha meddelat anticastrostyrkorna datum och plats för invasionen med att informationen kunde falla i den kubanska säkerhetstjänstens händer, och enligt Valdés gjorde CIA rätt i det fallet. Invasionen skulle emellertid bli helt verkningslös utan massivt stöd från den underjordiska rörelsen, sådan den nu var, och av detta skäl var invasionen dömd att bli ett totalt fiasko. Säkerhetstjänsten tog hand om personer från sex olika antiregimgrupper under första veckan av april, huvudsakligen män och kvinnor som var inblandade i sabotagehandlingar stödda av CIA. Vid åtskilliga tillfällen föregicks häktningarna av skottväxling. Och medlemmarna av Revolutionens försvarskommitté var livsviktiga när det gällde att snoka upp misstänkta personer. Icke desto mindre sattes varuhuset *El Encanto* i Havanna i brand. Men etthundrafyrtiofem medlemmar av kontrarevolutionära grupper häktades i Oriente i början av april.

Den 12 april försäkrade president Kennedy vid en presskonferens i Washington att Förenta staternas stridskrafter inte skulle ingripa på Kuba. Castro slöt sig — alldeles riktigt — till att Kennedy inte kunde komma med en förklaring om att USA skulle hålla sig utanför annat än om en invasion, förmodligen av landsflyktiga, var nära förestående. Han tog Kennedys uttalande som en bekräftelse på detta, och han grundade sin försvarsstrategi på antagandet att han endast skulle slåss mot exilkubaner (men amerikanska planläggare insåg inte att Castro hade kommit till denna slutsats). Fidel hade naturligtvis alternativa planer om Kennedy i alla fall skulle sätta in amerikaner i striden (vilket nästan blev fallet när det gällde flygstödet). Han var inte helt säker på var landstigningen skulle ske, men han trodde det skulle bli på sydkusten, kring Cienfuegos eller Trinidad, med samtidiga anfall mot norra och södra Oriente och kring Pinar del Río i väster. På kvällen före drabbningen hade Castro den relativa

fördelen att vara beredd på flera alternativ, medan CIA och deras rådgivare i Pentagon inte hade en aning om vad som väntade dem; vid en senare utvärdering kom det fram att planläggarna trodde att Castro inte hade någon som helst ”doktrin”. Ännu en gång hade han turen att underskattas.

För att försvara ön med sin sunda doktrin som innefattade en uppdelning av huvudstyrkan och rörliga taktiska enheter hade Castro den reguljära Rebellarmén om cirka 25 000 man, välutbildade och välutrustade, plus cirka 200 000 man ur folkarmén, organiserad på bataljoner utplacerade på strategiska punkter över hela landet. Armén var uppdelad i tre regionala enheter, och Castros stridsplan hade Raúl Castro som chef för styrkan i öster (Oriente och Camagüey), Che Guevara var chef för styrkan i väster (västra Havannaprovinsen och Pinar del Río) och i centern stod arméstabschefen Juan Almeida med högkvarter i Santa Clara. Fidel kunde som Högste befälhavare samordna alla operationer från en hemlig stabsplats i Nuevo Vedado-stadsdelen i Havanna (han hade också det direkta befälet över förbanden i huvudstaden) även om han var beredd att om så krävdes snabbt förflytta sig från plats till plats. Som han senare förklarade: ”Varje gång det blev tal om invasion från Förenta staterna delade vi upp landet mellan oss.” Enligt denna defensiva försvarsplan skulle ingen av de tre huvudstyrkorna flyttas från sina tilldelade områden annat än om stridens utveckling gjorde det nödvändigt; inledande taktiska operationer överläts på folkarméns bataljoner. På så sätt skulle Castro inte fastna i de fällor och bakhåll som ingick i CIA:s planering.

Omkring två veckor före invasionen hade Castro avlagt ett av sina periodiska besök i Ciénaga de Zapata, och vid ett tillfälle strövade han omkring på Girónstranden för att se hur långt uppförandet av turistanläggningen hade framskridit. Plötsligt vände han sig till en kubansk journalist som var i hans sällskap. Hen pekade på en envåningsbyggnad i betong och sade: ”Ni förstår, det här är ett perfekt ställe för landstigning... Vi borde allt placera en femtio kalibers kulspruta där för säkerhets skull.” Dagen före invasionen hade Juan Almeida gjort ett besök vid Grisbukten och bestämt sig för att skicka dit ett kompani ur folkarmén och delade upp det på tre avsnitt av stranden därför att han ansåg att sambandsmöjligheterna var undermåliga. I detta ögonblick var invasionsflottan redan på väg från Puerto Cabezas i Nicaragua (dit brigaden hade förflyttats från Guatemala) under eskort av amerikanska flottan. Det första fartyget i invasionsflottan avgick den 11 april och det sista den 13 april. Landstigningen hade utsatts till timmarna efter midnatt den 17 april.

Fidel Castro tillbringade natten mellan 14 och 15 april vakande på sin hemliga kommandopost, kallad ”Punto Uno” (Punkt Ett), ett tvåvåningshus vid Fyrtiosjunde gatan i bostadsområdet Nuevo Vedado i Havanna, nära Zoologiska trädgården. Major Sergio del Valle, hans stabschef som hade varit militärläkare i Sierra Maestra, och Celia Sánchez var där tillsammans med honom. Castro hade fått så många rapporter under de senaste dagarna om att ”något” skulle hända att han gjorde ”Punto Uno” till sitt temporära hem; i princip var det en kommunikationscentral som stod i kontakt med hela landet. Fidel fick fredagen den 14 april en specialrapport att ett misstänkt fartyg hade siktats utanför Orientes kust, inte långt från Guantánamo, och han måste dra slutsatsen att det var förtruppen till en större invasionsstyrka. Oriente var av tradition porten för ”befriande” av Kuba. Castros information var korrekt, men fartyget, ett lastfartyg som hette *La Playa*, hade ombord en diversionsstyrka — inte huvudstyrkan. CIA:s tanke var att diversions-manövrer på olika ställen på ön fyrtioåtta timmar före landstigningen vid Grisbukten skulle förvirra Castro och få honom att desperat omgruppera sitt försvar. *La Playa* skulle därför landsätta 164 man under befäl av major Nino Díaz vid Mocamboflodens mynning, cirka femtio kilometer öster om Guantánamo. Det skedde tidigt på morgonen den 15 april, efter tre dagars gång från Key West i Florida. Nino Díaz hade kämpat under Raúl Castro i samma trakt i Oriente, men han hade hoppat av från revolutionen, och nu var han redo att slåss där igen. En spaningspatrull som tagit sig i land på en gummiflotte återvände emellertid och rapporterade att det fanns folkarméförband på

stränderna, och Díaz beslöt sig för att inställa landstigningen och segla hem.

Fidel hade ingen möjlighet att veta något om fiaskot när det gällde denna planerade diversionsmanöver, men en annan krigslist höll bokstavligt talat på att explodera mitt i ansiktet på honom några minuter över sex på lördagsmorgonen den 15 april. Det var åsynen av två lätta bombplan B-26 med hans eget flygvapenemblem, FAR, som med raketer besköt startbanan vid Ciudad Libertad. Här hade det förutvarande arméfältlägret Columbia omvandlats till en skola, men en militär startbana fanns ännu kvar. Det var inte en kilometer från Castros kommandopost. Så kom planen tillbaka och bombade och besköt startbanan och träffade hus i det tätbebyggda bostadsområdet kring Ciudad Libertad. Inom några minuter visste Castro att flygbaserna vid San Antonio de los Baños, hans huvudbas nära Havanna, och vid Santiago i Oriente, samtidigt hade angripits av vardera två B-26:or. Castros första tanke var att flyganfallen innebar startskottet för invasionen, men ingenting hände och det tog några timmar innan det stod klart vad som hade hänt.

Luftanfallen mot de tre kubanska baserna hade till avsikt att nedkämpa Castros flygvapen för att få fullt luftherravälde under invasionen två dagar senare, men CIA trodde att det kunde öka förvirringen att planen tillhörde FAR och att deras piloter hade hoppat av till USA efter att ha förstört andra flygplan på marken. Planen hade i själva verket flugits från Puerto Rico i Nicaragua, och de utgjorde en del av CIA:s exilbrigad, men man trodde inom CIA att det fanns politiska och propagandamässiga fördelar med att låta omvärlden tro att Castros piloter hoppade av. Castro fick tydligen efter några sekunder veta att det inte fanns några sådana avhoppare. Anfallen var illa planlagda, som allt annat i invasionen: medan sexton B-26:or hade begärts för operationen lät Kennedy numerären sjunka till hälften dagen innan (han ogillade hela idén och detta blev en kompromiss). Av de åtta bombarna var det endast sex som deltog i själva anfallen (ett plan sköts ned i San Antonio av några tonårspojkar ur folkarmén: de besköt det med ett tjeckiskt fyrrpipigt luftvärnsgevär) och två flög raka vägen till Florida när deras bränsle tog slut. De andra återvände till Nicaragua. Slutligen misslyckades krigslisten rent politiskt när nyhetsfoton av en B-26:a som hade landat i Miami överlämnades till Förenta nationernas politiska kommitté då generalförsamlingen på Kubas begäran sammanträdde vid ett krismöte. Fotona visade att denna speciella B-26:a hade en solid nos av metall medan de B-26:or som Castro hade ärvt efter Batista hade nospartier av plexiglas, en detalj som CIA hade glömt men som kubanerna omedelbart påpekade för politiska kommittén.

Castros lilla flygvapen förlorade fem plan på marken under räderna, därav två B-26:or, ett propellerdrivet övningsplan AT-6, en DC-3:a och ett jetövningsplan T-33 — vilket gjorde att man hade kvar fyra brittiskbyggda lätta attackbombplan Sea Fury, en B-26:a och tre T-33:or i operationsdugligt skick. Som Castro senare påpekade hade han åtta plan och bara sju piloter, men CIA kunde inte vara säkra på vad kubanerna i fortsättningen kunde åstadkomma i luften. Och ännu mindre förstod man Castros speciella färdighet att förvandla skenbara nederlag till segrar. Bortsett från det faktum att lördagsattackerna varnade honom för en snart förestående invasion — alla förband låg i högsta beredskap och de sju piloterna turades om att sitta i planen eller ligga och sova under flygplansvingarna — vann Castro en stor politisk seger. Sju personer dödades och femtiotvå sårades till följd av räden mot Havanna, och han förvandlade begravningsakten till en gripande patriotisk sorge- och revolutionsdemonstration. Ett kvartssekel senare var Castro alltså indignerad över attacken; för en utländsk besökare berättade han ”en av dem som dog här, en svårt sårad man, förblödde, och han skrev mitt namn med sitt blod på en mur... Det återspeglade hur folket reagerade: en ung man ur folkarmén som är döende, och hans protest bestod i att skriva ett namn med sitt blod.”

I sitt begravningsstal på Colónkyrkogården söndagen den 16 april jämförde Castro räden med Pearl Harbor, utom det, som han sade, att ”den var dubbelt så förrädisk och tusen gånger så feg”. Han förkunnade att ”gårdagens anfall var preludiet till legoknektarnas aggression”,

betalad av Förenta staterna, och att den amerikanska regeringen kunde kallas "lögnare" på grund av det svek de begagnade sig av genom att låtsas att de anfallande planen fördes av avhoppare. Han erinrade sina åhörare, soldater ur Rebellarmén och folkarmén, att Eisenhoweradministrationen också ljugit om U-2-planet som sköts ned över Sovjetunionen, och han fortsatte med att jämföra den "beundransvärda" bedriften att skicka ut en människa i rymden med det amerikanska dådet att "bomba ett land som inte har något flygvapen". Hans röst steg till en dundrande klimax när han framförde sin ideologiska anklagelse: "Eftersom imperialisterna inte kan förlåta oss... att vi har genomfört en socialistisk revolution mitt framför näsan på Förenta staterna... skall vi med dessa gevär försvara den socialistiska revolutionen..."

Detta var första gången som Castro offentligt hade beskrivit den kubanska revolutionen som en "socialistisk revolution", och detta markerade ännu en vattendelare i dess historia. Men återigen lämnade han det osagt när och hur han hade kommit fram till att tiden var mogen för socialism på Kuba — varvid han återigen omtolkade historien för att passa hans behov i just detta ögonblick. Under en lång diskussion om ideologi i januari 1984 sade mig Castro att även om han redan betraktade sig som marxist-leninist, vi "varken vid tiden för Moncada eller när revolutionen triumferade tänkte på utvecklandet av en socialistisk revolution på Kuba som något omedelbart förestående... Jag förnekar inte att jag hade mina drömmar, att jag inte var övertygad om att i det långa loppet var det en socialistisk revolution som måste komma i vårt land, men detta var inte en fråga som kunde betraktas som omedelbart aktuell på detta stadium, med tanke på realiteterna i vårt land, den nivå den politiska kulturen hade nått i vårt land, de enorma svårigheter vi skulle ha ställts inför om vi hade försökt påskynda denna form av revolution."

Om det var så han såg saken uppstår frågan varför CIA:s flyganfall plötsligt gjorde Kuba berett för socialism. I intervjuer 1985 med den brasilianske dominikanermunken Frei Betto förklarade Castro att "ställd inför en invasion organiserad av yankees kämpade vårt land redan för socialism... Om nationen sedan 1956 kämpat för författningen, för störtandet av Batista, för ett radikalt socialt program men ännu inte ett socialistiskt program blev det i detta ögonblick socialism man kämpade för. Och detta har stort symboliskt värde, för tiotusentals människor var mottagliga för det som kunde ske... Jag förkunnade revolutionens socialistiska karaktär före slaget vid Girón..."

Castro och andra kubanska ledare har vid många tillfällen sagt att han var tvungen att avslöja revolutionens socialistiska kärna den 16 april därför att folk hade rätt att få veta vad det var de skulle dö för vid en ny, oundviklig konfrontation. Detta skulle emellertid innebära att socialism skapades bakom ryggen på större delen av befolkningen — vilket var sant — och det skulle vara ett medgivande av att Castro hade vilselett kubanerna, särskilt när han dundrade mot "lögnerna om kommunism". Och 1961 var det år då Castro var fullt upptagen med att lugnt organisera sammanslagningen mellan sin revolutionära rörelse och kommunisterna. Det finns de som anser att det var trycket från Förenta staterna, kulminerande i invasionen i Grisbukten, som drev Castro att öppet hylla socialismen (eller kommunismen) innan han verkligen omfattade dess läror. Men sådana högt uppsatta ledare som Armando Hart och Blas Roca berättade för mig vid privata samtal 1985 att Castro hela tiden hade planerat att proklamera den socialistiska revolutionen i sitt katastroftal. I det här fallet kom proklamationen två veckor tidigare än avsett. Under rådande omständigheter var Castros kurs fullkomligt logisk: de patriotiska känslor som flyganfallet väckte skapade perfekta villkor för att legitimera den nya officiella ideologin i ett land som stod på tröskeln till en kamp för sin överlevnad. Som Fidel alltid sade, Martí och Marx är oskiljaktiga i den kubanska revolutionen, och han sade till den rasande folkmassan på kyrkogården att kubanerna skulle försvara "denna de fattigas revolution, gjord av de fattiga för de fattiga, till sista blodsdroppen" .

Och just som Castro talade i Havanna söndagen den 16 april gav Kennedy sitt godkännande av invasionen genom ett telefonsamtal från Virginia-godset Glen Ora till CIA:s högkvarter i Washington. Men han undertecknade samtidigt invasionens dödsdom när han förbjöd de landsflyktiga kubanernas B-26:or att sättas in mot återstoden av Castros flyg för att stödja landstigningen. Presidenten fruktade att sådana flyguppdrag, som skulle ha utförts från Nicaragua eller Florida, skulle kompromettera Förenta staterna i världens ögon. Han förklarade för CIA att kubanerna kunde få göra sina anfall i samma ögonblick som de hade säkrat sig flygplatser på kubansk mark. Invasionen kunde ha misslyckats även om Kennedy hade sagt ja till anfällen under D-dagen: utan dem hade man inte skuggan av en chans, för Castro hade ett hemligt vapen och en hel del överraskningar i beredskap för sina fiender.

Det hemliga vapnet och de andra överraskningarna åstadkoms av Fidel Castro, mästare i konsten att låta sina fiender gå in i sina egna fällor, inom cirka fem timmar efter det att den första landstigningsstyrkan hade hamnat på Grisbukstens stränder. Männen i Brigad 2506 (så kallad efter inskrivningsnumret på den förste frivillige som dog under utbildningen i Guatemala) började ta sig i land, först på Playa Larga ("Röda stranden") långt inne i bukten, och sedan vid Playa Girón ("Blå stranden") i dess östra del, ungefär en kvart över ett på natten den 17 april. De tog sig i land i landstigningsbåtar som fartygen hade haft med sig från Puerto Cabezas. Styrkan på cirka femtonhundra man stod under befäl av José Pérez "Pep" San Román, en ung yrkesofficer som hade utbildats i Förenta staterna, kämpat i Batistaarmén mot Castro och sedan vänt sig mot diktatorn mot slutet av kriget. Som Havanna-regimen senare framhöll innehöll Brigaden närmare tvåhundra Batista-officerare, soldater och tjänstemän, söner till rikemans- eller medelklassfamiljer, och mer än etthundra legionärer. Men brigaden var väl utbildad och väl utrustad, och Castro tog emot meddelandet om landstigningen med det största allvar när det nådde honom strax före halv tre på natten.

Patruller ur folkarmén hade fått syn på invasionssoldaterna omedelbart och inlett den första eldstriden, men det tog ordonnanser i jeep nästan en timme att komma fram till staden Jagüey Grande där närmaste telefon fanns. Härifrån ringde man in rapporten om landstigningen till "Punto Uno" i Havanna, och samtalet kopplades genast till Fidel som tillbringade natten i Celia Sánchez våning vid Elfte gatan, bara tio minuters väg därifrån. Castros instinktiva reaktion var att Grisbukten var invasionens huvudmål, och han satte genast igång med att utlösa sina strategiska överraskningar, på land och i luften där hans hemliga vapen väntade på att tas i bruk.

Det första telefonsamtalet från Castro nådde hans pålitlige vän kapten José Ramón "Gallego" Fernández i hans högkvarter vid arméns kadettskola i Managua, strax söder om Havanna, för att vidarebefordra den fragmentariska information han fått och för att ge Fernández order att bege sig till Grisbukten. Castro gav honom i uppgift att på vägen, i Matanzas, ta med sig de 870 man som fanns i folkarméns officersskola som låg där — och ta befälet över hela frontavsnittet; ett annat förband som Fernández kunde disponera var Bataljon 339 ur folkarmén, från Cienfuegos, som hade enheter utspridda i hela det stora träskområdet. I det här ögonblicket hade Castro ingen aning om invasionsarméns storlek eller sammansättning, men hans politiska omdöme sade honom att han måste hindra de landsflyktiga att sätta upp en provisorisk regering och vädja om internationellt erkännande av den. Detta råkade just vara själva kärnpunkten i CIA:s strategiska planering. Medan Fernández i full fart körde söderut i sin gröna ToyotajEEP, gav Castro marschorder till artilleriförband från Managua och Havanna att snabbt förflytta sig till stridszonen; på samma gång dirigerades stridsvagnsförband med ryska T-34 dit per lastbil. Han såg emellertid till att Havanna inte tömdes på förband ur rebellarmén och folkarmén; ännu kunde han inte utesluta landstigning på nordkusten.

Castro som nu ledde operationerna från "Punto Uno" ringde närmast till flygbasen i San Antonio de los Baños där exilkubanernas B-26:or hade slagit till på lördagen. På startbanan stod två Sea Fury-plan, två B-26:or och tre T-33 jetövningsplan. Och dessa T-33:or var

Castros hemliga vapen i samband med hans mycket fantasifulla helhetsstrategi. Han hade bestämt att de raketutrustade Sea Fury-planen skulle koncentreras på att anfälla den åtta fartyg stora invasionsflottan och sänka så många som möjligt medan de tre T-33-planen (ett förstördes på söndagen) skulle neutralisera det fientliga flyget. CIA och planerarna i Pentagon hade antagit att Castros lilla flygvapen skulle slås ut på marken, och det hade aldrig gått upp för dem att de plan som eventuellt kunnat bli över skulle kunna användas mot fartygen. Av den anledningen saknade fartygen luftvärn. Vad de båda jetövningsplanen beträffar hade amerikanerna aldrig kommit att misstänka att Castro hade beväpnat dem med två femtio-kalibers kulsprutor vartdera. Med den beväpningen och sin manövrerbarhet och fart var T-33:orna oändligt överlägsna de klumpiga B-26:orna som i gryningen började de tröttsamma turerna mellan Nicaragua och Grisbukten. På detta sätt spelade de små jetplanen en nyckelroll i Castros seger, berövade brigaden dess flygunderstöd och tillät Sea Fury-planen att oantastade anfälla fartygen. När flygstabschefen, general Thomas White, vittnade inför en av presidenten tillsatt kommitté sade han: ”Ja, jag tror faktiskt att det kubanska flygvapnet hade en betydande andel i den olyckliga utgången... Jag blev förvånad över att deras T-33:or var beväpnade.” Han erkände att högsta militärledningen inte betraktade T-33:orna som ”stridsflygplan”. Nationella säkerhetsrådgivaren McGeorge Bundy skrev i en officiell skrivelse till general Maxwell Taylor, ordförande i kommittén: ”Ett skrämmande förbiseende... är att ingen av presidentens rådgivare varnade för den fara som T-33:orna utgjorde.”

Castro var noga med att inpränta i sina piloter hur viktigt det var att de letade rätt på och förstörde fartygen, otålig inför varje minut som förgick. Han kände piloterna från tidigare besök på basen, och han ville inpränta i dem hur livsviktigt det var att beröva fienden de fartyg som var lastade med vapen, ammunition, livsmedel och övrig materiel; detta var en del i hans målsättning att isolera brigaden i brohuvudet och sedan krossa den. Hans största bekymmer var att exilkubanerna skulle lyckas inta ställningar i den mer höglänta terrängen i Zapataträskan bortom brohuvudet och få kontroll över de tre permanentade motorvägarna som förband Grisbukten med fast land i norr och öster. Om de uppnådde detta och fortsatte att få förråd från havet skulle det kanske bli omöjligt att få bort dem. Castro hade korrekt tolkat fiendens plan, och han handlade i överensstämmelse därmed.

Halv fem på morgonen ringde Fidel till flygbasen och bad att få tala med kapten Enrique Carreras, chefpiloten, som hade suttit fastselad i sin cockpit i sin enmans Sea Fury. Carreras störtade fram till telefonen och hörde Castro säga: ”Chico, du måste sänka de där fartygen åt mig!” I det första grynings-ljuset, några minuter före sex, gav sig Carreras iväg i sin Sea Fury, beväpnad med raketer och fyra 20 mm kanoner, följd av en annan Sea Fury och en B-26:a. Framme vid Grisbukten såg Carreras landstigningsbåtar på väg in mot stranden och ett stort fartyg närma sig Playa Larga. Hans första attack blev en miss, men andra gången träffade han fartyget, som var Houston och forslade Brigadens Femte bataljon med dess utrustning, och några sekunder senare fick det andra Sea Fury-planet också in en fullträff. Klockan halv sju grundstötte Houston fem distansminuter söder om Playa Larga, och bataljonen kunde aldrig landstiga för att ta del i striderna. Barbara], ett landstigningsfartyg för infanteri (LCI) som tjänade som befälsfartyg för CIA, skadades av kanoneld från Sea Fury-planen, började läcka och tog till flykten ut mot öppna sjön. Carreras återvände till San Antonio för att tanka och ladda om, och han var tillbaka i bukten klockan halv tio, och den här gången träffade han och sänkte lastfartyget Rio Escondido som var lastat med förråd, ammunition för tio dagar och livsviktig radioutrustning. I detta läge ångade andra invasionsfartyg ut ur bukten efter att ha lämnat cirka 1 350 man kvar på stranden. Inte ens Castro fattade det ännu, men kampen om Grisbukten hade vunnits av de båda Sea Fury-planen åtta timmar efter den första landstigningen. Kapten Carreras fick en träff i ena motorn från en av Brigadens B-26:or, men han lyckades halta sig hem till San Antonio där markpersonalen skyndade sig att reparera planet. Sedan började T-33:orna ta upp kampen med Brigadens B-26:or och sköt ned fyra av

dem under dagen. Castro förlorade två Sea Fury-plan (inte Carreras; tjugofem år senare flyger han allttjämt, nu som flygkapten i privattrafiken) och två B-26:or, men strategiskt spelade det inte längre någon roll. Hans hemliga luftvapen hade fyllt sin uppgift.

På sin väg söderut från Matanzas med sin bataljon av folkarméofficerare gjorde Fernández halt i *Jovellanos* där han nåddes av ett telefonsamtal från Castro som ville veta hur långt han hunnit. Fernández och hans bataljon kom till sockerbruket Australia i utkanten av Zapataträskan vid åttatiden, och nu gav Castro honom order att inta Palpite, en by en halvmil norr om Playa Larga, ett av Brigadens båda brohuvuden. Palpite låg närmare tjugo kilometer från Australia vid den permanentade motorvägen, och bataljonen tog sig dit per buss och lastbil under kraftig fientlig eld och intog byn vid middagstiden medan ett annat förband snabbt begav sig åtta kilometer sydöst hän för att inta byn Soplillar där det fanns en startbana för flyg. Fernández kom precis lagom, för förband ur Brigaden från Playa Larga försökte ta sig fram till Palpite och motorvägen som gick i riktning syd—nord. Han gynnades av att fallskärmsjägare uttagna till just den här operationen släpptes ut alldeles för långt bort för att kunna göra någon insats, och inom kort togs de tillfånga av folkarmén. Ett annat förband fallskärmsjägare intog byn San Blas öster om Girón, men den hade vid det laget ingen strategisk betydelse, och manskapet blev omedelbart beskjutet av bataljonen från Cienfuegos.

När Fernández i Australiafabriken ringde till Castro i Havanna för att rapportera om antagandet av Palpite utbrast Fidel: ”Vi har redan vunnit kriget!... Flyget har sänkt tre eller fyra fartyg, och de fortsätter sina anfall... Nu skall du anfälla Playa Larga med folkarmébataljonen ...” Castro hade triumferande ropat ”Vi har vunnit kriget” när han och de två andra överlevande vid *Alegría de Pio* mötte Raúl Castro och hans få kamrater efter nederlaget i *Sierra Maestras* randberg i december 1956, och den här gången var hans tolkning av läget lika exakt. Med invasionsflottan krossad och invasionsstyrkan i en flaskhalsituation på stranden var det huvudsakligen en rensningsoperation som Castro hade framför sig, även om åtskilliga hårda strider ännu återstod.

Sålunda slogs Fernández anfall mot Playa Larga med femhundra man, utrustade med granatkastare, kulsprutor och gevär, tillbaka klockan två sedan bataljonen lidit betydande förluster. Men Castro kände nu att hans närvaro kunde stimulera manskapet (och hursomhelst ville han alltid befinna sig i händelsernas mitt) och han kom i bil till Australia klockan kvart över tre — en tre timmars färd i halsbrytande fart. Han tog inte helikopter därför att det kunde vara riskabelt med alla luftstriderna. Vid sockerfabriken underrättade han Fernández om att artilleri, luftvärnsartilleri och stridsvagnar var på väg och att ett anfall mot Playa Larga genast måste slås ut. Han ville ta sig fram till fronten vid Palpite men Fernández lyckades hindra honom. Det första fotot av honom i stridszonen — han gick där i fältuniform med brun basker och med cigarren mellan sammanbitna tänder medan han lyssnade till Fernández som höll sig ett steg bakom — togs här, och det cirkulerade omedelbart i världspressen. Det andra berömda fotot av Castro i strid visade honom när han hoppade ned från en stridsvagn på Playa Larga. Det togs dagen därpå och har sedan dess synts på miljontals heroiserande affischer.

Att Castro dök upp i stridszonen denna första eftermiddag underströk också att han kände sig militärt och politiskt säker. Soldaterna ur rebellarmén och folkarmén var helhjärtat lojala. *Malecónboulevard* längs stranden var kantad av pjasplatser för artilleri och luftvärnsartilleri, och enbart i huvudstaden hade säkerhetsfolket och Revolutionära försvarskommittén tagit hand om cirka trettiofemtusen personer som misstänktes för fientlighet mot regimen. Havannas ställföreträdande katolske biskop var en av dem. Sexton tusen av dem placerades i fängelser i Havanna, tiotusen på stadion och fyratusen på den stora *Blaquita-teatern*. Om CIA verkligen hade hoppats på en anti-Castro-resning bland kubanerna som stöd för invasionen hade Fidel försäkrat sig om att det ingenstans fanns några som kunde leda den. Och innan han lämnade Havanna sände han ut en vädjan till ”Amerikas och världens folk”, undertecknad av honom och president *Dorticós*, om ”solidaritet” med Kuba i dess kamp

mot ”Förenta staternas imperialism och dess legoknektar och äventyrare som har tagit sig i land på vår kust”.

Det blev hårda strider i ytterligare två dagar medan Brigaden föredömligt utkämpade sin arriärgardesstrid — och det erkände även Castro — trots att deras situation var hopplös. Trots kraftig artilleribeskjutning försvarade Brigaden Playa Larga till på morgonen den 18 april när nya folkarméförband anlände. Denna morgon återvände Fidel till Havanna på grund av rapporter om att fiendliga styrkor landsteg vid Pinar del Río på västkusten, men det var frågan om ännu en av CIA:s diversionsmanövrer, och han var tillbaka på slagfältet tidigt onsdagen den 19 — i tid för att bevittna den slutliga segern. Han befann sig vid Pedro Mirets artilleribatterier öster om Girón när man återtog San Blas och snaran ströps åt om ”Blå stranden”. Brigadens B-26:or, som hade vållat Fernández folkarmébataljon svåra förluster, kunde inte längre flyga därför att deras kubanska piloter var totalt slut efter de många sju timmar långa turerna från Nicaragua. Fyra CIA-anställda amerikanska piloter från Alabamas Nationalluftgarde dödades när deras båda B-26:or sköts ned av Castros T-33:or. Kennedy hade givit tillstånd till amerikanska jetplan att göra en timslång färd från flygplanskryssaren Essex under onsdagen för att hjälpa till att skydda evakueringen från Girónstranden, men oförklarligt nog dök de upp så tidigt på morgonen att de inte blev till någon nytta. Motståndet upphörde klockan halv sex.

Med tanke på att Castro inte hade någon radio- eller telefonkontakt med den vidsträckta stridszonen kring Zapata — handskrivna rapporter förmedlades med hjälp av jeep eller motorcykel och till och med fotledes — bibehöll han en märklig kontroll över händelseutvecklingen under de tre dagarna. Celia Sánchez befann sig på stabsplatsen i Havanna och höll honom per kortvåg underrättad om läget på andra håll. Och, framförallt, hans strategiska instinkt var ofelbar. När Fernández den 19 rapporterade till honom att två amerikanska jagare närmade sig stranden vid Girón i något som kunde vara förspelet till en ny landstigning svarade Castro: ”Det du ser är inte landstigning utan evakuering...” Han ville få gummiflottorna med flyende soldater oskadliggjorda men varnade Fernández för att ge eld mot jagarna även om de skulle befinna sig på kubanskt vatten. Han antog helt korrekt att örlogsfartygen skulle besvara elden och en plötslig konflikt med Förenta staterna kunde blossa upp med följder som ingen kunde förutse.

Castro tillbringade torsdagen den nittonde på stranden vid Girón och tillfredsställde sin nyfikenhet genom att inspektera fiendens ställningar och tala med fångar. Det var så gott om fångar att en hel del av dem ännu hade kvar sina vapen när de omringade Castro för att besvara hans frågor. Fernández som kände de flesta av Brigadens officerare sedan gammalt säger att fångarna först fruktade att bli arkebuserade av sina besegrare men sedan blev ”förvånade över att man behandlade dem fullkomligt korrekt... mänsklig värdighet iaktogs skrupulöst”. Det tog åtskilliga dagar att ta hand om resterna av Brigaden. Till slut kunde 1 189 fångar, däribland hela Brigad-staben, föras till Havanna för att interneras på Flottans sjukhus intill La Cabañafästningen. Castro förlorade etthundrasextioen personer i striden, Brigaden etthundrasju.

Castros seger vid Grisbukten bestämde för framtiden de grundläggande relationerna med såväl Förenta staterna som Sovjetunionen. När det gällde amerikanerna bevisade Castro att han hade synnerligen hög slagkraft i sitt försvar, när det gällde ryssarna bevisade invasionen att Kreml var berett att ingripa till Kubas försvar. Som Chrusjtjov sade i en not till Kennedy den 18 april: ”Vi kommer att ge det kubanska folket och dess regering all hjälp som behövs för att slå tillbaka det väpnade anfallet mot Kuba.” Ännu skulle ytterligare arton månader förflyta innan Chrusjtjov skulle visa hur långt han faktiskt var beredd att gå: otvivelaktigt ledde slaget vid Grisbukten direkt till den kubanska kärnvapenkrisen 1962.

Det är knappast heller något tvivel om att sovjetiska och tjeckiska vapen, däribland artilleri

och stridsvagnar, gjorde Castros triumf snabbare och lättare, även om det från första början var hans utnyttjande av luftstridskrafterna som blev den avgörande faktorn. Vapnen var så nya, säger Fernández, att en del av stridsvagnsbesättningarna fick lära sig betjäna vapnen på vägen från depån till slagfältet. Å andra sidan finns det ingenting som antyder att de sovjetinstruktörer som började anlända till Kuba med vapensändningarna i slutet av 1960 hade något med segern att göra. General Aleksej Dementjev,

den förste sovjetiske officeren med denna grad som stationerades på ön, kom åtskilliga månader efter invasionen för att fungera som chef för gruppen av militära rådgivare, och ingen av lägre kaliber skulle ens ha vågat sig på att försöka tolka Castros tankegångar. Revolutionärerna fann därför att Castros strategi var oändligt överlägsen CIA:s; tack vare revolutionärernas goda stridsmoral; och tack vare att Che Guevara som chef för departementet för instruktion av De revolutionära väpnade styrkorna, och ansvarig för den militära utbildningen, tillsammans med Fernández (som var chef för folkarméns officerskola) hade uträttat ett så storartat arbete med att bereda 200 000 kvinnor och män för krigets värv. Dessutom medförde slaget vid Grisbukten en ny känsla av samhörighet för kubanerna.

Den tayloriska undersökningskommitténs rapport, av vilka delar ännu tjugofem år efteråt var hemligstämplade, erkänner öppet att man totalt hade underskattat Castro. Richard Bissell, CIA:s hjärna bakom invasionen, vittnade att bland de oriktiga bedömningarna fanns ”en underskattning av Castros kapacitet i vissa speciella hänseenden, framförallt organisatoriskt, hans rörlighet och kampvilja... Mot vår förmodan var T-33-planen beväpnade, och de manövrerades med skicklighet, lojalitet och beslutsamhet.” Slutligen fastslog kommittén att tanken på att besegrade Brigad-soldater skulle ansluta sig till gerillan i Escambraybergen (en tanke som lagts fram av CIA) var rena fantasier.

För ambassadör Bonsal innebar Grisbukten ”ett allvarligt bakslag för Förenta staterna... Det befäste Castros regim och blev en avgörande betingelse för den livskraft den har uppvisat... Det kom att stå klart för alla parter i Washington, i Havanna och i Moskva, att Castroregimen i innevarande stund kan störtas endast genom att amerikanerna tar till maktmedel.” Ett kvartssekel senare dominerar en jättelik anslagstavla turiststranden vid Girón, och på den kan man läsa: GIRON — DET FÖRSTA IMPERIALISTISKA NEDERLAGET I AMERIKA! En solig dag på sommaren 1985 lät en grupp sjömän från ett gästande ryskt örlogsfartyg i Cienfuegos fotografera sig framför tavlan; de flesta av dem var förmodligen inte födda när det där hände.

Efter att ha ”besegrat imperialismen” förlorade Fidel Castro ingen tid för att ur segern pressa fram varje uns av ära för revolutionen och härur dra politiska och ideologiska fördelar för sin revolutionära regim — och som vanligt för kubanernas nationalstolthet. Han gjorde det genom att arrangera ett enastående revolutionärt passionsdrama, som pågick från vår till höst. Den 23 april, segersöndagen, inledde han det med ett fyra timmar långt framträdande i Folkuniversitetet, hans favoritprogram i teve, för att berätta sagan om invasionen och revolutionens seger med hjälp av kartor, pekpinne och beslagtagna dokument. Fidel blandade humor, sarkasm, förakt och trots när han förklarade den revolutionära strategin kring sagan om Girón, och hans röst steg till ett crescendo när han förkunnade: ”Våra män vet att dö, och de har bevisat det till övermått under de senaste dagarna!” Praktiskt taget hela Kubas befolkning såg Fidel i teve denna söndag. Gator och torg och parker låg övergivna, och hans popularitet föreföll ännu större än den dag han firade sin första seger, triumfen 1959. Girón hade förenat nationen bakom honom och, som Castro senare skulle säga: ”Vårt marxist-leninistiska parti föddes faktiskt vid Girón; från och med den dagen var socialismen sammanhållen av våra arbetares, bönders och studenters blod.”

På samma gång började Castro visa upp tillgångatagna fiender i teve för att förklara deras bakgrund och roll i invasionsbrigaden. I något som blev en veritabel teveserie, dag ut och dag

in, ångrade exilkubaner sitt deltagande i Grisbukts-expeditionen (eller förmåddes demonstrera sin botfärdighet) och bekräftade lamt att de frivilligt hade anmält sig för att invadera sitt eget hemland. Vid förhör erkände fjorton av fångarna att de begått mord och andra brott medan de tjänade i Batistas armé efter kuppen 1952 — och återigen visade man upp ”imperialisterna” som uppdragsgivare åt mördare av kubaner. Men somliga intog en trotsig attityd och frågade varför inte Castro höll några val om han var så populär. Veckan därpå hade Castro samlat fångarna i Havannas Sportpalats där han, också nu förmedlat av teve, utfrågade männen och diskuterade med dem — ännu en akt i passionsdramat.

Medan striderna alltjämt pågick hade Castro bestämt att fångarna inte skulle komma till skada, och han ville inte fläcka revolutionens image av hederlighet och ridderlighet med brutalitet, arkebuseringar eller massdomar. Han var klok nog — och praktisk nog — att eftersträva lösesummor från USA för den överväldigande majoriteten av männen, däribland allt högre befäl, och i september ställde han endast de fjorton personer inför rätta som anklagats för brott mot revolutionen. Fem av dem avrättades och nio dömdes till trettio års fängelse. Sju av de nio fick sina straff förkortade och 1985 satt bara två av dem kvar i fängelse.

Underhandlingarna för frisläppande av brigadfångarna tog tjugo månader — Castro hade först begärt femhundra traktorer i utbyte för dem, och Kennedyadministrationen slog bakut — och Castro ställde till med ännu en sensation i sitt drama genom att ge tio av dem tillåtelse att flyga över till Förenta staterna den 20 maj, för att ge eftertryck åt hans krav. Fångarna underrättades personligen av Castro att tio av dem, utvalda ur hela gruppen, kunde resa till Miami och Washington och stanna där i sjuttiofyra timmar eller längre än så om så behövdes för förhandlingarna, på villkor att de enligt sitt ord som officerare och gentlemän skulle återvända till Kuba. Han förbluffade dem med sitt erbjudande när han besökte fångarna strax efter det att han på Sovjets ambassad tilldelats Lenins fredspris, en ironisk accent, typisk för Castro. En ironisk accent var det också att de fick resa i Brigadens kamouflageuniformer, nyrakade och prydliga, en ridderlig gest som Castro alltid tillämpade mot sina fiender i krig. De hade med sig post från anhöriga till dem som lämnats kvar när de flög tillbaka till Havanna en vecka senare och de fick tillstånd att ha med sig 330 kilo gåvor till sina kamrater. Fast Eleanor Roosevelt var beredd att ställa sig i spetsen för en ”traktorkommitté” (Castro förklarade sig genast redo att förhandla med ”änkan till den store presidenten”) kom man inte någon vart, delvis därför att Förenta staterna vägrade att ge uppgörelsen karaktär av krigsskadestånd till Kuba för invasionen. Först den 23 december 1962 frigavs fångarna mot överlämnande av medicin och livsmedel till ett värde av femtiotre miljoner dollar.

Vid två vitt skilda tillfällen hade jag tillfälle att diskutera Grisbukten — och president Kennedy — med Fidel Castro. Första gången var i juni 1961, mindre än två månader efter invasionen, när jag fick följa med Castro på en tur till stridszonen. Han var guide, segrande härförare och militärhistoriker när han pekade ut de ställen där viktiga händelser hade utspelats. När han beskrev andra dagens strider om Playa Larga sade han med eftertryck: ”Vi kämpade oavbrutet och vi anföll oavbrutet.” På Girónstranden ställde sig Castro med en marschkänga stödd på vrakspillror efter en av Brigadens B-26:or. Viftande med sin långa cigarr sade han: ”De underskattade oss och de utnyttjade sina förband alldeles felaktigt.” Han fortsatte med att säga att de invaderade blev dödligt överraskade över hans luftherravälde och att de borde ha delat upp landstigningen på flera platser i stället för en enda.

”Det var deras första misstag”, förklarade han. ”Och eftersom de hade öppnat ett stort brohuvud blev det ett brådskande politiskt problem för oss att kasta ut dem så snabbt som möjligt så att de inte kunde bilda någon regering här.” Det andra större misstaget, utvecklade Castro sin kritik, var att Brigaden inte hindrade stridsvagnstransporten på lastbilar från att nå fram till Zapata-området; misstaget berodde på det faktum att deras fallskärmsjägare landsattes alldeles för sent på D-dagens morgon för att hinna skära av vägförbindelserna; dessa

kontrollerades redan av folkarmén. Fallskärmsjägarna användes ”alldeles för konservativt”, sade han, men när jag frågade honom hur han skulle ha använt dem, viftade han bara med ett finger och sade skrattande: ”Det tänker jag inte tala om för er.” Dessutom, kommenterade Castro, fick man inte i land anfallsstyrkan sedan man landsatt den första vågen på Playa Larga; man hade låtit Houston bli sänkt med en hel bataljon fortfarande ombord.

”Deras problem”, sade Fidel, och det märktes att lektionen roade honom, ”var att de inte hade gerillamentalitet som vi utan uppträdde som en konventionell armé. Vi använde gerillataktik för att luckra upp deras linjer medan vi hela tiden anföll från luften och till lands. Man rar aldrig låta fienden somna.” Han ansåg emellertid att Brigaden hade förstklassig utrustning och ypperlig eldkraft. Hans misstag, tillade han, var att han hade låtit folkarmé-bataljonen andra dagen ta sig fram på den öppna vägen ovanför träskområdets kvicksand där de var tacksamma mål för fientligt flyg. Men CIA-planerarnas största misstag, fortsatte Castro, var att tro att deras angrepp mot de tre kubanska flygbaserna den 15 april hade förstört de flesta av hans plan. Detta var nyckeln till ”imperialisternas” nederlag och hans seger.

Nästa gång Castro talade med mig om invasionen var på sitt ämbetsrum i revolutionspalatset i Havanna i slutet av januari 1984 — nästan tjugotre år senare. Vi hade inte träffats under mellantiden och samtalet återupptogs faktiskt där det hade slutat på stranden vid Girón. Jag berättade för honom att i november 1961, sju månader efter Grisbukten, hade jag kallats till Ovala rummet för ett privat samtal om Kuba med president Kennedy och att jag hade blivit mållös när han frågade mig: ”Vad skulle ni säga om jag gav order om att Castro skulle mördas?” Jag sade Castro att mitt svar blev att Förenta staterna inte fick bli inblandade i politiska mord, och presidenten sade: ”Jag håller fullkomligt med er.” Jag berättade för Castro att Kennedy hade tillagt att han var utsatt för påtryckningar från vissa rådgivare som ville få den kubanske ledaren röjd ur vägen, men han var glad att jag motsatte mig tanken därför att han ”av moraliska skäl” ansåg att Förenta staterna inte fick befatta sig med mord. Richard N. Goodwin, då en av presidentens rådgivare, som var med under samtalet, vittnade 1975 inför ett senatsutskott att när han frågade presidenten om denna sak åtskilliga dagar senare svarade presidenten: ”Sådana saker kan vi inte ägna oss åt, för då skulle vi alla bli mordoffer.” Jag var noga med att framhålla också detta för Castro, och min berättelse fick honom att börja tala om John Kennedy. Castro visste förstås 1984 att flera försök att mörda honom hade gjorts av CIA på sextiotalet, men, som han sade, han kunde aldrig förmå sig till att tro att president Kennedy hade godkänt dem.

”Ja, det där som ni berättar är verkligen mycket intressant och jag har aldrig hört talas om det tidigare”, sade Castro. ”Det här är mycket belysande för mig, för först och främst finns det en samstämmighet mellan det ni har berättat och Kennedys tanke på att få till stånd en dialog [med Kuba].” Castro berättade att den 23 november 1963, den dag då Kennedy mördades i Dallas, träffade han på Kuba Jean Daniel, en fransk tidskriftsredaktör som medförde ett hemligt budskap från presidenten. Detta var året efter den kubanska kärnvapenkrisen. Enligt Castro hade Kennedy bett Daniel att resa till Havanna för att fråga honom vad han ansåg om att ”diskutera och föra en dialog med Förenta staterna... att hitta någon kontaktkanal för att göra slut på den starka motsättning som hade rått”. Castro berättade att det kom ett telegram i radio om Kennedys död just som han och Daniel vid en lunch diskuterade presidentens budskap. ”Av den anledningen”, sade Castro tankfullt, ”har jag alltid haft ett intryck av att Kennedy grubblade över frågan om relationerna med Kuba.”

Castro pekade sedan på ett tal som Kennedy hade hållit på våren 1963 vid American University i Washington i vilket han pläderade för underhandlingar med Sovjetunionen om kärnvapenkontroll. ”Det var faktiskt ett fredstal”, sade Castro, ”och enligt min åsikt markerade det en förändring i Förenta staternas hållning inför internationella problem.” Han kom tillbaka till temat Kuba: ”Jag har alltid haft det intrycket att Kennedy var kapabel att fullfölja denna politik [gentemot Kuba]... Jag betraktade honom som tillräckligt kraftfull för

att kunna föra den politiken. Av den anledningen anser jag att för oss, för Kuba och för förhållandet mellan Kuba och Förenta staterna, var Kennedys död ett hårt slag, en käpp i hjulet.”

Så återkom Castro till frågan om förslaget att mörda honom. Han förklarade att min redogörelse för samtalet med Kennedy ”passar logiskt ihop med vad jag anser om Kennedys karaktär... med den bild jag har gjort mig av Kennedy”. Men, fortsatte han: ”Jag bedömer Kennedy som upphovet till allt som har hänt med avseende på Kuba, från och med Girón. Jag håller inte Kennedy ansvarig för Girón, för tanken på Girón hade uppstått långt tidigare... Alltsedan vi hade lagt fram jordbruksreformen som lag i maj 1959 hade Förenta staterna fattat beslutet att krossa den kubanska revolutionen, på ett eller annat sätt. Det är möjligt att man från början hade tänkt sig att den ekonomiska blockaden, med indragning av sockerkvoteringen, med avvecklandet av försäljning av utrustning och reservdelar från USA, skulle vara nog för att framtvunga den kubanska revolutionens sammanbrott och vålla en resning bland befolkningen — och till och med orsaka allvarliga internationella konflikter som skulle bringa revolutionsprocessen på reträtt. Jag inser att efter mitt samtal med Nixon på Capitolium 1959 — ett samtal som skenbart hade varit uppriktigt och vänskapligt... ett samtal i vilket jag talade mycket öppet om Kubas problem med Nixon — blev Nixon övertygad om att jag var kommunist och att det var nödvändigt att krossa den kubanska revolutionen. I själva verket kunde man inte av det jag sade till Nixon sluta sig till att jag var kommunist.”

Två år senare, fortsatte Castro, fanns det ett samband mellan Grisbukten och ”Alliansen för framsteg”. Men, sade han med eftertryck: ”Kennedy hade ärvt hela Girónplanen av Eisenhowerregeringen. Vid den tiden var Kennedy som jag ser det otvivelaktigt en man fylld av idealism, av handlingsvilja, av ungdomlig entusiasm. Jag tror inte han var en ränksmidare, den bilden har jag inte av Kennedy. Han var helt enkelt mycket färsk, skulle man kunna säga — dessutom politiskt mycket oerfaren även om han var mycket intelligent, mycket klok, mycket väl förberedd, med lysande personliga egenskaper. Jag kan tala om erfarenhet och bristande erfarenhet i politik, för om vi jämför oss själva nu med vad vi då visste om politik — den erfarenhet vi skaffade oss 1959, 1960 och 1961 — skäms vi helt enkelt över vår okunnighet vid den tiden. Det har gått tjugofem år för oss, och Kennedy hade bara suttit vid makten i några månader.”

Beträffande frågan om invasionen sade Castro: ”Jag är övertygad om att han hyste tvivel, med stöd av de möjligheter till bedömning jag har om allt detta — men han beslöt sig för att inte inställa den därför att alltför många faktorer var inblandade: ansedda amerikanska institutioner, Pentagon, CIA, traditionen när det gällde regeringsbeslut. Så under stor ovisshet beslöt han sig för att gå vidare med invasionen mot Girón. Och trots att han satte igång invasionen anser jag att Kennedy hade stora förtjänster. Om det hade varit Nixon skulle han inte ha funnit sig i att invasionen misslyckades, och jag är övertygad om att det skulle ha blivit en eskalering så att vi vårt land skulle ha tvingats in i ett mycket allvarligt krig mellan nordamerikanska truppstyrkor och kubanska folket, för folket skulle utan tvivel ha kämpat. Utan tvivel skulle Revolutionen ha stått rycken. I det ögonblicket hade vi redan tiotusentals vapen, vi hade fått ut dem till bergen, vi hade dem överallt. Vi hade hundratusentals män, även om de inte precis var vältränade... därför att vi insåg att ett militärt hot hängde över oss, vi gjorde allt vi kunde för att skaffa fram vapen, framförallt infanterivapen, och i vårt land skulle det ha utbrutit ett krig som skulle ha kostat tiotusentals eller hundratusentals människoliv. Och jag tror att den man som hade de personliga kvaliteterna, som hade det personliga modet att inse att ett stort misstag hade begåtts, som förmådde lugna ned sig och hejda sig — denne man var Kennedy, som hade en etik, som var president... Vi anser att Kennedy hade det moraliska modet att ta på sig ansvaret för vad man hade gjort...”

Av den anledningen ser jag på denna tanke om att ta livet av mig ur samma synvinkel som Girón — det var något han hade fått ärva. Jag känner ingen bitterhet inför det, även om han

hade övervägt tanken, för det kunde ha skett indirekt, det kunde ha varit en uttolkning av ett uttryck som fällt i ett givet ögonblick, att göra sig av med Castro, vilket kunde betyda att det skulle ske genom en kontrarevolution, genom en invasion som i Girón, genom en ekonomisk blockad, en direkt invasion eller mord på Castro... Men det är svårt för mig att tro att Kennedy någonsin skulle ge en direkt order om detta på grund av den uppfattning jag hyser om hans personlighet — inte därför att han är död utan genom att kallblodigt analysera saken. Jag kan tillägga att jag kände djup smärta den dag jag mottog nyheten om hans död — det chockade mig, det plågade mig, det gjorde mig förtvivlad att se Kennedy skjuten.”

Och Fidel Castro mindes John Kennedy på det viset, inte bara i ljuset av Grisbukten utan också vid den kärnvapenkris som skulle utbryta följande år.

Kapitel 5

Den kubanska kärnvapenkrisen i oktober 1962 var en historiskt oundviklig följd av det som hände i Grisbukten även om, som Fidel Castro har observerat, president Kennedy valde att avstå från att faktiskt igångsätta en amerikansk invasion av ön. Dynamiken på båda sidor om Floridasundet föreföll bestämd att framtvunga en ny konfrontation — det var som en naturlag — och den här gången upptrappades konflikten till supermaktsnivå. Vare sig förr eller senare har världen stått så nära ett kärnvapenkrig. Men Kuba och Castro skulle bara ha varit förevändningen och den utlösande faktorn, ett mycket viktigt faktum som denne globalt tänkande revolutionsledare inte kunde fatta under krisens kulmination. Denna oförmåga från Castros sida att inse de globala maktrealiteterna bidrog till att länka in honom i Sovjets maktsfär, även om han skulle spjärna emot i mer än sex år. Det skulle bli en raffinerad och tyst kamp mellan honom och ryssarna, och mycket av denna kamp är fortfarande omgiven av hemlighetens slöjor.

Blodet hade inte hunnit torka i Grisbukten förrän en ny polarisationsprocess utvecklade sig i både Washington och Havanna, och John Kennedy och hans rådgivare och Fidel Castro kan ta åt sig lika stor del av skammen och ansvaret för följderna. I mitten av juni fick Kennedy i sin hand slutsatserna från den tayloriska förhörskommissionen beträffande katastrofen vid Grisbukten som gick ut på att ”man i det långa loppet inte kan leva med Castro som granne” och situationen på Kuba måste tas upp till omprövning ”och nya direktiv lämnas för politisk, ekonomisk, militär och propagandamässig verksamhet mot Castro”. Förslag om hur sådana aktioner bäst kunde genomföras levererades av Nationella säkerhetsrådet och CIA, och den 30 november skickade Kennedy ett memorandum till utrikesminister Dean Rusk för att underrätta honom om beslutet att ”använda alla våra tillgängliga hjälpmedel... för att bistå Kuba i ett störtande av kommunistregimen”. Under tiden proklamerade Castro att efter aprilinvasionen ”gäller kampen i detta land socialismen”, och han satte igång med att påskynda denna process på varje tänkbart sätt, förmodligen medveten om att han inbjöd till nya våldsamma svaromål från Förenta staternas sida. Men för Castro var detta en fråga om en revolutionär princip — nu när det inte längre var ”kontrarevolutionärt” att betrakta revolutionen som det socialistiska steget under marschen mot kommunism. Före Girón fanns det de som hamnade i fängelse för att ha sagt att det förhöll sig så.

Accelerationen i den revolutionära processen efter invasionen kastade ett grällt strålkastarljus över förvandlingarna inom det kubanska samhället och dess livsvillkor när landet hade upplevt det tredje och närmade sig det fjärde av Castros år vid makten. Den nya verkligheten var den påtagliga förbättringen i levnadsbetingelser, hälsotillstånd och utbildning, framförallt på den fattiga landsbygden; en allvarlig försämring av nationalekonomin av orsaker som sträcker sig från kaotisk planering till försvarsutgifter och USA:s ekonomiska krigföring; och en total omorganisation av Kubas hela politiska, intellektuella och kulturella liv. Mera brutalt uttryckt — en revolutionär diktatur hade införts mot slutet av år 1961 därför att, som Fidel Castro underströk i sitt tal den 26 juli detta år: ”detta är en kamp på liv och död som bara kan

sluta med död och förintelse av revolutionen eller kontrarevolutionen”.

Efter att ha förklarat att detta var en socialistisk revolution och att nästa steg skulle bli skapandet av ”Den kubanska socialistiska revolutionens förenade parti” (PURSC) som den härskande politiska organismen under hans ledning satte Castro igång med att utplåna alla former av opposition (lojal eller inte) och varje tillstymmelse till självständiga tänkesätt. Castro, som ständigt framhöll att alla dessa mått och steg syftade till den totala nationella enighet som krävdes för revolutionens överlevnad, bönföll kubanerna att glatt förena sig med honom för att hälsa en ny era välkommen. Under sitt 26 juli-tal på Havannas Revolutionstorg bad Fidel dem som tillhörde folkarmén, Revolutionens försvarskommittéer, Arbetarnas revolutionära konfederation och Kubanska kvinnofederationen att svara med handupp-räckning — och en applådåska och en våg av bifall svepte genom folkmassan. Detta var en typisk ”konsultation” med folket, och Castro utbrast: ”Revolutionen har organiserat folket! ... Till och med barnen organiseras i Rebellpionjärerna!” Och kubanerna tilltalade nu varandra som *compañeros* i detta revolutionens brödraskap.

Oavsett Grisbuktsinvasionen och hotet om nya slag från USA, den antirevolutionära gerillan i Escambray som lyckades reorganisera sig i mitten av 1961 och trots ruten ekonomi, avvek Fidel aldrig från sin uppgjorda plan mot stegvis konsolidering och kontroll. Det förhöll sig faktiskt så att ju större trycket och riskerna var desto mer beslutsam blev han att metodiskt och kompromisslöst fullfölja sitt grundläggande program. Och ingenting kunde rubba hans känsla för vad som var det väsentliga eller störa hans omsorgsfulla och ofta övertygande bortförklaringar vid genomdrivande av sin politik.

Castros sätt att handskas med kubanska intellektuella, författare och konstnärer, då han tvingade in landets kulturella gemenskap i en ideologisk tvångströja och berövade den det sista unset av frihet i den bemärkelse ordet har i den icke-totalitära världen, var ett prov på hans mästertliga sätt att nyttja makt, hotelser och bedriva manipulering. Eftersom Revolutionens visdom inte fick ifrågasättas, och på grund av Fidels skicklighet, gav Kubas bästa och rikast utrustade hjärnor honom sin hyllning när han var färdig med sin dödliga kirurgi. Han åstadkom i själva verket på Kuba en kulturell ödemark där ett kvartssekel senare skaparförmågan inte ens har börjat vakna till liv igen — i varje fall inte synbart. I överensstämmelse med Castros logik hade denna operation samband med hans politiskt-filosofiska målsättning, men det efterföljande intellektuella och litterära klimatet på Kuba är en blandning av Cervantes, Kafka och Orwell. Cervantes lever i Castros magnifika utnyttjande av det spanska språket, Kafka representeras av de mardrömslika elementen i intellektuellt kubanskt liv, och Orwell symboliserar den fruktansvärda effektivitet som präglar den allsmäktiga staten och dess store ledare när de diktar vad för slags kultur som kan få rätt att existera.

De händelser som inträffade i konferensrummet i José Martí Nationalbibliotek i Havanna under tre lördagar i följd i juni 1961 blottlade detta sakernas tillstånd, och de ger en alldeles speciell insikt i det förvånansvärda sätt på vilket Castros intellekt arbetar. Castro, som var väl förtrogen med Antonio Gramscis verk, den marxistiske filosofen som hävdade åsikten att kontroll över folkets kultur är nödvändig för att vinna (eller hålla tillbaka) massorna, närmade sig problemet från denna utgångspunkt. Långt tidigare hade han skaffat sig full kontroll över alla massmedier och på samma gång grundat ett förstklassigt utrustat filminstitut under ledning av sin gamle vän Alfredo Guevara; det skulle producera underhållningsfilm, dokumentärfilm och nyhetsprogram med prononcerat revolutionärt innehåll. Nu kom turen till prosaförfattare, lyriker, journalister, konstnärer, kompositörer, filmregissörer (som individer), pjäsförfattare och balettmästare. Junikrisen föregicks faktiskt av en mer eller mindre ideologisk debatt som gällde en lätt kontroversiell, tolv minuter lång dokumentär och ett beslut av Castros Nationella kulturråd att inte visa den, men det stod omedelbart klart att vad som stod på spel var definitionen av kulturell frihet under revolutionen.

Hur absurt det än kan förefalla var den verkliga huvudfrågan Castros och Edith García Buchacas, kulturrådets ordförande och högt uppsatt medlem av kommunistpartiet, vantrivsel med dagstidningen *Revolucións* veckobilaga. Tidningen var fortfarande officiellt organ för Fidels egen 26 juli-rörelse. Bilagan, som utgavs på måndagar och därför kallades *Lunes de Revolución*, hade tillkommit i mars 1959 och var förmodligen den bästa och mest intressanta litteraturtidningen i Latinamerika. Dess problem var emellertid definierat i dess första redaktionella principdeklaration att även om revolutionen hade brutit ”det förflutnas alla barriärer har *Lunes* ingen fixerad politisk filosofi även om vi inte förkastar sådana system som dialektisk materialism, psykoanalys och existentialism”. *Lunes* publicerade därför sådant som redaktionen (som bestod av framstående författare av vilka de flesta vistats utomlands under Batista-epoken) fann intressant: Man rörde sig inom hela registret, från Raúl Castros och Che Guevaras dagböcker från kriget till artiklar om Marx och Lenin (som retade en del moderata *Fidelistas*), Trotskij och Djilas (vilket retade kommunisterna), Proust, Tjechov, Hemingway och amerikanska ”beatnik”-författare. Till att börja med tycktes ingen fästa sig vid det och Fidel kunde titta in på *Lunes* redaktion för en *café con leche* någon kväll; en gång hade han med sig Jean-Paul Sartre och Simone de Beauvoir. Man befann sig ännu i den romantiska fasen, och Fidel njöt av att vara en bohemisk intellektuell. 1961 var emellertid revolutionen inte längre romantisk, Castro hade offentligt valt en dogmatisk ideologi och ortodoxa marxister styrde kulturrådet. *Lunes* var inte längre inne.

På Nationalbiblioteket lyssnade Castro tålmodigt två lördagar i rad på långdragna debatter där författare och konstnärer diskuterade meningen med kulturell frihet under revolutionen; debatterna fick ökad livaktighet av att några inställsamma författare i Fidels närvaro anklagade några av sina bästa vänner för att vara ”kontrarevolutionära”. Den tredje lördagen, den 30 juni, framlade Fidel Castro revolutionens intellektuella och kulturella lagar i ett av sina viktigaste tal, känt som ”Ord till intellektuella” (talet höll på i två timmar). Bortsett från Gramscis maxim om folkets kultur definierade Castro med stor tydlighet revolutionens filosofi och gränserna för dess tolerans, eller rättare sagt, den biologiska stelbentheten i dess intolerans.

Alltför intelligent och sofistikerad för att haspla fram marxistiska slogans inför ett sådant auditorium (han nämnde inte ens ordet ”socialism” en enda gång i sitt tal), sade Castro mycket rakt på sak: ”Vi anser att Revolutionen alltjämt måste utkämpa många strider, och vi anser att vår främsta tanke och vår främsta uppgift måste gälla vad man skall göra för att göra Revolutionen segerrik... Den fruktan som man har uttryckt här gäller huruvida Revolutionen kommer att kräva denna frihet, förkväva författares och konstnärers skapande förmåga... Den mest omdebatterade frågan är om det måste finnas frihet i de konstnärliga uttrycksmedlen eller inte... Men revolutionären sätter en sak till och med högre än sin egen skaparkraft; han sätter revolutionen över allt annat och den mest revolutionäre konstnären bör vara benägen att offra till och med sin konstnärliga kallelse för Revolutionen... Författare och konstnärer som inte är revolutionärer måste ha möjlighet att producera sig inom Revolutionen. Detta innebär att inom Revolutionen finns allt; mot Revolutionen — intet, därför att Revolutionen också har sina rättigheter, och denna Revolutionens första rättighet är att existera... Vilka är författares och konstnärers rättigheter, revolutionärers eller icke revolutionärers? Inom Revolutionen: allt — utanför Revolutionen — inga rättigheter.”

På detta sätt grundlade Castro principen att revolutionen (eller den revolutionära byråkratin eller han själv) skulle tolka — egenmäktigt — vad som är och vad som inte är ”inom Revolutionen” utan rätt för någon att diskutera eller motsätta sig detta. Det innefattade i sig en mer eller mindre subtil censur av åsikter, och det uppmuntrade självcensur - förmodligen på lägsta gemen samma nivå för att undvika ideologiska risker. Om emellertid författare och konstnärer hyste några tvivel om vad som återfanns ”inom Revolutionen” erbjöd Castro dem Nationella kulturrådet som ”ett högeligen kvalificerat organ för att stimulera, befrämja,

utveckla och orientera — ja, orientera — denna skaparkraft...” Lugnande tillfogade Castro att ”förefintligheten av sakkunskap inom det kulturella fältet innebär inte att det finns någon anledning att oro sig för missbruk av denna sakkunskap”. Efter att ha presenterat denna revolutionens uppfattning om kulturell frihet satte Castro igång med att fullfölja den genom att sammankalla en kongress, en sammanslutning av författare och konstnärer — ännu en av dessa revolutionära sammanslutningar — och genom att föreslå att denna sammanslutning skulle utge en ”kulturell tidskrift”, öppen för alla, i stället för en mångfald av litterära och konstinriktade tidskrifter med sin benägenhet att framkalla splittring. Man uppfattade klart budskapet: den 6 november 1961 kom *Lunes de Revolución* ut med sitt sista nummer. Som en av utgivarna senare formulerade det försvann *Lunes* obegråten i ett klimat av revolutionär konformitet och underkastelse. Bilagan, tillika med den ännu mer suspekta bilagan till den kommunistiska dagstidningen *Hoy*, ersattes av den nya sammanslutningens ”kulturella magasin”. Det är lika andefattigt som den övriga kubanska pressen i dag.

Kultur är lika mycket en fråga om uppfattning som definition. Den västerländska uppfattningen av begreppet kulturell frihet uttraderades av Castros revolution som i stället erbjöd Kuba en massornas kultur. Fidel, den enda verkligt kulturmedvetna personen i gerillans ledning, skulle med visshet ursinnigt tillbakavisa tanken att hans ö hade förvandlats till en kulturell ödemark. (Che Guevara, en annan kulturpersonlighet, skulle ha varit tillräckligt cynisk att medge detta om han fått leva för att se förödelsen.)

Castro har emellertid övertygat sig själv om att sann kultur för folket existerar på Kuba på grund av det närmast mirakulösa förhållandet att nästan hela befolkningen har gjorts läskunnig, ty 1986 trycktes årligen mer än femtio miljoner böcker, och balett, musik och kvalificerad teater och film var tillgängliga för massorna. Det tycks i detta sammanhang inte spela någon roll att inga friska idéer frodas i ett land styrt av en man som har utrustats med enastående intellektuell kapacitet: för Castro personligen är detta ingen motsägelse ens när det gäller hans egen plats i historien. Det tycks inte bekymra honom att mellan 1968 och 1976 blev de bästa kubanska författarna ur hans egen generation svartlistade av kubanska förläggare utan att något skäl angavs, inte heller att självkritik nu också har blivit en revolutionär institution. Det är kanske frågan om eskapism, men tjugofem år efter det att Castro höll sitt tal ”Ord till intellektuella” är de mest lästa författarna Hemingway (så beundrad av Fidel) tillsammans med Mark Twain, Dashiell Hammett och Raymond Chandler.

Slutligen bär revolutionen i sin kulturpolitik ansvaret för den förföljelse av homosexuella — bland dem några av de mest begåvade författarna och

konstnärerna med den största frisintheten — som nådde sin kulmen på sextio- och sjuttiotalen när hundratals eller fler av dem tvångsmässigt sattes in (tillsammans med vanliga brottslingar) i de så kallade ”Militära enheterna till produktionens stöd” (UMAP). Dessa tvångsarbetslagar har senare förbjudits, men det finns ingen förklaring till att en man med Fidels humanistiska och intellektuella orientering först tolererade dem som för att förstärka den machismo som omgav Sierra Maestras stolta krigare.

Att proklamera sitt revolutionära trots hemma och utomlands utan hänsyn till tänkbara följdverkningar var en del av Castros natur som ständig *guerrillero*. Han älskade faktiskt att reta sina motståndare, ”imperialisterna”, som om han var angelägen om nya konfrontationer och nya prövningar av styrkan i sitt militariserade samhälle. I sitt tal den 26 juli 1961 predikade han nödvändigheten av att alltid bära vapen i hand, ”för imperialisterna kan inte förlåta oss våra framgångar, och ju fastare vi organiserar oss desto mer fylls de av vrede över vårt folks framsteg”. Han talade efter att ha överlämnat den nyinstiftade Giron-orden till sin hedersgäst, den sovjetiske kosmonauten Juri Gagarin, som han hälsade med orden: ”Ni kan flyga två varv runt jorden medan jag håller mitt tal.”

Castros trotsinställning innefattade också att han accepterade den fruktansvärda utarmningen

av intelligensen bakom den ekonomiska strukturen på Kuba genom att tiotusentals av medelklassens läkare, ingenjörer, driftsledare och professorer gick i landsflykt. Så många som 250 000 kubaner av en befolkning på sex miljoner flydde under revolutionens första tre år, men Fidel betraktade dem som "parasiter" och potentiella kontrarevolutionärer, och han föredrog att ha dem i Förenta staterna. Det var en medveten, långsiktig risktagning att reda sig utan förvaltnings- och driftkunnigt folk som han ändå inte litade på och att utbilda sin egen revolutionära elit och ur sin synpunkt sett hade Castro otvivelaktigt rätt. Han har nu, tjugofem år senare, blivit övertygad om att han har utbildat tillräckligt många läkare för att kunna placera tusentals av dem i arbete i tredje världen, efter att ha skaffat fram det största antalet läkare per invånare i hela världen.

Ögonblicket för Castros väldigaste utmaning kom kvällen den 1 december 1961 när han meddelade Kuba och världen att det nya förenade revolutionära politiska partiet skulle ha ett "marxist-leninistiskt program, anpassat till exakt de objektiva villkor som gäller i vårt land". Detta skulle inte längre vara någon hemlighet och "i dag skall vi se till att det blir en merit att vara kommunist". Detta kulminerade tre år efter revolutionen och det utkristalliserade en gång för alla Castros politiska och ideologiska identitet. Vid trettiofem års ålder hade Castro nått fram till den slutgiltiga definitionen av sin personlighet i alla skönjbara hänseenden: som människa och som politisk gestalt skulle han inte nämnvärt förändras under de år och decennier som skulle komma. Uppenbarligen kom mognad och stor erfarenhet med åren, men det var egentligen inte annorlunda att samtala med Fidel 1985 än det hade varit efter Grisbukten 1961.

Under våra samtal 1961 kom Castro med sin sedvanliga blandning av allvar och avspänd munterhet när jag frågade varför och hur han hade blivit marxist. Vi satt i Riverahotellets restaurang i Havanna, och sedan jag ställt den ideologiska frågan rullade han cigarren mellan fingrarna och sade: "Man utvecklas politiskt, det får ni inte glömma." Så glimmade det till i hans blick och han tillade: "Ni vet, Dante skrev en gång något som i grund och botten var en roman, men han envisades med att kalla den *Den gudomliga komedin*. Vi gjorde en revolution som vi en gång kallade 'humanistisk', men nu kallar vi den 'socialistisk'... Jag kom att tro på socialismen när jag upptäckte att kapitalism innebär att människor exploaterar människor, när jag såg kapitalismens regelbundet inträffande kriser, när jag insåg att kapitalismen var dödsdömd... Och nu borde ni inte bli förvånad över att jag kom till den slutsatsen. Vi läser alla samma böcker, inte sant?"

I december valde Castro typiskt nog att förkunna marxism-leninismens ankomst i det populära teveprogrammet *Folkuniversitetet*, och det skedde inte i form av ett vanligt tal utan i lättsamt samtal om den revolutionära rörelsens historia, om hans egen ungdomstid och under skämt med de andra i panelen. Han spekulerade över hur litet Marx och Lenin hade kunnat göra om de hade levat på sjuttonhundratalet, detta för att få fram att ingenting kan existera i ett vakuum och att den kubanska revolutionen kom när de nödvändiga förutsättningarna förelåg. Om Marx och Lenin sade han att "man kan inte vara intellektuell i en klass som inte existerar eller skaparen av en revolutionsdoktrin som är ogenomförbar". När Castro beskrev de tidigare faserna av sin rörelse erkände han att vid tiden för Moncada "gjordes vissa förslag i hopp om att inte skada revolutionsrörelsens tillväxt... Om vi inte hade formulerat detta dokument med stor omsorg och hade gjort det mera radikalt skulle den revolutionära rörelsens kamp mot Batista inte ha fått den omfattning som gjorde segern möjlig."

Retoriskt frågade han sig själv: "Tror jag definitivt på marxism? Jag tror definitivt på marxism... Fattade jag den 1953 så som jag fattar den i dag efter tio års kamp? Nej, jag fattade den inte på samma sätt som jag gör i dag... Hade jag några förutfattade meningar när det gällde kommunister? Ja. Var jag påverkad av imperialismens och reaktionens propaganda mot kommunisten? Ja... Trodde jag att kommunister var tjuvar? Nej, aldrig någonsin... Jag har alltid trott att kommunister var ärligt, hederligt folk..." Och tjugofem år senare, när Castro

talade till latinsk-amerikanska deltagare i en konferens i Havanna, behandlade han ämnet med nästan identiska fraser och formuleringar. Han hade blivit en vältränad politisk och ideologisk jonglör, med dussintals bollar i luften samtidigt, var och en avsedd att hänföra och fascinera olika åskådare bland publiken. Han kände alltid att han hade kontroll över sig själv.

När Castro förklarade att Kuba hade slagit in på den marxist-leninistiska vägen visste han att han i väldig omfattning ökade risken för och troligheten av nya ingripanden från USA:s sida i den ena eller andra formen. Hans tillkännagivande drabbade Kennedyadministrationen som ett bombnedslag. Och till och med när han inför tevekamerorna förklarade varför Kuba måste gå mot kommunism varnade han offentligt för att "Pentagons hela militära vetenskap kommer att krossas mot den verklighet i vilken Amerikas folk lever". I hemlighet övervägde han hur han bäst och snabbast kunde skydda det marxist-leninistiska Kuba från Pentagon — med sina egna resurser och med bistånd av sina fjärran allierade. Den stora krisen var ännu ett år avlägsen, men varken Kennedy i Washington eller Chrusjtjov i Moskva hade ännu fattat i vilken riktning Castro styrde.

Och Sovjet kan också ha haft svårt att förlika sig med Castros överväldigande behov av och krav på större ekonomiskt och militärt bistånd, när en ny kris med Amerika uppenbarligen närmade sig, efter hans skoningslösa behandling av de "gamla" Moskva-lojala kommunister som hade vågat ifrågasätta hans ledarskap i hemlandet. Fidel hade överlevt och lyckats under det senaste decenniet därför att han aldrig kompromissade när det gällde att uppnå sina mål — vare sig vid Alegría de Pío eller i Grisbukten — och han var inte beredd att överge sina principer när han hade att göra med hemmakommunister eller med ryssar. Denna maktkamp gällde frågan om "sektarism" som exploderade på våren 1962, och Castro behandlade dessa kommunister som om de hade varit "banditerna" i Escambray.

Efter det att Castro hade beseglat sin allians med gammalkommunisterna under de hemliga förhandlingarna i Cojímár på våren 1959 och beslutat att slå samman 26 juli-rörelsen, Studenternas revolutionära direktorat och det kommunistiska Socialistiska folkpartiet, blev det nödvändigt att svetsa ihop alla dessa parter. Som ett första steg förenades de tre grupperingarna i ORI ("De Integrerade revolutionära organisationerna"), som en förberedelse för grundandet av "Den kubanska socialistiska revolutionens Förenade parti" (PURSC) med Castro som generalsekreterare. Det "nya" kommunistpartiet skulle bli det slutgiltiga steget. I överensstämmelse med Castros respekt för gammalkommunisternas presumtiva politiska duglighet blev det Aníbal Escalante, en gammal kommunistledare, som fick uppgiften att organisera ORI. Det verkade som en ypperlig tanke tills Castro indignerad upptäckte att Escalante och hans medhjälpare späckade hela organisationen med sitt eget partifolk och faktiskt skapade en klassisk kommunistisk trojansk häst. Det var ett stillsamt försök till en statskupp som skulle ha lagt revolutionen i händerna på de ortodoxa kommunisterna och förmodligen ha förvandlat Fidel till en ståtlig galjonsbild.

Castro själv har inte offentligt antytt att denna förbluffande tanke hade kläckts i Moskva, men det finns giltiga skäl att inte utesluta denna möjlighet. Ryssarna betraktade fortfarande Fidel som ett osäkert kort, och de kan ha känt ett behov av att skaffa sig något slags kontroll över en regim som det blev alltmer betungande att underhålla. Det är också tänkbart att åtminstone en fraktion bland de "gamla" kommunisterna hade kommit fram till att de skulle kunna styra Castro och inte tvärtom och att de kanske skulle kunna hitta bundsförvanter bland ideologiskt välvilligt inställda rebellofficerare som skulle gå med på att degradera honom till en revolutionens entusiastiske statsman men med begränsade maktmedel. Det enda man med säkerhet kan säga är att Aníbal Escalante inte skulle ha hittat på detta på egen hand; alltför många kommunister av den gamla stammen var inblandade. Hur dessa kommunister kom att tro att de skulle kunna gillra en fälla för Castro är alltså ett mysterium. Deras konspiration benämndes elegant "sektarism" — på revolutionens Kuba var detta ett "överlägsenhetskomplex" som många av 26 juli-rörelsens officerare liksom

gammalkommunister hade en benägenhet att visa upp inbördes och gentemot alla andra — men för Castro var det helt enkelt fråga om kontrarevolution.

Med sitt suveräna sinne för val av rätt tidpunkt väntade Castro på lämpligt tillfälle att slå till. Följaktligen sade han ingenting offentligt när sammansättningen av det tjugofem man starka Nationaldirektoratet för ORI tillkännagavs — uppenbarligen med hans gillande — den 9 mars 1962, med honom själv, Raúl Castro och Che Guevara i toppen på listan som ledare av 26 julirörelsen. Men av de tjugofem medlemmarna var tio ”gamla” kommunister (som inte hade spelat någon allvarlig roll i kriget), och bland de tretton från Fidels Rörelse var det åtminstone tre som hade starka kommunist sympatier. Studenternas direktorat som kämpade mot Batista i Escambray fick bara två platser. Som Castro insåg kunde den ortodoxa kommunistfraktionen teoretiskt ta hand om ledarskapet i ORI. Fyra dagar senare exploderade Castro inför åhörarskarorna i oväntat raseri när en kommunistisk talare på årsdagen av direktoratets anfall mot Batista utelämnade ordet Gud när han citerade studentledaren José Antonio Echevarrís ”testamente”. Han skrek att minnet av en död kamrat censurerades och förfalskades, och det var typiskt för Castro att göra något sådant som en ren principalsak.

Inte desto mindre trodde de som kände honom väl att Fidel skickade kommunisterna ett budskap. Om så var fallet uppfattade ingen av dem detta. Castro väntade i ytterligare två veckor, och den 26 mars (hans favoritdatum i månaden) iscensatte han ett av sina stora, dramatiska teveframträdanden. I ett teveprogram tidigare i mars hade Castro lagt fram ett beklämmande kärvt program om livsmedelsransonering (jordbruket kunde under revolutionen inte hålla jämna steg med konsumenternas krav och behov), men nu riktade han uppmärksamheten mot ”sekteristernas” sammansvärjning. Medveten om att politiska dramer måste personliggöras för att inte te sig för abstrakta för massorna skilde Castro ut Aníbal Escalante och överöste honom med svidande anklagelser ur sin outtömliga arsenal av sarkastiska invektiv. Han underrättade kubanerna om att Escalante hade skapat ”ett kontrarevolutionärt monster” i ORI, att han hade byggt upp sin egen ”apparat” för att ta över partiet och regeringen och att Fidelísta-veteraner från Sierra Maestra berövades sina befattningar av kommunistiska officerare. Escalante höll på att förkväva Kuba, sade Castro, till den grad att ”om en katta fick fyra ungar måste man gå till ORI för att de skulle besluta vad man skulle göra med ungarna”.

Fidel hade emellertid den politiska klokheten att inte förklara alla ”gamla” kommunister krig när han offentligt avrättade Escalante som politiker. Åtskilliga andra av partiets ledare utrensades tillsammans med Escalante, bland dem kulturchefen Edith García Buchaca och hennes man Joaquín, medlem av PSP:s exekutivkommitté. Andra inom partiets ledning insåg att de inte kunde konfrontera Castro och hade inget emot att låta Aníbal Escalante bli offerlamm. (Hans bror César Escalante anpassade sig och satt kvar i ledningen.) Ännu en gång gjorde Carlos Rafael Rodríguez en stor insats som medlare mellan sin vän Fidel och hans gamla kamrater; han kunde förhandla i en speciell maktposition eftersom Castro hade utnämnt honom till ordförande i INRA bara en månad tidigare. Med jordbrukskrisen i full gång föredrog Castro att koncentrera sig på andra ting och avsåg sig ordförandeskapet i INRA varvid han överlät jordbruksproblemen på Rodríguez och Che Guevara. Andra föll omedelbart in i ledet. PSP:s generalsekreterare, Blas Roca, skrev i partitidningen *Hoy* att Castro var ”den bäste och mest effektive marxist-leninisten i vårt land”, och marxism-leninismens ”oöverträffade vägvisare och ledare”, märkliga lovord till en man som formellt anslutit sig till denna doktrin bara fem månader tidigare. Tjugofem år senare är Escalantes ”sekterism” fortfarande ett känsligt ämne bland gammalkommunisterna; både Blas Roca och Fabio Grobart har i separata intervjuer 1985 olustigt kallat det ”en barnsjukdom”.

Sovjetunionen valde officiellt att stå utanför denna interna uppgörelse; man föredrog att låta naturen ha sin gång och inte i förväg låsa sig i något ställningstagande. Att Castro var missnöjd med ryssarna av icke angivna skäl kom till synes då han vägrade att ta emot

sovjetambassadören Kudrjatsjev för en avskedsvisit. Ändå valde Moskva att bibehålla vänskapsbanden med Havanna, och det är troligt att den växande schismen med Kina spelade en roll när det gällde att svälja Castros demonstrationer av sin självständighet. Följaktligen utnämndes Alexandr Aleksejev, den unge ”journalist” som hade skålat i vodka med Fidel 1959, till ny ambassadör i Havanna till kubanernas glädje. Aleksejev åtföljde 1960 Mikojan för att underteckna det första handelsavtalet, och nu kom han från en ambassadörspost i Argentina. Pravda prisade i en ledare den 11 april Castro och fördömde den olycksalige Escalante, och ställföreträdande ministern för utrikeshandeln, I. I. Kuzmin, dök upp i Havanna för att avsluta ett nytt handelsfördrag för 1962. Detta ökade handelsutbytet (i själva verket Sovjets leveranser till Kuba) från 540 till 740 miljoner dollar.

Ett handelsavtal med Kina, om också av mycket mindre omfattning, hade undertecknats en månad tidigare, och dagstidningar i Peking hyllade Castro för att han hade tagit itu med ”sektismen”. Chrusjtjov trodde säkerligen inte att kubanerna skulle gå över på Kinas sida, men även tanken på opartiskhet ifråga om Kina var honom motbjudande mitt i den stegrade kampen för kontroll av världskommunismen och den alltmer betydelsefulla tredje världen. Castro gick sina egna vägar, och nu befann han sig i bästa tänkbara position för att tvinga fram sovjetgarantier om militärt skydd av Kuba gentemot Förenta staterna. I ett tal i juni hade Castro glädjen att beskriva Chrusjtjov som ”Kubas store och högt älskade vän”. Återigen demonstrerade Castro att strategi och taktik aldrig fick förväxlas.

Och främsta rummet i hans tankar intog Förenta staterna. Såvitt man vet hade Kennedy-administrationen inga aktuella planer på att sätta igång krig mot Kuba, trots att Castro (och kanske Chrusjtjov) trodde att ett direkt anfall var i görningen. Detta var en missuppfattning som fick ohyggliga följder, men det är lika troligt att Castro inte vågade utesluta möjligheten av en invasion och att han måste vara beredd på den. Hans senare handlande och uppgörelser med ryssarna står i samklang med hans ständiga beredskapsinställning även om det en generation senare förblir oklart exakt hur Castro och Chrusjtjov kom på tanken att placera sovjetiska kärnvapen på ön. Inte heller kan man fatta att de båda kunde ha väntat sig att USA skulle kunna förbise närvaron av dessa vapen — och med kännedom om dem inte göra något åt dem.

Castro hade emellertid fullkomligt rätt i att Kennedyadministrationen tänkte ta till alla medel utom invasion för att få bort honom från makten, och hans underrättelsetjänst försåg honom med allt flera vittnesbörd om sådana subversiva aktiviteter. Som omständigheterna tedde sig måste Castro sluta sig till att en invasion mycket väl kunde bli nästa logiska steg mot honom. Vad han från och med början på våren bevitnade var inledningen till ”Operation Mungo”, godkänd av presidenten i november ”för att hjälpa Kuba att störta kommunistregimen”.

General Edward Lansdale, specialist på kontrarevolutionär verksamhet, hade utsetts att leda Operation Mungo, och den operationsplan han presenterade för Vita huset i mitten av januari 1962 krävde en insats om sex olika faser av hela den amerikanska regeringen för att underminera Castro inifrån. Den var avsedd att kulminera — ironiskt nog, som det skulle visa sig — i oktober, ”med öppen revolt och störtande av den kommunistiska regimen”. En invasion kunde faktiskt ha kommit kring den tidpunkten, allrahelst som Lansdales strategi innefattade en plan ”för insättande av USA:s krigsmakt för att stödja det kubanska folkets frihetsrörelse”. En sådan rörelse var något som knappast kunde tänkas förverkligas, men Castro hade förvisso anledning att hysa oro för amerikanernas förehavanden.

Som det visade sig kom Operation Mungo aldrig i närheten av att uppnå något av sina antikubanska mål (trots att fyrahundra CIA-agenter i Washington och Miami arbetade på heltid med detta företag). Det bästa den kunde åstadkomma var infiltrationsuppdrag inom underrättelsetjänsten, ett obetydligt antal sabotagehandlingar och, vad CIA beträffar, nya planer på att mörda Castro. CIA hade 1960 försökt genomföra en mordkomplott med hjälp av

maffian, och, eftersom organisationen arbetade självständigt, dammade man av den planen när Operation Mungo skapades. Richard Helms, som vid denna tid var ställföreträdande direktör för planeringen av hemliga operationer, vittnade inför en senatskommitté 1975 att han hade antagit att de ”intensiva” påtryckningar som administrationen utövade för att störta Castro hade givit CIA bemyndigande att döda honom även om man aldrig fick order om något mord. I det avseendet resonerade Helms nästan ordagrant, från sin ståndpunkt, likadant som Castro gjorde i sitt samtal med mig där han föreställde sig att planer på att döda honom kunde ha sin grund i en alltför nitisk tolkning av brett upplagda instruktioner. Som Helms sade: ”Jag tror att vid den här tiden var vår policy att bli av med Castro, och om att döda honom var något som krävdes i detta sammanhang så låg det inom fältet för vad man väntade sig.”

Historiker har i många år diskuterat huruvida Kennedyadministrationens ansträngningar att störta Castro efter flaskor med Grisbukten direkt bar ansvaret för att Sovjet placerade kärnvapen på Kuba eller ej. Alla tillgängliga vittnesbörd, däribland Castros egna omdömen, antyder att ett bekräftande svar är möjligt endast om man godtar att kubanerna och ryssarna faktiskt trodde att en verklig invasion, till skillnad från Operation Mungo, hotade ön 1962. Eftersom det numera är känt att Kennedy inte hyste några planer på invasion är debatten om det amerikanska ansvaret för kärnvapenkrisen uttryckt i falska termer. Kärnvapenfrågan 1962 var strängt taget en fråga om sovjetiskt strategiskt beslutsfattande när Chrusjtjov var övertygad (eller hade övertygat sig själv och Castro) om att det faktiskt skulle bli en invasion. Naturligtvis var Castro i sin fulla rätt att eftersträva bästa möjliga skydd från Sovjet eftersom han stod inför en synnerligen oviss framtid, men det kommer kanske aldrig att avslöjas om Fidel använde Chrusjtjov för att trappa upp kärnvapenkrisen med USA — eller om det förhöll sig tvärtom. De vittnesbörd som återstår är sparsamma och motsägelsefulla.

Det råder emellertid inget tvivel om att kubansk-sovjetiska förhandlingar om betydande ryskt stöd åt den revolutionära regimen började på allvar våren 1962, just som Castro hade fullbordat likvideringen av Escalantes ”sektaristiska” utmaning mot hans ledarskap. Inte nog med att Castro stod inför omedelbara militära hot från amerikansk sida; i januari blev Kuba uteslutet som medlem av ”Organisationen för Amerikas stater” efter amerikanska påtryckningar, vid den segdragna utrikesministerkonferensen i Punta del Este i Uruguay. Detta betraktades i Havanna som en politisk förberedelse för en invasion och en avsikt att stämpla Kuba som den kommunistiska fienden till hela västra halvklotet, inte bara till USA.

Castro kontrade politiskt genom att utfärda en ”Andra deklARATION” från Havanna i ett synnerligen känsloladdat tal den 4 februari där han hävdade att i Punta del Este ”hade yankee-imperialisterna samlat ministrarna för att — genom politisk påtryckning och obegränsad ekonomisk utpressning i maskopi med en grupp av de mest misskrediterade ledarna på denna kontinent - tvinga dem att förneka vårt folks nationella suveränitet och godkänna den skamliga yankeerätten att blanda sig i Latinamerikas inre angelägenheter”. Alltid på offensiven besvarade Castro uteslutningen ur OAS med det slags utmaning som skulle göra Washington ännu mer hysteriskt när det gällde hans person. När han vände sig till den väldiga folkmassan på Revolutionstorget sade han: ”Det är varje revolutionärs skyldighet att göra revolution... Revolutionen kommer att triumfera i Amerika och över hela världen, men det anstår inte revolutionärer att sitta vid porten till sina hus i väntan på att imperialismens lik skall passera. Rollen som Job passar inte en revolutionär.”

Där hemma hade Castro också anledning till djup oro över det nya uppdykandet av gerillaband i Escambraybergen och i mindre utsträckning på vissa andra håll på Kuba, efter de framgångsrika rensningsoperationerna på hösten 1960 och våren 1961. Denna upprensning hade neutraliserat Escambray som ett stöd för landstigningen i Grisbukten, men redan 1962 hade *guerrillas* återigen blivit ett allvarligt problem. Underligt nog erbjöd CIA aldrig dessa *guerrillas* någon hjälp när det gällde Operation Mungo, men situationen var tillräckligt allvarlig för att Raúl Castro skulle beskriva den som ”ett andra inbördeskrig”. Hursomhelst

tog Escambray hårt på Kubas försvarsresurser och gjorde sitt till för att öka regimens sårbarhet. Bröderna Castro och män som Che Guevara förstod att gerillans existens var oacceptabel för regimen — det visste de av egen erfarenhet som bergsrebeller — och de såg med stor oro gerillan växa till närmare tretusen i mitten av 1962. Det var tio gånger så många män som Fidel hade haft i Sierra Maestra vid slutet av kriget, men som tur var för honom fanns det ingen fast ledning och ingen verklig ledare och man var splittrad i små grupper utan inbördes kontakt.

Politiskt kändes det penibelt för Castro att erkänna att så många reste vapen mot honom även om de inte representerade en enad styrka och praktiskt taget inte ett ord publicerades i ämnet ända till långt in på sextioalet när de sista återstoderna av gerillan slutligen hade krossats. De flesta av *guerrilleros* var småjordbrukare — den kubanska landsbygdens medelklass — och tidigare förmän, förvaltare och arbetare, men där fanns också affärsmän från landsbygden och en hel del före detta officerare från Castros rebellarmé och Studenternas revolutionära direktorat. Detta var en grupp som den revolutionära socialismen ingenting hade att erbjuda och i själva verket hade dessa människor förlorat många privilegier i revolutionens efterdyningar.

Till skillnad från Castro på femtioalet hade de inget stöd i städerna och de redovisade inga ideologiska eller politiska positioner. Enligt en kubansk specialist på detta ämne var banden i Escambray ”ingen verklig fara för revolutionen om vi handlade i tid och under tystnad och vi inte fäste hela nationens blickar på det”.

Vid en strategisk genomgång i Havanna avbröt Fidel plötsligt en av sina officerare som benämnde de nya upprorsmännen *guerrilleros*: ”Säg aldrig någonsin mer att de är *guerrilleros* — de är banditer.” De kontrarevolutionära enheter som nu övades fick till följd härav beteckningen ”bataljoner för bekämpning av banditer” och klassificeringen ”banditer” slog an. Castro hade förstått den psykologiska situation han stod inför och han släppte aldrig detta problem ur sikte. Många år senare förklarade Castro ingående i ett förtroligt tal till angolanska officerare att han hade besekrat ”banditerna” genom en kombination av stora militära insatser och förhandlingar med gerillaledare om kapitulation på generösa villkor och för att uppmuntra andra att ge sig. Men detta var ändå kostsamma operationer, och Castros förluster uppgick till mer än trehundra dödade enbart i Escambraybergen; de ekonomiska förlusterna beräknades till runt en miljard dollar i förstörda skördar, nedbrända hus, förstörd rullande materiel, vägar och broar — och härtill kom de militära utgifterna för ”antibandit”-operationerna. Trots alla andra angelägenheter som upptog hans tid ledde Castro som högste befälhavare dessa operationer. Vid ett tillfälle tog han personligen ett antal ”banditer” tillfånga när han med sina soldater klättrade upp på en trädbevuxen kulle ovanför motorvägen till Cienfuegos där ett gerillaband höll sig dolt. Men de sista ”banditerna” i Escambraybergen omhändertogs inte förrän år 1966.

Läget kunde aldrig ha varit värre för Castro än på våren 1962 när han vände sig till Moskva för militärt beskydd. Gerilla fanns i bergen, gammalkommunisterna försökte undergräva hans ställning, jordbruksekonomin höll på att rasa samman och amerikanerna satte åt honom med Operation Mungo på det ena planet och diplomatisk isolering i Latinamerika på det andra. Det finns inga enstaka händelser som tycks ha utlöst Castros krav i Moskva, men det finns tecken som tyder på att ämnet första gången kom på tal när S.R. Rasjidov, suppleant i Sovjets politbyrå, kom till Havanna i slutet av maj. Han var den högst uppsatte ryske regeringsrepresentant som besökt Kuba sedan Mikojans vägröjande besök två år tidigare. Det måste ha pågått långvariga hemliga samtal i juni, för Castro avslöjade i ett senare tal att förhandlingar för ”att stärka vår armé och överförandet av strategiska kärnvapen till vårt land” skedde denna månad. De kan ha skötts av Aleksejev som just hade anlant som ny ambassadör, eller genom Carlos Olivares, Kubas nye ambassadör i Moskva. Men en hemlig kanal är mera trovärdig.

I denna fas tillgrep Fidel ännu en gång det offentliga dramat. Den 15 juni begav han sig under trummor och spel till Sierra Maestra, införd sin gamla fältuniform och med gevär i hand; fjärran från Havanna fick han återuppliva den ärorika gerillatiden. Castros slingrande färder i bergen redovisades detaljerat i press och teve, däribland hans uttalande: ”Ännu en gång har jag höjt rebellernas baner.” Symbolismen måste ha varit avsedd för Kennedy och Chrusjtjov lika väl som för kubaner som beredde sig på en ny kris. Den 1 juli började den kommunistiska dagstidningen *Hoy* publicera dagliga rapporter om amerikanska ”kränkningar” av kubanskt luftrum och territorialvatten (men *Revolución*, fortfarande regimens officiella organ, höll tyst).

Denna följd av händelser fortsatte med ett två veckor långt besök i Moskva av Raúl Castro och en delegation av hans officerare. Officiellt meddelades att marskalk Rodion Malinovskij, Sovjets försvarsminister, mottog Raúl den 3 juli, men den sovjetiske historikern Roy Medvedev skriver att de militära samtalen pågick i en vecka. Medvedev, som hela tiden hade tillgång till officiella sovjetiska källor, tillägger också i sin biografi över Chrusjtjov att ”han var med under förhandlingarna den 3 och 8 juli”. Och enligt Medvedev gällde dessa diskussioner ”militär hjälp till Kuba och detacheringen av ett antal sovjetiska militära rådgivare”, och ”det var förmodligen under denna vecka som man fattade beslutet att till Kuba sända medeldistansrobotar med kärnstridsspetsar och bombplan som kunde bära kärnvapen”. Detta är förmodligen riktigt fast det kan ha förekommit slutgiltiga förhandlingar genom hemliga kanaler mellan juli och början på september när Sovjet i hemlighet började skeppa kärnvapen till Kuba.

Det kan också ha förekommit kontakter före Raúl Castros officiella besök i Moskva i juli. Sålunda sade Fidel till en besökare ett år efter krisen att i juni 1962 hade hans bror Raúl och Che Guevara rest till Moskva för att diskutera installerande av kärnvapen. Om Fidels data är korrekta — och trots sitt beundransvärda minne har han ibland haft svårt att exakt hålla reda på datum när han talar om händelser i det förgångna där han medverkat eller på något sätt varit intresserad — kunde Raúl och Che i hemlighet ha rest till Moskva även när han höjde sitt rebellbaner i Sierra Maestra.

Det finns inga kända dokument om ett faktiskt sovjetiskt-kubanskt fördrag beträffande kärnvapen, och det är tänkbart att ingenting någonsin kom på pränt, detta för att skydda såväl Chrusjtjov som Castro i framtiden. Raúl Castro nämnde i ett föga uppmärksammat tal mot slutet av augusti att sovjettrupper hade börjat anlända till Kuba, men han utlämnade inga detaljer, och det var oklart om han syftade på rådgivare, stridande förband eller kärnvapenspecialister som kom för att förbereda avskjutningsramper. Samtidigt började MIG jetplan anlända till det kubanska flygvapnet. Che Guevara och major Emilio Aragonéz som stod bröderna Castro mycket nära besökte Chrusjtjov i dennes *dasja* på Krim, men detta offentliggjordes inte. Che Guevara befann sig i Sovjetunionen, skenbart för att underteckna ett avtal om modernisering av kubanska stålverk och han kan också ha avslutat kärnvapenavtalet med premiärministern.

Ett sovjetiskt-kubanskt militärfördrag den 2 september kungjorde att som en följd av ”imperialistiska hotelser” hade Kuba bett den sovjetiska regeringen om ”bistånd med vapenleveranser och genom att skicka teknisk expertis för att instruera kubanska tekniker” och Moskva hade gått med på detta. Denna text måste emellertid ha tillkommit för att offentligt förklara ankomsten av sovjetisk militär personal och konventionell vapenutrustning och möjligen också för att dämpa amerikansk fruktan för kärnvapen. Samma vecka överlämnade Anatolij Dobrynin, den nye sovjetambassadören, ett budskap från Chrusjtjov till presidenten med en försäkran om att inga ”offensiva vapen” återfanns bland leveranserna till Kuba. Den 12 september publicerade TASS ett uttalande som underströk att Sovjet inte hade något ”behov” av att placera ”defensiva vedergällningsvapen” i något annat land, med tillägget ”till exempel Kuba”. Detta kom som svar på en varning från Kennedy att Förenta staterna inte tänkte tolerera installerandet av landbaserade kärnvapenraketer. Chrusjtjov hade

nu satt igång sitt otroliga försök att föra USA bakom ljuset beträffande kärnvapen i Karibien.

Tjugofem år efter kubakrisen diskuterar man alltså om det var Chrusjtjov eller Castro som först föreslog installering av sovjetiska kärnvapen på ön. Det finns också subtila nyanser i olika redogörelser för det sätt på vilket de båda ledarna beslöt sig att välja denna riskabla kurs. Castro är emellertid fortfarande mycket angelägen om att hans tolkning av händelserna i oktober och november 1962 skall utgöra det historiska vittnesbördet. Under ett nattlångt samtal på hans ämbetsrum i Revolutionspalatset i Havanna kom jag att snudda vid kärnvapenkrisen och Castro sade: ”Ar ni intresserad av att höra mina åsikter om det där?” Han satte sedan igång med att timmar i sträck berätta om ursprunget, utvecklingsgången och efterdyningarna till krisen i belysning av sitt förhållande till Chrusjtjov. Av rent kronologiska skäl har jag här ändrat den ordning i vilken Castro redogjorde för fakta — det var ett samtal med många frågor och svar och återblickar och påbyggnader — men denna redogörelse är byggd på en utskrift av bandade samtal som fördes på spanska.

Jag frågade Castro var och hur tanken på att installera sovjetiska missiler på Kuba hade uppstått, och han svarade:

”Vänta så skall jag med så stor exakthet som är möjlig berätta hur tanken tog form. Efter Girón var Förenta staternas regering otvivelaktigt mycket irriterad, mycket missnöjd med det som hade hänt och tanken på en lösning genom våld, tanken på att genom våld krossa den kubanska revolutionen hade inte övergivits. Men det ansågs inte möjligt att gå tillbaka och upprepa erfarenheterna från Girón, och tanken på en direkt invasion av Kuba blev föremål för allvarlig eftertanke och analys. Och genom olika kanaler hade vi kännedom om de planer som utarbetades, och vi var definitivt medvetna om denna fara.”

Castro sade att vid mötet mellan Kennedy och Chrusjtjov i Wien i juni — två månader efter Grisbukten — diskuterade man den kubanska frågan och där ”talade Kennedy i ett mycket irriterat tonläge”. Castro fortsatte med att säga att ”genom Kennedys sätt att uttala sig kunde man sluta sig till att han ansåg sig ha rätt att använda Förenta staternas väpnade styrkor för att krossa den kubanska revolutionen. Han hänvisade till olika historiska händelser och nämnde vid detta tillfälle Ungern. Efter att ha informerats om det där samtalet kom vi, liksom Sovjetunionen, till slutsatsen att Förenta staterna alltså övervägde tanken på en invasion.”

Tydligt var Sovjet Castros källa när det gällde en redovisning av mötet mellan Chrusjtjov och Kennedy, och många historiker har antytt att ryssarna hade för avsikt att övertyga kubanerna om att Kennedy planerade en invasion, fast de visste att detta inte var sant, detta för att provocera Castro att begära långtgående militärt bistånd. I ett annat samtal har Castro sagt att Kennedy rakt på sak hade erinrat Chrusjtjov om att Förenta staterna ställde sig neutrala när Sovjet invaderade Ungern — och att detta borde betraktas som en vink om att, i ömsesidighetens namn, ryssarna inte borde blanda sig i om amerikanerna skulle anfälla Kuba. I sina egna memoarer nämner Chrusjtjov inte ens Kuba i det kapitel som handlar om mötet med Kennedy i Wien, men detta behöver inte nödvändigtvis vederlägga Castros version. Det som spelar någon roll är att Fidel valde att acceptera Sovjets rapport om Wien som en bekräftelse på hans egna tankar om en amerikansk invasion och han handlade i överensstämmelse därmed. Slutligen kan beslutet om kärnvapen ha utlösts genom Chrusjtjovs intryck i Wien att Kennedy var obeslutsam — han tillät sig till exempel att låta sig besegras i Grisbukten — och därför skulle leva med fullbordat faktum med kärnvapen på Kuba när de väl hade installerats.

”Vi låg då i diskussioner med Sovjet”, fortsatte Castro sin redogörelse för händelseförloppet 1962. ”I detta ögonblick var Sovjet redan helt på vår sida. De gav oss maximal hjälp, de hade svarat med inköp av kubanskt socker när (vår) marknad i USA var helt stängd, de levererade petroleum när alla andra oljeleveranser var stängda för oss, vilket skulle ha krossat vårt land. De hade som jag sade fått en nära kontakt med oss, och nu diskuterade vi vilka mått och steg

vi skulle ta. De bad att få höra vår åsikt, och vi sade dem rentut — vi talade inte om missiler — att det var nödvändigt att göra klart för USA att en invasion av Kuba skulle innebära krig med Sovjetunionen. Vi sade dem: Det är nödvändigt att vidta sådana åtgärder som klart och tydligt skulle visa att aggression mot Kuba är aggression mot Sovjetunionen. Detta var de deklamationer vi lade fram... som ett allmänt begrepp.

Det var då”, sade Castro, ”som de kom med förslaget om kärnvapen. Resultatet av alla dessa diskussioner blev vår inställning att det krävdes åtgärder för att demonstrera att aggression mot Kuba var likvärdig med aggression mot Sovjetunionen — det kunde bli en militärpakt, det kunde bli just det. Och bland de åtgärder som analyserades diskuterades också installerandet av medeldistansrobotar. Vi övervägde grundligt de politiska olägenheter detta kunde innebära. Vid den tidpunkten tänkte vi inte så mycket på aktuella risker, för som ni vet hade vi kommit ner från bergen, vi hade kommit från ett krig, vi var mycket irriterade över allt som hade hänt, all den aggression vi hade varit offer för, och därför analyserade vi de politiska olägenheter vi stod inför.”

På tal om installerandet av missilerna sade Castro: ”Vi analyserade det faktum att detta, utom att vara fördelaktigt för oss, dessutom kunde vara fördelaktigt för Sovjet ur militär synvinkel. Detta innebar att vi analyserade vilka fördelar det fanns för oss och vilka fördelar det fanns för dem... ur strategisk synpunkt — vi förstod detta. Vi kom fram till att detta (missilerna) var bra för båda parter. ”Castro förklarade sedan ingående att det skulle ha varit ”moraliskt förkastligt” för Kuba ”att förvänta sig att ett land skall stödja oss, ända därhän att det går till krig, men att — av prestigeskäl, eller för att undvika militära konflikter eller av rent politiska skäl — underlåta att göra sådant som också kunde vara lämpligt för den andra parten.

Efter att allvarligt och med hederliga kriterier ha analyserat frågan fattade vi beslutet att underrätta Sovjetunionen om att vi gick med på att man installerade kärnvapen här”, sade Castro. ”Det vill säga, de utövade inga påtryckningar — det gick inte till så att de en dag kom till oss och sade: Vi vill installera kärnvapen, för det är bra för det och det. Faktiskt var det vi som tog initiativet till att säkra sådana åtgärder som kunde ge Kuba en absolut garanti mot konventionellt krig och invasion från USA:s sida.”

Castros ord ger lätt det intrycket att han utan svårighet lät sig övertalas av Sovjet att ta emot kärnvapnen som motprestation till militärt skydd från Sovjets sida när Chrusjtjov väl hade slagit fast att, som han säger i sina memoarer, ”det inte fanns någon annan möjlighet för kubanerna att möta det amerikanska hotet än att låta installera kärnvapnen”. Men Chrusjtjov visar själv att han mötte hårt motstånd hos Castro rörande kärnvapnen. ”När Castro och jag talade om problemen kom det till hårda debatter. De blev riktigt hårda. Men till sist höll Fidel med mig. Senare började han ge mig vissa upplysningar som hade kommit till hans kännedom. Det var tydligen sant som ni sade mig, sade han. Detta rättfärdigade i sig själv det vi då gjorde.” Chrusjtjovs anspelning på deras ”debatter” aktualiserar också frågan var detta skedde, om det nu inte bara formulerades bokstavligen. Ingenting finns uppptecknat om något sammanträffande mellan Chrusjtjov och Castro sedan de träffades i New York 1960. Det är naturligtvis tänkbart att Castro i hemlighet besökte Chrusjtjov i Moskva under juni månad (när det antogs att han höjde rebellbaneret i Sierra Maestra och var utom synhåll i åtskilliga dagar), men detta har aldrig ens framlagts som en gissning.

De flesta historiker tycks faktiskt vara ense om att Chrusjtjov var upphovsmannen till tanken på kärnvapnen även om dess väg fram till en militärpakt mellan de båda regeringarna är vag i konturerna. Liksom han gjorde i sin utförliga intervju med mig har Castro från början hävdade att förslaget kom från ryssarna; det enda kända undantaget är hans uttalande till Herbert L. Matthews i oktober 1963 att tanken kom från honom, ”inte från ryssarna”. I november 1964 förnekade han emellertid detta inför C.L. Sulzberger från *New York Times*; han underströk här att ”Kuba tog på sig ansvaret för att missilerna placerades här... både Ryssland och Kuba

delade på ansvaret”. Sådillvida som ett avtal existerade är det gemensamma ansvaret något självfallet.

Intressantare är det faktum att den officiella sovjetversionen under krisen, för att tillfredsställa både Kennedy och den ryska allmänna opinionen, framställde Castro som den part som bad om kärnvapnen. I sitt brev till Kennedy den 26 oktober framhävde Chrusjtjov när det gällde Sovjets kärnvapen på Kuba ”allt det som har placerats där har, det kan jag försäkra er, defensiv karaktär; de finns på Kuba endast av försvarstekniska orsaker, och vi har skickat dem till Kuba på begäran av den kubanska regeringen”. Den 6 november förklarade ställföreträdande premiärministern Aleksej N. Kosygin för en samling ledande sovjetiska parti-medlemmar att kubanerna hade begärt att få kärnvapnen för att skydda sin nationella säkerhet. Detta tal trycktes i *Pravda* men uppseendeväckande nog inte i kubanska tidningar — troligast därför att det också rättfärdigade ett bortdragande av missilerna vid amerikanska påtryckningar och utan att man behövde rådgöra med Castro. Chrusjtjov upprepade det inför Högsta Sovjet den 12 december. Men dokumenten visar att Chrusjtjov hade ljugit för både Kennedy och Castro vid flerfaldiga tillfällen under krisen.

I officiella sovjetiska och kubanska redogörelser för orsakerna till oktoberkrisen återfinns inte ett ord om hur Chrusjtjov och Castro föreställde sig att Kennedy skulle reagera på kärnvapeninstallationen. Man antar att Chrusjtjov hade hoppats att hinna fullborda installationen innan den upptäcktes och sedan ställa Kennedy inför fullbordat faktum. Ingenstans finns det någon antydning till begrundning av det faktum att Kuba oavsett när missilernas närvaro blev känd skulle vara långt mer sårbart inför en amerikansk attack än innan dessa vapen kom in i bilden. Jag frågade därför Fidel Castro hur han trodde att Kennedy skulle reagera på installationen.

”Jag var övertygad om att en mycket känslig situation skulle uppstå och att det skulle bli en kris”, svarade Castro. Sedan gav han mig en logisk förklaring för spelet med kärnvapnen som var typisk för Castro vad beträffar det kalkylerade risktagandet och känslan för principer — och som i belysning av hans egen version verkar helt trovärdig. Tvärtemot vad som allmänt antas lyckades Castro bättre än Chrusjtjov i sin satsning; han vann en icke-angreppsgaranti av Förenta staterna utan att det kostade honom något medan Sovjetunionen helt enkelt förödmjukades av Kennedy. Men det tog Castro några månader att inse detta medan han rasade över att Chrusjtjov bakom ryggen på honom gjorde upp med Kennedy om ett tillbakadragande av kärnvapnen. Eftersom Fidel var sådan han var hade han velat få ut något mer av krisen än enbart överlevnad.

Nu sade han: ”Sätt er in i min belägenhet — där befann jag mig i en situation av vanmakt ansikte mot ansikte med en mäktig stormakt som i varje ögonblick kunde besluta sig för att invadera Kuba, vilket skulle ha kostat de miljoner kubaner som gjort motstånd livet, och i en situation där jag tog en risk i ett betydligt tryggare utgångsläge, en risk av världsomfattande slag men inte en risk för ett konventionellt krig.” Castros bedömning var i själva verket den att hotet om en kärnkonflikt skulle rädda honom från ett kärnvapenanslag från USA.

”Vi föredrog riskerna, vilka de nu var, ett spänt läge, en stor kris”, sade han, ”framför risken att vanmäktiga behöva vänta på en amerikansk invasion på Kuba... De gav oss åtminstone ett skydd mot kärnvapen och vi kände oss mycket mer tillfredsställda med det svar vi kunde ge fiendligheterna och aggressionen mot vårt land. Ur moralisk synpunkt hade jag aldrig och kommer aldrig att hysa något tvivel om att vår hållning var den rätta. Ur strikt moralisk lika väl som ur strikt laglig synpunkt hade vi som en suverän stat rätt att använda de vapen som vi ansåg kunde ge oss en garanti. Och på samma sätt som Förenta staterna hade kärnvapen utplacerade i Italien och Turkiet, på samma sätt som Förenta staterna har baser över hela världen runt Sovjetunionen, ansåg vi att vi som en suverän stat hade absolut laglig rätt att ta sådana mått och steg i vårt eget land.”

Sålunda var den enda relevanta frågan ”politisk”, sade Castro, och Förenta staterna ”handlade

i överensstämmelse med politiska ställningstaganden och formler och makt” för att förhindra den sovjetiska installationen. Han gjorde emellertid kommentaren att vid den här tiden ”var styrkeförhållandena när det gällde kärnvapen till Förenta staternas fördel”, och han tillade att detta var ett faktum som han bortsåg från 1962. Castro sade i och med detta att han hade engagerat sig i en kärnvapenkonfrontation utan att ha blivit i tillräcklig utsträckning informerad av Sovjetunionen om supermakternas inbördes styrkeförhållanden på kärnvapenområdet. Även om formuleringarna var alltför diplomatiskt elegant formulerade fick jag inte desto mindre ett klart intryck av att Chrusjtjov hade vilselett honom med sina kärnvapenförslag — vilket kommer en att undra vad Fidel skulle ha gjort om han hade känt till sanningen. Detta var en hittills aldrig yppad insikt i hemligheterna bakom de sovjetisk-kubanska relationerna.

”Vid den tiden”, sade Castro, ”bortsåg jag från hur många kärnvapen Sovjet hade och hur många Nordamerika hade. Jag bortsåg från det, och jag kom inte på tanken att fråga Sovjetunionen om saken; jag tyckte inte att jag hade rätt att fråga 'Jo, hör ni, hur många kärnvapen har ni, hur många har USA, hurdana är proportionerna mellan er?' Vi litade faktiskt på att de för sin del handlade utifrån kunskap om situationen i dess helhet. Vi hade inte tillräckligt med information för att göra en komplett utvärdering av situationen, vi hade bara en del av informationen tillgänglig.” Som det skulle visa sig kunde Castro aldrig riktigt förlåta Sovjetunionen att man hade hållit honom ovetande eller vilselett honom om styrkebalansen ifråga om kärnvapen när han satte Kubas framtid på spel på basis av Chrusjtjovs försäkringar. Så övertygade var kubanerna om Sovjets goda omdöme att president Dorticós inför FN:s generalförsamling i New York den 8 oktober, när missilerna redan i hemlighet hade installerats, sade: ”Vi varnar er för att om ett misstag begås kan aggression mot Kuba, till vårt djupa beklagande och mot vår vilja, förvandlas till inledningen till ett nytt världskrig.”

Bland andra bestående kontroversiella frågor när det gäller 1962 års kärnvapenkris är den hur nära det var att det hade utbrutit ett världskrig, atomkrig eller i varje fall ett konventionellt krig. Den allmänna uppfattningen är att kriget kunde ha börjat om sovjetiska fartyg på väg till Kuba inte hade stannat utan att ha överskridit den säkerhetsgräns som Kennedy hade dragit upp den 24 oktober. Annars skulle de med våld ha hejdat av amerikanska örlogsfartyg och flyg — en krigshandling som förmodligen skulle ha besvarats av Sovjet, och därefter skulle en oförutsebar upptrappning ha följt. Faran fanns ännu kvar på morgonen den 28 oktober, en söndag, när krisen slutligen löstes genom den sista brevväxlingen mellan Kennedy och Chrusjtjov. En kärnvapenduell var förvisso tänkbar under denna vecka, allrahelst som de sovjetiska medeldistansrobotarna på Kuba hade blivit stridsklara den 23 oktober, och man måste utgå från att de hade försetts med kärnstridspetsar.

Så som Fidel Castro återberättar krisens förlopp var emellertid lördagen den 27 oktober den mest kritiska dagen, inte bara därför att sovjetiska luftvärnsrobotar (SAM) hade skjutit ned ett amerikanskt U-2-spaningsplan som gick på hög höjd den morgonen, utan därför att kubanerna försökte skjuta ned lågt flygande amerikanska plan. Castro hävdade mot publicerade rapporter att ryssarna och inte kubanerna hade skjutit ned U-2-planet därför att de ensamma hade kontroll över SAM-batterierna, men han sade i samma ilska ton att han var fast besluten att skjuta ned varje amerikanskt plan som hans luftvärn kunde komma åt — oavsett följderna. För honom var det ännu en gång fråga om en principalsak och om suveränitet och han hade förklarat att amerikanska plan som visade sig över Kuba några dagar efter krisen löpte risken att bli beskjutna — även om det skulle sätta igång krisen igen. Castro var när han talade med mig medveten om att Kennedy hade beslutat sig för att bomba Kuba om ett andra amerikanskt plan blev beskjutet efter förlusten av U-2-planet.

”Luftvärnsrobotarna betjänades av sovjetpersonal och luftvärnsbatterierna — alla de konventionella luftvärnsvapnen — hade vi hand om”, minns Castro. ”Vi hade hundratals batterier. På den tiden kunde man inte avfyra sådana där robotar under tusen meters höjd. De

var effektiva på höjder över tusen meter, men vid den här tiden under krisen kom amerikanernas plan in på ett par hundra meters höjd. Jag insåg att SAM-robotarna liksom medeldistansrobotarna hotades av förintelse genom låganfall från luften där SAM-robotarna var helt satta ur spel.”

Castro fortsatte: ”Då gav jag order om omgruppering av alla våra luftvärnsbatterier, det var väl en trehundra stycken. Jag påpekade för ryssarna att vi inte kunde finna oss i de där lågflygningarna och att vi skulle använda vårt luftvärn. Vi installerade de där batterierna runt alla SAM-baser och kring avskjutningsramperna för missilerna, och samma dag gav vi order om att man skulle öppna eld mot lågtflygande plan. Detta är kalla, torra historiska fakta.”

Morgonen den 27 oktober, berättar Castro, ”kom något dussintals eller några dussintal plan inflygande på låg höjd på flera platser och våra batterier började ge eld”. Officiella amerikanska källor bekräftar att två lågt flygande spaningsplan denna morgon blev beskjutna men inte träffade, vid tiotiden, när U-2-planet sköts ned av en SA-II-robot. Castro sade att ”våra artilleristers ovana — de hade alldeles nyligen börjat använda de här vapnen — gjorde att de missade de lågtflygande planen”. När U-2-planet tog sig tvärsöver Kuba och flög över Orientprovinsen blev det enligt Castro nedskjutet av ett sovjetiskt robotbatteri”.

Fidel sade: ”Det är fortfarande ett mysterium hur det gick till: vi hade ingen bestämmanderätt, ingen kontroll över de sovjetiska luftvärnsbatterierna.” Han sade: ”Vi hade bara lagt fram vår synpunkt (för ryssarna), att vi inte ville finna oss i lågöverflygningar, och vi gav våra batterier order att ge eld mot dem. U-2-planet kunde vi inte beskjuta. Men ryssarna där avfyrade robotar. För mig är det fortfarande ett mysterium, jag vet inte om de smittades av våra artillerister och gav eld av den anledningen, eller om de fick någon order. Detta är en fråga som vi själva inte kan besvara, och vi ville inte röra så mycket i det där problemet.”

Jag anmärkte att nedskjutningen av U-2-planet kunde utlösa ett världskrig. Castro svarade: ”Jag vet inte vad som skulle ha hänt om planen hade flugit över igen, men jag är absolut säker på att om lågflygningarna hade upprepats skulle vi ha skjutit ner ett eller två eller tre av de där planen... med så många batterier som gav eld kunde vi ha skjutit ned en del plan. Jag vet inte om detta skulle ha utlöst ett kärnvapenkrig.” Han sade att planen inte återvände följande dag därför att ryssarna och amerikanerna hade nått fram till en uppgörelse, men de kom tillbaka några dagar senare på låg höjd.

Castro berättade att Sovjets ställföreträdande premiärminister Mikojan redan var i Havanna ”för att förklara allt detta för oss, och vi förberedde honom på att vi under inga omständigheter kunde godta överflygningar på låg höjd. Vi talade om för ryssarna att vi skulle avge eld mot lågt flygande plan och gav order om det till våra batterier. Men den dagen kan det ha förekommit en kontakt mellan ryssarna och amerikanerna där de föreslog dem att inställa flygningarna. Den dagen var jag på flygbasen i San Antonio där vi hade några batterier, och klockan tio varje dag kom de där planen och flög över oss. Så den dagen klockan tio väntade jag på planen. Jag visste att de skulle slå tillbaka och att vi kanske skulle lida stora förluster, men jag ansåg att det var min plikt att vara där, på en plats som med säkerhet skulle bli anfallen, men den dagen kom inte planen.” Fidel lät nästan besviken. Men han svek inte sina militära hedersbegrepp. Fyra dagar efter det att U-2-planet blev nedskjutet av sovjetbatteriet beordrade Castro att den döde piloten, major Rudolph Anderson, skulle återbördas till Förenta staterna för att få en värdig begravning i sitt hemland. Ironiskt nog var major Anderson en av de båda U-2-piloter som den 14 oktober hade kommit hem med de första fotografierna av sovjetiska kärnvapenbaser på Kuba; krisen igångsattes av dessa foton.

Fidel Castro dolde aldrig sin ”irritation”, som han uttryckte det, över att Sovjetunionen hade träffat ett avtal med Förenta staterna om att flytta bort missilerna utan att rådfråga honom. Hätskheten fanns fortfarande kvar när han redogjorde för krisens förlopp tjugotvå år senare: ”det hade aldrig gått upp för mig att det var tänkbart att dra in kärnvapnen”. Fast Castro sade

att han till sist förstod varför Sovjetunionen hade demonterat missilerna — på grund av den underlägsenhet i fråga om kärnvapen som han inte hade känt till — och att ryssarna hade gjort rätt, men ”vi var irriterade på dem ganska länge”. Han sade emellertid något som han aldrig uttalat offentligt: ”den där incidenten skadade de rådande relationerna mellan Kuba och Sovjet många år framåt — det tog många år”. Trots ytliga vänskapsgester och ömsesidiga statsbesök på hög nivå förblev förhållandet spänt, kärvt och ömtåligt fram till 1969 — sex långa år — och de har aldrig återfått det förtroliga förhållande som Castro hade till Sovjetunionen före oktoberkrisen. Sovjets negativa reaktion på Förenta staternas invasion i Grenada i oktober 1983 (exakt tjugotvå år efter kärnvapenkrisen) där amerikanska och kubanska förband för första gången i historien möttes i strid kom på nytt Castro att explodera i raseri mot ryssarna.

Vid minnet av den chock han fick över krisens upplösning sade Castro: ”Jag förutsåg aldrig den lösningen att kärnvapnen skulle dras bort. Kanske vi inte fann det tänkbart, i den revolutionens glöd och yra som vi levde i under den tiden att kärnvapnen skulle flyttas bort härifrån när de väl hade installerats. Vi var verkligen irriterade över det faktum att ett avtal träffades utan vår medverkan eller utan att de hade rådfrågat oss... Vi blev underrättade när överenskommelsen praktiskt taget var klar.” Castro sade att hade han blivit tillfrågad ”tror jag vi skulle ha insett nödvändigheten av att hitta en lösning, men vi skulle ha krävt åtminstone tre saker: slut på aggressionen mot Kuba, upphävande av Förenta staternas ekonomiska blockad och återlämnande av marinbasen Guantánamo (till Kuba). Detta hade varit villkor som var helt förståeliga och godtagbara.”

Vad Castro inte visste vid den här tiden — vilket han berättade för mig — var att en hemlig klausul i avtalet mellan Kennedy och Chrusjtjov garanterade indragning av USA:s Jupiter-raketer i Turkiet i utbyte mot att Sovjet demonterade sina kärnvapen på Kuba. Det enda Castro visste var att Chrusjtjov avlägsnade sina kärnvapen för att undvika ett världskrig och därför att han hade ratt garantier av president Kennedy att Förenta staterna inte skulle invadera Kuba. I den mån hela missilepisoden hade arrangerats av Chrusjtjov och Castro i avsikt att skydda Kuba från en amerikansk invasion hade de nått sitt mål. Fidel hyste emellertid inte desto mindre den åsikten att så länge man förhandlade om hans öde hade han rätt till politisk gottgörelse, och, som han sade mig, ”en hederlig uppgörelse kunde en gång för alla ha löst alla de frågor som under en lång tid fortsatte att förgifta relationerna mellan Förenta staterna och Kuba”. Castros synpunkt var välmotiverad, men Sovjet blev vid den tidpunkten mer intresserat av att få bort Jupiterraketerna från Turkiet och var inte berett att pressa Kennedy till fler eftergifter.

Castro sade att alla villkoren i oktoberöverenskommelsen, däribland de hemliga avsnitten om de turkiska kärnvapnen och en officiell garanti mot invasion för Kubas del, finns skriftligt i dokument som utväxlats mellan Kennedy och Chrusjtjov. Men, anmärkte han: ”ingenting sades om de turkiska kärnvapnen under veckorna efter krisen. De insveptes i en slöja av tystnad, och vi visste inte att indragningen av kärnvapen i Turkiet utgjorde en del av avtalet.”

Jag frågade hur länge han hölls i ovetskap, och Castro svarade att det var tills han hade rest till Sovjetunionen i slutet av april 1963. Han sade: 'En dag läste Nikita upp för mig alla de dokument som hade utväxlats mellan Förenta staterna och Sovjetunionen. Sedan säger han: 'I det amerikanska dokumentet säger de att de har gjort de och de utfästelserna och dessutom har vi fått utfästelsen att de skall dra bort sina kärnvapen från Turkiet.' Och det var nu jag fick veta att kärnvapnen i Turkiet ingick i avtalet och att de faktiskt hade demonterats, men detta diskuterades aldrig, för amerikanerna hade bett Sovjetunionen att inte offentliggöra den delen av kompromissen.’ Castro hade rätt. Jupiterraketerna, som var gammalmodiga, flyttades bort från Turkiet i slutet av april 1963 utan att detta blev offentliggjort. Under årens lopp blev tillbakadragandet allmänt bekant, men USA:s regering frisläppte inte de relevanta dokumenten förrän 1985 — närmare två år efter det att Castro hade redogjort för

oktoberkrisen för mig. Hela dokumentutväxlingen med Kreml om avvecklandet av krisen väntas förbli hemlig för alltid.

Som det nu är finns det ingenting offentligt dokumenterat som kan bekräfta ett uttryckligt löfte av Kennedy att inte invadera Kuba, fast ingen efterföljande USA-regering har förnekat det. Castro framhåller att förpliktelsen var ”explicit och inte implicit” och att beviset för dess värde är att det aldrig har gjorts något försök att invadera Kuba. Enligt överenskommelsen mellan Kennedy och Chrusjtjov skulle bortdragandet av kärnvapnen från Kuba ställas under USA:s kontroll, men Castro motsatte sig ursinnigt detta på grund av att det kränkte Kubas suveränitet. U Thant, FN:s generalsekreterare, reste speciellt till Havanna men förmådde inte rubba Castro och till sist utfördes inspektionen av amerikanskt flyg från Guantánamo som flög lågt över de sovjetiska fartygen som visade upp kärnvapnen på sina däck. Castros vägran att godta USA:s inspektion ledde till att Kennedyadministrationen utåt blev mycket vag när det gällde kravet på icke-invasion; som Arthur M. Schlesinger, Kennedy-epokens historiker, säger: ”Garantin fick aldrig formell giltighet.” Efter det att Chrusjtjov drog tillbaka IL-28-bombplanen från Kuba i november (ännu en källa till ilska från Castros sida) konstaterade Kennedy att ”om alla offensiva vapen avlägsnas från Kuba och i framtiden hålls borta från västra halvklotet under tillräcklig kontroll och bevakning, kommer det att råda fred kring Karibiska havet”.

Medan kärnvapnen forslades bort från Kuba lyckades Castro hålla sin ilska mot Chrusjtjov i styr genom att offentligt förklara att allt var väl mellan de båda länderna. Hans ekonomi var genomusel (man hade haft hungerdemonstrationer mot regimen i Matanzas tidigare under 1962), han måste högst avsevärt höja sockerproduktionen och han måste få friska resurser för den första ekonomiska fyraårsplanen som just hade dragits igång med en föresats att satsa en miljard dollar för att utveckla industri och jordbruk. Chrusjtjovs avtal med Kennedy gav Castro spontant stöd från Kina som pekade ut Kuba som ett offer för sovjetiskt förräderi, men det var Moskva man var beroende av för det väsentliga biståndet. Därför dök Castro upp framför tevekamerorna i den 1 november och förkunnade: ”Vi är marxist-leninister... Det kommer inte att bli någon brytning mellan Sovjetunionen och Kuba.” Men Anastas Mikojan, som den 2 november anlände till Havanna för att pacificera Castro, blev illa åtgången av Högste ledaren. Fidel kom och mötte honom på flygfältet men vägrade i flera veckor att ta emot honom tills ställföreträdande premiärministern måste bönfälla om ett sammanträffande så att han kunde få återvända hem till Moskva och sin hustru begravning. Han blev kvar i Havanna i tre veckor. Och så sorgesamt var hela stämningläget att ambassadör Aleksejev som betraktade sig som Castros vän grät under sina samtal med honom.

Även om förhållandet till Sovjetunionen måste vara ryggraden i Castros utrikespolitik bortsåg han aldrig från möjligheten av någon form av uppgörelse med Förenta staterna — till en viss gräns och om inga överdrivna villkor uppställdes inför inledningen av eventuella underhandlingar. Castro har sagt att lösningen av kärnvapenkrisen kunde ha innefattat förbättringar i relationerna mellan USA och Kuba, och det kan faktiskt ha varit en förspild möjlighet. Under våra samtal 1984 sade han att ”bortdragandet av kärnvapnen skulle ha kunnat tillåta Kennedy att göra dessa små medgivanden till Kuba som skulle ha undanröjt de stora hinder som hela tiden stått i vägen för relationerna mellan Förenta staterna och Kuba”.

På tal om det budskap från Kennedy som överlämnades till honom av Jean Daniel samma dag som presidenten mördades sade Castro: ”Kennedy skulle inte ha fått ett avsnoppande avslag av oss... Jag grubblade och tänkte intensivt, och jag övervägde att ge honom ett konstruktivt och positivt svar... I det ögonblicket kunde vi kanske ha fått igång en dialog, ett utbyte av åsikter... Efter 1962 års kris hade Kennedy medlen och han hade viljan ...” Castro var mycket klarsynt. Krisen ledde till avveckling av Operation Mungo (även om CIA i många år fortsatte med att försöka mörda Castro), och Kennedy bibehöll till sin död ett latent intresse för möjligheter till en öppning i förhållandet till Kuba. Även innan Jean Daniel reste till Havanna

övervägde presidenten att i hemlighet skicka en emissarie för att träffa Castro och Nationella säkerhetsrådet undersökte möjliga ”kommunikationskanaler med Castro”. Som Arthur Schlesinger hade lagt märke till 1963 ”drevs Vita huset i riktning mot en kompromisslösning”. Men John Kennedys död i november fryste ned utsikterna för en kubansk-amerikansk diplomati för nära femton år framåt. Genom en ödets otroliga ironi hade den CIA-agent som hade hand om det senaste mordförsöket på Kennedy träffat den presumptive mördaren i Paris samma dag som Kennedy mördades i Dallas. Presidenten hade aldrig blivit underrättad om planerna mot Fidel.

Om Sovjetunionen var vital för Kubas ekonomiska överlevnad behövde ryssarna kubanerna politiskt — och även militärt trots kärnvapenfiaskot i oktober. I belysning av den djupnande ideologiska konflikten med Kina och dess inverkan på Sovjets ställning i tredje världen hade Kreml inte råd med en brytning med det revolutionära Kuba. Demonteringen av kärnvapnen hade redan kostat ryssarna betydande obehag utomlands och en ny bekräftelse av vänskapen med Kuba blev en angelägenhet av högsta vikt för Chrusjtjov. Konvenansäktenskapet mellan Castro och Chrusjtjov hade nått sådana utomordentliga proportioner att man i namn av ”internationalismens och socialismens solidaritet” iscensatte hittills aldrig skådad uppmärksamhet kring den kubanske ledarens visit i Sovjet våren 1963, ett besök som varade i fyrtio dagar, onekligen ett rekord när det gäller statsöverhuvudens utlandsbesök.

Kvar i Kuba för att ta hand om regeringsmakten fanns Raúl Castro och De Revolutionära väpnade styrkorna, nu bättre utrustade och utbildade än någonsin. Ett militärt tröstpris till kubanerna sedan missilerna dragits tillbaka var SAM-batterierna (vilka gjorde det möjligt för dem att skjuta ned kringkretsande U-2-spaningsplan om de så önskade) och på grund av dessa vapens defensiva karaktär protesterade Förenta staterna inte. Vad Förenta staterna till en början inte visste (och efteråt glömde) var att en stridsberedd sovjetisk brigad fanns kvar på ön och övervakade hemsändandet av de cirka tjugotusen man som hade följt med kärnvapnen. Brigaden var avsedd som en symbol för Sovjets fortsatta engagemang i Kubas aktiva försvar, och Castro beskrev den 1964 för en gästande amerikansk journalist som ”ett slagkraftig ryskt stridsförband”.

I själva verket växlade detta förbands styrka mellan fyra- och femtusen man (förutom militära rådgivare som också fanns där i tusental), och ingen tycktes fästa sig särskilt mycket vid detta tills brigaden ”upptäcktes” av Carters regering 1979. Detta vållade sådan vanda att presidenten blev rädd att för ratificering underställa senaten avtalet med Sovjet om nya strategiska begränsningar av kärnvapen (SALT II). (Det har aldrig framlagts.) Kuba tycktes påverka amerikansk politik i alla tänkbara avseenden, och när jag frågade Castro om brigaden under ett av våra samtal i Havanna i januari 1984 sade han med ett skratt: ”Det här är samma brigad som ryssarna lämnade kvar 1962.” Det måste ha varit andra eller tredje generationen ryssar som var stationerade på Kuba.

För att ange tonen vid Castros första besök i Sovjetunionen höll Chrusjtjov ett tal i Moskva i slutet av februari i vilket han förklarade att ett ”imperialistiskt” anfall mot Kuba eller något annat socialistiskt land skulle innebära inledningen till tredje världskriget. Den 26 april steg Castro och en stor skara följeslagare ombord på ett jättelikt sovjetiskt TU-114-turbopropplan för en nonstopfärd från Havanna till Murmansk, den nordliga ryska hamnstaden. Detta var en reguljär Aeroflot-linje som invigts i januari, men den här gången var det nära att Fidel inte hade klarat av färden. När TU-114-planet anlände till Murmanskområdet följande dag var dimman så tät att man hade måst stänga flygplatsen. Man hade inte tillräckligt med bränsle kvar för att uppsöka ett annat flygfält, och piloten blev tvungen att landa i sämsta möjliga sikt och med ett otillförlitligt landningssystem på Murmansks flygplats. Men han gjorde det perfekt, och ännu en gång kastades Fidel Castro på ett dramatiskt sätt in i ett nytt äventyr. Mikojan, för vilken Kuba och Castro praktiskt taget hade blivit en heltidstjänst, fanns där för att välkomna besökaren — och Fidel, nu i pälsmössa, gick raka vägen från planet till ett

massmöte i stadens centrum som den naturligaste sak i världen. Talet, på spanska, var kort. Han sade: ”Vi har mött temperaturer som vi inte är vana vid; massor av kyla utanför men massor av värme i hjärtat!” — och det där älskade naturligtvis folket i Murmansk.

Under sina fyrtio dagar i Sovjetunionen besökte Castro fjorton städer, från Centralasien till Sibirien, från Ukraina till Georgien och från Moskva till Leningrad; han inspekterade ishavsfloattan och en strategisk raketbas; åsåg förstamajparaden från toppen av Kremlmuren; höll oräkneliga tal på stadionanläggningar, i fabriker, på slagfält och torg; erhöll titeln Sovjetunionens hjälte; såg Bolsjojbaletten i Moskva; var med om en friluftskonsert och tillbringade många timmar, privat och offentligt, i sällskap med Nikita Chrusjtjov. De båda talade vid ett massmöte på Röda torget, en ovanlig hedersbevisning mot en utlänning, men Castro fick också tillfälle att träffa andra toppmän i Sovjet i lugn och ro. I en *dasja* i närheten av Moskva pratade och skämtade han med Leonid Brezjnev, den man som skulle störta och ersätta Chrusjtjov följande år — delvis på grund av förödmjukelsen med kärnvapnen på Kuba. Ett foto från *dasjan* visar Chrusjtjov och Brezjnev i bastanta kostymer och med slips, med rader av ordnar på bröstet, och Castro i sin vanliga olivgröna fältuniform.

Resan blev en fantastisk framgång. Ingen främling hade blivit mottagen på detta storartade sätt sedan det stora fosterländska kriget; tevetittarna fascinerades av den romantiske gerillakrigaren från de fjärran kubanska bergen och de njöt av föreställningen. Chrusjtjov ledsagade Castro till Murmansk när det var dags för hemresan i slutet av maj. Fidel hade aldrig i hela sitt liv blivit uppmärksammas i sådan utsträckning och vad omvärlden beträffar var det en kärleksfest mellan kubaner och ryssar. Men Castro sänkte heller aldrig sin politiska grad utan framlade lugnt för sina värdar sina krav på ekonomisk hjälp och höll de revolutionära fraktionerna på hemmafronten i stadig balans. Å ena sidan hade han sett till att inte en enda ”gammalkommunist” följde med honom på sovjetresan (inte ens den alltid medlande Carlos Rafael Rodríguez), som för att framhäva revolutionens *Fidelistas*. Å andra sidan gick han till våldsamt angrepp mot *Revolución*, *Fidelista*-rörelsens organ, för deras sätt att rapportera om hans ryska resa. Han kritiserade tidningen för en artikel där man jämförde honom med Lenin i termer som erinrade om det slags kryperi han fann i Sovjetunionen och för att meddela ”roande” detaljer som han trodde skulle avleda uppmärksamheten från besökets betydelse. Det var uppenbarligen en varning till de återstående ”moderaterna” som hade grupperat sig kring tidningen, och hans budskap framträdde klart när han på fullt allvar hävdade att Pravda var världens bästa tidning. Följande år slogs *Revolución* samman med den kommunistiska tidningen *Hoy* och blev regimens huvudorgan under namnet *Granma* och under strikt kommunistisk redaktionsledning. *Granma* kan nu tävla med *Pravda* kvalitetsmässigt, framförallt när det gäller det generösa användandet av rödpennan på innehållet.

Efter fem år av revolution hade Fidel Castro etablerat sig som den oomtvistade, mäktige, skoningslöse, fantasirike och oberäknelige härskaren över Kuba medan landet nu var på väg mot ett liv och ett styrelseskick av kommunistiskt snitt. Han fortsatte att ha nationen på sin sida — ofta mötte han landsomfattande beundran — efter sin överlägsna seger vid Grisbukten och dess konfrontation med Förenta staterna och i stort sett oskadd efter oktobers kärnvapenkris. Liksom när det gällde invasionen av de landsflyktiga flockade sig kubanerna kring sitt lands fana — och kring sin Högste ledare — i farans stund 1962, när amerikanska stridsflygplan dundrade fram över landsbygden och luftvärnet avfyrade sina salvor.

Framförallt förstod Castro hur man höll ett lands förtröstan levande och stärkte hoppet mitt under fruktansvärda strapatser och uppoffringar. När orkanen Flora, en av århundradets värsta orkaner, satte ön nästan under vatten 1963, fanns Fidel Castro överallt, som vanligt i främsta linjen; han dirigerade räddningsoperationer, tog risker, ledande och inspirerande. Trots massivt sovjetiskt bistånd låg ekonomin i ett skrämmande bottenläge, men vad Castro fick sitt folk att minnas var att det hade fått utbildning, mat, tak över huvudet, skydd och tillsyn

genom revolutionens försorg på ett sätt som kubaner aldrig under sin historia hade fått uppleva. Därför var de mestadels lojala mot revolutionen, tacksamma mot Högste befälhavaren och redo att utrota kontrarevolutionär ”ohyra”, bevaka städer och landsbygd nattetid och låta sig indoktrineras intill andlig förlamning med marxism- leninismens mystiska fraser.

När Castro i slutet av 1963 förklarade för kubanerna att det inte var nog med att ekonomin skulle hjälpas upp med sockerproduktionens hjälp utan att en skörd om tio miljoner ton hade planerats för år 1970 (produktionen 1963 var 3,8 miljoner ton och rekordet låg på 6,7 miljoner ton) trodde befolkningen på hans ord. Det skulle innebära ”frivilligt” arbete under veckoslut för studenter och stadsbor då de hjälpte sina lantliga bröder, men det skulle ske till revolutionens fromma och var därför det enda rätta att göra. Dessutom var det oklokt att klaga eller undandra sig revolutionära förpliktelser: medrevolutionärerna hade god hörsel och ögonen med sig.

När revolutionens första lustrum var nära förestående hade Castro och Kuba i huvudsak slagit in på en fast kurs. Fidel som nu var trettiosju år gammal visste exakt vart han ledde nationen även om det var fråga om en marsch som var hård och bar uppåt — som i Sierra Maestra. Efter att ha överlevt Grisbukten och kärnvapenkrisen var revolutionsregimen säkrad från yttre hot från vilket land det vara månne. Överlevnad på lång sikt garanterades i själva verket av Sovjetunionen därför att historien och Fidel Castro inte gav ryssarna något annat val i en värld fylld av rivalitet.

Han levde alltså en *guerrilleros* liv, rastlös, otålig, fylld av erövringslust, oortodox, stridslysten. Celia Sánchez lyckades få litet bättre planering av Fidels aktiviteter men inte i någon högre grad eftersom han hatade scheman och administration. Han var i högsta grad nöjd med sitt liv. Fidelito som fyllt sexton skulle börja studera vid universitetet och senare i Sovjetunionen. I augusti 1963 dog Fidels mor, Lina Ruz de Castro, på släktgården i Birán, och klanen samlades till begravningen. Efteråt höll Castro tal vid ett massmöte på Biráns huvudgata.

Under de båda närmaste decennierna skulle Fidel Castro behålla rytmen i det revolutionära liv han hade infört i Kuba, men det låg få stora överraskningar framför honom både vad beträffar hans egen livsföring eller inställning — eller i organiserandet av det nya samhället. Han skulle sträva efter att befästa Kuba ideologiskt under ledning av det härskande kommunistparti som han skulle stå i spetsen för. Han skulle fortsätta med reformer överallt där det fanns något kvar att reformera (den tredje jordbruksreformen i oktober 1963 begränsade privat jordegendom till 168 hektar och staten ägde sjuttio procent av jorden), han skulle förverkliga praktisk ”internationalism” i tredje världen genom att hjälpa revolutionärer överallt och genom att sända kubanska hjälpstyrkor över havet och han skulle kreera rollen som en statsman av världsformat. Och han skulle förlora Che Guevara.

V. Mognaden (1964-1986)

Kapitel 1

Ernesto Che Guevaras död i den bolivianska djungeln den 8 oktober 1967, klimax på krossandet av hans upprorsrörelse där, var det centrala dramat i den kubanska revolutionens historia under sextioalet. Bortsett från den mångfald av mysterier, aldrig uppklarade, som omger Ches närvaro och död i Bolivia, har hans slutgiltiga försvinnande haft en djupgående inverkan på utvecklingsgången i Fidel Castros inhemska och internationella politik. Det hjälpte till och med Castro att bilägga mina tvister med Sovjetunionen som legat och gnagt alltsedan 1962 års kärnvapenkris på samma gång som Che i den romantiska revolutionära renhetens namn hade blivit en bister kritiker av ryssarna för deras ”internationalistiska” återhållsamhet och deras ”imperialistiska sätt” att förmedla ekonomiskt bistånd till tredje världen. Slutligen var Che Guevara den siste helt självständige inom den stelbenta maktstruktur som byggts av och kring Castro. Han hade försvunnit från Kuba i början av 1965 av orsaker som man aldrig fått någon täckande förklaring till, och han deltog följaktligen inte i slutstadiet vid grundläggandet av ett kommunistiskt styrelseskick på Kuba genom skapandet av ett nytt parti under Castro.

Det måste finnas starka skäl till att Castro, ännu nästan tjugo år efter fullbordat faktum, vägrar att kasta något som helst ljus över Ches förmodligen spontana beslut att skära av banden med Kuba och därmed också med Castro själv. Den enda förklaringen — sådan den nu är — finns i ett brev från Che Guevara till honom där han säger ”andra berg i världen ropar efter mina blygsamma insatser”, ett brev i vilket han avsåg sig alla sina befattningar på Kuba på samma gång som sitt kubanska medborgarskap. Detta läste Castro upp inför en häpen skara ”nya” kommunistledare i Havanna den 5 oktober 1965. Anledningen var presentationen av medlemmarna i Kubas kommunistiska partis centralkommitté — bildandet av partiet hade kungjorts dagen innan — och det uppstod en pinsam tystnad efter det att Fidel hade sagt att det enda förtjänta namn som saknades på listan Che Guevaras, varpå han läste upp brevet. I kubanska nyhetssändningar verkade Castro synnerligen illa berörd och uppenbart olycklig när han läste upp nyheten; detta var det sista Fidel offentligt sade om Che Guevara till den 15 oktober 1967 — två år senare — när han uppträdde i teve för att förklara att nyheten om Che Guevaras död ”tyvärr var sann”.

Att Guevara hade lämnat Kuba bekräftades av Castro så tidigt som den 20 april 1965 när han kort och koncist berättade för utländska journalister att ”*comandante* Guevara befinner sig där han gör revolutionen den största nyttan”. Guevara hade den 15 mars återvänt från sin senaste resa till Afrika och Asien och möttes på flygplatsen av Castro och president Dorticós, men därefter syntes han inte till och journalister började fråga var han höll hus. Man vet inte exakt när Che lämnade Kuba eller när han skrev sitt avskedsbrev till Fidel. Det finns emellertid ingen anledning att betvivla äktheten i detta brev med sin försäkran ”jag anser att jag har fullföljt den del av min plikt som knöt mig till den kubanska Revolutionen på dess egen mark, och jag bjuder Dig och mina *compañeros* farväl, Ditt folk som redan är mitt” — och att ”min enda allvarigare brist var att jag inte i högre grad litade på Dig från första stund och att jag inte tillräckligt klart insåg Dina kvaliteter som ledare och revolutionär”. Det är inte bara stilen som är ren Che Guevara, det var också typiskt för honom att i den revolutionära andan av självprövning tala om misstag i Sierra Maestra. Det var detta han hade givit uttryck åt i ett brev under kriget; det gällde Castros hederlighet i behandlingen av landsflyktiga och antibatista-politiker på hösten 1957.

Samtidigt hade Che skrivit till sina föräldrar som då bodde i Buenos Aires att ”ännu en gång känner jag under mina hälar revbenen på Rosinante ... Jag återvänder till vägen med lanser under armen.” Han påminde dem om att han tio år tidigare hade skrivit ”ännu ett

avskedsbrev”. När han lämnade Argentina skrev han: ”Här kommer en som kämpar för Amerika ... min marxism har rotat sig djupt och renats ... Jag tror på väpnad kamp som den enda lösningen för de folk som kämpar för att bli fria ... Tänk någon gång på den här lille kondottiären av det tjugonde seklet.” 1985 berättade Ernesto Guevara Lynch, Ches far, för mig i Havanna (dit han flyttat sedan han och hans hustru gift om sig) att han hade tagit sonen på orden och förstått hans rastlöshet. Men han sade att detta var det enda han visste eftersom han inte hade träffat Che sedan 1961. Troligen är Fidel Castro den enda person som känner till hela sanningen.

Castro vet till exempel varför Che valde Bolivia som skådeplats för sitt nya gerillaföretag, hur otroligt valet än kunde te sig med hänsyn till att han skulle kämpa i en fruktansvärd bergs- och djungelterräng där han inte kunde tala de lokala indianspråken (Andernas bönder talar sällan spanska), i stället för Saltaprovinsen i sitt hemland Argentina där han från början hade hoppats kunna igångsätta en revolution. Den bolivianska expeditionen var långt mer farofylld än *Granmas* landning ett decennium tidigare, men Fidel stödde uppenbarligen idén, i varje fall såtillvida som han skickade kämpar från Rebellarmén till Ches gerillaförband, utrustade och finansierade expeditionen och höll regelbunden radiokontakt med Guevara till slutet. Kanske borde Castro ha gissat att Che faktiskt skulle förrådas av det moskvaorienterade bolivianska kommunistpartiet som bokstavligt talat utlämnade Guevara till de bolivianska kommando-soldaterna och deras CIA-rådgivare.

När man ser tillbaka är det förståeligt att det faktiskt inte fanns mycket att göra på Kuba sedan revolutionen konsoliderats. Che var industriminister, men på avgörande punkter när det gällde marxistisk ekonomisk utveckling skilde sig hans åsikter radikalt från Castros. Förenklat uttryckt bottnade skiljaktigheterna i Ches idealistiska tro på moralen som sporre för befolkningens produktionsförmåga och Castros mera praktiska slutsats att materiell uppmuntran, till exempel i form av högre lön och gratifikationer, hade större möjligheter att öka arbetsprestationerna. Under början av sextiotalet var det Ches åsikt som dominerade, men sedan åsidosattes den faktiskt (fast Castro på 1980-talet återinförde moraliska principer). Naturligtvis har intet av detta någonsin diskuterats eller redovisats offentligt på Kuba, men ändå gav Castro den bästa nyckeln till de ideologiska vändorna vid den här tiden i en replik som han gav mig 1984, när jag frågade honom vilka fel revolutionen hade begått. Han var överraskande öppenhjärtig denna tidiga morgon på sitt ämbetsrum i Havanna om revolutionens omloppsbanan och de fruktansvärda problem som uppstod i skapandet av ett nytt samhälle. Han var eftertänksam och strök sig långsamt över skägget medan han talade.

”I början av revolutionen”, sade han, ”när vi måste överta alla statliga och alla ekonomiska funktioner... vi satte igång med vårt arbete utan experter, bara okunnigt folk som inte visste vad som borde göras... Vår ekonomiska utveckling var en stigande utveckling, vi hade våra perioder av uppgång och nedgång och vi nådde fram till en stegring av BNP på 4,7 procent årligen under tjugofem år. Det gick trögt de första åren när vårt viktigaste mål var att överleva snarare än utveckla ekonomin, men under de följande åren gick utvecklingen framåt. Vi passerade olika stadier. Vi fick lida följderna av olika misstag. Låt oss säga att ett misstag som vi begick var att vi ville gå händelserna i förväg, att vi ville nå fram till de kommunistiska formerna av välståndsfördelning och hoppa över de socialistiska fördelningsformerna — och det är omöjligt att hoppa över något stadium. Vår egen historia demonstrerar att vi ville gå för långt och etablera kommunistisk välståndsfördelning, när den rätta kursen faktiskt var att hålla sig till socialistiska fördelningsformer, i vilka fördelningen sker i överensstämmelse med folkets arbete... Den kommunistiska formeln är: Var och en måste ge i överensstämmelse med sin förmåga och ersättas i överensstämmelse med sina behov. Den socialistiska: Var och en måste ge i överensstämmelse med sin förmåga och ersättas i överensstämmelse med sitt arbete... Vi marscherade alldeles för snabbt mot den kommunistiska formeln alltför tidigt. Det blev ett långt hopp, och det skapade problem. Men

med tiden rättade vi till alltsammans.”

Castro fortsatte sedan med att förklara hur, på åttiotalet, en blandning av kommunism och socialism existerade på Kuba och ”mycket fördelades enligt kommunistiska principer”. Detta var hans definition på den kubanska marxism-leninismen: ”Jag tror att lönerna betalas i överensstämmelse med arbete och förmåga. Men utbildningen är exempelvis fri, och detta är en förmån av kommunistisk typ. Samma möjligheter till utbildning och samma utbildning erbjuds åt sonen till en ingenjör och sonen till en arbetare, sonen till en far som arbetar hårt och sonen till en far som inte arbetar lika hårt... Läkarvård delas jämlikt av hela befolkningen, det vill säga, enligt kommunistiska principer... Vi utgår från tanken att enligt Marx, Engels och Lenin är kommunism det slutliga målet, men det finns ett socialistiskt stadium. Denna formel kan inte användas på ett kemiskt rent sätt... När det gäller löner står de inte i överensstämmelse med de behov arbetaren har. Det finns arbetare som har ett eller två barn, och de tjänar dubbelt så mycket som en arbetare som har tre, fyra eller fem barn därför att deras arbetsinsats genom arbetet och deras arbetsförmåga i ett givet fall är större. Så detta är inte kommunistisk fördelning. Det kommunistiska systemet skulle betala mer till den arbetare som har fem barn än den arbetare som har ett barn... Enligt den socialistiska principen skulle den arbetare som har större förmåga, även om han har större behov, få bättre betalt. Den som har mindre kapacitet får mindre betalt även om han skulle ha större behov. I en hamn får en arbetare som kan lasta, låt oss säga tjugo ton i ett fartyg, mer än en arbetare som kan lasta tio ton. Men det fanns ett stadium då vi betalade lika mycket till den som lastade tjugo som den som lastade tio. Det var ett misstag. Det uppmuntrar inte till arbete.”

Castro antydde aldrig att Che Guevara kunde ha medverkat till sådana misstag men de ”rättades till” som han sade i mitten av sextiotalet. Detta sammanföll med att Che gradvis drog sig undan från den ekonomiska planeringen och hans ökande koncentration på tredje världen, uppenbarligen i konkurrens med Castro. Guevara tycktes förtjust i detta uppdrag, såg deras situation ur revolutionär synvinkel och de bidrag Kuba kunde ge på det området. Detta var det intryck jag fick när jag var tillsammans med honom — för sista gången — i december 1964 i New York när han kom för att tala inför FN:s generalförsamling. Sedan vi tillsammans uppträtt tillsammans i en teveintervju samtalade vi åtskilliga timmar om Kuba och tredje världen. Dagen därpå reste Che till Afrika och Kommunistkina under något som kunde vara hans avskedsresa för den kubanska revolutionens räkning.

Detta var en tid av fortsatt — och ökande — spänning mellan Fidel Castro och Sovjetunionen och de ”gamla” kommunisterna på hemmafronten. Trots det kungliga mottagande Castro fått i Sovjetunionen i maj 1963 hyste han fortfarande bitterhet på grund av det ryska ”förräderiet” under kärnvapenkrisen i oktober, och han krävde allt större och större ekonomiskt bistånd. I själva verket hade han funnit det logiskt att eftersom Kuba hade ställts utanför i uppgörelsen mellan Chrusjtjov och Kennedy utan att dra några fördelar, var Sovjet skyldigt hans land mera bistånd än tidigare. Det var Fidels alltid lika framgångsrika sätt att vända nederlag till en fördel.

Icke desto mindre fortsatte man att offentligt ge uttryck för de inbördes varma känslorna. I december 1963 kom Nikolaj Podgorny, en inflytelserik medlem av Sovjets politbyrå, till Kuba på ett två veckor långt besök, den i rang högste sovjetdignitär som dittills dykt upp i Havanna. Den 12 januari flög Castro med Podgorny till Moskva där han satt i långvariga förhandlingar med Chrusjtjov och Brezjnev. Tio dagar senare undertecknade Sovjet ett avtal med honom att köpa hela den kubanska sockerskörden under de närmaste fem åren till ett garanterat minimipris — ovanför världsmarknadspriset. Sedan tecknade Che Guevara ett avtal om tekniskt bistånd och de båda kubanska ledarna reste hem, uppenbart belåtna med vad de hade uppnått.

Två månader senare iscensatte emellertid Fidel Castro rättegången mot Marcos Rodríguez,

den prokommunistiske student som 1957 hade förrått fyra av sina kamrater i konspirationen mot Batista. De hade mördats av Batistapolisen vid det ryktbara ”Mordet på Humboldtgatan”, och det kom senare fram att Rodríguez faktiskt beskyddades av medlemmar av det ”gamla” kommunistpartiet. Det var Faure Chomón Mediavilla, tidigare ledare av Studenternas revolutionära direktorat, dit de fyra mördade ungdomarna hörde, som lade fram bevisen mot Rodríguez, ett faktum som blev speciellt genom att han för tillfället var Kubas ambassadör i Moskva. Ifråga om kubansk inrikespolitik kom rättegången mot Rodríguez ovillkorligen att blåsa nytt liv i *Fidelistas* bitterhet mot kommunisterna och ryssarna och Castro lät detta ske. Han kan ha bestämt sig för att använda affären med Rodríguez som ännu en varning till de ”gamla” kommunisterna att inte försöka återuppliva sin tidigare ”sektarism” när det nya partiet just skulle grundas. Hursomhelst blev rättegången som hölls i mars 1964 ett drama vars kulmen blev ett högeligen förbryllande tal inför rätten av Castro. Han lyckades rentvå partiet från direkt skuld men gick illa åt många av dess medlemmar. Rodríguez dömdes till döden två gånger (andra gången på hemställen av Fidel) och avrättades.

Under sommaren 1964 lät Castro — huvudsakligen i tidningsintervjuer — antyda att han var intresserad av förbättrade relationer med Förenta staterna och inledde därmed en taktik som skulle fortleva under de följande tjugo åren: att alltid lämna dörren öppen för något slags närmande till Washington medan han sökte stöd hos Sovjet för militär och ekonomisk överlevnad. Han trodde alltid på en mångfasetterad utrikespolitik där han ändrade ståndpunkt alltefter de skiftande förhållandena. Vid mitten av 1964 visade exempelvis Fidel nytt intresse för att förhandla med Förenta staterna, trots att han samtidigt var invecklad i revolutionära konspirationer runtom i Latinamerika (om också inte särskilt framgångsrika) och var föremål för hårt tryck från Johnsonadministrationen. Amerikanska spionplan av U-2-typ gjorde åter överflygningar och CIA hade återgått till tanken på mord som hämnd.

Ramiro Valdés berättade för mig i en intervju på sommaren 1985, då han fortfarande var inrikesminister, att de flesta av CIA:s mordförsök mot Castro, kanske så många som ett trettio, hade ägt rum under 1964 och 1965.

Han sade att det enda försök som var nära att lyckas ägde rum 1964 när Fidel, som han ofta gjorde, stannade för att ta sig en milkshake på cafeterian i Habana Libre Hotel. CIA hade lagt märke till denna vana och hade mutat en anställd på cafeterian att försöka smussla in en cyankaliekapsyl i milkshaken. Men, sade Valdés, kapsylen var djupfryst och mannen kunde inte smussla in den i milkshaken. ”Det verkar som om han hade varit mycket nervös. Och som ni vet är cyankalium dödligt giftigt; det skulle genast ha dödat Fidel.. . Så nära ögat har det aldrig varit någon annan gång.”

Castros närmanden till USA ledde ingen vart, men i oktober 1964 ställdes han plötsligt inför en ny uppsättning kolleger i Moskva. Just som president Dorticós besökte Moskva störtades Nikita Chrusjtjov av centralkommittén och ersattes av Leonid Brezjnev som kommunistiska partiets generalsekreterare, Aleksej Kosygin som premiärminister och Nikolaj Podgorny som statschef. I november flög Che Guevara till Moskva till något som visade sig bli hans sista besök och på samma gång en bekräftelse på hans stegrade misstankar att Sovjetunionen inte längre stod för verklig revolution. Men för Castro, som hade det omedelbara ansvaret för att hålla Kuba på fötter, var frågan huruvida Brezjnevs ledarskap skulle vidmakthålla Chrusjtjovs attityd att till varje pris stödjade kubanerna, och han kom helt korrekt fram till att det inte fanns någon anledning till förändringar.

Medan underlåtenhet att rådgöra med kollegerna i politbyrån under kubakrisen var en av de femton anklagelsepunkterna mot Chrusjtjov och hela det kubanska äventyret och utgjorde ett av de verkliga skälen till att han avsattes, förblev Castro en synnerligen värdefull allierad och klient när det gällde Sovjets strategiska intressen, och det skulle inte ha tjänat något till att bestraffa honom. Fidel anmärkte en gång i ett privat samtal att det verkligt ironiska var att det

var Chrusjtjovs förödmjukelse på Kuba som ledde till Sovjets beslut att hinna ifatt Förenta staterna genom att satsa på ett intensifierat kärnvapenprogram för att de aldrig mer skulle kunna besestras på det här viset. Chrusjtjov skrev i sina memoarer att ”erfarenheterna av kubakrisen övertygade oss också om att vi gjorde rätt i att koncentrera oss på produktionen av kärnvapen ... när vi skapade kärnvapen som Amerika och hela världen visste kunde utdela ett förintande slag överallt på jordklotet — som representerade en triumf i kampen — till försvar för vårt lands säkerhet”. Så hade Castro ofrivilligt bidragit till en omvälvande förändring i supermakternas kärnvapenbalans.

Under tiden beslöt Castro att demonstrera sin självständighet genom att inte störta iväg till Moskva för att gratulera Brezjnev till hans upphöjelse; sådant fjäsk kunde vara lämpligt för kommunistledare i Osteuropa och Asien, men det anstod inte Kubas beprövade revolutionsledare som hade haft många tvister med ryssarna. I själva verket väntade Fidel i åtta år innan han företog sin nästa resa till Moskva. Han förklarade för mig att det tog många år innan relationerna mellan Kuba och Sovjet hade återgått till den hjärtlighet som föregick kärnvapenkrisen. I stället fick Raúl Castro i uppdrag att ta hand om kontakterna på hög nivå med Kreml; han träffade Brezjnev första gången den 2 april 1965 och fortsatte att besöka Moskva i medeltal två gånger om året. President Dorticós var där fyra gånger mellan 1964 och 1971 medan premiärminister Kosygin besökte Havanna 1967 och 1971. Men efter 1965 etablerades kontakterna mellan Kuba och Sovjetunionen på premiärministernivå; Carlos Rafael Rodríguez hade haft detta ansvar i mer än tjugo år och ställföreträdande premiärministern Vladimir Novikov ersatte Anastas Mikojan i något som bokstavigt talat blev en heltidssysselsättning av underhandlingar med kubanerna. Längre fram blev det ställföreträdande premiärministern Ivan Arjipov som fick åta sig denna strategiska huvudvärk.

Under sextioalet var det underliggande ämnet till skiljaktigheter mellan kubanerna och ryssarna den tredje världen — bortsett från etterdyningarna av kärnvapenkrisen, ständiga problem kring det ekonomiska biståndet och de moskvatrogna gammalkommunisternas roll i Castros nya kubanska kommunism. Che Guevara spelade en avgörande roll på detta område, övertygad om att en segrande revolutions skyldighet var att producera revolutioner på andra håll. (Che var emellertid för klok för att imitera Trotskijs retorik om ”ständig revolution” .) Guevara och Castro delade denna syn alltsedan första gången de träffades i Mexiko och båda försökte göra verklighet av tanken så snart de hade kommit till makten.

För Guevara var tanken ideologisk, romantisk och mystisk — det slutgiltiga ideal som låg bakom att han offrade sitt liv i Bolivia. Castro såg saken betydligt mer praktiskt eftersom han förstod att den kubanska revolutionen skulle ha en säkrare ställning om den framgångsrikt upprepades på andra håll i Latinamerika: han hade myntat den Guevara-mässiga frasen att Anderna skulle bli Amerikas Sierra Maestra. Och när han den 2 december 1961 högtidligt förklarade att ”jag är marxist-leninist, och jag skall så förbli till min sista dag” ägnade han sig åt revolutionärt befrämjande av marxism-leninismen över hela tredje världen. På våren 1960 var det detta som låg bakom Castros stöd till den gryende gerillarörelsen i Venezuela (och sedan hans tidigare revolutionära expeditioner kring Karibiska havet misslyckats) och Che Guevara när han instruerade vänstern i Kongo (Brazzaville) och Frelimogerillan i Mozambique.

Intet av detta behagade emellertid sovjetledningen (under vare sig Chrusjtjovs eller Brezjnevs tid) som, i försiktig supermaktsstrategi föredrog de traditionella ”förenade” fronterna av lokala kommunister och ”progressiv borgerlighet” i tredje världen framför oberäkneliga revolutioner. Egendomligt nog tillämpade Sovjetunionen moderat ”eurokommunistisk” politisk taktik mot tredje världen, och man såg noga till att inte utmana Förenta staterna i alltför hög grad. Till på köpet var de oroliga för att plötsliga framgångsrika revolutioner skulle kunna fångas upp av Kina, Kremls färskaste ärkefiende.

När det därför gällde Kuba motarbetade Sovjetunionen revolutionära impulser riktade mot Latinamerika eller Afrika; ironiskt nog ogillade Moskva Kubas ”revolutionsexport” i lika hög grad som Washington. De betraktade det kubanska stödet till revolutionen enbart som ”äventyrligheter” i internationell skala, som tidigare Castros kamp i Moncada och Sierra Maestra.

För att demonstrera sitt ogillande pinade ryssarna Castro med långa dröjsmål vid undertecknandet av fördrag om ekonomiskt bistånd (de kallades ”handelsfördrag”) och andra avtal dessutom, exempelvis när det gällde så viktiga varor som olja. Ryssarna trodde sig på detta sätt kunna förmå Castro att ta sitt förnuft till fånga om också inte knäfalla — och Fidel svarade med gester som visade hans självständighet, som skapandet av nya internationella mekanismer för att uppmuntra revolutioner eller hans vägran att besöka Brezjnev i Moskva. Men det var Che Guevara som åtog sig att offentligt angripa Sovjetunionens uppträdande. I sitt sista offentliga tal den 24 februari 1965 inför ett ekonomiskt seminarium anordnat av De afro-asiatiska folkens solidaritetsorganisation i Algiers anklagade Che Guevara formligen Moskva för att behandla de kämpande nya staterna lika illa som ”imperialisterna”.

Ches första punkt var att ”utvecklingen i de länder som nu slår in på befrielsens väg måste få stöd av de socialistiska länderna”, och han ställde ryssarna mot väggen beträffande de hårda villkor mottagarna av deras överflöd tvingades godta. ”Det borde bli slut på allt tal om att utveckla ömsesidigt fördelaktiga villkor med grundval i de priser som lagen om icke likvärdiga internationella handelsrelationer påtvingar utvecklade länder”, sade Guevara. ”Om vi etablerar den sortens förbindelser mellan de två typerna av nationer måste vi erkänna att socialistländerna till en viss grad är medskyldiga i den imperialistiska utsugningen... Det är en stor sanning, och den gör inte slut på handelsutbytets omoraliska karaktär. De socialistiska länderna har den moraliska plikten att upphöra med sitt tysta samförstånd med västs utsugnationer... Det måste bli en radikal förändring i uppfattningen om hur de internationella relationerna skall vara utformade. Utrikeshandeln får inte bestämma politiken, tvärtom måste den underordna sig en broderlig inställning till folket.”

Detta var inte ett språk som Sovjetunionen i normala fall skulle ha accepterat från en stat i beroendeställning, men man hade inte råd med en öppen konflikt och Guevara fick inget officiellt svar på sina anklagelser. Nu blev det så att Raúl Castro och Osmany Cienfuegos, då chef för byggnadsdepartementet, anlände till Moskva samma dag som Che Guevara höll sitt tal i Algiers, för att övervara ett förberedande möte för en konferens mellan världens kommunistiska partier, planerad till mars. Kubanskt stöd var viktigt i Sovjets rivalitet med Kina och tydligen tänkte de inte föra Ches frispråkighet på tal. Vad Fidel än ansåg om Ches tal hälsade han honom ostentativt välkommen på Havannas flygplats den 15 mars, vilket var en gest som också var avsedd för Sovjetunionen. Vid denna punkt bröts banden, och Che Guevara sågs aldrig mer — förrän som död i Bolivia två och ett halvt år senare. Vad som hände är ett absolut mysterium, om det kom en brytning i Castros och Guevaras vänskap, som man har antytt, och om Che Guevara verkligen gav sig av av egen fri vilja. Med hänsyn till Castros karaktär är det föga troligt att han skulle reagera av politiska eller ideologiska skäl när det gällde en så lojal och nära vän som Guevara. Che var förvisso ingen rival. Det är emellertid sant att det 1965 inte fanns någon plats för honom i den kubanska revolutionen. Fidel förkastade hans planering av ekonomin och övertog samtidigt personlig kontroll över det kubanska jordbruket genom att återta ordförandeskapet över INRA. Internationellt blev nu Che mindre användbar för Castro emedan kommunisterna betraktade honom med misstänksamhet. I avsaknad av giltiga bevis för motsatsen måste man anta att de inbördes var eniga om att Guevara för alltid borde vara borta från Kuba. Tydligen inträffade det den 1 april. Och det skulle faktiskt vara svårt att föreställa sig honom idag som en åldrande revolutionär, nära de sextio, i underordnad ställning till Fidel och Raúl. En sådan tanke kan ha dykt upp hos den stolte och mycket känslige Che.

Det skulle emellertid vara fel att dra slutsatsen att Fidel i och med Ches försvinnande tog avstånd från deras revolutionära mål eller blev mer lätthanterlig för Moskva och dess närmare vänner. I november 1964 hade han sålunda avskedat Joaquin Ordoquí, en "gammal" kommunistledare, från posten som ställföreträdande försvarsminister och häktat honom och hans fru, Edith García Buchaca. Båda hade varit inblandade i den "sektaristiska" utrensningen 1962 och i rättegången mot Rodríguez i mars 1964, men Castro slog till mot dem omedelbart efter ledarskiftet i Kreml, som för att påminna de nya herrarna om att de inte skulle blanda sig i kubansk kommunistisk politik. Handelsfördraget av år 1965 undertecknades den 17 februari, ordentligt försenat, en vecka före Che Guevaras fördömande tal i Algiers. Guevara befann sig fortfarande utomlands när Castro själv kritiserade ryssarna för att inte mer effektivt hjälpa Nordvietnam och för att inte kraftfullare reagera mot de amerikanska bombningarna som hade börjat i februari. "Vi vill ge Nordvietnam all den hjälp som är möjlig, vi vill att denna hjälp skall ges i form av vapen och manskap, vi vill att det socialistiska lägret skall ta alla tänkbara risker för Vietnams vidkommande", sade han i ett tal den 13 mars. Och Castro övergav sin prosovjetiska ståndpunkt i dispyten mellan Moskva och Peking för att protestera mot denna splittring med orden "inte ens anfallen mot Nordvietnam har haft effekten att överbrygga klyftorna inom den socialistiska familjen".

Fidel stod naturligtvis hjälplös när Förenta staterna landsatte trupper i Dominikanska republiken i april 1965 och gick in i inbördeskriget på de inhemska generalernas sida mot den konstitutionella regeringens vänsterinriktade försvarare. President Lyndon Johnson hade beordrat invasionen för att stoppa ett påstått kommunistiskt hot, förmodligen inspirerat från Kuba, men i det här fallet var det Castro som drog de största politiska fördelarna. Han hade ingenting med inbördeskriget att göra (även om de besegrade regeringsanhängarna senare slöt fasta kontakter med honom) men bilden av amerikanska förband i strid mot dominikaner hade ypperligt propagandavärde för Fidels "antiimperialistiska" strategi hemma och utomlands.

Både Vietnam och Dominikanska republiken var mycket användbara som argument för en revolution när Castro sammankallade en "Trekontinental-kongress" i Havanna i januari 1966 för att nå fram till ett ledarskap av tredje världen. Konferensen resulterade i OSPAAAL (Solidaritetsorganisationen för Folken i Afrika, Asien och Latinamerika), båda med högkvarter i den kubanska huvudstaden. Bland dem som bevistade konferensen var Angolas rebelledare, en lyriker som hette Antonio Agostinho Neto och som ledde Folkliga rörelsen för Angolas befrielse (MPLA) i självständighetskriget mot Portugal. Neto visade sig vara en anmärkningsvärt talangfull och intelligent man; han och Castro blev goda vänner, och snart började gerilla från MPLA att utbildas på Ungdomsön tillsammans med ett stigande antal av andra afrikanska och latinamerikanska revolutionära grupper. Detta var de djupgående rötterna till Kubas senare massiva militära insats i Angola och längre fram i Etiopien. Från Brasilien kom Francisco Juaião, ledare för bönder som krävde jordreformer i Brasiliens av torra härjade nordvästra del, men han förvandlades aldrig till en verklig revolutionär.

En månad efter Trekontinentkongressen fick Sovjetunionen svälja sin motvilja mot Castros nya revolutionsinstrument och undertecknade 1966 års handelsfördrag; varuutbytet mellan länderna uppgick detta år till en miljard dollar, en rekordsiffra, och fördraget garanterade Kuba 91 miljoner dollar i friska krediter. Som vanligt var Fidels riskkalkylering korrekt, och under loppet av 1967 hade Fidel tillfredsställelsen att på samma gång kunna fördöma Sovjetunionen och bli föremål för dess uppvaktning.

I ett tal den 13 mars angrep han Venezuelas moskvalojala kommunistiska parti för att det inte bistod de guerrillas som kämpade mot landets i demokratisk ordning valda regering; de förrådade gerillan löd hans anklagelse. I april fick den på nytt samlade Trekontinentskongressen motta ett budskap från Che Guevara, sänt per radio från hans bolivianska djungler, med denna maning; "Hur förhoppningsfullt vi än kan se fram mot en ljus framtid kommer två eller tre eller många Vietnam att blossa upp världen runt med dödsoffer och oändliga

tragedier, med dagligt hjältemod och upprepade slag mot imperialismen.” I ett underförstått budskap till Sovjetunionen framhöll Che: ”Den solidaritet som alla progressiva krafter i världen visar mot Vietnam är idag jämförbar med plebejernas bittra vanda när de hetsade gladiatorerna på den romerska arenan. Det är inte fråga om att önska offret för aggression framgång utan om att dela hans öde; man måste följa honom, till död eller till seger.” Oförskräckt landade Sovjets premiärminister Kosygin i Havanna den 26 juni 1967, för att tillbringa fyra dagar tillsammans med Castro omedelbart efter hans toppmöte med president Johnson i Glassboro i New Jersey, en märklig artighetsgård. I sitt tal den 26 juli underrättade Fidel världen om att Kuba i händelse av aggression skulle kämpa ensamt och aldrig erkänna en vapenvila, en tydlig hänsyftning på den sovjet-amerikanska uppgörelsen efter 1962 års kärnvapenkris. I början av augusti satt Castro som ordförande i en OLAS-konferens med latinamerikaner, och han upprepade nu sina anklagelser mot Venezuelas kommunistparti och anklagade Sovjetunionen för att ge stöd och bistånd åt reaktionära regeringar i Latinamerika. Han omnämnde speciellt Venezuela och Colombia (båda med i val utsedda demokratiska regeringar och både kämpande mot en av Kuba inspirerad gerillarörelse). Indignerat utbrast han: ”Om det finns något som heter internationalism, om solidaritet är ett ord som innehåller något av värde, är det minsta vi kan begära av varje stat inom socialistlägret att den avstår från att ge någon som helst finansiell och teknisk hjälp till dessa regimer.” En resolution som antogs av OLAS-konferensen varnade att revolutioner och väpnat uppror skulle ske även utan medverkan av kommunistpartier och att det faktiskt inte var nödvändigt att ledningen för revolutionen låg i kommunistiska händer.

Nu provocerade Castro alldeles uppenbart ryssarna i en chanstagningspolitik som han huvudsakligen tycktes spela ut för att förelägga sin revolutionsteori. Han hade ingenting att vinna på konfrontation: han hade redan klargjort sin inställning så många gånger, ryssarna hade ådagalagt ett tålmod som de aldrig visat mot någon annan, och därför fanns det ingen anledning att reta den björn som sov. Ändå är det ett typiskt castrodrag att se hur långt man kan gå; först med amerikanerna, sedan med ryssarna.

Den 9 oktober fick Castro veta att Che Guevara hade dödats och att hans lik hade skändats av bolivianska kommandosoldater. Han utlyste landssorg på Kuba, och hans sorg behövde man inte betvivla. Han var oändligt djupt fästad vid Che, bortsett från de meningsskiljaktigheter de kan ha haft när det gällde att utforma den kubanska kommunismen. Om Guevaras död senare fick ett inflytande på relationerna mellan Kuba och Sovjetunionen eller inte, så hade de i varje fall sjunkit ner i bottenläge denna höst. Castro ignorerade faktiskt femtioårsdagen av ryska revolutionen genom att tacka nej till en inbjudan att resa till Moskva och genom att skicka en delegation under ledning av hälsovårdsministern José R. Machado Ventura (året innan hade Raúl Castro och president Dorticós rest till Moskva på årsdagen). Fabio Grobart, den polskfödde medgrundaren av Kubas kommunistiska parti — inte Castro — höll högtidstalet vid firandet av årsdagen på Kuba. Bröderna Castro, Dorticós och de övriga ledarna nedlät sig till att vara med på sovjetambassadens mottagning den 7 november, men de hälsades välkomna av chargé d'affaires; ambassadören råkade ha rest till Moskva. Snart skulle Sovjetunionen besluta att det var dags att lära Fidel Castro en läxa.

För Castro och för Kuba blev 1968 det värsta året efter revolutionen. Allt tycktes gå snett och endast genom styrkan i sin personlighet och sina säkerhetsmekanismer kunde Castro hejda ett totalt sammanbrott. På sitt speciella sätt var 1968 års utmaning både större och mer komplicerad än Grisbukten och kärnvapenkrisen därför att det handlade om själva revolutionsregimens kärnpunkt. Egendomligt nog var emellertid Johnsonadministrationen okunnig om hur ytterst sårbar Castro hade blivit. Kanske var man alltför upptagen av Tet-offensiven i Vietnam och dess följdverkningar för att fästa någon större uppmärksamhet vid den lilla ön i Karibiska havet som inte utgjorde något omedelbart hot mot Förenta staterna.

Som en gård av aktning mot Che Guevara kallades år 1968 ”Den hjältemodige *guerrillerons*

år”; och hjältemodig var exakt vad Castro måste vara för att överleva vid denna tidpunkt. Han befann sig i den sämsta tänkbara av världar; medan Kubas ekonomi var vid katastrofens brant på grund av pinsamt undermålig planering (i själva verket hade Castro inte alls något sammanhängande ekonomiskt program, bara grandiosa ambitioner) och skrämmande vanskötsel angrep han ryssarna som var Kubas sista hopp när det gällde att rädda revolutionen. Och i konsekvensens namn krossade Castro den förmenta ”prosovjetiska” fraktionen av det gamla kommunistpartiet som nu inlemmades i hans splitter nya Kubas kommunistiska parti. I ett samtal i augusti 1967 med K.S. Karol, en fransk vänsterjournalist, sade Fidel att om ett eller annat år kunde Kuba bli ekonomiskt helt självständigt därför att exporten skulle öka i en sådan utsträckning att man inte längre behövde vara beroende av en enda marknad och en enda leverantör. Av detta skäl, sade Castro till Karol (vars namn och skrifter är bannlysta på Kuba på grund av hans ”vänsterinriktade” kritik av Fidel) behövde han inte frukta förlusten av sovjetiskt stöd som en följd av sin ideologiska självständighet och attityd. Verkligheten visade sig emellertid bli annorlunda — och mycket smärtsam — och det borde han ha insett.

Den första realiteten var den ekonomiska situationen. Trots att Castro så långt tillbaka som 1960 hade skapat JUCEPLAN, en central instans grundad på GOSPLAN, den centrala sovjetiska planeringsorganisationen, var han personligen ansvarig för att den inte fungerade tillfredsställande. Detta berodde på att Fidels otålighet ständigt kom honom att växla mellan planering på kort sikt, på normal sikt, på lång sikt och vid sidan härom ändlösa improvisationer. Inga idéer fick tillräcklig tid på sig för att ge några resultat (eller för att få sin olämplighet bevisad). Det fanns därför ingen koordination; politiska och visionära krafter tvingade Castro till plötsliga beslut att ta itu med grandiosa projekt som ekonomin inte kunde klara av. Tanken att producera den största sockerskörden i historien år 1970 var ett typiskt fall. På samma gång kostade stora kapitalinvesteringar i otillräckligt analyserade industriella och agrara utvecklingsprogram Kuba dyrbara resurser som togs från normala ekonomiska aktiviteter. Produktionen sjönk oundvikligen inom alla sektorer, bristsituationer blev ännu mer akuta än tidigare och kubaner uppmanades (eller tvingades) att göra offer för den revolutionära framtiden.

1968 hade Castro personligen tagit hand om planering och verkställande av den ekonomiska politiken och uteslutit alla alternativa idéer; naturligtvis tålde han inga motsägelser. Det var en avgörande vändpunkt i hans karriär. Nu, vid några och fyrtio, inte längre ynglingen från Sierra Maestra, hade Fidel förvandlats till en total dogmatiker, ideologiskt, socialt och ekonomiskt, utan att fästa det minsta avseende vid andra människors och samhällsformers erfarenheter men också föraktfullt avspisande många marxistiska och sovjetiska synpunkter. När ryssarna slutligen påtvingade honom sin vilja förstod Fidel konsten att vända kappan efter vinden. Han upphörde med sina offentliga uppvisningar i självständighet så länge det ansågs klokt men övergav aldrig sin personliga dogmatism, var alltid beredd att hävda den på nytt. Under tiden närmade sig ekonomin bankrutt. Skadorna efter orkanen Inez 1967 och den svåra torkan 1968 tillspetsade situationen. Den kubanska produktionen stod nära ett totalstopp: René Dumont, den franske jordbruksexperten och den mest klarsynte utländske iakttagaren av den kubanska scenen mot sextiotalets slut, påpekade senare: ”Det fanns ingenting att köpa, och av den anledningen finns det ingen stimulans att arbeta.” På andra håll i den kommunistiska världen, framförallt i Ungern och Tjeckoslovakien, hade planerarna just börjat experimentera med en marknadsekonomi så att det skulle finnas något att köpa. På Kuba föreföll Castro övertygad om att detta att gå baklänges in i den marxistiska ekonomiska historien representerade framåtskridande.

Den 31 mars 1968, årsdagen för studenternas attack mot Batistas presidentpalats, proklamerade Castro en ny radikal revolution på Kuba, som på sätt och vis var jämförbar med den kinesiska kulturrevolutionen som började svepa fram över Kina. Trots att Kuba inte hade några Röda garden och trots att inget blod spilldes satte Fidel igång med att förstatliga hela

den detaljhandelssektor som fortfarande fanns i privata händer — 58 012 företag, alltifrån bilreparationsverkstäder till småbutiker, kaféer och gatuförsäljare av sandwiches och glass — av ideologiska skäl. Liksom Mao Zedong måste Castro ha känt att den revolutionära lågan tynade hos hans folk och att en kraftig injektion av radikalism var av nöden för att få blodomloppet i rörelse igen. Han kallade det ”Den stora revolutionära offensiven” och framhävde den revolutionära renheten genom att avskaffa resterna av den ”bourgeoisie” han så hjärtligt avskydde och genom att mobilisera kubansk arbetskraft i gigantisk skala (frivilligt extraarbete för alla) för jordbruksproduktionen och framförallt för den sockerskörd han planerade för 1970.

Denna revolutionens sista milstolpe avtäcktes av Fidel i ett av hans mest förbryllande (och långrandiga) tal som han höll vid Havannas universitet inför en folkmassa på hundratusentals personer. Han redovisade, huvudsakligen ur minnet, massiva statistiska fakta om mjölkproduktion och import, nederbördsuppgifter för olika provinser, priset på socker under de senaste sexton åren, den förhöjda äggproduktionen, folkökningen, fiskfångsten, jämförelser med olika länders BNP, inkomst per capita, livsmedelsdistribution till skolor och fabrikskantiner, utbildning och sport. Denna ekonomiska redogörelse för vad som tilldragit sig i riket underströk de mycket imponerande revolutionära framstegen på det sociala området och övergick sedan till en bister vidräkning med ”dem som inte arbetar, dagdrivarna, parasiterna, de privilegierade och ett visst slags exploatörer som fortfarande finns kvar i vårt land”.

Castro är en mästare i att hantera stora och dunkla fakta och statistik för att ta hem politiska poänger; han vräker förakt och löje över föremålet för sina anfall, till sitt auditoriums oändliga förtjusning. Vid det här tillfället rapporterade han att i Havanna ”finns det fortfarande 995 privatägda barer som suger upp pengar till höger och vänster och tär på våra lager”, vilket han beskrev som ”något otroligt”, nio år efter revolutionen. Han fortsatte i nästan en timme att redovisa undersökningar av dessa barer och andra privatföretag och kom till sådana slutsatser som att ”de fakta som insamlats om varmkorvstånd ... visade att en mängd människor som tänker lämna det här landet är sysselsatta inom denna typ av affärsverksamhet, vilket inte bara ger dem goda vinster utan tillåter dem att stå i ständig kontakt med busar och andra asociala och kontrarevolutionära element”. Fidel fullföljde kopplingen mellan varm korv och kontrarevolution med att underrätta sina lyssnare om att ”den största procenten av dem som inte var engagerade i Revolutionen fanns bland ägare till varmkorvstånd; trettionio av fyrtioen tillfrågade, eller nittiofem komma fem procent, var kontrarevolutionärer”. När åhörarna skrattade och applåderade utbrast Castro: ”Ska vi bygga socialism eller ska vi bygga varmkorvstånd? ... Vi gjorde inte en revolution här för att försvara rätten att göra affärer! En sådan revolution ägde rum 1789 — det var borgarnas revolution, det var köpmännens revolution, borgerskapets revolution. När skall de äntligen förstå att detta är en socialistisk Revolution, att det är en kommunistisk Revolution ... att ingen här gav sitt liv och blod i kampen mot tyranniet, mot legoknektar, mot banditer, för att skaffa någon rätten att tjäna tvåhundra pesos på att sälja rom eller femtio pesos på att sälja stekta ägg eller omeletter ...”

Massan vrålade sitt bifall när Castro förkunnade att ”tydligt och klart måste vi säga ifrån att vi tänker utplåna alla yttringar av privat företagsamhet”! Han hade betonat att Kuba under förstatligandet 1968 hade tagit ett långt steg mot ”socialism” och att landet skulle fortsätta marschen på ultrarevolutionens väg. Medan förhållandet mellan priser och löner har förhäxat marxistiska ekonomer i decennier var Castro 1967 naivt redo att förklara för K.S. Karol att ”det är absolut nödvändigt att avmystifiera pengar och inte återupprätta dem. I själva verket är det vår avsikt att helt överge dem.”

I början av år 1968 var Fidels omedelbara problem att förhindra ett sammanbrott i Kubas ekonomi på grund av Sovjets vägran att öka skeppningen av olja. Detta var det första resultatet av Sovjets beslut att politiskt och ideologiskt få Castro under kontroll; när Kubas minister för utrikeshandeln anlände till Moskva i oktober 1967 för att inleda förhandlingar om

nya handelsavtal blev han upplyst om att oljeleveranserna inte skulle öka för att motsvara den åttaprocentiga ökningen i Kubas produktion. Dessutom avsåg ryssarna kubanernas anhållan att få utsträcka överenskommelsen om ett ettårsavtal till ett treårsavtal — Castro hade vid denna tid intresse av ett förlängt sovjetiskt bistånd — och de var mycket vaga när det gällde det datum då 1968 års avtal skulle undertecknas. Fidel reagerade med ett privat vredesutbrott vid meddelandet om Sovjets hämndeakt när det gällde oljan, och den 2 januari framträdde han i teve för att förkunna bensinransonering och beordra sockerfabrikerna att nyttja alternativa bränslen. Kuba var till 98 procent beroende av Sovjetunionen för sin oljeförsörjning, men i sitt teveframträdande om ransoneringen sade Castro att det endast fanns en ”begränsad möjlighet” att öka sovjetiska leveranser och att Revolutionens ”värdighet” förbjöd Kuba att tigga om mer olja.

Tio dagar senare visade Fidel ryssarna att han inte fruktade dem utan att han var fast besluten att förbli öppet kritisk mot deras politik och dogmatiskt oberoende. Vid ett avslutningstal vid den veckolånga Internationella kulturkongressen i Havanna, ett möte som organiserats för att höja Kubas prestige och som bevistades av femhundra intellektuella från sjuttio olika länder (bland dem Jean-Paul Sartre, Bertrand Russell och Julie, Cortázar, då Argentinas främste prosaförfattare), nådde Castros talekonst lysande höjder när han bad sina gäster definiera hur intellektuella bäst kan tjäna revolutionens sak. Det var en synnerligen elegant vädjan till världsoptionen att förstå det ”verkliga” värdet med det kubanska experimentet, men Castro stack inte under stol med vad han ansåg om ortodoxa kommunistpartier som ”stod helt utanför kampen mot imperialismen”. Han anspelade på det faktum att de europeiska kommunistpartierna vid tiden för den kubanska kärnvapenkrisen underlät att ”mobilisera massorna” till Kubas stöd, och han antydde att de hellre lydde Sovjets instruktioner än engagerade sig i en ”rättfärdig kamp”. Slutligen brännmärkte Fidel dessa grupper för att inte ha ”hissat Ches baner” efter hans död; de skulle ”aldrig kunna bli sanna revolutionärer som han”.

Den 25 januari riktade Castro bannstrålen med den så kallade ”mikrofraktion” inom det nya kommunistpartiet som var samma gammalkommunister som han sex år tidigare hade anklagat för ”sektarism” men senare accepterat. Återigen var hans attack mot de ”gamla” kommunisterna en illa maskerad attack mot ryssarna på grund av de djupa motsättningarna mellan staterna. Aníbal Escalante, den påstådda ledaren för den ”sektaristiska” rörelsen, blev ännu en gång huvudmålet för Castros rensningsaktion. Den här gången blev han och trettiosex andra häktade anklagade för ”konspiration” mot revolutionen och dömda till fängelsestraff; Escalante fick femton år. Så känslig som hela denna fråga om kommunistmotstånd *intra muros* var uppgav regeringen aldrig offentligt exakt vad Escalantes ”mikrofraktion” representerade. Icke desto mindre gick det omedelbart rykten om att mikrofraktionen hade sökt övertala Moskva att avbryta all ekonomisk hjälp till Kuba för att framtvunga Fidels avgång och sätta en ”lojal” kommunistregim vid makten. Medan det är omöjligt att få reda på exakt hur välgrundade anklagelserna var — tolkning av attityder är nyckeln till den kommunistiska demonologin — kan Castro inte gärna ha hittat på hela episoden. Ryssarna drar sig inte för statskupper mot sina närmaste allierade om detta skulle gynna deras intressen, och Castro började bli olidlig när han både krävde ideologisk självständighet och massivt ekonomiskt stöd.

I sitt revolutionära offensivtal den 13 mars 1968 sade Fidel att partiets centralkommitté hade beslutat att tills vidare inte offentliggöra protokollen från den rättegång som hållits inför lyckta dörrar (de blev aldrig offentliggjorda). Han påpekade emellertid att fast Escalante-fraktionen saknade betydelse som ”politisk faktor” var dess gärningar ”av mycket allvarlig natur ... både som politisk handling och som en tendens inom revolutionsrörelsen, ett öppet reformistiskt, reaktionärt och konservativt drag”. Castro lade fram fallet för centralkommittén i ett tal som varade från lunch fram till midnatt — hans längsta tal. Castro sade senare att när saken behandlades ”var revolutionsdomstolarna inte så stränga som en del skulle ha velat...

onödig stränghet har aldrig varit ett signum för denna Revolution”. Olyckligtvis är det osannolikt att detta omdöme skulle delas av hundratals kubaner som ställdes inför dessa domstolar och, tjugo eller tjugofem år senare, fortfarande sitter i fängelse på vaga anklagelser. Det är åtminstone fråga om trehundra politiska fångar — mindre än femtio frigavs 1986 — och av allt att döma blir de utsatta för en synnerligen omild behandling. Frigivna fångar har berättat om systematisk tortyr fram till mitten av sjuttioalet. Castro kommer aldrig att kunna rentvå sin revolutionshistoria från den skamfläck som den irrationella och nyckfulla behandlingen av fångar i hans straffsystem i ”Gulag Syd” utgör ännu ett kvartssekel efter hans seger.

Den veterligt enda auktoritativa redogörelsen för Escalante-affären fick jag, trots den fortsatta officiella tystlåtenheten, 1985 i Havanna genom Fabio Grobart, nu chef för Marxist-leninistiska rörelsens Historiska institut på Kuba. Grobarts vittnesbörd är viktigt därför att han står Castro nära och därför att han för mig på nytt, på samma sätt som Fidel tidigare hade gjort, öppnade nya, avgörande perspektiv på kubansk-sovjetiska konflikter i samband med kärnvapenkrisen 1962.

Escalante-gruppen, berättade Grobart för mig, ”hade sin egen disciplin, sina egna mål och sin egen taktik i kampen mot partiets ledning, det vill säga Fidel Castro... Det var en linje som till och med kunde ha lett till Revolutionens krossande, en splittring inom Revolutionen.” Grobart fortsatte med att säga att Escalantes konspiration ”direkt sammanföll med de problem vi hade när kärnvapnen infördes på Kuba i oktober 1962”.

”Vid den tiden”, sade han, ”begick Sovjetunionen vissa misstag, då de drog tillbaka sina kärnvapen utan att rådgöra med kubanska regeringen. Och som sabotör drog Escalante fördel av att kubanerna ogillade vissa saker när det gällde vissa sovjetiska metoder, detta genom att själv uppträda som en Sovjetunionens vän och smutskasta Revolutionen genom att säga: 'Ni förstår, de [Fidel Castro] är antisovjetiska', och så vidare... Han försökte framställa sig som Sovjetunionens sanne försvarare, något som Fidel aldrig har upphört att vara. Han försökte skaffa sig anhängare, demoralisera partiet och rubba partiets och folkets obegränsade förtroende för Fidel Castro. Detta var misstaget, detta är det brott som Aníbal Escalante har begått.” Escalante avtjänade en del av sitt straff och dog senare som inspektor på ett jordbruk.

Efter att ha tagit hand om Escalante och hans grupp fortsatte Castro att demonstrera ytterligare missnöje med Sovjetunionen genom att vägra att sända en kubansk delegation till det kommunistiska partiets världskonferens i Bukarest i februari som Brezjnev hade organiserat för att ta itu med de interna meningsskiljaktigheter som uppstått genom konflikten med Kina. Detta var ett direkt slag i ansiktet på Sovjet: i sitt marstal omnämnde Castro beslutet att inte delta i mötet i Bukarest men påpekade att ”för närvarande är detta inte någon fundamental fråga”. Kreml slog tillbaka den 22 mars 1968 genom att underteckna ett skäligen magert handelsavtal med Kuba. Om handelsvolymen (mestadels en omskrivning för sovjetiskt bistånd) hade stigit med 23 procent från 1966 till 1967 var ökningen 1968 endast 10 procent. Dessutom bestämde avtalet att Kuba skulle betala räntor på ett sovjetiskt kreditlån på 330 miljoner dollar som finansierade landets handelsbalans. För att ytterligare förvärra situationen skulle denna skuld växa mycket snabbt, eftersom Kuba hade förbundit sig att leverera fem miljoner ton socker till Sovjetunionen under 1969, medan 1968 års skörd endast utgjorde 5,3 miljoner (tre miljoner under målsättningen och en miljon ton mindre än 1967) och Castro visste att 1969 års skörd skulle ligga till och med under fem miljoner ton. Han visste också att utan avsevärt ökat sovjetiskt bistånd måste alla hans ambitiösa ekonomiska planer skrinläggas. Medan regimens officiella tidning *Granma* den 2 februari stolt hade förkunnat att ”ingen kan kalla oss en satellitstat, och detta är skälet till att vi åtnjuter respekt i världen” hade Fidel Castro till sist inget annat val än att inta sin plats i ledet och i varje fall för en tid framöver överge sina maningar om väpnad revolutionär kamp i hela den tredje världen.

Relationerna mellan Havanna och Moskva var ytterst spända. En hårdför sovjetisk diplomat, Alesandr A. Soldatov, flyttades från London till Havanna för att försöka få till stånd en uppgörelse med Castro. I Moskva publicerade Pravda en ledare som fördömde ”de reaktionärer som lyssnar till dem som ropar efter revolutionära förändringar i hela det samhällsliga systemet”, vilket föreföll vara riktat lika mycket mot Fidel som mot någon annan. Men ingendera sidan ville riskera en total brytning, och det dröjde till slutet av augusti innan kontakterna mellan dem började ta form igen.

Kapitel 2

Strax före midnatt den 20 augusti 1968 invaderade sovjetiska, östtyska, polska, ungerska och bulgariska truppstyrkor Tjeckoslovakien för att ge landet ”broderligt” bistånd mot den reformistiska kommunistiska regimen under ledning av Alexander Dubček. Detta var tolv år efter det att sovjetarméerna blodigt hade krossat ett antikommunistiskt uppror i Ungern, sju år efter det att de amerikastödda exilkubanerna invaderade Grisbukten och tre år efter det att Förenta staterna landsatte marinsoldater och fallskärmsjägare i Dominikanska republiken för att blanda sig i inbördeskriget där och bekämpa ett påstått kommunistiskt hot.

Tre dagar senare steg Fidel Castro — en tvivelaktig bundsförvant och skyddsling till Sovjetunionen och offer för en invasion registrerad av Förenta staterna — in framför tevekamerorna i Havanna för att redogöra för sin och den kubanska revolutionens reaktion inför allierade socialiststaters arméockupation av ett socialistiskt lands mark. Han skulle på samma gång diskutera sina synpunkter på den plötsligt avbrutna ”Pragvåren”, det tjeckoslovakiska kommunistpartiets experiment med ”Marxism med ett mänskligt ansikte” liberal och icke-repressiv marxism.

Jag råkade vara i Prag under invasionsnatten, och med tanke på att jag som journalist hade bevakat Grisbukten och interventionen i Dominikanska republiken, samt mitt speciella intresse i den kubanska revolutionen — var jag omåttligt nyfiken på var Castro skulle placera sig i den begynnande debatten mellan pro- och antikommunistiska partier världen över beträffande tillämpningen av ”Brezjnevdoktrinen”. Denna doktrin gav i dunkla ordalag Sovjetunionen rätten (i praktiken därför att Breznev hade velat ha det så) att invadera kommunistiska grannstater om kommunismen var i fara. För Kuba tedde sig detta som en mycket obehaglig doktrin om Förenta staterna skulle välja att utnyttja den på motsatt sätt för att skydda eller garantera representativ demokrati inom sin intressesfär; teoretiskt sett kunde det legitimera en ny och mer framgångsrik attack mot Grisbukten. Castros reaktion på invasionen av Prag var alltså i högsta grad relevant när det gällde hans eget öde — precis som den var relevant för Sovjetunionen som med största säkerhet förväntade sig solidaritet och förståelse från sin synnerligen kostsamme karibiske allierade. Det var en utsökt intellektuell utmaning för Fidel, och han behandlade den på ett utsökt sätt.

Mycket slugt intog han alla positioner i frågan. Trots att Tjeckoslovakiens suveränitet och internationell lag otvivelaktigt hade försatts ur spel sade Castro att ”vi accepterar den bittra nödvändigheten som krävde inmarschen av dessa styrkor i Tjeckoslovakien, vi fördömer inte de socialistiska länder som fattade detta beslut”, för ”det var viktigt att till varje pris förhindra” att Tjeckoslovakien gick i riktning mot ”kapitalism och i armarna på imperialismen”. ”Men”, fortsatte han, ”som revolutionärer... har vi rätt att kräva fast hållning beträffande alla de frågor som berör revolutionära rörelser jorden runt.” Med andra ord, anmärkte Fidel, om arméer ur Warszawapakten hade ingripit för att förebygga krossandet av socialismen i Tjeckoslovakien ”kommer divisioner ur Warszawapakten att skickas till Kuba om yankeeimperialisterna anfäller vårt land och om vårt land bönfaller om detta när det hotas av anfall av yankeeimperialisterna. På detta sätt demonstrerade Castro sin solidaritet med Sovjetunionen och den ”socialistiska interventionen” medan han erkände att internationell lag hade kränkts av ryssarna. Dessutom gjorde han sitt ”godkännande” av Praginvationen

beroende av en ny sovjetgaranti att skydda Kuba mot Förenta staterna — ovanpå de garantier han tror att president Kennedy gav Chrusjtjov som en del av uppgörelsen efter kärnvapenkrisen. Samförståndet mellan Kennedy och Chrusjtjov på denna punkt offentliggjordes aldrig, men båda regeringarna har respekterat det i tjugofem år.

På sätt och vis var Castro den ende som vann förmåner genom krossandet av ”Pragvåren”. Genom att stötta Kreml när massor av kommunistiska partier fördömde invasionen kunde han ställa nya krav på att Sovjet skulle ge Kuba ekonomisk hjälp och använda krisen till att avsluta sin egen debatt med ryssarna utan att förlora ansiktet. Fidel var också hjälpsam mot Breznev genom att förklara att Kuba motsatte sig ”alla dessa liberala ekonomiska reformer som uppträdde i Tjeckoslovakien och även i andra stater inom det socialistiska lägret”. På det planet menade han emellertid verkligen allvar, helt i enlighet med sin hängivenhet för hårda former av marxistisk ekonomi och stalinistisk planering. Han gick så långt att han uttryckte förhoppningen att Sovjetunionen skulle avstå från frestelsen att falla för marknadsekonomiska idéer. Han levererade ett våldsamt anfall mot jugoslaverna för att ha främjat ”borgerlig liberal politik” och för att vara ett ”imperialistiskt verktyg” medan man låtsades vara en kommuniststat. Castro fördömde jugoslaverna för att de vägrat sälja vapen till Kuba 1959, och denna ilska attityd ledde slutligen till hårdhänta personliga konfrontationer mellan honom och marskalk Tito i Alliansfria rörelsen.

Oavsett Castros inställning när det gällde Tjeckoslovakien blev inte relationerna mellan Kuba och Sovjet normala i en handvändning. Han berättade för mig många år senare att alla missförstånd och all bitterhet som hade sina rötter i oktoberkrisen inte upphörde förrän på hösten 1968. Misstänksamheten var fortfarande stor på ömse sidor och Sovjetunionen låste fortfarande leveranserna av olja och andra produkter till Kuba i avvaktan på lösningen av en rad stora problem. I själva verket var drivmedelsbristen på grund av Sovjets inställda leveranser så allvarlig att Raúl Castro på hösten 1968 blev tvungen att placera sina stridsvagnar i artilleriets pjäsvarn längs stränderna eftersom han saknade bensin till dem. Både i sitt tal om Tjeckoslovakien och i andra uttalanden fortsatte Fidel att kritisera kommunistregimer och partier som hjälpte ”reaktionärerna” i Latinamerika, och han fortsatte att tala om väpnat uppror i hemisfären — och allt detta fortsatte att reta Sovjetunionen. Men hans revolutionära svärd hade nu blivit slött; Che Guevaras död i Bolivia, katastrofen för den vänstergerilla som Kuba stödde i Venezuela,

Colombia och Guatemala gjorde hans retorik mindre trovärdig. Och när reformsinnade (men inte marxistiska) generaler i Peru störtade den civila demokratiska regeringen vid mitten av år 1968 slöt både Castro och ryssarna vänskapsfördrag med den peruanska militären. Moskva sålde stridsvagnar och flygplan till dem och Castro, som i detta fall övervann sin motvilja mot militärregimer, utsåg längre fram sin vän kapten Núñez Jiménez till ambassadör i Lima — tydligen med baktanken att Anderna på lång sikt var ett levande territorium för revolutioner.

Kanske den sista avgörande frågan mellan Moskva och Havanna var deras oenighet när det gällde Manuel Piñero Losada, den rödskäggige ställföreträdande inrikesministern som förestod säkerhetsdepartementet (politiska hemliga polisen). Under undersökningen av Escalante-affären på våren 1968 råkade Piñero av en slump själv hitta Escalante i ett hemligt möte med en rådgivare från KGB. En kår av KGB-rådgivare var inkopplad i kubanska inrikesministeriet, och dess chef blev upprörd över att Piñero inte inrapporterade detta till honom. Raúl Castro, som ledde hela undersökningen, avslöjade denna märkliga episod för centralkommittén, samtidigt som han lättade en aning på den hemliga ridån beträffande relationerna mellan de båda underställda polisorganisationerna. Raúl sade att han hade tagit upp fallet om Escalantes hemliga möten med den sovjetiske rådgivaren, med ambassadör Soldatov och chefen för KGB-rådgivarna och upptäckt att den sistnämnde var ursinnig på Piñero: ryssarna tyckte naturligtvis att det var obehagligt att deras man hade synts tillsammans med Escalante. Raúl sade till chefsrådgivaren: ”Ni ber mig nästan om att häkta

Piñero därför att han inte lydde er, men det tänker jag inte göra.” Rådgivaren svarade: ”Det är vi som är Piñeros chefer och inte ni... och hur kan ni tro att vi skulle vilja ...” Raúl avbröt honom och sade: ”Vi tror det inte, men om ni tänkte eller handlade så tjockskalligt skulle ni ta det här som en varning; för oss skulle det vara mycket pinsamt att här finna en sovjettjänsteman, diplomat eller inte, inblandad i interna angelägenheter.” Det är ovisst hur detta meningsutbyte avslutades, men Piñero upphörde inom kort att vara ställföreträdande inrikesminister och blev ordförande i centralkommitténs amerikanska avdelning, en av de tyngsta politiska posterna — och var fortfarande fast knuten till den kubanska säkerhetstjänsten.

Trots detta var relationerna fortfarande svala i november. Pedro Miret reste till Moskva till årsdagen av ryska revolutionen (ännu en gång vägrade Fidel, Raúl och president Dorticós att resa). Faustino Pérez, den minst ideologiskt inriktade av Fidels gamla kamrater, utsågs att tala vid högtidligheterna i Havanna och Raúl var den i rangen främste av de kubanska gästerna på ryska ambassadens mottagning; hans storebror tjurade fortfarande.

Fidels tankar mot slutet av år 1968 kretsade ofta kring firandet av hundraårs-minnet av det första självständighetskrigets inledning, det dagsaktuella ekonomiska läget och en ny aktion för att förstärka den politiska kontrollen inom landet. Det sistnämnda tycktes ha sin upprinnelse i oro för tänkbar smitta från ”Pragvåren”, och senare på hösten inledde Raúls Ministerium för Revolutionens väpnade styrkor ett anfall mot ”borgerliga intellektuella och kontrarevolutionär litteratur”. Parollen var att inget förvekligande av den revolutionära andan kunde tolereras, och i mars 1969 organiserade ministeriet ett ”Nationellt forum för inre ordning” för officerare, specialister inom inrikesministeriet, partifunktionärer och Revolutionära försvarskommittén.

Alla dessa nya ansträngningar stod i samklang med 1968 års Revolutionära offensiv, men alldeles uppenbart var Tjeckoslovakien en pådrivande faktor. Vid ett samtal på våren 1984 berättade Castro för mig att han hela tiden hade tyckt att Dubček och de andra ”liberala” kommunistiska ledarna allvarligt hade misstagit sig och att de borde ha fått ”hjälp” i tid. Sedan talade vi om de senaste händelserna i Polen, och Castro sade att polska kommunistpartiet hade felbedömt situationen, i hög grad på grund av korruption, vilket hade resulterat i bildandet av Solidaritet, den fria fackföreningsrörelsen. Fidel ogillade uppenbarligen Solidaritets åsikter — andra kubanska politiker antydde att man 1980 och 1981 hyst en viss oro för att smittan kunde börja sprida sig till Kuba — och hans ansåg att general Wojciech Jaruzelski, den kommunistiske premiärministern, hade räddat Polen från en sovjetisk invasion genom att införa undantagstillstånd och ställa Solidaritet utanför lagen. Den officiella ståndpunkten hade snabbt spritt sig till den kubanska filmindustrin: jag hörde kubanska regissörer i privata samtal ilsket kritisera den polske regissören Andrzej Wajda för att ha gjort filmen *Järnmannen*, den inspirerade filmen om Solidaritet som vann ett första pris vid Cannesfestivalen.

Bland många andra drag hos det revolutionära Kuba som på ett oroande sätt utvecklade sig under det första castrodecenniet — och sedan har fortsatt att utvecklas — ingick samma slags maktmissbruk inom partiet och samma slags förlamande byråkrati som Fidel med sådan oro hade observerat i Polen under åren före Solidaritet. Där fanns också denna orubbliga konformism i ord och tanke som, till exempel, kom kubanska filmare att fördöma Wajda för hans film om Solidaritet bara därför att detta var i överensstämmelse med den officiella kursen. Ännu 1968 var det redan vanligt att Castro och *Granma* periodiskt och liturgiskt fördömde byråkratin excesser utan att nå den minsta framgång med att omforma den. I själva verket hade revolutionen och bildandet av det nya kommunistpartiet framfört en ny, privilegierad härskande klass, uppbyggd kring och under Castro genom partiet, säkerhetsapparaten och militären — och denna elit stödde sig oundvikligen på en trogen byråkrati. Kulten av Castros person härrörde ur denna form av samhällelig politisk

organisation, och det framkallade genast frågan huruvida Castro inom en relativt kort tidsperiod hade blivit isolerad från den verklighet hans folk stod inför.

Hans ursprungliga tanke på ledarskap var att kommunicera med massorna genom en dialogmekanism som bestod av predikan och undervisning, därpå vädja till folkmassan om dess godkännande av föreslagna åtgärder och utgå från att en revolutionär samförståndspolitik på detta sätt hade uppnåtts. Tydligt var detta inte samråd i ordets verkliga bemärkelse, och efter en tid visste Castro inte längre vad folket tänkte och vilka problem det hade. Efter att i början på sextioalet ha övergivit ”den liberalt borgerliga pressfriheten” kunde han inte inhämta mycket ur sina egna tidningar eller vidarebefordra dåliga nyheter. Under revolutionens första år bestod en av Fidels favoritsysselsättningar i att skumpa omkring ute på landsbygden i sin jeep, varvid han stannade här och där, pratade med folk, frågade dem med genuint intresse om vad de gjorde och vilka problem de hade. Detta hade också sina begränsningar, men det gav Castro en viss känsla för sitt folk. Jag frågade honom om hans gamla vana en dag i januari 1984 när vi körde i hans jeep i Havannas förstäder. Han vände sig om i framsätet där han satt bredvid chauffören och skakade sorgset på huvudet. ”Nej, det blir inte mycket av med sådant numera”, sade han. ”Ni förstår, nu har jag allt ansvaret med att styra staten, bevista möten, ta emot ambassadörer och så vidare — så jag får ingen tid över till det.”

Så tidigt som 1968 började besökare från utlandet som tillbringade mycken tid tillsammans med Castro — sådana som K.S. Karol och René Dumont — undra om Fidel envisades med att sköta allting själv därför att han hungrade efter total makt, eller om han var offer för det system han hade skapat. När man tar Castro i skärskådande ett kvartssekel efter revolutionen blir slutsatsen den att båda omdömena är riktiga och att han faktiskt är sin egen livstidsfånge.

Det förhåller sig så därför att revolutionen för Fidel Castro är en ständig kamp, inte nödvändigtvis en marxistisk, socialistisk eller kommunistisk kamp utan en nationell kubansk kamp. Den 10 oktober 1968 flög han till Orientprovinsen i hällregn för att hålla ett fosterländskt tal till minne av hundraårsdagen för den första kubanska resningen mot Spanien. Talets tema var helt ägnat åt ”hundra år av kamp” och han betonade att detta bara var början för Kuba. Inte en enda gång nämnde Castro marxism-leninism, socialism, kommunistiska partiet eller Sovjetunionen: hans tal var tillägnat Céspedes och Martí och alla de andra befrielsekrigens hjältar — och sockerproduktionen. Två dagar tidigare sade han stolt medan applåderna brusade kring honom att kubanerna hade planterat sockerrör på exakt 33 x 230 hektar under en enda dag som en hyllning till befrielsejubileet och till minnet av Che Guevara. I Fidels tanke skulle den rekordskörd av socker han planerade för 1970 innebära startsignalen till ett andra ”de hundra årens kamp”, och han visste att inspirationen till denna väldiga kraftsamling måste vara fosterländsk och inte ideologisk.

För att uppnå målet på tio miljoner ton socker 1970, ett mål som Castro hade länkat samman med ”Revolutionens ära”, mobiliserades nationen som om det hade gällt krig, och han utnämnde 1969 till ”De avgörande ansträngningarnas år”. Samtidigt beordrade Fidel förändringar i skördemetoderna så att det verkliga arbetet kunde sättas igång i juli 1969 och avslutas i juli 1970. I normala fall varar skördesäsongen tre månader under vintern, men det väldiga omfånget av plantering och areal gjorde det nödvändigt att ägna hela året åt den. Att hugga sockerrör blev på så sätt den viktigaste och mest angelägna uppgiften på Kuba 1969 och allt annat fick inskränkas till ett absolut minimum. Industri- och handelsanställda, studenter, åldringar och barn lika väl som ”brigader” av utländska besökare sändes ut för att hugga sockerrör veckans alla dagar, helgdagar avskaffades. Även armén inkallades för sockerrörshuggning, och Fidel och partiets toppmän sågs ofta på teve och på tidningsfoton huggande sockerrör vissa dagar för att visa nationen ett föredöme. Det är emellertid ett arbete som kräver skicklighet, ihärdighet och styrka, och de ovana ”frivilliga” var ofta i vägen för kvartsmiljonen professionella macheteros. Inte desto mindre var ”frivilligt” arbete ett politiskt

krav för att rättfärdiga att landets ekonomi i det närmaste lamslogs och alltså kom skörden att vara i 334 dagar. Eftersom torka utgjorde en fara för skörden förkunnade Castro att ”vi har gjort upp ett avtal med regnet”. Och regnet höll avtalet 1969 och betedde sig precis som det skulle.

Fidel var en obotlig optimist när det gällde revolutionen och lät sig aldrig nedslås av första tidens misslyckanden. Det räckte inte med den där rekordskörden av socker 1970: i ett tal på revolutionens tioårsdag hävdade han att jordbruksproduktionen skulle öka med inte mindre än femton procent årligen under de närmaste tolv åren — den största produktionsökningen i världshistorien. Med hänsyn till den kraftiga nedgång i jordbruksproduktionen under revolutionens första decennium som Castro var den förste att erkänna, verkade detta löfte helt verklighetsfrämmande. Ändå ifrågasatte ingen hans ord. Castro sade att för att klara av hans målsättning måste Kuba importera 8 000 traktorer årligen i tio år, utbilda 80 000 traktorförare och lära upp 180 000 jordbruksarbetare till mekaniker. När det återigen blev fråga om importen måste Castro helt lita på Sovjetunionen och andra kommunistländer. Sedan ryssarna 1969 fått sin vilja fram var de åter beredda att ge bistånd i stor skala — och att åter tänka på Kubas strategiska betydelse.

Det kubansk-sovjetiska handelsutbytet var principiellt grundat på tanken att leveranser av kubanskt socker åtminstone delvis skulle utgöra betalning för sovjetleveranser av olja, maskiner, bilar, industriprodukter och allt annat som en modern ekonomi krävde (vapen var en självklarhet). Men även om Moskva betalade priser som låg betydligt över världsmarknadspriset för sockret (man följde exemplet med Förenta staternas kvotering av importen) låg Kuba tio miljoner ton efter därför att skördeutfallet hade varit så dåligt under de senaste åren. Därför inledde Castro året med att införa sockerransonering hemma så att mer socker kunde bli tillgängligt för export i väntan på de rekordskördar han väntade sig. Han gav nationen massor av synnerligen övertygande argument för ransoneringen.

Under tiden förbättrades hela förhållandet till Sovjetunionen. Ställföreträdande premiärminister Novikov, Kremles heltidsexpert på Kuba, infann sig till tioårsjubileet, och Castros tal var fyllt av Sovjetunionens lov. I februari förhandlade man sig fram till ett mycket förmånligt handelsavtal. I april fortsatte smekmånaden med ett tal av Castro på årsdagen av Lenins födelse i vilket han prisade Sovjetunionen för att hjälpa Kuba att bli ”den första socialiststaten” i Latinamerika. Samma dag ledde Castro en ceremoni då man invigde en kongress för Sovjet-kubanska vänskapsförbundet. I juni ledde Carlos Rafael Rodríguez en delegation från kubanska kommunistpartiet i Moskva vid en internationell konferens som bojkottats av kineserna, Nordkorea, Albanien och Nordvietnam (kubanerna hade tydligen lugnt bortsett från sin uttalade vänskap med Vietnam). Rodríguez, gammalkommunisten som blev en högt uppsatt *Fidelista* inom den nya karibiska kommunismen, smickrade sina gäster med att förklara att ”Kuba är övertygat om vikten av en samlad kommunistisk aktion för att skapa en bredare offensiv mot imperialismen och reaktionens och krigets krafter”.

Sedan Castro återvänt till det ideologiska och ekonomiska fadershuset riktade ryssarna nu åter sin uppmärksamhet mot den strategiska ekvationen på Kuba för första gången sedan 1962 års kärnvapenkris. En eskader om åtta ryska örlogsfartyg anlände till Havanna den 20 juli och bröderna Castro plus hela toppskiktet i partiet bevistade en mottagning som gavs av konteramiral Stepan Sokolan, chef för eskadern. Sedan begav sig Fidel och hans regering ut på en kryssning med flaggskeppet Groznig; Fidel och amiralen firade 26 juli-rörelsens årsdag tillsammans genom att hugga sockerrör i närheten av Havanna tillsammans med en kontingent matroser — utan tvivel en oförglömlig upplevelse. Sovjets försvarsminister, marskalk Andreij A. Gretsojko, var nästa högre militär som fick hålla i en machete under en novembervisit i sällskap med Fidel och Raul. (Den 30 december var den sovjetiska ambassadens hela personal ute på en dags sockerhuggning som hade blivit ett slags kulthandling för utlänningar, jämförbar med att lägga ned lagerkransar vid nationalmonument). När sextiotalet gick mot sitt

slut var de kubansk-sovjetiska vänskapsbanden starkare än någonsin — och Fidel Castro uttryckte ofta sin tacksamhet för det ekonomiska och militära biståndet från Moskva. Vid utgången av 1969 var kubanerna skyldiga ryssarna fyra miljarder dollar, vilket representerade skillnaden mellan värdet av Sovjets leveranser till Kuba och vice versa. Castro räknade själv ut att under ett decennium hade Kuba gratis fått motta militär utrustning, bland annat jetplan, till ett värde av en och en halv miljard dollar.

1970 kallades ”De tio miljoner tonens år” — men så blev det inte. Trots hyggligt väder och den otroliga arbetsinsatsen av hela nationen enligt Castros order missade Kuba målet och producerade 8,5 miljoner ton. Det var faktiskt en rekordskörd (det tidigare rekordet var sju miljoner ton 1965), men inte ens denna volym var tillräcklig. Detta var resultatet av Castros märkliga benägenhet att göra utfästelser och avlägga löften utan att ha den minsta aning om de kunde infrias — hans svaghet var den storstilade politiska gesten, en oöverkomligt dyrbar vana. Bortsett från det självförvållade sockerfiaskot upprepade han samma misstag med mjölken när han i december 1968 lovade att produktionen skulle fyrdubblas inom två år; 1970 låg mjölkproduktionen 25 procent under 1969 års nivå (förmodligen därför att jordbrukarnas energi hade gått åt i sockerrörshuggningen).

Castro var emellertid skrupulöst ärlig när det gällde dessa misstag. När han beskrev misslyckandet på jordbruksområdet i ett tal den 26 juli 1970 sade han att ”allas vår ofrånkomliga ineffektivitet... innebar att vi var oförmögna att föra ett samtidigt krig på produktionens alla fronter”. Han erkände att ”de heroiska ansträngningarna att öka sockerproduktionen ledde till bristande balans i ekonomin, till minskad produktion på andra områden och... en stegring av alla våra svårigheter”. Sedan varnade han dystert för att de följande fem åren skulle kunna bli ännu besvärligare och tillade att ”jag vill tala om vår oförmåga när det gäller allt revolutionärt arbete... Vi måste inse vårt ansvar när det gäller dessa problem och särskilt mitt ansvar... Vår lärlingstid som ledare för Revolutionen har kostat för mycket.” Tidigare hade Castro konstaterat att ”slaget om de tio miljonerna förlorades inte av folket: det var vi, den administrativa apparaten, ledarna av Revolutionen som förlorade det... Vår okunnighet när det gällde sockerproduktionens problem hindrade oss från att i tid råda bot på alla svårigheter.” René Dumont som befann sig på Kuba under denna period anmärkte emellertid att sockerexperter som under tidigare år försökt göra Castro uppmärksam på dessa problem ”helt enkelt avfärdades”.

Ändå förmådde inga bakslag minska hans takt eller hans intresse för allting för alla, överallt. Han vägrade att stanna vid något slags status quo. Rent intellektuellt kan ett omdöme som Walter Lippman en gång fällde om H.G. Wells också tillämpas på Fidel: ”Han tycktes segra genom ständigt förnyade ansträngningar där han vägrade att försjunka i fridfullt accepterande av världen omkring sig eller i komplett tillfredsställelse med sin vision.” Så kunde Castro under andra hälften av 1970 vända sig bort från den beklämmande inhemska scenen och dess ekonomiska problem, till de internationella problem och kontroverser som var hans livsluft.

Två sådana situationer utvecklade sig i september 1970 och Fidel var engagerad i båda, direkt och indirekt. Den första gällde den seger som vanns av hans vän Salvador Allende Gossens i en trekamp för presidentposten i Chile den 4 september. Allende som flitigt besökte Havanna var övertygad marxist och ledare för Chiles socialistiska parti. Detta var fjärde gången han ställde upp som presidentkandidat. 1970 investerade CIA och amerikanska företag förgäves tiotals miljoner dollar på hemligt stöd för Allendes motståndare från högersidan, Jorge Alessandri, och på propaganda mot Allende. Allende fick emellertid endast 36,3 procent av rösterna och omval krävdes enligt chilensk författning.

Nixonadministrationens reaktion på tanken om en på demokratiska villkor vald marxistisk president i Latinamerika blev naturligtvis skräckfylld avsky, och det man omedelbart fruktade i Washington gällde scenariot till en revolutionär axel Castro—Allende. Lika självklart blev

Castro stormförtjust av samma skäl, men han aktade sig noga att visa skadeglädje, vilket skulle ha kunnat ge Nixon anledning att blanda sig i på något sätt (det var bara två år sedan tillämpningen av Brezjnevdoktrinen mot Tjeckoslovakien bidrag till en viss legitimitet för invasioner i hans del av världen). Medan regeringen gjorde upp öppna och hemliga planer för att besegra Allende i valet den 24 oktober i Chiles kongress bröt en ny kris plötsligt ut över Kuba.

Ungefär en vecka efter Allendes första seger återvände ett U-2-spionplan med fotografier som visade att nya kaserner, radiomaster och luftvärnsställningar höll på att uppföras nära marinbasen Cienfuegos på södra Kuba. På ett av fotona kunde man se en ny fotbollsplan och eftersom kubanerna inte spelar fotboll tolkade CIA-experter saken så att planen hade anlagts för ryssarna som spelar fotboll. Det slumpade sig så att en sovjetisk örlogseskader kom på besök till Cienfuegos den 14 maj och ännu en eskader anlände den 9 september. Den andra eskadern omfattade ett moderfartyg för ubåtar, ett fartyg på 9 000 ton i Ugra-klassen, och två bogserade pråmar som CIA trodde var med för att man skulle lasta dem med radioaktivt avfall från reaktorerna på ubåtar med kärnvapenutrustning. Slutligen iakttogs en kärnvapenbestyckad sovjetisk ubåt i kubanska farvatten. Nixon och rådgivaren i Nationella säkerhetsrådet Henry A. Kissinger slöt sig till att ryssarna byggde en bas för kärnvapenbestyckade ubåtar i Cienfuegos. Med tanke på 1962 års kärnvapenkris var denna misstanke inte orimlig även om ryssarna vid den här tiden hade förbundit sig att hålla offensiva vapen borta från västra halvklotet. Administrationen kunde inte vara säker på att Breznev kunde tänka sig något som liknade Chrusjtjovs vågstycke på Kuba.

Nixon och Kissinger behöll U-2-planets upptäckt och sina egna slutsatser för sig själva och hade för avsikt att förhandla med Sovjet via lugna diplomatiska kanaler. Men den 16 september tillkallade Kissinger sovjetambassadören Anatolij Dobrynin och visade honom fotona som planet tagit. Därefter höll han en kort presskonferens för att diskutera de faror som var förknippade med en Allende-seger i Chile och varna Sovjetunionen ”för att operera med strategiska styrkor från Kuba, till exempel med ubåtar av Polaristyp”. Han tillade att ”vi håller ögonen på vad som sker på Kuba”. Nu tycktes Castro och Allende befinna sig i en gemensam kris, men ingen av dem valde att polemisera mot Kissinger. I oktober försäkrade Sovjetunionen Kissinger privat att man inte byggde några baser på Kuba och senare offentliggjorde TASS denna försäkran. Castro har aldrig sagt ett ord i frågan offentligt, och denna kubanska minikris tjänade huvudsakligen till att stärka 1962 års ”överenskommelse” mellan supermakterna i fråga om deras ömsesidiga garantier till Kuba. Ändå trodde amerikanerna att Breznev kunde ha gjort ett försök att ”testa” dem genom att sända örlogsfartyg till Kuba och öppet medverka till militära anläggningsarbeten i Cienfuegos. Fidel skulle förvisso inte ha haft någon emot sådant. Den 24 oktober fick han till sin förtjusning veta att Allende hade utnämnts till president av den chilenska kongressen. Han såg detta som början till ett långt och vinstgivande förhållande, och han lovade att komma och besöka Allende följande år.

I juni 1961, när Fidel Castro förklarade för en grupp författare, konstnärer och intellektuella att det rådde full konstnärlig frihet på Kuba ”inom Revolutionen” men ingen sådan ”utanför Revolutionen”, skapade han en relativt moderat uppsättning av kulturella normer. Det skulle till den hårda ideologiska offensiven 1971, uppenbarligen inspirerad av Castro, för att demonstrera hur brutalt dessa principer hade förändrats på ett decennium. Av skäl som inte låter sig tolkas när man besinnar Castros egen intellektuellt rika utrustning var han strax efter 1961 beredd att påtvinga (eller låta påtvinga) Kuba en grotesk och repressiv travesti på kulturellt liv — hela tiden i Revolutionens namn.

Det våldsamma angreppet på förment ”kontrarevolutionära” intellektuella inleddes omkring år 1965, när regimen började häkta sådana som den betraktade som ”antisociala element”, särskilt om de var homosexuella, och placera dem i UMAP:s tvångsarbetsbataljoner. Detta gjordes som en del av en bredare offensiv mot homosexuella i allmänhet under sextiotalets

politiska maktkamp. 1968, när det politiska klimatet var ovanligt kärvt, blev vissa författare mål för partiideologin. Utdelandet av ett lyrikpris till Heberto Padilla och ett teaterpris till pjäsförfattaren Antón Arrufat detta år av det officiella Kubanska författar- och konstnärsförbundet (UNEAC), en skapelse av Castro, ledde till en inhemsk ideologisk konflikt som var typisk för den förändrade kulturmiljön. Som en kompromiss beslöt UNEAC att ge ut de arbeten som fått priset tillsammans med ett uttalande av styrelsen som uttryckte sitt ogillande av verken därför att ”de är ideologiskt oförenliga med vår Revolution”. Med dunkel marxistisk jargong anklagades Padilla för ”tvetydighet” och ”antihistoriska attityder” och Arrufat anklagades för verklighetsskildring av ”imperialistisk typ”. Strax därefter hölls en kongress av Författar- och konstnärsförbundet i Cienfuegos, där man fattade en resolution att varje författare ”medverkar i Revolutionen genom sitt arbete, och detta innebär att uppfatta litteraturen som ett kampmedel, ett vapen mot svagheter och problem som, direkt eller indirekt, kunde hindra dess framsteg”. Ingen kubansk författare förstod vad det där betydde.

Mot slutet av år 1969 uteslöts den prisbelönade José Lorenzo Fuentes ur UNEAC på grund av sina kontakter med en mexikansk diplomat som påstods stå i CIA:s sold. Det verkade som om partiets kulturideologer var fast beslutna att tillämpa marxism-leninism till en sådan grad att man skulle förvandla Kuba till en tropisk version av en Arthur Koestler-roman om kommunistiska polisstater. 1970 upptäckte de mest ansedda romanförfattarna och lyrikerna plötsligt att inget förlag eller någon tidskrift ville ge ut deras arbeten — utan någon närmare förklaring. Detta mystiska förbud skulle fortleva in mot mitten av sjuttioalet.

Den nya officiella kursen förkunnades i en ”Deklaration”, utgiven av Första Nationella kongressen för utbildning och kultur som hölls i Havanna i april 1971, och vilket ideologiskt monstret det var när det gällde Kubas kulturliv kan man inhämta genom den publicerade texten. ”Den kulturella utvecklingen på Kuba”, sades det, måste riktas mot massorna, ”i motsats till tendensen bland eliten... Socialism skapar objektiva och subjektiva villkor som möjliggör en sann skapande frihet medan den som otillbörliga förkastar de tendenser som är grundade på ett kriterium av tygellöshet och avsedda att dölja det kontrarevolutionära gift som konspirerar mot revolutionär ideologi...

Malande på, sida efter sida, sörjde detta kultureldikt för att man, vid anställning av personal till universitet, massmedia och litterära och bildskapande institutioner, ”tog hänsyn till kandidaternas politiska och ideologiska ställning”. Selektivitet när det gällde att inbjuda utländska författare och intellektuella rekommenderades för att undvika ”närvaron av personer vilkas verk och ideologi står främmande för Revolutionens intressen”. Dessutom förklarade kongressen att ”kulturella kanaler får inte tjäna som spridare av falska intellektuella som försöker överflytta snobbism, lyx, homosexualitet och andra sociala villfarelser i den revolutionära konsten, något som står fjärran från massorna och fjärran på andemeningen i vår Revolution”. Det föreföll obegripligt att Fidel Castro kunde tolerera sådana förolämpningar mot sin älskade revolution och sin egen ideologi.

Ändå gillade Castro uppenbarligen de stränga restriktionerna mot Kubas intellektuella, för häktandet av lyrikern Heberto Padilla hade godkänts av honom. Detta ledde till att en imponerande samling av europeiska och latinamerikanska intellektuella, bland dem Sartre och García Márquez, skrev till Castro och krävde att Padilla skulle frigges. Han släpptes trettiosju dagar senare, efter att ha läst upp en självanklagelse och uppmanat andra författare att göra likadant. Trots att Padillas vänner betraktade honom som en förrädare stannade han kvar på Kuba ett decennium och arbetade som översättare av utländsk skönlitteratur. Han lämnade slutligen Kuba 1981, efter det att García Márquez hade gjort en ny personlig vädjan till sin vän Fidel. Även den lydiga UNEAC skrev ett brev till Castro och protesterade mot det långa kvarhållandet av homosexuella i arbetsbrigaderna, och de släpptes så småningom. Trots det lämnade detta kvar ett fult ärr på det kubanska samhället. Castros chockerande kulturpolitik har givit skaparkraften i hans land ett dråpslag; ännu 1986 var Kuba en tankens ödemark där

det härskade strikt självcensur. Det kan ta generationer innan Kuba kommer tillbaka till José Martí's fria kulturklimat.

Hursomhelst var Castro under 1971 synnerligen upptagen av Kubas utlandsrelationer och fick förmodligen inte tid över att personligen övervaka kulturlivet. Kontakterna med Moskva förstärktes för varje dag, men Fidel var fortfarande inte beredd att besöka Moskva. I stället utsåg han president Dorticós att bevista Sovjets kommunistiska partis tjugofjärde kongress i mars och föredrog att själv stanna i Havanna och träffa en rad viktiga sovjetbesökare. Nikolai Bajbakov, Sovjets ledande ekonomiska planeringsexpert, kom i april och premiärminister Kosygin tillbringade fem dagar på Kuba i oktober, hans andra besök hos Fidel.

Den 10 november flög Castro nonstop till Santiago di Chile för ett tiodagarsbesök som kom att vara i tre veckor. Det var hans första utlandsresa på sju år sedan hans senaste sovjetresa och han njöt oerhört av den. Det var också första gången på tolv år han återvände till Latinamerika och detta gladdede honom också mycket, som han sade till sina adjutanter ombord på det sovjetiska IL-18-jetplanet som var utrustat med säng och skrivbord. Från flygplatsen åkte Fidel in till staden, stående i en öppen bil bredvid Allende och vinkande till de väldiga folkmassor som jublade mot honom på gatorna. Efter åtskilliga dagar i Santiago gav sig Fidel ut på en långresa norr- och söderut i landet, besökte skolor och jordbruk, höll tal, beviljade intervjuer, träffade unga och gamla chilensare och trivdes uppenbarligen storartat. I staden Antofagasta på nordkusten slog han sig samman med en grupp folkmusikanter och lät ta ett foto där han står med en gitarr i handen och klappar den musiker som står närmast honom på huvudet med den lediga handen.

Nathaniel David, Förenta staternas dåvarande ambassadör i Santiago, beskrev Castros besök som ”en sjuvärdes föreställning på högsta turistiska nivå slarvigt maskerad inblandning i landets affärer och kloka kommentarer om chilenska förhållanden; det var en galaföreställning”. Fidel stannade kvar längre i Chile än hans värd hade väntat sig och Allende visste inte riktigt vad han skulle hitta på att visa honom, men det var tydligt att Castro ville ta sig en ordentlig titt på Allendes socialistiska experiment. Han reste till nio provinser, från sjöstaden Valparaiso och koppargruvorna i centrala Chile till Rio Blanco högt uppe i Anderna och Tierra del Fuego på andra sidan Magellans sund. Han talade överallt till arbetarna, höll oändliga diskussioner med studenter på idrottsplatser, diskuterade teologi med ”revolutionära präster” i Santiago, klädde sig i halmhatt och indianhatt, höll sig varm i färggranna ruana-filtar, spelade en våldsamt match baseball i Iquique, iförd en jättelik sweater, och demonstrerade att han vid fyllda fyrtiofem alltjämt var i toppform.

På hemvägen stannade Castro i Lima för att träffa Perus militära härskare, med vilka Kuba utvecklade hjärtliga relationer, sedan i Guayaquil i Ecuador för att samtala med den åldrige presidenten, José María Velasco Ibarra som en gång i tiden hade varit diktator. Castro erbjöd alla de tre länderna vid Stillahavskusten stöd för deras kontroversiella krav på en tvåhundra sjömil bred territorialgräns till skydd för fisket och fick varma applåder i utbyte. I Havanna hälsades Fidel välkommen som en hjälte efter sin långa frånvaro, men han hade redan nya utlandsresor i tankarna för det kommande året.

När Castro tänkte tillbaka på sin latinamerikanska resa många år senare sade han att han visste att CIA hade försökt mörda honom, först i Chile, sedan i Peru och Ecuador. Han berättade för en intervjuare att vapen till mördarna, som uppträdde som venezuelanska journalister med venezuelanska pass, hade kommit från amerikanska ambassaden i La Paz i Bolivia. Han tillade att dessa vapen omfattade allt möjligt, från gevär med kikarsikten till kpistar och en tevekamera med en dold pistol i: ”Den sattes till och med framför mig, men de sköt inte.”

Den 3 maj 1972 lämnade Fidel Castro Kuba ombord på sitt IL-62-jetplan för en två månader lång resa till tio länder i två världsdelar, med sitt första besök i Sovjet på åtta år som klimax. I Moskva stod han ansikte mot ansikte med den växande rysk-amerikanska avspänningen när

han kom dit exakt en månad efter det att hans ärkefiende, Richard Nixon, hade rest därifrån. Medan Nixons närvaro i Kreml hade resulterat i undertecknandet av det först SALT-avtalet, överenskommelsen om kärnvapenbegränsning, resulterade Castros resa i att Kuba anslöt sig till Rådet för ömsesidigt ekonomiskt bistånd (CMEA), den gemensamma kommunistiska marknaden, mer känd under beteckningen Comecon. Genom anslutningen till Comecon blev Kuba fullvärdig medlem av det världsomspännande ekonomiska system som omfattade Sovjetunionen, de sex europeiska kommunistländerna, Yttre Mongoliet och Vietnam. Ryssarna var mycket skickliga i att samtidigt förhandla med motståndare och vänner, även när dessa, som fallet var med Förenta staterna

och Kuba, var inbördes dödsfiender. Fidel erhöll också en sovjetisk marskalk-sabel som en extra hedersbetygelse och naturligtvis fällde han inga officiella kommentarer om Brezjnevs och Nixons omfamning föregående månad. Han hade blivit en mycket erfaren revolutionär och en framstående utövare av personlig diplomati.

Castros återförening med den sovjetiska utrikespolitiken omfattade hans erkännande (i varje fall offentligt) att tiden för krigföring modell Sierra Maestra var förbi och att sociala förändringar i Latinamerika måste genomföras med mindre våldsamma medel, vilket ryssarna hela tiden hade hävdad. De ansåg fortfarande att Castros seger 1958 i grund och botten hade varit en abnormitet som berodde på hans egen personlighet och speciellt kubanska förhållanden och att något sådant inte kunde upprepas någon annanstans. Det är tänkbart att Castro inte hade frångått sina personliga revolutionära dogmer, men ändå måste även han finna sig i de nya realiteterna i världsdelen. Efter Che Guevaras död hade den romantiska auran bleknat (Camilo Torres, den revolutionäre colombianske präst som Castro hade träffat 1984, hade dött i sitt eget gerillakrig, och den peruanske rebeldiktaren Hugo Blanco hade tagits till fånga) och detta hade tvingat Fidel att tänka om i sin strategi. Valet av Allende i Chile och förekomsten av vänsterinriktade, reformistiska generaler i Peru bekräftade behovet av nya trender. Castro var alltför intelligent för att bortse från detta när han utstakade Kubas politiska kurs; bistånd vid resningar skulle inskränkas endast till sådana situationer där det redan rådde revolutionära betingelser.

Till följd härav sågs Castro under sjuttioalet koncentrera sig på att få ett slut på den diplomatiska och politiska isoleringen, och han nådde goda resultat. Besöken i Chile, Peru och Ecuador resulterade i nya vänskapskontakter för Kuba på den sydamerikanska västkusten. Argentina, Colombia och Venezuela återupptog diplomatiska förbindelser med Kuba, vilket kom den venezuelanske gerillaledaren, Douglas Bravo, att offentligt anklaga Fidel för förräderi på samma sätt som Fidel tidigare hade anklagat venezuelanska kommunister för att förråda Bravo. Han fick goda kontakter med Panama, Jamaica, Barbados, Bahamas, Trinidad och Tobago i den vitala båglinjen mellan Centralamerika och Karibien när han insåg att hans tretton år gamla revolution inte längre krävde ett säkerhetsnät av andra revolutionära stater runt Kuba som skydd. Sovjetunionens beskydd vari varje fall långt viktigare. Undan för undan började Castro återinträda i latinamerikanska organisationer, sådana som Förenta nationernas Ekonomiska kommission för Latinamerika (ECLA). Organisationen av Amerikanska stater (OAS) beredde sig på att upphäva de diplomatiska och handelsmässiga sanktioner mot Kuba som hade etablerats i början på sextioalet. Slutligen spelade kubanerna en viktig roll i organiserandet av SELA, en ny regional ekonomisk enhet. De var inte längre parias.

Nu satte Castro igång med att vidga sina vänskapskontakter i Afrika, med vänskapsbesök i Guinea, Sierra Leone och Algeriet. Det var första gången han var där. Kuba hade varit starkt engagerat i Afrika alltsedan revolutionens första dagar; Che Guevara var det viktigaste sändebudet till kontinenten tills han försvann från den politiska scenen 1965. Kubanerna hade kämpat för Algeriets självständighet sedan 1959 och skickat militärt och medicinskt bistånd till Nationella befrielsefronten (FNL) som slogs mot fransmännen 1960 och sände senare bataljoner ur Rebellarmén för att hjälpa det nyss självständiga Algeriet i dess gränskrig med

Marocko 1963. På sextioalet fanns det kubanska militärdelegationer i Algeriet, Ghana, Kongo (Brazzaville) och Guinea, och senare i Ekvatorialguinea, Somalia och Tanzania. Castros besök i Sierra Leone följdes av ankomsten av en styrka från Rebellarmén som skulle hjälpa staten med militärutbildningen.

Liksom Che Guevara trodde han att Afrika var den kommande skådeplatsen för stora revolutionära förändringar med Kuba som vägvisare och föregångare. Eftersom en stor del av Afrika antingen nyligen hade avkolonialiserats eller fridfullt beredde sig på självständighet (eller att kämpa för den som frihetsrörelser gjorde i de portugisiska kolonierna), såg Castro en enastående möjlighet för Kuba att utöva revolutionärt inflytande. Och afrikanska nationalist, mestadels vänsterinriktade, välkomnade kubanerna: Kubas kulturella ursprung var delvis afrikanskt och den afro-kubanska traditionen hade starka rötter. Kubanerna erbjöd det perfekta alternativet till både amerikansk och rysk ”imperialism” och slutligen var Kuba en tredje världen systemation med en segerrik revolution bakom sig.

Vid den tidpunkt då Castro satte sin fot på afrikansk mark fanns det ingen vänsterorienterad regering eller frihetsrörelse som inte hade kubanska kontakter av något slag. Afrikaner utbildades av kubaner i allt, från medicin till militär organisation i sina egna länder eller i skolor eller på läger i Kuba och på Ungdomsön. Fidel planerade för framtiden och insåg instinktivt att Kuba kanske skulle komma att spela en avgörande roll i delar av Afrika; detta i sin tur gav honom och Kuba internationell betydelse utanför Latinamerika. Förutom Bolívars dröm i hans egen världsdal strävade Castro nu efter ledarskap över tredje världen.

I Conakry i Guinea fann han en medrevolutionär i president Ahmed Sekou Touré som till en folkmassa som hälsade Castro välkommen på en idrottsplats sade: ”Kuba är Latinamerikas ljus.” Deras samtal tjänade till att samordna Kubas stöd till gerillarörelser mot det portugisiska kolonialstyret och mot Sydafrika; Guinea var en naturlig transitpunkt från Kuba till det afrikanska kontinenten. Aktivt stöd till afrikansk gerilla passade Castros (och ryssarnas) tankebanor därför att antikoloniala ”nationella befrielseörelser” var inkopplade; Chrusjtjov hade varit en varm talesman för sådana rörelser Fidel startade sin guineafärd klädd i sin vanliga olivgröna fältuniform, men andra dagen bytte han till den guianska nationaldräkten med vita byxor och en vit kortärmad jacka, knäppt under skägget; han behöll sina svarta marschkängor, den gröna mössan och patronbältet, vilket tillsammans gjorde ett imponerande intryck. Han älskade att pröva sina värdlands klädsel, vilket i sin tur älskades av lokalbefolkningen. Sekou Touré förlänade Castro orden Trohet mot folket. De *compañeros* som Castro hade med sig till Afrika och som gav honom goda råd om vad man borde syssla med i regionen, var: Juan Almeida, den svarte vicepresidenten och förutvarande stabschefen i Rebellarmén; Manuel Piñeiro Losada, hans närmaste rådgivare i underrättelsefrågor och kontaktman med revolutionära rörelser; Arnaldo T. Ochoa Sánchez, en officer av den nya generationen som snart skulle leda kubanska stridsförband i Angola; och Raúl E. Menéndez Tomassevitch, Raúl Castros ställföreträdare i gerillakriget och nu den främsta experten på upprors- och gerillarörelser.

I Sierra Leone tillbringade Castro en dag tillsammans med president Siaka Probyn Stevens, en relativt moderat politiker, återvände sedan till Conakry för ytterligare samtal med Sekou Touré. I Algeriet befann sig Fidel åter i en varmt revolutionär omgivning och besökte under tio dagar det land som Kuba hade bistått i dess självständighetskrig. Hans gamle vän Ahmed Ben Bella hade störtats av Houari Boumedienne, men Castro fick god kontakt med den nye presidenten. Som en socialistisk och revolutionär stat var Algeriet Kubas äldsta och bästa allierade på samma gång som en viktig länk både med Afrika och med arabvärlden. På samma sätt hade Algeriet en militär anknytning till Sovjetunionen som utrustade dess armé och Castro och Boumedienne kunde alltså dela sina tredjevärldsåsikter när det gällde ryssarna, inte alltid smickrande åsikter. Algeriet var ett revolutionärt planerings- och intrigcentrum för Afrika, och Fidel ägnade mycken tid åt detta ämne, finslipade sina tankar om ”antikolonistisk

kamp” i tal efter fal. Slutligen var Boumedienne oerhört viktig för Castro som huvudledare för Alliansfria rörelsen, vilken Fidel hoppades dominera.

Från Algeriet tog Sovjets jetplan Castro över Medelhavet, tvärsöver Italien, Adriatiska havet och Jugoslavien, till Sofia i Bulgarien. Detta var hans introduktion i icke-sovjetiska europeiska kommuniststater, av sina bakdantare kallade ”satellitstater”, och detta var förmodligen en lärorik upplevelse för Fidel som representant för den kubanska varianten av sovjetstött kommunism. Han lade sig omedelbart till med den obligatoriska ”broderliga” vanan att varmt omfamna de lokala ledarna, men i Bulgarien och i hela det övriga Osteuropa väckte Castro äkta intresse och uppseende bland de förväntansfyllda folkskaror som hälsade honom på gator och torg i de gamla städerna. För sin del blev Fidel fascinerad av att upptäcka gamla kulturer bakom nya men marxistiskt skraddade mantlar.

I Sofia var han gäst hos Todor Zhivkov, den bulgariske ledaren. Han hade suttit vid makten längre än någon annan kommunist i Europa (med undantag för den självvalt isolerade Enver Hoxha i Albanien) och ifrågasatte aldrig Sovjets visdom. Castro skrudade sig i galauniform för officiella funktioner och en konsert men verkade betydligt lyckligare när han klädd i grå överdragskläder spelade basket i ett armélag mot ett civilt lag. Han bevistade pliktskyldigast militärmanövrer och fick som gåva en bulgarisktillverkad AK-47-kpist och en antik pistol från bulgariska partisaner; hans privata vapensamling växte medan han färdades omkring i världen.

Från Sofia flög den kubanske ledaren till Bukarest för att träffa den rumänske presidenten Nicolae Ceausescu, också han en kommunistisk mästare i överlevnadens konst men en man som gick sina egna vägar i utrikespolitiken. Det måste ha förbryllat Fidel att Ceausescu, närmaste granne till Sovjetunionen, hade lyckats spjärna emot ryssarna på nästan alla områden så länge. Han vägrade att bryta förbindelserna med Israel efter mellanösternkriget 1967 (till skillnad från alla andra i östblocket), han bibehöll utpräglat vänskapliga kontakter med kinesiska och jugoslaviska kommunistiska kättare och han fördömde uppriktigt den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien som kom fem dagar efter hans besök i Prag (han vägrade också att låta rumänska trupper delta i den ”broderliga” handlingen). Att sätta sig upp mot Moskva hade inte blivit någon större framgång för Fidel, men gemensamt med Ceausescu hade han sin lidelse för total intern samorganisation och en oförmåga att få arbetare att nå tillfredsställande resultat. Fidel inhämtade kanske inte Ceausescus hemliga recept för utrikespolitiken; han märkte emellertid att Rumänien producerade ypperligt vin (en sak som intresserade honom) när han drack det direkt ur en vinlägel.

I Ungern fick Castro ytterligare nya intressanta erfarenheter av kommunismen. Han kom till Budapest tjugofem år efter det att sovjetiska stridsvagnar hade förintat antikommunistiska ”frihetskämpar” (detta uttryck myntades 1956 i Budapest) och fann ett land med en betydande grad av självständighet gentemot ryssarna på det inrikespolitiska planet och ett påfallande välstånd på grund av marknadsreformer. Detta var det slags reformer som Tjeckoslovakien hade försökt ta efter och utvidga före invasionen 1968 och som Castro i ett tal hade fördömt så hårt. Vilket intryck de ungerska prestationerna än hade gjort på Castro förblev han lika mycket en motståndare till tankar på marknadsekonomi 1986 när han kritiserade experimentet med en viss fri marknad för jordbruksprodukter. Under Janos Kadar som hade styrt Ungern sedan upproret levde landet i påtaglig politisk och kulturell avspänning inom det kommunistiska systemet. Tydligen ville Castro inte efterbilda en sådan hållning heller. Från Budapest tog han med sig hem en sabel från frihetskriget 1848 och ett automatgevär modell AK-47.

Så gick färden till Polen och ännu en typ av europeisk kommunism. Detta var en nation med lidelsefullt antiryska (numera antisovjetiska) traditioner, en mäktig katolsk kyrka, en västorienterad kultur, minnen av den fruktansvärda förödelsen under kampen mot nazisterna

under kriget — och med ett skrämmande korrumpert och odugligt kommunistiskt parti. Partiet hade så grundligt kommit på kant med arbetarna att det, trots mycket påtagliga förbättringar ifråga om utbildning, sjukvård och levnadsstandard, hade ägt rum våldsamma resningar. Den senaste hade inträffat för bara två år sedan i Gdansk, hamnstaden, där armén och polisen hade måst öppna eld mot upproriska arbetare och dödat och sårat åtskilliga.

När Castro kom till Warszawa rådde ett relativt lugn mellan stormbyarna. Polen var det enda kommunistiska land där det fanns en uttalad — och tolererad — intern politisk opposition och ett levande och rikt kulturliv som till stor del hade sin grund i detta fenomen. Naturligtvis kom den politiska oppositionen inte i kontakt med Castro och han skulle förmodligen ha tagit avstånd från författare och konstnärer för vilka uppbyggandet av socialismen inte var den enda skapande ambitionen. Trots Fidels rika intellektuella utrustning var den politiska och kulturella barriären mellan de båda nominellt kommunistiska staterna alltför stora för att kunna överbryggas. Visiten var alltså en standardaffär även om Fidel som vanligt förgyllde den med sin personlighet och sina attityder. En kväll tog han en promenad till torget i Warszawas gamla stad där han stannade för att prata med en blomsterförsäljare och titta in på en källarnattklubb där han lovade de unga ägarna att skicka en uppstoppad krokodil från Zapata på Kuba. Ungdomarna älskade honom. Denna kväll skickades ett meddelande från Warszawa från en amerikansk nyhetsbyrå att Castro hade fått en hjärtattack, och Fidel förklarade skummande av vrede att detta var ytterligare en provokation från CIA:s sida i avsikt att störa ordningen på Kuba — vilket förmodligen var sant.

I kolgruvedistriktet i Schlesien satte Castro på sig den traditionella svarta dräkt som är gruvarbetarnas och fick en medalj av dem. ”Om min resa fortsätter på det här viset kommer jag till sist att ha fler medaljer än Arbetets hjälte”, sade han till gruvarbetarna, vilket renderade honom skratt och applåder. Han mötte betydligt mindre entusiasm när han ropade ”Leve det röda Schlesien”. Alltjämt iförd gruvarbetarmunderingen gjorde Fidel samma dag ett besök i Auschwitz och Treblinka. I Auschwitz skrev han i gästboken: ”Kapitalistisk och imperialistisk ideologi kunde nå sådana ytterligheter... Det jag har sett i dag erinrar mig om vad amerikanerna nu gör i Vietnam.” I Krakow spelade Fidel baseball i ett universitetslag. I Gdansk besökte han Leninvarvet (där Solidaritet skulle födas åtta år senare) och följde sedan general Jaruzelski, försvarsministern (som skulle krossa Solidaritet) på en manöver i kustområdet.

Den 13 juni anlände Fidel Castro till Ostberlin, men det är föga troligt att han visste att detta var nittonårsdagen av östtyska arbetares och studenters uppror mot kommuniststyret. Sovjetiska stridsvagnar hade slagit ned detta första efterkrigsuppror i Östeuropa 1953, ett nu glömt datum. Castro som mottogs av den östtyske ledaren Erich Honecker besökte ett mycket välmående kommunistiskt land, gränsande till västvärlden även i det delade Berlin. Han fördes till Branderburger Tor på mittlinjen mellan de båda halvorna av Berlin, och han kunde inte ha undgått att se Berlinmuren som östtyskarna hade uppfört 1961. Han nämnde inte muren i ett tal till östtyska gränsvakter,

men han jämförde den berlinska gränszonen med Förenta staternas marinbas i Guantánamo som en utländsk enklav. I Merseburg gick Fidel på gatan hand i hand med skolbarn, och i Moritzburg Schloss var han gäst hos kommendanten för den sovjetiska armédivision som var stationerad nära Ostberlin. Där skildrade han i ett tal utnyttjandet av sovjetvapen i striderna i Grisbukten. Castro berättade 1984 för mig att Osttyskland var det land han mest beundrade i öst; liksom Kuba måste det föra en tillvaro som granne till en fiende.

I Tjeckoslovakien, vars ockupation Castro fyra år tidigare hade försvarat och lovordat, mottogs han synnerligen hjärtligt av Gustav Husak, kommunistiska partiets generalsekreterare, den man som hade ansvaret för att ”normalisera” situationen enligt Kremls önskemål. Husak förlänade Castro Vita lejonorden. Det ärevärdiga Karlsuniversitetet där

Pragvårens frihetsanda hade fötts bland dess filosofer utnämnde honom sedan till doktor *honoris causa* vid dess juridiska fakultet. I svart mantel och hatt och mot en praktfull medeltida bakgrund tog Fidel Castro, revolutionens filosof, tillfället i akt att ge åhörarna en lektion i hans Rörelses ideologiska historia. Han rörde om begreppen ännu en gång när han förklarade att Moncada-programmet av 1953 ”ännu inte var ett socialistiskt program”, även om det hade kallats så på Kuba alltsedan 1961 när Fidel förklarade att hans revolution var socialistisk till sin karaktär. Han sade emellertid: ”Den revolutionära processen på Kuba är en bekräftelse på den utomordentliga styrka som utgår från Marx, Engels och Lenins idévärld.” Och under en timme belönade denne intellektuellt och oratoriskt sällsynt begåvade man ett av världens främsta universitet med en tröttande recitation av marxist-leninistiska banaliteter, lovord till Sovjetunionen och fördömande av ”imperialismen”.

Castro landade i Moskva den 26 juni. Det var tredje gången han var här och han skulle stanna under två avspända veckor. Detta markerade slutet på ett decennium av missförstånd mellan Kuba och Sovjetunionen, ett faktum som underströks av närvaron av Brezjnev, Kosygin och Podgornij på flygplatsen Vnukovo-2 och av att Fidel dagen därpå fick motta Leninorden. Bortsett från hans sammanträffanden med Kremles toppmän konfererade Castro med försvarsminister Gretsjo och Sovjetunionens generalstab då han på nytt underströk vikten av militär samverkan. Han besökte fyra sovjetiska städer, rymdforskningscentret, en flygplansfabrik och lantbruksskolor, så dags tydligen helt hemmastadd i Sovjetunionen. Han flög hem den 5 juli, och Kubas medlemskap i CMEA, den kommunistiska gemensamma marknaden, kungjordes sex dagar senare.

De internationella relationerna fortsatte att ge Castro mycket att bestyra under 1972 och en stor del av 1973 medan den bräckliga ekonomin där hemma tycktes få mindre andel av hans uppmärksamhet.

I december 1972 kom Salvador Allende på besök till Kuba för att träffa Fidel och de tillbringade några angenäma dagar i solen under samtal och motorbåtsutflykter. Detta skulle bli sista gången de träffades.

Den 18 september var Castro på nytt i Moskva för en vecka då han hjälpte till att fira femtioårsdagen av Sovjetunionens grundande. Under den veckan lyckades han träffa fem olika ekonomiska och tekniska biståndsavtal med ryssarna. Sålunda fick Kubas skuld på cirka fyra miljarder dollar stå orörd helt och hållet till 1986 — bokstavligt talat ett moratorium på femton år — och kubanerna skulle sedan ha tjugofem år på sig att betala igen det. De förväntade underskotten för den kubanska handeln åren 1973 och 1974 (fortfarande kunde man inte producera tillräckligt med socker) skulle täckas genom separata krediter. Volymen i varuutbytet mellan 1973 och 1975 ökade snabbt fast inga siffror uppgavs, vilket helt enkelt innebar mer sovjetiskt bistånd till den haltande kubanska ekonomin. Extra krediter om 390 miljoner dollar var öronmärkta för ekonomisk utveckling. Och Moskva gick med på att ”betala” ännu mer för kubanskt socker och nickel så att den existerande skulden skulle öka i långsammare tempo. Tillbaka i Havanna skisserade Castro dessa avtal i ett tal den 3 januari 1973, och han fällde den kommentaren att förhållandet mellan Kuba och Sovjetunionen var ”en idealbild av sant broderliga, sant internationalistiska och sant revolutionära relationer”.

Detta var ingen överdrift. Vid mitten av sjuttioalet var Kuba mottagare av cirka hälften av Sovjets totala bistånd till tredje världen däri inräknat Vietnam, på samma gång som förmodligen halva det militära biståndet till dessa länder. Eftersom sovjetisk och kubansk utrikespolitik i allt större utsträckning följde samma linje i belysningen av förändrade villkor runt om i världen — och inte därför att Moskva tvingade Castro att följa denna linje som man gjorde 1968 — kunde Fidel odla sina kontakter med tredje världen efter behag. Han var redo att stärka den internationella ställning som han i påtaglig grad hade förlorat efter 1962 års kärnvapenkras och efter Che Guevaras död. Han levde därför bokstavligt talat i den bästa av

världar.

I detta avseende borde det inte förvåna amerikanerna (som det verkar ha gjort) att Castro inte hade en tanke på att byta ut sina relationer med Sovjet mot relationer med Förenta staterna. Han vet att ingen amerikansk regering (eller kongress) skulle ge honom det slags massiva bistånd ekonomiskt och militärt som har får från Sovjet — utan att det egentligen ställs några frågor. Dessutom förstår han att Förenta staterna skulle kräva att han avstod från sitt kommunistiska system och sin politik mot tredje världen för att få ens minimalt bistånd. Gång på gång, i offentliga uttalanden och i privata samtal, framhåller Castro att bortsett från politiska och ”moraliska” skäl skulle det inte finnas någon praktisk anledning att avstå från vänskapen med ryssarna — även om denna vänskap sätts på mycket hårda prov. Det skulle förvisso passa honom att ha fördelaktiga handelskontakter med Förenta staterna i samma grad som andra arrangemang som främjar öns ekonomi men inte till priset av att avstå från alliansen med Sovjet, en eftergift som länge varit ett amerikanskt villkor för att avbryta sanktionerna mot Kuba. Han förundrar sig privat över att amerikanska tjänstemän och politiker är så naiva att de tror att Washington skulle göra honom en tjänst genom att upprätta relationer med Havanna med grundläggande förbehåll. Det är helt enkelt ett perspektiv som fortfarande undgår de flesta amerikaner och detta är anledningen till att alla Washingtons försök i det förflutna inte har lett någon vart — med undantag för uppgörelser av icke-politisk natur.

Med fria händer i tredje världen började Castro koncentrera sig på den (bortsett från hans latinamerikanska intressen) med stort allvar i början på sjuttioalet och gjorde den till ett centralt motiv i den kubanska utrikespolitiken för de följande åren. Efter sitt första besök i Afrika 1972 stannade han på väg till Moskva i Marocko och träffade kung Hassan, för hans ärende, vänskap med det socialistiska Algeriet, uteslöt inte kontakt med den marockanska monarkin. I september 1973 bevistade Castro De alliansfria staternas kongress i Algeriet där han blev bekant med de flesta av tredje världens ledare, skaffade sig goda vänner bland dem och gjorde ett mycket gott intryck — även om han fick motta kritik för att han försvarade Sovjetunionen mot anklagelsen att vara lika ”imperialistisk” som Amerika.

Castro flög sedan till ett bombhärjat Hanoi på sitt första besök till Vietnam. Han kände en speciell frändskap med detta land som var ett samma slags offer som Kuba för Förenta staterna. Fredsfördraget hade undertecknats i januari och Amerika var nu ute ur kriget. Detta var också hans första besök i Asien, men Fidel hade ingen lust att resa till Kina, en fiende till hans ryska och vietnamesiska vänner. Han var i Hanoi den dag då Salvador Allendes regim störtades vid en militärkupp och den chilenske presidenten mördades i sitt palats. Med Allendes död förlorade Castro en nära vän och en vital latinamerikansk bundsförvant.

Fidel Castro fick den yttersta hedersbevisningen av Sovjetunionen — och ännu ett erkännande av sin internationella status — när Leonid Brezjnev kom till Havanna den 28 januari 1974. Aldrig förr hade Sovjets högste ledare besökt Latinamerika — och denna resa gällde speciellt Kuba och utgjorde inte en del av en längre resa.

Brezjnev var Castros gäst en vecka och gjorde honom den speciella äran att resa till Santiago och titta på de förutvarande Moncadakasernerna (nu en skola) som Fidel och hans rebellstyrka hade anfallit den 26 juli 1953 varigenom den kubanska revolutionen rullat i gång. Sedan körde han med Fidel till den närbelägna gården El Siboney där rebellerna hade samlats natten före anfallet. Detta var Castros slutgiltiga rättfärdigande: ryssarna skulle aldrig mer kalla detta ett ”jippo” eller ett ”äventyr”, eftersom de nu erkände det marxistiskt berättigade i *Fidelistas* företag. I Havanna talade Brezjnev och Castro till en miljon kubaner vid ett massmöte utanför Revolutionspalatset, samlade kring José Martí staty, och undertecknade sedan en bombastisk kubansk-sovjetisk ”principdeklaration”. I sitt tal till Brezjnev bekräftade Castro faktiskt åsikten att han var Kremles talesman i Den alliansfria rörelsen: ”Som vi har hävdad på De

alliansfria staternas kongress i Algeriet innebär Sovjetunionens själva existens en broms på de militaristiska äventyrligheter som präglar den imperialistiska världens aggressiva krafter; utan denna broms skulle de redan ha kastat sig in i ett nytt försök att splittra vår planet, och de skulle inte ha tvekat att invadera länder som innehar olja eller andra viktiga råvaror. ”

En vändpunkt i tredje världen för Afrika och de revolutionära rörelserna var vänsterinriktade officerares störtande av diktaturen i Portugal i april 1974. En av dessa unga officerares första åtgärder var att kungöra slutet på Portugals hopplösa och ruinerande kolonialkrig och att så snart som möjligt utlova självständighet åt Angola, Mozambique, Guinea-Bissau och Cape Verdeöarna. Det viktigaste av dessa krig utkämpades i Angola, och i januari 1975 undertecknade militärregeringen och de tre rebellgrupperna Alvoravtalet (så kallat efter den stad i vilket avtalet undertecknades) varigenom Angola tillförsäkrades självständighet den 11 november.

Eftersom Castro hade varit nog förutseende att stödja det marxistiska MPLA, den angolanska befrielse rörelsen, när han först träffade Agostinho Neto på sextioalet, befann sig Kuba i ett sällsynt utgångsläge när det gällde att utöva ett avgörande inflytande på Angolas öde. Detta i sin tur gjorde kubanerna till den viktigaste utländska makten i afrikansk militärpolitik, först i Angola och sedan i Etiopien — ett tillstånd som rådde ännu i slutet av åttiotalet. Fidel Castro upphöjdes i kraft härav till rangen av den utom all fråga högste ledare som övervakade stridshandlingarna i Afrika och Centralamerika; han påtog sig ansvaret för att formulera tredje världens ekonomiska politik och blev naturligtvis i allt högre grad en mardröm för Förenta staterna. På samma gång stod Castro på tröskeln till att de facto omforma sin revolution till en bestående och konstitutionell kommunistisk institution. Han hade nyss blivit femtio år gammal.

Kapitel 3

Tvärtemot en allmänt spridd uppfattning var det Fidel Castros idé — förvisso inte ryssarnas — att sätta in kubanska stridande förband i inbördeskriget i Angola på helt förutsättningslös basis. 1986 vidtog det andra decenniet av massiv kubansk militär närvaro där. Över tvåhundra tusen man var i skilda perioder verksamma i Angola under det första decenniet, och Castro har utfäst sig att växelvis sätta in ytterligare tvåhundra tusen man om så skulle erfordras. Men trots vad Fidel själv har försäkrat var det inte Sydafrikas väpnade intervention i det angolesiska inbördeskriget som fick honom att sända sina trupper till Angola. Sanningen är den att Castro kom före alla andra och först blandade sig i konflikten i ett imponerande utspel av instinkt, fantasi och djärvhet.

Efter Alvoravtalet bröt det angolanska inbördeskriget ut mellan MPLA och de två rivaliserande rörelserna. Dessa var FNLA (”Nationella fronten för Angolas befrielse”), ledd av Holden Roberto och stödd av Förenta staterna, Zaire, Kina och Sydafrika, och UNITA (”Nationella unionen för total befrielse av Angola”), ledd av Jonas Savimbi och stödd av Förenta staterna och Sydafrika. FNLA och UNITA var tydligt antikommunistiska. Egendomligt nog drog Sovjetunionen in sitt bistånd till MPLA eftersom man inte litade på dem, politiskt och militärt, och Castro var deras ende trogne vän. Han hade utbildat MPLA-officerare på Kuba, och när den interna maktkampen slog ut i full låga skickade han lugnt 250 militära rådgivare för att organisera MPLA-styrkorna, i maj 1975. Samtidigt i Brazzaville sammanträffade Flavio Bravo, en av bröderna Castros äldsta kommunistiska vänner och nu en högt uppsatt man inom regeringen, med MPLA:s ledare Agostinho Neto.

I juli begärde MPLA utvidgad hjälp när både FNLA och UNITA började växa sig starka genom vapenleveranser från Förenta staterna och rådgivning (CIA rapporterades ha förbrukat 31 miljoner dollar som hjälp till antikommunistiska fraktioner 1974 och 1975, tills kongressen stoppade detta förstuckna bistånd). I augusti tog sig sydafrikanska och portugisiska lego-

soldater genom Namibia in i södra Angola för att skydda ett kraftverk vid gränsen mot anfall från MPLA. Alla tycktes vara inblandade mot MPLA i Angola, medan kubanerna var deras enda men allt starkare bundsförvanter. I slutet av september och början av oktober lossade tre kubanska lastfartyg militär utrustning och vapen till Angola och försenade började sovjetiska vapen anlända till Brazzaville. I början av oktober fanns det cirka 1 500 kubaner i Angola. Den 23 oktober trängde en stor sydafrikansk styrka in i Angola i ”Operation Zulu”, och Kuba svarade med att landsätta luftburna styrkor i ”Operation Carlota”. En fullt stridsutrustad kubansk expeditionskår sändes med Cuban Airlines plan via Conakry i Guinea (Fidels vän president Sekou Touré samordnade operationen). Först försökte de kubanska planen tanka i Barbados och Trinidad utan tillstånd, när sedan de andra länderna vägrade tillät Guyana dem att tanka.

Det är inget tvivel om att kubanerna räddade MPLA undan förintelse. De hjälpte dem att besegra sina fiender i det avgörande slaget om järnvägsknutpunkten Benguela den 5 november och säkrade intagandet av Luanda, hotat av Holden Robertos FNLA — vid tidpunkten för Angolas självständighet den 11 november. Castro hade femtontusen man i Angola i februari 1976 och Organisationen för Afrikas enhet erkände MPLA som regering. Castro sade att kubanska styrkor skulle stanna kvar i Angola så länge MPLA behövde dem — de fanns kvar där tio år senare när den angolanska regimen inte ensam förmådde överleva anfällen från Jonas Savimbis UNITA, massivt och öppet understödda av Sydafrika. Ironiskt nog var det kubanska förband som på grund av sin disciplin fick bevaka det amerikanskägda Gulf Oils anläggningar i den norra provinsen Cabinda i Angola. Sedan köpte Sovjetunionen lugnt oljan från Gulf ute på öppna havet (genom en mäklare i Curaçao) varefter tankfartyg seglade till Kuba. Det var mycket billigare för ryssarna att skeppa åtminstone en del av oljan från Cabinda i stället för från Svarta havet. Den ironiska slutklämmen var att när sydafrikanska kommandostyrkor 1985 försökte spränga Gulf Oils anläggningar fick Castro ett offentligt vredesutbrott.

De militära operationerna i Angola bevisade att Kuba och Sovjetunionen smidigt kunde samordna militära företag i Afrika — och förmodligen överallt i tredje världen — genom snabbt insättande av kubansk personal med handeldvapen och samtida (eller förberedda) leveranser av tunga sovjetiska vapen. Det är emellertid nonsens att (som amerikanska regeringar har gjort) påstå att deras förband beordrades till Angola av ryssarna, att de utgör ”Sovjetimperiets gurkhas”. Om kubanska och sovjetiska intressen i Angola och senare i Etiopien uppenbarligen har sammanfallit är det inte troligt att Moskva ens försökte ”kommendera” dit kubaner. Det skulle inte fungera i praktiken och, framför allt, det finns klara vittnesbörd om att alltsammans var Castros idé från första början.

Det fanns ingen anledning att betvivla Castros sanningsenlighet när han i en teveintervju 1977 sade till Barbara Walters att ”ni skall inte tro att Sovjet var i stånd till att kräva att Kuba skulle skicka en enda man till Angola... Det är något helt främmande för Sovjets relationer med Kuba och för Sovjets sätt att uppträda. Ett beslut i den riktningen kunde uteslutande tas av vårt parti och vår regering, på vårt eget initiativ och på begäran av angolanska regeringen... Sovjet tillfrågade definitivt inte oss. De sade aldrig ett enda ord om något sådant. Det var helt och hållet ett kubanskt beslut.” Han tillade: ”Vi beslöt att skicka det första militära förbandet till Angola för att kämpa mot sydafrikanska trupper. Detta är anledningen till att vi fattade beslutet. Om vi inte hade gjort denna insats är det mycket sannolikt att Sydafrika skulle ha intagit Angola.”

Castros förnekande av att Moskva skulle ha påverkat honom att gå in i Angola bestyrks av Arkadij Sjevtjenko, en högre sovjetdiplomat som hoppade av till USA 1978. Sjevtjenko skrev i sina memoarer att när han 1976 frågade ställföreträdande utrikesministern Vasili Kuznetsov ”Hur lyckades vi övertala kubanerna att skicka sina förband?” hade Kuznetsov ”skrattat”. Sjevtjenko tillade att ”efter att ha bekräftat att Castro agerade på egen hand när han skickade

cirka 20 000 man till Angola berättade Kuznetsov för mig att tanken på en militär operation i stor skala hade sitt ursprung i Havanna, inte i Moskva. Det var förbluffande information. Som jag längre fram upptäckte var detta också faktiskt en hemlighet i vår huvudstad.”

När jag förde Angola på tal vid ett samtal med Castro i januari sade han att ”angolanerna bad oss om hjälp, och vi gav dem hjälp, med stor möda och stora uppoffringar... Angola invaderades av Sydafrika som är föremål för hela världens förkastelsedom... Därför kunde vi inte göra annat än hjälpa. Angola mot en sydafrikansk invasion... I de fall där vi har givit hjälp, utanför Latinamerika, har det varit till länder som blivit angripna. Det är inte fråga om aktioner mot regeringar där, oavsett vilka regeringar det är frågan om. Vi hjälpte folket i de portugisiska kolonierna som alla andra hjälpte dem och som FN hjälpte dem. Vi slogs mot Sydafrika när FN fördömde Sydafrika för aggression i Angola; vi hjälpte Etiopien när landet utsattes för en invasion som hade till målsättning att krossa landet.” Castro betonade också att liksom i Nicaragua gav kubanerna Angola betydande hjälp i fråga om hälsovård, utbildning och tekniskt bistånd förutom militärt bistånd. Det är en unik princip, accepterad av angolaner, etiopier, nicaraguaner och andra i tredje världen därför att den härstammar från ett land tillhörigt tredje världen.

Samtidigt som Kuba engagerade sig i Angola kom Fordadministrationen fram till att tiden kanske var inne att förbättra relationerna till Fidel Castro. Tanken kom från utrikesminister Henry Kissinger som inte trodde att den gryende rivaliteten i Angola skulle hindra något slags samförstånd med Kuba efter nära femton år av brutna kontakter och ständig fientlighet. Kissinger hade lyckats få en öppning mot Kina (och en nixonresa till Peking) mitt under Vietnamkriget, och han ansåg det möjligt att etablera en dialog med Castro. Den sovjet-amerikanska avspänningen blommade för fullt — vilket framstod som ännu en fördelaktig faktor när det gällde att närma sig kubanerna. Dessutom hade Kissinger fullgoda skäl att tro att Castro skulle bli intresserad. Vad han inte kunde förutse var den slutliga omfattningen av Kubas engagemang i Angola.

Innan någon åtgärd vidtogs arrangerade utrikesdepartementet en rad förtroliga samtal med kubanska diplomater i Förenta nationerna för att sondera Havannas reaktioner inför presumtiva samtal, och de svar man fick lät uppmuntrande. Man visste att Castro när det passade honom kunde visa flexibilitet beträffande vissa sidor av förhållandet till Förenta staterna — han tillät ett återupptagande av emigrationen till fastlandet, vilket innebar utflyttning av 250 000 kubaner mellan 1965 och 1973 och fick till stånd en överenskommelse med Washington om åtgärder mot flygplanskapare 1973. Nu ville Kissinger få reda på hur mycket längre den kubanske ledaren var beredd att gå. I ett tal i mars 1975 underströk han att det inte ”låg något värde i ständig antagonism” mot Kuba. I maj godkände han ”hemliga förhandssonderingar” genom vilka Castro underrättades om att Förenta staterna övervägde att selektivt avskaffa sanktionerna mot Kuba och dra in flygspaningsverksamheten över ön under de preliminära kontakterna.

Den 29 juli anslöt sig Förenta staterna till en majoritet av OAS-medlemmar vid en konferens i San José i Costa Rica, för att avskaffa det kollektiva embargot på ekonomiska och politiska kontakter med kubanerna. På detta följde rätt omfattande hemliga underhandlingar med kubanska delegater som stod i fortlöpande kontakt med Castro. Den amerikanske förhandlaren var statssekreteraren i departementet för interamerikanska frågor, William D. Rogers, en högt aktad expert på internationell rätt vars hemliga möten med kubanerna hölls på olika ställen, alltifrån Pierre Hotell på Manhattan till kaféet på La Guardia-flygfältet eller på National Airport i Washington. Den mest lovande aspekten av detta närmande var att båda sidor i princip var ense om att man inte skulle ställa förhandsvillkor för de stundande förhandlingarna; allt kunde bli föremål för förhandling. Ramón Sánchez-Parodi, den kubanske delegaten, anförtrodde Rogers att Castro inte yrkade på att Förenta staterna skulle häva det ekonomiska embargot innan förhandlingarna kom igång, en stor förändring i hans hållning.

Rogers anförtrodde kubanerna att marinbasen Guantánamo också var förhandlingsbar.

När Castro den 9 augusti till Southern Airways återbetalade de två miljoner dollar som kubanska regeringen tre år tidigare hade fått i lösesumma för ett kapat plan, tolkade administrationen detta som en positiv signal. Tio dagar senare meddelade utrikesdepartementet att amerikanska firmor förlagda till andra länder fick tillstånd att göra affärer med Kuba för första gången på tolv år. Man hade övervägt detta steg under någon tid, men nu var det avsett som en målmedveten diplomatisk gest mot Castro. I slutet av september förklarade Rogers att Förenta staterna var redo att ”förbättra våra relationer med Kuba” och ”inleda en dialog”. Men så spårade hela försöket ur. I Angola antog den kubanska militärens närvaro stora proportioner, vilket utlöste offentlig kritik från Kissingers sida. I Havanna valde Castro just denna period till att främja en ”Puertoricansk Solidaritetskonferens”, där man skulle framhäva Puerto Ricos självständighet ”som en principfråga”, väl medveten om att detta var ett ämne som var bestämt att uppväcka USA:s vrede. I Förenta nationerna summerade den kubanske ambassadören det hela i ett tal i oktober där han förklarade: ”Kubas solidaritet med Puerto Rico är inte förhandlingsbar” och ”Det är Kubas plikt att ge effektivt bistånd åt MPLA i Angola.”

I slutet av november höll Rogers och Sánchez-Parodi sitt sista hemliga möte. Det diplomatiska vågstycket hade kollapsat och den traditionella fientligheten hade återuppstått. På amerikansk sida påstår man att kubanerna beslöt att avbryta de preliminära förhandlingarna utan att erbjuda någon tydlig förklaring; man misstänker att Castro ansåg det omöjligt att ingå i förutsättningslösa underhandlingar med Washington medan kriget rasade i Angola. Kubanerna säger att det var amerikanerna som bröt kontakten i vredesmod över episoden med Puerto Ricos Solidaritetskonferens, men det förklarar inte varför Castro så ostentativt hade tagit upp detta kontroversiella ämne om han verkligen menade allvar med förhandlingar med Förenta staterna. Fidel väljer ofta att inte förklara sitt handlande ens för sina närmaste medarbetare, men på hösten 1985 berättade han för en amerikansk besökare — utan att ge någon förklaring till sammanbrottet — att Kissingers diplomatiska ansträngningar tio år tidigare hade varit nära att åstadkomma ett verkligt genombrott i hela de postrevolutionära relationernas historia mellan Förenta staterna och Kuba.

Den första viktiga milstolpen i Fidel Castros revolution var segern 1959 och skapandet av det nya kommunistiska partiet 1965 som det ledande politiska organet på Kuba. Nästa milstolpe blev ”institutionaliserandet av Revolutionen”, som Castro kallade det genom antagandet av en ny kubansk författning den 24 februari 1976. Under de senaste sju åren har ”Grundlagen”, utfärdad omedelbart av den första revolutionära regeringen och bokstavligen talat tusentals lagar och förordningar, utgjort den rättsliga ramen kring den kubanska staten, även om det aldrig rådde någon tvekan om var den egentliga makten vilade.

Inte desto mindre måste lagar förbättras, revideras och kodifieras och, i lika hög grad som något annat, full legitimitet ges åt den kubanska socialismen och dess kommunistiska målsättning. Till följd härav utsågs i oktober 1974 Blas Roca, generalsekreterare i kommunistiska partiet och medlem av det nya partiets politbyrå, till ordförande i en kommission som ålades uppgiften att framlägga ett förslag för den nya författningen. Förslaget framlades sex månader senare och underställdes sedan miljoner kubaner för diskussion i parti- och militärorganisationer, fackföreningar och ungdoms- och kvinnoförbund. Uppenbarligen föranledde dessa diskussioner inte några större förändringar, vilka Castro betraktade som ”direkt demokrati”, men — det kom som en överraskning för regimen — folket ville att demokratin skulle vara ännu mer direkt.

En nyhet i författningsförslaget var skapandet av ett slags lokalt självstyre som kallades ”Folkmakt” (ingen sådan struktur existerar i andra kommunistländer), styrd av en Nationalförsamling med legislativa funktioner och beskrivet som ”det högsta organet för statsmakt”.

Djupa meningsmotsättningar uppstod emellertid när det gällde metoden att utse medlemmar i Nationalförsamlingen. En del talade för direkta val, andra förordade val genom kommunala representantförsamlingar av "Folkmakten". I det förstnämnda fallet skulle väljarna i varje fall potentiellt ha en röst med i formulerandet av den grundläggande statliga politiska kursen, och den beslutsfattande processen skulle vara någorlunda öppen för folkets insyn. I det andra läget kunde medlemskap i Nationalförsamlingen vara föremål för politisk manipulering på lokal nivå med kandidater nominerade av kommunala representantförsamlingar eller av parti- och regeringsrepresentanter. Eftersom förslaget också krävde att medlemmar av Nationalförsamlingen skulle "förklara statens politik och med jämna mellanrum avge rapport inför väljarna", kunde direkta val ha blivit förödande för den centrala regeringen. Så bitter blev den interna debatten i denna fråga att författningen som blev föremål för folkomröstning den 15 februari 1976 inte hade något att säga om valmetoden. Först efter det att 97,7 procent av väljarna hade godkänt förslaget kunde Centrala beredningskommittén under ledning av Fidel Castro få in stadgan-det att "Nationalförsamlingen... utgörs av deputerade valda av de kommunala representantförsamlingarna". Det var slutet på det första och sista större försöket att demokratisera den kubanska marxismen.

Folkomröstningen om författningen föregicks i december 1975 av Kubanska Kommunistiska partiets första kongress, under ordförandeskap av Fidel Castro och bevistad av Sovjetunionens chefsideolog, Mikhail Suslov, tillika en av de mäktigaste medlemmarna i politbyrån. Castros rapport till kongressen var ett dokument om 248 sidor (i bokform) som redogjorde för Kubas historia, *Fidelistas* revolutionära rörelse, dess övergång till socialism, det kommunistiska partiets första tio år, revolutionens framsteg och den kubanska kampen mot "imperialism" och dess stöd till "frihetsrörelser". Trots att kubanska förband stred i Angola även när Castro talade till kongressen nämndes ingenting om detta i hans rapport; han hänsyftade bara på "det nyligen timade grundandet av den självständiga republiken Angola under ledning av MPLA, mitt under kraftfull och hjältemodig kamp mot imperialismen". Kriget i Angola var ännu inte någon officiell företeelse vad den kubanska allmänheten beträffade.

Författningen definierade Kuba som "en socialistisk nation av arbetare och bönder och alla andra handens och hjärnans arbetare", och kommunistiska partiet var "den högsta styrande makten i samhället och staten som organiserar och leder de gemensamma ansträngningarna mot det mål som innebär uppbyggande av socialism och framåtskridande mot ett kommunistiskt samhälle". Först prisade författningen José Martí som "ledde oss till folkets revolutionära seger", sedan Fidel Castro under vars ledarskap "den segerrika revolutionen skulle föras framåt".

Sålunda helgonförklarad i författningen utsågs Castro i själva verket till ledare på livstid; en naturlig följd av detta var att det skulle vara författnings-stridigt (och inte bara "kontrarevolutionärt") att ifrågasätta hans makt. I enlighet med författningens stadgande valde sedan Nationalförsamlingen trettioen medlemmar till en Rådsförsamling med Fidel Castro som ordförande och Raúl Castro som vice ordförande. Som ordförande för Rådsförsamlingen blev Castro "statens och regeringens överhuvud". Total makt tillföll honom därför lagenligt som president på Kuba och ordförande i kabinettet på samma gång som han var Kommunistiska partiets generalsekreterare och överbefälhavare.

Det fanns ingen speciell successionsordning, men Raúl var vice ordförande i både Rådsförsamlingen och kabinettet, andre sekreterare i partiet (inget annat kommunistparti i världen har en sådan befattning) och försvarsminister; graden general i armén skapades också för hans räkning. Successionen var sålunda automatiskt löst, och Fidel anmärkte en gång på fullt allvar: "Skapandet av institutionerna har säkrat Revolutionens kontinuitet" efter hans död. Han tillade utan att förändra en min att han egentligen inte behövdes längre och förklarade under årens gång att Raúl var hans efterträdare (automatiskt) därför att han hade kvalifikationerna som ledare, inte därför att han var hans bror. Den trofaste Dorticós

degraderades från presidentskapet till en ministerpost (han begick senare självmord).

1976 års författning och Kubanska kommunistpartiets första kongress grundlade den kubanska revolutionära statens permanenta karaktär, vilken uteslöt viktiga strukturella eller ideologiska förändringar i framtiden — allt utom en naturkatastrof. Allteftersom tiden gick skulle samhällsliga förändringar återspeglas, men statens existerande struktur eller filosofi skulle aldrig påverkas. I det avseendet var Kubas framtid fast grundad. 1986, efter ytterligare två kommunistiska partikongresser med femårsintervaller, förblev allt sig likt, med Fidel Castro som den enda och slutgiltiga auktoriteten och enväldshärskaren bakom varje beslut som togs på Kuba. Nationalförsamlingen höll sina två årliga sammanträden som föreskrivet var i författningen, men varje session varade bara i ett par dagar.

Decenniet mellan 1976 och 1986, det år när Fidel Castro firade sin sextionde födelsedag och sin revolutions tjugosjuårsdag, ägnades åt intensiv utrikespolitisk verksamhet och fortsatta fruktlösa ansträngningar att ingjuta kraft i och organisera den kubanska ekonomin och förbättra livskvaliteten för öns tio miljoner invånare sedan man nöjaktigt sörjt för de grundläggande behoven av hälsovård och utbildning. Internationellt uppnådde Castro fler framgångar än bakslag, uppträdde lika sturskt som vanligt och vann i betydande grad omvärldens acceptering och respekt. I själva verket var hans enda nederlag sedan sjuttioalet när Allende störtades i Chile, störtandet av hans vän premiärministern Michael Manley på Jamaica efter val och den amerikanska invasionen i Grenada där Castro hade stora förhoppningar om att kunna utöka Kubas inflytande i västra Karibien.

Grenada var ett hårt slag för Castro därför att hans kommandoplutoner där knappast gjorde något motstånd mot den amerikanska invasionen och snabbt besegrades. Castro degraderade sin högste militära chef och sin ambassadör till lägre befattningar i Angola. På Havannas flygplats stod Castro, när kistorna med de stupade anlände från Grenada, en lång stund ensam i begrunden med hopkurade axlar.

När det gällde Förenta staterna redovisade han både vinst och förlust. Förhandlingar med Carteradministrationen ledde till etablerandet av diplomatiska ”intressesektioner”, av kubanerna i Washington och av amerikanerna i Havanna 1977. Dessa ”sektioner”, omskrivningar för ambassader i frånvaro av verklig representation, åstadkom omedelbart kommunikationslinjer mellan de båda regeringarna. Carter- och Reaganadministrationerna höll chefen för den kubanska intressesektionen på armslängds avstånd, men Castro såg noga till att ge den främste amerikanske diplomaten högsta möjliga status och inbjöd honom som gäst på mottagningarna i Revolutionspalatset. När han 1985 fick veta att man hade utnämnt en ny chef för den amerikanska intressesektionen visade han stor nyfikenhet och frågade besökande amerikaner och diplomater vad för slags karl den nye Amerikanen var. Förhandlingar med Förenta staterna 1978 ledde till en överenskommelse som tillät landsflyktiga på fastlandet att besöka sina familjer på Kuba. Tiotusentals utnyttjade denna överenskommelse (den upphävdes 1985 när Castro blev stött på Reaganadministrationen på grund av installerandet av den regimfientliga Radio Martí som sköttes av Voice of America). Politiska förhandlingar med Carteradministrationen, arrangerade av Castro personligen, sloknade av sig själva och 1980 gjorde utvandringen av 120 000 kubaner till Florida i småbåtar från hamnstaden Mariel ett slut på de diplomatiska kontakterna. Castro uppmanade dem att ge sig av i ilskan över ett förflutet ord av president Carter om att Förenta staterna väntade på de kubanska politiska flyktingarna ”med öppna armar”.

Castros stora ögonblick i det internationella solljuset kom när han valdes till ordförande i Den alliansfria rörelsen under åren 1979-1982 och antog det faktiska ledarskap över tredje världen som han hade strävat efter. Han stod som värd för Den alliansfria rörelsens toppkonferens i Havanna i september 1979, varvid nittiotvå statschefer eller deras representanter var närvarande — från den åttioårige marskalk Tito från Jugoslavien till den djupt religiöse

islamiske presidenten i Pakistan, Mohammad Zia ul-Haq och premiärminister Indira Gandhi från Indien — och hela tiden lyckades han rikta strålkastarljuset på sig själv. Allt gick enligt hans egna ritningar. I mars 1979 grundades en prokubansk regim på den lilla ön Grenada i östra Karibien av hans vän Maurice Bishop, en vänsterinriktad jurist och politiker med stor charm. I juli störtade *Sandinistas* rebeller med sin Befrielsefront Somozas diktatur i Nicaragua; Castro kände väl Carlos Fonseca, grundaren av *Sandinista*-rörelsen som stupade 1966 och gav rebellerna ett betydande stöd efter att ha förmått dem att förenas i en gemensam front. Nu hade Kuba revolutionära allierade i Centralamerika och i ytterkanterna av Karibien, bara ett tuppfjät från det strategiskt viktiga Venezuela.

I oktober återvände Fidel Castro till New York för första gången på nitton år för att som ordförande i Den alliansfria rörelsen hålla tal i Förenta nationerna. Det var ett ögonblick av rättfärdigande som han njöt av: 1960 hade han sökt sin tillflykt till ett hotell i Harlem och nu tillbringade han tre dagar i New York i det centrala tolvvåningshus, tillhörigt den kubanska delegationen vid FN (komplett med bostäder och en skola), som Kuba just hade köpt för 2,1 miljon dollar. Den kubanska delegationen hade det största antalet tjänstemän efter Förenta staterna och Sovjetunionen. Med enorm tillfredsställelse sade Fidel till mig när han tänkte tillbaka på sitt senaste besök i New York och den mottagning han hade hållit på den kubanska delegationen: ”Den där första gången levde vi på kyckling... den här gången hade jag med mig mina egna humrar och min egen rom...” I sitt två timmar långa tal inför generalförsamlingen den 12 oktober krävde Castro — i sin egenskap av talesman för den utblottade tredje världen — att Förenta staterna och andra ”förmögna imperialister” skulle bevilja de underutvecklade länderna 300 miljarder på tio år. ”Om det inte finns några resurser för utveckling blir det ingen fred”, sade han, ”och framtiden kommer att bli apokalyptisk.” Tredje världens öde, däri inbegripet dess gigantiska skuld till industrinationerna, blev det centrala i Castros utrikespolitik under åttiotalet. Han gav den frågan förtursrätt vid Den alliansfria rörelsens toppmöte i New Delhi och i en extraordinär offensiv mot skulderna i Havanna 1985.

Ekonomiska problem var en sida av Castros ständigt stegrade ”internationalism”. En annan var militärt deltagande i revolutionära konfrontationer över hela världen. Från det ursprungliga engagemanget i Angola 1975 fortsatte Castro med Etiopien 1978 och sände närmare 20 000 man för att bistå överstelöjtnant Mengistu Haile Mariams nya marxistregim med att slå tillbaka ett anfall av Somaliatrupper mot den omstridda Ogadenregionen. Liksom tidigare i Angola levererade Sovjetunionen vapen och militära rådgivare; detta var andra gången Kuba och Sovjet samarbetade militärt. När det gällde tredjevärldenpolitiken befann sig Castro och ryssarna på exakt samma våglängd. När Sovjetunionen ryckte in i Afghanistan i december 1979 för att rädda ”socialismen” i en asiatisk kopiering av tillämpandet av Brezjnevdoktrinen om Tjeckoslovakien, stod Castro helhjärtat bakom denna handling. Han försvarade den trots att de afghanska frihetskämparnas hårdnackade motstånd mot ryssarna skapade genererande problem för honom i hans egenskap av ordförande i Den alliansfria rörelsen, särskilt när det gällde de muslimska nationerna. Men han kunde också bortförklara att Kubas tidiga stöd för Eritreas utbrytningsförsök från Etiopien överflyttades till den andra sidan när president Mengistu väl hade blivit hans bundsförvant. Återigen hotade Castros åtgärder att utlösa en konfrontation mellan USA och Sovjet. Närvaron av sovjetutrustade kubanska styrkor i denna livsviktiga del av Afrika var nära att få Carteradministrationen att avbryta förhandlingarna om kärnvapenbegränsning med Sovjetunionen. Fidel står alltid i rampljuset.

Castro hade aldrig gjort någon hemlighet av sitt stöd till *Sandinista*-rörelsen vare sig före eller efter dess seger. Han har givit Nicaragua, sin yngre revolutionspartner, maximalt bistånd i fråga om militära och tekniska rådgivare. Kubanerna hade utbildat *Sandinistas* i militär-anläggningar i Pinar del Rio och på Ungdomsön, och det var Fidel som självmant åtog sig att

1978 ena de rivaliserande fraktionerna bland de nicaraguanska rebellerna. Om de inte slog sig samman, sade han dem vid ett hemligt möte i Havanna, skulle Kuba inte förse dem med vapen under ”slutoffensivens” år. Efter *Sandinista*-segern 1979 fortsätter Castro att regissera Nicaraguas revolution från Havanna; Nicaraguas president Daniel Ortega Saavedra är en ofta sedd gäst på Kuba, ibland officiellt, ibland i hemlighet.

Castro stöder helhjärtat vänstergerillan i El Salvador (han stöder också M-19-gerillan i Colombia), men han vet att Kuba inte kan skydda de båda centralamerikanska länderna mot ett direkt anfall från Förenta staterna (och han förstår att Sovjet inte skulle åta sig ett militärt försvar av Nicaragua på samma sätt som man har gjort beträffande Kuba). Han tror att politiska uppgörelser är tänkbara i både Nicaragua och El Salvador därför att ett oändligt schack och matt är alternativet. Men han är också medveten om att i en total kris kan Förenta staterna komma att utplåna honom. Hans oro förstärks av den tidiga Reaganadministrationens hotelser att ”gå till källan” för de centralamerikanska upprorsrörelserna som man tror är Kuba — och av invasionen i Grenada 1983.

På våren 1984 talade vi om en möjlig amerikansk militär aktion i Centralamerika och längre in, och Castro sade då till mig: ”Vi har inga möjligheter att militärt avgöra händelseutvecklingen där. Alla våra medel är defensiva. Vi har ingen flotta och inget flygvapen som är i stånd att neutralisera eller bryta en blockad av Förenta staterna. Det är ingen fråga om val, det är en praktisk fråga... Dessutom skulle det ur politisk synpunkt vara oriktigt av oss att försöka med ett militärt ingripande under sådana förhållanden, för det skulle rättfärdiga ett amerikanskt anfall inför den amerikanska allmänna opinionen.” Som svar på min fråga om han var orolig för en amerikansk invasion svarade Castro: ”Vi har gjort stora ansträngningar för att stärka vårt försvar. Efter Grenada har vi ytterligare ökat våra ansträngningar. Vi ökar avsevärt vår försvarskraft och motståndsförmåga, däri inbegripet att förbereda folket på ett förlängt, obegränsat krig. Om Förenta staternas avskräckningsvapen, som Reagan-administrationen har sagt, är kärnvapen är vårt avskräckningsvapen att göra det omöjligt att ockupera detta land, omöjligt för en ockupationsarmé att hålla sig kvar i vårt land. För det första skulle det krävas mycket hårda strider för att ockupera oss. Men en ockupation av vårt land skulle inte vara slutet utan inledningen till ett mycket hårdare och långt besvärligare krig i vilket vi förr eller senare skulle stå som segrare till ett fruktansvärt pris.”

Castro tror fortfarande att inbördeskriget i El Salvador kan lösas politiskt genom förhandlingar, och han döljer inte det kubanska stödet till gerillan där. På samma sätt som han kände de flesta av de nicaraguanska ledarna före segern 1979 står han i kontakt med El Salvadors gerillaledare och han har gjort stora ansträngningar att ena de olika fraktionerna där. Under ett samtal med mig på våren 1984 antydde han att dessa ledare hade besökt honom i Havanna. Han sade: ”På många månader har jag inte talat med de viktigaste ledarna för den revolutionära rörelsen i El Salvador, för de finns nu alla hemma i sitt land, och det är inte möjligt att stå i någon direkt kontakt med dem.”

I Castros vision av och politiska relation till tredje världen spelar läkare och lärare en lika viktig roll som stridsförband, och han känner en enorm stolthet när han förklarar att Kuba är det enda utvecklingsland som är berett och villigt att hjälpa andra. I ett samtal om denna internationalism sade han: ”Tänk själv — när vi efter den segerrika revolutionen i Nicaragua blev ombedda att skicka lärare var det tjugoniotusen som frivilligt anmälde sig... Till att börja med hade vi inte läkare nog att skicka ut på vår landsbygd. I dag har vi läkare i mer än tjugofem länder i tredje världen — mer än femtonhundra läkare som arbetar i tredje världen. Och det kommer att bli fler eftersom vi utexaminerar tvåtusen läkare om året. Det är en ny kultur, en ny moral... Det är förbluffande. Gå till våra universitet — där ställer man hundraprocentigt upp på varje uppgift. När vi behövde frivilliga för att resa till Angola var det mer än trehundratusen som ställde upp. När vi behövde frivilliga till Etiopien var det mer än trehundratusen som svarade. De var civila i reserven. Nu har hundratusentals kubaner fullföljt

internationella uppdrag. Folk frågar varför det finns tvåusen kubanska lärare i Nicaragua, men vem skulle annars uträtta det arbete som kubaner utför där? Hur många (folk) i Latinamerika är beredda att som våra lärare ge sig ut för att leva med de fattigaste, äta samma mat som de fattigaste familjerna, undervisa där? Ni hittar inte sådana människor... Vi har fler personer som är beredda att bege sig ut vart som helst i världen som läkare, som lärare, som tekniker och som arbetare än det finns i Fredskåren och alla kyrkosamfundet tillsammans i Förenta staterna — och vi är ett land på tio miljoner invånare.”

Sedan 1985 har Castro ägnat avsevärd tid åt problemen med tredje världens skulder till banker och regeringar i industriländer, och han hävdar att de skuldsatta inte kan betala vad de är skyldiga utan att förstöra sina ekonomier och förutspår allvarliga följder om ansträngningar görs att indriva pengarna. 1986 var Latinamerika ensamt skyldigt mer än 350 miljarder dollar (mestadels till amerikanska banker) och tredje världens totala skuld låg på närmare 750 miljarder. I tal, intervjuer och vid konferenser som han anordnat i Havanna har Castro format skuldfrågan till ett kraftfullt politiskt instrument i kampen mot ”imperialismen”, men hans ansträngningar har haft det positiva med sig att de har väckt internationell uppmärksamhet för krisens allvar. Utomordentligt välinformerad om hela utvecklingen i Latinamerika upprepade han i själva verket 1985 exakt vad han hade sagt 1959, varnade industriländerna i norr att en explosion var omedelbart förestående om de inte beslutsamt gick till botten med världsdelen problem. 1961 antog president Kennedy Castros utmaning genom att grunda Alliansen för framsteg; vid åttiotalets slut gjorde de ”rika” regeringarna något klokt om de lyssnade till denna kubanska Cassandra.

Hemma är Castro emellertid långt mindre djärv och uppfinningsrik. Han vägrar envist att lätta på de bistra kraven på totalt centraliserad planering (även i fall där större delen av den kommunistiska världen har upptäckt fördelarna med en relativ decentralisering). På grund av sin ortodox ideologiska oböjlighet betraktar Castro varje försök att experimentera med marknadskrafter som kätter. Trots att Sovjetunionen har börjat samarbeta med västerländskt kapital i gemensam industriell produktion och trots att Kina 1979 inledde en marknadsekonomisk politik — inklusive en ökad detaljhandel — vägrade Castro att ge vika. Den kubanska ekonomins kroniskt oroande tillstånd tycks stärka hans beslutsamhet att framhärda i ortodoxi. I juni 1986 fördömde Castro — i tonfall som påminde om dem han använde under den ”revolutionära offensiven” 1968 — ”vissa begrepp hävdade av personer som skenbart är starkt marxistiska och väl förtrogna med marxismen men i själva verket har själar som är kapitalistiska eller småborgerliga”. Ideologiska och politiska kontroller över vad som måste vara världens mest indoktrinerade samhälle tenderar att stramas åt i stället för lättas efter tjugosju år av revolution.

Även en del av Castros närmaste förtrogna är oförmögna att fatta skälen bakom denna nya attityd vid mitten av 1980-talet. Efter 120 000 kubaners utvandring från Mariel år 1980 tycktes Castro ha kommit fram till att nationen krävde en viss avspänning — att Mariel-episoden blev ett trauma därför att regimen drog örönen åt sig vid denna manifestation av harm inom landet — och måste tillåtas en viss grad av frihet i konsumtionen. Som en följd härav var det många varor som undandrog ransonering och blev tillgängliga i ”fria butiker” till extremt höga priser, och okontrollerad torghandel tilläts där bönderna kunde sälja sina produkter i städerna. Det var långt ifrån något ymnighetshorn, för det var fortfarande ont om livsmedel på grund av brister i produktionen, men det kändes ändå som ett litet steg mot en liberalisering av ekonomin inom marxistiska gränser.

Medan man under 1985 vidtog förberedelser för Kommunistiska partiets tredje kongress hoppades en del inflytelserikt folk inom den ekonomiska planeringen på en vidgad liberalisering och en ny decentraliseringspolitik. Det talades om att tillåta privata ägare att verka inom kooperativer för att ersätta statens monopol på taxitrafiken över hela Kuba och om att avskaffa ransoneringen på kläder och skor som hade skapat ett statligt monopol för

mindervärdiga produkter till ofantliga kostnader för finansdepartementet (kvinnorna på Kuba föredrog i allt högre grad att låta privata sömmerskor sy deras plagg). Det diskuterades också att överge de ideologiskt grundade ungdomsarbetsbrigaderna vilkas veckoslutsaktiviteter kostade mer i form av filter, kängor, moskitnät, mat och transportmedel än de drog in genom jordbruksarbete. Men detta ville Castro uppenbarligen inte veta av utan kvarstod som den rena revolutionens okuvliga apostel medan ekonomin fortsatte att försämrats.

Förmodligen därför att Castro var oförmögen att framlägga en ekonomisk plan för nästa femårsperiod för kongressen — delvis därför att han var fullt upptagen av att leda internationella konferenser om tredje världens skuldproblem — fick kongressen uppskjutas till i februari 1986. Men inte heller då var Castro beredd att ta itu med nyckelfrågorna, så kongressens viktigare uppgifter uppsköts till behandling hösten 1986. Enligt Castro var de viktigaste framstegen under kongressens första del att man förnyade ledningen. Även detta var emellertid en illusion. Politbyrån visade upp samma gamla ansikten även om man hade gjort en del kosmetiska förändringar. Den nya centralkommittén var en samling av medelålders män och kvinnor, hämtade ur byråkratin, partiorganisationerna, de väpnade styrkorna och säkerhetstjänsten. I en nation där mer än halva befolkningen var född efter revolutionen var bara nio procent av centralkommitténs medlemmar under trettiofem år; mer än femtio procent var mer än fyrtiosex år. Endast 18,2 procent var kvinnor.

Och 78,1 procent hade universitetsutbildning, vilket gör att allt tyder på att partiet skapade en ny härskande klass, med tyngdpunkten lagd på byråkrater och administratörer (27,5 procent) och heltidsanställda partifunktionärer (27,1 procent). Tjugo procent av platserna gick till de väpnade styrkorna och inrikesministeriets säkerhetsavdelning.

1986 åstadkom Fidel Castro en förstelning av regimen och samhället under sken av att hålla den revolutionära lågan brinnande. Nästan omedelbart efter det att den första sessionen av partikongressen avslutades beordrade Castro upphörande av böndernas fria marknadsförsäljning på grund av orättmätiga vinster och korruption. Det erinrade starkt om hans upptäckt 1968 att privatägda korvstånd var härdar för kontrarevolutionen. Samtidigt gick Castro ännu längre i militariseringen av det kubanska samhället genom utvidgningen av Territoriella Milisen, en välutbildad reservorganisation som omfattade en miljon man (tio procent av befolkningen). Milisens 340-sidiga, illustrerade Grundläggande handbok är något som alla på Kuba måste läsa (fast den säljs för en peso i boklådorna) och exercispass och manövrer genomförs ständigt i de ”försvarszoner” som landet har indelats i. Det alltid överhängande hotet om invasion av Förenta staterna har alltid rättfärdigat en hög grad av beredskap på Kuba, särskilt efter vad som hände i Grenada, men militariseringen under åttiotalets mitt är i lika hög grad som något annat ett politiskt schackdrag för att stärka det revolutionära samhället under Castros utomordentligt fasta ledarskap.

Castros revolution kom på nytt i konflikt med Sovjetunionen vid mitten av åttiotalet, huvudsakligen på grund av Kubas ruttna ekonomi och oförmåga att uppfylla sina krav på sockerleveranser. Sovjetdelegater hade rent ut varnat honom för att detta sakernas tillstånd inte kunde fortsätta i evighet, och när 1985 års handelsavtal slutligen undertecknades vid årets mitt sade den kommunicé som offentliggjordes i den kubanska pressen att enighet hade uppnåtts ”efter långvariga och besvärliga förhandlingar”, en mycket ovanlig formulering. I själva verket hade Castro 1985 och 1986 fått ta det unika steget att kontant köpa in socker från Dominikanska republiken för att hålla leveranserna till Sovjet i gång. Han var emellertid i stånd att betala det mycket låga världsmarknadspriset i dollar till dominikanerna medan han av Sovjet krediterades för sitt socker till ett mycket högt, subventionerat pris.

Politiskt uppvisar Castro total följsamhet gentemot ryssarna. Pliktskyldigast bevistade han Sovjets kommunistiska partikongress 1986 och hade sitt första sammanträffande med Gorbatsjov sedan denne blivit Kremles ledare. Sedan fann han det angeläget att besöka

Nordkorea för att träffa Kim-il-Sung, världens äldste kommunistdiktator som leder världens mest repressiva kommunistiska stat. Hans tal i Moskva och Pyongyang lät som karbonkopior på vartenda kommunistiskt tal som detta år hållits inom den sovjetiska maktsfären. Fidel föreföll sluta sig till konformisternas stora skara.

Vem är Fidel Castro vid sextio års ålder? I direkt bemärkelse är han den obestridde och alltjämt otroligt populära ledaren av en ytterligt livaktig nation som han i mer än ett kvartssekel har lett fram till en plats i solen i världspolitiken och till vad han har kallat ”ett anständigt liv”. Självt farfar har han sett till att Kubas alla barn har blivit friska, renliga och bättre utbildade. 1985 var landets målsättning nioårig skolgång för varje kuban. Intet av detta var verklighet för ungefär en generation sedan. Det är ett storartat resultat i vilket samhälle som helst, utvecklade eller industrialiserade. Det finns inget land i tredje världen som ens har närmat sig kubansk standard för ett anständigt liv. Inget land har större antal läkare per invånare än Kuba eller bättre utsikter till ökad livslängd.

Men det finns andra aspekter på Castro och oroande sådana om man tar med hans intelligens och erfarenhet i beräkningen. Alltsedan omkring 1980 har hans uppträdande tytt på att han har ont om friska idéer för sin åldrande revolutions räkning. Egendomligt nog tillåter — eller kräver — denne man med sin enorma djärvhet och skapande fantasi och romantiska livssyn att hans älskade sociala och mänskliga experiment stängs in i förlegad ideologisk ortodoxi och förlamande byråkratisering. Hans utfall mot ”borgerliga” tendenser låter lätt antikverade, för att inte säga karikatymässiga i en värld som har förändrats så mycket sedan sådana uttryck var på modet. När man betraktar den utsträckning i vilken nationens skaparkraft har avtrubbats (vi får hoppas inte gått under) i konformismens namn står Castro inför risken att hans revolution kanske kommer att förtvina.

I fysisk bemärkelse har mycket av den tidiga revolutionära konstruktionen redan börjat förvittra; färgen flagnar av och rutor är krossade på det storslagna och beundransvärda skolkomplexet Camilo Cienfuegos vid Sierra Maestras fot, och mängder av dyr importerad utrustning förstörs av den karibiska väderleken därför att regimen alltjämt förefaller oförmögen att lösa problemet med att lossa fartyg och lasta lastbilar. Detta är tydligt skönjbara exempel: det finns andra. Vanskötsel tynger arbete och produktion och bristerna som uppstår förvärras av problemet med låg produktivitet och hög frånvarofrekvens. Det blir till en ond cirkel. Byråkratisk korrupktion och svartabörshandel på gatorna dyker åter upp som cancer i denna revolutionens kropp som föddes så frisk, och Fidel rasar mot ”smutsiga pengar”. Unga människor dricker för mycket därför att de inte har mycket annat att göra på sin fritid, och de har inte vidrörts av den mystiska magin hos revolutionen, som sina fäder och mödrar när Fidel var en tändande ung rebell.

Han är ursinnig över den oerhörda frånvarofrekvensen bland de kubanska arbetarna, den låga produktiviteten, den usla kvaliteten på industriprodukterna (i Havannaprovinsen var 1985 hälften av de läskedrycks- och ölflaskor som producerades under de första sex månaderna oanvändbara och måste kasseras) och det skrämmande slöseriet med material och resurser i industrier, i jordbruk och inom de offentliga inrättningarna. Vid Kommunistiska partiets tredje kongress undervisade och tuktade han sina landsmän i ett tal som varade i fem timmar och fyrtio minuter. Han tillbakavisar emellertid varje antydning om att det är det övercentraliserade regeringssystemet och administrationen som bär skulden, tillåter inga grundläggande, strukturella förändringar och harnas över ”kontrarevolutionär” kritik utifrån. Återigen — en sådan absolutism hos en människa som inte förstår hur det kubanska samhället fungerar är förbluffande, och det framkallar frågan om han har förlorat kontakten med sitt folk på denna lilla ö.

Hyser Fidel tvivel och fruktan och kan han dela dem med andra mänskliga varelser? Celia Sanchez dog i cancer i januari 1980, och hennes bortgång var inte bara en personlig och

emotionell tragedi för Fidel, den berövade honom en trygg hamn — möjligheten att ibland få vara sig själv som Fidel och inte som Högste befälhavaren. När man såg honom sitta där, nästan orörlig, och timme efter timme lyssna till hundratals tal på de konferenser om utlandsskulderna som han hade organiserat i Havanna 1985, verkade det som om Castro i denna omgivning sökte sin tillflykt undan tryck från annat håll; kanske var det en illusion. Fortfarande verkar Fidel Castro vara en ensam människa — frustrerad ena dagen, triumferande dagen därpå, men ensam, och alltjämt på jakt efter något som är omöjligt att uppnå. Han kanske grubblar över det förgångna och över framtiden — och om den dom som skall fällas av kommande generationer. Han uttryckte faktiskt sin oro i två sentenser vid två helt avgörande tillfällen i sitt liv:

När Fidel Castro vände sig till de domare som dömde honom för attacken mot Moncada, det ögonblick då revolutionen föddes, sade han: ”Döm mig. Det spelar ingen roll. Historien skall frikänna mig!”

När Fidel Castro inför kubanska konstnärer och författare talade om den skapande processen, år 1961, det år då han triumferade vid Grisbukten och förklarade sig vara marxist-leninist, sade han: ”Frukta inte de imaginära domare vi har här... Frukta andra domare som är långt mer skoningslösa, frukta eftervärldens dom, frukta de kommande generationerna som, till slut, har ansvaret för att säga sista ordet!”

Noter

För Fidel, Ett kritiskt porträtt, har jag anlitat fyra grundläggande kategorier av källmaterial som här utförligt skall redovisas. Dessa fyra kategorier är: intervjuer och samtal på Kuba; intervjuer och samtal i Förenta staterna; kubanska tidningar och tidskrifter, före och efter revolutionen; och böcker och andra texter, publicerade på Kuba och annorstädes.

Jag tror att en närmare redovisning av källor och material kommer att bli till större nytta för läsare och forskare än de mängder av fotnoter som annars skulle ha krävts. Dessutom är vissa avsnitt och stycken hopfogade av två eller flera intervjuer eller samtal, vari tillfälligt kan ingå information hämtad från tryckta källor, och det skulle varken vara möjligt eller ändamålsenligt att försöka identifiera särskilda referenser och citat. Med undantag för särskild identifikation i den löpande texten har inga data lämnats beträffande Castros tal till vilka referenser eller hänvisningar gjorts; med hänsyn till det enorma antal tal han har hållit i sitt liv (samt det faktum att en del av dessa texter inte alls finns tillgängliga och en del av dem endast i fragmentarisk form), skulle det ha varit en mödosam och meningslös uppgift att katalogisera alla referenser.

Slutligen är kapitlet Noter avsett som en allmän vägvisare till boken när det gäller att identifiera typer och grupper av källmaterial.

I. Intervjuer och samtal på Kuba

Huvuddelen av originalmaterialet till *Fidel, Ett kritiskt porträtt*, kom från bandupptagningar liksom från informella intervjuer och samtal som jag genomförde på Kuba 1984 och 1985 — däribland långa diskussioner med president Castro under båda åren. Jag har också utnyttjat anteckningar från intervjuer och samtal som vi hade 1959 och under en färd till slagfältet vid Grisbukten i hans sällskap i juni 1961.

Vanliga, bandinspelade intervjuer gjordes 1985 med sjutton medarbetare och kamrater till Fidel Castro; sju av dem intervjuades vid två eller fler tillfällen. Alla intervjuerna skedde på spanska, och jag översatte till engelska de avsnitt och citat som återfinns i denna bok. Här följer en förteckning på dem som stod bakom dessa intervjuer:

José R. Fernández, vice ordförande i ministerrådet; utbildningsminister; suppleant i Kubas kommunistiska partis politiska byrå;

Carlos Rafael Rodríguez, vice ordförande i rådsförsamlingen och ministerrådet; medlem av politiska byrån;

Vilma Espín Guilloys, ordförande i Kubanska kvinnofederationen; medlem av rådsförsamlingen och politiska byrån (hustru till Raúl Castro);

Pedro Miret Prieto, vice ordförande i ministerrådet; medlem av rådsförsamlingen och politiska byrån;

Armando Hart Dávalos, medlem av rådsförsamlingen; kulturminister, medlem av politiska byrån;

José R. Machado Ventura, medlem av rådsförsamlingen; medlem av politiska byrån och av partisekretariatet;

Jorge Enrique Mendoza Reboredo, chefredaktör för det kommunistiska partiorganet *Granma*; medlem av partiets centralkommitté;

Ramiro Valdés Menéndez, kommendör av Revolutionen (en av de tre officerare i rebellarmén som hedrats med denna titel); medlem av centralkommittén; till 1986 vice ordförande i rådsförsamlingen och ministerrådet, inrikesminister och medlem av politiska byrån; avskedad utan motivering vid tredje partikongressen;

Fabio Grobart, medgrundare av Kubas kommunistiska parti 1925; medlem av centralkommittén; ordförande i Institutet för Studiet av marxist-leninistiska rörelsen på Kuba; Kubanska revolutionens hjälte;

Blas Roca Calderío, medlem av centralkommittén; till 1986 vice ordförande i rådsförsamlingen och medlem av politiska byrån; avgått av åldersskäl vid tredje partikongressen; generalsekreterare i Folkliga socialistpartiet (kommunistiskt) fram till bildandet av det nya Kubas kommunistiska parti under Fidel Castro 1965;

Melba E. Hernández, medlem av centralkommittén; minister i den första revolutionsregeringen; Kubanska revolutionens hjältinga (en av de båda kvinnor som deltog i anfallet mot Moncada);

Faustino Pérez Hernández, medlem av centralkommittén; minister i den första revolutionsregeringen; den ene av Castros båda kamrater efter nederlaget vid Alegría de Pío;

Universo Sánchez, chef för miljövårdsverket; den andre av de båda kamraterna efter nederlaget vid Alegría de Pío;

Antonio Núñez Jiménez, statssekreterare i kulturministeriet; tidigare verkställande direktör i INRA; har skildrat Fidel Castro efter krigsåren;

Alfredo Guevara, Kubas ambassadör vid UNESCO; Fidel Castros vän från universitetsåren; hans följeslagare under upproret i Bogotá 1948;

Conchita Fernández, Fidel Castros privatsekreterare under efterkrigsåren.

Dessutom bandades intervjuer med Norberto Fuentes, kubansk journalist och skildrare av revolutionen, och med sju medborgare i Sierra Maestra som spelade en central roll i tryggandet av Fidel Castros och hans kamraters överlevnad under gerillakrigets första år (dessa redogörelser omfattar inalles 210 maskinskrivna sidor).

Alla ovan nämnda bandupptagningar och utskrifter har donerats till Miamiuniversitetet i Coral Gables i Florida.

Bandade intervjuer med president Castro gjordes i och utanför Havanna i januari 1984 och

utskriften av dem utgör totalt 315 sidor. Intervjuer och samtal i februari och maj 1985 var av informell natur och bandades inte. I varje enskilt fall gjorde jag utförliga anteckningar efter dessa sammanträffanden. Utskrifter av 1984 års intervjuer med Castro finns också på Miamis universitet. Bandade intervjuer utförda på Kuba kom att omfatta 1 964 sidor. Bortsett från 1985 års samtal med president Castro skulle bokstavligen talat högar av material efter andra informella diskussioner med personer på Kuba ha resulterat i tusentals sidor utskrift; materialet finns bevarat i mina anteckningar — av vilka en del måste förbli konfidentiella.

Bland dessa informella samtal märks många sammanträffanden med Eugenio Rodríguez Balarí, chef för Konsumentinstitutet; Pedro Álvarez Tábio och Mario Mencía, historiker som behandlat revolutionstiden före 1959; Ernesto Guevara Lynch, far till framlidne Che Guevara; Manuel Moreno Fraguas, en framstående kubansk historiker som kände Fidel Castro under studenttiden; Pastor Vega, en känd kubansk filmregissör; Luis Baez och Gabriel Molina, *Granmas* chefredaktörer; och Lionel Martin, en amerikansk författare och journalist som har bott på Kuba sedan 1961. Många samtalspartner till vilka jag står i tacksamhetsskuld för den tid och det tålamod de offrat kommer inte att nämnas här då de inte vill ha sin identitet röjd. Bland mina amerikanska vänner var Henry Raymont, en kollega och framstående expert på Kuba, en speciellt viktig rådgivare.

Jag har så utförligt uppehållit mig vid intervjuer och samtal på Kuba därför att de är avgörande i all historisk eller biografisk forskning om revolutionen och dess aktörer. Detta beror på att ingen sammanhängande eller sammanfattande litteratur om revolutionens historia finns på Kuba. Som framgår av litteraturlistan är det material som finns fragmentariskt och historisk objektivitet är inte dess främsta företräde. Inom det ledande skiktet av den kubanska byråkratin förefinns stark opposition mot en historisk rekonstruktion av revolutionen, särskilt om den handhas av utlänningar. Ironiskt nog kommer ett exempel på sådant motstånd från historiska sektionen inom rådsförsamlingen, under rådsförsamlingens sekreterare, doktor José M. Miyar Barrueco. Av den anledningen blev intervjuerna något grundväsentligt, och det måste understrykas att möjligheterna att genomföra dem i mitt fall blev beroende av personliga instruktioner från president Castro.

II. Intervjuer och samtal i Förenta staterna

Liksom på Kuba var intervjuer i Förenta staterna, huvudsakligen med kubanska landsflyktiga, nödvändiga då det gällde att rekonstruera en stor del av Fidel Castros liv. De flesta av dem ägde rum i Miami och kom huvudsakligen att gälla Castros ungdom.

José Ignacio Rasco och Juan Rovira lämnade viktiga uppgifter om unge Fidel på Belén-skolan i Havanna. Rasco, Enrique Ovarés och Max Lesnick förmedlade information om Castros universitetstid. Ovarés var en ovärderlig källa när det gällde Castros delaktighet i Cayo Confites expedition och upproret i Bogotá (han var där tillsammans med Fidel och Alfredo Guevara). Max Lesnicks minnen och tolkningar slog en bro mellan Castros aktiviteter vid Havannas universitet och inledningen av hans karriär som revolutionär. Raúl Chibás, bror till framlidne Eddy Chibás, grundaren av *Ortodoxo*-partiet 1947, tillbringade åtskilliga dagar tillsammans med mig i Miami där han redovisade minnen av Fidel Castro. Han kände Castro som politisk ledare vid universitetet, som ung *Ortodoxo*-politiker och sedan som ledare av revolutionen. Chibás var två gånger i Sierra Maestra tillsammans med Castro då han tjänstgjorde som 26 juli-rörelsens skattmästare och sedan som chef för Kubas järnvägar.

Det finns 329 sidor i utskrift av dessa bandade intervjuer och dessutom själva banden vid universitetet i Miami.

Andra viktiga intervjuer i Miami och Washington var informella till sin karaktär och materialet överantvordades åt mina anteckningsböcker. De flesta av dessa samtal var konfidentiella.

III. Kubanska tidningar och tidskrifter

Den kubanska pressen före revolutionen var utomordentligt betydelsefull, inte bara genom att uttolka epokens politiska stämningssläge men även genom att följa Castros offentliga karriär i spåren. Det första omnämmandet av honom i en Havannatidning kom 1944 och nya artiklar om honom och av honom blev med åren allt ymnigare, fram till kvällen före hans seger.

Detta material identifieras i *Fidel, Ett kritiskt porträtt* varje gång det är relevant; det föreföll mig inte väsentligt att sätta in det i notapparaten. De bästa kubanska presskällorna var veckotidningarna *Bohemia* och *Carteles* och dagstidningarna *Didrio de la Marina*, *El Mundo*, *El País*, *La Calle* och *Alerta*. I det närmaste fullständiga samlingar av dessa publikationer finns på Library of Congress i Washington, universitetet i Miami och andra universitet i Förenta staterna. Revolutionära universitetspublikationer, sådana som Saeta och Mella, är mycket svåra att spåra upp. Tidningslägg från den förrevolutionära perioden finns i José Martí Nationalbibliotek i Havanna, men de är allt annat än kompletta, och det krävs tillstånd från myndigheterna för att få tillgång till dem. Till på köpet kan man inte få tag på någon kopieringsutrustning på Kuba; forskning på det här området bedrivs ojämförligt mycket lättare i Förenta staterna. Förrevolutionära universitetspublikationer tycks ha gått förlorade, och kubanska forskare försöker skaffa sig exemplar från Förenta staterna.

För den första revolutionsperioden är de viktigaste tidningskällorna *Revolución*, 26 juli-rörelsens organ, och *Hoy*, kommunistorganet; de uppgick i *Granma* 1965. Alla andra kubanska dagstidningar försvann 1961. *Revolución*, *Hoy* och *Granma* är nyttiga som skattkammare för tal av Castro och andra revolutionspersonligheter, och när det gäller officiella nyheter, reportage och ledare. *Bohemia* är den intressantaste tidskriften där man publicerat fragment av revolutionens historia. *Verde Olive*, ministeriet för De revolutionära väpnade styrkornas organ, och inrikesministeriets Moncada innehåller mycket beträffande den ideologiska linjen. Hänvisningar till artiklar ur dessa publikationer görs i min bok när så är påkallat. Tämligen kompletta samlingar av Kubas postrevolutionära press finns på Library of Congress, universitetet i Miami etc.; i Havanna är det tämligen svårt att få tillgång till detta material. De få återstående samlingarna av *Lunes de Revolución*, den förstklassiga litterära bilagan som började utkomma 1959 och stoppades 1961, är privatägda på Kuba. I Förenta staterna finns de tillgängliga.

IV. Böcker

En bibliografi i slutet på denna volym förtecknar de mest användbara och intressanta kubanska, amerikanska och europeiska böckerna om Fidel Castro och Kuba. De flesta av dem finns på Library of Congress och på universitetsbibliotek i Förenta staterna.

Som tidigare omnämnts är det emellertid förvånande ont om seriösa, användbara och aktuella böcker om den kubanska revolutionen och speciellt om Fidel Castro. Hans egna tal finns tillgängliga i en mängd inkompleta eller avkortade editioner på Kuba eller i Förenta staterna, men ingen av dessa är till någon särskild hjälp för den personhistoriskt intresserade.

Merparten av materialet om Castro är begränsat till den förrevolutionära perioden. I mitt tycke är den värdefullaste boken *Moncada: Premier Combat de Fidel Castro* av fransmannen Robert Merle, utgiven 1965 (och sorgligt nog inte översatt till engelska). Merle intervjuade Castros bröder och de flesta överlevande efter Moncada-attacken när de ännu hade händelseförloppet i färskt minne. Lionel Martin, den amerikanske journalisten som känner Castro sedan många år, har skrivit en givande redogörelse för hans ungdom och krigsår i *The Young Fidel*, men historikerna kan stöta på problem när det gäller Martins ideologiska tolkningar, särskilt när det gäller Castros förhållande till kommunisterna; boken är ändå den enda krönikan i sitt slag. Den mycket långa inledningen till Castros *Selected Works*, 1947-1958, ger ett användbart porträtt av Fidel mot bakgrund av hans tid.

Fidel Castro berättar själv intressanta ting om sin barndom och ungdom i *Diary of the Cuban Revolution* av Carlos Franqui, *Revolucións* förste chefredaktör, som bandade en rad intervjuer med honom 1959. Franquis bok som är viktig för studiet av Sierrakriget innehåller också viktiga brev från Fidel till Che Guevara, Raúl Castro, Celia Sánchez och andra. 1985 gav Fidel Castro en rad ovanligt långa intervjuer åt en brasiliansk dominikanermunk, Betto; ämnet gällde religion. Utgivna i bokform i Havanna och Rio de Janeiro ger dessa intervjuer fascinerande glimtar av hur han själv såg på sin uppväxttid; hänvisningar till denna text återfinns i min bok och i notförteckningen.

Mario Mencía, den kubanska revolutionens krönikör, är författare till två synnerligen läsvärda böcker; en redogörelse för förberedelserna till attacken mot Moncada och en berättelse om Fidel Castros fängelsetid (den senare föreligger på engelska under titeln *Time was on Our Side*). Ofrånkomligt återspeglar de starka ideologiska fördomar men inget bättre finns tillgängligt. Mencías tredje bok som täcker perioden mellan Castros fängelsevistelse och landstigningen på Kuba har ännu år 1986 inte kommit ut, ehuru den föreligger tryckfärdig. Marta Rojas, en kubansk journalist som bevakade rättegången mot Castro 1953, har skrivit tre böcker om Moncada och de efterföljande rättegångarna; de ger nyttiga fakta och intryck. Antonio Núñez Jiménez skildrar glimtvis Castros första år vid makten i *En marcha con Fidel* men den devota tonen gör den närmast oläsbar. När det gäller Castros personlighet är kanske intervjuerna med honom som gjorts av Lee Lockwood och som han samlat i *Castro's Cuba, Cuba's Fidel* det bästa materialet i sitt slag.

Viktiga kunskaper om Castro hittar man i böcker av den franske journalisten K.S. Karol i *Los Guerrilleros en el Poder* [svensk översättning: [Castros Kuba](#)] och av den framlidne franske jordbruksexperten René Dumont i *Cuba est-il Socialiste?* [svensk översättning: [Är Kuba socialistiskt?](#)]. Dessa kritiker kommer från vänsterhåll och blotta omnämmandet av dessa boktitlar är förbjudet i Havanna. Synpunkter på Castro, framlagda av USA-ambassadören Philip W. Bonsal i *Cuba, Castro and the United States*, förblir tungt vägande.

I sådan träda ligger emellertid det forskningsfält som gäller Fidel Castros biografi att forskaren tvingas stödja sig på ursprungligt intervjumaterial med de fördelar och nackdelar detta innebär.

Bibliografi

I. Böcker

- Aguirre, Sergio. *Raíces y Significación de la Protesta de Baragua*. La Habana: Editorial Política, 1978.
- Alape, Arturo. *El Bogotázo: Memorias del Olvido*. La Habana: Casa de las Américas, 1983.
- Alba, Victor. *Los Sudamericanos*. Mexico City: Costa-Amic, 1964.
- Álvarez Tábio, Pedro och Otto Hernández. *El Combate de Uvero*. La Habana: Editorial Gente Nueva, 1980.
- Argenter, José Miró. k. La Habana: Instituto del Libro, 1970.
- Artime, Manuel F. *Traición!* Mexico City: Editorial Jus, 1960.
- Baez, Luis. *Camino de la Victoria*. La Habana: Casa de las Américas, 1975.
- Baez, Luis. *A Dos Manos*. La Habana: Unión de Escritores y Artistas de Cuba, 1982.
- Baez, Luis. *Guerra Secreta*. La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1978.
- Baliño, Carlos. *Documentos y Artículos*. La Habana: Instituto de Historia del Movimiento Comunista y de la Revolución Socialista de Cuba, 1976.
- Barnet, Miguel. *Gallego*. La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1983.
- Batista, Alberto Reyes, red. *Cuentos Sobre Bandidos y Combatientes*. La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1983.
- Batista, Alberto Reyes. *Los Nuevos Conquistadores*. La Habana: Instituto Cubano del Libro, 1976.
- Bayo, Alberto. *Mi Aporte a la Revolución Cubana*. La Habana: Ejército Rebelde, 1960.
- Benjamin, Jules Robert. *The United States and Cuba*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1974.
- Bethel, Paul D. *Cuba y los Estados Unidos*. Barcelona: Editorial Juventud, S.A, 1962.
- Betto, Frei. *Fidel y la Religión*. La Habana: Publicaciones de Consejo de Estado, 1985.
- Bonsal, Philip W. *Cuba, Castro and the United States*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1971.
- Brennan, Ray. *Castro, Cuba and Justice*. Garden City, NY: Doubleday and Company, 1959.
- Brzezinski, Zbigniew. *Power and Principle*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1983.
- Buckley, Tom. *Violent Neighbors*. New York: Times Books, 1984.
- Cantor, Jay. *The Death of Che Guevara*. New York: Alfred A. Knopf, 1983.
- Carrillo, Justo. *Cuba 1933*. Miami, Fla: Institute of Interamerican Studies, University of Miami, 1985.
- Castro Ruz, Fidel. *El Pensamiento de Fidel Castro*, Vol. I, Bok 1 och 2. La Habana: Editorial Política, 1983.
- Castro Ruz, Fidel. *History Will Absolve Me*. New York: Lyle Stuart, 1961.
- Castro Ruz, Fidel. *Informe de Comité Central del Partido Comunista Cubano al Primer Congreso*. La Habana: Comité Central del Partido Comunista de Cuba, 1975.

- Castro Ruz, Fidel. *La Revolución de Octubre y la Revolución Cubana*. La Habana: Departamento de Orientación Revolucionaria de Comité Central del Partido Comunista de Cuba, 1977.
- Castro Ruz, Fidel. *Political, Economic and Social Thought of Fidel Castro*. La Habana: Editorial Lex, 1959.
- Castro Ruz, Fidel. *Revolutionary Struggle 1947-1958: Selected Works of Fidel Castro*, red. Roland E. Bonachea och Nelson P. Valdés. Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1972.
- Castro Ruz, Fidel. *The World Economic and Social Crisis*. Havana: Publishing Office of the Council of State, 1983.
- Casuso, Teresa. *Cuba and Castro*. New York: Random House, 1961.
- Christian, Shirley. *Nicaragua*. New York: Random House, 1985.
- Collins, John M. *American and Soviet Military Trends*. Washington, D.C: Georgetown University, 1978.
- Conte Aguérro, Luis. *Cartas del Presidio*. La Habana: Editorial Lex, 1959.
- Conte Aguérro, Luis. *Eduardo Chibás*. Mexico City: Editorial Jus, 1955.
- Crankshaw, Edward och Jerrold Schecter. *Khrushchev Remembers*. Boston: Little, Brown and Company, 1974.
- Crassweller, Robert D. *Trujillo: The Life and Times of a Caribbean Dictator*. New York: The Macmillan Company, 1966.
- Cross, James Eliot. *Conflict in the Shadows*. Garden City, N.Y: Doubleday and Company, 1963.
- Cuba. *Constitution of the Republic of Cuba*. Havana: Editorial Política, 1981.
- Cuba. Fuerzas Armadas Revolucionarias. *Manual Básico del Miliciano de Tropas Territoriales*. La Habana: Editorial Orbe, 1981.
- Cuba. Fuerzas Armadas Revolucionarias. Montada 26 de Julio. La Habana: Ediciones Yara, Julio, 1971.
- Cuba. *Fuerzas Armadas Revolucionarias*. Sección de Historia de la Dirección Política Central. De Tuxpán a La Plata. La Habana: Editorial Orbe, 1979.
- Daniel, James and John G. Hubbell. *Strike in the West*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963.
- Davis, Nathaniel. *The Last Two Years of Salvador Allende*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1985.
- Debray, Régis. *The Chilean Revolution*. New York: Pantheon Books, 1971.
- Debray, Régis. *Revolution in the Revolution?* New York: Monthly Review Press, 1967. [svensk övers: [Revolution i revolutionen](#)]
- Djilas, Milovan. *Conversations with Stalin*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc, 1962. [svensk översättning: Samtal med Stalin xxx]
- Donovan, John. *Red Machete*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1962.
- Draper, Theodore. *Castroism: Theory and Practice*. Frederick A. Praeger, 1965.
- Draper, Theodore. *Castro 's Revolution: Myths and Realities*. New York: Frederick A. Praeger, 1962.

- Dreier, John C. *The Organization of American States and the Hemisphere Crisis*. New York: Harper and Row, 1962.
- Dubois, Jules. *Danger over Panama*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1964.
- Dubois, Jules. *Fidel Castro: Rebel Liberator or Dictator?* Indianapolis: Bobbs Merrill, 1959.
- Dumont, René. *Cuba est-il Socialiste?* Paris: Editions du Seuil, 1970. [svensk övers: xxx]
- Duncan, Raymond W. *The Soviet Union and Cuba*. New York: Praeger, 1985.
- Einaudi, Luigi R, red. *Latin America in the 1970s*. Santa Monica, Calif: Rand, 1972.
- Ely, Roland T. *Cuando Reinaba Su Majestad el Azúcar*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 1963.
- Erisman, H. Michael. *Cuba's International Relations*. Boulder, Colo: Westview Press, 1985.
- Falk, Pamela S. *Cuban Foreign Policy*. Lexington, Mass: Lexington Books, 1986.
- Fernández, Manuel. *Religión y Revolución en Cuba*. Miami, Fla: Saeta Ediciones, 1984.
- Fraginals, Manuel Moreno. *El Ingenio* (3 Vols.) La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1978.
- Franco, Victor. *The Morning After*. New York: Viking Press, 1980.
- Franqui, Carlos. *Family Portrait with Fidel*. New York: Random House, 1984.
- Franqui, Carlos. *The Twelve*. New York: Lyle Stuart, Inc, 1968.
- Fuentes, Norberto. *Hemingway in Cuba*. Secaucus, N. J: Lyle Stuart, Inc, 1984.
- Gadea, Hilda. *Che Guevara: Años Decisivos*. Mexico City: Aguilar, 1972.
- García, Manuel Rodríguez. *Sierra Maestra en la Clandestinidad*. Santiago de Cuba: Editorial Oriente, 1981.
- Gerassi, John. *Fidel Castro*. Garden City, N.Y: Doubleday and Company, 1973.
- Gerassi, John. *The Great Fear*. New York: The Macmillan Company, 1963.
- Gómez, Máximo Baez. *Invasión y Campaña de las Villas*. La Habana: Editorial Militar, 1984.
- Gonzales, Edward och David Ronfeldt. *Post Revolutionary Cuba in a Changing World*. Santa Monica, Calif: Rand, 1975.
- Goodsell, James Nelson. *Fidel Castro's Personal Revolution in Cuba: 1959-1973*. New York: Alfred A. Knopf, 1975.
- *Grenada: The World Against the Crime*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1983.
- Gray, Richard Butler. *José Martí, Cuban Patriot*. Gainesville: University of Florida Press, 1962.
- Guevara, Ernesto "Che". *Che: Selected Works of Ernesto Guevara*, red. Roland E. Bonachea och Nelson P. Valdés. Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1969.
- *El Diario del Che en Bolivia*. La Habana: Instituto del Libro, 1968.
- *Escritos y Discursos*, Vol. 1-9. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1977.
- Hageman, Alice L. och Philip E. Wheaton, red. *Religion in Cuba Today*. New York: Association Press, 1971.
- Haig, Alexander M, Jr. *Caveat*. New York: The Macmillan Company, 1984.
- Harris, Richard. *Death of a Revolutionary*. New York: W. W. Norton and Company, Inc,

1970.

Hart, Armando Dávalos. *Cambiar las Reglas del Juego*. La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1983.

Haverstock, Nathan A. och Richard C. Schroeder. *Dateline Latin America*. Washington, D.C.: The Latin American Service, 1971.

Hemingway, Ernest. *Selected Letters 1917-1961*. New York: Charles Scribner's Sons, 1981.

Huberman, Leo och Paul M. Sweezy. *Cuba: Anatomy of a Revolution*. New York: Monthly Review Press, 1960.

Instituto de Historia del Movimiento Comunista y de la Revolución Socialista de Cuba, Anexo al Comité del PCC. *Cuba y la Defensa de la Republica Española (1936-1939)*. La Habana: Editorial Política, 1981.

James, Daniel. *The First Soviet Satellite in the Americas*. New York: Avon, 1961.

Jevtusjenko, Jevgenij. *A Precocious Autobiography*. New York: E.P. Dutton and Company, 1963.

Johnson, U. Alexis. *The Right Hand of Power*. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall, Inc, 1984.

Judson, Fred C. *Cuba and the Revolutionary Myth*. Boulder, Colo: Westview Press, 1984.

Karol, K. S. *Los Guerrilleros en el Poder*. Barcelona: Seix Barral, S.A, 1972. [svenska [Castros Kuba](#)]

Kemp, Geoffrey. *Some Relationships Between U.S. Military Training in Latin America and Weapons Acquisition Patterns*. Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1970.

Kenner, Martin och James Petras. *Fidel Castro Speaks*. New York: Grove Press, 1969.

Kern, Montague, m.fl. *The Kennedy Crises*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983.

Lewis, Oscar, Ruth Lewis och Susan M Rigdon. *Four Men*. Urbana: University of Illinois Press, 1977.

Lewis, Oscar, Ruth Lewis och Susan M. Rigdon. *Four Women*. Urbana University of Illinois Press, 1977.

Light, Robert E. och Carl Marzani. *Cuba vs. the C.I.A.* New York: Marzani and Munsell, Inc, 1961.

Llerena, Mario. *The Unsuspected Revolution*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1978.

Lockwood, Lee. *Castro's Cuba, Cuba's Fidel*. New York: The Macmillan Company, 1967.

López-Fresquet, Rufo. *My Fourteen Months with Castro*. Cleveland: The World Publishing Company, 1966.

Mallin, Jay, red. *"Che" Guevara on Revolution*. New York: Dell, 1970.

Martí, José. *Obras Completas*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1975.

Martin, Lionel. *El Joven Fidel*. Barcelona: Ediciones Grijalbo, S.A, 1982.

Massó, José Luis. *Cuba: 17 de Abril*. Mexico City: Editorial Diana, S.A, 1962.

Matthews, Herbert L. *The Cuban Story*. New York: George Braziller, 1961.

Mazlish, Bruce. *The Meaning of Karl Marx*. New York: Oxford University Press, 1984.

- Medvedev, Roy. *Khrushchev*. Garden City, N.Y: Anchor Press/Doubleday and Company, 1983.
- Mella, J. A. *Documentos y Artículos*. La Habana: Instituto Cubano del Libro 1975.
- Mencía, Mario. *El Grito de Moncada*. La Habana: Editorial Política, 1982.
- Méndez, M. Isidro. *Martí*. La Habana: Fernández y Cia., 1941.
- Merle, Robert. *Moncada: Premier Combat de Fidel Castro*. Paris: Robert Laffont, 1965.
- Mesa-Lago, Carmelo, red. *Cuba in the 1970s*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1974.
- Mesa-Lago, Carmelo. *The Economy of Socialist Cuba*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1981.
- Mesa-Lago, Carmelo, ed. *Revolutionary Change in Cuba*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1971.
- Miller, Warren. *90 Miles from Home*. Boston: Little, Brown and Company 1961.
- Mills, C. Wright. *Listen, Yankee*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc, 1960.
- Ministerio de Fuerzas Armadas (Cuba), Dirección Política. *Moncada 26 de Julio*. La Habana: 1971.
- Molina, Gabriel. *Diaria de Girón*. La Habana: Editorial Política, 1984.
- Monahan, James och Kenneth O. Gilmore. *The Great Deception*. New York: Farrar, Straus and Company, 1963.
- Montaner, Carlos Alberto. *Fidel Castro y la Revolución Cubana*. Barcelona: Plaza and Janes, S.A, 1984.
- Moreno, José A. *Che Guevara on Guerrilla Warfare: Doctrine, Practice and Evaluation*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1970.
- Murray, J. P. *The Second Revolution in Cuba*. New York: Monthly Review Press, 1962.
- Nolan, David. *The Ideology of the Sandinistas and The Nicaraguan Revolution*. Coral Gables, Fla: University of Miami Press, 1984.
- Núñez Jiménez, *Cuba, Cultura, Estado y Revolución*. Mexico: Presencia Latinoamericana, 1984.
- Núñez Jiménez, Antonio. *En Marcha con Fidel*. La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1982.
- Núñez Jiménez, Antonio. *Geografía de Cuba*. La Habana: Editorial Lex, 1959.
- Oswald, J. Gregory och Anthony J. Strover, eds. *The Soviet Union and Latin America*. New York: Frederick A. Praeger, 1970.
- Padilla, Heberto. *Fuera de Juego*. Rio Piedras, P.R: 1971.
- Partido Comunista de Cuba. *El Movimiento Obrero Cubano: Documentos y Artículos*. Vol. I: 1865-1925. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1975.
- Peñabaz, Manuel. *Girón 1961*. Miami, Fla: Daytona Printing, 1962.
- Pérez, Louis A, Jr. *Cuba Between Empires*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1983.
- Petras, James F. och Robert La Porte, Jr. *Cultivating Revolution*. New York: Random House, 1971.
- Pflaum, Irving P. *Arena of Decision*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, Inc, 1964.

- Phillips, R. Hart. *Cuba: Island of paradox*. New York: Mc Dowell, Obolensky, 1960.
- Phillips, R. Hart. *The Cuban Dilemma*. New York: Ivan Obolensky, Inc, 1962.
- Plank, John, red. *Cuba and the United States*. Washington, D.C: The Brookings Institution, 1967.
- Pritchett, V. S. *The Myth Makers*. New York: Random House, 1979.
- Ranelagh, John. *The Rise and Fall of the C.I.A.* New York: Simon & Schuster, 1986.
- Reckord, Barry. *Does Fidel Eat More Than Your Father?* New York: Frederick A. Praeger, 1971.
- Riding, Alan. *Distant Neighbors*. New York: Alfred A. Knopf, 1985.
- Ripoll, Carlos. *Harnessing the Intellectuals: Censoring Writers and Artists in Today's Cuba*. New York: Freedom House, 1985.
- Rivero, Nicolas. *Castro's Cuba*. Washington, D.C.: Luce, 1962.
- Roa, Raúl. *Aventuras, Venturas y Desventuras de un Mambi*. La Habana: Instituto del Libro, 1970.
- Rodríguez, Carlos Rafael. *Letra con Filo*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1983.
- Rodríguez, Carlos Rafael. *Palabras en los Setenta*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1984.
- Rodríguez, Gerardo Morejón. *Fidel Castro*. La Habana: P. Fernandez y Cia, 1959.
- Rojas, Marta. *La Cueva del Muerto*. La Habana: Unión de Escritores y Artistas de Cuba, 1983.
- Rojas, Marta. *El Que Debe Vivir*. La Habana: Casa de las Américas, 1978.
- Rojas, Marta. *La Generación del Centenario en el Juicio del Moncada*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1979.
- Rojas, Ursinio. *Las Luchas Obreras en el Central Tacajó*. La Habana: Editorial Política, 1979.
- Ruíz, Hugo. *Angola*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1982.
- Sánchez Arango, Aureliano. *Reforma Agraria. La Habana: Frente Nacional Democrático*, 1960.
- Sandford, Gregory och Richard Vigilante. *Grenada: The Untold Story*. Lanham, Md: Madison Books, 1984.
- Sarabia, Nydia. *Voisin: Viajero de la Ciencia*. La Habana: Editorial Científico-Técnica, 1983.
- Sartre, Jean-Paul. *Sartre on Cuba*. New York: Ballantine Books, 1961.
- Sauvage, Léo. *Autopsies du Castrisme*. Paris: Flammarion, 1962.
- Sauvage, Léo. *Che Guevara*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, Inc, 1973. Schlesinger, Arthur, M, Jr. *Robert Kennedy and His Times*. Boston: Houghton-Mifflin Company, 1978.
- Scott, Peter Dale, Paul L. Hoch, and Russell Stetler, eds. *The Assassinations*. New York: Random House, 1976.
- Sjevsjenko, Arkadi. *Breaking with Moscow*. New York: Alfred A. Knopf, 1985.
- Sowell, Thomas. *Marxism: Philosophy and Economics*. New York: William Morrow and Company, 1985.

Suárez, Andrés. *Cuba: Castroism and Communism, 1959-1966*. Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1967.

Suchlicki, Jaime. *The Cuban Revolution*. Coral Gables, Fla: University of Miami, 1968.

Suchlicki, Jaime. *University Students and Revolution in Cuba*. Coral Gables, Fla: University of Miami, 1969.

Suchlicki, Jaime. *Cuba from Columbus to Castro*. New York: Charles Scribner's Sons, 1947.

Taber, Robert. *M-26, Biography of a Revolution*. New York, Lyle Stuart, 1961. Thayer, Charles W. *Guerrilla*. New York: Harper and Row, 1963.

Thomas, Hugh. *História Contemporânea de Cuba*. Barcelona: Ediciones Grijalbo, S.A, 1982.

Thomas, Hugh S, Georges A. Fauriol, and Juan Carlos Weiss. *The Cuban Revolution 25 Years Later*. Boulder, Colo: Westview Press, 1984.

Tomasek, Robert D, ed. *Latin American Politics*. Garden City, N.Y: Double-day and Company, 1966.

Torras, Jacinto. *Obras Escogidas*. Vol. I. La Habana: Editorial Política, 1984.

Ungar, Sanford J. *Estrangement: America and the World*. New York: Oxford University Press, 1985.

U.S. Commission on C.I.A. Activities Within the United States. *Report to the President*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1975.

Urrutia Lleó, Manuel. *Fidel Castro and Company, Inc*. New York: Frederick A. Praeger, 1964.

Valdés, Nelson P. och Edwin Lieuwen. *The Cuban Revolution*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1971.

Valenta, Jiri och Herbert J. Ellison, red. *Grenada and Soviet/Cuban Policy*. Boulder, Colo: Westview Press, 1986.

Volman, Sacha. *¿Quién Impondrá la Democracia?* Mexico City: Centro de Estudios y Documentación Sociales, 1965.

Wald, Karen. *Children of Che*. Alto, Calif: Ramparts Press, 1978.

Weyl, Nathaniel. *Red Star over Cuba*. New York: Devin-Adair Company, 1960.

Wilkerson, Loree. *Fidel Castro's Political Programs from Reformism to "Marxism-Leninism"*. Gainesville: University of Florida Press, 1965. Wyden, Peter. *Bay of Pigs*. New York: Simon & Schuster, 1979.

Yglesias, José. *Down There*. New York: The World Publishing Company, 1970.

Zeitlin, Maurice och Robert Scheer. *Cuba: Tragedy in Our Hemisphere*. New York: Grove Press, Inc, 1963.

II. Hearings, rapporter, broschyrer

Centro de Estudios Sobre América. *Cuadernos de Nuestra America*: Enero-Julio de 1984. La Habana: Ediciones Cubanas, 1984.

Communist Party of Cuba. *Cuba-Chile*. La Habana: Ediciones Políticas, 1972.

Communist Party of Cuba. *The Invasion of Granada: Statements of the Party and the Revolutionary Government of Cuba Concerning the Events*. Havana: 1983.

Douglas, Maria Eulalia. *Guía Temática del Cine Cubano*. (Producción I.C.A.I.C.) 1959-1980. La Habana: Ministerio de Cultura, 1983. Greer, Germaine. *Women and Power in Cuba*. Granta, 1985.

Grobart, Fabio. *El Cincuentenario de la Fundación del Primer Partido Comunista de Cuba*. La Habana: Comité Central del Partido Comunista de Cuba, Julio 1975

Institute of Interamerican Studies. *The Cuban Studies Project: Problems of Succession in Cuba*. Coral Gables, Fla: University of Miami, 1985.

Johns Hopkins University School of Advanced International Studies. *Report on Cuba: Findings of the Study Group on United States-Cuban Relations*. Boulder, Colo: Westview Press, 1984.

National Bipartisan Commission on Central America. *Report to the President*. Washington, D.C: 2201 C St. N.W, 1984.

Publicaciones de Consejo de Estado. *Celila, Heroína de la Revolución Cubana*. La Habana: Editorial Política, 1985.

Organization of American States. *The Situation on Human Rights in Cuba*. Seventh Report. Washington, D.C: Secretariat General of the Organization of American States, 1983.

Smith, Wayne S. *Castro's Cuba: Soviet Partner or Nonaligned?* Washington, D.C: The Wilson Center, 1984.

Smith, Wayne S. *Selected Essays on Cuba*. Washington, D.C: Johns Hopkins School of Advanced International Studies, 1986.

Unión de Escritores y Artistas de Cuba. Ponencias: *Forum de la Narrativa-Novella y Cuento*. La Habana: Unión de Escritores y Artistas de Cuba, 1984.

U.S. Central Intelligence Agency. *Cuban Chronology*. Springfield, Va: National Technical Information Service, April 1979.

U.S. Central Intelligence Agency. *Directory of Cuban Officials*. Springfield, Va: National Technical Information Service, January 1979.

University of Miami. *The Miami Report: Recommendations on United States Policy Toward Latin America and the Caribbean*. Coral Gables, Fla: University of Miami, 1984.

III. Dokument och tal

Communist Party of Cuba. *2nd Congress of the Communist Party of Cuba*. Havana: Political Publishers, 1981.

Foreign Broadcast Information Service. *3rd Congress of the Communist Party of Cuba*. Washington, D.C: U.S. Department of Commerce, February 7 and 10, 1986.

Partido Comunista de Cuba. *Informe del Comité Central del PCC al Primer Congreso*. La Habana: 1975.

IV. Hearings i kongressen

U.S. House of Representatives. Committee on Internal Security. *The Theory and Practice of Communism*. Part 5: Marxism Imposed on Chile—Allende Regime. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1974.

U.S. Senate. Foreign Relations Committee. *Executive Sessions, Vol XIII, Parts 1 and 2*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1961. (Offentligt i december 1984.)

U.S. Senate Select Committee on Intelligence Activities. *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1975.

U.S. Senate. Select Committee on Intelligence Activities. *Covert Action*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1976.

U.S. Senate. Select Committee on Intelligence Activities. *The Investigation of the Assassination of John F. Kennedy: Performance of the Intelligence Agencies. Book V: Final Report*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1976.

U.S. Senate. Select Committee on Intelligence Activities. *Supplementary Detailed Staff Reports on Foreign Aid and Military Intelligence*. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office, 1976.

Lästips

Fidel Castro på Marxistarkivet

[Historien skall frikänna mig!](#) (klassiskt tal 1953)

[Socialistisk och demokratisk revolution i Kuba](#). Tal (våren 1961).

[Från Martí till Marx](#). Tal (december 1961).

[Andra Havannadeklarationen](#). Deklaration som Fidel läste upp i februari 1962.

[Socialism och underutveckling](#). Tal (1966).

[Om de marxistiska handböckerna](#). Ur tal (1966).

[Planeringsdebatten på Cuba](#). Innehåller ett tal "Om den nya människan" (1968)

[Hundra Års Kamp. La Demajagua](#). Tal (1968).

[Revolution och internationell solidaritet](#). Tal (1972).

[Människorna dör men partiet är odödligt](#). Tal (juli 1973), vid 20-årsdagen av den misslyckade attacken mot Moncada-kasernen.

[Ches idéer är definitivt relevanta idag](#). (1987)

Om Castro m m

Regis Debray: [Castrismen - Latinamerikas långa marsch](#).

Joseph Hansen: [Fidel Castro och händelserna i Tjeckoslovakien \(1968\)](#)

Marta Hanecker: [Fidel, idag och för alltid](#). (förf är känd chilensk marxist)

Herbert L Matthews: [Castro och kommunismen](#)

Artiklar med anledning av Fidels död (i slutet av november 2016):

[Vänsterpress om Fidel Castro](#).(svensk vänsterpress).

[Internationell vänsterpress om Fidel Castro](#).

Mer allmänt om kubanska revolutionen

Kerstin Allroth m fl: [Kuba revolutionärt exempel](#)

René Dumont: [Är Kuba socialistiskt?](#).

Leo Huberman och Paul M Sweezy: [Socialismen på Kuba](#)

K. S. Karol: [Castros Kuba](#)

Saverio Tutino: [Den kubanska oktoberrevolutionen](#) (utdrag).

José Yglesias: [I revolutionens hand - Rapport från en kubansk landsortsstad](#),